કરેલું રામાયણ કાવ્ય ઘણું ઉત્તમ તથા સુપ્રસિદ્ધ છે. ગૂજરાતી ભાષામાં પણ વડોદરાના ગિરિધર કવિકૃત રામાયણ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. વિષ્ણુદાસે રામાયણ લખ્યું છે, એમ કોઇ કહેછે, પણ તે ગ્રંથ અમને ઉપલબ્ધ થયો નથી. કદાચ તે વિષ્ણુદાસ, જેણે રામાયણનો ઉત્તરકાંડ લખ્યો છે તે, ભાલણનો પુત્ર પણ હોય. બીજા કોઇએ રામાયણ રચ્યું હશે એમ ભાગ્યેજ કોઇ જાણતું હશે. પ્રખ્યાત ભાલણ કવિના પુત્ર ઉદ્ધવનું રચેલું આ રામાયણ અમે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. ગિરિધરના રામાયણ કરતાં આ ઘણું મોટું છે. ગિરિધરે રામાયણ રચવામાં તુળસીદાસના રામાયણનો આધાર લીધો હોય એમ લાગે છે; પણ આ ગ્રંથ તો મૂળ વાલ્મિકી કવિના રચેલા રામાયણ ઉપરથી કર્યો હોય તેવો છે વાલ્મિકીનું આ ભાષાંતર તો નથીજ, પરંતુ તેમાંના તમામ પ્રસંગ યથાસાંગ આ કાવ્યમાં કવિએ વર્ણ્યા છે. રામાયણમાં આડકથાઓ ઘણી છે, તે કેટલાક કવિએ છોડી દીધી છે, પણ આ ગ્રંથમાં ઉદ્ધવે તેમ કર્યું દેખાતું નથી.

ઉદ્ધવકવિ ભાલણનો પુત્ર છે એવું આ ગ્રંથમાં દરેક કાંડની અંતે લખ્યું છે. જેમ અયોધ્યાકાંડની અતે,—

"અયોધ્યાકાંડ કહે સાંભળે, તેને હોય વૈકુંઠ વાસ;
કર જોડીને વીનવે, ભાલણ સુત ઉદ્ધવદાસ."

અરણ્યકાંડની અંતે.—

"અરણ્યકાંડ થયું પરિપૂરણ, સુણતાં (સઘળી) પહોચે આશ;
કરજોડીને વીનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ."

કિષ્કિંધાકાંડની અંતે,—

"ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ, આશ એક રઘુનાથની રે;
મનસા ધરો મહારાજ, સેવકજન સાથની રે."

સુંદરકાંડની અંતે,—

"રામકથારસ પાવન પીતાં, ઉપજે અતિઉલ્લાસ;
કર જોડીને વીનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ."

પ્રાચીનકાવ્યમાળામાં ભાલણનું ચરિત્ર આપેલું છે તેમાં [illegible]
[illegible]

જ પુરૂષ હોય; એમ છતાં યુદ્ધકાંડની અંતે જે ભીમજી લખ્યોછે તે કોઇ બીજોજ હોવો જોઇએ. યુદ્ધકાંડની અંતે લખ્યું છે કે—

"ગુર્જર ભાષાએ કહ્યું, બુધસારૂ મધુસૂદન;
કર્ણપુર ગ્રામ તાતનું, મોસાળ પાટણપુર પાવન.
જ્ઞાત સર્વ ભટ મેર્તિયો, વાગૂ વાણીનો દાસ;
તેની પુત્રીને પુત્રે કહ્યું, કહી કથા ભીમજી વ્યાસ.
જ્ઞાત રામસ્થળ વાડવ વારૂ, મુંજાલદે નામે વ્યાસ;
તેના કુળમાં રામજી, મુખે શારદાનો વાસ.
હરખા સ્ત્રી તેને સાધવી, કુંવર જન્મ્યા ચાર;
તે માંહે એક ભીમજી, યુદ્ધકાંડ સંભળાવ્યું સાર.
પ્રાકૃત ભાષાએ સુણીને, કહ્યું મધુસૂદન
સંવતસોળ સત્યાશીએ, ફાલ્ગુન વદી તૃતીયાદિન.
ગુરૂવાર તે દિવસ હતો, પૂરણ ગ્રંથ કર્યો સહી;
સત્તાવન કડવાં કર્યાં, સાડી અઠ્ઠાવીસેં ચોપાઈ કહી.
સાંભળતાં સુખ ઊપજે, પાતક સઘળાં જાય;
વાગ્વાણી પ્રસાદે રામજીના ગુણ, મધુસૂદનજન ગાય."

કુવા દીધો હોય, અને તે પછી કેટલેક વરસે મધુસૂદને પૂરો કર્યો હોય. મધુસૂદન કોણ હતો, તે ઉપર લખેલી કવિતામાં જણાવ્યું છે. પાટણ તેનું મોસાળ હતું. તેણે બીમજી વ્યાસ પાસેથી કથા સાંભળીને પદબંધ રામાયણ લખ્યું છે. મધુસૂદને સત્તાવન કડવાં કહ્યાંછે એટલે આખો યુદ્ધકાંડ કહ્યોછે, એમ ઠરેછે. જો એમ હોય તો ઉદ્ધવે સુંદરકાંડ સુધી રામાયણ લખ્યું અને પછી અપૂર્ણ રહેલું તે પૂરૂં કરવાને તેનેજ પગલે ચાલીને યુદ્ધકાંડ મધુસૂદને લખ્યો. અને ઉત્તરકાંડ પોતે ન રચતાં ઉદ્ધવના ભાઈ વિષ્ણુદાસે લખી મૂકેલો તે તેમાં ઉમેરી લીધો, અને એ રીતે ઉદ્ધવનું રામાયણ પૂરૂં કર્યું; વિષ્ણુદાસે ઉત્તરકાંડ લખ્યો, ત્યારે યુદ્ધકાંડ પણ કાં ન લખ્યો હોવો જોઇએ? લખ્યો હશે, પણ તે મધુસૂદનને પ્રાપ્ત નહિ થયો હોય, તેથીજ તેણે બીમજી વ્યાસ પાસે કથા સાંભળીને યુદ્ધકાંડ રચી તેમાં ઉમેરી લીધો હોવો જોઇએ.

અયોધ્યાકાંડની શરૂઆતમાં એટલે રામાયણની શરૂઆતમાં ઉદ્ધવ લખે છે કે—

"મધુસૂદન આશ્રમ સંન્યાસી, સમરી તેનું નામ;
પિતાને પ્રેમે પ્રણામ કરીને, ગાવા હરિગુણ ગ્રામ."

એમાં લખેલા મધુસૂદન સંન્યાસી, તે ઉદ્ધવના ગુરૂ હશે; પણ જેણે યુદ્ધકાંડ લખ્યો તે તો નજ હોવા જોઇએ, એ સ્પષ્ટ છે. વિષ્ણુદાસ પોતાને 'રામજનકુંવર કે જનકુંવર' દરેક કડવાને અંતે લખે છે. જેમ,—

"કરતો હવો સિંહનાદ રાવણ, અગસ્ત્યે વાણી કહી રે;
જનકુંવર કહે લંકાપતિ પછે, રસાતળ ચાલ્યો સહી રે."

વળી—

"કહ્યો સહુ વિસ્તાર એવી, શુકસારણે વાણી કહી;
શ્રીરામજનકુંવર કહે, પછે દશાનન બોલ્યો સહી."

ઉત્તરકાંડ સંપૂર્ણ કરતાં વિષ્ણુદાસ લખેછે કે,—

"સંવત પંદર પચોતરે, શુકલપક્ષ કાર્તિક માસ;
પંચમી તિથિ બુધવાસરે, પૂર્ણ ગ્રંથ ઇતિહાસ.
ઉત્તરકાંડ સંપૂર્ણ સુણતાં, ઉપજે મન ઉલ્લાસ;
કરજોડી બ્રાહ્મણસુત વીનવે, નિજસેવક વિષ્ણુદાસ."

શા કારણથી વિષ્ણુદાસે પોતાને જનકુંવર કે શ્રીરામજનકુંવર લખ્યા છે, તે કાંઇ સમજાતું નથી. પણ તે ભાલણનો પુત્ર છે એ તો નક્કી. વિષ્ણુદાસ અને ઉદ્ધવ એકજ પુરુષ હશે, એમ તર્ક કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. તે તો એની કવિતા ઉપરથીજ ભિન્ન માલમ પડી આવે છે. વળી ઉદ્ધવે જ્યારે દરેક કડવાની પચાસ કડી કરવાનો નિયમ રાખેલો માલમ પડેછે, ત્યારે વિષ્ણુદાસે તેવો કાંઇ નિયમ રાખ્યો નથી, એ ઉપરથી પણ તે કૃતિ ભિન્ન પુરુષોની છે એમ જણાય છે. એમ છતાં ઉદ્ધવનું કરેલું રામાયણ અપૂર્ણું રહેલું અથવા તેના પાછલા બે કાંડ અપ્રાપ્ય થયેલા, તેથી વિષ્ણુદાસે તે પૂરા કર્યા છે એ તો નક્કી છે, કેમકે વાલ્મીકિ રામાયણના બાળકાંડ, અયોધ્યાકાંડ, અરણ્યકાંડ, કિષ્કિંધાકાંડ, સુંદરકાંડ, યુદ્ધકાંડ (લંકાકાંડ), અને ઉત્તરકાંડ, એવા સાત કાંડ છે. એ કાંડનાં નામ બહુધા સ્થળ પરત્વે જણાય છે, એમ ધારીને બાળકાંડ તથા અયોધ્યાકાંડ ઉદ્ધવે એકઠા ગણીને બત્રીશ કડવાં કર્યાં છે એકવીશ કડવાં સુધીમાં બાળકાંડ પૂરો થાય છે, પણ 'બાળકાંડ પૂરો થયો' વગેરે કાંઇ ન લખતાં બાવીશમા કડવાથી અયોધ્યાકાંડની કથા ચાલુ કરી છેવટે અયોધ્યાકાંડ પૂરો થયાનું લખે છે. એટલે રામાયણના કુલ છ કાંડ કરીને ગ્રંથ રચ્યો છે એજ તેની રચના કાયમ રાખીને વિષ્ણુદાસ ઉત્તરકાંડ પૂરો કરતાં લખે છે કે—

"આ કાંડ મળી રામાયણ પૂરણ, કર્તા શ્રીગોવિંદ;
ગાય સુણે ચિત્ત ભાવ આણી, તે પામે પરમાનંદ"

એ ઉપરથી વિષ્ણુદાસે જાણે ઉદ્ધવનો આરંભેલો છઠ્ઠો કાંડ પૂરો કરી ગ્રંથ સમાપ્ત કર્યો. વિષ્ણુદાસે રામાયણ આદિથી લખ્યું હોત તો કદાચ છ કાંડ નહિ, પણ સાતકાંડ લખત.

ભાલણ ગૂજરાતના જાણીતા કવિઓમાં નરસિંહ મેહેતાની પેઠે પ્રાચીન કવિ છે, અને ઉદ્ધવ તેનો પુત્ર હોવાથી તે પણ પ્રાચીન છે. તેની કવિતા પણ તેવીજ છે, જો કે લેખક પરંપરાથી કવિની મૂળ ભાષામાં કેટલોક ફેરફાર થયો હશે ખરો, તથાપિ કેટલાક શબ્દો તેમાં એવા સચવાઇ રહેલા છે કે જે તેના પુરાતનપણાની સાખ પૂરેછે. વળી એની સાથે એક વાત એ પણ નવાઇ સરખી છે કે કેટલાક શબ્દો જે હાલ વપરાય છે, તેજ એ કવિએ મૂકયા છે, તથા કેટલીક શૈલી પણ હાલનાજ સરખી છે, તે ઉપરથી એમ પણ અનુમાન થાય કે ભાષાની અંદર એટલી લાંબી મુદતમાં ઘણો ફેર પડયો નથી.

અમને જે પાંચ પુસ્તકો મળ્યાં હતાં, તેમાં એક પ્રત તો ઠેઠ પાટણથી મહંત નારાયણભારતી યશવંતભારતી મારફત મળી હતી, તે ઘણી શુદ્ધ હતી. બીજી એક રા. રા અમિધર રણછોડજી દેસાઇ તરફથી મળી હતી. ત્રીજી એક બાળબોધ અક્ષરે લખેલી તથા બેગૂજરાતી અક્ષરેલખેલી પ્રતો અહીંથી મળી આવી હતી. પાટણવાળી પ્રત ઉપરથી નકલ કરાવી લીધા પછી બીજી બે પ્રતો મળેલી હોવાથી પાઠાંતર જોવામાં તેમનો પાછળથી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ રામાયણના ગ્રંથમાં શો વિષય વર્ણાયો હશે એ કહેવાની જરૂર નથી, કેમકે રામાયણની કથા જેણે સાંભળી ન હોય એવો ભાગ્યેજ કોઇક હશે. રામાયણ વિષે કહેતાં કોઇક કવિ કહે છે કે—

"आदौरामतपोवनादिगमनंहत्वामृगंकांचनं
वैदेह्याहरणंजटायुमरणसुग्रीवसभाषणम् ।
वालेनिग्रहणंसमुद्रतरणंलंकापुरीदाहनं
पश्चाद्रावणकुंभकर्णमरणह्येतत्तुरामायणम् ॥

અર્થ—" પ્રથમ રામનું તપોવન વગેરેમાં જવું, ત્યાં સોનાના મૃગને મારવું, સીતાનું હરણ થવું, જટાયુનું મરણ થવું, સુગ્રીવ સાથે વાતચિત થવી, વાલિને જીતવો, સમુદ્રને તરવો, લંકાને બાળવી, અને પછી રાવણ તથા કુંભકર્ણને હણવા, એ રામાયણમાં વર્ણાયું છે."

રામાયણનો સુંદરકાંડ ઘણો રસિક છે. તે વિષે તેના જાણનારા કહે છે કે *"सुंदरे किन्नसुंदरम् ?"* "સુંદરકાંડમાં શું શું સુંદર નથી?" વાલ્મિકી સુંદરકાંડનું કેટલાક વિધિપૂર્વક વારવાર પારાયણ કરે છે. તે પણ એજ હેતુથી હશે. ઉત્તરકાંડમાં રાવણનું પૂર્વવૃત્તાંત તથા રામનું રાજ્યાસનપર બેઠા પછીનું વૃત્તાંત વર્ણાયું છે.

રામાયણનું પુસ્તક મનુષ્યને ધર્મ અને મોક્ષનો માર્ગ બતાવવામાં જેમ ઉત્તમ છે, તેમ તે લોકવ્યવહાર, સદાચાર અને રાજનીતિનું પણ અપ્રતિમ પુસ્તક છે. ગૂજરાતી ભાષાનું આ કાવ્ય ગૂજરાતી ભાષાના અભ્યાસીઓને અત્યંત ઉપયોગી છે. એ પુસ્તક વાંચનારને વિશેષ ઉપયોગી થવા માટે પ્રત પાઠાંતર ઉપરાંત તેના કઠણ ભાગની સંક્ષિપ્ત ટીકા પણ આપવામાં આવી છે.

તા. ૨૬ ડીસેમ્બર ૧૮૯૭. હ. દ.

॥ श्रीजगदीश्वरायनम ॥

भालण सुत उद्धव कृत

रामायण.

वाळकांड अने अयोध्या कांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

પ્રથમે પ્રણમું સીતાપતિને, જોડીને બે પાણ,
શ્રીગુરૂ પદપંકજને સેવું, આપો અવિચળ વાણ ૧
મધુસૂદન આશ્રમ સન્યાસી, સમરી તેનું નામ,
પિતાને પ્રેમે પ્રણામ કરીને, ગાના હરિગુણ ગ્રામ ૨
રામ યશરસ અતિશે પાવન, પીતા પાતક જાય,
જેને નામે અબુધ મહાજન, પાપી પાવન થાય. ૩
નામતણો છે મહિમા મોટો સમ્યક્ શંકર જાણે,
રામ રામ શ્રીરામ જપે ને રૂપ હૃદેમા આણે ૪
અજામિલ મરણે મહાપાપી નામ માત્ર ઉદ્ધરિયો,
અધમ વ્યાધ જીવ હિંસારી તે, મુનિઅધિકારી કરિયો ૫
શુક પઢાવતા નામની ગણિકા રામ કહેતા તારી,
ચરણરેણુથી શુદ્ધ શલ્યા ઉદ્ધારી ગૌતમ નારી ૬

---

૧ પાણ-(પાણિ) હાથ પદપંકજ—ચરણરૂપી કમળ ૨ મધુસૂદન ઇ૦—મધુ નામે દૈત્યને મારનાર વિષ્ણુને અને સન્યાસીના આશ્રમને, અથવા સન્યસ્ત લીધેલા મધુસૂદન નામે કવિના બોધ ગુરૂને ગ્રામ-સમૂહ ૩ અબુધ-મૂર્ખ મૂર્ખ હોય તે મહાજન થાય પ્રતમા 'અબધ' છે તે લેખક દોષ હશે ૪ સમ્યક્-સારી રીતે ૫ વ્યાધ-પારધિ હિંસારી-હિંસા કરનાર ૬ ચરણરેણુથી ઇ૦—પગની રજથી શલ્યારૂપ થયેલી ગૌતમની સ્ત્રીને શુદ્ધ કરીને ઉદ્ધારી અથવા શુદ્ધ (સાફ) શલ્યારૂપ (પ્રબંધ રસ)

ગ્રાહગ્રસિત ગજ દુ:ખી થઈને, ચરણકમળ અનુસરિયો,
સ્મરણ માત્રથી સ્વામી પધાર્યા, શોક મોહ સર્વ હરિયો ૭
કામે ગોપી ક્રોધે રાક્ષસ, મેલ્યા ભવજળ વારી,
તેમ હું અલ્પ એક અપરાધી, લેજો રામ ઉગારી ૮
વદુ વાલ્મીકિ કવિ કોકિલ, રામકથારસ કુંજ,
કવિતાશાખા વડી મધુરાક્ષર, હરિપદ પંકજપુંજ ૯
રામાયણ રૂપી નાવ કરીને, નમાગ્સાગર તરિયે,
તે વાલ્મીકિને વંદીને, નાગરનો કુચો કરિયે ૧૦
ભાર ધરી વસુધા વ્યાકુળ થઇ, ધરી ગાયનુ રૂપ,
થરથર ધ્રૂજે કઈ ન સૂઝે, સેવ્યો બ્રહ્મા ભૂપ. ૧૧
વિધાતા કહેછે અવનિ તું, આવડુ ક્યા કલ્યાણી,
આખે આસુ દેહ દૂબળી, શામાટે સિદાણી ૧૨
પૃથ્વી કે'છે સુણો પિતામહ, મુજ પર ભારે ભાર,
પાતાળમા પાછી પેસુછુ, આજ દો આધાર. ૧૩

---

૭. ગ્રાહગ્રસિત–મગરે ગજેલો ૮. કામે ઇ૦. ગોપીઓએ કામભાવે ભક્તિ કરી અને રાક્ષસોએ ક્રોધથી તમારૂ ચિંતન કર્યું, તો તે બન્નેને તમે ભવજળ સસારરૂપી સમુદ્રના પાણીથી (મધ્યમપદલોપી) વારી મેલ્યા–તેમા ડૂબતા અટકાવ્યા 'પારી મેલ્યા' એમ હોય તો અર્થ સ્પષ્ટ છે ૯ વંદુ ઇ૦–વાલ્મીકિ કવિરૂપી કોકિલ (કોયલ)ને હુ વદુ છુ કોકિલ શબ્દવડે વાલ્મીકિ પૂર્વજન્મે કોળી હતા એમ કવિએ ધ્વનિત કર્યું છે માટે મુદ્રાલંકાર કોકિલ તો ઝાડના કુંજમા બેસે છે, ત્યારે આ કવિ કોકિલનો કુંજ કયો છે? તે વિષે કહે છે રામકથા ઇ૦–રામકથાના રસરૂપી (તે કોકિલને રહેવાના) કુંજને હું વદુછુ વળી મધુર અક્ષરવાળી કવિતારૂપી વડી શાખા–ડાળી (તે કોયલને બેસવાની) ને હુ વદુછુ અને હરિપદ રૂપી પંકજના પુંજ (સમૂહ) ને હું વદુછુ આ કડીમા ગ્રંથનો કર્તા (વાલ્મીકિ), વિષય (રામકથા), જાતિ (કાવ્યરૂપ), અને પ્રયોજન (હરિના ચરણની ભક્તિ), એટલા વાના વર્ણ્યા છે ૧૦ નાગરનો–નાગરનો કૂચો કરિયે–ફાડી ફેંકીએ (?) ૧૧ ઉપર પ્રમાણે દશ કડીઓથી વસ્તુનિર્દેશ તથા નમનરૂપ મંગળાચાર કરીને હવે કવિ ગ્રંથારંભ કરે છે ભાર ઇ૦ ભાર–પૃથ્વી ઉપર થતા અધર્મરૂપી ભારને વસુધા–પૃથ્વી સેવ્યો–અર્થાત્ બ્રહ્મા પાસે ગઈ ૧૨ સીદાણી–દુ:ખી થઈ

ગિરિ જળ માનવ પશુ પાદપનો, ભાર લગાર ન લાગે;
સદા સર્વદા સેજ વહ્યું, જે તમે નિર્મા આગે. ૧૪
રાવણ કુંભકર્ણ બે બળિયા, તે મેં વહ્યા ન જાય;
જગન જાપ ને યજ્ઞ અધ્યાપન, ધ્યાન (ધારણ) ક્રિયા ન થાય. ૧૫
કો કશું સાધન કરી શકે નહિ, તે માટે દુઃખ પામી;
શરણાગત આવી હું સુધે, કૃપા કરો મુને સ્વામી. ૧૬
અમર સહુ એકઠા મળીને, આવ્યા સાગર ક્ષીર;
આસન વાળી અમર સહુ બેઠા, સમરે શ્યામશરીર. ૧૭
બ્રહ્મા ધ્યાન ધરે પરબ્રહ્મનું, અચ્યુત વ્યાપક એક;
નિરંજન નિરાકાર નિરામય, ન લહે વેદ વિવેક. ૧૮
અક્ષર અકળ અનંત અવિગત, આદ્ય અલક્ષ્ય અચ્યુત;
વિશ્વંભર વ્યાપક સત્ય સનાતન, આનંદઘન અદ્ભુત. ૧૯
સરજે પાળે ને સંહારે, તું હું એક નહિ એહ;
ત્રય લોકને પાળવા પ્રભુજી, ધરિયે પ્રત્યક્ષ દેહ. ૨૦
અંતર ધ્યાન ધર્યું શ્રીપતિનું, હૃદે ચિંતવ્યું રૂપ;
ગરૂડ ચઢી ગોવિંદ પધાર્યા, સ્વામી અકળ સ્વરૂપ. ૨૧
કોટિ સૂર્ય કોટિ ચંદ્રમા, કોટિ અગ્નિનું તેજ;
કંદર્પ કોટિ સરખા સુંદર, આવ્યા આણી હેજ. ૨૨
વિરંચી વિમાસે મનમાં, દેખી થયો દિઙ્મૂઢ;
સ્વામી તમો જોયા જાવ નહિ, પ્રભા તમારી પ્રૌઢ. ૨૩
જાગો જો દર્શન દેખાડું, તો જોયા સરખા થાઓ;

---

૧૪. આગે-પૂર્વે. ૧૫ અધ્યાપન-ભણાવવું. ૧૬. સુધે-(શોધે) શોધ કરતી કરતી. ૧૭. સાગરક્ષીર-ક્ષીર સાગરને (કાંઠે). શ્યામશરીર-વિષ્ણુ (કળિયુગમાં શ્યામ વર્ણના હોવાથી). ૧૯. અક્ષર-ખરે (અર્થાત્ નાશ થાય) નહિ એવા અવિગત-જે કોઈના સમજવામાં નહિ આવેલો એવો-ઇશ્વર. આદ્ય-સર્વથી પહેલાંનો અલક્ષ્ય-જેનું લક્ષણ કરી શકાય નહિ એવો, અથવા જેને કોઈ લક્ષ્યમાં ન લેઇ શકે એવો. અચ્યુત-ચવે (પડે) નહિ એવો. સનાતન-પ્રાચીન-અનાદિ કાળનો. આનંદઘન-કેવળ આનંદમય. ૨૦. તું હું-તારેવિષે એક તું અને હું એ ભાન નથી. અર્થાત્ તું દ્વૈત રહિત છે. ૨૩. વિરંચિ-બ્રહ્મદેવ. પ્રભા-કાંતિ.

ગ્રાહગ્રસિત ગજ દુઃખી થઈને, ચરણકમળ અનુસરિયો,
સ્મરણ માત્રથી સ્વામી પધાર્યા, શોક મોહ સર્વે હરિયો ૭
કામે ગોપી ક્રોધે રાક્ષસ, મેલ્યાં ભવજળ વારી;
ત્યમ હું અલ્પ એક અપરાધી, લેજો રામ ઉગારી. ૮
વદુ વાલ્મીકિ કવિ કોકિલ, રામકથારસ કુંજ;
કવિતાશાખા વડી મધુરાક્ષર, હરિપદ પંકજપુંજ. ૯
રામાયણ રૂપી નાવ કરીને, સંસારસાગર તરિયે;
તે વાલ્મીકિને વંદીને, નાગરનો કુચો કરિયે. ૧૦
ભાર ધરી વસુધા વ્યાકુળ થઇ, ધરી ગાયનું રૂપ;
થરથર ધ્રૂજે કંઈ ન સૂઝે, મેલ્યો ઊભા ભૂપ. ૧૧
વિધાતા કહેછે અવનિ તું, આવડું ક્યા કષ્ટાણી;
આંખે આંસુ દેહ દૂબળી, શામાટે સિદાણી ૧૨
પૃથ્વી કે'છે સુણો પિતામહ, મુજ પર ભારે ભાર,
પાતાળમાં પાણી પેસુંછું, આજ દો આધાર. ૧૩

ગિરિ જળ માનવ પશુ પાદપનો, ભાર લગાર ન લાગે;
સદા સર્વદા સેંજ વહું છું, જે તમે નિર્માં આગે. ૧૪
રાવણુ કુંભકર્ણ બે બળિયા, તે મેં વહ્યા ન જાય;
જગન જાપ ને યજ્ઞ અધ્યાપન, ધ્યાન (ધારણ) ક્રિયા ન થાય. ૧૫
કો કશું સાધન કરી શકે નહિ, તે માટે દુઃખ પામી;
શર્ણાગત આવી છું સુધે, કૃપા કરો મુને સ્વામી. ૧૬
અમર સહુ એકઠા મળીને, આવ્યા સાગર ક્ષીર;
આસન વાળી અમર સહુ બેઠા, સમરે શ્યામશરીર. ૧૭
બ્રહ્મા ધ્યાન ધરે પરબ્રહ્મનું, અચ્યુત વ્યાપક એક;
નિરંજન નિરાકાર નિરામય, ન લહે વેદ વિવેક. ૧૮
અક્ષર અકળ અનત અવિગત, આદ્ય અલક્ષ્ય અચ્યુત;
વિશ્વંભર વ્યાપક સત્ય સનાતન, આનંદઘન અદ્ભુત. ૧૯
સરજે પાળે ને સંહારે, તું હું એક નહિ એહ;
ત્રય લોકને પાળવા પ્રભુજી, ધરિયે પ્રત્યક્ષ દેહ. ૨૦
અતર ધ્યાન ધર્યું શ્રીપતિનું, હ્રદે ચિંતવ્યું રૂપ;
ગરૂડ ચઢી ગોવિંદ પધાર્યા, સ્વામી અકળ સ્વરૂપ. ૨૧
કોટિ સૂર્ય કોટિ ચંદ્રમા, કોટિ અગ્નિનું તેજ;
કંદર્પ કોટિ સરખા સુંદર, આવ્યા આણી હેજ. ૨૨
વિરંચી વિમાસે મનમાં, દેખી થયો દિગ્મૂઢ;
સ્વામી તમો જોયા જાવ નહિ, પ્રભા તમારી પ્રૌઢ. ૨૩
જાણું જો દર્શન દેખાડું, તો જોયા સરખા થાઓ;

---

૧૪. આગે-પૂર્વે. ૧૫ અધ્યાપન-ભણાવવું. ૧૬. સુધે-(શોધે) શોધ કરતી કરતી. ૧૭. સાગરક્ષીર-ક્ષીર સાગરને (કાંઠે). શ્યામશરીર-વિષ્ણુ (કળિયુગમાં શ્યામ વર્ણના હોવાથી). ૧૯. અક્ષર-ખરે (અર્થાત્ નાશ થાય) નહિ એવા અવિગત-જે કોઇના સમજવામાં નહિ આવેલો એવો-ઇશ્વર. આદ્ય-સર્વથી પેહેલાંનો. અલક્ષ્ય-જેનું લક્ષણ કરી શકાય નહિ એવો, અથવા જેને કોઈ લક્ષ્યમાં ન લેઇ શકે એનો. અચ્યુત-ચવે (પડે) નહિ એવો. સનાતન-પ્રાચીન-અનાદિ કાળનો. આનંદઘન-કેવળ આનંદમય. ૨૦. તું હું૦-તારેવિષે એક તું અને હું એ માન નથી. અર્થાત્ તું દ્વૈત રહિત છે. ૨૩. વિરચિ-બ્રહ્મદેવ. પ્રભાં-કાંતિ.

એ શોભા જોઇ જાયે નહિ, તેજ રૂપ પળાઓ.
શંખ ચક્ર ને ગદા પદ્મ રે, પીતાંબર ભુજ ચાર;
મસ્તક મુકુટ ને કર્ણે કુંડળ, તેજતણો અંબાર. ૨૫
રાજીવદળલોચન દુઃખમોચન, ઇંદીવર ઘનશ્યામ;
ઉપમા ઉપર ઉતારી નાખુ, કોમળ કોટિક કામ. ૨૬
કૌસ્તુભમણિ વૈજયતીમાળા, રમાજી અર્ધાંગ;
ભૃગુલાંચ્છન કટિ મેખળા, શોભિત શ્રી શ્રીરંગ. ૨૭
નંદ સુનંદ કેશવ સાથે, જપે જયજયકાર;
માગ્ય માગ્ય સુખ કે'તા આવ્યા, જીવન જગદાધાર. ૨૮
બ્રહ્મા કે'છે કૃપા કરી તો, આપો એ વરદાન;
મહીમંડળ મનુષ્ય થઇ પોતે, સુંદર શ્યામળવાન. ૨૯
રાવણ કુંભકર્ણને મારી, ભૂનો ભાર ઉતારો;
ત્રયલોકકંટક તે પાપી છે, અર્થ એટલો સારો. ૩૦
જો કહેશો મનુષ્ય ક્યાં થાઉં, અહો કહીને મારૂં;
ના સ્વામી તમને ઘટે નહિ, હું પુત્ર તમારો હારૂં. ૩૧
મેં એને વરદાનજ આપ્યું, માયામનુષ્યથી મરણ;
તે માટે અવતાર ધરી એમ, કરવું અશરણ શરણ. ૩૨
નારાયણ કે' નિશ્ચે થાવું, માયામાનુષ્ય વેષ;

૨૪. દર્શન દેખાડું-દર્શન આપું (એમ જો જાણતા હો). તેજ રૂપ ઇ૦-કેવળ તેજ રૂપછો, તે પળાઓ-મટી જાઓ. અથવા જે તમારૂં રૂપ છે તેજ રૂપે તમે પળાઓ-અર્થાત્ પ્રકટ થાઓ. ગીતામાં પણ અર્જુને વિશ્વરૂપદર્શન વખતે આવુંજ કહ્યું છે. જેમ "तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्त्रबाहो भव विश्वमूर्ते!"-"હે વિશ્વરૂપધારી ભગવાન્! તમારા તેજ ચાર ભુજવાળા રૂપે પ્રકટ થાઓ." ૨૬. રાજીવદળ-કમળપત્ર. ઇંદીવર ઇ૦-ઇંદીવર (કાળા કમળ)ના સરખા તથા ઘન (મેઘ)ના સરખા શ્યામ. ૨૮ નંદ સુનંદ-એ બે નામના બે પાર્ષદો. ૨૯. મહીમંડળ ઇ૦-મહીમંડળમાં (પૃથ્વીમાં) પોતે મનુષ્ય થઇને રાવણ કુંભકર્ણને મારીને ભૂનો ભાર ઉતારો (૩૦ મી કડી સાથે અન્વય). ૩૧. અહો કહીને-અર્થાત્ એક શબ્દ બોલીને. પુત્ર-(નારાયણની નાભિમાં થયેલા કમળમાં બ્રહ્મા ઉપન્યા છે માટે). હારૂં-(વચન). ૩૨. માયામનુષ્યથી-માયાવડે જેણે મનુષ્યરૂપ ધર્યું છે એવાથી.

રાક્ષસકુલ નિકંદન કરીને, કરશું કાજ વિશેષ ૩૩
સ્વામીજી શી પેરે જાણું, (જે) અહીં તમે અવતરિયા;
આણી વેળા આણે ઠામે, અવનિએ ઉતરિયા. ૩૪
સૂર્યવંશી દશરથ રાજા, તેને સુત શ્રીરામ;
કૌશલ્યા કુંવર કહેવાઇશ, કરવા સુરનાં કામ. ૩૫
સ્વામીજી શા માટે કહો મુજને; બીજાના નહિ તન;
દશરથના દીકરા થશો તે, કહો જગજીવન. ૩૬
કશ્યપ ને અદિતિ એ છે, એણે દમિયો દેહ;
દશ સહસ્ત્ર વર્ષ તપ કીધુ, એણે માગ્યું એહ ૩૭
રામ લક્ષ્મણ ભરત શત્રુઘ્ન, એ ધરાવાને નામ;
ચાર મળી એક જાણજો, એહ એકહુ ધામ. ૩૮
મિથિલ દેશનો જનક રાજા, સીતા નામ સુકુમારી;
ત્ર્યબક ચાપ ચઢાવી પરણીશ, નૃપના નાદ ઉતારી. ૩૯
રાવણ કુંભકર્ણને મારીશ, સીતા હરણ કરાવી;
વાનર વીર ઉતારીશ સહુએ, પા'ણની પાજ બધાવી. ૪૦
એમ કરી આવીશ હું અહિંયાં, વાનર થાજો દેવ,
વનમાહે મુજ સાથે આવી, સાચી કરજો સેવ. ૪૧
અતર્ધાન થયા એમ કહીને, બ્રહ્મા ગયા સુર પાસ;
વાનર વેષ થઇ અવતરજો, એવી દીધી આશ. ૪૨
આપ આપણે સ્થાનક સૌ પો'ત્યુ, ભાર્ગવવંશી કોય;
વાલ્મીકિ નામે તાપસ હુતો, શિષ્ય સહિત છે સોય. ૪૩
તમસાની તીરે બેઠો છે, આસનવાળી આપ;
ધ્યાન ધરતો ધરણિધરનુ, જપતો અજપાજાપ. ૪૪
ક્રૌંચ નામે કોઇ એક પખી, તેને વ્યાધે કીધો પ્રહાર;

---

૩૪ અહીં–અર્થાત્ અમુક જગોએ. અવનિએ–અવનિમા ૩૫. વિષ્ણુ કહે છે સૂર્યવશી ઈ૦ ૩૬ બ્રહ્મા કહે છે સ્વામીજી ઈ૦. ૩૭. વિષ્ણુ વાક્ય કશ્યપ ઇ૦. અદિતિ–કશ્યપની પત્ની ૩૮. ધરાવાને–કહેવા માત્ર. અર્થાત્ મારી મૂર્તિઓ જે ચતુર્વ્યૂહ કહેવાય છે તેમાથી રામ એ વાસુદેવનુ, લક્ષ્મણ એ સકર્ષણનુ, ભરત એ પ્રદ્યુમ્નનું, અને શત્રુઘ્ન એ અનિરુદ્ધનુ ૩૫ જાણવું ધામ–તેજ ૩૯ નાદ–ગર્વ. ૪૦. ઉતારીશ–(સમુદ્રની પાર). ૪૪. તમસા–એ નામની નદી.

કરા કરા તે કરવા લાગ્યો, શ્લોક ઉપન્યો સાર. ૪૫
ભરદ્વાજ નામે શિષ્ય સૂધો, તેને શ્લોક ભણાવ્યો,
સાવજનો જે શ્લોક ઉપન્યો, અર્થ એરનો આવ્યો. ૪૬
હા! હા! ક્રૌંચ તું મરણ પામિયો, જીવેછે તે પાપી,
હું વિરહ સહું શી પેરેં, તે ગયો તુને સતાપી ૪૭
એવે નારદ ઋષિ ત્યા આવ્યા, કહ્યુ રામાયણ તુ રચજે,
જે પરાક્રમ પ્રભુજી કરે તે, મહિમા મહીમા રચજે. ૪૮
સ્વામીજી શુ જાણુ તેના, પ્રૌઢ હશે પ્રાક્રમ,

---

૪૫ ક્રૌંચ–ચક્રવાક–પક્ષીના વ્યાધે–પારધિએ કરા કરા–'કરા કરા' એવો ઉચ્ચાર શ્લોક ૪૦–પારધિએ પક્ષીને માર્યો તેથી તે (અથવા તેની માદા) ચીસો પાડવા લાગી તે જોઇને દયાળુ વાલ્મીકિના મુખથી આ પ્રમાણે વાણી સહજ નીકળી ગઇ —

"मा निषाद ! प्रतिष्ठास्त्वमगमः शाश्वतीः समाः।
यत्क्रौंचमिथुनादेकमवधीः काममोहितम्"
(વા રા બા અ. ૧ લો)

આ વાણી તે આઠ અક્ષરના અનુષ્ટુપ્ છદ રૂપ હતી તે શ્લોક વાલ્મીકિએ પોતાના શિષ્ય ભરદ્વાજને ભણાવ્યો એ છદોમય પેહેલોજ શ્લોક હતો, માટે બ્રહ્મદેવે એવાજ શ્લોકબદ્ધ કાવ્યથી રામાયણની રચના કરવાની ભલામણ કરી, અને વાલ્મીકિની વાણી નિષ્ફળ ન જાય માટે એ શ્લોકને રામાયણમા મગળાચરણ રૂપે મૂકવાનું કહ્યુ (જુઓ રા બા કા. અ ૧ લો) એ શ્લોકનો જે અર્થ ધારીને વાલ્મિકી બોલ્યા હતા તે તથા રામાયણને લાગુ પડે તે, એવા બન્ને અર્થ આ નીચે બતાવ્યા છે —

૧ લો અર્થ—હે પારધિ! ક્રૌંચ પક્ષીના જોડામાથી કામવડે મોહિત એવા એક પક્ષીનો તેં વધ કર્યો છે માટે તુ અનતકાળ સુધી સ્થિર થઇશ નહિ–સુખ પામીશ નહિ

૨ જો અર્થ—હે લક્ષ્મી તે! રાક્ષસના જોડામાથી કામમોહિત એવા એક (રાવણ)નો તમે વધ કર્યો છે માટે અનતકાળ સુધી તમે સ્થિર થાઓ!

૪૬ સાવજનો–જાનવરો–ક્રૌંચનો શ્લોક–પ્ર ૨ જીમા "શોક" એવો પાઠ છે અર્થાત્ સાવજ મરણથી શ્લોક ઉપન્યો

જે જે કહીશ તુ કથામા તે, તે કરશે પરબ્રહ્મ. ૪૯
બ્રહ્માજી એવે ત્યા આના, શતશ્લોકી રામાયણ,
બ્રહ્માએ સભળાવી સમીપ, જે કહી નારાયણ. ૫૦

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી.

શતકોટિ રામાયણ કરી, ત્રણ લોકમા તે વિસ્તરી;
સૂર્યવંશી દશરથ રાય, મહીમડળ મોટો મહિમાય ૧
તેને હવા ચાર સતાન, તેમા જ્યેષ્ઠ શ્રીરામ રાજાન;
જેણે જનકસુતા જઇ વરી, સ્વયવરમંડપ પરાક્રમ કરી. ૨
પિતા વચને વસ્યા વળી વન, સગ સીતા સુમિત્રાતન;
પછે રાવણે સીતા હરી, ગયા રામ સાગર ઊતરી ૩
રાવણ કુભકર્ણને હણી, સીતા લઈ આવ્યા ઘર ભણી,
પરિયટવચને સીતા વન, મેલી મોહ પામીને મન ૪
પુત્ર બે પ્રસવ્યા જાનકી, પાળ્યા પાવન યતિ વાલ્મીકિ,
શતકોટિ રામાયણ ભણી, જેમા લીલા રાઘવતણી. ૫
રામચદ્રે આરંભ્યો જાગ, અશ્વમેધ નામે બડભાગ,
ત્યા વાલ્મીકિ સાથે વિચારથી, લવકુશ કથા કે'છે કથી ૬
એક વીણા એક વાયે તાલ, રામાયણ ગાયછે રસાળ,
બ્રાહ્મણ સહુ બે ભણતા સહી, સુણવા લાગ્યા સદેહ નહિ ૭
રામ સુણે ને લવકુશ કહે, સુણતા આખે આસુ વહે,
સરયતીરે અયોધ્યા ગામ, દશરથ તે રાજાનું નામ ૮
નગર વસે દ્વાદશ યોજન, મણિ મોતીન સુવર્ણ સદન,

---

૪૯ પરબ્રહ્મ-રામ સમીપ-પાસે (રહીને) નારાયણે બ્રહ્માને, અને બ્રહ્માએ વાલ્મીકિને રામાયણ કહી શતશ્લોકી-સો શ્લોકમા સક્ષેપ રૂપે ગ્થેલી

૧ શતકોટિ-શતકોટિ શ્લોક જેટલા પૂરની કરી-(વાલ્મિકીએ) ૨ તેમા-"તે માહે' પ્ર ૨૭ ૩ સુમિત્રાતન-લક્ષ્મણ ૪ મોહ પામીને-વિવેક વીસરીને ૫ યતિ-મુનિ ૬ બડભાગ મોટા ભાગ્યવાળો (જાગ-યજ્ઞ) ૮ વાલ્મિકી સાથે ગયેલા લવ અને કુશ રામને રામાયણ ગાઈ સભળાવે છે સરયૂતીરે ૬૦

વાપિ કૂપ સર વાડી વન, વાસ વસે ત્યાં ત્રિગુણ પવન ૮
સુખીઆ નગરનિવાસી લોક, આધિ વ્યાધિ કોને નહિ શોક,
દશ સહસ્ત્ર વર્ષ ભોગવે આય, જે મરે તે સ્વર્ગે જાય ૧૦
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર, કોઇ કર્મ કરે નહિ ક્ષુદ્ર,
પાળે વર્ણાશ્રમના ધર્મ, સહુ કરે કુળોચિત કર્મ ૧૧
મહીએ માગ્યા વરસે મેહ, ઉગે અન્ન ન આવે છેહ,
એક વાર વાવે ને ૭ વાર લણે, છઠ્ઠો ભાગ રાય લે નેહે ઘણે ૧૨
નરનારી ન બોલે અશુદ્ધ, દૂઝે ગાય સવા ઘડો દૂધ,
સતી સાધવી સઘળી નાર, વર્ણસંકર નહિ દેશ મોઝાર ૧૩
બંધ નામે પુષ્પ ને કેશ, માર નામે સોગઠી દેશ,
દંડ નામે છત્રનો દંડ, ખંડ નામે કહીએ નવખંડ ૧૪
પ્રજાપાળે પુત્રની પેર, સહુ સુખિયું આપઆપણે ઘેર,
ચૌદ સહસ્ત્ર સત્તર પ્રધાન, મહામોટો દશરથ રાજન ૧૫
કોટિ ઇંદ્ર વૈભવ તિરસ્કાર, કરે દશરથતણો અપાર,
ઈંદ્રને પડે દશરથનું કાજ, સાથ કરવા તેડે સાચાખ ૧૬
દશરથ માટે નામ દશરથ, વૈરીનાશ કરવા સમરથ,
અધિકારી આઠ પ્રધાન, તેમાં સુમંત્ર વડો અભિધાન ૧૭
ત્રણ તારુણી પટરાણી, સેવે રાજાને એકે મની,

---

૮ નગર ઇ૦—બાર યોજનના વિસ્તારમાં તે નગર વસ્યું હતું સુવર્ણ સદન—સોનાનાં ઘર વાપિ—વાવ્ય સર—સરોવર ત્રિગુણ—ત્રણ ગુણવાળો, શીતળ, મંદ અને સુગંધી ૧૦ આય—(આયુ) આવરદા ૧૧ ક્ષુદ્ર—અધમ—હલકું વર્ણાશ્રમના—બ્રાહ્મણ વગેરે વર્ણને ઘટતા તથા બ્રહ્મચારી વગેરે આશ્રમને ઘટતા ૧૨ મહીએ—પૃથ્વીપર છેહ—અર્થાત્ ઉપદ્રવ—વિઘ્ન છઠ્ઠો ભાગ (પ્રજાના ઉપજમાંથી રાજાએ છઠ્ઠો ભાગ લેવો એવું શાસ્ત્ર વચન હોવાથી) ૧૪ દશરથના રાજ્યમાં પ્રજાપાલન કેવું થતું હતું તે વર્ણવે છે બંધ ઇ૦ હાર કરવામાં પુષ્પને અને સ્ત્રીઓ ના કેશનેજ બંધન હતું, અર્થાત્ કોઈ બંદીખાનામાં પડવાનો ગુનોહ કરતું નહોતું એ પ્રમાણે માર અને દંડ વગેરેનો અર્થ સમજવો ૧૬ દશરથ તણો ઇ૦—દશરથનો વૈભવ એવો હતો કે તેના આગળ કોટિ ઇંદ્રનો વૈભવ પણ ગિનાતમાં નહોતો ૧૭ દશરથ—દશ રથી તુલ્ય બળવાળો અભિધાન—નામ (સુમંત્ર નામે)

કૌશલ્યા કૈકેયી નામ, ત્રીજી સુમિત્રા સુખધામ. ૧૮
એ ત્રણુને રાજાનું માન, એકેને નવ હોય ઓધાન;
દિવસ રાત ઝૂરે રાજાન, ધિઃક ધિઃક હું અપુત્રવાન. ૧૯
બહુ જગ્નજાપ સુરને 'દેઇ' માન, તોય નવ આવે સંતાન;
અપુત્રિયાનું મંદિર સ્મશાન, નિશ્ચે પામે નરક નિદાન. ૨૦
પૂર્વજ તેના થાય નિરાશ, રૈ રૈ નરકવિષે કરે વાસ;
રાત્ર દિવસ રાજા આવટે, હવે મેં કરવું શું ઘટે. ૨૧
એવે તે આવ્યા પરશુરામ, ક્ષત્રિયવધ કરવાનું કામ;
દશરથતણું સાંભળી નામ, જાણ્યું એ કરશે સંગ્રામ. ૨૨
રાજા મન પામ્યો આનંદ, મુને કૃપા કરી ગોવિંદ;
ક્યાં દશરથ પામું હું મંદ, પ્રત્યક્ષ પધાર્યા પરમાનંદ. ૨૩
આમે અપુત્રિયો હું મરૂં, નરક પડું સંસાર ધન્ય કરૂં;
હવે પરશુરામ મુને મારશે, મુજ પાપીનો ઉદ્ધારજ હશે. ૨૪
સુમંત્રને સોંપી સર્વ રાજ, ચાલ્યો રાય કરી સર્વે તાજ;
રાયે કર્યું મરવાનું મન, નગર તજીને આવ્યો વન. ૨૫
સાથે નગરનિવાસી લોક, વિરહે વગુતા મેલે પોક;
રૂધિર ભરી ફરશી કર ધરી, ભ્રૂકુટિ ભાળ રીસ છે ખરી. ૨૬
દશરથ રાજા સામો જાય, જઇ લાગ્યો ભૃગુપતિને પાય;
સ્વામીજી મુજને કરો પ્રહાર, જેમ મારો થાય ઉદ્ધાર. ૨૭
પરશુરામ ત્યાં વિસ્મય થયા, માર્યો નહિ મન આણી દયા;
એમ પ્રધાનને પૂછ્યો પ્રપંચ, એ મરણતણો શોધે ક્યાં સંચ ! ૨૮

---

૧૮. પટરાગની–(પટ્ટરાજ્ઞી) પટરાણી. મની–મન વડે. ૧૯. ઓધાન–ગર્ભ. ૨૦. જગ્નજાપ–(કર્યાં, અધ્યાહાર). નિદાન–છેવટે–મુઆ પછી. ૨૧. આવટે–અટવાય (મનમાં). ૨૩. ક્યાં ઇ૦–હું મંદ દશરથ આવો પ્રસંગ ક્યાંથી પામુ કે સાક્ષાત્ ભગવાનને હાથે મારૂં મરણ થાય. (પરશુરામ વિષ્ણુનો અવતાર હોવાથી). ૨૪. નરક ઇ૦–હું નરકમાં પડું (તેના કરતાં) પરશુરામને હાથે મૃત્યુ પામીને મારા સંસારને ધન્ય કરૂં–જીવિત સફળ કરૂં. પ્ર. ૩ જીનો 'ધન' પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે. ૨૬. વગુતા–વ્યગ્ર અથવા વગોવાવાના અર્થમાં (?). ભ્રૂકુટિ ઇ૦–રીસ ખરી છે તેથી પરશુરામની ભ્રૂકુટિ ભાળ (કપાળે) ચઢી ગઈ છે. ૨૭. ભૃગુપતિ–પરશુરામ. (ભૃગુકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા માટે). ૨૮. પ્રપંચ–વિસ્તાર (વાતનો).

કો વદે કો નાશી જાય, એ મરવા મન કરે કા રાય?
વળતો સુમંત્ર કહે સ્વામિન, અપુત્રિયો એ છે રાજન ૨૯
અપુત્રિયો નિશ્ચે નાગરી ગો ઉદ્ધાર પામે તમથકી,
વચન સુણી વળતા વદે પરશુરામ, એને મારયાનુ કોણ કામ? ૩૦
અપુત્રિયો તે જીવતો મુઓ, વશતરો ઉચ્છેદ થયો,
રાજા મન પામ્યો વૈરાગ હું માર્યો નહિ મૂર્ખ મહભાગ્ય! ૩૧
અપુત્રિયો મારે નવ હણ્યો, મહાપાપી મુઓ મન ગણ્યો,
હવે હુ તો જાઇશ વન અતિશે શોક પામતો તન ૩૨
નગરનિવાસી નિંદા કરે કો પરશુરામ આગળ ઉગરે?
મૃગયા મેલી લઇ નામ સુમંત્રને સોપ્યુ સર્વે કામ ૩૩
જ્યા લગે સુત આવ્યાની આશ, ત્યાં લગે વેઠીશુ વનવાસ
એવુ કહી રાજા વન જાય, પુત્ર વિના કલ્પાંત થાય ૩૪
મૃગ શૂકર વરૂ ને વાઘ મારી રાર મનાવા લાગ
યજ્ઞદત્ત નામે દ્વિજ કોય સુશીળા નારી છે સોય ૩૫
શ્રવણ નામે તેને તન, સેવા કરેછે સૂધે મન
માત પિતા બેઉ આંધળાં, વૃદ્ધપણે બહુ આમળા ૩૬
સાવિત્રી સુતની સુંદરી પીયેર વળાવી સુખે ભરી,
કુંવરે એક કાવડ કરી, માંહે રૂના પોંતવા પાથરી ૩૭
કુરૂક્ષેત્ર મથી પ્રયાગ અયોધ્યા મથુરા યામાગ
રેવા તાપી ગોદાવરી, ક્ષિપ્રા સિંધુ સરસ્વતી ખરી ૩૮
અડસઠ તીર્થ એમ આદરી, માત પિતાને પાવન કરી
કાવડ રહી વનમા વહે સુખ દુખ સે જે પડે તે સહે ૩૯
એક સમે તરશી છે માત તેમે પુત્રને પૂછે વાત,
આતા! ક્યાંથી લાવો નીર, તરશી હુ ન ખમે શરીર ૪૦
કાવડ વળગાડી તરડાળ કુંવર તે વળ્યો તત્કાળ
ગભારા તે કુંભ કર ધરી પાણી ભણી આ પો પરવરી ૪૧

---

૩૦ વદે-પ્ર૦ ૨૭ મા તથા ત્રીજીમા આ શબ્દ નથી ૩૩ નિંદા કરે-(પરશુરામ આગળ કોઈ ઉગરે નહિ, તેમ રાજા એ મહાપાપી જાણી પરશુરામે પણ ન માર્યો એવી) ૩૪ આવ્યાની-ઉત્પન્ન થયાની ૪૦ આતા!-હે પુત્ર! (ઉત્તમભાગ નાગ)

સુણી સાવજ કેરો નાદ, આવ્યો સા આણી ઉહ્લાદ,
વરૂણતણુ લઇ નામ, જળ માહે પેઠો તે ઠામ ૪૨
ભટ ભટ શબ્દ થયો જેટલે, રાયે શરસાધ્યું તેટલે,
જાણ્યુ જળ પીએછે વાઘ, મેલ્યુ બાણ જોઇને લાગ ૪૩
શબ્દવેધી મારૂ મુખ વદે, વાગ્યુ તે વાડવને હ્રદે,
શર લેવા ને જોવા જાય, દ્વિજ દેખી મન દુખિયો થાય ૪૪
જોય તો ધડ ઉપર ઘટ પડ્યો, હાય! હાય! કહી રાજા રડ્યો!
કહે રે કોણ મેં મૂર્ખે હણ્યો? તુ તાપસ અણજાણે અણુગણ્યો ૪૫
આણે બાણે જીવતો રહ્યો, પ્રાણી કહે તું પાવન થયો,
શ્રવણ કહે છે મારી માત, તરસ્યા અંધ છે વળી તાત ૪૬
તેને જો કોઇ પાણી પાય, તો જત મુજ મોહલે જાય,
હું તેને પાણી પાઇશ, તું હતો તેમ હુ થાઇશ ૪૭
કાડે નાખ્યુ મૃતક શરીર, હ્રદે માલથી કાઢયુ તીર,
કુભ ભરી તે કુશળ રાય, માડમાડે માડે પાય ૪૮
મા તો કે' નવ આવ્યો તન, પાણી ભરવા ગયો કઈ વન,
કંઇ ન થાય વાર આવડી, શુ ભાઇ રીસ એને ચડી ૪૯
શ્રવણ ! શ્રવણ ! કહી કરે સાદ, સ્રીભર્તારે માડિયો વાદ,
દુ ખે કરી અતિ આતુર થાય, એવે આવ્યો દશરથ રાય ૫૦

---

૪૨ સાવજકેરો–જળચર પ્રાણીઓનો (અધારૂ હોવાથી) ઉહ્લાદ–હર્ષ વરૂણતણું ઇ૦–રાત્રે જળાશયમા પેસવાથી જળનો દેવતા વરૂણ કોપેછે, એમ લૌકિક કથન છે, માટે વરૂણની સ્તુતિ કરીને તે જળાશયમા પેઠો ૪૪ શબ્દવેધી–શબ્દ સાભળીને ફેંકેલુ શબ્દ કરનારને વાગે એવુ તીર

૪૫ ઘટ–દેહ અણુગણ્યો અવગણ્યો અર્થાત્ મેં અજાણતા તને તાપસને માર્યો છે ॥ ૪૬ પ્રાણી ઇ૦–રાજા કહેછે કે હે પ્રાણી આ બાણ વાગતા કોઈ જીવતું રહેતુ નથી, તેમ છતા કદાચ જો તું જીવતો રહે, તો તારે એમ જાણવુ કે તુ પાવન થયો ॥ 'થયો' ને ઠામે 'હતો' એવો પાઠ બરાબર લાગતો નથી ૪૭.જત–જીવ મોહલે–મોહનથી તેને ઇ૦–(દશરથવચન) ૪૮ મૃતક–મરી ગયેલું માડમાડે ઇ૦–તે માડમાડ પગમા મારે છે (શ્રવણના આ માતપિતાના શાપભયથી)

કડવું ૩ જું.

દોહરો.

મોઢેણુ કહે માતાજી, આ કીજે જળપાન જી,
સાદ નહિ એ શ્રવણકેરો, હદે વિચાર્યું જ્ઞાન જી ૧
આઈજી ! એ હુ દશરથ રાજા, મેં મૂર્ખે શ્રવણ માર્યો જી,
અણુજાણે મેં બાણુજ મૂક્યુ, વરાસે વિદાર્યો જી ૨
સુખુતા સૂતી કાવડ માહે, અચેત થઇ તે માત જી,
પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો માનીને, રૂદન કરે છે તાત જી ૩
ફટ રે પાપી ! એ શુ કીધુ માર્યો વણ અપરાધ જી,
એ ત્યા તારૂ શુ લેતો' તો, શે સહાર્યો સાધ જી ૪
અમો પહેલા માર્યા કા નહિ, જો તુ દીસે દોષી જી,
પ્રાણજીવન સુત શુદ્ધ શ્રવણ સેવાએ સતોષી જી ૫
આધળાકેરી એ દેહ અમારી, એ વણ જીવ્યુ ન જાય જી,
લઈ જા અમને ક્યા સૂતોછે, કુવર કોમળ કાય જી ૬
ઉપાડી કાવડ ત્યા આણી, ખોળામા મેલ્યો તન જી,
ઉત્તર ક્યા આપે નહિ અમને, ઉઘાડી લોચન જી ૭
એવડી નિદ્રા તુ કહીએ કરતો, આળસ આણુ આજ જી,
બેઠા થાઓ પાણી પાઓ, કોની કરોછો લાજ જી ૮
પપૈયાની પેરે બોલે, લેઇ લેઇ સુતનુ નામ જી,
ટીટુડીની પેરે ટળવળે, રે શુ સુતા છો આમ જી ૯
અભાગણી હુ રે અકર્મણ, મારા પાપતણો નહિ પાર જી,
હુકીને રોતી રાખોની, માતા કહી એકવાર જી ૧૦
મેં અપરાધ કર્યો છે કુવર, જે ભરવા મોકલ્યો નીર જી,
મેં જાણ્યુ તુ વેહેલો આવીશ, વિપરીત થયુ મારા વીર જી ૧૧
રાજા કહેછે માતા મારી, હું તમારો તન જી,
સેવા કરૂ શ્રવણની પેરે એ મુજ સત્ય વચન જી ૧૨
અરે મૂરખ એ શુ બોલ્યો, વળતી બોલી માત જી,

---

૧ મોઢેણુ–મોઢેથી ૨ વરાસે–(વાધને) વરાસે ૪ સાધ–સાધુ ૫ દોષી–દોષ કરનારો પ્રાણજીવન ઇ૦–અમારા પ્રાણના જીવનરૂપ સુત શ્રવણ શુદ્ધ અને અમારી સેવા વડેજ સતોષી હતો

આક્રંદ કરે ને અંગ પછાડે, આંખે આંસુપાત જી. ૧૩
ટોળાવછોઈ જેમ મૃગલી, વચ્છવછોઈ ગાય જી;
પાણી વિણ જેમ માછલી, તેમ ટળવળે માય જી. ૧૪
રાજા પાસે ઈંધણ અણાવ્યાં, ચિતા કરાવી એહ જી;
મારા બાળકને ધવરાના જાવું, છેહું પડેછે છેહ જી. ૧૫
દશરથ કહેછે માતા મારી, કાંઇએક દીજે શાપ જી;
મેં માર્યો એ વણઅપરાધે, પ્રૌઢુ કીધુ પાપ જી. ૧૬
માતા કહેછે પુત્ર વિયોગે, અમો મરૂંછું જેમ જી;
પુત્રતણો વિરહ પામે તું, મરણ પામજે તેમ જી. ૧૭
રાજા કહેછે શાપ નહિ એ, મુજને દીધું માન જી;
તેને વિરહે તો મરીશ જો, હશે મુજ સંતાન જી. ૧૮
આઇજી હું તો અપુત્રિયો છું, એ આપ્યું વરદાન જી;
હું પાપીને કરૂણા કીધી, રિઝયો મન રાજાન જી. ૧૯
એમ કરતા બેહુએ મૃત્યુ પામ્યાં, ત્રણને દીધું દેન જી;
નગર ભણી આવ્યો ઉન્નતો, ચયળ કરતો ચેન જી. ૨૦
જાણ્યું મારે પુત્ર આવશે, મિથ્યા ન બોલે માત જી;
અયોધ્યા આવ્યો આનંદે, સચિવે સાંભળી વાત જી. ૨૧
રાજાને સામુ સહુ આવે, નગર સર્વે શણગાર્યું જી;
વનિતા વધાવે રાજા આવે, સજ્જન સહુકો હાર્યું જી. ૨૨
બદીજન માગધ બહુ બોલે, વાજે છે વાજીત્ર જી;
અત પુરમા રાજા આવ્યો, કરતો વાત વિચિત્ર જી. ૨૩
કૌશલ્યા કૈકેયી સુમિત્રા, પાવન છે પટરાણી જી;
તે સાથે સભોગ કરેછે, પુત્ર પામવો જાણી જી. ૨૪
રળિયાત ઘણું થાયે મનમા, રગે રમતા રાણી જી;
જાણ્યુ એ સ્વપ્નું કે સાચુ, માતાએ કહી વાણી જી. ૨૫

---

૧૪ વછોઇ–(વિચ્છેદિતા) જૂદી પાડેલી ૧૫ ચિતા–'ચતાં' પાઠાતર પ્ર ૨ જી. "ચતાં કરાવી એહજી" પાઠાતર પ્ર ૩ જી. ૧૮. મુજ–મારૂં અર્થાત્ મને ૨૦ ત્રણને–માતા, પિતા અને પુત્રને. દેન–(દહન) અગ્નિસસ્કાર. ઉન્નતો–હર્ષ પામતો. ચેન–(ચિન્હ) આનંદના અભિનય. ૨૩. બદીજન–સ્તુતિપાઠક માગધ–ભાટચારણ. ૨૫. રળિયાત ૦–'રળિયાત થાયે' પ્ર. ૩જી.

હર્ષ દુઃખથી નિદ્રા આવી, રાજાને તેણી વાર જી,
એ કથા રહી એકબેથી, આગળ કહું વિસ્તાર જી ૨૬
એક સમે ત્યાં વિમાને, બેસી સુમંત પ્રધાન જી,
સુરસભામાં વેગે આવ્યો, ઇંદ્રે દીધાં માન જી ૨૭
અપ્સરા ત્યાં ગાન કરે છે, હોયે થેઇ થેઇકાર જી;
એવે હરિગુણ ગાતા આવ્યા, સનકાદિક ત્યાં ચાર જી. ૨૮
ઊઠી ઈંદ્રે આસન આપ્યું, ચરણે નામ્યું શીશ જી,
તમો આવ્યે અમો એમ જાણ્યું, જે પધાર્યા જગદીશ જી. ૨૯
અર્ઘપાદ્ય લઈ પૂજા કીધી, પખાળ્યા ત્યાં પાય જી,
કરજોડીને કરે વિનતિ, સાંભળો કહું ઋષિરાય જી ૩૦
રાવણ કુંભકર્ણ બે બળિયા, અસુરતણા અવતાર જી;
યજ્ઞભાગ સર્વે તે ભોગવે, દિક્પતિનો અધિકાર જી ૩૧
વચન સુણી સનકાદિક બોલ્યા, સાંભળ કહું સુરરાય જી,
પુરુષોત્તમજી પ્રગટ જ થાશે, તેહ કહું ઉપાય જી ૩૨
સપ્તપુરીમાં મુખ્ય અયોધ્યા, જાણો સરયૂતીર જી;
સૂર્યવંશી દશરથ રાજા, કહાવે ત્યાં મહાધીર જી ૩૩
કશ્યપ અદિતિ ત્યાં એ છે, કૌશલ્યા દશરથ જી;
પૂર્વે એણે તપ કર્યું છે, એવા તેહ સમર્થ જી. ૩૪
તેણે પાવન કર્યા દશરથ, અવતરિયા શ્રીરામ જી;
ભૂનો ભાર ઉતારવા, કરવા સુરના કામ જી. ૩૫

---

૨૬ હર્ષ દુઃખથી-પુત્ર મળશે એવા હર્ષથી તથા શ્રવણ અને એના માતપિતા મરી ગયા તેના શોકથી ૩૧ દિક્પતિનો-દિશાઓના દેવતાઓનો-દિગ્પાળોનો ૩૩ સપ્તપુરીમાં ઇ૦-મોક્ષ આપનારી સાત પુરીઓ તે સપ્તપુરી કહેવાય છે જેમ,

"अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्चीह्यवंतिका ॥
पुरीद्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः ॥"

'અયોધ્યા, મથુરા, માયા (હરદ્વાર), કાશી, કાંચી (શિવકાંચી અને વિષ્ણુકાંચી), ઉજ્જયિની અને દ્વારકા, એ સાત પુરીઓ મોક્ષ આપનારી છે" ૩૪ કશ્યપ ઇ૦-દશરથ એ કશ્યપનો અને કૌશલ્યા એ અદિતિનો અવતાર છે

ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ ત્રણ, આદિ પુરૂષના અંશ જી;
પુરૂષોત્તમજી પ્રકટ જ થાશે, સુંદર સૂરજવંશ જી. ૩૬
સનકાદિકે કહ્યું સભામાં, સુમંત્રે સાંભળિયું જી;
મન માંહે અતિ આનંદ પામ્યો, દેહનું દુઃખ ટળિયું જી. ૩૭
વિમાને બેશીને વળિયો, આવ્યો અયોધ્યા માંય જી;
સભામાં બેઠા સુખ પામી, સર્વે જન મળ્યું તે ત્યાંય જી. ૩૮
નિદ્રામાંથી દશરથ જાગ્યો, ચીત્ત માગ્યું પાણી જી;
મુખ પખાળી દાઢી ધોઈ, આગળ ઊભી રાણી જી. ૩૯
કુચકળશ બે દેખ્યા ઉજ્વળ, નયને ચાલ્યાં નીર જી,
અચેત થઈને અવનિ સૂતો, થર થર ધ્રુજે શરીર જી. ૪૦
વૃદ્ધ થયા ને કુંવર ન આવ્યો, હવે શી કરૂં આશ જી;
માતાએ કહ્યું તે મિથ્યા, હવે હું રહ્યો નિરાશ જી. ૪૧
કૌશલ્યા કરે વીંજણો, ને સ્તને તળાંસે ચરણ જી;
સ્વામી! શા માટે સૂતા છો, વિરહે પામશો મરણ જી. ૪૨
કાલાવાલા કોટિ કરે છે, તોય નાથ ન જાગે જી;
સદા સ્વામી વે'લા ઊઠતા, કહીંએ વાર ન લાગે જી. ૪૩
સુમંત્રે સાંભળિયું શ્રવણે, રાજાને નહિ સાન જી;
પટરાણીને પરાં કાઢી, ત્યાં આવ્યો પ્રધાન જી ૪૪
કહ્યું કાનમાં પેસી રાયને, ચાર હશે સંતાન જી;
ઊઠીને બેઠા થયો હળવે, રળિયાતે રાજાન જી. ૪૫
સનકાદિકે કહ્યું તે સઘળું, સંભળાવી સર્વે વાત જી;
વસિષ્ઠ ગુરૂને તેડાવ્યા રાયે, સુખ પામ્યા સાક્ષાત જી. ૪૬
પુત્રેષ્ટિ નામ યજ્ઞ યજાવો, જેમ પુત્ર હું પામું જી;
નવ સહસ્ર વર્ષે વિત્યાં ઝૂરતાં, વિરહવેદના વામું જી. ૪૭
સરયૂને કાંઠે અતિ સુંદર, હાટકહળ ગ્રહી હાથ જી;
યજ્ઞભોમ ત્યાં શુદ્ધ કરેછે, વેગે વસુધાનાથ જી. ૪૮

---

૩૭ દેહનું–"દોહનુ" પાઠાંતર પ્ર ૩ જી ૪૦. અચેત—"અચિત" પાઠાંતર પ્ર. ૨ જી. ૪૨. વીંજણો કરે–વાયુ ઢોળે. સ્તને–(સુંવાળા માટે) "સ્તવે" પાઠાંતર પ્ર. ૧ લી. ૪૭. વિરહવેદના–(પુત્રસંબંધી) ૪૮. હાટકહળ–સોનાનું હળ યજ્ઞભોમ–યજ્ઞ કરવા માટે પસંદ

મહાનુભાવ મુનિ મોટા તેડયા, આરભ્યો તે યાગ જી,
મોટા કુડ ભર્યાં છે ઘીએ, ન આવે તેનો થાગ જી ૪૮
પ્રાણુ લગે ત્યા દશરથ રાયે, ન કહેવો નકાર જી,
પરિપૂર્ણું ત્યા યાગ ન થયો, વળી વળી કરે વિચાર જી ૫૦

કડવુ ૪ થુ

તાલજીતમાન.

સુમત્રને તેડી પૂછે, પ્રેમે પૃથ્વીપાળ જી,
યજ્ઞતણી સમાપ્તિ ન થાયે, ક્યમ આવશે બાળ જી ૧
મત્રી કે'છે શૃગી આવે તો, સરશે સર્વ કાજ જી,
કોણુ શૃગી ને ક્યમ તે આવે, પૂછે છે મહારાજ જી ૨
વિભાડક નામે કો તાપસ, ઉદ્દાલકનો તન જી,
ગગાને કાઠે બેઠો છે, વાળી દૃઢ આસન જી ૩
ઘણા દિવસ થયા દેહ દમતો, ધ્યાનથકો નવ ચૂકે જી,
પ્રાણાયામ કરીને બેઠો, મોકળુ મન ન મૂકે જી ૪
ઈંદ્રે જાણ્યુ આસન લેશે, મેનકાને દઈ માન જી,
મોકલી મુનિને મોહ પમાડવા, ચૂકવી આવો ધ્યાન જી ૫
આવીને આશ્રમ ઋષિને, મુખે મધુર કરતી ગાન જી,
કામકળા સપૂર્ણ શ્યામા, સુદર કરતી સાન જી ૬

કરેલી ભૂમિ વસુધાનાથ–પૃથ્વીપતિ–દશરથ ૪૮ મહાનુભાવ–મોટા પ્રતાપવાળા ૫૦. પ્રાણુ લગે–પ્રાણ આપતા સુધી યાગ ન થયો–અર્થાત્ વિઘ્ન આવવાથી યજ્ઞ પૂરો થતો નથી "યજ્ઞ થયો" પાઠાતર પ્ર ૧ લી એ પ્રમાણે જોતા યજ્ઞ પૂરો થયો, એમ અર્થ થાયછે પણુ ૪ થા કડવાની પેહેલી કડીમા 'યજ્ઞ પરિપૂર્ણું ન થયો" એમ કહેશે, માટે પ્ર ૧ લીનો પાઠ બરાબર લાગતો નથી ક્યમ ૪૦–અર્થાત્ પુત્રપ્રાપ્તિ શી રીતે થશે વાલ્મીકિ રામાયણુમાં પુત્રેષ્ટિ નહિ પણુ અશ્વમેધનો આરંભ સમ્પ્યોછે અને અહીં જેમ યજ્ઞ આરભ્યા પછી શૃંગીને લાવવાની વાત વર્ણી છે તેમ ત્યા નથી,પણુ શૃંગીને તેડાવ્યા પછીજ યજ્ઞનો આરભ કર્યો એમ છે (જુઓ વાલ્મીકિ રામાયણુ બાળકાંડ–અધ્યાય ૮ મો) ૪ મોકળુ–છૂટુ–વિષયોમા ભટકતુ

મોહ પામ્યા મુનિ મો દેખીને, ઉઘાડ્યા લોચન જી,
જાણે હું એને કયમ ન પામુ, સાચુ થયુ સાધન જી ૭
જેટલે ઋષિજી ગ્રહેવા જાયે, તેટલે નાઠી નારી જી,
વન વન જોતા હીંડે તેને, મદને મૂક્યા મારી જી. ૮
ઘર ઘર ધ્રૂજે અંગે અમૂઝે, પામ્યા અંતર ખેદ જી,
હાય ! હાય ! મિથ્યા થયુ મારે, જે વ્રત કીધુ છેદ જી. ૯
કેડે થઇ જાતા ઋષિને, થયો વીર્યનોદ્રાવ જી;
તે કોણે ટળે નહિ ટાળ્યો, (જે) વિધિએ લખિયો ભાવ જી. ૧૦
અપ્સરાને ત્યારે શાપજ દીધો, તું વસુધા વેશ્યા થાજે જી,
મૃત્યુલોકમા માનુષી થઇને, રામા રૂપે રાજે જી ૧૧
એમ સુણીને અપ્સરા આવી, સ્વામીએ દીધો શાપ જી,
વેશ્યાપણુ તો હું પમાડી, કીધુ મોટું પાપ જી ૧૨
ઇંદ્ર કહે છે એહના સુતને, છળ પાડી અહીં આવે જી,
અગદેશમા પિંગળા નામે, વેશ્યા વારૂ ભાવે જી ૧૩
ઋષિ આશ્રમ આવ્યો દુ ખ પામી, મિથ્યા થયો મુજ શ્રમ જી,
પુનરપિ આસન વાળી બેઠા, ભય પામ્યો અતિ મર્મે જી ૧૪
તૃણ વિષે જે વીર્ય દ્રવ્યુ છે, તે મૃગલીએ ચાટ્યુ જી,
ઉદર વિષે ઓધાન થયુ, જાણીએ ઘડયુ ઘાટયુ જી ૧૫
પ્રસવ્યો તેજપુંજ મૃગલીએ, જાણે અરણિથી યજ્ઞ જી,
શુ ભાઇ સૂર્ય પ્રાચી દિશથી, પ્રકટ્યો પાવનપ્રજ્ઞ જી ૧૬

---

૮ મદને–કામદેવે ૯ છેદ–છેદ પામ્યુ–છિન્ન થયુ–તૂટયુ ૧૦ કેડે થઈ–(અપ્સરાની) પાછળ પડીને "કેડે થયુ" (પાઠાતર પ્ર ૧ લી)–રસ્તે જતાં ઋષિને આ અપ્સરારૂપ લફરૂં કેડે થયું ૧૧ વસુધા–વસુધા (પૃથ્વી)માં રાજે–તુ રાજે અર્થાત્ તુ રાજજે ૧૨ સ્વામીએ–મુનિએ ૧૩ છળ ઇ૦–એહના પુત્રને છળ પાડી (છેતરીને વશ કરીને) તુ અહીં આવજે (શાપનો પરિહાર) અગ ઇ૦–અગ દેશમા તુ વારૂ (સુંદર) વેશ્યા થઇશ તે અમને ભાવે ૧૪ પુનરપિ–ફરીને મર્મે–મર્મ (હૃદય)મા ૧૬ તેજપુંજ–તેજના ઢગના જેવો (પુત્ર) યજ્ઞ–યજ્ઞના સાધનરૂપ અગ્નિ પૂર્વે ઋષિઓ અરણીના લાકડા પરસ્પર ઘસીને દેવતા પાડતા હતા પ્રાચી–પૂર્વ પ્રજ્ઞ–જ્ઞાનવાન્ મુનિ ઇ૦–મુનિનું વીર્ય હતું માટે તે હરણુ ન અવતરતા મનુષ્ય અવતર્યો, પણ હરણીનો પુત્ર હતો માટે તેને માથે એક શીંગડુ થયુ

મુનિ માટે માનુષ દેહે, સુંદર શીશ શોભતું શૃંગ જી,
એકશૃંગી અભિધાનજ તેનું અતિ અનુપમ અંગ જી ૧૭
મૃગલીથી વનમા વિચરે, મનુષ્યને નવ ધીરે જી,
વાચ્છિત ફળ વનમાહે ખાયે, જાણે હીરો હીરે જી ૧૮
એમ કરતા કો આશ્રમ આવ્યા, મહાનુભાવ મુનિજન જી,
વિભાડકે પરોણા રાખ્યા, વિનવી વિમળ વચને જી ૧૯
શ્રાદ્ધી બેઠા ઋષિ સર્વે, એક ઉચર્યો વાણુ જી,
સતતિ હોય તો શ્રાદ્ધ ઉપજે, નહિ તો નિષ્ફળ જાણુ જી ૨૦
એક કહે એને કુવર છે, શૃંગી તેનું નામ જી,
વિભાડક તો વઢવા લાગ્યો, કહિયે કીધુ કામ જી ૨૧
મુનિ કહેછે મૃગલીથી, એક તારે પ્રગટયો પુત્ર જી,
તૃણુ વિષે ત્યા વીર્ય પડયુ, સભારોને સૂત્ર જી ૨૨
સાભળીને શોધવા ચાલ્યો, શૃંગી સૂતો ત્યા સાંપ્યો જી,
ધીરવીને આશ્રમ આણ્યો વચન વિવેકે વાંચ્યો જી ૨૩
પિતા વિના ધીરે નહિ કોને, હીંડે સારંગ સાથ જી,
વનફળ ખાયે ને તપ કરે, માને પિતાને નાથ જી ૨૪
ઉપવીત દીધુ ને વેદ ભણાવ્યો, આપ્યુ ઉત્તમ જ્ઞાન જી,
પિતાતણી કરે અતિ સેવા, ધરે અંતર ધ્યાન જી ૨૫
લોમપાદ નામે એક રાજા, અગદેશનો તેહ જી,
બ્રાહ્મણુશુ અભિમાન કર્યું, તેને દેવે દીધો છેહ જી ૨૬
વળી બ્રાહ્મણે શાપજ દીધો, અનાવૃષ્ટિ તુજ દેશ જી,
બાર વર્ષ વરસાદ ન વર્ષે, કષ્ટ પામિયો ક્લેશ જી ૨૭
પ્રજા સહુ પીડાવા લાગી, હોયે હાહાકાર જી,
પાણી વિના ક્યમ પ્રજા રહે, સહુ કષ્ટ પામ્યું અપાર જી ૨૮
રાજાએ મુનિ સઘળા મનવ્યા, સ્વામી ક્યમ વરસે વરસાત જી,
મેં અપરાધ થયો મુનિનો મોટો, હવે થયો ઉત્પાત જી ૨૯
મુનિ કહેછે મહીપાળકા જો, વિભાડકસુત આવે જી,

૧૭ અભિધાન-નામ ૧૮ મૃગલીથી-મૃગલી સાથે ૨૦ શ્રાદ્ધી-શ્રાદ્ધ કરનારા થઈને. ઉપજે-સફળ થાય ૨૨ કહીએ છં-અમે જે કામ કર્યું હોય તે કરી દેખાડો ૨૪ સારંગ-હરણ ૨૭ કષ્ટ છં-કષ્ટ અને ક્લેશ પામ્યો.

એકશૃંગી અભિધાનજ તેનું, તે મહી મેહ વરસાવે જી. ૩૦
મહીપતિ કહેછે મોકલો માણસ, જો તમે તેને જાણો જી;
એ તો સુગમ વાત છે સ્વામી, આદર કરી અહીં આણો જી. ૩૧
બ્રાહ્મણ કહે એમ નહિ આવે, મનુષ્ય દેખી નાસે જી;
શીશ શૃંગ તાપસને વેષે, તાળી પાડયે ત્રાસે જી ૩૨
તો કહું વ્યાધ જાળ લેઇ જાશે, મૃગ સાથે જો સા'શે જી;
જ્યમ સમ અહીં આવના જોઇએ, વેગે વાર થાશે જી. ૩૩
તાપસ કહેછે તીવ્ર શાપ દે, બાળીને કરે ભસ્મ જી;
અંધકારના ઓઘને ટાળે, જ્યમ સૂર્યના રશ્મ જી. ૩૪
રાયે પુરમાં પડો વજડાવ્યો, જે એને લેઇ આવે જી;
તેને રાજા સર્વસ્વ સોપે, ભુવનભાર ભળાવે જી. ૩૫
પડો વાજતો વાજતો આવ્યો, વેશ્યાકેરે દરબાર જી;
પિંગળાએ પૂછાવ્યુ પાસે, એક મોકલી નાર જી ૩૬
કહ્યુ શૃંગીને લેઇ આવે, વસુધા વરસે મેહ જી;
રાજાજી રળિયાતજ થાશે, એમા નહિ સંદેહ જી. ૩૭
પડો છબ્યો પિંગળા વેશ્યાએ, રાયને કીધું જાણ જી;
બ્રહ્માદિકને વશ કરી આવે, એ તો પામર પ્રાણ જી. ૩૮
હાસ્ય કર્યું સભામાં સહુએ, વેશ્યા મેહ વરસાવે જી;
સતી સાધવી શિરોમણિ એ, અર્થ એટલે આવે જી । ૩૯
નાનુ સરખુ નાવ કરાવ્યું, તે માહે બહુ ચિત્રામ જી;
નાનાવિધની રચના કીધી, દેખી મોહે કામ જી ૪૦
સોળ વર્ષની સોળ સુંદરી, સાર્યા સોળ શૃંગાર જી;

---

૩૦ અભિધાન–નામ ૩૩ રાજા કહેછે તો ઇ૦–સારે વ્યાધ (પારધિ) જાળ લેઇને જશે અને શૃંગીને પકડી લાવશે ૩૪ અંધકારના ઇ૦–જેમ સૂર્યના રશ્મ (રશ્મિ–કિરણ) અંધકારનો નાશ કરે, તેમ એ શાપથી તમને ભસ્મ કરે એવો છે ૩૫ ભુવન ઇ૦–રાજા તેને જગતમાં ભારવજનવાળો માણુસ કરે–પ્રતિષ્ઠા મેળવી આપે છબ્યો–અટકાવ્યો (?) ૩૮ પ્રાણ–પ્રાણી. ૩૯ સતી ઇ૦–એ સતીશિરોમણી સાધવી ખરીકની, એટલે અર્થમાં આવશેજ તો ! (વક્રોક્તિ) અર્થાત્ એ નીચ વેશ્યાથી શું થવાનું છે? ૪૦. ચિત્રામ–(ચિત્રામણના અર્થમા)

શરીરથી સુગંધ ઉપજે, ભ્રમર કરે ગુંજાર જી. ૪૧
તરૂ કૃત્રિમ કીધા તે માંહે, કીધાં ફળ ને પાન જી;
સાકર ખાંડ ને સેલડીના રસ, બાંધ્યાં બહુ પક્વાન જી. ૪૨
નાવ ચલાવ્યું નદીમાંહે, તણાણુ તે પૂરજી;
વિભાંડકનો આશ્રમ આવ્યો, એવે ઉરાઉર જી. ૪૩
નદી નાકુએ નાવ નાગર્યું, નાર નિસરી નેહે જી;
જાણે મદનદેવની મોટી મુદ્રા, પ્રકટ થઈ દિવ્યદેહ જી. ૪૪
વીણા વાયે મધુરૂં ગાયે, તાતાથેઈ કરી નાચે જી;
તાલ મૃદંગ ઉપંગ વજાડે, રંગે રમતી રાચે જી. ૪૫
મૃગલો મોહ પામીને આવ્યો, સુણી સરવા સાદ જી;
ઘોર મધુરે સ્વર ગાન મૂર્ચ્છના, નાના વિધના નાદ જી ૪૬
કોયલ કીર મોર મૃગ મોહે, એવો તેનો રાગ જી;
ફેણ માંડી રહ્યા મણિ મૂકી, નાગણી સરશા નાગ જી ૪૭
મૃગ માંહેથી મોહ્યો મુનિ શૃંગી, શ્યામાએ કીધી સાન જી;
આપણ જેને કાજે આવ્યાં, એ તો એ અભિધાન જી. ૪૮
તારૂણીએ તે તાપસ દીઠો, શખ્યું એટલે તાન જી;
મૃગ સહુકો નાશી ગયા ને, મુનિને દીધાં માન જી. ૪૯
શૃંગીએ જાણ્યું અતીત આવ્યા, સંન્યાસી શ્રીપાત જી;
આ આશ્રમ એને તેડી જાઉં, વાર કીજે વાત જી. ૫૦

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી

નર નારીનો ભેદ ન જાણે જી;
તાપસ જાણી વેશ વખાણે જી.

ઢાળ.

તાપસ જાણી વેશ વખાણી, સંન્યાસી શ્રીકાર;
આશ્રમ લઇ જાઉં એહને, મારા પુણ્યનો નહિ પાર. ૨

૪૩. ઉરાઉર—પાસે પાસે (?) ૪૪. નાકુએ—નાવિકે. ૪૬ મૂર્છના—એકસ્વરમાંથી બીજા સ્વરમાં જવાની ક્રિયા. ૪૭. સરશા—સાથે—પાસે ૪૮. અભિધાન ૪૦—શૃંગી અભિધાન (નામ)વાળો એતો એજ. "એ તો એનું કામજી" પાઠાંતર પ્ર. ૨ જી. ૫૦. અતીત—વૈરાગી. આ આશ્રમ—આ પાસેના મારા આશ્રમમાં.

સ્વામી પર્ણકુટી પાવન કરવા, પધારો મુનિજન,
પિતા મારો નથી આશ્રમ, હું એકનો આશે વન ૩
વેશ્યાએ જાણ્યુ વાત વારૂ, નથી એહનો તાત,
આશ્રમ જોઈ આવિયે, વિશદ તેહ વિખ્યાત ૪
માહોમાહે હાસ્ય કરતી, નિર્ખતી એણે નેહ,
આપણુનેનથી જાણતો, અજ્ઞાન દીસે એહ ૫
વારમુખ્યા આવી આશ્રમ, મુનિએ દીધા માન,
કુશ પાથરી કહ્યુ અહિં બેસો, સમ્યકે સન્નિધાન ૬
પોયણુ પાયે કાયા કોમળ, કાટા ખુચે ક્રૂર,
જાણે સન્યાસીને શુ ઘટે, ભેદ ન જાણે ભૂર ૭
બીલી બોરા આમળા, કરપટા કાકચ્ય કોઠ,
આગળ આણી અંબાર કીધા, મહિલા મરડે હોઠ ૮
ખાટા ખારા કડવા કસાયના, તે ન ભાવે નિર્ધાર,
અમૃત આ'ર કરે સદા, તે કેમ કરે ફળ આ'ર ૯
આજ અમો છુ અપવાસી, અશન કીજે એહ,
આસન પણુ બેઠા નહિ, મુનિને મન સદેહ ૧૦
કમડળ લઇ આવિયો, પખાળવાને પાય,
ચરણામૃત પીવા સહી, ઉનટ અગ ન માય ૧૧
વેશ્યા કહેછે વેગળા રો', આભડશો મા ચરણ,
અમો અડવા દીજે નહિ, વારૂ જાણી વરણ ૧૨
વેશ્યાએ માહોમાહે વાત કીધી, આપણે પાપ કીધા ઘોર,
વનિતાને વળી વેશ્યાપણું, કીજે કર્મ કઠોર ૧૩
વળી એ જો ચરણ આભડે તો, પાપતણો નહિ પાર,
રૈરવ નરકે પિંડ પચાએ, કહીએ નહિ ઉદ્ધાર ૧૪

---

૩ પર્ણકુટી–ઝૂપડી ૪ વારૂ–ઠીક એ વાત તો ઠીક છે કે એનો તાત આશ્રમમા નથી વિશદ–નિર્મળ ૫ એણે ઇ૦–એની સાથે નેહ રાખીને ૬ વારમુખ્યા–સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણિકા કુશ–દર્ભ સમ્યકે–સારી રીતે સન્નિધાન–પાસે પોયણુ પાયે–પોયણા સરખા કોમળ પગમા ૮ કરપટા–કરમદા (?) કાકચ્ય–(?) કોઠ–કોઠા ૯ કસાયલા–તુરા (कषाय ઉપરથી). ૧૦. અશન કીજે–ખાઓ

આસન ન બેઠા ફળ ન ખાધાં, પૂજા ન ગ્રહી પ્રેમ;
અશ્વશૃંગ ચર્ચા શરમણો, ક્યાં અવગણો છો એમ ? ૧૫
મુખચુંબન કો સ્તન ઉપર, મેલે મુનિનો હાથ;
કંઠે વળાવે બાંહુડી, ભરે ખોળી બાથ. ૧૬
મીઠા મીઠા બોલ બોલે, કરે સુંદર સાદ;
કાનમાં પેશી કહે કાંઇએક, માંડ માંડ ત્યાં વાત. ૧૭
ષટ કમળ વાહે ને છળ કરે, હસે માંહોમાંય;
શૃંગીને વિહ્વળ કર્યો, બળે સાહી બાંય. ૧૮
જાણુ તાત એનો આવશે, તો તીવ્ર દેશે શાપ;
એ તો કાંઈ નથી પિછતો, સર્વ જાણે એનો બાપ. ૧૯
જાતી મન લેતી ગઇ, શૃંગીને નહિ સાન;
પિતા આશ્રમ આવિયો, તે નિત્ય કરી મધ્યાન. ૨૦
કાં રે કુંવર કાયર થઇને, સૂતો છે શા માટ;
અણુમણો એમ કાં દીસેછે, અંગ અતિ ઉચ્ચાટ. ૨૧
વળતો શૃંગી વદે વાણી, અહીં અતિથિ આવ્યા આજ;
મન મારૂં ગયા ચોરતા, મેં કાંઇએ ન થાયે કાજ. ૨૨
અતિ સુંદર ને સૂક્ષ્મ તનુ, અધિક તેમાં તેજ;
મને આલિંગન ચુંબન કર્યું, હ્રદયે આણી હેજ. ૨૩
પૂજા તેણે નવ ગ્રહી, ફળ ન કીધાં ભક્ષ;
મુને વિસરતા તે નથી, મહાનુભાવ મોટા રૂખ. ૨૪
જાણુંછું તે કને જાઉં, મારૂં ન રહે મન;
શૃંગી થેતો રહે નહિ, પછે વદે વાત વચન. ૨૫
એવાં ઘણાંએક આવશે, છે માર્ગમાં આશ્રમ;
કો મૂર્ખ રાક્ષસ માયાવી આવે, મૂઢ ન લહે મર્મ. ૨૬
આતા એમ કીજે નહિ, પ્રીછવા આણી પ્રીત;

---

૧૮. ષટ કમળ ઇ૦–બે હાથ, બે પગ અને બે નેત્ર, એ ષટ કમળવડે વાહે–છેતરે. ૨૦. નિત્ય ઇ૦–મધ્યાન્હ સમયનું નિત્યકર્મ (સંધ્યાવંદનાદિ) કરીને. ૨૧. અણુમણો–અનમનો–શૂન્ય (ઉદાસ) મનવાળો. ૨૪. મહાનુભાવ–મોટા પ્રતાપવાળા.

વૈશ્વદેવ કરી ફળઆ'ર કીધો, કરી કર્મ વિહિત. ૨૭
તારૂણીએ ત્યાં તાંડવ માંડ્યું, તાન તન્તી તાર;
મૃગ સાથે મુનિપુત્ર આવ્યો, મોહ પમાડે માર. ૨૮
વાજીંત્ર રાખ્યાં વાજતાં, શૃંગીને કીધો સાર;
આવોજી (આજ) અમો આતિથ્ય કીજે, આણી અતિ ઉલ્લાદ. ૨૯
સોનાનું સિંહાસન મણિ જડ્યું, ચાકળો દૂધનું ફીણ;
તે ઉપર બેસો મારા નાથજી, હવે ન થાશો હીણ. ૩૦
કનકઝારી કર ગ્રહી, નારી પખાળે પાય;
ચરણોદક પ્રેમે પીએ તે, મન મોદ ન માય. ૩૧
બાવનાચંદન કેસર ઉત્તમ, અર્ચ્યું ઋષિનું અંગ;
કોટે ઘાલી કુસુમમાળા, બાળાને મન રંગ. ૩૨
શેલડીનો રસ શ્રીકાર આણ્યો, કહ્યું કીજે પાન;
આશ્રમ (અમારે) એવી ગંગા વે'છે, તેણે વપુ વાર વાન. ૩૩
અમો જ્યાં જઇએ ત્યાં સાથે આવે, અમારો આશ્રમ;
તે તો મુને દેખાડો, હું મોહ પામ્યો મર્મ. ૩૪
નાવમાં લેઇ નાર ગઇ, કહ્યું આ અમારે ઝાડ;
પાંદડાં પ્રાશન કરો, તે લાલચે લાગ્યો લાડ. ૩૫
ફીણા ફેણી ને ખાજલાં, અમૃત કીધાં આ'ર;
મોટા મોદક મર્મે બાંધ્યા, એ અમારે ફળ સાર. ૩૬
ચીર પીતાંબર ક્ષીરોદક, ઉકેલે તે છાલ;
ફૂલી સેંથા પદકડી, ઝુમણું ને ઝાલ. ૩૭
એ વૃક્ષતણો ત્યાં ગુંદ એવો, અમો વસુએ વન;
ઇક્ષુરસ જળ જાણીને, મોહ પામ્યો મન. ૩૮

---

૨૭. વિહિત–(શાસ્ત્રે)આજ્ઞા આપેલું ૨૮. તંતી–(તંત્રી વીણા). માર–કામદેવ. ૩૦. ચાકળો ઇ૦–દૂધના ફીણજેવો ઉજળો ચાકળો (ગાદી) તે પર મૂક્યો હતો. ૩૩. તેણે ઇ૦–તેણે અમારા વપુનું વાન (વર્ણ) વારૂ (સુંદર)છે. ૩૫. લાડ–લાડથી. ૩૬. ફીણાફીણી–સુત્રફેણી (?). ખાજલાં–ખાજાં. ખાજાંરૂપી પાંદડાં પ્રાશન કરો, એમ ૩૫ મી કડી સાથે અન્વય. ૩૭. ક્ષિરોદક–ખીરોદક નામનું ઉત્તમ વસ્ત્ર. ૩૮. ફૂલી–કર્ણફૂલ, વગેરે વૃક્ષનો ગુંદર છે એમ સમજાવેછે.

સાકરનો અંબાર આગળ, મૃતિકા મારે એહ,
મુખમા મૂક્ના મધુરૂં લાગે, વળી વળી માગે તેહ ૩૯
ઉજળી ખાંડનો અનુપમ, આગળ એક અંબાર,
અમારે વન આવી વેળુ છે, આદરે કીજે આ'ર ૪૦
તે ખાતા આવા અંગ થાયે, જાયે તનનો તાપ,
આ તપતણા ફળ ઉદે પામ્યા, પ્રકટ પુણ્ય પ્રતાપ ૪૧
વિહ્વળ થયો ને વિસ્મય પામ્યો, તેડી જાવો ત્યાય,
નાકુયાને નાર કહેછે, શુ રહીશ બેશી આય? ૪૨
નાવ ચલાવ્યુ નદી માહે, એ થઈ વારૂ વાત,
લોમપાદને તે આવિયા, વધામણી વરસાત ૪૩
રાજા સામો સાચર્યો, વાજતે વાજીત્ર,
મગળ ગાયે માનિની, લઈ વધાવા વિચિત્ર ૪૪
દશરથ રાજાની દિકરી, શાતા સુદરી નામ,
મિત્ર માટે આપી લોમપાદને, એ કશે આવે કામ? ૪૫
નાવમાથી નીસરી, શૃંગીનો સાહી પાણ,
રાજાને કહ્યુ એકશૃંગી, જપી જે જે વાણ ૪૬
અપ્સરા થઇ અતરિક્ષ ગઇ, બેશી દિવ્ય વિમાન,
પછે શાતાસુતા શૃંગીને, રાયે દીધુ કન્યાદાન ૪૭
અગદેશનું અખિન આપ્યુ, શૃંગીને સર્વ રાજ,
આણ વર્તાવી દેશમા, અપુત્રિયા માટે આજ ૪૮
સુરો છત્ર સહી આસન ચમ્મર, મુકુટ કુડળ કાન;
શૃંગાર સજી રહ્યો રાજી, થઈ બેઠો રાજાન ૪૯
રાજ્યકાજ રિદ્ધસિદ્ધ સપદા, દેશ દળ વ્યાપે આનંદ,
પ્રજા પાળે પુત્રની પેરે, આણી અતિ આનદ ૫૦

---

૪૨ નાકુયાને-નાખુદાને (હોડીવાળાને) ૪૩ વધામણી વરસાત-વધામણી રૂપી વરસાદ ૪૬ જપી ઈ૦-તમે જે જે વાણ જપી (ઉચ્ચારી) હતી, તે તે થઈ ૪૮ સોમપાદ અપુત્રિયો હતો માટે તેણે જમાઇના નામની આણ વર્તાવી ૪૯ સુરો-(?) ૫૦ દળ-સેના 'દેશદળવાપે' પાઠાતર પ્ર ૨ જી શત્રુના દેશને દળવામા આનદ માનતો હતો

કડવું ૬ ઠું.

તાલ જીતમાન.

વિભાંડક આસન આવિયો, દીઠો નહિ તન;
કુંવર મારો ક્યાં ગયો, જેહ પ્રાણજીવન. ૧
હાય! હાય! હવે શું કરૂં, મેં રહ્યું ન જાય;
દીઠ સઘળે શોધતો, દુઃખ ક્યમ સહેવાય! ટેક. ૨
આક્રંદ કરેછે અતિ ઘણું, નયને વહે નીર;
ઉભો થઈ અંગ આશટે, ન રહે મન ધીર. હાય. ૩
પર્વતને પૂછે ઘણું, કરે વેલીશુ વાત;
તરવર કાં કે'તાં નથી, થાઇશ ભૂપાત. હાય. ૪
પાણી વિના જેમ માછલો; ટોળા વિના કુરંગ;
વત્સ વિના જેમ ગાવડી, વણુ પ્રાણ જેમ અંગ. હાય. ૫
પછે ધ્યાન દૃષ્ટે રે વિચાર્યું, કરી પ્રાણાયામ;
લોમપાદ ઘર એ ગયો, વેશ્યાનાં એ કામ. હાય. ૬
હું હમણાં ભસ્મ કરૂં સહી, આખો અંગદેશ;
શાપવા કારણ સાંચર્યો, મન પામી કલેશ. હાય. ૭
આઘા જઇને પૂછિયું, અહીં કોનું રાજ;
કહ્યું શૃગી રાજા એહનો, બેઠો છેજી આજ. હાય. ૮
વિસ્મય મન પામી રહ્યો, ગયો ગામે ગામ;
સઘળે આણ શૃંગીતણી, બીજું નહિ નામ. હાય. ૯
પછે રાજ્યસભામાં આવિયો, ત્યાં દીઠો તન;
સિંહાસન સોનાતણે, મહામોહ્યું મન. હાય. ૧૦
માગ્ય માગ્ય મુખ ઉચ્ચરે, એકને દે દંડ;
રાજ્યચિન્હ રાજે ઘણું, જીતિયા નવ ખંડ. હાય. ૧૧
અર્ધાંગ શાંતા સુંદરી, મહામનોહર રૂપ;
સેવક થઈ સેવા કરે, જેહ ત્યાનો ભૂપ. હાય. ૧૨
પિતા દીઠો આવતો, જઈ લાગ્યો પાય;
પ્રેમશુ પૂજા કરી, અતિ આશ્ચર્ય થાય. હાય. ૧૩
કુંવર ત્યાં તું આવજે, વસવાને વન;

---

૪. ભૂપાત–પૃથ્વી ઉપર પડેલો.

એ જાણે સર્વ કારમુ, મોહીશ મા મન હાય ૧૪
ઇમા તો તું ઇમ રહે, પાણીમા પા'ણ,
ભાજે પણ ભીજે નહિ, તું થાજે અજાણ હાય ૧૫
જ્યમ કમળ રહે પાણી વિષે, ત્યમ રહેજે વીર,
સ્પર્શ કરી શકે નહિ, ઘણું વાવે નીર હાય. ૧૬
દીસે છે તે વણસશે, અવિનાશી એક,
જોતા બીજુ કો નથી, એ વિષય અનેક. હાય ૧૭
એ સસાર અસાર છે, એમા શુ સાર,
માયા બળ માંડી રહ્યો, આણી અહકાર. હાય. ૧૮
રાતે કો જતો હતો, તગતગતી તેહ —
છીપો તો દીઠી સહી, રૌપ્યવત્ એહ. હાય. ૧૯
જાણ્યુ કો એક દેખશે, જોઇ નહિ જેહ;
મનમા પણ રીઝ્યો ઘણું, આણીને નેહ. હાય. ૨૦
વાણામાં જોયુ વળી, તે થયો રે નિરાશ,
(અરે) સસારના સુખ ઇમ છે, મિથ્યા એ આશ હાય ૨૧
અધારે દીઠું દોરડુ, મન માની સાપ,
હાય! હાય! હવે શુ કરે, તન પામ્યો તાપ. હાય. ૨૨
બીજા પણ બીહાવિયા, પછે આણ્યો દીવો,
સાપ નહિ એ સીંદરૂં, સહુએ ઘણુ જીવો!! હાય ૨૩
મનુષ્ય કો તરસ્યો હતો, વેહેતો રણુવાટ
જ્યાં જૂવે ત્યા જળ ભર્યું, આવટે ઉચ્ચાટ." હાય. ૨૪
કોને સોણામાહિ ધન જડ્યું, નહિ જાગ્યો જ્યારે,
આકાશ ફૂલ્યું ફૂલડે, મન માન્યુ ત્યારે હાય ૨૫
સસાને શિર શીંગડુ, અછતું કરી સત્ય,
મૂઢપણે માન્યું સહી, નિપચાએ મત્ય હાય ૨૬

૧૪ એ—આ સર્વ રાજ્યરિદ્ધિ વગેરે ૧૫ ઇમાં ઇ૦—અને એમા રહેવુ હોય તો જેમ પાણીમા પથ્થર (ભીનો થયા વગર) રહે છે તેમ નિર્લેપ રહેજે ૧૯ સંસારની અસત્યતા રૂપુ અને છીપના દૃષ્ટાન્તથી બતાવે છે રાતે ઇ૦ ૨૦. જોઇ૦—જેણે જન્મારામા છીપ દીઠી નથી તેણે એમ જાણ્યુ કે રૂપાને એને કોઈ બીજો દેખશે તો લેઈ જશે! ૨૫ સોણામાહે—સ્વપ્ન -

કરોળિયાની પેરે સહી, પોતાની લાળ;
આપોપુ બધાવિયુ, પછે આવ્યો કાળ	હાય. ૨૭
કો છૂટે લોહસૂંખલા થકી, બાધ્યો વજ્રલેપ;
સ્નેહબધન છૂટે નહિ, જેહ ચોટચો લેપ	હાય. ૨૮
એક પુત્ર આપીને આવજે, સતોષી વહુ;
રાજ્ય રૂડીપેરે પાળજે, સુખ પામે સહુ.	હાય. ૨૯
રાજ્ય આપી તુ તનને, વેહેલો આવે વન;
વાટ જોઉંછુ તાહરી, મોહીશ મા મન.	હાય. ૩૦
સ્વસ્તિ કહીને સચર્યો, આવ્યો આશ્રમ;
બ્રહ્મવિદ્યા કેવળ કહી, ભૂલે નહિ બ્રહ્મ.	હાય. ૩૧
તે શૃગી આવી જોય જે, પુત્રેષિ પૂર્ણ,
પુત્ર પણ પામે સહી, દુ ખ થાયે ચૂર્ણ.	હાય ૩૨
લોમચરણને તેડિયો, એ સાથે જામાત્ર,
કાગળ લખીને કા'વિયુ, પ્રાહુણા હે પાત્ર.	હાય ૩૩
આવ્યા તે ઉતાવળા, જેટલે થયુ જાણ,
દશરથ રાજા સામો ગયો, વાજે ઘણા નિ સાણ	હાય. ૩૪
ધન્ય ધન્ય જીવ્યુ માહરૂ, જઈ લાગ્યો ચર્ણ,
પુત્ર વિના ઝૂરે ઘણુ, નયને નીરઝર્ણ	હાય ૩૫
લોમપાદ રાજા કહે, સમરો દશરથ;
પાલક પુત્રી માહરે, હવે કરો કઇ અર્થ	હાય. ૩૬
યજ્ઞ યજાવો એહને, જેમ પામે પુત્ર;
સૂર્યવશી રાજા થઇ, સર્વ રાખે સૂત્ર	હાય ૩૭
હોમ દેવા હર્ષે કરી, બેઠો જઇ શૃગી;
હવે હોમ હર્ષે કરી, પ્રભુ કીજે અંગી	હાય ૩૮
બ્રહ્મજ્ઞાને કરી જે જાણિયે, ચિંતવી તે રૂપ;
યજ્ઞપુરૂષ જે જાગતો, એ અકળ સ્વરૂપ.	હાય ૩૯
બ્રહ્માદિક પામે નહિ, તેનુ દરશન,

---

૨૭ આપોપુ ઈ૦—પોતે પોતાની મેળે બંધાયો. ૨૮ લોહશૃખલા—લોઢાની બેડી. ૩૨. લોમચરણ—લોમપાદ ૩૬. હવે ઈ૦—"હવે કાઇ અર્થ" પાઠાતર પ્ર ૨ ૭ ૩૮ અંગી—અગીકાર.

પરિપૂર્ણ પ્રેમે થયા, પ્રભુ પરમ પ્રસન્ન. હાય. ૪૦
એકસ્થાલી પાત્ર ચરે ભરી, દીધી તે મુન્ય;
પુરૂષોત્તમ પ્રેમે કરી, પ્રત્યક્ષ તે પુણ્ય હાય. ૪૧
શૃંગીએ લીધી સહી, તેડયો રાજાન;
તેને તે તું આપજે, જેને બહુ માન હાય. ૪૨
ત્રણ પટરાણી તેહને, તેમા વા'લાં બેય;
તેનું કહ્યુ લોપે નહિ, વા'લા છે તેય. હાય. ૪૩
મે'લમાં દશરથ ગયો, તે હસતો હસતો;
સાદ કર્યો કહી સુંદરી, તે હૈયે વસતો હાય. ૪૪
કૌશલ્યા ને કૈકેયી, સુમિત્રા સાચી;
રહી દ્વારને ઓળવે, રામા રંગે રાચી. હાય. ૪૫
ત્યારે બે ભાગ રાજાએ કર્યા, ત્રીજાને તલપે;
બી'તાં કરી શકે નહિ, મન માંહે કલપે હાય. ૪૬
કૌશલ્યા ને કૈકેયી, રખે હું દુભાએ,
સુમિત્રા ત્યાં શું કરે, રાણુમણી સીદાએ. હાય. ૪૭
ભાગ બે આપ્યા બંનેને, કૌશલ્યા કોડ;
સુમિત્રા સામુ જુવે, અમ લાગે ખોડ. હાય. ૪૮
એહની આશ તેટલી, જે આવે તન;
મારે તો આમે આવશે, એહને આપુ અન્ન હાય. ૪૯
કૌશલ્યાએ આપિયું, કૈકેયીએ આપ્યુ;
બે ભાગ પામી ભલે, તેજ તેણીએ વાપ્યુ. હાય ૫૦

---

૪૧. ચરે–યજ્ઞમાં રાંધેલા ચોખાએ. ૪૨. "કહુ તેને તે તું આપજે" પાઠાંતર પ્ર ૧ થી ૪૫. ઓળવે–પડખે–આડચે. ૪૬. ત્રીજાને ઇ૦–ત્રીજો ભાગ કરવાને તે ઇચ્છતો હતો, પણ કરી શકયો નહિ, કેમકે રખેને અણખામણી સુમિત્રાને સરખો ભાગ કરીને આપતા કૌશલ્યા અને કૈકેયી દુઃખી દુભાય! ૪૭. રાણુમણી–દલગીર થઇને સીદાયે–ખેદ પામે વાલ્મીકિ રામાયણમાં એમ કથા છે કે "દશરથ રાજાએ અર્ધો દુધપાક કૌશલ્યાને આપ્યો, તથા અર્ધમાંથી અર્ધો સુમિત્રાને આપ્યો, અને બાકીના અર્ધામાથી અર્ધો કૈકેયીને આપ્યો, અને બાકીનો અષ્ટમાંશ ફરીને સુમિત્રાને આપ્યો" કૌશલ્યા ઇ૦–પછી કૌશલ્યાને એમ કોડ (અભિલાષ) થયો કે અમે બે ખાઇએ અને સુમિત્રા સામું જોઇ રહે તો અમને ખોડ લાગે. ૫૦. તેણીએ–તેના શરીરમાં

કડવું ૭ મું.

રાગ સામેરી.

યજ્ઞ પરિપૂરણ થયો, શૃંગીને દીધાં માન રે;
આપ આપણે આશ્રમ ગયા, દશરથે દીધા દાન રે. ૧
શૃંગી ઋષિ સંતોખિયા ને, સંતોખિયો લોમપાદ રે;
ગર્ભ ધરિયો ત્રણ તારણી, પામી પરમ પ્રસાદ રે. ૨
કૌશલ્યા કોડામણી, સોહામણી શુભ નાર રે,
તેજે તરણિ સમાન તપતી, આનદની અંબાર રે ૩
જાણે લોહ તાતું ધગધગે, એવો દીસે દેહ રે,
દશરથ દેખી મોહ પામી, ધરે અંતર નેહ રે. ૪
આદ્યપુરૂષે એ કહ્યો, માયા પ્રત્યે મર્મ રે;
હું કૌશલ્યા કુખ ઉદે પામીશ, સ્થાપવાને ધર્મ રે. ૫
તું જનકને ઘેર અવતરે, જેમ જગત પામે મોહ રે;
આપણ બે પ્રપંચ કરી, રાવણનો કીજે દ્રોહ રે. ૬
કૌશલ્યાની કાયા માહે, વસ્યા વિશ્વાવાસ રે;
નવનીતમા જેમ ઘૃત વસે, યથા કાષ્ઠ હુતાશ રે. ૭
સદેહ અહિયાં ઉપન્યો, જગત કરતા જેહ રે;
બીજ વિષે જેમ વટ વસે, એમ સમાણો એહ રે. ૮
જગતનુ જેમ ધન આપી, આપ્યું એક રતન રે,
સમ સમાણો ઉદર માહે, રાખીએ તેહ જતન રે. ૯
પચમાસી પછે થયુ, વાધવા લાગ્યુ તેજ રે,
રાજા બહુ ભડાર ખરચે, આણી અંતર હેજ રે. ૧૦
કૌશલ્યાના કોડ પૂરે, સદશી ઇચ્છાય રે;
કરડે કાચા ઠીકરા, મધુર માટી ખાય રે ૧૧
એમ કરતા અધરણી થયુ, પેરાવ્યું આખુ ગામ રે;
જે માગે તે તેને આપે, નજાતુ નહિ નામ રે. ૧૨

---

૩. તરણિ—સૂર્ય. ૭ વિશ્વાવાસ—જગતના સ્થાનરૂપ—ઇશ્વર. કાષ્ઠ—કાષ્ઠમાં. ૮. 'સદેહ ઇ૦—આખુ વિશ્વ જેમા સમાયલું છે એવા ઇશ્વર કૌશલ્યાની કુખમાં કેમ માયા?—સમાધાન કરે છે' બીજ ઇ૦. ૧૧ સદશી ઇ૦—તેની ઇચ્છા સદશી (સરખી) આણી આપે. "સદ્ય શીશી થાયરે" પાઠાંતર—પ્ર. ૨ જી. ૧૨. પેરાવ્યુ—વસ્ત્રાલંકાર આપી સતુષ્ટ કર્યું.

ભારેવાયી ભામિની, જ્યારે મંદિર આવે રાય રે;
રાણી મારા સમજો એહા થાઓ, અતિ દોહલે ઉઠાય રે- ૧૩
એક સમે કૌશલ્યા સુતી હતી, મધ્યાને મો'લ માય રે,
એકલી આતુર થઇ, ગર્ભે માટે તે ત્યાય રે ૧૪
એવે આદપુરુષ આગળ દીઠા, મુખે કહેતા માત રે,
બ્રહ્માદિક ત્યાં સ્તુતિ કરેછે, કહીને જગતાત રે ૧૫
અજ ઇશ્વર તું સનાતન, તારો વેદ ન લહે ભેદ રે,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને વેદ રૂપે, અકળ તું અકભેદ રે ૧૬
કૌશલ્યા કર જોડી કે'છે, છો કો કારણ રૂપ રે,
જોયા મેં જાયે નહિ, ભય પામુછુ ભૂપ રે ૧૭
એવું મેં દીઠુ નથી, થરથર ધ્રુજે દેહ રે,
ચતુર્ભુજ ને ચાર લોચન, વદે વળતા નેહ રે ૧૮
માતા તું મન ભય ન પામીશ, હજી તારો તન રે,
ભૂનો ભાર ઉતારવા, અહીં અવતર્યો હું ધન્ય રે ૧૯
કૌશલ્યા કે' (હું) જોઇ ન શકું, એવું તમારૂં તેજ રે;
તો સુત કહું હું શી પેરે, જ્યારે રૂપ રાખો એજ રે- ૨૦
કોટિ સૂર્ય કોટિ ચન્દ્રમા, કોટિક હુતાશન રે,
એવાને અમ કહું કુંવર, મોહ પામે મન રે ૨૧
બીજે કઇ હુતો નહિ, રહેવા રૂડો ઠામ રે,
હું નારીનું અધમ ખોળિયું, જોવા જોગ નહિ શ્યામ રે. ૨૨
કિરીટ કુંડળ પીતાંબરધર, સુંદર શ્યામ ભગવાન રે,
બ્રહ્માદિકને દર્શન દુર્લભ, (તો) હું અમ માનું ભગવાન રે. ૨૩
મેં એવડા શા તપ કર્યા તે, મુને કહો મહારાજ રે,
ઉદર મારે અવતર્યો, તે ગણુ ઠમ્વા કાજ રે ૨૪
વિષ્ણુ વાણી વદે વળતા, તું અદિતિછે આપ રે,
તપ તીવ્ર વ્રત તમે કર્યાં, તેણે થયા (મુજ) માબાપ રે. ૨૫

---

૧૩ ભારેવાયી-ગર્ભવતી રાણી ઇ૦-"ત્યારે રાણી ઉઠીને ઊભી થ-વા જાય તે જોઇ રાજા કહે કે'-અધ્યાહાર ૧૬. અકભેદ-(અકભેદ્ય) જ-ળ વગેરેથી કોઇથી ન જાય એવો-અર્થાત્ અવિનાશી. ૨૫ અદિતિ-કશ્યપ-ની પત્ની. (કૌશલ્યાના પૂર્વભવનીવાત)

સુરના કારજ કરવા કારણ મેં ધર્યો અહીં અવતાર રે,
રખે તું ભયભીત થાતી, ધરે પ્રેમ અપાર રે ૨૬
કૌશલ્યા વળતી કહે જો માનો મુજને માત રે,
તો તો નાના બાળક થાઓ, જોવાઓ જગતાત રે ૨૭
એમ તો સહુ ઉપહાસ્ય કરશે, કયા કૌશલ્યાનો તન રે,
ગર્ભ ગળિયો એહનો, એ તો જગજીવન રે ૨૮
બાળક થાઓ તો હુંનાતું કરાવું પયપાન રે,
સુખ સુખન હદે ચાંપુ, ધરી ન શકું ધ્યાન રે ૨૯
ચૈત્ર સુદી નવમીને દિન, પુષ્પ નક્ષત્ર મગળવાર રે,
કૌલવ કરણ ને કરકટ લગ્ને, જન્મ્યા જુગદાધાર રે ૩૦
ઉંઆ ઉંઆ હળવે કહ્યું, નાના થયા નિરધાર રે,
ન જાણીએ તે ક્યમ પ્રકટચા, કો ન પામે પાર રે ૩૧
ચાળી વાગી સહિયાણી આવી, વધામણિયા જાય રે,
પચ શબ્દ વાજીત્ર વાજે, મન રીઝયો રાય રે ૩૨
વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ કીધું કાજ સીધ્યું, આપે ઘી ને ગોળ રે,
હય હાથી રથ રત્ન આપે, હોયે છાકમછોળ રે ૩૩
માનિની ત્યાં મગળ ગાયે, તરિયાતોરણ બાર રે,
ધીએ ઉમર ધોવાયે, અતિ રીઝયા નરનાર રે ૩૪
બદીજન માગધ ભાટ ચારણ, જપે જય જયકાર રે,
ભણે વાડવ વેદ વાદે, આશિષ દે અપાર રે ૩૫
વસિષ્ઠ ગુરુ (તે) મન મોદ પામ્યા, સુખ પામ્યો સુમંત્ર પ્રધાન રે,
નાચતો રાય રહે નહિ, મારે શું સતાન રે ! ૩૬
કહ્યું કૈકેયીએ કુવર જણિયો, સુમિત્રાએ બેહ રે,
ચાર પુત્ર હવા રાયને, આશ્ચર્ય સરખું એહ રે ૩૭
વધાઇ આવી વળી, ઘેર ઘેર ઉત્સવ હોય રે,
અષ્ટમાસિદ્ધિ ને નવનિધિ, સહુ પામ્યો સોય રે ૩૮
દધિ કાદવ નગરે આખે, શણગાર્યું મર્કે ગામ રે,

---

૨૯ ધરી છ૦-'આ રૂપનું' અધ્યાહાર ૩૦ પુષ્પ-વાલ્મીકિ રામાયણમાં 'પુનર્વસુ' નક્ષત્ર છે. કર્કટ-કર્કરાશિ ૩૨ સહિયાણી-સૂઇયાણી. પચશબ્દ-પાંચ પ્રકારના વાદ્યના અથવા પચધાતુના ઘડિયાળના શબ્દ ૩૭ બેહ-બે.

ધ્વજા પતાકા ફરેહરે, ચદ્રવા ચિત્રામ રે. ૩૯
બારાબાળિયા બાળકને, મેલિયા બહુમોણુ રે,
બાળક પેરાડયો પારણે, કહો કહી શકે કોણ રે ૪૦
દશરથને મન હર્ષ ઝાઝો, કુવર જોવા કોડ રે,
સભામાહે સુત અણાવ્યો જેની જગમા નહિ જોડ રે. ૪૧
દાસીએ તે આણી મેલ્યો, રાયને ઓછગરે,
અધર પાણિ ને પાની રાતી, ઈંદિવરઘન અગ રે ૪૨
શુ ભાઇ આ સોણુ કે સાચુ મારે ક્યાથી તનરે,
આધળો જેમ આખ પામ્યો, નિર્ધન પામ્યો ધન રે ૪૩
રીઝનો રાજા રહે નહિ, એનું શુ ધરીશુ નામ રે,
વસિષ્ઠ ઋષિને પૂછિયુ, હુ થયો પૂર્ણકામ રે ૪૪
વસિષ્ઠ વિમાસે વિશેરે એ વિણ નહિ દાનો દામ રે,
રમી રહ્યો એટના માટે, રામ એનું નામ રે ૪૫
દશરથમુખ રામ કહીને, બોલાવ્યો તે બાળ રે,
ત્રણ કૃત્યા પ્રગટી ત્યારે, જાણે કોપ્યો કાળ રે ૪૬
દશરથ રાજા મૂઢ થયો દેખી દારૂણ રૂપ રે
નીના વસ્ત્ર ને લોહના કુડળ, કાય કૂર કુરૂપ રે ૪૭
દશરથ રાજા પડ્યો ઉપર, કહ્યુ કરો મુને આ'ર રે,
પ્રાણજીવન છે પુત્ર મારો, એજ છે આધાર રે ૪૮
કૃત્યા કહેછે કુવર તારો નામ એનું રામ રે,
હવે હત્યા ત્રણ જાઇએ (છીએ) અમો, નહિ રે'વા ઠામ રે ૪૯
નામે તું નિષ્પાપ થયો આજ્ઞા માગી આપ રે,
અતર્ધાન ત્રણે થઇ, ટળ્યો તનનો તાપ રે ૫૦

કડવું ૮ મું.

રાગ આશાવરી.

હત્યા ત્રણગઈ તાતની રે, વાતની વાતે રે
જાતા તે હત્યાએ એમ કહ્યું રે ૧

૪૦ બારાબાળિયા-પુત્ર બાર દિવસનો થાય ત્યારે તેને પારણામાં સુવાડી હીંચોળવાની એક ક્રિયા ૪૨. ઈંદીવરઘન ૬૦-કાળા કમળ સરખું કે ઘન (મેઘ) સરખુ

ઢાળ.

હ્સાએ જાતાં એમ કહ્યું, એ નહિ તારો તન;
માયામાનુષ્ય વેષ ધરિયો, જાણે જગજીવન. ૨
સહુ કો ત્યારે સ્વસ્થ થઈને, વદે જયજય વાણ;
દશરથ પૂછે વસિષ્ઠ ઋષિને, જોડીને બે પાણ. ૩
સ્વામી જન્મપત્રિકા કરો એની, યોગ જેવા હોય;
કહોજી કુંવર કેવો થાશે, સૂર્યવંશી સોય. ૪
વસિષ્ઠ વળતા વદે વાણી, એના જન્મનાં જે ચિન્હ;
રૂડીપેરે નથી લહેતો, મોહ પામું મન. ૫
મારો પિતા એના નાભિકમળથી, ઉપન્યો કંઈ વાર;
અજન્મા એ ઉદય પામ્યો, હરવાને ભૂભાર. ૬
સરજે પાળે સંહારે, એનો કોણ પામે પાર;
રમી રહ્યા માટે રામ એહનું, નામ ધર્યું નિર્ધાર. ૭
રા કહેતાં મોં મોકળું, મ કહેતાં મેળાય;
પે'લે અક્ષર પ્રાયશ્ચિત પ્રૌઢાં, જન્મ કોટિનાં જાય. ૮
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ,. એ ત્રણનાં ધર્યાં નામ;
અપ્સરા નાચે ગંધર્વ ગાયે, જાપ જપે જયજય વામ. ૯
દિવસ કેટલા વહી ગયા, દશરથને મન આનંદ;
રિખતા આવે રામજી, ચકોર ને જ્યમ ચંદ. ૧૦
પટશાળામણિભૌમ્ય મોહન, પેખીને પ્રતિબિંબ;
રામજીએ રાઢ માંડી, આવી તેડે અંબ. ૧૧
માગે છે મુખ આ છાઇયાનું, તેડે દશરથ તાત;
આંગળીએ વળગાડી પગ મડાવે, જેની વેદ લે: વાત. ૧૨
ત્રિભુવન કીધું ત્રણ પગલે, એણે ત્યાં એકવાર;
તેને શીખવે છે હીંડતાં, આશ્ચર્ય એજ અપાર. ૧૩
વિશ્વંભર જે નામ કહાવે, જગતને જમાડે જેહ;
દશરથ કીણી કરી ચટાડે, સંદેહ મોટો એહ. ૧૪

---

૮. પે'લે ઈ૦–અને બીજે અક્ષરે મોં બધ થવાથી તે પાછાં પ્રવેશ કરે નહિ. ૧૦ રિખતા—પેટે ચાલતા. (रिंखन Creeping of children) ૧૨. આ છાઇયાનું–આ પરછાયાનું મુખ આણી આપો, એમ કહેછે. ૧૩. કીધું–માપી લીધું. એક વાર.–(વામનાવતારમાં)

જગતપિતાને પુત્ર કહેછે, પ્રેમે દશરથ રાય;
જેનાં લોચન સૂર્ય ને ચંદ્રમા, તેની આંખ આંજે માય. ૧૫
બેરખા પોંચી કટિમેખળા, ઘુઘરી ઘમકાર;
દશરથ રાયના ગોહેલ માંયે, રમે કુંવર ચાર. ૧૬
સોહે કેસરી સિંહ સરખા, શાલસ્કંધ આજાનબાહુ;
રમતા આવે રામજી, વેરીને મન રાહુ. ૧૭
શંખ ચકરડી ભમરડી, ગેડીદડે રમેછે રામ;
સરયુને કાંઠે જઇ જાણે, ઊભા કોટિક કામ. ૧૮
નાની સરખી ધનુષ્યડી, અતિશે નાનું બાણ;
વેજા વીંધી પરહીને, જાણે ભૂનો બાણ. ૧૯
નરનાર હરખે સહિત નિરખે, રમી આવે રામ;
જે જ્યાંથી ત્યાંથી જોવા આવી, તજ્યાં ઘરનાં કામ. ૨૦
એકાદશમું વર્ષ બેઠું, રાય થયા રળિયાત;
વસિષ્ઠ ગુરુને તેડી પૂછે, શોભે સુમિત્રા માત. ૨૧
ઉપવીત દીજે રામજીને, મંગાવો ઉપહાર;
મણિમય મંડપ ગોટા કરાવો, તેડાવો ઋષિપરિવાર. ૨૨
દિવસ ઉત્તમ જોઇને, દીજીએ ઉપવીત;
પછે વેદ ભણાવિયે, ધરીએ હૈયે હીત. ૨૩
મનોહર મુહૂર્ત ને લગ્ન રૂડું, ભણે વાડવ વેદ;
વામદેવ જાબાલ જમદગ્નિ, સરખા જાણે ભેદ. ૨૪
હવિ હોમ કીધું ઉપવીત દીધું, શીખામણ દે સાર;
ઝાડ ન ચઢીશ અશુચિ ન રહીશ, વાડવ કહે વારંવાર. ૨૫
જેણે જગત આખું શીખવ્યું, જેણે સરજી સઘળી રીત;
તેને વસિષ્ઠ ઋષિ શીખામણ દેછે, પ્રીછવી કું પ્રીત. ૨૬
કુશશલાકા આંગળીએ, અત્યંત લીલી ને નર્મ;
પ્રાણાયામ કરવા નાસા સાહી, જાણે બે શુક વઢે છે શર્મ. ૨૭
સંધ્યા શીખવે રામને, ઓચરો ઓંકાર;

---

૧૭. શાલસ્કંધ-શાલ નામે ઝાડના ગાળા જેવા ખભા, અથવા શાળ-શોભતા આજાન-જાનુ (ઘૂંટણ) સુધી લાંબા. ૧૯. વેજા-નિશાન. ૨૧. શોભે—સાની સોધે પ્ર. ૧-૨. ૨૫. હવિ—હોમવાનું દ્રવ્ય. અશુચિ-અપવિત્ર. ૨૭. શલાકા-સળી. શર્મ-શાંતિ-સુખ.

ગાયત્રી કાનમાં કહેછે, વિષ્ણુ વિષ્ણુ વારંવાર. ૨૮
ન જાણે જે એજ છે, તે વસિષ્ટનો નહિ વાંક;
માયાએ મોહ મનુષ્ય પામે, અહીં આડો આંક. ૨૯
એમ ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણને, ઉપવીત દીધ ઉલ્લાસ;
શીખ્યા સૂત્ર મુંજીબંધન, આજ પો'ચી આશ. ૩૦
બંદીજન માગધ ચારણને, આપે બહુ ભંડાર;
વિપ્રનાં ત્યાં વૃંદ આવે, દશરથ છે દાતાર. ૩૧
વાજીંત્ર વાજે અમર ગાજે, પુષ્પની કરે વૃષ્ટ;
રામને ઉપવીત દેતાં, આનંદ પામી સૃષ્ટ. ૩૨
બ્રહ્મચર્ય પાળે ને ભણે, રામાદિક ચારે વેદ;
ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણે ચારે, પ્રીછે ભેદાભેદ. ૩૩
વિશ્વામિત્રે યાગ માંડચો, કૌશિકી કેરે તીર;
ઇઠિયાશી સહસ્ર ઋષિ વર્યા, તે ભણે અતિ ગંભીર. ૩૪
સુબાહુ ને મારીચ રાક્ષસ, રાવણના મામા બેય,
વેદધ્વનિ સુણી શ્રવણે, તત્ક્ષણ આવ્યા તેય. ૩૫
રૂધિર આમિષ પરૂ પુરીષ, મૂત્રના વરસાત;
શિલા શિખરને વૃક્ષ નાખે, ઉપજાવે ઉત્પાત. ૩૬
રાક્ષસ કોના કાનમાં, જઈ કરે ધાડો નાદ;
વિપરીત વિપરીત વાણી બોલે, કરે અતિ ઉન્માદ. ૩૭
કોઈ એક ઋષિને ઉપાડી, પછાડે પાષાણુ;
કુડ પાડે મો'કમ ત્રાડે, કોઈ એકના લે પ્રાણ. ૩૮
યજ્ઞનો ત્યાં ભંગ કીધો, હોયે હાહાકાર;
દશોદિશ તાપસ નાઠા, નહિ કંઇ હાર. ૩૯
વિશ્વામિત્રે વિમાસ્યુ, પ્રકટ થયા છે રામ;
ભૂનો ભાર ઉતારવા, સારવા સુરના કામ. ૪૦
તમો સહુકો રહો નાશી, હું જાઉં દશરથ પાસ;
ના મુજને નહિ કહે, અહીં આવશે અવિનાશ. ૪૧
કૌશિક ચાલી આવિયા, દશરથરાયને દેશ;
શોભા તેની શી કહું, જ્યાં રામપિતા નરેશ. ૪૨
એમ કરતા અયોધ્યામાં, કર્યો સભા પ્રવેશ;

જાણે ઇંદ્રની સભા માંહે, આવે છે દિનેશ ૪૩
રાજા સામા સંચર્યો, પૂજાપો લઇ પાણ,
અર્ધ્યપાદ્ય વિષ્ટર કરીને, બોલે મધુરી વાણ ૪૪
ગાદી દીધું કાજ રીધ્યુ, બેસાડ્યા સિંહાસન,
કૃપા કરી પ્રભુ અહીં પધાર્યા, હું કર્યો પાવન ૪૫
સર્વ સોંપી શરણ આવ્યો, આજ્ઞા આપો નાથ,
મુજ સરખું કંઈ વર્તુ દીજે, જાનુ જોડી હાથ ૪૬
પ્રાણ લગે ના નહિ કહું, પ્રતિજ્ઞા મુજ એહ,
એક માગશો મા રામજીને, જીવન મારે જેહ ૪૭
ઘાડે દોહલે હું પામ્યો છુ, એમ આપુ તે રામ,
બીજું જે જોઇએ તે માગો, રાજ્ય રિદ્ધ ધન ધામ • ૪૮
વિશ્વામિત્ર કહેછે બીજુ મારે, કશી ન આવે કામ,
જો જાણે હું રામ આપુ, તો મોકલ મારે ધામ ૪૯
હૃષ્ટપુષ્ટાંગ આણી આપુ, તેવા ને તેવા રામ,
લગાર હરિને હાણ નાવે, નીસરે મારૂં કામ ૫૦

કડવું ૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

વચન સુણી દુઃખ પામ્યો રાય, આંખે આંસુ કાંપે કાય,
મૂર્છા પામી મહી સૂનો, હવે હુતો ખરો વગુતો ૧
રામ વિના મેં રહ્યું ન જાય, ક્ષણ એક કોટિકલ્પ સમ થાય,
નિશાસા મૂકે નહિ સાન, ના કહી ન શકે રાજાન ૨
સ્વામીજી શુ તેહનું કામ, એ કોમળ બાળક છે રામ,
કહીંએ નથી દીઠું એવું વન, અતિ બીહણ એ છે અહન. ૩
સ્વામીજી હુ આવુ સાથ, સેના સહિત અયોધ્યાનાથ,
કહીં આવતું નથી દીધુ એને વન મોકલું કહો ક્યમ તેને ૪

---

૪૩ દિનેશ-સૂર્ય ૪૪ વિષ્ટર-દર્ભાસન ૫૦ ' અષ્ટપુષ્ટાગ આણી આપું, તે વિના એવા રામ, લગાર હરિ હાને નહિ, નિમરે મારૂ કામ ' એવો પ્ર ર જીનો પાઠ અશુદ્ધ લાગેછે હૃષ્ટપુષ્ટાગ-શરીરે તાજા થયેલા હાન નાવે-તેમના શરીરને કાંઈ ઈજા ન આવે

૧ વગુતો-વગોવાયો ૩ અહન-પશુ-અજ્ઞાન ('અસાન'નો અપભ્રંશ હોય) ૪ આવતું-આવતુ જતું

ચઢે વળતો વિશ્વામિત્ર, તું સૂર્યવંશી પરમ પવિત્ર;
ન આપે તો તુ કહે નકાર, મુજને ફોકટ લાગે વાર ૫
જો હોયે તાહારૂ કામ, તો દુ:ખી થઇએ આમ;
તુ નહોતો શુ આટલા દિન, તો તુંને તેડી જઇએ વન. ૬
કહીંએ આવતા તારે ઘેર, જોને વિમાશી રૂડી પેર,
સુબાહુ મારીચ બળિયા બેહ, રાક્ષસસેનાનો નહિ છેહ. ૭
યજ્ઞ વિઘ્ન કરેછે આવી, નિત્ય પ્રત્યે જાય બીહાવી;
નર ન શકે તેને વારી, જગ્ન ગયુ તે આગળ હારી. ૮
તેને મારવા કારણ રામ, પ્રકટ થયા કરવાને કામ,
તેને મનુષ્ય માને તે મંદ, આદ્યપુરૂષ તે શ્રીગોવિંદ. ૯
સરજે પાળે ને સંહારે, એહ અવતર્યા અર્થ અમારે;
એ વિના ઉણુ નહિ એક, મરે નહિ તે એ વત્રેક. ૧૦
એને તુ ક્યા જાણે તન, બ્રહ્માતણો પિતા એ ધન્ય,
એને વિઘ્ન કરે નહિ કોય, નિશ્ચે એ કરે તે હોય. ૧૧
રાજા કહે એ મારો પ્રાણ, ખમે ક્યમ રાક્ષસના બાણ;
કમળપાયને કોમળ કાય, પાળા પગે પગ્યુ ન જાય ૧૨
વઢ્યાતણી નવ જાણે વાત, સહી ન શકે એ અતિ ઉત્પાત;
ના કાંઇએ નવ કહેવાય, જીવન પોહેતો જીવ ન જાય ! ૧૩
વારિ વિના ક્યમ જીવે મીન, રામ વિના હું અતિ આધીન;
મારૂ હૃદય થયુ પાષાણ, નીસરી ન શકે પામર પ્રાણ ૧૪
ત્યારે વસિષ્ઠ બોલિયા વાણ, રાજા મન તું શોક મ આણ,
તારો પુત્ર નહિ એ રામ, માયામનુષ્ય ધરાવ્યુ નામ ૧૫
વિશ્વામિત્ર થશે તુષ્ટમાન, કૃપા કરી આપે વરદાન;
રખે તુ કહેતો નકાર, સૂર્યવંશ વિષે અવતાર ૧૬
વેગે વિશ્વામિત્ર હુંભારી, વશ વિષે કલંક કહેવાશે;
એવે આવ્યા રાજિવનેન, સાથે લક્ષ્મણ ચચળ ચિન્હ. ૧૭
ગૌર શ્યામ (મન) મનોહર બેય, સિંહ સરીખા શોભે તેય;
શા માટે સુતા છો તાત, મુજને સર્વ સમજાવો વાત. ૧૮
બેઠા થાઓ મારા બાપ, શા માટે તમો પામો તાપ;
ઉઘાડી જોયે લોચન, આગળ ઉભા દીઠા તન ૧૯

૧૫. મ–મા (નહિ). માયા મનુષ્ય ઇ૦–માયાવડે મનુષ્ય એવુ નામ ધરાવ્યું છે ૧૭ રાજીવ-કમળ. ૧૮. ગૌર-(લક્ષ્મણ). શ્યામ-(રામ)

કૌશિક ઋષિ માગેછે તુને, તે માટે દુઃખ મોટું મુને;
કયમ આપુ તું પ્રાણાધાર, કોણ કરે તુજ વિણુ મુજ સાર. ૨૦
વળતા વચન વદે રઘુવીર, પિતાજી મન રાખો ધીર;
હુ વિશ્વામિત્રને આશ્રમ જાઉં, બુધબળ પરમ પરાક્રમી થાઉં. ૨૧
ઘેર બેઠા વિદ્યા શી જાણું, કાયરપણુ કાયાએ આણું;
મુજને આજ્ઞા આપો આજ, જઈ કરૂ કૌશિકનું કાજ. ૨૨
વિચાર્યો એનો ઘઇશ, ના ન કહેશો હું વન જઇશ;
કૌશલ્યા કને ગયા રામ, માતા મન પામી વિશ્રામ. ૨૩
આઇજી મુજને આજ્ઞા દીજે, અમો કાજ કૌશિકનું કીજે;
આવ્યા મુનિ રાજાને પાચે, મેં પણુ વન જાવુ છે સાથે. ૨૪
સુણુતા ભૌમ પડી તે માત, કુવર કરે ક્યા એવી વાત,
જાણે [વૃક્ષ] વછોઈ વેલી, મુને તું મા જાઇશ મેલી. ૨૫
આપોપે શે ન ગયા નાથ, સેના સબળ લઇને સાથ,
રામ્ વિના રહું કયમ કરી, વિરહે વગૂતી જાઉં મરી. ૨૬
આઇજી મુને દો આશિષ, નિશ્ચે વન તો હું જાઇશ;
કૌશિક મારી કરશે સાર, પામીશ વિદ્યા વિવિધ વિચાર. ૨૭
વીરા તું વે'લો આવજે, મહામનોહર વહુ લાવજે;
સુણુતા નગરનિવાસી લોક, જોવા આવ્યા થોકેથોક. ૨૮
રામવિરહે પામે અતિ શોક, હવે આપણું જીવ્યું ફોક;
વિશ્વામિત્ર સાથે સંચર્યા, જાણે પ્રજાના પ્રાણુ નીસર્યા. ૨૯
વધાવે છે વનિતા બહુ, બોલાવા જાય છે સહુ;
ભણુવા ચાલ્યા બાંધવ બેહ, ગૌર શ્યામ મનોહર દેહ. ૩૦
જાણે પદ્મતણી પાંખડી, એવી [illegible]ણિયાળી આંખડી;
ઉધાડે માથે ચોટલી, રીસાઇને [illegible]ગે રોટલી. ૩૧
પીતાંબર કીધા પરિધાન, મેઘ[illegible] દીખા શ્યામળવાન,

---

૨૦ સાર-સાહાય ૨૧. બુધબળ ઇ૦-બુદ્ધિમાં અને બળમાં પરમ પરાક્રમી થાઉં અથવા બુદ્ધિનું બળ મેળવીને પરમ પરાક્રમી થઉં ૨૪. આઇજી-માતાજી કૌશિક-વિશ્વામિત્ર ૨૫. ભોમ-ભૂમિ ઉપર વૃક્ષ૦છો-ઇ-વૃક્ષથી વિખૂટી પાડેલી ૨૬ આપોપે ઇ૦ નાથ (દશરથ) પોતાની મેળે સેના લેઇને શા માટે ન ગયા ? ૩૦ બેહ-બે (રામ અને લક્ષ્મણ). ૩૧. રીસાઇને ઇ૦-અર્થાત્ એટલી નાની ઉમરના હતા. "રાઇને" પ્ર. ૧-૨.

લક્ષ્મણજીએ નીલાંબર ધર્યો, સોમ સંગે આભલાં આવર્યો. ૩૨
મૂંજી મનોહર બાંધે કટિ, મેઘ માંહે વિધુત આવટી;
નાની ધનુષ્ડી નાનું બાણ, ચંચળ ચાલે ચતુર સુજાણ. ૩૩
એટલે આવ્યા સરયૂતીર, વિશ્વામિત્ર સાથે બે વીર;
વિશ્વામિત્રે કીધુ સ્નાન, નિલકર્મ કરવા મધ્યાન. ૩૪
અધીળાવ્યા બાંધવ બેય, કદર્પે કોટિ સરીખા તેય;
જાણ્યા પાવન વિચારથી, એમાં દોષ એકે પણ નથી. ૩૫
બળા ને બીજી અતિબળા, કૌશિકે કહી તે કળા;
પઢતાં વીરને નહિ સાન, ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા નહિ જ્ઞાન. ૩૬
ઉત્તમ બે વિધા આવડી, જાણે સોના સુમને જડી;
આગળથી રાઘવ ઉજાય, લક્ષ્મણ પળે પેખતો પાય. ૩૭
એમ કરતાં બે આવી વાટ, ઊભા ઋષિ આણી ઉચ્ચાટ;
એણે મારગ નહિ જઇએ નાટ, રાઘવજી પૂછે શામાટ ? ૩૮
વળતા કૌશિક બોલે વાણ, સાંભળ સાચું શારંગપાણ;
વાટે એક વસે રાક્ષસી, કાળરૂપ તે ફૂસા જશી ૩૯
તાટકા એવું તેનું નામ, મનુષ્ય મારવા મોટી હામ;
દેવ યક્ષ ગુણી ગંધર્વ, મારી હાર મનાવ્યા સર્વ. ૪૦
કરી રહી છે મુખ મોકળું, જાણે છે જગતને ગળું;
મિટ પડ્યાને મારે સહી, આગળ આવ્યું ઉગરે નહિ. ૪૧
પીળી ચક્ષ કરઠવા કેશ, કાયા કાળી વરૂઓ વેશ;
મુખ ગુફા દંત ગિરિશૃંગ, જીન્હા બા'ર નીસરે યોજન. ૪૨
ઓઢે આળું હાથીનું ચર્મ, મનુષ્ય માથાની માળા પર્મ;

---

૩૨ નીલાંબર–લીલા રંગનાં વસ્ત્ર સોમ ઇ૦–જાણે સોમ (ચંદ્ર)ની સાથે આભલાં (વાદળ) આવર્યાં (છવાયાં) હોયની ! ૩૩ મુંજી–મુંજની મેખળા આ- ટી–મળી ગઈ ૩૬ બળા ઇ૦–બળા અને અતિબળા, એ બે નામની બે વિધાઓની કળા કૌશિકે કહી એ બે વિધાઓનુ મહાત્મ્ય બતાવે છે· પઢતા ઇ૦. ૩૭ જાણે ઇ૦–જાણે તે વિધાઓ સોનાના સુમન (ફૂલ)માં જડી હોય (…) "સના સૂમન્યો" એવો પાઠ છે. ૩૮. બે ઇ૦–બે મારગ આવ્યા. નાટ–નિશ્ચય (?) ૪૦. ગુણી–"ગુણુ" પ્ર ૧ લી ૪૧. ગળું–ગળી જાઉં.. મિટ પડ્યાને–દૃષ્ટિએ પડેલાંને ૪૨. ચક્ષ–"ઉચી" પ્ર. ૨ જી. ગિરિશૃંગ– "ભુજંગ" પ્ર ૧ લી કરઠવા–બરછટ. શૃંગ–શિખર.

દશરથસુત તમો કોમળ કાય, આપણ ત્રણને તે ખાય ૪૩
મહાતુભર જે મોટા રક્ષ, એણે એવા કર્યા છે ભક્ષ,
એણી વાટે કોઇ ન જાય, પ્રાણી માત્રને પીડા થાય ૪૪
તમો આપવા આપેઆણી, લઇ નીસર્યો છુ વન ભણી,
દશરથે કાઢી આપ્યા છે પ્રાણ, નથી હું એવો અજાણ ૪૫
યદપિ એ છે પાધરો શેર, આણી વાટે છે અતિ દેર,
કુશળ આવ્યા પૂછે સહુ કોય, વે'લા કોઇ પૂછે નહિ જોય ૪૬
મરણતણુ એ મોટુ મૂળ, પેટ ચોળી કો ઉપાયે શૂળ,
વળતા વચન વદે રઘુવીર, મહાનુભાવ મન માનો ધીર ૪૭
સરજ્યુ તે કહીંએ નવ ટળે, આય હશે તો એ ક્યમ ગળે?
દશરથ રાયતણા અમો તન, કહીંએ કાયર ન કીજે મન. ૪૮
માર્ગ મૂકયે લાગે લાજ, જો એથકા ઓસરીએ આજ,
અમને ઘેર પોચાડો નાથ, શાને લઈ નીસરિયા સાથ ૪૯
નહિ જઇએ મારગ તજી, હમણા ગામ મેલ્યુ છે હજી,
એ ભાગા જો જાઇશુ આમ, (તો) રાક્ષસશુ શુ કરશુ સગ્રામ. ૫૦

કડવુ ૧૦ મુ.

રાગ મારૂ.

લઈ જાઓછો શાને કાજ, જો એથી હુ આપીશ વાજ,
સભામા કેમ બેસાય, મહીમંડળ મહિમા મુજ જાય ૧
ક્યમ પામુ કોશળનુ રાજ, જો હું એથી ઓસરૂ આજ,
સ્વામી તમને કઈ ન લાગે લાજ, વાડવ વેષ વહો ઋષિરાજ ૨
બહુ દિન થયા સેવતા વન, હજી મોહ પામો છો મન,
મુજને નથી જાણતા નાથ, શુ જાણી તેડયા સાથ ૩
ઋષિજી વ્યાકુળ થઈ વિમાસે, કહ્યુ ન માને પડિયા સાસે,

---

૪૩ આણું-લીધું ૪૪ રક્ષ-રખા કે રાક્ષસ ૪૬ શેર-શેરડી-રસ્તો ૪૭ મૂળ-"દુખ" પ્ર ૨ જી ૪૮ આય-આવરદા ૫૦ એ ભાગા એનાથી ૧ કોશળનું-કોશળ દેશનું

રાઘવજી ઉજાણા જાય, ઋષિજી વારે શ્વાસ ન ખાય ૪
તાટકાએ તે આવતા દીઠા, ખાતા મુખે લાગશે મીઠા;
મુખ મોકળે આવે ઉજાતી, મુનીશ મારવાને મદમાતી. ૫
દૈવે આજ આપિયું ભક્ષ, મહાનુભાવ આવે છે રક્ષ;
શુ તમો ઘરથકી રીસાવ્યા, કે કાળે કાઢ્યા અહીં આવ્યા! ૬
ભાળસ્થળ જીહ્વાએ ચાટે, મુખ મોકળુ જાણે નભ ફાટે;
દારૂણ દેહ નાદ કરે ઘોર, ત્રણું લોક સંભળાવે સોર. ૭
અંતરિક્ષ ઉભા તેત્રીશક્રોડ, રખે રામજી લાગે ખોડ;
વિશ્વામિત્ર તો થરથર ધ્રુજે, મંત્ર ભણે પણ કાંઇ ન સુજે. ૮
હોઇ રહ્યો હાહાકાર, ધાઇ કૃત્યા કરવા આહાર,
કામઠી કોમળ રામે તાણી, ત્રણ લોક દુઃખ પામ્યું જાણી ૯
નાનું સરખુ નાખ્યુ તીર, વેધ્યું તાટકાતણુ શરીર;
જાણે પર્વત વિડારી સાપ, પેલી પાસે આવ્યો આપ ૧૦
લઘુ બાણ પેઠુ પાતાળ, મજ્જન કરી આવ્યુ તતકાળ;
પડતા પડછંદો થયો પ્રૌઢ, દેખી દેવ થયા દિગ્મૂઢ. ૧૧
તે માંહેથી તેજ નિસરિયું, રામરૂપ વિષે પરવરિયુ;
પડી તે પ્રૌઢી પર્વતપ્રાય, દેખી રીઝ્યા રાઘવરાય ૧૨
ઇંદ્રાદિક સુર કરે સ્તવન, જય જય જય જય જગજીવન;
નિઃકંટ એ કીધુ વન, પરમ પાપણી થઇ પાવન ૧૩
વિશ્વામિત્ર રહ્યા આશ્ચર્ય પામી, મેં જાણ્યુ નહિ એ અંતર્જામી,
મેં મનુષ્ય માટે માન્યો મોહ, પિતાપુત્ર કીધો છે વિછોહ ૧૪
કોણ માત એને કોણ તાત, મેં એની કાંઈ ન લહી વાત,
ત્રણ ચાલ્યા ચતુરસુજાણ, વાટે સહુ કો કરે વખાણ ૧૫
સ્ત્રીહત્યાકેરૂ જે પાપ, બાણ અગ્ર વળગાડ્યુ આપ,
એહને પુણ્ય પાપ ન લાગે, વિશ્વપાળવા અવતર્યા આગે. ૧૬
સાર પૂંઠે તે મારગ ચાલે, હરિ મારે તિને મુક્તિ આલે,
આવ્યા કૌશિકીકેરે તીર, કૌશિક સંઘાતે બે વીર. ૧૭

---

૪. ઉજાણા-ઉત્સાહયુક્ત થઇને ૧૦. તાટકાને વીંધનારા રામના બાણને ઉત્પ્રેક્ષે છે જાણે પર્વત ઇ૦ ૧૧ પડછંદો-પડઘો ૧૨ પર્વતપ્રાય-પર્વત જેવી ૧૩ નિઃકંટ-તાટકારૂપી કાંટા વગરનુ

રામ કહે ઋષિ માંડો યાગ, સુખે આપો સુરીનરને ભાગ;
હવે તમારૂં કોઇ નહિ લે નામ, સુખે સમાધે કરજો કામ ૧૮
માંડવા ઉપર બાંધવ બેહ, ઊભા આનંદ પામી એહ,
વિશ્વામિત્રે યજ્ઞજ માંડ્યો, નિશાચરતણો ત્રાસ છાંડ્યો ૧૯
વેદધ્વનિ ને હોમે હોમ, ધૂમાડો લાગ્યો જઇ વ્યોમ,
સર્વે નિશાચર સામગ્ર આવ્યા, આગળ અનેક વાર અહીં ફાવ્યા ૨૦
તાપસ કહેછે જય જય રામ, આ અમારો કેડે કામ,
રામે એક સાંધિયું બાણ, રાક્ષસનાં પડિયું ભગાણ ૨૧
સબળ સુબાહુ ને મારીચ, તાપસને તાડે તે નીચ
રામે શર મૂક્યું અતિ તાણી ચાલ્યું તે પીવાને પાણી ૨૨
સુબાહુના હૃદેમાં વાગ્યું નીસરી સોસરૂં રૂડું લાગ્યું,
મારીચને છમતું શું માર્યું નાઠું દળ રાક્ષસનું હાર્યું ૨૩
સુબાહુ મૃત્યુ પામિયો વીર, પડતો પડછંદો ગંભીર,
મારીચ પડ્યો સિંધુની તીર, વાગ્યું શર સાને શરીર ૨૪
બાણ બાહુને ભેદી આવ્યું, રામતણે કર રૂડું ભાવ્યું,
યજ્ઞતણી ત્યાં થઇ સમાપ્તિ, સુબાહુને થઇ મુક્તિની પ્રાપ્તિ ૨૫
તાપસ પામ્યા અતિ આનંદ જય જય ગરૂડધ્વજ ગોવિંદ
તે તો મરણ પામિયો મંદ, છૂટ્યા ભવ બંધનના ફંદ ૨૬
ત્યારે વિપ્ર વદે આશિષ, જય જય જગજીવન જગદીશ,
રાક્ષસ માર્યા આણી રીસ, સ્વામી સાથ કરી ગયી શીશ ૨૭
સુર કરે પુષ્પની વૃષ્ટ, ત્યારે સુખ પામી સર્વે સૃષ્ટ
મખની પરિપૂર્ણ ઇષ્ટ હરિ તમે ટાળ્યું આજ અરિષ્ટ ૨૮
દીધો રાઘવને અભિષેક, તું તો આવ પુરૂષ છે એક
તારો ન લહે વેદ વિવેક, ન રહે કો હરિ વત્રેક ૨૮
પછે ભણે રામજી ભેદ સર્વે શીખ્યા ધનુર્વેદ,
વળતા વીર ન પામે ખેદ એ છે અકતેધ અચ્છેદ્ય ૩૦

---

૧૮ સુરીનરને–સુરને (દેવને) અને સનકાદિક મનુષ્યોને ભાગ (બલિ) આપો સમાધે–એકચિત્તે ૨૮ મખ–યજ્ઞ ઇષ્ટ–(ઇષ્ટિ) યજ્ઞ હોમ અરિષ્ટ–મૃત્યુ સૂચક ચિન્હ ૩૦ રામને પરમાત્મારૂપે વર્ણ છે અક્લેદ્ય–કોહી જાય નહિ એવા અચ્છેદ્ય–કપાય નહિ એવા

યજ્ઞતણુ ફળ હુતુ જેહ, ઋષિએ રામને સમર્પ્યું તેહ;
અધિકુ વાસે એ એહ, પછે રીઝ્યા બાંધવ જેહ ૩૧
પછે પદર વર્ષ ત્યા વીત્યા, સુખનાવ આરે આવી છીત્યા,
બહુ રાક્ષસના દળ જીત્યા, તેહ વેદ પુરાણે વિદિત્યા ૩૨
એવે આજ્ઞા માગે રામ, સર્યાં વસર્યાં તમારા કામ,
અમો જઇએ અમારે ગામ, હવે શે ન વેળાવો શ્યામ! ૩૩
ઋષિ આજ કાલ કહી રાખે, ન રહેવાયે રાઘવ પાખે,
વેળાવુ વેળાવુ ભાખે, ભક્ત ભાવ દીનપણુ દાખે, ૩૪
એવે કંકોતરી એક આવી, તે તો કૌશિકને મન ભાવી,
તે તો રાઘવને સભળાવી, અતિ હૈયે હર્ષ ઉપજાવી ૩૫
મિથિલ દેશતણો મહારાજ, જનકે રચ્યો સ્વયવર સાજ,
સુદરી સીતાના ગુણ ગાજ, તમો આવો જોવા કાજ. ૩૬
જે કો ત્ર્યબક આપ ચઢાવે, તેહને સીતા પરણાવે,
બહુ રાજા જોવા આવે, દેશોદેશ વિષે સભળાવે ૩૭
સુણી રામ થયા રળિયાત, વિસ્તારી પૂછે છે વાત;
ક્યમ જનક સીતાનો તાત હુ આવીશ તમ સગાત ૩૮
એ પણ કીધુ શા માટ, બીજા શુ નો'તા નાટ,
એ અમને અતિ ઉચ્ચાટ, એ વાત ઘાલીએ ઘાટ ૩૯
અહી ક્યાથી શિવનુ ચાપ, એનો અતિશે અતુલ પ્રતાપ,
જેની વાત વિશ્વમા વ્યાપ, એહ ઉત્તર આપો આપ ૪૦
વળતા વદે વિશ્વામિત્ર, એહની વાત વિચિત્ર,
સુણીએ રામ પવિત્ર, હે ચતુર ચિત્રવિચિત્ર ૪૧
એક જનક નામે રાજાન, તેને કંઇએ નહિ સતાન;
મુનિ તેડ્યા દેઈ માન, યજ્ઞ યજે જોઇ શુભ સ્થાન ૪૨
હળ સોનાનું ગ્રહી પાણુ, ભોમ શુદ્ધ કરે ગુણજાણુ,
જપે સુરીનર જે જે વાણુ, અતરમા આનદ આણુ ૪૩
એક અપ્સરા અતર આવી, મેનકા મહીપતને ભાવી,

૩૨ વિદિત્યા–વિદિત થયા 'વદીત્યા' પ્ર ૧ લી હવે ઇ૦–હે સ્વામ!–હે મુનિ! હવે શે વળાવતા (વિદાય કરતા) નથી? ૩૮ ક્યમ–ક્યાથી–શા કારણથી ૩૯ પણ–પ્રતિજ્ઞા નાટ–યુક્તિઓ, રચના ઘાટ ઘાલીએ–સમજાવીએ.

તેણીએ કામકળા ઉપજાવી, શ્યામા અતિશે સોહાવી ૪૪
રાજા ઉંચુ સામુ જોય, એક સુતા જોયાથી હોય,
તેની તુલના ન કીજે કોય, સરે સુખદાયી સોય ૪૫
એથી પામીશ પુત્રી એક, બોને આકાશવાણી વિવેક,
તે કરશે કળા અનેક, નહિ કો તેહ વતેક ૪૬
અપ્સરા થઇ અતર્ધાન, રાજાને ઘટ નહિ સાન,
ક્યા ગયુ કેવળજ્ઞાન, મોહ પામિયો મતિ માન ૪૭
થયો વીર્યતણો તવ દ્રાવ, કો ભાગી ન શકે ભાવ,
રાય નીચુ જોય વિચારી, હળે વળગી એક કુમારી ૪૮
નયને નિરખી સુખકારી, આનદઘન અનુસારી,
રાજાએ તેડી તેહ, દીસે આશ્ચર્યકારી એહ ૪૯
દિવ્ય દીપતો એહનો દેહ, સીતા કહી બોલાવી તેહ,
સીત વળગ્યા માટે સીતા, તે વેદ પુરાણે વિદિતા ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી મેવાડો.

શીતતાએ શરીર ભર્યું સહીરે, તેણે સીતા નામ,
અવનિયકી ઉત્પત્તિ રે, સકળ કળા ગુણ ધામ ૧

ઢાળ.

સકળ કળા સપૂર્ણ સોહે, કન્યા કોમળ કાય,
મેહેલ માહે લઇ આવ્યો, મન રીઝ્યો રાય ૨
ત્રિપુર બાળવા ત્ર્યબક નામે, ધનુક્ કરાવ્યુ એક,
વિશ્વકર્મા પાસે વિગેરે કરી, વિશ્વેશ્વર વિવેક ૩
કમઠપીઠકઠોર ધનુષ્ય, જેણે કલ્પ્યુ ન જાય,
ત્રિપુર ભાજી વરણને ઘેર, મેલિયુ શિવરાય ૪
રાવણના ભય ભાગ્યુ મુક્યુ, જનકરાયને ધામ,
દેરાસર માહે પૂજાએ, કશે આવે કામ? ૫

---

૫૦ સીત–હળની કોશ સીત સાથે વળગી આવ્યાં માટે સીતા નામ પડ્યુ.
૧. સીતા શબ્દની બીજી રીતે નિરુક્તિ કરેછે શીતતાએ ઈ૦. ૪ કમઠપીઠ કઠોર–કાચબાની પીઠ જેવુ કઠણ

છ વર્ષના થયા જાનકી, રમે સહિયર સાથ,
કૂદડી ખાયે હમેડા લે, હમચી ખૂદે હાથ ૬
એક વાર દાસી કરતી હુતી, ગેમયનુ લેપન,
હોમશાળામા ધનુષ્ય પાખે, નિશ્ચળ રાખી મન ૭
રમઝમ કરતી રમતી રમતી, આવી સીતા સાથ,
ધાઈ ધસમસી પેરે પેઠી, હોમશાળા માય
અરે દીકરી દામણી તુંને, કાઈ ન આવડે કામ,
દાડી તુ આળસ આણીને, અખોટ દેછે આમ ! ૮
ધનુષ્ય ને મજુસના પાયા હેઠળ, નથી દેતી નાટ,
આગળ પાછળ અખોટ દેછે, વારૂ જોઇ વાટ ૧૦
વળતી દાસી એમ કહે છે, મેં ઉપડે કેમ એહ
ત્રણ સહસ્ર યોધા મળી તાણે, ધનુષ્ય ભારે જેહ ૧૧
આઘી રહે અરે અણુમણી અખોટ દેઉં હુ આજ,
જાનકી તે ધુનુષ્ય તોળી, કરવા લાગી કાજ ૧૨
એક હાથે કર્યો પાયો ઉંચો, એક હાથે ગો લેપન,
દાસી આવી ઉજાતી, જ્યા બેઠા છે રાજન ૧૩
આ જુએ રાજાજી કાંઇ એક કૌતક, વિસ્મય સરખી વાત
ઉજાતો અવલોકવા, ત્યા આવિયો તે તાત ૧૪
આગળી મગની ફળી જેવી, કમળપાય કોમળ પાણુ
એ શિવનુ ધનુષ્ય કહો કયમ ઉપાડયુ, લીલા લઘુવય જાણુ ૧૫
જનકે કીધી પ્રતિજ્ઞા, જે ચઢાવે શિવચાપ
જાનકી તેહને પરણાવુ, જે દેખાડે પ્રતાપ ૧૬
ત્ર્યબક તાણી બાહેર આણ્યુ, સુદર સભા મોઝાર
નિર્ખવા આવ્યા નગરનિવાસી, નેહશુ નર નાર ૧૭
મણિમય મોટા મડપ કીધા, સોનાના સિહાસન,
અમર આવે અવલોકવાથી, પેખી થાય પ્રસન્ન ૧૮
એમ્વાર મડપમા મૈથિલી રમે આણી રગ,
ચુદડી(નો) તાતણો ધનુષ્યે વળગ્યો, કરવા લાગ્યુ સગ ૧૯

---

૮ દીકરી–દાસીનું સબોધન ૧૦ નાટ–નેટ–નિશ્ચય ૧૨ અણુમણી–અનમની (કાળજી વગરની)

જનક આશ્ચર્ય પામિયો, દેખી થયો દિગ્મૂઢ;
સુતા નહિ તુ માતા મારી, પરાક્રમ તારાં પ્રૌઢ. ૨૦
દેશ દેશના રાય તેઓ, પત્રી લખીને પ્રીત;
ત્ર્યંબક ચઢાવે તે સીતા પરણે, એહ રૂડી રીત ૨૧
રાતે રાવણ આવિયો, ઉપાડી જોયુ એહ;
ધનુષ્ય હેઠળ હાથ ચંપાણા, નીસરે નહિ તેહ. ૨૨
રાવણ રોવા લાગ્યો રોષે, હોયે હાહાકાર;
ગાઢે કષ્ટે કાઢિયો, નાસી ગયો નિરધાર ૨૩
વિશ્વામિત્રે કહી વારતા, (સુણી) રામ થયા રળિયાત;
પિતા પ્રત્યે પછે જાશું, આવશું તમ સધાત. ૨૪
કૌશિક સાથે રામ લક્ષ્મણ, ચાલ્યા ચતુરસુજાણ;
મધુમાર સરખા મનોહર, શોભા શશિ ને ભાણ. ૨૫
વાટે જાતાં વિશેષે, આવિયા ગંગાતીર;
કર જોડીને કૌશિક ઋષિને, પૂછે છે રઘુવીર. ૨૬
ગંગા એ ક્યમ ઉપની, ભાગીરથી ક્યમ નામ;
મૃત્યુલોકમાં એ ક્યમ આવી, બ્રહ્મલોક જેને ઠામ. ૨૭
વિશ્વામિત્ર કહે વિસ્તારી, ગંગાની ઉત્પત્ય;
મહાપાપી પાવન થાયે, સાંભળતાં એ સત્ય ૨૮
સહસ્ર વર્ષ સુરનાં સંપૂરણ, શિવે કર્યું મૈથુન;
પાર્વતી મન મોહ પામ્યા, થાયે પરમ પ્રસન્ન. ૨૯
એવે સુર રાયશુ મંડાણો, શત વર્ષ સંગ્રામ;
અમર સહુકો ત્રાજે પામ્યા, નાસવા નહિ ઠામ. ૩૦
શંકરજીને શરણ આવ્યા, રાખોજી મહાદેવ;
પશુપતિ! ત્ર્યંબક! શૂળપાણિ,! કરે સુર સહુ સેવ. ૩૧
નાદ સાંભળી લજ્જા પામ્યા, વિમાશી વિશ્વેશ;
વીર્યદાન વસુધાએ થયો, કાંઈક પામ્યા ક્લેશ. ૩૨
પાર્વતી મન ખેદ પામી, સુરને દીધો શાપ;
અમર સહુ અનપત્ય થાઓ, પ્રૌઢ કીધુ પાપ. ૩૩

---

૨૫. મધુમાર–વિષ્ણુ. ૨૯. મૈથુન–'મહિમય' પ્ર. ૧–૨. ૩૩. અનપત્ય–(અપત્ય–છોકરા) છોકરાં વગરના.

નાર તમારી વશ્ય થાઓ, જેમ હતી હું સકામ;
અધવચ સુરતે શુ કર્યુ, ઉઠાડયો પ્રભુ આમ ૩૪
પૃથ્વી કહે હુ સહી શકુ નહિ, પેસુંછુ પાતાળ,
બાળીને મને ભસ્મ કરેછે, વીર્યબળ વિકાળ. ૩૫
નિર્જર કહે વૈશ્વાનરને, શિવવીર્ય ચણ તુ ચાય,
કપોત કેરી કાયા કરીને, આપશુ તુને લાય ૩૬
હુતાશને તે તેમ કર્યું, વીર્ય સહ્યુ ન જાય;
વૈશ્વાનર પામે વેદના, તન તાલાવેલી થાય. ૩૭
એક વારને સમે સપ્તઋષિએ, આરભ્યો છે યાગ;
પાકદારાએ અમરને, સમરપે છે ભાગ ૩૮
સપ્તઋષિની સ્ત્રી સપ્ત ઊભી, સુદરી શુભ શેષ,
વૈશ્વાનર વિહ્વળ થયો, નિરખી વદન વિશેષ ૩૯
જાણ્યુ એહને ભોગવુ, જો મળે કઇ એકાત,
શુ કરૂ ને કેમ પામુ, ચિંતવે છે ચિંત. ૪૦
સ્વાહાએ જાણ્યુ સ્વામી મોહ્યો, જોઈ સપ્તઋષિની નાર,
વૈશ્વાનર વનમા ગયો, એકાતે એક દાર ૪૧
રૂપ લેઇ ઋષિપત્નીનુ, સ્વાહા ગઈ તે સાય.
સ્વામીશુ સભોગ કીધો, સ્નેહ ધરી મનમાય ૪૨
વળી પાછી આવે ભામિની, વીર્ય હતુ જેહ,
શરકટકેરા શુમડામા, તીવ્ર મૂક્યુ તેહ ૪૩
વળી બીજી વાર આવી, ધરી બીજુ રૂપ,
ભજી તે ભરતાર સાથે, જાણે અન્યઅન્ય અનુપ ૪૪
શરકટશુમડે શુક્ર મૂકી, એમ વેષ ધરી ખટવાર
વીર્ય તે સા મૂકતી ગઇ, ઉગ્ર એકે દાર. ૪૫
સાતમી તે અરૂધતી, વસિષ્ઠપત્ની જેહ;
રૂપ તેનુ ન આવડયુ, અતિ સાધવી છે તેહ ૪૬
લોક માહે વાત વાગી, કૃત્તિકાએ ક્યો વ્યભિચાર,

---

૩૬. નિર્જર-દેવ. વૈશ્વાનર-અગ્નિ ચણ-ચાચે કરીને ખાઈજા ૪૧. સ્વાહા-અગ્નિની પત્ની ૪૩ શુમડામા-બોથામા ૪૫. શુક્ર-વીર્ય

સપ્તઋષિએ સાંભળ્યુ, ભજ્યો એણીએ જાર ૪૭
મારી કાઢી મુને મહિલા નથી અમારે કામ,
જો તમો વ્યભિચાર કીધો, નહિ લીજે તમારૂં નામ ૪૮
વિશ્વાનરને શાપ દીધો, સર્વ ભક્ષી તું થાય,
અનાચાર! તુ છે અનાચારી, કુડથી તું જાય ૪૯
સ્વાહાએ આવી સૌને કહ્યુ, હું હોઇ એકનાર,
રૂપ પદ્ કૃત્તિકાના ધરી, મેં ભજ્યો મુજ ભરતાર ૫૦

કડવુ ૧૨ મું.

રાગ આશાવરી એકતાળી.

વળતો વિશ્વાનર કહે સુરને, મારો નહિ ગાઈ વાંક,
શિવશુક્ર સહ્યુ ની પેર જાયે, એ પણ આડો આંક. ૧
શરકટ ઝુમખા વિષે મેલ્યુ, વીર્ય જે ખટવાર,
તેથી પુરૂષ પ્રકટ થયો પોતે, તેજતણો નહિ પાર ૨
દેખી દેવ દીન થયા સઘળા, ખટ માતૃકા ત્યાં આવી;
ષણ્મુખ થઇ પયજ પીધું સુરસેના પરણાવી ૩
મહાદેવ કહે એ મારો કુંવર સ્વામીકાર્ત્તિક સાચો,
અસુર કુળ નિકંદન કરશે, સેનાપતિ એ જાચો ૪
વૈશ્વાનરને વર આપીને સહુને કર્યો સંતોષ,
સપ્ત ઋષિ નારી ઘેર આણે, જાણીને નિર્દોષ ૫
દધીચ ઋષિને જઈ જાચે સુર, આયુધ અમારા આપો,
અસુર ભાગા બીતા ભૂક્યાંતા, સ્થિર કરીને સ્થાપો ૬
દધીચ કહે મેં ઘોળી પીધા, લીજે અસ્થિ અગારા,
વિશ્વકર્મા પાસ કરાવો, આયુધ અનેક તમારા ૭
સુરભીએ સઘળુ અંગ ચાટ્યુ ઉઘાડા થયા (એ) અસ્થ,
દધીચ ઋષિ તે મુક્તિ પધાર્યા, શરીર જાણી સ્વસ્થ ૮
તેના આયુધ અતિ કીધા, વજ્રાદિક વિખ્યાત,
સુરસેના સજ થઇ સાચરે, કરવા દૈત્યનો ઘાત ૯

---

૪૭ કૃતિમ-સપ્તઋષિની પત્ની મુને-મુનિએ ૫૦ હોઈ-હોવી હતી-
હતી ૩ સુ રસેના પરણાવી- અર્થાત્ તેને દેવો સેનાપતિ કર્યો ૭
ઘોળી-અઢોગી પ્ર ૧-૨

પૃથ્વી આખા રથ કીધીને, મેરૂ મંદર ગિરિ જેહ;
નીસરણીઓ ખણી કીધી, પૈડાં પર્વત બેહ. ૧૦
ચાર વેદ વર્યા તે ઘોડા, વાસુકિ કીધો રાશ;
બ્રહ્માજી ખેડવા બેઠા, સાક્ષી શ્રી અવિનાશ. ૧૧
મહાદેવજી રથ ઉપર બેઠા, ત્રિશૂળ ત્ર્યંબક પાણુ;
સ્વામીકાર્તિક સેનાપતિ છે, જપે જયજય વાણુ. ૧૨
શતવર્ષ પર્યંત મંડાણો, તારકામય સંગ્રામ;
દૈત્ય સર્વે સમુદ્રમાં નાઠા, બીજે કંઈ નહિ ઠામ. ૧૩
અમર કહેછે બ્રહ્મા પ્રત્યે, સમુદ્ર જો સૂકાય; ,
તો હતરા'ત શોધી સર્વ હણીએ, ઉલટ અંગ ન માય.
બ્રહ્મા ~ ં છૈયાં નસ અહીં આવે, તો સિંધુને શોષે;
એક આચમને ઉર્ધ્વ આપે, પાણી અંતને પોષે. ૧૮
કુંભયોનિને કહ્યું જઈને, ત્યાં આવ્યા ઋષિજન;
લક્ષ યોજનનો સમુદ્ર શોષો, એક કરી આચમન. ૧૯ પાસ;
કલકલાટ કરે યાદોગણ, હોય હાહાકાર;
દાનવદળ સઘળું ક્ષય કીધું, પાડી પ્રૌઢા પ્રા'ર ૨૦
દેવ કહેછે અગસ્ત્ય ઋષિને, જળનિધિ કરો ; ાાન;
કાર્ય અમારાં સઘળાં સિધ્યાં, દુ:ખ ગયાં સ માણુ. ૨૧
લોપામુદ્રાપતિ એમ બોલે, સહેજે જે જળ જ પાપ;
હુતાશન હવિની પેરે બાળ્યું, જેમ આચમન ક પ. ૨૨
સુરે વિજ્ઞપ્તિ કહી બ્રહ્માને, સિંધુ રહ્યો એ ઠાલો; જાણુ;
પાણી સર્વ પચ્યું પાવકમાં, બીજું આણી ઘાલો. ૨૩
પિતામહ કહે સૂર્યવંશી, સગર નામે શૂર;
તે થકી એ સાગર થાશે, ભરશે ગંગાપૂર. ૨૪ ન;
રામ કહે સ્વામી એ સંભળાવો, મુજને કૌશિક મુ
અમારા પૂર્વજ તણી કથાએ, સુણતાં પો'તે પુણ્ય. ૨૫
વિશ્વમિત્ર કહે વિશેષે કરી, ગંગાની ઉત્પત્ય;
(એક) બાહુક નામે બળિયો રાજા, નિર્મળ તેની મત્ય. ૧૪. દેવદૂતિ-

૧૬. કુંભયોનિ–અગસ્ત્ય. ૧૭. યાદોગણુ-જળજંતુનો સમુદાય. મનસ્-પુ-
લોપામુદ્રા–અગસ્ત્યની પત્નીનું નામ.

યોગ સિદ્ધિએકરી પાપ્ર પગરૂર્યા, પામ્યો પરમ પતન. ૨૬
દિલીપનો સુત ભગીરથ ભડ, તેને સોપી રાજ,
આપોપે તે વન નીસર્યા, ગગાકેરે કાજ. ૨૭
દારૂણ દેહ દમન કર્યું તેણે, તોએ ગગા ના આવ્યા,
પામ્યો મરણ શરણ ગયો માચે, જાણે જમ મનાવ્યા. ૨૮
પિતાતણી પેર જાણી ભગીરથે, વન નીસર્યા વીર;
ગગાતણુ ઉપાસન માડ્યુ, ધીરજ ધરીને ધીર ૨૯
ત્રણલોક ડોલ્યા દેહ દમતા, સુર સર્વ ગયા બ્રહ્મલોક;
ગગાજી દરશન દો એને, સહુ પામેછે શોક ૩૦
ગોર તન ઉજવળ પટ પહેર્યા, સજી સોળ શણગાર;
સોળ વરસની સરસ સુદરી, પ્રેમતણો નહિ પાર ૩૧
જાણે શુ લેહેરી ઉજ્વળ એ, કે અર્કતણી એ જ્યોત;
એમ ઉગ્નતી આવી હળવે, અતિ કરતી ઉદ્યોત ૩૨
તેજપુજ આગળ રહી ઊભી, માગ્ય મનોરથ પૂરૂ,
શામાટે કાયા કષ્ટે છે, દીનતણા દુ ખ ચૂરૂં ૩૩
માતા જો મને માગ્યું આપો, પૂર્વજ પ્રેમે પળાવો,
સ્વર્ગ મહીમડળ થઈ પોતે, પછી પાનાળે આવો ૩૪
સુરસરિતા વદે મુખ વાણી, પાણી પ્રૌઢ પ્રવાહ;
પૃથ્વી પણ પાતાળે પેસે, પર્વત ગળે જેમ ગ્રાહ. ૩૫
મારો ભાર ધરે એવો કો, પ્રકટ કરીને પ્રૌઢ,
પછે તુ સા માગે મુને, ગમન કરૂ હું ગૂઢ ૩૬
માતા હું તે કોને જાણું, ધરી શકે જે તમને,
દેખાડી દો દરશન પાછું, કૃપા કરો એ અમને ૩૭
જા તું કૈલાસવાસી કને, જે અવિનાશી મહાદેવ,
તે મુજને વેહેશે મસ્તકમા, સાચી કર તું સેવ ૩૮
અંતરધાન થયા એવુ કહી, પોહોચ્યો ગિરિકૈલાસ,

---

૨૬ યોગસિદ્ધિએ કરી–યોગકળાથી યોગ સિદ્ધ કરી,–પાઠ પ્ર. ૨૭ ૩૪ પળાવો–મોક્ષે મોકલો ૩૫ પર્વત ઈ૦–જેમ સમુદ્રમા ગ્રાહ (મગર) હોય છે તેમ પર્વત ગળે (ગળાઈ ' જશે)

સ્તુતિ કરવા માંડી શંકરની, યત્ર યોગાભ્યાસ. ૩૯
શંભવેનમો ભવાયનમઃ શિવ! નમો, રૂદ્રાયનમઃ શર્વનમઃ;
વ્યાપક વિશ્વેશ્વર વિશ્વંભર, વસો છો ચો ગમ. ૪૦
કપર્દી કપાલિ પિનાકિ, ત્રિશૂલી ત્ર્યંબક ત્રિપુરારિ;
કર્પૂરગૌર વૃષભધ્વજ શંકર, ઉછંગે ઉમયા નારી. ૪૧
પંચવદન દશભુજ ત્રણ લોચન, સૂર્ય અગ્નિ ને સોમ;
આદિથી કાયા કૃપાકૃત્ય કરે છે, ઉંચાં અંબા વ્યોમ. ૪૨
છ મસવાડા થયા તન તપતાં, પ્રસન્ન થયા પશુપાળ;
માગ્ય માગ્ય વાંચ્છિત વર આપું, દીનાનાથ દયાળ. ૪૩
સ્વામી ગંગાપ્રવાહ અહીં ઉતરે, તમો મધ્ય માંડો શીશ;
આડાં થઇને અવનિ પડે, એમ માગું જગદીશ. ૪૪
મહાદેવે ત્યાં મસ્તક માંડ્યું, હિમાલયની કોર;
વિષ્ણુપાદોદકી ગંગા છે, બાંધ્યો પ્રેમનો દોર. ૪૫
જાણે હિમાલય પુત્રી પામ્યો, એમ ઉતર્યાં ગંગ;
મહાદેવને મસ્તક લેઇ મૂકી, જાણે પરણાવી (મન) રંગ. ૪૬
વામનજીએ વપુ વિસ્તાર્યું, અંગુઠો આકાશ;
બ્રહ્મરંધ્ર ફાડ્યું જળ ચાલ્યું, જાણ્યું થાશે નાશ. ૪૭
બ્રહ્માજીએ કમંડળ ભરિયું, ત્યાં વેહે છે પૂર;
ગંગાજી ઉતરી અહીં આવ્યાં, ઉજળી ઉરાઉર. ૪૮
પડતાં પડછંદો થયો પ્રૌઢો, મહાદેવ મસ્તક વીરે;
નીરે નહિ મોતીની માળા, ઉતરી ઉજળે હીરે. ૪૯
સ્વામીજી હું શી પેર પામું, જટલી એકજ મેલી;
ભાગીરથી ભગીરથ કેડે, છે ન પામે રેલી. ૫૦

---

૩૯. યત્ર ઇ૦–જ્યાં યોગાભ્યાસ (યોગાભ્યાસી–શંકર) છે ત્યાં જઇને. 'મંત્ર' પ્ર. ૨ જી. ૪૦. શર્વ–શિવ. ૪૧. કપર્દી–(કપર્દ–જટાજૂટ). પિનાકી–(પિનાક–એ નામનુ ધનુષ્ય). ત્ર્યંબક–ત્રણ અંબક (નેત્ર) વાળા કર્પૂર ગૌર–કપૂર જેવા ગૌર. ૪૨. આદિથી ઇ૦–અંબા (ગંગા) વ્યોમમાં ઉંચાં છે, તે આદિથી (મૂળસ્થાનથી) પોતાની કાયાવડે કૃપાનું કૃત્ય કરે છે. "આદિથી કાયા કયા કૃત કહે છે" પાઠાંતર પ્ર. ૧–૨. ૪૮. ઉરાઉર–પાસે પાસે. ૫૦. જટલી–જટાની એક લટ. છે–પાર.

કડવું ૧૩ મું.

રાગ મારૂ.

સગર રાયને જઇ જણાવ્યું, લાધે નહિ તોખાર,
સ્વામી સઘળે શોધી આવ્યા, કહીં ન પામ્યા પાર ૧
સગર કહે જઈ જુવો વેગે, હય હરખે લઈ આવો,
સમુદ્ર ખણી પાતાળે પેસો, જેમ તેમ કરીને લાવો ૨
ઘોડા વણ તમો ઘેર ન આવશો, તમને કહીએ જાઓ,
સમુદ્ર ખણુજો લક્ષ યોજનનો, મોટી પાતે ખાઓ ૩
ર કોદાળા લઇને ધાયા, ખપે ખણવા લાગ્યા,
વળી મળ જાતા દિગ્ગજ આ યો, બીન્યા નહિ તે ભાગા ૪
શિવશુક મળે ચાર દિગ્ગજ, તેને પ્રેમે મળિયા,
શરકટ થુ પાતાળે પળિયા, સાઠચ સહસ્ર મહાબળિયા ૫
તેથી પુરૂપ ેક તાપસ ઊભો, (એક) અગુષ્ઠ ભેર ધરી ધ્યાન
દેખી દેવ દીના કઇ કાળનો ગમરે શ્રી ભગવાન ૬
ષણ્મુખ થઇ પ ાધ્યો છે, તસ્કર તેણે જાણ્યો,
મહાદેવ કહે એ હીં ઉભો છે, અશ્વ અમારો આણ્યો ૭
અસુર કુમ નિકં ાને લાગ્યા એક કહે એને બાંધો,
વૈશ્વાનરને વર આ શ્વનણો એ, સબળ કરીને સાધો ૮
સપ્ત ઋષિ નારી ાને ત્યારે ઉઘાડ્યા લોચન
દધીચ ઋષિને મળી ભસ્મ થયા રે, પ્રકટ્યા હુતાશન ૯
અસુર ભાગા જ ાવ્યુ સગરને, સુત બળ્યા સુણ સાચુ,
દધીચ કહે મેં ક ચઢાવ્યો, કામ કર્યું અતિ કાચુ ૧૦
વિશ્વકર્મા પામ કોઇ એવો છે, જે ઘોડો લેઇ આવે,
સુરજીએ સા ક્રોધ ઉતારી, મુનિનું મન મનાવે ૧૧
દધીચ ઋષિ આગળ ઊભો છે, અસમજાનો જે તન,
તેના આશું તુજને આપો આજ્ઞા, પ્રીતે કરીને પ્રસન્ન ૧૨
સુરસેના ાં હરિ લઈ આવું, આજ્ઞા માગીને ચાલ્યો,

૪૭

હતી ૩ તમને-તદન પ્ર ૧ પાતે-પક્તિએ ખાઓ-ખાઇઓ ૧૦ કરે ઘોળી-ચેલ

આન મોડું દઇ મોકલિયો, નિજ પસાયો પણ આલ્યો. ૧૩
દિગ્ગજને સંતોષી સઘળે, પેઠો પણ પાતાળ;
દેવહૂતિસુતની સ્તુતિ કીધી, ત્યાં જઈ તત્કાળ. ૧૪
એવે પ્રસન્ન થઈ મુનિ બોલ્યા, માગ માગ વરદાન;
એની સ્તુતિએ (હું) સર્વસ્વ આપું, એવો થયો તુષ્ટમાન. ૧૫
સ્વામીજી માગું (હું) તે આપો, તો સિંધવ સહી પામું;
પિતરાઇ મારા જે મુઆ, એ વસમી વેદના વામું. ૧૬
સૂર્યવંશી નરક પડે નહિ, દ્વિજનો શાપ ન લાગે;
બ્રાહ્મણને કંઇએ દૂભવે નહિ, એવું સાંભળ્યું આગે. ૧૭
એણે અપરાધ કર્યો સ્વામીજી, એને એનું લાગ્યું;
સૂર્યવંશીને કલંક ન થાયે, મુનિ આન હું માગું. ૧૮
કપિલ કહે ગંગા અહીં આવે, તો એ ઓધરે રાય;
બ્રહ્મજળ રેલ જો આવે, તો પૂર્વજ પાવન થાય. ૧૯
અંશુમાન્ તુરિ લેઇ ચાલ્યો, આવ્યો પિતામહની પાસ;
અશ્વમેધ કીધા પરિપૂરણ, રાય વસ્યો વનવાસ. ૨૦
સુરગણ સુમનસ્ કરી વરસે છે, વાજે છે નિશાન;
ઈંદ્રાસન અધિકારી રાજન, મુનિ જન કરે વખાણ. ૨૧
સગર કહે શું કરૂં સિંહાસન, જે માંહે એવું પાપ;
દેહ દમે કોઇ યજ્ઞ યજે જો, એટલે ઉપજે તાપ. ૨૨
અવિચળ પદ અનુદિન આરાધી, યોગબળે કરી જાણ;
પરલોક પામ્યા પોતે, પણ પરહરિયા પ્રાણ. ૨૩
અંશુમાન્ પ્રજા પાળે પ્રીતે, પિતામહની પેર;
દિલીપ નામે દિવ્ય દીકરો, નારી નિર્મળ ઘેર. ૨૪
સોંપી રાજ્ય સઘળું સુતને એ, અંશુમાન્ ગયો વન;
ગંગાનું ઉપાસન માંડ્યું, ધ્યાન ધરીને ધન્ય. ૨૫
કંઈ કાળ થયા તપ કરતાં, તોએ ન હોયે દર્શન;

---

૧૩. હરિ–ઘોડો. મોહું–મોત. પ્ર. ૨. પસાયો–પ્રસાદ. ૧૪. દેવહૂતિ-સુત–કપિલ. ૧૬. સિંધવ–ઘોડો. મુઆ–મૂઆ પ્ર. ૧. લી. ૨૧. સુમનસ–પુષ્પ. નિશાન–(નિ:સાણ) નગારાં.

કડવું ૧૪ મું.

રાગ દેશાખ.

અંગળથી ભગીરથ પળે, કેડેથી જઇ ગંગા મળે;
જન્હુ નામે રાજ્યઋષિ કોય, વનમાં દેહ દમેછે સોય. ૧
ઉત્તમ છે તેનો આશ્રમ, પાછળ ખાઈ ખણી છે મર્મ;
તે માંહે લેઇ વાળી ગંગ, આકર્ષી આણી લેઇ અતિ રંગ. ૨
પુત્રી કરી કહી પાળવી પ્રીત, જાન્હવી નામ ધર્યું તે સરિત;
ભગીરથે કીધી વિનતિ, જન્હુ રાય જાન્યો શુભમતિ. ૩
જાવા દીધાં ભાગીરથી, સાગર માંહે પાણી નથી;
સગર રાય ખણાવ્યો માટ, સાગર નામ ધરાવ્યું માટ. ૪
લક્ષ યોજન ગંગાએ ભર્યો, પ્રવાહ પાતાળે પરવર્યો;
સાઠ્ય સહસ્ર બાળ્યા જે નાંખ; ભોગવતી ગંગા છે સાંખ. ૫
પૂર્વજતણો કર્યો ઉદ્ધાર, પાપી સર્વ પમાડ્યા પાર;
ત્રિપથા ત્યાં ગંગા થઈ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે ગઈ. ૬
તમારે પૂર્વજે આણી એહ, ના'તાં નિર્મળ થાશે દેહ;
રામે તેમાં કર્યું સ્નાન, પામ્યો પોતે પરમનિધાન. ૭
સાંચકા ત્રણે સાંચર્યા, આનંદ પામ્યા ને મન ઠર્યા;
એક આરો આવ્યો ઉત્તમ સ્થાન, વિશ્વામિત્ર ધારી રહ્યા ધ્યાન. ૮
રમવા ચાલ્યા બાંધવ બેહ, ગૌર શ્યામ મનોહર જેહ;
શિળા મોટી પડી ત્યાં એક, રમતાં રામે કર્યો વિવેક. ૯
વહાણુઇ પાગે પેરી'તી જેહ, શીળા ઉપર પખોડી તેહ;
શીળા ફાટી થઇ સુંદરી, આગળ ઊભી આનંદભરી. ૧૦
રામે ભલે ધર્યો અવતાર, કરવાને મારો ઉદ્ધાર;
એજ અક્ષર અવિનાશી એક, અચ્યુત વ્યાપક નહિવત્રેક. ૧૧
સ્વામી દીનાનાથ દયાળ, ભલે પ્રભુ કીધી સંભાળ;
અહલ્યા નામે ગૌતમનાર, શીળા થઇ પડી એણે ઠાર. ૧૨
રામચરણરેણે ઉદ્ધરી, મહાપાપણી પાવન કરી;

---

૩. જાન્હવી ઇ૦—જાન્હવીગ નામધરર સરિત. ૫. ૧–૨. ૬. ત્રિપથા–ત્રણ માર્ગે જનારી. ૧૦. વહાણુઈ–(વાહની) પાવડી. પખોડી–પછાડી.

ગૌતમ ઋષિને થયુ જાણ, જાણે નાર ટળી પાષાણ ૧૩
ઉજાતે આવ્યો તેણે ઠામ, જાણ્યું અહીં પધાર્યા રામ,
રામે જઇને કર્યો પ્રણામ, આશિષ દીધી પૂરણકામ. ૧૪
તમટાળી એવુ કોણ કરે, મારા શાપથકી ઉદ્દરે,
વિનય વિનતિ કહીને વળ્યા, બડ એ પોતાને આશ્રમ મળ્યા ૧૫
વિશ્વામિત્ર મન વિસ્મય થાય, જય જય જગજીવન રાઘવરાય,
વિશ્વામિત્રને પૂછે વીર, સમર્થ સ્વામી શ્યામશરીર ૧૬
સ્વામી શિના થઇ શે ભણી, નારી નિર્મળ ગૌતમતણી,
વળતા બોલ્યા વિશ્વામિત્ર, સાભળ રાઘવ પરમ પવિત્ર ૧૭
...મ ઋષિ નિત્ય કરવા ગયા, ધ્યાન ધરવા તત્પર થયા,
...મ હતી અહલ્યા કામિની, મેર વકોઇ જ્યમ સૌદામિની ૧૮
...ે કરી થઇ આકળી, વિમાસવા તે લાગી વળી,
...રપતિશુ પેરે ક્રીડા કર્યે, દેવ મગે રગ અનુસર્યે ૧૯
કેવુ સુખ ઉપજતુ હને, સુરનાયક સગમ ઉલ્લસે,
કામિની ત્યારે કાયર થઈ, વિરહવેદના ન શકે કહી ૨૦
ઇંદ્રે જાણ્યુ ઇચ્છે છે એહ, મદનવ્યાકુળ કીધો દેહ,
ગૌતમ કેરૂ રૂપ જ ધરી, આવ્યો આશ્રમ પ્રપચ કરી ૨૧
અરે ! અહલ્યા ઉઘાડ બા'ર, મને પાપી પીડે માર,
કામિનીએ ટપગી જાણ્યો મરી, વિહ્વળ થઇ કાઈ ન શકે કહી ૨૨
પર્ણકુટીમા પેઠો પ્રીતે, ભજવા ભાવે ભામિની (શુ) રીતે,
ગૌતમે સર્વે પીછ્યો પ્રપચ, સુરપતિ રાચ્યો કીધો સચ ૨૩
ધ્યાન તજી તે આવ્યો ત્યાય, (કહે) કામિની કોણ છે મહીમાય,
પૂછવા લાગ્યો વારોવાર, વળતી વાણી બોલી નાર ૨૪
સ્વામીજી એ છે માર્જાર, કરવા મન ઇચ્છે વ્યભિચાર,
સુરપતિ કહેછે સુણ સુદરી, તું ત્યા મુજને જાણે હરિ ૨૫
માર્જાર કેરૂ રૂપ ધરી, નાઠો તે આગળ ઊતરી,
ગૌતમ ઋષિને ચઢિયો કોપ, ધર્મ તણો એણે કીધો લોપ ૨૬
એને ઘણીએ છે અપ્સરા, તે શુ સુખ પામે નિર્જરા,

---

૧૩ રેણે-રેણુએ. ૧૫ તમટાળી-તમારા વિના-અથવા તમો ગુણમય પાષાણરૂપ ટાળીને. ૧૮ નિત્ય-નિત્યકર્મ સૌદામિની-વીજળી.

મારે એકજ એક તાપસી, સુરપતિ તે તારે મન વસી ૨૭
એટલી નારીએ ધરાયો નહિ, (જે) કામાતુર થઇ આવ્યો અહીં;
સહસ્ર ભગ થાઓ તુજ તન, તેં શું નારી જાણી અન્ય ૨૮
અહલ્યાને દીધો ત્યાં શાપ, શિલા થઇ તું પડજે પાપ;
જડ થઇ જો ન આવ્યું જ્ઞાન, શું તારી ટળી છે સાન. ૨૯
અહલ્યા કહે મેં કર્યો અપરાધ, અવગુણ મારા છે અગાધ;
કેઇએ મુજ થાશે ઉદ્ધાર, મારા પાપતણો નહિ પાર. ૩૦
ગોતમ કહે રાઘવ આવશે, ત્યારે તુજ ઉદ્ધારજ થશે;
સહસ્ર ભગ ઇંદ્રને થયાં, શાપેરે તે જાયે સહ્યાં. ૩૧
માનસરોવર પેઠો જઈ, બેઠો કમળમાં નાનો થઇ,
રાત દિવસ સહસ્ર ભગ ગળે, એ તો દુઃખ કોણે નવ ટળે. ૩૨
સુર સઘળા વિમાશણ કરે, સુરપતિ પાખે શી પેર સરે;
બૃહસ્પતિને જઇ પૂછે દેવ, સ્વામી વિના શી કીજે સેવ. ૩૩
કંઇ ઇંદ્રની લાધે ભાળ, ત્યા અમો જઇએ તત્કાળ;
બૃહસ્પતિ કહેછે માનસરમાંય, નાશીને પેઠો છે ત્યાંય. ૩૪
ગોતમ ઋષિએ દીધો છે શાપ, સહસ્ર ભગ થયાં અગે આપ;
આવ્યા સુર સૌ માનસનીર, ઇંદ્રનું ધ્યાન ધર્યું થઇ ધીર. ૩૫
સુરપતિ કહે ક્યમ આવું બહાર, આખું અંગ થયું છે નાર;
ગોતમને પ્રસન્ન જઇ કરો, વિનય વચને દીન ઉચરો. ૩૬
જો ઋષિજીની રીસ ઉતરે, તો તમારૂં કારજ સરે;
આવ્યા સુર સહુ ગોતમ ભણી, નાનાવિધ સ્તુતિ કીધી ઘણી ૩૭
સ્વામી ઇંદ્ર વિના સર્વ ત્રૈલોક, સુરવર સર્વ પામે છે શોક;
સ્વામી તમારે આવ્યા શરણ, પ્રેમ ધરીને પુજ્યા ચરણ. ૩૮
ગોતમ ઋષિએ આપ્યું વરદાન, સહસ્ર નેત્ર સુરરાજાન;
સુરપતિ થયો પછે સહસ્ર લોચન, ગોતમતણું મનાવી મન ૩૯
રાઘવને કૌશિક ઋષિ કહે, એ બાધવ તે શ્રવણે ગ્રહે;
નાવિક કહે નહિ બેસું નાવ, પ્રભુ તમારો પ્રીછ્યો ભાવ. ૪૦
શિલા ટળી સુંદરી થઈ, નાવ નાર ક્યમ થાયે નહિ !

---

૩૫ થઈ ધીર—'સધીર' પ્ર. ૨ છ. 'ને તીર' પ્ર. ૧ લી ૩૬ નાર-નારી ૧૫ ૪૦. નાવિક—હોડી હાંકનાર.

પાછી બે બેઠી શું ખાય, નાવ શીદીને નારી થાય। ૪૧
આગે એકનુ પેટ ન ભરાય, નારી થઇને નાવડું જાય।
રામ કહે નાર નાવ નહિ કરૂ, તારી દયા ધરી ઓસરૂ। ૪૨
ઢીમ્મર કહેછે દેવમોરાર, તમો નાવ કરો નહિ નાર;
તમારી ચરણરેણુથી થાય, આજીવિકા અમારી જાય। ૪૩
એણીપેરે બોલ્યા અશરણશરણ. તો લા હું પખાળે ચરણ।
કહ્યુ સગા માગવા તેડુ મહુ, મારો વાક ન કાઢે વહુ। ૪૪
તેડ્યાં સજ્જન સર્વે પરિવાર, તેણે જોયા જગદાધાર;
માછી મન પખાળે પાય, રડયડતા તે રાઘવરાય. ૪૫
ઢીમ્મરને શિર મે'ચો હાથ, મુજને દયા કરી જગન્નાથ;
લક્ષ્મી જે પદ પામે નહિ, બ્રહ્મા એને સેવે સહી. ૪૬
જે ચરણાગુષ્ટ થકી થઇ ગંગ, મસ્તક મહાદેવે ધરી રંગ;
હરિના પાદ લીધા છે ઓછંગ, રખે નાવ થાયે નારીનુ અંગ. ૪૭
પેલે કાંઠે ઉતર્યા ભગવાન, નાવ ફીટીને થયું વિમાન;
નાવિક સકુટુંબ પામ્યો મુક્ત, રામચરણ પામ્યાની યુક્ત. ૪૮
ત્યાથી ત્રણે ચાલ્યા જાય, કૌશિક લક્ષ્મણ રાઘવરાય,
ગૌતમનો સુત શતાનંદ, તે સામો આવ્યો સાનંદ ૪૯
માતાતણો સુણી ઉદ્ધાર, જાણ્યુ રામે ધર્યો અવતાર;
પાવન કીધી મારી માત, શિષ્યદ્વારાએ સાભળી વાત ૫૦

કડવુ ૧૫ મું.

રાગ આડોતાળ.

શતાનંદ આવી મળ્યો, રામે પ્રેમે કર્યો પ્રણામ;
ગૌતમ સુતે આશિષ દીધી, જય જય રઘુપતિ રામ ૧
વિશ્વામિત્રે વિનય કર્યો, માહો માહે મળિયા મુન્ય;
લક્ષ્મણજી ચરણે નમી કહે, મારે પોતે પુણ્ય ૨
કૌશિક લક્ષ્મણ સાથે ચાલે, વાટે કરતા વાત;

---

૪૧ બે—એક તો મારી પરણેલી સ્ત્રી, અને બીજી તમારા ચરણ-સ્પર્શથી સ્ત્રી બની જાય તે નાવ ૨. મારે ૪૦—અર્થાત્ તમને ચરણે લાગવાથી મને પુણ્ય પોહોચે-પ્રાપ્ત થાય

જો તમને કંઇ મળે તો, પરણવા કરો પ્રીત;
નહિતર બીજે કંઇ જાઓ, જ્યાં જાણો રૂડી રીત. ૧૮
ઋચીક ત્યાં પાછો વળ્યો, આવ્યો વન મોઝાર;
રૂદન કરતો રહે નહિ, ક્યાં પામવી એ નાર. ૧૯
સહસ્ર હય સામટા, ઉજ્વળ હોય કોને ઘેર;
જાણું નહિ તો જાચુ કોને, કરૂં કેયી પેર. ૨૦
એવે નારદ આવિયા, મુખ મધુરૂં કરતા ગાન;
ઋચીકને રોતો દેખીને, મુનિએ દીધાં માન. ૨૧
ભૃગુસુત તું શો દુઃખ ધરેછે, તેનું કારણ કે' આજ;
ઋચીક કહી શકે નહિ, (તે) કાકાની કરે લાજ. ૨૨
ગાધિ ઘોડા સહસ્ર માગે, કન્યા આપે એક;
એક એવો મળે નહિ તો, મળે ક્યાથી અનેક ૨૩
નારદ કહેછે વરૂણને ઘેર, વેગે જા તું વીર;
ઘોડા તુને આપશે, તુ મન રાખે ધીર. ૨૪.
વચન સુણી વરૂણને ઘેર, આવ્યો અતિ આનંદ,
પૂજા કીધી પ્રેમશુ, ક્યમ પધાર્યા કુળચંદ. ૨૫
મુજ સરખુ કંઈ કામ કહો, સ્વામી ચઢાવુ શીશ;
ઋચીક અતિ રળિયાત થઇ કે', સાભળો જળધશ. ૨૬
યજ્ઞ કરવા જેવા વાજી, સહસ્ર માગુ સાર;
ગાધિ પુત્રિ પરણાવે ને, પ્રેમનો નહિ પાર. ૨૭
પડણે ઘોડા સ્વસ્ત ભણાવ્યા, સેવક મોકલ્યા સાથ;
ઘોડા આણી ઉભા કીધા, લેજો કાન્યકુબ્જપુર નાથ. ૨૮
રાજા રળિયાત અતિ થયો, પુત્રી પરણાવી પ્રીત,
સત્યવતી સુખ પામજે તું, રમે રૂડી રીત. ૨૯
પરણીને તે પરવર્યો, આવ્યા પિતા કેરે પાસ;
વહુ વંદે શ્વશુરના પદ, ભૃગુએ દીધી આશ ૩૦
દંપતી અતિ સુખ ભોગવે, આનંદ આણે મન;
સત્યવતી પિયર ગઇ, વન વસી બહુ દિન. ૩૧
માતા કહે સુણ સત્યવતી, તારો શ્વશુર મહામહંત;

---

૨૮. સ્વસ્ત ભણાવ્યા—સ્વસ્તિ બોલીને આપ્યા.

સેવા તુ સુધી કરે, અહરનિશ એક ચત ૩૨
જ્યારે પ્રેમ ધરીને પૂછે તને, ત્યારે માગજે તુ પુત્ર,
એક ભાઇ તારે માગજે, જેમ રાખે ઘરનુ સૂત્ર ૩૩
સત્યવતી ગઇ સાસરે, શ્વસુરની કરે સેવ,
ઉત્કઠા યુક્ત અવલોકી, મુનિ પૂછે અવશ્યમેવ ૩૪
સાચુ કહે વહુ શુ જોઇએ છે? મુજ કને તું માગ્ય,
આપીશ હુ ઉતાવળો, ને ભણ્યુ તારૂ ભાગ્ય ૩૫
વધૂ વળતી વદે વાણી, હદે આણી પ્રેમ,
લાજતું સરખુ મુખ કરીને, ઉચરી તે એમ ૩૬
સ્વામી પુત્ર તમારો પુત્ર પામે, એક આવે મારે માત,
હુ તો કાંઈ જાણુ નહિ પણ, મોકલી છે માત ૩૭
હોમ ઋષિ દેતા હતા, પુરોડાશ અતિ પાવન,
આ અર્ધે તુ આરોગજે, તારે આવશે શુભ તન ૩૮
આ અર્ધ તારી માને આપે, ચરતણા કરી બે ભાગ;
રખે કરતા પાનરો, આણીને અનુરાગ ૩૯
સત્યવતી મા કને ગઈ, શ્વશુરે શીખવ્યુ'તું સાર,
આ અર્ધ તારી માતને, આ અર્ધ કરે તુ આહાર. ४०
માતા કહે સુણ સત્યવતી, તારે ભલો છે ભર્તાર,
ઋષિ પુત્ર તો પાવન હશે, તું જણીશ સુત સુકુમાર ४१
કાઇ એક તુને વધૂ માટે, કર્યો હશે વિશેષ,
ન્યૂન કાંઇક હશે મુજને, રગ આણી રેશ ४२
ભાગ તારો આપ્ય મુને, મારો કર તુ ભક્ષ,
ભાઇ તારો ભલો આવે, દેશ રાખે દક્ષ ४३
તારે તો આમે રૂડો હશે, ઋચીકનો જે તન,
ભાઈ ભલો હોય તો માસર વાસો, કરે અતિ અનુદિન ४४
દિવ્ય હશે તારો દિકરો, તું ભાગ તારો આપ્ય,
ભાગ મારો તું ભક્ષ કરીને પિયરપનોતુ થાપ્ય. ४५
સત્યવતી સા શુ કરે લાજે કાઇ ન કહેવાય,

---

૩૮ પુરોડાશ—બલિદાન ४२ વધૂ—વહુ રંગ ઈ૦—માટે રેસ રંગ આણીને તારો ભાગ મને આપ્ય (४३ સાથે અન્વય)

ધણીએ સમરે કહ્યું હતું પણ, માન માગે માય ૪૬
ચરૂ ત્યાં તેણીએ પાલટયો, ભાગ કીધો ભક્ષ;
ગર્ભ તે બેહુએ ધર્યો, તે સકળ કળા સમક્ષ ૪૭
એક વાર સ્નુષા વિષે દીઠું, તીવ્ર અતિશે તેજ;
ભૃગુ પૂછે ભાવશું, તે હૈયે આણી હેજ. ૪૮
વધૂ તેં એ શું કર્યું, ચરૂ પાલટયો શામાટ?
તારે પુત્ર એવો આવશે, વાળશે તે દાટ. ૪૯
ક્ષત્રી કુળ નિકંદન કરશે, ક્રૂરશી ધરશે પાણિ;
ક્રોધ રૂપ કૃતાંત સરખો, માર માર મુખથી વાણી. ૫૦

કડવું ૧૬ મું.

ધનાશરી એકતાળી

ભૃગુ કહેછે તારે ભાઇ આવશે, તે તો તાપસ રૂપ જી;
ઉગ્ર યોગ ત્યાં તે સાધશે, નહિ થાયે ભડ ભૂપ જી. ૧
ચરૂ પાલટયા માટે, એવા હશે અનુપ જી,
ચરથર ધ્રુજે ને બાળા બોલે, યુક્ત નહિ એ જુપ જી. ૨
સ્વામી મારા એમ ઘટે નહિ, તાપસ તમારો તન જી;
તેનો પુત્ર ઘટે કયમ ક્રોધી, માને નહિ મુજ મન જી. ૩
મારે એવો પુત્ર ન આવે, માગુંછું મુનિજન જી;
તારા પુત્રનો પુત્ર હશે એવો, જે મેં કહ્યું વચન જી. ૪
જમદગ્નિ જણ્યો સુત વહુએ, તેની માએ વિશ્વામિત્ર જી;
ગાધિરાય મન આનંદ પામ્યો, પોતે પરમ પવિત્ર જી ૫
વૃદ્ધાવસ્થાએ સુત આવ્યો, એ તો વાત વિચિત્ર જી;
મળી માનિની મંગળ ગાયે, વાજે બહુ વાજિત્ર જી ૬
વિશ્વામિત્ર થયો અતિ સોરો, સુંદર વર સુકુમાર જી;
તેજપુંજ તરણિ સરખો, જાણે મન્મથનો અવતાર જી. ૭
ગાધિરાય ત્યાં વન વસ્યો ને, સોંપી સુતશિર ભાર જી;
કૌશિક પ્રજા પ્રેમે પાળે, પુણ્ય તણો નહિ પાર જી. ૮

---

૪૮. સ્નુષા–વહુ ૨. જુપ–જોડું (?) ૭ તરણિ–સૂર્ય મન્મથ–કામદેવ.
૮ કૌશિક–વિશ્વામિત્ર.

એકવાર મૃગયાએ મહીપતિ, રમવા ચાલ્યો રાન જી,
એક ક્ષોણી કટક છે સાથે, સેના સુર સમાન જી ૯
સાથે વ્યાધ જાણ બહુ સાથે, હરણતણી કરે હાણ જી,
વિદારે વરાહ વ્યાઘ્રને, જાણે યમ રાજાન જી ૧૦
એક મૃગ કેડે ઉજાણો, વિશ્વામિત્ર વસુધેશ જી,
અશ્વે ચડ્યો ઉજાનો જાયે, કાંઈ પામિયો ક્લેશ જી ૧૧
સેના સર્વ રહી ત્યાં પાછળ એકનો પડ્યો નરેશ જી,
ભૂખ્યો તરસ્યો ભારે થાક્યો, મધ્યાન્હે તપે દિનેશ જી ૧૨
માર્યો મૃગ ગયો તે નાશી, ભાગે બળ કરી તેહ જી,
રાજા તેણે વન રહ્યો ઉભો, શાન્ત થયો અતિ દેહ જી ૧૩
વશિષ્ઠ ઋષિનો આશ્રમ દીઠો, અંગ ઉપન્યો નેહ જી,
આનવે અતિ આદર કીધો, મોટો મહીપતિ એહ જી ૧૪
આસન આપ્યું પૂજા કીની પાયું શીતળ પાણી જી,
આશ્વાસના અનેક દીધી રાજા થાક્યો જાણી જી ૧૫
ઉતારો ઊતરવા આપ્યો, આદર અંતર આણી જી,
એટલે સેના સઘળી આવી, પાર ન પામે પ્રાણી જી ૧૬
હય હાથી રથ પાળા પાલખી, સેના સર્વ ઊતારી જી,
ષટરસ ભોજન સહુએ માગ્યું, જે જેવા અધિકારી જી ૧૭
ન્યૂન કશી ન દીસે વનમાં, સકળ સંપત્તિ ભારી જી
જે જોઈએ તે આગળ દીસે ભેળું પુર વિસારી જી ૧૮
મણિમય મેહેલ માળિયાં મંદિર રિદ્ધ સિદ્ધ ભંડાર જી,
દાસી દાસ ને રાજ્યલીના બહુ, પરિજનનો નહિ પાર જી ૧૯
બંદીજન ગાંધર્વ ગુણ ગાયે, જંપે જયજયકાર જી,
વિશ્વામિત્ર રાય આશ્ચર્ય પામ્યો, વળી વળી કરે વિચાર જી ૨૦
હું અહીંઆ આવ્યો ત્યારે હુતી, પર્ણકુટી ત્યાં એક જી,
આ તો આવાસ અનુપમ દીસે, ઇંદ્રસભા વશેક જી ૨૧
હયશાળા ગજશાળા સોહે, રાજાના મેહેલ અનેક જી,
એવડી રિદ્ધ રાજાને ક્યાંથી? વિપરીત વાત વિવેક જી ૨૨

---

૧૦ વ્યાધ–પારધિ રાજાને ઇ૦–રાજાને પણ ક્યાંથી હોય?

પર્ણકુટીમા પેઠા રાજા, જોવા કારણુ જાય જી;
જુવે તો નદિની નામે, એક અનુપમ ગાય જી. ૨૩
જાણ્યું આ દીસે છે તે થકી, અનુપમ સર્વે થાય જી;
કામદુધા કારણુ દીસે છે, મહામોટો મહિમાય જી. ૨૪
વસિષ્ઠ આગળ આવી ઉભો, વિશ્વામિત્ર ભૂપાળ જી;
સ્વામી ધેનુ આપો એ મુજને, કૃપા કરી કૃપાળ જી. ૨૫
એ તો છાજે રાજાને ઘેર, અહીં તો આળપપાળ જી;
નહિ આપો તોયે નહિ મૂકુ, ભવી લાધી ભાળ જી. ૨૬
વસિષ્ઠ વળતા વાણી બોલ્યા, વિશ્વામિત્ર સુણુ વાત જી;
તપોબળે ધેનુ એ આવે, પરાક્રમ નહિ વિખ્યાત જી. ૨૭
કામદુધાકેરી કુવરી છે, સુરભિ તેની માત જી;
એ પ્રત્યે કાંઈ ન ચાલે, ઉપજશે ઉત્પાત જી. ૨૮
વિશ્વામિત્ર તે કોપ કરીને, બળે બાંધે ધેન જી;
અડવાડુ અવનિ આવે છે, દેડવા સરખા નેન જી ૨૯
આગળ ઉંચી પાછળ નીચી, ઉજળી દૂધનું ફીણ જી;
પૂછડુ નાનુ ને ખરી નાની, શૃગ શિરોમણુ ચિન્હ જી. ૩૦
રાય સાહાવાને આવ્યો જેટલે, ગાય કોપ કરી ધાઇ જી;
સેવકને ત્યાં આપી આજ્ઞા, આપેપે ઉજાઈ જી. ૩૧
કર કાષ્ટ દોર લઇને બાંધો, જેમ તેમ જોઇએ સાહી જી,
આસપાસ ઉભા રહો સેવક, રખે નાસે વાછી જી. ૩૨
દૂખ દે કાષ્ટ કશા કરી મારે ગાય તે ગાઢે સાડે જી;
ભા ભા કરીને ધ્રોડી બીતા, પાપી પૃથ્વી પાડે જી. ૩૩
ભૂપતિ કહેછે વેહેલા થાઓ, શુ ધાલ્યા છો બારે જી;
જેમ તેમ કરી એને લઈ જાઉં, એ ચઢી છે આડે જી. ૩૪
નન્દિની કહેછે વસિષ્ઠ ઋષિને, મહાપાપી મને મારે જી;
બાંધી બળ કરે મુજ સાથે, કો કાંઈ એ નવ વારે જી. ૩૫
તમો કાંઈ કહેતા નથી સ્વામી, શું નથી અર્થ તમારે જી;
કે રને મુકાવશો પ્રભુજી, કે અહુ બળ મારે જી. ૩૬
હું કષ્ટ પામુ કાયાએ, પ્રૌઢ પડેછે પ્રહાર જી;

૨૮. સુરભિ-કામદુધા ૨૯. અડવાડુ-બાવર્લું દેડવા-'જોવા' પ્ર, ૨ જી. ૩૧. આપેપે-પોતાની મેળે ૩૩. કશા-કોરડો.

હાય ! હાય ! હવે શું થાશે, કો નહિ રાખણહાર જી. ૩૭
આતુર થઇ આક્રંદ કરેછે, આંખે આંસુધાર જી;
વસિષ્ઠ ઋષિ ત્યાં વાણી બોલ્યા, વેગે તેણીવાર જી. ૩૮
અરે ! નન્દિની રહે તું રોતી, મારૂં મા લેઇશ નામ જી;
પોતાને બળે કરીને છૂટે, કળે કરીને કામ જી. ૩૯
હું તો ક્રોધ કરૂં નહિ કંઇએ, પામું મન વિશ્રામ જી;
ક્રોધે તપતણાં ફળ ચૂકું, મિથ્યા મેલું મામ જી. ૪૦
એ તો મારૂં કહ્યું કરે નહિ, હું તો ન કરૂં ક્રોધ જી;
જાણુંછું તું દુઃખ પામેછે, મારે મોટા જોધ જી. ૪૧
તું કોની બાંધી જાયે નહિ, તુને કંઇ નહિ રોધ જી;
સમય જોઈ સર્વે કરવું, બુધ વિચારી બોધ જી. ૪૨
પડી આખડી અને આડવડી, બાંધી બળીએ દોર જી;
ત્રટક ત્રટક તોડાવી નાઠી, થયો સબળો સોર જી. ૪૩
રોમ રોમથી અસુર ઉપજ્યા, ભીમ ભયંકર ઘોર જી;
વિશ્વામિત્રનું સૈન્ય સંહાર્યું, કરી કર્મ કઠોર જી. ૪૪
દશો દિશ દળ નાઠું જાયે, (જેમ) શિયાળ સિંહથી નાસે જી;
વિશ્વામિત્ર એકલો ઉગાણો, સેવક નહિ કો પાસે જી. ૪૫
નાશી જાતાં નથી છૂટતું, હવે ત્યાં શું થાશે જી;
એ અસુર એવા ઉપન્યા છે, મનુષ્ય માત્રને ખાશે જી. ૪૬
વિશ્વામિત્ર રાજા દુઃખ પામી, કાન્યકુબ્જપુર આવ્યો જી;
મહાનુભાવશું વાદ માંડયો, તો ત્યાં તેવો ફાવ્યો જી. ૪૭
અંતર્ધાન પામ્યો આફણીએ, (જે) અસુર સાથ ઉપજાવ્યો જી;
વસિષ્ઠઋષિનો તાપજ ટળિયો, સઘળો શોક શમાવ્યો જી. ૪૮
વિશ્વામિત્રે વાત વિચારી, વસિષ્ઠને હું મારૂં જી;
પુનરપિ દળ લઇને આવ્યો, હઠ કરતો નહિ હારૂં જી. ૪૯
પર્ણકુટી પાડીને નાખું, વેગે વીર વકારૂં જી;
તપોબળ તેનું દેખાડે, હું થકતાં નહિ હારૂં જી. ૫૦

---

૪૭. મહાનુભાવશું–મોટા પ્રભાવવાળા વસિષ્ઠ ઋષિ સાથે.

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ગોડી ઢમણી.

વિશ્વામિત્ર આવ્યો દળ લેઇ, અનેક તાપસને દુઃખ દેઈ;
ખ્યાત બળ દેખાડતોય ૧
વસિષ્ઠ ઋષિને આશ્રમ આવી, વિદ્યાર્થીને બળે બીહાવી;
સેનાની સંખ્યા નહિય. ૨
બાણુતણા વરસે વરસાત, સાંગ તોમર મુશળના ઘાત;
અનેક આયુધ મેલિયાંય. ૩
મહાનુભાવની મઢી ઢાંકી, પરાક્રમ પ્રૌઢ કરે હઠ હાંકી,
વસિષ્ઠ ઋષિએ તે જાણિયુંય ૪
આશ્રમ માંહીથી આવ્યા બહાર, ઉભા પર્ણકુટીને દ્વાર;
અગ્નિ હોમ દેતા હતાય. ૫
દંડ કમંડળ સોહે પાણુ, મહાનુભાવ મુનિ મોટા જાણુ;
દેવ ઋષિ તે દીપતાય. ૬
જે જે આયુધ મેલે મર્મ, આવી પડે ઋષિને આશ્રમુ;
કર દંડ આયુધ તે અસેય ૭
જેટિકા માહે જે જે જાય, અસંખ્યાત આવતા ખાય;
આયુધ સર્વ પરવરિયાય. ૮
તાપસને તન ન લાગે ટાકી, મહાનુભાવ મનમાં રહ્યો માકી;
તોયે રીસ ચઢે નહિય. ૯
પછે અસ્ત્ર મેલ્યા રે અનેક, વિશ્વામિત્રે કરી વિવેક,
એહને કાઇએ લાગે નહિય. ૧૦
હવે કહુ ક્ષાત્ર બળ રૂપ બાળ્ય, મોહ મત્સર મમતા મદ ટાળ્ય;
તપ તીવ્ર મેં માંડવુય. ૧૧
ધિક્ ધિક્ ત્રણે લોકનુ રાજ્ય, મેં ગારૂ સવે કીધુ તાજ્ય;
જટા શિર વાળી ભલીય. ૧૨
એકાકી જઈ ઊભો વન, કૌશિકીને કાંઠે દ્દઢ મન;
વિશ્વામિત્ર તપસી ભલોય. ૧૩

---

૯. માંકી–શોભીને. (મર્–શોભવુ) 'રહ્યો મનમાંકી' પ્ર. ૧ લી ૧૧. ક્ષાત્ર–ક્ષત્રિય સંબંધી.

પ્રજા ગઇ તેના પિતા પાસ, ગાધિરાય વસે વનવાસ;
પ્રજા પ્રભુ વિણ કયમ રહેય.' ૧૪
ગાધિરાય તવ આવ્યો ગામ, આવીને ઉતરિયો ધામ;
રાજ્ય પાળે પોતાતણું એય. ૧૫
વિશ્વામિત્ર ઋષિ થયું નામ, રાજ્યકાજ મેલ્યું સર્વે કામ;
પણ રાજઋષિ સહુકો કહેય. ૧૬
કહે મુને બ્રહ્મઋષિ કહો સુન્ય, મારે શું થોડું છે પુણ્ય;
'શું તપોબળે એને પામિયેય. ૧૭
બીજા ઋષિ વળતા એમ બોલે, તું છે બ્રહ્મઋષિને તોલે;
જો વસિષ્ઠઋષિ મુખથી કહેય. ૧૮
વસિષ્ઠ કહે તો અમો કહીએ, આવો વસિષ્ઠ કને સહુ જઇએ;
તું સહુથી અધિક તપોબળેય. ૧૯
આવ્યા વસિષ્ઠઋષિ છે જ્યાંય, વિશ્વામિત્ર બોલિયો ત્યાંય;
બ્રહ્મઋષિ મુજને કહેય. ૨૦
વસિષ્ઠ કહે મેં કયમ કહેવાય, ક્ષત્રી કહીંએ બ્રહ્મઋષિ ન થાય;
રાજઋષિમાં તું વડેય. ૨૧
વસિષ્ઠઋષિ ઉપર ચડી રીસ, હવે એહનુ છેદું શીશ;
જો બ્રહ્મઋષિ કહેતો નથીય ૨૨
સો પુત્ર વસિષ્ઠઋષિના જેહ, રાક્ષસ પાસે ખવરાવ્યા તેહ;
તોયે બ્રહ્મઋષિ કહે નહિય. ૨૩
સરસ્વતીને કૌશિક કહે છે, વસિષ્ઠને આશ્રમ તું વહે છે;
તાણી લાવ તું તેહનેય. ૨૪
જ્યારે તુમાં કરે સ્નાન, લોચન મીચીને ધરે ધ્યાન;
ત્યારે તું અહીં આણજેય. ૨૫
પછે ખડ્ગવડે મસ્તક છેદું, તુમા વહેતું અંગ નિવેદું;
તો તો વેર મારું વળેય. ૨૬
ઓતું રૂપ સરસ્વતીએ ધરિયું, વસિષ્ઠ પ્રત્યે વચન ઉચરિયું;
તો તમને કયમ તાણીએય. ૨૭
વિશ્વામિત્રે મારવા કાજ, એને અહીં તાણી આવો આજ;

૨૩. પાસે-પાયે. પ્ર ૧-૨.

નહીંતર કામ તું કહીં કરૈય. ૨૮

વસિષ્ઠ કહે મુને લેઈ જાજે, તેનું કહ્યું કરી સોભલી થાજે;
મારે કાજે ક્યાં તું જોય. ૨૯

સરસ્વતી ગઈ વસિષ્ઠને તાણી, વિશ્વામિત્રને આપ્યો આણી;
હવે તમને ગમે તે કરોય. ૩૦

ખડ્ગ લેવા કૌશિક જવ જાય, પૂરે ગઈ તણાઇ કાય;
અસિ આશ્રમમાથી આણિયુય. ૩૧

સરસ્વતી લેઈ ગઇ પાછો, મારો બોલ તે કીધો કાચો;
તેમ મિથ્યા શ્રમ મારો થયોય. ૩૨

સરસ્વતીને દીધો શાપ, રૂધિરતણી તું વેહેજે આપ;
સપ્ત ઋષિએ સુધી કરીય. ૩૩

આશ્રમ જઈ હું એને મારૂં, પેહેલું પ્રહાર કરીને પ્રચારૂં;
કા બ્રહ્મઋષિ કે'શો નહિય. ૩૪

રાતે ઊભો આશ્રમ આવી, ખડ્ગ ધરે કંઈ આપ છપાવી,
પ્રસ્તાવે પ્રાક્રમ કરૈય ૩૫

મધરાતે ઊભા મુનિજન, ઉઠો શિષ્ય કરો અધ્યયન;
નિશા દીસે નિર્મળીય. ૩૬

જેવું વિશ્વામિત્રનું તપે તેજ, વેરી વિષે આણ્યું હેજ;
સોળ કળા શશિ સમોય. ૩૭

વિશ્વામિત્રે સાભળી વાત, હું એને કરવા આવ્યો ઘાત,
એ વેર ન ચિંતવેય. ૩૮

લાગ્યો જઇ વસિષ્ઠને પાય, મેં અતિશે કીધો અન્યાય;
જે હણવા મેં મતિ કરીય. ૩૯

(એ) અરૂણુ રાજાનો એક તન, ત્રિશંકુ નામે તે રાજન;
ત્રણ શંકુ તેને હતાય. ૪૦

તેણે તપ તીર્થ દઈ દાન, ઘણા [એક] યજ્ઞ યજ્ઞે રાજન;
આશ્રમ ગયો વસિષ્ઠનેય. ૪૧

સ્વામી સ્વર્ગ જાઉં એણે દેહ, સાધન મને કરાવો તેહ;

---

૩૨. મારો બોલ ઇ૦—હેમે બોલ્યે ફોગો કાછો પ્ર. ૧-૨. ૩૩. સુધી કરી–શાપ મટાડી જળમય કરી ૩૫. પ્રસ્તાવે–પ્રસંગ આવ્યે.

મુવા પૂઠે માનુ નહિય. ૪૨
વસિષ્ઠ કહે એણે દેહે કોઇ ન જાય, મુવા પૂઠે દિવ્ય દેહ થાય,
સ્વર્ગ વસે કઈ માનવીય ૪૩
રીસ ચઢાવી રાજા ભાખે, અમારે ચાલશે તમ પાખે,
બીજો ગુરૂ અમો કીજીએય ૪૪
વસિષ્ઠે ત્યારે દીધો શાપ, ચાંડાળપણું તું પામે પાપ,
જો મુજને તું અવગણેય ૪૫
રાજા તતક્ષણ થયો ચાંડાળ, ઋષિના વચન થકી તતકાળ,
કિરીટ કુંડળ લોહતણાય. ૪૬
ગળીના વસ્ત્ર થયો તન કાળો, રૂધિરે ખરડ્યો દીસે આળો,
ભયંકર ભાસે ઘણુંય ૪૭
દુઃખ પામીને અતિ ઉજાણો, અયોધ્યા નગરીનો રાણો,
વિશ્વામિત્ર પાટે ગયાય ૪૮
અરે ! કહે રે કોણે કર્યો ચાંડાળ, હતો તું મોટો મહીપાળ,
સ્વામી વસિષ્ઠે હું શાપિયોય ૪૯
મેં કહ્યું સ્વર્ગ જાવું સ્વદેહ, એવો યજ્ઞ યજાવો એહ,
અભાગ્યે અવળુ થયુંય ૫૦

કડવું ૧૮ મું

રાગ ગોડી ગિરિજા દેવીની દેશી

વિશ્વામિત્ર વળતો એમ કહે રે હું સ્વર્ગ પમાડું સાર,
એણે અંગ તને મોકલું રે, એવો કરૂં ઉપચાર ૧
વિશ્વામિત્રે મખ માંડિયો રે, તેડ્યા બહુ મુનિજન,
વારે વિપ્ર કરેછે વારતા રે, શું થાશે સાધન ૨
ચાંડાળે અધ્વર* આરંભિયો રે, ક્ષત્રી કરશે હોમ,
અયુક્ત તો એ મતી રે, શરીર પામે વ્યોમ ૩
હોમ કરેછે હર્ષે કરી રે, વિપ્ર ભણે છે વેદ,
ચાંડાળનું હવિ ક્યમ મહે રે, અમર પામિયા ખેદ. ૪
યજ્ઞની સિદ્ધિ પામે નહિ રે, વિશ્વામિત્રે કર્યો વિચાર:

---

* અધ્વર-યજ્ઞ

મન્ત્ર તે રાખ્યો એટલે રે, નહિ ક્ષત્રીનો અધિકાર ૫
તીવ્ર તપ ફળ આપિયુ રે, દશ સહસ્ર જે વર્ષ,
એક પાગે ઉભો રહ્યો રે, હૈયે ધરીને હર્ષ ૬
તે ફળ મેં તને આપિયુ રે, સાચુ પામે સ્વર્ગ;
ત્રિશંકુ અંતરિક્ષ ચાલિયો રે, પામિયો તે અપવર્ગ ૭
સુરની સભામા બેઠો જઈ રે, ઈંદ્રે દીઠો તેહ,
શ્વપચ અહીં તુ ક્યમ આવિયો રે, આશ્ચર્ય સરખુ એહ ૮
વિશ્વામિત્રને તપોબળે રે, હું આવ્યો આણે ઠામ,
શાપે કરીને શ્વપચ થયો રે, ત્રિશંકુરાય મુજ નામ ૯
પડ પડ સુરપતિ ઉચરે રે, થાવા લાગ્યો પાત,
અંતરિક્ષ મારગે આવતા રે, કૌશિકે જાણી વાત ૧૦
પાંચ સહસ્ર વર્ષ તપ કર્યું રે, ઉભા એકે પાય,
તેણે પુણ્યે અંતરિક્ષ કરી રે, તુ ત્યા રહેજે રાય ૧૧
ત્રિશંકુપુરી તે ત્યા વસી રે, હરિશ્ચંદ્ર પાળે રાજ,
અયોધ્યા નામે નગરી ભલી રે, સરિયા સહુના કાજ. ૧૨
હરિશ્ચંદ્ર રાયને સંતાન નહિ રે, ઝૂરે દિનને રાત,
યજ્ઞ યજી દ્વિજ સંતોખિયા રે, અતિ આનંદ સંઘાત ૧૩
પ્રતિજ્ઞા રાયે કરી રે, જો આવે મારે તન,
તો તો પુત્રમેધ હું કરૂ રે, વરૂણ નિમિત્ત દૃઢ મન ૧૪
એમ કરતા દિન કેટલે રે, રાણીએ ધરિયો ગર્ભ,
પ્રતિજ્ઞા વસિષ્ઠે કરી રે, લેઈ જળ ને દર્ભ ૧૫
દશમાસ પૂર્ણ થયા રે, રાણીએ જણિયો તન,
જેમ ચંદ્ર ઉદધિ થકી રે, કાષ્ઠથી હુતાશન ૧૬
વધામણિયા વેગે આવિયા રે, રાય થયો રળિયાત,
વરૂણ આવી ઊભા બારણે રે, સંગ જાદોગણ જાત ૧૭
વરૂણ કહેછે વસુધાપતિ રે, કાં યજે નહિ યાગ,
પુત્ર તારો આવિયો રે, હું માગુ મારો ભાગ. ૧૮
રાજા કહે મેં દીઠો નથી રે, કેવો છે ને બાળ,

૫ મન્ત્ર–યજ્ઞ ૭ અપવર્ગ–મોક્ષ–ઉત્તમલોક ૮ શ્વપચ–ચાંડાલ ૧૬ ચંદ્ર–'ઇંદુ' પ્ર. ૨ જી ૧૭ જાદોગણ જાત–જળ જંતુઓના સમૂહની જાતો

એટલે તમો અહિં આવિયા રે, રૂપમ યજ્ઞ પંજું તતકાળ. ૧૯
એટલે વરૂણ પાછા વળ્યા રે, વીસા દિન દશ બાર;
અર્ભક ઉછંગે બેસારિયો રે, સુંદર વપુ કુમાર. ૨૦
વરૂણ આવી આંગણે રે; વાર લાગે વેધ;
'શા માટે નું કરતો નથી રે, સાચો તે સુતમેધ.' ૨૧
રાજા કહે સુણો જગપતિ રે, નથી કીધું અન્ન પ્રાશન;
બાળક બોલતો નથી સાંભળ્યો રે; મેં નથી રમાડ્યો તન. ૨૨
પાંચ વર્ષ પૂરણ થયાં રે. રોહિતાશ્વ ધર્યું નામ;
વરૂણ આવીને ઉભા રહ્યા રે, હવે વા'વાનું નહિ કામ. ૨૩
સ્વામી મેં સુત મૂકયો નથી રે, ભણવાને નિશાળ;
વળી વરૂણ ત્યાં આવિયો રે, પરહયું તું તે પાળ. ૨૪
ઉપવીત એને દીધું નથી રે, મુને મોટી ખાંત;
ઉપવીતના દિન આવિયા રે; આવી કહે એકાંત. ૨૫
સ્વામી પરણાવું હું પ્રેમશું રે, એટલી પંહોચે આશ;
પછે પુત્ર મેં મારવો રે, હું દીન દાસનો દાસ. ૨૬
વિવાહના દિન આવિયા રે, જાણે જોનો તો વાટ;
રાજાએ વરૂણ આવ્યા સાંભળ્યા રે, હૃદે થયો ઉચાટ. ૨૭
રૂડી પેરે એ પરણ્યો નથી રે, નથી આવી ઘેર વહુ;
મોંહોમાંહે મળ્યાં નથી રે, સ્વજન સંતોષ્યું સહુ. ૨૮
વિશ્વામિત્ર મળ્યા રોહિતાશ્વને રે, તને મારશે બાપ;
નાશી જા તું નાર લઇ રે, વરૂણ આવશે આપ. ૨૯
રોહિતાશ્વ નાશી ગયો રે, લેઇને નાની નાર;
વરૂણ આવી ઊભા રહ્યા રે, હરિશ્ચંદ્ર રાયને દ્વાર. ૩૦
રોહિતાશ્વ નાશી ગયો રે, સહુ સાંભળી વાત;
સુતને સઘળે શોધાવિયો રે, કષ્ટ પામિયો તાત. ૩૧
વરૂણ કહે છે વાંકું કર્યું રે, હું વાર્યો વારોવાર;
નેટ નસાડ્યો સુતને સહી રે, શું કર્યું તું સંભાર. ૩૨
રાયે પ્રધાનને પૂછિયું રે, દશ વિધિના છે પુત્ર;
તેમાં વેચાતો લિજીએ હરી રે, રાખે ઘરમાં સૂત્ર. ૩૩

---

૨૦. વપુ–શરીર. 'વર્ષ' પ્ર. ૨ જી. ૨૧. વેધ લાગે છે–અર્થાત્ સમ
વીતી જાય છે.

બહુ ધન લેઇ (ને) સચિવ સચર્યો રે, પૂછે પેરેપેર,
વેચાતો મળે કઇ દીકરો રે, જઇને ઘેરેઘેર. ૩૪
લોક શોક પામી કહે રે, આ શુ આળપપાળ,
સુતને કાજે સરનસ્વ આપીએ રે, કો આપે નહિ નિજ બાળ ૩૫
પ્રાણુથકી પુત્ર વા'લો ઘણો રે, તે કયમ વેચ્યો જાય,
બીજુ જે જોઇએ તે આપીએ રે, મનસા વાચા કાય ૩૬
એવે એક બ્રાહ્મણ હતો રે, ત્રણ હતા તેને તન,
વચનો વેચવાનુ મન કર્યું રે, દેખી ઝાઝુ ધન ૩૭
વડો વા'લો તાતને રે, નાનો વા'લો માત,
વચલો કોને વા'લો નહિ રે, વેચવાની કરે વાત ૩૮
શુન પુચ્છ પેહેલો સહી રે, શુન શેપ બીજાનુ નામ
શુનોલાગૂલ ત્રીજો સહી રે, માતાના કરે કામ ૩૯
શુન શેપ વેચાતો આપિયો રે, લક્ષ લેઇને ગાય,
પછે પુત્રમેધ માંડિયો રે, રળિયાત થયો રાય ૪૦
વિશ્વામિત્ર તેને મળ્યો રે, શુન શેપ સુણ્ય વાત,
તને મખમા મારશે રે, આવી તારો તાત ૪૧
વિદ્યા આપી વેગે કરી રે, યજ્ઞતણો ભણાવ્યો ભેદ,
તને મારી શકશે નહિ રે, મનમા ન પામીશ ખેદ ૪૨
યજ્ઞ સ્તમ્ભે બાળક બાંધીઓ રે, મારે કોણ મુનિ તન,
તેનો પિતા કહે છે હુ હણુ રે, જો બમણુ આપો ધન ૪૩
રાજા કહે મેં તે આપવુ રે, તન મારવો તેહ
છુરિકા લેઇને આવિયો રે, મન ન આણે નેહ ૪૪
મારવાનો મત્ર ન આવડે રે, પુત્રે ભણ્યો તેણીવાર,
વરૂણને ત્યા કરૂણા વસી રે, જીવતો જોઇએ કુમાર ૪૫
રાયે આપ્યો દ્વિજ વરૂણને રે, પ્રેમતણો નહિ પાર,
તે એ વિશ્વામિત્ર જાણજો રે, મેં વાત કહી વિસ્તાર ૪૬
કૌશિકકેરી કથા સાભળી રે, રળિયાત થયા રામ,
શતાનિકે માગી આગન્યા રે, મારે મોટા કામ ૪૭

---

૩૮ નાનો–'લોહોઝો' પ્ર ૧–૨ ૭

પુરોહિતપણું એ જનકતણું રે, વે'લા આવજો વીર;
ત્ર્યંબક ચાપ ચઢાવજો રે, સુંદર શ્યામ શરીર. ૪૮
આજ્ઞા માગી તે ગયો રે, આણી અતિ આનંદ,
મિથિલા નગરીએ આવિયા રે, સ્વામી શ્રી ગોવિંદ. ૪૯
નરનારી નિરખે સહુ રે, એમાં એક ગૌર એક શ્યામ;
કૌશિક કેડે આવિયા રે, વીર વસંત ને કામ. ૫૦

કડવું ૧૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી એકતાળી

વધાવે ફૂલ વધુ વિશેષે, વય વપુને વખાણે;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શંકર સરખા, કો પ્રાણી પાર ન જાણે ૧
આ સમુદ્રાંત પૃથ્વીના રાજા, મળ્યા મણિમંડપ મોઝાર;
સીતાનું સહુ સ્મરણ કરે છે, કેવી હશે સુકુમાર ૨
જનકરાયને શતાનિંદે, સંભળાવી છે વાત;
કૌશિક કેડે દશરથના સુત, આવે છે બે ભ્રાત. ૩
જનકરાય સામો સંચર્યો, અર્ઘપાદ્ય લેઈ પ્રેમ;
વિશ્વામિત્રની પૂજા કીધી, પૂછ્યું કુશળ ક્ષેમ ૪
વિદ્યાર્થી બે દશરથના સુત, આ લક્ષ્મણ આ રામ;
પિતામ્બર નીલામ્બર પે'ર્યાં, એક ગૌર એક શ્યામ ૫
વિદેહ રાજા ચરણ પખાળે, વળી વળી વિસ્મે થાય;
વજ્રાંકુશ ધ્વજ પદ્મ વિરાજિત, ચિન્હે અંકિત પાય. ૬
પુરૂષોત્તમ પ્રત્યક્ષ પધાર્યા, જોતું રહે ચિતસ્યું રૂપ,
પશ્ચાતાપ પામવા લાગ્યો, જાણી અકળસ્વરૂપ ૭
કાણ કઠણ પણ કર્યું મેં મૂરખે, જે ચઢાવે શિવચાપ,
નહિ તો સીતા એહને પરણાવત, અલ્પ મતિ હું આપ. ૮
ક્યાં કઠણ ધનુ ક્યાં એ કોમળ, મિથ્યા કર્યું હું કોડ;

---

૫૦. કૌશિક ઈ૦.–જેમ વસંત અને કામદેવ આવ્યા હોય તેવા લક્ષ્મણ અને રામ કૌશિકની પાછળ આવ્યા ૨. આ સમુદ્રાંત–ચારે પાસે સમુદ્ર સુધીની પૃથ્વીના ૬ અંકિત–ચિન્હિત.

રામ સીતા દંપતીપણું પામે, સરખા સરખી જોડ. ૯
બાંધવ બેહુએ પૂજ્યા અરચ્યા, જનકે દીધાં માન;
રાજસભામાં કૌશિક સાથે, બાંધવ એ બળવાન. ૧૦
સિંહાસન બેઠા સુંદિર વર, એક સખી આવી ઉજાતી;
વધામણિ આપ તું જાનકી, શુણુ રાઘવના ગાતી. ૧૧
વિશ્વામિત્ર સાથે બે બાંધવ, એક ગૌર એક શ્યામ;
લક્ષ્મણ એવું નામ એકનું, રામ એકનું નામ. ૧૨
પીત વસન પરિધાન કર્યા છે, એક ધનુષ્ એક બાણ;
પ્રાચી દેશથી પ્રકટ થયા છે, મહીમંડળ બે ભાણુ. ૧૩
શીશ કિરીટ ને કાને કુંડળ, ભ્રૂધનુ નાસા કીર;
કંબુગ્રીવા આજાનબાહુ, ને ગિરા અતિ ગંભીર. ૧૪
પાની પાણિ અધર અતિ રાતા, કમળ દળ લોચન;
નિરખી નયનાં તૃપ્તિ ન પામે, મોહે મારૂં મન. ૧૫
સાંભળતાં સીતા સુખ પામી, અતર્યામી એક;
ઉંચા ચઢી અવલોકન કીધું, વિસ્મે જોઇ વિવેક. ૧૬
મન કર્મે વચને એ મુજ સ્વામી, પામી પૂરવ પુણ્ય;
મોહન મુખ જોતાં મૂર્છિત થઇ, શરીર થયું અતિ શૂન્ય. ૧૭
ઋષિ કહે ઘેલી થઈ સીતા, પિતાનું પણ પ્રૌઢ;
આગળથી એને પરણે છે, દીસે છે દિગ્મૂઢ. ૧૮
સીતા કહે હું પ્રાણ તજું જો, પામુ નહિ પતિ એહ;
પિતા ભ્રાતા પુત્રતણી પેરે, બીજા રાજા જેહ. ૧૯
શિવધનુષ્ય કુસુમ સરીખુ થાજો, જ્યમ જાણે નહિ કો જન;
આપોપે કરોને એવુ, જો છો જગજીવન. ૨૦
પિતાએ પણ દારૂણ કીધુ, ક્યમ ધરૂં મન ધીર;
કમઠ પૃષ્ઠ કઠોર ધનુષ્ય એ, લલિત મૂરત રઘુવીર. ૨૧
સખી મળી પરણાવો મુને, રામ રૂડો ભર્તાર;
મીંઢળ બાંધો મંગળ ગાઓ, અધિક કરો આચાર. ૨૨

---

૧૩. પ્રાચી દેશથી–પૂર્વ દિશામાથી ૧૪. ભ્રૂધનુ–ભૃકુટિ ધનુષ્ય જેવી છે. આજાનબાહુ–ઘૂંટણ સુધી લાંબા હાથવાળા. ૨૧ કમઠ ઈ૦.–જુઓ હનુમાન નાટક. कमठ पृष्ट कठोर मिद धनुर्ललितमूर्त्तिरसौ रघुनंदनः। ૪૦."

અંગુઠીનું દર્પણ દેખાડે, માહી દીસે રામનુ રૂપ,
તેને નિરખે હૈયે હરખે, બીજો ન દીસે ભૂપ ૨૩
દેશ દેશના રાય મળ્યા છે, સીતા કેરે કાજ,
સીતા માટે સન્યાસી થાશુ મેલી મોટુ રાજ ૨૪
કો જપ માળા લેઈ નામ જપે છે, કો લખે છે ચિત્રામ,
કો કવિત ગાયા ગાય છે, હા હા સીતા નામ ૨૫
કો સીતાની વાત પૂછે છે, કો સીતાને કહાવે,
કો સીતાનુ રૂપ સભારે, સોણા માહે આવે ૨૬
ત્ર્યબક ધનુષ્ય સામુ ન જોવાયે, તો કહો કોણ ચઢાવે,
જે ચોક આવે સભામા, ભના ભના થઈ ભાવે ૨૭
જનકરાય ચિંતા મન પામ્યો, મેં મિથ્યા પણ કીધુ,
આમે રામને દેત દીકરી, પણ એ પણ પ્રસિધ્યુ ૨૮
શતાનિક કહે સહુને વાળો કહીને કઠણ વચન,
આપણીએ આપોપે જાશે, લજ્જા પામી મન ૨૯
શતાનિક કહે સહુ સાભળતા, શુ સાસઇ રહો છો શૂર,
શિવધનુષ્ય ચઢાવી સીતા પરણો, નહિતર નાસો ભૂર ૩૦
ઉપન્યો હોય જો ક્ષત્રી થણી કો, તો પરણે પણ પાળી,
જનકસુતા જોવા કયા પામો, પરાક્રમ કીધા ટાળી ૩૧
ઉદાસી શીશ ઝાલીને બેઠા બીજા બહુ રાજાન,
ઉમાટો ચઢ્યો અનળીમગ, સુદર શ્યામગવા। ૩૨
ઉધડ્યો ઉઠ્યા આપોપે જુગ્મ જોડી પાણ,
કૌશિક આગળ ઉભા રહીને, બોલ્યા મધુરી વાણ ૩૩
સ્વામી હુને આપો આજ્ઞા, એ તો અમને ગાગ,
સૂર્યવની દશરથના સુત, હળવે કીજે આળ ૩૪
વિશ્વામિત્ર કહે વેહેલા થાઓ, ચઢાવો શિવચાપ,
આશિર્વચન અનેક ઉચરે, આશ્ચર્ય પામી આપ ૩૫
લક્ષ્મણ કહે એટલાને કાજે, તમે શુ ઊઠો રામ,
મુજ અનુજને આપો આજ્ઞા, કરી શકુ એ કામ ૩૬

---

૨૩ અંગુઠીનો દરપન દેખાડે પ્ર ૧ ૨૮ પ્રસિધ્યુ-પ્રસિદ્ધ કર્યું. ૩૦ નાસો-નાસો-વિમાતણમા ૩૨ ઝલીને-ઝાલીને પ્ર-૧ ૨ ૩૬ મુજ અનુજને-મને નાના ભાઇને

રામ કહે છે ભાઈ માહરા, તારૂં કામ નહિ એહ,
કહેશે શંકરચાપ ચઢાવ્યું, બાધવ મળીને બેહ ૩૭
રાજા સહુકો હસવા લાગ્યા, એણે એ તો થાશે,
કઠણ કોદંડ ચઢાવી હમણા, પ્રેમે પરણી જાશે ! ૩૮
(જ્યાં) રાવણ સરખા રંક થયા છે, ત્યાં એ કોણ માત્ર,
બીજા રાજા બળવણ બેઠા, એ થાશે જામાત્ર ! ૩૯
પંદર વર્ષના પરમ મનોહર, નનઘન તન શ્યામ,
ઉત્તરીય આરોપી નિજ ધનુષ્ય, આવી ઉભા રામ ૪૦
જનકસુતા ત્યાં જોવા લાગી, કનકને કુસુમે વધાવે,
જો એ ત્ર્યમક ચાપ ચઢાવે, તો મુને પિતા પરણાવે ૪૧
રામે ધનુષ્ય પાછળ પ્રદક્ષિણા કરી, પૂજા કીધી પ્રીત,
જેમ હસ્તિ કમળનું નાળ ઉપાડે, લીધું એવી રીત ૪૨
જેમ ગજ શેલડીના સાઠાને, વાંકો કરીને વાળે,
તેમ શંકરનું ચાપ ચઢાવી, પ્રીત પાછલી પાળે ૪૩
ચરણાંગુષ્ટ ઉપર અગ્ર મૂકીને, ચૌદ ભુવનનો ભાર,
જાણ્યું પૃથ્વી પાતાળે જાશે, કીધો મન વિચાર ૪૪
ચઢાવતા ચડચડાટ થયુંરે, કૂર થયું કડકડાટ,
ત્રણ લોક તરફડવા લાગ્યું, નાદ સાંભળી નાટ ૪૫
ભાગ્યું ધનુષ્ય કર્યું બે કડકા, હવો હાહાકાર,
પડછંદો પ્રૌઢો થયો ત્યાં, સાંભળિયો સંસાર ૪૬
ધનુષ્ય તાણતાં ત્રણ વાનાં તાણ્યાં, તાણ્યું સીતાનું મન,
બીજા રાજાના બળ તાણ્યા, ચિંતા જનકરાજન ૪૭
જનકસુતાએ આવી આરોપી, સુંદરવર વરમાળ,
ગંગા સિંધુ મળ્યાં જેમ બેઉએ, પાછી કરીને પાળ ૪૮
જનકરાય મન આનંદ પામ્યો, વરત્યો જયજયકાર,
પંચ શબ્દ વાજિંત્ર વાજે, પ્રેમતણો નહિ પાર ૪૯
જૂડા મો લેઈને ભૂપતિ, અફ્ણીએ ઉજાણા
દશરથનંદન સુરીનર વદન, સુર થયા સપરાણા ૫૦

---

૩૮ કોદંડ–ધનુષ્ય ૪૦ ઉત્તરીય ઇ૦–પોતાના ધનુષ્યને પોતાના ખભાઅંતર મૂકીને ૪૮ સિંધુ–સમુદ્ર ૫૦ સપરાણા–સાપરાયણ–અનુકૂળ (?)

કડવું ૨૦ મું.

રાગ દેશાખ.

અહીંથી શતાનિક ચલાવો રે, દશરથ રાજાને તેડાવો રે,
મોટી જાન લેઈ અહીં આવો રે, કુંવર ચારેને પરણાવો રે
કૌશિક ઉતારે ઉતરિયા રે, લક્ષ્મણ રામચંદ્ર સહુ હરિયા રે,
દશરથ પામે છે તન તાપ રે, પુત્રને વિરહે કરે વિલાપ રે
કૌશલ્યાને કહે દશરથ રાય રે, મેં રામ વિના ન રહેવાય રે,
સોણામાં મેં દીઠા શ્રીરામ રે, સાથે લક્ષ્મણ પૂરણ કામ રે
રમતા રમતા આવ્યા રાજદ્વાર રે, હું તો મળવા ગયો સુણ નાર રે
જાગ્યો તો દીસે નહિ સુત બેહ રે, મિથ્યા સોણું માન્યું એહ રે.
વળતી કૌશલ્યા કહે કોડે રે, સ્વામી સાંભળો કહું કર જોડે રે,
એ બે લીના મનુષ્ય વેષ રે, પ્રકટ્યા નારાયણ ને શેષ રે
એને તમે ક્યાં કરી માનો તન રે, એને જાણો જગજીવન રે,
દશરથ સભારે અનુદિન રે, કૌશિક સાથે સંચર્યા વન રે
સભળા સુત સુંદર સાહસિક રે, એવે આવ્યા શતાનિક રે,
દશરથ રાજા સામો જાય રે, ગૌતમસુતના પૂજી પાય રે ૭
ઋષિજન બેસાર્યા આસન રે, પ્રેમે પૂછે છે રાજન રે,
કહો ક્યાં દીઠા લક્ષ્મણ રામ રે, એક છે ગૌર તન એક શ્યામ રે ૮
વળતો ગૌતમ સુત કહે વાણી રે, જેમ મચ્છ મરતો પામે પાણી રે,
મેં તન તમારા દીઠા બેહ રે, કૌશિક સાથે સુંદર દેહ રે ૯
અહીંથી ચાલ્યા ચતુરસુજાણ રે, જાણે એક ઇંદુ એક ભાણ રે,
એણે એક બાણે તાડકા તાડી રે, રાક્ષસી મૃતક કરી મહી પાડી રે ૧૦
કૌશિક પાસે યજ્ઞ યજાવ્યો રે, સુબાહુ સંહારી બનો બાવ્યો રે,
મારીચ મારી સમુદ્ર તટ નાખ્યો રે, અધમરતો જીવતો રાખ્યો રે ૧૧
પછે રામે મારી માત ઉદ્ધારી રે, શુદ્ધ શિલા ચરણરેણથી તારી રે,
ઢીમર મુક્ત મોકલ્યો રામે રે, પાવન થઇએ એહ નામે રે ૧૨
પછે આવ્યા જનક રાયને ગામ રે, જ્યાં બહુ મળિયા મહીના સ્વામ રે,
સીતાએ શીવનું ચાપ ચડાવ્યું રે તે તો જનક રાયને (મન) ભાવ્યું રે ૧૩

---

૬ ગૌભિક-કૌશલ્યા-પ્ર ૧ ૧૧ મુક્ત-મુક્તિએ ૧૩ સીતાએ-છટાથી

સીતાએ આરોપી વરમાળ રે, જોતાં મહામોટા મહીપાળ રે;
સુણતાં દશરથ રાજા નાચે રે, શું ભાઈ સોણું કે સાચે રે. ૧૪
ત્યાં આવી ચાર પુત્ર પરણાવો રે, મોટી જાન લેઇને આવો રે;
સુણતાં રીઝે છે નરનારી રે, દશરથ આનંદ્યો અધિકારી રે. ૧૫
ત્યારે જાન તો જોતરાણી રે, દશરથ રાય ને ચૌદસેં રાણી રે;
સુંદર સત્તર છે પ્રધાન રે, વારૂ પેરે ચલાવો જાન રે. ૧૬
હય રપ શકટ પાલખી પાળા રે, આગળ માતા મેગળ કાળા રે;
વાજે વિવિધ પેરે વાજીંત્ર રે, જય જય વાણી વદે વિચિત્ર રે. ૧૭
જાદરણીઓ સઘળી શણગારી રે, મગળ ગાય મનોહર નારી રે;
સાથે આવે આખું જોવા ગામ રે, વાટે સહુકોનાં છે કામ રે. ૧૮
દશરથ શતાનિકની સાથે રે, વળગ્યા બેહુએ હાથોહાથે રે;
આ પેલી પડી તાટકા પ્રૌઢ રે, એકે બાણે મારી ગુઢ રે. ૧૯
આ જુઓ રામચદ્રજીનો ચરણ રે, બ્રહ્માદિક વાંચ્છે છે શરણ રે;
આ જુઓ કૌશિકનો આશ્રમ રે, અહીંયાં યજ્ઞ પળાવ્યો મમે રે. ૨૦
અહીંયાં ઉદ્ધારી મુજ માત રે, શાપી શલ્યા કરી મુજ તાત રે;
એટલે મિથિલા નગરી આવી રે, શતાનિકે વાત જણાવી રે. ૨૧
સહુકો સામૈયે આવે રે, દશરથ રાજાને મન ભાવે રે;
ચંદનનાં છાંટણાં છટાવે રે, શતાનિક વાત જઇ જણાવે રે. ૨૨
વનિતા વિવિધ પેરે વધાવે રે, તરિયા તોરણ બંધાવે રે;
માનુની મધુરાં મંગળ ગાય રે, મિથિલાએ ઘેરઘેર ઉત્સવ થાય રે. ૨૩
જાનને ઉતારો અપાય રે, મે'લમાં ઉતર્યા દશરથ રાય રે;
મળવાને આવ્યા લક્ષ્મણ રામ રે, પિતાને પ્રેમે કર્યાં પ્રણામ રે. ૨૪
માને ભળિયા બાંધવ બેહ રે, કૌશિક કહેછે કુશળ એહ રે;
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ રામ રે, ચાર કુંવર એકે ઠામ રે. ૨૫
પીઠી ચોળી કરે છે પિતરાણી રે, સૌભાગ્ય રેણી રે;
મગદળ મગદળમાં લા'ણી રે, સૌભાગ્ય રેણી રે. ૨૬
કુશધ્વજ નામે જનકનો ભ્રાત રે, સૌભાગ્ય રેણી રે;
તેને બે પુત્રી પરમ વિખ્યાત રે, સૌભાગ્ય રેણી રે. ૨૭
કેસિની નામે કન્યા એક રે, તે તો જનકસુતાશું વિવેક રે;

---

૧૭. માતા–મત્ત–મદવાળા.

લક્ષ્મણને પરણાવો પ્રેમ રે, એણીએ વર વરિયો નેમ રે
ચારે વર વરઘોડે ચડિયા રે, ત્યારે ઘા નિશાને પડિયા રે;
દશરથ આપે આથે ભંડાર રે, ત્યારે વરત્યો જય જયકાર રે
જાદરણી ચરિત્ર રામના ગાય રે, તેને ઉલટ અંગ ન માય રે,
વર વરઘોડેથી ઉતરિયા રે, માથે ખુપ મનોહર ધરિયા રે
ધુસળ મુશળ ને રવાઈ રે, પિંડલી શરિયા નાક સજાઈ રે,
વરને મુખે કાચળી લુવે રે, પોકતી પદ્મની સોહે રે
ગળે ઘાટ ઘાલીને તાણ્યા રે, નાક સાહીને માહ્યરામા આણ્યા રે,
જનકરાય પખાળે ચરણ રે, પટરાણી નામે છે વરણ રે
હાથેવાળો હરખે સાહે રે, સખી મળી સીતાજીને વાહે રે,
તું એને ચુટીઓ ખણજે રે, સીતા કહે ખણછુ ઇમ ગણજે રે
સીતા રાઘવનું મુખ જોય રે, રખે જાણી જાતા કોય રે,
પ્રાણજીવન રઘુનાથ રે, ચુટીઓ કયમ ખણે કોમળ હાથ રે
ગોધુલિક લગ્ન રૂડી વેળા રે, કન્યાદાન દીધુ હરખે હેલા રે,
સૂર્યવંશી રાજા જેહ રે, વસિષ્ટે કહી દેખાડ્યા તેહ રે
જનકે દીધા કન્યાદાન રે, મોટા મિથિલા દેશ રાજાન રે,
ચોરી ચાર બધાવે રે, તેમા વર કન્યા પરણાવે રે
હરખે હુતાશનને ચાપે રે, દક્ષણા બ્રાહ્મણને આપે રે,
વસિષ્ઠ આચારજ કરે હોમ રે, પુષ્પવૃષ્ટિ કરે સુર વ્યોમ રે

તાલજીતમાન

પેહેલું મંગળ વરતિયુ રે, પરણે સીતા રામ,
પ્રદક્ષિણા દે પ્રેમશુ એ, જાણે રતિ ને કામ
છેડા બેહુના બાંધિયા એ, આગળ પાછળ જાય,
વસિષ્ઠ વેદ ભણે સહીએ, માનુની મંગળ ગાય
મંગળ વરત્યુ બીજુ એ, લાજા હોમે પ્રેમ,
ઉપમા એની શી કહું એ, (જાણે) મરકત મણિ ને હેમ ૪૦

૨૮ તે તો ઇ૦—તેને જનકસુતા (સીતા) સાથે લક્ષ્મણને પરણાવો—જે વખતે રામને સીતા પરણાવો તે વખતે ઊર્મિલાને લક્ષ્મણ, સ. પરણાવો ૩૨ વરણ—(રંગવાળુ) પાણી ૩૫ ગોધુલિક—ગાયો ગામમા આવતાં તેની ખરી ધૂળ ઉડતી હોય તે વખતે હેલા—હેલામા—ઉતાવળે ૩૭ આચારજ—'આચાર્ય' પ્ર ૧–૨ છ ૪૦ લાજા—ડાંગર ધાણી

આમળ એ મંગળ અતિ ભલું એ, સાળો સાહે પાગ;
(મણિ) માણેક મુક્તા આપિયા એ, અહીં અમારો લાગ. ૪૦
ચોથું મગળ ચિત્તશું એ, હૈયે હરખ અપાર;
વસિષ્ઠ ગુરૂ વેગે કરી એ, કોમળ કર્યો કંસાર. ૪૧
સમોવર સમોવર ભણે તહીં એ, સમોવડ હુઓ વિવાહ;
જનકરાયને માડવે એ, આનદ અતિ ઉત્સાહ ૪૨
સીતા જમાડે રામને એ, રામ જમાડે સીત;
કોળિયો પડાવે કામની એ, હાડ હાડ કરી હીત. ૪૩
જે કો જમે ઉતાવળુ એ, તેનો ધરમા ચાલ;
તિલક કર્યું શ્રી રામને એ, પિયળ પોહોળે ગાલ. ૪૪
ગૌતમ કને આર્તી કરી એ, બેહુએ કર્યા નમસ્કાર;
એકી બેકી ત્યા રમે એ, જીત્યા જુગદાધાર ૪૫
મીંઢળનો ન છૂટે દોરડો એ, દશરથ બાપ બોલાવે;
તેડે કૌશલ્યા માવડી એ, અજરાજને તેડાવે. ૪૬
માહોમાહે છોડ્યા દોરડા એ, વરત્યો જયજયકાર;
વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠને એ, દશરથને હરખ અપાર. ૪૭
ગોરવ પડગોરવ કર્યા એ, જમાડી સર્વ જાન,
વસ્ત્ર આભૂષણ આપિયા એ, યથાયોગ્ય દેઇ માન. ૪૮
એમ ચાર પુત્ર પરણાવિયા એ, જનક વળાવે જાન;
પેરામણી પૂરી કરી એ, સર્વજાનને દેઈ માન ૪૯
હાથીરથ ઘોડા ઘણા એ, બહુ દાસી ને દાસ;
હિરણ્ય હીરા મુક્તા મણિ એ, સહુની પૂરી આશ. ૫૦
માંડ રૂવે છે જાનકી એ, રામ સધાતે રગ;
સહુ વળાવી પાછા વળ્યા એ, સોપી સુંદર નગ. ૫૧

૪૦. આગળ-'આગણીએ' પ્ર. ૨ જી. ૪૨. સમોવડ સમોવડ ભણે. પ્ર. ૧ લી.

કડવું ૨૧ મું.

કાહાનડજીની ઘાત.

વિવાહ કરીને વાટે જાતા, આનંદ પામે નર ને નાર
સીતા રામતણું મુખ જોયે, આણ ફરીવળી વારેવાર ૧
વાજિત્ર વાજે ઝાંઝ ધન ગાજે, માનુની મધુરા મંગળ ગાય,
બંદીજન માગધ જશ બોલે, સહુને ઉલટ અંગ ન માય ૨
છ વર્ષની છે જનકનંદિની, પંદર વર્ષના પ્રીતમ રામ,
ઉપમા એને એકે દેવાય નહિ, કાંઈ ન પામાય કોટિક કામ ૩
એવે અનુચર જાતા આવ્યા, કરતા મોહોટો બૂમાટ,
સ્વામી અપશુકન અતિ થાયે, કાંઈ એક વિસ્મય સરખી વાત ૪
વિપરીત સાવજ સામા આવે અતિ વિપરીત વાયે છે વાય,
ઉતપાત ને અણવાંછ્યા મેહ આકાશ ગાજે આતિ જાય. ૫
પરશુરામ મોટા સુતા'તા, ક્ષત્રીકુળનું કરી નિકંદન,
અવનિતળમાં યોધ્ધા નથી કો જે સાથે વઢવા કરૂં મન ૬
ત્ર્યંબક ભાંજતા કર્યો કડકો, જાગ્યા ભૃગુપતિ શો થયો શોર,
કોણે ત્ર્યંબકચાપ ચગાવ્યું કોણે એ કર્મ કર્યો ઘોર ૭
ઉભો ચડયો અતિ અંગે, રોમાંચ થયો રહ્યું ન જાય,
ક્રોધે અતિ રાતા દીસે છે, ભ્રકુટિ અક્રમ ઓપે કાય. ૮
ફરશી અતિ રુધિરે ખરડી છે ઉગામે ઉજાણા મુન્ય,
જમપુરી કરશે પરિપૂરણ શું ભાઈ જગત કરીને શૂન્ય. ૯
કોપે કરી મસ્તક કાંપે છે, હોઈ રહ્યો છે હાહાકાર,
વળી ક્ષત્રી ઉપર અતિ કોપ્યા, સિંહનાદ કીધો તેણીવાર ૧૦
દશરથરાયે શ્રવણે સાંભળ્યું કોપ કરી આવે પરશુરામ,
આગે અપુત્રીઓ માટે મૂક્યો, હવે નાસવાનો નથી ઠામ ૧૧
દશરથ કહે છે રાઘવજીને, તમો કંઈ નાશી જાઓ તન
પરશુરામ પ્રપંચે નહિ ચાલે, ધીરજ ન રહે મારે મન. ૧૨
આ દુઃખ મારે અતિઘણું નહિ રે, મહાભાગ્ય હું છું અતિ દીન,
રામ વિના મેં રહ્યું ન જાયે, વારિ વિના જેમ ન રહે મીન ૧૩

૧ કાહાનડની ઘાત—એકત્રીસમા સરૈયાની ચાલ. ૧૧ આગે દશરથને સંતાન નથી એમ જાણીને પરશુરામે તેને માર્યો નહોતો. પ હવે તો પરશુરામ જરૂર મારશે

કુંવર તારી કોમળ કાયા, પરશુરામ કર ક્રૂર કુઠાર;
જેણે બહુ ક્ષત્રી ખાધા છે, દયા ન આને મન લગાર. ૧૪
જો મને મારશે ભૃગુપતિ, તમે જીવતા રહેશો તન;
કોશલ દેશનું રાજ્ય પામશો, સૂરવંશી શુભ રાજન. ૧૫
ઘરે વહુ પાલવ બાંધ્યા છે, નીલાં તોરણ મીંઢળ હાથ;
હજી અયોધ્યા હવે જઈએ, સર્વ સ્વજન સુખ પામે સાથ. ૧૬
કંઈ એક આપોપુ ઓલખાવો, પિતુ માટે માગુછું માન;
એટલુ કહ્યું કરોને મારૂ, જાણે દીધુ જીવતદાન. ૧૭
વળતા રામ વદે મુખ વાણી, એ શી તાત કહોછો વાત;
બ્રાહ્મણ ભાગા નાશી જઈએ, ફરીએ એ કરે છે ઘાત. ૧૮
સૂર્યવંશી વિષે અવતરિયા, વઢવાને કે ખાવા હાર;
જો પુત્રી તો પેટ આવતી, તો તો કોની થાતી નાર. ૧૯
નાશી જઈ જીવી શું કરીએ, કુળ વિષે લગાડી લાજ,
આ કુળમાં એમ કોણે કર્યું છે, જે મુજને તમે કો'છો આજ. ૨૦
એક વાર સહુએ મરવુ છે, આજ કાલ કોણે કળ્યું ન જાય;
જય પ્રાન્તે કોને વશ છે નહિ, એહ છતશે એ ન જણાય. ૨૧
જાણે બ્રહ્મણથી ભય પામુ, તો આગળ શુ કીજે કામ?
ક્ષત્રીધર્મ તો શુ સાચવીએ? તો કહો શુ કીજે સંગ્રામ? ૨૨
આગે ક્ષત્રી શાના હુતા, પરશુ(રામ)ના માર્યા ગયા જેહ;
હુ કોનો બીહાવ્યો બીહુ નહિ, જોઈએ તો શુ કરશે એહ. ૨૩
કોળાહળ કરે જન સહુકો, પામ્યા પરશુરામથી ત્રાસ;
ક્રૂર કુઠાર લઇ આવે છે, હવે કશી જીવ્યાની આશ. ૨૪
દશરથરાજા કરે કાલાવાલા, કૌશલ્યા કે' વારોવાર,
નાની વહુને નમાડો કંઇ એક, સીતા સુદરી છે સુકુમાર. ૨૫
રાઘવજીને કાકે દશરથ, ઉરર આવી પડે છે આપ;
પરશુરામ! પેહેલા મને મારો, હું અપરાધી એનો બાપ ૨૬
એવે જામદગ્ન્ય ત્યાં આવ્યા, માર માર મુખ કે'તા વાણ;
થર થર તન ધ્રુજે છે રીસે, અધર ડસેછે પરશુ પાણ ૨૭

---

૧૭. આપોપુ–પોતાની જાતને ઓળખાવો–મનાડો. ૨૧ પ્રાન્તે–પરાએ ન જણાય–'એમ મન જણાય, પ્ર. ૨ જી. ૨૭. જામદગ્ન્ય–પરશુ. જામદગ્નિ–જમદગ્નિ પ્ર–૧–૩.

કોણે ચાપ ચઢાવ્યુ શિવનુ, નો'તુ સાંભળ્યુ મારૂ નામ,
વળી મેં વાધ્યો છે ક્ષત્રી, મે' કોણે એ કીધુ કામ ૨૮
દશરથ રાજા દીન દામણો, જઈ ભૃગુપતિને લાગે પાય,
સ્વામી સુત હુ દોહલે પામ્યો, રખે વિઘ્ન તેને કાંઈ થાય ૨૯
પેહેલા પ્રભુજી મને મારો, જીવડો જીવન પેહેલો જાય,
દશરથરાય અતિ દુ ખ પામે, વારી રાખે રાઘવરાય ૩૦
પરશુરામ કે' મેણે કીધો, ત્ર્યંબક ધનુષ્યતણો ટંકાર,
નિશ્ચિત થઈને હુ સુતો તો, ક્ષત્રીકુળનો કરી સંહાર ૩૧
એવે રાઘવજી બોલ્યા મેં, ભુજબળે ભાગ્યુ શિવ ચાપ,
તમારૂ અહિંયા શુ લાગે છે, [જે] આવડા આકળા થાઓ છો આપ ૩૨
બ્રાહ્મણ ભાગ્યા અમો બીહું નહિ, (ને) બ્રાહ્મણને દૂભવુ નહિ લગાર
યુદ્ધ કરી બ્રાહ્મણ શુ જાણે, એ તો ક્ષત્રીનો આચાર ૩૩
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વેર કરીએ નહિ, અમો સદ્‌વિપ્રને કીજે પ્રણામ,
યજ્ઞ વિષે પજુ બ્રાહ્મણને, તે સઘાતે શો સંગ્રામ ? ૩૪
વળતા પરશુરામ એમ બોલ્યા, (તું) નથી જાણતો મારી વાત,
મેં ક્ષત્રીકુળ નિકંદન કર્યુ છે, તે જાણે છે તારો તાત ૩૫
ફરશી આ તેં આગળી જોશે મારા મોટા મોટા યોધ,
તું જમસદન જોવા દીઠે છે, જે મુજને તેં ચઢાવ્યો ક્રોધ ૩૬
હજુ કુઠાર રૂધિરે ખરડ્યો છે, તેમા તેં વળી કીધુ એમ,
બળિયો તે મુકવો નહિ ક્ષત્રી, એ મારે છે મોટો નેમ. ૩૭
વળતા રામ એણી પેરે બોલ્યા, (અમો) બ્રાહ્મણનો આણું નહિ અંત
તે માટે તમને મૂકુ છુ, જાણું છુ જે છો બળવંત ૩૮
જ્યારે તમે ક્ષત્રી મારે 'તા, ત્યારે હુ હતો નહિ રામ
નહિતર તમો મારત નહિ મોને એવડુ કરી હત નહિ આમ ૩૯
મિથ્યા મારી શુ ફળ પામ્યા એ શુ છે બ્રાહ્મણનો ધર્મ ?
આપો[પા] આગ્રહ મેલી, કૂરતણુ કીધુ શો કર્મ ? ૪૦
વળતા પરશુરામ એમ બોલ્યા, એવડુ કા કરો અભિમાન,
જાુ ધનુષ્ય તે કંઈ કાળનુ તે ભાગ્યા માટે શુ ગુમાન ! ૪૧
આવી જો ધનુષ્ય મારૂ ચઢાવે, તો [હુ] તુજને માનુ રામ,

૩૬. જમસદન—જમનું ઘર.

તે ધનુષ્ય તો હતુ જાજરૂ, મિથ્યા મોહે બોને રામ ૪૨
ઉપવીતની પેરે આરોપ્યું'તુ, ઉતારીને લીધુ તેહ,
ધનુષ્ય ચઢાવીને બાણ સાંધ્યુ, કહે કોના ઉપર મેલુ એહ ? ૪૩
શુ કરૂ જો તું છે બ્રહ્મણ નહિતર તારો આણુ અંત,
ધનુષ્ય તાણુતા તેજ તાણિયુ, પરશુરામે જાણ્યા ભગવંત. ૪૪
આશિષ દેઇને આગળ ઉભા, ભને પ્રકટયા પુરુષ પુરાણ,
સ્વર્ગતણો ત્યા મારગ ભાગ્યો, બજે કરી મેલ્યુ તે બાણ. ૪૫
પરશુરામ આજ્ઞા માગીને, પોતાની ઇચ્છાએ જાય,
પોતાનું તેજ હરી લીધુ, આનંદ પામ્યા રાઘવરાય ૪૬
પરશુરામને જાતા જોઇને, દશરથ રાજાને મન મોદ,
જયજયકાર જાનમા વરત્યો, રામે રૂડો કર્યો વિનોદ ૪૭
સ્વર્ગતણો તો મારગ ભાગ્યો, એ બે મોટા કીધા કામ,
અમરગણ અંતર આવીને, જપવા લાગ્યા જયજય રામ ૪૮
વસિષ્ઠ ઋષિને પૂછે પ્રેમે, ભૃગુપતિ ક્ષત્રી વેધ્યા શા માટ,
બ્રાહ્મણને શી રીસ આવડી, એ વાતનો ઘાતો ઘાટ ૪૯
વસિષ્ઠ કહે તે રામ સાભળો, પરશુરામ કેરૂં આખ્યાન,
વાટે જાતા વાત કરે છે, જયજયકાર જપે છે જાન ૫૦

કડવું ૨૨ મું.

રાગ આંદોલ ઝપતાલ.

આપ ઉચરે સાભળો રામ એ,
નામ નિર્મળ ભૃગુપતિતણુ એ ૧

ઢાળ.

નામ નિર્મળ ભૃગુપતિતણુ ને, ઋચીકનો જે તન,
જમદગ્નિ એનુ અભિધાન તેનું, જાણે પ્રકટયો હુતાશન ૨
એક પ્રસનજીત રાજા બનો, તેને તનયા બેહ,
સત્યવતી ને રેણુકા, સુંદરી શિરોમણુ તેહ ૩
રેણુકા દીધી જમદગ્નિને, સત્યવતી સહસાર્જુન,
પુત્રી બેને પરણાવી રાય, થયો પરમ પ્રસન ૪

---

૪૨. જાજરૂં—જજર-જીર્ણું ૪૮ અતર—અંતરિક્ષમા, ૪૯. ભૃગુપતિ—ભૃગુપતિએ-પરશુરામે

રેણુકાને સુત ચાર થયા, તેના નિર્મળ નામ,
વસુ ને વિશ્વાવસુ, મરૂવાન નેપરશુરામ ૫
એક વાર રેણકા નીર ભરવા, ગઇ રેવાતીર
ધાગજે જળનો પોટ બાંધ્યો, નીસરે નહિ નીર ૬
સહસ્રાર્જુન સ્ત્રીએ પરવર્યો, કરે છે જળકેન,
સહસ્ર ભુજ શોહામણા, જાણે વૃક્ષ વીંટી વેન ૭
રેણુકાએ રમતી દીઠી, સહુવતી સ્વામી સાથ,
માતો ગજ જેમ હાથણીશુ, રમે લીના હાથ ૮
પિતા મારે કયા અતર, માહરો શો વાક,
આ પરણાવી રાજનને, મારે માગી રાક ૯
તપ કરે વન દેહ દમે, વાચ્છિત નહિ જે વિનાસ,
મનોરથ મારા મિથ્યા થાએ, હુ કરૂં જે આશ ૧૦
આ આમ આનદ કરે છે, ભાગ્ય મારૂ મદ,
રોહિણીની પેરે રમે છે, ચતુર જાણે ચદ ૧૧
બાળા તે એમની થઇ, કાળજે ન રહ્યુ વાર,
રડવડીને પડી પૃથ્વીએ, થઇ રોવા સગળી નાર ૧૨
આક્રદ કરતી આવી આશ્રમ, પિયુ પ્રીછે પેર,
મહીપતિ દેખી મન મોહ્યુ, રોતી આવી ઘેર ૧૩
જમદગ્નિએ જાણિયુ ચચળ કીધુ ચત,
ત્રણ તન તેડ્યા તાતે તતક્ષણ વારૂ વિદ્યાવંત ૧૪
(તમો) તમારી માતુ મસ્તક છેદો, માનો મુજ વચન
એણીએ અપરાધ કર્યા છે, તે જાગે છે મુજ મન ૧૫
મસ્તક માતુ કેમ છેદીએ, તન કહેછે તાત!
બીજુ કહો તે કીજીએ, પણ વારૂ નહિ એ વાત ૧૬
જમદગ્નિ કહે છે મરણ પામો સુતને દીધો શાપ,
મૃતક થઇને મહી પડ્યા તે (તેરો) દૂભવિયો નિજ બાપ ૧૭
પરશુરામ આવ્યા રૂડા ભાવ્યા, તાતને કર્યો પ્રણામ,
ગાહુચરની પેરે આગળ ઊભો, કાંઇ એક દીજે કામ ૧૮

૬ પોટ—પોટનો ગોટ' પ્ર ૧લી ૭ સ્ત્રીએ—સ્ત્રીઓ સહિત જળકેલિ (જળકેલિ)—જળની ક્રીડા ૧૨ એમની—વ્યગ્ર ચિત્તવાળી

જમદગ્નિ કહે તુજ જનુનીનું, તું શીઘ્ર છેદને શીશ;
અપરાધ એણે એક કર્યો છે, તેણે ચઢી મુજને રીસ. ૧૯
પરશુરામે ફરશીવડે, શિર છેદિયુ તત્કાળ;
માતા ભ્રાતા મરણ પામ્યા, મિથ્યા મોહમયી જાળ. ૨૦
જમદગ્નિ એણીપેરે ઉચરે, તું માગ સુત વરદાન;
કહ્યુ કર્યુ તે માહરૂ, હુ થયો અતિ તુષ્ટમાન. ૨૧
પરશુરામ વાણી વદે વળતા, જીવે માતા ભ્રાત,
માત મન જાણે નહિ જે, એણે કીધો ઘાત. ૨૨
મા માર્યાની હત્યા મુને, લાગે નહિ લગાર;
વર આપી કર્યા જીવતાં, તપોબળે તેણીવાર. ૨૩
એટલે સહસ્રાર્જુન રાજા, મૃગયા રમતો રંગ;
જમદગ્નિને આશ્રમ આવ્યો, મારતો સારંગ. ૨૪
આવીને ત્યા ઉતર્યો, મુનિએ દીધાં માન;
ઉતારો એક આપિયો, સુખિયો થયો રાજાન. ૨૫
કેડેથી સર્વ સેના આવી, તેનો ન આવે પાર,
જે જેવા તેને તેવા, ઉતરવાને દ્વાર. ૨૬
હાથીને નીરવા શેલડી, ઘોડાને જવ જાણુ,
ભક્ષ ભોજન ખટરસ મનુષ્યને, વિવિધ વિનય વખાણુ. ૨૭
ઇંદ્રનો વૈભવ અવનિએ, શુ આરોપે છે આજ,
જેને જે જોઇએ તે આવે, જાય માગવા કોણ કાજ. ૨૮
કાર્તવીર્યે વિસ્મય પામ્યો, આ આશ્ચર્ય અદ્ભુત,
હમણા હતુ એક ઝૂપડુ ને, રહેતો ઋષિ અવધૂત. ૨૯
આવડો વૈભવ અહીં ક્યાથો, આવ્યો અકસ્માત;
પર્ણકુટીમા પેશી જોયુ, કાંઈ કારણ વિખ્યાત ૩૦
જુએ તો હોમશાળામા, એક દિવ્ય દીઠી ગાય;
તેજપુંજ ઝળકાર કરતી, શોભા શી કહેવાય. ૩૧
એ ધેનુ આપો મુનિ મુને, રાજે રાજદ્વાર,
તાપસને શી ગાય એવી, જેવી એક સૃષ્ટ મોઝાર ૩૨
જમદગ્નિ કહે છે તપોબળે કરી, પામીએ તો એહ;

---

૨૯. કાર્તવીર્ય—સહસ્રાર્જુન. ૩૨. સૃષ્ટ—'શિષ્ટ' પ્ર. ૧

વાયે વાઇને કર્યું વાસીદું, મર્દ મમાર્યો ચૌટાં ચૉક
મેઘે મોટા ફોરા પાડી, છાટ્યા સઘળા શેરેશેર,
સુમનસ સઘળે વસત વરસે, તરિયા તોરણ ઘેરેઘેર
અમર વિમાન વિલંબી અતર, (જાણે) ચદરવા બાંધ્યા ચિત્રામ
મદને આવી મેદિન શણગાર્યો, અહીં સીતાશું રમશે રામ
ભાઇ ચાર પરણી ઘેર આવ્યા, પ્રેમે પોંખે કૌશલ્યા માત
વહુઓ સહિત વધાવી સુતને, વાસો થાબડી કાને વાત
વહુ આવ્યા વહુઆરણું આવ્યા, એવું કહી ગાયે નાર
રાજા સહુકો સાથે આવ્યા, રાજે રઘુપતિ સભા મોઝાર
પેંરામણી વેંચીને આપે, યથાયોગ્ય જે જેવા રાય,
રાઘવ તિલક કરી સહુકોને, વૃદ્ધ વૃદ્ધને લાગી પાય
ગોત્રજની પૂજા કરી પ્રેમે, તેડી સીતાને છત્રાવ્યો મોભ
આજ્ઞા દીધી પણ કોઇ ન જાયે રામરૂપ જોવાનો લોભ
ઉછંગે બેસાર્યાં વર વહુ, આપે મણિ મુક્તાના હાર,
ઘણા ધની થયા જાચકજન દશરથ રાજા અતિ દાતાર
સભામાંહે સહુકો બેઠું, આદિત્ય આવ્યો છે મધ્યાન,
રામ રૂપ જોતા અતિ રીઝે, ચળે નહિ થોભ્યો તેણે સ્થાન
સેવકના હાથમાંથી લીધો રામે ચાબખો આણી રંગ,
ઉગામીને માર્યો મોં'કમ આગળ ઊભો એક તુરંગ
સાયંકાળ સે'જે થયો એવે સહુ આપોઆપે ઉઠી જાય,
આજ્ઞા આપ્યે કોઇ નો'તુ જાતુ પછે રામે કર્યો એહ ઉપાય
સીતાને મળવાનું મન છે, એકાંત વિના ક્યમ પામે લાગ,
મુખ જોતા મોહ્યા છે મહીપત ઘેર ન જાય ન થાયે માગ
આદિત્યને એમ કેમ કે'વાયે, અસ્તાગત થાઓ તમો ભાણ
ઘોડાને ચાબખો મારી, પ્રીછવ્યો સમમુખો કેકાણ
એવે આદિત્ય અશ્વ ઉજાણ્યો, સમ દેઇને કીધી સાન

૬ સાકેત-અયોધ્યા ૭ શેરેશેર-શેરીએ શેરી સુમનસ-પુષ્પ ૮ વિલંબી-અટકી રહીને અતર-અંતરિક્ષ ૧૨ છત્રાવ્યો મોભ-(?) પ્રત ૧ લીમાં 'છબાવી ભોગ' છે, પણ તે પાઠ લેતા પ્રાસ તૂટે છે ૧૩ ઘણા ધની-એક ભરી પ્રત ૧-૨ ૧૮ સમમુખો કેકાણ-સાત ઘોડા

આપ આપને સ્થાનક સહુ પો'ત્યું, હૃદે રામનું રાખી ધ્યાન. ૧૯
મણિમય મેહેલ મનોહર માહે, ઢાળ્યો છે પ્રૌઢો પર્યંક;
દૂધફીણ સરખી તળાઇ, ઓસીસાં ગાલમશુરિયાં મયંક. ૨૦
દામ દામ રત્ન બહુ ઝળકે, ચંચળ ચળકે કોમળ કામ;
આગળથી શય્યાએ સૂતા, લીલા રમવા કારણ રામ. ૨૧
સખીજન શીખવે સીતાને, રોઇશ મા તું ધરજે ધીર;
આલિંગન આનંદે દેજે, રમવા સરખો છે રઘુવીર. ૨૨
સોનાની ઝારી સુંદર લેઈ, સીતા ચાલી કરતી લાજ;
મેહેલમાં પેસતાં પાછી નાસે, નાના સખી નહિ જાઉં આજ ! ૨૩
પરાણે ઠેલીને મેલી, ચાલી દાસી દેઇ બાર;
રાઘવે સાન કરી સીતાને, આવી બેસો આણે ઠાર. ૨૪
સીતા ઊભી ઉત્તર ન આપે, તન ધ્રુજે સુજે નહિ વાત;
જાણે છે જે શુંયે થાશે, શાને સરજી મારા તાત. ૨૫
રામે હરખે હાથ સાહ્યો, સીતાને વાહી(ને) બેસારી સે'જ;
મુખચુંબન પરિરંભન પ્રેમે, વસ્ત અમુલક આપે હેજ. ૨૬
ઉકાંટા ચઢે સીતાને, રોમાવળી રાજે રતિરંગ;
રામ કહે મેં રહ્યું ન જાયે, પીડે છે મને અતિશે અનંગ. ૨૭
તારી વેણી દેખીને વાસુકી, જો તે પણ પેઠો પાતાળ;
ચંદ્ર લાજ્યો દેખી મુખની છબી, વાંચ્છે ભુવનમાં ફરવા બાળ. ૨૮
ધનુ મૃગ મીન મધુપ મોહ પામ્યાં, કમળદળ દેખી લોચન;
સારંગ શિશ સમાર્યા સુંદર, અતિ રીઝે છે મારૂં મન ૨૯
નાસા દેખીને શુક લાજ્યા, તે વારે વારે કહેછે રામ;
અધર દેખી પરવાળી લાજી, કુસુમતણું ન રાખ્યું નામ. ૩૦
દાડમકળી રહી મળી એકઠી, દશન દેખીને મોહ્યું મન;
કંબુ ગ્રીવ દેખીને લાજે, વાજે હરિમંદિર અનુદિન ૩૧
સ્તન દેખીને પૂગી લાજી, જટાને કયા કીધી કોડ;

---

૨૮. ચદ્ર–'ઇંદ્રિ' પ્ર. ૧–૨. વાંચ્છે–અર્થાત્ જગતમાં એવી બીજી છબી શોધવા જાયછે. ૨૯. સારગ ઇ૦–સારગ શું શું તે સમાર્યા સુદર. પ્ર. ૧. સારંગ સુતે સમારા સુર પ્ર. ૨.

૨૯ સારગ ઇ૦–સારગ (કમળ, ફૂળ, ઘરેણાં કે વાળ) માથે સમાર્યાં. 'શીશાં' પ્ર. ૧–૨. ૩૧. કંબુ–શંખ.

આમ એ આવે નહિ, દમ્યા પાણે દેહ ૩૩
રાગન કહે છે હું બળે લેઇશ, છોડના ગયો ગાય;
ગાય ધાઇ ન શકયો સાહી, બાહેર આવ્યો રાય. ૩૪
અનુચરને દીધી આજ્ઞા, બળે બાધો એહ;
કાષ્ટના દુઃખદ પ્રહાર કીધા, દોરડે બાધ્યો દેહ; ૩૫
ગાયે અતિશે રાવ કીધી, ભાંભા કરી ભયભીત;
જમદગ્નિ રાખો મુને, હૈયે કરીને હીત. ૩૬
જમદગ્નિ કહે હું શુ કરૂં, મેં ન ચાલે નાટ;
આપોપાને બળે ઉગરે, કોની કેંવા જુએ વાટ ? ૩૭
ખરીથકી ખુરાસાણી ઉપાયા, રોમથી રૂમી જાણ;
મુખથકી મુગતાની ઉપાયા, જાણે ઉમટી ખાણ. ૩૮
ગાય ઉત્પતી આકાશે ચાલી, ભગ્ન થયો ભૂપાળ;
કટક કોદરો ગયું નાશી, જાણે કોપ્યો કાળ ૩૯
સહસ્રાર્જુને જમદગ્નિને, કીધા માઠુ પ્રહાર;
અધમુઓ કરી અવનિએ નાખ્યો, રાખ્યો પ્રાણ લગાર. ૪૦
પરશુરામ આશ્રય આવિયાને, પડયો દીઠો તાત,
કહો પિતા મારા કોણે માર્યા, પ્રેમે પૂછી વાત. ૪૧
સહસ્રાર્જુનતણું કારણ, કહ્યું કરી વિસ્તાર;
પરશુરામ કોપે ચાલિયા, હવે કુળ કરૂં સહાર. ૪૨
ભૃગુપતિએ કર્યું યુદ્ધ દારણ, સહસ્રાર્જુન સાથ;
ફરશી વડે છેદિયા, સુંદર સહસ્ર હાથ. ૪૩
કાર્તવીર્યનું નિકદન કીધુ, હવો હાહાકાર;
પછે પિતાને પ્રશંસી, સર્વે કહ્યો સમાચાર. ૪૪
પરશુરામ તપ કરવા ગયા, એકલો આશ્રમ તાત;
સહસ્રાર્જુનના સુત આવી, કરી ગયા ઉપધાત. ૪૫
જમદગ્નિ મૃત્યુ પમાડિયો, આશ્રમ કર્યો ઉત્પાત;
પરશુરામ આશ્રમ આવિયા, તો પડયો દીઠો તાત. ૪૬
દાધાંજળ કીધું પિતાને, પ્રતિજ્ઞા કરી એહ;
ક્ષત્રીકુળનું નિકદન કરવુ, એમાં નહિ સદેહ. ૪૭

---

૩૫. કાષ્ટના—કષ્ટદષ્ટતના પ્ર. ૧-૨. ૪૫ ઉપધાત-ઘાત.૪૭. દાધાંજળ દાહક્રિયા અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પછીની જલાંજલિ.

ફરશી પાણ ધરી કરી, કરતો હવો કદન;
પહેલ વેહેલા સંહારિયા, સહસ્ત્રાર્જુનના તન. ૪૮
પછે ક્ષત્રી માત્ર મારી, ચલાવ્યું શોણિતપૂર;
કુરૂ ક્ષેત્રમાં હદ પાય ભરિયા, તેમા શ્રાદ્ધ કીધુ શૂર ૪૯
એકવીસ વાર નક્ષત્રી પૃથ્વી, એણે કરી એટલા માટ;
તમો પૂછ્યું મને તે, વાત ધાલી ધાટ. ૫૦

કડવું ૨૩ મું.

રાગ કાલેરો.

* અયોધ્યાની સમીપ આવ્યા, જોવા સરીખી દીસે જાન;
નર નારી અતિ આનંદ પામ્યાં, જે સીતાપતિ શ્યામળવાન ૧
વિવિધ પેરનાં વાજિત્ર વાજે, માનિની મધુરા ગાયે ગીત,
ઇંદ્રાદિક સુર સહુકો જુવે, રામ સધાતે રૂડી પ્રીત. ૨
નગર નિવાસી જનને જુવે, મિષોન્મિષ ન કરે લગાર;
રખે જોતા રહિએ અધક્ષણએ, જય (જય) જગજીવન જગદાધાર. ૩
ધન્ય કૌશલ્યા એહની માતા, ધન્ય દશરથ જે એનો તાત;
કોણ ભાગ્ય કહિએ સીતાનું, અર્ધાંગે જે સોહે સાથ. ૪
પુણ્યપુંજ કીધા પણ આપણે, સાચે સફળ થયા લોચન,
અયોધ્યાએ આગળથી ન જવાય, મોહ પામ્યા છે સહુના મન ૫
સાકેત જઇ શણગાર્યું કોણે, જો સાથે છે સધળા લોક;

૪૮. કદન—નાશ ૪૯. હદ—દરા ૧. રાગ કાલેરો—સવૈયા એકત્રીસાની લે વંચાય છે

* ૨૨ મા કડવા પછી બાલકાંડ પૂરો થવો જોઇએ. અમને મળેલી પાંચ પ્રતો તપાસતાં કોઈ પણ પ્રતમા બાલકાંડ અને અયોધ્યાકાંડ જૂદા પાડેલા નથી તે પરથી લેખકોએ ભેળસેળ કરી નાખ્યું હશે કે કેમ થયું હશે તે કંઈ સમજાતુ નથી બીજા કાંડો પૂરા કરતાં કવિ આ પ્રમાણે લખે છે —

"અરણ્યકાંડ થયો સંપૂરણ, સુણતા સધળી પો'ચે આશ;
કરજોડીને વિનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ."
ખાતુ કંઈ બાલકાંડ પૂરો કરતા જણાતુ નથી

કટિ દેખીને કેસરી લાજ્યો, લંઘન કરીને ટાળે ખોડ
જંઘા દેખીને કદળી લાજી, તે ફળે નહિ બીજી વાર,
ઉર દેખીને હસ્તિ લાજ્યા, પાડે ધૂળ ધાલે શિર છાર
ગતિ દેખી હંસ લાજ્યા, તે ધરે માનસરોવર ધ્યાન,'
જાણે છે જે એવી ગતિ આવે, બેશી શ્રવણે કરે અમૃતપાન
તારા ચરણકમળની કોમળતા દેખી, તરુ ધરડાને પૂછે કંજ,
એવા કોમળ અમો કયમ થઇએ, જે કોને કીજે મનરંજ
પાદપ કહે પેસો પાણીમા, તે કમળે ખાધા બૈરવજાપ,
અર્ધજળ રહી ઇશ ઉપાસે, આપોપુ ખુચાડી કાપ
મધુપેકરી રુદ્રાક્ષની માળા, કમળ જપે છે શિવનો જાપ,
તેથી તવ પદપંકજ કોમળ, અકૃત્રિમ અરુણ અતિ આપ
સીતા તું છે સર્વસ્વ મારું, એમ કહી છોડાવે લાજ,
મુગ્ધા માટે મન મનાવે, સુરત સરસ રચ્યો સુખકાજ
એમ અનુદિન આનંદ અનુભવતા, સીતાશું સુખ પામે રામ,
રતિ કોટિક તે દાસી સરખી, સેવક સરખા કોટિક કામ
અષ્ટાદશ વર્ષના સીતા થયા, એમ રમતા થયા બહુ દિન,
સતાવીશ વર્ષના રાઘવ, રાજે રાજીવદળ લોચન
દશરથ મનમા મોદ ન માયે, યુવરાજ જાણી નિજ તન,
જાણે રાજ્ય રામને સોપુ, હુ હવે કરું કશું સાધન
પેહેલું સચિવ સહુને પૂછ્યુ, સુમંત્ર કહેછે સ્વામી સત્ય,
રામચંદ્રને રાજ્ય સોપીએ તમો વારુ વિચારી મત્ય
પછે પ્રજા તેડીને પૂછ્યું, કહો તો રામને આપુ રાજ્ય,
હુ વૃદ્ધ થયો છુ અતિશે, કુંવર કરશે મારુ કાજ
પ્રજા કહે પ્રભુ એ શું પૂછો, રાજ્ય યોગ્ય છે રાઘવરાય,

---

૩૨ જટા—ઝોડના રુવાટા કંથા—ઝોડા લધન—લાંઘણુ ૩૫ કંજ—
મળ. જે ઇ૦—જેથી કોઇને મનમા રંજન કરિયે ૩૬ ખાધા—'ખાધી
૧ સી. બાધી' પ્ર ૨ જી આપોપુ ઇ૦—પોતાના અંગને કાપ (કાદવ)
ખુચાડીને ૩૭ મધુપેકરી—ભમરા રૂપ રુદ્રાક્ષની માળા કરીને તેથી ઇ૦—તે
તે કમળ તારા ચરણ સરખા કોમળ અને અકૃત્રિમ (સ્વાભાવિક) અરુ
(લાલ) થયાં છે ૪૦ રાજીવદળ લોચન—કમળ પત્ર સરખી આંખોવાળા રામ

ઘણા દિવસના અમો ઇચ્છતા'તા, તે તમને કયમ 'કહેવાય. ૪૪
વસિષ્ઠ ગુરૂને તેડાવ્યા રાયે, આસન આપી દીધું માન;
કહો (કહીએ) રામને રાજ્ય આપીએ, પ્રેમ ધરી પૂછે રાજાન. ૪૫
મુનિએ મુ'ર્ત મનોહર આપ્યું, કાલે ઉગતે પેહેલે જામ;
દશરથરાય અતિ આનંદ પામ્યો, હવે પો'તી હૈયાની હામ. ૪૬
જાઓ તમે જઇ કહો કુંવરને, કાલ કોશલનું પામશો રાજ;
વસિષ્ઠ ગુરૂ વેગે કરી ચાલ્યા, સેવક પાસે સજાવે સાજ. ૪૭
તાપસને આવતા દેખી, રાઘવજી લળી લળી લાગ્યા પાય;
અર્ઘપાદ્યને પૂજા કીધી, હવે હઇડે હરખ ન માય. ૪૮
કહો સ્વામીજી કયમ પધાર્યા, આજ આજ્ઞા આપો નાથ;
અમો અનુચર છું રે તમારા, કહ્યું કીજીએ જોડે હાથ. ૪૯
વસિષ્ઠ કહે વા'ણામાં તમને, દશરથરાય આપશે રાજ;
હવિષ્યાન્નને ભૂમિશયન (કરી) બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળો આજ. ૫૦

કડવું ૨૪ મું.

રાગ રામગ્રી એકતાળી.

રામજી રળિયાત થયા રે, આજ પો'તી અમારી આશ રે;
પિતા પદવી આપશે રે, અયોધ્યાતણી ઉલ્લાસ રે. ૧
ધન ધન જીવ્યું આપણું રે, સાંભળ સીતા નાર રે;
વસિષ્ઠ ગુરૂ ત્યાં કહી વળ્યા રે, સુણી ઉલટ મન મુરારર રે. ૨
અયોધ્યા આનંદ અતિ ઘણો રે, તરિયા તોરણ બાર રે;
ધ્વજા પતાકા ચંદ્રવા રે, રીઝયાં નર ને નાર રે. ૩
મંગળ ગાયે માનિની રે, વાજે પંચ શબ્દ નિશાણ રે;
બંદીજન જય જય ઉચરે રે, જગતમાં થયું જાણ રે. ૪
રાજા બહુ તેડાવિયા રે, તિલક કરવા કાજ રે;
જળ આણ્યું સિંધુ ચારનું રે, સર્વ ઔષધી સર્વ સાર રે. ૫
મહાનુભાવ દ્વિજ તેડિયા રે, પટ્ટાભિષેક છે કાલ રે;
દાન પુણ્ય કીધાં ઘણાં રે, એ સૂર્યવંશીની ચાલ રે. ૬
દેવ થયા સર્વે દામણા રે, દેવ થયા અતિ ઉચાટ રે;
રામ રાજ્ય જો પામશે રે, તો મનુષ્ય થયા શા માટ રે? ૭

૫૦. હવિષ્યાન્ન—હોમવામાં કામ લાગે એવાં અન્નનું ભોજન કરીને.

નિશા તે વીતી સહી રે, થયો તે પ્રાત કાળ રે
રાજ્યસભામા આવિયા રે, મહામોટા મહીપાળ રે ૮
દાસી કૈકેયીતણી રે, મથરા તેહનું નામ રે,
તે પણ બહાર નીસરી રે, કરતી ઘરના કામ રે ૯
જુએ તો જયજય સહુ કહે રે, મધુરા મગળ ગાય રે,
અક્ષાણા મુક્તામણિ રે, એ સુખ કહ્યુ ન જાય રે ૧૦
મથરા કહે મુજને કો રે, આજ કશો ઉલ્લાસ રે ?
એવડુ ગાઓ છે શા ભણી રે, શે નથી ખાતા શ્વાસ રે ? ૧૧
એ વધાવો શો કહેને રે, ત્યારે બોલી બીજી નાર રે,
બાઇ તું ક્યાઇ નથી જાણતી રે, આજ પામશે રાજ્ય મુરાર રે ૧૨
મથરાએ મો મરડી રે, ભરતતણુ લીધુ નામ રે,
કૈકેયીનો કુવર રાજા થશે રે, જુઓ મારા કામ રે ૧૩
મથરા આવી મેહેલમા રે, કૈકેયી કેરે પાસ રે
અતિશે થઇ છે આકળી રે, મેલે મુખ નિશ્વાસ રે ૧૪
બાઇ તું બેઠી શા ભણી રે, આભરણુ સર્વે ઉતાર રે,
આપણે બેહુએ વન જાઇએ, કા દૈવે સરજી નાર રે ૧૫
હુ તો દાસીની દાસી નહિ રે, હુ તો પટરાણીની દાસ રે,
હવે તુ ક્યા સોટલી રે, વળી વળી વાત વિમાસ રે ૧૬
એ જીવ્યા પેં મરવુ ભલુ રે, (જે) મહીપતિનું નહિ માન રે,
ચાશે શોક્ય સર્વે ઉપરી રે, અહીં રહ્યાપેં રહુ રાન રે ૧૭
તું કૈકેયરાયની દિકરી રે અને ભુંડુ તારૂ ભાગ્ય રે,
અગીઠી લાગી અહરનિશા રે, હોલારો નહિ આગ રે ૧૮
કૈકેયી વળતી કહે રે, કાં કઠણુ બોલે બોલ રે,
એવુ કહીએ કોતી નહિ રે, નહિ કો મુજ સમતોલ રે ૧૯
મથરા કહે હું શુ કરૂં રે, આજ રામ પામશે રાજ્ય રે,
કૌશલ્યા પટરાણી ગણી રે, ત્યારે તારૂં શુ કાજ રે? ૨૦
મથરા માગ્ય કાંઈ મુજકને રે, વધામણી વિખ્યાત રે
સોને ઘડાવુ જીભડી રે વારૂ કહી એ તેં વાત રે ૨૧
અને ભરતથકી વાલો ઘણુ રે, કૌશલ્યાસુત રામ રે,

---

૧૦ અક્ષાણા–અખિયાણા 'આણ્યા' પ્ર ૧ લી

હું રાજ્ય વાંચ્છુછું તે તણું રે, જેનું નિર્મળ નામ રે. ૨૨
ફટરે જાંડી પાપણી રે, તું અંતર કાં કરે આજ રે;
રામજી સર્વસ્વ માહરે રે, બીજાશુ કોણુ કાજ રે. ૨૩
મંથરા મુખ ભૂંડું કરી રે, વળતી વદે વચન રે;
મારે કહે નથી માનતું રે, મહિલા તારૂં મન રે. ૨૪
જે ગપ તુજવણુ રહેતા નહિ રે, તે નહિ લે તારૂં નામ રે;
કૈકેયી તે કોણુ છે રે, તે સાથે શું કામ રે. ૨૫
તારે ઘેર આવતાં લાજશે રે, જાશે રાજમાતને ઘેર રે;
કૈકેયી ક્યાં નથી ચેતતી રે, હું તો કહુંછું રૂડી પેર રે. ૨૬
પછે પસ્તાશો ઘણું રે, જ્યારે દિકરો થાશે દાસ રે;
દીન દામણો દીસશે રે, આપ્યાની કરે એ આશ રે. ૨૭
બાઇ મેં તો રે'વાય નહિ રે, એ દુઃખ સહ્યું ન જાય રે;
રાજ્ય આપે ભરતને રે, (તો) સુજને સુખ થાય રે. ૨૮
કૈકેયી વળતી વદે રે, દુઃખ પામે મારૂં મન રે;
હું તો રહી શકતી નથી રે, સુણી તારાં કઠણ કથન રે. ૨૯
આગે બે વર આપ્યા મુને રે, તે મેળુ રાયને પાસ રે;
એક રાજ્ય માગુ હું ભરતને રે, બીજે રાઘવને વનવાસ રે. ૩૦
રાય રણયુદ્ધ કરવાને ચડ્યા'તા રે, ત્યારે વાગ્યા પરના પ્રહાર રે;
ત્યારે મેં સેવા કરી રે, બે વર આપ્યા અપાર રે. ૩૧
પાણે પીડા થઈ રાય ને રે, નવેસો પાકયો નખ રે;
આક્રંદ કરે અહર્નિશા રે, દેહે દારૂણ દુઃખ રે. ૩૨
કૌશલ્યાએ મેલ્યો મુખમાં રે, વદન ભરાણું પાચ રે;
સુખ શરીર રાયને થયું રે, વદને બોલે વાચ રે. ૩૩
મેં મુખ માહી રાખિયો રે, એ ગઈ થુકવા બા'ર રે;
રાજાજી ત્યારે જાગિયા રે, પૂછ્યું કેયી નાર રે. ૩૪
ત્યારે મે વર માગિયા રે, તે સંભાર્યા આજ રે;
વન વાસો રઘુનાથને રે, ભરત વીરને રાજ રે. ૩૫
બાઇ વેર કે' શું (તારે) રામશુ રે, હૃદે વસી છે રીસ રે;
કઠણ કહે છે ક્યારની રે, રીસ ચડાવે શીશ રે. ૩૬

---

૩૦ મેળુ–મેળવું. પાસ–પાસેથી. ૩૧. પરના–શત્રુના. ૩૨. નવેસો–નવો. 'નાવેસો પાક્રો ઈ૦ નખરે' પ્ર. ૧ લી.

રામ હિંડોળે હિંચતા હતા રે, મને કહ્યુ ધુમળી ધાન રે,
મેં વચન માન્યુ નહિ રે, કહ્યું કીધા દેશની ચાલ રે . ૩૭
પછે પાદુપ્રહાર મને કર્યો રે, તદીનો હૃદયે રાષ રે,
રામરાજ્ય પામતા સુણીને, શરીર ઉપન્યો શોષ રે ૩૮
એવુ કહી રડા રહી રે, કૈકેયીએ કર્યો વિચાર રે,
ક્રોધાગાર ઘરમા ગઇ રે, સર્વે ઉતાર્યા શણગાર રે ૩૯
ઉજ્વળ વસ્ત્ર તે પેરિયા રે, વિધવાનો ધર્યો વેષ રે,
ઉધી સુઈ આક્રંદ કરે રે, તાડો લાગ્યો તેપ રે ૪૦
એવે દશરથરાયે જાણિયુ રે, ચડ્યો કૈકેયીને ક્રોધ રે,
રાજ્ય આપતા રામને રે, વણ પૂછયે વાધ્યો વિરોધ રે ૪૧
મહીપતિ મદિર આવિયા રે, દાસીને પૂછી પેર રે,
કૈકેયી સા ક્યા ગઇ રે, નથી દીસતી ઘેર રે ૪૨
રીસભરી દાસી કહે રે, શુ છે તારે કામ રે,
મદિર જાવ માનિનીતણે રે, જેને સુત શ્રીરામ રે ૪૩
ભુવન સઘળુ શોધિયું રે, પછે આવ્યા ક્રોધાગાર રે,
સૂતી દીઠી સુંદરી રે, આખો વેહેતી વાર રે ૪૪
બોલાવી બોલે નહિ રે, ઉત્તર ન આપે લગાર રે
ઉપાડી ઉભી કરી રે, નમે નહિ નિર્ધાર રે ૪૫
તું રીસાઇ છે શા ભણી રે, કહે છે કોનો વાંક રે,
તેને હું તતક્ષણુ તજુ રે, એ છે આડો આક રે ૪૬
તું વા'લી છે મુજને ઘણી રે, પ્રાણથકી પણ પ્રીત રે,
અબોલા લીધા કાં એવડા રે, રમો રૂડી રીત રે
તું જે કહે તે હું કરૂં રે, જો કરવા સરખુ ન હોય રે,
તુના તારી કામિની રે, અવર ન કીજે કોય રે ૪૮
કૈકેયી વળતું વદે રે મારે, જીવતરનું શુ કામ રે,
હું વન જાઇને દેહ દમું રે, મા લેશો મારૂં નામ રે ૪૯
વનકુળ આપો મુજને રે, દડ કમડળ હાથ રે,
અનશન લેઇને દેહ દમુ રે, મારે નથી જોઇતો નાથ રે ૫૦

૩૭ ધુમળી ધાન-કપડુ ઓઢાડીને સુવાડ ૩૯ ક્રોધાગાર-'રીસાવાનું ભવન ૪૦ તેપ-(અગ્નિના) તેજ જેવો 'તેપ પ્ર ૧ લી ૪૮ તુલા-બરોબરી ૫૦ અનશન-લાંઘણુ

કડવું ૨૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

રાયજી વળતા બોલ્યા વાણી જી;
રોતી રહે તું તો રાણી જી. ૧

ઢાળ.

રાણી તું તો રહે રોતી, તારે જે જોઇએ તે માગ;
હું અનુચર છું આગ્નાકારી, લાગું તારે પાગ ૨
વળતી કૈકેયી કહે મુખ, મીઠા બોલો બોલ;
કપટ કર્યું જાયે નહિ, નિષ્ઠુરપણું નીટોલ. ૩
મેં બે વર માગી મેલિયા, થાપણ તમારી પાસ;
જો વચન જાશે તમતણું તો, હું જાઇશ વનવાસ. ૪
આપ્ય રે તું માનિની, હું નહિ કરૂં નકાર;
વચન મુજ મિથ્યા નહિ થાયે, જો જાય સર્વ સંસાર. ૫
રામા રોતી રહી કહેછે, મારે આજ પડ્યું છે કાજ;
રામચંદ્રને વન વળાવો, ભર્ત ભડને રાજ્ય. ૬
વચન સુણી વસુધાપતિ, થયો પૃથ્વીપાત;
જમદંડ સરખો વજ્ર સરખો, વપુ વાગ્યો ઘાત. ૭
ફટ રે ભૂંડી પાપણી, મુજ પ્રાણની હરનાર;
કઠણ કહીને બોલ બોલે, ત્યમ મુજને માર. ૮
અરે રંડા! રામે તારો, શો કર્યો અપરાધ;
સદા સેવા કરે તારી, સેવક(ની) પેરે સાધ. ૯
ભરતને હું રાજ્ય આપીશ, રામને નહિ રાન;
તેની વતી વળી બીજું, આપ્ય તું વરદાન. ૧૦
શ્રીરામજી છે પ્રાણ મારા, વ્રેહે નવ વેહાય;
જીવન પેહેલો જીવજ જાય, જો કરૂં કોઇ ઉપાય. ૧૧
કૈકેયી કહે કુંવર મારો, કરી શકે ક્યમ રાજ?
ચૌદ વર્ષ રામ વન વસે તો, સરે સઘળાં કાજ. ૧૨

---

૨. અનુચર—સેવક. ૩. નીટોલ—નિશ્ચય 'નિઠુરપણુંનીટોલ' પ્ર. ૧ લી. ૮. કઠણ છં—તું આવાં કઠણ વચન બોલેછે તે કરતાં મને મારી નાખ.

જો જાણો વન નહિ મોકલુ તો, નાથ કહો નકાર,
સત્ય વચન તો ગયું તારૂં, પાપનો નહિ પાર ૧૩
રહે રડા અણબોલી, તૂટી પડે બ્રહ્માંડ;
રામને કહું વન પધારો, જીભ્હા કરૂ શતખંડ. ૧૪
એમ કહી અવની પડ્યો, શરીરે નહિ સાન,
સમાચાર સર્વે સાંભળ્યો, સુમંત્ર જે પ્રધાન ૧૫
રામજીએ જાણ્યું રાયજીને, લાગી ત્યાં વડી વાર,
કૈકેયી કને ગયા છે, શો હશે સમાચાર. ૧૬
રામ આવ્યા રાયજી કને, રાજ્યચિન્હ અંકિત અંગ,
મળસ્નાન કરીને સહી એ મંડન, હૃદયકમળ રસરંગ ૧૭
પડ્યા પેખી પિતાને, રામજી પૂછે પ્રીત,
માતાજી કહો પિતા પડ્યા, વાત છે વિપરીત. ૧૮
કૈકેયી કહે પરદર્દ પાળતા, રાયને ચઢી છે રીસ;
આપે નહિ ને ના ન કહે, અવની પડિયા ઇશ ૧૯
માતા મારી માગિયે, મેં આપવું એ આજ,
વચન પિતાતણું પાળે, કુંવર કેરૂં કાજ. ૨૦
કૈકેયી કહેછે રામને, મેં વર માગ્યા બેહ,
આજ મારે અર્થે પડિયો, તુંજ આપીશ તેહ ૨૧
માગો મારી માતાજી, હું પાળીશ પિતાવચન;
પ્રાણ લગે મે ના ન કહેવી, પ્રતિજ્ઞા પાવન ૨૨
અપરમાતા એમ બોલી, તું ચૌદ વર્ષ વસે વન,
રાજ્ય કોશલ દેશનું, તે પામે મારો તન ૨૩
રામજી રળિયાત થયા, મા માન્યું મારૂં મન,
આજે એમ ઇચ્છતો હતો, ત્યારે તેજ કર્યું કથન ૨૪
માતા મારા મનની તમે, કેમ જાણી વાત!
ભાર સોંપુ ભરતને, ભલો મારો ભ્રાત ૨૫
આજ્ઞા આપો આઈજી, મને રીસ નથી લગાર;
ભરતશું મારે ભેદ છે નહિ, પ્રીતનો નહિ પાર. ૨૬
એવે લક્ષ્મણ આવિયો, સાથે સુમંત્ર પ્રધાન;

નોંધ મળસ્નાન—મંત્રરહિત શરીર શુદ્ધિ કરનારૂસ્નાન.

જુએ તો રામજી (રહ્યા) છે ઉભા, પડ્યા છે રાજાન. ૨૭
લક્ષ્મણ કહેછે રામજી, કયા બ્રમ દીસો વીર,
પિતા આપણા આમ પડ્યા કાં, સકળ શિથિલ શરીર. ૨૮
રામજી કહેછે સૌમિત્રી સુણો, મેં પાળ્યું તાતવચન;
ચૌદ વર્ષ વન વેઠવું, માજીનું માને મન ૨૯
વર બે માગી મૂક્યા'તા, તેનો આજ પડ્યો છે અર્થ;
ચૌદ વર્ષ વનવાસમાં હું, ને રાજ્ય પામે ભર્ત. ૩૦
સુણી અનુજ આતુર થયો, થર થર ધ્રુજે દેહ;
જાણે તરવર કાપી નાખ્યો, તેમ પડિયો તેહ ૩૧
વળી બેઠા થઇને બોલિયો, સ્ત્રીજિત પાપી તાત,
પિતાને બોધી બેસો આસન, મરણ પમાડી માત. ૩૨
વૃદ્ધપણે વનિતાને વરો, લપટને નહિ લાજ,
કામી કાંઈ જાણે નહિ, એ અકૃત અકાજ. ૩૩
તમ વિમુખ જે પિતા મારે, તે નહિ મારો તાત;
માતા ભ્રાતા નહિ અમારે, તમ વિમુખે ભ્રાત ! ૩૪
રઘુનાથ કહેછે સુણો લક્ષ્મણ, એ નહિ આપણી રીત;
વિશદ વંશ વિષે અવતરિયા, પિતા ઉપર પ્રીત ૩૫
એના આત્માથી ઉપન્યા, કેમ દીજીએ તે ગાળ,
ઉપર આરોહણ થઈ, કયમ છેદીએ ડાળ. ૩૬
યદ્યપિ સાગર સુકાય ને, ઇંદુ ઊનો થાય,
અગ્નિ આદિત્ય શીતળ થાયે, વાયુ કર ગ્રહેવાય. ૩૭
મેરૂને કો કરેકરી, ઉપાડી લેઇ જાય;
સત્ય વચન પિતાતણું, મિથ્યા મારે ન થાય ૩૮
સુમંત્રને ત્યાં શીખ દીધી, રથ સજ કરી લેઈ આવ;
ચૌદ વરસ વન વસવું મારે, વીરા તું બોલાવ. ૩૯
સુમંત્ર કે'છે સુણતાં સ્વામી, જો મારા ન જાયે પ્રાણ,
ફાટે નહિ તો ફોક સર્વે, હ્રદે મહાપાષાણ. ૪૦
લક્ષ્મણ કે'છે સ્વામી મારા, હું આવીશ તમ સાથ,

---

૨૯. સૌમિત્રી–સુમિત્રાના પુત્ર–લક્ષ્મણ ૩૨ સ્ત્રીજિત–સ્ત્રીથી જીતાયલો બોધી–સાવધ કરી ૩૫. વિશદ–નિર્મળ ૩૬ આરોહણ થઈ–ચઢીને.

મુજને વન ને રાજ્ય ભરતને, આઠ વરસ ત્યાં તેર. ૩
સીતા સાથે આવશે, અને લક્ષ્મણ વીર;
સુણતાં માતા પડી વસુધા, શુદ્ધ નહિ શરીર. ૪
આશ્વાસના દે રામજી, દિવસ જાશે કાલ;
સાવધાન થઈ મારી માવડી, આજ્ઞા મુજને આલ. ૫
બેઠી રે થઇને બોલી માતા, પુત્ર તું મારા પ્રાણ;
વને જાશે વેરી તાહરા, જુવન રહે કુળભાણ. ૬
પિતાથકી પુરાણે, દશ ઘણી અધિકી માત;
તેનું વચન કેમ લોપિયે, તું જો વિમાસી વાત. ૭
તેના સુતને રાજ્ય આપો, નથી કાંઈ આપણે કાજ;
જુવન બેઠા ભોગવો સુખ, મુજ વચન પાળો આજ. ૮
માતાવચન લોપ્યાનું સુત ! તને લાગશે પાપ;
પિતાવચન પાળતાં તને, અસુખ થાશે આપ. ૯
વળતા વાણી બોલિયા, સુણ્ય માતા મારી મર્મ;
ભર્તારવચન સ્ત્રી લોપે, સાધવીમાં નહિ ધર્મ. ૧૦
એવી માતાનું વચન લોપ્યે, પાપ ન લાગે લેશ;
સ્વામિનું વચન સત્ય ન-માન્યે કાયામાં ક્લેશ. ૧૧
સાગર મૂકે મરજાદા, રવિ ઉદય પશ્ચિમ થાય;
તો મારા બાપજીનું, બોલ્યું મિથ્યા નવ જાય. ૧૨
ગમે તો તું પાળજે, મારે પાળવુ પ્રેમ;
સત્યને વશ સાધન સઘળાં, વ્રત તપ તીર્થ નેમ. ૧૩
સૂર્યવંશ વિષે મારી સત્ય-સાચવવા ઉતપત્ય;
રાજ્ય કોનું જો પ્રાણ મેલું, રાખવાને સત્ય. ૧૪
કોટિ ઇંદ્રના વૈભવને, જે કરે તિરસ્કાર;
એવું રાજ્ય મેલ્યું રામજીએ, જ્યમ ઉચ્છિષ્ટ અન્ન અપાર. ૧૫
જનેતાકને માગી આજ્ઞા, રથ બેઠા લક્ષ્મણ રામ;
ડાબે પાસે બેઠાં જાનકી, મોહે રતિયુક્ત કામ. ૧૬
કો તોળતા કો ગજ ભરતા, જેના જે વ્યાપાર;
કો કેને કે'વા રહે નહિ, નિસર્યા વર્ણ અઢાર. ૧૭

૭. પુરાણે–પુરાણમાં કહ્યું છે. ૧૭. કો કેને ઇ[illegible]તોળતા. ગજભરતાં વગેરે વ્યાપાર (તજીને), એવો અન્વય.

દોહોણું વલોણું તે ત્યાં મેલી, કો અર્ધ સજ શૃંગાર;
રામસાથે વન જાશું, તજી પતિ પરિવાર. ૧૮
નગર નિવાસી નિસર્યું સહુ, જાન જાણે જાય;
તે અયોધ્યા આપણે, જ્યાં વસે રાઘવરાય. ૧૯
દશરથે સોંપી આપિયો, રાજા તમારે રામ;
ભરત શત્રુઘ્ન સાથે, નહિ અમારે કામ. ૨૦
પિતા માતા ભ્રાતા તાતા, સ્વજન સહોદર સાથ;
સખા મિત્ર પવિત્ર રાઘવ, પ્રાણનો આધાર. ૨૧
શકટ રથ ને અશ્વ પાળા, ઉચાળા ભરી એવ;
જાણે ઇંદ્ર ઓગળથકી ચાલ્યા, કેડેથી સર્વ દેવ. ૨૨
રામ રહીને કહે પ્રજાને, ભાઇઓ ! ભરતની કરો સેવ;
દશરથે તેને રાજ્ય સોંપ્યું, આજ અવશ્યમેવ. ૨૩
મને સેવે રાજ્યસેવાનું ફળ, નહિ તમને હોય;
ચૌદ વર્ષ મેં રાન રહેવું, સત્ય પાળવા સોય. ૨૪
રાજ્યભ્રષ્ટે હું વન વસુછું, મારે પ્રજાનું કોણ કાજ?
ચૌદ વરસ પૂઠે પ્રેમે પાળીશ, અખિલ આવી રાજ. ૨૫
પ્રજા કહેછે પ્રાણજીવણ, એ શા બોલ્યા બોલ;
ભરતે ભાર કેમ ઉપડે, શૃગાલ સિંહ સમતોલ. ૨૬
તમો ત્યા સાકેત સાથે, બીજાશું નહિ કામ,
અવરને નવ ઓળખુ, રાજા એ મારે રામ. ૨૭
પ્રાણ લેઈ પ્રજાના, શ્રીરામ જાઓ રાન;
તમ વિના જે અર્ધક્ષણ જીવિત, તેહ મૃત્યુ સમાન. ૨૮
અમો સાથે આવશું, તમો ના કહેશો નકાર;
શ્રીજિતરાયના દેશમાં, અમો નહિ વસું નિરધાર. ૨૯
અત્યંત આતુર પ્રજા દેખી, સહી આવે સાથ;
સરયૂની તીરે જઈ રથ, રખાવ્યો રઘુનાથ. ૩૦
આરે ઉતારા કર્યા, સાવધાન સઘળા લોક;
રામ રથે બેસી જાતા, પામશુ સહી શોક. ૩૧

૨૫. રાજ્ય ભ્રષ્ટે–રાજ્યભ્રષ્ટ થયે ૨૬. શૃગાલ ઇ૦–સઘળા સહિત સમતોલ પ્ર. ૧ લી. ૨૭. સાકેત–અયોધ્યા.

નરનારી નિરંતર, ન મેહેને કો નામ;
સૂતાં બેઠાં જાગતાં, અથવા કરતા કામ. ૩૨
મધ્યરાતને સમે રામે, જગાડ્યો પ્રધાન;
સજ કરે રથને સચર, ન જાણે કો કાન. ૩૩
અયોધ્યા ભણી ચલાવી, વાટે બીજી ચાલ;
નગર નિવાસી ન જાણે કો, ચાલ્યા એવી ચાલ. ૩૪
સંગ છોડી ચલાવ્યા, ચપળ ઘોડા ચાર;
નગર નિકટ આવીને, ચાલ્યા ઉત્તર દિશ અપાર. ૩૫
તમસાતીરે વિકટ પર્વત, શૃંગવેર તેનું નામ;
વસેછે ગુહ ભીલ રાજા, તેણે જાણ્યા રામ ૩૬
સામો ચાલી શરણે આવ્યો, પ્રભુને કર્યો પ્રણામ;
સ્વામીજી! હું સેવક તમારો, દિજિયે કાંઈ કામ. ૩૭
વન આણે એકલા કયમ, આવિયા કહો નાથ,
સવ્યગ્ર દીસો શા ભણી, સેના નહિ કો સાથ. ૩૮
રઘુનાથજીએ ભીલ આગળ, ભાખિયો સર્વે ભેદ;
પિતાવચને વન ચાલ્યો, એહ વાણી વેદ. ૩૯
ભીલ કહેછે ભાગ્ય મારૂં, પામિયો દરશન;
દીન જાણી દયા આણી, અહીં આવ્યા જગજીવન ૪૦
હવે કામ દો કાંઈ રામ મુને, આ વન પૂરો વાસ;
ગિરિભોમ સઘળી ભોગવો, હું તમારો દાસ. ૪૧
રઘુવીરજી વળતા વદે, હું શું દેઉં તુજને કાજ!
અયોધ્યા મેલી અરણ્ય આવ્યો, બીજું ન રુચે રાજ. ૪૨
કોડીએ કને નથી, તજી ભર્યા ભંડાર;
જોઇતું નથી કાંઇએ, ઇંદ્રનો અધિકાર. ૪૩
આ ઘોડા છે દશરથના, લીલા જવ નીરો નેહ,
તમો રહોછો તેના દેશમાં, જ્યાં ભાગ્યા વરસે મેહ. ૪૪
મારે કાજ માગુછું, સાંભળો તે શુદ્ધ;

---

૩૪. વાટે ઈ૦–ઘોડે સુધી અયોધ્યા ભણી જઈ પછી રસ્તામાંથી બીજી ચાલ લીધી–રસ્તો બદલ્યો. ૩૬. તમસા–એ નામની નદી. ૩૮. શા ભણી–શા કારણથી.

જટાવાળવા આણી આપો, વડતણું તો દૂધ. ૪૫
ડાભ આણી પાથર્યો, સાથરો શ્રીકાર;
જવ નીપો ને દૂધ લાવ્યાં, વાર લાગી નહિ લગાર. ૪૬
રામજીએ જટાવાળી, સીતા પામ્યાં શોક;
જોતાં જો જીવ ન જાયે [તો], એહનું સુખ ફોક. ૪૭
પ્રજા લાગી રથને પેખવા, શ્રીરામ ગયા સાકેત;
ચીલા ચાલ્યા પુરભણી, હરિ ધરી હૈયે હેત. ૪૮
પાછા વળી પૂર આવિયારે, નિજ સદંન સર્વે લોક;
રામ રાતે જાતા, રહેતા જાણી, ટળ્યા સઘળા શોક. ૪૯
મહારાજ છે જાણ્યું મેહેલમાં, હવે રાજ્ય કરશે રામ;
પ્રજા પુત્રની પેરે પાળશે, સર્યાં સઘળાં કામ. ૫૦

કડવું ૨૭ મું.

રાગ ધંનાશરી એકતાળી.

જાગ્યા દશરથ રામ ન દીઠા, આતુર થયા અપાર;
કૈકેયી કને રહેવાતું, મન નથી લગાર. ૧
રામની માતા કને લેઇ જાઓ, આ વેરણને નહિ જોઉં;
ત્યાં રામનાં દર્શન પામું, દુષ્કૃત દેહનાં ધોઉં. ૨
એ રંડા મુને મારવા, માંડ કરેછે મન;
વાણી રૂપીઓ વૈશ્વાનર રે, બાળે મારૂં તન. ૩
દાસી બે બળગાડી રાયને, લાવી કૌશલ્યાઘેર;
પર્યંક ઉપર પડ્યા આવી, રડતણી ત્યાં પેર. ૪
કહે કૌશલ્યા કુંવર ક્યાં છે, શે રીસાવ્યા રઘુવીર!
દરશન મુને કાંઇ નથી દેતા, સુંદર શ્યામશરીર. ૫
કૌશલ્યા કહેછે સ્વામી, બળતાંને શું બાળો!
માનીતીને મંદિર જાઓ, તેનાં દુઃખ સર્વે ટાળો. ૬
હું દુર્ભાગણ દુઃખ પામુંછું, પુત્રવિરહે પસ્તાઉં;
જાણુંછું જે જોગણ થઇને, વિરહિણી વનમાં જાઉં. ૭

---

૪૭ જોતાં જો-જોતાં તો પ્ર. ૨૭.

વા'લીને વચને મન વાસ્યો, રાજીવદળલોચન;
વણ અપરાધે કુવર કાઢયો, માંડ મનાવો મન. ૮
માનીતીના સુતને સ્વામી, અખિલ આપતા રાજ્ય;
કહો કંયજી કોણે વાર્યા, રામ કર્યા કાં તાજ્ય ? ૯
દશરથ કહેછે કૌશલ્યાને, મારો નહિ કંઈ વાંક,
મારા મૃત્યુતણુ નિમિત્ત છે, એ પણુ આડો આક. ૧૦
કૈકેયીને કાળે કહેવરાવ્યું, પ્રીતે મથરા પ્રેરી;
આવરદાનો આંકો આવ્યો, હરિસુત રહ્યા છે હેરી. ૧૧
સુજ મરતાને શુ મારેછે, બળતાને શુ બાળે;
જાતાને કા ઠેલી કાઢે, ટળતાને કાં ટાળે ! ૧૨
સુને શાપ માતાએ દીધો, શ્રવણુનો સુણી ઘાત,
હુ મૃગયા રમવા વન ગયો તે, સાંભળ સુદરી વાત. ૧૩
દ્વિજ કો યજ્ઞદત્ત એવે નામે, અંધ હતા નરનાર;
શ્રવણુ નામે સુત એક તેનો, લેઈ ચાલ્યો વનમુઝાર. ૧૪
સાવિત્રી નામે સુંદરી, પિયર પો'ચતી કીધી;
કનકની કાવડ (કામળ) પોતુઆં પાથરી, ખાતે સ્કંધે લીધી. ૧૫
કાશી કાચી માયા મથુરા અયોધ્યા, વેત્રવતી શુભક્ષેત્ર;
ગગાદ્વાર કેદાર બદરિકાશ્રમ, નરનારાયણુ શુભ નેત્ર. ૧૬
પુષ્કર આદિ તીર્થ બીજાં, શ્રવણે સર્વ કરાવ્યાં;
એમ કરતા તે ઘોર વનમાં, મધ્યનિશાએ આવ્યાં. ૧૭
પાણી પાખે માતા તરસી, આતા આણો નીર;
જાણે લા તુ જોવા જાજે, વહેલો આવે વીર. ૧૮
સાવજ શબ્દ સુણીને શ્રવણુ, નીર ભણી નીસરિયો;
કાવડ વળગાડી તરડાળે, કુભ ધરી પરવરિયો. ૧૯
સાવરતીરે નિર્મળ નીરે, બોલે કોકિલ કીર;
સારસ ચાતક મોર મધુકર, નાદ કરે ગંભીર. ૨૦
શેવાળ ઉાળે આરે આવે, જાણે જાતા જન;

---

૧૧. હરિસુત ઈ૦–હરિરૂપી પુત્ર હેરી(વનમા જઇને) રહ્યા છે (હિ- જણુ) ૧૩. શ્રવણુનો–'શ્રવણુનું' પ્ર ૨ ૭ ૧૫ પોતુઆ–રની કામળ ગાદી.–
૧૮. આતા–હાફકા!

કમળે વમળે જળ ભરિયુ, મહાનુભાવનું મન, ૨૧
ઝખે મખે રખે ભરિયું, વાજે છે બહુ છોળ,
શીતળ મંદ સુગંધ વહેછે, પવન કરે કલ્લોલ ૨૨
એવે સરોવર આવ્યો શ્રવણ, પાણી માહે પેઠો,
બટ બટ શબ્દ થયો જળ ભરતા, મુજ મનમા ગજ બેઠો. ૨૩
શબ્દવેધી મેં બાણ મેલિયુ, હદેકમળ જઈ લાગ્યું,
શર જોવા ને લેવા ચાલ્યો, મહાનુભાવને વાગ્યુ. ૨૪
આરે આણી નાખ્યો શ્રવણ, મેં પછી પૂછી વાત,
નામ ગોત્ર રીતે કયમ આ યો? કુણ માત કુણ તાત? ૨૫
મારૂં બાણ વાગ્યા પછી, જીવે નહિ ક્ષણએ કોય,
માને પાણી પાતુ પરહી, મરણ પામિયો સોય ૨૬
મેં માતપિતા તેના ત્યા આણ્યા, શ્રવણ સૂતો જ્યાય,
પ્રાણ રહિત પડ્યો પેખે નહિ, કુવર મારો ક્યાય ૨૭
શ્રવણની માતાએ ત્યારે, મને દીધો શાપ,
પુત્ર વિરહે મરણ તું પામે, ગ્રૌઢુ કીધુ પાપ ૨૮
માતપિતા બળી મુઆ બે, શ્રવણકેરે સાથ,
તે શાપ સાચો થાવાને, વનવસ્યા રઘુનાથ ૨૯
રામચંદ્ર કહેછે લક્ષ્મણ જટા મુજને વાળ્ય,
વનકુળ વાર પે'રણ પેર્યાં, રાજવેશ તું ટાળ્ય. ૩૦
ગુહને કહ્યું ત્રાપા બાધી, અમે ત્રણને તાર;
હું લક્ષ્મણ ને સાથે સુદર, સીતા નામે નાર ૩૧

---

૨૧ શેવાગ ઈ૦—જે કોઈ આરે આવે તે શેવાળ ડોળે, અને તેથી જાતા જન જાણે કે કોઈ પાણી ડોળેછે શેવાળે ડાળે આરે વારે પ્ર ૨૭ શેવાળ ડોળો આવે વારે પ્ર ૧ લી મહાનુભાવનું ઈ૦—જેમ મહાનુભાવ પુરૂષનું મન ઉદારતાથી ભરેલું હોયછે તેમ આ જળ કમળ અને વમળથી ભરેલું હતું અથવા આ શ્રવણરૂપી મહાનુભાવનું મન આ સરોવરના વમળ તથા કમળથી પરિપૂર્ણ થયુ ૨૨ ઝખે-(ઝષ-મત્સ્ય) મગર અને મચ્છથી મખે-(મષે) મત્સ્યે રખેને એ સરોવરમા બહુ છોળ વાજેછે (પાણી ઉછળવાથી) માટે તે મગર અને મત્સ્યથી ભરેલું હોય, એવો વિચાર શ્રવણને થતો હતો ૨૩ ગજ બેઠો-મારા મનમા તે ગજ (હાથી) છે, એમ લાગ્યું

સુમંત્ર (શીશ) નામી પિતાપદપંકજ, પ્રેમે કરે પ્રણામ;
ચૌદ વરસ વીત્યા પછી વનથી, ભુવન આવશે રામ. ૩૨
સુમંત્ર કહે જણ્યો હું શાને, ગર્ભે કાં નવ ગળિયો!
સાપે ખાધો નહિ વિષ પીધું નહિ, દાવાનળે નવ બળિયો! ૩૩
રામને વનવાશીને, નગરમાં નહિ જાઉં,
પુરમાં પચઈટાળી કરે, હેનામાં હળવો થાઉં! ૩૪
ભુંડે મુંડે ભાગળ માંહે, પેસું કેઇ પેર,
રામ લક્ષ્મણ સીતા વિહાણો, ક્યમ જાઇશ હું ઘેર. ૩૫
હૃદે મારૂં અતિ આકરૂં, ફાટે નહિ પાષાણ,
રામચંદ્રને વિરહે મારા, નથી જાતા પ્રાણ ૩૬
નાપા બાંધીને ત્રણને, તાર્યા તમસાતીર,
સેના સેઉને સાથે આવું, બીન ભણે રઘુવીર! ૩૭
રામ કહેછે કટકકેરૂં, નથી કાંઇએ કામ,
સેના સાથે શાને તેડિયે, શું કરવો છે સંગ્રામ? ૩૮
પેહેરે પગલે સીતા થાક્યા, નયણે ઢાળ્યાં નીર,
બીજું ભરતાં લક્ષ્મણને પૂછ્યું, કેટલે જાવું વીર ૩૯
રામચંદ્રની આંખે આંસુનો, [પ્રથમ] જન્મ થયો ત્યારે,
રોવાસરખું મુખ નથી કીધું, કષ્ટ પડે પણ ક્યારે ૪૦
લક્ષ્મણ કહેછે માતા આપણ વસશું પેલે વન;
ત્યાં આવ્યા પછી જનકનંદિની, મોહ પામેછે મન ૪૧
માતા! તેં ત્યાં કહ્યું હતું મુને, તે વન આવ્યું વીર,
હજી તું તો હીંડે છે, ધરે નહિ કાં ધીર? ૪૨
આઇજી મેં તો એ વન તમને, નથી કહ્યું ત્યાં નાર,
પેલે પર્વત આપણે રહેવું, વસમી છે નહિ વાટ ૪૩
વાહી વન લક્ષ્મણ સીતાને, ચતુરપણે ચલાવે,
કમળપત્ર પ્રાયે પદ કોમળ, ભમતાં ભલું ન ભાવે ૪૪
તે રામચંદ્રના ચરણ તળામે, સીતા કોમળ હાથ,

---

૩૪ હેનામાં—હલકા પ્રે ૩-૨ ૩૯ જુઓ હનુમાન્ નાટક અ ૩ જે —' सद्यः पुरापरिसरेषु शिरीषमृद्वी गत्वा जवात्त्रिचतुराणि पदानि सीता । गन्तव्यमस्ति कियदित्यसकृद् ब्रुवाणा रामाश्रुणः कृतवती प्रथमावतारम् " ॥

કરણુ કર જાણી પીડા પામે, સહુ ન જાણે નાથ. ૪૫
તે કોમળ ચરણે ચાલે, કંટકયુત ગિરિશૃંગ;
શીત આતપ ને તૃષા ત્રણે, સેહેજે સહેવા અંગ. ૪૬
રામચરણ જોઇ જાનકી, મધ્યે મારતા પાય;
લક્ષ્મણ પુઠે પગલા ભરતો, રખે ચરણ ચપાય. ૪૭
તમસાથી ત્રીજે વાસે, પ્રાગવડ પ્રભુ આવ્યા;
ભરદ્વાજની ભક્તિ કરવા, ભૂધરજી મન ભાવ્યા. ૪૮
શિષ્ય સઘાતે કા'વ્યુ ઋષિને, આવ્યા લક્ષ્મણ રામ;
સાથે સીતા સેવા કરવા, પ્રભુને કરે પ્રણામ ૪૯
વિદ્યારથીના વચન સાભળી, ઋષિજી થયા રળિયાત;
રામચદ્રને તેડી ન આવ્યો? વારૂ ન કીધી વાત ૫૦

કડવું ૨૮ મું.

રાગ આશાવરી.

ભૂધર ભણી ભરદ્વાજજી, શિષ્ય લેઇ સેવા સાજજી,
મહારાજ મદિર મારે આવિયા રે ૧

ઢાળ.

મદિર મારે મહારાજ આવિયા, આજ પો'ચી આશ;
પૂજા કરી પધરાવિયા, ઋષિને દૃઢ વિશ્વાસ ૨
અનુજ સીતા સહિત રામે, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ;
આશિષ દીજિયે તમને, પ્રભુ પૂરણકામ ૩
શિષ્ય સાથે કહાવિયુ, (ક્યમ) તમે ન આવિયા રઘુનાથ,
દરશન તમારૂં વે'લું પામત, અનુજ સીતા સાથ ૪
રામ કહેછે જો અમો કીજે, મર્યાદાનો ભગ;
પછી તમને કોણ પ્રશસે, હૃદે આણી રગ ૫
ભલે ભુવન પધારિયા, કમળદળલોચન,
આટલા દિન અહીં દેહ દમ્યો, તે પામવા દરશન. ૬
તમટાળી કોણ પાળે, પિતાતણું વચન !

---

૪૬ યુત-યુક્ત શૃગ-શિખર ૪૭-ચરણ-પગલા.

રાજ્યસુખ તજી કોણ ચાલે, વીર વસમે વન! ૭
જન્મનું દેહદમનફળ, અમો પામ્યા આજ;
તમો(વન વસતા)જાણી,અમો વસ્યા આ વન, કાંઇક દેવાકાજ. ૮
એક રસના નામ તમારે, હું શું કરૂં વખાણ;
શેષ મુખે કહી શકે નહિ, તમો પુરૂષપુરાણ. ૯
અજન્મા અચિંત્ય આત્મા, અવિનાશી તું એક;
માયા માનુષ રૂપ ધરિયું, મન કરી વિવેક. ૧૦
ધન્ય સીતા સાધવી તેં, ઓળખ્યા શ્રીઅનંત;
સેવા કરવા સાથે આવી, સદા શોભાવંત. ૧૧
ધન્ય લક્ષ્મણ સાહસિક સૌમિત્રે, તેં તજ્યા ભોગવિલાસ;
તેં રામ સીતા ઓળખ્યાં, થઇ નીસર્યો તું દાસ. ૧૨
રામ વિષ્ણુ સીતા લક્ષ્મી એ, લક્ષ્મણ તું શેષ નાગ;
સુરકારજ કરવા ભૂભાર હરવા, દીધા અવનિ પાગ. ૧૩
રાક્ષસની પીડા ઘણી છે, કો દમી ન શકે દેહ;
યત્ન કો યજી શકે નહિ, તમો ટાળો તેહ. ૧૪
હું મારે તપોબળે કરી, વસુ આરો વન;
રાક્ષસ કો આવી શકે નહિ, કરતાં દેહદમન. ૧૫
વનફળ લેવા વિદ્યાર્થી કો, જઈ શકે નહિ જન;
નિશાચર મારગ મળે, પ્રેમે કરે પ્રાશન. ૧૬
દેવ થયા છે દામણા, ઋષિ થયા છે રાંક;
કષ્ટ કહીએ કેટલું, એ દુ:ખે આડો આંક. ૧૭
દશરથ ઉપર દુહવાશો મા, નહિ કૈકેયીનો વાંક;
મંથરાને મારશો મા, તમો ત્રિકમ ટાંક. ૧૮
અમ સરખા અનાથને, રાખવા શ્રી રામ;
સાધુને પ્રતિપાળવાને, નવખંડ કરવા નામ. ૧૯
તમો અવનિ અવતરત નહિ, વસત નહિ જો વન;
જગત આખું જીવત નહિ, મરત મોહિત મન. ૨૦

---

૭ તમ ટાળી–તમવિના. ૮. તમો ઈ૦–તમો દેવ કાર્યાર્થે વનમાં જશો ત્યારે અમને તમારાં દર્શન થાશે એમ જાણી-અમે આ વનમાં વસ્યાછીએ. ૧૮. ટાંક–સમારે. ૧૯. નવખંડ–નાવ પ્ર. ૧–૨

વળી વળી કરૂંછુ વિનતિ, એટલુ કીજે કામ;
જગત માહે રાખવું નહિ, નિશાચરનું નામ. ૨૧
રામ કહે છે કામ મારૂ, જો જો હવે ઋષિરાય!
પાપ મને ગાઢ લાગે, પ્રજા જો પીડાય ૨૨
રાક્ષસી સર્વે રડા કરૂ, તો રામ મારૂ નામ,
જાણે જનુનીએ જણ્યા નથી, હુ એમ કેડુ હામ ૨૩
આજ્ઞા માગી ચરણુ લાગી, ચાલિયા ચતુરસુજાણુ,
વાલ્મીકિને આશ્રમ આવ્યા, જાણે ભૂના ભાણુ ૨૪
વાલ્મીકીને શિષ્ય સઘાતે, કહાવિયુ તે તમ,
મહાનુભાવના આશ્રમમા, અકસ્માત્ જઇએ ક્યમ? ૨૫
વાલ્મીકિ આવીને પૂજા કીધી, દીધી બહુ આશિષ,
લક્ષમણુ સીતા સહિત રામે, ચરણુ નામ્યુ શીશ ૨૬
કુશળ પ્રશ્ન પૂછ્યુ વાલ્મીકિ, વન આવિયા કોણુ કાજ?
દશરથરાયે દિકરાને ન આપિયુ ક્યા રાજ? ૨૭
રામ કે'છે રાય કને, કૈકેયીએ વર માગ્યા એહ,
રાજ્ય ભરતને ચૌદ વરસ ને, વન મુજને એહ ૨૮
ઋષિ કે છે રામને, નિમિત્ત કૈકેયી માટ,
અહીં (અમો) કઇ કાળના દેહ દમતા, વા લાજી જોતા વાટ ૨૯
ભૂનો ભાર ઉતારવા, મારવા સુરના કાજ,
અમ સરખા રાંકને રાખવા, વન નીસર્યા મહારાજ ૩૦
રામ તમારા નામનો, મેં જાણ્યો મહિમાય,
વાલ્મીકપણું પામિયો તે, તમ નામતણો પસાય ૩૧
દરશન તમારા થકી સમરે, પૂર્વ જન્મની વાત,
ભીલતણો હુ હામ સગી, કરૂં મનુષ્યનો ઘાત ૩૨
ભીલડી ઘેર ભારજા, તેણી વાડવ વેર
કામઠું કર તીર તાણુ, વિપ્ર વધું વિશે ૩૩
લુંટી ચોરી આહાર આણુ, પ્રેમદાશુ પ્રીત,
પુત્ર પુત્રી પરિવાર વાધ્યો, રમતો રૂડી રીત ૩૪

---

૨૫ તમ–ભરદ્વાજને કહ્યા પ્રમાણે હતુ તેમ. ૩૧ વાલ્મીકપણુ–અર્થાત આ મારી સાંપ્રતિની સ્થિતિ ૩૩ વધુ–વધ કરૂં–મારૂં

ભૂખે મરૂં ને ભમતો હીંડું, આમિષ કરતો આહાર;
આયો પાખે શોધવું નહિ, એ અધિક આચાર. ૩૫
એવે સપ્તઋષિ આવતા દીઠા, અરુન્ધતી છે સાથ;
કામઠું ને તીર તાણ્યું, હઠે સાહી હાથ. ૩૬
સપ્તઋષિ સામા આવ્યા, મુખે કે'તા મ માર;
અમકને કાંઇ છે નહિ, સંગ સાધવી નાર. ૩૭
તમને મારી આજ મારો, પોખવો પરિવાર;
બીજું બળે પામ્યા નથી, એકજ કરવા આહાર. ૩૮
સપ્તઋષિ કે'છે જઇ પૂછ પ્રજાને, જે હું કરી આવુંછું પાપ;
તમારૂં ભરણપોષણ કરવા, આતુર થઇને આપ. ૩૯
ભક્ષ સઘળું ભોગવોછો, કાંઈ પાપમાં તમારો ભાગ;
પછે અમને અહીં આવી, મારજે મન રાગ. ૪૦
પગલું એક પરઠશું નહિ, એ અમારૂં સત્ય વચન;
સત્યે શેષ ધરા ધરે છે, સત્યે શશિ હુતાશન. ૪૧
સત્ય વચન માની સાંચર્યો, પરિવાર પૂછો પ્રેમ;
સપ્તઋષે જે શીખવ્યો તે; ઉચર્યો જઇ એમ. ૪૨
પરિવાર કે'છે પાપ કરી, કાં ભર્યાં અમારાં પેટ;
પુણ્ય કરી કાં ન લાવે, કાં નિષ્ઠુર થાયે નેટ. ૪૩
પાપપુણ્યતણા ભાગી નહિ, અમો કો નિરધાર;
તેં તારૂં કર્યું ભોગવવું છે, અમો ઇચ્છું આહાર. ૪૪
વૈરાગ્ય પામી પાછો વળ્યો, સપ્તઋષિને લાગ્યો પાય;
ઉપદેશ આપો મુજને એવો, અજ્ઞાન અંધારૂં જાય. ૪૫
સાધુ સમાગમતણો મહિમા, ટળ્યો તનનો તાપ;
અજાણે મેં અધમપણાથી, કર્યાં મોટાં પાપ. ૪૬
મરામરા મુને મંત્ર આપ્યો, નહિ રામનો અધિકાર;
આ પીપળા પાછળ પ્રદક્ષિણા દેજે, જ્યાં લગેં અમો આવું આણે ઠાર. ૪૭
પીપળા પાછળ પ્રદક્ષિણા દેતાં, પડી ઊંડી ખાડ;
શોણીત ત્વચા ને મેદ મજ્જા-રહિત કેવળ હાડ. ૪૮

૪૪. ભાગી—ભાગીયા. ૪૭. નહિ ૯૦—કેમકે 'રામ' શબ્દ બોલવાને પણ તે યોગ્ય નહોતો. આ પીપળા ૯૦—અને કહ્યું કે તું આ પીપળા પાછળ ફ

કંઈ કાળે ઋષિ આવ્યા, મુજમાં રમતો દીઠો રામ;
પછે હું તો મરણ પામ્યો, ઉદે નિર્મળ નામ. ૪૯
ભાર્ગવથી અવતાર પામ્યો, વલ્મીકમાં વીર્યદ્રાવ;
વાલ્મીકિ મારૂં નામ પાડયું, ભામનીએ ન કીધો ભાવ. ૫૦

કડવું ૨૯ મું.

રાગ મારૂણી તાલજીતમાન.

તે બે અક્ષર મેં બીજ કર્યાં છે, રચ્યું રામાયણ રસાળ જી;
રામનામનો મહિમા મોટો, કાઇક લહે પશુપાળ જી. ૧
પણ રાક્ષસતણો ભય છે ભારી, તેને વારી ન શકે કોય જી;
સ્વામી નાશ નિશાચરનો, તમ વિણ કોણે ન હોય જી. ૨
તમે અવતર્યા છો એહજ કરવા, તમ યોગ્ય છે તેહ જી;
રાક્ષસ માત્રને મરણ પમાડો, અમે માગીએ એહ જી. ૩
રામ કહે તે મેં મારવા, દેઈ સત્ય વચન જી;
વાલ્મીકિને વંદી ચાલ્યા, વળી બીજે વન જી. ૪
પૂર્વદક્ષિણ કોણ આવ્યા, ગિરિચિત્રકૂટ પાવન જી;
મહાનુભાવ મુનિના ત્યાં આશ્રમ, જેના નિર્મળ મન જી. ૫
તળેટીયે મદાકિની વહે, વિમળ તેહનું નીર જી;
આરા અનુપમ સ્વચ્છ છે, તરવર ફૂલ્યાં તીર જી. ૬
શેવાળ જળ જાંબુવા જાણો, જળ ઉંડાં અતિ ગંભીર જી;
માહે મચ્છ કરે છે ક્રીડા, પીડા રહિત શરીર જી. ૭
નિર્મળ નીરમા કમળ વિકાસિત, ભમર કરે ગુન્જાર જી;
સારસ મોર બપૈયા બોલે, ચાતક શુકપિક સાર જી. ૮
વૃક્ષ સઘળા વેલિયે વીંટયાં, નમી રહ્યાં ફળભાર જી;
રામચદ્રને આવતા જાણી, વનસ્પતિ કરે નમસ્કાર જી. ૯
મૃગ શૂકર ને રોઝ સાબર, ખડ્ગ એટ વિખ્યાત જી,
રાઘવ કે આ વન રૂડું, અહીં રહિયે એકાંત જી. ૧૦

---

૫૦. વલ્મીકમાં–રાફડામાં (ભાર્ગવ મુનિનો વીર્યદ્રાવ થવાથી). ૧. પશુપાળ–પશુપતિ–શંકર. ૫ કોણ–ખૂણો (અગ્નિ ખૂણો) ૭ જાંબુવાં–જાંબુવા રંગનાં ૮ પિક–કોયલ ૧૦. સાબર–'સાંમરા' પ્ર ૨ જી. ખડ્ગ–ગેંડો. એટ–શિકારી.

ચતુર ચડ્યા (સડવડી) ચિત્રકૂટ ઉપર, લેઇ વંશવૃક્ષની ડાળ જી;
ગિરિશૃંગ ઉપર ચઢી બે કીધી, પર્ણકુટી તતકાળ જી. ૧૧
વાસ્તુપૂજા (કરી) ત્યાં વસિયા, લક્ષ્મણ સીતા રામ જી;
મહાદેવ ભાગ્યાં રહ્યાં રીસાવી, જાણે વસંતઋતુ ને કામ જી. ૧૨
તમસાતીરથકી સાંચરિયો, સાકેત ભણી સુમંત્ર પ્રધાન જી;
નગરમાંહી કહો ક્યમ પેશીશ, રઘુનાથ વળાવી રાન જી. ૧૩
અભાગિયો હું અલ્પ મતિછું, મારા પાપતણો નહિપાર જી;
પંચઇંટાલી મનુષ્ય મારશે, ઉતારશે અધિકાર જી. ૧૪
દેશરથરાજા મને પૂછશે, ક્યાં મૂકી આવ્યો રામ જી;
મેં તુંને ક્યારે કહ્યું હતું, ક્યાં કૂડું કીધું કામ જી. ૧૫
તું પ્રાણજીવનને મૂકી આવ્યો, હવે મુજને માર જી;
ત્યારે હું શો ઉત્તર આપીશ, નયણાં વે'તાં વાર જી. ૧૬
જેમ કો જાણે નહિ તેમ જાઉં, કે'શે કોણ કરી આવ્યો કાજ જી;
રામ વન મેલીને આવ્યો, નથી આવતી લાજ જી. ૧૭
સાંજે સૂની શેરીએ થઇ, જ્યાં મનુષ્ય મળે નહિ કોય જી;
અપરાધીની પેરે આવે, ત્યાં રામ રામ કહી રોય જી. ૧૮
સાન વહોણા શય્યા ઉપર, સૂના હુતા રાય જી;
સુમંત્ર આગળ આવીને ઉભો, પ્રભુ દિજે કર્ણપસાય જી. ૧૯
શુદ્ધિ વળી સુમંત્રને સાદે, જાણ્યું રોષે ભરાણા રામ જી;
આપોપે અહીં આવ્યા નહિ, ન ગમે મારૂં નામ જી. ૨૦
મુજ મંદમતિને જે કહાવ્યું હોય, તે તું કહે મારા વીર જી;
મેલી આવ્યો કે લેઈ આવ્યો, સુંદર શ્યામશરીર જી. ૨૧
સ્વામી રામચંદ્ર તો વન પધાર્યા, સાથે સીતા લક્ષ્મણ ભ્રાત જી;
તમને તો નમસ્કાર કહાવિયો, મનગમતું કર્યું માત જી; ૨૨
સુણતાં પ્રાણ ગયા રાજાના, મંચક ઉપર મરણ જી;
સ્નાન દાન ક્રિયા વિધિ કાંઇ, નહિ એકે આચરણ જી. ૨૩
કૌશલ્યા આક્રંદ કરી ઉઠી, વસિષ્ટે વારી રાખી રાણી જી;
બીજે રાજા આવી બેસશે, દશરથ મુવો જાણી જી. ૨૪
કેહાં મેહામોટી એક આણી, ઘૃત માંહે નામી જી;

૧૯. કર્ણપસાય દીજે–સાંભળવાની કૃપા કરો. ૨૨. માત–માતા (કૈકેયી)ને

કૌશલ્યા સુમત્રે સાહી, સુવાર્યાં તે સ્વામી જી. ૨૫
તણી તનને બા'ર કાઢ્યો, ક્ષઇ ઘૃત કુંડીમાં નાખ્યો જી;
જેમ કો નગરનિવાસી ન જાણે, તેમ ઘર માંહે રાખ્યો જી. ૨૬
દશરથ આ દેશાંતર લખ્યો રે, કાગળ સુમંત્રે સાચો જી;
સ્વસ્તિ શ્રી કેકેયપુર સ્થાને, રાઘવ નામે રાચો જી. ૨૭
ભરત શત્રુઘ્ન બેહુએ ભાઇ, દુષ્ટ કાગળ અહીં આવ્યો જી;
વાટે થઇને પાણી પીએ, ભૂપતિને મન ભાવો જી. ૨૮
કાસદ બે તે ચંચળ ચાલ્યા, સાતે દહાડે પોહોત્યા જી;
સમાચાર સર્વ કહ્યા ભરતને, સાંચરીએ સુર સમોતા જી. ૨૯
મામાજીને મોકલાવીને, હૈયે આણી હિત જી;
ઉચમુંચ ચાલવું તે શું, પૂછે સુધાજીત જી. ૩૦
મોસાળું કીધું મામાજીએ, વસ્ત્ર વિવિધ શણગાર જી;
હય હાથીને રથ આપ્યા બહુ, શકટ ભરીને ભાર જી ૩૧
વળાવા આવ્યો ચોડેરો, મઝલ એકનું માન જી;
વળી વહેલા બે વીર આવજો, એમ કહી વળ્યો (સુધાજીત) રાજન જી. ૩૨
વાટે વિમાસણ કરી મનમાં, ત્યાં મારૂં તે શું કામ જી;
રામ સિંહ છતાં હું શિયાળતણું તે, કોણે લીધું નામ જી. ૩૩
વાટે અપશુકન તો થાયે, ઉપજે અતિ ઉચ્ચાટ જી;
ડાબા જોઇએ તે જમણા જાયે, સાવજ વસમી વાટ જી. ૩૪
ઉફાંટો ને અંગ ઉધડકે, રોમ ઉપરાં થાય જી;
આંખેથી આસુ ઝરે ને, થર થર ધ્રુજે કાય જી. ૩૫
માર્ગમાં તીર્થ બહુ આવે, વિધિપૂર્વક ત્યાં ના'ય જી;
બ્રાહ્મણને દક્ષિણા બહુ આપે, અનેક નદી અવધાય જી. ૩૬
સાત દિવસે સાકેત સમીપે, ભરત મહાભડ આવ્યા જી,
વાડી દેખી વિસ્મય પામ્યા, શું ભાઇ વનથી વસંત રીસાવ્યા જી! ૩૭

---

૨૭. દશરથ ઈ૦–દશરથના નામથી સુમત્રે દેશાંતરમાં કાગળ લખ્યો. અથવા દેશાંતરમાં રહેલા દશરથના સંબંધમાં સુમત્રે કાગળ લખ્યો. 'દશરથ આધે શાંન લખ્યોરે' પ્ર ૨ જી. ૨૯ સમોતા–(મન્માનિતા)માન પામેલા. ૩૦. મોકલાવીને–(તે કાગળ) ઉચમુચ–ઉચમુચ પ્ર. ૨. ૩૫ ઉધડકે–ઉધ્રકે પ્ર. ૨–૩. ૩૬. અવધાય–અવધાન પૂર્વક (સ્નાન કરે.) ૩૭. વનથી ઈ૦–અર્થાત્ વસંતઋતુની શોભા રહિત આ વાડી ઉજ્જડ કેમ છે?

વન ભોજન કરવાને વૈશ્યજન, જે આવતા અનુદિન જી;
તે આજ કા નથી દીસતા, કાં વનફળ વિહોણું વન જી. ૩૮
વારમુખ્યા કાં નથી નાચતી, કે કામી થયા તિરધન જી;
અયોધ્યા અણમણી દીસે, જાણીએ નથી જીવતા જન જી। ૩૯
જાણીએ તતકાળની રાંડી રામા, પે'ર્યા વિના પાગરણુ જી;
અયોધ્યા એવી દીસે છે, શું ભાઈ દશરથ પામ્યા મરણ જી. ૪૦
ચંદ્ર વિહોણી યથા શરવરી, દીપક જ્યમ વણુ તેલ જી;
વૃક્ષ વિહોણું વન શોભે જેમ, એવા અયોધ્યાના મે'લજી. ૪૧
શું ભાઇ રામ નથી નગરમાં, ધ્વજાપતાકા ન દીસે જી;
આઘા પગ અશ્વના ન ચાલે, મારૂં હૈયું ન હીસે જી. ૪૨
સામુ કો શે નથી આવતું, શું ભાઇ નગર નથી વસ્તુ જી;
રોવા સરખાં મુખ સહુકોનાં, કોનુ વદન ન દીસે હસ્તુ જી. ૪૩
એમ અનેક આલોચન કરે છે, પુરમાં કર્યો પ્રવેશ જી,
પ્રાચી દિશ જેમ દારુણ દીસે, વણુ ઉગે દિનેશ જી. ૪૪
નામ ન લે કો નગર માહે, ન નામે કો શીશ જી,
આ કૈકયીનો કુંવર આવ્યો, લોક તણે મન રીસ જી, ૪૫
દાસી દાસ સહુ દીઠા દામણા, ઉંધે મોઢે માત જી;
વિધવાતણો વેશ ધર્યો છે, આંખે આસુપાત જી. ૪૬
કાં માતા તુ એવી દીસે, કે તેં દુભવ્યા રામ જી;
કે પિતાએ તું પરહરી, કાંઈ એક કૂડું કીધુ કામ જી. ૪૭
અપરાધણ સરખી દીસે છે, દેવાયોગ્ય જમદડ જી;
એક તારે અપરાધે દુખી દીસેછે, આખું એ બ્રહ્માંડ જી. ૪૮
માતા કહે મેં તારે કાજે, રચ્યો એક પ્રપંચ જી;
કહોને કહુ જે કામણ બેદું, મળજો કરતા સચ જી. ૪૯
રાજા કને રાજ્ય મેં માગ્યું, કુંવર તારે કાજ જી;
રામચંદ્ર મેં વન ચલાવ્યા, તેને વિરહે મુવા મહારાજ જી. ૫૦

---

૩૯. વારમુખ્યા–વેશ્યાઓ. ૪૦. પે'ર્યા ઇ૦–પે'રા વિણુ પ્રાગણુ જી. પ્ર. ૨. પાગરણુ–વસ્ત્ર. ૪૯. કહોને–કહુને પ્ર. ૧. કામણુ—કામણરૂપી આળ. બેદું–'વેદું' પ્ર. ૧ લી. ૫૦. તન વિરહે ઇ.–'દેવગત મહારાજ જી.' પ્ર. ૨ જી.

કડવું ૩૦ મું.

રાગ વેરાડી.

સુણી ભરત તે અવનિ પડચો, રામ રામ કહી ગાઢે રડચો,
ફટ માતા ભૂડી પાપણી, હવે હુ તને નાખુ હણી ૧
ભૂડી તેં માર્યો ભરતાર, તારા પાપ તણો નહિ પાર,
માટી મારતા નવ સર્યું, રામ તજ્યા તે કૂડુ કર્યું ૨
દશરથ મુવાનુ દુ ખ નથી, રામ વિરહે મને કહુ કથી,
તેં રાજયયોગ્ય જાણ્યા નહિ રામ, હુ અનુચર યોગ્ય કરસવેં મમ ૩
કાઢી ખડ્ગ છેદવા શીશ, ઉઠચો માતા ઉપર રીસ,
ઉગામીને ઉભો રહ્યો, બોન એક ત્યા એવો કહ્યો ૪
માતા માર્યે મને નહિ પાપ, જે તેં માર્યો મારો બાપ,
માતહત્યા મનમા નવ ગણુ, રામ મુખ ન જુએ મુજતણું ૫
રામવિમુખ મારે નહિ માત, રામવિમુખ મારે નહિ તાત,
નહિ પુત્ર કલત્ર (મારે) નહિ પરિવાર, રામ વિના સુનો સંસાર ૬
રામ ભ્રાતા માતા ત્રાતા તાત, રામ વિના સર્વે મિથ્યા વાત,
રામ સિંહને તુ શિયાળ, રામ કલ્પતરુ તુ એરડકાળ ૭
રામ ચિંતામણિ હુ તો મચ, રામ ઉચ્ચૈઃશ્રવા તું ગર્ધવ સાચ,
રામ કનક તે હુ કથીર, હું કહરુ કામળો રાઘવ ચીર ૮
ગજપાખર ગર્ધવ ઉપર કો ધરે, કો કોડી બદલી રત્ન પરહરે,
રામચદ્ર અખિલ ઉદ્યોત, અર્ક ઉગ્યે જેમ ખદ્યોત ૯
મેં રાખ્યુ ન જાયે કૌશલનુ રાજ, મા તેં કીધુ કૂડુ કાજ,
એમ કહી કરે આક્રંદ, રામ વિરહે મરૂ નહિ મંદ !! ૧૦
પાપી પ્રાણ મારા નવ જાય, રામ વિના ક્ષણ યુગ સમ થાય,
સમીપે આવ્યો સુમત્ર પ્રધાન, વસિષ્ઠ ગુરુ આવ્યો સન્નિધાન ૧૧
શાતો રહી પ્રજાને પાળ, વિશ્વવેદના તુ તો ટાળ
દાહાજલિ દશરથને કરો, માતા શોક સર્વ પરહરો ૧૨
શુ કરૂ જો તમે એમ કહો, રામશુ સ્નેહ લગાર ન લહો

---

૬ મારે ઇ૦—રામથી વિમુખ માતા વગેરેનો મારે ખપ નથી ૮ ઉચ્ચૈઃ શ્રવા—(ઉંચા કાનવાળો) અશ્વરત્ન. ૧૦ મરૂં નહિ—હું કેમ મરતો નથી !! ૧૧. સન્નિધાન—પાસે.

રામ કરશે કૌશલનું રાજ, મેં સેવક થઈ કરવું કાજ. ૧૩
આવ્યો દશરથરાયને પાસ, પિતાતણે વિરહે નિ:શ્વાસ;
કૌશલ્યા કહેછે કૈકેયીકુમાર, ધરો રાજ્યકાજ સહુ ભાર. ૧૪
માગી લીધું તારી માત, વડો વન ચલાવ્યો ભ્રાત;
ભરત ભણે તે ભૂંડું કામ, મુજ આગળ મા લેશો નામ. ૧૫
મારે રામ સધાતે રંગ, સુણી વચન થયું મન ભંગ;
જગત માહે પાપ જેટલું, માતા મુને લાગે તેટલું. ૧૬
જો રાજ્ય કરવું મુજને મન ગમે, રામચંદ્ર વનમાંહી દમે;
વહાલા કને જાઈશ વન, અહીં રહીશ નહિ એક દિન. ૧૭
પછે રાણીએ પાડી રીર, દેખી દશરથરાયતણું શરીર;
ઉભી થઇ અગ આછેટે, રાયવિના રહેવું ન ઘટે. ૧૮
હૈયું કૂટે ને હાથજ ઘસે, દશન દંશે ને અંગ ઉધરસે;
દશરથને લેઇ જાતાં શોક, માનવ માત્ર તે મૂકે પોક. ૧૯
કાઇ અણાવ્યાં ચંદનતણા, દશરથને દેન દેવાને ઘણા;
દેન દેઇને કીધુ સ્નાન, દાહાંજલિ દીધુ જળદાન. ૨૦
અયોધ્યાથી એક અળગું ગામ,(ત્યા) આવી રહ્યાસહુ રટતા રામ,
અયોધ્યાનિવાસી જન, ભરત સધાતે જાવા વન. ૨૧
ત્યાં રહીને ક્રિયા કરી, વશિષ્ઠે સર્વ વિધિ વિસ્તરી;
ગૌતમ જાબાળ ને જમદગ્ન, પૃથુશ્રવા પાસે છે પ્રજ્ઞ. ૨૨
એ આદિ મોટા મુનિજન, ભરત સધાતે ચાલ્યા વન;
વનમાં જોતા જોતા જાય, ગિરિ ગહ્વર પર્વત ચઢી પાય. ૨૩
હદે ચિંતવતા રામના ચરણ, વિરહે વહાલા પામશું મરણ;
તજી નિદ્રા શ્રમ અંનપાન, શરીરતણા ટળ્યાં અભિધાન. ૨૪
જોતા રોતા રટતા રામ, મુખથકી એ ન મેલે નામ;
નયનથકી ચાલે નીરઝરણ, એકમનાં અઢારે વરણ. ૨૫
વાટે પગલાં પેખતા જાય, આ આગળ રાઘવના પાય;
ષોડશ ચિન્હે અંકિત ચરણ, બ્રહ્માદિક વાંછે જેનું શરણ. ૨૬
જેમ સહુએ સર્વસ્વ હાર્યું હોય,-એમ શોધતાં સાંચરે સર્વ કોય;

૧૯. દશન-દાંતે. દંશે-કરડે. ઉધરસે-પાડે-પછાડે (?) ૨૨. પ્રજ્ઞ-જ્ઞાની.
૨૬. ષોડશ-સોળ (યવ, મત્સ્ય, ધ્વજા, વગેરે સામુદ્રિક ચિન્હ).

આ પગના સીતાજી તણા, મધ્યે મોહે સોહામણા ૨૭
અરસપરસ લક્ષ્મણના પાય, કેડેથી તે જોતા જાય
લોટી ભરત મૂકે રેણુ, નાચે ગાયે વાહે વેણુ ૨૮
જે જે રામે કીધા ચરિત્ર, તે તો ગાતા પરમ પવિત્ર,
સુણિયુ શૃંગવેનપતિ ભીલ, ગુહ નામે અતિ દારુણ દિલ ૨૯
ગુહ સચર્યો ભરતજ ભણી, સાથે સેના લીધી ઘણી,
રણતૂર ને વજાડતે ઢોલ, માર મારમુખ બોલે બોલ ૩૦
બાણતણા વરસે વરસાત, અનેક આયુધના આઘાત
જેની માયે વન વળાવ્યા રામ, વળી જાયે કરવા સંગ્રામ ૩૧
આયુધ વેહોણા પાયે પળે, જાણે કઇ રઘુનંદન મળે,
ભીલભણી પ્રેર્યો પ્રધાન, સુમન્ત્ર કહેછે શૈલરાજાન ૩૨
શા માટે મેલે આયુધ, રામભક્ત ભરત છે શુદ્ધ
મનાવા રામને જાય, તું આગળ કા આડો થાય ૩૩
ભીલ ભરતને લગ્યો પાય, જય જયજય રાઘવરાય,
અહીં જટા રામને કરી, રાજ્યવેશ સર્વે પરહરી. ૩૪
ઉતાર્યું સહુ તમસાતીર ત્રાપા બાંધી નિર્મળ નીર
પ્રાગવડ આવ્યા સહુ કોય ભરદ્વાજ આશ્રમ જઈ જોય ૩૫
મહાનુભાવને પૂછ્યો મર્મ, તીર્થના સર્વ કીધા કર્મ
ત્યાં થકી વળી જોતા જાય, ભીલરાય પેમે છે પાય ૩૬
ઓ પેલા પર્વત ઉપર કોય ઉજાતો કોઈએક જઈ જોય,
ન દીઠા મૂકે નિશ્વાસ (વળી) આઘેરા જઇ તે કરે આશ ૩૭
પર્વત મોટા દીસે ઘણા, જાણે હસ્તી દશરથ તણા,
ઝા કાઢી આવેછે ભાળ, ત્યાં જોવા આવે તતકાળ ૩૮
ધૂમાડો દેખીને ધસે, આણે પર્વત કોએક વસે,
નથી દીસતા થયા નિરાશ વળી જોતા હીંડે વનવાસ ૩૯
વાલ્મીકિને પૂછી વાત ત્રસ કરીને ચાલ્યા નાટ,
ચિત્રકૂટ પર્વત જાણી ભાગ દર્શન દેશે દેવદયાળ ૪૦

---

૨૮ લોટી—આલોટીને રેણુ—રેણૂ (રામના ચરણની) ૩૨ શૈલરાજાન!—હે પર્વતના રાજા! ૪૦ ત્રસ કરીને—અર્થાત્ વાલ્મીકિથી ભાળ મળી તેથી આનંદ પામીને

લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહે રઘુવીર, સીતા થયાં છે શ્રાન્ત શરીર;
કહે તો જઇ દેખાડું વન, મનાવું મહિલાનું મન. ૪૧
યહાં લગી તું નિપાવે પાક, ફળ મૂળ પત્ર નાના શાક;
લક્ષ્મણ કહેછે વારૂ વાત, વે'લા જઇ આવજો ભ્રાત. ૪૨
આગળથી તે ચાલ્યા રામ, કેડે સીતા સુખનું ધામ;
આઘેરા જઇ ઉભા રહ્યા, લક્ષ્મણથકી વેગળા વહ્યા. ૪૩
સીતાને સ્કંધે મેલ્યો હાથ, કૌતક કોટિક કરે રઘુનાથ;
વેલી વૃક્ષે વીંટાણી જેમ, સીતા તો વળગી રહે તેમ. ૪૪
આ જોરે જનકનંદિની, સુરીનર મુનિ જનને વંદિની;
આ જોરે વૃક્ષ રહ્યાં છે નમી, પામ્યાં ફળ વનમાં દેહ દમી. ૪૫
તે તને કરે છે નમસ્કાર, આગળ ફળતણા અપાર;
આ કોકિલા કરેછે(તુજ આગળ)ગાન,નાચે મોર મધુર ગતિ ગાન ૪૬
કીર કરેછે મધુરા નાદ, બપૈયા કરે ઘનને સાદ;
તું દેખી કોપે છે કેળ, જંઘા તારી વિષે રસરેલ. ૪૭
આ જો રે સિંહ કરેછે ઉપવાસ, તારા જેવી કટિ થવાની આશ;
કપોત કોકો કે'તા ભમે, ગ્રીવા તારી એને ગમે. ૪૮
આ મૃગનાં બાળક નાહાં જાય, તારાં નયન દેખી વિસ્મય થાય;
આ જોરે જાસુનાં ફૂલ, આથી અધર અરુણ અમૂલ્ય. ૪૯
કુસુમતણા ગુંથીને હાર, સીતાને આરોપે સાર;
તેહતણા ત્યાં દશ કરી, ઉછાળી રીઝે સુંદરી. ૫૦

કડવું ૩૧ મું.

રાગ દેશાખ દોહરી.

ફળ પ્રવાળ[1] ને સ્તંભ કુસુમાવળી, નાના જે ગિરિધાત;
સીતાને સર્વ દેખાડે છે, વિવિધ કરેછે વાત. ૧
વેલી માહે જઇ છપેછે, શોધી કાઢે રામ;
કુતૂહલ કરેછે ઘણાં, રતિશું જ્યમ કામ. ૨

---

૪૨ યહાં ઇ૦—'જ્યાં લગે તું પણ પાક.' ૫. ૧. ૪૬. મધુર ગતિ ૦.–મધુર ગતિથી તાન લેઇને. ૧. પ્રવાળ–કોમળ પાંદડાં. સ્તંભ—એકજ સ્થામા ઉગેલા છોડ.

પછે આવ્યા મંદાકિની તીરે, ધીરે વહે સમીર;
આરા અતિશે અનુપમ છે, વહે જળ ગંભીર. ૩
કમળ ઉપર ભમર ભમે છે, અનેક કરે ગુંજાર;
જળચર જોવા સરખાં માંહે, વિવિધ કરે વિહાર. ૪
પછે પાણી માંહે પેઠાં બેહુએ, છાંટવા લાગ્યા છોળ;
જળ કેલિ કરેછે જાનકીશુ, કામની કરે કલોલ. ૫
કમળનાળે બહુ રમે છે, ભમે છે તીરે તીર;
ડુબકી ખાએ છે જાનકી, શોધી કાઢે (છે) શ્યામશરીર. ૬
કર ગ્રહીને કાઢતાં, ઉપમા એવી થાય;
જાણે ઉદધિમાંથી રમાને, વરે વૈકુંઠરાય. ૭
વળી બાહેર નિસર્યાં, રામ આણી રંગ;
એક શિલા ઉપર બેઉ બેઠાં, અતિ અનુપમ અંગ. ૮
રામજીએ જાનકીને, બેસારી ઉછંગ;
વાહાલાજીએ વેણી ગુંથી, હદે આણી રંગ. ૯
ગેરૂ મનશિલ ધાત બીજી, અને(ક) તારી આસ;
નાના વિધ ચિત્રામ કીધાં, ભામનીને ભાલ. ૧૦
હાસ્ય કૌતક કોટિ કીધાં, વિવિધ પેર વિનોદ;
રામ સીતા રમ્યાં રંગે, મનમાં પામ્યાં મોદ. ૧૧
જાનકી તું જીવન મારૂં, પ્રાણથકી અદકી પ્રીત;
સીતા તું મુને સાચું કહેજે, હું તને પૂછું રસરીત. ૧૨
અયોધ્યામાં સુખ હતું કે, અહીં સુખ છે આજ;
રૂડું તનેક્યાં લાગે છે, કહેજે ગેલી લાજ. ૧૩
સીતા કહેછે શું કહું, જ્યાં તમો પાસે રામ;
ત્યાં મારે સઘળાં સુખ, શું કરૂં અયોધ્યા ગામ. ૧૪
એમ કહીને વળ્યા પાછા, વીર જોતો હશે વાટ;
અસુર એવડું ક્યાં કર્યું, અતિ કરશે ઉચ્ચાટ. ૧૫
મઢી સમીપે આવીને, વેગળાં થયાં બેહ;
લક્ષ્મણ રળિયાત થયો, નિકટ આવે નેહ. ૧૫

૧૦. ગેર ઇ૦—ગેર મુખ્ય ધાત બીજી અને તારી આસ: પ્ર. ૧. તારી—તારા તારાગાળી—?

રામજી પછી આરોગ્યા, સીતા કરે ભોજન,
લક્ષ્મણજીએ પ્રસાદ લીધો, પરમ થઇ પ્રસન્ન. ૧૭
ઉગરતું તે ઉગવ્યુ, સાચવે સીતા નાર,
જેષ્ટિકા તે કર ગ્રહીને, મરકલા કરે મોરાર ૧૮
ઇંદ્રનો એક દિકરો, જયંત જેનું નામ,
જાનકીજીને જોતા, ઉપન્યો અતિ કામ ૧૯
વાયસ થઇને આમિષ ભોટે, કરવા લાગ્યો આળ,
જાનકી કહેછે જારે પાપી, ભુવન ખીજું ભાળ ૨૦
તોએ આળ કરતો રહે નહિ, જાનકીને ચઢાવે રીસ,
વળી ઉડે ને આઘો આવે, જોતા શ્રીજગદીશ ૨૧
સ્તન ઉપર પાપીએ કીધો, ચચતણો પ્રહાર,
વૈદેહી ત્યા રોવા લાગ્યા, વહે શોણિતધાર ૨૨
રામજી નથી વારતા, મુને કષ્ટ દેછે કાગ,
વડી વારનો કેડે પડ્યો છે, હદે આણી રાગ ૨૩
ઉગામે છે લાકડી, લમ લમ ઉડે આપ,
સીતા કહેછે મારૂ સત જાયે, નહિતર દેતી શાપ. ૨૪
વળી ધાઈ આવ્યો જેટલે, સીતા કરે વિલાપ,
ધાઓ લક્ષ્મણ રઘુપતિ, હું પ્રાણ કાઢીશ આપ ૨૫
રામ સખ્યા વદતા તા, રૂદન કરતી દીઠી નાર,
દર્ભસનાકા વાયસ પર નાખી, વદન ભાખી માર ૨૬
વૈશ્વાનરની જ્વાળા સરખી, જાણીએ જમદંડ,
શિવત્રિશૂળ સરખી તણ શલાકા, સહી કરે શતખંડ ૨૭
આગળથો ઉજાતો જાયે, અપરાધી તે આધ,
પિતાને તે શરણ આવ્યો સુરપતિ કહે નહિ સાધ્ય, ૨૮
વિષ ખાધુ પાવકમા પેઠો, બૂડ્યો ઉંડે નીર,
વાઘણે વિડારી ન નાખ્યુ, તુજતણુ સકળ શરીર ૨૯
સીતા સિંહણી ને તું શિયાળ, દેવા ગયો આલિંગન

---

૧૮ ઉગરતુ તે ઉગવ્યુ–બાકી રહેલા ભોજનની ઘટિત વ્યવસ્થા કરીને સફળ કર્યું 'ઉતરતુ' પ્ર ૧ લી ૨૦ આમિષ બોટે–સીતાના માસનો સ્પર્શ કરે ૨૮ સાધ્ય—પ્રતિમાર કરવા જેવો (તુ નથી) ૨૯ કેમકે તે સીતાની મશ્કરી કરી તે વિષ ખાવા બરાબર છે. વાઘણે–સીતારૂપી વાઘણે.

પછે આવ્યા મંદાકિની તીરે, ધીરે વહે સમીર;
આરા અતિશે અનુપમ છે, વહે જળ ગંભીર. ૩
કમળ ઉપર ભમર ભમે છે, અનેક કરે ગુંજાર;
જળચર જોવા સરખાં માંહે, વિવિધ કરે વિહાર. ૪
પછે પાણી માહે પેઠાં બેહુએ, છાંટવા લાગ્યા છોળ;
જળ કેલિ કરેછે જાનકીશુ, કાગની કરે કલોલ. ૫
કમળનાળે બહુ રમે છે, ભમે છે તીરે તીર;
ડુબકી ખાએ છે જાનકી, શોધી કાઢે (છે) શ્યામશરીર. ૬
કર ગ્રહીને કાઢતા, ઉપમા એવી થાય;
જાણે ઉદધિમાથી રમાને, વરે વૈકુંઠરાય ૭
વળી બાહેર નિસર્યાં, રામ આણી રંગ;
એક શિલા ઉપર બેઉ બેઠાં, અતિ અનુપમ અંગ. ૮
રામજીએ જાનકીને, બેસારી ઉછંગ,
વાહાલાજીએ વેણી ગુથી, હદે આણી રંગ. ૯
ગેરૂ મનશિલ ધાત બીજી, અને(ક) તારી આલ;
નાના વિધ ચિત્રામ કીધાં, ભામનીને ભાલ ૧૦
હાસ્ય કૌતક કોટિ કીધા, વિવિધ પેર વિનોદ;
રામ સીતા રમ્યાં રંગે, મનમાં પામ્યાં મોદ. ૧૧
જાનકી તુ જીવન મારૂ, પ્રાણથકી અદકી પ્રીત;
સીતા તુ મુને સાચું કહેજે, હું તને પૂછુ રસરીત. ૧૨
અયોધ્યામા સુખ હતુ કે, આહીં સુખ છે આજ;
રૂડું તને કયા લાગે છે, કહેજે મેલી લાજ. ૧૩
સીતા કહેછે શુ કહું, જ્યા તમો પાસે રામ;
ત્યા મારે સઘળાં સુખ, શુ કરૂ અયોધ્યા ગામ. ૧૪
એમ કહીને વળ્યા પાછા, વીર જોતો હોશે વાટ;
અસુર એરડુ ક્યાં કર્યું, અતિ કરશે ઉચ્ચાટ. ૧૫
મઢી સમીપે આવીને, વેગળા થયા બેહ;
લક્ષ્મણ રળિયાત થયો, નિકટ આવે નેહ. ૧૫

૧૦. ગેર ઇ૦—ગેરૂ મણુશ ધાત બીજી અને તારી આપ. પ્ર.૧. તારી-તારા તારાવાળી—વરગી. આળ હરનાળ.

રામજી પછી આરોગ્યા, સીતા કરે ભોજન;
લક્ષ્મણજીએ પ્રસાદ લીધો, પરમ થઇ પ્રસન્ન. ૧૭
ઉગરતું તે ઉગવ્યું, સાચવે સીતા નાર;
જોષિકા તે કર ગ્રહીને, મરકલાં કરે મોરાર. ૧૮
ઇંદ્રનો એક દિકરો, જયંત જેનું નામ;
જાનકીજીને જોતાં, ઉપન્યો અતિ કામ. ૧૯
વાયસ થઇને આમિષ ઓરે, કરવા લાગ્યો આળ;
જાનકી કહેછે જારે પાપી, ભુવન બીજું ભાળ. ૨૦
તોએ આળ કરતો રહે નહિ, જાનકીને ચઢાવે રીસ;
વળી ઉડે ને આઘો આવે, જોતાં શ્રીજગદીશ. ૨૧
સ્તન ઉપર પાપીએ કીધો, ચંચતણો પ્રહાર;
વૈદેહી ત્યાં રોવા લાગ્યાં, વહે શોણિતધાર. ૨૨
રામજી નથી વારતા, સુતે કષ્ટ દેછે કાગ;
વડી વારનો કેડે પડ્યો છે, હદે આણી રાગ. ૨૩
ઉગામે છે લાકડી, સમ સમ ઉડે આપ;
સીતા કહેછે મારું સત જાયે, નહિતર દેતી શાપ. ૨૪
વળી ધાઈ આવ્યો જેટલે, સીતા કરે વિલાપ;
ધાઓ લક્ષ્મણ રઘુપતિ, હું પ્રાણ કાઢીશ આપ. ૨૫
રામ સંધ્યા વદતા'તા, રૂદન કરતી દીઠી નાર;
દર્ભશલાકા વાયસ પર નાંખી, વદન ભાખી માર. ૨૬
વૈશ્વાનરની જ્વાળા સરખી, જાણીએ જમદંડ;
શિવત્રિશૂળ સરખી ત્રણ શલાકા, સહી કરે શતખંડ. ૨૭
આગળથી ઉજાતો જાયે, અપરાધી તે આઘ;
પિતાને તે શરણ આવ્યો, સુરપતિ કહે નહિ સાધ્ય. ૨૮
વિષ ખાધું પાવકમાં પેઠો, બૂડ્યો ઉંડે નીર;
વાઘણે વિડારી ન નાખ્યું, તુજતણું સકળ શરીર. ૨૯
સીતા સિંહણી ને તું શિયાળ, દેવા ગયો આલિંગન;

---

૧૮. ઉગરતું તે ઉગવ્યું–બાકી રહેલા ભોજનની ઘટિત વ્યવસ્થા કરી- સફળ કર્યું. 'ઉતરતું' પ્ર. ૧ લી. ૨૦. આમિષ ઓરે–સીતાના માંસનો ...ર્શ કરે. ૨૮. સાધ્ય—પ્રતિકાર કરવા જેવો (તું નથી). ૨૯. કેમકે તેં સી- ...ની મશ્કરી કરી તે વિષ ખાવા બરાબર છે. વાઘણે–સીતારૂપી વાઘણે.

સાપણુને મુખ હાથ ઘાલ્યો, મરવા પશુ તુજ મન ૩૦
સીતા કોપી સ્વર્ગ બાળે, રામ કોપ્યા બાળે ત્રિલોક,
સૂતા સિંહને જગાડયો, તું સમગ્ર પામ્યો શોક ૩૧
રામબાણ છે અનિવારણ ત્રિલોક પામે ત્રાસ,
મારે પુત્ર પાખે ચાલશે, તેં ઉપાયો ઉપહાસ ૩૨
જગતમાતાને મળે જઇને, પ્રકટ કીધું પાપ,
ભસ્મ તું કાં કીધો નહિ, દીધો નહિ શે શાપ! ૩૩
મારી કાઢયો મહાપાપિષ્ટને, દેવદૂત વળગ્યા ચાર
સ્વર્ગથી વેગળો જઈ, મૂક્યો જયતકુમાર ૩૪
વળી આવ્યો વરુણ ભણી, રાખ જળપતિ આજ,
શરણ આવ્યો મારશે, તુને લાગશે અતિ લાજ ૩૫
અજાણે મેં રામજીનો, એક કર્યો અપરાધ,
ચેષ્ટા કીધી સીતા સાથે, સાધવી જે સાથ ૩૬
શત વજ્ર સરખી આવેછે, ત્રિશનાકા તતકાળ,
કોટિ અગ્નિ સરખી ભડકે, ઝગકી ઝાળે ઝાળ ૩૭
અર્ધચંદ્ર કરી કઢા યો, જાણે ચતુર્ભુજનું ચક્ર,
વઢવા આવે વપુનાયસ, વદન જેનું વક્ર ૩૮
જમે જાણ્યું જેટને, દડનડે કરવા લાગ્યો પ્રહાર,
રામશત્રુ મેં રાખ્યો ન જાયે, હોય હાહામાર ૩૯
અગ્નિએ આધો આવવા ન દીધો, ભમિયો સાગર સાત,
ગિરિશૃંગ ઉપર ગુહા ગહ્વર, કુમેરપુર થયો પાત ૪૦
કુબેરે કાઢયો કહણ કહીને, આવ્યો બ્રહ્મસદન
વિધાતા તમો શરણ રાખો, હું સુરરાજનો તન ૪૧
બ્રહ્મા કહેછે જારે ભાઇ, તું રાખ્યો ન જાયે ઘણું,
રામબાણ તે મને મારે એટલે માગી લીધું મર્ણું ૪૨
પછે પશુપતિજીને ચરણે લાગ્યો રાખ્ય શંભર શર્મ,
રામબાણ મને મારવા આવે જેમ ન મારે મર્મ ૪૩

૩૩ જગતમાતાને ઇ૦—જગતમાતાનેજ મળે જૈને ૨ ૧-૨. ૩૭ શત ઇ૦—સત્ય વજ્ર સરખી આવે છે ત્રિશાખા ઇ૦ ૨ ૧ ૩૮ અર્ધચંદ્ર કરી—ગળચી પકડીને ૪૦ કુમેરપુર ઇ૦—કુવેરપુર થયો પાત ૧—૨. ૪૧ સુરપાદ—ઇંદ્ર

મહાદેવ કહેછે શરણ જા, રામને આપ્યુ રંગ;
શરણાગત વત્સલ પ્રભુ તુને, રાખશે શ્રીરંગ ४४
બીજે દુભવાણો હોય તો રામ રાખે, રામ દુભવ્યો ન રાખે કોય;
રામજી છે સ્વામી સહુનો, જઇ જક્તકર્તા જોય. ४५
ભક્તવત્સલ પતિતપાવન, દીનબંધુ દયાળ;
અશરણશરણ આનંદ ધન, શરણાગત કરે સભાળ. ४६
જયંત જઇ પડયો જ્યારે, પુરૂષોત્તમને પાય;
અપરાધી છુ રાખો રાઘવ, જાનકી સુજ માય ४७
રામ કહેછે અસ્ત્ર મારૂ, કદીએ નિષ્ફળ ન થાય,
મેરૂ ચળે ને અગ્નિ ટાઢો, સાગર જો સૂકાય ४८
શરણ આવ્યાને મરણ નહિ, એ માટે આપ તુ એક અંગ;
આશા માહે અંગ તારાનો, હમણા થાશે ભંગ ४९
કાગ કહેછે જો પાંખ આપુ, તો મેં ઉડયુ ન જાય;
પગ આપુ તો પળી ન શકું, નાશ નિશ્ચય થાય ५०
પછે લોચન આપ્યુ એક કાગે, કરવા લાગ્યો રૂદન,
જમણી પાસે જણાશે નહિ, કરશે કોય કદન. ५१
રામને કરુણા વસી, બીશ મા વાયસ વીર;
એ ડોળો બેઉ પાસે આવશે, ધરીશકીશ તુ ધીર. ५२
વાયસ કહેછે ઇંદ્રસુત હું, જયંત મારૂ નામ;
અપરાધ કોણ ક્ષમા કરે, તમ વિના રઘુપતિ રામ. ५३
આજ્ઞા માગી ઉડયો વાયસ, સીતા કહે છે સ્વામ !
મહાપાપી કા મરણ ન પામ્યો, કરી આવશે કામ ५४
રામ કહેછે રાક રોયો, તુજને કહી સુખવાત,
શરણ આવ્યો મરણ પામે, ઉપજે ઉત્પાત ५५

---

४९. આશા ६०–આશા માંહે તારાનો પ્ર૦ ૧ આપ્યોમા તારાને પ્ર૦ પ્ર૦ ૨.

કડવું ૩૨ મું.

રાગ દેશાખ.

જો રે લક્ષ્મણ રેણુ શી ઉડે(છે), શું ભાઇ સેન આવે;
કે ભરત મળવા આવે છે, ભાઇ રૂડો ભાવે ૧
લક્ષ્મણ ઉંચી ડાળ ચઢીને, અતિ ઉભા થઇ જોય,
હઠ કરી હેઠો ઉતરિયો, ગુના ન કીજે કોય ૨
ભાઇજી ! એ કૈકેયીસુત, ભરત આવિયો ભૂર,
આણે બાણે તમ દેખતા, હમણા કરૂં ચકચૂર ૩
અશનિ સમ મુજ બાણ તરશા, અસ્રક ભરતનું પાઉં,
વનદેવતાને એનુ આમિષ, આપી ઓશીંગણ થાઉં ૪
વનભૂમિ છાની શોણિતે, જોગણી કરશે પાન,
કાયાને કરડી ખાશે, શત શિયાળ ને શ્વાન ૫
જેની માતાએ વનમા, તમો વાસ્યા સીતારામ
તેના સુત તો સામા આવી, શું શુભ કરશે કામ ૬
આપણને સહાવા આવેછે, કે કરવા સગ્રામ,
વન કાઢયાનુ ફળ પમાડું હવે મોગી હામ ૭
રામ કહેછે લક્ષ્મણ તુને, શુ ટળી છે સાન,
જે તું મ્હણુ કહેછે ભાઇ, આણી અતિ અભિમાન ૮
શુ વેર આપણે તે સાથે, જે બાધ૧ [લડવા] આવે,
આપણે કાંઈ અવિનય નથી કીધો, જે ભરત ભય જણાવે ૯
તું કેવગ મારીશ કથમ તેને શુ બાંધ્યા છે તેના હાથ ?
તું એકલો વઢીશ તે સાથે, તે સાથે સેના સાથ ૧૦
તારો વાંક નહિ કાંઈ વીરા, મુજશુ સાચી પ્રીત,
તે માટે તેને કઠણ કહેછે, સ્નેહતણી એ રીત ૧૧
સ્વસ્થ થઈ ચઢી જો ઉપર, આવેછે વણ આયુધ,
કે રથ બેશી સેના પ્રેરી, કરવા કારણ યુદ્ધ ? ૧૨

રાગ દેશાખ ઇ૦–રાગ વૈરાડી પ્ર ૨ ૨ ગુના ઇ૦–જેની ગુના (બ રોબરી)મા કોઇને કરી શકાય નહિ એવો લક્ષ્મણ હેઠો ઉતર્યા. ૪ અશ નિ–વજ્ર અસ્રક–લોહી

ભરત મળવા મને આવતો હશે, માને છે મારૂં મન;
એની માએ કહ્યું એટલે, આપણે આવ્યા વન. ૧૩
મને ભરત ઘણુ વા'લો છે, તેને શાની રીસ;
ભાઇતણો છે ભક્ત સદાએ, સહી નામશે શીશ. ૧૪
લક્ષ્મણ ઉંચો ચઢીને જુએ, સહુ પાળા પળેછે પાય;
રામ રામ કહેતા અતિ રોતા, વિરહ સહ્યો ન જાય. ૧૫
લક્ષ્મણ કહેછે આયુધ વહોણા, સહુ આવેછે પાળા;
ગાઠે ચરિત્ર તમારાં ગાતા, ફેરવતા જપમાળા. ૧૬
જો લક્ષ્મણ તું રીસ કરતો'તો, સહસા ન કીજે ક્રોધ;
જે કીજે તે વિચારી કીજે, યદ્યપિ તુ છે યોધ. ૧૭
એટલે સેના આવતી દીઠી, સામા ચાલ્યા શ્રીરામ,
ભરતે ધાઈ ભાઇને ચરણે, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ. ૧૮
રામે ઉપાડીને લીધો, દીધું આલિંગન;
હૈયા સાથ ભારે ભીડ્યાં, માહો માહે મન. ૧૯
વળગ્યા તે અળગા નવ થાયે, રામ કરે રૂદન,
પિતા પિતા કહી રોવા લાગ્યો, કૈકેયીનો તન. ૨૦
રામે મરણ સાભળીયુ રાયનું, મૂર્છાગત મહી પડિયા;
હા હા તાત કહી તેણી વેળા, રામચદ્ર તે રડિયા. ૨૧
આક્રંદ કરે અગ પછાડે, નયને વહે નીર ઝરણું;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય હું તાતને વિરહે, નથી પામતો મરણ! ૨૨
રામ રોતે રોયું સહુકો, નગરનિવાસી જન;
રાણી સઘળી રોવા લાગી, ઢાકીને વદન. ૨૩
રામચંદ્ર તે અગ પછાડે, સીતા કરે આક્રંદ;
શ્વશુર કહીને સાદ કરે છે, દીન દામણી મંદ ૨૪
રામ કહેછે રાજા દશરથ, મુને શીખામણ દ્યા તાત;
જાતાં કાંઈએ મેં ન કહેવાણું, તમ સાથે ન કરી વાત. ૨૫
વસિષ્ઠ ઋષિ વારી રાખેછે, ઘણું દુઃખ કીધે શું હોય;
રામ તુને રોવુ ઘટે નહિ, મન વિમાસી જોય. ૨૬
સપિંડી કર્મ કરો તાતનું, સરિતાએ કીજે સ્નાન;
બ્રાહ્મણ બહુ વર્ષા છે આગે, દીજે દક્ષિણા દાન. ૨૭

મદાકિનીમા મજ્જન કીધુ, શ્રદ્ધાએ સાર્યું શ્રાદ્ધ;
કૈકેયીએ મનમા જાણ્યુ, મેં કીધો અપરાધ ૨૮
બ્રાહ્મણને જે સકલ્પ કીધા, તે મત્રી પાસે અપાવ્યા,
ભંડારી કોઠારી રાયના, તે સહુ સાથે આવ્યા ૨૯
ગૌ રથ ને હાથીના, દશરથ નિમિત્તે દીધા માન,
મણિ માણક મુક્તા હાટક હીરા, આપ્યા બ્રાહ્મણને દેઇ દાન ૩૦
પ્રાણી માત્ર સહુને સતોષી, માતા ત્રણ મનાવી,
રોષ તજીને રોતી રાણી, આપોપે ત્યા આવી ૩૧
પછે સભા પૂરી સહુ બેઠુ, નગરનિવાસી લોક,
રામચદ્રનું દરશન કરતા, સઘળો જાયે શોક ૩૨
મિરોન્મિષ રહિત સહુ કો, રૂપ રામનુ દેખે,
દરશન દીનાનાથનું કીજે, તે દિન લાગ્યો લેખે ૩૩
ઝાખી આખોમા આરોપે, હૃદ્યકમળમા રખે,
નયન મીચીને નિર્ગુણ નિરખે, જાણે અમૃતફળો ચાખે ૩૪
ભરત કહેછે ભાઇને ભુજ જોડી, પ્રજા પિતાની પાળો,
સ્વામિ વિના સદાયે સહુએ, વિરહવેદના ટાળો ૩૫
રામ કહેછે રાજ્ય છે તારૂ, આપ્યુ આપણે બાપે,
માતા તારીએ માગ્યુ અમને અરણ્ય કાઢી આપે. ૩૬
જો તું પ્રજાને નહિ પાળે તો તુંને લાગશે પાપ,
પૂર્વજ પિતૃલોક નહિ પામે, પરમ પામશે તાપ ૩૭
ચૌદ વરસ વીત્યા પછી હું પ્રીતે પાળીશ રાજ,
સૂર્યવંશમા શ્રેષ્ટ કહેવાઇશ, કરીને ઉત્તમ કાજ ૩૮
પિતાવચન લોપ્યાનું પાતક, તુંને લાગશે વીર,
હું તો વન વેઠીને પળીશ, મારૂ મન છે ધીર ૩૯
ભરત સુણીને પડિયો પૃથ્વી, પ્રાણ તજુ હું ભ્રાત,
જો પ્રભુ વન જાવાની, મુજ આગળ કહો વાત ૪૦
રાજ્યયોગ્ય હું નહિ કહીએ, તમો વન યોગ્ય નહિ રામ,
મને આજ્ઞા આપો વનની, કરૂં તમારૂં કામ ૪૧

---

૨૮ મજ્જન કીધુ—સ્નાન કર્યું ૩૧ આપોપે ઇ૦—જ્યા પોતાની મેળે આવી હતી ૩૪ ઝાખી આખે માયા રોપે અ ૧ કરી ઝાખી—જોઇને

સ્વામી સેવક પાસે કરાવે, તે સ્વામીએ કર્યું કહેવાય,
ગર્ધવ ઉપર ગુણજ નાખે, ગજપાખર નવ પથરાય,
તમો અરણ્ય ને હુ અયોધ્યા, અઘટતુ અપાર,
પ્રાણ તજુ પણ એ કરૂં નહિ, તમોછો પ્રાણાધાર ૪૩
માત પિતાને ભ્રાતા તું (વળી), ત્રાતા તું રઘુનાથ,
તુજ વિણ અધક્ષણ જીવુ નહિ, નાથ ન મેલો હાથ ૪૪
મેરૂ ચળે ને સાગર સૂકે, સવિતા શીતળ થાય,
તોએ પિતાવચન હુ પાળુ, ત્યા લગે તું રાય ૪૫

કડવું ૩૩ મું.

રાગ ધનાશરી

ભરત કહેછે ભાઇ સુણો રે, મેં ન જાઉં ગામ,
અયોધ્યા જાવુ નહિ, તમ વિના મેં સ્વામ ૧

ઢાળ

સ્વામી તમ વિના મેં નગર ન જાવુ, પુણ્ય અથવા પાપ,
જેણે તમો વન કાઢયા, તે શો મારે બાપ ૨
એમ કહીને પડ્યો ચરણે, રોતો ન રહે વીર,
પ્રાણ તજુ પણ ચરણ તજુ નહિ, સ્વામી શ્યામશરીર ૩
જાબાલિ નામે મુનિ મોટો, તે બોલ્યો એણીપેરે વાણ,
માડ માયા માનુષ થઇ, શુ રૂઓ શારંગપાણ ૪
જગતપિતાને પિતા શો, અજન્માને શી માત
કૃપટ કરી કાયા ધરી છે, વેદ ન જાણે વાત ૫
પુરાણ પુરૂષોત્તમ પરબ્રહ્મ, પૂર્ણ પરમાનંદ,
મનુષ્યચેષ્ટા મેલી ભરતને, અતિ કરો આનંદ ૬
તને એકે ન લાગે રાઘવ, શુભાશુભ બે કર્મ,
સત્વ રજ તમથી અલગો, મેં જાણ્યો છે મર્મ ૭
બ્રહ્મા તારો વડો દિકરો તો, દશરથ શનો તાત,
તુ વચન પાળે કહે કોનું, સર્વંત્ર તુ સાક્ષાત ૮

ભરત ભલો ભક્ત છે તારો, અનન્યભાવે એહ,
વડી વારનો વિનતિ કરે છે, દુખે તજશે દેહ ૯
અહીં આવ્યા એટલે, પળ્યુ તાતવચન,
સ્વજન સહિત વળો તમે પાછા, વળ્યુ એટલે વન. ૧૦
કૈકયીએ કહ્યુ તે પોહ્યુ, ભનુ ભરતને ભાવે,
સર્વ પ્રજા પીડાપામે છે, રામ દયાળ જે કાંવે ૧૧
નિંદા તમારી નહિ કરે કો, નગર આવતા નાથ,
સેવા તમારી સહુકો કરશે સ્વજન સહોદર સાથ ૧૨
રામ કહેકે બીજો માજે, બોલત એના બોલ
નિષ્ઠુર વચને નિશ્ચ્ય છે નહિ નાખ્યીનીટોન ૧૩
શુ કહુ જે તમે કહોછો, મહામોટા મુનિ જન,
દશરથ સ્યમ પિતા નહિ મારો જો ધર માનુ રતન. ૧૪
હું લોપુ તો કોણ પાળે તાતતણા વચન,
ધર્મ રાખવા પ્રકટ થયો છુ વશવિષે પાવન ૧૫
હુ તો મારૂ સત્ય પાળીશ ન ચળે મારૂ મન,
ભરતને ભાવે તે કરો, આનંદે અનુદિન ૧૬
વસિષ્ઠ કહેછે પગની, પાવડી આપો પ્રીત
ભરત તેની સેવા કરશે, રહેશે રૂડી રીત ૧૭
તમો ન આવો ને ભરત ન જાયે, નજાની શી પેર,
ચૌ૦ વરસ વીત્યા પછી, વેહેલા આવજો ઘેર ૧૮
વસિષ્ટે કુસુમતણી કરી પાદુકા રામે અડાડ્યો ચર્ણું
ભરત આની ભક્તિ કરજો, રામે કહ્યુ અશરણશર્ણું ૧૯
રામ મહુને શીખ દેછે, રાખી કેટલાએક દિન,
જાતા મનો જીવ ન ચાલે, લાગ્યે લોચન ૨૦
સ્વજન સહુમેં મતોષી, માનાને દેઈ માન
આલિંગન દેઈ ભરતને, કરી સહુનુ સમાધાન ૨૧
વળાવી ને વળ્યા પાછા આવિયા આશ્રમ,

---

૧૩ ના કહી ઈ૦—મેં નિરોળ (નિશ્ચય) ના કહી છે, માટે તેના એના નિષ્ઠુર વચન નભાનહિ ૧૯ અશરણશરણ-(રામ) [illegible]

રામ લક્ષ્મણ અને સીતા, પાળતા નિજ ધર્મ ૨૨
હનુમાન નાટકમા કહ્યુ છે, લક્ષ્મણ સીતા રામ,
સાયરે સહુ મેહેલ્જે સતું છે, પામીને વિશ્રામ ૨૩
જાનકી ઉપર પડયો છે, લક્ષ્મણજીનો પાણ,
એટલે જાગ્યા રામજી તે, બોલ્યા મધુરી વાણ ૨૪
સાવધાન થા રે સૌમિત્રી, તુ ટળી છે સાન,
જાગ્યો તો જાનકી પાસે, મન થયો ગ્લાનિવાન. ૨૫
એકાંત જઇને આસન વાળ્યુ, ધરી બેઠો છે ધ્યાન,
યોગનિદ્રા યજ્ઞમાતા, ઉપાશી અભિધાન ૨૬
જેહ સ્તવી બ્રહ્માએ આગે, વિષ્ણુવપુથી જેહ,
મધુકૈટભને મારવા, લક્ષ્મણે તેડી તેહ ૨૭
ઉપાસન કરતા આગળ આવી, આળસ મોડતી આપ,
અધપડિયાળી આંખો ઉંઘે ભરી, વિશ્વ વિષે જે વ્યાપ ૨૮
જૃંભાયુક્ત છે વદન જેનું, ડોલતી તે દેવ,
રડવડતી પડતી આગળ આવી સેવક જાણી એવ ૨૯
મોઢે તુ માગ્ય માગ્ય કે'તી, સમર્યા દીધો સાદ,
જગાડી હુ શેણ કારણે, ઉંઘ કહેછે ઉન્માદ. ૩૦
લક્ષ્મણ કહેછે ચોદ વરસ તુ, રહે મારે પાસ,
નિર્ભય થઇને નિદ્રા કરૂં કયમ, વસીને વનવાસ ૩૧
રામ ઉંઘે ને હુ ઉંઘુ તો, સેવકનો નહિ ધર્મ,
નાથ નિશ્ચિંત નિદ્રા કરે, હું સમળ પામુ શર્મ ૩૨
નિદ્રા કહેછે તો હુ ન આવુ, જો તુ છતે અન્નપાન
ચોથો જો તું કામ છતે, બન્ને શ્રીભગવાન ૩૩
લક્ષ્મણ કહેછે તે તજ્યા ત્યારે, ચૌદ વરસ ચતુરસુજાણ,
રામની તે કરે સેવા, આજ્ઞા પાળે આણ ૩૪
ભરત આવી ઉતર્યા, નિમળ નદીગ્રામ,
અયોધ્યાએ સારે જાશુ, આવશે શ્રીરામ ૩૫

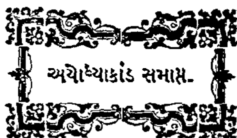
૨૫ મન-મયમન થયો પશેમાન પ્ર ૧ મન થયો અચતવાન પ્ર ૨ ૨૩ વપૂથી-(ઉપજી) 'વપુપા'-પ્ર ૨ ૭ ૨૯. જૃંભા-બગાશુ

પાટે બેસારી પાદુકા, સોનાને સિંહાસન; ૩૫
છત્ર ચામર આપ્યું તેની, જણાવે સર્વે જન. ૩૬
આપોપે તે જટાવાળી, કુશતણી કરી કોપીન;
દર્ભને વસ્ત્રે દેહ ઢાંક્યો, દામણો થઈ દીન. ૩૭
ગજ ભોમ તે ખાડખણી છે, કાંકરા પાથર્યાં કોડ;
રામથી હું હેઠો સુઉં, જગતમાં નહિ જોડ ૩૮
નૈષ્ઠિક કર અહીં આગળ ઉભો, રામપાદુકાનો દાસ,
રઘુનાથની પેરે તેહને માને, ધરી દૃઢ વિશ્વાસ ૩૯
ચિત્રકૂટગિરિવાસી વાડવ, ઉચલી સર્વે જાય;
ભૂપતિની કોણ કલ્પ છે, આપણ ન રહેવાય. ૪૦
રામ આડા ફરી વળ્યા, વિપ્રને પૂછે વાત;
ઉચલો છો અમભણી, કે કાંઇ ઉપન્યો ઉત્પાત. ૪૧
તમને ન ગમતા હોઇએ તો (અમો)જઇએ, તમે જાઓછો શામાટ!
અમારો તમને અચો હોય તો, નિકટ માટે નાટ. ૪૨
કે શુભાવે સહુ સાંચરો છો, ઉત્તર દીજે આજ,
અમ માટે ઉચલો એ, અમને લાગે લાજ. ૪૩
બીજો કો બોલ્યો નહિ, સાભર કહે શ્રીરામ;
અમો ઉચલ્યું તમ માટે, તમો કાંઈ કરતા નથી કામ. ૪૪
તમો અવતર્યા છો ઉતારવાને, મહીકેરો ભાર;
અમને રાક્ષસ પીડા પમાડે, તમો ન કરો સહાર ૪૫
અબુધની પેરે બેશી રહ્યા છો, આવી આણે ઠામ;
રાક્ષસ અસખ્યાત હણવા, ક્યારે કરશો કામ ૪૬
રામ કહેછે રહો તમે, અમો ઉચલ્યું આજ;
નરાક્ષસી પૃથ્વી કરૂં, જુઓ મારાં કાજ. ૪૭
રામ કહેછે લક્ષ્મણ આપણ, જઇએ બીજે વન;
અહીં રહ્યાં ભરત સાંભરે છે, સ્વજન આવે મન. ૪૮
આપણે અહીં જાણ થયાનુ, અયોધ્યાના લોક;

---

૪૦ ઉચલી–ઉચાલા ભરીને ભૂપતિની ઇ૦–(?) ૪૧. અમભણી–અમારે લીધે ૪૨. નિકટ ઇ૦–અમે તમારી નિકટ (પાસે) છીએ માટે નાટ (નિશ્ચય) તમને અમારો કાંઈ અચો (અડચણ) હોય તો અમો જઇએ

દેવ મળી અહીં આવશે, સર્વે કરશે થોક. ૪૯
અહીં હાથી બાંધ્યા ભરતના, તેની લીદના અંબાર;
તે દેખીને ભરત સાંભરે, વીર વારો વાર. ૫૦
અરણ્યપાત્ર ઉપાડીને, તે વનને કરી પ્રણામ;
અયોધ્યાકાંડ થયું પરિપૂરણ, ત્યાંથી ચાલ્યા શ્રીરામ. ૫૧
અયોધ્યાકાંડ કહે સાંભળે, તેને હોવે વૈકુંઠવાસ;
કર જોડીને વિનવે છે, બ્રાહ્મણસુત ઉદ્ધવદાસ. ૫૨

૫૧. અરણ્યપાત્ર-વનમાંનાં પાત્ર.

अरण्यकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

શ્રીગુરૂને ચરણે નમુ, લખચોરાશીમાં નહિ ભમુ,
રગે રમુ રામકથારસ પાન કરૂ રે,
સીતારામ કરૂ નિત્ય ધ્યાન, વેદ કરેછે જેનુ ગાન,
ધ્યાન ધરી રહ્યા દેવતા રે. ૧

ઢાળ.

ધ્યાન ધરી રહ્યા દેવતા, ને સ્તુતિ કરે અપાર,
નિશાચર અતિ પ્રકટ્યા છે, તેનો કરો સહાર. ૨
ચિત્રકૂટથી રાઘવ ચાલ્યા, દારૂણુ વન મોઝાર,
ભયકર સાવજ બહુ બોલે, જાણો હારો હાર ૩
વાઘ સિંહ ને ચીતરા, શૂકર ને શિયાળ,
કોતર માહે મહાવિષધારી, ઠામ ઠામ બહુ વ્યાળ. ૪
કથાર બાવળ બોરડી, ને જવાસાના વન,
બિહામણી બોયરીગણી, ને કુશ વેધે તન ૫
ઈંગોરિયા ને આકડા, બહુ દિસે ભમર વિકાળ,
છાયા વૃક્ષ એકે નવ દેખે, દુ ખ ધરે દીનદયાળ. ૬
એવુ જોતા રાઘવ ચાલે, કરે લક્ષ્મણને વાત,
દારૂણુ શબ્દ પ્રાણુ બોલેછે, વેગે કરજો ઘાત ૭
એમ કરતા મહાપવન આવ્યો, અનુપમ અતિ ઘોર,
વટોળિયો ને દવ દીસેછે, સાવજશબ્દ કઠોર ૮
જુએ તો એક રાક્ષસ ઉભો, દારૂણુ દીસે દેહ;
વિકટ વિષમ ને જાડા મોટી, લોચન વસમા બેહ ૯

---

૫ કુશ–દાભ ૯ વિષમ–વદન પ્ર. ૨ વધને પ્ર૦ ૩ વસમા–
બીહામા પ્ર ૪

નાસા ગિરિના શૃંગ સરખી, ભુજ તરૂની ડાળ;
ઉંચો અતિ આકારો આવ્યો, જાણે કોપ્યો કાળ ૧૦
સીતાજીને દેખી રાક્ષસ, મન પામિયો મોહ;
લક્ષ્મણ રામ રહ્યા અતિ પાછળ, પામી પરમ વિછોહ. ૧૧
રાક્ષસ કહેછે રામા તુ તો, આણે વન કેમ આવી?
સકળ ગુણ સપૂરણ શ્યામા, ભલી ભામિની ભાવી. ૧૨
દેવકન્યા કે જક્ષકન્યા તું, કિન્નરી છે કોય ?
કે તુ વનદેવી દીસેછે, સત્ય બોલજે સોય. ૧૩
એવી નારી નયને ન નિરખી, સુણી નહિ કો કાન;
હવી નથી ને હમણાં નથી રે, શ્યામા તુજ સમાન. ૧૪
આણે વન એકલી ક્યમ આવી, કો નથી દીસતો નાથ;
ભમતી ભૂલી પડીછું વનમાં, શોધતી હીંડે સાથ ૧૫
સુખ ભોગવવા સરખી દીસે છે, કાં દુઃખ પામે છે દેહ;
વિસ્મય વનપથ પાળાં પળવું, છારી વળી છે છેહ. ૧૬
પટરાણીપણું પોસાએ તે, દીસે હામણી દીન;
હું તું દેખી મોહ્યો છું, લે'પામી થયોછું લીન ૧૭
સીતા કહેછે જનકસુતા હું, રામચંદ્ર મુજ સ્વામી;
ભૂલી પડી આણે વન આવી, પરમ આપદા પામી. ૧૮
રાક્ષસ કહેછે જે આ વન આવે, તેનો કરૂં હુ આહાર;
પણ તુજને હું યોગ્ય મળ્યો છું, ભજ જાણી ભર્તાર. ૧૯
ત્રૈલોક્યને હું જીતુ એકલો, જક્ષ દૈત્ય ને દેવ,
મનુષ્ય બાપડા માત્રજ કઇ, સુર સઘળા કરશે સેવ. ૨૦
એમ કરતાં તે જનકનંદિની, વળતી વદે વચન;
ફટરે પાપી મદમતિ, તારૂં મરવા થયું છે મન. ૨૧
શ્રવણે તેં તો નથી સાભળ્યુ, શ્રીરામતણુ તે તીર,
નાથી જારે નહિતર મારશે, તુંને લક્ષ્મણ વીર. ૨૨
સિંહણને સા'વા હીંડે છે, શુદ્ધિ વહોણા શિયાળ;
દોરડા વરાંસે ઝાલેછે, વિષે વરસતો વ્યાળ ૨૩

---

૧૦. આવ્યો–'આભે' પ્ર૦ ૨જી. ૧૬. વિસ્મય છ૦–તારા સરખીએ વનપથમાં પાળાં પળવુ એ વિસ્મય છે.' ૧૭ તું–તુંને. ૨૩ વહોણાં(વિહીન)–વિનાનાં

પાવકમાં પેસે પ્રીતે કે, ઊંડે પાણી પડવા;
કે હિમાચળ હીંડી જાયે, ભૂરપણાથી બળવા. ૨૪
એવું કહેતાં સીતાજીના, કરે કરી ગ્રંથ્યા કેશ;
ઉત્સંગ બેસારી ઉત્પતિયો, બાળા જોબનવેશ. ૨૫
સીતાજી ત્યાં સાદ કરેછે, ધાઓ ધાઓ શ્રીરામ;
લક્ષ્મણ તું વા'રે ચઢ વીરા, ગાઢે લેછે નામ. ૨૬
આતુર થઈ આક્રંદ કરેછે, પાડે છે અતિ ચીસ;
અંગ આખુંએ ધ્રુજે છે, ત્રાહ ત્રાહ જગદીશ. ૨૭
જ્યમ મૃગલી વ્યાધને વશ આવી, તન તાલાવેલી થાય;
આંખે આંસુ ચાલેછે, અંગ આખું બીજાય. ૨૮
રાક્ષસ કહેછે રહે રોતી, માને મારૂં મન;
પરમ ઐશ્વર્ય તું તો પામીશ, વામીશ વસમું વન. ૨૯
મૂકાવા જે તને આવશે, તેનો કરીશ હું આહાર;
આલિંગન તું દે આનંદે, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૩૦
સીતા કહેછે હમણાં તુંને, ભસ્મ કરૂં હું શાપી;
રામસેવાતણું ફળ જાયે, મેલ મેલ તું પાપી. ૩૧
એમ કહીને વૈદેહી તે, રવભર પાડે રીર;
રામ લક્ષ્મણ ઉજાતા આવ્યા, ધનુર્ધારી ધીર. ૩૨
અંતરિક્ષ મારગ રહીને રાક્ષસ, ગાઢે કરેછે નાદ;
જાઓ રે એની આશા મૂકીને, પામી પરમ વિષાદ. ૩૩
જો આઘા આવશો તો, તમને કરીશ હું ભક્ષ;
અહીં આવે તેનો આહાર કરૂં, હું સબળપણે સમક્ષ. ૩૪
રામ કહેછે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, કરશું કશો ઉપાય;
હવે આપણ ખરા વગુતા, એ દુઃખ સહ્યું ન જાય. ૩૫
ભાઇ! આજ પૂરી પોં'તી, કૈકેયીની આશ;
આપણને વન કાઢયાનું, ફળ પામી એહ ઉલ્લાસ. ૩૬
સીતા ત્યાંથી મરણ પામશે, હું પણ પામીશ મરણ;
મારે વિરહે તું જીવીશ નહિ, એમ કહે અશરણશરણ. ૩૭

---

૨૫. ઉત્પતિયો—ઊડ્યો. ૩૨. રવભર—મોટા શબ્દથી. રીર—ચીસ.

કૈકેસા સુણી મરણ પામશે, પછે પો'ચશે આશ;
આ રાક્ષસ કોણ એને ભાગ્યે, આવ્યો આપણ પાસ. ૩૮
બળતો સૌમિત્રી એમ બોલ્યો, એ શું કહોછો ભાત;
મુને આજ્ઞા આપો તો, હું કરૂં એનો ઘાત. ૩૯
એક બાણે મરણ પમાડું, તો હું તમારો દાસ;
સેવા કરવા સાથે આવ્યો, આણી દૃઢ વિશ્વાસ. ૪૦
તમને જે જાણતું ન હોયે, તે આગળ એમ ભાખો;
પુરૂષોત્તમ પરબ્રહ્મ પરમાનંદ, દીનભાવ ક્યાં દાખો. ૪૧
કોટિ બ્રહ્માંડ ઘડો ને ભાગો, રાજા રાઘવરાય;
તો એનું શું છે મારવું ? તમને ક્ષણુએ ન થાય. ૪૨
વચન સુણીને રાઘવ રીઝ્યા, ભલો ભલો તું ભ્રાત;
મેં તો તારૂં મન ઓળખ્યું, પારૂં કહી તેં વાત. ૪૩
જનકસુતા કલ્પાંત કરેછે, ચઢી રામને રીસ;
આકર્ણાંત એક બાણ મૂકીને, છેદ્યું દુષ્ટનું શીશ. ૪૪
પ્રાણ રહિત તે પડ્યો પૃથ્વીએ, પડછંદો થયો પ્રૌઢ.
ભૂકંપી ને પર્વત ડોલ્યા, દિગપતિ થયા દિગમૂઢ. ૪૫
સાગરે મર્યાદા મૂકી, ઘોર વાયુ વાય;
પછે સહુકો સ્વસ્થ થઇને, રઘુપતિના ગુણ ગાય. ૪૬
દેવે દુદુભિ વજાડીને, પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં કીધી;
જય જય શબ્દ કરીને ગાદે, આશિષ રામને દીધી. ૪૭
સ્વામીજી ભલે માર્યો, દુઃખ જગતને દેતો;
ધર્મતણો વિધ્વંસજ કરતો, પ્રાણ પિયારા લેતો. ૪૮
સીતા રામકને વહી આવ્યા, આંસુ લૂતાં આપ;
રઘુનાથે દેઇ આશ્વાસના, ટાળ્યો તનનો તાપ. ૪૯
રામે વન નિઃકટક કીધું, ઉતાર્યો ભૂભાર;
મહાપાપી તે મરણ પમાડ્યો, વરત્યો જયજયકાર. ૫૦

---

૩૮. આશ પો'ચશે—(કૈકેયીની). ૪૧. તમને ઇ૦—'તમનેતે જણાતું ન હોયે' પ્ર. ૩ જી. ૪૨. તો ઇ૦—તો એને મારવો એ તમારે શી વિસાતમાં છે ! ૪૮. વિધ્વંસ—નાશ. પિયારા—પારકા. ૪૯. લૂતાં—લો'તાં.

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી.

વધ કીવો તે રાક્ષસ તણો, મહિમા મહીમડળમાં ઘણો;
રાક્ષસના તનથી દિવ્ય દેહ, પ્રકટ થયો અતિ સુંદર તેહ. ૧
અંતરિક્ષ માર્ગે ઉભો રહી, વાણી વદને એવી કહી;
ધન્ય ધન્ય રાજીવદળલોચન, ધન્ય ધન્ય કૌશલ્યાતન. ૨
જય જય જય દાશરથી રામ, પૂરણ બ્રહ્મ તું પૂરણકામ;
ઈંદીવરઘનસુંદરશ્યામ, નિત્ય નિરંજન નિર્મળ નામ. ૩
જય જય જનકસુતાના પતિ, કર જોડી કરે વિનતિ;
કાકુત્સ્થ કૌશલેંદ્ર કરૂણાળ, દીનાનાથ તું દીનદયાળ. ૪
ભૂધર ભક્તવત્સલ ભગવાન, પીતાંબર કીધાં પરિધાન;
જય જય જાનકી જગન્માત, વેદ વિદ્યા વાણી વિખ્યાત. ૫
જય જય સૌમિત્રે શેષનાગ, પૂજે પરમ પુરૂષના પાગ;
તમ ટાળી કર્યો મારો ઉદ્ધાર, બુડતો કોણ પમાડે પાર. ૬
જનકનંદિની મારે માત, કપટતણી નવ જાણું વાત;
જો હું કરૂ નહિ સીતાનું હરણ, પ્રભુ તમે ક્યમ પમાડો મરણ. ૭
અપરાધ કીધા વિના નવ હણો, જેને પોતાનો કરી ગણો;
મારી મુક્ત પમાડ્યો સહી, તમ તુલ્ય તો કોઈ નહિ. ૮
વૈરભાવ વિશેષે કરી, તમે કૃપા કરો શ્રીહરિ;
વડી વારનો જોતો વાટ, આવ્યા નહિ અતિશે ઉચ્ચાટ. ૯
મારગ રૂંધી આણે વન, રહ્યો પ્રભુ મોહ પામી મન;
રાઘવ પૂછે થઈ રળિયાત, કહે કુણ છે તારી જાત. ૧૦
શામાટે જોતો'તો વાટ, સીતાહરણ કર્યુ શામાટ ?
વિરાધ કહેછે [ધરી] વિશ્વાસ, તમો પ્રભુ ને હું તો દાસ. ૧૧
તમતણું પામી દરશન, જાતિસ્મૃતિ હુઈ મુજ મન;
પૂર્વજન્મતણી કહું કથા, તમ પ્રત્યે સ્વામી સર્વથા. ૧૨

---

૪. કાકુત્સ્થ-કકુત્સ્થ રાજાના વંશના-રામ. કૌશલેંદ્ર-કૌશલ (અયોધ્યા દેશના રાજા ૬ તમ-તમોગુણ ૮. મુક્ત-મુક્તિને). ૧૧. વિરાધ-રામે મારેલા રાક્ષસનું નામ.

આગે હું તો હુતો દેવ, સુરપતિતણી સા કરતો સેવ;
સુદેવ એવું મુજ અભિધાન, વિનય વપુ બે વારૂ વાન. ૧૩
પળતો બેશી દિવ્ય વિમાન, અપ્સરા આગળ કરતી ગાન;
એવે આવ્યો ગંગાતીર, સુરસરિતા વહે નિર્મળ નીર. ૧૪
સ્થૂલશિરા નામે મહામુન્ય, દેહ દમતો'તો પોતે પુણ્ય;
તેને દેખીને હું હસ્યો, રૂપતણો ગર્વ મન વસ્યો ૧૫
આ માએ જણ્યો સુત કરી, મેં વાણી એવી ઉચરી,
ઋષિ ખીજ્યા વાણી સાભળી, મુજ પ્રત્યે બોલ્યા એમ વળી ૧૬
જા તુ દેહ પામે રાક્ષસી, મનમા એ ઉત્કંઠા વસી,
પોતાની કાયા જે સ્તવી, જગતણી ઉપમા કહી નવી. ૧૭
મારી જે તેં નિંદા કરી, રાક્ષસ તું અવતરજે મરી,
પછે હુ જઈ લાગ્યો પાય, મને કૃપા કરો ઋષિરાય ૧૮
મેં કીધો મોટો અપરાધ, આપ વખાણી નિંદ્યા સાધ,
કાઇએ મુજ થાશે ઉદ્ધાર, સેવક જાણી કીજે સાર ૧૯ ,
કરૂણા કરી ઋષિ વાણી વદે, વીરા દુઃખ પામીશ માહદે,
રામચદ્ર ધરશે અવતાર, હરવા ભૂમિતણો ત્યા ભાર ૨૦
પિતાવચનથી વન આવશે, ત્યારે તુને દરશન હશે,
સીતાતણું તુ હરણ કરીશ, રામતણો તુ માર્યો મરીશ ૨૧
ત્યારે તુ દિવ્ય દેહ પામીશ, રાક્ષસપણાનુ દુઃખ વામીશ,
તે માટે તે સાચુ થયુ, તમ દીઠે દુઃખ સઘળુ ગયુ ૨૨
એમ કહી થયો અતરધાન, ત્યાથી ચાલ્યા શ્રીભગવાન,
આવ્યા અત્રિને આશ્રમ, ચોપાગે જ્યા વરતે ધર્મ ૨૩
વિદ્યાર્થીએ જઇ કીધુ જાણુ, પધાર્યા છે પુરૂષપુરાણ,
પૂજાપો લેઈ પરવર્યા, અત્રિ ઋષિ સામા સચર્યા ૨૪
આસન આપ્યુ પૂજા કરી, વિનયવચન વાણી ઉચરી,
રામચદ્ર જઇ લાગ્યા પાય, આશિર્વાદ દેછે ઋષિરાય ૨૫

૧૩ વિનય ઇ૦—"વને વપુ પે વારૂ વાન" પ્ર ૩ જી. ૧૫ પુણ્ય-પુણ્યવાન ૧૭ સ્તવી-વખાણી ૧૯ આપ-પોતાને ૨૩ ચોપાગે-ચાર પગ સહિત સત્ય, દયા, અચૌર્ય અને અહિંસા એવા ધર્મના ચાર પગ કહેવાય છે અર્થાત્ સત્યાદિ અવયવવાળો ધર્મ ત્યા વરતતો હતો.

જનકસુતા જઇ ચરણે નમી, વૈદેહી સુનિને મન ગમી,
ભલી ભલી તું સીતા સતી, તારી તો છે નિર્મળ મતિ ૨૬
તુ શુદ્ધ મને મેત્રે પતિ, તુમા દોષ ન દીસે રતિ,
ભુવનતણા સુખ સઘળા તજી, શ્રીરામચંદ્ર ભાવેશુ ભજી. ૨૭
ભલો ભલો રે લક્ષ્મણ વીર, વીગ તેં મન રાખ્યુ ધીર,
સસારસુખ સઘળા પરહરી, રામભક્તિ મન નિશ્ચય કરી ૨૮
કુશળ પ્રશ્ન કીધુ ઋષિજન, વળતા બોલ્યા રામ વચન,
પિતાવચન પાળવા વન, નીસરિયો દૃઢ રાખી મન. ૨૯
સ્વામીજી કરવા દરશન, આવ્યો અહીં થાવા પાવન,
ઋષિ કેહેછે રૂડુ કીધુ રામ, કરવા અમતણા સર્વ કામ. ૩૦
માયાએ મનુષ્યનુ રૂપ, પ્રકટ થયા છે અકળસ્વરૂપ,
અવિદ્યાનો કરવા અત, ભલે પધાર્યા શ્રી ભગવત ૩૧
કોણુ પિતા કોણ તારે માત, જેની વેદ ન જાણે વાત,
નિત્ય નિરજન નિર્મળ સહી, વ્યાપક પૂરણને પેખે નહિ. ૩૨
સત્ય સનાતન સમર્થ સ્વામ, વૈકુંઠવાસે વસિયા નામ,
ધર્મ રાખવા રે કાજ, આવ્યા તો તજી રાજ ૩૩
અમો કંઇ કાળના દમિયે દેહ, આશા કરી બેઠાછુ એહ,
સાધુતણી અનુકંપા કરી, દર્શન દેવા આવ્યા હરિ ૩૪
બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તમો, તે પ્રત્યક્ષ પામિયા અમો,
હવે અમારે કાંઇ કર્તવ્ય નથી, જોતા વેદ પુરાણે કથી ૩૫
સાધન સઘળા સમ્યક્ થયા, તમ દર્શન દીઠે દુખ ગયા,
અત્રિ કહે સાભળિયે રામ, એટલુ તમો ત્યા કરવુ કામ ૩૬
રાક્ષસતણો ભય ભારે સહી, તાપસ કો ન શકે અહીં રહી,
દેહદમન કરી નવ શકે, પામે ત્રાસ ભારે રાક્ષસકે ૩૭
રામ કહેછે રાક્ષસ રણુ હણું, તાપસને દુખ દેછે ઘણું,
પૃથ્વી કરવી નીરાક્ષસી, રીસ એ ઉપર અતિ વસી ૩૮
એટલાને કાજે અવતાર, લીધો છે હરવા ભૂભાર;
વચન સુણી રીઝ્યા ઋષિજન, તમને ઘટે એમ જગજીવન ૩૯
ઋષિ કહેછે સુણુ સીતા સતી, તારી ગત નવ જાણે જતિ,
યોગમાયા તું તો ભગવતી, શ્રેષ્ઠ કરવા થાયે છે સતી ૪૦

૩૧. રૂપ—રૂપ(દેહને) ૩૪ અનુકંપા-દયા ૩૮ નીરાક્ષસી-રાક્ષસ વિનાની ૪૦ શ્રેષ્ઠ ઇ૦-તું સતીને શ્રેષ્ઠ કરવને થાય છે-પ્રકટે છે

અનસૂયા નામે મુજ નાર, એ બેઠી છે એક ઠાર
આસનવાળીને એ આપ, જપે છે અતિ અજપા જાપ ૪૧
તે તો છે શુદ્ધ સાધવી એની વાત એક છે અવનવી,
એક શિલા ઉપર દશ સહસ્ર વર્ષ, બેશી રહી અતિ આનંદ હર્ષ ૪૨
ક્ષુધા તૃષા ને નિદ્રા તજી, યોગતણી સંપત્તિ સર્વ સજી,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને મહાદેવ, આગળ આવ્યા અવસ્યમેવ ૪૩
માતાજી માગો વરદાન, અમો ત્રણે દેવ થયા તુષ્ટમાન,
અનસૂયા કહે વર આપો આજ, માગું જે મારે છે કાજ ૪૪
તમસરખા તીન ત્રણ તન, મુજ થકી થાય ઉત્પન્ન,
અમ સરખા બીજા નવ મળે, જે દીઠે દુખ સઘળા ટળે ૪૫
અમો ઉદરે ધરશું અવતાર તમારા કહાવીશું કુમાર,
ચંદ્રમા બ્રહ્માનો ચાશ જે થકી વાધ્યો સોમવંશ ૪૬
દત્તાત્રેય વિષ્ણુનું તેજ, તાપસ રૂપ ધર્યું ધરી હેજ
દુર્વાસા તે તો ત્રિપુરાર, જેણે દૈત્ય મના યા હાર ૪૭
તે અનસૂયાને કરો નમસ્કાર આશિષ દેશે પ્રેમે અપાર,
વચન સુણી ઉલટી થઇ, સીતા અનસૂયા કને ગઇ ૪૮
દડવત્ ત્યાં કર્યો પ્રણામ પોતાનું સંભળાવી નામ
સીતાને આવી સાભળી અનસૂયાને ઉપની રળી ૪૯
આથી આવ દેઉં આલિંગન તુજ ઉપર છે મારૂં મન,
સીતાના સાહીને પાણ અનસૂયા કહે અમૃત વાણ ૫૦

કડવું ૩ જું

રાગ ગોડી દોહરી.

અનસૂયા કહે જનકસુતા કહે તારી ઉત્પત્ત જી,
રામ સ્વામીને તું કેમ પામી જેની ઉત્તમ મત્ય જી ૧
તારો વિવાહ વિસ્તારી કહે મને સાભળવા અતિ પ્રીત જી,
ઘણા કાળની ઇચ્છતી હતી રૂડી થઈ એ રીત જી ૨
સીતા કહે છે વૃદ્ધ તાપસી, સાભળ સાચી વાત જી
મહી શુદ્ધ કરવા હળ ખેડતો તો, જનક મારો તાત જી ૩
એટલે હું તો હળે વળગી, પ્રકટ થઈ દિવ્ય દેહ જી,

પિતાએ તે પ્રત્યક્ષ દેખી, પાળી અંતર નેહ જી ૪
પછે પણ લીધું અતિ મોટું જે ચડાવે શિવ ચાપ જી,
તેને હું સીતા પરણાવું આનંદેશું આપ જી. ૫
વિશ્વામિત્ર સંઘાતે આવ્યા, ભળિયા લક્ષ્મણ રામ જી,
રાઘવજીએ ધનુષ્ય ચડાવ્યું, મોટું કીધું કામ જી ૬
મેં વરમાળા ઉર આરોપી, સમસ્ત દેખતા રાય જી,
વલખા વદન કરીને તેતો રાજા સઘળા જાય જી. ૭
પછે હું રામને પામી, વિરહવેદના વામી જી,
બાર વરસ ત્યાં રહ્યા અયોધ્યા, માચે મન સેવ્યો સ્વામી જી ૮
પિતુવચન વન ચાલ્યા રઘુપતિ હું પણ આવી સાથે જી,
સુમિત્રાસુત સેવા કરતા, ધનુષ્ય બાણ ગ્રહી હાથે જી ૯
અનસૂયા અતિ આનંદ પામી, સુણી સીતાની વાણી જી,
આધી થઇ આનન અવલોકે, પ્રેમે સાહી પાણી જી ૧૦
આલિંગન દેતા અતિ આંખે હરખાંસુ વહે ધાર જી,
તેણે કરીને સીતા અંઘોળાવી અભિષેક દેવા અપાર જી ૧૧
મુખચુંબન ખોળે બેસાડી, વળી વળી પૂછે વાત જી,
જરાજીર્ણ દેહી દીસે છે, જગ જાણે માત જી ૧૨
ઉગટ આપ્યું અતિ અનુપમ, દિવ્ય દીપતું દેહ જી,
માર્જન કરવાને માતાએ આપ્યું અંતર નેહ જી ૧૩
એક ચુંદડી ઓઢવા આપી, તેહ કદીએ નવ ફાટે જી,
રંગ કદીએ નવ જાયે તેનો, તે ગમ ખોયા માટે જી ૧૪
કુંકુમ અતિ આનંદે આપ્યું, કરવા તન લેપન જી,
બીજાં આભરણ સઘળાં આપ્યાં, માતા થઇ પરમ પ્રસન્ન જી ૧૫
કમળતણી એક માળા આપી, જે કદીએ ન કરમાય જી,
કનકતણાં કમળ છે ઘણાં, ગંધ કદી નવ જાય જી ૧૬
ઉગતા આદિત્ય જેવાં રાતા, જાતા સહુ મેં જાણે જી,

---

૭. વલખા—(વીલખું) ફીકાં ૧૦ આનન-મુખ (પરંતુ ખાસુખ સગારે દૂર થઇને જુએછે એ પ્રસિદ્ધ છે) સ્વભાવોક્તિ ૧૧ અંઘોળાવી-(આંસુથી) નવરાવી ૧૨ જરાજીર્ણ-વૃદ્ધાવસ્થાથી જીર્ણ થઇ ગયેલી. ૧૩ ઉગટ-ઉબટન-શરીરે ચોળવાનો વાનો. ૧૪. ગમ-તેનો પ્રતિજ્ઞામાટે છ ૫ ૨

ભમર ભમે બીજા વન મે'લી, જોતાં જગત વખાણે જી. ૧૭
કચુકી અતિ કોમળ આપી, પે'રાવ્યુ નૌતમ ચીર જી,
ચૂડે ચોળી ચીર ચુદડી, સોહે સકળ શરીર જી. ૧૮
ભાલ તિલક કસ્તુરી કેરૂં, માગે ભર્યું સિંદૂર જી,
અંગે સીતાને શણગારી, સુખસાગરનું પૂર જી. ૧૯
જાનકી રામ સમીપે આવી, આનદ પામ્યેઆજ જી;
શણગારીને શીખજ દીધી, સજી મન્મથસેન સમાજ જી. ૨૦
રામજી સીતાને દેખીને, પામ્યા અતિ આનદ જી;
ચકોરની પેરે ચિત્ત વિરહી, સીતામુખ અણુજ ચદ જી. ૨૧
કો કહેશે કેવા દીસેછે, ઉપમા કહી ન જાય જી,
શેષ સરીખા કોટિ મળે તો, વર્ણન ત્યાં નવ થાય જી. ૨૨
એકજ ઉપમા ઉપની મને, જેવા સીતા રામ જી,
લક્ષ્મીનારાયણ સરખા છે, એહ જુજના નામ જી. ૨૩
અનિ ઋષિએ આજ્ઞા દીધી, ઉઠો સધ્યાકાળ જી,
મઠી એક મનોહર આપી, રહેવાને તતકાળ જી. ૨૪
માહે પો'ઢ્યુ પાથર્યું છે, પાવન પરમ પરાળ જી,
સીતા રામ પ્રવેશ પામિયાં, જાણે મત્ત મરાળ જી ૨૫
કામદેવનું કોણ ગજું, રતિ તે કોણ ગાત્ર જી,
સીતા રામ સરવ સુખ પામ્યા, ભુજપટ ભીડી ગાત્ર જી ૨૬
ચાર પહોર તે ચુરડામા, કીધા કૌતક કોડ જી,
જગતમા મળે નહિ કહીંએ, જેતા જેવી જોડ જી. ૨૭
બ્રાહ્મમુહૂર્ત્તે ઉઠ્યા રઘુનંદન, નિત્યકર્મ સો કીધા જી;
અત્રિતણે ત્યા આસન આવ્યા, માન મોહ બહુ દીધા જી ૨૮
રાઘવ કહેછે રાક્ષસનો ક્ષય, મેં કરવો મહારાજ જી,
અવનિએ અવતાર ધર્યો છે, એહજ કરવા કાજ જી. ૨૯
સીતાજીને આશ્વાસના, અત્રિએ કીધી અપાર જી;

૨૦. સજી ઈ૦–મનમથ (કામ)ની સેનના સમાજની પેઠે સજી ૨૩. એકજ ઇ૦–મારા મનમાં એકજ ઉપમા આવેછે ૨૭. ચુરડામાં–'ઓરડામા' હશે(?) ૨૮. બ્રાહ્મમુહૂર્ત્તે–પાછલી બે ઘડી રાત હોય તે વખતે. 'બ્રહ્મમૂર્ત્તિ' પ્રાઠ લેખક દોષ જણાય છે.

લક્ષ્મણની પ્રશંસા કીધી, શીખ દીધી ત્યાં સાર જી. ૩૦
ત્યાં થકી ત્રણ જણ આવ્યાં, વિવિધ જોતા વન જી,
શરભંગ ઋષિને આશ્રમ આવ્યા, પેખીને પાવન જી ૩૧
રામચંદ્ર કહેછે લક્ષ્મણને, અહીં ઉભા રહીએ આજ જી,
શરભંગ ઋષિને કાંઇક કહેવા, આવ્યો છે સુરરાજ જી ૩૨
બે જણ એકાંત બેઠા હોય, કાંઈ એક કરવા વાત જી,
ત્યાં ત્રીજે કદીએ જાવું નહિ, સાંભળ સાચુ ભ્રાત જી ૩૩
સીતાપતિ કે' શાને જઇએ, સુરપતિને સંનિધાન જી,
અમર સહુ અવનિ આવ્યા છે, વિનમ્યા વિમાન જી ૩૪
મુહૂર્ત માત્ર પૂછે તે સહુને, શરભંગે દીધી શીખ જી,
એવું કરજો જે રાક્ષસી સઘળી, માગતી હીંડે ભીખ જી ૩૫
હવે રામચંદ્ર ત્યાં આવ્યા, મુનિએ દીધા માન જી
પૂજા કરીને આસન આપ્યું, સંતોષ્યા ભગવાન જી ૩૬
રામ સીતા ને લક્ષ્મણ ત્રણે, પ્રેમે લાગ્યા પાય જી,
આશિર્વચન ઋષિ દેતા, હૈયે હરખ ન માય જી ૩૭
શરભંગ કહે છે જનકસુતાપતિ, પુણ્યતણો નહિ પાર જી,
જે તમો આણે આશ્રમ આવ્યા, જગજીવન જગદાધાર જી ૩૮
પુણ્ય વિના પામે નહિ કોયે, જો કોટિ કરે ઉપાય જી,
બ્રહ્માદિકને દર્શન દુર્લભ, શિવ સરખા ગુણ ગાય જી ૩૯
દીન જાણી દયા મન આણી અહીં આવ્યા અવિનાશ જી,
ઘણા દિવસના અમો ઇચ્છતા, પ્રભુ બેસવા પાસ જી ૪૦
જે તમ આગળ ધરિયે વિનતિ, નેહ ધરીને નાટ જી,
આણે માર્ગે આશ્રમ કરીને, અમો રહ્યા એટના માટ જી ૪૧
ઇંદ્ર અહીંઆ આવ્યો હતો, કહેવા કાંઇએક કામ જી,
સીતાપતિ તો વન નીસરિયા, અહીં આવશે રામ જી ૪૨
ત્યારે તમો ત્યાં કૃપા કરીને, કહેજો કશા વચન જી,
રાક્ષસ માત્રને મરણ પમાડો, રાજિવદળલોચન જી ૪૩
ત્રણ લોકને ત્રાસ પમાડે, એવો રાવણ રાય જી,
અમારૂં સરસ્વ લીધું છે, કોણે કળ્યો ન જાય જી ૪૪

૩૨. સુરરાજ–ઇંદ્ર. ૩૪. સંનિધાન–પાસે.

અમો એ અમારે કાજે, કરૂં વિનતિ એક જી,
વિધારથી રાક્ષસે ખાધા, આગળ હતા અનેક જી. ४५
કુશ લેવા ને સ્નાન કરવા, એમ જાતા કહીં ખાધા જી,
કરડીને કડકા કય નાખ્યા, વળતા તે નવ લાધ્યા જી ४६
મારે તપોબળે કરી હજી, અહીં લગી રાક્ષસ નાવે જી,
મળે તેને મારી ખાયે, જમને સદન ચલાવે જી ४७
રઘુપતિ કહેછે નિશાચરને, મરણ પમાડુ માડે જી,
રાક્ષસી સઘળી રોતી દેખાડુ, રડવતી તે રાડે જી. ४८
શરભંગે સઘળી પૂછી, વન વસ્વાની વાત જી,
મનુષ્ય માટે માની લ્યો છો, નહિતર શાનો તાત જી ४९
અજન્મા તમો આદિ કર્ત્તા છો, વિધાતા છો વીર જી,
તો તો તમને શીખામણ શી, સ્વામી શ્યામશરીર જી ५०

કડવું ૪ થું.

તાલ જીતમાન.

શરભંગના આશ્રમથી ચાલ્યા, સુતીક્ષ્ણને આશ્રમ આવ્યા જી,
વિદ્યાર્થી મચાતે કાવ્યુ, ભૂધરજી મન ભાવ્યાજી. १
પૂજાપો લેઇ પરવર્યો, સામા સુતીક્ષ્ણ ઋષિ જી,
કુશળી પ્રશ્ન કીધુ રાઘવને, કરી સમાધાન સમક્ષ જી २
સ્વામી શિષ્ય સાથે શે કાવ્યુ? કા આવ્યા નહિ આપ જી,
દર્શન તો હું વે'લુ પામત, વામત સઘળો તાપ જી ३
રામ પગે લાગી એમ કહેછે, મૂકુ ક્યમ મરજાદ જી?
આના વો'યો ઘરમા ક્યમ આવુ, વિના કીધે સાદજી ४
સુતીક્ષ્ણ કહેછે રાઘવજી, ધર્મ ધુરંધર નામ જી,
સૂર્યવંશ વિષે અવતરિયા, સુરના કરવા કામ જી ५
વચન પાળવાને વન વસિયા, ધર્મ પળવા ધીર જી;
અધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા, ધરિયું મનુષ્ય શરીર જી ६
સ્વામી રાક્ષસનો ભય ભારે, દમી શકીએ નહિ દેહ જી,

४७ સદન-ઘર ४८. માડે-માડ માડ મુદ્ધ કરીને.

યજ્ઞ કાર્ય કાંઇ કરી શકીએ નહિ, પીડા પમાડે તેહ જી ૭
કુશ લેવા કો જઇ શકે નહિ, વેદ ભણી ન શકાય જી,
શબ્દ સાંભળી રાક્ષસ આવે, સહુને મારી ખાય જી ૮
વિનતિ કીજે કો આગળ, તમટાળી રઘુનાથ જી;
ભવસાગર માહે બુડ્યા છુ, હરજી દેઇએ હાથ જી. ૯
અહીં રહી શક્યા (છીએ) તે તપોબળે કરી, નહિતર રહ્યું ન જાય જી,
તમટાળી કાંઇ નથી દીસતો, જીવ્યાતણો ઉપાય જી ૧૦
તમારૂ અજાણ્યુ શુ છે, જે તમ આગળ કહીએ જી,
આશાએ કરી દિવસ આટલા, દુખ સુખ સહી રહીએ જી ૧૧
સ્વર્ગતણુ તેડુ આવ્યુ હતું, બેસો દિવ્ય વિમાન જી,
મેં જાણ્યુ અહીં રામ આવશે, સુદર શ્યામળવાન જી ૧૨
દર્શન દુર્લભ દે સુરને, કો પામે નહિ પુણ્ય પાખે જી,
વામન તાડતણુ ફળ વાન્છે, તે આવ્યા વણ ક્યમ ચાખે જી ૧૩
રામ કહેછે સુતીક્ષ્ણને, એ પ્રતિજ્ઞા પ્રૌઢ જી,
નરાક્ષસી પૃથ્વી કરવી, એ મારી ગતિ ગૂઢ જી ૧૪
અહીં આગળ આશ્રમ કો'નો છે, કોનો જોવા જઇએ જી,
વિદ્યારથી સધાતે મોકલો, પેખી પાવન થઇએ જી. ૧૫
આજ્ઞા માગી આશ્રમ જોવા, ત્યાથી ચાલ્યા રામ જી,
શિષ્ય બે સાથે મોકલિયા, દેખાડવાને ઠામ જી ૧૬
લક્ષ્મણુ માથે વારતા કરતા, શિષ્ય સાચર્યા બેહ જી,
સીતા રામ થયા એકલા, વાત નીસરી નેહ જી ૧૭
જનકસુતા કહેછે રઘુનદન, મુને ચિંતા મોટી જી,
તમે પ્રતિજ્ઞા કરો છો સધજે, એ વાત તો ખોટી જી ૧૮
તમો એકના કેમ મારશો, રાક્ષસ કોડાકોડ જી,
વચન તમારૂં જો મિથ્યા થાશે, તો લાગશે ખોડ જી ૧૯
તમો તો કઇ રાજા છો નહિ, જે લાગશે લાજ જી;
ઘણા મધાતે બવન કર્યાનું, શુ છે તમારે કાજ જી ૨૦
સેન વહોણા શી પેરે તમો, કરશો તેશુ યુદ્ધ જી,
રાક્ષસ માયા રચી જાણે, કાગ સરીખા શુદ્ધ જી ૨૧

---

૧૦ તમટાળી—તમને મુકીને ૧૩ વામન—વામાગતણું ફળ વાછે પ્ર ૧ 'વામન ગગનનું ફળ વાન્છે' પ્ર. ૩ જી.

છળ કરીને દગો દેશે, અણુચિંતવ્યા કહીં આવી જી;
પછે મારી શી પેર થાશે, કે'શે ભવે ભીખાવી જી. ૨૨
આયુધ સઘળા અળગા મુકી, તાપસનો ધરી વેષ જી,
દોહ્યલે સોહ્યલે દિવસ નિર્ગમો, ચૌદ વરસ વિશેષ જી ૨૩
રડવડતા હીંડોછો શાને, કહીંએક રહીએ બેશી જી,
જેમ રાક્ષસ કો જાણે નહિ તેમ, ગિરિ ગહવરમા પેશી જી. ૨૪
પછે તમો આ રાજ્ય પામીને, સેના લેઇને સાથ જી;
કહોઓ તે કરજો સહુ સાચુ, સ્વામી શ્રીરઘુનાથ જી. ૨૫
વિધવાપણા ભાગી બીહુછુ, ધિક નારીનો દેહ જી,
જે મનપણે જો સ્વામી ન હોયે, દૈવે દીધો છેહ જી. ૨૬
પછે પ્રાણ તજીશ કયમ મારા, અબળા બળ નહિ પામ જી;
એના સરખુ હોય ત્યારે, પેહેલા મારો કરજો નાશ જી. ૨૭
વચન સુણીને વ્યાકુળ થઇછુ, તમને કાંઈ ન કહેવાય જી,
બ્રાહ્મણ કહેછે રાક્ષસ મારો, તેનુ કાંઇએ ન જાય જી ૨૮
મને તો મારી ચિંતા છે, તમ વિના નહિ નાથ જી,
સેવા કરવાને આવી છુ, સ્વામી તમારે સાથ જી ૨૯
કમળ પ્રાયે કોમળ છે, પ્રભુ તમારી કાય જી,
રાક્ષસવપુ વજ્ર સરીખા, તે કયમ જીત્યા જાય જી ૩૦
એ ઘણા મળી તમ એક ઉપર, પ્રૌઢા કરશે પ્રહાર જી,
(તેથી) મારૂ મન મોહ પામેછે, સ્વામી કીજે સાર જી ૩૧
એમ કહીને રોના લાગ્યા, આંખે વહેછે આંસુ જી,
શ્રીરામ કહેછે જનકનંદિની, શોક ધરેછે કાંસુ જી ૩૨
મને તુ તો નથી જાણતી, માયા મોહિત મન જી,
ક્ષણ એકમા સરજુ ને પાળુ, ભાજુ કોટિ ભુવન જી ૩૩
જન્મ જરા મરણ નહિ મુને, હું છુ અભેદ અછેદ જી;
સકળ ભૂત વિષે છુ વ્યાપક, વાત ન જાણે વેદ જી ૩૪
તુ પ્રકૃતિ ને હુ પુરૂષ છુ, કરવા સુરના કામ જી,
રાક્ષસ વધ કરવાને કારણ, મેં રામ ધરાવ્યુ નામ જી. ૩૫

---

૨૭. અબળા ઇ૦—કેમકે હુ અબળા છું, તેથી પ્રાણ તજવા જેટલુ બળ મારામા નથી પાસને ઠામે 'વાશ' પાઠ પ્ર ૩ જી મા છે.

કૈકેયી પાસે કે'વરાવ્યું, એહ કરવા કાજ જી;
રાક્ષસ વિહોણી વસુધા કરીને, સુખે કરશું રાજ જી. ૩૬
પછે રૂપ દેખાડ્યુ રામે, માન્યુ મહિલામન જી;
અન્યોન્યે આનંદ પામ્યાં, વાગા વિસમ્યાં વન જી. ૩૭
એટલે તાપસ ને લક્ષ્મણને, મારગ માંહે મળિયા જી;
એકઠા થઈ આઘેરા ચાલ્યા, પંથ પાધરે પળિયા જી. ૩૮
એમ કરતાં એક આગળ આવ્યું સરોવર શ્રીકાર જી;
માંહે વાજા વિવિધ વાજે, ગાજે શબ્દ અપાર જી. ૩૯
રામચંદ્ર પૂછે તાપસને, આ અલૌકિક વાત જી;
જોતાં હું વિસ્મય પામ્યું, સ્વામી કહો સાક્ષાત જી. ૪૦
સરોવર સુંદર દીસેછે, નિર્મળ ભરિયાં નીર જી;
મહાનુભાવના મન સરખું, તે ઉંડું અતિ ગંભીર જી. ૪૧
માંહે કનકકમળ વિકાસ્યાં (છે), ભમર કરે છે ગુંજાર જી;
હંસ ચકોર સારસ આરે, શબ્દ કરે છે સાર જી. ૪૨
જળ જાંબુઆં શેવાળ વળ્યા છે, મચ્છ કચ્છનો નહિ પાર જી;
પગથિયાંને પાવઠ મણિમય, કનકમય પાળ પ્રકાર જી. ૪૩
માંહે કો નારી નાચે છે, મધુરાં ગાયે ગીત જી;
ઘોર મધુર સ્વર ગ્રામ મૂર્છના, રાગ રાગણી રીત જી. ૪૪
તાલ મૃદંગ ને વીણા વાજે, કહે મુખ થેઇ થેઇકાર જી;
કટિમેખળા ઘુઘરી ઘમકે, કો નાચે છે નિરધાર જી. ૪૫
અહીં અમો પહેલા આવ્યાછું, નથી જાણતા ભેદ જી;
અમને એનું કહોને કારણ, વાણી તમારી વેદ જી. ૪૬
વિદ્યાર્થી કહેછે રઘુનંદન, ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન જી;
અણજાણ્યું કાંઇ નથી તમારૂં, સ્વામી શ્રીભગવાન જી. ૪૭
અમારૂં જાણવું જોવાને, પૂછો છો અતિ પ્રેમ જી;
સાચુ થવાને સંભળાવું, ઋષિ બોલ્યા એમ જી. ૪૮

૩૭. વિસમ્યાં—વિશ્રામ પામ્યાં. ૪૩. જાંબુઆં-(અતિ ઉંડાં પાણીમાં આકાશનું પ્રતિબિંબ પડવાથી જાંબુવા રંગનું દેખાતું પાણી). ૪૪. ગ્રામ—સ્વરના સમુદાય. મૂર્છના—એક સ્વરને બીજા સ્વરમાં લેઇ જવો તે. ૪૫. કટિ-'ત્રુટિ' પ્ર. ૪. થી. ૪૬. પહેલા-પહેલવહેલા.

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

ઇંદ્રે પ્રેરી અપ્સરા પંચ જી, વશ કરવાનો જાણે મંત્ર જી ૧

ઢાળ.

વશ કરવાનો મંત્ર જાણે, આણે અતિ અભિમાન,
માંડિકર્ણિના મુખ આગળ, આવી આરભ્યું ત્યાં ગાન ૨
એક નાચે એક વીણા વાયે, એક કરે કરતાળ,
એક મધુર મૃદંગ વજાડે, ગાયે ગીત રસાળ ૩
મુનિનું મન મોહ પામિયું, ઉઘાડ્યાં લોચન,
આલિંગન દેવા આઘો થયો, તે કરવા મુખચુંબન ૪
એવે વિશ્વકર્મા ત્યાં આવિયા, સ્વામી! રચી આપું સદન,
આનંદે ક્રીડા કરો જેમ માને તમારૂં મન ૫
માંડિકર્ણિ કહે મારે માટે, એકાંત રચો અવાસ,
વિઘ્ન કો કરી શકે નહિ, કરતાં ભોગ વિલાસ ૬
વિશ્વકર્માએ માંહી મે'લ રચીને, ઉપર કર્યું તળાવ,
અપ્સરા ને મુનિ માંહે, ભલા કરે છે ભાવ ૭
પંચાપ્સરાસર એવું એ, સરોવરનું નામ,
માંહે નાચે પંચ અપ્સરા, દેખી મોહે કામ ૮
ત્યાં થકી તો વળ્યા પાછા, આવ્યા સુતીક્ષ્ણને આશ્રમ,
મુનિએ માન ત્યાં ઘણાં દીધાં, માંડી પૂછ્યો મર્મ ૯
રામ કહે સુતીક્ષ્ણ કહો, એક અમને ભાળ,
અહીંથી અગસ્ત્યનો આશ્રમ કેટલે, અમો (ત્યાં) જઇએ તતકાળ. ૧૦

---

૧૦. રામ—'એમ' પ્ર ૪ થી.

કૈકેયી પાસે કે'ર અહીંથી ચાર યોજન, એ રહે છે અગસ્ત્યનો ભ્રાત
રાક્ષસ વિહે યોજન આશ્રમ અગસ્ત્યનો, તે વન વિશદ વિખ્યાત ૧૧
ચાર યોજન કઠણ મારગ, જાજો થઇ સાવધાન,
રાક્ષસનો ભય ભારે છે, કોઇ જઈ ન શકે રે નિદાન ૧૨
એક યોજન અનુપમ વન, તે અગસ્ત્યતણો પ્રમાદ,
વાટે વિઘ્ન કશુ ન હોયે, ઉપજે અતિ ઉલ્હાદ ૧૩
આજ્ઞા માગી ચરણ લાગી, પ્રભુએ કર્યું પ્રયાણ,
રામ લક્ષ્મણ જાનકી તે, ત્રણે ચતુર સુજાણ ૧૪
ચાપ બાણ ચઢાવી બે બાંધવ, વિષમ વાટે જાય,
પ્રત્યચાનો શબ્દ સુણતા, દુષ્ટ દૂર પળાય ૧૫
વાટે સીતા સબળ થાક્યા, કાઢી નાંખ્યુ નીર,
રામ લક્ષ્મણ બેઉએ બાંધવ, શ્રાન્ત થયા શરીર ૧૬
સધ્યા સમે તેણે આશ્રમ આવ્યા, જ્યા રહેછે અગસ્ત્યનો ભ્રાત,
રંગે આવ્યો રામ સામો, સાભળીને વાત ૧૭
મુનિએ માન વણા દીધા, રહ્યા ત્યાં એક રાત,
સહુકો ત્યા સ્વસ્થ થઇને, પરવર્યા પ્રભાત ૧૮
અગસ્ત્યના આશ્રમની વાટે રૂડાના છે વન,
કેવડા કમળ ઘણા, ત્યા ત્રિગુણ વહે છે પવન ૧૯
શુક પિક સારસ મોર મધુકર કરે રૂડા સાદ,
વસતવન શોભા રચી છે વિરહી વૃંદ વિષાદ ૨૦
આશ્રમ આવ્યો સમીપે તે, શોભા કહી ન જાય,
રામ કહે છે લક્ષ્મણને, તે મહતો મહિમાય. ૨૧
એણે અગસ્ત્યે આગે કીધુ, ઉદધિ એક આચમન
લક્ષ જોજનનો સાગર શોષી, સતોષ્યા સુરજન ૨૨
વાતાપિ જેણે ભક્ષ કર્યો ઈલ્વનનો લઘુ ભ્રાત,
લક્ષ્મણ પૂછે રામજીને, વિસ્તારી કહો વાત ૨૩

---

૧૧ વિશદ—નિર્મળ ૧૬ શ્રાત—થાકેલા 'શાત' પ્ર ૩ છ ૧૮ ત્યાકણે—ત્યા આગળ ૧૯ ત્રિગુણ—શીતળ, મદ, સુગધી, એવા ત્રણ ગુણવાળો ૨૦ પિક—કોયલ મધુકર-ભ્રમર વિરહી વૃં૦—વિરહીઓના વૃંદ (ટોળા) ને વિષાદ (ખેદ) આપનારી (વસતની શોભા) 'વિખ્યાદ' પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે

મિત્રાવરણુ નામે મહામુનિ, તપ કરતા હતા તેહ;
અપ્સરા દેખી મોહ પામ્યા, મન્મથ વ્યાપ્યો દેહ. ૨૪
વીર્યનો ત્યા દ્રાવ થયો, આગળ કુભ હતો એક;
તેમા લેઈને વીર્ય મૂક્યું, કરી મન વિવેક. ૨૫
વસિષ્ઠ ને અગસ્ત્યની, તે કુભથી ઉત્પત્ય;
કંઈ કાળ તેણે તપ કર્યું, સાધન સઘળાં સત્ય. ૨૬
ઇંદ્રે એક કૂપ કીધો કારમો, અગસ્ત્ય દેહ દમે છે જ્યાંય;
એક વિપ્ર આવ્યો ઉજાતો, તે પડ્યો કૂવા માંય. ૨૭
કેડેથી એક વ્યાઘ્ર આવે, વદન અતિ વિકાળ;
કૂવામા એક નાગ ફણીધર, જાણે કોપ્યો કાળ. ૨૮
વેણુને વેલે ટગાઈ રહ્યો, તે વિપ્ર ઉંધે શીશ;
મૂષક કરડે વેલાનુ થડ, હવે હુંય પડીશ ૨૯
ઉપર મધપૂડો છે મોટો, અધર ઉપર પડિયું બુંદ;
તેણે કરી સુખ પામિયો, વામિયો દેહ દંડ. ૩૦
રાખ્ય અગસ્ત્ય રાખ્ય, એમ કરવા લાગ્યો ગોરે,
એક તન રહ્યો છે તાતણો, હુ પામ્યો કષ્ટ કઠોર. ૩૧
અગસ્ત્ય કહેછે તું કોણ છે, શે કરેછે સાદ,
હુ તો તારો પૂર્વજ છું, પામ્યો પરમ વિષાદ ૩૨
જો તુ ગૃહસ્થાશ્રમ કરે તો, થાયે મુજ ઉદ્ધાર,
સસારકૂપ માહે પડ્યો છું, તું કરને મારી સાર. ૩૩
બ્રહ્માએ એક નાર નિર્મી, લોપામુદ્રા નામ;
તે પરણાવી અગસ્ત્યનેં, સુદરતાનું ધામ. ૩૪
અગસ્ત્યે આશ્રમ આવી, કરી સુંદરીને સાન;
સભોગ કરવા સાદ કીધો, વિનતા વારૂ વાન. ૩૫
લોપામુદ્રા કહેછે ઋષિને, હું છું રાજકુમાર;
તમો જાણોછો તાપસી, જેમ હોયે બીજી નાર. ૩૬
મને મહીએ સૂતાં સંગમનું, સુખ ઉપજે નહિ લગાર;

---

૨૯. વેણુને ઈ૦-વેણુ (રેતમા) ઉગેલા વેલા સાથે. મૂષક-ઉંદર. ૩૦. અધર-હોઠ (ઉપર) દડ='દંદ' પ્ર ૪ થી. ૩૧. તન-તનુ (સૂક્ષ્મ). ૩૬. રાજકુમારૂ-રાજકુમારી.

મહીમા મને મન ગમે નહિ, કરવા વિવિધ વિહાર ૩૭
અમો શૈયાના સૂતારા, કૌતુકના કરનાર,
અમને માથરે સૂવુ ગમે નહિ, સાંભળો ભરતાર ૩૮
મારા પિતાને ઘેર સપત્તિ, જો તેવી તમારે થાય,
તો કામવાસના ઉપજે, મુજને ઋષિરાય ૩૯
અગસ્ત્ય કે'છે હુ ક્યાથી કાઢુ, નિરધન છુ નિરધાર;
તપનો ક્ષય કરીને, ઇચ્છુ નહિ ભડાર ૪૦
તો જાઓ કંઇએક યાચવા, લેઈ આવો દામ;
મુજ સમાગમના સુખતણુ, જો હોય તમારે કામ. ૪૧
ત્રણ રાજા અગસ્ત્યે યાચ્યા, તે હતા નિર્ધન;
તેમને સાથે તેડિયા, એમ કરતા આવ્યો વન. ૪૨
જ્યા તાપસ ઘણા મળી બેઠા છે, ત્યા આવ્યા અગસ્તિ;
આસન આપ્યુ પૂજા કીધી, પૂછિયુ ત્યા સ્વસ્તિ. ૪૩
એવે ઇલ્વલ ત્યા આવિયો, ધરી વાડવ વેષ;
અગસ્ત્યને ત્યાં નોતર્યા રે, પિતુશ્રાદ્ધ વિશેષ ૪૪
વાતાપિ છે બોકડો, ઇલ્વલે કર્યો સરકાર;
શ્રાદ્ધ કરી અગસ્ત્યને પીરસ્યું, આમિષ અમૃત આહાર. ૪૫
જમાડીને વાતાપિને, ઇલ્વલે કર્યો સાદ,
પેટ ફાડીને નિસરે ભાઈ, વિપ્ર પામે વિષાદ. ૪૬
અગસ્ત્યે એમ સાંભળીને, ગાઢે ભર્યો ઓડકાર;
મ રા પેટ માહે પચ્યો છે, તું સાદ મ કરીશ લગાર. ૪૭
બારણાં સાહી રહ્યો ઉભો, હવે છેદીશ શીશ;
ભ્રાત મારો ભક્ષ કીધો, ઉતરે કેમ રીસ ! ૪૮
અગસ્ત્યે અવલોક્યું જેટલે, મોકળા રહ્યા હાથ;
પછે આવી પગે લાગ્યો, કરો કરુણા નાથ ! ૪૯
ધન તેણે આપ્યું ઘણું, પછે આવી કર્યો અવાસ;
લોપામુદ્રા નારીની, પછે અગસ્ત્યે પૂરી આશ. ૫૦

---

૪૧. તો ઇ૦–(લોપામુદ્રાનું વાક્ય) ૪૩. સ્વસ્તિ–કુશળક્ષમાણુ. ૪૪ વિશેષ–અર્થાત્ નૈમિત્તિક. ૪૫ છે–પણો છે. સરકાર–રસોઇ વગેરેનો. અર્થાત્ તેને રાંધ્યો આમિષ–માંસ

કડવું ૬ હું

રાગ તાલજીતમાન.

વળી પરાક્રમ નાજુ કહું, જે અગસ્ત્યે કાધુ,
વિંધ્યાચળ વાધ્યા વાધતો, સુખ સુરને દીધુ. ૧
નારદઋષિ ત્યા આવિયા, મેરૂને મદિર,
પૂજા કીધી પ્રેમશુ, હૈયે હિત હીર ૨
પછે વિંધ્યતણે મદિર ગયા, વિંધ્ય વદે વચન,
આજ્ઞા કાઇ આપો સહી, મુજને મુનિજન ૩
નારદ કહે ફૂટ રે ગિરિ, મિથ્યા કરે માન,
મેરૂ પર્વત મને મળ્યો, મોટેરો રાજાન ૪
મેરૂ મળ્યા પછી શી રહે, ઉલ્કટા આધિ,
તુ કહે તો માગીએ રે, જો તારે હોયે સાધી ૫
મેરૂ પાછળ ફેરા ફરે, સૂર્ય અને સોમ,
ગ્રહ નક્ષત્ર તારા સહુ, પ્રદક્ષિણા દે વ્યોમ ૬
એમ કહી નારદ વળ્યા, વિંધ્યાચળ વાધ્યો,
મુજ પૂઠે ફેરા ફરો, એવો શ્વાસજ સાધ્યો. ૭
રથ અથડાણો સૂર્યનો, સોમનો પણ સાથે,
ફેરા ફરતા ક્યમ રહે, જે પ્રેર્યા નાથે ૮
વિંધ્યાચળ વળતો વદે, મુજ પૂઠે ફરજો,
આજથકી તમને કહું, એટલુ કહ્યુ કરજો ૯
આદિત્ય કહે આજ્ઞા વિણ, અમો કહીંએ ન જઇએ,
જે મારગ દેખાડિયો, તે વાટે વહીએ ૧૦
દેવ થયા અતિ આકળા, કશુ કામ ન ચાલે;
રાત દિવસ જાયે નહિ, સહુને મન સાલે. ૧૧
દેવ સહુ મળીને ગયા, બ્રહ્માજી પાસ,
શુ પ્રલયકાળ પ્રકટ થયો, કરશો શુ નાશ!! ૧૨

---

૫ આધિ—ઉત્કટા રૂપ આધિ (મનોવ્યથા). સાધી ઇ૦—જો તારે સિદ્ધિઓ સાધી (સધાયલી) હોય તો ૭ મુજ પૂઠે ઇ૦—મારી પાછળ ફેરા ફરો એમ એક્કે શ્વાસે કહેવા લાગ્યો—હઠ કરીને કહેવા લાગ્યો "મુજ પૂઠે ફેરા ફરો શ્વાસજ પાંગો" પ્ર ૨

વિંધ્યાચળ વાધ્યો ઘણું, તે ન શકે વારી
રવિ શશિ રાખી રહ્યા, હઠ કરતા હારી ૧૩
બ્રહ્મા કહે જાઓ તમો, (સૌ) કુંભજ કાશી
અગસ્ત્ય ઋષિ તો ત્યાં રહે થઈને ઘરબારી ૧૪
જઈ જાચો કુંભયોનિને, વાધતો વારી શકે,
વર્ધમાન છે ગિરિ જેહનો, ન રહે મુનિ પાખે ૧૫
કાશીએ વહી આવિયા, અગસ્ત્યને આશ્રમ,
મુનિએ માન દઈ પૂછિયું, માડી કહો મર્મ ૧૬
વણારસીએ કરી રહ્યો, હું ક્ષેત્ર સન્યાસ,
બ્રહ્માતણું કારજ ભલું, તેથી પુણ્ય પ્રકાશ ૧૭
અગસ્ત્ય દીઠા આવતા, વિંધ્યે કર્યાં પ્રણામ,
એમ રહે તું ત્યાં લગે, જ્યાં લગે આવું હું પાછો ઠામ ૧૮
એમ કહી અગસ્ત્ય ગયા, તે વળતા ન આવ્યા,
સોમ સૂર્ય સુખ પામિયા, સહુને મન ભાવ્યા ૧૯
તે અગસ્ત્યનો આશ્રમ આવિયો લક્ષ્મણને કહે રામ,
પૂજા કીધી પ્રેમશું ઋષિને કર્યા પ્રણામ ૨૦
રાઘવને દીધી ઘણી, અગસ્ત્યે આશિષ,
કુશળ પ્રેમ પૂછયા પછે, જય જય જગદીશ ૨૧
રામચંદ્રે માંડી કહી, સઘળી એ વાત
અમને વન વાસ્યા પછી, મૃત્યુ પામ્યો તાત ૨૨
તે બે દુઃખ સાલે ઘણાં, એમ વસિયા વન,
મરણ હતું દશરથતણું એ મોહ છે મન ૨૩
અગસ્ત્ય વારે રામને, તમને ન ઘટે એમ,
તમારે પિતા માતા કો નહિ નહિ પ્રીતિ પ્રેમ ૨૪
નિરંજન તો છો તમો, નિરામય નીરાપેખે,
માયાએ માનુષ થયા, વપુ ધારી વિશેષે ૨૫
તમો સરજો પાળો સંહારો, તમને નહિ એમ,

---

૧૫ કુંભયોનિ-અગસ્ત્ય. ૧૮ "એમ કરીને પછી દેવોની વાત માં ભળીને અગસ્ત્ય વિંધ્યની પાસે ગયા" આટલી વાત અધ્યાહાર માનીને આ કડીનો અન્વય કરવો. ૨૫ નીરાપેખે-નીરાપેક્ષ પ્ર ૧ વિશેષે-વિશેષ. પ્ર ૧-૩ નિરાપેખે-(નિરપેક્ષ) અપેક્ષા રહિત

અચ્યુત અવિનાશી તમો, કર્યા ચરિત્ર અનેક. ૨૬
અમો વાટ જોતા હતા ઘણી, શુ ભાઇ ટરિ નાવ્યા,
રાક્ષસનાદ ઉતારવા, ભૂધરજી મન ભાવ્યા ૨૭
પચવટીએ રહે છે ઘણા, રાક્ષસના વૃંદ,
તેને પ્યાચળ જ્યારજો, તો તો અતિ આનંદ ૨૮
દડકારણ્ય પાવન કરો, જે શુક્રે શાપ્યુ,
વર્તનમા શુર્પણખાને, રવા રાવણે આપ્યુ ૨૯
ત્યા ગયી રાક્ષસ મારજો, સારજો સુરકાજ,
ત્રૈલોક્ય નિષ્કટક કરી, આપજો ઇદ્રને રાજ ૩૦
ભક્તવત્સળ ભૂધરા, તે બીરદજ પાળો,
રાક્ષસનો ભય છે ઘણો, દુ ખ અમના ટાળો ૩૧
કહો તો કહુ એક વિનતિ તમો છો સમર્થ સ્વામી,
તમારુ અજાણ્યુ કાઇ નથી, રહો અતરજામી ૩૨
આ દિવ્ય ધનુષ્ય ત્યા કર ધરો, શારગ એવે નામે,
જાગે દૈત્ય ઘણા હણ્યા, સઘળા સગ્રામે ૩૩
દિવ્ય ધનુષ્ય વિણ નહિ મરે, રાક્ષસ તે બળિયા,
પાધરા પૂઠે પડશો નહિ કોએ ન જાયે કળિયા ૩૪
સવ્ય અપસવ્ય ભાથા ભલા, બીડા ભગવાન,
આણે ખડ્ગે ઘાલજો, નિશાચર નસતાન ૩૫
આ સહના શરીરે પેહેરો પ્રભુ, હથરોટા ને ટોપ,
રાક્ષસ માત્રને મારજો, મન આણી કોપ ૩૬
લક્ષ્મણને આપ્યા સહી, સઘળા આયુધ,
શેષનાગ ધરતા મહા, તે સાચા શુદ્ધ ૩૭
સીતાને સોપ્યા સહી, સઘળા શણગાર,
બાજુબંધ ને બેરખા, કટિમેખળા હાર ૩૮
એ તમારા તમને સમરપિયા, જે મૂક્યા તા આગે,
થાપણ પિયારી રાખિયે, પણ પાતિક લાગે ૩૯
પણ કાઇ કાયરપણુ કરતા રખે, રેજો મન ધીરજ રાખી,

૨૮ વર્તનમા—જીવિકા ચલાવવામા ૩૪ પાધરા ઇ૦—પાધરી પડેશો નહિ (પ્ર ૪ થી) પાધરા—એકદમ ૩૫ સવ્ય—ડાબા અપસવ્ય—જમણા ૩૬ સહના—કવચ હથરોટા—હાથના રક્ષણ માટે પેહેરવાના પંજા 'હથ્થરોટા' પ્ર ૪ થી

જે તમને દુઃખ છુ આમો, જે મન દેછે સાખી ૪૦
રામ કહેછે મેં મારયા, રણ રાક્ષસ માર,
એટલાને કાજે થયું, વને માનસમાન ૪૧
ભલા ભલા રઘુનાથજી, કરી પ્રતિજ્ઞા સત્ય,
પિતાવચને વન નિસર્યા, મહાયોગી મર્સ ૪૨
ધન્ય ધન્યરે જાનકી, ધન્ય ધન્ય લક્ષ્મણ વીર,
સેવા કરી રઘુનાથની, મન રાખી ધીર. ૪૩
તમ વિણ આણ એક નથી, કમળદળ લોચન,
પૃથ્વી પાણી ને તેજ તું, નભ ને રે પવન ૪૪
સ્તુતિ કરી સતોખિયા, દેખાડી વાટ,
પચવટીએ પરવર્યા, શીખ દીધી માટ ૪૫
રામ લક્ષ્મણ ને જાનકી, ત્રણે જણ જાય,
અનેક વન ઓળંધિયા, પાગા પળી પાય ૪૬
વાટે એક પંખી મળ્યો, ગૈરો પર્વત પ્રાય,
ગૃધરાજ તે જાણજો, મોટો કહ્યો ન જાય ૪૭
સાયેયો તે સચરે, પછે પૂછે વાત,
તમે કહો કુણ ક્યાથી આવિયા, ભલા દીસોછો ભ્રાત ૪૮
વન જોગ જણાતા નથી, મોટા મહીપાળ,
આણે વન કેમ આવિયા, રહે રાક્ષસ કાળ ૪૯
યદા મનુષ્ય મો મરે નહિ, આવી શકે નહિ દેવ,
કે અણજાણે આવ્યા અહીં, ભૂલા પડ્યા તતખેવ. ૫૦

પિતાવચન વન નિસર્યા, અમો ઉરાઉર રે. ૨
પંખી કહે ભલે પામિયો રે, પ્રભુ તમારૂં દર્શન રે;
આજ લગે ઇચ્છિતો હતો રે, આનંદ અનુદિન રે ૩
પુણ્ય પ્રગટ થયાં મારાં રે, પાપ પ્રલે થયાં પ્રૌઢ રે;
નયન સફળ મારાં થયાં રે, જે જોઉં ગરૂડારૂઢ રે. ૪
દશરથશું ઘણી રે, આગળ હતી પ્રીત રે,
સુરસેનામાં સાથે હતા રે, રાજન શું રમ રીત રે. ૫
તેમાં તમો વહાલા ઘણું રે, પરબ્રહ્મ પરમાનંદ રે;
આદિપુરૂષ ત્યાં અવતર્યા રે, મનુષ્ય માને મતિમંદ રે. ૬
હું સેવા તમારી શી કરૂં રે, પામર પંખી જાત રે;
જો આપો પ્રભુ આજ્ઞા રે, સદા રહું સધાત રે. ૭
રામ કહે પંખી પ્રત્યે રે, કોણ માત કોણ તાત રે;
આણે વન તમો ક્યમ રહો રે, શું જાણો મારી વાત રે. ૮
પંખી કહે ઉત્પત્ત કહું રે, દક્ષ પ્રજાપતિ તેર રે,
કશ્યપને દીધી દીકરી રે, તે માંહે અતિ ફેર રે. ૯
દિતિએ દૈત્ય જણ્યા ઘણા રે, અદિતિએ દેવ રે;
દનુએ ત્યાં દાનવ જણ્યા રે, અસંખ્યાતા એવ રે. ૧૦
ભાશી શ્યેની ઉષ્ટ્રી રે, શ્વગર્દભી સાર રે;
પરવતપાદપિએ જણ્યા રે, અસંખ્ય પુત્ર અપાર રે. ૧૧
કદ્રુ અહિ ઉપન્યા રે, ગરૂડ અરૂણ ત્યાં તેહ રે;
વિનતાથી પ્રગટ થયા રે, અરૂણ અરૂણ દેહ રે. ૧૨
અરૂણના અમો દિકરા રે, જટાયુ સંપાત રે;
તેમાં જટાયુ મને જાણજો રે, ગૃધ્ર અમારી જાત રે. ૧૩
સાધુ અમો સેવ્યા ઘણા રે, સુણિયાં સકળ પુરાણ રે;
તેમાં ચરિત્ર તમારાં સાંભળ્યા રે, વેદે કર્યાં વખાણ રે ૧૪

---

૬. આદિપુરૂષ ૦—માનુષ્યામાને મનરંદ પ્ર. ૧. માનુષ માને નદ રે. પ્ર. ૨. ૯. તેર–'દીકરી' સાથે અન્વય ૧૧. ભાશી ૦—સ્વગર્ભણી ત્યાર રે પ્ર. ૨. પરવત ૦—પ્રવતી પાદપિએ. પ્ર. ૧. ભાશી—ભાસ પક્ષીની માતા. શ્યેની—શ્યેન (બાજ) પક્ષીની માતા. ઉષ્ટ્રી—ઉંટડી. શ્વગર્દભી—કૂતરી—ગધેડી. પરવતપાદપીએ—પર્વતની અને પાદપ(વૃક્ષ)ની માતાએ. ૧૨. કદ્રુ—કશ્યપની એક પત્નીનું નામ. અહિ—સાપ. વિનતા—કશ્યપની એક પત્ની—ગરૂડ તથા અરૂણની માતા. અરૂણ—રાતો. ૧૩. સંપાત—સંપાતિ.

ઉત્પત્તિ સર્વ સ્વયંથકી રે, જે કહી કથા વિસ્તાર રે,
પગે-લાગી પછી પળ્યો રે, આનંદ પામ્યો અપાર રે ૧૫
એવે પચવટીએ આવિયા રે, ગોદાવરીની તીર રે,
મઢી મનોહર બે કરી રે, સુંદર શ્યામશરીર રે ૧૬
એક મઢી અગ્નિહોત્રની રે, બીજી રહેવા કાજ રે,
વાસ્તુપૂજા કરીને ત્યાં વસ્યા રે, સ્વામી શ્રીમહારાજ રે ૧૭
નિત્ય પ્રત્યે મૃગયા રમે રે, સમગ કરે સિંહનાદ રે,
ભય પામે રાક્ષસ સુણી રે, સુંદર શરનો નાદ રે ૧૮
દશ વરસ પૂરણ થયા રે, રહેતા તેણે વન રે,
રામ લક્ષ્મણ ને જાનકી રે, આનંદે અનુદિન રે ૧૯
એવે મળી એક રાક્ષસી રે શૂર્પણખા તેનું નામ રે,
રૂપ સુંદર તેણીએ ધર્યું રે દેખી મોહે કામ રે ૨૦
સોળ વરસની સુંદરી રે, સજી આવી શણગાર રે,
ચોળી ચૂડી ચુંદડી રે, નમી રહી સ્તનભાર રે. ૨૧
બાજુબંધ ને બેરખા રે, કટિમેખળા હાર રે,
ખનકે કંકણ કંગણી રે પદ નુપુરઝમકાર રે ૨૨
આગળ આવી ઊભી રહી રે, ગોખે સુંદર રામ રે,
પાપી તો કેડે પડ્યો રે, પંચશર પીડે કામ રે ૨૩
મન્મથ આવ્યો તમથકી રે, દાઝે મારો દેહ રે,
હું શરણ આવી છું તમતણે રે બાળે વપુ પડે વેહ રે ૨૪
તમ દીઠે મન મોહિયું રે આલિંગન દો આપ રે,
મુખ ચુંબન મુજને કરો રે ટળે તનનો તાપ રે ૨૫
રૂપ કહો તેવાં ધરૂં રે કરો વિવિધ વિલાસ રે
જાણી આવી છું જાયતા રે, જોગ ની પૂરો આશ રે ૨૬
સુણી વદે શ્રીરામજી રે, સાંભળ માચુ નાર રે,
બેના નામ પૂરા પડે રે, રમતું વન નાસાર રે ૨૭
આગે એક આશ્રમમાં રે બેઠી બન્ના એવ રે,
વળી બીજી શું કીજિયે રે, દુ:ખ પામતા દેવ રે ૨૮
વનની કહે કામિની રે, જો નહિ કરો અંગીકાર રે,

---

૨૩ પંચશર—પંચ બાણવાળો (કામ) ૨૪ આ તમ થકી રે—(?)

સ્ત્રીહત્યા તમને લાગશે રે, પાપતણો નહિ પાર રે. ૨૯
રામ કહે સુણ સુંદરી રે, આ પરો બેઠો મારો ભ્રાત રે,
તે તો તુજને રાખશે રે, વારૂ થાશે વાત રે ૩૦
તેને સાથે સ્ત્રી નથી રે, કષ્ટ છે એ કાય રે;
લક્ષ્મણ કને જઇને રહી રે, પ્રેરી રાઘવરાય રે ૩૧
થરથર થરથર ધ્રૂજતી રે, અનંગ વાપ્યો અંગ રે,
હાવ ભાવ કર્યા ઘણા રે, રમવા કારણ રંગ રે. ૩૨
લક્ષ્મણ હું તો મોકલી, ભજવા તારે ભ્રાત રે,
મકરધ્વજ મુને દમે રે, વિરહિણી છું વિખ્યાત રે. ૩૩
ભુજપટે ભીડો તમો રે, વાગે પંચબાણના પ્રહાર રે,
શરણાગત છુ તમતણે રે, આજ દો આધાર રે ૩૪
લક્ષ્મણજી વાણી વદે રે, પેહેલુ આવત મારી પાસ રે;
હવે તો તુ મારી માતા થઈ રે, મહિલા મન વિમાસ રે ૩૫
રામ કને પેહેલુ ગઈ રે, તો તું કશે મ આવે કામ રે,
જારે તુ પાછી વળી રે, તને રાખશે રામ રે. ૩૬
આવીને ઉતાવળી રે, કરતી નયનકટાક્ષ રે,
લક્ષ્મણ ત્યા નથી ગખતો રે, રામચંદ્ર તુ રાખ રે. ૩૭
રામ કહે હુ શુ કરૂ રે, આગે બેઠી એક રે,
મહીમા મનોહર સુંદરી રે, વિનતા કરો વિવેક રે. ૩૮
જારે તુ તો તે પ્રત્યે રે, બાળા બીજી વાર રે;
કહીએ રામતણી છે આજ્ઞા રે, તું કરજે અંગીકાર રે ૩૯
લક્ષ્મણ કને તે તો ગઇ રે, વિહ્વળ થઇ વિશેષ રે,
કર જોડીને ઉભી રહી રે, વામા વારૂ વેષ રે ૪૦
તુજ કને વળી મોકલી રે, રામે કહ્યું વચન રે,
મારી આજ્ઞાથી રાખજે રે, મનાવે તુ મન રે. ૪૧
લક્ષ્મણ કહે ઘેલી થઈ રે, ફેરા દે છે ફોક રે,
જો સ્ત્રી થઇશ માહરી રે, નો તુ સબળ પામીશ શોક રે ૪૨

---

૩૦. પરો-દૂર 'પરે' પ્ર ૩ જી. ૩૩. મકરધ્વજ-કામદેવ વિરહિણી —પુરૂષના સંયોગ રહિત ૩૫. પેહેલુ ઇ૦—જો તું પ્રથમ મારી પાસે આવત (તો હું તારો અંગીકાર કરત. અધ્યાહાર)

હું મેરુ છુ રામનો રે, સીતાજીનો દાસ રે,
જો તુ દાસી થઇશ તે તણી રે, નહિ પોચે મ ાની આશ રે. ૪૩
પટરાણીપણુ પોસાય સહી રે, તે દાસી થઇ દીન રે
વીતાગિરી સીતાતણી રે, લાનચ લાગી લીન રે ૪૪
જો તું પરણે રામને રે, તો હુ તારૂ કરૂ કાજ રે,
તુને વરતા તે ધરે રે, મોટા છે મહારાજ રે ૪૫
સુણી વચન પાછી વળી રે, વળતી બોલી વાણુ રે,
હુ તો રહી શક્તી નથી રે, સાહો મારો પાણુ રે ૪૬
રામ કહેછે હુ શુ કરૂ રે, બાઇ રહ્યા નરમા બેહ રે,
તું સરખો ગ શોધને રે, તારે જોઇએ તેહ રે ૪૭
મારે તારો ખપ નથી રે, ગમે ત્યા તું જાય રે,
ત્યારે બોની રાક્ષસી રે, કામિની કોમળ કાય રે ૪૮
કહો તો ખાઉ એહને રે, હુ રહુ સીતાને ઠાર રે,
ઘણા ભોગ હુ ભોગવુ રે, એકજ થઇને નાર રે ૪૯
મો કીધુ અતિ મોકળુ રે ત્રોઢી પર્વત પ્રાય રે,
ખાવાને ખાતે કરી રે તે મઠી માહે જાય રે ૫૦

કડવુ ૮ મુ.

રાગ સામેરી.

સીતાજીએ દીઠી રાક્ષસી, તે વદન અતિ વિકાળ રે,
દશન ગિરિના શૃગ સરખા, જાણે ભિષ્યો કાગ રે ૧
હા! હા! હવે તો હુ ભક્ષી એમ કહી પા_ ચીસ રે
રાખો શ્રી રઘુનાથ જી, આ રડા કરેછે રીસ રે ૨
મઠી માહે માનિની અરી પરી તે જાય રે,
ઝમ લેઇને લમકાવી લેવા, રંડા આઘી થાય રે ૩
ફુરકલા ખાતી હતી, બીતી હતી અપાર રે,
સ્વામીજી ત્યા શુ થયુ, શે નથી કરતા સાર રે ૪

---

૪૪ વીતાગિરી—(?) ૨ ટું ભક્ષી—મને ખાધી ૪ ફુરકના ખાતી હતી—ફુરકતી હતી (?)

રામે ત્યા કોપ કરીને, અર્ધચદ્ર મે'લ્યુ બાણ રે,
નાસિકા ને કર્ણ છેદ્યા, પણ ન લીધા પ્રાણ રે ૫
વજ્ર વડે જેમ વાઢી નાખ્યા, ગિરિતણા જેમ શૃગ રે,
આક્રદ કરતી ઉજાણી તે, થઈ રહી મન ભગ રે ૬
કડકા લેઈ નાક કાનના, નાઠી જાય તે નાટ રે,
શોણિતતણા ત્યા પ્રવાહ વહે છે, ગુફા ગહ્વર નાટ રે ૭
પસના ભરીને પીએ છે જીભે ચાટે છે ગાલ રે,
દારુણ નાદે રુદન કરતી સકળ સુર ને સાલ રે. ૮
ખરદૂષણ કને ગઈ, રોતી રોતી રાડ રે,
અપશુકન કરતી થકી, તે મરાવાને માડ રે ૯
બળહીન થઇ બેશી રહ્યા છો, કશે ન આવો કાજ રે;
મનુષ્યે મારા નાક કાન વાઢયા, એ અઘટતુ થયુ આજ રે ૧૦
દેન દેખતા દુ ખ પામી, એમ જાય આપણી લાજ રે,
કશા વેમા મ્ા નહિ ગણો, કેમ કરી શકશો રાજ રે ? ૧૧
રાજ્યભ્રષ્ટ એક રામ રહે છે, સાથે સુન્દરી સીતા નાર રે,
તુલા કીજે એની તારુણી, મા સરજી નહિ સસાર રે ૧૨
જાણ્યુ મોહ પમાડી કરૂ, હરિણનયનીનુ હર્ણું રે,
સામા નાક ને કાન વાઢયા, પમાડી નહિ મર્ણું રે ૧૩
મે જાણ્યુ લઇ જાનકીને, કરૂ રાવણુને ભેટ રે,
રાજાજી રળિયાત થાશે, નાર નિરખી નેટ રે ૧૪
તમો તેમને હણી હવે, મારૂ મનાવો મન રે,
દાઝે છે મુજ દેહડી, તાનાવેલી તન રે ૧૫
સીતા સોપી રાવણુને, તમો હણી લક્ષ્મણ રામ રે,
રાજાજી રળિયાત થાશે, જો એ કરશો કામ રે ૧૬
વચન સુણીને શૂર્પણખાના, ખરને ચઢી ત્યા રીસ રે,
મનુષ્યનુ શુ મારવુ છે, હુ હેના માહે હણીશ રે ૧૭
ચૌદ સહસ્ત્ર રાક્ષસ લેઇને, સજ કરી સઘળા જાય રે,

૮ પમલા—ખોબા (પ્રસૃતિ—પોશ ઉપરથી) ૯ ખરદૂષણ—ખર અને દૂષણ નામના બે રાક્ષસો ૧૧ વેમા—વેતમા ૧૨ તુના—ગરોબરી ૧૫. તેમને—રામ લક્ષ્મણને

નિશાચરના નાદ સુણી મોનિયા ગવરગય રે ૧૮
રામ કહે છે અનુજ પ્રત્યે, કરશુ કશો ઉપાય રે,
રાક્ષસ આવ્યા યુદ્ધ કરવા, મોટા પર્વત પ્રાય રે ૧૯
આપણ તો હવે શુ કરીશુ, સેન નથી કો સાથ રે,
સીતાની કેમ રક્ષા થાશે, દુ ખ ધરે રઘુનાથ રે ૨૦
લક્ષ્મણ કહે છે રામજી, મને દો એ કામ રે,
તમો સીતાની રક્ષા કરો, ને હુ કરૂ સગ્રામ રે ૨૧
રામ કહે છે લક્ષ્મણ તુ તો, જાનકીને રાખ રે,
મુજ ટાળી એ મરણ ન પામે, મારૂ મન દે સાખ રે ૨૨
એક ગુફા માટે જાનકીને, પમાડયા પ્રવેશ રે,
લક્ષ્મણ રહ્યો છે દ્વાર ઊભો, ધનુષ્ય બાણ ધરી નરેશ રે ૨૩
રઘુનાથજીએ પૂરિયો, પ્રત્યંચાનો નાદ રે,
મેઘ મળીને જેમ ગાજે, તેમ સભળાવ્યો ત્યા સાદ રે ૨૪
રામ ઉપર તે રાક્ષસ આવ્યા, ગાજતા ગભીર રે,
બાણુનથી ત્યા વૃષ્ટિ કરતા નિવારે રઘુવીર રે ૨૫
ચોદિશ ફરી વળ્યા રાક્ષસ, વરસે મૂશળ લોહતણા રે,
પરિઘ પ્રાસ ને પાશ તોમર, આયુધ મૂકે અતિ ઘણા રે ૨૬
આખા આચ્છાદન કર્યા, રઘુનાથ બાણે કરી રે,
જાણે પડછાયો આભને, રહ્યા પણ ધીરજ ધરી રે ૨૭
સામા શસ્ત્ર મૂકી સામટા, નિવારણ તેનુ કર્યુ રે,
બાણે મારી કર્યા વ્યાકુળ, બળ સર્વનુએ હર્યુ રે ૨૮
કટક દીઠુ નાસતુ ત્યારે, ખરને ચઢિયો ક્રોધ રે,
દૂષણ ને ત્રા ત્રીશ આવ્યા, બળવત બીજા યોધ રે ૨૯
અન્યો અન્યે આરભ્યુ યુદ્ધ ત્યા મહાઘોર રે,
રઘુનાથ ઉપર ખરે કીધો, પ્રહાર પરમ કઠોર રે ૩૦

---

૧૯ અનુજ—નાનો ભાઇ—લક્ષ્મણ ૨૨ મુજ ટાળી—મને તજીને–મારા વિના ૨૪ પ્રત્યચાનો–પણછનો ૨૬ પરિઘ–ભોગળ. પ્રાસ–એક જાતનુ ફેંકવાનુ હથિયાર પાશ–ફાસો તોમર–એક જાતનુ શસ્ત્ર ૨૭ આચ્છાદન કર્યા–ઢાંકયા ૨૯ દૂષણને ઇ૦–દૂષણ અને વળી ત્રીશ બીજા રાક્ષસ ત્યા સામા આવ્યા

રામે સામું બાણ મૂકી, તેના છેદ્યા બાણુ રે,
ખર કર્યો અતિ આકળો, જાણે તજશે પ્રાણ રે. ૩૧
મૂર્ચ્છા ખાઈને મહી પડ્યો, ત્યારે દૂષણને ચઢ્યો કોપ રે;
બાણ વૃષ્ટિ કરે ભૈરવી, તે કરવા લાગ્યા લોપ રે. ૩૨
અતરિક્ષ મારગ રહી ઊભા, કરે પ્રૌઢા પ્રહાર રે,
માહ માયા રચે ગદાગ, હોય હાહાકાર રે ૩૩
તે માયા મરદે રામજી, દૂષણતણો ત્યાં દેહ રે,
વિદારણ વેગે કર્યું, બાણે કરીને તેહ રે ૩૪
મુહૂર્ત માત્રે ખગને, વળી શરીરે સાન રે,
આયુધ લઈને થયો ઊભો, આણી અતિ અભિમાન રે. ૩૫
વિકરાળ મુખ ને દત લાબા, જાણિયે ગિરિશૃગ રે,
પ્રલયના ઘન ચઢ્યા જાણે, એવો ઓપે અગ રે ૩૬
રીસે શ્રીરઘુનાથ ઉપર, લોહ ભોગળ નાખી એક રે;
રામે કીધી તે ટુકડા, મૂકી બાણ અનેક રે ૩૭
એક સાગ મૂકી મહામોગી, તે છેદી તતકાળ રે,
મૂઠીમાથી મોગર છેદી, સ્વામી દીનદયાળ રે ૩૮
અતરિક્ષ મારગ દેવતા, જુએ આભલા આડા કરી રે,
રઘુનાથજીને વખાણે છે, ભય મન રાક્ષસના ધરી રે. ૩૯
ખરે ખરા પ્રહાર મૂકી, રઘુનાથજી વ્યાકુલ કર્યા રે,
રોમ રોમ લા બાણુ વાગ્યા, આદ્યપુરુષ આશાભર્યા રે. ૪૦
રાક્ષસનું બળ ઘણું દેખી, રામને ચઢી રીસ રે,
આકર્ણાતક એક બાણુ મૂકી, છેદ્યુ ખરનુ શીશ રે. ૪૧
પડ્યો પૃથ્વી દેખીને, દૂષણ પામ્યો દુખ રે,
વેર વાળુ વીરનું તો, સબળ પામુ સુખ રે ૪૨
એમ કહીને આવિયો, તે કરતો શરની વૃષ્ટ રે,
રામ આચ્છાદન કર્યા, તે આવર્યું અરિષ્ટ રે. ૪૩
રામે શર સબળા છેદ્યા, સામા મૂક્યા સહસ્ર રે,

---

૩૨ ભૈરવી—બીહામણી. ૩૩. માહ—મોહજમા ૩૪. મરદે—નાશ કરે. ૪૦. ખરે—ખર રાક્ષસે ૪૧ આકર્ણાતક—કાન સુધી ધનુષ્યની પણછ ખેંચીને ૪૩ આવર્યું ઇ૦—અરિષ્ટ આવર્યું (ઢાંક્યુ)

આયુધ આયુધમાં અથડાયે, અન્યો અન્યે અગ્ન રે. ૪૪
રામચંદ્રે રીસે કરી, એક બા મૂક્યું બાણ રે.
હૃદેમાં ને આવી વાગ્યું, પરહર્યા તે પ્રાણ રે. ૪૫
ખર દૂષણને પડ્યા દેખી, ત્રિશિરા ધાયો ધીર રે;
રહેજે તું રામ ઊભો, વાઢું છે જેવીર રે. ૪૬
ભ્રાતનું વેર વાળી, ઓસીંગણ થાઉં આજ રે; —
મનુષ્ય વાંણી મહી કરૂં, તું જોજે મારાં કાજ રે. ૪૭
એમ કહી હોદ મૂશળના, વરસાવ્યા વરસાત રે;
રામે શરથી મધમાં છેદ્યાં, કર્યો પૃથ્વીપાત રે. ૪૮
પછે ત્રણ બાણે કરીને, ત્રણ છેદ્યાં શીશ રે,
વજ્રે કરી ગિરિશૃંગ છેદ્યાં, જાણિયે સુરઈશ રે. ૪૯
પડ્યા દેખી ત્રણને, હવો હાહાકાર રે;
ચઉદ સહસ્ર મળી રઘુનાથ ઉપર, કરવા લાગ્યા પ્રહાર રે. ૫૦

કડવું ૯ મું.

રાગ મલાર.

એક બાણે ચૌદ સહસ્રનો, રામે આણ્યો અંત જી;
દેવે પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં કીધી, જય જય શ્રીભગવંત જી. ૧
મહી મસ્તક વહોણા થઈ સૂતા, રાક્ષસી થઇ રાંડ જી;
શૂર્પણખા મુખ હાંકી રોતી, ભરાવા ગઇ માંડ જી. ૨
રઘુનંદન મારી રાક્ષસને, પ્રેમે પાછા વળિયા જી;
રૂધીરે રાતા દીસે છે, કાણે ન જાયે કળિયા જી. ૩
અંગ આખે વાગ્યા છે, તે રાક્ષસ શરના પ્રહાર જી;
ગિરિયકી જેમ ધાતુ વહે, તેમ વહે છે શોણિત ધાર જી. ૪
જાણે શું કેશુ ફૂલ્યો છે, કે બધૂક કુસુમ અપાર જી;
કે પરવાળીનો વેલો છે, કુસુમ સહિત (તો) સાર જી. ૫
એવી ઉપમા ઉપની છે, જે વાગ્યા છે ઘાત જી;

---

૪. ધાતુ વહે—ગેરૂ વગેરે પાણીમાં ભળીને વહે તેમ. ૫. જાણે શુ ૯૦—જાણે શુ જાશુ ફૂલ્યો પ્ર ૧-૨. બધૂક કુસુમ—એક જાતનું લાલ રંગનું ફૂલ.

જાણે સિંહ ગુફાએ આવ્યો, હણી હસ્તી અસંખ્યાત જી. ૬
લક્ષ્મણ રામચંદ્રને જોઇ, નયણે ટાળે નીર જી;
એકલા એવડા રાક્ષસ ક્યમ માર્યા, સ્વામી શ્યામશરીર જી. ૭
કમળથે અતિ કોમળ કાયા, પ્રહાર સહ્યા ક્યમ જાય જી;
નયણાં જોઇ નથી શકતાં, તમને રાઘવરાય જી. ૮
જનકનંદિની જોઈ રામને, વિવિધ કરે વિલાપ જી;
હા હા હૈયું હજી ન ફાટે, આવું દેખી આપ જી. ૯
પછી સહુકો આશ્રમ આવી, ઔષધ કર્યાં અપાર જી;
પાટા પાડી ઘા અતિ સીવ્યા, શરીર થયું શ્રીકાર જી ૧૦
આદ્યપુરૂપને ઔષડ તે શાં, જો એ છે અછેદ્ય અભેદ્ય જી;
કહીંએ કનેશ ન પામે કાયા, જેને નેતિ કહે વેદ જી ૧૧
મનુષ્યદેહ ધર્યાં માટે એ, કીધી જોઇએ રીત જી;
લક્ષ્મણ સીતાને જણાયે, પ્રભુ ઉપર પ્રીત જી ૧૨
સ્વસ્થ થઈ રહે સહુ કોયે, નિ કંટક થયુ વન જી,
રામે પ્રતિજ્ઞા કરી પૂરી, પચવટી પાવન જી ૧૩
ત્યાર પૂઠે ત્યા શર્પણખા, તે રોતી રોતી જાય જી,
રાવણની સભામા આવી, ક્રોધે કાપે કાય જી. ૧૪
મુખ ઢાકીને મોહોકમ રોવા, શર્પણખા તે લાગી જી;
અપશુકન ત્યા એ રાવણને, મરણ સાટવ્યુ માગી જી. ૧૫
રહે રે રડા ભૂંડી ભડા, કહે તુ કોણે મારી જી;
ત્રણ લોકને ત્રાસ પમાડે, હઠ કરતા ક્યમ હારી જી ? ૧૬
શુ તારાં નાક કાન છેદ્યા છે, જે રૂએ છે મુખ ઢાંકી જી;
ઉત્તર દેતા શુ થાય છે, રાવણ કહેછે હાકી જી ૧૭
દેવ દૈત્યથી જક્ષ કિન્નરથી, ભય ઉપન્યો ભારી જી;
ભૂત પ્રેત પિશાચ રાક્ષસ, કહે તુ કોણે મારી જી. ૧૮
શર્પણખા કહેછે રે રાવણ, ચૂકી મારી માત જી,
જે તે તુંને જણવા બેહી, ભૂંડો મારો ભ્રાત જી. ૧૯
જણતા મરણ ન પામ્યો મૂરખ, કે ગર્ભે નવ ગળિયો જી,
તું ભૂંડે ભાઇએ તો મારો, દહાડો કઇ નવ વળિયો જી. ૨૦

૬. ઘાત–પ્રહાર. ૧૫. સાટવ્યું–સાટુ કર્યું (મરણનું).૧૬.ભડા–ભાંડ જેવી.

પેરે પા'ણુ પડયો નહિ પ્રૌઢો, જે ખપ આવે ધોવા જી;
માએ બેન જણી નહિ બીજી, જે લાગે મને રોવા જી. ૨૧
બનેવી આગળ જઈ સઘળું, દુઃખ મારૂં કહેતી જી;
તુંને આમ અકર્મી જાણુત, તો હું ત્યાં નવ રહેતી જી. ૨૨
દેવથકી નહિ દૈત્યથકી નહિ, જક્ષ કિન્નરથી નહિ નાટ જી;
રાક્ષસ ભૂત પ્રેતથકી નહિ, તેંજ વાળ્યો છે દાટ જી. ૨૩
સ્વભાવે જે ભક્ષ આપણું, મનુષ્ય કેથી માન જી;
તેજથકી તો કરૂપ થયું છે, વીરા મારૂં ગાત્ર જી. ૨૪
મનુષ્યે દુઃખ દીધુ છે મને, તો તને શું કહીએ જી;
નબળાના ઘરનાં કહેવાઇ, જે પડે તે સહીએ જી. ૨૫
રાવણ કહેછે રે રે રક્ષ, બુદ્ધિહીન તુ બેન જી;
વળતી કાંઈ લહેતી નથી રે, ચિત્ત ચાળો થયો ચેન જી. ૨૬
ત્રણલોકમાં તે કોણ છે, મુજ આગળ જે માંડે જી;
પાકા કાના ક્યમ ચઢે રે, કહો તે કાચે ભાડે જી. ૨૭
સભામાં સાંભળતાં સહુકો, દીજે નહિ ઉપમાન જી;
તારો ભાઇ તેમ કહેવાઉં, ત્રણ લોકી રાજાન જી. ૨૮
મરવા મન થયું છે તેનું, જોવા જમસદન જી;
જેણે તુને દુઃખ દીધું, તેનું નામ કહે રૌ ન જી. ૨૯
નાક કાન વાઢ્યાં છે જેણે, લેવું તેનું નામ જી;
રાય દશરથનો વડો દિકરો, રાજીવલોચન રામ જી. ૩૦
લક્ષ્મણ તો ગૌર વર્ણ છે, રાઘવ સુંદરશ્યામ જી;
તે રામતણી સ્ત્રી સીતા સુંદરી, દેખી મોહે કામ જી. ૩૧
જગત માંહી જનનીએ, જણી નથી કો નારી જી;
હવી નથી ને હવે નહિ રે, જનકસુતા સુખકારી જી. ૩૨
પાર્વતી ને પદ્માનાથી, અતિ અનુપમ અગ જી;

---

૨૪. તેજ થકી–તેનાથી. વળતી ઇ૦—તું કાંઈ બરાબર ઉત્તર આપતી નથી માટે તારૂં ચિત્ત ચળી ગયું હોય તેનું આ ચિન્હ જણાય છે ૨૭. માડે–અર્થાત્ સામો થાય. ભાંડે–વાસણે. અર્થાત્ જેમ એ વાત અસંભવિત છે, તેમ ત્રણ લોકમાં કોઈ મારા સામો થઇશકે એ વાતપણ અસંભવિત છે. ૨૮. ઉપમાન ઇ૦–હું તારો ભાઇ તેવો છું કે જેનું બીજું ઉપમાન આપી શકાય નહિ. 'અપમાન' પ્ર ૧ લી. ૩૩. પદ્મા–લક્ષ્મી. શચી–ઈંદ્રાણી.

શચી સરખી દાસી (પણ) માહાયે, જોતા જેનો રગ જી. ૩૩
તારામા કોઈ એવી છે નહિ, જેવી સુંદરી સીતા જી,
એક રસનાએ શા ગુણ કહીએ, વેદ પુરાણે વદિતા જી. ૩૪
જો તુ તે સીતા નહિ પામે, તો મુજ ધિક અવતાર જી,
મિથ્યા માને ઉદર આવિયો, યૌવનવનકુઠાર જી ૩૫
અગ અંગની માધુરી મેં, કાઇ કહી ન જાય જી;
મદોદરી એક કળા સહસ્રમી, તેની નવ પોસાય જી. ૩૬
હુ તેને હરવા ગઈ હતી, તે તો તારે કાજ જી;
રૂપ અનુપમ કપટ કરીને, સુંદરતા સજી સાજ જી. ૩૭
રાજ્યભ્રષ્ટ રામ મનુષ્યે, મારા છેદ્યા નાક ને કાન જી,
રોતી ખરદૂષણકને ગઇ, શરીર રહી નહિ સાન જી. ૩૮
ખર દૂષણ ને ત્રિશિરા ત્રણે, રામે મરણ પમાડયા જી,
ચઉદ સહસ્ર રાક્ષસ તે એકે, બાણે મારી પાડયા જી ૩૯
જોતા જીવિત સાર્થુ તારૂ, જો તુ સીતા પામે જી,
વેર વાળી મનુષ્યને મારી, દુ ખ સઘળુ વામે જી ૪૦
એકલા બે બાધવ છે બળિયા, સેના નહિ કો સાથ જી,
રાજ્યભ્રષ્ટ પચવટી વસે છે, ચાપબાણધર હાથ જી. ૪૧
તુજ જોગ છે તે તારૂણી, તુ તેનુ કર હરણ જી,
તે પામ્યા વણ જીવ્યા પેં, રૂડુ માને મરણ જી ૪૨
વેણી દેખી વાસુકિ મોહે, મુખ દેખી ચદ્ર જી,
લોચન દેખી મૃગના બાળક, મોહ પામી થયા મદ જી ૪૩
મુનિ મધુપ ને ખજન મોહ્યા, નિરખીને લોચન જી,
નાસા કીરચચથી સુદર, પરમ તે પાવન જી ૪૪
અધર પ્રવાળી પેં અતિ રાતા, દાઢમકળીથી દત જી,
કબુગ્રીવ તે કામિની, કુચ કળશ શોભાવત જી ૪૫

---

૩૪ વદિતા-કહેલી ૩૫ મુજ-મારેમતે યૌવનવનકુઠાર-માનું જુવાનીરૂપી વન કાપવાનો કોહોવાડો ૪૪ મુનિ—(કટાક્ષથી વિહ્વળ થઇને). મધુપ-ભ્રમર ખજન-દીવાળી ઘોડા ૪૫ દાઢમકળીથી-(અતિ સુંદર). કબુગ્રીવ-શખ જેવી ડોકવાળી ઉરઈભ-ઉર (છાતી) કુંભસ્થળથી (હાથીના ગડ્સ્થળથી) અતિ શોભાયમાન છે

કટિ અતિ સિંહનાથકી સૂક્ષ્મ, ઉર કુંભસ્થળથી મોહે જી;
જંઘા કદળી સ્થંભથી કોમળ, મુનિજનના મન મોહે જી ૪૬
પદપંકજ પદ્મથી સુંદર, યાવક ભરિયા જાણે જી;
સકળ શોભા સોહે શરીરે, વય વપુ વર્ણ વખાણે જી. ૪૭
રહે રે રડા હવે અણમોલી, વર્ણન ઘણુએ કીધુ જી,
ગુણ કહી આકર્ષી મારૂ, મન હરીને લીધુ જી ૪૮
ઘણા ગુણ જો કહીશ તેના, તો તજીશ હુ પ્રાણ જી;
અહીં લગી આવી લાગ્યા છે, તેના તીના મોહબાણ જી. ૪૯
વિરહે કરીને વ્યાકુળ થયો છુ, જોયા વિણ ન જીવાય જી;
સીતાનું હરણ હવે કરવુ, કરી કોટિ ઉપાય જી. ૫૦

કડવું ૧૦ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

એમ કહી તે ઉત્પત્યો રે, કામે કાપે કાય;
વેધ્યુ મન વિહ્વળ થયું રે, સીતા વિણ ન રહેવાય ૧

ઢાળ

સીતા વિણ હુ રહી શકુ નહિ, હવે કરીશ હું હરણ,
જાનકીને જો ન પામુ, તોપણ પામુ મરણ ૨
એમ કહીને આવિયો, મારીચ મામા પાસ,
સમુદ્રને કાંઠે સૂતો છે, નથી થયો તે નાશ ૩
અરે મામા અરે મામા કહી, ગાઢે કીધો સાદ;
આળસુ થઇને શુ સૂતા છો, ધરી પરમ પ્રમાદ. ૪
ઘણા દિવસના ઘેર રહેતા, ઘણું કરતા ભક્ષ,
ભોગ ભોગવતા ઘણા, સુખ પામતા સમક્ષ. ૫
આજ મારે ઘણે દિવસે, પડયુ છે કંઈ કાજ,
તે સર્યા પૂઠે તમને સોપીશ, સર્વ મારૂં રાજ. ૬
કાનમા પેશીને ગાઢે, ત્રાડયો રાવણ રાય;

---

૪૭ યાવક—અળતો વર્ણ—રંગ.
૪. ધરી ૪૦—'કરી પરમ પ્રસાદ' પ્ર. ૩ જી.

ઓઢે સૂતો ઉત્તર દીધો, કષ્ટ સહ્યુ ન જાય. ૭
કોણે જગાડ્યો રે કોણે જગાડ્યો, એમ વદે વારો વાર;
ગાઢે કષ્ટે ઉંઘ આવી હતી, અસુખપણે અપાર. ૮
કોણે વેરીએ વેર પૂર્યું, સાદ કીધો શીદ;
એકાંતે આવીને અહીંઆં, નિશ્ચિંતપણે કરૂં નીંદ. ૯
રાવણ કહે છે શું સૂતો છે, અરે મૂઢ અજાણ!
ઉઠી ઉત્તર નથી દેતો, હું લેઇશ તારા પ્રાણ. ૧૦
આટલા દિવસ મેં સર્વ સોંપ્યો, તુંને તો ભંડાર;
એક દિવસ તે અર્થ આવવા, કરે કાંઇએક ઉપકાર. ૧૧
હું રાવણ આવ્યો જગાડવાને, કાંઈ તું સરખું છે કામ;
મુઓ છે કે જીવે છે, શું પડી રહ્યો છે આમ? ૧૨
મારીચ કહે છે માહરૂં, કહે તુ શુ છે કાજ;
હુ તો અકાજ થઇ સૂતો છુ, કરશે અરથ ન આવું આજ.૧૩
રાવણ કહે છે સૂરજવંશી, કો એક દશરથરાય;
અયોધ્યાનું રાજ્ય કરતો, કોણે કળ્યો ન જાય. ૧૪
તેને તો બે દિકરા છે, રાજ્યભ્રષ્ટ કાઢ્યા રાન;
તે સાથ સીતા સુંદરી છે, નહિ કો નાર સમાન. ૧૫
જટાજૂટ ને ધનુર્ધારી, બે ભ્રાત લક્ષ્મણ રામ;
તેણે તો એક આપણુ, કૂડુ કર્યું છે કામ. ૧૬
પચવટીએ વસ્યા આવી, શૂર્પણખા આવી ત્યાંય;
નાક ને ત્યા કાન વાઢ્યાં, ગર્વ કરી મનમાંય. ૧૭
ખર દૂષણ ને ત્રિશિરા માર્યા, ચઉદ સહસ્રનો કર્યો નાશ;
અપરાધ એના અતિ ઘણા છે, પણ કહું પ્રકાશ. ૧૮
રામતણી જે ભારજા, સીતા સુદર રૂપ;
શૂર્પણખાએ ઘણું વખાણ્યું, અગ રગ અનુપ. ૧૯
એવે તેનું હરણ કરવા, મારૂ. થયું છે મન;
સુણ સાંભળી જાનકીના, થયા પરમ પ્રસન્ન. ૨૦
હવે તું તો અહીંથકી, મારીચ મૃગ થઇને જાય;
શીંગડાં સુદર મણિ જડ્યાં, ને કનકવર્ણી કાય. ૨૧
માયાએ કરી મનોહર થઇ, અલૌકિક ધરી અંગ;

જઇને તુ જાનકીને, ઉપજાવે અતિ રંગ ૨૨
રામને મારવા મોકનશે, તુ જાજે સાગરતીર,
મારે ત્યા નાદ કરજે, ધાઓ લક્ષ્મણ વીર ૨૩
પછે રામ ને લક્ષ્મણ જાશે, થાશે સીતા એકલી,
પછે હુ ત્યા હરણ કરીશ રે, ભામિની છે અતિ ભલી ૨૪
મન માન્યા માટે મામા, તને કહુંછુ વાત,
બીજા કોને કહેવાય નહિ, ભલા હોયે ભ્રાત ૨૫
મારીચ કહેછે મૂરખ તને, મરવા થયુ છે મન,
એ મતિ તુને જેણે આપી, તેણે કર્યુ કદન ૨૬
હુ તેનો માર્યો પડયો છુ, તુ તેનુંજ લેછે નામ,
પડી રહે તુ ભુવન તારે, તો જીવે કરે કામ ૨૭
વિશ્વામિત્રના આશ્રમ આગળ, અમો બેહુએ વીર;
યજ્ઞનો વિધ્વસ કરતા, ગાજતા ગભીર. ૨૮
એણે સબળપણે સુબાહુ માર્યો, મુને છબર્તુ માર્યું બાણ,
પજ્યો પજ્યો પીડા પામુછુ, પરહરે નહિ પ્રાણ ૨૯
મારગ જાતા વીરા સહુકો, રાય કહે કો રાક,
મ કહેતા મરણુજ પામુ, એજ પડો છે વાક ૩૦
રા કહેતા મુખ મોકળુ, જેટલું ત્યા થાય,
કઠ પ્રાણુ આવી રહે રે, મ કહેતા તે જાય ૩૧

---

૨૫ મન ઈ૦—મામા! તું આ કામ કરે એવો છે એમ મેં તને મનમા માન્યો છે ૨૬ કદન—નાશ ૨૮ વિધ્વસ—નાશ ૨૯ છબર્તુ-મ ર્મસ્થાનમાં ન લાગતા ઘા કરીને ચાલ્યુ જાય એવુ પરહરે ઇ૦—પ્રાણુ મને તજતા નથી—મોત નથી આવતું

૩૦, રામથી મારીચને કેટલો ભય છે તે વર્ણવે છે, મારગ ઈ૦—મારીચ કહે છે કે હું પજ્યો છુ તે મારગે થઇને જતા સહુકોઇ એમ બોલે છે કે આ રાય છે અથવા આ રાંક છે, પણ 'રાય' અને 'રાક' ના 'ય' કે 'ક' ને ઠામે 'મ' અક્ષર બોલે—એટલે રામ બોલે તો હું મરણ પામુ રામનામનો મને એટલો નાસ છે ૩૧ રા ઇ૦—'રામ' શબ્દનો 'રા' ઉચ્ચાર બોલતાં મુખ જેટલું પોહોળુ થાય છે તેટલામા પ્રાણુ કંઠ લગી આવી રહે છે, અને 'મ' અક્ષર બોલવાની સાથે મુખ બીડાઇ જવાથી પાછા તે પ્રવેશ કરી શકતા નથી માટે સદાને માટે જાય છે અર્થાત્ રામનામ સાંભળતા મારા તો પ્રાણુ જાય છે, તો તેની સામે લડવા જવાની તો વાતજ શી કરવી?

રૂડી પેરે તેતણા મેં, દીઠા છે ત્યા હાથ,
પળો પળો હુ કરગું છુ, મેં ઓળખ્યા રઘુનાથ ૩૨
તને ક્યાથી કુમતિ આવી, ઉપની છે આજ,
જાણીએ છીએ પ્રકટ થયુ છે, પેલા ભવનું પાપ. ૩૩
જાનકી તે જગતમાતા, જોગમાયા જાણ,
રાક્ષસકુળની કાળરાત્રિ છે, હવે કરશે હાણ. ૩૪
રૂડા માટે વાઈછુ, પીઠની કર્યું પેર,
મરણને મેં માથે ચઢાવી, લેઇ આવે ઘેર ૩૫
વિષ હળાહળ હાથમા ગ્રહી, કો કરે પ્રેમે પાન,
સૂતા સાપને મુખ હાથ ઘાલે, શુ ટળી છે સાન! ૩૬
તારા આખા કુળનો, આણશે તે અંત,
રાક્ષસી સર્વે રાડ પાડશે, કોપશે ભગવંત ૩૭
વચન સુણી મારીચના, રાવણને ચઢી રીસ,
ઘડી વારનો કરણ કહેછે, હરે છેદુ શીશ ૩૮
અરે મૂરખ મનુષ્યનુ, મુજ આગળ કરે વખાણ,
સ્વભાવે જે ભક્ષ આપણુ, બીજે જેના પ્રાણ ૩૯
મેં દેવ ને દૈત્ય જીત્યા, યક્ષ ગધર્વ યોધ,
ભૂત પ્રેત પિશાચ રાક્ષસ, સહી શકે નહિ ક્રોધ ૪૦
પરાક્રમ મારા પ્રીછીને, આજ થયો અજાણ,
આગિયાને અધિક કહેછે, ભૂડો કહીને ભાણ ૪૧
દશવદન હુ તે એક મુખ, તેને બે ભુજ મારે વીશ,
તે માનવ માત્રજ કહે, શુ ચઢાવે રીસ ૪૨
મારીચ કહેછે મારા મનમા, સહી હતો સદેહ,
તેં તો તે ટાળિયો, વાત કાઢી એહ ૪૩
રામબાણે કરીને, ગયા નહિ મુજ પ્રાણ;
જે નાખ્યુ નિષ્ફળ ન થાયે, રઘુનાથજીનું બાણ ૪૪
તે રાખ્યો તને તેડવા, તુ આવીશ તે સાથ,
માર્યો નહિ તે મૃગ થાવા, ઉગાર્યો રઘુનાથ ૪૫
જો હું મૃગ થાઉ નહિ તો, તું કેમ પામે મરણ;
રઘુનાથ તુને મારશે રે કરાવીને હરણ ૪૬
અપરાધ વિણુ મારે નહિ રે, મિષ કરીને માડ,

તારો ખાક કાઢી રાક્ષસી, સઘળી કરશે રાડ
જો જાણે રહું જીવતો તો, ઉપાય કર તું એજ;
રઘુનાથજીને ચરણ્ જઇ પડ, કરી મન વિવેક ૪૮
રામ તને આપશે, અખિન ભુવનનું રાજ,
અચળ કરીને સ્થાપશે, સારશે સર્વે કાજ ૪
જે દેવને તું ઉપાસે છે, તે છે એના દાસ,
રામને જઇ જાચે છે, તે તો પૂરે છે આશ ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ એકતાલી.

રામ દાતા રામ ભોક્તા, (રામ) યજ્ઞ ને યજમાન,
રામ કર્ત્તા રામ હર્ત્તા, ભક્તવત્સલ ભગવાન ૧
(રામ) ધાતા વિધાતા (રામ) પિતા માતા, ભ્રાતા ભગવદ્જન
રાક્ષસકુળનો કાળ રઘુપતિ, માને મારૂં મન ૨
તે માટે તું ત્યાં જઇ, પ્રેમે કરી પ્રણામ,
સર્વસ્વ સોંપીને સંતોષે, રાજીવલોચન રામ ૩
તારા કટકમાં કો નથી, સુમતિનો દેનાર,
સીતાજી છે જગ્તમાતા, કરશે કુળ સંહાર. ૪
દશે મસ્તક પાડશે રાઘવ, ગેડી દડે ત્યાં રમશે,
મુઆ સઘળા સુત દેખી, અમરતણે મન ગમશે ૫
રાક્ષસકુળનું નામ નિવારી, રામ અયોધ્યા જાશે,
ત્રણ લોક તો તુજ વિના, સહુ નિકટક થાશે ૬
તે માટે તું ઓખડ પી, જેમ જાએ મનની વ્યાધ
સકળ સંપત્તિ રઘુપતિ આપે સુરપતિને નહિ સાધ્ય ૭
પરનારી તે વિષવેલડી, મૂરખ મન વિચાર
જાનકીને તેમ ધારે છે જેમ કો બીજી નાર ૮

---

૫૦ આશ— સાક્ષ પ્ર ૪થી ૨ ભ્રાતા ઇ૦—રામ ભગવજ્જનના ભ્રાતા છે

શાપીને તને ભસ્મ કરશે, ક્રૂર કરી કટાક્ષ;
સહુ કુટુમ્બનને મારશે, મારૂં મન દે સાક્ષ. ૯
સર્વે રાક્ષસને મારશે, ભક્ષશે શૂકર શ્વાન;
ભૂત પ્રેત પિશાચ નાચી, ગાઢે કરશે ગાન. ૧૦
શન્નિ સઘળુ શોણિત પીશે, મુખમા ચાચ મારશે કાક;
નેત્ર વીશ કાઢીને પછે, કરડી ખાશે નાક. ૧૧
તે રૂડુ કે સુખે કરવુ રૂડુ, લકા કેરૂ રાજ,
બ્રહ્માદિકને સ્વપ્ન ન આવે, તે આવ્યા મહારાજ. ૧૨
વચન સુણી મારીચ મામાના, રાવણને ચઢી રીસ;
ખડ્ગ કાઢીને ઉપર ઉભો, હમણાં છેદુ શીશ. ૧૩
મૂરખ મને મતિ શીખવે, પડિત થઇને પોતે;
આદિત્ય આગળ કઈ અજવાળુ, ખરૂ કહ્યુ ખદ્યોતે. ૧૪
મદમતિ માટે માને છે, માનવને મહામોટો,
કાયર જેવો તુ છે કુળમા, ખપ ન આવે ખોટો. ૧૫
તને રામે તાડ્યો માટે, બીજાને શું મારે;
તુ જેવા અકર્મી હોય, તે મનુષ્યથકી હારે ૧૬
સ્વભાવે જે આહાર આપણો, તેને ક્યમ નામુ શીશ;
મોઢે ચઢાવ્યો માટે મુજ આગળ, એને કહેછે ઇશ. ૧૭
મરવા ભાગો નથી બીતો, મૃતક થઇને સૂતો,
તેણે મૂક્યો પણ હું તો મારીશ, તો તુ ખરો વગુતો. ૧૮
મરતા મૂરખ તને શુ, થયો છે સન્નિપાત;
મુજ આગળ તે મનુષ્ય વખાણ્યો, વારૂ ન કીધી વાત. ૧૯
હરૂ નહિ તો મરૂ વિરહે, સુણી સીતાની વાત;
મન હરી લીધુ છે મારૂ, મદને કીધો ઘાત ૨૦
સીતા હરી મનુષ્યને મારીશ, સારીશ મારૂ કાજ,
સીતા સહિત કરીશ હુ, લકા કેરૂ રાજ. ૨૧
જા તુ ઉડીને ત્યા મૃગ થઈ, કોણ પૂછે છે બુદ્ધ;

---

૯ ક્રૂર ઈ૦—તારા ઉપર ક્રૂરતા ભરેલા કટાક્ષ (વક્રનેત્ર) કરીને ૧૪. ખદ્યોતે—આગિયે. જેમ આગિયો કહે કે હુ સૂર્યના આગળ અજવાળુ કરૂ છુ, તેના જેવુ તારૂ કહેવુ ખરૂ છે.

મુજ આગળ માહુ બોલેછે, શુ થઇછે અશુદ્ધ? ૨૨
મારીચ કહેછે મરવા માગો, નથી બીતો નાઠ,
આમે મારે મરણ આવિયુ, બહુ એ વાના માટ ૨૩
નહિ જાઉં તો તુ તો મારીશ, જઇશ તો હણુશે રામ,
રામ મારે તો મુક્તિજ પામુ, જેનુ નિર્મળ નામ ૨૪
તારે હાથે જો મરણ પામુ, તો નરકતણો અધિકારી,
માટ મૃગ થઇ હુ જાઇશ, મેં મન વાત વિચારી ૨૫
આટલી વાર લગે જોતો'તો, રાવણ તારુ મન,
રાક્ષસકુળને લાજ લગાડીશ, બોલી દીન વચન ૨૬
ભનો ભનો ભાઇ તુ તો, ભય ન પામ્યો ભાણેજ,
ઉત્કૃષ્ટ સ્વભાવે સહુ કોય, રાક્ષસનુ એ મહેજ. ૨૭
એવુ કહીને આજ્ઞા માગી, ઉત્પતિયો આકાશ,
સોનાનો સારંગ થઇ આવ્યો, જનકસુતાની પાસ ૨૮
ચાર શૃંગ મણિમય અતિ સુંદર, મુખ મનોહર બેહ,
બિંદુ ઇંદુ સરખા રૂપાના, દિવ્ય દીપતો દેહ ૨૯
નાચે ખુદે ભરે ચેકડા, ઉજાઇને આવે,
ઊભો રહીને જુએ પાછે પગે, ભામનીને મન ભાવે. ૩૦
મોઢા આગળ ફેરા દેતા મોહે સીતાનું મન,
હાસ્ય કરે તે હરણ દેખીને, થઇને પરમ પ્રસન્ન ૩૧
વળી વળી વપુનો વર્ણ વખાણે, સુંદર એહના શૃંગ,
આજ પેહેલો આવો નથી દીઠો, કહીંએ કુરંગ. ૩૨
વૈદેહી ત્યા કરે વિનતિ, સાભળિયે શ્રીરામ,
સહી આવો સોનાનો સારંગ, પૂરો હૈયાની હામ ૩૩
એવો મૃગ મેં નયને નહિ નિરખ્યો, અને સુણ્યો નહિ કાન
બ્રહ્માએ નવો નિરમ્યો છે, સારંગ શોભામાન ૩૪
જો જીવતો ઝાલી આપો તો, સરે સર્વે કામ,
આશ્રમ આગળ કરે કૌતુક, અતિ પામું આરામ ૩૫

---

૨૨. બુદ્ધ—અર્થાત તારી બુદ્ધિને કોણ પૂછેછે? તને કહ્યુ એ ર્તુજ કરનો ૨૭ સેહેજ—(?) ૨૮ સારંગ-મૃગ ૨૯ બિંદુ ઇ૦—તેને વિષે રૂપાનાં બિંદુ ઇંદુ સરખાં શોભતા હતા ૩૩ સહી આવો—પકડી આવો.

જો હું તમને વા'લી હઉં તો, મૃગ મનોહર લાવો;
અથવા મારી કંચુકી, પ્રભુજી મુજને શીવડાવો. ૩૬
રામ કહેછે સીતા થઈ ઘેલી, માયા એ મૃગ જાણ;
કારમો કનકકુરંગ થઇ આવ્યો, એને તું ન વખાણ. ૩૭
સીતા કહેછે સ્વામી મારા, જો નહિ પૂરો આશ;
મેં તમકને કંઈએ માગ્યું છે, નિસર્યા સંબંધ વનવાસ. ૩૮
પ્રભુ પ્રીછી પ્રીત તમારી, કહેતા છે અતિ વહાલી;
પ્રાણથકી અધિકી તું મારે, ઠઠ્ઠા કરોછો ઠાલી. ૩૯
જો જાણો એ રહે જીવતી, તો તો આણી આપો;
પોતાને પાણે કરીને, મસ્તક મારૂં કાપો. ૪૦
અરે સીતા તું એવું બોલી, મને થઇછે અશુદ્ધિ;
'વિનાશકાળે વિપરીત તુને, કાંઇકે ઉપની બુદ્ધિ'. ૪૧
મુજ ઉપરથી મન ઉતારી, મૃગ ઉપર થયું મન;
તો કાંઇકે તુંને ભુંડું હોનારૂં, માને સાચું વચન. ૪૨
તું મારો વિરહ પણ પામીશ, હોશે તારૂં હરણ;
તારે મિષે કરી રાક્ષસને, હું પમાડીશ મરણ. ૪૩
સરજ્યું (કો) છૂટે નહિ કોઇએ, જો કરે કોટિ ઉપાય;
ભુંડું હોનારૂં હોય ત્યારે, મોટાની મતિ જાય. ૪૪
હવે હું તો હરણ હણીને, તને આણી આલું;
પણ રાક્ષસ રૂપ ધરી આવ્યો, કેમ જીવતો ઝાલું. ૪૫
સીતા કહેછે સ્વામી મારા, મૃગ હવે નહિ માગું;
તમો અહીંથી અલગા મ થાશો, ચરણ તમારે લાગું. ૪૬
વરાંસ્યું મેં વાહાલા મારા, મૃગ માગિયો મંદ;
તમ વિના મેં રહ્યું ન જાયે, અતિ કરૂં આક્રંદ. ૪૭
રાઘવ કહેછે જે તેં માગ્યું, તે મિથ્યા કયમ થાય;
પછે તું તો મને પામીશ, એક વારકો હરી જાય. ૪૮
---સુણી સીતા રોવા લાગ્યાં, એમ ઘટે કેમ નાથ;

---

૩૮. નીસર્યા સંબંધ—નીસર્યા પછી આજ સુધીમાં. ૪૦. પોતાને ઇ૦—નહિ તો પોતાને હાથે કરીને. ૪૭. વરાંસ્યું ઇ૦—વરાંસેમે વહાલા મારા ઇ૦—

સતીધર્મ કેમ સાચવું, જો તમે મેલો હાથ? ૪૯
એમ તમને લાજ લાગશે, જો હોશે મારૂં હરણ;
વિરહે તમારે વા'લા મારા, હું પામીશ મરણ. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ રામગ્રી.

એ અપરાધ મેં કીધો માટે, બીજો દીજે દંડ જી;
મૂરખપણે મેં મૃગ માગિયો, જીહ્વાકરો શતખંડ જી. ૧
રામ કહેછે [હરશે] રાક્ષસ, એ વાણી તો વેદ જી;
હોનાર માટે મૃગ માગ્યો, ભલો થયો એ ભેદ જી. ૨
હું અહીંથી મૃગ મારવા જઇશ, રાક્ષસ આવશે એક જી;
અધ્યાત્મ રામાયણને આશે, વારૂં કહો વિવેક જી. ૩
તું યજ્ઞકુંડમાં પ્રવેશ પામજે, એક છાયા સીતા સરજે જી;
વૈશ્વાનરને ભુવન જઇ રહેજે, કહ્યું એટલું કરજે જી. ૪
એ રાક્ષસ તો હરી જાશે, દેખી છાયા સીતા જી;
તેનું મિષ કરી હું મારીશ, રાક્ષસ વેદ વદિતા જી. ૫
પછે તું તે મને પામીશ, વામીશ વિરહવેદન જી;
એ કાર્ય કરવાને કારણ, મેં ધર્યું માનુષ્ય તન જી. ૬
આપણ પ્રકૃતિ પુરૂષ બે પ્રકટ્યાં, હરવાને મહીભાર જી;
મેં માયાએ માનુષ્યનો, લીધો છે અવતાર જી. ૭
રાઘવ કહેછે જે એ મેં કોને, કહી નથીન્તો વાત જી;
તું જાણે કે હું આજ જાણું, ભેદ ન જાણે ભ્રાત જી. ૮
એમ કહીને રામચંદ્ર તે, ચઢાવી શર ચાપ જી;
સીતા યજ્ઞમાં પ્રવેશજ પામ્યાં, અંગ પાલટી આપ જી. ૯
લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહેછે રામ જી, સીતાને રાખે જત્ન જી;
હું મૃગને મારવા જઉંછું, એનાં શૃંગે જડ્યાં છે રત્ન જી. ૧૦
અહીં રાક્ષસ, વેરી વસમા છે, તે સીતાને હરશે જી;

---

૪૯. જો તમે ઇ૦—જો તમે મારો હાથ છોડી દ્યો તો. ૩. અધ્યાત્મ ઇ૦—વ્યાસકૃત અધ્યાત્મ રામાયણનો આશય લેઇને ગ્રંથકારે આ પ્રસંગ વર્ણ્યો છે. ૬. વેદન–વેદના. ૭. માયાએ—માયાવડે–કપટથી.

જો તું અહીંથી અળગો જાઇશ, તો પાપી છળ કરશે જી. ૧૧
એવું કહીને રામ ઉજાણા, મૃગ મારવા ધશિયા જી;
અમર સહુકો આનંદ પામ્યા, ખડખડખડખડ હસિયા જી. ૧૨
આગળથી મૃગ નાઠો જાયે, કેડે ધાયે રામ જી;
જાણે માહાદેવ મારવા દોડયા, આગળથી નાસે કામ જી. ૧૩
આધા જઇને આકર્ણાંત, એક પૂરિયું બાણુ જી;
રાક્ષસના હૃદયમાં વાગ્યું, જાણે જાશે પ્રાણુ જી. ૧૪
પર્વતપ્રાય પ્રૌઢો થઈ પડિયો, સાગરકેરી તીર જી;
ધાઓ ધાઓ લક્ષ્મણુ ધાઓ, નાદ કર્યો ગંભીર જી. ૧૫
સીતા કહેછે વા'રે ધા રે, તું ત્યાં લક્ષ્મણુ વીર જી;
આરત નાદે સાદ કરેછે, સ્વામી શ્યામશરીર જી. ૧૬
કો રાક્ષસે કર્યો દીસે છે, રામચંદ્રને પ્રહાર જી;
મેં મંદભાગણીએ મોકલિયા, મૃગ મારવા સાર જી. ૧૭
લક્ષ્મણુ કહેછે ન હોયે ત્યાં, રાઘવજીનો સાદ જી;
રાઘવજી કહીંએ કોઇથી, પામે નહિ વિષાદ જી. ૧૮
મૃગને મારી કુશળી ક્ષેમે, હમણા આવશે રામ જી;
અભેદ્ય અછેદ્ય અકલેદ્ય અનંત એ, નિર્મળ જેનું નામ જી. ૧૯
કોટિબ્રહ્માંડ ઘડે ને ભાગે, ક્ષણુ ન લાગે વાર જી;
માયા મનુષ્ય રૂપ છે, હરવાને મહીભાર જી. ૨૦
આજ્ઞા રામે એ દીધી છે, મૃગ મારવા જાતાં જી;
અહીંથી હાલીશ મા લક્ષ્મણુ, રીસે લોચન રાતાં જી. ૨૧
હમણાં હું તમને તજી જાઉં તો, રાક્ષસ કો હરી જાય જી;
ભાઈ મારાને પ્રાણુ તમો છો, ક્ષણુ વરસાં સો થાય જી. ૨૨
રામચંદ્ર ત્યાં રીસ કરે, તું મેલી ક્યાં આવ્યો જી;
સીતાનું તો હરણુ હતું હશે, ભાઇ ભલો ન ભાવ્યો જી. ૨૩
આટલા દિવસની સેવા મારી, સઘળી થાયે ફોક જી;
સીતાજી તમ વિના અમો, સબળ પામીએ શોક જી. ૨૪
વચન સુણીને વૈદેહી તે, વળતી બોલી વાણી જી;

'૧૫. ધાઓ ઇ૦–લક્ષ્મણુ ધાયે સાદ પ્ર. ૨. ૧૯. અકલેદ્ય–કોહી જાય નહિ એવા. ૨૧. અહીંથી હાલીશ મા ઈ૦.–પ્ર. ૨ જીમાં એ લીટી નથી.' ૨૨. ક્ષણુ ઇ.–એક ક્ષણુ તે સો વરસો જેટલી થાય. 'ક્ષણુ વરાંસો' પ્ર. ૪ થી.

મુને કૈને લેઈ નહિ જાયે, તું કરીશ મોકાણી જી ? ૨૫
મેં કપટી તારૂં મન ઓળખ્યુ, મુજ ઉપર અતિ પ્રીત જી,
રામતણી રક્ષા નથી કરતો, એ તો કોની રીત જી ૨૬
રામ વિના મુને રાખીને, થયો છે શુ કરનાર જી,
તું કહેછે તેને ગાય ન મારે, પ્રેમતણો નહિ પાર જી ૨૭
કે તુ અતિ આળસુ દીસે છે, કે દીસે છે કામી જી,
તું જાણે છે એ મરે તો, હું થઇ બેસુ સ્વામી જી ૨૮
પ્રાણ તજુ પણ પ્રીત તજું નહિ, રામ સંધાયે રંગ જી,
પરપુરૂષશુ પ્રીત ન થાયે, જો થાયે ઘટ ભંગ જી ૨૯
વચન સુણીને જનકસુતાના, લક્ષ્મણ પડિયો ભોમ જી,
ત્રાહે ત્રાહે કરી રૂદન કરવા લાગ્યો, ઉકાટો ચઢ્યો રોમ જી ૩૦
અરે સીતા એ શુ બોલી, તુ છુ માતા મારી જી,
બાંધવ મારે હું કયમ મુકયો છુ, રક્ષા કરવા તારી જી. ૩૧
એવા વચન કહેતા સીતા, જીભ્યા કરૂ શતખંડ જી,
માથે મારે શે નથી પડતો, તૂટીને બ્રહ્માંડ જી ૩૨
હમણા હું તો પ્રાણ તજું રે, આત્મહત્યાથી બીહુ જી,
તેં તો કઠણ કહ્યુ છે મુને, દુખ સભારીશ કીહુ જી ૩૩
તુને કાંઈ ભૂડુ હોનારૂં, હશે તારૂ હરણ જી,
તુજથકી તો વિમુખ થશે રે, સ્વામી અશરણશરણ જી ૩૪
જો તુ સીતા હોય તો એવા, ન કહે મુજને બોન જી,
કાંઈ તુને કુમતિ ઉપની, નિષ્ઠુર થઇ નિટોલ જી ૩૫
હુ તુને મેલી જો જાઉં, ચઢે રામને રીસ જી,
આગ્નાભંગ કરૂ નહિ કહીએ જે કહ્યુ જગદીશ જી ૩૬
સીતા કહેછે જો નહિ જાઓ, તો તજીશ હુ પ્રાણ જી,
ભાઇ તારો ભય પામ્યો છે, કોઇકનુ વાગ્યું બાણ જી ૩૭
લક્ષ્મણ કહેછે સહુ સાભળજો, મારો નહિ કંઈ વાક જી,
કઠણ વચન હુ સહી શકુ છુ કષ્ટે આડો આક જી ૩૮
વનદેવતા તમે શાખ પૂરજો, જ્યારે ખીજે રામ જી,
કહેશે કા મેલીને આવ્યો, કૂડું કીધું કામ જી ૩૯

૩૩ કિદુ-કહ્યુ ૩૫ નિટોળ-અત્યંત (?)

રામ કહીને લક્ષ્મણ ચાલ્યો, સીતાએ પણ પ્રેર્યો જી;
લક્ષ્મણ જાતાં રાવણ રાયે, હળવે હળવે હેર્યો જી. ४०
ત્રિદંડી સન્યાસી થઇને, આવ્યો રાવણ રાય જી;
ભવતિ ભિક્ષા દેહિ કહી, અતિ તાપસ કાય જી. ४१
ભિક્ષા આપવા સીતા આવ્યાં, પર્ણકુટીને દ્વાર જી;
દેખીને દિગ્મૂઢ થયો તે, મહામનોહર નાર જી. ४२
રાવણ કહેછે કોની કુવરી, કોણ તારો ભરતાર જી;
આ વનમા કયમ રહી એકલી, કોણ [છે] રાખણહાર જી. ४३
કે તું વનદેવી દીસે છે, કે માંડ માનુષી રૂપ જી;
દેવકન્યા કે યક્ષકન્યા છે, કે કિન્નરી અનુપ જી. ४४
વનવસવા સરખી નથી દીસતી, સુખ ભોગવવા સરખી જી;
આગે મેં એવી નારી, નથી નયને નિરખી જી. ४५
સીતા કહે હું જનકસુતા છું, વૈદેહી મુજ નામ જી;
દશરથરાયનો વડો દિકરો, તે મુજ સ્વામી રામ જી. ४६
પિતાવચન પાળવા અર્થે, પચવટીએ વસિયા જી,
કનકનો કુરગ દેખીને રઘુપતિ, તેને હણવા ધસિયા જી. ४७
લક્ષ્મણ તેનો સાદ સાભળી, કેડેથી ઉજાણો જી,
રામચદ્રનો લઘુ ભ્રાત છે, શૂરપણે સપરાણો જી. ४८
મૃગ મારીને રામ આવશે, સેવા તમારી કરશે જી;
ત્યાર લગે આ ભિક્ષા લેજો, કારજ સઘળાં સરશે જી. ४९
સીતા કહેછે સન્યાસી તું, કોણ દીસેછે કાય જી;
વૃતાંત સઘળુ તુ પૂછે છે, સત્ય બોલજે સોય જી. ५०

કડવું ૧૩ મું.

રાગ વેરાડી.

હું રાવણ લંકાનો ધણી, મારી સેના છે અતિ ઘણી,
મેં જીત્યા દાનવ દેવ, ઇદ્રાદિક કરે મારી સેવ. १
દશ મસ્તક મારે ભુજ વીશ, ત્રણ લોકનો હું તો ઇશ;

---

४०. હેર્યો-(લક્ષ્મણને) દીઠો. ४१ ભવતિ ઇ०-આઇ ભિક્ષા આપ.
४५. વનવસવા ઇ०-વનવાસ વાસ ઇ. પ્ર ૨. ४८. સપરાણો-તૈયાર થયો.

સુણી શ્રવણે તારૂં રૂપ, આશ્ચર્ય પામ્યો અગ અનુપ. ૨
મુને સંતાપે છે કામ, મન મારૂં ત્યાં ન રહે ઠામ,
એમ કરીને મૂળનું અગ, ધર્યું મન આણીને રંગ. ૩
દશમુખ દીસે બીહામણાં, આશ્ચર્યકારી તે અતિ ઘણાં;
વીશ ભુજ ભોગળ સરખા સહી, કાય કુરૂપ ન જાયે કહી. ૪
દેખી સીતા બીન્યાં ઘણું, અરે આ શુ બિહામણું;
જા રે ભિક્ષુક કહીને રડી, અચેત થઇને અવનિ પડી. ૫
રાવણ કહેછે ઓ સુંદરી, અચેત થઇ સૂતી દુ ખ ભરી;
બેઠી થઇને બાળા બોલ, નથી જગતમા મુજ સમતોલ. ૬
ઉઠી બેસ આણે ઓછગ, આલિંગન દે આણી રગ;
વન વસવું તુંને નવ ઘટે, દેખી મારૂં મન આવટે. ૭
તું તો પોશાએ પટરાગણી, સાથે દિવ્ય દીસતી ઘણી,
ઘટે નહિ આ રહેવા મઢી, અતિ શોભે અટારીએ ચઢી ૮
હું આજ્ઞાકારી તુજતણો, મારે વૈભવ છે અતિ ઘણો;
મારી સ્ત્રી જે મદોદરી, તે તારી થાશે કિંકરી. ૯
સીતા ત્યારે બેઠી થઈ, મઢી માહ્ય આઘેરી ગઇ,
વળતી સીતા વાણી વદે, અતિશે કરુણ કરીને રુદે. ૧૦
નાશ નાશ રે તું દુરમતિ, ઓ આવેછે શ્રીરઘુપતિ;
લક્ષ્મણજી તુને મારશે, મદ તારો સર્વ ઉતારશે ૧૧
રામ આગળ તું તો કેઇમાત્ર, તારા સર્વ છેદશે ગાત્ર,
સાવજ આગળ જેમ શિઆળ, તેમ તુ રાવણ આળપંપાળ ૧૨
મરવા તારૂ થયું છે મન, જવા હિંડે છે તુ જમસદન,
સૂતી સાપણને મુખ હાથ, સિંહણીને ભરવા હીંડે બાથ ૧૩
વિષ હળાહળ કરવા પાન, હિંડે છે તું અતિ અજ્ઞાન,
સમુદ્ર વચ્ચે રાખીને નાવ, બૂડી મરવા થયોછે ભાવ. ૧૪
પાવકમા કરવા પ્રવેશ, કે તુ હિમે હિંડી જાયેશ;

---

૫ જારે ઇ૦—'તારે ભીક્ષિક કહી તે રડી. પ્ર. ૧. લી ૮. પટરાગણી-પટરાણી. સાથે ઇ૦-તે સાથે તુ ઘણી દિવ્ય (કાંતિવાળી) દીસે છે. ૧૨. સાવજ-વાઘ, સિંહ, વગેરે શિકારી પશુ

હું તો છું વિષની વેલડી, તું જાણેછે સાંકરમેહેલડી. ૧૫
રાક્ષસકુળતણી કાળરાત્ર, તું નહિ મુજ ભોગવવા પાત્ર;
વા'લી વસ્તુ જે સિંહતણી, શિયાળ થાયે તેનો ધણી? ૧૬
તુંને કામરૂપા વળગી ડાકણી, મૂકશે કેડો તુંજને હણી;
જ્યાર પે'લા આવે શ્રીરામ, ત્યાર પે'સો જા તારે ઠામ. ૧૭
લક્ષ્મણ નહિ રાખે તુજ નામ, તેશુ તું શું કરશે સંગ્રામ;
રાવણ કહેછે કે'રે કામિની, મેઘ મળી જ્યમ સૌદામિની. ૧૮
તેમ તું મુજશુ રમતી રાજ, ઘણા દિવસ ઉછંગે છાજ;
શૂર્પણખાએ કર્યું વખાણ, તેના મોહનાં વાગ્યાં બાણ. ૧૯
મારૂં મન તુંજ ઉપર તપે, રસના તારો જાપજ જપે;
જોવા અતિ તલપ્યાં લોચન, મળવા મારૂં થયું છે મન. ૨૦
તું છું જનકસુતા મુજ પ્રાણ, કાં વાણી રૂપિયાં મેલે બાણ;
તુજ વણ મેં તો રહ્યું નવ જાય, તન તો તાલાવેલી થાય. ૨૧
તે દહાડાનું તેં મન હર્યું, જ્યારનું બેહેને વર્ણન કર્યું;
મનુષ્ય મારે સ્વભાવે આહાર, તે મુજને કેમ કરશે પ્રહાર. ૨૨
રાજ્યભ્રષ્ટ રામનું કુણ ગજું, ગમે તે કરે તો તુંને નહિ તજું;
લક્ષ્મણને શામાં લેખવું, મનુષ્ય મારવું તે નહિ નવું. ૨૩
અઘટતું તો અતિશે એ છે, તું તો મુને જાણેશ પછે;
રાજે નહિ રામને ઓછંગ, રાજચિન્હ નહિ એક અંગ. ૨૪
જટાજૂટ વનકુળ પરિધાન, રાજભ્રષ્ટ સદા રહે રાન;
પર્ણકુટી માંહે પદ્મની, સોહે નહિ સુખ સદ્મની. ૨૫
છાજે નહિ રાંક ઘેર રત્ન, કશું કરી શકે નહિ જત્ન;
મારે ઘેર મનોહર મોહની, તું સોહે શ્યામા સોહની. ૨૬
ગુણવતી તું ગજગામની, અંગ અંગ અતિ અભિરામની;
મારે મણિમય મનોહર મો'લ, ત્યાં કીજે આપણ રંગરોળ. ૨૭
શત યોજન લંકાનો કોટ, દેવ દઇ શકે નહિ દોટ;
સઘળો એ છે સોના તણો, મણિ જડ્યો છે સોહામણો. ૨૮

૧૫. કે તું ઇ૦–કે તું હિમે (હિમાલયના બરફમાં)-હીંડીને જઇશ. ૧૮. સૌદામિની–વીજળી. ૨૦. તલપ્યાં–'મલક્યાં' પ્ર. ૧ લી. 'અલકજો'. પ્ર. ૪થી. વનકુળ–વલ્કલ. ૨૫. સુખસદ્મની–સુખના સદ્મ(ઘર)ની–સુખયુક્ત ઘરમાં રહેનારી.

ખાઈ ખરી છે સાગરતણી, જેની લહરી વાધે ઘણી;
રાક્ષસ મારે અસંખ્યાત, સેવાકારી છે સુણ વાત. ૨૯
એકેકો દેવ માત્રને દમે, મનુષ્ય મારવાને મન ગમે;
દેવકન્યા યક્ષકન્યા-હરી, પન્નગી કોટિક કિન્નરી. ૩૦
તે તારી થાશે દાસડી, સહુમાં તું પટરાણી વડી;
ઈંદ્રાણી ચરણે લાગશે, તું આગળ તે માન માગશે. ૩૧
સોનાનો ઢોલિયો શ્રીકાર, મણિ જડ્યો મનોહર સાર;
મશરતણી તળાઈ પાથરી, ગાલમશુરિયાં ઓસિસાં ધરી. ૩૨
ઉપર પછેડી ઉજળી, દૂધફીણ સરખી તે વળી;
તે ઉપર તું કરજે શેન, મુને આલિંગન દે એન. ૩૩
મુને કર તું મુખ ચુંબન, પ્રસન્ન થશે મારૂં મન;
ડાભસાથરો મારૂં મન દમે, તુજ કોમળ કાયા કયમ ખમે ? ૩૪
પાન પાથર્યા પોહોળાં કરી, તે તુંને ધરે સુંદરી ?
પટોળીને પેહેરણહાર, મૃગચર્મ ન ધરે રે નાર ! ૩૫
ઘર આવી સરવ શણગાર, બાજુબંધ ને બેરખા હાર;
આભરણના આગળ અંબાર, હું મોટો માથે ભરતાર. ૩૬
રામને બે ભુજ મારે ભુજ વીશ, કાળ ઉપર કરૂં હું રીસ;
હું દશ શીશ રામને શીશ એક, મેં માર્યા છે મનુષ્ય અનેક. ૩૭
રામે ત્યાં આવ્યું નહિ જાય, વાટે કોટિક રાક્ષસ ખાય;
મેલી મુખ મનુષ્યનું નામ, મનથકી વીસારી રામ. ૩૮
એક મની થઈ મુજને મળે, ભાવ મનુષ્યથી તું ટળે;
મુજ સાથે તું રંગે રમે, રામતણો વિરહ તું ખમે. ૩૯
તપ કરવા જેવડી થઈ નથી, કાયા કોટિક કામ કહે કથી;
તું તારણી મુને ગમી, હું આવ્યો છું કેટલે ભમી. ૪૦
રામ થકી દહાડો નવ વળ્યો, કર્મજોગે હું આવી મળ્યો;
શે સુખે સંભારે રામ, પરણ્યા પછી તજાવ્યું ગામ. ૪૧
મહાવનમાંહે મેલી એકલી, ભૂંડો ભાગ્યો ભામિની મળી;
મારે ઘેર વા વાસીદું કરે, ધનદ પાથરણાં પાથરે. ૪૨

---

૩૨. મશરતણી—'હાસરૂ તણી' પ્ર૦ ૧ લી. ૩૯. ભાવ મનુષ્યથી—મનુષ્યભાવથી. ૪૨. ભૂંડો ઇ૦—એ ભૂંડા ભાગ્યવાળો છે તેને તારા સરખી ભામિની મળી છે (?). ધનદ—કુબેર.

જરણુ નિત્યે આણે વારિ, દાસીપણું કરે તેની નારી;
ઇંદ્ર આજ્ઞાકારી દાસ, જો કરે જીવવાની આશ. ૪૩
વૈશ્વાનર નિપાવે પાક, ખટરસ ભોજન સઘળાં શાક;
બ્રહ્મા ત્યાં પારાયણ કરે, આશિર્વાદ અમને ઉચ્ચરે. ૪૪
હાહા હૂહૂ ગંધર્વ જેહ, મુજ આગળ ત્યાં ગાયે તેહ;
અપ્સરા આગે નાચે ઘણી, તે દાસી થાશે તુજતણી. ૪૫
પરમ ઐશ્વર્ય તુ ત્યાં પામીશ, વનતણી વેદના વામીશ;
હુ ચતુર છું વિચક્ષણ વીર, ધનુર્ધારી માહે મહાધીર ૪૬
તુજને અમૃતતણું કરાવીશ પાન, નવજોબન તું રૂપનિધાન;
રાવણતણાં વચન સાભળી, સીતા ઉત્તર દે છે વળી. ૪૭
ફટ રે પાપી મૂઢ અજાણ, શું કરે છે આપ વખાણ;
રામ સિંહ ને તું શ્વાન, તુ ભૂડો ભૂર રાઘવ ભગવાન. ૪૮
રામ કનક ને તું કથીર, તુ ધાબળો ને રામ ચીર;
રામ પારિજાતક તું આવળ ફૂલ; તુ કાંકરો રામ રત્ન અમૂલ. ૪૯
રામ સમુદ્ર ને તુ વેહેળો, રામ ચંદન તું દીવેલો;
રામ ગંગાજળ તું નગરનું નીર, તું છળછળિયો રામ ગંભીર. ૫૦

કડવું ૧૪ મું.

રાગ રામગ્રી.

રામ સૂર્ય તું આગિયો, રામ દેવ તું દૈત્ય;
રામ નગર તુ નેસડો, તુ ડાળિયો રામ ચૈત્ય. ૧
રામ કલ્પતરૂ તું ધંતૂરો, રામ કામધેનુ સુરગાય;
તું ભૂંડણુ ભૂંડો ભમતો હીંડે, ઉચ્છિષ્ટ અહરનિશ ખાય. ૨
રામ પંડિત ને તુ તે મૂરખ, તું ગાહા ગાથા રામ વેદ;
રામ ઉચ્ચૈઃશ્રવા તું તો ગર્ધવ, ભૂર ન જાણે ભેદ. ૩

---

૪૪. વૈશ્વાનર—અગ્નિ. ૪૯. આવળ—'આલોપ' પ્ર. ૪થી. ૫૦. વેહેળો—"વહોદળો" અને દીવેલો—"એરંડો" પ્ર. ૪ થી. ૧. નેસડો—ભરવાડનો વાસ. ડાળિયો—એક ડાળનું વૃક્ષ—નાનું ઝાડ. ચૈત્ય—મોટો વૃક્ષ. ૩. ઉચ્ચૈઃશ્રવા—સમુદ્રમાંથી નીકળેલો ઇન્દ્રનો પોઠો.

તારા દશે માથાના દડા કરીને, રંગે રમશે રામ;
તુને ગાધા કૂતરા કરડી ખાશે, સરશે સુરનાં કામ. ૪
મણિમય મેહુલ બળો તે તારા, મારે રૂડા રામ;
મઢી એક આ મનોહર, ધિક પડો તુજ ધામ ૫
જા રે મૂરખ મુખ આગળથી, અરે શશા શિયાળ;
હમણાં રાઘવ સિંહ આવશે, તારો ખૂટચો કાળ. ૬
એવુ કહેતાં રાવણને, ક્રૂર ચઢ્યો સા કોપ;
મનુષ્યને મુજ આગળ વખાણે ! મને કરેછે લોપ ૭
એમ કહીને આઘો કર કીધો, ગ્રહવા ધાવી હામ;
સીતા મઢીમા આધી નાઠી, હા હા લક્ષ્મણ રામ. ૮
કેશ ગ્રહીને અતિ આકર્ષી, આક્રંદ કરે અપાર;
ટીટોડીની પેરે ટળવળે, આંખે આંસુધાર. ૯
હા હા હવે હું ખરી વગુતી, કો નહિ રાખણહાર;
નીધણીઆની પેરે સાહી, કોણ કરશે હવે સાર. ૧૦
કટકા કોડિ થઇ નથી જાતું, હૃદે મુજ પાષાણ;
અમુઝાઇને રહ્યા છે, નીસરી ને શકે પ્રાણ ૧૧
કહો કયી રીતે કોતણી હું, આજ થઇ અનાથ;
દુ:ખસાગરમાં દૈવે બોળી, રઘુપતિ દેજો હાથ. ૧૨
બપૈયાની પેરે બોલે, રાખે મુને રામ;
ક્રોકળે મોઢે ચીસજ પાડે, ગાઢે લેઇ લેઇ નામ. ૧૩
અરે ગોદાવરી તું મારી માતા, રામને કરે તું જાણ;
કહિયે તમારે વિરહે કરી, સીતા તજશે પ્રાણ. ૧૪
અરે વૃક્ષો વીરા મારાં, ઉંચા છો અપાર;
વાટ દેખાડજો રાઘવજીને, જેમ કરે મારી સાર. ૧૫
અરે પર્વતો મોટા છો, કહેજો રામને શુદ્ધ;
કહેજો મૃગ મારવાને મોકલિયા, વૈરાની એ બુદ્ધ ! ૧૬
અરે વેલીઓ તમે સહિયરો મારી, એટલો મારો વાંક;
તમો વૃક્ષે વળગી રહી છો, હું આળગી રહી છું રાંક. ૧૭
મહીમંડળમાં નહિ કો મારૂં, સગા સમ્બંધી કોય;
અભાગણી અકરમણ છું, રામ કરે તે હોય ૧૮

આણે જન્મે, કાંઇ નથી કીધુ, પેલા ભવનું પાપ;
શું કરૂં સત્યજ જાયે, નહિતર દેઉ શાપ ૧૯
હું તો છું રે સતી સાધવી, વ્રતથકી નથી ચૂકી;
મેં અપરાધ કર્યો મોટો, તો રાઘવ ગયા મૂકી. ૨૦
વાઘ સિંહ ચીતરા વનચર, કો મુને મૂકાવો;
મેં અબળાએ કાંઈ નવ ચાલે, વા'રે ચઢવા આવો. ૨૧
અરે પંખીઓ ઉડી ઉચાં, મારા સ્વામીને સંભળાવો;
કહિયે રાવણ સીતા હરી જાય, મહાનુભાવ મુનિ કહાવો. ૨૨
સીતા રોતે સર્વે વન રોયું, પખી પ્રૌઢે નાદે;
કોલાહલ તે શબ્દ થયો છે, સાવજ કેરે સાદે. ૨૩
સ્કંધે બેસાડીને રાવણ, અતરિક્ષ મારગ જાય.
એટલે એકજ ત્યાં રથ આવ્યો, પ્રૌઢો પર્વતપ્રાય. ૨૪
દશ સહસ્ર વેસર જુત્યા છે, ખેડે છે પ્રધાન;
પવનવેગે તે પંથ પળે છે, પ્રેર્યો છે રાજાન. ૨૫
આક્રંદ કરીને અગ આછોટે, સ્વભર પાડે રીર;
વારે ચઢો રે વા'લા મારા, સ્વામી શ્યામશરીર; ૨૬
એમ કરતા આઘેરા જાતા, એક પખી પર્વતપ્રાય;
વેગળેથી તેણે બૂમ સાભળી, રાખો રાઘવરાય ૨૭
રામચદ્રનુ નામ સાંભળી, ધાઇ આવ્યો તે ધીર;
જટાયુ નામે તે જાણો, પંખી પરમ પ્રવીર. ૨૮
જુવે તો સીતાનુ રાવણ, કરી જાય છે હરણ;
જનકસુતા આક્રદ કરેછે, રાખો અશરણશરણ. ૨૯
આડો ફરી વળ્યો તે પખી, પહોળી કરીને પાખ;
આગળ આડો બાંધી બેઠોછે, યુદ્ધ કરવાની ધાખ. ૩૦
અરે રાવણ ભુડા ભીખારી, સીતારત્નના ચોર;
શ્રીરામચંદ્રને નથી જાણતો, જે કીધુ કર્મ કઠોર. ૩૧
મેલ મેલ સીતાને પાછી, હતી જેણે હાર;
તુજ જોગ તો તે ન હોયે, જો હોયે લપટ નાર. ૩૨

---

૨૮. પરમ પ્રવીર–પામર પવીર પ્ર૦ ૧–૨. ૩૦. ધાંખ–ઇચ્છા. (!)
૨૫. વેસર–ઘોડા. જુત્યા છે–જોડ્યા છે.

મિંહણીને કહીં લેઈ જાઇ શકે, સબળપણે શિયાળ;
રામચંદ્રશુ વેર વસાવ્યું, તારો ચૂટયો કાળ. ૩૩
જગમાતાને નથી જાણતો, રાક્ષસકુળકાળરાત્ર;
મરણ માથે ચડાવી ચાલ્યો, વીંછી વળગાડયા ગાત્ર ૩૪
મૂર્ખ મેન મેલ સીતાને, કે કર મુજશુ યુદ્ધ;
હું છુ રાઘવજીનો સેવક, કાળ સરીખો શુદ્ધ ૩૫
રાવણ કહેછે રહે અળગો, મરવા થયુ છે મન;
પંખી પામર પતગની પેરે, હુત હુતાશન ૩૬
મેં સીતાનુ હરણજ કીધુ, મનુષ્ય માની રામ,
તું તારી ખાત ન રાખીશ, સબળ કરે સગ્રામ ૩૭
એમ કરતા પંખીએ કીધો, પાખનણો પ્રહાર;
રાવણ બાણના ઓઘજ મૂકે, હોયે હાહાકાર ૩૮
પખી આવતા આયુધ ઝાલી, ચાચે કરીને ભાજે;
નખે કરીને અંગ વલૂરે, મેઘતણી પેર ગાજે. ૩૯
રાવણે આખો આચ્છાદો, બહોળા મેલી બાણ,
વિડારી વિહંગમ નીસર્યો, જાણે ભૂનો ભાણ ૪૦
ચાચે કરીને ચચોડે છે, કઠણ છે અતિ કાય,
આવતા આયુધ વચ્ચેથી ભાજે, રઘુપતિના ગુણ ગાય. ૪૧
સાગ તોમર ને મુશળ પરશુ, પરિઘ પ્રાસ ને પાશ,
આયુધ અસખ્યાત મૂકે, કરવા ખગનો નાશ. ૪૨
તે પખી સર્વે આયુધ આવતા, ભાજી ભૂએ નાખે;
સામો પખી પણ રીસે આવે, માર માર મુખ ભાખે. ૪૩
રાવણની સેના સર્વે તોડી, ઉઘાડુ થયુ અગ,
હાથમાથી ધનુષ્ય લેઇ ભાજ્યુ મહીપતિ થયો મનભગ. ૪૪
પછે લોહમુસળનો રાયે, વરસાવ્યો વરસાત,
તે આવતા મુસળ મરડી ભાજ્યા, વિસ્મય સરખી વાત. ૪૫
અંગ ઉઘાડે આયુધ વહોણો, રાવણ દીસે રાક,
પખી પાખના પ્રહાર કરેછે, ખભિયો આડે આક, ૪૬

---

૩૫. શુદ્ધ–બુદ્ધ પ્ર૦ ૧-૨-૩ ૩૬. હુત–હોમાયો. ૪૦ વિડારી–(બાણના આચ્છાદનને) ૪૪. સેના–(રથની સાથે આવેલી).

સીતા મારે પ્રાણજીવની, મુજ ઉપર કરજો એકમની. ૩૬
જઇ તેને ચરણે લાગજો, મારી વતી માન માગજો;
રાજ્યભ્રષ્ટ રામને વીસાર, થા રાવણની પટોધર નાર. ૩૭
અન્યોઅન્ય કાયા કરડજો, માડ આવાનુ મુખ મરડજો;
એવુ કહીને રાવણ ગયો, મદોદરી કને જઈ રહ્યો. ૩૮
કપ કર્યું તેં કુડું કામ, દૂભવ્યા મહાનુભાવ શ્રીરામ;
તેહતણી ઘરણી તેં હરી, લાવ્યો મૃત્યુ તુ માથે ધરી. ૩૯
વિષતણી તો વાવી વેલ, જઇ ચરણે રાઘવને મેલ્ય;
જો કરે જીવ્યાની આશ, નહિતર હું તો થઇશ નિરાશ ૪૦
સીતા સોપી રામને મનાવ્ય, પછી અમર થઇ ઘેર આવ્ય;
રૂઠે રામ કહેવાયે નહિ, ચૌદલોકમાં ન શકે રહી. ૪૧
કોણ દુર્મતિ તમને ઉપની, હું તમ ઉપર તો છું એકમની;
મુજ વિષે કાઢીને વાક, વળી વિશેષે આડો આંક. ૪૨
રાવણ કહે શુ ચઢાવે રીસ, સર્વ પરહરી ઉરેખ,
માર તું લેઇશ મા નામ, મારે સીતાનોજ કર્યો ચિન્તા ૪૩

કડવું ૧૬ મું.

રાગ

ત્રિલોક નિઃકંટક કરી, તમને બેસારી ઉછંગ;
રામ અયોધ્યા પધારશે, મન આણી રંગ. ૧
માતા હું તો પુત્ર તમારો, હરિહરબ્રહ્માની તું માત;
તે ત્રણે તમારા ગુણ છે, વેદ ન લહે વાત. ૨
વચન સુણીને સુરપતિનાં, સીતા થયાં પરમ પ્રસન્ન;
દૂધ પીધું દયા આણી, માનિયું ત્યાં મન. ૩
ઇંદ્ર અતરધાન થયો, સીતાને કરી સંતોષ;
પરોપકાર કરવા હરણ કરાવ્યું, કો ન કાઢે દોષ. ૪
રઘુનાથ મારીચને મારી, પાછા વળ્યા ધરી પ્રીત;
લક્ષ્મણ દીઠા આવતા, એકાએક વિપરીત. ૫
રામ કહેછે રીસ કરીને, તમે કોણ કીધું કામ;
સીતાને એકલી મૂકીને, ડગ એક આવ્યો આમ. ૬
આપણે રાક્ષસશું વેર વસાવ્યું, હવું હશે હરણ;
સીતાને વિરહે કરી, નિરધાર પામીશ મરણ. ૭
વીરા વેરી કરે તે તેં કર્યું, જો મળી આવ્યો ફંદ;
એમ કહી રઘુનાથજી, કરતા હવા આક્રંદ. ૮
લક્ષ્મણ કહે છે રામજી, હું નથી ચૂક્યો નાથ;
તમારૂં તો વચન પાળું, જુગમ જોડી હાથ. ૯
પણ જાનકીએ હુંને મોકલ્યો, કહીને કઠણ વચન;
તે મેં કહેવાયે નહિ ને, દાઝે મારૂં મન. ૧૦
મેં વનદેવતા સાખી કર્યાં છે, સીતાએ કહ્યા છે બોલ;
તે હું સહી શક્યો નથી, લાગે વિષ સમતોલ. ૧૧
આવ્યા આશ્રમ સમીપે, સૂનું દીસે વન;
રખે તો સીતા નથી, દાઝે મારૂં મન. ૧૨
સદા સામી આવતી, મંને દેતી માન;
પ્રેમ ધારી પૂજા કરતી, આવી રે'તી સન્નિધાન. ૧૩
તે સીતા નથી દીસતી, અહીંમાં પેઠા રામ;

---

૧. રાગ-(લખ્યો નથી). ૧૨. રખે તો-રખેને! ૧૩. સન્નિધાન-પાસે.

છાની છપી રહી નથી, શોધ્યાં સઘળાં ઠામ ૧૪
ગિરિ ગહ્વર ને ગુફા જોઇ, ન દીઠી કહીં નાર;
મૂર્છા આઇને મેદિની, તવ પડ્યા દેવ મુરાર. ૧૫
લક્ષ્મણજી બેઠા કરે, ઉઠો રાઘવરાય;
સીતાને શોધી કાઢીએ, કીજે કોટિ ઉપાય. ૧૬
જો તમે તો ધીરજ ધરશો, તો સરશે સર્વે કાજ;
સીતાને પણ પામશો, સુખે કરશો રાજ. ૧૭
સાવધાન થઇને સંચર્યા, તે જોતા જોતા જાય;
પર્વતને પૂછે જઇને, આતુર અતિશે થાય. ૧૮
હા સીતા! હા સીતા! કહીને, વિવિધ કરે વિલાપ;
ઉભા થઇને પડે અવનિ, પામિયા તન તાપ. ૧૯
અરે ગોદાવરી! તું માતા મારી, જો સીતાની કહે ભાળ,
જાતાં તુંને કહ્યું હોયે કાંઇ, તે તું કહે તતકાળ ૨૦
વૃક્ષને પૂછે ને વેલીને, જો તમને કાંઈ કહ્યું હોય;
તો તો મુજને સમજાવો, સીતાની શુદ્ધ સોય. ૨૧
પેરે પેરે પૂછે છે પંખીને, મૃગને પૂછે મર્મ;
કો કાંઇ કહેતું નથી, ભૂલા ભમિયે ભર્મ. ૨૨
વાધી વિરહે વેદના, તન તાલાવેલી થાય;
કહીંએ શોધ પામે નહિ, વન વન જોતા જાય. ૨૩
હા હા! વહાલી વૈદેહી! વિરહે વપુ પડેછે વેહ;
કર્વતે કાયા કંપાય છે, તું ન જાણે તેહ. ૨૪
જે જાનકીને જોતા હશે, તેનું પહોચે પુણ્ય;
હું રહ્યો છું હારવી, શરીરે થયો છું શૂન્ય. ૨૫
હાં હા મારી મૈથિલી, એકવાર દે દર્શન;
મુને અલજો અતિ થયોછે, ત્રાસ પામું તન. ૨૬
લક્ષ્મણજી સા પ્રશંસે છે, રામ કરેછે રૂદન;
સઘળે દીઠે નિરખતા, ગિરિ ગહ્વર ઉપવન ૨૭
જુએ તો એક પંખી પડયો છે, મોટો પર્વતપ્રાય;

---

૨૨. ભર્મ—ભ્રમમાં—ભરમાઇને. ૨૫. હારવી—હારીને. ૨૬. અલજો—(આતુરતા) ઉત્કંઠા (?) ૨૭. પ્રશંસે છે—વખાણે છે (સીતાને)

શકે તો સીતા એણે ખાધી, જોવા જેવે જાય. ૨૮
લક્ષ્મણ એ તો જટાયુ, સીતા કેરે કાજ;
રાક્ષસ સાથે યુદ્ધ કરીને, પડ્યો છે ખગરાજ. ૨૯
આઘા આવીને પૂછિયું, સીતા શોધની વાત;
કહે રે તુંને આવડો, કોણે કર્યો છે ઘાત. ૩૦
આગળ જુએ તો પડયો છે, આયુધનો અંબાર;
પાંખનાં પીછાં પરાં કર્યાંછે, પ્રૌઢ વાગ્યા પ્રહાર. ૩૧
કાનમાં પેસી પૂછેછે, કર એટલો ઉપકાર;
હરણ કર્યું કોણે સીતાનું, સંભળાવે સમાચાર. ૩૨
ચાંચ કાપી કહેવાય નહિ, સમજાવે કરી સાન;
પછે પંખીએ પ્રાણ તજિયા, સાન્નિધ્ય શ્યામલવાન. ૩૩
અરે પંખી પામજે તું, મહામનોહર મુક્તિ;
જ્યાં યોગેશ્વર જાયે નહિ, જે જાણે સઘળી યુક્તિ. ૩૪
પિતાથકી તું અધિક મારે, સીતા નિમિત્ત નિર્મ્યા પ્રાણ;
હું તો તારો ઋણિયો રહ્યો, હવે કીજે કશું વખાણ. ૩૫
પછે ઇંધણાં અણાવ્યાં, દીધું તેહને દહન;
નામ લેઇને રોયા ગાઢે, આતુર થઈ અંબુજનયન. ૩૬
ગોદાવરી માંહે જઇ, સચૈલ કીધું સ્નાન;
પિતાની પેરે શ્રાદ્ધ સાર્યું, જથાવિધિ જપદાન. ૩૭
ત્યાં જોતા જોતા જાયે, ઉંચાં ચઢી અપાર;
દેશ સઘળો અવલોકયો છે, શોધે સઘળા દાર. ૩૮
મૃગના બાળકને પૂછેછે, તમે કહો સીતાની ભાળ;
તારા જેવાં લોચન છે, સીતાનાં પરમવિશાળ. ૩૯
સાવજ સઘળાને પૂછે છે, સીતાકેરી શુદ્ધ;
ભમતાં કહીં ભાળ ન લાધી, શી વિચારે બુદ્ધ. ૪૦
એમ કરતાં આવિયું, એક મહામોહું વન;
વંટોળિયા તે દવ બળે છે, વાય ઘોર પવન. ૪૧
ભયંકર ભાસે ઘણું, અતિ ઉપજે ઉત્પાત;
અપશુકન તો અતિ થાયે, વિસ્મય સરખી વાત. ૪૨

૩૫, નિર્મ્યા-જાણે નિર્મ્યા હોયની તેમ તેં અર્પ્યા. ૩૭.સચૈલ-વસ્ત્ર સુદ્ધાં.

જુએ તો એક આગળથી, આકર્ષ છે અપાર,
પાછળથી કો ઠેલે છે, પ્રીછ્યું ન પડે લગાર ૪૩
આધા જાતા એક આવિયો, રાક્ષસ ત્યા મહાઘોર;
પેટમા માથુ વળગ્યુ છે, ને કબંધ કાય કઠોર ૪૪
યોજન માત્ર તે જાણજો, તે પાપીના છે પાણ,
બથાવીને બળે શુ, ઉદર આગળ આણ ૪૫
એમ કરીને આહાર કરે, અવર નહિ ઉપાય,
પ્રાણીમાત્ર કો તે વનમાથી, જીવતા નવ જાય ૪૬
રામ કહેછે લક્ષ્મણને, હવે કરશુ કશો ઉપાય?
આ આપણને મારશે, ભય કઇ પામ્યા કાય ૪૭
એટલે રાક્ષસ આધો આવ્યો, બાથમા છે બેહ,
પેટ આગળ આણીને, ભક્ષ કરવા હીંડે તેહ ૪૮
કે' કે તમો ત્યા કુણ છે, ચઢાવી શર ચાપ,
જટા વનકુળ ધર્યા છે, આતુર દીસે આપ ૪૯
મુજ ભાગા બીહીતા નથી, શુ મરવા થયુછે મન,
આણે વન આવે તે આ'ર મારો, આનદે અનુદીન ૫૦

કડવું ૧૭ મું.

રાગ મારૂણી.

જીવતો મોઇ જઇ શકે નહિ, જક્ષ કિંનર મનુષ્ય દેવ,
હાથે ખોપ ભરીને આણુ, ઉદર આગળ એવ ૧
કહો તમે તે ક્યાથી આવ્યા, કે ખૂટ્યો છે કાળ,
મારૂં નામ કહ્યું નહિ કોણે, જાણ્યુ નહિ જંજાળ ૨
જો જટા વનકુળ પેહેર્યા છે, તો કશા ચાપને બાણ,

---

૪૪ કબંધ—ધડ—એક રાક્ષસનું નામ. એ રાક્ષસનું માથુ તેના પેટ આગળ હતું અને તેની આકૃતિ માથા વિનાના ધડ જેવી હતી માટે તેને કબંધ નામથી ઓળખાવ્યો છે ૪૫ પાણ—હાથ આણ—આણે ૪૯ આપ-તમારૂં પોતાનું (મન) ૨ જાણ્યુ ઇ૦—"જાણ્યું નહિ જે જાય" પ્ર૦ પુ૦

ચાપ આકર્ષી આવ્યાછો, લેશો કોના પ્રાણ. ૩
રામ કહેછે કે રે લક્ષ્મણ! આપણી કે' ત્યાં વાત;
મેં ગદગદ કંઠે કહેવાતું નથી, અવલોકી ઉત્પાત. ૪
લક્ષ્મણ કહેછે સૂર્યવંશી, દશરથ નામે રાય;
તેહતણા તો અમો દીકરા, કષ્ટ પામિયા કાય. ૫
આ રામ ને હું તો લક્ષ્મણ, પાળવા તાતવચન;
અમે બેહુ તો વન નીસર્યા, તાપસનાં ધરી તન. ૬
સાથે સીતા જનકસુતા તે, રામચંદ્રની નારી;
વસ્યાં પંચવટીએ આવી, હું છું આજ્ઞાકારી. ૭
કનકકુરંગ દેખીને સીતા, મન પામી અતિ મોહ;
રઘુપતિ ચાપ બાણ ધરી ધાયા, કરવા તેનો દ્રોહ. ૮
હું કઠિન કહી સીતાએ કાઢ્યો, એવે આવ્યો રાક્ષસ કોય;
હરણ કરી ગયો સીતાનું, શુદ્ધ ન લાધે સોય ૯
જોતાં જોતાં જનકનંદિની, અહીં લગે તો આવ્યા;
તું કોણ ને કહેછે તે શું, તેં તો અતિ બીહાવ્યા. ૧૦
રાક્ષસ કહેછે હું અહીં રહુંછું, કબંધ મારૂં નામ;
આજ આહાર અપૂર્વ પામ્યો, ભલે આવ્યા લક્ષ્મણ રામ. ૧૧
રામ કહેછે જ્યારે લક્ષ્મણ, એ આપણને ખાશે;
ભરત રાજ્ય નિ કંટક કરશે, કૈકેયી સુખણી થાશે. ૧૨
સીતા તો દુઃખ પામશે, મૃત્યુ પામ્યા દશરથ તાત;
વન બોલાવ્યાનું ફળ પામી, ભરતતણી તો માત. ૧૩
લક્ષ્મણ કહેછે ભ્રાતજી તમો, કાયરપણું કાં આણો;
માંડ માયાએ મનુષ્ય થયા છો, સ્વામી સર્વે જાણો. ૧૪
એક હાથ છેદો તમે એનો, બીજો કર હું છેદું;
કહો તો એને એકયો મારૂ, બાણે કરીને ભેદુ ૧૫
ભલો ભલો તું ભાઈ મારો, જે તેં ધીરજ ધરિયું;
મેં તારૂ તો મન જોવાને, કાયર વચન ઉચરિયું ૧૬
છેદ પાણ તું એક એહનો, બીજો હું તો કાપું;

૩ ચાપ આકર્ષી–ધનુષ્ય ખેંચીને. "આમ આકર્ષી" પ્ર. ૪થી. ૪.
આંગણી ઇ૦—"આપણ પાની વળી." પ્ર. ૧–૨.

વડી વારનો એ આપ વખાણે, તે સુતણે કર આપુ ૧૭
વચન સુણીને લક્ષ્મણજીએ, છેદ્યો તેનો પાણ,
રાઘવજીએ બીજો છેદ્યો, સુર બોલ્યા જયજય વાણ ૧૮
મહાપાપી તે મૃત્યુ પામિયો, પડતા પરછંદો થયો પ્રૌઢ,
ભૂ કંપી ને પર્વત ડોલ્યા, દેવ થયા દિગ્મૂઢ ૧૯
પાપીને પડયો દેખીને, સ્વસ્થ થયુ સહુ કોય,
પુષ્પવૃષ્ટિ ને દેવદુંદુભિ, આનંદ સર્વ કોય ૨૦
જયજય રામ જયજય રઘુનંદન, જાનકીજીવન,
જયજય શ્રીદશરથનંદન, જય કૌશલ્યાતન ! ૨૧
કોશલેંદ્ર કાકુત્સ્થ કરુણાનિધિ, રાજીવદળલોચન,
મહાપાપી તો મરણ પમાડ્યો, નિષ્કંટક થયુ વન ૨૨
તે રાક્ષસની કાયામાંથી, દિવ્ય પ્રકટયો દેહ,
અંતરિક્ષ મારગ ઊભો રહીને, વાણી બોલ્યો તેહ. ૨૩
દિનકરના સરખું દીસેછે, જેના તનનું તેજ,
દિવ્ય વસ્ત્ર પરિધાન કર્યાછે, હૈયે આણી હેજ ૨૪
જય જય જય જાનકીજીવન, મને ધર્યા અવતાર,
તમટાળો મુજ પાપીનો, પ્રભુ કરે ઉદ્ધાર. ૨૫
ઘણા દિવસનો વા'લા મારા, જોતો હતો વાટ,
અવનીએ અવતરશો ક્યારે, એ મોટો ઉચ્ચાટ ૨૬
આણે મારગ કઈ કાળનો, કરતો તો પ્રૌઢા પાપ,
મહાનુભાવ મુનિ મોટા માર્યા, જે અહીં આવ્યા આપ ૨૭
રાઘવ કહેછે શામાટે તું, વાટ જોતો તો મારી,
તું તો મને શું જાણે જે, પ્રકટયા દેવમોરારિ ૨૮
આગે તું તો શું હતો ને, ક્યમ પામ્યો એ અંગ,
પાપ બુદ્ધિ ટળી ક્યમ તારી, રૂડો દીસે રંગ ૨૯
રાક્ષસ કહેછે સ્વામી સાંભળો, કર્મતણી કહુ કા'ણી,
દશરથતન માર્યા થકી એ, મેં પૂરે કથાસર્વે જાણી ૩૦
જાતિસ્મરણ હવુ છે મુજને, વિસ્તારી કહુ વાત,

૩૦ દશરથતન ઇ૦—મને દશરથતને માર્યો તેથી મેં મારી પૂર્વ ક
થા જાણીછે

એકમના થઇને સાભળજો, સ્વામી શ્રીજગતાત. ૩૧
વિશ્વાવસુ નામે હુતો, આગે હું તો દેવ;
આગળ અપ્સરા નૃત્ય કરતી'તી, સુર કરતા'તા સેવ. ૩૨
અતરિક્ષ માર્ગ હું જાતો'તો, બેસી દિવ્ય વિમાન;
સાથે અનેક અપ્સરા હતી, ગંધર્વ કરતા ગાન. ૩૩
એવે ગગાતીરે કો એક, તાપસ દમેછે દેહ;
વરાસતાં તે ઉપર થુંકાણું, તત્ક્ષણ કોપ્યો તેહ. ૩૪
જા રે પાપી તું રાક્ષસ થાજે, જો તું અભિમાને આવરિયો;
પછે તેણે શાપીને હું, રાક્ષસ દેહે કરિયો. ૩૫
હું પછે પસ્તાઇ પોતે, જઇને લાગ્યો ચરણ;
અજાણે અપરાધજ કીધો, સ્વામી આવ્યો શરણ. ૩૬
કહોજી કહીંએ મુજ મૂરખાનો, થાશે ત્યા ઉદ્ધાર;
દુઃખસાગરમા હુ બૂડ્યો છુ, કહીંએ પામીશ પાર ૩૭
તાપસ કહેછે અયોધ્યામા, પ્રકટ થાશે રામ;
ભૂતળો ભારજ હરવા, કરવા સુરના કામ. ૩૮
પિતાવચન પાળવા રાઘવ, વન વસશે એ ભ્રાત;
સાથે જનકનદિની સુદર, જે જગતની માત. ૩૯
તેનુ હરણ કરાવી રાઘવ, વન વન જોતા જોતા;
એણે વન ત્યાં આવી ચઢશે, સીતા વિરહે રોતા. ૪૦
ત્યારે ત્યા તુ બાથજ ભરજે, કે'જે કડણ વચન;
ત્યારે તુને રામ મારશે, છૂટીશ રાક્ષસતન.' ૪૧
તે માટે મેં તમો ઓળખ્યા, મનુષ્ય થઇ અવતરિયા;
મુને રાક્ષસપણુ મૂકાવ્યુ, અમર નિર્ભય કરિયા. ૪૨
રામ કહેછે મસ્તક તારૂ, કેમ થયુ ત્યા પેટ;
એ મારે મન સંદેહ મોટો, તે ટાળજો નેટ. ૪૩
રાક્ષસ કહેછે હુ થયો રાક્ષસ, મેં વિચાર્યું મન,
એવો થઉં જે જીતી ન શકે, રણાગણે કો અન્ય ૪૪
મેં જાણ્યુ કો માથે કરવો, મોટો સમર્થ સ્વામી,
પછી સુર સઘળાને સેવુ, વર તેનો પણ પામી ૪૫

૩૪ વરાસતા-વિચારમા મન પડેલુ હોવાથી અજાણે. ૩૫, આવરિયો–દાઝ્યો

પછે એકમના થઇને, મેં મહા કીધુ ઉપાસન;
બ્રહ્માજીનું ધ્યાન ધરીને, વશ રાખ્યુ ત્યાં મન. ૪૬
સહસ્ત્ર વર્ષ લગી મેં કીધું, શુદ્ધ મને સાધન;
વર આપવા વિધાતા આવ્યા, થઇ પરમ પ્રસન્ન. ૪૭
પછે મેં ત્યાં એ વર માગ્યો, કોથી નહિ મુજ મરણ;
જન્મ તેને મરણ સુધુ, બોલ્યા અશરણશરણ. ૪૮
પછી મેં માગ્યું જે દેવ દૈત્યથી, રાક્ષસથી મરણ ન પામુ;
ભૂત પ્રેત પિશાચથકી રે, જીવિતવ્ય સુખ નવ વામુ. ૪૯
બ્રહ્માએ કહ્યુ મનુષ્ય મારશે, તે મુજ મન કેઈ માત્ર;
સ્વભાવે જે ભક્ષજ મારો, શિથિલ જેના ગાત્ર. ૫૦

કડવું ૧૮ મુ.

રાગ ધનાશ્રી.

બ્રહ્મા વર આપીને વળિયા, મેં દેવ દૈત્ય જીત્યા બહુ બળિયા;
યજ્ઞતણો હુ માગુ ભાગ, કોઇએ યજી શકે નહિ યાગ. ૧
દુઃખ પામીને સઘળા દેવ, મળ્યા એકઠા અવશ્યમેવ;
મુજ સઘાતે માડયું યુદ્ધ, ઇદ્રે મૂકયાં અતિ આયુધ. ૨
મેં પણ ગ્રૌઢા કીધા પ્રહાર, અતર અતિ આણી અહંકાર;
ઇદ્ર ઐરાવત ચઢી આવ્યો, વજ્ર ઉગામી હું બીહાવ્યો. ૩
વજ્રવડે કર્યો શિર ઘાત, એ કહી અતિ વિસ્મય વાત;
પેટ માંહે પેઠું મુજ શીશ, મેં જાણ્યું હું શુ કરીશ ૪
થયો આકળો મરણ ન આવે, અમરતણે મન એમજ ભાવે;
ઇદ્ર અતિ અનુકપા આણી, કષ્ટ પામતો મુજને જાણી. ૫
ઉદર વિડારી કાઢયું મુખ, પછે હું અતિ પામ્યો સુખ,
કહ્યુ તું તે બાથજ ભરજે, ઉદર આગળ આણી ભક્ષજ કરજે. ૬
જોજન માત્ર તો તારા હાથ, લે ઉસરડી એકે બાથ,

---

૪૮. આ કડીની બીજી લીટી પ્ર.૨ જીમાં નથી. ૪૯ જીવિતવ્ય સુખ—જીવતરનું સુખ.

એમ કર્યાં આટલ. દિન આહાર, પછે કરી તમે સાં સાર. ૭
મારે કાજે કરાવ્યું હરણુ, અહીં આવી પમાડચો મરણુ;
સ્વામી તું છે દીનાનાથ, હું બૂડતો ઝાલ્યો હાથ. ૮
એક કરો મુજને ઉપકાર, અગને દો અગ્નિસંસ્કાર,
રામ કહે અમો ન લહુ રીત, રાક્ષસદહન જાણું વિપરીત. ૯
અણાવો પ્રભુ ઈંધણભાર, એક ઉંડી ખાડ ખણો અપાર;
માહે કાષ્ટના કડકા નાખી, વૈશ્વાનર મધ્યે મેલો સાખી. ૧૦
ધગધગતા કરી અંગાર, અગ માહે નાખો નિરધાર,
તે તેમ રામે સર્વે કરિયું, રાક્ષસ કહે મુજ કારજ સરિયું. ૧૧
રામ કહે રાક્ષમ સુણ વાત, જો તું ગુણ માનેછે ભ્રાત;
એક મારૂં કરજે કામ, રહેતો સદા તું આણે ઠામ. ૧૨
જો સીતાની જાણે ભાળ, તો તો મને કહે તતકાળ;
વળતો વચન વદે એમ દેવ, હું નથી જાણતો અવસ્યમેવ. ૧૩
પપાસર નામે સર એક, ત્યા પધારો કરી વિવેક;
એક ભીલડી રહે તેની તીર, ધ્યાન ધરી બેઠી છે ધીર. ૧૪
શબરી એવુ તેનું નામ, તે તમને ઇચ્છિ છે રામ,
ત્યાથી તમો પામશો શોધ, મુજને એ ઉપજે છે બોધ. ૧૫

દેશી ફેર.

એમ કહીને તે તો રાક્ષસ, થયો અતરધ્યાન;
પંપાસર ભણી પધાર્યા, સમર્થ શ્રીભગવાન. ૧૬
વાટે જાતાં વન બહુ આવે, સાભરે સીતા નારી;
વળી વળી વિલાપ કરે પણ, લક્ષ્મણ રાખે વારી. ૧૭
ચકાર ચકારી જોડ જોઈ, ખીજ્યા અતિશે રામ;
નિશાએ વિયોગ પામજો, ન રહેશો એક ઠામ. ૧૮
મુજને દેખીને ક્રીડા કરોછો, દેખાડો છો નેહુ;
બેજણાં એકઠાં હીંડો છો, દુઃખ નથી દેતા થોડું ૧૯
આ જોરે લક્ષ્મણ બગ બાપડો, શનૈઃ શનૈઃ ભરેછે પાય;
જાણે છે પ્રાણી માત્ર કો, રખે ત્યા દુખાય. ૨૦

---

૯. રાક્ષસદહન ઇ૦—રાક્ષસને દહન કરવાની ક્રિયા વિપરીત છે એમ હું જાણુ છુ "રાક્ષસ દેહ ન જાણે વિપરીત" પ્ર. ૩. ૭.

લક્ષ્મણ કહે સ્વામી એતો, કપટી છે સાં દોય;
જાણે છે રખે નાશી જાતો, આહાર એનો જે હોય. ૨૧
શબરી ત્યારે સામી આવી, પ્રભુને લાગી પાય,
હૃદેકમળ માંહે દીઠા, જ્યારે રાઘવરાય. ૨૨
ચરણ પખાળીને પ્રેમે, પીધું પાવન પાણી;
લક્ષ્મણજીની પૂજા કીધી, ભાવભક્તિ મન આણી. ૨૩
કુશાસને બેસાડચા બેહુને, દંડવત્ કરી પ્રણામ;
ઘણા દિવસથી વાટ જોતી હતી, ભલે પધાર્યા રામ. ૨૪
સ્વામી આણે આશ્રમ રહેતા, માર્તંગ નામે મુન્ય;
આપોપે ત્યાં સ્વર્ગ પધાર્યા, કરીને પ્રૌઢાં પુણ્ય. ૨૫
મેં સેવા કીધી હતી ઋષિની, હુ જાવા હીંડતી સાથ;
મને કહ્યું તું અહીંઆ રે'જે, આવશે શ્રીરઘુનાથ. ૨૬
ત્યારે તું તો સેવા કરજે, આ આપજે ડાભ;
રાઘવજીનું દર્શન પામીશ, મને મોટો લાભ. ૨૭
એ ત્યા ફળ આપે રાઘવને, કરવા કારણ આહાર;
આ જળ શીતળ તું પ્રેમે પાજે, અમૃતથી અધિક અપાર. ૨૮
તે માટે હું કઈ દહાડાની, વા'લાજી જોઉં વાટ;
દર્શનનો અવજે અતિ મુને, નેહ અંતરગત નાટ. ૨૯
મુજ દાસડીપરે દયા ધરીને, દેવાને દર્શન;
પ્રભુજી તમે ભલે પધાર્યા, માન્યું મારૂ મન. ૩૦
સ્વામીજી આ કુશ લેઇને, કરોની નિત્યકર્મ;
આ દર્ભ છે કંઇ દહાડાનો, મુનીતણો તો મર્મ. ૩૧
રામે નિત્યકર્મ ત્યાં કીધું, પછે આવ્યા આશ્રમ;
શબરીએ ત્યાં સેવા કીધી, ભારે ભાગ્યો મર્મ. ૩૨
સ્વામી આ ફળ અમૃત સરખાં, આનંદે કરી આહાર;
મેં ચાખી ચાખી મૂકયા છે, જે જાણ્યાં શ્રીકાર ૩૩
કાપીને કરડી જોયાં છે, જે મને મીઠાં લાગે;
રામને કાજે એ રાખ્યું, એમ વિચાર્યું આગે. ૩૪
તે દહાડાની હુ અપવાસણ, એકે કર્યાં નહિ આહાર;

---

૨૪. કુશાસને–દર્ભની સાદડી ઉપર. ૨૯. અવજે–(આર્જવ) ઉલટ (?)

તમારે કાજે મેં રાખ્યાં, સંઘરીને સાર. ૩૫
રાઘવ કહે મુને મીઠાં લાગે, અમૃત પ્રાયે એહ;
એવાં એ કંઇએ નથી ખાધાં, તારો નિર્મળ નેહ. ૩૬
કૌશલ્યાનું પીરસ્યું કહીએ, એવો સ્વાદ ન આવે;
જેવાં તારાં બદ્રીફળ, મધુરાં મુજને ભાવે. ૩૭
સીતા પ્રેમે કરી પીરસતી, અમૃત સરખા આહાર;
તેથી આ મીઠાં લાગે છે, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૩૮
એવું મેં કહીએ નથી ખાધુ, ભાવ ધરી ભોજન;
ઘણા દિવસનો હું ભૂખ્યો છું, પ્રેમે કરૂં પ્રાશન. ૩૯
પછે પાવન પાણી પીધુ, સ્વસ્થ થયા રઘુવીર;
સીતાને વિરહે કરીને, નયને વહે છે નીર. ૪૦
કૌશલ્યાથકી તું અધિકી, શબરી સાંભળ સાચું;
સીતાનો વિરહ સહી શકું નહિ, મારૂં મન અતિ કાચું. ૪૧
કોઇ રાક્ષસ હરી ગયોછે, કંઈ ન લાધે ભાળ;
જો જાણું હું જનકનંદિની, ત્યાં જાઉં તતકાળ. ૪૨
શબરી તારી સેવાએ કરી, પામ્યો અતિ સંતોષ;
સઘળાએ ગુણ સાચા તુંમાં, એક ન દીસે દોષ. ૪૩
શબરી કહેછે સ્વામી મારા, શા ગુણ તમારા કહિયે;
જે દર્શન દેવા અહીં આવ્યા, ભક્તવત્સળ બિર્દ લહિયે. ૪૪
બ્રહ્માદિક સરખા નવ પામે, જે તમારૂ દર્શન;
તે હુ ભીલડીભણી ભૂધર, (ભલે આવ્યા) કરૂણા આણી મન. ૪૫
સ્વામી હવે હુ સ્વર્ગે જાઉંછુ, આજ્ઞા મુજને દીજે,
અનુચર જાણી અતરંગમાં, કેશવ કરૂણા કીજે. ૪૬
રામ કહેછે સાભળ શબરી, એક અમને કર ઉપકાર;
હું સીતાની શોધ નથી જાણતો, શોધ્યા સઘળા ઠાર. ૪૭
જો તું કઇ જાણતી હોય ત્યાં, અમને મોકલ માત;
તો અમો ત્યાં તતક્ષણ જઇએ, વારૂ થાએ વાત. ૪૮
શબરી કહેછે ઋષ્યમૂકગિરિ, ત્યા વાનર રહેછે પંચ;
જે થકી ત્યાં શોધ પામશો, સઘળા જાણે સચ. ૪૯

(*) ૪૬. અતરંગમાં—મનમાં.

આજ્ઞા માગીને રઘુનંદન, ચાલ્યા બાંધવ બેહ,
(એટલે) શબરી વિમાને બેસી ચાલી, દિવ્ય પામી દેહ ૫૦
જટા વનફુળ ધારી બેઉએ, એક ગૌર એક શ્યામ,
ચાપ બાણ ચઢાવી આવ્યા, સુંદર લક્ષ્મણ રામ ૫૧
વાનર પાચ રહેછે ગિરિ ઉપર, વાલી થકી તે નાસી,
આવતા દેવ સરિખા દીઠા, તેણે વાત વિમાસી ૫૨
અરણ્યકાંડ થયુ સપૂરણ, સુણતા સઘળી પહોચે આશ,
કરજોડીને વિનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ ૫૩

ત્યારે વેશ ધર્યો વાનરનો, પુનરપિ કરી નમસ્કાર,
સ્વામી હું હનુમંત સેવક છુ, અંજનીતણો કુમાર ૩૯
વાળી થકી તે નાશી સુગ્રીવ, રહેતો પર્વત આણે,
અમો ચાર વાનર સાથે હતા, જગત આખુ જાણે ૪૦
નલ નીલ ને તાર ત્રીજો, હું ચોથો હનુમન,
પાચમો સુગ્રીવ સેનાપતિ, સમસ્ત કપિરાજન ૪૧
તે તમો જો વાળી વેધીને, સુગ્રીવને આપો રાજ,
રોમા સ્ત્રી પમાડો પહેલી, કરો એટલું કાજ. ૪૨
વાળી સુગ્રીવતણી સુંદરી, રોમા તેનું નામ;
મૂર્ત્તિવતી રમા જાણે, દેખી મોહે કામ ૪૩
તે મોકમ મારીને લીધી છે, બેસારી ઓચ્છગ;
સુગ્રીવનું તો શિથિલ થયું છે, એના પ્રહારે અંગ. ૪૪
બધીખાનાથી અમો અહીંઆ, નાશી રહ્યા છુ પચ;
વાળીતણો ભય ભારે અમને, સુગ્રીવે કરી સચ. ૪૫
કિષ્કિંધામા રાજ્ય કરેછે, વાનરપુંગવ વાળી;
તેને તમો કૃપા કરીને, જો મારો તતકાળી ૪૬
તો તમ સાથે સુગ્રીવ આવે, સેના લઈ સંઘાત;
રીંછ વાનર જગતમા જેટલા, જે જે જુજવી જાત. ૪૭
શોધ લેવા આવે સાથે, જનકસુતાને અપાવે;
રાજ્ય પમાડે મન રમાડે, અર્થ ઘણું વળી આવે ૪૮
પ્રાણ લગે પ્રીત પણ પાળે, જો કરો એટલી ચીજ,
તેને વિરહ વિશેષ થયો છે, રોમા સરશી રીઝ ૪૯
તમને જેમ સીતાને વિરહે, અંગે આપદા આવી,
તેમ તે તારણીને વિરહે ટળવળે, ભલી ભામિની ભાવી. ૫૦

---

૪૬. વાનરપુંગવ-વાનરમા શ્રેષ્ઠ ૪૯ જો કરો ઇ૦-'જે કરે એટલી પ્રીત' પ્ર. ૪ થી રોમા ઇ૦-'રોમા સરશો રીત' પ્ર ૪ થી

કડવું ૨ જું.

રાગ વેશાડી.

વળતાં વચન ઉચરે રામ, પેહેલું અમે કરવું કામ;
પે'લે બાણે વિધવો વાળી, જેમ તરૂવરની છેદે ડાળી. ૧
અપાવું રોમાને રાજ, પછી કરે મારૂં કાજ,
સીતાતણી અણાવી ભાળ, સાથે રહેવું સદાકાળ. ૨
હનુમંત કહેછે કરવું તેહ, પેહેલું તમને પછે એહ;
માહોમાહે મૈત્રી કરો, પ્રીત પરસ્પરે પૂરી ધરો. ૩
સુગ્રીવ સમીપે જઇએ સહી, રઘુનંદને એવી વાણી કહી;
વળતો વચન વદે હનુમત, એ શું બોલ્યા શ્રીભગવત. ૪
તમો કોટિબ્રહ્માંડ અધીશ, આદિ પુરૂષ અવિનાશી ઇશ;
હું એવો નથી અજ્ઞાન, તમને તેડી જાઉં ભગવાન. ૫
આફણિયે અહીં આવશે, તેને તમારૂં દર્શન થશે;
બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તમો, તે પ્રત્યક્ષ પામ્યા છુ અમો. ૬
તેને તેડી આવું તમભણી, તમો અનુકંપા કરજો ધણી;
રામ કહેછે તેડી આવ, માહોમાહે મૈત્રી કરાવ. ૭
એવું કહેતાં હનુમત ઉછળ્યો, સુગ્રીવ ભણી તે વેગે પળ્યો;
સુગ્રીવે તે તજિયું વન, જાણ્યું જે પલટાએ મન. ૮
જાણ્યું જદ્યપિ આપે તેને ચરી, વિશ્વાસ કોનો કરવો નહિ;
ગુફા માહે નાશી રહ્યા, હનુમંત થકી અવોપજ થયા. ૯
હનુમંતે ત્યાં કીધી સાન, સુગ્રીવે જાણ્યો હનુમાન;
જેવાને મોકલિયો તાર, ભાઇ શો છે સમાચાર. ૧૦
એકલો છે કે કો છે સાથ, સાથે કરી આવ્યો છે નાથ;
તાર કહેછે એકલો છે એહ, એમા કાંઇ નહિ સદેહ ૧૧
સુગ્રીવ એવે આવી મળ્યો, સમાચાર સઘળો સાભળ્યો;
હનુમત કહેછે હવે પો'તી હામ, કૃપા કરી પધાર્યા રામ. ૧૨
સાથે સુંદર લક્ષ્મણ વીર, ગૌર સ્યામ શોભે શરીર;
વૈદેહીનુ થયું છે હરણ, અહીં આવ્યા છે અશરણશરણ. ૧૩
જો તેની લઇ આવો ભાળ, વાળી વેધી આપે તત્કાળ;

એક બાણે કહેછે એહ, વેધું વાળીને નહિ સંદેહ. ૧૪
પહેલું રોમા એ અપાવશે, કાજ તમારૂં સર્વ સારશે;
જો કરો ઉદ્યમ સીતા શોધકાજ, તો પહેલુ અપાવે એ રાજ. ૧૫
સુણતાં સુગ્રીવ થયો રળિઆત, વીરા વારૂ કહી એ વાત;
જો એ વેધી આપે વાળ, તો શોધ આણી આપુ તત્કાળ. ૧૬
એ માનજો સત્ય વચન, હનુમંતતણું માન્યુ મન;
હનુમંત તું ત્યાં લેઇ જાય, રામતણુ દર્શન મને થાય. ૧૭
રૂડું થયું જો આવ્યા રામ, સર્યાં સર્વે આપણાં કામ;
રામ ભણી સામા સંચર્યા, દર્શન દેખી દંડવત કર્યા. ૧૮
જઇ ચરણે રાઘવને નમ્યો, પાપ તાપ શરીરનો શમ્યો;
મિત્ર કહીને રાઘવ વદે, ઉપાડીને ચાંપે હદે. ૧૯
બેહુને સરખા છે શોક, મોકળે મોઢે મેલી પોક;
સીતા સીતા કહીને રામ, સુગ્રીવ લેઇ રોમાનું નામ. ૨૦
કોટે વળગી બેહુએ પડયા, અલગા ન થાય જાણિયે જડયા;
વારી રાખે લક્ષ્મણ વીર, બેઠા કીધા શ્યામ શરીર. ૨૧
ગાઢે દોહલે વળી ઘટસાન, વળતા વચન વદે ભગવાન;
સ્ત્રીના વિરહતણી જે વાત, તુજ વિણુ અવર ન જાણેભ્રાત.૨૨
તેમ હું દુઃખ જાણું તમતણું, મને પણ સાલેછે ઘણું;
ત્રીજો કોઈ ન પ્રીછે ભેદ, વિનતાવિરહે પામે એ ખેદ. ૨૩
મેં એક બાણે વેધવો વાળી, પછે તું દુઃખ મારૂં દે ટાળી;
મેં સીતા વિરહ સહ્યો ન જાય, તનને તાલાવેલી થાય. ૨૪
સુગ્રીવ કહે મારે મન તાપ, વિરહે વળી વળી કરૂં વિલાપ;
અગીઠીમાં અંગ ઓઢ્યું હોય, પીડા એ નવ પ્રીછે કોય. ૨૫
મેં આણી આપવી સીતાની શુદ્ધ, બળ પ્રપંચ વિચારી બુદ્ધ;
દુઃખે બે મળ્યા સમતોલ, માંહો માંહે કીધા બોલ. ૨૬
રામ કહેછે તું મારે મિત્ર, પ્રાણપે તું પરમ પવિત્ર;
તુજ થકી અધિકો નહિ કોય, સખા મિત્ર સહોદર સોય. ૨૭
એમ કહી પર્વત ઉપર ચઢયા, નારીને વિરહે વળી રડ્યા;

---

૧૬. વાળ-વાલિ. ૨૬. શુદ્ધ-શોધ. પ્ર. ૧-૨.

આવ્યા ઋષ્યમૂક ગિરિ જત્ર, ચૂંટી તાડનાં પાથર્યાં પત્ર. ૨૮
બેઠા રામ લક્ષ્મણ દેહ દિવ્ય, સામો પણ બેઠો સુગ્રીવ;
મથી કાઢચો હુતાશન, મધ્યે રાખી વદે વચન. ૨૯
રામ કહે મેં વધવો વાળ, એક બાણે કરી તત્કાળ;
સુગ્રીવ કહે મેં શોધ આણવી, અહીં છે સીતા નિશ્ચે જાણવી. ૩૦
માંહોમાંહે મૈત્રી કરી, અન્યો અન્યે એમ ઉચ્ચરી;
સાનિધ્ય સાખી હુતાશન, માંહોમાંહે મનાવ્યાં મન. ૩૧
રામ કહે તું પામીશ રાજ, પોતાનું સર્વ સરશે કાજ;
પછે શીદ સંભારે રામ, મને મળ્યાતણું કોણ કામ? ૩૨
કારજ લગે પાળવી પ્રીત, એવી છે વનચરની રીત;
આતુર થકો એમ કહેછે આજ, પછી નથી રાખવી લાજ. ૩૩
સુગ્રીવ કહે સ્વામી શું કહો, તમો ગત સહુના મનની લહો;
અમો વાનરનું કોણ ગજું, કાજ સરે જે તમને તજું. ૩૪
તમો પ્રભુ પામશો રાજ, પછી કપિનું કોણ કાજ;
નગ્રમાંહે નવ રમાય, વાનર વન વેગળા જાય. ૩૫
મનુષ્ય તો અતિ કપટી હોય, તેને કળી શકે નહિ કોય;
કારજ લગે મળવુ તે મૂલ, પછે મન લેખવે તૂલ. ૩૬
અખિલ પામીને અધિકાર, વાનર સાથે શો વ્યવહાર;
મનમાહે લજ્જા પામશો, જ્યારે વિરહવેદના વામશો. ૩૭
મોટા મોટા રાજકુમાર, આવીને કરશે નમસ્કાર;
ત્યારે કોણમાત્ર ત્યાં અમો, બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તમો. ૩૮
રામ કહેછે હું પાળીશ પ્રીત, મારૂં વચન નહિ વિપરીત;
વચન બોલુ હું એકવાર, એકવાર કરૂં હુ પ્રહાર. ૩૯
એકવાર આપુ અપાર, માગવું ન પડે બીજીવાર;
મૂકુ ત્યારે એકજ બાણ, ત્રણલોકનો ઉતારૂં ઘાણ. ૪૦
મારૂં કહ્યું મિથ્યા નવ થાય, જો સાગર સાતે સુકાય;
હુતાશન જો શીતળ થાય, ઉડળમાં ગ્રહી રાખે વાય. ૪૧

---

૨૮. જત્ર—યત્ર—જ્યાં. ૨૯. મથી—અરણીનાં લાકડાં ઘશીને. મધ્યે-'ગદ' પ્ર. ૧-૪. ૩૦. વધવો—મારવો. ૩૬. કળી—મોકલી. પ્ર. ૧. નૂલ—નૂર (જેવો હવકો. 'મુલ્ય—તુલ્ય' પ્ર. ૧ લી).

શશિ જો શીતળતા તજે, મેરૂ ચળે તોય હું અજે;
જેનો કર્યો મેં અંગિકાર, તેને તજું નહિ નિરધાર. ૪૨
માહોમાહે દેઇ બોલ બંધ, અન્યોઅન્યે કહી સંબંધ;
એટલે ત્યાં હનુમંત આવિયો, શણગાર સીતાના લાવિયો ૪૩
સ્વામી આ સુંદર શણગાર, સીતાના હોયે તે સાર;
પડ્યા એ લીધા છે પર્મ, માંહેલો નવ જાણું મર્મ. ૪૪
રામે ઓળખિયાં આભર્ણું, શું પોસાયે સવિતા કિર્ણું;
લક્ષ્મણને પૂછે છે રામ, મારૂં મન તો છે નહિ ઠામ. ૪૫
આભરણ એ સીતાના હોય, વીરા વારૂ પહેરે જોય;
લક્ષ્મણ કહે સુણો રાઘવરાય, મેં સીતાના નિરખ્યા પાય. ૪૬
નેપૂર મેં એ નિરખ્યા આજ, મુખ નથી દીઠું મહારાજ,
નથી ઓળખતો કર્ણના આભરણ, તમો ઓળખો અશરણશરણ.૪૭
ઓઢણી એ તો સીતા તણી, જેણે ભાત ભરી છે ઘણી,
પછે રામ હૃદે ચાંપીને રોય, જાણે આભરણ આંસુએ ધોય. ૪૮
નિરખીશ આની ઓઢણહાર, દુર્લભ થઇ છે સીતા નાર;
એમ કહી કરે આક્રંદ, જેમ રોહિણીની પાખે ચંદ્ર. ૪૯
હનુમતે રોતા રાખ્યા રામ, જુઓ કેવું કરૂં છું કામ;
સ્વામી ન મૂકો નિશ્વાસ, અમસરખા દુ:ખ પામે દાસ. ૫૦

કડવું ૩ જું.

દોહરી

સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી મારા, વાળી વધ્યો નહિ જાય જી,
મેરૂને ઉપાડી ઉડે, વશ કરી રાખે વાય જી. ૧
જદ્યપિ આદિત્ય ઉદયાચળથી, અસ્તાચાલ ઉગાવે જી,
પર્વત ઉપર કમળ કો એક, વારૂ પેરે વાવે જી. ૨
તોએ વાળી વધ્યો નવ જાયે, માને મારૂં મન જી,
એકશ થઈ નિત્ય વઢવા આવે, ત્રૈણલોકના જન જી ૩
રામ કહેછે સુગ્રીવ તારે, એવડું વેર કેમ પડિયું જી;

---

૪૨ અજે—અજેય   ૧ વધ્યો નહિ જાય—મારી નહિ શકાય

ભાઈ માંહોમાંહે ભેદ થયો ક્યમ, કોને માથે ચઢિયું જી. ૪
અમારે એક આ અનુજ લક્ષ્મણ, સુખ મૂકી આવ્યો સાથ જી;
વારે મુને પ્રાણ પાથરે, જોડીને રહે હાથ જી. ૫
આજ્ઞા મારી ઉલ્લંઘે નહિ, પરમ ધરે છે પ્રેમ જી;
તમારે તો માંહોમાંહે, વેર પડ્યાં ક્યાં એમ જી. ૬
સુગ્રીવ કહે છે સ્વામી સાંભળો, વિસ્તારી કહું વાત જી;
વિરજ વાનરના અમો દિકરા, વાળી વડો મુજ ભ્રાત જી. ૭
કિષ્કિંધાએ વાસ અમારો, કપિમાત્રના રાય જી;
હું સેવા કરતો હતો ભાઇની, પ્રેમે પૂજતો પાય જી. ૮
એક દુંદુભિ નામે દાનવ, મયદાનવનો તન જી;
ઉન્મતપણે ઉછળતો હીંડે, કોને લેખવે નહિ મન જી. ૯
સમુદ્રકાંઠે તે સબળો, નિજ ઇચ્છાએ ચાલે જી;
સાગર ગાજતો સાંભળીને, અસુરતણે મન સાલે જી. ૧૦
પૂંછડે કરીને કૈસા, પરમ કરેછે પ્રહાર જી;
પાડાને રૂપે વિચરેછે, આતુરથકો અપાર જી. ૧૧
ગિરિ ઉખેડી શૃંગ વડે તે, સાગરમાંહે નાખે જી;
ખરીએ કરી અવનિ ખણેછે, લગારે નવ રાખે જી. ૧૨
શૃંગે કરી મેઘને મારે, ઉંચો એવડો આંબે જી;
રવે ભર્યો તે રીકે છે, અતિશે સ્વર લાંબે જી. ૧૩
સાગર તો મર્યાદા મેલે, રેલે સઘળાં ગામ જી;
ત્રણલોકને ત્રાસ ઉપજે, દેખી દુષ્ટનાં કામ જી. ૧૪
સાગરે જાણ્યું હું સકુચ્યો, આહારે કરવા લાગ્યો પાન જી;
પર્વત નાખીને પૂરે છે, મેલાવવાને માન જી. ૧૫
દિવ્યદેહ ધરીને સાગર, સામો આવ્યો શીઘ્ર જી;
કર જોડીને આગળ ઊભો, વિનય કરી થઇ વ્યગ્ર જી. ૧૬
સાચું કહો મને સ્વામીજી, સૂકો છો શા માટે જી;
આવડો કોપ કર્યો કો ઉપર, વેર સંભારી સાટે જી. ૧૭

---

૧૦. અસુર ઇ૦-(અર્થાત્ મારાથી શું સાગર બળવાન્ છે કે ગાજે છે! એવી ઇર્ષ્યાથી). "સુર તણે મન" પ્ર. ૧ લી. ૧૩. આંબે-(?) રીકે-રાડ પાડે-બરાડે. ૧૭. સૂકો છો-સૂકવો છો.

દુંદુભિ કહેછે તું તો અર્ણવ, મુજ દેખી કાં ગાજે જી;
સંગ્રામ કર તુ સામો થઈને, યુદ્ધ કરતા કાં લાજે જી. ૧૮
ભુજબળે પીડિત છું જ્યારે, પરાક્રમનો નહિ પાર જી;
સંગ્રામની શ્રદ્ધા સાચી છે, આવરિયો અહંકાર જી ૧૯
સમુદ્ર કહેછે સ્વામી જી, હુ યુદ્ધ કરી નવ જાણું જી:
પાણી પાખે શું પાતળુ, તે હું આપ વખાણું જી. ૨૦
રખે જાણતા એ ગાજે છે, મુજ માંહે છે માવ જી;
વડવાનળ માંહે નાખ્યો છે, મારો ન ચાલે ચાલ જી. ૨૧
પાણી આસુ સોસે છે, મિથ્યા કરેછે નાદ જી;
તે પ્રત્યે મેં નથી ચાલવું, તમ સાથે શો વાદ જી. ૨૨
દુંદુભિ કહેછે જળનિધિ તું, દેખાડી દે યોધ જી,
તુજથકી જે મોટો જાણે, સહી ચકુ નહિ ક્રોધ જી. ૨૩
સાગર કહેછે મારો સ્વામી, વરુણ છે અતિ બળિયો જી,
હું તો તેનો આજ્ઞાકારી, તેતો તુને મળિયો જી. ૨૪
ત્યા થકી તે ચાલ્યો દુંદુભિ, વરુણભણી વહી આવ્યો જી;
બારણે આવી અતિ આરડ્યો, સાદ તે સંભળાવ્યો જી. ૨૫
વરુણે જાણ્યુ વચનો, દાનવ દેખી દુષ્ટ જી,
સમાધાન તે કરવા લાગ્યો, સમી પેરે સુષ્ઠ જી. ૨૬
શા માટે સ્વામી રીસાવ્યા, કાંઈ કહો અમારો વાંક જી;
અમો તમારા આજ્ઞાકારી, રહીએ છીએ થઈ રાંક જી. ૨૭
તમ સરખા બળિયા સંગાથે, તમે કરાવો કોપ જી;
તમ પ્રત્યે અમો કેમ ચાલે, ચિંતવતાં મન ચોપ જી. ૨૮
દુંદુભિ કહેછે તુથી બળિયો, તું તેનું લે નામ જી;
તે સંધાતે હું અતિ આતુર, સબળ કરૂં સંગ્રામ જી. ૨૯
વરુણ કહે છે તુંથી બળિયો, હડે બપૈઠે હેમ જી;
દુંદુભિ ત્યાથી ઉજાવ્યો, વરુણ વંચ્યો કહી એમ જી. ૩૦
હિમાચળને શૃંગે કરીને, આખોએ ઉખેડે જી,

---

૧૯. અહંકાર ઈ૦—મગજમાં અહંકાર આવરિયો (છવાયો) છે ૨૬. સુષ્ઠુ—સારી રીતે. ૨૮. ચોપ—ચૂપ જી. પ્ર. ૨. ૩૦. હેમ-હિમાચળ

મેઘતણી પેરે ગાજીને, યુદ્ધ કરવાને તેડે જી. ૩૧
હિમાચળ કહેછે હાથ જોડીને, દિવ્ય ધરીને દેહ જી;
એવડો ક્રોધ કર્યો શા માટે, કહોને કારણ તેહ જી. ૩૨
દુંદુભિ કહેછે બીજો બળિયો, તું થકો કો હોય જી;
તે તો મને દેખાડી દે, યુદ્ધ કરૂં જઇ સોય જી. ૩૩
હિમાચળ કહેછે બળિયો, વાનર વસમો વાળી જી;
તે તમારી ખાંત પૂરશે, ત્યાં આવ્યો તતકાળ જી. ૩૪
કિષ્કિંધાને બારણે આવી, સબળો કીધો સાદ જી;
મેઘના પાખે પણ મોટો, નાનાનો નહિ નાદ જી. ૩૫
સુણી વાળી ઉધડકી ઉઠ્યો, બળિયો બારણે આવ્યો જી;
શું છે રે શાને આવ્યો છે, શો સાદ સંભળાવ્યો જી. ૩૬
દુંદુભિ કહેછે યુદ્ધ યાચુછું, જગ જેઠી જાણુ જી;
સંગ્રામે જે સામો આવે, હેલામાં કરૂં હાણુ જી. ૩૭
વાળી કહેછે રે મહા મૂરખ, મરવા થયું છે મન જી;
જે મુજ સાથે યુદ્ધ માંડે છે, જોવા જમસદન જી. ૩૮
દુંદુભિ કહેછે વાળિ વાનર, મિથ્યા એ કરેછે માન જી;
હમણાં નાદ ઉતારૂં તારો, શરીર વળે જેમ સાન જી. ૩૯
સામસામા સુદ્ધીને ઉભા, સબળા બેઉ શૂર જી;
વરૂતણી પેરે તે વળગ્યા, આવી ઉરાઉર જી. ૪૦
નખે વલૂરે દાંતે કરડે, પાટુના કરે પ્રહાર જી;
પાડો શૃંગવડે ઉકાશી, મોહોકમ કરેછે માર જી. ૪૧
પડછંદે પર્વત ડોલેછે, ભૂકંપેછે ભારે જી; ·
ત્રણુલોકને ત્રાસ ઉપજે, માંહોમાંહે મારે જી. ૪૨
દુંદુભિનું શૃંગ સાહીને, વાળીએ આઘો તાણ્યો જી;
પુનરપિ તે પણ પાછો ઠેલ્યો, વળી ઓરો આણ્યો જી. ૪૩
ઉપાડીને અવળો નાખ્યો, જઈ યોજન પડિયો ચાર જી;
ચાર યોજન પડ્યો તે જઇ, પડ્યો પ્રૌઢ અપાર જી. ૪૪
મુખથકી રૂધિર વામીને, પરહરિયા તે પ્રાણ જી;
વાળી જીતીને ઘેર આવ્યો, પરાક્રમ કરી પ્રમાણ જી. ૪૫

૩૭.જેઠી–જેઠીમલ્લ.૪૦.વરૂતણી ઇ૦–'વરણ'પ્ર. ૧–૨. ૪૦.ઉરાઉર–સરસ્યા.

દુંદુભિનો લઘુ ભ્રાતા, માયાવી તેહનું નામ જી;
અમજતણું મૃત્યુ સાંભળી, હૈયે ઘાલી હામ જી. ૪૬
વેર વાળવા વેગે આવ્યો, વાળી સંઘાતે વાદ જી;
આવ અધમ મુજ સાથે લડવા, સબળપણે કરે સાદ જી. ૪૭
ઓશીંકળ થાવા બાંધવને, આવ્યો છું અહીં આજ જી;
તુંને મારી ત્યાં મોકલું તો, સર્વે સરે કાજ જી. ૪૮
તારે શોણિતે કરીને, સહી સારવું શ્રાદ્ધ જી;
આમિષનું પિંડદાનજ દેવું, તો મમ પ્રીત અગાધ જી. ૪૯
વાળી કહેછે મળવાને મોકલુ, વીર જુએ છે વાટ જી;
તને પ્રેમ પૂરો દીસે છે, અહીં આવ્યો એટલા માટ જી. ૫૦

કડવું ૪ થું.

તાલજીતમાન.

માહો માંહે યુદ્ધ મચાણું, પ્રૌઢ કરેછે પ્રહાર જી;
નખે વલુરે દાંતે કરડે, મારે મુષ્ટિમાર જી. ૧
પછાડે ને પાગ ગ્રહીને, ઉછાળે આકાશ જી;
સામ સામા તે શર મારેછે, નથી થાતો નાશ જી. ૨
વૃક્ષ વચ્ચે આવે છે તે, થાયછે ચકચૂર જી;
ગિરિતણાં સાં શૃંગ ઉખેડે, નીર ઝર્ણનાં વહે પૂર જી. ૩
વઢતા વઢતા બેહુએ બળિયા, એક ગુફામાં ઉતરિયા જી;
ઘોર યુદ્ધ માહે મચાણું, પ્રહાર પ્રૌઢ ત્યાં પડિયા જી. ૪
ગુફા દ્વાર અમો રહ્યા ઉભા, સાથે બીજા બળિયા જી;
ઠામ ઠામ વાનર નાહા'તા, પછે એકઠા મળિયા જી. ૫
બાર દિવસ થયા યુદ્ધ કરતા, સુણિયે ધુમ ધુમકાર જી;
કો એ માંહે પેશી ન શકે, આતુર થયા અપાર જી. ૬
એવે સમે ત્યાં શોણિતકેરાં, બુદબુદ આવ્યાં બા'ર જી;
અમે જાણ્યું એણે વાળી વધ્યો ને, અમને માર્યા દાર જી. ૭
ગુફાતણે બારણે મૂક્યો, પર્વત આણી પ્રૌઢ જી;

---

૪૬. અમજ—મોટો ભાઇ. ૪૯. તો મમ-તો પણ. પ્ર. ૧.

સ્નાન કરી સહુ કો આવ્યા, ગુણ ગાતા તે ગૂઢ જી. ૮
પછે મુહૂર્ત મનોહર જોઈ, હું બેહો આસન જી;
વૃદ્ધ વૃદ્ધ વાનર ત્યાં આવ્યા, મનાવા મુજ મન જી. ૯
જળ સાગર ચારે આણ્યું, સર્વે ઔષધી સાર જી;
સોળ કન્યા શણગારી રાખી, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી ચાર જી. ૧૦
લાજાહોમ હુઓ તેણી વેળા, વર્ત્યો જય જયકાર જી;
છત્ર ચામરે જે સૂર્યે સ્થપ્યો, આપ્યા તેણીવાર જી. ૧૧
વાનરીઓ સર્વ ગીતજ ગાયે, વાગે બહુ વાજિંત્ર જી;
આશિરવચન વિપ્ર ઉચ્ચરે, વદી વેદ વિચિત્ર જી. ૧૨
આંગળ અનેક અપ્સરા નાચે, ગંધર્વ કરેછે ગાન જી;
હું સિંહાસન સોનાને બેઠો, થઇ કપિકુળ રાજાન જી. ૧૩
તારા મેં ત્યારે તેડાવી, બેસારી ઉચ્છંગ જી;
બીજી પાસે રોમા બેઠી, અંતર આણી રંગ જી. ૧૪
દશ પ્રધાને મળી મને, આપ્યો અતિ અધિકાર જી;
નલ નીલ ને કુમુદ ત્રીજો, રશભ ને તો તાર જી. ૧૫
ગંધમાદન અને કેશરી, જોધા જાંબુવાન જી;
શતબળ તો સબળો વાનર, હાથી જેહનું માન જી. ૧૬
ભાલ તિલક કર્યું તે મારે, અખિલ પામિયો રાજ જી;
સમસ્ત વાનર ચરણે લાગ્યા, સરિયાં સઘળાં કાજ જી. ૧૭
એટલે વાળીએ વધ્યો માયાવી, દ્વારે આવ્યો જોધ જી;
જુએ તો શલ્યા દીધી છે, ક્રૂર ચઢ્યો અતિ ક્રોધ જી. ૧૮
પાટુ પ્રહારે શલ્યા ઉડાડી, બળિયો બાહેર આવ્યો જી;
મને સિહાસન બેઠો દેખી, મારનો મેહ વરસાવ્યો જી. ૧૯
પાછટવે બાધીને પોતે, કર્યા પ્રહાર પ્રચંડ જી;
દશે પ્રધાન બાધ્યા બળેશુ, જાણે દૈવે દીધા દંડ જી. ૨૦
મને માર કરે અતિ મો'કમ, પાટુ ગડદા કોણી જી;
સૂતો ઉઠી મને મારે, પોતે પેહલી બોણી જી. ૨૧
વજ્ર સમા વાગ્યા છે મને, પાટુ કેરા પ્રહાર જી,
વારે વારે મને મારે, હું આકળો થયો અપાર જી. ૨૨

---

૨૦. પાછટવે-હાથ પછવાડે બાંધીને. ૨૧. બોણી-બુણી પ્ર. ૧-૨.

' દરી પ્રધાન તે મોકમ માર્યા, તે હુ કીધા બધ જી,
રોમા સ્ત્રી ઉચ્છગે બેસાડી, સબ્બળો કર્યો સબધ જી. ૨૩
મુને હજી નથી વિસરતા, વાળી તણા તે હાથ જી,
સભારી સંભારી મારે, રમના રોમા સાથ જી ૨૪
અરે સુગ્રીવ તુ દુષ્ટ મને, મુઓ માની મન જી,
તારાને ઉચ્છગે બેસાડી, બેઠો મુજ આસન જી ૨૫
મને મરણુ પાખે દુ ખ મોટુ, સાતે પ્રહાર શરીર જી,
નાહાનો પ્રસ્તાવ ન પામુ, નયને ચાલે નીર જી ૨૬
એક દહાડો તારાએ મને, વહાલે મૂક્યો છોડી જી,
ચાર વાનર વાંવા પામ્યા તે, નાકા બધન ત્રોડી જી ૨૭
અમો પાચે પછે મળ્યા એકઠા, ગયા ઉત્તર સાગર નાશી જી,
ત્યા વાળીનો વાઓડ સાભળ્યો, પછે પેર વિમાસી જી. ૨૮
પશ્ચિમ સાગર ગયા પણ પાચે, ત્યાએ આવ્યો વાળ જી;
પછે દક્ષિણ સાગર નાઠા, ત્યા આવ્યો તતકાળ જી ૨૯
પૂર્વ સાગર જઈને પેઠા, ગુફા માહે ગૂઢ જી,
જ્યા જઈએ ત્યા વાત વાળીની, પછે થયા દિગ્મૂઢ જી ૩૦
એક સધ્યા ચાર સાગરે, પોતે કરી પરિપૂર્ણ જી,
પર્વત બે ઉછાળી હીંડે, ચાપીને કરે ચૂર્ણ જી. ૩૧
જેણે કક્ષાપટમા રાખ્યો, રાવણને (તો) ખટ માસ જી,
જેણે રહ્યો જાણ્યોએ નહિ, પછે થયો પ્રકાશ જી ૩૨
પરાક્રમ એના કહુ કેટલા, જો મુખરસના એક જી,
શેષ સરખાએ કહી શકે નહિ, કરતા મન વિવેક જી ૩૩
રામ કહેછે વાળી વધવો, મેલી એકજ બાણુ જી,
એકવાર હું વચન ઓચરૂં, એકવાર લઉં પ્રાણ જી ૩૪
આપુ તેને એકજવાર આપુ, વળતું તેહ ન માગે જી,
તે પ્રતિજ્ઞા મારે પૂરણી, કીધી છે તું આગે જી ૩૫
તે માટે તું ત્યા ચાલ રે, વાળીતણે તો પાસ જી,
દેખાડી દે તું મુજને, કરૂં તેનો નાશ જી ૩૬
સુગ્રીવ કહેછે વાળી ન વધાએ, નવ માને મારૂં મન જી,

---

૨૬ પ્રસ્તાવ-પ્રસંગ ૨૮. વાઓડ-વાનર (!) 'વાઘડ' પ્ર ૧ ની

જદ્યપિ હિમાચળ હીંડે, ને ખાયે કોઈ પવન જી. ૩૭
ચંદ્રમા તો ઊનો થાયે, ટાઢી થાયે અગ્ન જી;
સાગર તો મરજાદા મૂકે, પરમ છે જે પ્રશ્ન જી. ૩૮
બીજું સર્વે માનું સ્વામી, વાળી વધવો ન માનુ જી;
સહુ સાંભળતા સાચું કહુછું, વચન નહિ એ છાનું જી. ૩૯
તમો કહોછો ત્યા જઇએ, હુ નામ સુણીને નાસુ જી;
તમો ત્યા જઇને તેને મારો, જો કરો અમારૂ પાસુ જી. ૪૦
રામ કહેછે શું કીધે, માને તારૂ મન જી;
જે તું કહે તે કરી દેખાડું, કરવા પરમ પ્રસંન જી. ૪૧
સ્વામી સપ્ત તાડ જો વેધો, મેલી એકજ તીર જી;
તો કંઈ એક મારૂ મન માને, પણ પૂરૂ નહિ ધીર જી. ૪૨
રામ કહે વેધુ હું હમણાં, શીઘ્ર થઇ શર સાંધ્યું જી;
અતિશે આકર્ષી મૂક્યું, માયાએ મન વાધ્યુ જી. ૪૩
સાતે સમા કર્યા તે સાથે, શર સુસરૂં ચાલ્યુ જી,
કુંડળાકાર હતા જે આગે, એમ અભયપદ આલ્યું જી. ૪૪
મૂરખ કહેછે નાગતણે શિર, હુતા તેતો સાત જી;
પાગ ચાપીને કર્યા પાધરા, એ તો મિથ્યા વાત જી. ૪૫
તીરે કરીને કર્યા પાધરા, એક વેધ્યો પર્વત પ્રૌઢ જી;
પાતાળમા પેશીને આવ્યુ, દેવ થયા દિગ્મૂઢ જી. ૪૬
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી મારા, વાળી વધ્યો નવ જાય જી;
પૂરૂં મન માને નહિ મારૂ, કરૂ કવણુ ઉપાય જી. ૪૭
રામ કહેછે તુ કહે તે, કરી દેખાડુ કામ જી,
એ થકી જે હોય આકરૂ, લે તું તેનું નામ જી. ૪૮
સુગ્રીવ કહેછે શુ કહુ સ્વામી, શે ટળે સંદેહ જી;
ચાર જોજન આ એક પર્વત છે, ઉપાડો તમો એહ જી. ૪૯

---

૩૮. પ્રશ્ન-વાની. ૪૬. આવ્યુ-(તીર).

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

સુગ્રીવ કેરાં સુણી વચન જી, એણીપેરે બોલ્યા જગજીવન જી. ૧

ઢાળ.

જગજીવન એમ બોલિયા, સાંભળ સુગ્રીવ સલ;
દેખાડને તે કિયો પર્વત, ઉંચો છે તે અલ. ૨
તે સાતે હેઠા ઉતર્યા, આવિયા પર્વત પાસે;
તીરને અગ્રે ઉશાંસીને, ઉપાડ્યો ઉલ્લાસે. ૩
અમર આશ્ચર્ય પામિયા, એ અલૌકિક પરાક્રમ;
મારશે મેં વાળી વાનર, ભાગ્ય તારો ભ્રમ. ૪
સુગ્રીવ કહે હું શું કહું, તમને તે વારોવાર;
પર્વત તીરે કરી તોળ્યો, જેહ જોજન ચાર. ૫
વાળીએ વધ્યો દુંદુભિ, તેનાં અસ્થિનો અબાર;
તે એ પર્વત થયો પ્રૌઢો, હવે થોરો ભાર! ૬
પાડ્યો એ પ્રચડ હુતો, શૃંગે સાહી સાર,
ઉપાડીને આછેટ્યો, નીલો તે નિરધાર. ૭
કંઈ કાળ થયા એને હણ્યાં, માંસ મજ્જા મેદ;
અસ્થિ ત્વચા શોણિત સહિત, એ અંગ અતિ અભેદ. ૮
તે માટે તો મન મારૂં, પામે નહિ વિશ્રામ;
સદેહ શી પેરે નિવર્તે, વિના કીધે કામ. ૯
રામ કહે છે ચાલ ભાઈ, હું હણું હમણાં વાળી;
દેખાડ રે તું દુષ્ટને, સદેહ સઘળો ટાળી. ૧૦
સુગ્રીવ કહે છે સુણો સ્વામી, મેં ત્યાં જો જવાય;
તો તમને ક્યાં કરૂં વિનતિ, સ્વામી રાઘવરાય. ૧૧
ઉતરી અમો શકુ નહિ, ગિરિ ઋષ્યમૂકથકી લગાર;
તમો જઇને હણો તેને, એ કરો ઉપકાર. ૧૨
રામ કહે છે આવ સાથે, માથે મારો હાથ;
નામ લેઇ શકે નહિ કો, હવે થયો સનાથ. ૧૩

---

૩. ઉશાસીને-ઉકાંશીને. ૭. પડ્યો હ૦—પોહોડો પર્વત હુતો પ્ર.

પરાણે પણ પાણુ સાહી, તાણીને ત્યાં તેહ,
એક વાડીમાં જઈ વસ્યા વાસો, વિગ્રહ વાધ્યો દેહ ૧૪
તેડ રે તુ તેહને, શીઘ્ર કરીને સાદ;
એક વારકા તમો બે જણા, માંહો માંહે માંડો વાદ ૧૫
જ્યારે તુ ત્યાં હાર ખાઇશ, ત્યારે હું મૂકીશ બાણ,
ઉપકાર કરીને તાહરો, લેઈશ તેના પ્રાણ ૧૬
વેર વિના વાળીને, હુ વધુ કેઇ પેર,
અપરાધ પાખે કેમ મારૂ, એ બેઠો એને ઘેર. ૧૭
સુગ્રીવ કહે સ્વામીજી, મેં શી પેરે થાયે સાદ,
મો દીઠે મરણ પામુ, કેમ માડુ વાદ ૧૮
રૂડી પેરે સાભરે છે, જે પડ્યા છે મુને પ્રહાર;
વાગો હૈયુ અતિ દુખે છે, જે માર્યા છે મને માર ૧૯
તમો તેને મરાએ તો, હૈયે ધાલો હામ,
મેં તો મારૂ કહ્યુ કારણ, સાભળો શ્રીરામ ૨૦
નારે ભાઇ નહિ મારે, શૂર થા સાવધાન,
એમ કાયરપણુ તુ કયા કરેછે, ને'લ મા તું માન ૨૧
પરાણે તે પ્રેરીઓ, આ યા ગુફાને દ્વાર,
સુગ્રીવે ત્યા સાદ કીધો, આવ બળિયા બા'ર ૨૨
શબ થઇ શુ સૂઇ રહ્યા છે, શે ટળી છે સાન,
નાઠે તુ તો નહિ છૂટે, હવે ઉતારૂ અભિમાન ૨૩
મરણ આવ્યુ મૂઢ તારૂ, કોપિયો ત્યા કાળ,
સિંહ સાથે સામરી, તેં આગે કીધી આળ ૨૪
સાદ સુણી સુગ્રીવનો, ઉઠિયો અકસ્માત,
જેમ સાપ ચાપ્યો પૂછડે, સિંહને શિર ઘાત ૨૫
તારાએ તે વારી રાખ્યો, મ જાશો મારા નાથ,
વળી વળી કરૂછુ વિનતિ, યુગ્મ જોડી હાથ ૨૬
અજાણે એ અતાને, શીદ કરો સગ્રામ
બેસી રહો તમે બા ર ન જાશો, જો ઇચ્છ્યાનુ કરો કામ ૨૭
જોવા દેરે તાગ તુ તો સુગ્રીવિયો કરે સાદ,

---

૨૪ સામરી–સામરની સ્ત્રી સમાન (સાંગી)

ધણે દહાડે હાથ આવ્યો, હવે ઉતારૂં નાદ. ૨૮
એ મને તેડે વઢવા, હું ન જાઉં નાર;
કહેશે એનું બળ પરવાર્યું, હવે ખાધી હાર. ૨૯
જે મેં મારી મૂક્યો જીવતો, જાણીને તો રાંક;
તે તેડે મુજને યુદ્ધ કરવા, આજ આડો આંક. ૩૦
જો ન જાઉં નિઃસત્વ થઇને, તો આજ લાગે લાજ;
પુરૂષાર્થે જે પરવડ્યું, તે કશે આવે કાજ. ૩૧
તારા કહે છે વિચારો પ્રભુ, એ કરે તમને સાદ;
પ્રહાર તમારા વિસર્યો જે, વળી માડે વાદ. ૩૨
જાણિયેછિયે જે એને માથે, સ્વામી સમર્થ કોય;
તેને બળે એ બોલે છે, સત્ય માનજો સોય ૩૩
તે પ્રત્યે તમો નહિ ચાલે, જો ઉપર કરો ત્રૈલોક્ય;
તે માટે બેશી રહો, એ શ્રમ કરવો ફોક. ૩૪
તમે કહેશો એવો કોણ છે, જે એનો કરશે પક્ષ;
મેં દેવ દૈત્ય ને રાક્ષસ જીત્યા, વિદ્યાધર ને જક્ષ. ૩૫
તે સહુ થકી તો શિરોમણિ છે, દેવાધિ કેરો દેવ;
બ્રહ્મા ઇંદ્ર ને સુરનર સઘળા, કરે તેની સેવ. ૩૬
હું વિધવાપણાથી બીહુંછું, અબળા બળ નહિ પાસ;
પ્રતિજ્ઞા તેણે કરી છે, નિરધાર કરશે નાશ. ૩૭
તમો કહેશો તે કોણ છે, તું શું જાણે નાર;
ઘરમાંહે બેશી રહે, ન જાયે વન મોઝાર. ૩૮
એ વાત તને ઉપજે છે, હૈયામાંથી જ્ઞાન;
યદ્યપિ કાળ કોપે આવે, તોએ ન મેલું માન. ૩૯
અયોધ્યાનો દશરથ રાજા, તેના સુત શ્રીરામ;
પુરૂષોત્તમજી પ્રગટ થયા છે, કરવા સુરનાં કામ. ૪૦
કો એક રાક્ષસે કર્યું છે, સીતાજીનું હરણ;
તેને જોતા જોતા આવ્યા, સ્વામી અશરણશરણ. ૪૧
હનુમાન જઇને ચરણે લાગ્યો, મનાવીને મન;
સુગ્રીવ સાથે કરી મૈત્રી, મધ્ય હુતાશન. ૪૨

૩૧. પરવડ્યું—અર્થાત્ આજ સુધી જે પુરૂષાર્થે હું રાખી રહ્યો હતો

વાળી વધીને અપાવું તને, રોમા ને વળી રાજ;
પછે તું તો શોધ લાવે, કરે મારૂં કાજ. ૪૩
પાડો એ'કે ખીલાને બળે, પ્રભુ સમર્થ શીશ;
નહિતર એ નથી જાણતો, જે તમારી છે રીસ. ૪૪
નાદ એ નથી કરતો, એણે સુગ્રીવિયે શું થાય;
પ્રતાપ એ રઘુનાથજીનો, તે જીત્યો નહિ જાય ૪૫
તમો કહેશો તુ શું જાણે, અંગદ ગયો'તો આજ;
રમવા કારણ વન માહે, નિરખિયા મહારાજ. ૪૬
હજી હમણાં હેરી આવ્યો, હરિએ સાહ્યો હાથ;
સમાચાર જે સુણી આવ્યો, તે કહુંછુ નાથ ૪૭
જોબન જળ વાશે નહિ, જે કામ પુરિત કાય,
તમ વિના અધક્ષણ, તે કલ્પ કોટિ થાય ૪૮
વળી અમે વનિતાએ, નોધારા ન રહેવાય,
પચબાણ પુરી પીડે, હું કરૂં કવણ ઉપાય. ૪૯
તે તમને મારશે, મે'લી એકજ બાણ,
મે'લી જાશો મને તો, પરહરીશ હું પ્રાણ. ૫૦

કડવું ૬ ઠું.

રાગ જીતમાન.

અરે વાળી વળતો વાણી વદે, સાભળ હે તારા;
ગુણ ગાય તું શત્રુના, ને વિસારી મારા ૧
જદ્યપિ રામ બાણે કરી, મને જો મારે;
બળે બોલાવ્યા વિના, સર્વ સુકૃત હારે ૨
જણાવશે મને તો, તે જીતી નહિ જાય;
કપટે જે જીતે સહી, તે જીત્યા નવ કહેવાય. ૩
વહેવારે વાધે નહિ, વઢતા કો વેરી;
છેહ દે છળે કરી, પાતિકને પ્રેરી. ૪

---

૪૪. પાડો એ'કે ઇ૦—પાડો માકે પ્ર ૧ પાડો મેંકે પ્ર. ૪ થી.

બી તો હુ જો એ થયી, તો ઘરમા રહુ બેસી,
તેણે જીવતો હુ શુ કરૂ, ગુફામાહે પેસી ૫
માન વહોણુ જે જીવાએ, તે થાપે રહુ મરણ,
જે હુ સહુને રાખતો, સાચુ થઇ શરણ ૬
સુગ્રીવિયો મહાદુષ્ટ છે, હુ આણીશ અત,
હવે નહિ મેલુ જીવતો, અધરે દેઇ દત ૭
હુ કો ભાગો બીહુ નહિ, મેલુ નહિ મામ,
હાથ રહ્યા છે સળવળી, કરવાને સગ્રામ ૮
તારા ત્યારે એમ કહે મને મારી જાણો,
મેં નિરહ વેઠાએ નહિ હા કહેણુજ થાઓ ૯
રામ ભાગ્યા બીન્યા ભણી, એ નહિ દે દોષ,
એ જગતનો છે આતમા, તે શુ શો રોષ. ૧૦
જે સરજે પાળે સહારે, એને નહિ એક,
માયાએ મનુષ્ય થયા, કરી મન વિવેક ૧૧
કરજોડી કરૂં વિનતિ ને માગુછુ માન,
હુ દાસીછુ તમતણી, દો જીવતદાન ૧૨
વાળી કહે રહે વેગળી, જાવા દે જાણી
વિઘ્ન મુજને કયા કરે, સાભળ સપરાણી ૧૩
ટળવળતી તે તો તજી, અને છેટી નાખી,
હુ કાયર થઇ બેશી રહું શા માટે સાખી ૧૪
એમ કહીને આવિયો, તે બળિયો બાહાર,
સુગ્રીવ ત્યાં સામો છે, જોણે તો તે હાર ૧૫
વળતો વાણી ઉચર્યો રહે રહે તુ વાળ,
હમણા તને હુ હણું તાડીને તતકાળ ૧૬
વચન સુણી સુગ્રીવના વાળીને ચઢી રીસ,
ચરણ તણો જે ચાટકો તે વાગ્યો શીશ ૧૭
સુગ્રીવિયા તુ એ વળી, કરીશ તે સગ્રામ,

---

૧૩ સપરાણી—તૈયાર થઇ રહેલી (રોકવાને) ૧૫ જોણે હો—જો-
ણે હાર (અન્વય)

મગ્ના મન તાઉ થયુ, જોવા જમનુ ધામ. ૧૮
આગેના તને વિસર્યો, જે પ્રૌઢા પ્રહાર;
હવે ન મે'લું જીવતો, જો આવ્યો આ વાર ૧૯
સુગ્રીવ કહે તું શું કરે, અરે આપ વખાણુ;
સન્નિપાત તને શું થયો, તજવાને પ્રાણુ. ૨૦
સામ સામા ઉભા રહ્યા, રીસે કરીને રાતા;
બેહુએ વાહે બાકરી, મોહકમ મદમાતા. ૨૧
માર માર મુખ્ય ઉચરે, ભૂજા ઉગામી,
સુગ્રીવ સામો રહી શક્યો, સમર્થ છે સ્વામી. ૨૨
લોચન તરડાવી રહ્યા, અન્યો અન્યે તાકી;
માહોમાહે મારવા, નર જાણે થાકી ૨૩
મુષ્ટિએ લાગ્યા મારવા, પાટુના પ્રહાર;
ઢીંચણિયા ગડદા ઘણા, હોએ હાહાકાર. ૨૪
વળગીને વસુધા પડ્યા, બથાવે બળિયા;
અધક ને શકર વઢયા, આગે સાંભળિયા. ૨૫
પછાડે પાષાણુ શુ, ઉંચા ઉછાળે,
હડી મારે સામટી, વળી ભડવા ભાળે. ૨૬
કરડીને કરે કડકા, વળી નખે વલૂરે;
ચાપે ને ચોળે સહી, ચગદે ને ચૂરે. ૨૭
શિલા શિખર નેં વૃક્ષના, વરસાવે મેહ;
આચ્છાદન આખા કરે, મહા મોટા દેહ. ૨૮
ધમધમ થાયે મેદિની, પડછંદા વાજે;
ક્રૂર કરેછે કાટકા, અતિ અબર ગાજે. ૨૯
ખુદે ને ગુંદે ઘણુ, બાથ મારે ભીડિ,
ઉપાડી ઉંચા કરે, પ્રહારે પણુ પીડે ૩૦
હદે મે'લી પાણિયો, ચઢી ઉપર નાચે;
કુણીએ કટકા કરે, રીસે ચઢયા રાચે. ૩૧
પાડાની પેરે સહી, માહોમાહે મારે;
હાથી પેઠે હઠે ચઢ્યા, હાકતા નવ હારે. ૩૨

૨૬ હડી–'સડી' પ્ર ૪ થી. ભડવા–ભીડવા

અંતરિક્ષ જુએ છે દેવતા, એ દારણ યુદ્ધ;
અંતક ને જમ જાણે વઢે, સિંહસરખા શુદ્ધ. ૩૩
માંહોમાંહે મોકમ કરે, પૂછડાંના પ્રહાર;
માથામા મારે સહી, મુષ્ટિના માર. ૩૪
સુગ્રીવ રહે છુ સાંસતો, હવે કરૂં સંહાર;
વડી વારનો વલખાં કરે, વઢતાં થઈ વાર. ૩૫
હૈયામાં એક હીચખીને, પ્રૌઢ પાડું મારી;
સુગ્રીવ મૂર્ચ્છા પામિયો, હવે રહ્યો હારી. ૩૬
વાળી પણ પાછો વળ્યો, જીતી ઘેર આવ્યો;
તારા ત્યાં રીઝી ઘણું, માંદી મન ભાવ્યો. ૩૭
સાન વળી સુગ્રીવને, સુખ શ્વાસ ન માય;
ઉઠીને ઊભો થયો, કાંપે છે પણ કાય. ૩૮
રામ ભણી તે આવિયો, વારૂ કરી વાત;
મરાવાને મોકલ્યો, જાણીને જગતાત. ૩૯
આગળનું છે આપણે, કે હવડાંનું વેર?
પરાણે હું પ્રેરીઓ, કરવાને કેર. ૪૦
કો એક છો તમે વાળીના, સાચા સઘાતી;
મોઢે મીઠુ ઉચરો, કંઠ ઘા તો કાતી. ૪૧
પ્રીત પ્રીછી પ્રભુ તમતણી, મને માંડ મરાવો;
ઉપરાળું કેવું કર્યું, વેગે બાણ ચલાવો ! ૪૨
હવે મારે ખપ નથી, તમે તમારે જાઓ;
શોધ જુઓ સીતાતણી, તમો તત્પર થાઓ. ૪૩
રામ કહે હું શુ કરૂં, ક્યમ મેલુ તીર;
તમો ઓળખાણા નહિ, સરખા બે વીર. ૪૪
વરાસતાં વાગે સહી, તને જો બાણ;
કહેશે મૈત્રી માંડીને, લીધા પણ પ્રાણ. ૪૫
એક વેશો શખાઉલીનો, કંઠે ઘાલ્યો હાર;

---

૩૩. અંતક–કાળ. ૩૬. હીચખી—(?) ૪૧ કંઠ ઘા—કંઠમાં કાતી–છૂરા તો–મારો છો. ૪૨. ઉપરાળુ—'ઉપરનો' પ્ર. ૪. ટી.

એણે ઈંધાણે કરી, વાજે નહિ પ્રહાર ૪૬
વીર વઢવા જાઓ વળી, બળિયા બીજી વાર,
આ વારકો હું એહને, સહી કરૂ સહાર. ૪૭
સુગ્રીવ કહે સ્વામી હવે, પ્રીછી મેં પેર,
મને મરાવીને મોકનો, જમરાયને ઘેર ૪૮
તમારે કૌતુક મિષે, કરાવો વાદ,
પશુ પશુમા વઢે, ઉપજે ઉત્પાદ ૪૯
રાજકુવરને રમત એ, રીબાવવાં રાક,
મરમે કરી મરાવવા, જોવો નહિ વાક. ૫૦

કડવું ૭ મું.

એકતાલ.

રામ કહેછે હવે હણુ રે, વેરી વાનર વાળ રે,
એક બાણુ મેં મૂકવુ રે, તાણીને તતકાળ રે ૧
પ્રશસીને પ્રેરિયો રે, બળિયો બીજી વાર રે,
હૈડા સાથે ચાપિયો રે, પ્રેમતણો નહિ પાર રે ૨
વીરા વેહેલો આવજે રે, જીતીને નિજ ભ્રાત રે,
તને દેખીશ હારતો રે, તારે મૂકીશ ઘાત રે ૩
સુગ્રીવ ત્યારે સાચર્યો રે, વળી વઢવા જાય રે,
કિષ્કિંધાએ આવિયો રે, ઉધમ અગ ન માય રે. ૪
સાદ કરતો વાળીને રે, ત્રાડીને તતકાળ રે,
સાદ સાભળીને ધસ્યો રે, વઢવાને તે વાળ રે ૫
તારા ત્યા તો ટળવળે રે, વળી વાળીની નાર રે;
આગળ આવી ઉભી રહી રે, સુજને મારો હાર રે. ૬
નહિ જાવા દેઉં નાથને રે, પિયુડો પ્રાણાધાર રે,
વા'લા વછોઈ વલવલુ રે, કોણુ કરે મારી સાર રે. ૭
એકવાર વાગ્યા એહને રે, વજ્ર સરિખા હાથ રે,
વળી વઢવા આવિયો રે, તમ સંગાતે નાથ રે ૮

---

૪૬. શંખાઉનીનો–શખાવળીનો. 'શખાણુ નહી ઉનીનો' પ્ર ૪.થી.

ઉપર મોટા એહને રે, રક્ષા કરશે રામ રે,
બેશી રહો ઘેર આપણે રે, જાવાનું કોણુ કામ રે ૯
વઢવા તેડે મને રે, સુગ્રીવિયો તો દુષ્ટ રે,
હું ઘરમા બેશી રહુ રે, નહિ શૂરને શ્રેષ્ઠ રે ૧૦
પરાણે તે પ્રેરિયો રે, સમીપ દેઠે સાર રે,
વાર્યો ન રહે વાલમોરે, પામી પરમ વિષાદ રે ૧૧
વાળી વહીને આવિયો રે, સુગ્રીવ કેરી પાસ રે,
હવે ન મેં'લુ જીવતો રે, નિશ્ચે કરવો નાશ રે ૧૨
સુગ્રીવ કહે એ શુ લવે રે, મિથ્યા આળપંપાળ રે;
મરણુ આવ્યુ ઢુકડુ રે, પૂગ્યો તારો કાળ રે ૧૩
એમ કહી બે સાથે મળ્યા રે, હૈયા સાથે ભીડે રે,
હાડકા તે કડકડે રે, પરમ પામ્યા પીડે રે ૧૪
માહોમાંહિ મહા યુદ્ધ માડિયુ રે, જેમ દૈત્ય ને દેવ રે,
એક જાણુ નવ એમ રે, સાઢવાની ટેવ રે ૧૫
સુગ્રીવ તો સામુ જુએ રે, હજી નથી મેં'લતો બાણુ રે,
પછે ક્યારે મારશે રે, એ લેશે મારા પ્રાણુ રે ૧૬
હજી હરિ નથી મૂકતા રે, અરિને હણુવા કાજ રે,
કઇએ મુને આપશે રે, વાળી વધીને રાજ રે ૧૭
રામે જાણ્યુ ક્યમ હણું રે, કાઇ વેર નહિ એ સાથેરે,
આકર્ષી ઊભા રહ્યા રે, ધનુષ બાણુ ગ્રહી હાથે રે ૧૮
ઓજાળા માહે જાણુજો રે, એ લપાવીને અંગ રે,
છએ શુ છાના રહ્યા રે, કરવા કપિનો ભગ રે ૧૯
મારવાને મેં'લિયુ રે, તાણીને તે તીર રે,
વેગે કરી વિડારિયુ રે, વાળી તણું શરીર રે ૨૦
સાક્ષાત્ મૃગ સૂતો સહી રે, ઉદે કમળ શર સહિત રે;
પરંતની પેરે પડ્યો રે, જેમ દેવે માર્યો દૈત્ય રે ૨૧
ચરણે આવી ઉભો રહ્યો રે, જેમ કર્યો હોય અપરાધ રે,

---

૧૫ સાઢવાની—શત્રુ સામે ચાલી નીસરવાની 'સાડવાની' પ્ર ૧ લી ૧૯. ઓજાળા માહે—'ઉજાળા માહે' પ્ર ૧ લી ૨૧ સાક્ષાત્ ઇ૦—જેમ સાક્ષાત્ મૃગ સૂતો હોય, તેને કોઇ પારધી છાનોમાનો મારે, તેમ વાળીનુ ઉદર નમે શર સહિત કર્યુ—માર્યો

મર્મસ્થાનક મારિયો રે, જેમ દેખી દોષ અગાધ રે. ૨૨
વાળી વાણી ઉચર્યો રે, હું હણ્યો તે શા માટ રે;
વૈર કહો કંઇ આપણે રે, તે વાત ઘાલવી ઘાટ રે. ૨૩
જો મને મારનાર હતા રે, પે'લું કરતા જાણ રે;
સાવધાન કાજે સહી રે, હું મે'લુછું આ બાણ રે. ૨૪
પરાક્રમ મારૂં પેખતા રે, જાણત કો છે યોધ રે;
વકારીને વેધતા રે, ક્રૂર કરીને ક્રોધ રે. ૨૫
વ્યાધતણી પેરે હું હણ્યો રે, ઓચિંતો કર્યો ઘાત રે;
હું તમને જાણું નહિ રે, કપટી છો બે ભ્રાત રે. ૨૬
વિણઅપરાધે હું હણ્યો રે, કાંઈ કાઢત મારો વાંક રે;
મૃગની પેરે મારિયો રે, જેમ કો બીજો રાંક રે. ૨૭
ક્ષત્રી એમ કો નવ કરે રે, વ્યાધતણું એ કર્મ રે;
કુળને કલંક લગાડિયું રે, મારીને મને મર્મ રે. ૨૮
સૂર્યવંશ વિષે ધર્યો રે, તમો તો અવતાર રે;
કાંઇ કહેવા હતું નહિ રે, નિર્મળ જે નિરધાર રે. ૨૯
ક્ષત્રીમાં અધમ એક તું રે, એવો કુળમાં નહિ કોય રે;
આગે મોટા મહીપતિ હવા રે, સૂર્યવંશી સોય રે. ૩૦
તારે બાપે તું તો ઓળખ્યો રે, રાજ્યયોગ્ય નહિ એહ રે;
તો તને વનમાં કાઢિયો રે, દુઃખ પામવા દેહ રે. ૩૧
જો તું કહીશ મેં મારિયો રે, પશુ જાણી પ્રૌઢ રે;
મૃગયાને મિષે કરીને રે, મરણ પમાઓ મૂઢ રે. ૩૨
મૃગયા મિષે મારિયો રે, અમો પશુ નહિ જેહ રે;
નરવાનર નિષેધ છે રે, માન માનુષ્ય દેહ રે. ૩૩
પંચનખ પાંચે નહિ રે, પાકશાળામાં પાપ રે;
મનુષ્ય કો મારે નહિ રે, અભક્ષ્ય જાણી આપ રે. ૩૪
તું કહીશ મેં મારિયો રે, અપરાધી જાણી આજ રે;

૨૫. વકારીને-વિકારીને પ્ર. ૧-૨. ૨૬. વ્યાધ-પારધિ. ૨૭. કાઢત-કાઢવો તો. ૩૩. નરવાનર ઇ૦-નર અને વાનરનો શિકાર કરવો શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ છે, માટે અમને પણ મનુષ્યદેહ જેવા માન. ૩૪. પંચનખ ઇ૦-પાંચ નખવાળાં પાંચ પ્રાણી ખાવાં નહિ એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

બોજાઇને બોગરી રે, કરે કૂડું કાજ રે. ૩૫
અમો રાજા પૂછું નહિ રે, તો લોક કરે અન્યાય રે;
દંડ તો દેવો સહી રે, જો નામ ધરાવું રાય રે. ૩૬
વણ વાંકે માર્યો નથી રે, જો તમે કહેશો રામ રે;
ભરત ભલે પૂછે સહી રે, જેને સોંપ્યું કામ રે ૩૭
તું રાજ્યભ્રષ્ટ વન રડવડે રે, એને નહિ અધિકાર રે;
માથે મારી કાઢિયો રે, ભરતતણો શિર ભાર રે. ૩૮
જો કહીશ રાજા હું રાનનો રે, ભરત નગરનો નાથ રે;
અમારે પશુને બાધા નહિ રે, રમતાં સહુની સાથ રે. ૩૯
જો કહીશ જાનકીતણી રે, સુગ્રીવ લાવશે શોધ રે;
ઉપરાળું મેં એનું કર્યું રે, બોલીશ તું તો બોધ રે. ૪૦
સુગ્રીવિયાને શું મળ્યો રે, એણે અકર્મીએ શું થાય રે;
જો ખપ હતો સીતા તણો રે, મને મળત રાઘવરાય રે. ૪૧
ચરણે લાગત તાહરે રે, સીતાના હરનાર રે;
મને મળ્યો સાંભળી રે, સીતાને સોંપત સાર રે ૪૨
તેનો તેવો દીકરો રે, જેનો જેવો બાપ રે;

નિંદા સ્તુતિ તો મેં કરી રે, જય જય જગજીવન રે. ૪૮
તને પાપ પુણ્ય લાગે નહિ રે, નહિ તાત ને માત રે;
આદ્યપુરૂષ તો એક તું રે, વેદ ન જાણે વાત રે. ૪૯
તમો અનુગ્રહ મને કર્યો રે, જે દીધું દર્શન રે;
સનકાદિક પામે નહિ રે, મોટા જે મુનિજન રે. ૫૦
હવે મારે કાંઇ કરવુ નથી રે, તપ તીર્થ વ્રત દાન રે;
અંતકાળે અહીં આવિયા રે, ભક્તવત્સળ ભગવાન રે. ૫૧

કડવું ૮ મું.

રાગ વેરાડી.

વાળીતણાં વચન સાંભળી, સીતાપતિ એમ બોલ્યા વળી;
જેની ગત નવ જાએ કળી, નામે હત્યા તાતની ટળી. ૧
માગ્ય માગ્ય રે વાળી વરદાન, હું તુજ ઉપર થયો તુષ્ટમાન;
વણ અપરાધે મે તો હણ્યો, સુગ્રીવ માટે મેં અવગણ્યો. ૨
તોએ તું મારી સ્તુતિ કરે, મનમાહે રીસ નવ ધરે;
તું એમજ મુજને મારજે, વ્યાધ થઇને વિડારજે. ૩
જન્મ બીજે વેર વાળજે, સંશય સઘળો એ ટાળજે;
હું ચરણે આવી ઉભો જેહ, તુજને દર્શન દેવા નેહ. ૪
અવતરજે ત્યાં તું એક વાર, બીજે જન્મ તારો ઉદ્ધાર;
હવે તારે ઇચ્છિત હોય, માગ્ય મુજકને તો સોય. ૫
હવે હું શુ માગુ રામ, દર્શન તારે સર્યા સર્વે કામ;
વાળી વાણી એણી પેરે વદે, યુગમચરણ ધારો મુજ હૃદે. ૬
તાણીને તો કાઢો તીર, જેમ મુજ પ્રાણ તજે શરીર;
અંગદને રખે મારતા, સુગ્રીવતણી સુણી વારતા. ૭
લોચન ધરીને પીધું રૂપ, હૃદે રાખ્યા અકળસ્વરૂપ;
બાણ તે ત્યમ કાઢ્યું બા'ર, વાળીએ (પણ) પરહરિયા પ્રાણ. ૮
આવી એકાંતે બેઠા રામ, સુગ્રીવતણુ કરીને કામ;
વાનર દોહો દશે નાશા જાય, જ્યારે ધરણી ઢળિયો રાય. ૯
અહીંઆં રહ્યાનું કોણ કામ, હવે આપણને હણશે રામ;
સ્વામી વિના શું કીજીએ, વેર પડ્શે દીજીએ ? ૧૦

૧૦. વેર ઇ૦—'વેર પૂરશે ન દીજીએ' પ્ર-૧. લી.

તારાને અપશુકન થાય, વા'લા વિણુ તે રહ્યું ન જાય;
કોએક કપિએ કીધું જાણુ, વાળીના પરહરિયા પ્રાણુ. ૧૧
સાંભળતાં તે ધ્વનિ પડી, ત્રાહ ત્રાહ કરી ગાઢે રડી;
જેમ કાપીને નાંખી કેળ, વૃક્ષથકી વછોઈ વેલ.' ૧૨
વાળીતણી સંભારો વાત, ઊભી થાયે અવનિપાત;
વાળી વાળી મુખ વાણી વદે, ફાટે નહિ કઠણુ મુજ હદે. ૧૩
કોકેરી ને હું કોતણી, હાહા! હવે હું દૈવે હણી;
વિધવાપણું વેઠ્યું નહિ જાય, હવે હું કરું કવણુ ઉપાય. ૧૪
કવેત મારી કાપે કાય, અંગ અગીઠી લાગી લાહ્ય;
વાળીતણો અવગુણુ નહિ એક, ગુણુ ગણી ન શકું અનેક. ૧૫
હાથે કરીને હૈયું હણે, પ્રાણુ નવ જાયે દુઃખ ઘણે;
એવે અનેક આવી વાનરી, અંગ પછાડે આક્રંદ કરી. ૧૬
વાળી ભણી વેગે પરવરી, અંગદને અંચોળે ધરી;
ગુફાથી ત્યારે નિસરી, અંગતણી ત્યાં ગતિ વીસરી. ૧૭
વાનર વાટે સામે મળ્યા, વાળી વધ્યો દેખીને રડ્યા;
ક્યાં માતા જાઓછો તમો, જે ભાગા નાઠુંછું અમો. ૧૮
અંગદને મારશે રામ, સુગ્રીવનું સારવા કામ;
પાછાં વળો ગઢ રૂડો કરો, રાજભાર અંગદશિર ધરો. ૧૯
ગુફાતણું દઇને દ્વાર, નાસી રહેવું છે નિરધાર;
તારા તારાધિપાનના, વાળીતણી વડી આમના. ૨૦
વાનર પ્રત્યે બોલી એ વાણ, વાળીતણી હવે થઈ હાણ;
તે દુઃખ તો કેમ ટાળિયે, અંગદે કરી ક્ષમ વાળિયે. ૨૧
નથી મારે અંગદનું કામ, હું કહીશ મને મારો રામ;
જીવિતને વાંછે છે કોય, વાળીવિના અંગદે શું હોય? ૨૨
જો હું હવે આવું સદન, વાળી ઉપરથી ઉતારી મન;
અખિલ રાજ્ય જો અગદ કરે, વાળી તોય તો ન વીસરે. ૨૩
મૂઓ મૂકીને તો વાળ, તમો નાસો છો તતકાળ;
જેનું આપ્યું કરતા આહાર, વાર વીસાર્યા ઉપકાર! ૨૪

---

૧૭. અંચોળો-(અંચળ-છેડો) સાથે (!) 'ઉચેલે' પ્ર. ૧ સી. ૨૦. તારાધિપાનના-ચંદ્ર સમાન મુખવાળી.

વાળી જ્યારે હતો આરોગ્ય, ત્યારે તમો તજવા યોગ્ય;
પડચો પેખી મેહેલી જાય, કૃતઘ્ની તો તે કહેવાય. ૨૫
આ અવસર છે તજવાતણો, જો અવગુણ હોયે અતિ ઘણો?
વાનર કહેછે સુણિયે માય, રામ અમો કંઈ જીત્યો જાય. ૨૬
રામતણું છે તીક્ષણ તીર, વાળીતણું વેધ્યું શરીર;
અમો એ આગળ કેઈ માત્ર, ચૂરણ કરે અમારાં ગાત્ર. ૨૭
શિર સ્વામી હોય તો યુદ્ધ કીજીએ, ગુફામાહે પેસવા નવ દીજીએ;
અગદને આપી અધિકાર, અમો સેવા કીજે સાર. ૨૮
તે માટે તમો પાછાં વળો, વચન અમારૂં સાંભળો;
તારા કહેછે તમને તમારી પડી, રાજ્ય ભોગવવું જે ભડી. ૨૯
મારે તો અહીં માંટી મુઓ, પડવાને પૂછુંછું કૂઓ;
એમ કહીને આથી ગઇ, વિરહે કરીને વ્યાકુળ થઇ. ૩૦
સ્વામી સૂતો દીઠો સહી, હવે હું તો ન શકુ રહી;
કાનમાંહે કરેછે સાદ, નાથ નાથ કહીને નાદ. ૩૧
રીસાની સૂતા શા ભણી, નિદ્રા તમને આવી ઘણી;
કે તમો કીધું છે પાન, કે તમે ધર્યું છે ધ્યાન. ૩૨
શામાટે ટળી છે સાન, સૂતા છો મેલીને માન;
એકવાર મુજ સામુ જુઓ, ઊભા થઇને આંસુ લૂઓ. ૩૩
મુને રોતી રાખો નાથ, ફૂટતાં શેં ન માહો હાથ;
ઉઠી આલિંગન દ્યો આપ, ટાળો તનતણો સહુ તાપ. ૩૪
એમ કહીને કરે વિલાપ, મારે પૂર્વજન્મનું પાપ;
વિસારો ક્યાં પે'લી પ્રીત, ઉતારો ક્યાં એવડી ચિત્ત. ૩૫
પરલોક કયમ પહેલા જશો, મારે વિરહે વ્યાકુળ થશો;
તમો કહેતા મુજને વા'લી ઘણું, સાચું સગપણ સ્વામીતણું. ૩૬
ઉભા રહો હું આવુ આજ, મારે તમ સંઘાતે કાજ;
અબળા તો કયમ આવી મળે, મારે પાગે લોલા વળે. ૩૭
હું માનીતી હતી નાથ, હવે તો કાં મે'લો હાથ;
અભાગણી હું અકર્મણી, ઉત્તર ન આપે મારો ધણી. ૩૮

૨૫. ત્યારે ૪૦–ત્યારે કદાચિત્ તમો અમને તજીને જાઓ તો તે યોગ્ય હતું. ૨૯. તારા કહે છે ૪૦—તારા કહેછે તમને પડી, પ્ર. ૧. ૩૫. ચિત્ત–ચિત્તમાંથી. ૩૭. લોલા— (?)

એમ કહીને ઉપર સૂએ, મો જોઇને ઉપર રૂએ,
સાચી શોક્ય એ મારે સહી, વારો મુને આપે નહિ ૩૯
આલિંગન એ દેઇ રહી, હું થાકી હવે ઘણુંએ કહી,
ટીટોડીની પેરે ટળવળે હૈયામાહે બળતુ બળે ૪૦
બપૈયાની પેરે બકે, ગદગદ કંઠે કહી નવ શકે,
અગીઠી માહે ઓઢવી, આ આપદા અતિ અભિનવી ૪૧
સાભળ રે સીતાપતિ રામ, મારો સ્વામી સૂતો આમ,
હું પડયો દેખુછુ જેમ, તુને સીતા જોજો તેમ. ૪૨
બળ્યો રે વૈરાનો અધિકાર, જોમનપણે માયા ભરતાર,
જેમ સિહે હાથી હણ્યો હોય, હાથણી રહી રહી તે રોય ૪૩
તેમ તારા કરે આક્રંદ, દીન દામણી દીસે મંદ,
સઘળી સાથે કરે વિલાપ, ઉભી થઇ અંગ આછેટે આપ ૪૪
વાળીતણુ લેઇ તે નામ, ગાઢે તે કરે ગુણગ્રામ,
વા'લા મેં ઘણુ વાર્યા તમે, કોનુ કહ્યુ કર્યુ નહિ કયમે ૪૫
સુગ્રીવને કહે શ્રીરામ, તારાને કહો જે જાએ ધામ,
અંગદને તું અહીંઆ તેડ, તાતતણો તુ વિરહ ફેડ ૪૬
સુગ્રીવે ત્યા કીધો સાદ અંગદને આણી ઉલ્હાદ,
તને તેડેછે રઘુવીર, આવી મળ તું ધરીને ધીર ૪૭
અંગદ આવ્યો રઘુપતિની પાસ,આદર કરી તેડયો અવિનાશ,
આદરશુ આપ્યુ યૌવરાજ્ય, રાજ્યતણુ સોપ્યુ સર્વ કાજ. ૪૮
અંગદે તો કર્યો પ્રણામ, જય-જય રાજીવલોચન રામ;
વેર વીસાર્યુ વાળીતણું પિતાથકી તે અધિક ગણુ ૪૯
સર્વસ્વ સોપ્યુ રામને ચર્ણ, સેવક થઇને આવ્યો શર્ણ,
રામ કહે સુગ્રીવ સુણ વાત અંગદને કરીશ મા ઘાત ૫૦
પુત્રતણી પેરે પાળે પ્રીતે રહેજો બેઉએ રૂડી રીતે,
અંગદ બેસાડી ઉત્સંગ, રામે હ્રદે ચાપ્યો રંગ ૫૧
વિનતાને તો વારો જઇ, હું વિરહવચન શકુ નહિ સહી,
વળી વારની કરે વિલાપ, સુણુતા હું પામુ સંતાપ ૫૨
સુગ્રીવ કહેછે તમો જાઓ ઘેર, રૂદન કરો તમો કેણી પેર,

---

૩૯ શોક્ય—(પૃથ્વીરૂપી) ૪૮ યૌવરાજ્ય-યુવરાજપદ

રામને ચઢે છે રીસ, એમ શું પાડોછો ચીસ. ૫૩
એમ કહે અણબોલ્યાં રહ્યાં, નદીએ નાવાને ગયાં;
તારાને કરાવ્યું સ્નાન, બીજી વાનરીએ અવગાન. ૫૪
સઘળી સાથે રોતી જાય, ગાઢે વાળીતણા ગુણ ગાય;
મુખદર્શન કીધાં મંદિર જઇ, વિરહે કરીને વ્યાકુળ થઇ. ૫૫
એ કથા એટલેથી રહી, સીતાપતિ એમ બોલ્યા સહી. ૫૬

કડવું ૯ મું.

રાગ દોહરી.

રામ કહેછે સુગ્રીવને તુ, વાળીને વેગે બાળ જી;
સંસ્કાર કરીને સઘળા, અવગતિ એની ટાળ જી. ૧
કહેશે જે રાજા પાણી ન પામ્યો, યજ્ઞ ન પામ્યો એહ જી;
કૂતરે કાગડે કરડયો, વાળીતણો તો દેહ જી. ૨
શાખામૃગ સઘળાનો રાજા, મેં માર્યો વણ અપરાધ જી,
શું કરૂં જો તને બોલજ દીધો, વેધે જેમ કો વ્યાધ જી. ૩
દેન તુ દે જઇ વાળીને, જેમ હોય તમારી રીત જી;
ભાઇ ઉપર ભાવ ધરીને, પરમ કરીને પ્રીત જી. ૪
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી મારા, એ શી કહોછો વાત જી,
દેન હું દેઉં શા માટે, વેરી મુજ વિખ્યાત જી. ૫
એણે જે મુજને માર્યો છે, તે જાણે છે મારો વાંસો જી;
તે માટે દેન દેવાનો, સહી કરૂ છુ સાંસો જી. ૬
આ ઘડી એને અવગતિ થાઓ, નરક પડો નિર્ધાર જી;
પશુ બાપડા પ્રમન્ન જ થાશે, એને કરીને આહાર જી. ૭
રામ કહેછે ફટ રે ભૂંડા, એ શુ બોલ્યો અજાણ જી,
શું કરૂં જે મળ્યો મુને, નહિતર લેઉં પ્રાણ જી. ૮
મોટો ભાઈ મગવી મૂરખ, વળી વેર સભારે જી;
પાટુ હજી ઉભી રહી છે, વળી નથી તે તારે જી [2] ૯

---

૫૪. અવગાન-(અવગાહન) સ્નાન. 'અભિધાન' પ્ર ૪થી. ૯. પાટુ-લાત. શુ હજી તને પાટુ માર્યાનો બદલો વળ્યો નથી ?

મૂઓ એટલે વેર વળ્યુ રે, આગેતુ અપાર જી,
સભારે તે તો મહામૂરખ, કરીને સહાર જી ૧૦
વડો વીર તે પિતા સરખો, (જ્યારે) ન હોય માથે બાપ જી,
તેને તુ દેન નથી દેતો, મોટુ કરે છે પાપ જી ૧૧
મારો માર્યો મુક્તિજ પામે, અવગતિ તો નવ હોય જી,
લોક તણો વહેવાર રાખવો, નિંદા ન કરે કેય જી ૧૨
પ્રહાર એના સભારે છે, વીસારી ઉપકાર જી ²
ઉછેરીને કર્યો આવડો, પ્રેમતણો નહિ પાર જી ૧૩
જા હવે હું મસ્તક છેદીશ, જો તું કહીશ નમાર જી,
અગદને આગળ કરી સુગ્રીવ, ગયો તેણે ઠાર જી ૧૪
ઇધણા લઇ એમ્મા કરીને, મુખ મેલ્યો અંગાર જી,
સ્નાન કરીને આદજ સાર્યું, સાથે સર્વ પરિવાર જી ૧૫
દેન દઇને સહુકો આવ્યુ, રામતણે તો પાસ જી,
સ્વામીજી હુ સેવક તારો, આજ દીધી એ આશ જી ૧૬
સુગ્રીવ કહેછે કિષ્કિધાએ, તમો પધારો રામ જી,
આપોપે અધિકારજ પામી, અમને દો કાઇ કામ જી ૧૭
તમો વન ભોગવો વહાના જી અમો ભોગવુ રાજ જી,
અઘટતું એ દીસે અતિશે, કરતા કૂડુ કાજ જી ૧૮
રઘુપતિ કહે ભાઈ તમારૂં, રાજ કરૂ શા માટ જી,
રોમાને તુ ભોગવે ભાઈ, જોતી હોશે વાટ જી ૧૯
ચોમાસાના ચાર મસવાડા, સુખ ભોગવજો માસુ જી,
વિરહવેદના વીસારીને, કામ કરીશ મા કાચુ જી ૨૦
તારૂં કર્મ વળ્યુ જો વેહેલું માર કંઇએ વળશે જી,
જનકનદિની જહીંએ મળશે તહીંએ તાપજ ટળશે જી ૨૧
ચોમાસુ વિત્યે નહિ આવે, તો તો ખૂટચો કાળ જી,
જેણે બાણે વાલી વધ્યો છે, તેણે હણીશ તત્કાળ જી ૨૨
જાણીશ મા તે પૂરુ થયુ છે, તીખું છે તે તીર જી
તેમા રૂંધાણો માનીશ મા, જેણે ગયો છે વીર જી ૨૩

૧૮ રાજ કરૂ—હું કરૂ ૫ ૧ ૨૩ જે મારગે તારો વીર ગયો છે તે મારગે જતા તુ રૂંધાણો (અટક્યો) છે એ માનીશ નહિ અથાત તેજ માર્ગે તુ પણ જઇશ

એમ કહીને આજ્ઞા આપી, સુગ્રીવે નામ્યુ શીશ જી;
અગદ આવી ચરણે લાગ્યો, જયજય શ્રી જગદીશ જી. ૨૪
આગળથી વાનર મોકલિયા, કિષ્કિધા શણગારો જી;
જે કો મારી આણ ન માને, તેને મોકમ મારો જી ૨૫
તરિયા ને તોરણ બધાવો, માનિની મગળ ગાઓ જી;
પટ્ટાભિષેક અમો આજ પામશુ, તમો તત્પર થાઓ જી. ૨૬
સુગ્રીવે ત્યા શીખજ દીધી, જેને કીધુ જાણ જી;
નગરમા પડો વજડાવો, વરતાવી સા આણ જી. ૨૭
સહુકો જન સાગા આવે, મનમા હરખજ થાય જી;
પંચ શબ્દ વાજિત્ર વાંજે, મધુરા મગળ ગાય જી. ૨૮
ચદને તો ભૂમિ છટાવી, ઉપર પાથર્યાં ફૂલ જી;
વધાવાને વિનતા આવી, પેહેરીને પટકૂળ જી ૨૯
વાનર સઘળા સામા આવ્યા, વરત્યો જયજયકાર જી;
સુગ્રીવને પધરાવ્યો પ્રેમે, નગરમા નિરધાર જી. ૩૦
વાનરીઓ વાટે ઉભી છે, સારી સર્વે શણગાર જી,
વધાવે છે વહાલાજીને, પ્રેમતણો નહિ પાર જી ૩૧
મહારાજા તો મદિર આવ્યા, આવ્યા યુવરાજાન જી,
આગળ બહુ અપ્સરા નાચે, ગધર્વ કરેછે ગાન જી. ૩૨
આચાર્ય આદિ આવીને, અણાવ્યો ઉપહાર જી,
મંડપ તો મોટા મડાવ્યા, તેડાવ્યા સૂત્રધારજી ૩૩
સિંહાસન સોનાનુ આણ્યુ, મૂક્યુ મડપ મધ્ય જી,
અષ્ટમા' સિદ્ધિ આગળ ઉભી, નાચે છે નવનિધ જી ૩૪
છત્ર ચામર ને સૂર્યગ્યભો, તે આગળ આણી રાખ્યા જી,
જે જોઇએ તે તત્પર કીધા, જે વચન વિપ્રે ભાખ્યા જી. ૩૫
સર્વતોભદ્ર ત્યા મડળ કીધુ, સિંહાસન તો હેઠ જી,
ચાર સાગરનું જળ લાવ્યા, જાણી જેણે ઠેઠ જી ૩૬
વેદીને તો કુડ કરાવી, સ્થાપ્યો હુતાશન જી,

---

૨૮. સહુકો જન ઇ૦ આવ્યા સહુકો સામા જાયે પ્ર. ૧-૪. ૩૩. સૂત્રધાર-સુથાર ૩૫ સૂર્યસ્યભો -ગમદાગિરિ (?) ૩૬ ગર્વતોભદ્ર મડળ-ની નામની આકૃતિ

હોમ ત્યારે હોવા લાગ્યો, વદી વેદવચન જી ૩૭
સોળ કન્યા શણગારીને, આગળ ઉભી રાખી જી,
મુક્તાફળની ધરી થાળી, જયજય વાણી ભાખી જી ૩૮
ગ્રહસ્થાપના ત્યારે કીધી, રૂદ્રકળશ ત્યાં સ્થાપ્યો જી,
બ્રહ્માસનને માતૃસ્થાપન, જયજય શબ્દ ત્યાં વ્યાપ્યો જી ૩૯
સોળ ગાડાં આભૂષણ કેરાં, આગળ આણી રાખ્યાં જી,
આચાર્યે જે અક્ષત આદિ, ચોદશે ત્યાં નાખ્યા જી ૪૦
કનકતણા તો ચાર કુંભ રે, રત્ન ભરીને સ્થાપ્યા જી,
આચાર્યને આવે કહ્યું છે, એ તો તમને આપ્યા જી ૪૧
ચાર સૌભાગ્યવતી સુંદરી વધાવાને આવી જી,
રોમાસહસ્ર સખીએ પરવરી, મંડપમાં પધરાવી જી ૪૨
સુગ્રીવ તો સિંહાસન બેઠો, છત્ર ધરાવ્યું શીશ જી,
વાડવ વેદ ભણીને દે છે, આનંદે આશિષ જી ૪૩
ઘરડા ઘરડા વાનર કહે છે, વચન તેણીવાર જી,
સુગ્રીવ તું તો નથી શોભતો, તારા વિણ લગાર જી ૪૪
સિંહાસનની એ રાણી છે, અદ્ભુત તો અધિકાર જી,
અર્ધાંગે જો આવી બેસે, તો કીજે નમસ્કાર જી ૪૫
અતિ ઘરડી વાનરી ઘેરી, જે ચતુર છે સાચે જી,
શીખામણ દેવા સ્યામાને, રંગે કરીને રાચે જી ૪૬
ઉઠ બાઈ એમ શું બેઠી, રોતી તું ન લાજે જી,
આભરણ અંબર ઓઢો ઓપતા, જે છબીથી છાજે જી ૪૭
હવે વિધવાપણું નહિ પામે, રામે આપ્યું રાજ જી,
અવિચળ એ વાત તો તારે, સરિયાં સઘળાં કાજ જી ૪૮
પરાણે પ્રેરી પદ્મિની, નવરાવી ત્યાં નેહ જી,
સર્વ શણગાર કરી સુંદરી, દિવ્ય દીપતી દેહ જી ૪૯
વધાવી વા'લાને વેગે બેઠી છે ઉચ્છરંગ જી
પટ્ટાભિષેક થયો પરિપૂરણ સઘળાં સુખ રંગરંગ જી ૫૦

૩૯. બ્રહ્માસન—યજ્ઞમંડપમાં મુકરર કરેલું બ્રહ્માનું સ્થાન માતૃસ્થાપન—સોળ માતૃકાઓનું સ્થાપન ૪૦ આભૂષણ—આભૂષણ પ્ર ૨ ૪૬ સામે—સામી જી પ્ર ૧-૨

કડવું ૧૦ મું

રાગ મલાર.

પૃથ્વાન ને માલ્યવાન, પર્વત સામસામા સનિધાન;
પૃથ્વાન સ્ફાટિક મણિતણો, તેજે તરણિ થકી અતિ ઘણો. ૧
અફીકનો છે માલ્યવાન, જાંબુ જેમ ફૂલ્યા મધ્યાન;
પૃથ્વાન ગુફા અતિ ગૂઢ, તેમાં રામ રહ્યા ગતિગૂઢ. ૨
આષાઢે આભલાં ચઢ્યા, અંબરે અતિ ઉચ્યાં અડ્યાં;
વા વાય ને ઉડે રેણુ, અતિ આકળા થાયે એણુ. ૩
તરૂવરતણાં ખરે અતિ પાન, કોકિલા કરે મધુરં ગાન;
શુકના સોહે શરવા સાદ, માહેમાહે આંઉ છે ઉન્માદ. ૪
માળાને મેલે છે તર્ણ, પાખતણા શોભે શુભ વર્ણ;
પાંખ પસારી નાચે મોર, પર્વત ચઢી સબળા કરે સોર. ૫
પથિકકેરી પત્ની જેહ, નીસાસા મે'લેછે નેહ;
ચોમાસું વીત્યે આવશે, સ્વામી દીઠે સોહલું થશે. ૬
અધારી આવેછે મેહ, અનાહૂત ગાજેછે જેહ,
લક્ષ્મણને કહે રઘુવીર, વિરહ વેદના વ્યાપે શરીર. ૭
સીતા વિણુ મેં રહ્યું ન જાય, હવે કરીશ કોણુ ઉપાય ?
મેહ વરસે છે મૂશળધાર, ઉંકાંટા ચઢેછે અપાર. ૮
વીજળી કરેછે ઝાતકાર, મેઘ મળી સોહેછે સાર;
પ્રગટ થયાં છે પ્રૌઢાં પૂર, આવેછે અતિ ઉરાઉર ૯
નદી નાનીના જે નીર, મોટી માહે મળે ગભીર;
દાદુરના નાનાવિધ નાદ, માહોમાહે માડીને વાદ. ૧૦
પિયુ પિયુ બપૈયા કરે, તે તો મારા મનને હરે,
ઉન્મત નદી આરાને ખણે, લેખામાં કોને નવગણે ૧૧
ભરજોબન વેગેશુ વહે, વિરહ વધારે મનને લહે,
વૃક્ષ સમૂળાં કાઢી સહી, સાગરમાહે જાયે વહી. ૧૨

---

૧. સન્નિધાન—પાસે. તરણિ—સૂર્ય ૨. જાંબુ—જાસ્વદનાં ફૂલ ૩. રેણુ—રેણુ—ધૂળ. એણુ—હરણુ. ૬. પથિક—મુસાફર. (વર્ષાઋતુમાં વિયોગ હોવાથી). ૭. અનાહૂત—અમર્યો—વરસ્યા વગર

જે લક્ષ્મણ આવે જાનકી, ઉતરે છે એ પર્વત થકી;
રાક્ષસ ગ્રહી રાખેછે કેશ, નિલાંબર પેહેર્યા છે નિવેશ. ૧૩
ફણ ફણ ફણ ફણ ફોરાં પડે, ઉકાંટા અતિ અંગે ચઢે;
જાણે સીતાને આંસુ ઝરે, મારે વિરહે રૂદનજ કરે. ૧૪
આ ગિરિ ઉપર ગાજેછે મેહ, રાક્ષસ નાદ કરેછે એહ;
લઘુ લઘુ ઉગ્યાં છે તર્ણું, નિર્મળ દીસે નીલે વર્ણું. ૧૫
મેઘનું મોહોવાને મન, મહીએ સાડી પેરી તન;
ફરે જીવ જે રાતે રંગ, અવનિ આભર્ણ પહેર્યાં અંગ. ૧૬
સ્વામીએ સીંચી છે એહ, અતિ ફૂલી છે યૌવન જેહ;
એમ સીતા આવે એકવાર, મુજ ભણી કરી શણગાર. ૧૭
નદીએ નાનાં ગામડાં, તણાંણાં જાયે ઝૂપડાં;
છાપરાં ઉપર છોકરાં, કરાંપરાં કરે ડોકરાં. ૧૮
નગરના વાસીને એમ કહે, કો કાદો અતિ પૂરજ વહે;
ફીણોટા મોટા વહે સાર, કાષ્ટ કાઢે નરને નાર. ૧૯
જેમ નદીઓ જાયછે સાગરભણી, એમ સીતા આવે છે સોહામણી;
આંખડિયે અતિ આંસુ ઝરે, સીતા સીતા મુખ ઓચરે. ૨૦
અચેત થઇને અવનિ પડે, ત્રાહ ત્રાહ કરી ગાઢે રડે;
વારી રાખે લક્ષ્મણ વીર, વા'લાજી તમો ધારો ધીર. ૨૧
ઝરમર ઝરમર વરસે મેહ, શ્રાવણનાં શરવડાં એહ;
ઝીણી આવેછે ફુશકી, ઉઠે છે અંગ ઉધડકી. ૨૨
વાદળે કરી ભાસે નહિ ભાણ, મદનદેવ મૂકેછે બાણ;
કરવતે કરી વપુ વહેરાય, લક્ષ્મણ મેં તો રહ્યું ન જાય. ૨૩
પૃષ્ઠવાન થકી ઉચલ્યા, માલવાન ભણી તે પળ્યા;
અકીકગિરિની શિલા શ્રીકાર, તે ઉપર બેઠા જગદાધાર. ૨૪
લક્ષ્મણ રામ અવર નહિ કોય, સીતાને વિરહે અતિ રોય;
મસો ભાદરવો પચરૂપ, વૃક્ષે વીંટ્યાં જાળાં જેમ જૂપ. ૨૫

૧૩. નિવેશ—અલંકાર (મેઘને જોઇને કરેલી ઉત્પ્રેક્ષા). ૧૬. ફરે ઈંદ્રગોપ. ૧૮. કરાંપરાં-(કારાપારા). ગરબડ-ધાંધળ. ૨૨. ઝીણી ઇ૦—"ઝીણી આવેછે કુકશી, ઉઠેછે અ ગ આધકી". પ્ર. ૧ લી. "ઉઠે છે અંગ આદિ પ્ર. ૪ થી. ૨૫. પંચરૂપ—જૂદા જૂદા પ્રકારની શોભાના મિશ્રણવાળો. જૂપ (યૂપ) યજ્ઞસ્તંભ (વૃક્ષનું ઉપમાન).

વેલી વીંટાણી છે ઘણી, શિખા દીસે સોહામણી;
રામચંદ્ર રોતા એમ કહે, એમ સીતા મને વળગી રહે. ૨૬
પર્વતથી અતિ પાણી ઝરે, નાદ તે તો નિર્મળ કરે;
નદી માંહે આવી ભળે, એમ જનકનંદિની સુજને મળે. ૨૭
વર તરણી ટસર નીસરે, વળી મેઘ મનોહર ઝરે;
કંઇ તડકો કંઇ વરસે મેહ, વિરહે વપુ પડેછે વેહ. ૨૮
આસો આવે ફૂલી મહી, નદી નિર્મળ થઇને વહી;
આગે ઉખેડયાંછે તરનાં મૂળ, કાંહાથી કાઢયાં છે કુલ. ૨૯
યૌવનપણે જાણ્યું નહિ જેહ, વસમા વેરી વઢશે એહ;
પાડોશી શું નહિ તે મળી, તેણે નદી થઈ દૂબળી. ૩૦
મદ મેલ વિના ઉજળી, મારાથી અતિ અલગી ટળી;
જાણેછે વેરી વઢશે, પહેલુ પ્રીછયું નહિ કારજ પડશે. ૩૧
તરવર નમી રહ્યાં ફળભાર, જાણે એ શુ કરે નમસકાર;
શરદે સોહે વેલી વન, તેણે મારૂ મોહે મન. ૩૨
પથિક વધૂ પેખે છે પંથ, હજી ઘેર ન આવ્યો કંથ;
સંભારી સંભારી સીતાનું નામ, મુર્ચ્છા ખાઇ પડિયા રામ. ૩૩
લક્ષ્મણ કહેછે શ્યામળવાન, શુ તમને ટળી છે સાન;
જુઓ વિચારી આત્મજ્ઞાન, તમોછો ભક્તવત્સળ ભગવાન. ૩૪
માનુષી ચેષ્ટા પરહરો, મોહ તજીને ધીરજ ધરો;
મને શુ વાહો છો નાથ, જાણી હું આવ્યો છુ સાથ. ૩૫
આદિપુરૂષ ધરિયો અવતાર, હરવા ભૂમિતણો તો ભાર;
નિત્ય નિરંજન નિર્મળ સહી, વ્યાપક પૂરણ લેખે નહિ. ૩૬
અવિદ્યા રહિત નિર્વિકાર, ધ્યાયે તે છૂટે સંસાર;
માયાએ ધરિયુ માનુષ્યરૂપ, એમ ઘટે નહિ અકળસ્વરૂપ. ૩૭
જનકનંદિની જગન્માત, તમો જગજીવન જગતાત;
થોડે દિવસે સીતા પામશો, વિરહતણી વેદના વામશો. ૩૮

---

૨૮. વર ૪૦–વર(શ્રેષ્ઠ) તરણિ (સૂર્ય)ની ટસર (કિરણપ્રકાશ) નીસરે છે. "તાવડતણી ટસર નીસરે" પ્ર ૩ જી. "તાવર તરણી ટસર નીસરે" પ્ર ૪થી. ૩૦. નદી 'નથી' પ્ર. ૩–૪. ૩૧. કારજ–પ્ર. ૩–૪ માં આ શબ્દ નથી. ૩૭. ધ્યાયે–ધ્યાન કરે.

એમ કહી ઉઠાડયા રામ, પામ્યા પ્રભુજી અતિ વિશ્રામ;
રામ કહે સુણ લક્ષ્મણ વીર, ચોમાસાનાં નિવર્ત્યાં નીર. ૩૯
સુગ્રીવિયો તો ના'વ્યો દુષ્ટ, ઘેર જઇ પાપી થયો પુષ્ટ;
રાજમદે એણે હું વીસર્યો, પે'લો મેં ઉપકારજ કર્યો. ૪૦
હવે શાને આવે વન, મોહ પામિયું એનું મન;
તું તેને તેડવા જાય, સુણી વચન સૌમિત્રિ ધાય. ૪૧
આવે નહિ તો એણે બાણ, લક્ષ્મણ તેનો લેજે પ્રાણ;
વે'લો આવે મ લગાડીશ વાર, હું એકલોણું આણે હાર. ૪૨
વચન સુણીને લક્ષ્મણ ધસ્યો, મનમાંહે અંતિ ક્રોધજ વસ્યો;
આવ્યો કિષ્કિંધાને દ્વાર, ધનુષ્યતણો દીધો ટંકાર. ૪૩
વાનરે સાંભળી વાત, આવ્યો રામતણો લઘુ ભ્રાત;
સુગ્રીવનું છેદશે શીશ, એવી એને ચઢી છે રીસ. ૪૪
આગે રામે માર્યો વાળ, એક બાણે ફરી તત્કાળ;
આવો રે આપણ મારીએ, અહીં આવતો એને વારીએ. ૪૫
વાળીતણું વેર વાળીએ, શરીરતણો શોક ટાળીએ;
કો કાઇ લેઇ પાષાણ, ઉંચા ચઢિયા અતિ અજાણ. ૪૬
ઉગામીને ઉભા રહ્યા, જે કોણે નવ જાયે સહ્યા;
હાહાકાર તે મુખથી ઊચરે, મારમાર તે હાકી કરે. ૪૭
અંગદને થયું ત્યાં જાણ, આવ્યો લક્ષ્મણ સાંધી બાણ;
વાનરને પૂછે છે વાત, કોને કરવા દીઠો ઘાત. ૪૮
કોણુ ઉપર કરોછો ક્રોધ, સઘળાએ મળ્યા છે યોધ;
આવે છે સૌમિત્રિ શૂર, મારી અમો કરશુ ચકચૂર. ૪૯
આગળ વાળી વધ્યો એને ભ્રાત, એ આવ્યો સુગ્રીવનો કરવા ઘાત;
તે માટે અમો યુદ્ધ કીજીએ, આપો આવવા નવ દીજીએ. ૫૦

સાપણને પૂછડે ચાંપોછો, જાવા જમસદન જી. ૨
વાળી સરખાને જેણે વધ્યો, તે આગળ તમો કયી માત્ર જી;
બાણે વિડારીને કરશે, જુજવાં સહુનાં ગાત્ર જી. ૩
નાસો રે નાસો નહિતર, મૂઢો ! આવ્યું મરણ જી;
લક્ષ્મણ કોપ્યે કો નથી જાણ્યો, જે રાખી શકે શરણ જી. ૪
અંગદ કુમુદ મયંદ કેસરી, ઋષભ શરભને તાર જી;
ગંધમાદન ને શતબળી, વિનત વીરજ સાર જી. ૫
ગજ ગવાક્ષ ને ગવય, દ્વિવિદ ને હનુમાન જી;
પનસ સુષેણ ને દધિમુખ રે, યોધા જાંબુવાન જી. ૬
નળ નીલ આદે લઇને, જે પ્રૌઢા પ્રધાન જી;
સહુકોય સામા સંચરિયા, કરતા તે ગુણ ગાન જી. ૭
આવીને તે ચરણે લાગ્યા, દીનદાસણા દાસ જી;
સ્વામી અમોહું આજ્ઞાકારી, આણી અતિ વિશ્વાસ જી. ૮
એવડો કોપ ઘટે નહિ તમને, રાંક ઉપર શી રીસ જી;
અમો પામર પશુ બાપડા, તમો છો જગદીશ જી. ૯
વિનય કરીને કરી વિનતિ, પુરમાંહે પધરાવ્યા જી;
દશોદિશે તે વાનર નાઠા, લક્ષ્મણ જેટલે આવ્યા જી. ૧૦
એટલું જો લક્ષ્મણ જાણે તો, સહુનો આણે અંત જી;
ઊગામીને ઉભા છે રે, વાનર બહુ બળવંત જી. ૧૧
સુમિત્રાસુત ઉજાતો, ક્રોધભેર તે આવે જી;
સુગ્રીવિયો શે નથી દિસતો, વારે વારે વહાવે જી. ૧૨
મંત્રી સઘળાને મન ચિંતા, કરશુ કશો ઉપાય જી;
મેહેલમાંહે રમેછે રાજા, દેખી અતિ દુઃખ થાય જી. ૧૩
તે એમ નથી જાણતો જે, કોએક છે રાગ જી;
રાજ્યમદે થયો છે ઘેલો, ગયો વીસરી નામ જી. ૧૪
જમણે ઉચ્છંગે તારા, રોમા વામ ઉચ્છંગ જી,
અનંગે આકળો કર્યો છે, ઉન્મત્ત અતિ અંગ જી. ૧૫
સિંહાસન સોનાને બેઠો, ગાદીને તો મરડો જી;
આલિંગન અબળાને દેછે, જાણેછે હું રૂડો જી. ૧૬

કુંભ કનકતણાં મહામોટા, વારૂ વારૂણીએ ભરિયા જી,
એક વાકા વાળી મેલ્યા છે, એક અધૂરા કરિયા જી ૧૭
એક અભુક્ત આણી મૂકયો, ઉપર કરી ઢાંકણ જી,
એક દાનવી રોલી મૂકયા છે, પાન કરી પ્રમાણ જી ૧૮
તારા પાન કરીને પોતે, સુગ્રીવના મોમા નામે જી,
અધરે અધર કરી એમહા, પીતા અતિ સુખ પામે જી ૧૯
પાન પાત્ર છે કનકના, ગણિતણા મહારમ્ય જી,
શીસા સુંદર ભરી મૂકયા છે, અમર ને અગમ્ય જી ૨૦
એક વિનતા વીણા વાયેછે, એક ધરેછે તાલ જી,
એક ઊભી આલાપ કરેછે, એક ગાયે ગીત રસાળ જી ૨૧
એક વિનતા વાંસળી વાયેછે, એક વાયેછે સુખ ચંગ જી,
એક મધુરૂ મૃદંગ વજાડે, એક નાચેછે નવરંગ જી ૨૨
એક ગાથા કવિત કહેછે, માઠ પ્રમાણ છ• જી,
એક ઊભી અવલોકન કરેછે, આણી અતિ આનંદ જી ૨૩
ગલીચા ચંદ્રવા ચાકરા, દિ ય દીપતા દીસે જી
સાગામાચીઓ સોનાની, દેખી હૈયુ હીસે જી ૨૪
એક બીડી કરીને બાળા, ખવરાવે છે પાન જી,
નાનાવિધના ભક્ષ કરાવે, માગે મહિલા માન જી ૨૫
ઉન્મત્તપણે ઉછળે પોતે, નગ્ન થઈને નાચે જી;
વિનતાને વળગી પડેછે, રંગે તેતો રાચે જી ૨૬
એકને આભ્રણ આપેછે એકના લે ઉતારી જી,
હમોડા હમચી ખૂંદે છે, તારૂણી દે તાળી જી ૨૭
જેમ ઘણી હાથણીએ પરવર્યો, મદભર્યો માતંગ જી,
વિધવિધ પેરે વિનોદ કરેછે, કામે કરી આતુર અંગ જી ૨૮
જે દહાડાનો રાજ્ય પામ્યો છે, તે દહાડાનો તેહ જી,
કૌતુક કરતા કાળ નિર્ગમે, આનંદભેર ત્યાં એહ જી ૨૮
રાજ્યભાર અંગદને માથે, પોતે રમતુ રંગ જી,

---

૧૬ મૂડો—મૂઠ (?) ૧૮ અભુક્ત—નહિ વાપરેલો રેડી મૂક્યા છે–ઢોળી નાખ્યા છે "રોન મૂકયા છે' પ્ર ૪ થી 'એક દાની રોન મૂક્યા છે' પ્ર ૩ જી 'રોડવી મૂક્યા' પ્ર ૧ લી ૨૩ માઠ પ્રમાણ—એ નામના છંદ અથવા મઠ અને પ્રતિમઠ તાલવડે છંદ ગાય છે (?)

આલિંગન દેઇને રહેતું, કે અબળા ઓચ્છંગ જી. ૩૦
એમ રમતો જો લક્ષ્મણ દેખે, તતક્ષણ લેતો પ્રાણ જી;
અંગે કોપ કરી આવેછે, સ્કંધે શર-સંધાણ જી. ૩૧
ઉલટે ઉજાતો આવ્યો, ગિરિતણાં જે શૃંગ જી;
પદ પ્રહારે કડકા કરતો, અતિશે આતુર અંગ જી. ૩૨
રામને રોતા મે'લીને, અહીં આવ્યોછે આજ જી;
સુગ્રીવ કંઇએ નથી જાણતો, થાશે કૂડું કાજ જી. ૩૩
કોણ કહેવા જાશે રાજાને, નારીમાંહે નગ્ન જી;
મણિમય મેહેલ મનોહર માંહે, મહિલાશું મહામગ્ન જી. ૩૪
લક્ષ્મણજી ઉજાતો આવે, નગરમાં નિરધાર જી;
વિલંબ કરવા વાટે વાનર, વળી વળી કરે નમસ્કાર જી. ૩૫
અંગદને દીધી આજ્ઞા, તું મેહેલમાં જાય જી;
તુંને જાતાં નહિ કંઇ બાધ, તારા તારી માય જી. ૩૬
અંગદે આવીને કીધી, માતાને તો સાન જી;
લક્ષ્મણજી કોપે આવેછે, કહો કાકાને કાન જી. ૩૭
તારાએ સાન કરી અંગદને, વાનરને તેડાવ જી;
જગતમાં હોય જેટલા, અર્થ એટલે આવ્ય જી. ૩૮
શાખામૃગના સમૂહ મોકલો, તેડાવાને તેહ જી;
સુગ્રીવ આવી મળે સાર પહેલાં, આણવા ત્યાં એહ જી. ૩૯
સુગ્રીવના કાનમાહે કહ્યું, તારાએ તેણીવાર જી;
કોપ કરી લક્ષ્મણ આવેછે, સાંભળીએ ભરતાર જી. ૪૦
વચન સુણીને સાંભર્યું સુગ્રીવને, પડી પેટમાં ફાળ જી;
ચોમાસું જાતું નવ જાણ્યું, હવે ખૂટ્યો કાળ જી. ૪૧
રહો રંડા રોતી હાવે, તાંતતુંમડાં તોડો જી;
મદ્ય તણા માણિયા મોટા, તેહ ચાચરે ફોડો જી! ૪૨
મોં લુએ ને આંખો ચોળે, હવે હું ખરો વગુતો જી;
તે દહાડા સભારૂં સઘળા, જે રડવડતો હુતો જી. ૪૩
તારાને કહેછે સા તું જા, આગળ થા તું આજ જી;
લક્ષ્મણજીની કર પ્રશંસા, એ તો તારૂં કાજ જી. ૪૪

---

૩૨. ઉલટે—ઉવટે. પ્ર. ૧-૩. ૪૨. તાંતતુમડાં .૪૦-તાંત અને તુમડાં-નો તંબુરો કરીને ભીખ માગતાં ફરે. ચાચરે—આંગણામાં.

કોમળ વચન સાંભળી કામિનીના, દયા ઉપજે મન જી,
આભરણ ઉતારીને જાજે, કહેતી કૃપણ વચન જી ૪૫
તારા ત્યારે ત્યાંથી ચાલી, આવી લક્ષ્મણની પાસ જી,
દીનવચન કરીને બોલી, વાણી ત્યાં પ્રકાશ જી ૪૬
આભરણ ઉતારીને મૂકયા, લક્ષ્મણજીને ચરણ જી,
હેવાતન આપો મારા વહાલા, આવી તમારે શરણ જી ૪૭
એ તો સદાનો અપરાધી, પશુ પામર પ્રાણ જી,
આવડો કોપ ન ધરે એ ઉપર, તમો છો ચતુરસુજાણ જી ૪૮
એને માર્યા મારે મોટમ, તમારી નહિ હોય જી,
કહેશે એક વાનર માર્યો, કીર્ત્તિ ન કરે કોય જી ૪૯
તમો એને રાજ્ય આપિયુ, અને કર્યો અધિકારી જી,
નહિતર એ તો અહિંયા ક્યાંથો, હું ક્યાંથી એની નારી જી ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ સામેરી.

મેં જાણ્યુ હવે વિધવાપણું, નહિ પામુ નિરધાર,
રામજીએ હાથ સાહ્યો તો, મેં કર્યો ભરતાર ૧
હવે કો એવુ નથી, જેને હુ કરૂં તો નાથ,
હવે મારો પ્રાણ તજાવો, પ્રભુ એની સાથ ૨
શર સાંધ્યુ છે તે મુજને મારો, મેં વિધવાપણું ન વેઠાય,
આમે મારે એ વિના, જનમારો ક્યમ જાય ૩
જેમ તરૂવર સિંચી કર્યો મોટો, પોતે છેદે પાણ,
પુરૂષાર્થ કો કહે નહિ, કેવી કીધી હાણ ૪
આગે તમારા ભાઇએ, એક વાર કીધી રાડ,
હેવાતન તો ઉધારે, એમ કર્યું છે માડ ૫
કરજોડીને કરગરે, દીનસતી અતિ દીન,
થર થર થર થર ધ્રૂજતી, જેમ પાણી વણ મીન ૬
દીન વચન સુણી તારાના, ઉતરી સૌ રીસ,
એટલે સુગ્રીવે આવી, સ્વામીને નામ્યું શીશ ૭

અરે દુષ્ટ સુગ્રીવિયા, રોતા મે'લી રામ;
ચોમાસું વિત્યા પછી, ઉતાવળો આવ્યો આમ. ८
સુગ્રીવ કહેછે અણપ્રીછે, પ્રભુ કયાં કરોછો કોપ;
પાછળ વાળી જુઓ વા'લા, ચતુરની જે ચોપ. ૯
જુએ તો એ વાનરા, આવ્યા છે અસંખ્યાત;
એટલા કીધા એકઠા, તમો જુઓ વિમાસી વાત. १०
લક્ષ્મણ રળિયાત થયા, સુગ્રીવનો સાહ્રી પાણ;
રીસ સઘળી ઉતરી, ઉચર્યા અમૃત વાણ. ११
પછી બાહેર આવિયા, સભા માહે સાર;
મોટે મોટે વાનરે, આવી કર્યાં નમસ્કાર. १२
લક્ષ્મણને દેખાડિયા, પોતાના અવાસ;
કૈલાસ કોટિકથી અધિક, જાણે તેજ પ્રકાશ. १३
વિનોદ કરેછે વાનરી, હીંચે હીંડોળા ખાટ;
મણિમય મેહેલ મનોહર માળિયાં, કુસુમ વેર્યાં વાટ. १४
આ મંદિર અગદતણું, નળ નીલનાં આ ધામ;
આ ગજ ગવાક્ષનું, ગંધમાદનનુ અભિરામ १५
ગવયનું આ કેસરીનું, આ કુસુદનું કહેવાય;
મદિર દેખી મણિમય, લક્ષ્મણ વિસ્મય થાય. १६
હીંચે છે બહુ વાનરી, કૌતુક કરેછે કોડ;
કામતરણી કામિની, ગજગતિમાં નહિ જોડ. १७
આ મંદિર દધિમુખનું, અહીં રહેછે તાર;
અહીંઆં ઋષભ રીંછ રહેછે, પરાક્રમનો નહિ પાર. १८
જાંબુવાન રહેછે અહી, જાણિયે ઈંદ્રિસદન;
શતબળીનુ મદિર જોતાં, મોહ પામે મન. १९
વાનરી ગાઢે ગાયછે, રઘુનાથના ગુણગ્રામ;
લક્ષ્મણજીને દેખાડ્યા, સમસ્ત કપિના ધામ. २०
ગુફામાંથી બહાર આવ્યા, ત્યારે લક્ષ્મણ વીર;
સાથે છે સહુ વાનરા, ગાજતા ઘન ગંભીર. २१
સુગ્રીવ તું શીઘ્ર થા, એકલા છે શ્રીરામ;

૯. ચોપ–ઉતાવળ–તાકીદ

મુંજ વિના તો રહી ચકે નહિ, ક્ષણુ તેણે ઠામ ૨૨
પડતા હતો પ્રાણુ સાહું, પ્રશસ્ત ધરી પ્રીત,
એકલા અચેત થાશે, વાત અતિ વિપરીત ૨૩
એટલે આવ્યા વાનરા, લક્ષકોટિ અસખ્યાત,
બીજુ કાંઈ દીસે નહિ, વિસ્મય સરખી વાત ૨૪
વૃક્ષ ન દીસે ગિરિ ન દીસે, ન દીસે આકાશ,
પૃથ્વી ન દીસે પાણી ન દીસે, પથ ન દીસે પ્રકાશ ૨૫
નદી ન દીસે નદ ન દીસે, દિશા ન દીસે દેશ,
અર્ક ન દીસે અટવી ન દીસે, ન દીસે નરેશ ૨૬
વન ન દીસે ધન ન દીસે, જન ન દીસે ગાય,
કેવળ દીસે વાનરા, સર્વ ઠામ્યુ સોય ૨૭
પચાશ ક્રોડ જોજન પૃથ્વીની, રેણુ ગણી જાય,
સાગરજળ છે આટલુ, મર્યાદા ત્યાં થાય ૨૮
તારા ગણે જળજતુ ગણે, ગણે તરૂવર પાન,
વાનરા છે વિશેષે, કો કાઢી ન શકે માન ૨૯
સુગ્રીવના કર ઉપર છે, લક્ષ્મણજીનો હાથ,
જગતમા જે વાનરા, તે સઘળા એ છે સાથ ૩૦
કવિ ગએક મૂરખે, કાઢ્યુ છે તો માન,
અઢાર પદ્મ વાનરા, કહ્યા છે નિદાન ૩૧
અડસટ શકુ રીંછ કહ્યાછે, તે સર્વે મિથ્યા વાત,
વાલ્મીકે તો ગ્રથ માહે, કહ્યા છે અસખ્યાત ૩૨
સઘળા વાનર આવેછે, જુગ્મ જોડી પાણ,
વદનથી તે બોલે છે, જય જય જય જય વાણ ૩૩
જાણીએ વાનર રૂપિયો, સમુદ્ર છે તો સાર,
કર જોડ્યા છે તે કમળના, ડોડા એહ અપાર. ૩૪
રામજીએ દીઠા આવતા, વાનરકેરા વૃદ,
અતર આનદ પામિયા, પૂરણ પરમાનદ ૩૫
સુગ્રીવે આવી શીશ નામ્યુ, રઘુનાથજીને પાય,
લક્ષ્મણજી આવી મળ્યા, રીઝ્યા રાઘવરાય ૩૬

૨૬ અટવી–જગલ ૨૯ માન–માપ ૩૧ પદ્મ અને શકુ–આ ૧૦૮ ઉપરાતની સખ્યાઓ

સુખ્ય મુખ્ય વાનરને, રામે દીધા માન,
સુગ્રીવે સર્વ દેખાડયા, પ્રૌઢા જેહ પ્રધાન. ૩૭
જે પર્વતનો જે વાનર, લેઈ તેના નામ,
આ આટલા કપિનો ધણી, સાભળો શ્રીરામ ૩૮
સુગ્રીન ઉપર સ્વામીજી, થયા પરમ પ્રસન્ન,
કર ગૃહીને આધો તાણી, દીધુ આલિંગન ૩૯
ભલો ભલો સુગ્રીવ તુ, શાખા મૃગનો સ્વામ,
આવ આધો બેશ બળિયા, આજ આણે ઠામ ૪૦
લક્ષ્મણ બેઠો જમણી પખા, સુગ્રીવ ડાબી પાસ,
સુગ્રીવ પેલી પાસ બેઠો, અગદ અતિ ઉલ્લાસ ૪૧
અગદની પેલી પાસ બેઠો, ચોથ જાબુવાન,
તે પાછળ નીલ બેઠો, નળ બેઠો મતિમાન ૪૨
અનુક્રમે એમ ત્યા વાનર બેઠા, આપ આપણે અધિકાર,
જયાજોગ્ય તે આદર કીધો, રામે તેણીવાર ૪૩
કરજોડીને આગળ ઊભો, હાથીઓ હનુમાન,
ગાઢે ગાઢે કરેછે, રઘુનાથના ગુણગાન ૪૪
રામ કહેછે સુગ્રીવને, મેં કર્યું તારૂ કાજ,
વાળી વધીને આપિયુ, મેં કિષ્કિધાનું રાજ ૪૫
હવે તેં તો પરઠયુ છે, તે તો તુ પાળ,
સીતાની શોધ આણી, વિરહવેદના ટાળ ૪૬
તારો અર્થ પહેલો સર્યો, હવે મારો તો સાર,
રોમા તુ તો પામિયો, હું પામુ સીતા નાર ૪૭
સુગ્રીવ કહેછે રામજી, હું શીઘ્ર આણુ શુધ,
દશોદિશ વાનરા, પ્રેરૂં પરમ પ્રસિદ્ધ ૪૮
વિનત નામે વાનરો, તેડિયો તેણી વાર,
આગળ આવી રહ્યો ઉભો, કરીને નમસ્કાર ૪૯

કડવું ૧૩ મું.

રાગ છુતમાન તાળ.

સુગ્રીવ કહે સાંભળ ભાઇ, કર તું શીઘ્રે સજાઈ;
ઉત્તર સાગર પર્યંત, તે જોવા જાવું બળવંત. ૧
એક મસવાડે આવે, શોધ શોધી તું લાવે;
તું શોધે પર્વત પ્રૌઢ, 'ગુહા ગહવર ગૂઢ. ૨
નદી નિર્મળ તરજો, ગિરિ પાછળ પ્રદક્ષિણા કરજો;
જોજો વાડી વન, આકર અટવી ધન. ૩
ધરા પર્વત ખોળો, વાનરને વારે રોળો;
સો કોટિ વાનર સાથ, તું તો તેનો નાથ. ૪
એકમના થઈ જોજો, સાવધાન સહુ હોજો;
પોતાનું સર્વસ્વ જેમ, નિર્ગમ્યું હોય તેમ. ૫
જો મસવાડે નહિ આવ્યો, શોધ શોધી નહિ લાવ્યો;
વળતી લાધશે ભાળ, તો ખૂટ્યો તમારો કાળ. ૬
હણીશ હું સહુને સાથ, હું તો આ મારે હાથ;
ગંગા નદી ઉતરજો, નિશ્ચય તે તો કરજો. ૭
બદરિકાશ્રમ તો જાજો, જોવા તત્પર થાજો;
ગંધમાદન ગિરિ જોજો, પેખી પાવન હોજો. ૮
ત્યાં બ્રહ્માએ યજ્યા છે યજ્ઞ, કહીંએ હોલાએ નહિ અગ્ન;
એક સોનાનું છે શૃંગ, ચઢી જોજો આણી રંગ. ૯
ત્યાંથકી હેઠા ઉતરજો, શૃંગવાનગિરિ પર્વત જોજો;
આગળ ઉશિનબીજગિરિ એક, તે જોજો કરી વિવેક. ૧૦
જ્યાં મરુત્તે યજ્યા છે યાગ, અમરે આવી લીધા છે ભાગ,
ત્યાં એક શિલા આવશે પ્રૌઢ, જોજન માત્ર તે ગૂઢ. ૧૧
રૂપાની તો છે તેહ, તે જોજો આણીને નેહ;
આગળ આવશે ફલાવન, ત્યાં રમતા પંચવદન. ૧૨

---

૩. આકર–ખાણ. ૭ આ મારે હાથ–તે મારે હાથ પ્ર. ૧. ૮. અગ્ન–અગ્નિ ૧૧. મરુત્તે–એ નામના રાજાએ. અમરે–દેવે. ૧૨. પંચવદન–મહાદેવ.

આગળ નદી યોજન એહ, તમો તો તરજો તેહ. ૧૩

રાગ આશાવરી.

આગળ જાતાંઆવશે, ગુફા ગૂઢ અપાર;
ભમરા તેમાં ભમે ઘણા, અનેક કરે ગુંજાર. ૧૪
ભમર યઇને પેસજો, જેમ જાણે નહિ કોય;
સીતાને તો શોધજો, જદ્યપિ ત્યાયજ હોય. ૧૫
એક વૃક્ષ વહોણુ અરણ્ય આવશે, એક નિર્જળ આવશે દેશ;
પાણી પાખે તમે તો, પામશો અતિ ક્લેશ. ૧૬
માન સરોવર સમીપે, નિરખજો ધરી નેહ;
જાબુનદ જોજો જઈ, કનકજળ છે જેહ. ૧૭
અલકાવાડી શિવતણી, કૈલાસ કેરે પાસ;
ધંનદની નગરી નિરખજો, જે આપી છે અવિનાશ. ૧૮
હિમકૂટગિરિ નિરખજો, જજો ઉત્તર સાગરતીર;
અનેક સ્થાન જઇ જોજો, ધરીને તો ધીર. ૧૯
પાછા વળતા પેખજો, જોયા જેટલા ઠામ;
એકમના અવલોકજો, રઘુનાથજીનું કામ. ૨૦
પત્રે પત્રે પેખજો, જોજો ડાળે ડાળ;
પર્વત વેગે નિરખજો, પૂછજો પણ ભાળ. ૨૧
વળતુ ત્યાંથી લાવજો, વનગિરિતણું ઍંધાણુ;
જોતા તે મળશે નહિ તો, લઇશ તારા પ્રાણુ. ૨૨
હાજી કહીને હીંડિયો, સાથે કપિ સો ક્રોડ;
તમે કહોછો તેમ સ્વામી, નહિ તેમાં ખોડ. ૨૩
દ્વિવિદ વાનર તેડિયો, સુગ્રીવ કહેછે ભ્રાત;
પૂર્વસાગર પેખવાને, વિરા જા વિખ્યાત. ૨૪
ત્રીશમે દિન આવજે, લાવજે શોધી શુદ્ધ;
વન અટવી ગિરિ નિરખજે, જોજે વિચારી બુદ્ધ. ૨૫
શતશૃગ પર્વત પેખજો, સિજાચળ ગિરિ જ્યાંય;
મેરૂ મંદર મધ્ય ભાગે, જઇને જોજો ત્યાંય. ૨૬
એક પર્વત આવશે ગિરિરાજ, ગોમંત નામે એક;
રૂપાનો પર્વત આવશે, જ્યાં ઇંદ્રે કર્યા જગન અનેક. ૨૭

શૃંગ તો સોનાતણાં, એવા ગિરિ અસંખ્યાત;
માર્ગમાંહે આવશે, જોજો જઇને ભ્રાત. ૨૮
ઉપર ચઢવાનું આળસ મ કરશો, શૃંગ પાછળ જોજો પ્રીત;
ગુફા માંહે પેસતાં, થાશો મા ભયભીત. ૨૯
એક ગુફામાંહે સર્પ ઘણા છે, તેમ તમે થાજો સર્પ;
શોધજો સઘળે જઈ, મન મ ધરશો દર્પ. ૩૦
ઉદયાચળ અવલોકજો, જ્યાં ઉદય પામે ભાણ;
પૂર્વ સાગર લગે જોજો, ને લાવજો ઘંધાણ. ૩૧
બે પાસાની કોણ જોજો, દેશ વિદેશની વાટ;
શૃંગ સઘળાં શોધજો, ચઢી ઊંચા ઘાટ. ૩૨
એકત્રીશમે દહાડે આવશો, તો આણીશ તમારો અંત;
એંશીકોટિ વાનર લેઈ, સાથે ચાલ તું બળવંત. ૩૩
સુષેણ નામે સુંદર તેડચો, તારાતણો જે તાત;
સસરા માટે સાંખીશ નહિ, તું સાંભળ સાચી વાત. ૩૪
પશ્ચિમ સાગર પળો પ્રેમે, રૈવતાચળ ગિરિ જ્યાંય;
સરસ્વતીતીરે જઇ જોજો, સોમ કૂપ છે ત્યાંય. ૩૫
અસ્તાચળ પર્વત જાજો, રવિ અસ્ત જ્યાં હોય;
સમુદ્રતીરે શોધજો, પશ્ચિમ સાગર સોય. ૩૬

એક ગુફા માંહે રાક્ષસ રહેછે, ત્યાં ધરી રાક્ષસ દેહ;
એક વનમાંહે વ્યાઘ્ર રહેછે, વ્યાઘ્ર થઇ જોજો તેહ. ૪૩
એક મસવાડે અહીં, વેહેલા આવજો વીર;
દક્ષિણ સાગર લગે જોજો, ધરીને તો ધીર. ૪૪
શોધ શોધી લાવજો, વળી કેટલે કાળ;
તે દેશથી કહીએ કદાચિત્, લાધશે જો ભાળ. ૪૫
તો તમે તો માહરો, મ કાઢશો પછી વાંક;
રામ દેખતાં પીલાવીશ, હું એ આડોઆંક. ૪૬
સાંખીશ નહિ હું સમ ખાઉછું, સહી કરીશ સંહાર;
રામજીનું કામ છે, એકમને કરો આવાર. ૪૭
હું યદ્યપિ કરૂં સાંમો, તો હણે રઘુનાથ;
જેણે બાણે વાળી માર્યા, તે હજી છે હાથ. ૪૮
વીરા વહેલા આવજો, લાવજો શોધી ભાળ;
મહેંદ્ર પર્વત લગે જાજો, ગોકર્ણ લગે વિશાળ. ૪૯
એમ નહિ જે આ ન જોયુ, લાવજો ઇંધાણ;
એંશી લાખ વાનર લેઇ સાથે, ચાલ્ય ચતુરસુજાણ. ૫૦

કડવું ૧૪ મું.

રાગ મારૂ.

સુગ્રીવ કહેછે સહુએ સાભળો, પ્રૌઢા જે પ્રધાન;
શોધ જોવાને સીતાજીની, જાઓ યુવરાજાન. ૧
નળ નીલ ગજ ગવાક્ષ ગવય, તાર પનસ હનુમાન;
ઋષભ અંગદ ને કુમુદ કેસરી, યોધા જાણવાન ૨
શતબળ આદિ દેઇ સઘળા, મુખ્ય મુખ્યના નામ;
સુગ્રીવને પૂછે છે પ્રેમે, રાજીવલોચન રામ. ૩
પ્લવંગમપતિ તું શું જાણે, વીરા એવડાં વન;
સુણતાં હું વિસ્મય પામુછું, મોહે મારૂં મન ૪
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી સર્વે, અવલોક્યાં છે એહ;

૪૭. આવાર—કરે અપાર પ્ર ૧. ૪. પ્લવંગમપતિ-વાનરપતિ.

વાળીતણા ભયથી ભાગ્યા, એમાં નહિ સંદેહ. ૫
એટલે હામે હું રડવડી, ઋષ્યમૂક ગિરિ આવ્યો;
ત્યાં તમારૂં દર્શન પામ્યો, તેણે કરીને ફાવ્યો. ૬
રઘુનંદન પૂછે છે સુગ્રીવ, એક મારે મન સંદેહ;
તે ટાળ્યો ટળે નહિ કોણે, આશ્ચર્ય સરખું એહ. ૭
જો વાળીના ભયથી ભમતા, હીંડયા રાને રાન;
કંધએ તો રહેવું નવ પામ્યો, ક્યમ આવ્યો આણે સ્થાન. ૮
કિષ્કિંધા સમીપે અહીંથી, જોજન જાણો ચાર;
એક ફાળે આવે આહીંઆં, ક્ષણુ નવ લાગે વાર. ૯
તો તે કહેતું આણે પર્વત, નિર્ભય થઇ ક્યમ રહેછે,
જોતાં કાંઇ કહ્યું ન જાયે, હું તો એવું કહેછે. ૧૦
વાળીને શું વાર લાગતી હતી, અહીં આવતાં આજ;
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી સાંભળો, તે તમને કહું મહારાજ ૧૧
કિષ્કિંધાથીનાશી પાચે, કોઇ રહેવા ન ગજ્યો ભાગ;
ક્યાં જઇને કેમ કીજિયે, મહીમંડળ નહિ લાગ ૧૨
હનુમતે કહ્યું ત્યાં મને, ઋષ્યમૂક જઈ રહિયે,
વાળી ત્યાં આવી શકે નહિ, તો શા માટે દુઃખ સહિયે. ૧૩
દુંદુભિ ઉપાડી નાખ્યો, પડિયો પંપાતીર;
માતંગઋષિ ત્યાં તપ કરતા, ધ્યાન ધરીને ધીર. ૧૪
રૂધિર વમ્યું જે વદન થકી, ઋષિને લાગ્યા છાંટા;
અકસ્માત ઉધડકી ઉઠ્યા, જાણે ભાગ્યા કાંટા. ૧૫
આ અસુર અહીં કોણે નાંખ્યો, ઉચ્છિષ્ટ કર્યો આશ્રમ;
દુંદુભિ વધ્યો એ વાળીએ, મુનિએ જાણ્યો મર્મ ૧૬
જ્યારે વાળી આવે આણે વન, ત્યારે પામે મર્ણ;
શાપ દીધો તે કોપ કરીને, અપવિત્ર કીધી પર્ણ. ૧૭
તે માટે વાળી અહીં ન આવે, સુગ્રીવે કહ્યો સંબંધ;
તો અમો આહીં રહી શક્યા છું, પરણુ એ પ્રબંધ. ૧૮
રઘુનંદને પ્રેમે સાહ્યો, હનુમંતકેરો હાથ;
એકાંને લઇને બેઠા, સ્વામી શ્રી રઘુનાથ. ૧૯

૧૨ કોઇ રહેવા ઇ૦–કંઈ રહેવા ન મળે ભાગ. પ્ર. ૧–૩.૧૪.
પંપા–એ નામનું સરોવર.

હનુમંત તું છે મિત્ર મારો, પ્રાણથકી અતિ પ્રીત,
સેવક સઘળા માહે શિરોમણિ, જાણેછે સહુ રીત ૨૦
સીતાને જોવા જોગ તુ, માને મારૂં મન,
બીજા સૌ ભૂલ્યા ભમે ભૂમા, તુ પામીશ દર્શન. ૨૧
આત્મસમર્પણ તેં કીધુ છે, અનન્ય છે તું દાસ,
શ્રીભણી તો તો મોકલીએ, જો હોય દૃઢ વિશ્વાસ ૨૨
રાજપુત્રી ને રાજપત્ની, સતી શિરોમણિ નારી,
તે કને મોકલવા વીરા, તુ એક અધિકારી ૨૩
જનકસુતાને માતા માને, સુજને માને તાત,
હુ પુત્રથકી અધિક માનું, સાભળ હનુમત વાત ૨૪
સ્ત્રી માત્રને માતા માને, સદા તું બ્રહ્મચારી,
વજ્રકછોટો દૃઢ છે તારો, વારૂ છે વનચારી ૨૫
સીતાને સદેશો કહેજે, કહાવ્યુ છે એમ રામ,
ક્ષણમાત્ર હું નથી મૂકતો, મુખથી તારૂ નામ ૨૬
આખેથી આસુની ધારા, પરમ વહેછે પૂર,
અતિશે થયોછુ આકળો, જે તુ જઇ બેઠી દૂર ૨૭
વિરહ રૂપિયુ કરત વેરે, કોમળ મારી કાય,
અગીઠી માહે એટલુછુ, તુજવિણ રહ્યુ ન જાય ૨૮
પચમાણ પીડેછે મૂજને, તુજવિણ કોણ ઉગારે,
એક પત્નીવ્રત અખિલ પાળવુ જો તું જીવન મારે ૨૯
ટચલી આગળીએ મુદ્રિકા, ન આવતી તે જાણ
તારે વિરહે કરીને સીતા, કૃષ્ણ થઇ છે પાણ ૩૦
હૈયુ મારૂ નથી ફાટતુ થયુ છે પાષાણ,
ઘણુએ કર્યું કાઢવાને, તોએ ન ગયા પ્રાણ ૩૧
હૃદયકમળ માહે પાવ જ્વાળા, પ્રગટ થઇછે પ્રૌઢ,
આસુએ કરી હોલાએ તે, મરણ ન પામુ મૂઢ ૩૨
સુતા બેઠા હીંડતા ચાલતા, સ્મરણ કરૂછુ તારૂં,
જૂરી જૂરી પજર થયોછુ, મન મોહ્યુ છે મારૂ ૩૩
આવે તોય તુ ઓળખે નહિ, એવુ થયુછે અંગ,
તુજ સાથે સર્વ ગયા છે, રૂપ રસ ને રગ ૩૪

૨૯. પચમાણ–કામ

તું કહીશ પ્રીત મેં પ્રીછી, કહાન્યુ દીનદયાળ;
પ્રેમ શો જે તારે વિરહે, નથી થાતો કાળ ૩૫
જીવું છું તે જાણજે, તુજ નામતણો આધાર,
એકે સ્થાનક બેશી ન શકુ, પડું છું વારેવાર ૩૬
નયણે મારે નિદ્રા ન આવે, ક્ષુધા તૃષા ન લાગે,
હ્રદે માહે રૂપ નિરખુ, જેવું દીઠું આગે ૩૭
તારા ગુણ ગાઉં કેટલા, જો રસના મુખ એક,
શેષનાગની પેરે ન સરજી, મારે તો અનેક ૩૮
હા સીતા! હા સીતા! કહેતા, કરતા અતિ આક્રંદ,
ઉભા થઇને અંગ આછટ્યું, પડ્યા પ્રેમને ફંદ ૩૯
આ જન્મે મેં કોઇ નથી કીધું, પેલા ભવનું પાપ,
માએ મારી વનમા કાઢ્યો, મરણ પામ્યો બાપ ૪૦
પડતે પડે ને ચઢતે ચઢે, તેમા તારૂ ઠગણુ,
વિરહ રૂપી વેરી વઢે, જાઉં કોને શરણ ૪૧
વેલી વિના જેમ વૃક્ષ ન શોભે, નિશા વિના જેમ ચંદ્ર,
તેમ હું તુજ વિના નવ શોભુ, દીસુંછુ મંદામંદ ૪૨
ત્રાહ ત્રાહ રે જનકનંદિની, મેં તો રહ્યુ ન જાય,
તુજ વિના જે અર્ધક્ષણ તે, કોટિ કલ્પ સમ થાય ૪૩
હનુમંત મુદ્રિકા મારી, જનકસુતાને આપે,
એણે ઈંધાણે સીતાના, દુ:ખ સઘળા કાપે ૪૪
તેવો પ્રેમ કયા થકી મુજને, જેવો હોશે એને,
વૈદેહીની પ્રીતની પાસે, કહો કોણએ મને. ૪૫
વળતો સદેશો જે કહાવે, તે તું સમારી રાખે,
મનને ધીર ધરાવવા વીરા, મુજ આગળ તું ભાખે ૪૬
શા માટે રીસાણી સીતા, શો મારો અપરાધ,
વિનય વચને વિનતિ કરજે, સેવક છે તું સાધ ૪૭

---

૪૧ પડતે ઇ૦—પડતી અવસ્થામા દુ:ખ પડે છે, અને શોકનો વેગ ચડતામા ચડે છે 'પડે તે પડે ને ચડે તે ચડે' પ્ર ૩—૪૪૫ ૪૫ ઈ૦—અર્થાત્ એની પ્રીતને શાની ઉપમા આપીએ ? ૫૧ તે—વચન રૂપી નિશાની

તારા ગુણનો ઓશિંકળ થાવા, સમર્થ નહિ હું શૂર;
જો તું શોધ લાવે સીતાની, સુખસાગરનું પૂર. ૪૮
સીતાનું તું દર્શન પામીશ, જીવિત તારૂં ધન્ય;
જનકનંદિની જોવાનુ, મારૂં થયું છે મન. ૪૯
એમ કહી આલિંગન દીધું, હરિએ આણી હેજ;
જાણે કૃપા કરીને આપ્યું, હનુમંતને નિજ તેજ. ૫૦
તું જાણે કે હું જાણું, અવર ન જાણે કોય;
તે તું જનકસુતાને કહેજે, સાંભળતાં સુખ હોય. ૫૧
વૈદેહી કનેથી વળતું, લઇ આવે એંધાણ;
જે હું નિરખીને પામું, પાછો નૌતમ પ્રાણ. ૫૨
વિધાતાએ વે'રો કીધો, મને ન આપી પાંખ;
જાનકીને જોવા મારા, મનમાં મોટી ધાંખ. ૫૩
એમ કહીને મૂર્ચ્છા પામ્યા, કમળદળલોચન રામ;
હનુમંતે હાથ સહીને, ઉઠાડ્યા સ્વામી સુંદરશ્યામ. ૫૪
એમ કહીને બેઉ આવ્યા, સુગ્રીવ કેરે પાસ;
અંગદ કહેછે આજ્ઞા આપો, આદિપુરુષ અવિનાશ. ૫૫
અંગદે આવીને નામ્યું, રામને ચરણે શીશ;
વીરા તને વિઘ્ન હશો મા, કૃપા કરી જગદીશ. ૫૬
અંગદે આજ્ઞા માગી, ચરણે લાગી ચાલ્યો;
હવે કો થકી હારૂં નહિ, રામે કર મૂછ ઘાલ્યો. ૫૭
એંશીલાખ વાનરને લેઇ સાથે, જોતા જોતા જાય;
હા સીતા ! હા સીતા ! કરતા, વાટે શ્વાસ ન ખાય. ૫૮
એ કથા રહી એટલે, વિનત વેગે આવ્યો;
ઉત્તર દિશ આખી અવલોકી, શોધ શોધી નવ લાવ્યો. ૫૯
દેશ વિદેશ શોધી વળિયો, આકર અટવી વન;
પર્વત સઘળા કહી દેખાડ્યા, મનાવ્યું ત્યાં મન. ૬૦
એવું કહેતો દ્વિવિદ આવ્યો, જોઈ પૂર્વ દીશ પાવન;
એણી દિશે નિર્ધાર નથી, જાણો જગજીવન. ૬૧
સુષેણ સમાચાર લેઇ આવ્યો, પશ્ચિમ દેશથી પ્રીત;
પશ્ચિમ દેશ નથી જાનકી, એ તો રૂડી રીત. ૬૨

૬૦. દેશવિદેશ ૪૦—દેશવિદેશ ને સઘસ સઘળી એ પ્ર. ૧.

કડવું ૧૫ મું.

રાગ પરજીઓ.

દક્ષિણ દિશે વાનરા તે, જોતા જોતા જાય રે,
નદી તરી ગિરિ ઓળગે, પૂછતા પળાય, વાનર ચાલિયા રે ૧
ગુફા માહે પેશી નીમરે, અહીં નથી સીતા માત રે,
માર્ગ માહે પથિકને પૂછે, કહો તમો શુદ્ધ વાત, શોધ ક્યાંઈ પામિયે રે ૨
તરુવર ઉપર ચઢીને જુએ, કઇ શોધી ભાળ રે,
હા હા હવે ખરા વગુતા, સ્વામી દીનદયાળ, હવે શુ કીજિયે રે ૩
એમ કરતા એક ગુફા આવી, માહે ભમર કરેછે ગુંજાર રે,
ભમર થઇને માહે પેઠા, નથી આણે દ્વાર, કાને પૂછીએ રે ૪
જેમ સર્વસ્વ હાર્યું હોય, એમ આતુર થઈ જુએ રે,
ભક્ષણ કરે નહિ, પાણી ન પીએ, સુખે ક્ષણ ન સૂએ, કહોને કેમ કીજિયે રે. ૫
કો કહેછે પેલા પર્વત ઉપર, ધુમાડો તો દીસે રે,
સઘળા ચઢે સાથે જોવા, હરખે હૈડુ હીસે, અહીં તો છે નહિ રે. ૬
પૂર પવન ને આકર અટવી, વન ઉપવન ઉદ્યાન રે,
નાનાવિધના દેશ નિરખે, જોયા સ્થાને સ્થાન, ગિરિ એક આવિયો રે. ૭
તે ઉપર ચઢીને જુએ, યજ્ઞસ્થળ છે જ્યાંય રે,
વેદી કુંડને પ્રબળ પાવક, જૂપ ચિન્હ છે જ્યાંય, હેઠા ઉતરી રે. ૮
કો વૃક્ષે વૃક્ષે ચાલે છે, પર્વત પર્વત કોય રે,
કો પગે પાળા પળે છે, એમ સીતાને જોય, હવે શી પેર થશે રે ૯
એમ કરતા તે જોતા જોતા, આવ્યા સાગરતીર રે,
નિસાસો મૂકીને બેઠા, નયણે ઢાળે નીર, સઘળા શોકભર્યા રે ૧૦
ક્યાં જાશું ને હવે કેમ કરશું, ઉગરે નહિ ઉપાય રે,
ટળટળવા લાગ્યા તે ત્યારે, થર થર કાંપે કાય ક્યાં જાશું હવે રે ૧૧
સાગર લગે શોધ્યુ સઘળુએ, એકમના થઈ આપ રે,
સીતાનું દર્શન નવ પામ્યા, પૂર્વ જન્માનું પાપ, તો કયમ પામીએ રે ૧૨
અંગદ સમસ્ત કપિને કહેછે, માઈ નહિ આપણો વાંક રે,
જોયા વિણ મૂક્યું નથી કંઇએ, આપણો દૈવ દીસે રાંક, કહો કેમ કીજિયે રે.૧૩

૮. જૂપ-(યૂપ) યજ્ઞસ્તંભ

અરે વીરા વાનરો, તમે જાઓ સુગ્રીવની પાસ રે,
હું તો અનશન લેઇ બેશીશ, નિશ્ચે મારો નાશ બીજુ ન ઉપજે રે ૧૪
સુગ્રીવ શત્રુ સ્વભાવે મારે, જેણે મરાવ્યો મુજ બાપ રે,
તે મને કયમ મેલે જીવતો, જુઓ વિચારી વાત, એને મિષ થયુ રે ૧૫
આગળનુ વૈર છે એહને, મિષ વિના કયમ મારે રે,
રામચદ્રનુ કામ ન કીધુ, તો શા માટે વારે ? હવે અહીં રહુ રે ૧૬
કહેશે એ અસૂરો આવ્યો, લાવ્યો નહિ તો ભાળ રે,
અપરાધી અગદ અણગમતો, સ્વામી દીનદયાળ, એને મારિયે રે. ૧૭
મનુષ્ય હોયે આપસ્વાર્થી, અર્થ આપણો સારે રે,
કહેશે કાજ ન કીધુ એણે, સામુ પોતે મારે, પશુશુ પ્રીત શી રે. ૧૮
જે રામે વાળી વધ્યો છે, પત્ની પામના કાજ રે,
તે મને શા માટે રોકે, રાખે કોની લાજ, એને મારશ રે ૧૯
સુગ્રીવ તમને નહિ હણે, વેર નથી તમ સાથ રે,
મુજ માટે એ મિષ કર્યું છે, હળવા કરવા હાથ, વૈર ન વીસરે રે ૨૦
રામચદ્ર જ્યારે મુને પૂછે, કહો સીતાની શુદ્ધ રે,
ત્યારે હુ ઉત્તર શો આપુ, બોલોને સૂઝે બુદ્ધ, ઉત્તર શો દઉં રે ? ૨૧
આવો વાળીનંદન યુવરાજા! મોટા દેઇ દેઇ માન રે,
શુ મોઢુ લેઇ ત્યા જાઉં, રામચદ્રસનિધાન, હવ્યો! હળવો પડુ રે ૨૨
શોધ લીધા પાખે શુ જાઉ, વાળીતણો હુ તન રે,
એકવીર જે અવનિ ઉપર, જાણે ત્રિભોવન, હવે કયમ જઈ શકુ રે ૨૩
કે સીતાની શોધ પામુ, કે કાઢુ અહીં પ્રાણ રે,
મરજાદા મારી એ માનુ, શ્રી રામચદ્રની આણ, સહુકો સાભળો રે ૨૪
વૈરીનું હૈયુ ટાઢુ કર, કહો હુ શા માટ રે ?
સીતાપતિની પ્રીત પીછી છે, નેહ ધરે નહિ નાટ, મેં નવ આવતુ રે ૨૫
જામુવાન વગતો વદે, સાભળીએ યુવરાય રે
તને અહીં એકનો મેલી, કેમ જાઉ અમો આજ? કહો એમ ક્યમ ઘટે રે ૨૬
જે તારા બાપનુ આપ્યુ, અમો કરૂ તો આહાર રે,
ઓશિંકળ થાવા નહિ સમર્થ, વાળીતણો ઉપગાર, ગુણ ક્યમ વીસરે રે ૨૭

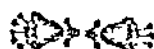
---

૧૪ અનશન-ઉપવાસ કરીને મરવાનું વ્રત ૧૫ મિષ થયુ (બાહાનું જડ્યુ) ૧૬ વારે—(રામ) ૧૯ રોકે—ટોકે પ્ર ૧ ૨૨. સન્નિધાન-પાસે.

ભલી વસ્તુ અમને આપી, આપોપે કરતા ભક્ષ રે;
પ્રાણ લગે પોતે પાથરતો, પુરી કરનો પક્ષ; જીભ એકે શું કહું રે. ૨૮
આ સઘળા સેવક છે તારા, પિતાતણા પ્રધાન રે;
જેને પ્રાસાદે અપ્સરા નાચતી, ગંધર્વ કરતા ગાન; ગુણનાં ગાડલાં રે. ૨૯
કૃતઘ્ની કહેશે સહુ અમને, ચઢે રામને રીશ રે;
અપરાધી જાણીને અમને, શ્રીપતિ છેદે શીશ; કહો ક્યમ જીવિયે રે ૩૦
જેનાથી કાંઈ નવ ઉપજે, તે ભળાવે કર્મ રે;
કાયર તે સરજ્યાને પડખે, મૂઢ ન જાણે મર્મ; તું તેવો નહિ રે. ૩૧
અંગદ તું પણ અમારો સ્વામી, પ્રાણ લગે પણ પાળ રે;
પિતાના મોંના માનીતા, તજતાં લાગે ગાળ; તો ક્યમ મેલિયે રે. ૩૨
સમર્થ હોય ત્યારે સહુ મળે, સગા સબંધી સાથ રે;
વેળા પડ્યે બેહા નહિ વા'લા, મિત્રનો મેથે હાથ; દયો વળી નિર્ખિયે રે. ૩૩
જે ગતિ તારી વાળીતણા સુત, તે અમારી આજ રે;
એક નાવડે આપણ બેહા, એકજ કરવું કાજ, અહીંથી ઉઠિયે રે. ૩૪
ઉદ્યમ કરતાં ઓસરિયે નહિ, વળી જોઇએ સઘળાં ઠામ રે;
શોધ જોતાં રડવડતા મરિયે, તો રૂડું માને રામ, મુક્તિ પામિયે રે. ૩૫
અનશન લીધે અવગતિ થાયે, દુઃખે જાય પ્રાણ રે;
કહેશે ભુંડા ભૂખે મૂઆ, એવો મૂઢ અજાણ; સહુ નિંદા કરે રે. ૩૬
સીતાની શોધ જોતાં મરીએ, તો તેને લાગે લાજ રે;
કહેશે સ્વામીએ સાર ન કીધી, કરતા હતા કાજ; પ્રભુ પણું પ્રીછિયે રે. ૩૭
ચૌદલોક માંહે ન સમાયે, રામચંદ્રના ચોર રે;
એમના થઇ અહીં બેશી રહીએ, તો વાજે બાણ કઠોર, ઉગાગી રહ્યા રે. ૩૮
મનતણો મર્મ સહુ જાણે, તે પ્રાણતણો આધાર રે;
જેટલાં સ્થાનક આગે નિરખ્યાં, તે જોઇએ બીજી વાર; શોધી પામિયે રે ૩૯
ઉદ્યમ કરતાં જો જડે નહિ, તો કાઢે કર્મનો વાંક રે.
બાપડા કહીને બોલાવે, જો થઈ રહીએ રાંક. દૂષણ દે નહિ રે. ૪૦

૨૯. પ્રાસાદે-મેહેલમાં. ૩૧. તે ઈ૦-ને કર્મના સામું જોવરાવે-પ્રારબ્ધ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બેસી રહે, તે કાયર જાણવા; તે મૂઢ જન્મ પામ્યા પછી બીજો કાંઈ મર્મ જાણતા નથી. "જેને કોઈ ન ઉપજે" પ્ર.૪ થી. ૩૩. બેહા-બેઠા બેસ ૩૬. મઢ—મૂઢ. પ્ર ૩ ની.

વૃદ્ધ પ્રધાનનાં વચન સાંભળી, પ્રસન્ન થયો યુવરાય રે;
વચન તેનું શીશ ચઢાવી, પુનરપિ જોવા જાય, સાથી ઉઠ્યા રે. ૪૧
વળી જોતા જોતા જાયે, જે જોયા છે વન રે,
પર્વત સઘળા પેખિયા, આકર અટવી વન, શોધ ન પામિયા રે. ૪૨
જોજન એક જાણીને મેતા, જાણ્યુ યારો જાણુ રે,
સુગ્રીવ જો સાભળશે આવ્યા, તો તો લેશે પ્રાણ, વળી પાછા વળ્યા રે. ૪૩
ત્રીજી વાર તે સ્થાનક જોતા, આવ્યા સ્થળ નિધિતીર રે,
હવે આપણે અનશન લેઈ, તજિયે સહુ શરીર, છવી શુ કીજિયે રે ૪૪
ડાભ પાથરી સઘળા સૂતા, મરવા કીધા મન રે,
જનકનંદિની જોવા જાણું, લીધા છે અનશન, દર્શન દીજિયે રે ૪૫
ભૂખ્યા તરસ્યા થાક્યા ભાગ્યા, નયણે નિદ્રા આવે રે,
સીતા શો અપરાધ કર્યો છે, દર્શન શે ન કરાવે, કોપ્યા શા ભણી રે! ૪૬
સતી છુ અમો સેવક તારા, સોપ્યા પિંડ ને પ્રાણ રે,
ખેમના થઇ બીજે કઈ જઇએ, તો વાગે રામનુ બાણ, તુજથી ડરિયે રે ૪૭
હા સીતા ! હા સીતા કરતા, અતિ કરે આક્રંદ રે,
અમને તો કઇએ નવ સૂઝે, દીન દામણા મંદ, પ્રાણ ન નિસરે રે! ૪૮
એટલે એક ગહ્વરમાથી, હંસ નીસર્યા ચાર રે,
પાણીએ પાખ ભીની છે, મોનાની છે સાર, આવ્યા ક્યા થકી રે ૪૯
છાટા અંગે ઉડતા લાગ્યા, જાણે દીધા અભિષેક રે,
આપણે શુકા ગહ્વર જોયા, નથી જોયુ એ એક, એમા ઉતરો રે. ૫૦

કડવું ૧૬ મું

રાગ મોરઠ

એ પખી આવ્યા ઉડેથી, ત્યા દીસે છે નીર,
આવો આપણ જોવા જઇએ, સહુ જાઓ સર્વ વીર,
અંગદ બોલ્યો રે બોલ્યો રે, આળસનું નહિ કામ ૧
એક એકને પૂછડે વળગ્યા, હીંડે હારાદોર,

૪૪. સ્થળ ઈ૦—નિધિતીર (સમુદ્રકાંઠા)ને સ્થળ આવ્યા ૪૯. ગહ્વર—ઊંડી ખો. પાખ—પાંખ, પ્રે ૩—૪.

આગળ જોતાં થયા આકળા, આવ્યું અંધાર ઘોર;
ભાઇઓ બીખ્યા રે બીખ્યા રે, એને ન સૂઝે પેર. ૨
ઉતરતાં ઉતરતાં ઊંડાં, ક્યમે ન આવે પાર;
હા હા હવે તો ખરા વગુતા, સીતાપતિ કરો આર;
સેવક સુધા રે સુધા રે, સ્વામી રાખો શરણ. ૩
મનસા વાચા કર્મણા, એક અમારે રામ;
ભક્તવત્સળ બિરદ તમારૂં, નિર્મળ કીજે નામ;
સ્વામી તમો રે તમો રે, સેવક જન સુખધામ. ૪
જતરડા માંહે જેમ કાઢે, તેમ છોલાએ તન;
પાછા ફરી વળાએ નહિ, ઉતરવુ અનુદિન;
હવે શું કરવું રે કરવું રે, ઉપજે નહિ ઉપાય. ૫
પાણી પાખે હોઠ સૂકે, મૂકે મુખ નિશ્વાસ;
સઘળા સાથે રોવા લાગ્યા, નહિ જીવવા આશ;
અહીં ક્યાં આવ્યા રે આવ્યા રે, સાથે ખૂટ્યો કાળ. ૬
એકે ગતિ સૂઝે નહિ, પાપતણો નહિ પાર;
પેલા ભવનું પ્રકટ થયુંછે, આપણને આ વાર;
આણે ન કીધુ રે કીધું રે, પૂર્વજન્મનું પાપ. ૭
સીતાપતિ તને શું થયુ રે, રે કરે નહિ સાર;
શું સોડો ઘાલી સૂતો છે, ઉંઘ્યો છે અપાર;
રે નવ જાગો રે જાગો રે, જગજીવન જગદાધાર. ૮
મુઆ મુઆ મોઢે કહેછે, પણ ન જાયે પ્રાણ;
મારવાનું જો મનમાં હતુ, તો કા ન મૂક્યુ બાણ;
અમો શું ચાલે રે ચાલે રે, પશુ પામર જાત. ૯
એમ ઉંડાં ઉતરતા, દિવસ વીત્યા બાર;
કર્મતણી કાંણી મોટી, કોએ ન પામે પાર;
અમો અતિ દુખિયા રે દુખિયા રે, કોને કહ્યું ન જાય. ૧૦

રાગ ધનાશ્રી.

વાનર અતિ દુઃખ પામિયા હો જી, હજી ન આવે છેહ;
અતિશે થયા તે આકળા રે હો જી, દુર્બળ દીસે દેહ. ૧૧

---

૨. બીખ્યારે–'શિશા બીખ્યારે' પ્ર. ૧–૩. ૪. સુખધામ—આધા
રેં ૧. ૭. આણે–આ જન્મે. પૂર્વ જન્મનું—પેલા ભવનું પ્ર. ૧.

ઢાળ.

દેહ તેના દુર્બળ દીસે, આક્રંદ કરે અપાર;
ત્રાહ ત્રાહ રઘુનાથજી, સ્વામી કરોને સાર ૧૨
એમ કરતાં એક ગુફા આવી, નહિ કો માનવ માન;
દેખી વિસ્મય પામિયા, થર થર ધ્રુજે ગાત. ૧૩
નૌતમ બાંધ્યા છે ચદરવા, ગલેચા જાજમ;
સોંગામાચી સોહામણી, સિંહાસન અતિ રમ્ય ૧૪
હિંડોળાખાટ હીરે જડી રે, ઘુઘરી ઘમકાર;
સાંકળ તો સોનાતણી, કુમતુ સહાવા સાર. ૧૫
ધ્વજા પતાકા ફરહરે, કનકકળશ અનેક,
મણિજડિત સ્થભ સોહામણા, દિનકર દીવ્ય વિવેક. ૧૬
પરજંક ત્યાં બહુ પાથર્યા, તળાઈઓ તેહ;
ઓશીસાં ને ગાલમશુરિયાં, તકિયા મૂકયા બેહ. ૧૭
ઓરડા ને ઓમરી, રસોડાં ગોઝાર;
પીટણી પગથાલિયાં, મણિ જડયાં હારોહાર. ૧૮
શુક પિક સારસ મોર મધુકર, કરે મધુરા નાદ;
વનસ્પતિ તે ભાર અઢારે, ફળી ફુલી અતિ ઉન્માદ. ૧૯
ઊતરે સરોવર સોહામણા, કનકકેરી પાળ;
જળે આવી આવી બેસે, તરૂવરતણી ત્યા ડાળ. ૨૦
માહે કમળ કનક વિકસિત, ભ્રમર કરે ગુંજાર;
ત્યારે હંસ હીંડે ઘણા, મુક્તા કરીને આહાર. ૨૧
પાદપ બહુ નમી રહ્યાં છે, વીંટાણી છે વેલ;
કુસુમ દળ ફળ મુદિત ખગ મૃગ, રમતા ત્યા રેલ. ૨૨
સાથિયા સુંદર કર્યા છે, ભીતે ભલા ચિત્રામ,
ગોખ છજા મણિમય માળિયા, અટારી અભિરામ ૨૩
બાજઠ બહુ બેસવાના, દીપતા અતિ હીંડોળ,
બેજણા બેશીને હીંચે, કરે છાકમછોળ ૨૪
રત્ન હીરા મણિ માણેક, કરી રહ્યા ઝળકાર;

¹ ૧૭. પરજંક-(પર્યંક) પલંક ૧૮. પીટણી-પીરીઓં પ્ર ૨. ઊતરે-'અત્તરે' એવો પાઠ છે. ૨૧. મુક્તા-વીપ પ્ર ૨-૩

અજવાળું ત્યાં અતિ થાણું, જાણે ઉગ્યા આદિત્ય બાર; ૨૫
બીજું કોઇ ત્યાં નવ દીસે, બેઠી છે ત્યાં ડોશી;
તપને તેજે એવી દીસે, જાણિયે પૂનમ પોશી. ૨૬
આવીને તે તો ડોશીને, કપિએ કર્યા પ્રણામ;
કર જોડીને આગળ ઊભા, જપતા જય જય રામ. ૨૭
માતાજી જો આપો આજ્ઞા, તો પીજે પાવન પાણી;
અતિ તરસ્યા ને થાક્યા ભાગ્યા, કહો કરુણા અંતર આણી. ૨૮
પછી જે પૂછવું હશે, તે પૂછીશું વાત;
કારણ તો કહીશું સઘળુંએ, સ્વસ્થ થઇ સાક્ષાત. ૨૯
તાપસીએ આજ્ઞા આપી, પ્રેમે કરી જળપાન;
ફળ મનોહર ખાઈ ખાંતે, પછે આવો આણે સ્થાન. ૩૦
નિશ્ચિતપણે રમો તમો રંગે, વારે નહિ કો વીર;
વચન સુણી ઉછળ્યા ત્યાંથી, રવે પાડતા રીર. ૩૧
વનફળ ખાઈ પડ્યા પાણીમાં, છાંટે વઢવા લાગ્યા;
આક્રંદ કરેછે આરે આવી, નાસે છે તે નાગા. ૩૨
કમળતણાં નાળ ઉખાડી, માંહોમાંહે મારે;
પાણી પીતાં તૃપ્તિ ન પામે, હડે ચઢ્યા નવ હારે. ૩૩
સરોવર સઘળુ ડોળ્યું એવું, જાણે પેઠા હાથી;
બળિયા બાથે વઢવા લાગ્યા, સુંદ્યા સઘળા સાથી. ૩૪
વનફળે તે વઢવા લાગ્યા, દિવ્ય ડાળી ભાંજે;
વેલીઓ વેરી તે નાંખે, મેઘતણી પેરે ગાજે. ૩૫
ખંડોકળીની ખાળમાંહે, પરાણે પણ પેસે;
છજે જ્યાં છાંટા આવે ત્યાં, બેહર બળિયા બેસે. ૩૬
સમૂળા તરૂવર કાઢીને, સામસામાં નાખે;
ઊગામીને ઉપર આવે, માર માર મુખ ભાખે. ૩૭
સ્વસ્થ થઇને સઘળા આવ્યા, તાપસી કેરે પાસ;
માતા કહીને મોટા આગળ, બેઠા અતિ ઉલ્લાસ. ૩૮
આઇજી તમે એકલાં રહોછો, શું તમારૂં નામ;

---

૨૬. પૂનમપોશી–પુણ્ય પેશી. પ્ર. ૧. ૩૨. આક્રંદ કરેછે–અર્થાત્ બૂમારોળ
૩૬. ખંડોકળી–કુંડ—કુંડી. બેહર—બેસરમાં. 'બાદારા' પ્ર. ૪થી.

આ રચના કોણે કરીછે, દીસે પરિમળ ધામ. ૩૯
આ વૃક્ષ કોણે વાવ્યાં છે, સીંચે,છે કોણ વેલી;
સભાતણી શોભા છે સુંદર, કોણુ ગયું છે મેલી. ૪૦
સરોવર ખણ્યું છે કોણે, ક્યાંથી કોકિલ કીર;
મલયાચળનો મનોહર અહીં, વહે છે કેમ સમીર ! ૪૧
અહીં હીંચોળા કોણે બાંધ્યા, કોણે શય્યા ઢાળી;
ક્યારા એ કોણે ઘડ્યા છે, નથી દીસતો માળી. ૪૨
અમરાપુરીથી અધિક શોભા, કોણે અહીંઆં કીધી;
વસંતને વાસો વસવાની, કોણે આજ્ઞા દીધી. ૪૩
દિનકર વિણુ દીસે અજવાળું, સોમ વહોણું શીત;
દેખીને દિગ્મૂઢ થયાછું, કહો મન આણી હિત. ૪૪
જો અમને સંભળાવા સરખા, જાણો મારી માત,
અંગદ પૂછેછે આનંદે, વિસ્તારી કહો વાત. ૪૫
તાપસી કહેછે ત્યારે, સ્વસ્થ થઇ સહુ કોય;
ચંચળતા મે'લીને સાંભળો, તો સભળાવુ સોય. ૪૬
સ્વયંપ્રભા તો નામજ મારૂ, તપુ મારે તેજ;
બીજા તેજે જોઉં નહિ, હૈયે આણી હેજ. ૪૭
હેમા નામે એક અપ્સરા, સ્વર્ગ વિષે તેનો વાસ;
રૂપે લાવણ્યે ગુણે કરી, તેજતણો પ્રકાશ. ૪૮
ઉપમા દેવાને કો બીજી, સરખી નહિ સસાર;
ઉર્વશી આદે લઇને, પોસાએ નહિ નાર. ૪૯
હું આગે સ્વર્ગમા વસતી, હેમા સાથે પ્રીત;
મુજ આગળ આવીને કહેતી, જે રમતી રસ રીત. ૫૦
એમ કરતાં હેમા દેખી, મયનુ માન્યું મન;
છળે કરીને છાનોછપનો, ઘેર આવે અનુદિન. ૫૧

---

૪૧. સમીર—વાયુ. ૪૮. લાવણ્યે—સુંદરતાએ. ૫૧. મયનું ઈ૦—"એનું મોહ્યું મન" પ્ર. ૪ ૦

કડવું ૧૭ મુ.

રાગ ધોળ પેરછોકોર.

મયદાનવને હેમાએ તે એમ કહ્યું એક વાર જી,
નિત્ય પ્રત્યે તું અહીં આવેછે કરે વિવિધ વિચાર જી ૧
ઇંદ્ર જો એટલું જાણશે જે, આવેછે આણે દ્વાર જી,
તો મુજ ઉપર કોપ કરીને, સહી કરે મતાર જી ૨
મારે માથે સુરપતિ સરખો, સમરથ દીસે સ્વામીજી,
હું તેની આજ્ઞાકારી દાસીપણું તો પામી જી ૩
તું નિત્યે રમવા આવે છે, કપટપણે થઇ કામી જી,
ચિત્રસેન જો જાણશે, એવું અંતરજામી જી ૪
તો તો મારો જીવજ લેશે સ્વર્ગતણા સુખ વામી જી,
એટલામાટે હું તુજને, કહું છું તો શિર નામી જી ૫
જો તુજમાં કઇ ગતિ હોય તો તું મુજને લઇ જાય જી,
એકાંતે જેમ કો જાણે નહિ, તેમ માગી મારો થાય જી ૬
વચન સુણીને મયદાનવ પૃથ્વી વિષે પળાય જી,
મહી મંડળના પડમાં પેઠો, માયાને મહિમાય જી ૭
નવું એક પાતાળજ નિર્મ્યું, કરી કોટિ ઉપાય જી
રચી આ એક રચના સઘળી, કોણે કળી ન જાય જી ૮
હેમાને તેડવા આવ્યો, હૈયે આણી હેત જી,
મણિમય રચના રચી છે, સભળાવું સંકેત જી ૯
હવે તું તો આપે આજ્ઞા, આપણું રંગે રમિયે જી,
એકાંતે આનંદ કીજિયે, માંહે બેશી જમિયે જી ૧૦
હેમા મને તેડવા આવી, તું તો સાથે આવ્ય જી,
વાત વિગત કીજિયે આપણ, સેહેજે સુખ ઉપજાવ્ય જી ૧૧
એકલા મુજને સોહે નહિ તુજ પાખે ક્ષણમાત્ર જી,
રાત્ર દિવસ હું એકલી રહું તો, દુર્બળ થાયે ગાત્ર જી ૧૨
ત્યાં બેઠી તું દેહ દમજે, આસન વાળી આપ જી,
મારે તું માતાથી અધિકી હું તન પામીશ તાપ જી ૧૩

૪ ચિત્રસેન—ઇં૦ અપ્સરાઓનો નાયક હોવાથી તે જો જાણશે તો મારો જીવ લેશે ૧૨ એકલી રહુતો— હું એ રહું, દુર્બળ ન થાય ગાત્રજી" પ્ર ૧ હું ઇં૦—નહિ તો હું તનમાં તાપ પામીશ

હું હેમા ને મયદાનવ, અમો ત્રણ અહીંઆં આવ્યાં જી;
દિવસ કેટલા સુખ ભોગવ્યું, બહુએ રૂડાં ભાવ્યાં જી. ૧૪
હું તો અહીંઆં ત્યારની બેઠી, ધરીને તો ધ્યાન જી;
મારે સુખ દુઃખ બેહુએ સરખાં, એવું અંતર જ્ઞાન જી. ૧૫
એ બેહુ હીંડોળાખાટે હીંચતાં, વાડી માંહે ભમતાં જી;
કુંડ કરી માંહે ઝીલતાં, રંગભેર તો રમતાં જી. ૧૬
મુજ આગળ તે સર્વે કરતી, સુખ દુઃખની તો વાત જી;
હું સાચી શીખામણ કહેતી, જેવી દેતાં માત જી. ૧૭
બે પુત્ર પ્રસવ્યા તેણીએ, કન્યા કોમળ એક જી;
માયાવી ને દુંદુભિ, જાણીએ વિનય વિવેક જી. ૧૮
મંદોદરી નામે દિવ્ય દીકરી, જેની તુલના ન કીજે કોય જી;
એવી હવી નથી હવે, બીજી બાળા ન હોય જી. ૧૯
ઈંદ્ર સર્વ સભા પૂરીને બેઠો, સર્વ અપ્સરા આવી જી;
રંભા ઘૃતાચી મેનકા, અલંબુષા અતિ ભાવી જી. ૨૦
તિલોત્તમા ને સુકેશી રે, મંજુઘોષા મનમાની જી;
પુંજિકસ્થળી ને ઉર્વશી રે, જેણે મોહાવ્યા મહાજ્ઞાની જી. ૨૧
એ આદિ અપ્સરા બીજી, આવી અસંખ્યાત જી;
સુરપતિ પ્રેમે પૂછેછે, ચિત્રસેનને વાત જી. ૨૨
હમણાં હેમા નથી દિસતી, થયા કેટલા દિન જી;
અભિમાને શુ નથી આવતી, કરવાને દર્શન જી. ૨૩
ચિત્રસેન કહેછે સ્વામીજી, મયશુ મોહ્યુ મન જી;
ઘણા દિવસ થયા મેં દીઠા, સુણીએ સહસ્રલોચન જી. ૨૪
શક્ર તો હરણ હેમાનુ, મયદાનવે કીધુ જી,
માયાએ તો મોહ પમાડી, મન હરીને લીધુ જી. ૨૫
સુણી વચન તે ચિત્રસેનનાં, ચઢી ઇંદ્રને રીસ જી;
એ કોણ માત્ર જે હરે અપ્સરા, હુ હમણાં છેદુ શીશ જી. ૨૬
ઐરાવત ચઢી વજ્ર ગ્રહીને, ધાયો તે સુરપલ જી;
સઘળે તે શોધતો ફરે, ક્રોધ ચઢ્યો છે ચ્યસ જી. ૨૭

૧૫. ત્યારની—તહીની પ્ર. ૧. ૧૬. કુડ કરી–પંડોળલી પ્ર. ૧–૩. ૨૪. સહસ્રલોચન–ઈંદ્ર.

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ધોળ પેરજીકાર.

મયદાનવને હેમાએ તો, એમ કહ્યું એક વાર જી,
નિત્ય પ્રત્યે તું અહીં આવેછે, કરે વિવિધ વિચાર જી. ૧
ઇંદ્ર જો એટલું જાણશે જે, આવેછે આવું દ્વાર જી,
તો મુજ ઉપર કોપ કરીને, સહી કરે સંહાર જી ૨
મારે માથે સુરપતિ સન્ખો, સમરથ દીસે સ્વામીજી,
હું તેની આજ્ઞાકારી, દાસીપણું તો પામી જી ૩
તું નિત્યે રમવા આવે છે, કપટપણે થઇ કામી જી,
ચિત્રસેન જો જાણશે, એવું અંતરજામી જી ૪
તો તો મારો જીવજ લેશે, સ્વર્ગતણાં સુખ વામી જી,
એટલામાટે હું તુજને, કહુંછું તો શિર નામી જી ૫
જો તુજમાં કંઇ મતિ હોય તો, તું મુજને લઇ જાય જી,
એકાંતે જેમ કો જાણે નહિ, તેમ માગી મારો થાય જી ૬
વચન સુણીને મયદાનવ, પૃથ્વી વિષે પળાય જી,
મહી મંડળના પડમાં પેઠો, માયાને મહિમાય જી ૭
નવું એક પાતાળજ નિર્મ્યું, કરી મોટો ઉપાય જી,
રચી આ એક રચના સઘળી, કોણે કળી ન જાય જી ૮
હેમાને તેડવા આવ્યો, હૈયે આણી હેત જી,
મણિમય રચના રચી છે, સમજાવું સંકેત જી ૯
હવે તું તો આપે આવ્યા, આપણ રંગે રમિયે જી,
એકાંતે આનંદ કીજિયે, માંહે બેસી જમિયે જી ૧૦
હેમા મને તેડવા આવી, તું તો સાથે આવ્ય જી,
વાત વિગત કીજિયે આપણ, મેહેંજે સુખ ઉપજાવ્ય જી ૧૧
એકલા મુજને સોહે નહિ, તુજ પાખે ક્ષણમાત્ર જી,
રાત દિવસ હું એકલી રહું તો, દુર્બળ થાયે ગાત્ર જી ૧૨
ત્યાં બેઠી તું દેહ દમજે, આસન વાળી આપ જી,
મારે તું માતાથી અધિકી, હું તન પામીશ તાપ જી ૧૩

૪ ચિત્રસેન—ઇ૦ અપ્સરાઓનો નાયક હોવાથી તે જો જાણશે તો મારો જીવ લેશે ૧૨. એકલી રહુંતો—હું એ કહું, દુર્બળ ન થાવે આ વચ" પ્ર ૧ ૬ ઇ૦—નહિ તો હું તનમાં તાપ પામીશ.

હું હેમા ને મયદાનવ, આગો ત્રણ અહીંઆં આવ્યાં જી;
દિવસ કેટલા સુખ ભોગવ્યું, બહુએ રૂડાં ભાવ્યાં જી. ૧૪
હું તો અહીંઆં સારની બેઠી, ધરીને તો ધ્યાન જી;
મારે સુખ દુઃખ બેહુએ સરખાં, એવું અંતર જ્ઞાન જી. ૧૫
એ બેહુ હીંડોળાખાટે હીંચતાં, વાડી માહે ભમતાં જી;
કુંડ કરી માહે ઝીલતા, રંગજોર તો રમતાં જી. ૧૬
મુજ આગળ તે સર્વે કરતી, સુખ દુઃખની તો વાત જી;
હું સાચી શીખામણ કહેતી, જોની દેતાં માત જી. ૧૭
બે પુત્ર પ્રસવ્યા તેણીએ, કન્યા કોમળ એક જી,
માયાવી ને દુદુભિ, જાણીએ વિનય વિવેક જી. ૧૮
મંદોદરી નામે દિવ્ય દીકરી, જેની તુલના ન કીજે કોય જી;
એવી હવી નથી હવે, બીજી બાળા ન હોય જી. ૧૯
ઈંદ્ર સર્વ સભા પૂરીને બેઠો, સર્વ અપ્સરા આવી જી;
રંભા ઘૃતાચી મેનકા, અલંબુષા અતિ ભાવી જી. ૨૦
તિલોત્તમા ને સુકેશી રે, મંજુઘોષા મનમાની જી;
પુંજિકસ્થળી ને ઉર્વશી રે, જેણે મોહાવ્યા મહાજ્ઞાની જી. ૨૧
એ આદિ અપ્સરા બીજી, આવી અસખ્યાત જી,
સુરપતિ પ્રેમે પૂછે છે, ચિત્રસેનનું વાત જી ૨૨
હમણાં હેમા નથી દિસતી, થયા કેટલા દિન જી,
અભિમાને શુ નથી આવતી, કરવાને દર્શન જી. ૨૩
ચિત્રસેન કહે છે સ્વામીજી, મયશુ મોહ્યું મન જી;
ઘણા દિવસ થયા મેં દીઠા, સુણીએ સહસ્ત્રલોચન જી. ૨૪
શકે તો હરણ હેમાનું, મયદાનવે કીધુ જી,
માયાએ તો મોહ પમાડી, મન હરીને લીધુ જી. ૨૫
સુણી વચન તે ચિત્રસેનના, ચઢી ઇંદ્રને રીસ જી;
એ કોણ માત્ર જે હરે અપ્સરા, હુ હમણાં છેદુ શીશ જી ૨૬
ઐરાવત ચઢી વજ્ર ગ્રહીને, ધાયો તે સુરપતિ જી;
સઘળે તે શોધતો ફરે, ક્રોધ ચઢયો છે અસ જી. ૨૭

---

૧૫ ત્યારની—તહીની પ્ર. ૧. ૧૬ કુંડકરી–ખડોખલી પ્ર. ૧–૩. ૨૪. સહસ્ત્રલોચન–ઇંદ્ર.

કોપ કરીને વજ્ર મૂક્યું, થયું ત્યાં એક દ્વાર જી;
સુરપતિ ત્યાં પ્રવેશ પામ્યો, ને આવ્યો આણે દ્વાર જી. ૨૮
મયદાનવ તો ગયો નાશી, લેઈ તનયાને તન જી,
હેમા હરિએ હાથ સહી, કહીને કઠિણ કથન જી. ૨૯
સુરપતિ સ્યામાને લઇને, સ્વર્ગે તો સચરિયો જી;
હું અહીંઆ રહી એકલી, આ આશ્રમ સૂનો કરિયો જી. ૩૦
તે દહાડાથી હું અહીં બેઠી, મેં મારો કહ્યો મર્મ જી;
તમો કોણ ને ક્યાંથી આવ્યા, ભૂલા પડિયા ભર્મે જી. ૩૧
એ મારગ તો ઇંદ્રે કીધો, વજ્રતણો તો પ્રહાર જી;
જેણીવાટે તમો આવ્યા, અણુજાણે અપાર જી. ૩૨
કારણ તમારૂં કહો વિસ્તારી, માને મારૂં મન જી;
સ્વયંપ્રભા રહી અણુબોલી, અંગદ વદે વચન જી. ૩૩
એક સરયૂતીરે નગર અયોધ્યા, દશરથ તેનો સ્વામી જી;
પ્રજા પુત્રતણી પેરે પાળે, રાજ્ય અખિલ તો પામી જી. ૩૪
તે રાજાને ચાર દીકરા, જ્યેષ્ઠ તેમા રામ જી;
આદિ પુરૂષ અવતાર ધર્યો છે, કરવા સુરનાં કામ જી. ૩૫
ભરત લક્ષ્મણ શત્રુઘ્ન ત્રણ ભ્રાતા, કરે રામની સેવ જી;
માયાએ મનુષ્ય સરખા પણ, દિવ્ય દીપતા દેવ જી. ૩૬
કૌશિકે આવીને જાચ્યા, રામ લક્ષ્મણ વીર જી;
એક બાણે કરી વિદાર્યું, તાડકાતણું શરીર જી. ૩૭
મખરક્ષા કીધી રાક્ષસથી, સુબાહુને વિદારી જી;
ચરણરેણુથી શિલા શુદ્ધ, તે કીધી ગૌતમનારી જી. ૩૮
શંકર કેરૂં ચાપ ચઢાવી, પામ્યા જનકકુમારી જી;
ભાઈ ચારે પરણી આવ્યા, ભૃગુપતિ નાદ ઉતારી જી. ૩૯
પિતાવચન પાળવા રઘુપતિ, વેગે વસિયા વન જી,
સેવા કરવા સીતા સાથે, સુમિત્રાનો તન જી. ૪૦
અનેક આશ્રમ અવલોકી, પ્રભુ પંચવટીએ આવ્યા જી;
ગોદાવરીને કાંઠે રહેતાં, ભૂધરજી બહુ ભાવ્યા જી. ૪૧
શૂર્પણખાના સ્વામીએ, છેદ્યા નાક ને કાન જી,

---

૨૯. હરિએ—ઇંદ્રે. ૩૮. મખરક્ષા—યજ્ઞનું રક્ષણ

ખરદૂષણ ને ત્રિશિરા માર્યા, ચૌદસહસ્ત્ર તેણે સ્થાન જી. ૪૨
કનકકુરંગ દેખાતે ગોલ્યા, ત્યારે સીતા માત જી,
મૃગ મારવાને તે ધાયા, કોપે ત્યા બે ભ્રાત જી. ૪૩
કોએક રાક્ષસે આવીને, કર્યું સીતાનુ હરણ જી,
સુગ્રીવ સાથે સ્નેહ ધરીને, વાળી પમાડચો મરણ જી. ૪૪
સીતાની શોધ જોતા આવ્યા, સહુકો સાગરતીર જી,
આ ગુફામા અમો ઉતર્યા, સ્વસ્થ થયા શરીર જી. ૪૫
માતાજી તમો જાણતા હો તો, કહો સીતાની ભાળ જી;
જીવિતદાન તમો દ્યો એટલુ, ત્યા જઇએ તત્કાળ જી. ૪૬
તાપસી કહે હુ નથી જાણતી, શુ રામે ધર્યો અવતાર જી!
હરણ હતુ સીતાનું શુ જાણુ, હું બેઠી આણે ઠાર જી. ૪૭
અગદ કહેછે અહીંથી કાઢો, અમો નથી જાણતા વાટ જી;
એકે ગતિ નથી સૂઝતી, અતર્ગત ઉચાટ જી ૪૮
તાપસી કહેછે અહીં આવે તે, નીસરી ન શકે નાટ જી;
આનંદશુ તમો અહીં રહો, શોધ કરો શા માટ જી ? ૪૯
અગદ કહે અમો ન રહેવાયે, અહીં આવે રામનું બાણુ જી;
પાતાળે પેઠા નવ છૂટુ, લે અમારા પ્રાણુ જી ૫૦

કડવું ૧૮ મુ.

રાગ દેશાખ

અગદ કહે અમે ન રહેવાય, અહીથી અમને કાઢો માય;
આજ એટલુ માગુ માન, જાણિયે દીધુ જીવતદાન ૧
તાપસી એમ વાણી ઉચરે, અહીં આવ્યુ તે નવ નિસરે,
અહીં રહેતા વૃદ્ધ ન થાય, અહીં રહેતા જોબન ન જાય ૨
નિશ્ચિંતપણે કરો ફળઆહાર, ખાતા ખૂટે નહિ નિરધાર;
પાવન પાણી પ્રેમે કરો પાન, આનંદ પામો આણે સ્થાન ૩
મને તમારી માયા ચઢી, તમ વિણુ રહી શકુ નહિ ઘડી;
અંગદ કરજોડી કરગરે, રઘુપતિ પ્રાણુ અમારા હરે. ૪
તાપસી કહે મીંચો લોચન, જો કો કરશો અવલોકન;

સત્ય વચન સાંભળજો સહી, તેણુ તો નીસરાશે નહિ. ૫
વચન સુણીને મીંચી ચક્ષ, ઉઘાડો એમ કહ્યુ સમક્ષ,
લોચન ઉઘાડ્યા ધરી ધીર, જુએ તો સહુ સાગરતીર ૬
આરેના આરે આણિયા, તાપસીકેરા ગુણ જાણિયા;
કુશતણા સાથરા કરી, સૂતા સઘળા ધીરજ ધરી ૭
અનશન લઇને તો આપ, જપે રામ સીતાના જાપ;
તજ્યા આહાર નીદ્રા ને નીર, અતિશે પામ્યા કષ્ટ શરીર ૮
ભૂખ્યા તરશ્યા સૂઈ રહ્યા, માહોમાહે બોલ એમ કહ્યા,
ભાઇઓ નથી આવતા મરણ, ત્રાહ ત્રાહ હો અશરણશરણ ૯
માહોમાહે પૂછે તુ મુઓ, સૂતો છે જાઇને જુજવો,
ઉત્તર આપ કહેછે કથી, મુજને મરણ આવતું નથી ૧૦
માહોમાહે માડે છે વાદ, પામેછે તે પરમ વિષાદ;
એક કહે આપણુ ત્યા નવ રહ્યા, આ પ્રભાવ કયમ જાયે સહ્યા.૧૧
ત્યાં નિર્મળ પીતા'તા નીર, વન ફળ ખાતા સુખ શરીર,
તાપસી ધરતી'તી પ્રીત, રહેતા હુતા રૂડી રીત ૧૨
અગદ કહે શુ બોલો વીર, ત્યા આવે રામચદ્રનું તીર,
જેણે બાણે વેધ્યો વાળ, તે આપણને હણે તતકાળ ૧૩
ચૌદ લોકમા ન શકિયે રહી, ગમતણા અપરાધી થઇ,
એવા વચન કહ્યા જેટલે, એ કથા રહી એટલે ૧૪
મહેંદ્ર નામે પર્વત પ્રૌઢ, તેતણી ગુફા અતિ ગૂઢ,
તે પર્વત છે સાગરતીર, આવી અથડાએ છે નીર ૧૫
ગુફાતણું છે મોટુ દ્વાર, પખી એક બેઠો તેણે દ્વાર,
તે મનમાહે કરે વિચાર, આદિ પુરૂષે આપ્યો આહાર ૧૬
વાનર મરતા જાશે જેમ, ખાવે ભક્ષ કરીશુ તેમ
પ્રૌઢા છે એ પર્વતપ્રાય, ખાતે ખાતા ખપી નહિ જાય. ૧૭
વહાલા જે વિશ્વંભર નામ, સત્ય થયુ તે આણે ઠામ,
પાખ વિના ઉડ્યુ કયમ જાય, અપગ સા આતુ કો થાય! ૧૮

---

૫ તેણુ ઇ૦—જો ગાઢ અવલોકન કરશો (જોગો) તો તેનાથી બાહાર નહિ નીસરાય. ૧૦ મુજને—મારે પ્ર ૨ ૧૮ વહાલા ઇ૦—વાહાલા (હરિ)નું નામ જે વિશ્વભર છે તે આ ઠેકાણે સાચુ થયું કેમકે જો એમ ન હોય તો હું અપંગ (પાખ વિનાનો હોવાથી)છુ ત્યા આતુ ભક્ષ ક્યાંથી આવી મળે?

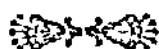
આગળ આણી કર્યો અંબાર, પ્લવંગમતણો નહિ પાર;
વાનરે સર્વે સાંભળી વાત, પખીતણાં વચન વિખ્યાત. ૧૯
આપણુનો કરશે આહાર, ભૂખે તો મરે નિરધાર;
આપણા ઉપર કોપ્યા રામ, એકે સિદ્ધ ન પામ્યું કામ. ૨૦
ભલો ભલો રે જટાયુધ, તેં સુકૃત શાં કીધાં શુદ્ધ;
સતીતણી વા'રે ચઢચો, સંગ્રામે સામે પાગે પડચો. ૨૧
શ્રીરામે આવી દીધુ છે દેન, એમ ઉચર્યા અંબુજનેન;
દશરથથી અધિક તું આજ, જો તેં કીધું મૂર્ધું કાજ. ૨૨
સીતા અર્થે તજિયા પ્રાણ, તારું કીજે શું વખાણ;
સીતાપતિ કહે સાચી યુક્તિ, મનોહર તું પામ્યો મુક્તિ. ૨૩
પીતાતણી પેરે સાર્યું શ્રાદ્ધ, ટાળી ત્રણ્ય ઋણની બાધ;
આપણુ અવગતિયા આજ, વર્ણું કીધે સીતાનું કાજ. ૨૪
તે સીતાની આગળ મુઓ, મોક્ષતણો અધિકારી હુઓ;
આપણુને આ કરશે આહાર, નરકતણો હોશે અધિકાર. ૨૫
પંખીએ વાત સર્વ સાંભળી, વાનર પ્રત્યે બોલ્યો વળી;
જટાયુ તે કોણે હણ્યો, શા માટે તે તો અવગણ્યો. ૨૬
વિસ્તારી કહો મુજને વાત, તે મારો થાયે લઘુ ભ્રાત;
સાઠ સહસ્ત્ર વર્ષનું બાળ, વય વિના કયમ કીધો કાળ. ૨૭
સંભળાવો મને ઊભા થઈ, વિરહ હું શકું નહિ સહી;
અંગદ ઉભો થઈને કહે, રામચરિત્ર તે રંગે લહે. ૨૮
એક સૂર્યવંશી સમર્થ રામ, ઇંદિવરઘન સુંદરશ્યામ;
જે તણુ છે નિર્મળ નામ, નામે આપે વૈકુંઠધામ. ૨૯
પિતાવચન પાળવા કાજ, આસા વન તજીને રાજ;
પંચવટી કરવા પાવન, અવતરિયા પ્રભુ જગજીવન. ૩૦
એવે હવું સીતાનુ હરણ, યુદ્ધ કરીને પામ્યો મરણ;
રામે આવીને દેનજ કર્યું, પખીકેરૂં કારજ સર્યું. ૩૧
તે સીતાકેરી જોવા શુદ્ધ, અહીં અમો આવ્યા સુણ બુધ;
વિહંગમ એમ બોલ્યો વાણી, ભ્રાતશોક અંતર અતિ આણી. ૩૨

---

૨૪. ત્રણ ઋણ-દેવઋણ, મનુષ્યઋણ, અને પિતૃઋણ. ૩૦. તજીને રાજ—તજી નિશ રાજ પ્ર. ૧. ૩૨. બુધ—હે ડાહ્યા (પક્ષી)!

વિસ્તારી વાત કહો મુને, ઉપાડી લેઈ જાઓ તમ કને;
વાનર કહે કોણ સમીપે જાય, એ આપણને મારી ખાય. ૩૩
અતિ દારુણ દીસેછે દેહ, માંડ મિષ કરેછે એહ;
અંગદ કહે હું જાઉં પાસ, આમે હું ઇચ્છુછું નાશ. ૩૪
ભૂખે કેમ ન જાયે પ્રાણ, પંખી સુખી થાય નિર્વાણ;
ત્યારે બોલ્યો જાંબુવાન, તમે શું જાઓછો યુવરાજાન. ૩૫
સેવકજનને દીજે કાજ, એને અહીં આણીએ આજ;
અંગદે આજ્ઞા દીધી જદા, ઉપાડીને આણ્યો તદા. ૩૬
વચ્ચે બેસારીને વાત, સંભળાવી સર્વે સાક્ષાત;
સંક્ષેપે સર્વે રામચરિત્ર, સુણતાં પાપી થાય પવિત્ર. ૩૭
સુણી જટાયુનું મરણ, વિહંગમ તો ઢળિયો ધરણ;
આક્રંદ કરે પછાડે અંગ, હા હા હું હુઓ નહિ ભંગ. ૩૮
જ્યેષ્ઠ જીવે, ને લઘુ મરે, વિધાતા વિવેક નવ કરે;
કાળતણી એ અવળી રીત, વિચારી જોતાં વિપરીત. ૩૯
વારી રાખે વાનર વીર, ભાઇ તું તો ધરને ધીર;
એને એમ રોવું નવ ઘાટે, આક્રંદ કરે તું શામાટે. ૪૦
મોટા મુનિજન વાંચ્છે મરણ, એ પામ્યો પુરુષોત્તમના ચરણ;
સીતાતણી તો વારે ચડી, દારુણ દેહ યુદ્ધે પડી. ૪૧
એનો કાંઇ મ કરશો શોક, ભાઇ રૂદન કરે તે ફોક;
પંખી કહે મને કરાવો સ્નાન, સૂતા છો સાગર સન્નિધાન. ૪૨
પાણીમાંહે બોળ્યો દેહ, બ્હાર આણી બેસાડ્યો તેહ;
વાનર સઘળા વીંટી વળ્યા, હામ હામથી ટોળે મળ્યા. ૪૩
પંખીને પૂછેછે વાત, જો સીતાશોધ જાણોછો ભ્રાત;
તો અમને માંડી કહો મર્મ, અમો ભૂલ્યા પડ્યાછું ભર્મ. ૪૪
સુગ્રીવે શોધ લેવા કાજ, મોકલિયા સાભળ ખગરાજ;
મસવાડાની અવધજ કરી, શોધ લઇને આવજો ખરી. ૪૫
તે ઉપર બહુ વીત્યા દિન, અમો મોહ પામ્યાછું મન;
અમને કાંઈ ઉપજે તુંથી, તું કાંઇ કહે કારણ કથી. ૪૬
તું સાથે તો મૈત્રી થઈ, અંગદે એવી વાણી કહી;
પંખી કહે પેખુંછુ પ્રીત, સીતાને હું રૂડી રીત. ૪૭
એ અહિંયાંથી શતજોજન, અશોકવાટિકા નામે વન;

આસોપાલવ તરુ હેઠ, સીતાને મેં જાણી... ૪૮
આશપાશ અનેક રાક્ષસી, કાળરાત્ર તે કૃત્યાસરશી;
જંઘાએ ઢાંકીને રતન, બેઠી બાળા અધોવદન. ૪૯
નિશાસા મેલે છે નેહ, આંખે આંસુ મેલે મેહ;
થર થંર થર ધ્રુજેછે દેહ, વિરહે વપુ પડેછે વેહ. ૫૦

કડવું ૧૯ મું

રાગ આડાતાલ.

અદ્દ્ભુત થઇછે આકળી, દામણી તે દીન;
છારી છેહ દેહ વળી છે, અતિશે થઈ છે મલિન.[1] ૧
અહીંથી શત જોજન છે પર્વત, ત્રિકૂટાચળ નામે એક;
સોનાનો શત જોજન છે, શોભાએ છે છેક. ૨
ત્રણ શૃંગ છે મણિતણાં, તેણે ત્રિકૂટાચળ નામ;
રાજ્ય ત્યાં રાવણતણું, નિર્મળ લંકા ગામ. ૩
ત્રીશ જોજન નગરનો ચોક, ફેરે છે વિસ્તાર;
વસે રાક્ષસ અસંખ્યાત, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૪
ઓ સામી દીસે જાનકી, રાવણે કીધું છે હરણ;
મૂર્તિવંતુ માથે ચઢાવી, લેઇ ગયો છે મરણ. ૫
અંગદ કહેછે અસંભવ એ, માન્યું તે કયમ જાય;
શત જોજનથી સામી દીસે, મન વિસ્મય થાય. ૬
પંખી કહેછે સત્ય માનો, હું મિથ્યા ન બોલું વાણી;
સંદેહ તારો સર્વે ટાળું, જેમ તું જાયે જાણી. ૭
અંગદ કહેછે એટલો, મારે મન સંદેહ;
તે તું ટાળ ભાઈ, મન આણી નેહ. ૮
પહેલું એકે પાંખ કયાં ગઈ તારી, તેં ઉડી ન શકાય;
માંસનો તો પિંડ જાણે, દુર્બળ દીસે કાય. ૯

---

[1] ૪૮. વાટિકા–વનિકા પ્ર. ૧. ૧. છારી ૪૦.—છારી છેય વળી છેય. પ્ર. ૩ ૭. ૭. જેમ તું જાયે જાણી–જેમ તું તો જાણુ પ્ર. ૧. ૯. પહેલું ઈ૦–પહેલું તો પાંખ તારી શું થઇ પ્ર. ૧.

બીજું આટલા દહાડા તું, શું કરતો (અહીંઆં બેઠો) આહાર;
અમને ખાવાને મન જે, માંડયો હતો વિચાર. ૧૦
ત્રીજું તું શું જાણે જે, રાવણે કર્યું સીતાનું હરણ;
પાંખ વિહોણો કેમ ઉડે, ચાલી શકે ચરણ. ૧૧
ચોથું જે જાનકી અહીંથકી, છે અતિ દૂર;
પેખે છે કેમ અહીં બેઠો, આડું અર્ણવ પૂર. ૧૨
પાંચમું તું કહે ભાઇ, તારૂં શું છે નામ;
એ સંદેહ સઘળો ટાળો, પછી બીજું કામ. ૧૩
પંખી કહેછે એકમના, સાંભળો સહુ કોય;
ચંચળતા પરિ પરહરો, તો સર્વ કહું હું સોય. ૧૪
સંપાતિ એવું નામ મારૂં, જ્યેષ્ઠ જટાયુનો ભ્રાત;
અરૂણપંખી પિતા મારો, જગત જાણે વાત. ૧૫
સીતાની જે શોધ જાણુંછું, તેહનું એ ઇધાણ;
પાંખ મારે નવી આવે, કહેતાં વચન પ્રમાણ. ૧૬
અંકુર જુઓ આ ઉદય પામ્યા, સતીની કહેતાં શુધ;
અંગદ પૂછે છે પંખીને, એ તો અહોળી બુધ. ૧૭
પાંખ તું ક્યમ પામેછે, કહેતાં સીતાની ભાળ;
કારણ તેનું કહે વિસ્તારી, વચન પરમ વિશાળ. ૧૮
પંખી કહેછે પ્લવંગમને, નયણે અમારે તેજ;
સહુનાથી અતિ ઉગ્ર હોવે, જાણજો તે સે'જ. ૧૯
જ્યારે અમો ઉડું આકાશે, પર્વત પ્રૌઢા જેહ;
તે કાંકરા સરખા અમો દેખું, અદ્ભુત ઊંચા જેહ. ૨૦
ગંગાદિક જે નદી ચોઢી, તે તંતુને આકાર;
પૃથ્વી પેખું ચક્ર સરખી, જે ફેરવે કુંભાર. ૨૧
તલમાત્ર આમિષ પડ્યું દેખું, એવી અમારી દૃષ્ટ;
તે માટે દેખુંછું જાનકી, સર્વ જાણે સૃષ્ટ. ૨૨
એક વાર અમો ઊડતા, બળવંતા બે ભ્રાત;
બ્રહ્મલોક ઉડતા ગયા, જ્યાં જગતનો તાત. ૨૩
બ્રહ્મસભામાં જઇને બેઠા, જાણજો ક્ષણમાત્ર;

૧૪. પરિ–દૂર. ૨૨. આમિષ–માંસ.

આશા માગી ઊડિયા, અતિ ચપળ અમારાં ગાત્ર. ૨૪
દિવાકરના રથ સાથે, ઉડવા લાગ્યા બેહ;
અરૂણ જેનો સારથી, એમાં નહિ સદેહ. ૨૫
જટાયુની પાંખ કોમળ, અનુજ મારો ભ્રાત;
મેં પાંખ મારી આડાડીને, થઇ વારૂ વાત. ૨૬
રવિની રશ્મિએ કરી, ઉપન્યો બહુ તાપ;
જન્મસ્થાનકે જઇ પડયો, જટાયુ તે આપ. ૨૭
મને તો લાગ્યાં ખરાં, દિવાકરનાં રશ્મ;
પાંખ મારી પ્રૌઢી હતી, તે બળીને થઇ ભસ્મ. ૨૮
મહેંદ્ર ગિરિની ગુહ્વામાંહે, નિશાકર ઋષિજન;
આનંદે રહેતો અહીં, સુણો સત્ય વચન. ૨૯
તે નિત્ય કરવા નીસરતો, ત્યારે સાવજો સહુકોય;
સેવા તો કરતા સહી, સેનાની પેરે સોય. ૩૦
નિત્ય કરી ઘેર આવતા, પશુ પામર માત્ર;
કો કોને વિઘ્ન ન કરે, ભક્ષ્ય જેનાં ગાત્ર. ૩૧
શત્રુ સઘળા મિત્રની પેરે, સાથે થકી તો જાય;
આશ્રમ કેરે આંગણે, આવી રહે ઋષિરાય. ૩૨
સિંહને આપે આગન્યા, હસ્તીને કરી હાથ;
સેવકની પેરે શીખ આપે, સાચરો સહુ સાથ. ૩૩
હું પડયો પેખુ બારણે, માંસનો જેમ પિંડ;
આ અહીંઆં કોણે નાખ્યો છે, દૈવે દીધો દંડ. ૩૪
ઉચ્છિષ્ટ નાંખી આશ્રમ મારો, અપવિત્ર કર્યો અપાર;
ત્યારે હું તો રોવા લાગ્યો, આંખે આંસુધાર. ૩૫
તાપસ કહેછે મુને કે' તુ, કાં કરેછે રૂદન;
ત્યારે મેં મહામુનિ પ્રત્યે, વળતુ કહ્યું વચન. ૩૬
આજ મારે અભાગ્ય છે, ને દૈવ થયોછે રાંક;
તમો ઓળખતા નથી તો, કોનો કાહુ વાક? ૩૭
શું જાણું તું કોણ છે, મને પૂછયો મર્મ;

૨૭. રશ્મિ–કિરણ. ૨૮. રશ્મ–રશ્મિ(કિરણ). ૩૦. નિત્ય–સંધ્યા વંદનાદિ નિત્યકર્મ. સાવજો–વનચર પ્રાણીઓ.

નિસાસો મે મોટો મૂકીને, કર દીધો કર્મ ૩૮
ઓળખતા તમે શે નથી, સપાતિ જટાયુધ,
નિત્ય પ્રત્યે અહીં આવતા, સેવક તમારો શુદ્ધ. ૩૯
સૂરજને કિરણે કરી, બળી મારી પક્ષ,
જટાયુ ગયો જન્મસ્થાનક, સર્વ કહ્યુ સમક્ષ ૪૦
વચન સુણીને નિશાકરે, સબળ માંડયો શોક,
અજાણે મેં અવગણ્યો, નિશ્ચયો તું રોક. ૪૧
રે'રે' ભાઈ રૂદન કરતો, ત્રેતાયુગમા જાણ,
અવતાર ધરશે અવનિ ઉપર, સમર્થ શારંગપાણ ૪૨
પિતાવચને પચવટીએ, આવશે શ્રીરામ;
રાવણ હરણ કરશે જાનકીનું, મરણ કેરૂ કામ ૪૩
જાનકીનો શોધ લેવા, આવશે વાનર વીર,
સાથરો પાથરી શયન કરશે, સાગરકેરી તીર. ૪૪
ત્યા તુ તો સર્વ કહેજે, સીતાકેરી શુધ,
પાંખ તારી પ્રકટ થાશે, શીખવી સર્વે બુધ. ૪૫

તમારે અર્થે તેના ભક્ષ, મેં પસારી પહોળી પક્ષ. ૧
પૂર્વસાગર છેડો એક, બીજે સિંધુ પશ્ચિમ વિવેક;
આડો આવે તેને લઇ જાઉં, પિતાનો ઓશિંકળ થાઉં ૨
રથ બેસી એવે રાક્ષસ કોય, સાથે એક સુંદરી સોય,
મેં જાણ્યો એ આવ્યો અહાર, અંગે જાડો છે અપાર. ૩
દશ મસ્તક ને ભુજ વીશ, દેખી મને ચઢી અતિ રીસ;
મેં મારવા કીધું મન, રાક્ષસ બોલ્યો લલિત વચન. ૪
જેને સાથે હોયે નાર, તેને તુંયે ન મારે હાર,
સ્ત્રીહત્યાનું લાગે પાપ, નિરાધાર એ થાયે આપ ૫
કાલાવાલા કીધા કોડ, વિવિધ વિનતિ કરી કર જોડ,
દયા ઉપની દેખી દીન, મેં પણ વચન કહ્યું લેવીન. ૬
વામ પાખ ટેહળ થઇ જાય, તેમ જાતો હુઓ તે રાય,
દેહ દમતા હતા ઋષિજન, તેણે કહ્યું એ દશવદન ૭
એ તો તને કરત કદન, મારી મોકલત જમસદન,
સીતાનું કરી જાયછે હરણ, તેણે તુ ન પમાડયો મરણ ૮
પછે હું પામ્યો પશ્ચાત્તાપ, અણજાણે ગયો એ આપ,
સીતા હરણ કરી જાતો જાણત, અંત એનો તો હું આણત ૯
તે માટે તુને લાગી વાર, અસુરે આણ્યો આહાર,
કહેતા પોહોળી તો થઇ પાખ, હવે કરૂં ઉડવાની ધાખ ૧૦
અગદતણું મનાવ્યું મન, સુણી વચન થયો પ્રસન્ન,
એટલે દારૂણ વાયો વાય, પડછંદા અતિ પ્રૌઢા થાય ૧૧
પડે કાકરા ને રેણુ, અરણ્ય આકળા થાયે એણુ;
ગિરિતણા તો ઉડે શૃંગ, શિલા સામગ્રી થઇને ભગ ૧૨
જાણે પ્રલયતણો પવન શતખંડ થાયે ત્રિભોવન,
વાનર સઘળે માડયો સોર જાણ્યું રાક્ષસ આવ્યો ઘોર ૧૩
શિલા શિખર વૃક્ષ ગ્રહી પાણ, માર માર મુખ બોલે વાણ,
ઊગામીને ઊભા વીર, રવે ચઢી પાડેછે રીર ૧૪
સપતિ કહેછે સુણો મર્મ શાને કાજે કરોછો શ્રમ,
નહિ રાક્ષસ એ મારો તન, મળવા આવે સુજશુ મન ૧૫

---

૮ તને-તારૂં કદન-નાશ. ૧૨ એણુ—હરણ

તેની પાંખતણો જે વાય, તેણે વૃક્ષ સમૂળાં ઉડી જાય;
શિખર શિલા સામટી સાર, ઉડે પાંખ પવનને પ્રહાર. ૧૬
સુપાર્શ્વ નામે સુત જેહ, પર્વતપ્રાયે પ્રૌઢો દેહ;
આવી પિતાને કર્યો પ્રણામ, પૂછ્યુ કપિ આવ્યા કોણ કામ? ૧૭
સંપાતિ કહેછે તેણીવાર, વાનરને તું કર નમસ્કાર;
સંભળાવ્યો સર્વે સમાચાર, સીતાની શોધ કહેતાં સાર. ૧૮
પાંખ પામ્યો હું નિરધાર, એણે મને કર્યો ઉપકાર;
પ્રણામ કરીને કહે પંખીરાજ, કપિ કાંઈ દ્યો મુજને કાજ. ૧૯
હું પાખ પહોળી કરૂ પ્રૌઢ, એની લાખ થાઓ આરૂઢ;
લંકાએ ઉપાડી મેલું, રવિ અસ્તાંગત થાતા પહેલું. ૨૦
કહો તો ત્રિકૂટાચળ ઉખેડુ, કહો તો પાખ પ્રહારે કરી ફેડું;
કહો તો રાક્ષસ સઘળા ચેડું, જાણે જમનું આવ્યું તેડું. ૨૧
કહો તો પાછા પાતાળે ચાંપુ, પરાક્રમ કરતો કાંઈ ન કાંપું;
આકાશે અતિ ઉંચા નાખું, ત્રિકૂટાચળ નામ ન રાખુ ૨૨
કહો તો નખને અગ્રે તોળું, કહો તો સાગરમા ઉંધો બોળું;
કહો તો રાક્ષસ હણી કરૂ સૂનો, કહો તો બાળીને કરૂં ચૂનો. ૨૩
કહો તો નખશિખર કરી કોરૂં, મૂઠીમાં ઘાલીને મોરૂં;
કહો તો રાવણને મારૂં, સીતાકેરો શોક નિવારૂં. ૨૪
કહો તો સાગર સાતે શોષુ, જેમ તેમ કરી તમને સંતોષું;
કહો તો પૃથ્વી આખી ઉથાપુ, કહો તો સોમ સૂર્ય આણી આપું. ૨૫
કહો તો આકાશ આખો ઉતરડુ, કહો તો મેરૂને મહીએ મરડું;
કહો તો સીતાને અહીં લાવુ, શ્રીરામચંદ્રને ભલુ મનાવુ ૨૬
વાનરે મળીને કર્યો વિચાર, એ આપણુ આગળ કરે અહંકાર;
એને આપણ શીખજ દીજે, આપોપે કારજ સર્વ કીજે. ૨૭
અંગદ કહે કહ્યું તે કીધુ, જીવતદાન તમોએ દીધું;
અમારામાં ઘણા છે એવા, સર્વ કારજ કરવા તમ જેવા. ૨૮
શોધ માત્ર જ્યાનું કામ, અમને એમ કહ્યુ છે રામ:
સીતાની લઇ આવો ભાળ, રાક્ષસ હું હણીશ તાતકાળ. ૨૯
વણ આજ્ઞા કેમ કીજે કર્મ, નહિ એ સેવકનો ધર્મ;

૨૪. નખશિખર કરી—નખના અગ્ર ભાગથી.

પિતા પુત્ર તમો સુખે સધાવો, અર્થ પડે ત્યારે વળી આવો. ૩૦
અમારામાં છે એવા અનેક, તમે કહ્યું તે કરી વિવેક;
આજ્ઞા માગી ઉડ્યા આકાશ, પ્રેમ ધરીને પરમ પ્રકાશ. ૩૧
વાનર મળી વિચારે વાત, કહો કોણ ક્યમ જાશું ભાત;
એકે ફાળે શત જોજન, જે જાતાં મોહ ન પામે મન. ૩૨
લંકાને આખી જઇ જોય, રાક્ષસ ભેદ ન જાણે કોય;
સીતાને સર્વ સંભળાવે વાત, વળતી શોધ સુણો સાક્ષાત. ૩૩
લેઈ આવે ત્યાંથી ઈંધાણ, આપણને તે આપે પ્રાણ;
જેમાં હોય જેટલી શક્ત, વિસ્તારી વેગે કહો વક્ત્ર. ૩૪
ગજ કહે જાઉં દશ જોજન, એકે ફાળે તો ત્યાં ધન્ય;
ગવાક્ષ કહે જાઉં વીશ, ગવયે કહ્યું હું ટપું ત્રીશ. ૩૫
ગંધમાદન કહેછે ચાળીશ, એકે ફાળે જાઉં ઇશ;
શતબળી કહે પંચાશ, પછે હું તો ખાઉં શ્વાસ. ૩૬
કુમુદ કહે જાઉં સાઠ, એટલો વાનરનો પરિપાઠ;
મયદ કહે હું શીત્તેર સાર, એકે ફાળે જાઉં અપાર. ૩૭
નળ કહે હું એંશી ઉડુ, આઘો જાઉં તો જળમા બૂડું;
નીલ કહે હું તો જાઉં નેવું, અહીંથી એક ફાળ એવી દેઉ. ૩૮
ત્યારે બોલ્યો જાંબુવાન, વાળીતણો જે વૃદ્ધ પ્રધાન;
સત્તાણું જોજન હું જાઉં, વળતો વીશ શ્વાસે ભરાઉં. ૩૯
આગે શત જોજન સેહેજે જાતો, જ્યારે ભરજોબન મદમાતો;
ધરડાપણમા ગયુ ન જાય, મોઢે મારે શ્વાસ ન માય. ૪૦
તેમા થયો એક ખોડો પાગ, હવે નહિ ઉછળ્યાનો લાગ;
અંગદ પૂછે છે વાત, મારે મન સંદેહ સાક્ષાત. ૪૧
ક્યમ તમારો થયો ખોડો ચર્ણ, એવાં શાં કીધાં આચર્ણ;
વળતો વદે મુખ જાંબુવાન, સાભળ રે તું ચતુરસુજાણ. ૪૨
કુંજર નામે રાક્ષસ કોય, સહુ કોને સંહારે સોય;
જ્યાં દેખે તાપસનાં વૃંદ, ત્યાં મારવા આવે મંદ. ૪૩
ઉપર પર્વત પ્રૌઢો નાખે, માર માર મુખ વાણી ભાખે;
કાયાને તે કાઢી ખાય, એમ રાક્ષસનું ઉદર ભરાય. ૪૪

૩૭. પરિપાઠ–અભ્યાસ. 'એટલે વાનર પૂરી પાઠ' પ્ર. ૩ છ.

બીજો નવ જાણે વ્યાપાર, એમ કરી મરવો આહાર;
એક સમે બેઠા ઋષિજન, દારણ દેહ દમતા'તા વન ૪૫
એવે અંતરિક્ષ મારગ આવ્યો, પર્વત પ્રૌઢો ગ્રહીને લાવ્યો,
તાપસને હણવાને કાજ, ગાઢે કરવા લાગ્યો ગાજ ૪૬
હું બેઠો'તો એક ગિરિને શૃંગ, મેં જાણ્યું ઋષિનો થાશે ભંગ,
મહાનુભાવ દમેછે દેહ, ઉપર પર્વત નાખે એહ ૪૭
નાખ્યો પર્વત આણીને રીસ, કોપ કરી પાડે અતિ ચીસ;
મેં આડું ત્યાં ટીંચણ ધરિયું, પર્વતપ્રહારે કડકા કરિયું ૪૮
પર્વત ભાગીને થયો ભૂકો, રાક્ષસ તે નાખતો ચૂક્યો,
ત્યારનો પગ થયો અતિ ખોડો, તેણે પથ ક્રમું હું થોડો ૪૯
જઇ શકું સત્તાણું જોજન, એટલા ઉપર ન ચાલે મન,
અંગદ એણીપેરે બોલ્યો વાણ, હું કાંઇ કરી શકું નહિ કાણ ૫૦

કડવું ૨૧ મું.

રાગ જીતમાન

અંગદ એણીપેરે ઉચરે રે, સાંભળો વાનર વાત રે,
તમો તમારાં બળ કહ્યાં રે, ભેદ લહો મેં ભ્રાત રે ૧
જો મારે માથે મૂકિયો રે, સુગ્રીવિયે ભાર રે,
તો તો મેં વહી છૂટવું રે, આપ્યો જે અધિકાર રે ૨
શોધ લીધા પાખે જો જાઉં રે, પોસાઉં નહિ લગાર રે,
રઘુનંદન વારી નવ રાખે, સુગ્રીવ કરે સહાર રે ૩
વેરીના વાચ્છ્યા ફળે રે પહોંચે મનની આશ રે,
મને મારવાનો મતો રચ્યો છે, જે મોકલિયો વનવાસ રે ૪
જદ્યપિ હું તો ગયો નથી, કહીંએ શત જોજન રે,
તોએ મેં જાવું સહી રે, મનાવું રામનું મન રે ૫

---

૪૬ ગાજ—ગર્જના ૪૮ ક્રમું—ઉલ્લઘું કાણ—મોકાણ. અર્થાત્ હું તો કાંઇએ કરી શકું એમ નથી. અથવા કા'ણ—પ્રતિજ્ઞા ૧ રાગ જીતમાન—તાન જીતમાન પ્ર ૨

પિતા માથે મોટા મારે, કાંઇ ન પડયુ કામ રે;
જાણું નહિ ને જાવુ પડશે, અપરાધી થઈ આમ રે. ૬
સમસ્ત વાનરમાંહે મોટો, વાળી વડો રાજન રે;
લાડકવાયો એક દીકરો, મને હુતાં માન રે. ૭
પિતાનું બળ જ્યારે મનમાં, જોઉછું વિચારી રે;
ત્યારે જાણુંછું જાવાનો, હઇશ હું અધિકારી રે. ૮
લક્ષ જોજન લીલાએ જાતો, ખાતો નહિ તે શ્વાસ રે;
પર્વત બેઉ ઉછાળતો, અંતર નહિ તે આયાસ રે. ૯
તો તેનો હું વડો દીકરો, શત જોજન શી માત્ર રે;
તેના અંગથકી ઉપન્યો, ગૌર અમારૂં ગાત્ર રે. ૧૦
જવાશે નહિ તોયે રૂડું, જદ્યપિ પડું જળમાંય રે;
સુગ્રીવ મને આમે મારે, જો જાઉં હું ત્યાંય રે. ૧૧
વેરીને હાથે મુઆ ખાખે, જેમ તેમ મરવુ રૂડુ રે;
કે સીતાની શોધ લઈ આવું, કે સાગરમાહે બૂડું રે. ૧૨
તમો સહુ છૂટી પડો રે, પણ હું છેરો ક્યમ છોડુ રે;
રામે મને આજ્ઞા આપી, કાજ નહિ એ થોડુ રે. ૧૩
એટલુ તો દેખુ નહિ તમને, જેટલી મને પીડ રે,
લોક ઉખાણો એમ કહેછે, "ભાડુતે ન ભાજે ભીડ રે." ૧૪
જાંબુવાન કહેછે યુવરાજા, એ શા કહ્યા કથન રે;
અરે આવડા સેવક આગળ ઊભા, જાનારા જે જન રે. ૧૫
એંશી લાખમાહે દશ બોલ્યા, હવે કેટલા થાકે રે;
જાનારા તે જોયા છે, તે તલપ ભરવા તાકે રે. ૧૬
સઘળા બોલી રહ્યા પૂઠુ, તેં બોલવું વીર રે;
ત્યાર લગે કાંઇ નવ કહેવું, ધરી રહેવું ધીર રે. ૧૭
હાલા ઘડા તે છલક છલે રે, ભારે ભર્યા ન બોલે રે;
જાનારો તે જેહ છે, નહિ કો તેને તોલે રે. ૧૮
અરે અણબોલ્યા બેઠા શા માટે, ઉત્તર શે ન આપે રે?
બીજા સઘળા બોલી રહ્યા, તું રાખ્યો છે થાપે રે. ૧૯

---

૧૪. એટલું તો ઇ૦—જેટલી મારા મનમાં પીડા છે, એટલી પીડા તમારા મનમાં હોય એમ હું દેખતો નથી. ૧૯. થાપે—થાપણ રૂપે.

અરે રામચંદ્રને રોતા મેલી, અહીં આવ્યો છે આપ રે;
નિશ્ચિત થઈને બેઠો શામાટે, પ્રકટ ન કરે પ્રતાપ રે। ૨૦
કોણ અવસર આળસ આણ્યાનો, જોને વિચારી વીર રે;
સહુ પાછળ તું શું બેઠો છે, શે ધરી રહ્યો છે ધીર રે ૨૧
અરે અણબોલે ને ઉંધે મસ્તકે, શું બેશી રહ્યો છે બુદ્ધિહીન રે;
કાયરની પેઠે કાં કાયા, દીસે દામણી દીન રે. ૨૨
ઉત્પત્તિ તારી જોને વિચારી, કોણ છે તારો તાત રે;
પવનથકી તું પ્રકટ થયો છે, અંજની તારી માત રે. ૨૩
એકમના થઈ સહુ સાંભળો, જેની કહુ ઉત્પત્ય રે;
જે ઉપમા દીજે તે છાજે, સત્ય કહું તે સત્ય રે. ૨૪
બ્રહ્માજી સભા પૂરીને, બેઠા છે એકવાર રે;
અમર સમસ્ત પરવર્યા, સ્વાહા સ્વધા વષટ્કાર રે. ૨૫
ત્યાં પુંજીકસ્થલી નામે અપ્સરા, નાચે છે નિરધાર રે;
તાન તરંગ ને રાગ રાગણી, ઘોર મધુરસ્વરતાર રે. ૨૬
ગ્રામ મૂર્ચ્છના સંગીત સાહિત્ય, કરે થેઇ થેઇકાર રે,
તે સભામાં સામો બેઠો છે, પવન પ્રેમ અપાર રે. ૨૭
વારે વારે વદન અવલોકે, શ્યામા સુંદર રૂપ રે;
પવને પાલવ પાછો ફીપ્યો, જોવા અંગ અનુપ રે. ૨૮
બ્રહ્માએ જાણ્યું તે સર્વે, ચેષ્ટા કરેછે એહ રે;
માહોમાહે મોહ પામેછે, અચળમતિ અતિ નેહ રે. ૨૯
બ્રહ્માને તો ક્રોધ ચઢયો અતિ, શ્યામાને દીધો શાપ રે;
પવનને સાથેથી શાપ્યો, પામીને અતિ તાપ રે. ૩૦
મારી સભામાં મનમાન્યે, કર્યો છે વ્યભિચાર રે;
પાપીને આવવાનો અહીંઆં, નહિ [કંગો] અધિકાર રે. ૩૧
સભામાં બેઠા નવ કીજે, કહીએ જેટલાં વાનાં રે;
પ્રસિદ્ધ તો નવ કીજે, જે સરજ્યાં છે છાનાં રે. ૩૨
સભામાં સ્ત્રી સામું જોઇ, કીજે નહિ કટાક્ષ રે;
ઉપસવાલસ ધર્યું ન થઇએ, રહીએ ધીરજ રાક્ષ રે. ૩૩

---

૩૩. ઉપસવાલસ—(उत्ससने विलसने) હરખપેલા. 'ઉપસવાલસ ધણું ન કીજે' પ્ર. ૨ ☉ રાક્ષ–(રાખ) રાખી–'રાખી' પ્ર. ૪ થી.

ડાકુ તો ડોનાવિષે નહિ, કીજે નહિ તો હાસ રે,
મોટાની નિંદા નવ કીજે, નક્કી જે ગુંજ પ્રકાશ રે ૩૪
આપોપાની સ્તુતિ ન કીજે, ઉખાખીએ નહિ અપાર રે,
થુંકીએ નહિ સભામા બેઠા, ઉંઘીએ નહિ લગાર રે ૩૫
જો તેં નારી સાસુ નિરખ્યુ, તો તું તિર્યંક્ પામે તન રે,
એથકી તો તું ઉપજજે, પુનરૂપે થઇ પવન રે. ૩૬
અપ્સરા તુ વાનરી થાજે, ચચળતા કીધી માટ રે,
તુજ વિરે ત્યા એ અવતરજે, નેહ ધરીને નાટ રે ૩૭
કુંજર નામે કો એક વાનર, અજનાચળ તેનો વાસ રે,
અજન જેવો આખો પર્વત, ત્યા અવતરજે ઉલ્લાસ રે ૩૮
કુંજરને એક કન્યા આવી, અંજની તેનું નામ રે,
અજનાચળ ઉપની માટે, સુંદરતાનું ધામ રે ૩૯
દિવસે દિવસ તે વૃદ્ધિજ પામે, મનોહર તે મૃગનયણી રે,
સકળગુણ સપૂરણ સોહે, સકળ કળા શશિવરણી રે ૪૦
વાનરી પણ કામચારિણી, ઇચ્છાએ ધરે રૂપ રે,
અગ અંજની મધુરી તે, દીસે અતિ અનુપ રે ૪૧
એમ કરતા મોટી થઇ બાળા, મુગ્ધા મનોહર વેષ રે,
જોબનના અકુર ઉદય થયા, પણ પુરૂષ નહિ પ્રવેશ રે ૪૨
કુંજરે ચિંતા મન માડી, કોને કન્યા દેશુ રે,
કન્યાદાનતણુ ફળ મોટુ, સુકૃત શી પેરે લેશુ રે ૪૩
એટલાને દેવી નહિ કન્યા, જો તે બેસે વા'ણ રે,
રોગી અથવા દુર્બળને જે, પ્રદેશ કરે પ્રયાણ રે ૪૪
અતિ નાનાને ન દેવી, નિર્ધનને નહિ નાટ રે,
શ્રોત્રિયને તો ન દેવી, જે જોવરાવે વાટ રે. ૪૫
વેરાગીને ન દેવી, અતિ મોટાને ન દેવી રે,
આપણ સરખાને તો દેવી, કોડીએ પણ ન લેવી રે ૪૬
અનાચારીને ન દીજે, અતિ પાસે નહિ અતિ દૂર રે,

---

૩૪ ગુંજ–ગુહ્ય) ગુપ્ત ૩૫ આપોપાની–પોતાની ઉખાખીએ–ખુખારા કરીયે ૩૬ તિર્યંક્–પશુ એથકી–એ અપ્સરા થકી ૪૧ મધુરી–સુન્દર ૪૫ શ્રોત્રિય—સાત્રી પ ૩ છ

અતિ ઉંચાને દીજે નહિ, ભયકર જે ભૂર રે ૪૭
સરખા સત્વાને કીજિયે, મૈત્રી વિવાહ વિનાદ રે,
વિષમ સત્વાને તો કીજે, પામિયે પરમ વિષાદ રે ૪૮
કેસરી વાનરને દેઉ કન્યા, જે વાળીતણો પ્રધાન રે,
વિવાહ તો વારૂ કરશે, લેઇ આવશે જાન રે ૪૯
કેસરી વાનરને કહાવ્યુ, વે'લા વરવા આવે રે,
વાળી વાનરને તો તેડી, ભલો થઇને ભાવે રે, ૫૦

કડવું ૨૨ મું.

રાગ દેશાખ એકતાલી.

વાળીએ તે તો વાત સાંભળી, વિવાહનો વિસ્તાર;
જાને જાવાની કરી સજાઇ, પરવરિયો પરિવાર ૧
વાનરીઓ ગાદે ગાય છે, પરમ ધરીને પ્રીત,
કિન્નરીઓ કાઇએ ન પોમાયે, જોતી રૂડી રીત ૨
બ્નદરણી છે જોવા સરખી, નયને નેહ જણાવે,
કેસરીને કરી આગળ, વાળી વાનર આવે ૩
કુમુદ મયદ ને ગંધમાદન, શતમળી ને શૂર,
વિનત વીરજ ઋષભ સાથે, આવે ઉરાઉર ૪
ગજ ગવાક્ષ ને ઋષભ વાનર, જોધા જાુવાન,
એ આદિ લેઇ સાથે, સઘળા એ પ્રધાન ૫
કુંજરે જાનીવાસો આપ્યો વારૂ જોઇ વન,
શીતળ મદ સુગધ સુક્ત તો, વાયે ત્રિગુણ પવન ૬
ફળ ભારે તરૂ નમ્યા છે, જાણે કરેછે નમસ્કાર,
વાનરને તે વન સમર્પ્યું, આનદે કરો આહાર ૭
કુંજરે કેસરીને દીધુ, ત્યારે કન્યાદાન,
વાનરીઓ સઘળી સતોષી, મનાવીને માન ૮
વાગીને વિવિધ પેરે આપ્યો, શોભતો શૃગાર,
પે'રામણી ત્યાં પૂરી કીધી, પ્રેમતણો નહિ પાર ૯
અજનીને પરણીને, કેસરી કપિ પરવરિયો,

---

૬ વન-ઉપવન—બાગ

કિષ્કિંધાએ આવ્યો આનંદે, વિવાહ વારૂ કરિયો ૧૦
અંજની તો પિયર આવી, આનંદે એકવાર,
જોબનમદે અતિ માતી, નમી રહી સ્તનભાર. ૧૧
એક સમે તે અંજની, થઇ ઋતુસ્નાત;
માનસરોવર ગઇ ઝીલવા, જેમ ન જાણે તાત. ૧૨
સરોવર કેવું સુંદર, આ તો અતિ અનુપ;
પાળ્યે પાદપ પરમ મનોહર, જાણ્યું જાય શું જૂપ. ૧૩
અપ્સરાનું અંગ ધરીને, ઉભી છે એક વાર,
વેણી તો વારૂ વિસ્તારી, સૂકવવાને અપાર ૧૪
મોર એ પડયા મોહ પામીને, નાચે છે નિરધાર;
વેણી દેખી વહે આસુ, એની નહિ અપાર ૧૫
એવામાં પવને આવી, દીધું આલિંગન;
અંજની કહેછે કોણ અધમ છે, મેલું જેનું મન. ૧૬
દીસે નહિ ને સ્પર્શ કરેછે, દેવ દૈત્ય કે જક્ષ;
હમણા શાપ દેઇશ હું તુંને, સાચુ કહે અમક્ષ. ૧૭
હુ સતી સાધવી મમ્મર્ છુ, તુ કો એક છે જાર,
આભડવા જોગ નહિ અમને, ઘટે નહિ વ્યભિચાર ૧૮
તુ સરપી લપટ કો બીજો, જોઇને તુ જાય,
તું સરખો જેને જોઇનો હોય, તો તેનો તુ પતિ થાય. ૧૯
શાપીશમા રે શ્યામા મુજને, હુ તો છુ વાય,
બ્રહ્માનો શાપ છે આગે, ધરવાને કપિકાય ૨૦
પેહેલે જન્મે તુ અપ્સરા, પુંજિકસ્થલી તારૂં નામ,
તુજ દેખીને થયો વિહ્વળ, વાપ્યો મુજને કામ ૨૧
તુજથકી જે વિરહ વાપ્યો, તે બીજો કોણ ટાળે,
શરણાગત આવ્યો જાણીને, પ્રીત પાછલી પાળે. ૨૨
પચબાણ પૂરા પીડે છે, અતુર થયુ છે અંગ,
તે માટે હુ અહીં આવ્યોછુ, કરવા તો તુજ સંગ ૨૩
અંજની કહેછે અલ્પમતિ, તજી સતીનો ધર્મ,
એવી હુ તો અધમ નથી જે, કરૂં કૂડું કર્મ ૨૪

---

૧૩. પાળ્યે—પાળ ઉપર

સ્વભાવે તું તો અતિ ચંચળ, નહિ લોકની લાજ;
એક સ્થાનક રહેવું હોય તો, ન કર એવાં કાજ. ૨૫
પિયરમાંહે કેમ પેસાઉં, મારી કાઢે બાપ;
સાસરે શી પેરે સમાઉં, કહેશે કીધું પાપ. ૨૬
નિંદા લોક કરે તે મારી, કલંક કૂળને લાગે;
અમારા કુળમાં તો એવું, નથી કર્યું તો આગે. ૨૭
સતીવ્રત તારૂં નહિ જાયે, વળતું બોલ્યા વાય;
તત્કાળ તું પુત્ર જણીશ, ગર્ભવતી નહિ થાય. ૨૮
મારો આત્મા તુંજ ટાળી, ધરી શકે નહિ કોય;
તે માટે મળવા દે મને, દૂષણ કશું ન હોય. ૨૯
સાઠ તોલા સોનાના પાત્ર વિણ, ન રહે સિંહણનું દૂધ;
સમ તું ટાળી અંશ મારો, ધરી શકે કોણ શુદ્ધ. ૩૦
કામવાસનાએ કાંઇ તુજને, નથી કરતો સંગ;
આપોપે અવતરવા તુંથી, ધરવા વાનર અંગ. ૩૧
અંજની કહેછે અર્ભક લેઈ, સાસરે શી પેરે જાઉં;
કહેશે કોનો કુંવર લાવી, હેલાં હળવી થાઉં. ૩૨
એવું તું જણીશ નહિ બાળક, જે નિંદે તુજને કોય;
મુજ સરખો ઉત્કૃષ્ટ ઉપજશે, જે દેખી વિસ્મય હોય. ૩૩
એમ કહીને અંજનીને, દીધું આલિંગન;
આપોપાનો આત્મા મેલ્યો, પ્રવર્ત્યા પવન ૩૪
અંતર્ધાન થયો આનંદે, અંજનીએ જણિયો તન;
જાણે જગ્ન કુંડમાં થકી, કાઢિયો હુતાશન. ૩૫
ઉદધિથી જેમ ઇંદુ પ્રકટ થયો, પ્રાચી દિશાથી ભાણ;
ગુફામાંથી જેમ સિંહ નિસર્યો, પરાક્રમ પ્રૌઢ પ્રમાણ ૩૬
અંજની ખોળે બેસારી, કરાવે પયપાન;
હરખે હેરીને હાલરૂં, મધુરે સ્વરે કરે ગાન. ૩૭
જાણે શું જાસુ ફૂલ્યો છે, એવો દેહનો રંગ;
તત્કાળનો જણ્યો અતિ કોમળ, આવું છે અતિ અંગ. ૩૮

---

૩૦. સાઠ તોલા—"સાઠ સોલા" પ્ર. ૩-૪. ૩૬. ઉદધિ—સમુદ્ર. પ્રાચી—પૂર્વ ૩૭ હેરીને—જોઇને.

આદિત્ય ઉગ્યો અવલોકીને, ફળ માનીને માગે;
કે કમળ રાતું જાણીને, બાળક રોદે લાગે. ૩૯
સાન કરી દેખાડે બાળક, માતા સુજને આપ;
મોઢે બોલી શકે નહિ કાંઇ, વાણીએ નહિ વ્યાપ. ૪૦
માતા કહેછે આદિત્ય ઉગ્યો, આ તો આપ્યો ન જાય;
દીશા સઘળી દીપાવે છે, અતિ અજવાળું થાય. ૪૧
ઉચ્છંગેથી ઉછળ્યો એવો, દિનકરને જઇ વળગ્યો;
ઉખેડવા લાગ્યો આદિત્યને, કેમે ન થાયે અળગો. ૪૨
સૂરજે જાણ્યું એ બીજો રાહુ, પ્રકટ થયો કો પ્રૌઢ;
એ તો ઉદરમાં ઉતારે, પાપ પ્રકટ થયું ગૂઢ. ૪૩
આદિત્ય આક્રંદ કરવા લાગ્યો, કો મને મેલાવો;
હા હા હવે હું ખરો વગુત્યો, વેગે વા'રે આવો. ૪૪
ઐરાવત ચઢી ઇંદ્ર આવ્યો, વજ્ર ગૃહીને પાણ;
દિનકર ઉપર દયા કરીને, માર માર મુખ વાણ. ૪૫
વાનરને તો મસ્તકે માર્યો, વજ્રકેરો પ્રહાર;
મૂર્છા ખાઇને પડ્યો મેદિની, બાળક તેણીવાર. ૪૬
પ્રૌઢ પર્વત ઉપર પોતે, પણ થયો ત્યાં પાત;
હડપચી પ્રત્યે હરિ પડ્યો, અદ્ભુત થઇ આઘાત. ૪૭
હડપચી અતિ ઉંડી ગઇને, પડી પર્વતે ખાડ;
પવને આવી ઉચલી લીધો, જાણે કરાવે લાડ. ૪૮
વાયે રોષ કીધો તે સારે, દુઃખી થયા સર્વ દેવ;
પાગે પવનને આવી લાગ્યા, સુરપતિ કરે સેવ. ૪૯
ઇંદ્ર કહે અણજાણે કીધો, વજ્રતણો તો ઘાત;
દિનકરને દેખતો હતો, અમો ન જાણું વાત. ૫૦

---

૪૭. હડપચી ઉ૦–હડપચી પ્રત્યે અતિ અદ્ભુત આઘાત (પ્રહાર) ૪ નેહરિ (વાનર) પડ્યો. ૫૦. દિનકર–સૂર્ય.

કેસરીનો કુંવર કહેવાયે, અંજની એની માત;
એકાદશમો રૂદ્ર હનુમત, વેદ પુરાણે વાત ૧૪
અંગદ કહેછે આશ્ચર્ય મોટું, ઉદે પામિયું એક;
જાંબુવાન તું સૌથી મોટો, જાણે વિવિધ વિવેક. ૧૫
વાળીએ બાણ સાહીને બાંધ્યો, મોકળ કીધો માર;
સુગ્રીવ સાથે નાઠા આગે, નલ નીલ હનુમંત તાર. ૧૬
રાન રાન રડવડતા હીંડ્યા, નહિ નાસવા ઠામ;
ત્યારે વાળી સંઘાતે એણે, શે ન કર્યો સંગ્રામ. ૧૭
વાળી જીતી આપ્યું નહિ, શે સુગ્રીવને રાજ;
પરાક્રમ એનું એવડું ક્યાં, હશે ન આવ્યું કાજ. ૧૮
વચન સુણી યુવરાજનાં, બોલ્યો જાંબુવાન;
જ્યારે એ નાનડિયો હતો, હઠીલો હનુમાન. ૧૯
પર્વત બે ઉછાળે આવે, મેઘતણી પેરે ગાજે;
કોને કશામાંએ નવ ગણે, જે કરે તે છાજે. ૨૦
મહાનુભાવ મુનિ મોટા મળીને, બેઠા ત્યાં એક વન;
આસન વાળી લાગી તાળી, ધ્યાન ધરીને ધન્ય. ૨૧
એવે એ આવ્યો ઉછળતો, બે પર્વત ઉંચા નાખે;
આવતા ઝડપે ગમે તેમ, મન માને તેમ ભાખે. ૨૨
મહાનુભાવે મન વિમાસ્યું, એ તો અતિશે કૂડું;
અસંભવતા એ દીસે છે, ઘણું બળ નહિ રૂડું. ૨૩
વાનર ને વળી અતિશે ઉન્મત્ત, કોણે કળ્યો ન જાય;
ત્રણલોકને ત્રાસ પમાડ્યુ, અમર આકળા થાય. ૨૪
પર્વત બે ઉછાળે આવે, ગમે તો એ ઝાલે;
વરાસે વન કપિ જાયે, લોકતણાં ઘર ઘાલે. ૨૫
નગર ગામડા ઉપર આવી, પડે પર્વત પ્રૌઢ;
એને મન કૌતુક થાયે, મરણ પામે મૂઢ. ૨૬
મર્યાદાવિહોણું બળ એમાં, મુનિએ દીધો શાપ;
વિકાર્યો વાધે તુ વીરા, પ્રશસે પ્રતાપ. ૨૭
આમ કંઇ ઉપજે નહિ તને, જેમ રાખે ઢાંક્યો યત્ન;

૨૨. ઝડપે ઇ૦—'ગલપે ગમે તો' પ્ર.૩—૪. ૨૭ શાપ કહેછેઃ વિકાર્યો —જ્યારે તને કોઈ પ્રશસા કરીને ઉશ્કેરશે ત્યારે તારો પ્રતાપ વધશે.

ઉદ્દેલીને મોરો મૂકિયે, તેમ પ્રેર્યો પ્રકટે પ્રજ્ઞ. ૨૮.
સુગ્રીવ શું જાણે ગુણ એનો, જે વિકાર્યો વાધે;
સ્તુતિ એની તો જેમ કીજે, પરાક્રમ પાર ન લાધે. ૨૯
જાંબુવાનનાં વચન સાંભળી, વૃદ્ધિ પામિયો વીર;
પર્વત પાખે પ્રૌઢ થયું રે, હનુમતનું શરીર. ૩૦
ઉછળીને આવી બેઠો, સભા મધ્યે શૂર;
મેઘતણી પેરે ગાજ્યો, જાણે પ્રલયનું પૂર. ૩૧
જાંબુવાન કહી તેં સારી, જે મારી ઉતપત્ય;
માતાતણો દોષ હું ટાળું, સંભળાવીને સત્ય. ૩૨
કેસરી આગે તપ કીધું, પ્રસન્ન થયો પવન;
કહ્યું મારે તુજસરખો, એક બળિયો આવે તન. ૩૩
હું સરખો તો હું છું ભાઈ, બીજો નહિ તો કોય;
તો તારે પુત્રજ એવો, મુજસરખો કેમ હોય. ૩૪
પ્રવૃત્તિ પત્ની તારી છે, હું પામીશ અવતાર;
તે થકી વશ નહિ વાધે, એકજ અંજનીકુમાર. ૩૫
મારે બાપે વર માગ્યો હતો, માતાનો નહિ વાંક;
નિર્દોષ થઇ બેઠો નાતમાં, એ પણ આડો આંક. ૩૬
હવે જે આજ્ઞા આપો તે, કરી આવું કામ;
મારે માથે સમર્થ સ્વામી, રાજીવલોચન રામ. ૩૭
અંગદ કહેછે અંજનીનંદન, તું છે ચતુરસુજાણ;
અનશન લેઇ સહુ સૂતું છે, આપ અમને પ્રાણ. ૩૮
આટલા દહાડા નહોતો જાણતો, તારાં જે પરાક્રમ;
જાંબુવાને જણાવ્યો રે, અમને એ તો મર્મ. ૩૯
હનુમંત કહેછે હમણાં હું જાઉં, સીતાની શોધ લાવું;
સહુ કોને સંતોષ થાયે, ભાવે બધું મનાવું. ૪૦
ત્રિકૂટાચળ આખો ઉખેડું, ઉપાડી અહીં આણું;
કહો તો ભાગીને કઇ ભૂકો, અતિશે આપ વખાણું. ૪૧
પદપ્રહારે પાતાળે ચાંપું, ઘાસતણી પેરે તોડું;

---

૨૮. મોરો–મોરણ. ૩૩. કહ્યું ઈ૦—'કહ્યું તારે મુજ સરખો' પ્ર. ૩–૪.
૩૮. અનશન–ઉપવાસ.

કહો તો આખોએ કરી ઉધો, સાગરમાહે બોળુ ૪૨
કહો તો રાક્ષસમાત્રને મારી, રાવણુની કઈ રાડ,
મસ્તક દશે ઉખાડી નાખુ, જાણે માગમાડ ૪૩
કહો તો સાગર સઘળો શોષુ, બીજે સ્થાનક નાખુ,
પાષાણુ પ્રૌઢા નાખી પૂરૂં, શ્રમ લગારે ન પામું. ૪૪
કહો તો અવનિ ઉથાપુ, મેરૂ મંદરને મોરૂં,
આકાશ આખો ઉતરડી નાખુ સોમ સૂરજને દોરૂં ૪૫
વાસા ઉપર બેસો સઘળા, લકાએ લેઇ જાઉં,
એકે ફાળે અહીંઆથી રે, કંઇ શ્વાસ ન ખાઉ ૪૬
કહો તો સીતાને લેઈ આવુ, વળી જે આજ્ઞા આપો,
હું છુ તમો સહુનો સેવક, કર મુજ મસ્તક થાપો. ૪૭
કહેશો કીધા પાખે પોતે, આણે છે અભિમાન,
આપોપાની સ્તુતિ કરેછે, એ અતિશે અજ્ઞાન ૪૮
તમને ધીરજ ધરવા, મેં કીધુ આપ વખાણુ,
તમારી કૃપાએ થાશે, હું છુ અલ્પ અજાણુ ૪૯
પ્રદક્ષિણા દેઇને પ્રેમે, સહુને કર્યો પ્રણામ,
આનદે ઉછળવા લાગ્યો, જપીને જય જય રામ ૫૦

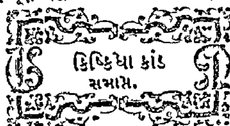
રાગ ધોળ.

વાનર કરે વખાણુ, ભલો ભલો હનુમત હાથીઓ રે,
અમરાપુર થયું જાણુ સુરકન્યા કરે સાથીઓ રે ૫૧
પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યા હોય, દેવ વજાડે ત્યા દુદુભિ રે,
આનધુ સહુ કોય, દૂધે સીંચી સુરભિ રે ૫૨
વર્ત્યો જયજયકાર, આનદ હોય અતિ ઘણા રે,
રીઝયા વાનર તેણીવાર, પહોતી મનતણી મણા રે ૫૩
સહુને કરીને નમસ્કાર, હનુમત ગિરિ ઉપર ચઢયો રે,
આનદ કરી નિરધાર, પડછદો પ્રૌઢો કર્યો રે ૫૪
વાનરે વધાવ્યો વીર, વાલા વે'લા આવજો રે,
તુ છે ગતિ ગભીર, શોધ સીતાની લાવજો રે ૫૫
પર્વત ઉપર ભાર, ઉછાળવા દેઇ હાથનો રે,

---

૪૨ ધાસ-ભાસ પ્ર ૧ ૫૧ રાગ ધોળ-રાગ પ્ર ૨

નાદ કરી નિરધાર, સેવક શ્રીરઘુનાથનો રે ૫૬
પર્વત ગયો પાતાળ, ભાર સહી શક્યો નહિ રે,
કપિ ઉતરિયો તત્કાળ, વાનર કને આવ્યો વળી રે ૫૭
વળી બેઠો બીજે ઠાર ત્યાંહે ગિરિ ઉંડો ગયો રે,
કો સહી શકે નહિ ભાર, ચતુર ચિંતાતુર થયો રે ૫૮
મોટો પર્વત પ્રાય, મહેંદ્રગિરિ ઉપર ચઢી રે,
હનુમાન જોયો નવ જાય ઉછળવા ગતિ ચડવડી રે ૫૯
ભુજનો દેઇ ભાર, શબ્દ અતિ ગાઢે કરી રે,
સીતાપતિ કરે સાર તો કાર્ય સાગર આવું તરી રે ૬૦
પૂછડું પાછું વાળી મસ્તક આગળ આણિયું રે,
જેમ પ્રલયકાળે પશુપાળ, જગત એવું જાણિયું રે ૬૧
ઉછળવાને અંગ, આક્રમી એકઠું કર્યું રે,
જાણે ગિરિ ઉપર ગિરિશૃંગ, ઉછળવા એવું ધર્યું રે ૬૨
ભરી ભારે ફાળ, ગાઢે ગાજે વાનરા રે,
જઈ આવે તત્કાળ સમાચાર લાવે ખરા રે ૬૩
હુત હુત કરી હાક, આકાશે તે ઉછળ્યો રે,
પડે કાનમાં ધાક, કોણે નવ જાયે કળ્યો રે ૬૪
ઉખેડિયાં સર્વ વૃક્ષ સાથેથી સર્વ સાંચર્યાં રે,
જાણે ધનદ સાથે જક્ષ, પૂઠેથી સર્વ પરવર્યાં રે ૬૫
પડછંદો થયો પ્રૌઢ દિશા સઘળી દારૂણ થઇ રે,
દેવ થયા દિગ્મૂઢ, જુએ છે અંતરિક્ષ જઇ રે ૬૬
કિષ્કિંધાકાંડ પરિપૂર્ણ સંક્ષેપે સઘળું સહી રે
દુઃખ દારિદ્ર થાયે ચૂર્ણ, સાંભળતાં સંદે નહિ રે ૬૭
ભાલણ સુત ઉદ્ધવદાસ આશ એક રઘુનાથની રે
સામા પૂરો મહારાજ સેવકજન સાથની રે ૬૮

૬૧ પશુપાળ-રૂદ્ર ૬૨ આક્રમી-સંકોડી

सुंदरकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

શ્રી ગુરૂને ચરણે લાગુ, કૃપા કરો હુ મતિ માગું;
મન લાગ્યું રામને ચરણે નિશ્ચલ થઇ રે. ૧

ઢાળ

શ્રી રામચરણે નિશ્ચલ મન માર, પ્રાણથકી અતિ પ્રીત;
સુખથકી તો નામ ન મેલું, એ તો રૂડી રીત ૨
રામકથારસ પાવન પીતાં, કળિમળ કાળ ન વ્યાપે;
નામ માત્રથી મહા પાપીને, મુક્તિ પદારથ આપે. ૩
રામકથા જેને નહિ વલ્લભ, તે નગ શાને જણિયો;
માતાનું જોબન હરવાને, તેહ જાણજો રણિયો. ૪
કિષ્કિંધાકાંડ કહ્યું બુદ્ધિમાને, સુદર કહેવુ સત્ય;
ઉદ્ધવજન અતિ અલ્પમતિ છે, શીખવજો સીતાપત્ય ૫
સુંદરમાહે શુ સુદર નહિ, સુંદરવર શ્રીરામ;
કથા સુદરી ને સીતા સુદરી, સુદરતાનુ ધામ ૬
અજનીસુત આકાશ ઉત્પત્યો, પવનવેગ પળાય,
અમરગણ અવલોકે અંતર, કોણે કળ્યો ન જાય. ૭
પાણીમાહે પડ્યા પાદપ, તે પણ પૂઠે પળિયા;
પવનપુત્ર પળે અતિ આગળ, તેહ જઇને મળિયા. ૮
કો કહેછે એ આદિત્ય બીજો, કો કહેછે એ સોમ;
કો કહેછે એ પાવક પ્રકટયો, હવિ ગ્રહીને હોમ ૯
કો કહેછે એ ગરૂડ ઉડિયો, અમૃત લેવા કાજ;
કો કહેછે એ સહી આવેછે, નંદનવન કરવા રાજ. ૧૦
કો કહેછે એ કામદેવ છે, કો કહેછે વસત;

---

૪. રણિયો—દેવાદાર. ૮. પાદપ—વૃક્ષ. ૯. હવિ ઇ૦—હોમનું હવિ (હુતદ્રવ્ય–બલિદાન) ગ્રહીને (લેઇને)

(પણ) કોણે કર્યો જાએ નહિ, ઉપમા દેઉં અનંત ૧૧
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે અતરથી, દેખીને તેનુ તેજ,
અમરગણુ ત્યા સ્તુતિ કરછે, હૈયે આણી હેજ ૧૨
એમ કરતા તે અર્ધ આવિયો, જાણે પોતે પવન,
દિશા સઘળીને દીપાવે છે, જાણે મોટે મન ૧૩
અર્ણવે મન એમ ચિંતવ્યુ, હવે હનુમત થાક તો ખારો,
અર્ધ પથ હજી જાય છે, એકે તનયે શ્રમ કરી જાશે ૧૪
મૈનાક માંહી રહેછે મ્હારનો, કશે ન આવે કાજ,
તે માટે હુ કહુંછુ એને ઉભો થાને આજ ૧૫
સીતાની શોધ લેવા ચાલ્યો, જે વા'લો હનુમાન,
એને આપણે આધાર દીજે, તો ભલુ માને ભગવાન ૧૬
એના બાપે મને આગે, કીધો છે ઉપકાર,
તેની સ્ત્રીની શોધ લેવાને, ચાલ્યો અજનીકુમાર ૧૭
દશરથને મારે અતિ મૈત્રી, જાણુપકી અતિ પ્રીત,
તેમાટે એ ઉપકાર કીજે, આપણુ રૂડી રીત ૧૮
દેવ દૈત્યને મહા મડાણો, આગે તો સગ્રામ,
ઇંદ્રશરણ ગયો દશરથને, (કહ્યુ) કરો અમારૂ કામ. ૧૯
યુક્ત રથ મેના લેઇને, ચાલ્યો સુરપતિ સાથ,
દારૂણ યુદ્ધ કીધુ દાનવશુ, ધનુષ્ય બાણુ ગ્રહી હાથ ૨૦
હું યુદ્ધ કરતો ત્યારે, દિવ્ય ધરીને દેહ,
દૈત્યે મારો રથ ભાગ્યો, ભૂમે નાખ્યો તેહ ૨૧
હુ પાળો ને આયુધ વિહોણો, નિશ્ચય નાઠો જાઉ,
પૂઠે અસુર મારવા આવે, કહીએ શ્વાસ ન ખાઉ ૨૨
દશરથે હુ દુખિયો દીઠો, પ્રેમે ઝાલ્યો પાણિ
ઉપાડીને રથ બેસાડ્યો, કરુણા અતર આણી ૨૩
એકરથે બેશી યુદ્ધ કીધુ, મને દીધુ જીવતદાન,
તેની વહુની શોધ લેવાને, જાયછે હનુમાન ૨૪
તે માટે ઓશીંકિંગ થાના, હું કરૂ ઉપકાર,
તુ શૃગ તો પ્રકટ કરે રે, એને દે આધાર ૨૫

---

૧૫ મૈનાક—એ નામનો પર્વત—હિમાનયનો પુત્ર ૨૪. વહુ—વધૂ—દીકરાની પત્ની ૨૫ શૃગ—શિખર

મુજમાહે વસ્યા સમયે, મેં કાઇ નથી દીધુ કામ,
જો એ ત્યા સુખે જાય તો, રૂડુ માને રામ ૨૬
મૈનાક કહેછે હુ છુ રણિયો, એના પિતાનો શિર ભાર,
તેમાટે ઓશીંકળ થાવા, શૃગ પ્રગટ્ટુ સાગ ૨૭
જદ્યપિ તું મને પૂછીશ સાગર, તુ તો શાનો રણિયો,
શા ગુણ કીધા છે તને એણે, જે ઉપકારજ ગણિયો ૨૮
આગે પાખ હતી પર્વતને, ઉડતા [તે] આકાશ,
જે ઉપર જઇને પડતા, તેનો થાતો નાશ ૨૯
લોક સહુ થયા અતિ દુખિયા, ગયા સુરપતિને શરણ,
પર્વતે પરભવ્યા સ્વામી, હવે પામિયા મરણ ૩૦
ઇંદ્રિને અતિ ક્રોધ ચઢયો, વજ્ર ગ્રહીને પાણ,
ઐરાવત ચઢીને ધાયો, માર માર મુખ વાણ. ૩૧
આગળથી અદ્રિ ઉજાયે, પાછળથી સુર નાથ,
વજ્રવડે પાખ તો છેદી, ભલા વાવરે હાથ ૩૨
પર્વત તે પડ્યા પૃથ્વીએ, અચળ ધરાણ નામ,
જેની જ્યા પાખ છેદી, તે પડ્યા તેણે ઠામ ૩૩
મુજ પૂઠે સુરપતિ ઉજાણો, પાખો છેદવા પ્રૌઢ
હુ હાલી શકુ નહિને, થયો અતિ દિગ્મૂઢ ૩૪
ઉગામી આવે ઉજાતો, મારે મોઢે ન માયે શ્વાસ,
આ માર્યો આ માર્યો ઇંદ્ર, હું પામિયો ત્રાસ. ૩૫
એવે વા વાયો પાધરો, હુ તુજમા લઈ ઘાલ્યો,
પછી ઈંદ્રે આશા મેલી, સ્વર્ગભણી તે ચાલ્યો ૩૬
તે માટે પવને મુજને, એ કીધો ઉપકાર,
હુ એને ઓશીંકળ થાવા, આજ દેઉ આધાર ૩૭
તને પણ ઓશીંકળ થાઉં, દાસતણો તો દાસ,
પવને પ્રાણ આપ્યા છે મને, આણી અતિ ઉલ્લાસ ૩૮
મૈનાક આખો મણિતણો છે, મેનાનો જે તન,
હિમાચળથકી ઉત્પત્તિ એની દેખી મોહે મન ૩૯
પાર્વતીનો સગો ભાઈ, શંકરજીનો સાળો

૩૨ અદ્રિ-પર્વત ઉજાયે-ઉત્સાહથી જાય ૩૯ મેના-હિમાલયની પત્ની

ઉતાવળુ છે મારે કામ, વિન્હે કરી વનવને રામ ૧૪
કહે તારૂ શુ છે નામ, આડી ના આવીછે આમ;
હું સિંહિકાણુ રાહુની માત, ખાઇશ તને કરી હુ ઘાત ૧૫
મારા મોમા પેશીને જાય, હનુમતે દશ જોજનની કરી કાય;
સિંહિનાએ મુખ કીધુ વિકાશ, હનુમત થયો યોજન ત્રીશ. ૧૬
સિંહિકાને ચઢી અતિ રીસ, મુખ કીધુ જોજન ચાળીશ;
પવનપુત્ર થયો પચાસ, મુખ જોજન સાઠ થયુ પ્રકાશ. ૧૭
શીત્તેર જોજન થયો તે શૂર, મુખ એંશી થયુ ઉરાઉર,
નેવુ જોજન થયો નિરધાર, શતજોજન સિંહિકા થઇ સાર ૧૮
ભ્રમર જેવડો થયો હનુમાન, મો માહે પેઠ નિદાન,
મોકળુ મુખ મેલ્યુ નવ જાય, પર્વત પાયે પેઠી કાય. ૧૯
કાળજ કોરીને નિર્મો, માથે પગ મેલી પરવર્યો,
સિંહિકા મૃત થઇ પાણીમા પડી, ચતુર તે ચાલ્યો ચડવડી; ૨૦
વળી એક રાક્ષસી મળી, તે કોણે નવ જાયે કળી,
હનુમતનો ઓછાયો ગ્રહો, આડી આવી ઊભી રહી ૨૧
રોકી રાખ્યો હનુમત વીર, ખીલો જેમ ખોડે કો સ્થિર,
આજ આવ્યો મારે આહાર, ખાટે નાર કર્યો નિરધાર ૨૨
બિહામણી દીસે વિકરાળ, ગુફા જેવુ વદન વિશાળ,
હનુમત કહેછે છે તુ કોય, રૂંધી શે રાખેછે સોય ૨૩
સુરસા એવુ મારૂ નામ, મીટે પડ્યાને મારૂ કામ,
હુ પાધર દેવી લંકા તણી, મને રીસ ચઢીછે ઘણી ૨૪
તું કોણુ આવ્યા ક્યાથકી, સુરસાએ વાણી બકી,
સીતાની જોવાને શુધ, મોકલિયો રામે બળબુધ ૨૫
દૈવે મને મોકલ્યુ ભક્ષ, વાન્છિતો તુ મળ્યો પ્રત્યક્ષ,
મારૂ લેઇ ચુકે નહિ નામ, મને ગમે સીતારામ ૨૬
પરી રહે તુ પાપિણી, નહિ તો હણ્યા નાખું હાણી
મારા મોમા પેશી નિસરે, તે તો મુજથકી ઉગરે ૨૭
હનુમત થયો ત્યા દશ જોજન, વીશ તેનું થયુ વદન,
હનુમંત ત્યારે થયો ત્રીસ, સુરસા તે થઇ ચાળીશ ૨૮

---

૨૧ ઓછાયો—પડછાયો 'ઉઝાયો' પ્ર ૧—૪. ૨૪ મીટે—દૃષ્ટિએ ૨૬. વાન્છિતો—ઇચ્છેલો

હનુમંત થયો જોજન પચાસ, જોજન સાઠ થઇ ઉલ્લાસ;
શીત્તેર જોજન થયો હનુમાન, તે એંશી થઈ તેણે સ્થાન. ૨૯
નેવું જોજન થયો તે નાટ, શત જોજન સુરસા મુખવાટ;
પછી પેઠો સૂક્ષ્મ થઇ, નિસરીયો કાળજ ગ્રહી. ૩૦
મહા પાપિણી પામી મરણ, ચાલ્યો મસ્તક દેઈ ચરણ;
સાગરમાંહે સુરસા પડી, ચંચળ તે ચાલ્યો ચડવડી. ૩૧
સુવિલાચળ પર્વત છે પ્રૌઢ, શત જોજન ઉંચો અતિ ગૂઢ;
લંકા સામો સાગરતીર, તે ઉપર ચઢી બેઠો વીર. ૩૨
પ્રાતઃકાળે કર્યું પ્રયાણ, પહોંચ્યો પણ આથમતે ભાણ;
લંકામાંહે રાક્ષસ ઘણા, દીસેછે અતિ બીહામણા. ૩૩
માંહોમાંહે કરેછે વાદ, અતિ દારુણ કાઢે નાદ;
ઉઘાડે શિર ઉન્નતા જાય, ભયંકર ભાસે છે કાય. ૩૪
હનુમંત દેખી થયો દિગ્મૂઢ, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય ગરૂડારૂઢ;
લંકામાં ક્યમ કરીશ પ્રવેશ, અન્તરગત અતિ પામ્યો ક્લેશ. ૩૫
રાક્ષસ મુજને મારી ખાય. સીતા સમીપે કેમ જવાય;
જો થાય રાવણને જાણ, મારીને લે મારા પ્રાણ. ૩૬
એ દુઃખ કોને કહું, સેનાની સખ્યા નવ લહું;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય રે સીતાપત્ય. મને નથી સુઝતી મત્ય. ૩૭
ક્યાં જાઉં ને ક્યમ કરૂં, માંહે પેસું તોયે મરૂં;
એવો મનમાં કરે વિચાર, પ્રવેશ કરવાને તેણીવાર. ૩૮
ત્યારે ભ્રમરતણું ધર્યું શરીર, લંકામાંહે પેઠો વીર;
મોઢે કરે તે ગાયન, જોયું મહોદરતણું ભુવન. ૩૯
મણિમય મેહેલ માળિયાં ગોખ, જોતાં જેમાં નહિ દોષ;
મહાપાર્શ્વને મંદિર ગયો, દેખી અતિ અચરજ થયો. ૪૦
હીરા માણેક જડ્યાં જતન, ઠામ ઠામ ઝળકે રતન;
કુંભકર્ણના જોયા અવાસ, જાણે એ શું ગિરિકૈલાસ. ૪૧
ભુવન ગયો ભાસ્કરતણે, નિરખતો હવે નેહ ઘણે;
ઘંસ પ્રઘસના જોયા મહોલ, રચના રંગ અતિ રાતાચોળ. ૪૨
ઘસ પ્રઘસતણાં જે ધામ, અવલોક્યાં અતિ અભિરામ;
વજ્રદંષ્ટ્રનાં મેહેલ માળિયાં, જોયાં જે જડિત જાળિયાં. ૪૩

વિદ્યુજ્જિહ્વતણુ મદન, નિર્ખંતા મોહ પામ્યો મન
શુકસારણને મંદિર ગયો, દેખીને તે અચરજ થયો ૪૪
જાણુમાલિનું જોતા ગેહ, અતરગત ઉપજે નેહ;
વિદ્યુન્માલિનું ઘર જોય, તેની તુલના કીજે કોય ૪૫
મણિમય મંદિર માલિતણુ, અવલોકયુ સોહામણુ,
સુમાલિનુ સુંદર ધામ, જોતા પહોચે હૈયાની હામ ૪૬
માલ્યવાનનું મંદિર જેહ નિરખ્યુ મન આણીને નેહ,
જ્યા રહેતા સુકેશ વિદ્યુત્કેશ, તે જોવાને કર્યો પ્રવેશ ૪૭
પ્રહસ્તતણી છે ગ્રૌઢી પોળ, કનક કાગરા ઓળાઓળ,
બિડાલાક્ષ અને મકરાક્ષ, વિરૂપાક્ષ અને કરૂપાક્ષ ૪૮
વક્રાક્ષ અને સૂપાક્ષ જેના ઘર જોતા મન દે સાક્ષ,
યજ્ઞકોપ અને યજ્ઞકેત, વજ્રમુષ્ટિનું ઘર જોયુ હેત ૪૯
અતિકાયનુ અતિ અભિરામ, નિરખ્યુ નેહ ધરીને ધામ,
દેવાતક નરાત ના જેહ, માહે પેસીને જોયા ગ્રેહ ૫૦

કડવું ૩ જું.

રાગ દેહુરી

અક્ષયકુવરને મંદિર આવ્યો, ઉંચો અતિ અનાસ જી,
મણિમય મંદિર જ્યા છે, સુર્ય કોટિ પ્રકાશ જી ૧
ત્રિશિરતણુ તો ભુવન જોયુ દેખી મોહે મન જી,
પછી ચતુર ચાલી આવ્યા ઇંદ્રજિતનો સદન જી ૨
સુલોચના સુંદરી સઘાતે કરે વિવિધ વિનોદ જી
હરિણનયની હાસ્ય કરે છે, મન ધરીને મોદ જી ૩
મંદિર કુભકર્ણને આવ્યા, શ્વાસે પરો ઠેલાય જી,
આઘો આકર્ષીને અતિશે, તાણ્યા વિના તણાય જી ૪
પરાણે તે પરનમાથી, નીસરિયા નિર્ધાર જી,
મસ્તકની શાખા ફરી આવ્યો જોવાને તેણી વાર જી ૫

---

૪૯ હેત—હેતથી ૪ શ્વાસે—(કેમકે તે ઉંઘતો હતો, તેથી તેનો શ્વાસોચ્છ્વાસ લાંબો ચાલતો હતો) ૫ મસ્તકની ૯૦—'મુસ્તકના પાસા ફરી આવ્યો' પ્ર ૨ જી.

જનકનંદિની ત્યાં નવ દીઠી, સમજ પામિયો શોક જી,
સીતાજીને જોયા પાખે, જાણે જીવિત ફોક જી. ૬
વિભીષણને ઘેર ચાની આવ્યો, સીતાને જોવા કાજ જી,
સરમા સ્ત્રી આગળ ઉભી છે, જાણે મૂર્તિવતી લાજ જી ૭
સુંદરી તું શાને કરે છે, હાવભાવ બહુ ભેદ જી;
મારૂં મન રાઘવને ચરણે, રહ્યું છે નિર્વેદ જી. ૮
રાઘવજી છે કમળલોચન, ઇંદિવર ઘનસ્યામજી,
મને અતિશે વલ્લભ છે, સીતાપતિનું નામ જી ૯
રામચંદ્રજી અહીં આવશે, તો હું જાઇશ શરણ જી,
મરણ લગે મૂકીશ નહિ, શ્રી રામચંદ્રના ચરણ જી. ૧૦
ભક્ત જોઇને વિભીષણને, હનુમત થયો પ્રસન્ન જી,
બને આજ હું અહીં આવ્યો, જીવિત મારૂં ધન્ય જી. ૧૧
આટલે ઘર મેં અટન કર્યું ત્યાં, પામ્યો અતિ પરિતાપ જી;
જાણ્યું અહીં હું ક્યાથી આવ્યો, મારે પોતે પાપ જી ૧૨
અહીં આવે ટોવાણી રે, દાઝ મારા મનની જી,
ત્રણ તાપને ટાળે તતક્ષણ, સંગત હરિનાજનની જી ૧૩
ત્યાંથકી તે ચાલીને આવ્યો, જ્યાં છે પુષ્પકવિમાન જી,
દેખીને દિગ્મૂઢ થયો રે, આ તો પરમનિદાન જી ૧૪
સિંહાસન ચઢીને બેઠો, રગબેર તે રાચી જી
સૂતો ને લોટ્યો તે માંહે, નેહ ધરીને નાચી જી ૧૫
બને રાજા તેં કીધું, જનકસુતાનું હરણ જી,
શોધ જોવા હું બને મોકલ્યો, સ્વામી અશરણશરણ જી ૧૬
નહિતર હું આવું ક્યાં દેખત, દેવને દુર્લભ જેહ જી,
વાનરવપુ પામીને પામ્યો, અતિ અનુપમ એહ જી ૧૭
ક્ષણમાત્ર ત્યાં રહી ચાલ્યો, જોવા રાવણધામ જી,
જાણે શું સાચા સાવજ છે, જે કીધા છે ચિત્રામ જી ૧૮
સપ્તપોળ સુંદર આગળ છે, ત્યાં ઉભા છે પ્રતિહાર જી,
પ્રવાળીની પાણ લાકડી, જાણે રાજકુમાર જી ૧૯

૧૮. જાણે ઇ૦—જે સાવજ (પ્રાણી) ચિત્રામણમાં કીધાં છે તે જાણે સાચાં હોય તેવાં દેખાય છે. ૧૯ પાણ—પાણિમાં—હાથમાં.

તે પોળ સાતે પેખીને, ગજસભામા આવ્યો જી,
અતરગત આશ્ચર્ય પામ્યો, જાણ્યુ હું હવે ફાવ્યો જી ૨૦
સિંહાસન સોનાનું સુંદર, મણિ જડયું મહા દેખી જી;
સાચુ કે સોણ લાધ્યુ છે, અતર એવુ લેખી જી. ૨૧
મણિ જડયા છે સ્થભ મનોહર, કુભી કનકની સોહે જી,
મદરે રત્ન જડયાં પેખીને, મનમથના મન મોહે જી ૨૨
પચ પીરોઝા ને પરવાળા, હીરા માણેક ઝળકે જી,
સૂર્યકાન્ત ચદ્રમણિકાન્ત મણિ, મુક્તામાળા લળકે જી. ૨૩
પાથરણા બહુ પાથર્યા છે, ગલિચા શેત્રજી જી,
પોપટની પાટુ પાથરી છે, અમર રહે મનરજી જી ૨૪
કરૈ ને મખમળ મનોહર, કનકતણા માહે તાર જી,
રાક્ષસ બહુ બેઠાછે સભામા, આપ આપણે અધિકાર જી. ૨૫
રાજસભા અવલોકી આખી, સુધર્મા શુ પોસાય જી,
બ્રહ્માની સભાથી અધિકી, બદીજન ગુણ ગાય જી ૨૬
સભા આખી અવલોકીને, હયશાળા જઇ જોય જી,
અશ્વ દીઠા અનેક જાતના, ઉચ્ચૈઃશ્રવા સમ સોય જી ૨૭
અશ્વમેધ કરવાના ઘોડા, પાણીપથા પ્રૌઢ જી,
પીળા ધોળા રાતા કાળા, નીલા જે ગતિગૂઢ જી ૨૮
શુકરવરણા મયૂરવરણા, તીતરવરણા ઘોડા જી,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે વિચરે, થાકે એના ઘોડા જી ૨૯
હયશાળા નિરખીને આવ્યો, જ્યા મોટા માતગ જી,
પર્વત પાખે પ્રૌઢા દીસે, જાણે દતૂસળ ગિરિના શૃગ જી. ૩૦
ફાટી પટા ઝરે બે પાસે, જાણે શુ નીરઝર્ણું જી,
જાણે ગિરિને ધાત વહે છે, કુભસ્થળ રચ્યુ રૂડેવર્ણું જી ૩૧
ગજશાળા જોઇને આવ્યો, જ્યા રૂડા છે રથ જી,
કનકતણા તે મણિ જડયા છે, સચરવા સમરથ જી ૩૨
બળદ બહુ બાધ્યા છે સુંદર, પરમ મનોહર પોઠી જી,

---

૨૨ મદરે–મદયે ૨૪ પાટુ–કરૈ ૨૭ ઉચ્ચૈઃશ્રવા–સમુદ્રમાથી નીકળેલુ અશ્વ રૂપી રત્ન. (ઊંચા કાનવાળો–ઘોડો) ૩૧ ફાટી ઘ૦–કપોળની બે પાસે ફાટીને તેમાથી મદના પટા (રેલા) ઝરેછે ધાત–ધાતુ (ગેરૂ વગેરે)

વિશ્વકર્માએ કરે ગોરી ઘડયા છે, નાભીને તો શીશ જી, ૪૭
સોનાની પાટે મઢયો છે, જડ્યો છે તે જલ જી,
પાયા પ્રોઢા પરમ મનોહર, ઝળકે છે બહુ રત્ન જી ૪૮
છત્રીના દાંડા દીપે છે, પરવાળીના પર્ણ જી,
છત્રી ઉપર કનકકળશ છે, મણિજડયા મહા મર્મ જી ૪૯
હીરદોરીએ ઢોલિયો, ભલીપેરે ભરિયો જી,
તળાઇ હાસરના રૂની, પેરેશુ પાથરિયો જી ૫૦

કડવુ ૪ થું

ઢતમાન.

ઉજળી પછેડી ઉપર પાથરી, જાણે દૂધનું ફીણુ જી,
ઓશીસા ને ગાલમશરિયા, આકરા જાણે ઝીણુ જી ૧
અજનાચળ પર્વત જેવો, સૂતો છે શ્યામળવાન જી,
દશે મસ્તકે મૂકુટ ધર્યા છે, કુંડળ ઝળકે કાન જી ૨
વીશે ભુજ ભોગળ સરખા છે, બાજુબધ બેરખા પાણુ જી,
પોચી ફૂમતા મુદ્રિકા મનોહર, સોહે આગળિએ જાણુ જી ૩
ફૂલ પાથર્યાં છે શય્યાએ, કઠ કુસુમની માળ જી,
ગવાક્ષ ગવાક્ષ જે રત્ન જડયા છે, થઈ રહ્યા છે ઝાકઝમાળ જી ૪
સહસ્ર સુંદરી સેવા કરેછે, દેવકન્યા છે કોય જી,
જક્ષકન્યા કિન્નરિયો, શિરોમણિ છે સોય જી ૫
વિદ્યાધરની કન્યા સુંદર, દૈત્યરાજની અનેક જી,
અપ્સરા આગળ નાચે છે, જાણે વિવિધ વિવેક જી ૬
એક વીણા એક તાલ ધરેછે, એક આલાપે છે રાગ જી,
ચગ મૃદગ ઉપગ વાસળી, સુણી મોહે શુક પિક નાગ જી ૭
એક ઉભી ગાથા ગાય છે, એક કહે કવિત જી,
દુહા ગાહા પ્રગાહા, સગીત સાહિત્ય સહિત જી ૮
એક પાન બીડી ધરી રહી છે, પાનપાત્ર એમને પાણુ જી,

---

૫૦ ભલીપરે–'વારૂ પેરે' ન ૪ થી હાસર–શીમળો (?)૧. ઝીણુ (?)
૪ ગવાક્ષ–જાળિયુ 'શાખ શાખે' પ્ર ૧–૨

એક સીમો સાહી રહી છે, કનકકુંભ એક પાણુ જી. ૯
સોનાના શોણિતે ભર્યા છે, તે ધર્યા છે ટાઢે જી;
એક આલિંગન દેઇ સૂતી છે, ભુજપટ ભીડી ગાઢે જી. ૧૦
બે પાસા બે ચમર કરેછે, વીંજણે ઉભી વાય જી;
સ્તને કરી તળાંસે છે, એક પદ્મિની પાયજી. ૧૧
એક પડી પડી પાગ પ્રેમે દે છે, એક કરેછે ચુંબન જી;
એક કર કામિનીને કુચે છે, એકનાં ચુંબે લોચન જી. ૧૨
એક માળા ગુંથી લાવી છે, એક ચંદન ચરચે અંગ જી;
એક માદક વસ્તુ લેઇ ઉભી છે, રમતા લાગે રંગ જી. ૧૩
વસ્ત્ર લેઈ ઉભી છે કો એક, કો એક ગ્રહી શૃંગાર જી;
કો કટાક્ષ કરી રહી છે સામી, કો કરાવેછે આહાર જી. ૧૪
ભક્ષ ભોજન લેઇજ ઓમરે, ખટરસ જે પકવાન જી;
અથાણાં ને શાક સઘળાં, માંસ વિવિધ પેરે ધાન્ય જી. ૧૫
એક મોઢે ઉઘે છે ને, એક કરેછે હાસ્ય જી;
એક મોઢે અપરાધીનો, કરાવે છેનાશ જી ૧૬
એક મોઢે ગાન કરેછે, એક મોઢે કરે વાત જી;
એક મોઢે હુંકારો દે છે, સુંદરીને સાક્ષાત જી. ૧૭
એક કૌતુક કરેછે કોટિક, જેમ ધણી હાથણી શું હાથી જી;
કામદેવ કરજોડી કરગરે, જે વશ કીધા છે નાથી જી. ૧૮
વસંતવાસ્યો છે વાડીમાં, મળિયાચળનો વાય જી;
કુસુમને લીધે આવેછે, જાણે વધાવેછે રાય જી. ૧૯
વર્ણન કરી શકે નહિ કવિ કો, જો શેષ સરખો હોય જી;
વરૂણ તો વારિ પિયેછે, ઇંદુ અમૃત પિયે સોય જી . ૨૦
નવ પલ્લવ વાડી સામી છે, વનસ્પતિ ભાર અઢાર જી;
શુકપિક સારસ મોર મધુકર, નાદ કરે નિરધાર જી. ૨૧
શ્યામા સઘળી સેવા કરેછે, એને ઉપમા અનેક જી;
તુલના કીજે તે કો છે નહિ, વિવિધ પેર વિવેક જી. ૨૨
હર્યું મન હોયે તેમ હનુમત, દેખી થયો દિગ્મૂઢ જી;

---

૯. પાનપાત્ર—મદ્ય પીવાનો પ્યાલો ૧૩. માદક—મદ કરે એવી. ૧૫. ઓસરે—ચાસરે પ્ર ૧ લી. ૨૦. વારિ—'ક્યારા' પ્ર ૪ થી.

ધન્યધન્ય રે ગવણુ રાણા, પેઢ્યો છે અતિ પ્રૌઢ જી ૨૩
આવુ મેં કાંઈ નયને ન નિરખ્યુ ને સુણ્યુ નહિ કાન જી,
હવો નથી ને હશે નહિ આગળ, રાજા તુજ સમાન જી ૨૪
વૈભવ કોટિ ઇદ્રથી અધિકો, કશો ન દીસે વાંક જી,
સવળે ગુણે સપુરપુ તે વાળીને આડો આંક જી ૨૫
તુ જેવો વેરી ધરે રામને, તારે ત્યા ત્યમ રામ જી,
તેની તો તુલના નવ કીજે, નિર્મળ જેનુ નામ જી ૨૬
હુ ધન્ય જે આવ્યો અહીંઆ આવુ દેખત ઠ્યાય જી,
ધન્ય રામ જે શોધ લેવાને, મોકલિયો હુ આય જી ૨૭
ધન્ય સીતા જે તારૂ કીધુ, રાવણે તે હરણુ જી,
ધન્ય રાવણ જે રામને હાથે, તુ તો પામીશ મરણુ જી ૨૮
પણ એક ચિંતા છે મોટી, દાઝે મારૂ મન જી,
હવણા પ્રાણ તજુ ્ મારા, કરૂ આત્મ ્દન જી ૨૯
જદપિ જો એ સીતા હોયે, જે દેઈ સૂતી આલિંગન જી,
જેટલા ગુણ કહાતા રામે જેવુ કહ્યુ તન જી ૩૦
આટલાથી કો અધિક નથી રે, રૂપે રંગે તેજે જી,
વયે વપુએ વિનય વિવેકે, દૈયા માહે હેજે જી ૩૧
સીતાના સરખા ગુણ એમા રખે સીતા હોય જી,
સીતા એમ કરે નહિ કદિયા, વળી વિમાસી જોય જી ૩૨
હા હા એમ સીતા હોશે મા, સતીતણો નહિ ધર્મ જી,
પ્રાણ તજે પણ મ્હીંએ ન કરે, સીતા કૂડુ કર્મ જી ૩૩
જદપિ આદિત્ય ટાઢો થાયે, ઇંદુ ઊનો થાય જી,
પવન તો ચચળતા મેલે હિમાચળ હીંડી જાય જી ૩૪
તોયે સીતા સત્ય ન ચૂકે જો મૂકે મર્યાદા સિંધુ જી,
તેને ચિત્તે બીજો ભ્રમ આવે, જેને વા'લા શ્રી દીનબધુ જી ૩૫
ચિંતામણિનો ત્યાગ કરી કો, કાચ કોટે બાંધે જી,
પચામૃતને પરહરી કો, કામ મદિરા ગધે જી ૩૬
સિહણી કદી શિયાળ અથાતે, કેસર હીંડે અગ જી,
બીજો રંગ ચડે નહિ ઉપર, જ્યા લાગ્યો રામનો રંગ જી ૩૭

---

૨૩ હર્ષ-દેર્ષ પ્ર ૩ જી હરૂ પ્ર ૧-૪

શકે તો મદોદરી રે, રાવણની જે નાર જી;
જનકનંદિની ન હોય કદીએ, એ મન વાત વિચાર જી. ૩૮
તે તો દેહ દુર્બળી છે, છારી વળી છે ખેહ જી;
દીન દામણી બધ પડી છે, આખે આસુ મેહ જી. ૩૯
વિરહે કરીને વેધાણી છે, કરમાણી છે કાય જી;
જેમ હિમે કરી કમળિની, વિના રાઘવરાય જી. ૪૦
આ તો આલિગન ભીડીને, સૂતી છે સુખ સેજ જી,
એ તો જનકનંદિની ન હોયે, મદોદરી એ એજ જી ૪૧
ત્યાં થકી વળ્યો તે પાછો જોઇ ત્રણે શૃગ જી;
મંદિર મેહેલ માળિયા જોયા, જેણે જડિયાં નગ જી. ૪૨
પછે વાડી વન અવલોકયા, ઉપવન ને ઉદ્યાન જી,
અશોક વનમા એવે આવ્યો, જોતો ફરી હનુમાન જી. ૪૩
શિંશપાના વૃક્ષ ઉપર, બેઠો જઇને બળવાન જી,
સીતાની શોધ લેવાને આવ્યો, એવુ મન અભિમાન જી. ૪૪
ઉચુ સામુ અવલોકેછે, દીસેછે અતિ દૂર જી,
અહંકાર રૂપી ખીલો જે માથે, ચઢયો તે જઇ અડચોઉર જી. ૪૫
ત્યા લગે કો સાધુ ન દીસે, જ્યા લગે ન નામે શીશ જી;
હુ મારૂ મેલે નહિ રે, આપોપુ માને ઇશ જી. ૪૬
પછે ત્યા પરતાણો પોતે, જનકનંદિની જેહ જી;
શા માટે દર્શન દે મુજને, અધિકારી નહિ એહ જી ૪૭
હુ વાનરો અલ્પ બાપડો, જનકસુતા જગતની માત જી,
તેની શોધ હુ લેવા આવ્યો, એ અતિ મોટી વાત જી. ૪૮
નાનો કો એક મોહુ માડે, તે ચઢે નહિ શરાડે જી,
પછે લોકમા થાય હસારત, ભુડો ધાને ભાડે જી ૪૯
દેવતણું કારજ કરવાને, પ્રકટયા પરમાનંદ જી,
હું ભૂર ભૂલ્યો ભાગમા, જેમ અધ ન દેખે ચદ જી ૫૦

---

૪૦. કમળિની–કમળનો છોડ. ૪૪ શિંશપાના–શીશમના. 'સીસોળિ-ના' પ્ર. ૩–૪. ૪૯ ભુડો ઇ૦–૫૦. ભલ્યો–'ભલુ' પ્ર. ૪ થી.

કડવું ૫ મું

રાગ રામગ્રી

વળી વળી વાનર કરે વિચાર જી, હું મિથ્યા મનમા ધરૂં અહંકાર જી ૧

ઢાળ

હું મિથ્યા મન અહંકાર કરૂં, ને અહીં જ્યમ આવ્યુ જાય,
કૃપા કરે રઘુનાથ જી તો, કારજ સિદ્ધજ થાય ૨
જાનકી જો દર્શન દે, ધરી કરૂણા મન,
તો શ્રમ મારો માચો થાયે, જો કરૂ અવલોકન ૩
અભિમાન મનનુ ગયુ, હનુમાન થયો નિશ્વાસ,
અવલોકવુ કાંઇ રહ્યુ નથી, તો કરૂ મિથ્યા આશ ૪
એમ કહી નીચુ નિરખિયુ, બેઠા દીઠા સીતા માત,
આગળ પાછળ રાક્ષસી, બેઠી છે અસખ્યાત ૫
એક જટાને ત્રિજટા, ત્રિજટા તો ત્યાંહે,
પચ જટા એક પાપિણી દારૂણ દીસે દેહે ૬
ઘસા પ્રઘસા ને લમકરણી, તેના એવા કાન,
એક પાથરે એક ઓઢી સૂએ, વસ્ત્ર વિહોણી નિદાન ૭
તુંડા મુડા જભા વજ્રા, મરમા નામે સાર,
કરાળી વિકાળી વિરૂપાક્ષી, સહી કરે સહાર ૮
કાગી આળી ને સુહાળી, કકાળી છે કોય,
કર્કશ સરખી કારમી, કરણ માયા હોય ૯
દત લાબા ને મુખ મોટા, જાણે જમસદનની વાટ,
કાતી ખપ્પર ગ્રહી જાણે, નાળના રહી દાટ ૧૦
ઉંચી એક આકાશ લાગે જાણે દીસે ડુગ,
વાસે મોઢુ તેહને, કરડીને કરે ચૂર ૧૧
માજારી મા કૂતરી, આમિષ કરતા આહાર
મીંથાણી મા સારસી, વ્યાઘ્રી વપુ વિસ્તાર ૧૨
પેટ મોટુ પગ ટુંકા અલગ લાબા હાથ

૪ નિશ્વાસ–નિરાશ જોઇએ ૮ તુંડા ઇ૦–તુંડા મુડા રભા–પ્રે ક ગ્ર. ૯ કર્કશ સરખી–કર્કશ સરખી પ્ર ક ગ્ર ૧૧ કપ્પ–મક.

ખાઉ ખાઉ ખાતે કહેતી, બરના આને બાય. ૧૩
એવી અસખ્યાત રાક્ષસી, બીંવરાવવા કાજ,
રાવણે તે મૂકી છે, કો ગખશો મા લાજ. ૧૪
કરડીને કરો કડકા, જે રામનુ લે નામ,
મનુષ્યને તો નિજ્જડી, માગ ગાઓ ગુણગ્રામ ૧૫
એક સરમા ને ત્રિજટા, બે પામા બેઠી બેહ;
સીતાને તો ધીરજ દેતા, રખે છાડે દેહ ૧૬
કાપો કરો ઝીનો છાવો, એવા કટુ કહે કથન;
જાનકી અતિ ત્રાસ પામીને, કરે છે રૂદન ૧૭
દેહ છે અતિ દુર્બળા, બેઠી નીચુ જોય,
જનાએ સ્તન ઢાકીને બેઠી છે, જેમ ન દેખે કોય ૧૮
અગુઠે કરી ભૂ ખણેછે, મૂકે છે નિશ્વાસ,
મલિન હીન અને ક્ષીણુ થઈ છે, પામી છે તન ત્રાસ ૧૯
એવી દીઠી જાનકી, હનુમાન કરે આક્રદ,
હા! હા! હુ અહીં શીદ આવ્યો, અભાગિયો મહામદ! ૨૦
હૈયુ તો ફાટે નહિ ને, થયુ છે પાષાણુ,
નીસરી શે નથી જાતો, પાપી મારો પ્રાણ ૨૧
બોલી શકાયે નહિ, રહી નવ શકાય,
હા! હા! હવે હુ મદભાગી, કષ્ટ કહ્યુ ન જાય! ૨૨
જે સ્વામીની નિંદા કરેછે, હુ સાભળુછુ કાન,
હણી હુ શકતો નથી, તો કોણુ મૂર્ખ મુજસમાન, ૨૩
આપોપુ અગ લપાવીને, પાદડામા વચ્ચી ડાળ,
છાનોમાનો છપી રહ્યો છે, હનુમાન તે તતકાળ ૨૪
એ કથા રહી એટલે, જાગિયો રાવણુ રાય,
સીતા તેને સાભરી, નિરખવાને જાય ૨૫
મોડેશુ મદોદરી, જાગે નહિ તો જેમ,
પેર કરીને પરવર્યો, આતુર અતિશે તેમ ૨૬
સહસ્ત્ર સાથે સુદરી, સજે સર્વ શણુગાર,
દીવી કર સોનાતણી, તે નીમર્યો નિરધાર ૨૭
ઉવારો ને અતિ આકરો, ભયન્કર મહારૂપ,

૧૫ નિજ્જડી–નિંદી 'નિજ ડો' પ્ર ૪ થી ૨૬ મોડે—'મોદે' પ્ર ૨-૩.

નાદ કરતો પરમ દારૂણ, કાળપ્રાયે એકરૂપ. ૨૮
ભીતાએ તો સાંભળ્યો, મહાદુષ્ટ કેરો સાદ;
હમે હું તો મરણ પામીશ, ધરીને વિખવાદ. ૨૯
રૂદન કરતી રહે નહિ, થર થર કાંપે કાય;
કમલિની જેમ પાણી પાખે, અને ઝાંઝે વાય. ૩૦
ઈમ કરતો આગળ આવ્યો, બોલતો લલિત વચન;
કામિની તું કહે તે કરૂં, જો માને તારૂં મન. ૩૧
મૂઢપણે તું મનુષ્યને, સંભારે કોણ કાજ?
મુજ ઉપર તું માયા કરે તો, સર્વે સોંપું રાજ. ૩૨
તું સર્વસ્વ છે માહરૂ, પ્રાણપ્રાયે પ્રીત;
સનમુખ થઇ સામું જો, એક વાર રૂડી રીત ૩૩
રાજ્યભ્રષ્ટ રામ તે, અહીં આવી શકે કેમ?
શતજોજન સિંધુ આડો, ખણી ખાઇ જેમ. ૩૪
વિષમ ગઢ લંકાતણો, પેશી ન શકે પવન;
આજ્ઞાવિણ કિરણ ના આવે, દિવાકરના દિન. ૩૫
મે'લ આશા મનુષ્યની, મુજ સાથે મેળવ મોહ;
નહિતર એક આ રાક્ષસી, કરશે તારો દ્રોહ. ૩૬
હું ક્યાં ને રામ ક્યાં, મારે તો દશ શીશ;
તરૂવરની ડાળ સરખા, ભુજ ભલા મારે વીશ. ૩૭
કોણથી નહિ મરણ મારે, દેવ દાનવ યક્ષ,
મનુષ્યનું શું મારતું, જે સ્વભાવે મુજ ભક્ષ. ૩૮
ઉઠીને દે આલિંગન, બેશ આ ઉત્સંગ;
તું શોક શાને ધરેછે, આણ્ય અતિશે રંગ. ૩૯
શૂર્પણખાએ જે દહાડાનુ, લીધું તારૂં નામ;
તહનિો હું પરવશ થયોછું, કડે છે અતિ કામ. ૪૦
હું તો તારો સેવક છું, આજ્ઞાકારી દાસ;
આવ મણિમય મંદિરમાંહે, કીજિયે વિવિધ વિલાસ. ૪૧
શે ગુણે તું સભારે છે, રામ સાથે રંગ;

૨૮. કાળપ્રાયે—કાલ સમાન ૩૩. પ્રાણપ્રાયે—પ્રાણ સમાન. ૪૦ કડે છે–કડે છે–દુઃખ દે છે.

રાજ્યભ્રષ્ટ હીંડે રડવડતો, વિરહે વ્યાકુળ અગ. ૪૨
અજગરે ગળ્યો હશે, પી પીને નીઝરણુ,
જળોદર વાધ્યું હશે, પામ્યો હશે ત્યાં મરણુ. ૪૩
વચન એવાં ઘણાં કહ્યાં, સીતાએ સહ્યાં ન જાય;
હવે હું તો શું કરૂં, ઉપજે નહિ ઉપાય. ૪૪
હૃદય કઠણ કરીને, સીતા વદે વચને;
આમે મારે મરવુ છે, તો સાંખું હું શેને? ૪૫
અરે ભુંડા મદમતિ, શું કરે આપ વખાણુ!
મૂઢ તારૂં મરણુ આવ્યું, રે રે પામર પ્રાણુ. ૪૬
સન્નિપાત થયો છે તને, જે લવે છે આળપપાળ;
વડી વારની સાંખુ છું, જે તું દે છે ગાળ. ૪૭
બાળીને હું ભસ્મ કરૂં, જો દેઉં તુંને શાપ;
આમે તારો ઘડો ભરાણો, એકઠું થયું છે પાપ. ૪૮
હું છું વિષની વેલડી, રાક્ષસકુળની કાળરાત્ર;
જુએ છે તે નથી અહીંઆં, ઘરસરખી નહિ યાત્ર. ૪૯
વિષ હળાહળ ભર્યું કચોલુ, કરે પ્રેમે પાન;
જાણે રહુ હું જીવતો, એવો તું અજ્ઞાન. ૫૦

કડવું ૬ ઠું.

રાગ જીતમાન.

સીતા કહે તને શું થયું છે, વળગ્યું છે ભૂત,
અવટતું કાં ઉચરે, એ છે અનાદૂત. ૧
કામ તારી કેડે પડચો છે, લેવાને પ્રાણુ;
તેણે તું વિહ્વળ થયો છે, રે રે મૂઢ અજાણુ. ૨
ફટ રે ભુંડા પાપીઆ, ક્યાં ખોળે કાળ,
સિંહણી સાથે શાભણી, આરંભે આળ ૩

---

૪૩. નીઝરણુ–પાણીનાં ઝરણુ (નિર્ઝરણુ) ૪૫. વચને–'વચન' પ્ર. ૪ થી. શેને–'શન' પ્ર. ૩–૪. ૪૯. જુએ છે ૫૦—જેને તું જુએ છે તે તારા ઘરના સરખી યાત્રા અહીં નથી ૩. શાભણી–શાના ઉપર–શાથી?

મૂરખ હોય તે કરે, અતિ આપ વખાણુ,
ફૂતે ફેંફાટ આગિયો, જ્યા ઉગે ભાણુ ૪
સાગરમાહે માચર્યો, વચ્ચે ગજ્જુ વા'ણુ,
ઝપાપાત જે કો કરે, મેરે બાધે પા'ણુ ૫
સિંહણી શિયાળશુ, કહીએ કરે કેલ,
ચોરને વળગે નહિ, વિદ્રુમની વેલ ૬
ઘરમા ઘાલી દોલિયો, દેવરાવે બાર,
માટે તરણુ ભરી પાસે, મૂવે મે'લી અગાર ૭
કા વિષધર ચાપે પૂછડે, સિંહને ચોકે પરાણે,
પનકમાહી જઈ પડે, મૂઢ મરણુ ન જાણે! ૮
મેરૂ પર્વત ઉપર ચઢી, કરે ઝપાપાત,
હીંડે હિમાચળ જઇ, મન મરના વાત ૯
એ કોણુ કુમતિ તને ઉપની, મારૂં કર્યું હરણુ,
માથે ચઢાવી આણિયુ, મૂર્તિવતુ મરણુ ૧૦
અરે હુ તો શુદ્ધ સાધવી, મારૂં ન ચળે મન,
જો કોટિ ઉપાયજ તું કરે, એ સત્યવચન ૧૧
જે રામને ચરણે દૃઢ રહ્યુ વારિ ને જેમ મીન,
અળગુ થાતા તન તજે, તેમ મુજ મન લે'લીન ૧૨
તેં રામબાણુ નથી સાભળ્યુ, તીક્ષણુ છે ધાર,
તારા દશે મસ્તક છેદશે, તે તો એક વાર ૧૩
ધનુષ્યે ગેડીદડા દોડાવશે, રામજી તુજ શીશ,
મૂઢપણે નથી જાણતો, રામજીની રીસ ૧૪
પછ રે તું નિજ બેનને, છેદ્યા નાક ને કાન.

અરે રામના અવગુણ તુ કરે, અતિરો અજ્ઞાન,
હાથી જાએ મલપતો, કેડે ભસે શ્વાન ૧૮
જો તું તો બળિયો હતો, જ્યારે હુતા રામ,
ત્યારે તું આવ્યો નહિ, તારો કૈત હામ ૧૯
અરે લક્ષ્મણ છતા આવ્યો નહિ, જે મારત તુને,
જે જાગી થઇને આવિયો, હરવાને મુને ૨૦
શર્પણખા નકટી સામી મળી, અપશુકન કરવા,
તુ હરવા આવ્યો મને, સામે પગે મરવા ૨૧
કો રામ વિના બીજો નથી, માને નહિ મદ,
જેમ અધ ઉગ્યો જાણે નહિ, કેવો છે ચદ ૨૨
અરે આત્મહત્યા ભાગી બીહુ, નહિતર તજુ પ્રાણ;
આશાએ હુ જીવતી, પ્રભુ પુરૂષપુરાણ ૨૩
હુ કાયર નહિ કામિની, છુ બળિયાની બાળા,
જો જગત જીત્યુ મેં જાણીયુ, કઠ આરોપી માળા ૨૪
એમ કહીને જાનકી, પાડે છે ચીસ,
લક્ષ્મણજી વારે ચઢો, ઉતારો રીસ। ૨૫
રોતી રહે મૃગલોચની, તારો નહિ વાક,
સામુ જોરે સુંદરી, તારો છુ રાક ૨૬
મનુષ્ય શુ મને હણે, બોલે શા બોલ;
મારે કો બીજુ નથી, તારી સમતોલ ૨૭
આવ્ય મદિર તુ માહરે, પૂર એટલી આશ;
આજે જાણી આવિયો, મુજને વિશ્વામ ૨૮
મયા કરે રે મને, જો હું આવ્યો શરણ,
જો તુજને પામીશ નહિ, તો પામીશ મરણ ૨૯
સીતા કહે સાચુ કહું, મરણનું એ મૂળ,
પેટ મસળીને પાપીઆ, તેંજ ઉચાડયુ શૂળ. ૩૦
હું સોનાની પાળી સરખી, તેં ઘાલી પેટ,
તુ બીજે ઉપાયે મુઓ નહિ, મરવુ જો નેટ. ૩૧
તારા મસ્તકને કાગડા, શૂકર ને શ્વાન,

૨૬ રોતી રહે ઈ—(રાવણ વાક્ય) ૨૮ આજે—આંઝો પ્ર ૨ જી

ચાચે કરી ચંચોળશે, મિથ્યા કરે માન ૩૨
ફેશે સાહી કામિની, કરતી કલ્પાત,
વશ નાંખુ હુ મેઇને, જો આવે અંત ૩૩
અનગો રહે રે પાપિયા હમણા હુ બાળુ,
સત્ય જાય જો માહરૂં, તાહરૂ મો કાળુ ૩૪
હા હા ફિકરી હુ કોતણી, હવે ખરી વગુતી,
વાસ્ણુણુ મરણુ આવે નહિ, સ્મશાને સુતી ૩૫
ત્યારે હનુમતે જાણિયુ, મારી મેનાનુ,
રૂડુ માને જો રામજી, અર્થ એટલે આવુ ૩૬
શોધ લેવા જો મોકલ્યો, તો તો કયમ મારૂ ?
અનુરાધ જો એ કરે, તો તો સહાર ૩૭
એવે જાગી મહોદરી, સ્વામી નવ દીઠો,
કપગી તે તો કયા ગયો, ચિત્ત રાખુ સુખ મીઠો ૩૮
ઉજાતી ધાઇ ધસમસી, સીતા મે'લાવી,
રંડાપણુ પામીશ હવે, એમ કહેતી આવી. ૩૯
રોતી રહે રે દીકરી, બાળીશ મા બાઇ,
એ મૂર્ખ નથી જાણુતો, તું જગતની આઇ ૪૦
આડી આની ઉભી રહી, જેમ દુષ્ટ ન દેખે,
અરે નિર્લજ તને શુ થયુ, એ વાત એ લેખે ૪૧
વાક તારો છે સીતણો નહિ, જે ગયો એને હરવા,
બીજુ કઈ કારણુ નહિ, આપોપે મરવા ૪૨
દેવકન્યા તેં બહુ હરી જક્ષકેરી કુમારી,
નાગકન્યા ને કિન્નરી, શ્યામા સુખકારી ૪૩
અનેક આવે અપ્સરા, તે રંગે રમવા,
તોએ તુ ધરાયો નહિ, ગયો વનમા ભમવા ૪૪
અવગુણુ કાઢ તું મુજમા, મારો દિવ્ય દેહ,
યૌવન કઇ જાએ નહિ, અખડિત એહ ૪૫
માળા એ કરમાએ નહિ, તન ન વળે સ્વેદ,
દેહ દુર્ગંધાએ નહિ, પામુ નહિ હું ખેદ ૪૬

૩૭ અનુરાધ—ઉતાવળ-મૂર્ખતા

શુ લાગ્યો એ માનુની, અતિ જરજર કાય;
એક બાળક જણે જેટલે, તેનુ યૌવન જાય. ૪૭
તેમા તુજ ઉપર નહિ, એનુ મન લગાર;
એ તો સુધી સાધની, જેને રામ ભરતાર. * ૪૮
તારે વશ આવે નહિ, કરે કોટિ ઉપાય;
મિથ્યા મરણજ પામતુ, કા નવ ચેતે રાય! ૪૯

કડવું ૭ મું.

રાગ એકતાળી.

સાહો સઘળી સુન્દરી રે, તાણો તેણીવાર;
મદોદરીએ સમસ્યા કરી રે, એને આકર્ષો અપાર. ૧
એ બંધ પડી છે બાપડી રે, આક્રંદ કરેછે અપાર;
એને શું શકે સહી રે, એમ કહી સાહ્યો ભરતાર. ૨
તાણીને તે વાઉણી રે, રાવણને લેઈ જાય;
એ કથા રહી એટલે, નિજ ભુવન ગયો રાય. ૩
રાક્ષસી સર્વે સૂતી રહી રે, એકલી સીતા આપ;
વિરહે કરી વ્યાકુળ થઇ રે, વળી વળી કરે વિલાપ. ૪
હનુમંત હેઠે ઉતર્યો રે, નીચેરી તે ડાળ;
વેષ ધરી વાનરતણો રે, બોલ્યો તે તતકાળ. ૫
સરયૂતીરે સુદર સહી રે, એક અયોધ્યા ગામ;
દશરથના ચાર દીકરા, જયેષ્ઠ તેમા રામ. ૬
કૌશિક કેડે સાચર્યા રે, સાથે લક્ષ્મણ વીર;
એકે બાણે વિડારિયુ રે, તાટકાનુ શરીર. ૭
યજ્ઞ રાખ્યો ઋષિતણો રે, સુબાહુનો કરી અંત;
મારીચ અધમુઓ કર્યો રે, ભક્તવત્સળ ભગવત. ૮
પડે અહલ્યા ઉદ્ધારી રે, ઢીમર મોકલ્યો યુક્તિ;
શિવનુ ચાપ કડકા કર્યુ રે, સીતાને પરણ્યા યુક્તિ. ૯
તેજ હર્યુ પરશુરામનુ રે, ભાજી સ્વર્ગની વાટ;

૯ 'પડે—'ચરણે' પ્ર ૪ થી

અયોધ્યા આવી જ્યા રે, બાર વર્ષ તેહ નાર. ૧૦
પછે વનમાં નીસર્યા રે, દશરથ પામ્યા મરણ;
ભરત તો આવી મળ્યો રે, કીધાં સર્વ આચરણ. ૧૧
આશ્રમ અવલોકી પધાર્યાં રે, કરી પંચવટી પાવન;
નાક કાન શૂર્પણખાતણાં રે, છેદ્યાં જગજીવન. ૧૨
ખર દૂષણ ત્રિશિરા મારિયા રે, મેલી એકજ બાણ;
ચૌદ સહસ્ર સંહારિયા રે, છત્યા પુરૂષપુરાણ. ૧૩
નિરખ્યો મૃગ સોનાતણો રે, મોહ્યું સીતાનું મન;
મારવાને મોકલ્યા રે, કમળદળલોચન. ૧૪
લક્ષ્મણ પૂઠે પ્રેરિયા રે, હતુ સીતાનું હરણ;
તેને શોધવા સાંચર્યા રે, સ્વામી અશરણશરણ. ૧૫
દેન દેઈ જટાયુને રે, કબંધનો કરી નાશ;
પંપાસર પધારિયા રે, શબરીકેરે પાસ ૧૬
ઋષ્યમૂક ગિરિ આવિયા રે, જ્યાં વાનર વસતા પંચ;
હનુમંત શ્રી રામને મળ્યો રે, સંભળાવ્યો સર્વ સંચ. ૧૭
વાળી વધીને આપિયું રે, કિષ્કિંધાનું રાજ;
પછે વાનર મોકલ્યા રે, શોધ લેવાને કાજ. ૧૮
એંશીલાખ કપિ આવિયા રે, દક્ષિણ સાગરતીર;
હું સેવક રઘુનાથનો રે, મોકલિયો રઘુવીર. ૧૯
શત જોજન સાગર ટપી રે, નિરખી લંકાગામ;
દર્શન પામ્યો સીતાતણું રે, સરિયાં સઘળાં કામ. ૨૦
એટલે ઉંચુ જોયું જાનકી રે, વાનર દીઠો વિકાળ;
જાણ્યું રાવણ આવિયો રે, હવે કોપ્યો કાળ. ૨૧
અદ્દભુત થઇ તે આકળી રે, નયને ઢાળે નીર;
એટલે અતિ ઉંચો ચઢ્યો રે, જેહ હનુમત વીર. ૨૨
વળી નીચી ડાળે આવિયો રે, પુનરપિ ગાયું ગુણગ્રામ;
માતા મારી જાનકી રે, પિતા પ્રત્યક્ષ રામ. ૨૩
હું શોધ લેવાને મોકલ્યો રે, આવ્યો તમારી પાસ;
મેં સર્વસ્વ સોંપ્યું રામને રે, મને દૃઢ વિશ્વાસ. ૨૪
વાણી સુણતાં જાનકી રે, ઉંચુ સામુ જોય,

શું ભાઇ રામે મોકલ્યો રે, શોધ લેવા કપિ કોય. ૨૫
એટલે નાખી મુદ્રિકા રે, સીતાને ઉત્છંગ;
પ્રેમે કરી પાણે ગ્રહી રે, પૂછે આણી રંગ. ૨૬
કહે સાચું મને મુદ્રિકા રે, ક્યમ આવી વાનર સાથ;
કુશળ ક્ષેમ છે બેહુ જણા રે, લક્ષ્મણ ને રઘુનાથ. ૨૭
કે મારા વિરહે કરી રે, ઉતાર્યા સર્વ શૃંગાર;
કે આંગળિયે ઢીલી પડી રે, નીસરી પડી નિરધાર. ૨૮
કે મળી આવી મને રે, કહેવા સમાચાર;
રીસાવી છે શાભણી રે, ઉત્તર દે એક વાર. ૨૯
કે અચેત થઇ અવનિ પડ્યા રે, મારે વિરહે રામ;
વાનરની મીટે પડી રે, જે લાવ્યો આણે ઠામ. ૩૦
હૈયાશુ ચાંપી પછે રે, કરીને ચુમ્બન;
પ્રાણ થકી વા'લી ઘણું રે, માન્યું મારૂં મન. ૩૧
એવે હનુમંત હેઠે ઉતર્યા રે, આવી લાગ્યો પાય;
માતાજી હુ મોકલ્યો રે, શોધ લેવા રાઘવરાય. ૩૨
કિષ્કિંધાએ છે રામજી રે, લક્ષ્મણજીની જોડ;
સુગ્રીવ છે સેનાપતિ રે, સાથે કપિ ક્રોડાક્રોડ. ૩૩
એંશીલક્ષ તે વાનરા રે, સૂતા સાગરતીર;
હું અહીં આવ્યો છુ એકલો રે, માતા મન ધરજો ધીર. ૩૪
કહો તો રાવણને હણું રે, રાક્ષસ સઘળા સાથ;
ત્રિકૂટાચળ કાઢું મૂળથી રે, ગ્રહીને એકે બાથ. ૩૫
કહો તો બોળું સિંધુમા રે, ભાગીને કરૂ ભૂક;
આકાશ ઉડાડું સહી રે, એ માહે નહીં ચૂક. ૩૬
કહો તો ઉથાપુ મેદિની રે, શોષુ સાગર સાત;
મેરૂ પર્વત કડકા કરૂં રે, જો આજ્ઞા દો માત. ૩૭
વાસે બેસો માહરે રે, હુ જાઇશ એકે ફાળ;
ઉચ્છંગ થી રઘુનાથને રે, બેસારૂ તતકાળ. ૩૮
તમારે વિરહે કરી રે, રુદન કરે છે રામ;
મોઢાથી મૂકે નહિ રે, આઇજી તમારૂ નામ. ૩૯

---

૨૫. વાણી ઇ૦—આ કડી પ્ર ૪ થીમા નથી. ૩૦ મીટે—નજરે.

અચેત થઈ અવનિ પડે રે, વહે છે નયને નીર;
ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા તજી રે, થરથર ધ્રુજે શરીર. ૪૦
મુજ સાથે એ મુદ્રિકા રે, આપ્યુ છે ઇંધાણુ,
સીતા તું સર્વસ્વ રામને રે, કાયાને પણ પ્રાણ. ૪૧
મુખવચન કહાવ્યુ એટલું રે, ચિત્રકૂટગિરિ એકાંત,
લક્ષ્મણને દીધી આગન્યા રે, મુને રમવા ખાંત ૪૨
માળા ગુંથી ફૂલની રે, આરોપી ઉર હાર;
પછે પોઢી ઝીલવા રે, કીધા વિવિધ વિહાર ૪૩
પછે બાહેર નીસર્યા રે, બેસારી ઉચ્છંગ;
વેણી ગુંથીને ચરચિયા રે, ધાતુતણા બહુ રંગ ૪૪
વચન સુણી હનુમાનના રે, માતાનું માન્યુ મન;
વિરહે કરી વ્યાકૂળ થઇ રે, કરતી હવી રૂદન. ૪૫
હનુમંત દે આશ્વાસના રે, રોતી રહેને માત,
એકમની થઇને કહે રે, તારા મનની વાત. ૪૬
પરાણે બેઠી થઇ રે, મુખ મેલી નિશ્વાસ,
હનુમંત હવે હું શું કરૂ રે, શ્રી રામચંદ્રની આશ ૪૭
જો મેં ભૂરખાઇ કરી રે, પોલો મારો વાંક,
દૈવ થયો અતિ દુર્બળો રે, એ પણ આડો આંક ૪૮
જો મેં મૃગ મારવા મોકલ્યા રે, આણીને અતિ રંગ;
મારૂ મન મોહ પામિયુ રે, દેખી સોનાનો સારંગ. ૪૯
તેણે રીસાવ્યા રામજી રે, કઠણ કર્યું અતિ મન;
તો હું અપરાધણ શામણી રે, વાહાલાજી દે દર્શન. ૫૦

કડવું ૮ મું
રાગ વેરાડી.

સીતા કહે સુણ્ય હનુમંત વીર, અતિ દુંબાણા શ્યામશરીર;
રામચરણથી મુજ મન ચલ્યુ, મૃગ દેખી મારૂ ચિત્ત વલ્યું ૧
લક્ષ્મણને મેં કઠણુજ કહ્યાં, તે તણા ફળ સઘળા લહ્યા,

---

૫૦ અપરાધણ–અપરાધણને

ત્યારે મને થઇતી અશુદ્ધ, વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધ. ૨
ધણુંએ કહ્યું પાનીએ મત્ય, ત્યારે હું આતુર થઇ અત્ય;
હનાર પદાર્થ એણીપેરે હોય, ભવિષ્ય કળી શકે નહિ કોય. ૩
મોટા મહંતતણી મતિ ફરે, જ્યારે દેવ કાંઇ અવળુ કરે;
કાળતણે વશ છે કર્મ, તેનો કોઇએ ન જાણે મર્મ. ૪
નહિતર રામનાં મૂકી ચરણ, મને વલ્લભ લાગે હરણ ?
એ અતિશે મેં કર્યો અપરાધ, જે લક્ષ્મણ દૂભ્યો સાધ. ૫
તેણે મારી સેવા કરી, માતાબુદ્ધિ મનમાંહી ધરી;
સરજ્યું કો છૂટે નહીં, જો સિંધુ ઓળગી જાયે કહીં. ૬
સાગર આડો શતજોજન, કયમ આવે અહીં જગજીવન !
અતિ વિષમ ગઢ લંકાતણો, દૂર જે અમરને ઘણો. ૭
આવી ન શકે રવિનાં કિરણ, પવન પ્રવેશ કરે નહિ મરણ;
ધન હોય તો ઘડાવે નાવ, ઉતરવા ઉપજે નહિ ભાવ. ૮
નહિ સેના સબળ નાથને સંગ, રણ આંગણે વસે કો રગ?
શું થયું બહુ વાનર મળ્યા, તેં કહ્યા તે મેં સાંભળ્યા. ૯
તાળિયે જે નાઠા જાય, પક્વાં પાકાં કેરા ખાય;
અયોધ્યાથી નીસર્યા રામ, કને કોડીએ નહિ દામ. ૧૦
રાવણ સાથે રે રાક્ષસ ઘણા, બળિયા ને બહુ બીહામણા;
વીરા ! હું છું અભાગણી, વિરહવેદનાએ અતિ ઘણી. ૧૧
રાક્ષસીઓનાં સુણી કઠણ વચન, અતિ દાઝે છે મારૂં મન,
મને કઠણ કહે નવ સરે, મારા વા'લાજીની નિંદા કરે. ૧૨
એનું બોલ્યું મુજને નવ ગમે, મારૂં મન રામજીશુ રમે;
રામ વિના રહ્યું મેં ન જાય, ક્ષણ એક કોટિ કલ્પસમ થાય. ૧૩
મુજ જેવી કો મંદભાગણી, જગતમાંહે જનની નવ જણી;
કોઇક પૂર્વજન્મનું પાપ, ઉદય પામ્યું છે એ આપ ૧૪
આણે જન્મે કઇએ નથી કર્યું તો શા માટે દેવે સુખ હર્યું;
અગીઠીમાહે ઓઢવી, એ અગે આપદા અભિનવી. ૧૫
રાક્ષસ સામે કયમ રહેવાય? કઠણ વચન તે સહ્યાં ન જાય,
કષ્ટે ક્યમે ન જાયે પ્રાણ, ફાટે નહિ હૈયું નિરવાણ ૧૬

૨. અશુદ્ધ–શુદ્ધ વિનાની સ્થિતિ. ૫ લક્ષ્મણ–'લક્ષ્મણને' પ્ર. ૨–૩. સરજ્યુ–(પ્રારબ્ધે) ૯. કો રગ–કયા રગથી!

કરવત મારી કાપે કાય, હૃદે પાવક લાગી લાય;
આત્મહત્યા લાગી બીહું, વીરા દુઃખ વિચારીશ કિંયુ. ૧૭
રામે મને ઉતારી પ્રીત, દિવસ કેટલા કાધી રીત;
હું અબળાનું કોણ ગજું, પ્રાણને કેઇ પેરે તજું ૧૮
વિષ ખાઉં પાવકમાં પડું, હિમાચળ હીંડીને ચડું;
સિંહણીને ભરૂં જઇ બાથ, સાપણને મુખ ઘાલું હાથ. ૧૯
જઇ બૂડું ઉંડું જ્યાં નીર, જ્યમ ત્યમ કરીને તજું શરીર;
મુજ વિણ ક્ષણ રહેતા નહિ રામ, તે ટળવળતી મેલી આમ. ૨૦
હૃદે રામને જો હતી રીસ, તો ખડ્ગે શે છેદ્યું નહિ શીશ;
પોતાની પત્નીને કોય, સહી શકે પરવશ રહી રોય ? ૨૧
રાંકપકો રાખે નિજ નાર, જો લેઇ નીસરે વનમોઝાર;
સૂર્યવંશીને લાગે લાજ, બીજા કોએકનું કરે કાજ. ૨૨
સમર્થથકા સાખેછે એહ, મને દુઃખ લાગે છે તેહ;
પડી જડી નથી હું જાણ, ધનુષ્ય ધરી અહીં છું પાણ. ૨૩
એમ કહીને કરે આક્રંદ, દીન દામણી દીસે મંદ;
જીવું નામ તણે આધાર, બીજી કો નવ જીવે નાર. ૨૪
રામ વિમુખ જીવિત એ બળ્યુ, કોણે કષ્ટ ન જાયે કળ્યું;
હનુમંત કહે રોતી રહે માત, સાંભળ હું કહું તે વાત ૨૫
રાવણને મારી શ્રીરામ, નહિ રાખે રાક્ષસનું નામ;
તમને બેસારી ઉત્સંગ, અયોધ્યા લેઈ જાશે રંગ ૨૬
હું જઇ કહીશ એટલે બાળ, અહીં રામ આવશે તતકાળ;
સાથે સુગ્રીવ સેનાપતિ, અંગદ નીલ નળ મહામતિ. ૨૭
કુમુદ મયંદ ને જાબુવાન, એ આદિ પ્રૌઢ પ્રધાન,
રામે મને દીધું હોત કાજ, તમને તો લેઇ જાતો આજ. ૨૮
કહો તો રાક્ષસકુળનો સંહાર, કરતાં ક્ષણ ન લાગે વાર;
પણ લેવા મોકલિયો બાળ, અહીં આવ્યો છું એકે કાળ. ૨૯
મુજથી બળિયા બીજા બહુ વાનરા, રામ કામ કરવાને ખરા;
હું છું દીન દામનો દૂત, બીજા બળિયા બહુ અદ્‌ભુત. ૩૦
માતા મન ધરો મા દુઃખ, થોડે દિવસે પામશો સુખ;

૧૮. રીત-ચિત પ્ર. ૩જી.

તમો પ્રકૃતિ પુરૂષ છો ભેદ, નાન્ય મનુષ્ય ધર્યો છે દેહ ૩૧
હરવા ભૂમિતણો તો ભાર, કરવા રાક્ષસકુળ સંહાર,
માંડ મારવા કરાવ્યું હરણ, મિષ વિણ ક્યમ પમાડે મરણ? ૩૨
અપરાધ વિણ રામ ક્યમ હણે જદ્યપિ મહાપાપી મન ગણે,
જે સરજે પાળે ને સંહરે, લીલાએ બહુ કારજ કરે ૩૩
રોમકૂપ વિષે બ્રહ્માંડ, વસે અસંખ્યાતા અંડ,
રાવણ બાપડો કેઈ ગાત્ર, રામ એક બાણે ચૂરે ગાત્ર ૩૪
અણલે'તો હું કહુંછું કથી, તમારૂં કાંઈ અજાણ્યું નથી,
મને શું વાહોઠો માત, જેહ કરોઠો આસુપાત ૩૫
જ્યારે અહીં વાનર આવશે, રામચંદ્ર સેના લાવશે,
લંકાનો કાંગરો એક, ભાગ નહિ આવે વિવેક ૩૬
એટલા છે તે વાનર વીર, શોષે સર્વે સાગરનું નીર,
જદ્યપિ મહીની રેણુ ગણાય, સાગરજળની સંખ્યા થાય ૩૭
તરૂવર માત્રતણા ગણે પાન, વાનરનું નવ નીસરે માન,
સુજપી તે ઘણા બળવાન, જે વાળીતણા યોદ્ધા પ્રધાન ૩૮
મારૂં કો નવ જાણે નામ, મને એક ઓળખે રામ,
એ રામ કરવા હીંડું છે કામ, નહિતર હું હવડાં કેહુ હામ ૩૯
જો અહીં આવે શ્રીરામનું તીર, વેધે રાક્ષસતણા શરીર,
અતિ કોપ્યાછે લક્ષ્મણ વીર, દોહ્યલે ધરી રહ્યા છે ધીર ૪૦
જેણે બાણે માર્યો વાળ, તેણે તો હણશે તતકાળ,
રામતણા યોદ્ધા પરાક્રમ, તમો સર્વ જાણો છો મર્મ ૪૧
સીતા કહે સર્વ સાચી વાત, જે તેં ભેદ કહ્યો હો ભ્રાત,
મારૂં કર્મ અવળું છે આજ, કોણે તો નવ સીધે કાજ ૪૨
તુજ સાથે ક્યમ આવું વીર, સ્વામી સમર્થ શ્યામશરીર,
પરાક્રમ કરીને મૂકાવશે, અયોધ્યાએ લેઈ જશે ૪૩
આશાએ રહ્યો છે પ્રાણ, નહિતર પ્રાણ કરે પ્રયાણ,
માતાજી (મને) લાગીછે ભૂખ, એટલા ઉપર છે નહિ દુઃખ ૪૪
તમારૂં વણ કીધે દર્શન, કાંઈએ નવ કરતું પ્રાશન,
લંકા આખી શોધી સહી, ગાઢે કષ્ટે આવ્યો અહીં. ૪૫

---

૩૫ અણલે તો—ન જાણતો છતાં પણ ૩૮ માન—પ્રમાણ ૪૪. પ્રયાણ—ગમન.

આઇ કહો તો કરૂં ફળઆહાર, અમૃત સરખા એ છે સાર,
સીતા કહેછે સાચી વાત, પડ્યા પડ્યા ફળ ખાજે ભ્રાત ૪૬
એ દેવે વાવ્યા છે વીર, વરૂણે સીંચ્યા અમૃત નીર,
છએ ઋતુ ત્યાં વાસો વસે, કરમાણાં દેખે તો કસે ૪૭
રાવણને છે વહાલા ઘણું, શું વર્ણન કીજે તરવ તણું,
પુત્રના પ્રાણે અતિ પ્રીત, પાદપ ઉછેર્યા રસરીત ૪૮
પારિજાતકેરા છે છોડ, ઈંદ્રે વાવ્યા છે અતિ કોડ,
વીંટાણી છે વાડી વેલ, વૃક્ષ સાથે છે રંગની રેલ ૪૯
નમી રહ્યા છે ફળને ભાર, જાણે શું કરે નમસ્કાર ૫૦

કડવું ૯ મું.

રાગ સામેરી

શુકપિક સારસ મોર મધુકર, કરે સરવા સાદ રે,
ત્રિગુણ સમીર ત્યાં સઘળા વાયે, અતિ ઉપજે ઉલ્લાદરે ૧

ઢાળ.

કુસુમ નાનાવિધતણા, પસરે તેના ગંધ,
સર વાપીને કૂપ વેહેતા, દિવ્ય દીર્ઘિકા સંબંધ ૨
અસખ્યાત રહે રાક્ષસ, વાડીના રખવાળ,
એકસે તે કેમ ચાલે, નિશાચર મહાકાળ ૩
તે માટે તું રહેજે છાનો, રખે જાણે કોય,
રામજી રક્ષા કરજો, સમીપે ત્યાં હોય ૪
જો આગળા કાઇ બળ ન ચાલે, મદભાગણી મહામૂઢ,
તે માટે હું બધ પડી છું, તજી ગરૂઆરૂઢ ૫
તને વિઘ્ન કાઇ હોયે નહિ, રક્ષા કરે શ્રીરામ
કાંઇક હોયે તેટલા માટે, મારૂં કરવા આવ્યો કામ ૬
હનુમંત કહેછે એશુ બોલ્યા, જાનકીજી જગતમાત,

---

૪૭ કસે—કસેભરાય. ૪૮ પાદપ—વૃક્ષ ૧ ત્રિગુણ—શીતળ મંદ, સુગંધી, એવા ત્રણ પ્રકારનો ૨ ઢાળ-૫ ૧-૪ થીમાં નથી સર—સરોવર વાપી—વાવ દીર્ઘિકા—બાંધેલુંતળાવ ૫ બધ-બંધનમાં ૬ કાંઇક ઇ૦ —હું મારૂં કામ કરવા આવ્યો તે માટે તને કાંઇક (વિઘ્ન) થાય-થવાનો સભવ છે 'કાંઇ એકું' પ્ર ૪ થી

આદિ પ્રકૃતિ તમો મૂળ માયા, વેદ ન લહે વાત ૭
વિઘ્ન મને કોણ કરે જો, તમે મારે શીશ;
તમથકી જો ઉપન્યા છે, બ્રહ્મા હર જગદીશ. ૮
પણ પડચા પડચા પ્રાશન કરીશ, માનીશ તમારો બોધ,
આઇજી એમ કા ઉચરો, કો નહિ તમ સમતોન. ૯
એમ કહીને ઉછળ્યો, એક હતો શંકરનો પ્રાસાદ;
તેના શિખર ઉપર ચઢીને, ગાઢે કીધો નાદ. ૧૦
પ્રૌઢ કીધુ પૂછડુ, ફેરવ્યુ ચો ફેર;
આટા વાળે અતિ ઘણા, જેમ શેષે વીટચો મેર. ૧૧
આકર્ષી કરે એકઠા, વીંટિયાં સઘળાં ઝાડ;
પ્રૌઢ ત્યા પૂજા કર્યા, રગે રમતા લાડ. ૧૨
સુતા'તા જે સેનક સઘળા, વાડીના રખવાળ;
તે ખાતે લાગ્યો ખાડવા, હળવે માંડી આળ. ૧૩
માળી સઘળા મરણ પામ્યા, ચૂર કીધા ચોકિયાત;
નાશી કો શકે નહિ ને, કરે હનુમત ઘાત. ૧૪
ત્રટક ત્રટક મૂળ તૂટે, વછૂટે ત્યા વેલ,
પછાડીને પાદડાની, કરી ત્યહા રે રેલ. ૧૫
હુત હુત કરીને હાક પાડે, બળિયો વાહે બાકરી,
વૃક્ષવો'ણી વાડી કીધી, એવી ગતિ અતિ આકરી. ૧૬
બૂંમ પાડતા તે બાહારથી, રાક્ષસ નાઠા જાય;
શાખામૃગ એક રામનો, આવ્યો રાવણરાય ! ૧૭
શત જોજનની એક એણે, ભરી ભારે ફાળ;
શોધ લેવા જાનકીની, એ આવ્યો તતકાળ. ૧૮
એ કહેછે એવા અસંખ્યાત, સૂતા સાગરતીર,
વળી રામ પાસે ઘણા, વાનર ગુણ ગભીર ૧૯
રખવાળ સઘળા મારિયા, માળી પમાડ્યા મરણ;
વાડી આખી ઉભેળી છે, નથી ઉભું તરણ ૨૦
પૂછડુ પાછળ ફેરવી, બેઠો ચઢી પ્રાસાદ;

૯. પડચાં પડચા-(ફળ). ૧૬. એવી ગતિ–'અવિગતિ, પ્ર. ૪થી ૧૭. શાખામૃગ-વાનર.

ત્રિલોક કીધો કાટકો, એવો એનો માદ ૨૧
પર્વતપ્રાયે પ્રૌઢ વાનર, કોણે કળ્યો ન જાય;
ત્રિલોકને એ એકલો, કાળની પેરે ખાય. ૨૨
કહેછે રાવણને હણું, સબળ કરૂ સંગ્રામ;
શું કરૂ જે આજ્ઞા મને, નથી દીધી રામ. ૨૩
તે માટે તમો શીઘ્ર નામો, જઇ સોપો જાનકી;
જીવવુ નથી દીસતુ રે, આજ જાણો એ ઘડી. ૨૪
વચન સુણીને સેવકના, રાવણને ચઢી રીસ,
જાઓ રે મારા મો આગળથી, નહિતર છેદુ શીશ. ૨૫
વાડી ઉભેળી અને, સબળ પામ્યો શોક;
વાનરે વિપરીત કીધુ, એ વાત થઇ ત્રિલોક ૨૬
જે વૃક્ષ વહાલા પ્રાણ પ્રાયે, ઉભેળ્યા તરૂવર તેહ;
સેવક મારા મારિયા, અદ્ભુત કીધુ એહ. ૨૭
હવે જાય જો જીવતો, મારૂ મિથ્યા જીવ્યું જાણજો;
તે માટે સર્વ શૂર મળીને, અન એનો આણજો. ૨૮
એંશી લક્ષ યોદ્ધા મળ્યા, રાક્ષસ જે રણધીર,
આયુધ પોડશ વીશ લીધે, ગાજતા ગભીર. ૨૯
વાર પેરે વેધજો, મોહોકમ કરીને માર;
વિકારી એ વાનરને, સહી કરો સહાર. ૩૦
અપરાધ એણે કર્યા છે, એ ઉભેળ્યુ છે વન;
સેવક મારા માર્યા છે, સતા જોઈ જન ૩૧
નાસા તમો ના આવશો, શીખામણ દેઉછું સાર;
મરાવાને મોકલ્યો, વાનરો આણી હાર. ૩૨
એમ કહીને આગના તે, દીધી રાવણરાજ;
દારૂણ દીસે આવતા, ચાદે કરતા ગાજ. ૩૩
વિનોદી છે વાનરો, તે કરે છે અતિ ગાન;
આવતા દેખી આનદે છે, હાધિયો હનુમાન. ૩૪
આવો રે ઉતાવળા, તમે શો લગાડો વાર;
હાથ મારા મળવળી, રણ છે અપાર ૩૫

---

૨૯ પોડશવીશ-છત્રીસ.

ઉખેડી આગળ કર્યો છે, વૃક્ષનો અંબાર;
મારવાને મર્મસ્થાનક, પરમ પ્રૌઢા પ્રહાર. ૩૬

કક્ષાપુટ ફૂટે સહી, દેખાડે પશ્ચિમદ્વાર;
ઉન્મત્તપણે ઉછળે છે, નાચે છે નિરધાર. ૩૭

આવો રે આવો રે જોવા, જાઓ જમસદન;
આગળ જે મેં મોકલ્યા છે, મળવા તેનું મન. ૩૮
રાક્ષસ રીસે આવિયા, જાણિયે કાળ કૃતાંત;
આયુધ ષોડશવીશ લીધે, આણવાને અંત. ૩૯
વચમાં ધાર્યો વાનરો, વીંટી વળ્યા તે વીર;
આયુધ મૂકે અતિ ઘણાં, ને રવે પાડે રીર. ૪૦
મારો મારો મર્મસ્થાનક, શતખંડ કરો શરીર;
વિડારો એ વાનરાને, મે'લી તીનાં તીર. ૪૧
સાગ તોમર મુશળ ફરશી, પરિઘ પાશ ને પ્રાસ;
આયુધ મૂકે અતિઘણા, નિરધાર કરવા નાશ. ૪૨
દશો દિશથી પ્રહાર પ્રૌઢા, આવેછે તે ઘોર;
કળાહળ તો શબ્દ હોયે, ત્યાં સબળ થાયે સોર. ૪૩
આખરે એ આચ્છાદિયો, જેમ આભસે કરી ભાણ;
એક ઉપર અસખ્યાત, એમ મે'લે બાણ. ૪૪
હનુમતે ત્યાં હાક પાડી, વિડારીને વીર;
બળિયો બહાર નિસર્યો, તે ગાજતો ગંભીર. ૪૫
આયુધ ભાજે આવતા, ગ્રહીને તો દત;
કરે કરીને કરે કડકા, તે હાથિયો હનુમત. ૪૬
સાગ સામી આવતી, પોતે ગ્રહી પણ પાણ;
તોમર ઝાલે આવતા, ને વદે જય જય વાણ ૪૭
નખે કરીને વલૂરે, દાતે કરડે દેહ;
પછાડે પાષાણ સાથે, નાશ કરવા નેહ ૪૭
વૃક્ષ શિખર શિલાના તો, પ્રૌઢ પાડે પ્રહાર;
વક્ષસ્થળ વિડારિયું, તે વહે શોણિતધાર ૪૮

---

૩૭. કક્ષાપુટ-કાખ-બગલ. પશ્ચિમદ્વાર-ગુદદ્વાર. ૪૦. રવે-શબ્દે
નડે-હોકારા કરીને.

ચરી મારે સાંમટી, મુષ્ટિના મહામાર;
કૂણીએ કરે કટકા, પાટુના કરે પ્રહાર.

કડવું ૧૦ મું.

રાગ જીતમાન.

રથ ઉપર રથ નાખે, મારમાર મુખે ભાખે;
હાથી ઉપર હાથી, ને સાથી ઉપર સાથી.
એમ કરેછે કચરઘાણ, એમ પાપીના લે પ્રાણ;
ભીટ પડયાને મારે, હડે ચડયો નવ હારે. ૨
એમ ઉગામીને આવે, ભાંડ માહાલાં ચાવે;
મેઘતણી પેરે ગાજે, રણાંગણે અતિ રાજે. ૩
વળી ભીંડ મુઓ થઇ સૂએ, રવભેર રણમાં રૂએ;
પરતણી પેરે વળગ્યો, કમે ન થાએ અળગો. ૪
રથ ભાંજ્યા હાથી હણિયા, તે કોણે ન જાયે કળિયા;
કળાહળ અતિ હોય, કળી શકે નહિ કોય. ૫
વહે સરિત શોણિતપૂર, સર્વે શર કર્યા ચકચૂર;
મસ્તક મીન અલક શેવાળ, અસ્થિતણી થઈ પાળ. ૬
માંમતણા કર્દમ કૂર, વીર વિદારે ઉર;
કોના કાઢયા પ્રાણ, એમ કીધા કચરઘાણ. ૭
કોનાં કરડયાં નાક ને કાન, તેના વિપરીત દીસે વાન;
કો ઉતરડયા ગ્રહી પાગ, જેમ ગરૂડે માર્યા નાગ. ૮
કો સાગરમાં લેઈ નાખ્યા, કો કક્ષાપુટમાં રાખ્યા;
કો હૈયા સાથે ભીડ્યા, કો પાટુ પ્રહારે પીડ્યા. ૯
માર્યા સઘળા ઘોડા, રહ્યા જીવતા થોડા;
કો કાણ્યા કો ભૂચ્યા, એમ કરી નાખ્યા કૂચા. ૧૦
એમ સઘળા સૂવાર્યા, વૃક્ષ વડે બહુ માર્યા;

---

૫૦. ચરી મારે—હડી કાઢે. ૩. માહાલાં-માલાં. અર્થાત્ અમથો અમથો મોં હલાવે છે. ૬. અલક—કેશ. ૭. કર્દમ-કાદવ.

એમેમ કરતાં જે નાઠા, જેમ સિંહ ભાગા મૃગ ત્રાઠા. ૧૧
જાતાં જાણી યોધ, કેડે ધાયો કરી ક્રોધ;
નાઠા તમો નહિ છૂટો, હવે કાળ તમારો ખૂટ્યો. ૧૨
ચોડાશા જાવા દીધા, તે ખોડા લૂલા કીધા;
જઈ રાવણુને કરજો જાણ, હું લેઈશ તારા પ્રાણ. ૧૩
તે રાજસભામાં આવ્યા, રાવણે બોલાવ્યા;
તે નકટા બૂચા કાણા, જે સદા હતા સપરાણા. ૧૪
આવીને આગળ પડિયા, રાંકતણી પેરે રડિયા;
આગળ મુવા થઇને સૂતા, હા હા હવે ખરા વગુતા. ૧૫
તમે સીતાને આપો, કાં કુળવનને કાપો;
અમને તો અતિ સાલે, એ કપિપ્રત્યે નહિ ચાલે. ૧૬
હજી ઘણાંનાં ઘર ઘાલે, જાણે જમરાને કર આલે;
સુણી રાવણુને ચઢી રીસ, ઉધડકી ઉઠયો ઇશ. ૧૭
વાનરે સર્વ સંહાર્યા, એકલે એવડા માર્યા;
એ અતિ અનાહૂત, આવ્યો દીન દામણો દૂત. ૧૮
સ્વભાવે જે આપણું ભક્ષ, તે સંહારે સમક્ષ;
એ વનચર કેથી માત્ર, જેનું જરજર ગાત્ર. ૧૯
તાળિયે જે ત્રાસે, તે આવ્યો આપણી પાસે;
માર્યા એંશી લક્ષ, સઘળા અમારી સમક્ષ. ૨૦
હવે કો એવું જે જાય, વાનરને મારી ખાય;
સોંઢાડયા સાત પ્રધાન, તેને મહીપતિએ દીધાં માન. ૨૧
ભલા ભલા રે ભાઈ, તમો જાઓ ઉજાઇ;
એણે કીધો છે અપરાધ, અતિશે દોષ અગાધ. ૨૨
એને વણ માર્યે રખે આવો, રાક્ષસકુળમાં રૂડા ભાવો;
સઘળા સજ થઇ સંચરજો, સાવધાનથકા યુદ્ધ કરજો. ૨૩
આજ્ઞા દેઈ ચલાવ્યા, મંત્રિ નિજ મંદિર આવ્યા;
ધરી હથરોટા સહના ટોપ, ચઢિયા કરીને કોપ. ૨૪

---

૧૧. વડે—'વજે' પ્ર. ૨ જી. ભાગા-'ભાગે' પ્ર. ૩ જી. ત્રાઠા—(त्रस्ताः ?) ત્રાસ પામ્યા. ૧૫. હા હા—(પ્ર ૪થીમાં નથી). ૧૮. અનાહૂત-અર્થાત્ અન્યાય. આવ્યો દી૰—'આવો દીઠો દામણો દૂત' પ્ર ૪થી. ૨૪. હથરોટા-હાથને પંજે પહેરવાનું કવચ. સહના-બખતર.

ગજ રથ ને બહુ ઘોડા, સચરિયા થઇ સજોડા;
પાળાનો નહિ પાર, વળી વેસર થઇ અસ્વાર. ૨૫
કો પાડા ઉપર ચડિયા, ઘા નિશાને પડિયા;
વાજે શરણાઇ નફેરી, સેના વહે રાક્ષસકેરી. ૨૬
મહોદર આગળથો જાય, પૂંઠે મહાપાર્શ્વ પળાય;
તે પૂંઠે લંબકરણ, જાણે મૂર્તિવંતુ મરણ. ૨૭
ધસ પ્રધસ એ પચ, જે જાણે યુદ્ધના સંચ;
દુર્મુખ ને ભાસકરણ, જેને ભારે ધ્રુજે ધરણ. ૨૮
એ આદિ બહુ બળિયા, રણાંગણે એકઠા મળિયા;
વેરી વાનરને વાઢો, કાળજ એનું કાઢો. ૨૯
કરડો એને કાચો, ભક્ષ કરી રગે રાચો;
કો કહે એને ખાધો, કરી કકડા રાંધો. ૩૦
એમ કહેતાં રાક્ષસ આવે, ગણતાં પાર ન આવે;
આ શિખર ઉપર સૂતો, હવે એ ખરો વગુતો. ૩૧
મિષ મડો થઇ રાંક, જો જો કેડનાં લાંક;
ભાઇ મારમાર મુખ ભાખો, એ ઉપર આયુધ નાખો ૩૨
ભાઈ રહેજો તાકી, હડે ઉડજો હાકી;
આડી ફરીવળી તેની નારી, સ્વામી જાઓ અમને મારી. ૩૩
રડાપણ નહિ વેઠાય, દોહલે દાહા જાય;
એ વાનર વસમો વેરી, કો કારણ છે એ હેરી. ૩૪
એને માથે સમર્થ રામ, તે સંગે શો સગ્રામ?
એની રક્ષા કરશે સીતા, જે સાધ્વી વેદવદિતા. ૩૫
પરાણે પરવરિયા, જેમ કાળે કરી ઘેરિયા;
ઉઠ્યો વાનર રાક્ષસ ખણતો, રામ નામ મુખ ભણતો ૩૬
પૂછડુ પાછળ વાળી, ઉછળિયો દે તાળી;
કક્ષાપુટ તે કૂટે, આ મરવા આવ્યા વણખૂટે. ૩૭
સામો મુઠી આવે, મોઢે માલાં ચાવે;
મહોદર આયુધ મૂકે, સામુ ફુકવાડા કરી ફૂંકે. ૩૮

---

૨૫. વેસર-ખચ્ચર ૨૮. દુર્મુખ-'દુખર' પ્ર ૪ થી. ૩૨. મડો-મડા જેવો ૩૪. કો ઇ૦.-'કારણ છે કોઇ હેરી' પ્ર ૩ ૭. એ હેર (દૂત) કોઈ કારણરૂપ છે.

શર આવતા સાહ્ય, માડે વાગ્યા કહીને વાહ્ય,
વેગળેથી વૃક્ષ નાખે, તે કરી પાદડા પાખે ૩૯
આવતા આયુધ હાતે ઝાલે, એ પ્રત્યે કોણે ન ચાલે,
મીટ પડચાને મારે, હઠે ચઢયો નવ હારે ૪૦
કરે શિલા શિખરના પ્રહાર, મોકમ મુષ્ટિમાર;
આવતા આયુધ ભાજે, મેઘની પેરે ગાજે ૪૧
રણાંગણે અતિ રાજે, બળિયો જે કરે તે છાજે,
સાગ તોમર પરિઘ ને પાશ, મૂશળ મૂકે કરવા નાશ. ૪૨
આયુધ ષોડશવીશ, રાક્ષસ મૂકે કરીને રીસ,
જાણે પ્રલયકાળનો મેહ, એમ આચ્છાદ્યો દેહ. ૪૩
વિડારી વાન વીર, તેના શિથિલ કર્યા શરીર,
મહોદરના માથામા માર્યું, ગિરિશૃંગ વડે વિડાર્યું ૪૪
આયુધ ભાજી નાખ્યા, સહુના ટોપ ન રાખ્યા,
સેના સઘળી મારી, રાક્ષસ સઘળા રાખ્યા વારી ૪૫
હય માર્યા ભાજ્યા રથ, હાથી હણ્યા સમરથ,
હાતે ઠરડે નખે વધૂરે, પગ પ્રહારે ચકચૂરે ૪૬
મહોદર પામ્યો મરણ, પર્વત પડચો જેમ ધરણ,
મહાપાર્શ્વ મારે મર્મ, સુબળ કરીને શ્રમ ૪૭
બાણે કરીને ઢાકચો, જેમ પર્વત વજ્રે ટાકયો,
મદભર્યા મહા માકે, હઠે ચઢયા તે હાકે ૪૮
બાણ તણી કરે વૃષ્ટ, અતિ આવરિયુ અરિષ્ટ,
હોયે છે હાહાકાર, વાનરના વસમા માર ૪૯
ઉછાળી ઉચા નાખે, કાયામા પ્રાણ ન રાખે ૫૦

—— * ——

૩૯ તે ૪૦—તે વૃક્ષને પાદડા વગરનુ કરી (ઝાલીને બેસતો) આચ્છાદ્યો—ઢાકયો. ૪૮ મદ ૪૦—મહામદ ભર્યા તે રાક્ષ(—ગર્વ ૨ માન સામે જાય છે (મંદૂ—જતુ). માવે)

ગજ રથ ને બહુ ઘોડા, સચરિયા થઇ સન્જોડા,
પાળાનો નહિ પાર વળી વેસર થઇ અસ્વાર ૨૫
કો પાડા ઉપર ચઢિયા, ધા નિશાને પડિયા,
વાજે શરણાઇ નફેરી, સેના વહે રાક્ષસકેરી ૨૬
મહોદર આગળથો જાય, પૂઠે મહાપાર્શ્વ પળાય,
તે પૂઠે લબકરણ, જાણે મૂર્તિવંતુ મરણ ૨૭
ધસ પ્રધસ એ પચ, જે જાણે યુદ્ધના સંચ,
દુર્મુખ ને ભારકરણ, જેને ભારે ધ્રુજે ધરણ ૨૮
એ આદિ બહુ બળિયા, રણાંગણે એકઠા મળિયા,
વેરી વાનરને વાઢો, કાળજ એનું કાઢો ૨૯
કરડો એને કાચો, ભક્ષ કરી રંગે રાચો,
કો કહે એને બાંધો, કરી કકડા રાંધો ૩૦
એમ કહેતા રાક્ષસ આવે, ગણતા પાર ન આવે;
ઓ શિખરે ઉપર સૂતો, હવે એ ખરો વગુતો ૩૧
બિપ મડો થઇ રાક, જો જો કેડના લાક,
બાઇ મારમાર મુખ ભાખો, એ ઉપર આયુધ નાખો ૩૨
ભાઈ રહેજો તાકી, હઠે ઉઠજો હાકી,
આડી ફરીવળી તેની નારી, સ્વામી જાઓ અમને મારી ૩૩
રડાપણુ નહિ વેઠાય, દોહલે દાહા જાય,
એ વાનર વસમો વેરી, મેં કારણ છે એ હેરી ૩૪
એને માથે સમર્થ રામ, તે સંગે શો સગ્રામ?
એની રક્ષા કરશે સીતા, જે સાધવી નેદવદિતા ૩૫
પરાણે પરવરિયા, જેમ કાગે કરી ઘેરિયા,
ઉઠયો વાનર રાક્ષસ ખણતો, રામ નામ મુખ ભણતો ૩૬
પૂછડુ પાછુ વાળી, ઉછળિયો દે તાળી,
કક્ષાપુટ તે કૂટે, આ મરવા આવ્યા વણખૂટે ૩૭
સામો સુંઢી આવે, મોઢે માલા ચાવે,
મહોદર આયુધ મૂકે, સામુ ફુફવાડા કરી ફૂકે ૩૮

---

૨૫ વેસર–ખચ્ચર ૨૮ દુર્મુખ–'દુખર' પ્ર ૪ થી ૩૨. મડો–મડા જેવો ૩૪ મેં ઇ૦–'કારણુ છે કોક હેરી' પ્ર ૩ ૭ એ હેર (દૂત) કોઈ કારણરૂપ છે

શર 'આવતાં સાહ્ય, માડે વાગ્યાં કહીને વાહ્ય;
વેગળેથી વૃક્ષ નાખે, તે કરી પાદડાં પાખે ૩૯
આવતાં આયુધ દાંતે ઝાલે, એ પ્રત્યે કોણે ન ચાલે;
મીટ પડયાને મારે, હઠે ચઢ્યો નવ હારે. ૪૦
કરે શિલા શિખરના પ્રહાર, મોકમ મુષ્ટિમાર;
આવતાં આયુધ ભાંજે, મેઘની પેરે ગાજે. ૪૧
રણાંગણે અતિ રાજે, બળિયો જે કરે તે છાજે;
સાંગ તોમર પરિઘ ને પાશ, મૂશળ મૂકે કરવા નાશ. ૪૨
આયુધ ષોડશવીશ, રાક્ષસ મૂકે કરીને રીસ;
જાણે પ્રલયકાળનો મેહ, એમ આચ્છાદ્યો દેહ. ૪૩
વિડારી વાન વીર, તેનાં શિથિલ કર્યાં શરીર;
મહોદરના માથામાં માર્યું, ગિરિશૃંગ વડે વિડાર્યું. ૪૪
આયુધ ભાંજી નાખ્યાં, સહના ટોપ ન રાખ્યાં;
સેના સઘળી મારી, રાક્ષસ સઘળા રાખ્યા વારી. ૪૫
હય માર્યા ભાંગ્યા રથ, હાથી હણ્યા સમરથ;
દાતે કરડે નખે વલૂરે, પગ પ્રહારે ચકચૂરે. ૬
મહોદર પામ્યો મરણ, પર્વત પડ્યો જેમ ધરણ;
મહાપાર્શ્વ મારે મર્મ, મબળ કરીને શ્રમ. ૪૭
બાણે કરીને ઢાંકયો, જેમ પર્વત વજ્રે ટાંક્યો;
મદભર્યા મહા માકે, હઠે ચઢ્યા તે હાકે. ૪૮
બાણ તણી કરે વૃષ્ટ, અતિ આવરિયું અરિષ્ટ;
હોયે છે હાહાકાર, વાનરના વસમા માર. ૪૯
ઉછાળી ઉંચા નાંખે, કાયામાં પ્રાણ ન રાખે. ૫૦

———*———

૩૯. તે ૪૦—તે વૃક્ષને પાંદડાં વગરનું કરી. પાવાન બસ. આચ્છાદ્યો —ઢાંક્યો. ૪૮. મદ. ૪૦—મહામદ ભર્યા તે રાક્ષસ—ગર્વ. ૨. માન સામે જાય છે. (મંકૂ-જતુ). માવે).

કડવું ૧૧ મું.

રાગ આશાવરી

મેં સાહીને મરડે રે, બીડીને બચરડે રે;
વિતરડે વાનર, નિશાચરને રે. ૧

ઢાળ.

વિતરડે વાનર નિશાચરને, રો દશે નાહા જાય;
મહાપાર્શ્વ મરણ પમાડયો, કડકા કીધી કાય. ૨
રથ ભાંજ્યો હણ્યો સારથી, મારિયા માતંગ;
દંતુશળ ત્યાં કાઢિયા, જાણિયે ગિરિનાં શૃંગ. ૩
લંબકરણ ધસી આવિયો, જેના લાંબા કાન;
એક ઓઢે એક પાથરે, વિપરીત દીસે વાન. ૪
હડે હણવા હનુમંતને, હેંપે ઘાલી હામ;
આયુધ મૂકે અતિઘણાં, ને સબળ કરે સંગ્રામ. ૫
વાનરો પણ વાજ ન આવે, પ્રૌઢ પેખી પ્રહાર;
ંવતાં ઝાલે સહી, ભાજી નાખે તતકાળ. ૬
ૈહીનો અહીં ને અહીંનો અહીં, ઉદકે અપાર;
ંપક્ષણ ઉભો નવ રહે, અંજનીસુત એક હાર. ૭
ંતુર ચપળ પવન પ્રાયે, હાથીઓ હનુમાન;
ૂળ તે કાઢિયા, લંબકરણના કાન. ૮
ંકરણ કોપે કરી, પરિઘનો કરે પ્રહાર;
એ તે હાથ સાહી, આવતી તે અપાર ૯
પરા સામી સાંગ નાખી, આવતી તો ગ્રહી;
ઉઠયો ડુ પ્રહાર કીધા, મહાપાપી પડિયો મહી. ૧૦
પૂછડું પડયા પૂઠે, આવ્યા ધસ પ્રધસ બે વીર;
ક્ષાપુટ કરતા હવા, પ્રલયનું જેમ નીર. ૧૧
સામો ે અતિ આચ્છાદ્યો, જેમ ગિરિ ઉપર મેહ;
મેહોદર આ નિસર્યો, બહાર બળિયો તેહ. ૧૨

---

૨૫. પેસર-ખ્મ્માર કર્યા, વૃક્ષ કેરા પ્રહાર;
જેવો ૩૪. દો ૪૦ – ૧૨મ ભરે-પચૂરે. ૭. ઉદકે-કૂદીને જાય.
કારણરૂપ છે.

શૈલશિખર નાખી સામટાં, આકળો કર્યો અપાર. ૧૩
સેના સઘળી સંહારી, પ્રહાર કરી પ્રચંડ;
પૂછડું મારે માથા ઉપર, જાણિયે જમદંડ. ૧૪
ધસ પ્રધસ બે પડ્યા પૃથ્વી, દુર્મુખ આવ્યો દુષ્ટ;
હનુમાનને ઢાંકતો હવો, પ્રહાર કરી પાપીષ્ટ. ૧૫
હનુમાન ભાંજે આવતાં, ગ્રહી તેનાં આયુધ;
સામાં શિખર ને શિલા નાખે, વજ્ર સરખાં શુદ્ધ. ૧૬
દુર્મુખનું તે ધનુષ્ય ભાંજ્યું, રથ તેનો કડકા કર્યો;
સાંગ લેઇને સામો આવ્યો, પાળો થઇને પરવર્યો. ૧૭
સાંગ સાહી આવતી, કટકા કરી ત્યાં એહ;
હદે પાટુ મારી પાડ્યો, મરણ પામ્યો તેહ. ૧૮
સેના લાગી નાસવા, ભાસ્કર આવ્યો યોધ;
મ નાસો રે મ નાસો, કે'તો હવો કરી ક્રોધ. ૪૭
હનુમંતને હું હણું હવડાં, શાખામૃગનું શું ગજું?
જેણે મંત્રી મારા મારિયા, વેર તેનું કેમ તજું? ૪૮
પવનપુત્ર ઉપર ક્રૂરે, બાણવૃષ્ટિ અતિ ઘોર;
ચંચળપણે અતિ ચૂકતું, પ્રહાર પરમ કઠોર. ૪૯
આયુધ સઘળાં કર્યા કડકા, વલૂરે તે દેહ;
ઉપર જાણે દવ લગ્યો, ને લાખનો ગિરિ એહ. ૫૦
શોણિતની ધારા વહે, જાણિયે ગિરિ નીઝરણ;
પશુમારે મારિયો તે, મૂઢ પામ્યો મરણ.
રાક્ષસ રણમાં પડ્યા પ્રૌઢા, વહે શોણિતની ધાર;
હદે ભાંજી કર્યો ભૂકો, હોએ હાહાકાર. .
નાસતા દેખી નિશાચરને, આડો આવી ફરી વળે;
મર્મસ્થાનક મારિયા, મુવાને તે જઇ મળે. ૧
જાતા મે'લ્યા કેટલાએક, તે કહેવા સમાચાર;
નકટા બૂચા કાણા ખોડા કર, લૂલા મૂગા અપા ૨

૧૩. શૈલશિખર-પર્વતનાં શિખર. 'શિલા શિખર' પ્ર. ૩ છ. ૧૯. ભાસ્કર-એ નામનો દૈત્ય. ઠપાવીને બેસતા તે તમો ચેલા પર્વતને ઉત્પ્રેક્ષે છે; ઉપર ઈ૦. લાખનો-(૨૯—ગવં ૨. સાહીને હોવાથી). ૨૩. પશુમારે—જેમ પશુને મારે તેમ માત્રે).

નાહી આવે તો હું પીડુ છતી શકે તો ભાન્ને બીહુ,
મેનુ હૈયુ નવ ચાલે રણુ જવા મે મન ન ધાને ૩
જે ગયા તે વળતા ન આવ્યા, મારી જમ લોકે ચલાવ્યા,
વાનર કેરી પેરજ પરખી, રાક્ષસ જ્વા સત્ર નીચુ નિરખી ૪
રાવણને ચઢ્યો અતિ ક્રોધ, શુ ભાગમા નથી કો યોધ
જો વાનરસુ વઢવા ન જવાય, અમર સઘાતે શુ જુધ થાય ૫
જે વનચર તાળિયે ત્રાસે મદભર્યો ગાજે છે પાસે,
રાક્ષસકુળનો હોય તે વાજે, આપણુ આગળ એમ ન છાજે ૬
એમ રાવણુ કેરી વાણી વ્યાપે, વળતો ઉત્તર કોય ન આપે,
અતિશે કોપ્યો અક્ષકુમાર, મનભર્યા આણી અહંકાર ૭
જેમ પૂછડે ચાપ્યો સાપ, સિંહ પરોણે ચોડ્યો આપ,
જઇ પિતાને કર્યો પ્રણામ, સ્વામીજી કાઇ દીજે કામ ૮
કરૂ વસુધા વાનર વિહોણી પેખો પરાક્રમ પહેલી ઓણી,
મનુષ્યમાત્રને હુ મારૂ મજ તમારા સઘળા સારૂ ૯
જેને અમર સરખા બાળક બળવતા તેનો પિતા કરે કા ચિંતા,
તમો સીતાનું મન મનાવો, શાને કાજે સભામા આવો ૧૦
હવે જાણજો કારજ સીધ્યુ એમ કહીને બીડુ લીધુ,
અક્ષકુવરના સુણી વચન, રાવણ થયો મન પરમ પ્રસન્ન ૧૧
આતા તુથી સોહના થઇએ, એમ કહીને ચાંપ્યો હૈયે
મસ્તકનુ કીધુ આઘ્રાણ, કુવર તુ છે મારા પ્રાણ ૧૨
ભલે આવ્યો તુ મારે પેટ, બળિયા તુ બૂડતા બેટ,
આતા તેં હુ કયા નિશ્ચિત, હવે તેં હણો હનુમત ૧૩
બાળક બેસાર્યો ઉચ્છંગ, અતિ અનુપમ ઓપે અંગ,
સેનાપતિ તેડાવ્યા શૂર સૈના સજ કરી અતિ ક્રૂર ૧૪
આયુધના કીધા અબાર, સહુના ટોપ હયરોટા સાર,
હય હાથી ને રથપાળા, જે યોધા સુહતરા તે ટાળ્યા ૧૫
અક્ષકુવર અતિશે શણગાર્યો, વઢતા વીર ન જાયે વાર્યો,

૩ છતીને—રૂડપજો ૭ અક્ષકુમાર—રાવણનો પુત્ર ૮ પરોણો—પ રોણાની આરથી ૧૨ આઘ્રાણ—વામ આઘાત મસ્તક સુઘ્યુ ૧૫ ટાળ્યા—ટાળી કાઢ્યા—ચીણી વીણીને પ[illegible]

આઠ વાઘ જોતરિયા રથ, જે ત્રણલોક જાવા સમરથ. ૧૬
સોનાનો રથ રમણિય જડિયો, વિશ્વકર્માએ કરે ઘડિયો;
શશિ સૂર્યનાથી અતિ તેજ, આગળ આણી રાખ્યો હેજ. ૧૭
એવો નહિ કો કવિ સુજાણ, જે રથ કેરૂ કરે વખાણ;
ઉચો છે અતિ ધ્વજદંડ, જાણે ભરિયું એ બ્રહ્માંડ ૧૮
સઘળા સરખા શણગાર, અતિ ઓપે અક્ષકુમાર;
સહુના ટોપ હથરોટા પાણ, બળિયો બોલે અમૃત વાણ. ૧૯
જાણે મૂર્તિવંતો કામ, અગ અનગ અતિ અભિરામ;
વિશાળસ્કંધ ને આજાનબાહુ, સુરશત્રુ વિષે જેમ રાહુ. ૨૦
પંચશબ્દ વાજે નિશાણ, અમરલોક પડ્યા ભગાણ;
બંદી બોલે જયજયકાર, તેને બહુ આપ્યા ભંડાર. ૨૧
વિપ્રવૃંદ ત્યાં દે આશિષ, કુંવર જીવો કોડ બત્રીશ;
જળે કરી દેછે અભિષેક, જગત વિષે યોદ્ધો તું એક ૨૨
ઓવારણા કરેછે નારી, વહેલો આવે તું વાનર મારી;
સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી સામી આવે, જળહળ કરી મોતીએ વધાવે. ૨૩
ઉપર ઉતારી આભ્રણ આપે, જાચકજનના દારિદ્ર કાપે;
નરનારી સહુ જોવા આવે, ડચકા ખાય ને કોટ હલાવે. ૨૪
કુંવર કોમળ છે અતિ કાળો, પ્રાણીમાત્રને જે વહાલો;
મંદોદરી વારી નવ રાખે, કયમ જીવશે કુંવર પાખે? ૨૫
વાનર હમણા કરશે નાશ, જેમ સૂકે તૃણ ધર્યો હુતાશ,
રામા એની થાશે રાંડ, મરવા મોકલે છે માડ. ૨૬
પ્રાણીમાત્ર આવી જે જુએ, મોઢે હસે ને મનમા રૂએ;
રાવણ કનેથી આજ્ઞા માગી, ચાલ્યો ચચળ ચરણે લાગી. ૨૭
રાવણ બોલાવાને જાય, હૈડામાહે હરખ ન માય;
બાધઓ આ સોણું કે સાચુ, લોકલાજ ભાગો નવ નાચુ! ૨૮
સેનાતણો નવ આવે પાર, જાણે મહી નમશે શુ ભાર!
સાથે રાક્ષસ અસખ્યાત, માહોમાહે કરેછે વાત ૨૯
જીવતા આવ્યાની નહિ આશ, વાનરના બળનો વિશ્વાસ;

---

૨૦ અનંગ-અનંગ (કામદેવ) સરખુ આજાન-ઘુંટણ સુધી લાંબા.
૨૨. વિપ્રવૃંદ-'વૃક્ષવૃંદ' પ્ર. ૨ જી નો પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે.

આવી પીંજણીએ પરઠયો પાય, અમરગણ અતિ નાશી જાય ૩૦
ગુફા ગહવર માંહે પેઠા, ઉંડા જઇને અગોચર બેઠા,
રથ ઉપર ચઢિયો રણધીર, નાદ કરીને અતિ ગંભીર ૩૧
જાણે શું સાગર સાત, એકઠા થઈ ગાજે ઉત્પાત
જાણે મેઘ મળીને બાર, પ્રલયકાળે ગાજે છે અપાર ૩૨
જાણે સિંહ કોપે કરી નાદ, ત્રણલોક સંભળાવે સાદ,
આગળ યોધા અસંખ્યાત, વાનરનો વેગે કરે ઘાત ૩૩
સાગ તોમર મૂશળના માર બાણતણી વરસે ઘનધાર,
પરિઘ પ્રાસ પાશના પ્રહાર, હોવા લાગ્યો હાહાકાર ૩૪
વાનર વીર જુએછે વાટ, વઢયા વિના અંતર ઉચ્ચાટ,
ખાંધાયો ને ખસે ખાધો, રૂવે ગાઢે જાણે દાધો ૩૫
ઉઘાડો ને દુર્બળ દેહ, દીન હીન મલિન અતિ છેહ,
પડી રહ્યો છે થાકયો ભાગ્યો, આતુર ઉઘાડો ને નાગો ૩૬
જો જો આશ્ચર્યકારી એહ, સમોવડ યુધ શોભશે તેહ,
શરણાઇ ને ફેરી દમામા, વાજાં બહુ વાજેછે સામા ૩૭
વાનર પડ્યો અહીં ડરણે નયણે નીર વહે નીઝરણે,
વાજતા શ્રવણે સુણી નિશાન દશે દિશથી આવે બાણ ૩૮
ઉભો રહીને આળસ મોડે સેના દેખી મો મચકોડે,
પગ વચ્ચે મો ઘાલી જુવે, આખ ચોળીને ગાઢે રૂવે ૩૯
દશોદિશથી આયુધ આવે જાણે ગરૂડને અમર વધાવે,
ટક્ષાપુટ ફૂટે ને નાચે રાડ કરવા રંગે રાચે ૪૦
આયુધ આવતા સાહી ભાજે, હુતહુત કરીને ગાજે,
વૃક્ષ શિખર ને શિલા નાખે માર માર મુખ વાણી ભાખે ૪૧
પર્વત પ્રાપે પ્રૌઢો દીસે, વડતા ફૂલે ને મન હીસે,
પ્રમુખ યુદ્ધ મડાણું ત્યારે સેના મધ્ય જઇ પડયો જ્યારે ૪૨
એમ આખો આચ્છાદ્યો બાણ જેમ આભસે તારો બાણ
વીર વિડારી આવ્યો બહાર, જેમ પડિયામાંથી કાઢી તરવાર ૪૩

૩૫ ૯નુમાને ગણ્યોને કેવું રૂપ બનાવ્યું તે વર્ણવેછે ખાંધાયો ૪૦—ખાંધાયલો–ખરબચડી ત્વચાવાળો ખસેખાધો–ખસના વ્યાધિથી ખવાઇ ગયેલો ૩૬ ઉઘાડો–'ઉઘર' પ્ર ૩–૨ ૭ આતુર–માંદો ઉઘાડો–ઉઘાડ જેવો. ૩૮ ડરણે–ઉંદ્કારા કરેછે ૪૩. પડિયામાંથી–મ્યાનમાંથી

દાંતે કરડે ને નખે વલૂરે, મોકમ મુષ્ટિ મારે ચૂરે.
પાટુ ગડદા શરી ને કોણી, કરી કાયા નાખે છવવોંણી. ૪૪
આકાશ ઉછાળે પાષાણ પછાડે, મરમે મરડી મહીંએ પાડે;
પ્રહાર કરીને પૂરા પીડે, હાડ ભાજવા હૈયે ભીડે ૪૫
ખુંદે ગુદે ચાંપે ચોળે, સહી સાગરમાહે બોળે,
રથ ભાજ્યા ને ઘોડા માર્યા, મારી રાક્ષસ વઢતા વાર્યા. ૪૬
દંતુશળ કાઢી હસ્તિયા હાથી, પર્વત જેમ વેરાએ વાથી;
જાળવે આવતા આયુધ, કોપ્યો કાળતણી પેરે શુદ્ધ. ૪૭
જય જય જય સીતારામ, નાદ કરી ગાઢે લે નામ;
રૂખે ભુખે ખુદે ગુદે, ચીલે પીલે છોલે છુદે. ૪૮
જરડે કરડે મરડે ભચરડે, વચ્ચેથી વે'ર પેરે તરડે.
પગ ચાંપે ને વળી ચીરે, કાળપશુ આગળ લેઇ નીરે. ૪૯
એમ સેના સઘળી સંહારે, હનુમંત હઠે ચઢયો નવ હારે,
એક સ્થાનક ક્ષણ ન થોભે, અંજનીસુત વઢતો અતિ શોભે. ૫૦

કડવું ૧૩ મું.

રાગ શ્રીરામજીનો

રાક્ષસ મારી કર્યા આકળા, હોય હાહાકાર,
દશોદિશે નાસવા લાગ્યા, સહ્યો ન જાયે માર ૧
આડો ફ્રીવળે અળવે શુ, ઉગામીને આવે,
મારા ચાવે દાંત દેખાડે, બળિયાને બીહાવે. ૨
આયુધ અંગ એક ન વાજે, રાક્ષસ મનમાં લાજે,
દાંતે ઝાલે કોણે ન ચાલે, મેઘતણી પેરે ગાજે. ૩
પૂછપ્રહારે મોકમ મારે, વારે નહિ કો વીર;
જોટીમડાં ખાયે સામો થાપે, ધ્રાયે ધરીને ધીર.
શોણિતની તો સરિતા ચાલે, કેશતણો સેવાળ;

---

૪૪ શરી ઇ૦—અર્થે, દોટ મૂકીને મારે ૪૮. ચાંતે ઇ૦—રથના ચીલામાં નાખીને પીલી નાખે. ૪૯. વચ્ચેથી ઇ૦—"વચ્ચેથી વેહેરીને ઘસરડે" પ્ર. ૩ ૭.

માંસતણા કર્દમ કીધા છે, અસ્થિતણી થઇ પાળ. ૫
પશુમાગ મારેછે રાક્ષસ, સાહે મોગ બેટ,
પાંચ ફેણના ભુજંગમ, મહીં પડ્યા છે નેટ ૬
મસ્તક મીન મહા મોટા છે, હદે કચ્છપ ક્રૂર,
કુંભસ્થળ કટકા કીધા છે, પાડુએ ચકચૂર ૭
રથ ભાગ્યા તણાણા જાયે, જાણે કટકા કીધા વહાણ
રાક્ષસ આયુધ વિટોણા કીધા, ભારે પડે ભગાણ ૮
આયુધના અંબાર પડ્યા છે, કર સહિત કટકા બેહ,
નીરઝર્ણું ગિરિગુફાથી ચાલે, તેમ શોણિત વહે છે દેહ ૯
ભયંકર ભાસે રણ આંગણે, જોયું એ નવ જાય
રાક્ષસને ભૂત પ્રેત પિશાચ, ખાંતે કરીને ખાય ૧૦
અક્ષકુંવર રહ્યો એકલો, સેના સર્વ સંહારી,
ભાગ્યું વહાણને ડૂબો બૂડ્યો, જેમ ઝૂરે વ્યાપારી ૧૧
એકે ગતિ સૂઝે નહિ તેને, જેમ વેરાણા વસાણા,
જમસદન જાવાને સહુને, જાણે આવ્યા આણા ૧૨
વાનરો વ્યાપી રહ્યોછે સબળો, દિનકરની પેરે દીપે,
નિશાચરનો નાશ કરેછે, હડે ચડ્યો રણઝીપે ૧૩
અક્ષકુંવર તો એવો કોપ્યો, જાણે કાળ કૃતાંત,
રહેજે રે તું વનચર ઉભો, હમણાં આણું અંત ૧૪
એમ કહીને બાણવૃષ્ટિ, આરંભી અતિ ઘોર,
પવનપુત્ર જાણીએ જાળવે પ્રહાર પરમ કઠોર ૧૫
આચ્છાદન આખોએ કીધો, બહુ મૂકી બાણ,
એક વારે અસંખ્યાતા, સબળ કરી સંધાણ ૧૬
આવતાં ઝાલી ભાંજી નાખે વદે જય જય વાણ,
પૈડાના રાખનાગ માર્યા, હેનામાં કરી હાણ ૧૭
દેરાના સ્થંભ ઉખેડી, માથા સાહે મારે,
શૃંગ ઉખેડી નાખે ગિરિના, નાદે નાદ તે કરે ૧૮
મીનના પ્રાયે ચપળતા, પવન નાખે ... ૧૯
આવતા આયુધ ઝાલીને પાછાં મારે ...મ ૨૦

૧ રાક્ષસના કપાયેલા હાથને ઉપકર્ષીણની ઉપમા આપી છે પાંચ ફેણના
૧૧ ફૂવો—વાહાણનો વચલો થાંભ ૧૨ આણા—તેડાં

વૃક્ષે કરી હૈયામાં મારે, શિલા નાખી ચાંપે;
નાદ સાંભળી રાક્ષસ નાસે, કાયર થર થર કાંપે. ૨૦
અક્ષકુંવરનું ધનુષ્ય ભાંગ્યું, ભાથાગાં જે તીર;
પાછળ બેશી કર્યા કડકા, ગાજે ઘન ગંભીર. ૨૧
આગળ આવીને અતિ નાચે, છંદેયાં અતિ પાડે;
કાનમાંહે મોં ઘાલીને, ગાઢે ગાઢે ત્રાડે. ૨૨
ગલગલિયાં કરે આવીને, મોઢે લૂએ પશ્ચિમદ્વાર;
લઘુશંકાની સેર ચલાવે, અંતરિક્ષ રહી અપાર! ૨૩
અક્ષકુંવરને ક્રોધ અતિ ચઢચો, શક્તિ ગ્રહીને ધાયો;
વડીવારનો વઢે વાનરો, વેરી વડો વસાયો. ૨૪
સાંગ આવતી સાહી સેહેજે, જેમ ગરૂડે સાપણ ઝાલી;
કકડા કરી નાંખ્યાં મહીમંડળ, સમીપે ગયો ચાલી. ૨૫
અક્ષકુંવરે એક ગદા મારી, હનુમંતને હૈયે વાગી;
અથડાઈને અળગી પડી જે, તેહતણી ગત ભાગી. ૨૬
ક્ષણુમાત્ર મૂર્ચ્છા થઇ તેને, વળી તતક્ષણ સાન;
ગિરિશૃંગ ઉપાડી આવે, આણીને અભિમાન. ૨૭
સ્વારથીને મારી મહી પાડચા, વિહ્વળ કીધા વાઘ;
અન્જનીસુત જોયો નહિ જાયે, દીસતો અતિ કાઘ. ૨૮
રથતણી નિસણી ભાગી, કાગસુ કડકા કીધું;
આડે વાઘ વિડારી નાખ્યા, વેર પૂરૂં લીધું. ૨૯
ધ્વજદંડને શતખંડ કીધો, ભાગ્યાં સાંગીનાં સાલ;
રથ ભૂકો ભાંજી કીધો, વાવા લાગ્યો ગાલ. ૩૦
અક્ષકુંવર તો કીધો પાળો, સેના નહિ કો સાર્થ;
ખડ્ગ લેઇને ધસ્યો હણવાને, હવે ચઢચો તું હાથ. ૩૧
કર સાહી કર્યું કડકા, તોમર લેઇને ધસિયો;
તોમર ભાંજી ભૂકો કીધો, ખડ ખડ તે તો હસિયો ૩૨.
મુષ્ટિ મોક્રમ ઉગામી આવ્યો, હનુમંતે કર ગ્રહી ગર્વ ટાળ્યો;
ઘસડીને તાણ્યો તેને, જાણિયે ગરૂડે સર્પ ઝાલ્યો. ૩૩

---

૨૯. નીસણી–ઉપરનો આગળો અણિદાર ભાગ. કાગસુ–પીંજણી (?)
વાવા લાગ્યો–વગાડવા લાગ્યો.

માંહોમાંહે બાથે વળગ્યા, અળગા ક્યમ ન થાય;
દીકો પાટુ ઢીંચણીઆં, કોણીએ કરી કાય. ૩૪
અન્યો અન્યે કરડે બેઉએ, શરી સામટી મારે;
જાણે એ જમને અંતક છે, વઢતાં કોય ન વારે. ૩૫
શોણિતતણી તો વહે છે ધારા, નખે વલૂરે દેહ;
સેના વિના શોભે એવું, વણ કંચુકી અહિ એહ. ૩૬
લાંગૂલ અગે વીંટ આપે, કરે કરી એલ્લા કંઠ;
પશુમાર માર્યો તે મોકમ, મોકલવા વૈકુંઠ. ૩૭
નીચોવી નિઃસત્વ કરીને, અક્ષકુંવર મહીએ નાખ્યો;
જુજવો કરીને જાણે, એકહો અંશ ન રાખ્યો. ૩૮
પુષ્પવૃષ્ટિ કીધી સુર અંતર, કરે દુંદુભિ નાદ;
શાખા સહિત સ્તુતિ આરંભી, સંભળાવીને સાદ. ૩૯
કરજોડી કરગરવા લાગ્યા, દીન દામણા દેવ;
સ્વામી ભવ ભવ રખિયા તારા, શી કીજીએ સેવ. ૪૦
એણે અક્ષકુંવરે અતિ પીડયા, તે પીડા તમો ટાળી;
રાંકતણી પેરે રોળ્યો, વેર અમારૂં વાળી. ૪૧
શરીરે શોણિત છાંટા લાગ્યા, રોમ રોમ અતિ રાજે;
જાણે સિંહ વિદારી મહાગજને, મેઘતણી પેરે ગાજે. ૪૨
અક્ષકુંવરને પડયો પેખી, રાક્ષસ દોહદશ નાસે;
આણે ફરી વળ્યો અંજનીસુત, જાણે હતો પાસે. ૪૩
નહિ નાશી દેઉં તમને જાવા, અમને વઢવા કોડ;
વિનય કરીને કરે છે, વિનતડી કરજોડ. ૪૪
તોયે નાક કાન કર કાઢયા, કહેવા કારણ પેર;
સમાચાર સંભળાવી સુધો, મરશે જઈને ઘેર. ૪૫
રાવણ આગળ આવી પડિયા, મોકમ મૂકતા પોક;
સ્વામી એણે અક્ષકુંવર માર્યો, પરવરિયો પરલોક. ૪૬
સુણતાં રાવણ પડયો પૃથ્વી, શરીર રહી નહિ સાન;
હા હા પુત્ર તું ક્યારે વછુટો, ઊતરિયું અભિમાન. ૪૭
હનુમંત પાછો વળીને આવ્યો, શંકરને પ્રાસાદ;

---

૩૬. અહિ—સાપ. ૩૯. અંતર-અંતરિક્ષમાં, શાખા સહિત.-(?)

શિખર ઉપર જઇને સૂતો, નિશાચરનો ઉતારીનાદ ૪૮
નગરના વાશી નાશી બેઠા, હનુમતની સુણી હાક,
આ જુઓ રે, અનુચરના, કાઢ્યા કર કાન ને નાક ૪૯

કડવું ૧૪ મું.

રાગ વેરાડી. દોહરી જીતમાન.

સેવક કહેછે સ્વામી મારા, સુણોને સાચી વાત,
જનકનંદિની શાને લાવ્યા, જે જગતની માત ૧
એવા અસંખ્યાત છે વાનર, શ્રીરામચંદ્રની પાસ,
હેનામા અહીં આવશે તો, નિશ્ચે કરશે નાશ ૨
આમો જીવતા મૂક્યા છે, તે કહેવા સમાચાર,
મરણ પ્રાયે માકું લાગે, સમળા સાને પ્રહાર ૩
કારણ કપિ કો આવ્યો છે, એણે કળ્યો ન જાય,
એકાદશમો રુદ્ર મનાવો, તો કારજ સિદ્ધ થાય ૪
એમ કહીને રહ્યા અણબોલ્યા, રાવણ પાડે ચીસ,
હણે હૈયુ હાથે કરીને, અને કૂટે શીશ. ૫
ઉભો થઇને અંગ આછેટે, પડે પાંણુની રીત,
પુત્ર વિરહે પ્રાણ ન તજે, તો તો શાની પ્રીત? ૬

ધ્રુપદ.

મારા કુંવર રે ઉત્તર દ્યો એક વાર, મારા૦
મારી શે ન કરે સાર ? મા૦ ૭
તમો તો પ્રાણ આધાર, મા તમારા પરાક્રમનો નહિ પાર, મારા૦
આવી બેસો ઉચ્છંગ, મા અતિ કોમળ તારૂ અંગ મા ૮
તારૂ મુખ જોવા મુજ મન, મા ચંદ્ર ચકોર લોચન, મા
આવી દ્યો આલિંગન, મા તારે ગાલે કરૂ ચુંબન મા ૯
મરશે તારી માત મા સુણતા સાચી વાત, મા
તને કેમ કપિએ કીધો ઘાત, મા એ મોટો ઉત્પાત મા ૧૦
હૃદય ફાટે નહિ પાષાણ, મા નિસરી ન શકે પ્રાણ, મા
એવા મૂઢ અજાણ મા તારૂ કીજે કશું વખાણ મા ૧૧

બાબા મેં કીધો અપરાધ, મા. સહુકો કહેછે દોષ અગાધ; મા.
બીજાને દેઉ બાધ, મા. તું શે મરાણો સાધ. મા. ૧૨
અરે દૈવ દુર્જો જાણ, મા. તારી હુઇ હેલામાં હાણ; મા.
હું બોલી ન શકું વાણ, મા. કરૂં કેઈ પેરે કાણ. મા. ૧૩
અનુક્રમ નહિ એહ, મા. હું પહેલો તું મરે એહ; મા.
તારે વિરહે પડેછે વેહ, મા. વિધાતા અવળું એહ. મા. ૧૪
કોને કહું મનની દાઝ, મા. બળું નહિ જો બાઝ; મા.
જો પ્રાણ ન પાચે તાજ, મા. કોણ કરશે મારી સાજ. મા. ૧૫
એમ આક્રંદ કરેછે રાવણ, મા. નયને વહે નીરઝરણ; મા.
વિષ ખાઈ પડું ધર્ણ, મા. કેઇ પેરે પામું મર્ણ. મા. ૧૬
અંગીઠીમાં અંગ ઓઢવું, જેમ કરવત કાપે કાય;
અચેત થઇ અવનિ સૂતો છે, પૂરા પ્રાણ ન જાય. ૧૭
મંદોદરીએ મૂઓ સાંભળ્યો, લાડકડો અક્ષકુમાર;
કલ્પાંત કરે તે આવી અબળા, પડયો પેખ્યો ભરતાર. ૧૮
પાપી પતિ એમ શુ સૂતો છે, મિષ કરીને માંડ;
આપોપે જાણી પ્રીછીને, વધૂ કરાવી રાડ. ૧૯
જનકનંદિની શાને લાવ્યો, કયા ઉપની કુમત્ય;
અમર તને પડયો દેખીને, આનદે છે અત્ય. ૨૦
પુત્રતણે વિરહે અતિ પીડી, હદે ભીડી પતિનો પ્રાણ;
હા હા! હું તો હવે વશુતી, ત્રાહ ત્રાહ કરી વાણ. ૨૧
એવે ઇંદ્રજિત ત્યાં આવ્યો, પડયો પેખ્યો બાપ;
માના મોઢા આગળ જઇ, માંડયો વિવિધ વિલાપ. ૨૨
અરે પિતા તું શું પડયો છે, જેમ કો રૂવે રાંક;
દૈવને દૂષણ શું દે છે, જો પોતાનો વાંક. ૨૩
વેરીનાં હૈયાં કાં ઠારે, અવનિએ થઈ પાત;
દેવ સહુકો દે દુંદુભિ, શ્રવણે સુણીએ વાત. ૨૪
પરનારી તે વિષવેલડી, તે તેં વાવી દ્વાર;
ભૂરંપણે ભક્ષ કરવા પોતે, પડવા નરક મોઝાર. ૨૫
આણે ભજે હરી તેં સીતા, કરવા કુળનો નાશ;

૧૨. બાધ દેઉ–પીડા કરૂં. ૧૫. બાઝ–(બાથ) બાહારથી. સાજ–સાર.

રાક્ષસકુળ વન સહી સૂકાણું, હનુમત હવો હુતાશ. ૨૬
એકલડો વાનર અહીં આવ્યો, તેણે રાક્ષસ હણ્યા અનેક;
તોયે તમો દિગ્મૂઢ થયા, કાં લે'તા નથી વિવેક! ૨૭
એ તો અર્થ તમારે આવ્યો, ઓશીંકળ થયો અમાપ;
જે તમથી એ જંન્મ પામિયો, ટળિયો સઘળો તાપ. ૨૮
સંગ્રામે મૃત્યુ જે પામ્યો, તેનો ન ઘટે શોક;
એહ લોક તો કીર્ત્તિ હોશે, સ્વર્ગ હોશે પરલોક. ૨૯
શસ્ત્રધારી માત્રને રે, શોભા એણી વાતે;
માદો થઇને મરે નહિ રે, પડે પરને ઘાતે. ૩૦
પછે પડે પસ્તાવું, તે પ્રથમ ન કીજે કામ;
તે તુજને દેખી કયમ રીઝે, જેને વા'લા રામ. ૩૧
એકે અર્થ સર્યો નહિ એણે, સીતા આણે દામ;
એકે હાથે તાળી ન પડે, મિથ્યા મોહ મન પામ. ૩૨
શૂર્પણખાનાં સેહેજે છેદ્યાં, જો રે નાક ને કાન;
ભૂરપણે ચેત્યા નહિ ત્યારે, શું ટળી'તી સાન. ૩૩
ચૌદસહસ્ત્ર રાક્ષસ જેણ માર્યા, મે'લી એકજ બાણ;
ખર દૂષણ ત્રિશિરા માર્યા, ઉતાર્યાં ત્યહાં ઘાણ. ૩૪
જાણી હરણ કર્યું સીતાનું, મરણતણું એ મૂળ;
પેટ મસળીને પોતે ઉપાવ્યું, શાને માટે શૂળ. ૩૫
જો જાણો જીવતા રહીએ, તો જનકસુતા સમર્પો,
રામચદ્રને ચરણે લાગો, આપોપુ જઇ અર્પો. ૩૬
જો જાણો સીતા કેમ આપું, જે મેં કીધુ હરણ;
મરણ ભાગા જો ભય ન પામો, તો શું સુતા ધરણ. ૩૭
બેઠા થઇ બોલાવો મુજને, અને આજ્ઞા આપો;
નમાનુષી મહી કરી દેખાડું, જો મુજ મસ્તક કર થાપો. ૩૮
વાનર વિહોણી વસુધા કરીને, તે તમને દેખાડું;
વીરતણું વેર વાળવાં, સુતર સઘળું પાડું. ૩૯
આકાશ ઉતરડી નાખું, શોષુ સાગર સાત;
મેરૂ પર્વતને મારી ભાંજું, કરે કરી કરૂં ઘાત. ૪૦

---

૨૬. હુતાશ—અગ્નિ. ૨૯. હોશે—પામશે. ૩૦. પરને—શત્રુને.

કહો તો આખી અવનિ ઉથાપુ, બાન્ધુ ચૌદે લોક,
સુજસરખા પુત્રને પામી, ન ઘટે તમને શોક ૪૧
સામા સાવધાન થઈ બેસો, સદુકોને દો શીખ,
અગે આયુધ વડે જીવવુ નથી માગવી ભીખ ૪૨
જન્મ તેને મરણુ ખરૂં છે, તો શે થઇ રહીએ રાક,
જો શત્રુને સાલા વિણુ આવુ તો કાઢજો વાક ૪૩
બાંધી ગોદા આગળ આણું તો તમારો તન,
શાખામૃગનું શુ હણુવુ છે, કા મોહ પામો મન ૪૪
એમ કહીને ઉભો કીધો, વળતો રાવણુરાણો,
વડી વાગ્નો વાનર વઢતો, હવે ઘડો ભરાશો ૪૫
ઇંદ્રજિતના વચન સાભળી રાવણુ થયો રળિયાત,
સિંહાસન બેશી સુન્દર, બોલ્યો સુત સધાત ૪૬
આતા એમ ઘટે તને, મને થયો સતોપ,
જે તેં સ્વસ્થ કર્યું મારૂ મન, મનરિપુ ઉપર કરી રોપ ૪૭
તારે બળે કરી હું માણું તું ભરે આ ચો પેટ,
જ્યેષ્ઠ એઇ વલ્લભ સુજને, બૂડતા થા બેટ ૪૮
ઇદ્રજિત કહેછે એ તમને, કોણુ કરાવે વાત,
જેમ તેમ સીતાનુ મન મનાવો ત્યા જઈ તમો તાત ૪૮
જેણે અર્થે એ આણી છે, તે સારો સર્વે કાજ,
નિ કટક ત્રૈલોક્યતણુ તમે, સુખે ભોગવો રાજ ૫૦

કડવુ ૧૫ મુ.

રાગ મલાર.

ઇંદ્રજિતને આલિંગન, દેવા લાગ્યો દશવદન
તુ છે મારે પ્રાણુજીવન હવે મારૂં માન્યું મન ૧
વીરા વહેલો થઇને જાય કરે કટક વાનરની કાય,
વા'લા તું તો વા રે ધાય, પુત્ર શોક મેં કયમ ખમાય ? ૨
વણુજીતે આવીશ મા વીર, રણાગણે રહે ધરી ધીર,

---

૪૮ માણ્ણુ—ભોગવુ (રાજ્યપદ) 'બાકુ'પ્ર ૩ ૭

વેધે વાનરતણું શરીર, તીણાં તીણાં મૈ'લી તીર. ૩
વેર વાળજે વીરાતણું, બીજું દુઃખ દીધું છે ઘણું;
અધિક શત્રુ હું એને ગણું, અહીં લાવે તો હાથે હણું. ૪
પિતાતણી પ્રશંસા કરી, ઇંદ્રજિત ક્રોધ મન ધરી;
ઘેર વળાવી મંદોદરી, હવે હકે હણું હરિ. ૫
સેનાપતિને કીધી સાન, ચઢ્યો રણ આણી અભિમાન;
જઈ વીંટ્યો વાનર બળવાન, શૂર સહુ થાયે સાવધાન. ૬
વાગ્યાં પંચશબ્દ નિઃશાણ, હીસારવ કીધા કેકાણ;
જગત આખે થયું જાણ, ઇંદ્રજિત ઉગ્યો ભૂભાણ. ૭
સજ કર્યો રથ સોનાતણો, વેગે પવન પ્રાયે ઘણો;
તેજ સૂરજનાથી અતિ ઘણું, એમે ઇંદ્રજિત એક જાણું. ૮
મોળ સિંહ જોતરિયા સહી, પંથે પળતા થાકે નહિ;
ગજનાં જૂથ વિડારે વહી, ક્ષણમાત્ર ન શકે કોઈએ રહી. ૯
રથ એ વિશ્વકર્માએ ઘડ્યો, હીરા માણેક રત્ને જડ્યો;
ધ્વજાદંડ આકાશે અડ્યો, સુરપતિ સિંહાસનથી પડ્યો. ૧૦
સળક્યો શેષ સુણી સિંહનાદ, દિગપતિ પામ્યા અતિ વિખાદ;
ઇંદ્રજિત મન અતિ ઉન્માદ, વાનર સાથે કરવા વાદ. ૧૧
હસ્તી રથ પાળા તોખાર, સૈન્ય તણો નવ આવે પાર;
ધરા નમે સૈન્યને ભાર, હોય રહ્યો છે હાહાકાર. ૧૨
સહુના ટોપ હથરોટા પા'ણ, માર માર મુખ બોલે વાણ;
આયુધ ષોડશવીશ વખાણ, ચઢિયો ક્રોધ મન આણ. ૧૩
બેઠો વીર મન આણી રીસ, વિપ્રવૃંદ દે છે આશિષ;
વહેલો જીતી આવે ધશ, વન વાનર પાડેછે ચીસ. ૧૪
વધાવે સન્મુખ સુંદરી, અખ્યાણાં તે આગળ ધરી;
મુક્તાફળની થાળી ભરી, ગાય ગુણ સુંદર સ્વર કરી. ૧૫
નગરથકી નિસરિયા બા'ર, ચાલ્યો કપિ છે જેણે ઠાર;
હવે હનુમંત ખાશે હાર, રાક્ષસને મન વાનર ચાર. ૧૬
રેણે આચ્છાદ્યું આકાશ, લગારે ત્યાં નહિ અજુવાશ;

૫. હરિ—વાનર ૧૧. દિગપતિ—દિશાઓના દેવતા. વિખાદ (વિષાદ)—ખેદ.'દિનપતિ પામ્યા અતિ વિખવાદ' પ્ર. ૨ છ. ૧૬. ચાર—ઘાસ.

દિનકરકેરો નહિ પ્રતિ ભાસ, અમરગણ અતિ પામ્યા ત્રાસ. ૧૭
હનુમત પોઢચો છે પ્રાસાદ, જાણે જોગતણી સમાધ;
સાંભળી ઉઠે નહિ આણી પ્રમાદ, દેખી રાક્ષસમન ઉલ્હાદ. ૧૮
ખસે ખાધો ને દુર્બળ દેહ, ઉછાછળો ઉઠયો અતિ તેહ;
બાણતણા વરસે છે મેહ, વપુ વસમાં પડેછે વેહ. ૧૯
સાગ તોમર ત્રિશૂળના પ્રહાર, રાક્ષસ વરસે વસમી ધાર,
વાનર આચ્છાદ્યો અપાર, તોએ તજે નહિ અહંકાર. ૨૦
રાક્ષસ આયુધે કરી હણે, વાનર તે મનમાં નવ ગણે;
રામ રામ મુખવાણી ભણે, જે જીવન છે હનુમત તણે. ૨૧
આવતો આયુધ ભાજી પાણ, સહીને નાખે નિર્વાણ;
જય જય વદન બોલે વાણ, ધાયો વીર ક્રોધ મન આણ. ૨૨
પૂછ મુષ્ટિ પાદુના પ્રહાર, નખે વલૂરે નિરધાર;
દાતે કરી કરડે અપાર, કોપ્યો ક્રૂર કરે સંહાર. ૨૩
વિડાર્યો રાક્ષસનાં વૃંદ, નાઠા કરતા આક્રંદ;
માર્યા મહીએ પાડ્યા મહામદ, રાક્ષસ નિદાઘવિદારણ ચંદ. ૨૪
ઇંદ્રજિતને થયું તવ જાણ, વાનર વેરી લે છે પ્રાણ;
આખે કટક પડ્યુ ભગાણ, જાણે જમે ફેરવી આણ. ૨૫
ક્યાં નાસો છો કાયર થઈ, શું સુખ ભોગવશો ત્યાં જઈ;
બુદ્ધિ તમારી તે ક્યાં ગઇ, પરાક્રમ તમારૂં શું થયું ભઇ. ૨૬
લોહ મુશળ ભોગળ ગજદંત, ભાજી ભડ નાખે હનુમત,
રાક્ષસમાત્રનો આણે અંત, મદ ભર્યો ગાજે મહંત. ૨૭
હણ્યા હાથી ભાંજ્યા રથ, પાળા પ્રાજે થયા સમરથ;
જાણે મહાદેવને મન્મથ, અદ્ભુત યુદ્ધ થાયે અકથ. ૨૮
ઇંદ્રજિત કોપ્યો અતિ ઘણું, દેખી પરાક્રમ વાનરતણું;
શાખામૃગને હવે હું હણું, કરી પ્રહાર ને અવગણું. ૨૯
બાણવૃષ્ટિ આરંભી ઘોર, કરવા લાગ્યા કર્મ કઠોર;
સબળ થાતો હવો ત્યાં શોર, જાણે પર્વત ઉપર મોર. ૩૦

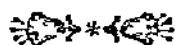
૧૭ રેણે—રેણુએ અજુવાસ—ઉજેશ. 'હનુઆશ' પ્ર. ૪. ઘી. ૨૪. રાક્ષસ ઇ૦—રાક્ષસરૂપી નિદાઘ (તાપ)ને વિદારણ (નાશ કરનારા) ચંદ્ર જેવો. ૨૬. ભઈ—હે ભાઈ! ૨૮. મન્મથ—કામદેવ. ૨૯ શાખામૃગ—વાનર.

આચ્છાદ્યો આખો હનુમાન, જાણે મેઘ મળીને ઢાંક્યો ભાણ;
વળી બહાર આવ્યો બુદ્ધિમાન, જેમ માંહે અંધકાર નિવારે જ્ઞાન. ૩૧
ગિરિશિખર શિલાના પ્રઘાત, વૃક્ષતણા વરસે વરસાત;
વપુ વિડારે વિખ્યાત, જેમ પ્રલયકાળ હોય ઉલકાપાત. ૩૨
ઈંદ્રજિત કોપ્યો અતિ તદા, હનુમંતને એક મારી ગદા;
આવતી જાળવી જદા, જેને સાહ્ય સ્વામી સમર્થ તદા. ૩૩
સીતાપતિનું સ્મરી રે નામ, શૂર કરે સબળ સંગ્રામ;
વઢતો વીર ન મેલે ઠામ, કાળને હણવા હૈયે હામ. ૩૪
આગે જેમ અંધ કને ઈશ, કાળનેમિ ને જગદીશ;
પર્વત પ્રહારે પડેછે શીશ, અંજનીસુતે અતિ આણી રીસ. ૩૫
ક્ષણુ રહે નહિ એકે હાર, પ્રકટયું જેમ પ્રલયનું વાર;
હનુમંત કેમે ન ખાયે હાર, રાક્ષસ મહી સૂવાડયા ચાર. ૩૬
આવતાં મુખ ગ્રહી ભાંજે બાણુ, કરવા દે નહિ શર સધાંણુ;
પ્રૌઢો પોતે પર્વત પાણુ, જાણે પ્રલયકાળનો ભાણુ. ૩૭
સામુએ જોયું નવ જાય, તે તો યુદ્ધ કહો કોણે થાય;
ઈંદ્રજિત કોપ્યો રણુરાય, બાણે કરી આચ્છાદે કાય. ૩૮
શક્તિ એક મૂકી મેઘનાદ, આવતી ભાંજી ઉલ્લાદ;
વાનરે વસમો માંડયો વાદ, રાક્ષસ પામે પરમ વિષાદ. ૩૯
કો સાગરમાહે નાખ્યા સહી, પછાડયા કો પાગે ગ્રહી;
પાડે છનિયાં સામો રહી, કો ભાગો તો બીજે નહિ. ૪૦
લઘુશકાની ચલાવે શેડ, માર્યા વિના ન મેલે કેડ;
જેમ શશુ ધોળિયાં નાખે ફેડ, હણતાં હરિને ન લાગે જેડ. ૪૧
ઈંદ્રજિતનાં આયુધ જેહ, ભાંજી ભૂકો કીધો તેહ;
નખે કરી વલૂરે દેહ, પરાક્રમતણું ન આવે છેહ. ૪૨
સેના સઘળી કટકા કરી, જેમ ગજ ઉપર કોપ્યો કેસરી;
પાડે હાક હઠીલો હરિ, કરે પ્રહાર ગિરિશૃંગ ધરી. ૪૩

---

૩૧. જેમ ઈ૦–જેમ માંહે (અંતરમાં) જ્ઞાન પ્રવેશીને અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને નિવારે છે તેમ. ૩૨. પ્રઘાત—પ્રહાર. 'પ્રહાર' પ્ર. ૪થી. ૩૫. અંધક—એ નામનો દૈત્ય. ઇશ–મહાદેવ. ૪૦. છનિયાં પાડે–છંદાયાં કે ચાળા પાડે. ૪૧. જેમ ઘ૦– ૪૨. છેહ–અંત.

ભાગ્યો રથ માર્યો સારથી, સિંહ સોળ મરણ પમાડ્યા મથી;
ધ્વજ દંડ જાણે નાખ્યો નથી, ઈંદ્રજિત કોપ્યો મહારથી ૪૪
બીજે રથ બેઠો મહાયોધ, અંતરગત આણીને ક્રોધ,
હવે કરૂ રિપુનો રોધ, રાખુ જેમ લાવે નહિ શોધ ૪૫
સાહી શિવદેંગનો સ્થંભ, પુનરપિ યુદ્ધ માંડ્યુ આરંભ,
જેમ જગને બોકડાને બંભ, જાણે વિવેકી જીત્યો દંભ . ૪૬
પ્રાસાદનુ શિખર ગ્રહી સાર, મોકમ કરવા લાગ્યો માર,
વસમો વીર ખરો છે ખાર, ભને ભૂનો ઉતાર્યો ભાર ૪૭
આયુધના આગળ અંબાર, મસ્તકતણા ન આવે પાર,
ગજ પડ્યા જાણી ગિરિધાર, શોણિતસરિતા વહે તેણી વાર, ૪૮
અંજનીસુત કોપ્યો અતિ કાળ, મારે ભરવા લાગ્યો ફાળ,
અંતકે જેમ માંડી આગ, મરણ મોકલ્યુ મૂક્યુ જાગ ૪૯
પુષ્પવૃષ્ટિ આરંભી દેવ, સહુકો કરવા લાગ્યુ સેવ,
અંજનીસુતની અરસ્યમેવ ખે ખે કરવાની ટેવ ૫૦

કડવું ૧૬ મું.

રાગ દેહરી.

ઈંદ્રજિતે મન વિમાસ્યુ, વાનર વશ ન આવે જી,
માયાયુદ્ધ માંડ્યું મહાબળીએ, મનને મોહ ઉપજાવે જી ૧
આચ્છાદન આખોએ કીધો, કરી બાણની વૃષ્ટ જી,
પ્રલયકાળનો પાવસ જાણે, સહી રેલશે સૃષ્ટ જી ૨
લોહતણી મોગર મહા મોગી, આવી અસખ્યાત જી,
હનુમતને હૈયામા વાગી, વજ્રસરીખી ઘાત જી ૩
પવનપુત્ર ઉત્પતિયો ત્યારે, ઉંચો અતિ આકાશ જી,
ઈંદ્રજિતે અંતર રથ રાખ્યો, આવ્યો તેની પાસ જી ૪
નિરાધાર બે યુદ્ધ કરે છે, અન્યો અન્યે આપ જી,
ઈંદ્રજિત આકરો કીધો, પ્રગટ કરી પ્રતાપ જી ૫
વઢતા બે અવનિ ઉતરિયા, બાહુયુદ્ધ કરે બળિયા જી,

---

૫૦ ખે ખે—ક્ષય ક્ષય ૨. પાવસ (પ્રાવૃષ)—વરસાદ ૪ અંતર—અંતરિક્ષ

પડછંદા ગોદા વાજે છે, કોણે ન જાંપે કળિયા જી. ૬
મુષ્ટિ પાટુ ને ઢીંચણિયાં, મલ્લયુદ્ધ મહા માડે જી;
શરી સામટી મારે મોંમાં, પાછો પાગ ન છાંડે જી. ૭
ઇંદ્રજિત વલૂર્યો આખો, વાનર વઢતો વાધે જી;
અતિ ચંચળ ચતુર ચૂકવે, પરાક્રમ પાર ન લાધે જી. ૮
ઇંદ્રજિત થયો આયુધ વો'ણો, સેના વિના શરીર જી;
સેના સમીપે ના દીસે, મન વિમાસ્યું વીર જી. ૯
ઉપાસન કરીને આવું, ઉતારૂં એનો નાદ જી;
આમે વશ કેમ ન આવે, અતિ કરે ઉન્માદ જી. ૧૦
એવું વિમાસી ઇંદ્રજિત તે, થયો અંતરધ્યાન જી;
શિવપ્રાસાદ શિખર જઇ બેઠો, હઠીલો હનુમાન જી. ૧૧
નિકુંભિલા નામે એવું, હેમમય હોમશાળા જી;
ઠામ ઠામ રાક્ષસ મૂક્યા છે, તે તણા રખવાળા જી. ૧૨
વચમાં એક વડવૃક્ષ રે, તે તો છે વિશાળ જી;
જોજનમાત્ર તે ભૂમિ આચ્છાદે, એવી તેની ડાળ જી. ૧૩
વડવાઇ વાધી છે લાંબી, કૂપળ રાતી રાજે જી;
પંખી સોર કરે છે ઉપર, જાણે શુ ધન ગાજે જી. ૧૪
આપોપે આવીને કીધું, બાજઠે બેશી સ્નાન જી;
શુદ્ધ થઇ રક્તામ્બર [પોતે], પ્રેમે કર્યાં પરિધાન જી. ૧૫
વેદી ઉપર આવી બેઠો, કનકતણી છે તેહ જી;
કુંડ એક સમીપે સુંદર, જેમા પાવક રહે દિવ્ય દેહ જી. ૧૬
વ્યાઘ્રચર્મ ઉપર બેઠો છે, આસન વાળી આપ જી;
પ્રાણાયામ કરીને પ્રેમે, જપવા લાગ્યો જાપ જી. ૧૭
ઇષ્ટ કેરૂં ઉપાસન માંડ્યું, હોમ વિવિધ પેરે હોય જી;
વિપ્રવૃંદ ત્યાં વેદ ભણે છે, અથર્વણી સહુ કોય જી. ૧૮
અભિપ્રાય આગમના જાણે, મન્ત્રતણા જે મર્મ જી;
હુતદ્રવ્યના આણ્યાં છે આગળ, કરવા કારણ કર્મ જી. ૧૯
અજ એક ઉભો રાખ્યો છે, કંઠ કર્યો છે છેદ જી;

---

૧૫. પરિધાન કર્યાં—પેહેર્યાં. ૧૮. અથર્વણી ૪૦–શત્રુ મારણ વગેરે અભિચાર કર્મ અથર્વ વેદમાં બહુધા કહ્યા છે માટે. ૧૯. આગમ–શાસ્ત્ર. હુતદ્રવ્ય–હોમવાના પદાર્થ.

'અગારેક શોણિતને અર્થે, પૂર્ણ નહિ તે ભેદ જી. ૨૦
શરવો લોઢાનો સોહે છે, પ્રતાપી જમણે પાણિ જી;
ભરી ભરી રૂધિર હોમે છે, પ્રેમ અતરગત આણી જી ૨૧
સેવક સહુ સાવધાન રહેજો, વિઘ્ન કરશે દેવ જી;
સ્વભાવે વૈર આપણ શું, દેવ ને અવસ્ય ભેવ જી. ૨૨
હોમ કરતા કરતા પ્રકટયો, કુંડ થકી એક રથ જી;
વેસર ગોળ જોતર્યા તેણે, સારથી સમરથ જી. ૨૩
સહુના ટોપ હયરોટા ઉપર, આયુધ ઘોડશાવીશ જી;
આભૂષણ અંબર પહેરવાનાં, આવ્યા જાણે ઇશ જી. ૨૪
દિવ્ય રથ દેખીને રીઝ્યો, રાવણ કેરો તન જી;
સજ થઇ રથ બેસવાનું, બળિયે કીધું મન જી. ૨૫
જય જયકાર વદે બંદીજન, વાજે વિવિધ નિશાન જી;
અમરગણ ઉચાટે ભરિયા, પડિયું ભય ભંગાણ જી. ૨૬
ઇંદ્રજિતે રથ ચઢવાને, પીંજણીએ ધરિયો પાય જી;
ઇંદ્રિ વરુણ ને વાયુ વૈશ્વાનર, દોદશ નાશા જાય જી. ૨૭
આગે ઇંદ્રજિત ને (વળી) કર્યું ઉપાસન, ભાંજશે ત્રૈલોક જી;
જક્ષ કિંનર વિદ્યાધર નામ, સઘળ પામી શોક જી. ૨૮
હાહાકાર થયો તેણીવેળા, ઇંદ્રજિત રથ બેઠો જી;
ન જાણીએ કાંઇ કરશે, સશય મનમા પેઠો જી. ૨૯
અંતરિક્ષમાર્ગેથી ચલાવ્યો, જ્યાં હતો હનુમાન જી,
અંજનીસુતા ઉભો રહેજે, ઉતારૂ અભિમાન જી ૩૦
પવનપુત્ર અતિ આનંદ પામ્યો, યુદ્ધ કરવાના કોડ જી;
ઇંદ્રજિત સાથી સબળો છે, જોવા સરખી જોડ જી. ૩૧
આભલાં આડાં કરીને, અમર જોવા આવ્યા જી,
ઇંદ્રજિત ભાગા બીહે છે, મારી માન મગાવ્યા જી. ૩૨
વાનરા શું વઢવા આવે, વિસ્મય સરખી વાત જી,
જે ભાગ્યુ જગત બીએ, કો સહી શકે નહિ ઘાત જી. ૩૩
શેષનાગ સરખો સજોકે છે, ધરા ધરી નવ જાય જી;

---

૨૧. શરવો-(હોમવા માટે) ૨૩. વેસર-ખચ્ચર ઘોડા ૨૪. અંબર-વસ્ત્ર. ૨૮. આગે ઇ૦-પ્રથમથી એ ઇદ્રને જીતનારો તો છેજ, અને વળી ઉપાસન કર્યું, તેથી અત્યત બળવાન થયો છે.

પર્વત સઘળાએ ધ્રુજે છે, દારણ વાયે વાય જી. ૩૪
ઇંદ્રજિત આવ્યો જાણીને, હનુમંત ઉડી નાચે જી;
કક્ષાપટ દેખાડી ને તે, રંગ ભેર તો રાચે જી. ૩૫
રાક્ષસને મોઢે જઈ લૂવે, પ્રેમે પશ્ચિમદ્વાર જી;
વચ્ચે મો ઘાલીને હેરે, ચેષ્ટા કરે અપાર જી. ૩૬
છંદઈયાં પાડે ને ત્રાડે, મોઢે માલાં ચાવે જી;
પાછે પગે પળે પાછો, વળી સામો આવે જી. ૩૭
મન માંહે ગણે નહિ કોને, ઉન્મતપણે અપાર જી;
શિલા શિખર ને તરૂવર નાખે, નાદ કરે નિરધાર જી. ૩૮
ઇંદ્રજિત એવો કોપ્યો છે, જાણે કાળ કૃતાંત જી;
બાણવૃષ્ટિ ત્યાં કરે ભૈરવી, આચ્છાદ્યો હનુમંત જી. ૩૯
વિડારીને બાહેર નિસર્યો, ગુફામાંથી સિંહ જેમ જી;
આભલામાંથી આદિત્ય નિસરે, પ્રકટ થયો ભડ તેમ જી. ૪૦
જેમ તરણે ઢાંક્યો પ્રકટે, હેલામાં હુતાશન જી;
ગિરિશૃંગ લેઇને ધાયો, મોટો પુત્ર પવન જી. ૪૧
તુમુલ યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે, કોળાહળ શબ્દ હોય જી;
નથી દીઠા નથી કાને સાંભળ્યા, એવા વઢતા કોય જી. ૪૨
આયુધ આવતાં ભાંજી નાંખે, પ્રહાર પોતે મૂકે જી;
મીટે પડ્યાને મારી નાખે, ચતુરપણે નવ ચૂકે જી. ૪૩
અહીંનો તહીં તહીંનો અહીં, એક સ્થાનક નવ થોભે જી;
પવન પ્રાયે ચંચળતા, યુદ્ધ કરતો અતિ શોભે જી. ૪૪
દેખીને દિગ્મૂઢ થયા રે, વિસ્મય પામ્યા દેવ જી;
અંજનીસુતની સ્તુતિ કરે છે, શુદ્ધ મને કરે સેવ જી. ૪૫
ઇંદ્રજિત મન વિમાસે, કરૂં કવણ ઉપાય જી;
શાખામૃગ શું એ દીસે છે, વશ કયમે ન થાય જી. ૪૬
જય જય રામ જપે છે ગાઢે, સીતાનું કરે સ્મર્ણ જી;
આયુધ અંગે એક ન વાજે, વજ્ર થાયે તર્ણું જી. ૪૭
મનમાહે તે નથી આણતો, આવરિયો અહંકાર જી;
આયુધ સઘળાં એ લેઈ જાયે, એક ન વાજે તેણીવાર જી. ૪૮

---

૩૬. વચ્ચે-પગ વચ્ચે. હેરે-જુએ. ૪૦. વિડારીને-(બાણ વૃષ્ટિનો) નાશ કરીને.

સીતાજી ત્યાં બેઠા બેઠા, દે છે અતિ આશિષ જી,
એ મારા બળિયા બાંધવને, રાખજો શ્રી જગદીશ જી. ૪૮

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ગોડી ઠુમરી.

ઈંદ્રજિત મન કરે વિચાર, વાનર મદ ભર્યા કરે માર,
જીત્યો કયમે જાયે નહિય ૧
જીત્યા વિણ જો ઘેર જાઉં, તો તો હેવાં હળવો થાઉં,
કો અમર મને માને નહિય. ૨
બ્રહ્માસ્ત્ર હવે મેલું બાણ, પણ એના લેના નહિ પ્રાણ;
જીવતો એને ઝાલવોય ૩
આચમન લેઇ કર્યું પ્રાણાયામ, હૃદે ધ્યાન ધરીને ધામ,
બ્રહ્માસ્ત્ર તે સાધવાય. ૪
બ્રહ્માશિરા નામે તે અસ્ત્ર, સાધ્યુ બળ કરીને શસ્ત્ર;
બળવતને તે બાંધવાય. ૫
આકર્ષીને મેલ્યું બાણ, સાથે નાગપાશ નિર્વાણ,
બળજોર બળિયે મેલિયુંય ૬
પાછળ પ્રદક્ષિણા દે પ્રીત, બળિયાને બાંધવા રીત,
સ્પર્શ કરી શકે નહિય. ૭
ઇંદ્રજિતને મન ઉચાટ, અસ્ત્ર અફળ થયુ શા માટ !
અમોઘ જાણી મેં મેલિયુય. ૮
જો બંધાણો નહિ વાનર એક, તો કયમ જીતે અમર અનેક,
એ અસ્ત્ર અર્થે આ યું નહિય. ૯
બ્રહ્માસદન ચાલ્યો ઇંદ્રજિત, બ્રહ્માને પૂછવા પ્રીત,
અસ્ત્ર અફળ કાં થયુય. ૧૦
વિધાતાએ જાણી વાત, થાવા લાગ્યો અતિ ઉત્પાત,
ઇંદ્રજિત ત્યાં આવિયોય. ૧૧
સહુકો ભય પામ્યું અતિ મન, એ આવે રાવણનો તન,
તે જાણે શુ માગશેય ૧૨

---

૮. અમોઘ-મિથ્યા ન થાય એવું-સફળ.

બ્રહ્માએ આપ્યું આસન, માન મહોત દેઈ મધુર વચન;
કહો કયમ પધારિયાય. ૧૩
કાંઇક અમને દીજે કામ, હું અણતેડયો આણે ઠામ;
વશવરતી છું તમ તણોય. ૧૪
ઈંદ્રજિત કહેછે અતિ કોપ, અસ્ત્ર તમારાનો થયો લોપ;
હનુમંત બધાણો નહિય. ૧૫
તમારે બળે હું માકું, એક લાકડિયે સહુ હાંકું;
કોને લેખામાં નવ ગણુંય. ૧૬
તેહ તમારૂં થયું ફોક, જેણે કરી છતું ત્રણ લોક;
શોક કહીં પામુ નહિય. ૧૭
હવે કરો કંઇ રહેવા ઠાર, આપણુ મેળ નહિ લગાર;
જો વાનર બધાયે નહિય. ૧૮
વિરંચિએ વિમાસી વાત, એ ઉદે પામ્યો અતિ ઉત્પાત;
ઉત્તર શો એને આપિયેય. ૧૯
અંજનીસુત કયમ બાંધ્યો જાય, જો કીજિયે ક્રોડ ઉપાય;
જેને રાખે જાનકીય. ૨૦
સાંભળ હો રાવણના તન, તને કહું એક સત્ય વચન;
એને બાંધી કો નવ શકેય. ૨૧
એને માથે સમર્થ રામ, જેહ તણું અતિ નિર્મળ નામ;
જે જન્મકોટિના અઘ હણેય. ૨૨
આદિપુરૂષ લીધો અવતાર, હરવા ભૂમિતણો તો ભાર;
માયા મનુષ્ય દેહ ધર્યોય. ૨૩
અભેદ અછેદ અને અકલેદ, જેની વાત ન જાણે વેદ;
સરજે પાળે સહારેય. ૨૪
અચ્યુત વ્યાપક સત્ય સ્વરૂપ, આત્મારામ એ અનંત અરૂપ;
ભૂપ એ ત્રિભુવન તણોય. ૨૫
આત્મારામ અગણિત બ્રહ્માંડ, ફરતાં હું દેખુછું અંડ;
એક અનેકને નવ અડેય. ૨૬

૧૩. મહોત–મહત્તા (?) ૧૬. માકુ–જાઉં. ૧૯. વિરંચિ–બ્રહ્મા. ૨૪. અકલેદ–કોહી ન જાય એવો. ૨૫. અચ્યુત–પડે (નાશ પામે) નહિ એવો. ૨૬. અંડ–ગોળાકાર બ્રહ્માંડ.

આદ્યશક્તિ અવતરિયા એહ, મહા માયા માનુષીદેહ;
જગત જનેતા જનકનંદિનીય. ૨૭
એથકી મારી ઉત્પત્ય, પણ હું એની ન લહું ગત્ય;
મતિ મારી તેવી નહિય. ૨૮
એ છે રામચંદ્રનો દૂત, પવનપુત્ર બળિયો હનુમંત;
મેં એને બંધાયે નહિય. ૨૯
અસ્ત્રતણો કંઇ નહિ વાંક, એ આગળ હુંએ છું રાંક;
મને એ મન નવ ગણેય. ૩૦
રામભક્ત પ્રત્યે તે નવ ચાલે, એ અસ્ત્ર બીજાનું ઘર ઘાલે;
જે અન્યદેવના ઉપાસનીય. ૩૧
ઇંદ્રજિત કોપ્યો જેમ કાળ, ક્રોધે લોચન ચડાવ્યાં ભાળ;
અધર ડશી એમ ઉચરેય. ૩૨
હવે હું કેડીશ તમારો દામ, એટલું જો નિપજે નહિ કામ;
શાખામૃગનું શું ગજુંય ? ૩૩
બ્રહ્મા બેઠા હંસવિમાન, આવ્યા હનુમત જેણે સ્થાન;
વિનય વચન કરી વિનતિય. ૩૪
અરે અંજનીસુત ! તું બંધાવ, પીરા અર્થે એટલે આવ;
આ અસ્ત્ર સફળ કર મારૂંય. ૩૫
એ અસ્ત્ર અફળ કઇએ નવ થાય, તું કોણે નવ બંધાય;
પણ ઇંદ્રજિત મુજને દમેય. ૩૬
તે આવ્યો છે મારે ઘેર, જીવવાની નવ દીસે પેર;
બળિયા તેં બંધાવવુંય. ૩૭
હાથ જોડી કહેછે હનુમત, ભજી ભક્તવત્સળ ભગવંત;
વિધાતા સુણ વિનતિય. ૩૮
હમણાં હું બધાઉં આપ, તમ માટે તન પામું તાપ;
મરણ પમાડે મુજનેય. ૩૯
મરવા માટે હું નવ બીહું, એવું દુઃખ સંભારીશ કીયું;
જન્મ તેને મરણ સહિય. ૪૦
કૃત કૃત્ય થયો છું આજ, મારે કાંઇ નથી કરવું કાજ;
તે તમો આવ્યા બચવાય. ૪૧
કોણમાત્ર હું પામર પ્રાણ, પશુમાત્ર અતિશે અજાણ;

તમ સરખા આગળ કરગરેય. ૪૨
મારા પ્રાણ ઉતારી નાખું, તમથી કોણ વડું જે રાખું;
પ્રાણનો મને ખપ નથીય. ૪૩
પણ મને મોટી ચિન્તા એહ, મેં રામને સમર્પ્યાં છે પ્રાણ ને દેહ;
તો તમને કેમ આપીએય. ૪૪
પણ થાયે જાચના ભંગ, કોણમાત્ર આ વાનર અંગ;
ના તમને હું નહિ કહુંય. ૪૫
પ્રાણ અમર એ પડશે દેહ, નવું તન વળી પામશે તેહ;
તો તેનો શો ખરખરોય. ૪૬
પણ મને વિમાસણ એક, તે તમ પ્રત્યે કહું વિવેક;
મરણ ભાગે બીતો નથીય. ૪૭
સીતાની જઇ કોણ કહે ભાળ, રામચંદ્રને ત્યાં તત્કાળ;
તે માટે બંધાઈશ નહિય. ૪૮
મુજ મરતે મરે શ્રી રામ, તો તો કૂડું થાયે કામ;
લક્ષ્મણ ક્ષણ રહે ન હય. ૪૯
સુગ્રીવ મરે અંગદ તજે પ્રાણ, વાનરમાત્ર મરે નિર્વાણ;
રામ વિના નવ રહી શકેય. ૫૦

કડવું ૧૮ મું.

રાગ ધનાશરી.

અંજનીસુત એમ ઉચરે રે, બ્રહ્મા પ્રત્યે વચન;
લોક અયોધ્યાના મરે રે, જેને રામ જીવન. ૧

ઢાળ.

જીવન જેને રામજી, મરે ભરત શત્રુઘન;
કૌશલ્યા ને કૈકેયી, તજે સુમિત્રા તન. ૨
સાગર તટે સૂતા છે, વાનરા એંશી લક્ષ;
મરણ મારૂં સાંભળીને, તજે પ્રાણ પ્રત્યક્ષ. ૩

૪૫. પણ ઇ૦-પણ તમો મારી પાસે યાચવા આવ્યા તે તમારૂં યાચવું ભંગ થાય છે તેની મને ચિંતા છે.

મુજ મરતે એટલા જણ, તજે તતક્ષણ દેહ,
બધાવામા બીજું નહિ કાઇ, એટતો મન સદેહ ૪
જગતકર્તા વદે વગતા, સુણ હાથીઆ હનુમાન,
તને કોણ બાધી શકે, કોણ ઉતારે અભિમાન ૫
સમર્થ સ્વામી અનરજામી, હદે તારે રામ,
વિશ્વ વ્યાપી હણ્યા પાપી, નહિ દાનોદામ ૬
અભેદ તુ અછેદ તું અભેદ તુ આપ,
વજ્ર છેદી શકે નહિ, તને બાળી ન શકે તાપ ૭
વિષ વશિયર તણુ તને, ચઢે નહિ લગાર,
પાણી બૂડાડે નહિ તને, જ્યા ત્યા રામે જગદાધાર ૮
જાનકી ત્યાથી તને, દે છે આશિર્વાદ,
તેણે કરી તું ઉગરે છે, ઉપજે ઉત્સાહ ૯
ભય ભારે છે મને, ઈંદ્રજિતનો આજ,
સફળ મારૂં અસ્ત્ર કરે એવડું છે કાજ ૧૦
સદા એ અમોઘ છે, તુજ વિરે નહિ તેહ,
માન એવડું મને દે, મન આપીને નેહ ૧૧
મરણ તું પામીશ નહિ, હું દેઉં છુ આશિષ,
પ્રહાર તને નહિ વાજે, ચિંતા કશી મ કરીશ ૧૨
એમ કહીને વિધાતા તે, થયા અંતરધાન,
આપોઆપે બધાવિયુ તે, હડીને હનુમાન ૧૩
ધાઈ રાક્ષસ મલ્યા સઘળા ઇંદ્રજિત ત્યા આવિયો,
પોતે પાસે રહીને, દૃઢ કરી બધ બધાવિયો ૧૪
દશ દશ સહસ્ર યોધા એકેકી પાસા રહ્યા સાહી પાશ,
દામણો દીસે વાનરો, તે વદી ન શકે વણ ૧૫
વધામણીઆ ગયા વેગે, રાવને કહ્યું જાણ,
વશ કરી બાધ્યો વાનરો, જ્યા પામરપ્રાણ ૧૬
સુણી રાવણ મન રીઝયો, ભલો ભલો મારો તન,
વધામણી આપી તેને, થઇ પરમ પ્રસન્ન ૧૭
લોક ધાયા મારવા, સાભળી શ્રવણે વાત,
રાક્ષસ ને રાક્ષસી તે કરવા લાગ્યા ઘાત ૧૮

---

૮ વિષધર–સાપ

લોહ ભોગળ ને મોગરી, મૂશળ કેરા માર;
દાંતે કરડે નખે વલૂરે, પ્રીછા પાદુપ્રહાર ૧૯
કો કહે માર્યા તાત મારો, કો કહે માર્યો ભ્રાત;
કો કહે મારો માટી માર્યો, કો કહે જામાત ૨૦
કો કહે મારો મામો માર્યો, મામો માર્યો મર્મ,
સાળો માર્યો સસરો માર્યો, ક્રૂર કીધું કર્મ. ૨૧
મંત્રી માર્યા મનના માન્યા, અપરાધી છે એહ;
રાક્ષસ ને રાક્ષસી, વેર વાળે એહ. ૨૨
વાનરો દીસે દૂબળો, દામણો ને દીન,
ઉત્તર કોને કશો ન આપે, થઇ રહ્યો છે લીન. ૨૩
રાજસભાભણી ચલાવ્યો, ઈંદ્રજિત છે સાથ,
રાવણે દીઠો આવતો, ખડ્ગ લીધું હાથ . ૨૪
સભામાંથી ઉત્તણો, અધર ડસતો દંત;
પુત્ર કેરું વેર વાળું, આજ આણું અંત. ૨૫
એણે વાડી મારી ઉભેળી, મારિયા પ્રધાન;
એંશી લક્ષ રાક્ષસતણું, ઘાલ્યું નસતાન ૨૬
રોમાગમ ને ક્રોધપૂરિત, પાડતો અતિ ચીસ,
વિકટ ભૃકુટી ભાલ દીસે, શોકપૂરિત રીસ. ૨૭
કાળકન્યા કર ગ્રહીને, મારવાને ધસમસ્યો,
પુત્ર શોકે પરમ પીડિત, ક્રોધ અંતર અતિ વસ્યો ૨૮
માડ મીચી યુગ્મ લોચન, વાનરો ધ્રુજે ઘણું
મસ્તકે શું ભાઈ માર્યા પહેલો, શરીર દીસે શણમણું ૨૯
લોક કહે છે આણે વાનરે, નિશાચર બળિયા ગલ્યા;
રાક્ષસી સઘળી રાડ કીની, ન જાયે કોણે ગણ્યા ૩૦
આયુધ વિહોણો ને એકલો, ઉઘાડું અતિ અંગ,
સ્વામી એનો સમીપ નહિ, ક્યમ કરે રાક્ષસ ભંગ. ૩૧
સ્વભાવે એ ભક્ષ વનચર, એણે કોણ કીધું કાજ;

---

૨૭. રોમાગમ–રુવાં ઊભાં થવા–રોમાંચ. ક્રોધપૂરિત–ક્રોધથી ભરેલો (પૂરિત–પૂરેલો—ભરેલો) વિકટ–વિકરામણી ૨૮. કાળકન્યા–તરવાર. ૩૧. ક્યમ ઇ૦–એવો એ રાક્ષસોનો ભંગ શી રીતે કરી શકે.

મંત્રી મારા મારિયા, રહી નહિ મુજ લાજ ૩૨
રાવણ ઊભો ઊગામીને, સહી મ્હૂં સહાર,
અરે પાપી પ્લવંગમ, કોણ કરે તારી આર ૩૩
રેહે રે અધમ ઉન્માતો, માનુ માહે મદ,
નાશ કીધો નિશાચરનો, પડ્યો કેવો ફંદ ૩૪
તેડ તારા રામને, રાખે તુને રાંક,
ન મેલુ તને જીવતો, ઘણો તારો વાંક ૩૫
પ્રાણ પ્રાયે વાડી વાવી, તે તેં ઉખેળ્યા છોડ,
અમૃત સીંચી ઉછેર્યાતા, આણી અંતર કોડ ૩૬
મંત્રી મારા મારિયા, તેં હણ્યો અક્ષકુમાર,
દાઝે છે મુજ દેહડી, કયમ ઓલવુ અંગાર ૩૭
એમ કહીને અસિએ કરી, કરવા લાગ્યો પ્રહાર,
પ્રહસ્તે આવી પાણ સાહ્યો, એ નહિ અધિકાર ૩૮
દૂતને વળી દામણો, બાંધિયો વળા બંધ
હાથે કરી હણવો ન ઘટે, સાંભળો કહ્યો સંબંધ ૩૯
વાનરો એક વધ્યો કહેશે, એવા અસંખ્યાત
હેરૂ હણ્યા જોગ નથી રે, જુવો વિચારી વાત ૪૦
અક્ષકુંવર વળે એણે, મારતા મહારાજ?
કોટિ એના હણ્યા હોયે, તો એ ન સરે કાજ. ૪૧
રામ તમને જાણશે જે, રાંક રાવણ રાય,
પરાક્રમ તમારૂં પ્રીછશે, એણી વાતે જશ જાય ૪૨
અમર સહુને જાણ થાશે પેખશે પરાક્રમ,
વાનરો એક વાહી બાંધ્યો, મારવાને મર્મ ૪૩
જો છૂટો મેલી વધો એને તો તમે બળવાન,
એણે એકને બહુ હણ્યા રાક્ષસ, ઉતાર્યું અભિમાન ૪૪
વચન સુણી પ્રધાનના, રાવણે દીધી ગાળ,
રાંક માટે બીહુ છુ, નહિતર હણુ તતકાળ ૪૫
ઘેરાઇ રહ્યો છે વાનરો, કાઇ લેખવે નહિ મન,

---

૩૩ પ્લવંગમ–વાનર ૪૦ વધ્યો–માર્યો ૪૧ એણે ઇ૦–એણે (એ મારવા રૂપ કર્મથી) અક્ષકુંવરનો બદલો કાંઈ વળે છે? "એને' પ્ર ૨

પ્રભુના પ્રતાપથી, આપોપુ જાણે ધન્ય ૪૬
તુ જાણેછે બાધ્યા મારે, એને મન છે બીક,
પણ એક મુષ્ટિ એવી મારૂ જે હૈયે આવે હીક ૪૭
શુ કરૂ જો રામજીએ, નવી દીધી શીખ,
દશે મસ્તક ખૂટી નાખુ નાર તારી માગે ભીખ ૪૮
વીશે કર કાઢુ ધડ થકી, કડકા કરૂ કાપ,
કાગડાને કૂતરા આમિષ તારૂ ખાય ૪૯
રાક્ષસ માત્રને મારૂ, રાક્ષસી કરૂ રાડ,
મરણ પામવા મૂરખ તુ, જાનકી લાવ્યો માડ ૫૦

કડવુ ૧૯ મુ.

રાગ ધનાશરી એકતાળી

કોણ કુમતિ ઉપની તને, જે જનકનંદિની લાવ્યો
ભીખારી થઇ તસ્કરની પેઠે, એમ ભલુ નવ ભાવ્યો ૧
જો તુ રાવણ બળિયો હતો, જ્યારે હતા લક્ષ્મણ રામ,
ત્યારે તું તો હરત સીતાને સબળ કરી સગ્રામ ૨
રામે આવતા કહ્યુ મને, લેઈ આવજે ભાળ,
કહ્યુ નહિ જે સીતાને અહીં લેઇ આવે તતકાળ ૩
રાક્ષસ માત્રને મારીને ઉતારી ભૂભાર
એટલી જો આજ્ઞા આપી નહિ સ્વામી જગદાધાર ૪
ત્રિકૂટાચળ ઉખેડી આણો, સાગરમાહે નાખુ
ઉધો કરી બોળુ પાણીમા નામ માત્ર નવ રાખુ ૫
ભાજીને ભૂકો કરૂ પર્વત કોપ રી દઉં દોટ,
મુષ્ટિ મારે ઉડાડુ અતરિક્ષ જેમ પવન ઝીણો લોટ ૬
સાગર સાતે શોષુ સાથે કે પવત નાખી પૂરૂ,
મેરૂ મદર સરખા મહીધર પાટુ પ્રહારે ચૂરૂ ૭
આકાશ ઉતરડી નાખુ ગવિચદ્ર સતાડુ

---

૪૬ ઘેરાઇ– ‘ઘેરાઇ પ્ર ૩-૪ ૪૭ બાધ્યા મારે–બધન સબધી
૭ સાગર ઇ૦–‘આગાશ ઉતરડી નાખુ, ~~~~

તારાગણ ઉખેડી હળવે, અમરને અવનિ પાડું ૮
શેષશીશથી ધરા ઉથાપુ, વ્યાપુ ચૌદે લોક
પ્રાણી માત્રને પ્રલય કરૂં, ને મહુને પમાડુ શોક ૯
બળે કરી નથી બાંધ્યો મુજને ઇચ્છાએ બંધાણો,
વિરચિએ કરી વિનતિ, મહા છુ સપરાણો ૧૦
મારા માથા ઉપર મોટા, રામચદ્ર રણધીર,
જન નદિની માતા મારી, રાખે લક્ષ્મણ વીર ૧૧
વીશે આખે થયો આંધળો તો હૈયાની કાં ફૂટી !
દૈવ તારો થયો દૂબળો, હવે દોરડી તૂટી ૧૨
મહાનુભાવની મતિ પલગાએ, જ્યારે ભુડુ હોનાર
વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ થાય, તેમા નહિ પ્રતીકાર ૧૩
પરનારી તે વિષવેલડી, બીજી એ અગળા હોય,
તેમા જનકસુતા ને જગતમાતા, મૂઢ વિચારી જોય ૧૪
આપોપે હણવા હીંડિછે, કરે કરી શ્રી રામ
ખરી ખાત થઇ છે મનમા, તુજશુ કરવા સગ્રામ ૧૫
ગર્ભે તુ આડો આવ્યો નહિ, કે કાઢયો નહિ કાપી
માતા તારી મરણ પામી નહિ, જે તુ જન્મ્યો પાપી ૧૬
ઉગતો ઉખેડી નવ નાખ્યો, કાં તુ કુળઅગાર,
રાક્ષસકુળ વન દહિ પામિયુ તું છે કઠણ કુહાર ૧૭
તારે સહુએ વેરી મ યુ છે, જે ખોટે ગમતુ
કામે તારો કોપ લીધો છે, મન હીંડે ભમતુ ૧૮
કડવો ઘુટડો બતાવે, પથ્ય ઉપર નહિ પ્રીત,
કાળે તુ ભોળિયો કીધો છે બરવા રૂડી રીત ૧૯
રામ દુહવાણે કો રાખી શકે નહિ જે કાગળપો મહાભાગ,
પ્રિય કરી મારવા હીંડેછે, સ્વામી દીનદયાળ ૨૦
અપરાધ વિના હણે નહિ કોને, સીતાપતિ છે સાધ,
હણવા હરણ કરા યુ એણે એ મોટો અપરાધ ૨૧
મનુષ્ય તુ માનેછે મૂરખ ખાધા માનુષ દેહ,

---

૮ શેષશીશથી ઇ૦–'શેષ સરખા ધરા ઉથાપે' પ્ર. ૨ ૧૨ દોરડી–(આયુષ્ય રૂપી) ૧૩ પ્રતીકાર–ઉપાય ૧૫ હણવા–(તને)

તને હણુાને દીઠે, આદિપુરૂષ તો એહ ૨૨
કોપ કરી જો રાઘવ મૂકે, સાંધી તીનું તીર;
લંકાં આખી ભસ્મ કરે રે, સહિત તુજ શરીર ૨૩
સીતા સહુકોને તો બાળે, જો ક્ષણુ કરે તો કોપ;
સતી ધર્મ સાચવે સાચો, ન કરે માતા લોપ. ૨૪
હજીએ કાંઈ નથી વંઠ્યુ તારૂં, અર્થ સર્યો છે આજ,
કિષ્કિંધાએ સમીપે છે, સ્વામી શ્રી મહારાજ. ૨૪
સીતા સોંપી ચરણે લાગી, માગી ઉચિતદાન;
રઘુપતિને કંઇ રીસ રહે નહિ, ભકતવત્સળ ભગવાન. ૨૬
અવિચળ પદ આપશે તને, ઉથાપી ન શકે કોય;
બીજાનુ રામ ઉથાપે, રામનું આપ્યું અવિચળ હોય. ૨૭
મરીને તુ શાં સુખ પામીશ, તાણશે શ્વાન શિયાળ,
સિંચાણા લોચન કાઢશે, જે કમળપત્ર વિશાળ. ૨૮
ભૂત પ્રેત પિશાચ ખેચર, આમિષ કરશે આહાર,
જો રામચંદ્રને સીતા સોંપી, નહિ કરે નમસ્કાર ૨૯
વચન સુણીને વાનરકેરા, રાવણને ચઢી રીસ,
પ્રહસ્ત તું વારીશ મા મને, હવે છેદું શીશ. ૩૦
અરે મૂરખ મનુષ્યનું, મુજ આગળ શુ વખાણ;
સ્વભાવે જે ભક્ષ અમારે, પ્રત્યક્ષ લીજે પ્રાણ ૩૧
રાંડીપુત્ર રાજ્યભ્રષ્ટ થયે, રાન થઇ રહે રાંક;
મુજ બેનના નાક કાન એણે વાઢ્યા, પહેલો એનો વાંક ૩૨
દુર્બળને જે દૈવે દીધુ, સીતા રૂપિયુ રત્ન;
તે હુ હરખે હરી લાવ્યો, કરી શકયો નહિ જત્ન. ૩૩
પ્રાણુ થકી સીતા વા'લી છે, તેને તજી ન જાય;
કોટિ રામ મળી જો આવે, કરે કોટિ ઉપાય. ૩૪
આગે મનુપ ને મળ્યા વાનર, તાળીએ જે ત્રાસે;
ન છેવું નાશ કરે સઘળાનું, નાદ સુણી જે નાસે ૩૫
અરે ! વનચર તુ કાંઈ ન જાણે, રાજ્યસભાની રીત;

---

૨૮. કમળપત્ર–કમળપત્રસમ. ૩૨. રાંડીપુત્ર–(દશરથ મરી ગયા હતા માટે) ૩૩. જત્ન કરીશકયો નહિ–(હામ) ૩૫. ન છેવુ–?

રાજ્યભ્રષ્ટ મળ્યું માનુષ ને, પીડાણો છું પ્રીત. ૩૬
કાંઇએ ગુણ હોય જો એમાં, તો કાં કાઢે તાત !
કૈકેયીએ કઠણ કહી, વન વાસ્યા જે ભ્રાત. ૩૭
હીન ક્ષીણ અતિ દુર્બળા, વિરહે ખરા વગુત્યા;
નીઝર્ણું પી પી થયા દૂબળા, હીંડે હાહા હુતા. ૩૮
શતજોજન આડો સાગર છે, વિષમ ગઢ લંકાતણો;
મનુષ્ય બાપડા માત્રજ કેઈ, અહાર અમારે એ ગણ્યો. ૩૯
દેવ દૈત્ય મેં રાક્ષસ જીત્યા, મારે મન કેઈ માત્ર;
સ્વભાવે જે ભક્ષ અમારે, જર્જર જેનાં ગાત્ર. ૪૦
મનુષ્ય વો'ણી કરૂં મેદિની, વાનરને વેંચી આપું;
રાક્ષસ તૃપ્ત કરૂં તેણે, સકળ લોક સંતાપું. ૪૧
એમ કહી રહ્યો અણુ બોલ્યો, હ્રદે ભર્યો છે ક્રોધ;
ઘણુંએ હણવા હીંડે છે, પણ પ્રહસ્ત દે પ્રતિબોધ. ૪૨
હવે કહો એને શું કરૂં, પૂછ્યા સર્વ પ્રધાન;
અપરાધીને દંડ દેવો, યથાયોગ્ય કહો નિદાન. ૪૩
મનુષ્ય હોય તો છેદિયે, નાક ને વળી કાન;
વાનરને તો પૂછડુ હોયે, જાણો તેને સ્થાન. ૪૪
પૂછ પ્રજાળી એને, ફેરવો આખે ગામ;
બળીને ભસ્મ એ થાયે, ન કરે એવાં કામ. ૪૫
લોક માંહે અપકીર્તિ થઇ, વાનરે રાક્ષસ માર્યા;
એક પ્રત્યે એવડે નવ ચાલ્યું, મહા બળિયા રણ હાર્યા ૪૬
ગામમાથી ગોદડાં અણાવો, તેલે ચોપડો તેહ;
પૂછડે આખે એને વીંટો, આકળો થાશે એહ. ૪૭
તેલતણાં કૂડલાં મોટાં, આણ્યા અસંખ્યાત;
ગોદડાંના અંબારજ કીધા, સેવકે સુણતાં વાત. ૪૮
પૂંછ પાછળ વીંટવા માંડ્યાં, તેણે ચોપડી તેહ;
લાંગૂલ તે વાધતું જાયે, વાધે અતિશે દેહ. ૪૯
ગામ આખાનાં આણ્યાં, પણ પૂંછડું પ્રૌઢ;
વીંટે તેમ વાધતું જાયે, દેખી થયા દિગ્મૂઢ. ૫૦

---

૩૮. નીઝર્યું—પરવતનાં ઝરણ. હાહા ૪૦—હા હા કરતા કરતા હીંડે છે. ૪૧. વાનરને વેંચી આપું—(રાક્ષસોને ખાવા માટે).

કડવું ૨૦ મું.

રાગ દેશાખ

લાગૃલ લગાડયુ તેણીવાર, પાવક પ્રકટ થયો અપાર;
પૂછ ઉંચુ કીધુ સહી, જ્વાળા તે આકાશે ગઇ ૧
વાનર તે મનમા નવ ગણે, (જે) પ્રહાર પડે તન હનુમંત તણે;
ગેવા સરખો દીસે રાક, સહુકો કપિનો કાઢે વાક ૨
મળિયા નગરનિવાસી લોક, જેવા રાગે થોકે થોક,
કો હસે કો આણે શોક, કો કહે છે એનું જીવિત ફોક. ૩
દશ દશ સહસ્ર એક પાસા યોધ, ગ્રહી રહ્યા મન આણી ક્રોધ,
વાનર પાગે કહેવરાવે વચન, ઉગામી ઉભા છે જન ૪
જેણે જેવુ કર્યું તેવુ પામિયો, પૂછડાનુ સુખ મર્દ વામિયો,
વાનર વગોવાણી વદે, કોનો ભય ધરે નહિ હદે ૫
શુ પામ્યા જે હવે પામશે, શુ થયુ જે હવે થશે,
જે જેવુ કરે તે તેવુ લહે, એમ વાનરો ગાઢે કહે ૬
ગામ આખે કપિને ફેરવે, ચોરે ને ચોટે નવ નવે,
કૌતુક સરખુ દીસે સહી, વાનરને ગ્રહી જાયે વહી ૭
એવે આવ્યા રાવણ તણા અવાસ, દીસે દિનકર કોટિ પ્રકાશ,
મણિમય રગ મેહેલ છે જ્યાય, ભમતા ભમતા આવ્યા ત્યાય ૮
જાણ્યુ અહીં છે મારો લાગ, મારીને દેવરાવ્યો આગ,
જમણી પાસા જમણે પાણ, દશ સહસ્ર માર્યા નિર્વાણ ૯
ડાબી પાસા બે હાથ, દશ સહસ્ર સહાર્યા સાથ,
ત્રટક નટક તે તોડયા બધ, જે નાગપાશ બાધ્યો હતો સમધ ૧૦
ઉછળિયો ઉચો આકાશ, રાક્ષસ સઘતણો કરી નાશ,
રગ મેહેલ જઇ બેઠો રગ, પર્વત પ્રાયે મોટુ અગ ૧૧
પૂછ પાછુ વાળિયુ પેર, ફેરવિયુ રાવણને ઘેર,
જ્યા સૂતી હતી સુંદર નાર, પૂછ પછાડયુ તેણે ઠાર ૧૨
રંગ મેહેલ લગાડયા એવ, બળતા લાગ્યા અવસ્યમેવ,
નાઠી નાગી નાર રાવણતણી, હાહા હવે હુ દૈવે હણી ૧૩
લાગ્યા મદિર મેહેલ માળિયા, લાગ્યા ગોખ જડયા જાળિયા,

---

૪ પાસે-'પાએ' પ્ર ૩ ૭

લાગ્યા મંડપ જે મણિએ જડયા, વિશ્વકર્માએ કરે કરી ઘડયા ૧૪
ભારવટ લાગી લાગી વળી, ઓરના ઓસરી ને ખડકી બળી,
અર્ધગળી નાઠી બહુ નાર, રોતી આવી સભામોઝાર ૧૫
ફટ પાપી ભૂંડા ભરતાર, તું ઉપન્યો કુળઅંગાર
જાનકી લાવ્યો કોણુ કાજ, નિર્લજ તુંને નહિ કાંઇ લાજ ૧૬
દેવકન્યા જક્ષકન્યા હરી, રાક્ષસી લાવ્યો કિન્નરી,
એટલીએ અધ ન સર્યો, એને લાવી અનરથ કર્યો ૧૭
વાનર તેં દુહવ્યો શા માટ, આનડો વાળવાને દાટ
ભારે ભડકા આવે આકાશ, પ્રકટયો પ્રલયતણો હુતાશ ૧૮
ઉનાડા અહીં આવ્યા અમો, વાનરને મનાવો તમો
સીતા સોંપી મનાવો રામ, નહિતર બાળશે આખું ગામ ૧૯
રાવણને ચઢયો અતિ કોપ, રંડાઓ કરો મર્યાદા લોપ,
હાંકી કાઢી સર્વ સુંદરી, ક્રોધ કરી વાણી ઉચ્ચરી ૨૦
યોધ યોધ્ધા અસંખ્યાત જઈ કરો વાનરનો ઘાત,
ગોફણ ગોળા ને મોગરી, હેઠો ઉતારો હઠ કરી ૨૧
બાણતણા વરસે વરસાત, સાગ તોમર મૂશળના ઘાત,
વાનર ઉપર તેણીવાર, કરવા લાગ્યા પ્રૌઢ પ્રહાર ૨૨
હુતહુત કરી પાડે હાક, પડે જેમ મનમાં ધાક,
ગાઢે સાદે લે નામ, જય જય જાનકી જીવનરામ ૨૩
બીજે ભુવન ઉછળી ગયો ત્યાં ભડકો ભારે થયો,
નેવાં ઉપર બેઠો જઇ, પૂંછ ફેરવે ઊંઠો થઇ ૨૪
જ્યાં લુગડાં હોયે ઘણાં, રાવણ કેરી રાણી તણાં,
ત્યાં નાખે ગોદડાના ખડ, એટલે ત્યાં લાગે ભડભાડ. ૨૫

દોહરી

શય્યાએ જે સૂતાં છે અતિ ઉંઘ્યાં છે સ્ત્રી ભરતાર જી,
પૂંછડું હેઠળ ફેરવી વાળ્યું, ત્યાં બળતું થયું અપાર જી ૨૬
અર્ધ બળ્યાં ઉજાતાં જાએ કરતાં બુમાપાત જી,
હાહા ! હવે ખરાં વગુત્યાં જઈ રાવણને કહે વાત જી ૨૭
જેમ જેમ રાક્ષસ મારે તેમ તેમ, ધણીના ઘર બાળે જી,

---

૧૮ દુહવ્યો-દુભવ્યો ૨૫ ખડ-કકડા

આખે ગામ કૂદતો હીંડે, કોનું ભુવન નવ ટાળે જી ૨૮
કહીં કહીં હોકારા હોયે, દશે દિશા સહુ નાસે જી,
ઘર ઉત્રસ્ત કરીને સહુએ, આવ્યુ રાવણ પાસે જી ૨૯
કો કળકળ્યા કો શાપ દેછે, મા રાવણને રોષ જી,
ઉઘાડે અંગે ઉભા છે, વસ્ત્ર વિના સહુ કોય જી ૩૦
વનિતાની વેણી લાગી છે, કસુકી કસ લાગે જી,
ઉતાવળી ઉતારી ન શકે, જે કઠણ કસી છે આગે જી ૩૧
ઉચ્છૃખલ ઉછળતો હીંડે, ક્ષણ કઇ નવ થોભે જી,
પૂછ ઉપર ભડભડ ભડકા, તેણે કરીને શોભે જી ૩૨
લકા આખીએ લાગૂલ ફેરવ્યુ, સઘળે કીધા બળતા જી,
જો એકે ઘર અમથુ રહેશે, તો કોણ બાળશે વળતા જી ૩૩
જ્યા લાકડા નોહે ત્યા નાખે, મેહેલ માળિયા પાડી જી,
આખી લકા બાળીને, પછે ગયો બાગના વાડી જી ૩૪
મેહેલ માળિયા મહા મનોહર, તે પૂછડે લગાડી જી,
રાજ્યસભામા ધાઇ આવ્યો, બોલે ગાઢે ત્રાડી જી ૩૫
રાવણ સામો છજે જઇ બેઠો, પૂછ ઉફેર રાખી જી,
અધ બળ્યા ડડકા ગોદડાના, રાજ્યસભામા નાખી જી ૩૬
કા રાવણ કેવી દીસે છે લકા નગરી તારી જી,
તુ કહેતો હતો વાનર તે શુ, કેવી ગત છે મારી જી ૩૭
રખે જાણતો સુગ્રીવ સાથે, આવો વાનર એક જી,
મારૂ નામ કોએ ન જાણે, બીજા બળિયા અનેક જી ૩૮
હું કાગળિયો છાગળિયો હેરૂ, દીન દામણો દૂત જી,
મુજથી બળિયા છે બહુ બીજા, પરાક્રમ કરે અદભુત જી ૩૯
તે આવશે ત્યારે જાણીશ વાનર જસમા વીર જી,
સૂરય રે શુ નથી સાભળ્યુ, રામચન્દ્રનુ તીર જી ૪૦
જનકસુતાને સોપીને તુ, નિશ્ચય નિર્મળ થાય જી,
ચેત ચેત રે ચતુર કા ચૂકે, લાગ્ય રામને પાય જી ૪૧
રાક્ષસમાત્રને મારીને, હમણા સીતાને લેઇ જાઉં જી,

---

૩૨ ઉચ્છૃખલ–મથન વગરનો ૩૯ હું ઇ૦–હુ તો કાગળ લેઇ જનાર હેરૂ (જાસૂસ) છુ –છાગળિયો–(?)

પણ પ્રભુની આજ્ઞા ઓલંઘુ, તો હેલાં દળવો થાઉં જી. ૪૨
શીખામણ દેઉછુ સાચી, તને કડવો ઘુંટડો પાઉં જી;
તુંએ ગુણ ગા રાઘવજીના, જેમ હું ગાદે ગાઉં જી. ૪૩
રામ વિના નથી કો બીજું, તુંને રાખણહાર જી;
શા માટે તુ સહુકોનો, કરાવે કુળસંહાર જી. ૪૪
એવું કો નથી જગતમાં, જેજીવતો રાખે જી;
ઉગારવા સમર્થ નહિ બીજો, જનકસુતાપતિ પાખે જી. ૪૫
કોણ પુણ્ય પ્રકટ થયુ છે તારૂં, જે સમીપ આવ્યા રામ જી;
બ્રહ્માદિકને સ્વપ્ને ના આવે, નિર્મળ જેનું નામ જી. ૪૬
રાવણ કહે મારો મૂરખને, લવે આળ પંપાળ જી;
મનુષ્યને હું મુસ્તક નામુ, જે મેં જીત્યો કાળ જી. ૪૭
બાણે કરી મારવા માંડયો, પૂછ ફેરવ્યું પ્રૌઢ જી;
છજા જાળિયા મેહેલ પાડિયા, ઝઝૂમી ગત ગૂઢ જી. ૪૮
રાજ્યસભામાં લાગી તે ત્યારે, સહુ કોય નાશું નાઠું જી;
લોક કહે છે સીતા લાવ્યો, કામ કર્યું અતિ માઠુ જી. ૪૯
રાવણ ત્યાં નાશીને આવ્યો, સાગર કેરી તીર જી;
બળતા ભાગા બીને પેઠા, સહુકો ઉંડે નીર જી. ૫૦

કડવું ૨૧ મું.

રાગ તાલ આડો.

આખે નગર હીંડે ઉજ્જ્વળતો, મણિમય મેહેલ અવાસ;
લગાડયાં તે પૂંછડે, અજવાળું કર્યુ પ્રકાશ. ૧
પ્રધાન સઘળાનાં ઘર બાળ્યા, કુંવરના જે ધામ;
અંતઉરીના અવાસ બાળ્યા, જે અનુપમ અભિરામ. ૨
ભુવન બાળ્યું ભૂપનું, રાજ્ય મેહેલ જે રંગ;
હયશાળા ગજશાળા બાળી, તૂટી નાઠા તુરંગ. ૩
બાળ્યા ચૌટાં ચોવટાં, બાળી પોળ પગાર;
કોઠીસાં પાડી માંહે નાખે, નાખે ઇંધણભાર. ૪

---

૪૮. ઝઝૂમી–'ઝઝૂમી' પ્ર. ૩ ૪૯. માઠુ–'કાઠુ' પ્ર. ૩ ૭. ૨. અંતઉરીના–અંત:પુરના. ૪. પગાર–શાળા.

સઘળાં બળતાં કીધાં એકઠાં, જે ભડકા હતા અસંખ્યાત;
તે એકઠાં થઇ લાગવા લાગ્યાં, એહ અદ્ભુત વાત. ૫
શિખા ગઇ આકાશે આંબી, સૂર્ય કોટિ પ્રકાશ;
જાણે જગતમાં છે જેટલા, તે એકઠા થયા હુતાશ. ૬
જાણે લંકા હોમી હુતાશનમાં, હનુમાને માંડ્યો જાગ;
અમર આનંદ પામિયા, રૂડો થયો એ લાગ. ૭
આનંદ પામ્યો નિર્ખતો, શેકતો પશ્ચિમદ્વાર;
રામના ગુણ ગાવા લાગ્યો, આનંદે અપાર. ૮
સાગરતીર છે સહુકો, રાક્ષસી રાક્ષસ જાણ;
આગળ પાછળ ઢાંક્યા છે, પોતાના પણ પાણ. ૯
ગળી સોનાનું પુર રચાવ્યું, કનકગિરિનાં ઝર્ણું;
ધૂમાડા વાટે ઘણા, સાગર માંહે સુવર્ણ. ૧૦
લોક લાગ્યા નાસવા, વેહેકળા વહે જેમ પૂર;
માંહે રત્ન હીરા આંછલાં, વહે ઉરાઉર. ૧૧
જાણે સાગરને દંડીને, લીધું હતું જે ધન;
તેહ પાછું અપાવ્યું, અજની કેરે તન. ૧૨
સાગરમાંહે સહુ પેઠા, અગ્નિથી બળતા એવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા હવા, દુદુંભિ વાહે દેવ. ૧૩
કોટનાં કોશીસાં ઉપર, આવી બેઠો હનુમંત;
પૂછડું બોળ્યું પાણીમાં, જે લાંબુ હતું અનંત. ૧૪
લંકા લાગી નિર્ખતા, સઘળે પાવક જ્વાળ;
વાડી વન સર્વ બાળ્યાં દેખી, પેટમાં પડી ફાળ. ૧૫
સીતાજી વિરહે કરી, જર જર થઇ છે કાય;
બળતાં ક્ષણ એકવાર ન લાગે, મરણ પામે માય. ૧૬
માતાને માર્યાનું મને, અતિશે લાગે પાપ;
હા હા સીતા બળ્યાં હશે, વળી વળી કરે વિલાપ. ૧૭
રામજીને જઈ શી કહીશ, સીતાજીની બાળ;
કમળ પ્રાયે કાયા કોમળ, ભસ્મ થઈ તતકાળ. ૧૮
અકર્મી દો આરંભે, અત્યંત મોટું કાજ;
સરાડે ચઢે નહિ, સામું લાગે લાજ. ૧૯

૮. પશ્ચિમદ્વાર—ગુદ. ૯. પાણ—હાથ (ન વસ્ત્રાં હોવાથી). ૧૧. વેહેકળા—વેહેળા.

સીતા મોઇ સાંભળી, રઘુનાથ પામશે મરણ;
લક્ષ્મણ ક્ષણ જીવે નહિ, તે વિના અગરણ શરણ. ૨૦
વાનરા સઘળા મરણ પામે, અયોધ્યાના લોક;
વિરહે પ્રાણ તજે સહી, સબળ પામે શોક. ૨૧
એક મને એટલાની, હત્યા બેસે શીશ;
રખે સીતા દાઝ્યાં હોય, ત્રાહ ત્રાહ જગદીશ. ૨૨
વન ઉપવન સર્વ લાગ્યાં, તો ત્યાં શો સંદેહ;
ઘણું એ પણ મહા મૂરખ, પશુ પામર દેહ. ૨૩
હવે હું માંહે પડું, તજું મારૂં અંગ;
આમે જીવી શું કરૂં, થઇ રહ્યો માન ભંગ. ૨૪
વાડી વન લગાડતાં, મેં વિચારી નહિ વાત;
અશોકવાટિકા લાગશે, જ્યાં વસે મારી માત ૨૫
એ કયા રહી એટલે, જાનકી છે જ્યાંય;
દાસી આવી ઉજાતી, કાંઇ એક કહેવા ત્યાંય. ૨૬
બાઇ તમારે બાંધવે, ઉભેળ્યું આખુ વન;
રખવાળ સુતા હતા, તેનું કરી કદન. ૨૭
સાત મંત્રિ મારિયા, પછે ઉપર એંશી લક્ષ;
અક્ષકુંવર મારિયો, જાણે કાળે દીધો ભક્ષ. ૨૮
ઇંદ્રજિત પછે આવિયો, અધર દેતો દંત;
માતાપિતાને રોતાં રાખી, આણ્યાને અંત. ૨૯
અસખ્યાત અસ્ત્ર મૂક્યાં, સીતાજી તમારે વીર;
બળે બાંધ્યો ન જાયે, જાણિયે શું સમીર. ૩૦
પછે બ્રહ્માએ કીધી વિનતિ, નિજ અસ્ત્ર કરવા સત્ય;
બળિયે બંધાવ્યું આપોપું, મહાનુભાવ મહંત. ૩૧
પછે પૂછડે બાંધ્યાં ગોદડાં, ચોપડીને તેલ;
લંકાના તો લોક રીઝ્યા, રંગ કેરી રેલ. ૩૨
લગાડ્યું પછે પાકે, બાધિયા બે પાણ;
જેણે જેવું કર્યું તેવું પામ્યો, એવી કહેવરાવે વાણ. ૩૩
સીતાજી અતિ શોક પામ્યાં, કરતાં હવાં રૂદન;

---

૨૩. ઘણુંએ ઇ૦–ઘણું કરે, તોપણ આખર પામર દેહવાળો પશુ તે મહા મૂરખજ।

હા હા હૈયુ ન ફાટે, મદ મારૂ મન. ૩૪
આતા! તુ અહીં શાને આવ્યો, જોવા મારી શોધ ?
જાણ્યુ નહિ જે અભાગણી છે, ક્યા ગઇ તુજ બુદ્ધ ૩૫
દૈવ હોયે દૂબળો, અવળે અવળુ થાય;
આવતે આવે સહી, જાતે સર્વે જાય. ૩૬
તને જે થાયે તે થોડુ, જો તુ આવે મારે કાજ;
નહિતર તને બધન શાનુ, રક્ષા કરે માહારાજ. ૩૭
મુજ ઉપર જો દુહવાણા છે, હવુ મારૂ હરણ;
તો તે તારી રક્ષા ક્યમ કરે, રઘુનાથ અશરણશરણ. ૩૮
રામ રીસાયે કોણ રાખે, જો જગત કોપ્યુ હોય;
રામજી રક્ષા કરે, પીડી ન શકે કોય. ૩૯
મુજ અગળામા કાઇ બળ નહિ, તેમા વળી છુ બધ,
રામજીએ તજી છુ, ભાગ્ય મારૂ મદ ૪૦
રામચરણ ક્ષણ એક અળગુ, થયુ ન હોય જો મારૂ મન,
તો તો તુ તતક્ષણ છૂટે, અજની કેરો તન ૪૧
એમ કહી અવનિ પડી, જાણિયે તજશે પ્રાણ,
ઉત્તર કાંઈ આપે નહિ, જાણિયે પાષાણ ૪૨
એવે એક આવી ઉજાતી, બાઈ તુ બેઠી થાય,
સાન વિહોણી શુ સતી છે, સાવધાન થા રે માય ૪૩
બાધવ તારો બધન તોડી, હણી રાક્ષસ અસખ્યાત,
રગ મેહેલ શિખર ચઢી બેઠો, લકામા અતિ ઉત્પાત ૪૪
ફેરવ્યુ સઘળે પૂછડુ, બાળ્યુ લકા ગામ,
ઉન્મત હીંડેછે ઉછળતો, તે જપેછે જયજય રામ ૪૫
સીતાજી મન મોદ પામ્યા, વીરની જુએ વાટ,
ઉગર્યો હશે જો જાનકી તો, મિથ્યા કરૂ ઉચાટ. ૪૬
સીતાજીને જઇ જોઉ, શીદ કરૂ સાહસ કર્મ,
પાવકમાહે શીદ પડુ, વિના પૂછે મર્મ. ૪૭
ઉછળીને આવિયો, જાનકી કેરે પાસ;
રાક્ષસી સર્વે નાશી ગઈ, જાણ્યુ એ કરશે નાશ ૪૮
જ્યા લગી ફરી વળે, જનકસુતાની દઇ,

તેટલામાં ત્યાં નવપલ્લવ, નહિ પાવક વૃષ્ટ. ૪૯
સીતાજીને હનુમંતે, આવી કર્યા નમસ્કાર;
આશિષ દીધી જાનકીએ, ચિરંજીવી પવનકુમાર. ૫૦

કડવું ૨૨ મું.

રાગ ગોડી.

ગીરજાદેવીની ધાત.

હનુમંત માગેછે આજ્ઞા રે, કાંઇ આપજી દેજો કાજ;
વાંસા ઉપર બેસો તમો રે, શ્રીરામજી પમાડું આજ. ૧
કહોતો હમણાં હું હણું રે, દશમસ્તકને માત;
રાક્ષસ માત્રને રોળવું રે, અવનિએ કરી પાત. ૨
રાક્ષસી સઘળી રંડા કરૂં રે, ઉતારૂં ભૂભાર;
રામને શ્રમ કરવો ટળે રે, ક્ષણ ન લાગે વાર. ૩
આજ્ઞા મને દીધી નથી રે, અહીં આવતાં નાથ;
નહિતર તમને પૂછું નહિ રે, વેગે વાવરૂં હાથ. ૪
મુજ પાખે બળિયા બીજા ઘણા રે, રહેછે રામની પાસ;
રાવણ કોટિકનો કરેછે, હેલા માંહે નાશ. ૫
નબળો જાણીને મને રે, કરી મોકલ્યો દૂત;
બીજા બળિયા છે ઘણા રે, મુજ પાખે અદભુત. ૬
મોટાને કેમ મોકલે રે, હેરૂં કરવા કાજ;
તેને આપત આજ્ઞા રે, લેતું હત જો રાજ. ૭
રખે તમો એમ જાણતાં રે, ત્યાં કાંઈ છે વાંક;
સેના મધ્યે એક હું રે, રામભક્ત હું રંક. ૮
ત્રણ લોકને હમણાં હણુ રે, પૂંછતણો કરી પ્રહાર;
મને કો મારી શકે નહિ, તમે રાખણહાર. ૯
જેને માથે જાનકી રે, રાજીવલોચન રામ;
એવુ શુ છે જે નવ કરે રે, તે મનવાંચ્છિત કામ. ૧૦

---

૪૯. નવપલ્લવ–નવાં પાદડાવાળી વનસ્પતિ. ૫. રાવણ કોટિકનો–કોટિરાવણનો –રાવણ જેવા કોટિકનો. ૮. વાંક–અર્થાત્ ખોડ–ખામી. મધ્યે–'સબધે' પ્ર ૩.

માતા દુઃખ કરતા રખે રે, જેમ હું આવ્યો એકે કાળ,
તેમ વાનર સઘળા આવશે રે, રામ સહિત તતકાળ ૧૧
રાક્ષસમાત્રને મારશે રે, દશ છેદશે શીશ;
તમને ઉચ્છંગ બેસારશે રે, ઘેર જાશે જગદીશ ૧૨
હુ જાતા ખેવ તેહને રે, તેડી આવીશ આમ,
રામના મોઢા આગળ રે, હું સબળ કરીશ સગ્રામ ૧૩
રાક્ષસ વિહોણી વસુધા કરૂં રે, તો હું તમારો દાસ,
હવે આપો આજ્ઞા રે, એટલી પૂરી આશ ૧૪
રામજીએ આવતા મને રે, મુદ્રિકા આપી ઇધાણ;
તેણે કરી મન માનિયુ રે, તમો પામિયા પ્રાણ ૧૫
રામ મને પૂછશે રે, વળતું ન લાવ્યો વીર,
મન માને કેમ માહરૂ રે, ધરી શકુ કેમ ધીર ? ૧૬
સીતા કહાવે સદેશડો રે, મારે પ્રાણજીવન શ્રીરામ;
તે વણ ક્ષણ રહી નવ શકુ રે, વલ્લભ મુજને નામ. ૧૭
જળવિના જેમ માછલી રે, ચદ્રવિના જેમ રાત,
તેલ વિના જેમ દીવડો રે, તેમ રામ વિના મુજ જાત ૧૮
મેઘ વિના જેમ દામની રે, ઋતુ વિનો કશો વસત,
રામ વિના મારે અધક્ષણ રે, જાયે જુગ અનત ૧૯
બપૈયા પિયુ પિયુ કરી ઉચરે રે, મેઘતણે નહિ મન,
ટોળા વછોઈ મૃગની રે, થરથર ધ્રુજે તન ૨૦
રાત્રે જેમ ચક્રવાકણી રે, કરતી ન રહે નાદ,
ટીટોડી તેમ ટળવળે રે, પિયુને સુણાવે સાદ ૨૧
હોલી હોયે જેમ એકલી રે, અગ પછાડે આપ,
તેમ હુ પિયુ વિના ટળવળુ રે, મારે પોતે પાપ ૨૨
હૈડુ કેમ ફાટે નહિ રે, થયું છે પાષાણ,
તેણે નિસરી નવ શકે રે પામર મારા પ્રાણ ૨૩
આત્મહત્યા ભાગી બીહું રે, નહિતર કરૂં ઝંપાપાત,
વિષ ખાઉં પડુ અગ્નિમા રે, અસ્ત્રવડે કરૂ ઘાત. ૨૪
રાક્ષસ દુઃખ દે છે મને, તુંય દેખતા વીર,

---

૧૯. દામની-વિજળી ૨૨ મારે ઇ૦-મારા પોતાના પાપથી,

મુજ અબળાનુ શુ ગજુ રે, ધરી શકુ કેમ ધીર? ૨૫
ભૂખ તરસ નિદ્રા ગઇ રે, વિરહે નવ વેઠાય,
અગીઠી માહે ઓઢવી રે, કરવત કાપે કાય. ૨૬
લજ્જા પામુછુ મન ઘણી રે, રામ વિના ક્ષણ એક,
જે રહુછુ હુ જીવતી રે, વિનયે કરી વિવેક ૨૭
જો મુર્ખપણુ માહરૂ રે, તો કોનો કાઢુ વાક,
કનકકુરગ મોહી ઘણુ રે, દુખે આડો આક ૨૮
રામચરણથી અનગુ થયુ રે, એટલુ મારૂ મન,
મૃગ મારવા મોકલ્યા રે, સ્વામી જગજીવન ૨૯
ઉપાયુ મને એ દૈયે રે, કરવાને હરણ
આશાએ હું જીવતી રે, નહિતર પામુ મરણ ૩૦
આધાર મને એક નામનો રે, મુખથી ન મે'લુ તેહ,
હુ તો સતીધર્મ સાચવુ રે, નાથ સગાથે નેહ. ૩૧
મનસા વાચા કર્મણા રે, વલ્લભ મારે રામ,
સર્વસ્વ મારે રામજી રે, અવર શુ નહિ કામ. ૩૨
વીરા કરજે તુ વિનતિ રે, જોડીને બે પાણ,
કહેજે તુ તો કરગરી રે, કહેજે દીન દાસની જાણ ૩૩
બિર્દ તમારૂ તે ક્યા ગયુ રે, જે કહાવો છો દીનાનાથ,
દુખસાગરમા બૂડતા રે, વહાલાજી દ્યો હાથ ૩૪
હવે કો કેરી ને કો તણી રે, દુર્બળછુ હું દાસ,
અભાગણી હુ અકર્મણિી રે, ન હોય મારો નાશ ! ૩૫
વનમા મને પેખતા રે, પગલુ રહેતી પાછુ એક,
તે કેમ મૂકી એકલી રે, વીત્યા દિન અનેક ૩૬
એવા કઠણ કદીએ નહિ રે, નિર્દય થયા એ નિરધાર,
ચિત્રકૂટ રમતા કહ્યુ રે, તે સભારો ભરતાર. ૩૭
આપણે બેહુએ એકલા રે, જ્યારે કરતા કેલ,
વહાલા વળગી દેખાડતા રે, જેમ વૃક્ષ સઘાતે વેલ ૩૮

---

૨૭ વિનયે ઇ૦-વિનયથી વિવેક ધરીને જીવતી રહુંછુ 'વિનોદ કરે, વિવેક' પ્ર ૪ થી ૩૦ ઉપાયું ઇ૦-એ દૈયે (રામે) હરણ કરાવાને મને ઉપાયુ-મારા મનમા એવી પ્રેરણા કરી.

તમો વૃક્ષને હુ વેલડી રે, નવ જીવવા આધાર,
તમો વિસારો જો મને રે, કોણ કરે મારી સાર. ૩૯
આપણે મદાકિનીમા ઝીલિયા રે, છાટે વઢતા એહ,
મને કરે ટરી કાઢતા રે, હુ ડૂબકી ખાતી દેહ ૪૦
શિલા એક સોહામણી રે, તમો જઇ બેઠા રગ,
હુ બેસાડી કર ગ્રહી રે, પોતાને ઉત્સગ ૪૧
વેણી ગુથી માહરી રે, દેખી ભૂલે ભુજગ,
કૌતુક કોટિ તમે કર્યા રે, હુ આનદ પામી અગ ૪૨
ધાતુ લીધી તમો ગિરિતણી રે, તિલક કર્યુ મુજ ભાળ,
ચિત્ર કીધા નાના રગના રે, તમો તે મારે ગાલ ૪૩
ત્યારે તમો મને કહ્યુ રે, તારી તુલ્ય ન કોય,
વા'લી તુ મને ઘણી રે, હવુ નથી એવુ કોય ૪૪
ચાપ ચઢાવીને શિવતણુ રે, હુ તમો સાહી હાથ,
પ્રદક્ષિણા પાવક પાળળ કરી રે, સદા રાખવી સાથ ૪૫
લજ્જા તમને લાગશે રે, સૂર્યવશી શૂર;
પુરૂપાર્થ પ્રકટ કરીને, મૂકાવો ઉરાઉર ૪૬
કઠિણ વચન હું કેમ સહુ રે, જે રાવણ દે છે ગાળ,
નિંદા કરે છે તમતણી રે, તે કેમ છારૂ રાન ૪૭
નીચુ નિરખી હુ રહી રે, ઢાકુ બેહુએ કાન,
તમ પાખે રૂડા રામજી, નગર મારે રાન ૪૮
એક આપે તુ રાખડી રે, કૌસલ્યાની એહ,
આરોપી મસ્તક માહરે રે, પટરાણી કહી તેહ. ૪૯
તમો જેમ આપી મુદ્રિકા રે, તેમ મેં આપ્યુ ઇધાણુ,
થોડા માહે ઘણુ કહ્યુ રે, તુ છે ચતુર સુજાણ ૫૦

---

૪૭ છારૂ પ્ર૦–રાળના ભડકા જેવી તે નિંદાને હું કેમ છારૂ (છાર થી દાહ)? 'ડાડુ'પ્ર ૨૭ ૪૯ હવે નિશાનમા રાખડી આપે છે એક પ્ર૦.

કડવું ૨૩ મું.

રાગ આડો તાલ.

તેહ્ન ધનની ધાત

હનુમંત માગે છે આજ્ઞા રે, સીતાજીને કરી પ્રણામ;
વીરા તું કુશળે પહોચજે રે, રક્ષા કરજો શ્રીરામ. ૧
સમય વિના કહે તો રખે રે, જ્યારે હોય રે સચત;
ત્યારે કરજે તું વિનતિ રે, બેસારીને એકાંત. ૨
સીતા કહાવે સદેશડો રે, હનુમત કેરી સાથ;
ભરતકકેરી રાખડી રે, આપી હરિને હાથ. ૩
હનુમત કહે સુણો જાનકી રે, બીતાં રખે લગાર;
દિવસ થોડે થશે સહી રે, રાવણનો સંહાર. ૪
રામ તેડી જાશે તમને રે, બેસારી ઉચ્છંગ;
અમર સહુ આનંદ પામશે રે, ઉપજશે અતિ રંગ. ૫
વાટ મારી જોતા હશે રે, રાજીવલોચન રામ;
વીરા વહેલો તું આવજે રે, કરી તે સુધું કામ ૬
એમ કહીને ઉછળ્યો રે, સીતા જાતો જોય;
ઉચી ઉચેરી થઇ રે, વાટે વિઘ્ન ન હોય ૭
સુવિલાચળ ગિરિ આવિયો રે, સાગર કેરી તીર;
ઉછળવાનું મન કર્યું રે, સમરે તાત સમીર. ૮
બળ સહુ બાહુ વિષે ધરી રે, ભારે મૂકી ભાર;
અંગ આખુ આક્રમીને, નાદ કરે નિરધાર. ૯
અંજનીસુત ત્યાથી ઉછળ્યો રે, ઉચો અતિ આકાશ;
દિનકર પ્રાયે દીપતો રે, સમરીને શ્રી અવિનાશ. ૧૦
અમર સહુ આશ્ચર્ય પામિયા રે, દેવ દૈત્ય ને જક્ષ;
ગરુડ અમૃત લેવા આવિયો રે, કરી નાગનો ભક્ષ ૧૧
કે શશિ બીજો ઉગિયો રે, કે એ પાવકજ્વાળ,
કોણે કળ્યો જાયે નહિ રે, એમ ભરી અતિ ફાળ. ૧૨
વાનર જુએ છે વાટડી રે, ચઢીને ગિરિને શૃંગ,

૨. સચત–સ્થિર ચિત્તવાળા. ૩. હરિને–વાનરને.

આ આવેછે કો વાનરો રે, દિવ્ય દીપતો અંગ. ૧૩
કેસરનું આભર્ણુ રે, દીસે છે અતિ પીત,
કે રાક્ષસ અહીં આવિયો રે, દેખી થયા ભયભીત. ૧૪
એટલે આવ્યો ઢુકડો રે, હોયે એ હનુમાન;
સઘળા લાગ્યા નાચવા રે, ગાઢે કરવા ગાન. ૧૫
સામા સહુકો સાચરે રે, એ હનુમંત હાથીઓ હોય;
મહેંદ્રગિરિ આવી રહ્યા રે, સાથે કપિ સહુ કોય. ૧૬
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે દેવતારે, ભલો ભલો પવનકુમાર;
શોધ લાવ્યો સીતાતણી રે, સહુની કીધી સાર. ૧૭
ઘરડાને પાગે પડ્યો રે, દે છે તે આશિષ;
નાના તે આવી મળ્યા રે, ચરણે મેલી શીશ. ૧૮
સરખે સરખાને મળ્યા રે, દીધાં આલિંગન;
પ્રાણ તેં સહુકોને આપિયા રે, માન્યા અમારાં મન. ૧૯
કુસુમે કરી વધાવિયો રે, બેસારીને મધ્ય,
શોધ લાવ્યો સીતાતણી રે, પુરુષાતન રે પ્રસિદ્ધ. ૨૦
ફળ ઘણાં રે આગળ ધર્યાં રે, અંગદ પૂછે વાત;
વીરા તેં નયને નિર્ખિયા રે, સુંદર સીતા માત ૨૧
હા મેં દીઠાં જાનકી રે, શોધી કાઢી ભાળ,
અહીં થકી હું ઉછળ્યો રે, પોત્યો એકે ફાળ. ૨૨
સુવેલાચળગિરિ જઈ રહ્યો રે, ત્રિકૂટાચળગિરિ જ્યાંય;
સોનાનું સોહામણું રે, લંકા નગર તે ત્યાંય. ૨૩
ભુવન જોયા રાક્ષસતણા રે, સૂક્ષ્મ ધરીને શરીર;
હું કોણે જાણ્યો નહિ રે, હૃદયકમળ રઘુવીર. ૨૪
રાવણ નયને મેં નિરખિયો રે, દશ મસ્તક ભુજ વીશ,
અંજનાચળગિરિ જાણિયે રે, મૂર્ત્તિવતી રીસ. ૨૫
લંકા આખી જોઇ વળ્યો રે, જોવા લાગ્યો વન;
ત્યાં મેં સીતા નિર્ખિયાં રે, અતિશે દુર્બળ તન. ૨૬
રાવણ કઠણ કહે ઘણાં રે, સહી શકે નહિ માત;
થર થર લાગ્યાં ધ્રુજવા રે, આંખે આંસુપાત. ૨૭

૨૫. અજનાચળગિરિ–કાજળનો પર્વત

મેં જાણ્યું હમણાં હણું રે, પણ દુહવાયે રામ;
શોધ લેવાને મોકલ્યો રે, કા કીધો સંગ્રામ ? ૨૮
જેમ વ્યાઘ્ર તણે વશ મૃગલી રે, સિંહણી હરિ શિયાળ;
આશાએ દિન અતિક્રમે રે, નહિતર મરે તતકાળ ૨૯
એવાં દીઠાં મેં જાનકી રે, સર્વ સંભળાવી વાત;
અંગદ આનંદ પામિયો રે, ભલું કહ્યું તેં ભ્રાત. ૩૦
તેં વાનર રાખ્યા જીવતા રે, રાખ્યા લક્ષ્મણ રામ;
શોધ લાવ્યો સીતાતણી રે, મોહ્‌ કીધું કામ ૩૧
શું તને આપીને સંતોષીએ રે, શાં તને દીજે માન;
જો તેં કીધું સહુને રે, જાણિયે જીવતદાન. ૩૨
અંગદ એણીપેરે ઉચરે રે, સાંભળજો સહુ કોય;
હું વાળીતણો વડો દીકરો રે, બળ કાંઇ અધિકેરૂં હોય ૩૩
એ લંકાઉં જઇ આવિયો રે, કેસરીતણો કુમાર;
તો હું શું જઈ નવ શકુ રે, કરોને મન વિચાર ૩૪
પરાક્રમ મારા તાતનું રે, મુજમાં હોશે રે શેષ,
તો તો હુમાં એના થકી રે, અધિકો હોશે રે તેપ ૩૫
એ જોઇ આવ્યો જાનકી રે, ભલી પેરે બાળ;
હું લેઇ આવુ જાનકી રે, રાવણ હણી તતકાળ. ૩૬
મહિમા વાધે માહરો રે, મારી રાક્ષસમાન;
શ્રમ કરવો ટળે રામને રે, અતિશે કોમળ ગાત્ર ૩૭
ઉત્સંગ આરોપું જઇ જાનકી રે, રીઝે રામનું મન,
અયોધ્યા જાયે પછે રે, બેહુ દશરથના તન. ૩૮
શતજોજનનું શું ગજું રે, જાઉં એક તલપ;
રાવણનું શું મારવુ રે, મારે મન એ અલ્પ ૩૯
મને પૂછે રામજી રે, શું કરી આવ્યો કાજ;
કયમ દેખાડું એહને રે, આને પૂછો આજ. ૪૦
મને રામે દીધી આગન્યા રે, આપીને યૌવરાજ્ય,
સીતા લેવા વિણ શું મળ્યો રે, રહે નહિ મુજ લાજ ૪૧

---

૨૯. અતિક્રમે–ગાળે. ૩૫. તેપ (ત્વિપ)-તેજ. ૪૧. આપીને ઇ૦–
“આપી વર યુવરાજ” પ્ર. ૨ જી.

એંશી લક્ષ આપણુ થઇ રે, લેઇ જોઇએ શુધ;
તે આ લાવ્યો એકલો રે, જુઓ વિમાસી બુધ. ૪૨
આપણે અવધ ઉપર બહુ દિન ગયા રે, સીતા વણુ જવાય;
વાળીનો વડો દીકરો રે, અપકીર્ત્તિ અતિ થાય. ૪૩
ભૂંડો ઉદ્દર આવિયો રે, પિતાતણાં પરાક્રમ;
આચ્છાદન આગળ રહી કરે રે, મૂઢ ન જાણે મર્મ. ૪૪
રૂડો હોયે દીકરો રે, કહે એનો એવો હોય;
ભાઇઓ સહુ પૂછશે રે, સજ થઈ સહુ કોય. ૪૫
જાંબુવાન વળતો વદે રે, એમ ધરે યુવરાજ;
વાલિપુત્ર તું અતિ પરાક્રમી રે, તું એ કરે સર્વે કાજ. ૪૬
રાવણનુ તો શું ગજું રે, પૂર્વે તારે તાત;
કક્ષાપટ માહે રાખિયો રે, ખટ માસ દિન રાત. ૪૭
લઈ આવે તું જાનકી રે, રીસ કરે રઘુવીર;
મેં રાવણને મારવા રે, ધરિયુ મનુષ્યશરીર. ૪૮
કેવળ લેવાને મોકલ્યા રે, જનકસુતાની ભાળ;
કહ્યા વિના કેમ કીજિયે રે, અણ પ્રીછે એ આળ. ૪૯
કરવા હીંડતા હોયે સહી રે, સ્વામી પોતાને પાણ,
તે આપણ નવ કીજિયે રે, લોપી ભૂપની આણ. ૫૦

કડવું ૨૪ મું.

રાગ ધનાશરી.

સેવક જે કાજ કરી આવે તે, સ્વામીએ કર્યાં કહેવાય જી;
સ્વામી ઘેર બેઠાં સર્વ જાણે, સેવક જોવા જાય જી. ૧
ગાય તે ગંધે કરી દેખે, જ્ઞાની જાણે જ્ઞાન જી;
વાડવ વેદ વિદ્યાએ જાણે, જોગી જાણે ધ્યાન જી. ૨
બીજા લોક તે જોઇ જાણે, રાજા ચરે જાણે જી;
તેમ એ સમાચાર સંભળાવ્યો, તુજને તો ચર આણે જી. ૩

---

૪૫. કહે ઇ૦—લોક કહેશે કે, એનો દીકરો તે એવોજ હોય! ૫૦. કરવા ઇ૦—સ્વામી જે પોતાને હાથે કરવા માંડતા હોય તે સેવકે ન કરવું.

રાજમહેલમા રહે સૂર્ઈ, સેના વઢવા જાય જી;
જય પામે તો રાજા જીત્યો, એવો જશ બોલાય જી ૪
રાજા કામ કરે નહિ કહીએ, સેવક પાસે કરાવે જી;
રાજાએ કર્યું કહેવાયે, ભૂપ ભલો થઇ ભાવે જી ૫
હું કેસરી બીજા વાનર, વાળીતણા પ્રધાન જી;
વાળીતણે સ્થાનક તું છે, જાણો યુવરાજાન જી ૬
શોધ કહેવા મોકલશું એને, એ આગળથી જાશે જી;
કાર્ણુપુત્ર ખટાઉ ભલો રે, રામ રળિયાત થાશે જી. ૭
જનકસુતાની શોધ પામ્યા, હવે અહીં નહિ રહિયે જી,
શીઘ્ર થઇ સીતાપતિને, સમાચાર સર્વ કહિયે જી ૮
પ્રભુજીના મોઢા આગળ, જો કીજે પરાક્રમ જી,
રળિયાત થાયે નિજ નાયક, લેખે લાગે શ્રમ જી. ૯
રાવણુ મારી સીતા લેવી, એ છે મોહ્રુ કામ જી,
દશશિરને જીતના યોગ્ય છે, રાજીવલોચન રામ જી ૧૦
પ્રભુએ જાણી કરાવ્યુ છે, વૈદેહીનું હરણુ જી,
એણે મિષે કરી નિર્મ્યુ છે, દશમસ્તકનું મરણુ જી ૧૧
અંગદ કહે હું હનુમંત ઉપર, થયો છુ પરમ પ્રસન્ન જી,
પ્રાણુ લગે માગે તે આપુ, માને મારૂ મન જી ૧૨
માગ માગ રે હું તૂઠયો છુ, સહુને કહુ છુ આજ જી,
સહુ મળી મનવાછિત માગો, જેહ તમારે કાજ જી. ૧૩
હનુમત કહેછે જો અમને આપો, પ્રેમ ધરી યુવરાય જી,
મધુવન અમો માગુછુ, વાનર વનફળ ખાય જી. ૧૪
મધુ સઘળુ પીજિયે પરાણે, ભાજિયે તરવર ડાળ જી;
મનગમે તેમ કૌતુક કીજે, આનદેશુ આળ જી. ૧૫
વરાસે કોઇ અમને વારે, તેનો આણિયે અત જી,
મધુવન માગીને લીધુ, હાથીએ હનુમત જી. ૧૬

---

૭ કાણુપુત્ર ઇ૦–(?) ૧૧ વૈદેહીનું–સીતાનું ૧૪ યુવરાય જી—'યુવરાજાન જી' પ્ર ૨ જી. મધુવન ઇ૦–'મધુવન માગીને લીધુ, હાથીએ હનુમાન જી.' પ્ર. ૨ જી.

અંગદ કહે મધુવન મેં આપ્યું, કરવી નહિ કાંઇ કાણ જી;
એવું કહોછો જે તમને ખાતાં, દેઇ શકે કો આણ જી? ૧૭
એમ કહીને ગાઢે ગાજે, જપતા જયજય રામ જી,
મોઢેથી ક્ષણએ નવ મૂકે, સીતાપતિનું નામ જી. ૧૮
સઘળાએ સાથે ઉછળિયા, બળિયા અતિ આકાશ જી;
પર્વત પર્વત પગ મૂકે કો, વૃક્ષ વૃક્ષ અવાસ જી. ૧૯
કો અંતરિક્ષ એવા ઉત્પતિયા, જઇ પડ્યા મધુવન જી;
મન્ત્રી મોટા મોટા સાથે, જાણ્યું યુવરાજન જી. ૨૦
જે વાડીમાં પવન ન પેસે, દિનકરકેરાં કિરણ જી;
વિણ આજ્ઞા પ્રવેશ ન પામે, એવાં છે આચરણ જી. ૨૧
વાનર કો પેશી ન શકે, અંગદ આદે દેઈ જી;
કુસુમ અથવા વનફળ એકે, કો શકે નહિ લેઇ જી. ૨૨
વહાલી વાડી સુગ્રીવની છે, જ્યાં મધુ નિપજે ઝાઝુ જી;
સુગ્રીવે છોડ રોપ્યા છે, જોઇ જગતમાં તાજું જી. ૨૩
પુત્રની પેરે ઉછેરી, અમૃતજળે સિંચી જી;
આકાશ આંબે છે ઉંચા, ડાળ નમી અતિ નીચી જી. ૨૪
મહુડાનાં વૃક્ષ છે ઝાઝા, તેણે તો મધુવન જી;
મધુ ત્યા મીઠું લાગે છે, મોહે રાજાનું મન જી. ૨૫
વાનરેં કોણે નથી દીઠી, વાડી કેરી વાટ જી;
એકેવારે આવી પડિયા, વાળવાને ડાટ જી. ૨૬
રખવાળા વાનર ઉભા છે, તે પણ વારી રાખે જી;
આણ દેછે આડા આવી, તેને મારી નાખે જી. ૨૭
હામ હામથી ધાઈ આવે, દધિમુખના દાસ જી;
વણ પૂછે વાડીમા પેસો, નથી જીવવા આશ જી. ૨૮
મધુવન વા'લું રાજાને, પ્રાણ પ્રાયે અતિ પ્રીત જી;
દધિમુખ મામો મૂક્યો છે, રાખવા રૂડી રીત જી. ૨૯
અવધ વીત્યે આવો છો, ને ભાગ્યા છે બહુ દિન જી;
અધિક એ અપરાધ કરોછો, ભેળોછો મધુવન જી. ૩૦

---

૧૭ કાણ કરવી નહિ—અર્થાત્ એમાં આપણને કાંઇ હાનિ નથી.
૨૮. દધિમુખ-વાડીનો મુખ્ય રખવાળ.

ભાઇ તમો નથી જાણતા, રાજાની જે રીસ જી,
રામબાણ વડે છેદાવે, સઘળાઓનાં શીશ જી. ૩૧
શાખામૃગ સઘળાએ મોડ્યા, સુગ્રીવને દે ગાળજી;
દધિમુખ જો અહીંઆં આવે, તો હણીએ તતકાળ જી. ૩૨
વારતાં વાડીમાં પેઠા, મધુતણું કર્યું પાન જી;
ઉન્મત્ત થઇ ઉછળતા હીંડે, માંડયાં ગાઢે ગાન જી. ૩૩
વૃક્ષ ઉખેડી માર્યા મોકમ, જે હતા રખવાળ જી;
દધિમુખ કને ગયા નાશી, રોતા તે તતકાળ જી. ૩૪
વનફળ સઘળા વેડી ખાધાં, વધતાં નાખ્યાં વેરી જી;
માહોમાંહે વઢવા લાગ્યા, એક એકને પ્રેરી જી ૩૫
મડપકેરા સ્થંભ ઉખેડી, હેઠાં નાખ્યાં ભાજી જી;
તરુવર સર્વ સમૂળા કાઢ્યા, મેઘતણી પેરે ગાજી જી. ૩૬
વૃક્ષચઢી વેલી ઉખેડી, બાટુઆં નાખ્યાં ચૂંટી જી;
સમૂળી તે સર્વે કાઢી, જે જડી ને બૂટી જી ૩૭
દધિમુખને (પાસે) જઇને, સેવકે કીધું જાણ જી;
દક્ષિણ દેશથી વાનર આવ્યા, લે છે સહુના પ્રાણ જી. ૩૮
અગદને ઉપરે કરી, સુગ્રીવને નવ માને જી;
અનાદૃત કરે છે એવુ, નહિ પોચે ને પાને જી. ૩૯
દધિમુખ સેના મેળીને, વઢવા વેગે આવ્યો જી;
અંગદ તને એવુ ન ઘટે, એમ બલો ન ભાવ્યો જી. ૪૦
સુગ્રીવની જે વા'લી વાડી, તે તમે ઉજેળી જી;
વાનર સઘળા માંહે ધાવ્યા, ભૂર ગયા તે બેલીજી. ૪૧
નથી જાણતો પ્રાણ થકેછે, સુગ્રીવને અતિ પ્રીત જી;
સર્વસ્વ સોંપીને રાખે, તરુવર રૂડી રીત જી. ૪૨
અમૃત સઘળે સિંચ્યાં છે, સુરસદનથી આણ્યાં જી;
વસતે પોતે વાવ્યાં છે, અમરે અતિ વખાણ્યાં જી ૪૩
આદિત્યનાં કિરણ આવે નહિ, અણુ જોઇનાં અપાર જી;
હિમ કદીએ પડે નહિ, નાગવેલીએ નિરધાર જી. ૪૪
અગદ તુ તો નથી જાણતો, સુગ્રીવની તો રીસ જી;

૩૯. ઉપરે કરી-મુખ્ય કરીને.

વઢાવ્યું વડા ભાઇનું, રઘુપતિ પાસે શીશ જી. ૪૫
આગે અવધ વીસા પછી આવ્યા, વળી ઉમેળો વાડી જી;
એકેકાને લાખ લગાડશે, અને ઉંધા પાડી જી. ૪૬
વાનરા કક્ષાપટ દેખાડે, કરે કરી કરે સાન જી,
સુગ્રીવને શામા ગણે છે, આવરિયુ અભિમાન જી. ૪૭
મામો મારવાને ધાયો, પર્વત લેઈ પાણ જી,
નામો રે સઘળા સહારીશ, માર માર મુખ વાણ જી. ૪૮
અગદ અદ્રિ આવતો દેખી, મેઘતણી પેરે ગાજ્યો જી;
સામો તેથી મોટો મેલી, પર્વત પર્વતે ભાજ્યો જી ૪૯
વાનરા વૃક્ષ વરસાવા લાગ્યા, મામાને તો મારે જી,
મધુપીને ઉન્મત થયા છે, કોને કશામાં નવ સારે જી. ૫૦

કડવું ૨૫ મું.

રાગ ધનાશરી જીતમાન.

વાનર તે વાધવા લાગ્યા, પ્રહાર કરે પ્રચડ જી;
શિલા શિખર ને વૃક્ષ વરસે, જાણે શુ જમદડ જી. ૧
માહોમાહે બાથે વળગ્યા, તે અળગા કયમ ન થાય જી;
અન્યોઅન્યે કરે કડકા, કરડે કોમળ કાય જી. ૨
વનફળ સઘળા વેરી નાખ્યા, નિઃપત્ર કરીને વૃક્ષ જી;
સામા તે સુસુઆતા નાખે, શ્વાસ ન ખાય સમક્ષ જી. ૩
અસખ્યાત વાનર છે સાથે, મામો મર્મ મારે જી;
હનુમતને હાકીને કહે છે, તુ હઠ કર તો નવ હારે જી ૪
હનુમત ગિરિશૃગ લેઇ આવ્યો, તે દધિમુખ ઉપર નાખ્યુ જી;
એણે એ તો મરણ પામશે, વચનસહુએ ભાખ્યુ જી. ૫
ગડદા પાટુ ચીંચણિયા, ઢેસુઆં મુષ્ટિ કુણી જી;
માહો માહે મરડી નાખે, મલ્લતણી પેરે બહુણી જી. ૬
ઘોર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે, એક ન દે ઓસાર જી;

---

૪૬ લાખ લગાડશે–એકે એકને લાખ ચોટાડશે ૫૦. સારે–અર્થાત્ માને. ૩. સુસુઆતા—સુસવાટા કરતા. ૬. બહુણી–'બોહીણી' પ્ર. ૩ જી.

ટીંગીયાડા કરે છે ગાઢે, મોક્કમ કરીને માર જી ૭
કુમુદ મયંદ ને કેસરી કોપ્યા, યોધા જાંબુવાન જી,
નળનીલને શરભ અતિ મોઢ્યા, મોટો હાથીઓ હનુમાન જી ૮
મામો મગવા સરખો કીધો, ગરીગ નહિ કંઇ સાન જી,
અંગદ હઠ ચઢ્યો અતિ મારે, ઊતારે અભિમાન જી ૯
દધિમુખના સઘળા સેવક, માથા પાછળ ફેરવી નાખ્યા જી,
વાડીથી વેગળા કહીએક, લગારે શ્વાસ ન રાખ્યા જી ૧૦
પછે માહોમાહે વઢવા લાગ્યા, ઉન્મત્તપણે અપાર જી,
પછે પાણીમાહે પડિયા જ્યાં સરોવર છે સાર જી ૧૧
કમળનાળ ઉખેડી સઘળાં, માહો માહે માંડ્યો વાદ જી,
ભમરા ત્યાંથી ઉડે છે, ગાઢે કરે છે નાદ જી ૧૨
કમળપત્ર પડ્યાં છે ઝાઝાં, સરોવર કેરી તીર જી,
કેટલાએક પીએ છે પાણી, કેટલા સામા નાખે નીર જી ૧૩
કેટલાએક તો ડુબકી ખાયે, પગ ગ્રહીને તાણે જી,
કેટલાએક તો ઉંડા બુડે, આરે કો એક આણે જી ૧૪
બે પગ વચ્ચે માથું ઘાલી, કો એકને કો નાખે જી,
ઉંચા ચઢીને ખાયે ભૂસકા ભીનો ભીનો ભાખે જી ૧૫
મલ્લયુદ્ધ કરે માહોમાહે તોડી નાખે શેવાળ જી,
અચ્છ કચ્છ ત્યાં કર્યાં આકળા ઉડિયા લોહી મરાળ જી ૧૬
સરોવર આખુંએ ડોળ્યું જેમ પેસ ડોળે હાથી જી,
વનફળ ત્યાં વઢવા લાગ્યા, બહાર નિસર્યા સાથી જી ૧૭
હુત હુત કરીને હાંકે, ભુભારવ બહુ હોય જી,
વઢતા વાજ ન આવે વાનર, કાઢ્યો ન જાયે કોપ જી ૧૮
ઉપરા ઉપર ચઢે અન્યો અન્ય આખાણી પેરે ઉખાણે જી,
કોનીએ મરજાદ ન માને, કો કેને નવ સાંખે જી ૧૯
કો વૃક્ષ બથાવી ઊભા કો ડાળી દેઇ દંત જી
ટટળતા તે એમજ ઊભા, જાણીએ આ તો અંત જી ૨૦
કોઇનું પૂછડું ને કોનું ગોટું, વળગી એમજ મૂતા જી
કો પાગ બથાવી પૂછ નચાવી, વનચર પરા વગુ ।। જી ૨૧

---

૧૯ આખાણી પેર—આખાણાની પેરે

મડપની મ'રે વળગીને, કો વળગીને સ્તંભ જી,
કો વેને વીંટાઇ સૂતા, કો વળગીને રંભ જી ૨૨
એમ સઘળા વાનર સૂતા ઉંઘ્યા છે અપાર જી,
જગાડ્યો જાગે નહિ એકે, શુદ્ધ નથી લગાર જી ૨૩
દધિમુખના સેવક નાઠા મળ્યા એકઠા તેહ જી,
સ્વામીની શોધ લેવા આવ્યા, મન આણીને નેહ જી ૨૪
કોને હાથ પાગ મુખ માથે, વાગ્યા છે પણ પ્રહાર જી,
એમ સઘળા શોધવા ચાલ્યા, તન વહે શોણિતધાર જી ૨૫
જુએ તો મામો મારી, નાખ્યો છે પરવાડે જી,
મુવો છે ખુવો છે મોકમ, જાણે વાનરે જાડે જી. ૨૬
ઉપાડી આવ્યા લેઇ ચાલ્યા, જ્ઞાની વાનર ચાર જી,
બીજા બૂમ પાડતા આવે હોયે ટાટા ર જી ૨૭
સભા પુરી સુગ્રીવ જ્યાં બેઠો, સમીપે શ્રીરામ જી,
લક્ષ્મણજી પાસે બેઠા છે મુખ ન મેલે નામ જી ૨૮
એવે ઉપાડીને આણ્યો, દધિમુખ જે મામો જી
મૃત ની પેરે તે મૂક્યો સુગ્રીવના મુખ મામો જી ૨૯
સુગ્રીવ કહે કે કોણ છે એ, કહો કોણે માર્યા જી
શા માટે રોતા આવ્યા છો એ મા આવળ ભાર્યો જી ૩૦
બીજા વાનર વાણી બોલ્યા, જે છે સેવ્ય સાથ જી,
એ દધિમુખ મામો તમારો, નથી ઓળખતા નાથ જી. ૩૧
મધુવનની રક્ષા કરવાને, મૂક્યો ઝગી દરોગો જી,
જે વાડીના વનફળ મીઠા, અહર્નિશ તમો આરોગો જી ૩૨
મધુપાન કરોછો પ્રેમે જે સાકર્યાથે મીઠુ જી
ત્રિભુવન સરખા ઇચ્છે છે, પણ સ્વપ્ને નવ દીઠુ જી ૩૩
તે વાડીની રક્ષા કરવા દધિમુખ મેલે તો જાણુ જી
આજ લગે કો લોપી ન શક્યો, પ્રભુ તમારી આણ જી ૩૪
દક્ષિણ દેશથી વાનર આવ્યા અવધ વીત્યે આજ જી
એથી લક્ષ સાથે મોકલિયો, અંગદ તે યુવરાજ જી ૩૫
એ આવી વાડીમાં પેઠા મધુ સઘળુ પીધુ જી,

---

૨૨ રંભ (રંભા)-કેળ

વાડી આખી ઉમેળી નાંખી, દુઃખ અમને અતિ દીધુ જી ૩૬
માણિયા મોટા સોનાના, જે ગખ્યા હતા શોધી જી,
ઉપર આચ્છાદન કરી તમારાં, તે સર્વે કાદવમાં રોધી જી. ૩૭
કોણે માણિયા મોટે માંડયા, કોણે પડિયા કીધ જી;
કેટલેક પાષાણુ પછાડયા, જે પાત્ર પરમ પ્રસિદ્ધ જી. ૩૮
વારંતાં મામાજી માર્યા, સાથે બળિયા બહુએ જી;
સહુ સજ થઈ વઢવા ચાલ્યા, અમ આદિ લેઈસહુએ જી. ૩૯
વૃક્ષ શિખર ને શિલાએ કરી, અમને મોકમ માર્યા જી;
મામાજીને મેલી નાસા, ન રહ્યા કોના વાર્યા જી. ૪૦
દધિમુખ મોકમ માર્યો છે, પાદુએ કરી પ્રહાર જી;
માથા પાછળ ફેરવી નાખ્યો, પડિયો વાડી બહાર જી. ૪૧
સરોવર સઘળાંએ ડોઢ્યાં, ગોહ્યાં જે અતિ ઊંડાં જી;
કમળનાળ કાઢીને નાખ્યાં, દીસેછે અતિ ભૂંડાં જી. ૪૨
ચોખડીની ચોકી પાડી, ભાગ્યા ઉપલાં છંડાં જી;
વાડી સઘળી વેડી નાખી, ઠામ ઠામ કરી છીંડાં જી. ૪૩
તરૂવરની હાર ઉખેડી, વાઢી નાખી વેલી જી;
વનફળ સઘળા વેરી નાખ્યાં, એક ડાળ આખી ન મેલી જી. ૪૪
પ્રાણપ્રાયે વલ્લભ જે હતા, તે ઉખેડયા છોડ જી,
અમૃત આણીને સિંચ્યાં'તા, તમો કરીને કોડ જી. ૪૫
પુત્રપ્રાયે ને પ્રાણપ્રાયે, વહાલું હતું વન જી;
તે આખુ ઉખેડી નાખ્યું, રખવાળનું કરી કદન જી. ૪૬
જેમ જેમ નામ તમારૂ લીજે, તેમ તેમ અધિકી રીસ જી,
જાણીએ સહુનો છે સ્વામી, નહિ કો એને શીશ જી ૪૭
રામથકી પણ ભય ન પામે, લક્ષ્મણની નહિ બીક જી;
કોને કશામાં નવ માને, સબળપણે સાહસિક જી. ૪૮
સુગ્રીવે મામો બોલાવ્યો, મુઆ છો તમે મામા જી;
વનફળ કાં ખાવા નવ દીધા, શીદ થયા તમો સામા જી. ૪૯
જીવતા મૂક્યા જે તમને, અમને ન ગમ્યુ એહ જી,
હૃષ્ટપુષ્ટાંગ દીસેછે આખો, દિવ્ય તમારો દેહ જી ૫૦

---

૩૮ પડિયા–'પડીલા' પ્ર ૪થી. ૪૨. ગોહ્યા–પાણી ભરાઇ રહેવાની જગ્યા.

કડવું ૨૬ મું.

રાગ પરજીઓ.

સુગ્રીવ બોલિયો રે, સાભળ મામા મર્મ;
જે તુ જીવતો મેલિયો, તે તો તારૂં કર્મ. * * * ૧
પાવક આણીઓ રે, બળતુ કીધુ હેઠ રે,
મામો મુઓ જીવતો જણાએ, દગતણી એ ઠેઠ. * * * ૨
દધિમુખ ઉધડકી ઉઠયો, પ્રગટી પાવકજ્વાળ રે;
અગદે અધમુઓ કીધો, ઉપરતું દે ગાળ
તને શું થયુ રે ૩
મામા મૂરખ તેં નવ જાણ્યું, જ્યારે આજ્ઞા લોપી રે;
રખવાળને મારી પેઠા, તુ કા ઉઠયો કોપી.
તેં નવ જાણિયો રે ૪
તને માર્યો સાભળી મનમા, અતિ ઉપન્યો આનંદ રે,
વાર થયુ વધામણી લાવ્યો, ના આવ્યો થઇ મદ.
મનકુ માનિયુ રે ૫
કાજ કર્યા વિના જે આવે તો વાડી ક્યમ ભાજે રે,
અપરાધી થઇને જો આવે, તો ગાઢે ક્યમ ગાજે
તેંનવ ઓળખ્યો રે. ૬
તે વાનર શુ નથી જાણતા, મુજ સુખીના માર રે,
રીસ મારી રૂડી પેરે જાણો, ખરો મુજમા ખાર
રીસ ન ઉતરે રે. ૭
તેમા રૂડી પેરે જાણે, રામચંદ્રનું બાણ રે,
કામ કર્યા વિણ જે આવે તો, કાઢી લે મુજ પ્રાણ
એકે નવ ઉગરે રે. ૮
શકે તો લઇ આવ્યા હશે, જનકસુતાની ભાળ રે,
પગે લાગીને તેડી આવો, રામ કને તતકાળ
ઉભા કયા રહ્યા રે ૯
સીતાપતિ પૂછે છે સુગ્રીવ, શી કરોછો વાત રે,

---

૧ જે ઇ૦–'જે તુ એણે અધસરતો મે'યો' પ્ર ૩ ૭ ૫ મનકું ઇ૦—મન માકુ માનિયુ રે' પ્ર ૪ થી

દક્ષિણદેશથી કો વાનર આવ્યો હોય, તો મેળવ મને આજ
તેને પૂછીએ રે. ૧૦

સુગ્રીવ કહેછે હા સ્વામીજી, અંગદ આવ્યો આજ રે;
વાડી ઉજેણી મામો માર્યો, સર્વ સીધ્યુ કાજ.
મને તે ઓળખે રે. ૧૧

રામ કહેછે તેડો તેને, મળવાનું મને મન રે;
સીતાજીનાં કુશળ માગળુ, જે અતિ લલિત વચન
મુજને તે ગમે રે. ૧૨

સુગ્રીવ કહેછે શીઘ્ર તેડી, તેને અહીં લેઇ આવો રે,
સદેશો જે સીતાજીનો, કહીએ સર્વ સંભળાવો.
જાઓ તેડવા રે. ૧૩

દધિમુખ મામો ઉજાણ્યો, પવનતણી પેરે પળનો રે,
જેણે મને મોકમ માર્યો, બૂડો દીસીશ બળનો
હવે હું શું કરૂં રે. ૧૪

દુખીને ઉઠ્યા સર્વ વાનર, ગભરાતા તે ટળિયા રે,
વિમાસણ કરવા તે લાગ્યા, અંગદ આદે બળિયા
આપણે શું કર્યું રે ૧૫

મામોજી તો મોકમ માર્યો, વાડી મર્મ વેડી રે;
મધુવનની જે રચના હુતી, તે આપણે ફેડી
દીસે બીહામણુ રે ૧૬

સુગ્રીવની આણ નવ માની, મદભેર મધુ પીધું રે,
સુગ્રીવને સંભળાવ્યુ મામે, વેર પૂરૂં કીધું
મુને કાકો મારશે રે ૧૭

આગેનુ વેર અમારે, કાકાને મને કૂડ રે,
સૂકુ નીલુ નહિ ગણે, એ કરશે સૂડાસૂડ
વેરન વીસરે રે. ૧૮

એમ કરતા મામો દીઠો, જઇને ચરણે લાગ્યો રે,
કાલાવાલા કરી કરગરે, બીહે સુગ્રીવ ભાગો
અમારૂં શું ગજુ રે. ૧૯

---

૧૮ સૂડાસૂડ–કાપાકાપ (?)

સ્વામી અણજાણે અમો તમને, ક્રોધે કીધા પ્રહાર રે,
જેમ બાળક પિતાને પાટુ મારે, ચઢે નહિ રીસ લગાર
એવું જાણવું રે. ૨૦
વણ પૂછે વાડીમાં પેઠા, કીધું કૂડું કામ રે;
સુગ્રીવ જો પોતે નહિ મારે, તો મારશે શ્રી રામ.
તમથી બીએ રે. ૨૧
દધિમુખ કહે છે શું બીહોછો, તમે આવો ત્યાંય રે;
સીતાપતિ તમને જોવાનું, કોડ કરે મનમાંય.
અહીંઆ શું રહ્યા રે ૨૨
સુગ્રીવ સામો થયો રળિયાત, સુણી મને માર્યો રે,
મધુ સઘળું પીવા ન દીધું, તેં કાં અંગદ વાર્યો
અંતરશું મન વરસ્યો રે ૨૩
સામી તમારી સ્તુતિ કરૂં હું, વહેલા થઈને આવો રે,
સીતાજીએ જે કહ્યું હોય તે, રઘુપતિને સંભળાવો
એટલી વિનતિ રે. ૨૪
વાનર સઘળા આનંદ પામ્યા, ભલો થયો એ ભેદ રે,
વાડી ભાજી વારૂં માન્યું, સુગ્રીવ નવ પામ્યો ખેદ
એ તો અતિ ભલું રે ૨૫
સઘળાએ સાથે ઉછળિયા, આવી સુગ્રીવ ચરણે લાગ્યા રે,
અંગદને આલિંગન દીધું, ભરમ સઘળા ભાગ્યા.
મન અતિ ઉલસ્યું રે. ૨૬
અંગદ કહે છે અંજનીનંદન, સીતાની શોધ લાવ્યો રે,
એક ફાળે અર્ણવ ઓળંગી, જેમ ગયો તેમ આવ્યો
એને પૂછીએ રે ૨૭
રામચંદ્ર કહે છે સુગ્રીવ, કોણ લેઈ આવ્યો શોધ રે;
તે મને દેખાડો વાનર, તેની નિર્મળ બુદ્ધ.
મન અતિ ઉલટશું રે ૨૮
સુગ્રીવે દેખાડી દીધો, હાથિયો હનુમાન રે,

---

૨૮ ઉલટશું-'ઉલસ્યું' પ્ર ૩_૭ ,

એને સમાચાર મર્મ પૂછ્યો, ભક્તવત્સલ ભગવાન
એ શોધ લાવિયો રે ૨૯
હનુમત આવી ચરણે લાગ્યો, પડતો પાછો આવ્યો રે,
હરી ગયો મન મારૂં હનુમત, જહીંઆ તું તો ચાલ્યો
મને નવ વીસરે રે ૩૦
એમ કહીને આઘો લીધો, હૈયા સાથે ભીડ્યો રે,
વીરા હું સીતાને વિરહે, અતરગત અતિ પીડ્યો
વિરહ એ કેમ સહુ રે ૩૧
આઘા લેઈ ચાલ્યા એકાંતે, પ્રેમે પૂછવા વાત રે,
ભ્રાતા ! તેં સીતા ક્યાં દીઠા, ભેદ કહે તું ભ્રાત
વિરહે ટળાળે રે. ૩૨
હાથ જોડી હનુમત કહેછે, સીતાજીની ભાળ રે,
એકમના થઇ સાંભળજો, સ્વામી દીનદયાળ
તમને શું કહુ રે ૩૩
અહીં થકી અમો ઉછળ્યા, જઈ સૂતા સાગરતીર રે,
ગતિ અમને સૂઝે નહિ એકે, કષ્ટ પામ્યા શરીર
કાઈ ન ઉપજે રે ૩૪
સપાતે સભળા યો અમને, સઘળો સમાચાર રે,
સીતાને હરી ગયો રાવણ, કરતી રૂદન અપાર
અંગદને કહ્યું રે ૩૫
અશોકવાટિકામાં બેઠી છે, સુંદર સીતા માત રે,
રાક્ષસી સવળી સભળાવે, આંખે આંસુપાત
દેહે દુર્બળી રે ૩૬
સીતાની શોધ કહેતા કહેતા, પામ્યો પૂરી પાંખ રે,
શતજોજન લંકાએ જાવા, મન અમારે ધાખ
કહો ભાઇ કોણ જાગે રે ૩૭
શતજોજન સાગર આડો છે, લે'રી ગેહેરી ગંભીર રે,
હા'ર કોનું હૈયું નવ ચાલે, ત્રાહ ત્રાહ રઘુવીર
શી પેર કીજીએ રે ૩૮
સહુએ મળીને હું મોકલ્યો, મેં ભરી બારે ફાળ રે.

---

૩૨ ટળવળે-ટળાળુ પ્ર ૩ ૭ ૩૫ સપાતે-સપાતિએ ૩૬ સા
ળી-'સોં પ્ર ૩ ૭

શતજોજન સામો સુવેલાચળ, જઇ બેઠો તતકાળ.
કૃપા તમતણી રે. ૩૯

લંકા આખીએ અવલોકી, મોહ્યું મારૂં મન રે;
શોભા શી કહું રાવણની, જો રસના એક વદન.
સાવજ શું લવે રે. ૪૦

નગર આખે ભમી વળ્યો, ચાલ્યો વાડી જોવા રે;
માતા મારી રોતી દીઠી, હું લાગ્યો મનમાં રોવા.
દુઃખ કોને કહું રે. ૪૧

અસંખ્યાત રાક્ષસી, સીતાને બીવરાવે રે;
અસિ પાશ લેઇને સામી, માંડ મારવા આવે.
તે હું કેમ સહું રે. ૪૨

રાવણ આવી કરે વિનતિ, ગુણ પોતાના ભાખે રે;
સીતાજી સામું નવ જુએ, નિભ્રંછીને નાખે.
તે કાંઈ નવ ગમે રે. ૪૩

સહુ ગયા પછી મેં મુદ્રિકા, ખોળામાંહે નાખી રે;
હેઠેરી ડાળીએ બેશી, ગુણ તમારા ભાખી.
સેવક રામનો રે. ૪૪

સીતાજીએ સામુ જોયું, રહ્યાં મનમાં લાજી રે;
મેં કહ્યું હું પુત્ર તમારો, શોક મ ધરશો માજી.
હું રામે મોકલ્યો રે. ૪૫

સમાચાર સઘળો સભળાવ્યો, જે તમે કહાવ્યો હુતો રે;
માતાજી તો રોવા લાગ્યા, હુ પણ ખરો વગુત્યો.
રોતો રહું નહિ રે. ૪૬

મુદ્રિકા હદેશુ ચાપી, આસુએ અઘોળાવી રે;
સ્વામીનો તુ કહે સદેશો, સમાચાર શો લાવી !
ત્યારે મેં કહ્યું રે. ૪૭

કુશળક્ષેમ છે કિષ્કિધાપુર, લક્ષ્મણને શ્રીરામ રે;
મન માન્યા માટે મને દીધું, શોધ જોવાનું કામ.
હું અહીં આવિયો રે. ૪૮

---

૪૦. સાવજ ઇ૦–હું પશુ તે શું લવુ–શું વર્ણવું ? ૪૭. આંસુએ ઇ૦–"દેહ આંસુએ અંઘોળાવ્યો." પ્ર. ૪ થી લાવી—"લાવ્યો" પ્ર.૪થી.

મસ્તકની રાખડી આપી, કહ્યું એ ઇંધાણું રે,
વા'લાજીને વિરહે કરીને, નથી નિસરતા પ્રાણ
તો હું શું કરૂં રે. ૪૯
હૈયું પણ ફાટે નહિ મારૂં, થયું છે પાષાણ રે;
મેં અભાગીએ કાંઈ ગળ નવ ચાલે, તમો છો ચતુરસુજાણ
મને મૂકાવિયે રે. ૫૦

કડવું ૨૭ મું.

રાગ કાલેરો

રામચંદ્રે રાખડી લીધી, ચાંપી હૈયા બાર રે;
આંખીએ તે અંઘોળાતી, આસુરૂપી એનાર રે ૧
હા સીતા ! હા સીતા ! કહીને, રામ કરે રૂદન રે,
જનકસુતા વિણ રહી શકે નહિ, હનુમત મારૂં મન રે ૨
વીરા તને શું આપું હું, જો તેં આપ્યા પ્રાણ રે,
જન્મોજન્મ હું ઋણીઓ તારો, દશરથરાયની આણ રે. ૩
કોટિ વાર હું તારે કાજે, જો ધરૂં અવતાર રે,
તોયે હું તારો રહું ઋણીઓ, મારે માથે ભાર રે ૪
હનુમત મને એક નથી જીવાડયો, રાખ્યો લક્ષ્મણ વીર રે,
મુજ વિના ક્ષણ એક રહે નહિ, તતક્ષણ તજે શરીર રે. ૫
અયોધ્યા આખી જીવાડી, જીવાડ્યા વાનરમાન રે;
જે મુજને સવળે સમર્પ્યા, મન પ્રાણ ને ગાન રે ૬
એટલાને પ્રાણ જો આપ્યા, તારે પ્રાણતણો નહિ પાર રે,
પ્રાણ આપીને શું મનોખું, જો તું પ્રાણતણો દાતાર રે ૭
સીતા તારી રહી કહ્યુંઅણ, ઊગાર્યો લક્ષ્મણ વીર રે,
ઓશિંગણ થાતા નહિ સમરથ, જો સોંપે પ્રાણ શરીર રે. ૮
ચૌદલોકનું રાજ્ય અખિલ જે, તે હું તને આપું રે,
તોયે હું અનૃણી ન થાઉં, ઋણ કાંઈ નવ કાપું રે ૯
બંદીજન થઈને ગુણ તારા, જો હું અહરનિશ ગાઉં રે,
તોએ ભાર ભર્યો મુજ મસ્તક, હળવો કો ગે ન થાઉં રે ૧૦

---

૧૦. આસુરૂપી એનાર—આસુરૂપી વારિદે

તો તને હું હનુમંત શું આપું, મોહે મારૂં મન રે;
આવ તને આનંદેશું, એક દેઉ આલિંગન રે. ૧૧
હદે સાથે ભીડી ચાંપુ, વળતો કહીંએ નવ કાઢું રે;
વિરહાનળ વાધ્યો અનરગત, મારૂં હૈયું થાયે ટાઢું રે. ૧૨
અંગીઠીમાંહે ઓઢવિયો, પાવકમાંહે પડિયો રે;
કરવત શિર કાપે વિરહે કરી, ત્યા તું વા'રે ચઢિયો રે. ૧૩
દુઃખસાગરમાં મગ્ન થયો હું, તે તેં કરગ્રહી કાઢ્યો રે;
વિરહરૂપીએ બંધન બાંધ્યો, તેં દોર દેવનો વાઢ્યો રે. ૧૪
વિરહ વિષે આખું ઘેરાણું, તે તેં અહીં ઉતાર્યું રે;
પ્રાણ પ્રસ્થાને બેઠા જાવા, વિનય કરીને વાર્યું રે. ૧૫
એમ કહી હનુમંત હૈયે ચાંપ્યો, જાણીએ માંહે મારો રે;
બે ટળીને એકજ હોશે, જેમ ચેળ ભમરી થાશે રે. ૧૬
આંસુએ કરી આખુ અંઘોળાવ્યું, કરી મસ્તકનુ આઘ્રાણ રે;
તો તને હું શું વખાણું, જો તું મારા પ્રાણ રે. ૧૭
વાનર તું વા'લો છે મુજને, સીતાથી અતિ આજ રે;
લક્ષ્મણથી વલ્લભ છે મુજને, જે તે કીધું કાજ રે. ૧૮
સીતાની તો શોધ સભળાવી, દીધુ જીવિતદાન રે,
કહે હનુમત હવા શું આપુ, તુંને કાંઈ વરદાન રે. ૧૯
હનુમત કહે મારે છે સર્વે, નહિ કાંઇએ વાંક રે;
જે તમે મને મારો કહોછો, કોણ માત્ર હુ રાંક રે. ૨૦
જાતનો ત્યાં હું વાનરો, સુગ્રીવનો છું દાસ રે;
શોધ લેવાને હું મોકલિયો, તમને દૃઢ વિશ્વાસ રે. ૨૧
મારૂં શું ગજું જગજીવન, જે હુ જાઉં એકે ફાળ રે;
તમારી કૃપાએ રાઘવ, જઇ આવુ તતકાળ રે. ૨૨

---

૧૫. વિરહ ઇ૦–વિરહ રૂપી વિષવડે આ આખું શરીર ઘેરાણું. અન્યના 'આખું' ને ઠામે 'આયખું' હોય તો 'આયુષ્ય ઘેરાયું' એવો અર્થ થાય. 'વિરહ વષે આખુ ઘરેણું' પ્ર. ૩ જી. પ્રસ્થાને–મુસાફરીએ. અર્થાત્ પ્રાણ બહાર જવા તૈયાર હતા, તેમનું જવું તેં વિનય કરીને વારી રાખ્યું. ૧૬. જેમ ઇ૦–જેમ ચેળ ભમરીના સંગથી ભમરી થઈ જાય છે તેમ હનુમાન પણ જાણે રામરૂપ થશે કે શું ? ૨૦. વાંક–ખામી–ખોટ.

કહે હનુમત મને સાચુ, કેવુ લંકા ગામ રે
દશમસ્તક છે રાવણ કેવો, જેણે કીધુ કૂડુ કામ રે ૨૩
સીતાએ તો શુ કહાવ્યુ છે, મુજને મુખવચન રે,
સંદેશો સંભળાવો સુધો, માને મારૂ મન રે ૨૪
જનકનંદિની શુ કરતા હતા, જ્યારે તું ત્યાં ગયો વીર રે,
કરજોડીને કહે અંજનીસુત, સુણીએ શ્યામશરીર રે ૨૫
સ્વામીજી સર્વે સંભળાવુ, જે વરતી હતી વાત રે,
સંદેશો જે તમને કહાવ્યો, શ્રીમુખ સીતા માત રે ૨૬
સાગર શતજોજન છે આડો, હુ એક તનપે ગયો ત્યાંય રે,
સુવેલાચળ પર્વત ઉપર ચઢી, વિમાશ્યુ મન માંય રે ૨૭
ત્રિકૂટાચળ પર્વત શત જોજન સામો સોનાનો શ્રીકાર રે,
ત્રણ શૃંગ માટે ત્રિકૂટાચળ, નામ ધર્યું નિરધાર રે ૨૮
લંકા ભરી કાઢી તેમાંથી, પહોળી જોજન ત્રીશ રે,
વિશ્વકર્માએ પોતે નિર્મી, પાસે બ્રહ્મા ઈશ રે ૨૯
કનકતણા કોશીસા સુંદર ઓપે ઓળાઓળ રે,
ચારે દિશતણી મહામોટી નિર્મી ચારે પોળ ર ૩૦
માંહે રાક્ષસ રહે બહુ બળિયા, પ્રૌઢા જે પ્રધાન રે
તેના મોહેલ મનોહર મણિમય, જાણે અમરવિમાન રે ૩૧
અમરાપુરથકી અતિ અધિકુ રૂડુ લંકા ગામ રે,
બ્રહ્મલોક વૈકુંઠથકી તો, અતિશે તે અભિરામ રે ૩૨
તે લંકા આખી અવલોકી રાવણતણા અવાસ રે,
જે જે શોભા લંકામાંહે તે ક્યાંથી કૈલાસ રે ૩૩
ત્રૈલોક્યકંટક રાણો રાવણ ત્રોઢો પર્વતપ્રાય રે,
અંજનાચળ પર્વતથી અદ્ભુત, અતિશે મોટી કાય રે ૩૪
દશમસ્તક ગિરિશૃંગ સરખા ભુજ ભોગળ સરખા વીશ રે,
દેખી દિગ્મૂઢ થઇએ સ્વામીજી, શુ મૂર્તિવતી રીસ રે ૩૫
અસંખ્યાત નારી છે એને, પુત્ર કલત્ર પરિવાર રે,
ભાઈ ભત્રીજા ને ભાણા, સ્વજનતણો નહિ પાર રે ૩૬
ઇંદ્રનાથી વૈભવ અધિકો, ધનદનાથી ધન્ય રે,
પ્રતાપે પાવકથી અધિકો દીસે દશવદન રે ૩૭

૩૬ કલત્ર—સ્ત્રી.

તેજે સૂર્યપ્રાય અધિકો, જમથી અધિક પરાક્રમ રે,
વિદ્યાએ બૃહસ્પતિથી અધિકો, બ્રહ્માથી અધિકો ધર્મ રે ૩૮
સ્થિરપણે અવનિથી અધિકો, સાગરથી ગભીર રે,
દેશ સઘળે વ્યાપી વરતે, અવનિએ એકજ વીર રે ૩૯
મેં તે રાવણનો વૈભવ નિરખ્યો, આણીને [મન] નેહ રે,
હવે જોવુ મારે રહ્યુ નથી કઇએ, લોચનખામી એહ રે ૪૦
મેં જાણ્યુ હુ મારી આવુ, લાવુ સીતામાત રે,
પણ આજ્ઞા ઉ'લવી થાશે, દુ'વાશે જગતાત રે ૪૧
વાડીમાહે સીતા દીઠા, આસોપલ્લવ હેઠ રે,
ઘણી રાક્ષસીએ પરવર્યા, ઠામ રહ્યુ મેં ઠેક રે ૪૨
જવાએ સ્તન ઢાકી બેઠા, પાગભણી વણપ્રીત રે,
આંખે આસુની વહે ધારા, શિવલિંગ ગળતી રીત રે ૪૩
શરીર અતિશે દુર્બળ દીસે, મદપણે મલિન રે,
ઘણે પવને કમળની ડાળી, સમ ઝૂરે અનુદિન રે ૪૪
મુજ સાથે કહાવ્યુ સીતાએ, અતિશે કરી રૂદન રે,
મુજવિણુ અધક્ષણુ ન રહેતા, તે કઠિન થયુ કેમ મન રે ૪૫
એક અવગુણ મારો રઘુનદન, જે મેં માગ્યો કનકકુરંગ રે,
ચરણુ તમારા વીસારી વા'લા, લાગ્યો તેશુ રંગ રે ૪૬
તેનુ ફળ હુ પામી પૂરૂ, હવે મેં રહ્યુ નવ જાય રે,
રાવણુ નિંદા કરે તમારી, પોતાના ગુણુ ગાય રે ૪૭
રાક્ષસીઓ બીહાવે મને, હણુવા ઘાલે હામ રે,
મનમાહે સભારૂ તમને, ન લેવાદે નામ રે ૪૮
અવગુણુ ક્રોડ મારા વીસારી, સભારો ગુણુ એક રે,
જેણે તમને સર્વસ્વ સોપ્યુ, કરીને મન વિવેક રે. ૪૯
તમવિણુ કો બીજુ નહિ મારે, એક રાખણુહારો રામ રે,
સ્વામી તમને લાજ લાગશે, તો શુ કીધુ કામ રે ૫૦

---

૪૧ થાશે-કહેવાશે દુ'વાશે-દુભાશે ૪૨ પરવર્યા-અર્થાત્ વીંટાયના.
૪૩. પાગભણી ૪૦-પગ ભણી દૃષ્ટિ રાખીને

કડવું ૨૮ મું.

રાગ અહુલ.

સ્વામીએ સાભળો સત્યવચન એ, મન માને રે જેમ તમતણું રે,
સીતાજીએ કહાવ્યો એક સદેશ એ, રામનરેશ સુણો વિનતિ રે ૧

ઢાળ.

વિનતિ વા'લા સાભળો, મેં વિરહ નવ વેઠાય,
તમવિના જે અધક્ષણ તે, કલ્પ કોટિક થાય ૨
અદ્ભુત થઈ છે આકળી, વારિ વિના જેમ મીન;
ટોળા વછોઈ મૃગલી, તમવિણ તમ આધીન ૩
સભારો તમો શે નહિ, ચિત્રકૂટ રહેતા જેહ,
લક્ષ્મણજીનેથી શીખ માગી, ગયા રમવા બેહ. ૪
ત્યા તમો મને દેખાડી, વૃક્ષે વીંટાણી વેલી,
તે દહાડા તમને વીસર્યા, કેમ રહ્યા મુજને મેલી ૫
વનફળ વીણી આપતા, ગુથી કુસુમના હાર,
મારી કોટે ઘાનતા ને, મુખ નિરખતા ભરતાર ૬
કઠ મારે કર તમારો, મારો તમારે કઠ,
તે સુખ નહિ સ્વર્ગમા, નહિ જ્યા વૈકુંઠ ૭
આપણે બેઠા ઝીલવા, હુ તમો સાહી હાથ,
ટાઢે બહુ વઢતા હતા તે, વિસર્યું ક્યા નાથ ? ૮
એમ શિલા ઉપર તમો બેઠા, મને બેસારી ઉછરગ,
વેણી મારી તમો ગુથી, દેખી ભૂલે ભુજગ. ૯
તમે લીધી નાના ગિરિની, રગ રૂડી ધાત,
તિલક મારે ભાલ કીધુ, તે વિસર્યા કેમ વાત ૧૦
આપણ બેઉ ત્યા એકલા, અવર નહિ ત્યા કોય,
એમના સુખ અનુભવ્યુ, તે સભારોજી સોય ૧૧
પગલું એક પાછળ પડતી, ત્યારે ઉભા રહેતા રામ,
વિરહ સહી શકતા નહિ, તે તજી કાં આમ ૧૨
જન્મોજન્મે હુ તમારી, પ્રભુજી છુ દાસ,
મને વિસરતા નથી, જે હળવે કરતા હાસ ૧૩

---

૧ સદેશ—સદેશો ૧૦ ધાત—ધાતુ (ગેરૂ, મનશિળ, વગેરે)

મુજ વિના તમે એકલા, કયમ શોભશો રઘુનાથ;
આસુ મારી પૂછશે, સીતા હૂતી સાથ. ૧૪
લક્ષ્મણજીને વિનતિ, તું કરે મારા વીર;
કઠણ કહીને કાઢિયા તો, કષ્ટ પામી શરીર. ૧૫
અપરાધ મારા ક્ષમા કરજો, હું સેવકી છું શરણ;
તમો જો મૂકાવશો નહિ, તો હું પામીશ મરણ. ૧૬
એક વાર અહીં પધારો, ઉતરી સાગરતીર;
વાનરાના વૃંદ સાથે, સાથે શ્યામશરીર. ૧૭
રાક્ષસમાત્રને હણી, મુને બેસારી ઉચ્છંગ;
અયોધ્યાએ પધારોજી, મન આણી રંગ. ૧૮
એમ કહીને જાનકીએ, આરંભ્યું આક્રંદ;
હુએ લાગ્યો વારવા, દામણો દીસુ મંદ. ૧૯
પછે પ્રશંસ્યા જાનકી, અહીં આવશે શ્રીરામ;
ભૂનો ભાર ઉતારશે, સારશે સુરનાં કામ. ૨૦
રામ કહેછે અંજનીસુત, તારૂં જીવિત ધન્ય;
જે તેં ત્યાં જઇને કર્યું, સીતાનુ દરશન ૨૧
પાંખ હુ પામ્યો નહિ, ને ભરી ન શકું ફાળ;
જાનકીને જોવાને, હુ તો જાઉં તતકાળ. ૨૨
હદે મારે પ્રકટ થઇ છે, વિરહે પાવકજ્વાળ;
આંસુએ કરી હોલાય છે, અતિક્રમુ એમ કાળ. ૨૩
પ્રાણપ્રાયે જાનકી મુને, વલ્લભ છે અપાર;
જોવાને અલજો ઘણો, નયને વહે નીરધાર. ૨૪
એમ કહીને રામ આવ્યા, સુગ્રીવ કેરે પાસ;
હવે આપણે લંકા જઇએ, એમ ઉચર્યા અવિનાશ. ૨૫
સેના સઘળી સજ કરો, શૂરને કરી સાદ;
સીતાની શોધ સાભળીને, ઉપન્યો ઉલ્લાદ. ૨૬
લકાએ છે જાનકી, ભલી લાધી ભાળ;
હવે સહુકો સાગરતીરે, જઇ ઉતરીએ તતકાળ. ૨૭

૨૩. પાવક–અગ્નિ. અતિક્રમુ–ઉલ્લંઘન કરૂં. અર્થાત્ એવી રીતે રડતાં રડતાં કાળ નિર્ગમન કરૂંછું. ૨૪. અલજો–ઉત્કંઠા. નીરધાર–પાણીની ધારા.

કડવું ૨૮ મું.

રાગ અઢુલ.

સ્વામીએ સાંભળો સત્યવચન એ, મન માને રે જેમ તમતણું રે,
સીતાજીએ કહાવ્યો એક સદેશ એ, રામનરેશ સુણો વિનતિ રે. ૧

ઢાળ.

વિનતિ વા'લા સાંભળો, મેં વિરહ નવ વેઠાય;
તમવિના જે અધક્ષણ તે, કલ્પ કોટિક થાય ૨
અદ્ભુત થઈ છે આકળી, વારિ વિના જેમ મીન;
ટોળા વછોઈ મૃગલી, તમવિણ તમ આધીન. ૩
સંભારો તમો શે નહિ, ચિત્રકૂટ રહેતા જેહ;
લક્ષ્મણકનેથી શીખ માગી, ગયા રમવા બેહ. ૪
ત્યાં તમો મને દેખાડી, વૃક્ષે વીંટાણી વેલી;
તે દહાડા તમને વીસર્યા, કેમ રહ્યા મુજને મે'લી. ૫
વનફળ વીણી આપતા, ગુંથી કુસુમના હાર;
મારી કોટે ઘાલતા ને, મુખ નિરખતા ભરતાર. ૬
કંઠ મારે કર તમારો, મારો તમારે કંઠ;
તે સુખ નહિ સ્વર્ગમાં, નહિ જ્યાં વૈકુંઠ. ૭
આપણે બેઠા ઝીલવા, હું તમો સાહી હાથ,
છાટે બહુ વઢતા હતા તે, વિસર્યું ક્યાં નાથ? ૮
એક શિલા ઉપર તમો બેઠા, મને બેસારી ઉરછંગ,
વેણી મારી તમો ગુંથી, દેખી ભૂલે ભુજંગ. ૯
તમે લીધી નાના ગિરિની, રંગ રૂડી ધાત;
તિલક મારે ભાલ કીધું, તે વિસર્યા કેમ વાત ૧૦
આપણ બેઉ ત્યાં એકલા, અવર નહિ ત્યાં કોય;
એકલાં સુખ અનુભવ્યું, તે સંભારોજી સોય ૧૧
પગલું એક પાછળ પડતી, ત્યારે ઉભા રહેતા રામ;
વિરહ સહી શકતા નહિ, તે તજી કાં આમ. ૧૨
જન્મોજન્મે હું તમારી, પ્રભુજી છું દાસ;
મને વિસરતા નથી, જે હળવે કરતા હાસ ૧૩

---

૧. સદેશ-સદેશો. ૧૦. ધાત-ધાતુ (ગેરૂ, મનશિળ, વગેરે).

મુજ વિના તમે એકલા, ક્યમ શોભશો રઘુનાથ;
સાસુ મારી પૂછશે, સીતા હૂતી સાથ. ૧૪
લક્ષ્મણજીને વિનતિ, તુ કરે મારા વીર,
કઠણ કહીને કાઢિયા તો, કષ્ટ પામી શરીર. ૧૫
અપરાધ મારા ક્ષમા કરજો, હુ સેવકી છુ શરણ;
તમો જો મૂકાવશો નહિ, તો હુ પામીશ મરણ. ૧૬
એક વાર અહીં પધારો, ઉતરી સાગરતીર;
વાનરાના વૃદ સાથે, સાથે શ્યામશરીર ૧૭
રાક્ષસમાત્રને હણી, મુને બેસારી ઉછ્ંગ;
અયોધ્યાએ પધારોજી, મન આણી રંગ. ૧૮
એમ કહીને જાનકીએ, આરભ્યું આક્રંદ;
હુએ લાગ્યો વારવા, દામણો દીસુ મદ. ૧૯
પછે પ્રશસ્યા જાનકી, અહીં આવશે શ્રીરામ;
ભૂનો ભાર ઉતારશે, સારશે સુરના કામ ૨૦
રામ કહેછે અજનીસુત, તારૂ જીવિત ધન્ય;
જે તેં સા જઇને કર્યું, સીતાનુ દરશન ૨૧
પાખ હુ પામ્યો નહિ, ને ભરી ન શકુ ફાળ;
જાનકીને જોવાને, હુ તો જાઉં તતકાળ. ૨૨

સુગ્રીવે તો સાદ કીધો, તેડ્યો જાંબુવાન;
ઋષભ રીંછ તેડાવિયો, પ્રૌઢ જે પ્રધાન ૨૮
શરભ ને તો શતબળી, કુમુદ કેસરી ને તાર;
ગંધમાદન તેડિયો, જેને અધિક છે અધિકાર ૨૯
દધિમુખને મયંદ તેડ્યો, ગજ ગવય ને ગવાક્ષ;
નલ નીલ ને દ્વિવિદ તેડ્યો, જે સાથે મન દે સાક્ષ ૩૦
વિનત ને વીરજ તેડ્યા, પનસકોપને પનસકેતુ,
વજ્રમુષ્ટિ તેડિયો, જે જાણે યુદ્ધના હેતુ ૩૧
અંગદ ને હનુમંતને, સુગ્રીવે કીધી સાન,
શૂર સહુકો સજ થાઓ, પરાક્રમી પ્રધાન. ૩૨
નીલ સેનાપતિ કરો, આગળ જે દળભાર,
ઉપર રહીને ચલાવે, કો ન નાસે નિરધાર. ૩૩
પાછલી પાસા રાખિયો, સુષેણ સસરો શૂર,
મધ્ય સેનને ચલાવે, પ્રલયનું જેમ પૂર ૩૪
જમણી પાસા દધિમુખ, ડાબી પાસા તાર,
નાશી જાવા ન દેવું, ચલાવો દળભાર ૩૫
અંગદ ઉપર રામજી, થયા છે આરૂઢ,
હનુમાન ઉપર લક્ષ્મણજી, જેની ગત છે ગૂઢ. ૩૬
સેન સઘળું સાચર્યું, જાણીએ સાગર સાત,
એકઠા થઈ ઉતર્યા, ઉપજશે ઉતપાત ૩૭
રામસેના રાજે ઘણું, મુખ્ય મંત્રી જેહ,
રાગીપેથી સાચરે, નિકટવરતી તેહ ૩૮
થર ઉપર થર વળ્યા છે, ભારે થાય છે ભીડ,
જાણે લંકા ઉપર આવ્યા, ગુફામાંથી તીડ ૩૯
આકાશ લગે આવ્યા છે, મહીપતી માડી જાણ,
દશ દશો વ્યાપી વળ્યા છે, ઉતરી જેમ ખાણ ૪૦
પાર કો પામે નહિ, સંખ્યા કહી ન જાય,
મર્યાદા મૂકીને વળે, કોળ ફરવા કહેવાય ૪૧
હાર દીસે હરિતણી, આગળ અસંખ્યાત,

૩૮ નિકટવરતી–પાસે રહેનાર ૪૦ આવ્યા છે–ઊમટ્યા નથા છે.

પાછળ છે પણ તેટના, વચ્ચેતણી શી કહુ વાત ૪૨
બે પાસા પણ તેટના, જપતા જય જય રામ,
મુખથકી મૂકે નહિ, રઘુનાથજીનુ નામ ૪૩
ગાજે છે પણ સઘળા સાથે, પ્રલયનો જેમ ઘન,
જાણ્યુ પણ જાયે નહિ, નિશા છે કે દિન ૪૪
કો વજાડે નફેરી, ગરણાઇના નાદ,
નિશાન નાના વિધના ગડગડે, કો કરે કોને સાદ ૪૫
કેટના પર્વત પર્વતે ઠીંડે, કેટલા વૃક્ષે વૃક્ષ,
અતરિક્ષ મારગ કેટલા, ઉડે જેમ હોય પક્ષ ૪૬
કેટલાએક ગાઢે ગાજે, હુત હુત કરીને હાક,
કેટલાએક ઉછળે, કોને ચઢે નહિ થાક ૪૭
રામ આગળ રમત કરતા, વાનરા સર્વ જાય,
નૃત્ય આગળ કરે કો એક, રઘુનાથના ગુણ ગાય ૪૮
વજાડે કો બામ્રી, માહોમાહે માડે વાદ,
બળ દેખાડે રામને, અત્યત જે ઉન્માદ ૪૯
વાજા સર્વ મોઢે વજાડે, ગાજતા ગભીર,
એમ કરતા આવિયા, સાગરકેરી તીર ૫૦

કડવુ ૨૯ મુ.
રાગ મારૂણી.

રામચદ્ર હેઠે ઉતરિયા, અગદ આજ્ઞાકારી જી
કરજોડીને આગળ ઉભા જેને વા'લા દેવમુરારિ જી ૧
લક્ષ્મણજી આદિ ઉતરિયા આગળ ઉભો હનુમાન હાથી જી,
સુગ્રીવ સામો આવી ઉભો, સાથે સઘળા સાથી જી ૨
સઘળે આરે વાનર વ્યાપ્યા પર્વત ઉપર ચઢિયા જી,
વૃક્ષ ઉપર ને ડાળે ડાળે, અન્યો અન્યે અડિયા જી ૩
જ્યા જોઇએ ત્યા વાનર દીસે, એક એકથી બળિયા જી,
શરાતને કો સાહી ન શકે, કોણે ન જાયે કળિયા જી ૪
સાગર સામો ગડગડ ગાજે, વાજે બહુ ક'નોન જી

---

૪૮ વજાડે ઇ૦—ગાકરી બાધીને લડવા તૈયાર થાય

ઉપર ઉપર લેહેરી વાજે, છાયે છૂટી છેળ જી ૫
મહાભયોં ગાજે મેહેરામણ, વહી શકે નહિ વાણ જી;
માહે મગરમચ્છ છે મોટા, વીપ રાખ બહુ પાણ જી ૬
કાચબા જ્યાં ક્રૂર વસે છે, જાદોગણ બહુ જાત જી,
વરુણતણા સેવક છે સઘળા, સદા રહે સાવધાન જી. ૭
વડવાનળ ગાજે છે માહે, બળિયો બહાર ન આવે જી,
નદી સઘળીનો જે નાયક, પ્રલયકાળે ધ્યાવે જી. ૮
રામચંદ્ર કહેછે સુણ સુગ્રીવ સાગર શતજોજન જી,
ઓળગી જાશું કી પેરે, મોહે મારૂં મન જી. ૯
સાગરને મારા પિતાને, મેહેની હતી પ્રીત જી,
હવે વિનતિ કરી જોઇએ, ધરે યદપિ ચિત્ત જી ૧૦
જો આપણને એ દે મારગ, સહુકો સોવરે જઇએ જી,
રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવા, તતક્ષણ તત્પર થઇએ જી ૧૧
વેહેલી પ્રશંસા કીજીએ, પૂરો આણી પ્રેમ જી;
ઓસરીને રહો એ અળગો, રઘુપતિ બોલ્યા એમ જી ૧૨
કુશ અણાવીને પાથર્યાં, આસન કરવા કાજ જી,
સ્નાન કરી બેઠા રઘુનંદન, સેવાવિધિ કરી સમાજ જી. ૧૩
અર્ણવની તો સ્તુતિ આરંભી, ભાવ ધરી ભજન જી,
પ્રાણાયામ કરીને રઘુપતિ, પ્રભણે લલિતવચન જી ૧૪
તું સુરજ ને તું ચંદ્રમા, તું પવન ને પાણી જી,
અવની ને આકાશ એક તું, તું વિદ્યા અવિદ્યા વાણી જી ૧૫
દેશ વિદેશ ને કાળ કર્મ તું, તું યજ્ઞ ને યજમાન જી;
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય તે તુજથી, તારૂં કો ન લહે માન જી. ૧૬
પૃથ્વી પાછળ તુંએ મેખળા, તેં પૂર્યો છે ખબાડ જી,
અસંખ્યાત ઉપજે છે તુજથી, લય પામે છે ઠાઠ જી ૧૭
વડવાનળ રાખ્યો છે માહે, જોપિ શોષે વાર જી,
અંગીકાર કર્યો માટે, કાઢી નાખે નવ બહાર જી ૧૮
રત્ને તું સંપૂર્ણ ભર્યો છે, રત્નાકર તુજ નામ જી.

---

૫ કલ્લોલ—તરંગ છાયે—છવાઈ જાય ૭ જાદોગણ—જળજંતુઓના સમુદાય ૮. બહાર ન આવે—મર્યાદા ન મૂકે ધ્યાવે—ધ્યાને ૧૦. ધરે—ધ્રુ-વે ૫ ૩-૪.

લક્ષ્મીતણો તો તું તાત છે, પૂરે પૂરણકામ જી. ૧૯
સઘળી નદીતણો તું નાયક, ન વહે તુજમાંહે વેંણ જી;
અગાધ બોધ અતિ ઉંડો છે, કો પ્રીછે નહિ પ્રમાણ જી. ૨૦
મારા પિતાને ને તારે, પ્રેમતણો નહિ પાર જી;
એકેરથ બેશી યુદ્ધ કીધું, અસુરશું એકવાર જી. ૨૧
અમારા પૂર્વજે ખણ્યું હતુ, સગરસુતે સાક્ષાત જી;
સાગર નામ ધરાણું તેણે, વેદ પુરાણે વાત જી. ૨૨
ભગીરથે ભર્યો આણીને, સુરસરિતા એ ગંગ જી;
જન્મકોટિનાં પાતિક બાળે, ના'તાં નિર્મળ અંગ જી. ૨૩
તારી ઉપમા તુંને દીજે, તુલના કીજે કોય જી ?
કહેવાજોગ બીજો કો છે નહિ, શું કરીએ તો સોય જી. ૨૪
અમને જો માર્ગ દે સાગર, પંથ પાધરે પળિયે જી;
રાવણ મારી સીતા પામી, પ્રેમે પાછા વળિયે જી. ૨૫
ત્રણ રાત્રી તે એકે આસન બેશી રહ્યા શ્રીરામ જી;
સાગર આગળ કરી વિનતિ, અવર ન કીધું કામ જી. ૨૬
લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહે રઘુનંદન, સાંભળ રે તુ વીર જી;
જેમ જેમ હું સ્તવુ સાગરને, તેમ તેમ વાધે નીર જી. ૨૭
રૂડા માટે મેં એમ જાણ્યું, સામ કહી રીઝવિયે જી;
જેમ એ આપણને માર્ગ આપે, મહા મોટા કહી સ્તવિયે જી. ૨૮
પછી કાંઇએક દાન દીજીએ, સામા રહીને રંગીએ જી;
પછે ભેદ ભલી પેર કીજીએ, ઠગ જાણીને ઠગીએ જી. ૨૯
તોએ વશ ન આવે દુર્જન, તેનું બોલ્યુ ખંડિયે જી;
પછે તેને પૂરો પીડિયે, દીનતણી પેરે દંડિયે જી. ૩૦
મૂર્ખને જેમ જેમ માનીએ, તેમ તેમ થાય વાંકો જી;
જાણે જે મુજ ભાગો બીહે છે, તો તો એ અતિ રાંકો જી. ૩૧
તે માટે પૂરો પીડીને, મનાવીને મન જી,
સરવસ્વ તેનું સાબરી લીજે, કીજે તો નિર્ધન જી. ૩૨
દારિદ્ર રૂપિયું અંજન આંજે, તો તે સહુને દેખે જી;
શ્રીમદે અત્યંત આંધળા, કોને કાંઈ નવ લેખે જી. ૩૩

---

૨૦. વેંણ–વહન–પ્રવાહ ૨૮. સામ–સામ વચન. ૨૯. રંગીએ–રંજન કરીએ. ૩૩. શ્રીમદે–લક્ષ્મીના મદથી.

જો હું દેઉ તમને માગ રે, સહુ પજે પરહી પાગ રે;
સૂર્યવંશીનો થાયે લાગ, રાખો૦. ૧૨
તેં ઉંડો સર્જ્યો શા માટ રે, તેં ત્યારે ન કીધી વાટ રે;
કાં નીચો નિર્મ્યો નાટ, રાખો૦. ૧૩
તારૂં કર્યું મિથ્યા કેમ થાય રે, જો કો પાય પળીને જાય રે;
તો અગાધ કેમ કહેવાય, રાખો૦. ૧૪
તમો મોટા છો મહારાજ રે, જો બળે જાશો આજ રે;
પણ વણસશે મારૂં કાજ, રાખો૦. ૧૫
વળી બીજો આવે રાય રે, તે પળી એમજ જાય રે;
પછે મારગ મુજમાં થાય, રાખો૦. ૧૬
મનેમાર્યે મોટમ નહોય રે, તમને ભલા કહે નહિ કોય રે;
સરજી સંહારો મોય, રાખો૦. ૧૭
આદિ પુરૂષ તું એક રે, તું રૂપ ધરે અનેક રે;
હું શુ જાણું વિવેક, રાખો૦. ૧૮
તું નિરંજન નિરાકાર રે, તારો કોય ન પામે પાર રે;
મારે એકજ તું આધાર, રાખો૦. ૧૯
વળતા વાણી બોલ્યા રામ રે, શર સાંધ્યું શોષવા કામ રે;
તે હું મે'લુ કોએ ઠામ, સાગર સાંભળો રે. ૨૦
મારૂં સાંધ્યું સફળ થાય રે, નાખ્યું નિષ્ફળ ન જાય રે;
તું આવી લાગ્યો પાય, તુજને કેમ હણું રે. ૨૧
સ્વામી સાંભળ વાત રે, અમો છું સાગર સાત રે;
એક મીઠો જગતાત, તેને શોષીએ રે. ૨૨
ત્યાં રહેછે પાપી જન રે, કહીંએ પખાળે નહિ તન રે;
ઉચ્છિષ્ટ રહે અનુદિન, તેને શોષીએ રે. ૨૩
રામે તાણી મે'લ્યું તીર રે, શોષ્યું સઘળું નીર રે;
ત્રાહ ત્રાહ રઘુવીર, જન કેમ જીવશે રે. ૨૪
મીઠો સમુદ્ર હતો જ્યાંય રે, સ્થળ સાગરકીધો ત્યાંય રે;
ક્રોધ ધરી મનમાંય, પ્રાણી કેમ રહે રે. ૨૫
રામ કહે સુણો શુદ્ધ રે, ત્યાં ઘણું નિપજશે દૂધ રે;

---

૧૨. પરહી—અર્થાત્ મૂકીને.

થાશે બેનડ યુદ્ધ, જળને શું કરે રે ૨૬
સાગર કરે સ્તવન રે, જય જય જગજીવન રે,
કમળદળલોચન, હું હવે ઉગર્યો રે. ૨૭
સુખ પામ્યો લાકણ સોય રે, જળચર પ્રાણી કોય રે,
સ્થળ સાગર તે હોય, જળ જઇ સૂકશું રે ૨૮
એક આબનડાનું ફળ રે, કો લાવ્યા કપિ મહાબળ રે,
જ્યાં વાનરનું દળ, તેને દેખાડિયું રે ૨૯
સુખમાં મેનો એમ રે, આવી સુગ્રીવ વળગ્યો તેમ રે,
તું એકલડો ખાઇશ કેમ, ફળ એ માહરૂં રે. ૩૦
કંઠ ગ્રહીને ચાપ્યો પાણું રે, તે ઓતી ન શકે વાણું રે,
મોહામાથી બાહેર આણું, સુગ્રીવે ગળ્યું રે ૩૧
આવી બળિયા વળગ્યા બેહ રે, દારુણ દીસે દેહ રે,
કંઠે સાહ્યો તેહ, સુગ્રીન શું કરે રે ૩૨
કાઢી દીધું આહાર રે, અન્યોઅન્યે કરી પ્રહાર રે,
આવી વળગ્યા દશ બાર, કંઠથી કાઢિયું રે. ૩૩
ઉઠ્યો અંજનીકુમાર રે, અંગદ ઉઠ્યો અપાર રે,
એ હું કરીશ ફળ આહાર, બીજો કયમ ગ્રહે રે ૩૪
નલ નીલ કુમુદ ને તાર રે, ઉલટિયું દળભાર રે,
મોકમ મારે માર, કો નવ ઓસરે રે. ૩૫
મુષ્ટિ પાટુ ભેણી પાણુ રે, માર માર મુખવાણુ રે,
કોય ન કરે કા'ણુ, યુદ્ધ મહા માંડિયું રે ૩૬
આવી વળગ્યા વીર રે, રવે પાડે રીર રે,
કોયે ન ધરે ધીર, ફળ એ તમતણું રે ૩૭
માંડ્યો મહા સંગ્રામ રે, રોવા લાગ્યા રામ રે,
એ શું કરશે કામ, ચંચળ વાનરા રે ૩૮
એક એક ઉપર આરૂઢ રે, ગાજે ઘન અતિ ગૂઢ રે,
દેખી દેવ થયા દિગ્મૂઢ, વિસ્મય પામિયા રે ૩૯
કરડે મરડે મારે મૂઠ રે, એકએક ને કહે ઉઠ રે,
કોપે કરડે પૂઠ, કોને નવ ગણે રે ૪૦

---

૨૮ લા કણ—લા ૩૬ કા'ણુ—કહેણુ, અર્થાત્ કોઇ કહ્યું માને નહિ'

જોજે લક્ષ્મણ તુ તે હમણા, એનો રહેશે દામ જી,
પથિક આવે તે એમ પૂછે, સિંધુ હતો આણે ઠામ જી। ૩૪
નિર્જળ દેશ કરૂં હું હમણાં, એકજ એવી બાણ જી,
નાખુ તે નિષ્ફળ નહિ જાયે, સબળ કરી સંધાણ જી. ૩૫
એમ કહી ધનુષ્ય તે લીધુ, કીધો ત્યાં ટંકાર જી,
પડછંદો પ્રગટ્યો અતિ મોટો, નાદ થયો નિર્ધાર જી ૩૬
રામે પાવક તણી પ્રશંસા કીધી, સાંધ્યુ ત્યાં અગ્ન્યાસ્ત્ર જી,
કહે હવે હું બાળુછુ એને, પામે [જેથી] પ્રજ્ઞાસ્ત્ર જી ૩૭
આકર્ષીને અતિ કોપે કરી, તાણી તીનું તીર જી,
સાગર સામુ મૂક્યુ રામે, બળે બાળવા નીર જી ૩૮
કનકન કલકન થાવા લાગ્યુ, અતિ ઉકળ્યુ પાણી જી,
જળચર સઘળા દાઝે દેહે, કરે ત્રાહ ત્રાહ વાણી જી. ૩૯
મચ્છ કચ્છપને શીપ શંખરે, બીજા જે જળજંત જી,
તે સઘળા દાઝવા લાગ્યા, હવે આવ્યો અંત જી ૪૦
આકાશે તનખા ઉડે છે, પ્રગટી પાવકજ્વાળ જી,
પાણી તે અતિ બળવા લાગ્યુ, પડી પૂરી ફાળ જી ૪૧
ખુમારવ થાયછે બોળા, દીસે દામણા દેહ જી,
ઉપદ્રવ ઉદય શો પામ્યો, આજ અવશ્યમેવ જી. ૪૨
કોઈ કાન પડ્યું ન સુણાએ, બળતા પ્રાણી બોલે જી,
આ ઉત્પાત ઉદય શો પામ્યો, દાઝતા દેહે ડોલે જી ૪૩
તોયે સાગર વાજ ન આવે, દેવા નહિ દે માગ જી,
પાછી પાછુ અમે ન થાયે, જુએ તે નહિ લાગ જી ૪૪
અગ્ન્યાસ્ત્ર સહ્યું પાછુ, વળી કર્યો વિચાર જી,
હવે હુ ગોપાસ્ત્ર નાખું, રાખુ નહિ લગાર જી. ૪૫
એમ કહી આકર્ષ્યું અતિશે, કર્યું શોષવા મન જી,
આગે અગસ્ત્યે જેમ શોષ્યો, ઠાલો રહ્યો બહુ દન જી ૪૬
પીધ્યુ નહિ પડે જેમ કોને, અહીં કઈ સાગર હુતો જી,
એવુ એક બાણે શોષુ, સાગર ખરો વગુત્યો જી. ૪૭
એમ કહીને અતિ આકર્ષ્યું, બળે કરીને બાણ જી,

---

૩૭ પ્રજ્ઞાસ્ત્ર-જ્ઞાનરૂપી હથિયાર.

ત્રણલોકને ત્રાસ ઉપન્યો, પીડાણા સર્વે પ્રાણ જી. ૪૮
સાગરે જાણ્યુ શોષાણો, મિથ્યા કીધુ માન જી;
અજ્ઞાને કરી ઓળખ્યા નહિ, ભક્તવત્સળ ભગવાન જી. ૪૯
દિવ્ય દેહ ધરીને આવ્યો, રામચંદ્રને શરણ જી,
મેં બાણ તમારૂં સહ્યુ ન જાયે, મૂકો તો પામુ મરણ જી. ૫૦

કડવું ૩૦ મું.

રાગ વેરાડી.

મને રાખો રૂડા રામજી રે, તુ છે દીનાનાથ રે;
હવે હુ તો જોડુંછુ હાથ રે, બળિયાશુ શી બાથ.
રાખો રૂડા રામજી રે. ૧
મારો એ અપરાધ રે, અવગુણ એ અગાધ રે;
હવે સેવકછું હું સાધ, રાખો રૂડા રામજી રે ૨
પ્રભુ તુ કોણે જાણ્યો નવ જાય રે, કરતા કોટિ ઉપાય રે,
બ્રહ્માદિક ગુણ ગાય, રાખો૦ ૩
હું છુ દીન દામણો દાસ રે, અતિ પામુ તમથી ત્રાસ રે;
મને આપો વસવા વાસ, રાખો૦ ૪
તમો છો જગજીવન રે, મોહે મારૂં મન રે,
દુર્લભ તુજ દર્શન, રાખો રૂડા૦. ૫
તમારી માયા અતિ અગાધ રે, તારો સેવક છુ સાધ રે,
જે ભજે તજી ઉપાધ, રાખો૦. ૬
હુ પાપી પામર પ્રાણ રે, હુ અલ્પમતિ અજાણ રે;
હવે સહર સ્વામી બાણ, રાખો૦. ૭
માયા માનુષ રૂપ રે, તું છે ત્રિભુવન ભૂપ રે;
તું અગ ધરે અનુપ, રાખો૦. ૮
હુ જાણું નહિ તારી યુક્તિ રે, એવી નહિ હુંમા ઉક્તિ રે;
તમારે નામે પામુ મુક્તિ, રાખો૦. ૯
તારૂં શર ભાજે ત્રૈલોકય રે, હુ સેહેજે પામુ શોક રે;
મારૂં જીવિત થાયે ફોક, રાખો૦ ૧૦
મારો તો બહુ વાક રે, અજ્ઞાને આડો આક રે;
રાખો જાણી રાક, રાખો૦. ૧૧

અધર ડગે ને આગે ગીસ રે, વઢતા પાડે ચીસ રે,
જપે શ્રીજગદીશ, આશ્ચર્ય પામિયા રે ૪૧
હુત હુત કરે હાક રે, એક એકનુ કરડે નાક રે,
મારે મન તું શાક, તાઈં શુ ગજુ રે ૪૨
રામને નયને આવે નીર રે, વારે લક્ષ્મણ વીર રે,
શુ રુઓઝો શ્યામશરીર, એ સારૂં નહિ રે ૪૩
વઢી લઢી આવ્યા વાજ રે, સુગ્રીવે વિચાર્યુ મનમાજ રે,
હવે ફુળ કીજિયે તાજ, જળમા નાખિયુ રે ૪૪
સુગ્રીવ આવ્યો રામની પાસ રે, હળવે હળવે કરતો હાસ રે,
કા રુદન કરો અવિનાશ, દેખી અમને રે ૪૫
એ અમારી ટેવ રે, જાણે સઘળા દેવ રે,
અમો સાચી કરશુ સેવ, દુ ખ તમો કા ધરો રે ૪૬
અમો પ્રકૃતિ ન મૂકીએ નાથ રે, જે સદાની છે સાથ રે,
જન્મ ધરે ધરી હાથ એ અમને નવ તજે રે ૪૭
એક કો એવો શૂર રે, શોષે સાગરપૂર રે
રાવણને કરે ચૂર, ક્ષણ લાગે નહિ રે ૪૮
ત્રિલોક પમાડે ત્રાસ રે, તમો કા મૂકો નિશ્વાસ રે,
મો દૃઢ વિશ્વાસ, રૂડા રામજી રે ૪૯
રામ થયા રળિઆત રે, વારુ કહી તેં વાત રે,
ભેદ જણાવ્યો ભ્રાત, હરે શુ આપિયો રે ૫૦

કડવુ ૩૧ મું.

આડાતાલ.

એ કથા રહી એગલે, સુગ્રીવશુ કરી વાત,
વિભીષણ તેડાવિયો રે, કહેવા કૈકસી માત ૧
સાભળ વીરા વિનતિ, ભૂર થયો તુજ ભ્રાત,
જે લઇ આવ્યો જાનકી, જગતજનની સાક્ષાત ૨
જઇને વારો વીરને, કોણ કર્યું એ કામ,
જગતપિતા જે દુહવિયો રાજીવલોચન રામ ૩

---

૧ કૈકસી માત-રાવણની માતા ૨ ભૂર-સાધારણ-હલકો

ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, આવે વાનર વીર;
સાગર ઉલ્લંઘી કરી, ફાળે આણી તીર ૪
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, વાનર માંડે વાદ;
કોસીસે ઉંચા ચઢી, કરે ગાઢે નાદ ૫
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, આવે રાઘવરાય,
મન્ત્રીને મારે સહી, વનિતા વિધવા થાય ૬
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, છેદે દશે શીશ,
રામજી રમે ગેડીદડે, આણી અતિ રીસ ૭
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, રાક્ષસમાત્રનો અંત;
આણે એ કોપે કરી, ભક્તવત્સળ ભગવંત ૮
કુમતિ કાં તને ઉપની, કે કોપ્યો છે કાળ,
સિંહ મધાતે શાભણી, અળવે કીધી આળ. ૯
શે ન સોંપે જાનકી, લાગી રામને પાય,
અભયપદ આપી કરી, જેમ અયોધ્યાએ જાય ૧૦
તારે શું નથી તારુણી, જે તેં કીધું હરણ,
મસ્તક ચઢાવીને શાભણી, ઘેર આણ્યું મરણ ૧૧
તેં એ ભોગવની નથી, સતી શિરોમણિ નાર,
મન રમે જેનું રામશું રે, જેને વા'લા દેવમુરાર ૧૨
શું અદ્ભુત છે એ વિષે, જે અતિ મોહ્યું મન,
દેવકન્યા બહુ કિન્નરી, ભામિની ઘણીએ બુરન ૧૩
કાં વાવી વિષની વેલડી, ખાના થઇ છે ખાત,
શીખામણ દેજે ઘણી, વારે જઇ એકાંત ૧૪
જો તારૂં કહ્યું એ કરે નહિ, તો તું જાજે રામની પાસ;
અવિચળપદ તને આપશે, કરી રાવણનો નાશ ૧૫
એકમનો તું આલિંગે, રામચંદ્રના ચરણ,
સરવસ્વ સોંપીને રહે, સીતાપતિને શરણ ૧૬
એથી કો અધિક નથી, જોતાં ચૌદભુવન,
પુરૂષોત્તમજી પ્રગટ થયા, માયા માનુષ તન. ૧૭
સરજે પાળે સંહારે, અવિનાશી એ એક;

---

૯ અગત્તે-અગવીતરૂ કરતા

જોતાં કો બીજો નથી, નારાયણ વત્રેક. ૧૮
બીરા વેહેલો આવજે, શીખામણ દેઈ સાર;
જો તારૂં કહ્યું ન કરે તો, એ થયો મરનાર. ૧૯
આજ્ઞા માગી ઉઠિયો, પ્રેમે કર્યા પ્રણામ;
રાવણભણી તે સચર્યો, હૃદયકમળ શ્રીરામ. ૨૦
રાજસભામાં આવિયો, રાવણે દીધાં માન;
આસન આદર આપિયું, બેસાર્યો સનિધાન. ૨૧
શો દીસેછે શણમણો, બીરા કહેને વાત;
કહે તું કોણે દૂભિયો, બૂરપણે મુજ ભ્રાત. ૨૨
દુર્બળ દીસે શાભણી, નયને વહેછે નીર;
અતિશે થયુંછે આકળુ, થર થર ધ્રુજે શરીર. ૨૩
કહે કોણે કહ્યું કર્યું નહિ, કે કોણે દીધી ગાળ;
એમ કા દીસે અણમણો, ઉત્તર દે એક વાર. ૨૪
વળતો વિભીષણ બોલિયો, ભાઈ સાંભળ ભેદ;
તે દહાડાનું સહુકો, પામેછે અતિ ખેદ. ૨૫
અપશુકન થાયછે ઘણા, અદ્ભુત ઉલ્કાપાત;
ધ્વજાદંડ અવનિ પડે, વાય છે વસમા વાત. ૨૬
ભૂએ કંપ થાયે ઘણી, શોણિતનો વરસાત;
આકૃણિયે અતિ ઉપજે, અવનિએ આઘાત. ૨૭
ઉત્રેવડો અતિ ઉછળે, પાણીઆરૂં કરે અતિ વાદ;
મુઆં મુઆં મુખથી કહે, સહુ સભળાવે નાદ. ૨૮
આકૃણિયે ઉતરી પડે, નારીના શણગાર;
દેલાયેછે ચાંદલો, પીયળ ન રહે લગાર. ૨૯
ચૂડાચૂડી ઉતરે, નરના સરખા હાથ;
અચેત થઇ અવનિ પડે, નથી રે દીસતો નાથ. ૩૦
દર્પણમાહે દેખે નહિ, રાક્ષસ કાયનાં રે શીશ;
ઉર્કાંટા અગે ચઢે, ગાઢે પાડે ચીસ. ૩૧

---

૨૧. સંનિધાન–પાસે. ૨૨. બૂરપણે–અધમતાથી–મૂર્ખતાથી. ૨૭. આકૃણિયે–એની મેળે. ૨૮. ઉત્રેવડો–ઉતરેડો. ૨૯. દેલાયેછે–'ડ્રેસાએ છે' કે ?.

ગુન ગુન વાજે કાનમાં, અણી ન દીસે નાક;
તાણે કો કેશે કરી, બોલી ન શકે વાક. ૩૨
પાડે ચઢીને આવતા, કોટે કરેણાની માળ;
તેલે તન તે ચોપડ્યાં, લોચન અતિ વિકાળ. ૩૩
કેશ કરહુઆને ઉફરા, દીસે છે અતિ પીત;
દંડ ઉગામી આવતા, દેખીને ભયભીત. ૩૪
મુખ મોટાં ને મોકળાં, કરશે જાણે ભક્ષ;
ઉબાડાં જાણે ઓળબ્યાં, એવી દીસે ચક્ષ. ૩૫
સિયાળા રે બોલે ઘણા, રાતના રાજા કરે નાદ;
હોલા મોભે મોકમ લવે, જાણે માંડ્યો રે વાદ. ૩૬
છોકરાં ત્રાડે રે ગામમાં, બહોળા બુબાપાત;
આ માર્યો આ લુટિયા, આ આણે કીધા ઘાત. ૩૭
તે દહાડાનું સહુકો, કરે છે રૂદન;
જ્યારની લાવ્યા જાનકી, દોહલા દીસે દિન. ૩૮
તમને કો કહી શકે નહિ, મોકલિયો છે માત;
જે તમો લાવ્યા જાનકી, વારૂ ન કીધી વાત ૩૯
રાક્ષસ તારા રહેશે નહિ, કા'ણી કહેવાને કોય;
શે દુહવ્યા રે સીતાપતિ, વીર વિમાશી જોય. ૪૦
હજી કાંઇએ વંઠયુ નથી, જો મન રાખો ધીર;
રામજી આવી ઉતર્યા, સાગરકેરી તીર ૪૧
ત્યાર પેહેલી (તમે) આપો જાનકી, બાધે સાગર પાજ;
વાનરદળને સાથ લઇ, ઉતરે શ્રી મહારાજ. ૪૨
ત્યાર પેહેલી (તમે) આપો જાનકી, કોશીસે કરે નાદ;
વાનર અતિ ઉન્મત થઈ, સંભળાવે સાદ ૪૩
ત્યાર પહેલી આપો જાનકી, રાક્ષસમાત્રનો અત;
રામજી રીસે કરે નહિ, અધર દેઈને દત. ૪૪
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, દશે તમારાં શીશ;
બાણે કરી છેદે નહિ, રામજી આણી રીસ. ૪૫

---

૩૨. વાક–વાણી. ૩૪. કરહુઆ–કરડા–બરછટ. ઉફરા–ઉભા. ૩૫. ઉંબાડાં–બળતાં લાકડાં. ૩૬. રાતના રાજા–ઘૂડ, ૪૪. કરે નહિ–'કરીને' પ્ર. ૮–૪.

એ અનગુણ એક તમતણો, સહુનો ખૂટચો કાળ;
રાક્ષસ વેહેણી મેદિની, કરશે દીનદયાળ ૪૬
જોગી જનને આવે નહિ, સ્વપ્નાંતર શ્રીરામ;
તે આફણિયે આવિયા, સીતાપતિ પૂરણકામ ૪૭
જો જાણે રહું જીવનો, સહુ કુટુંબ સહિત પરિવાર,
સોંપો સીતા સુંદરી, ચરણે કરી નમસ્કાર ૪૮
બીજુ કાંઇ માગે નહિ, પ્રભુજી છે પૂરણકામ,
જોઇએછીએ એક જાનકી, જેને વલ્લભરામ ૪૯
જો રહેશો તમે જીવતા તો, ઘણી ભોગવશો નાર,
મરવામાં છે શુ ભલું, દૂહવીને દેવ મોરાર ૫૦

કડવું ૩૨ મું.

એકતાળ.

વચન સુણી વીરના, રાવણને ચઢી રીસ રે;
ખડગ કાઢી ઉભો રહ્યો, હું છેદુ તારૂં શીશ રે ૧
ફટરે ભુંડા પાપિયા રે, તું મહામૂઢ અજાણ રે,
મારા ગુણ વીસારિયા રે, કરે મનુષ્યતણું વખાણ રે. ૨
અભાગ વશમાં ઉપન્યો, તું તો કુળઅંગાર રે,
મનુષ્યનું શું મારવું, જે આપણો આહાર રે ૩
અનંતા ગુણ એના કહે, રાજ્યભ્રષ્ટ જે રામ રે,
બાપે મારી કાઢિયો. કશે ન આવે કામ રે ૪
સ્રીરત્ન એક એહને હતું, તે મેં કીધું હરણ રે;
હવે જો અહીં આવશે, તો પમાડીશ મરણ રે ૫
મારા કુળમાં કો એવો નહિ, તુજસરખો તો રાંક રે,
ગુણ ગાયે મનુષ્યના, કાઢી મારો વાંક રે ૬
એમ કહી ઉભો થયો, ખડગ ઉઘાડું પાણ રે,
રોમ થયાછે ઉફરા, હવે કરીશ હું હાણ રે ૭
જેટલે માંડચો મારવા, બોલ્યો પ્રહસ્ત પ્રધાન રે,
આડો આવી ઉભો રહ્યો, શું ટળી છે સાન રે ૮
મારે કો નિજ બાનને, જો કોટિ કરે અપરાધ રે;

એક ઉદરથી ઉપન્યા, મકુંદો જાણે સાથ રે ૯
વેરીને પ્રીછ્યું પડે, બુડે માર્યો ભ્રાત રે,
બીજા કો પ્રત્યે ચાનતુ નહિ, વારૂ નહિ એ વાત રે. ૧૦
રામચદ્ર એ જાણુશે, રાવણુ તો છે રાક રે,
કુરુખગા કળો કરે, અધમે આડો આક રે. ૧૧
અકર્મી સુત અનતર્યો, માતા ઉપર રીમ રે,
બીજા કો પ્રત્યે ચાતે નહિ, પોતાનું કૂટે શીશ રે. ૧૨
એમ કહીને વારિયો, બેસાર્યો બળવાન રે,
બીજી બાકુ આમનાવામના, દેઇને પ્રહસ્ત પ્રધાન રે. ૧૩
રાવણુ કહે રીસે કરી, મારી મિટ આગળથી જાય રે,
હુ સહી શકતો નથી, જે માનુષના ગુણુ ગાય રે ૧૪
જેવો અકર્મી તુ અવતર્યો, તેવો નહિ કો દીન રે;
માનુષને જઇ કેમ મળુ, લય પામિયે લીન રે. ૧૫
મહાનુભાન તે નવ તજે, જે કીધો અગીકાર રે,
રૂડુ અથવા પાડ્વુ રે, સર્વે માને માર રે. ૧૬
મહાદેવજી જો વિષ તજે, સાગર વડવાનળ રે;
તો હું મે'લુ જાનકી, મીન તજે જો જળ રે. ૧૭
પ્રાણુથકી અધિકી ધણી, જીનતણુ જીવન રે;
મરૂ પણુ મેલુ નહિ, મોહ્યુ મારૂં મન રે ૧૮
જે વિના જીવુ નહિ, વિરહે જાયે પ્રાણુ રે;
તેને હું તો કયમ તજું, અરે મૂઢ અજાણુ રે. ૧૯
દેવ દૈસ મેં જીતિયા, જક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર વીર રે,
એ મનુષ્યનું શુ મારવુ, વિરહે શિથિલ શરીર રે. ૨૦
શાખામૃગનું શુ ગજું, તાળિયે ત્રાસે તેહ રે;
બળ પ્રીછ્યુ મેં રામનુ, વાનર સાથે નેહ રે ૨૧
ભક્ષ સ્વભાવે આપણુ, તેને કરૂ પ્રણામ રે,
જીવીને હુ શુ કરૂ, નિર્ગમીને નિજ મામ રે. ૨૨
કલક લાગે કુળને, જો હુ નામુ શીશ રે;

૧૧. કળો-કલહ ૧૪. મીટ-નજર. ૧૬ પાડ્વુ-ભુડુ (?) ૧૮. અધિકી ધણી-'અધિકે ધણે' પ્ર ૩ જી.

કાયરપણું તો એમ કરૂં, જો મૂર્ત્તિવતી રીસ રે ૨૩
થોડુંએ જીવ્યુ ભલું, માન સહિત તો જેહ રે,
મુઆ પ્રાયે માનું સહી, માન વિના તો તેહ રે. ૨૪
મેં જન્મ ધર્યો જહીંનો, જે કીધો અંગીકાર રે,
તેને હવે હું કેમ તજું, અહંકારે અપાર રે. ૨૫
મનુષ્ય સો'ણી મેદિની, કરવા થયુછે કોડ રે;
વાનર વસુધામા મળે તો, મને લાગે ખોડ રે. ૨૬
આવવા દે એને અહીં, ઉદ્યમ કરીને આજ રે;
રાક્ષસ ભૂખ્યા ઘણું, ભક્ષ કરવાને કાજ રે. ૨૭
એમ કહીને અણુબોલ્યો રહ્યો, બોલ્યો વિભીષણ ભ્રાત રે,
પરાક્રમ તારૂં પ્રીછિયુ, જે તું મને કરેછે ઘાત રે ૨૮
હું તો મારે મોકલ્યો, દેવા તુંને શીખ રે;
સહુ મુઆ પછી રાક્ષસી, માગતી હીંડશે ભીખરે. ૨૯
પૂછ આપણી બેનને, મનુષ્યના પરાક્રમ રે,
નાક કાન જે વાઢિયા, મારીને તે મર્મ રે. ૩૦
ખર દૂષણ ને ચૌદસહસ્રનો, એકે બાણે આણ્યો અંત રે,
નિ કંટક તે વન કર્યું, બાંધવ બે બળવંત રે ૩૧
રામ લક્ષ્મણ જ્યારે ઘેર હતા, તેં ત્યારે ન કીધું હરણ રે,
માથે ચઢાવી આણિયું, મૂર્ત્તિવંતુ મરણ રે ૩૨
વાનર એક અહીં આવિયો, તેણે ઉભેળ્યું વન રે;
રાક્ષસ તો માર્યો ઘણા, અક્ષકુંવર જે તન રે. ૩૩
લંકા બાળી એકલે, કાં ન કીધો ભક્ષ રે,
વીશે આંખે થયો આંધળો, ફૂટી હૈયાની ચક્ષ રે. ૩૪
મરણ આવ્યુ ઢુંકડું, કોપ્યો દીસે છે કાળ રે,
સન્નિપાત સાચે થયો, તું લવે આળપંપાળ રે. ૩૫
ઉઠયો રાવણ કોપે કરી, કીધો પાદુપ્રહાર રે;
મોકમ માંડયો મારવા, રહે નહિ લગાર રે. ૩૬
રે રે ભુંડા પાપીઆ, શું થયો છે મૂઢ અજાણ રે
પરાક્રમ તારૂં પ્રીછિયું, કરે નહિ વખાણ રે ૩૭
વણ જાણે ગુણ તેહના, વર્ણવે વારો વાર રે,
તું જાને તે કને, રખે રહેતો આણે દ્વાર રે.

મારે મન તું તો મુઓ, જાણે જણ્યા હતા એહ રે;
તુજવિના મારે ચાલશે, જો તુંને વહાલ તેહ રે. ३९
મને શીખામણ કહેવી કશી, હું ચૌદવિદ્યા ગુણ જાણું રે;
ચૌદલોક વશ માહરે, મારી સઘળે વર્તે આણ રે. ४०
હું કોથી બીહું નહિ, મુજથી બીહે કાળ રે;
રીસે થયોછે રાતડો, ભૃકુટી ચઢાવી ભાળ રે. ४१
વિભીષણ માર્યો ઘણું, અર્ધીયકો તું જાય રે;
મારે તારો ખપ નથી, જે મનુષ્યના ગુણ ગાય રે. ४२
વિભીષણ વળતો વદે, મારો નહિ કાંઈ વાંક રે;
મૃત્યુ તારૂં આવિયું, દેવ થયો તુજ રાંક રે. ४३
મારૂં કહ્યું નથી માનતો, પથ્ય ઉપર નહિ પ્રીત રે;
મહારોગ તને વ્યાપિયો, દીસે છે વિપરીત રે. ४४
તારે કો વહાલું નથી, જે કડવો ઘૂંટડો પાય રે;
મહારોગ મનથી ટળે, કામજ્વર જે જાય રે. ४५
મીઠાબોલા મળે ઘણા, વેરી તારા તેહ રે;
મરાવે આગળ રહી, મિથ્યા માડી નેહ રે. ४६
ત્યારે તું જાણીશ સહી, સભારીશ મુજવચન રે;
જ્યારે બાણ વાજશે રામનાં, છેદશે દશ વદન રે. ४७
મને માર્યા મારે બાધ નહિ, ચેતે જો તું ચેત રે;
સીતા સોંપે રામને, તો કૃપા કરે ભગવત રે ४८
જો તું ત્યાં જાયે નહિ, મુજ સાથે મોકલ માત રે;
હું જઈ સમરપું જાનકી, સંતોખું જગતાત રે. ४९
રામને મળ્યા માટે તને, ભુંડો નહિ કહે કોય રે;
સાધુ અમર તુંને માનશે, કીર્તિ સઘળે હોય રે. ५०

४८. મને ४०–તેં મને માર્યો. માટે રામ પાસે જઈને સીતા આપવામાં કાંઈ બાધ (અડચણ) નથી. અર્થાત્ તે રીસ હું નહિ રાખું

કડવું ૩૩ મું

રાગ સોરઠી

રાવણ કોપે કરવા લાગ્યો, પુનરપિ પાદુ પ્રહાર,
ભાગ મોઢા આગળથી જા મૂરખ, નહિ તો કરીશ સંહાર ૧
કો એને વારો રે વારો નહિતર ખૂટ્યો કાળ
મૂરખને જેમ જેમ મોઢે ચડાવો, હજુયે શું દેઈ ગાળ ૨
તારે જે કરવું હોય તે, મળી રામને કરજે,
રામ થઇને પાસે રહેજે, અનુચર થઇ ઉગરજે ૩
મરૂં તો હું માન ન મેલું, હવે સીતાને ન આપું,
ભાઇ માટે નથી મારતો, નહિતર મસ્તક કાપું ૪
ત્યારે પ્રહસ્ત કહે છે વિભીષણને, તારે શું છે કામ?
દૂભણ મનાવો શામાટે, જો એ વારે આમ,
મંત્રી બોલે રે બોલે, સુણ વિભીષણ વાત ૫
મરણ્યું કો કામે નવ છૂટે, જો કરે કોટિ ઉપાય
તારે કહે કાંઇએ નવ હોયે જો કોઈ કરે ઉપાય,
તો શું ચાલે રે ચાલે, મરણ્યું તે સહી થાય ૬
આટલા દહાડાનું ઉપાર્જ્યું મને કરીને માન
તે મનુષ્યને મસ્તક કેમ નામે જે મોટો રાજન
વીરા વારૂં રે વારૂં એ વિના બીજી વાત ૭
સંપાતિ કહે છે રે કહે છે, સાંભળ પ્રહસ્ત પ્રધાન
રામનું બોલી શું કરે છે, પણ લગ થાશે ગા,
પ્રભુ તો વેરો રે વેરો, નાગે રામને પાય ૮
જેના જેવા સ્વામી હોય, મંત્રી તેના તેવા,
પાસે રહીને પાપ કરાવે, સાચી માને સેવા,
તમો એના વેરી રે વેરી, સહી છેદાવો શીશ ૯
અંતરિક્ષ માંહે ઉભો રહીને, બોલ્યો વિભીષણ વાણ,
હજી લગે હું સ્વામી કહું છું જોડીને બે પાણ,
વીરા મારા માનો રે માનો, માનો મારો બોલ ૧૦
રાવરો મનુષ્ય માનો છો ભોગી એ મૂરખાઇ,

---

૫ દૂભણ ઇ૦—દૂભણ અને મનાવો શામાટે કરવો? એ દૂભાય તેને રીસાવો શા માટે મનાવવા? ૮ સંપાતિ—વિભીષણના પ્રધાન

પુરુષોત્તમજી પ્રગટ થયા છે, સેવકજન સુખદાય;
વીરા તું વાલો રે વાલો, મરણ માને માંડ. ૧૧
જનકનંદિની તે મહાલક્ષ્મી, લક્ષ્મણ તે શેષ;
માયાએ મારવા મૂરખ, માંડ મનુષ્ય વેષ;
વીરા તને વારૂં રે વારૂં, માનો સત્ય વચન. ૧૨
રામ કને હવે હું જાઉંછું, કહી સઘળો ભેદ;
રાક્ષસમાત્રને મરાવીશ, કરાવીશ શિરચ્છેદ;
હવાં જોજો રે જોજો, મારો નહિ કાંઇ વાંક. ૧૩
મુખમાં શું મોદ કરેછે, ખાવા થઇછે ખાંત;
મસ્તક દશ દડા દોડાવશે, ભૂરપણે થઇ ભ્રાંત;
મિથ્યા મરશો રે મરશો, કોપ્યો તમારો કાળ. ૧૪
મને અખિલ રાજ્ય આપશે, લંકાનું શ્રીરામ;
સેવક થઇને શરણે હું જાઇશ, પ્રેમે કરીને પ્રણામ;
મને અતિ વા'લું રે વા'લુ, સીતાપતિનું નામ. ૧૫
તમારી નાતમાથી હવે હું નીસર્યો, રામનાતમાં ભળિયો;
મૃત્યુથકી હવે હુ ઉગર્યો, આનદે અનુસરિયો,
મનડુ મોહ્યું રે મોહ્યુ, રૂડા મારે રામ.
નિર્મળ જેનું નામ, મારે કો સાથે નહિ કામ.
રામ પિતાને રામ માતા, ત્રાતા ભ્રાતા રામ;
રામ વિધાતા ને રામ ધાતા, દાતા ભુક્તા રામ;
હવે હુ જાઉં રે જાઉં, રામચદ્રની પાસ
આગળ રહીને હુ કરાવુ, નિશાચરનો નાશ. ૧૭
કહેશો કુટુંબ કદન કરાવ્યુ, ઉપન્યો રે કુળ અગાર;
મારૂં કહ્યુ જો નથી માનતો, સહુનો થયો સહાર;
મેં શુ ચાલે રે ચાલે, રૂઠયા તુને રામ. ૧૮
રાવણ કહેછે જારે પાપી, જે ચાલે તે કરજે;
તાળિયે ત્રાસે તે બીજા, સહુનું સરવસ્વ હરજે;
અહીંથી જારે જા, કરતો મિથ્યા વાદ;
વડી વારનું મોટું બોલે છે, હું ઉતારીશ નાદ. ૧૯

---

૧૨. મારવા—(તને).

એમ કહીને આજ્ઞા માગી, ચાલ્યો વિભીષણ ભ્રાત,
કૈકસીની કને તે આવ્યો, કહેવા સઘળી વાત,
મારી માતા રે માતા, શી દેછો શીખ ૨૦
જનની કહેછે જારે કુવર, રામચંદ્રને પાસ,
આમે હું જાણુંછુ એનો, નિશ્ચે થાશે નાશ.
તો શુ કીજે રે કીજે, ખૂટયો એનો કાળ. ૨૧
એકમનો થઇ ઓળગે, રામચંદ્રના ચરણ;
બ્રહ્માદિક સરખા વાન્છે છે, જે ચરણનું શરણ,
તે તુ સેવે રે સેવે, સેવે સુધે મન ૨૨
આપણા આખા કુળમા, તુ ઉગીશ એક,
જો કપટ વિના ભજીશ ભૂધરને, કરીને મન વિવેક,
વીરા તુ ચેતે રે ચેતે, ચિતમા ચિંતવે ચરણ ૨૩
એકવાર આસનવાળીને, બેઠો તારો બાપ,
આસનવાળીને ઉપાસન, જપતો હુતો જાપ,
તાળી લાગી રે લાગી, દમતા દારુણ દેહ ૨૪
ત્યારે તમો રમતા હતા, ત્રેવડે તેડયા ભ્રાત,
ઉછળતા ઉન્મત્ત ત્યાં અતિશે (અનુપમ), અનેક કરતા ઘાત,
હું દુખ પામીરે પામી, આવી પિયુડા પાસ ૨૫
મેં પૂછયુ વાચ્યાજીને, પ્રેમે કહો મુજ પ્રાણાધાર,
કુવર આગળ કેવા નિપજશે, ઉચ્છૃખલ દીસે અપાર,
મારા સ્વામી રે સ્વામી, ઉચ્છૃખલ દીસે અપાર ૨૬
વળી વિશ્રવા વાણી એમ બોલ્યા, સાભળ સાચુ નાર,
સધ્યાકાળે આવી કામાતુર, તુ તો આણે ઠાર,
તે ફળ પામી રે પામી, પાપી પ્રગટયા પુત્ર ૨૭
આ જ્યેષ્ઠતણે અપરાધે કરીને, થાશે સર્વ સહાર,
ત્રિલોકકટક એ અવતર્યો, કપટી કુળ અગાર
સાભળ શ્યામા રે શ્યામા, મિથ્યા નહિ મુજ બોલ. ૨૮
દેવ દૈત્ય સર્વને દુખ દેશે, લેશે તેના દંડ,
એને પ્રભાવે પીડાશે, ભયભીત બ્રહ્માડ,

૨૨ ઓળગે-ઓળગ કરે.

એ અતિ રે ઉન્મત ઉન્મત, જીત્યો કોણે ન જાય. ૨૯
પછે દેવ મળીને જાશે, સઘળા બ્રહ્મા પાસ;
રાવણ આગળ રહ્યું ન જાયે, કયમ થાય એનો નાશ;
મારા સ્વામી રે સ્વામી, એ દુઃખ સહ્યું ન જાય. ૩૦
બ્રહ્મા સર્વ દેવને તેડી, આવશે સાગર ક્ષીર;
આસનવાળી કરે ઉપાસન, સમર્યા શ્યામશરીર;
સ્વામી રાખો રે રાખો, સહુ આવ્યા શરણ. ૩૧
અવનિ ધેનુરૂપ ધરી આવી, દુર્બળ દીસે દેહ;
આંખેથી આંસુ ચાલે, જાણે વરસે મેહ;
શી પેરે સહીએ રે સહીએ, દુષ્ટતણો જે ભાર. ૩૨
એવે આદ્યવિષ્ણુ ત્યાં આવ્યા, ગરૂડે થઈ આરૂઢ;
બ્રહ્માને પૂછે પુરૂષોત્તમ, કાં દીસો દિગ્મૂઢ;
કોણે દુહવ્યા રે દુહવ્યા, પીડાણાછો પર્મ. ૩૩
બ્રહ્મા કહેછે રાવણ ભાગા, કોણે રહ્યુ ન જાય;
આદ્ય પુરૂષ કહેછે હુ મારીશ, સહુકોને સુખ થાય;
તમો જાઓ રે જાઓ, ઉતારીશ ભૂભાર ૩૪
તે માટે ત્યાં એ બે કુવર, હરિના માર્યા મરશે;
લઘુ કુવર વિભીષણ ત્રીજો, એકલડો ઉગરશે,
હું દુઃખ પામી રે પામી, કરતી હવી રૂદન. ૩૫
મેં મારૂં મન વળી વાર્યું, વારૂં થાશે વાત;
પુત્રને પુરૂષોત્તમ પોતે, કોપે કરશે ઘાત,
તે અતિ રૂડુ રે રૂડું, હરિને હાથે મરણ. ૩૬
તે માટે તું જારે ભાઈ, ઉગરવાને આપ;
તે સર્વ સાચુ થાતું દીસે, જે બોલ્યો તારો બાપ,
રાવણ મરશે રે મરશે, ખૂટયો એનો કાળ ૩૭
આજ્ઞા માગીને ઉત્પત્યો, સાથે ચાર પ્રધાન,
અનલ સંપાતિ પનસ પ્રમતિ, એવાં છે અભિધાન;
સાથે ચાલ્યા રે ચાલ્યા, ચતુર મંત્રી ચાર. ૩૮
આકાશમાર્ગે આવે છે, પર્વત સરખા પાંચ;
વાનર દેખી વિસ્મય પામ્યા, થઇ રહ્યા રોમાંચ;

એ શુ આવે રે આને, અભ્રતણો આકાર ૩૯
આધા આવ્યા એટલે દીઠા, રાક્ષસકેરા રૂપ,
શિખર શિના લેઇને ધાયા, વઢના વાનર ભૂપ,
એને હણીએ રે હણીએ, કપટી દીસે કાય. ૪૦
માર માર કરતા તે ધાયા, વઢવા વાનર વીર,
વિભીષણે જાણ્યુ એ વધશે, દીસેછે રણધીર,
ત્યારે બોલ્યો રે બોલ્યો, ત્યા રે વિભીષણ દાસ,
હુ તો રામતણો છુ સેવક, આણો દૃઢ વિશ્વાસ ૪૧
રાવણનો છુ લઘુભ્રાતા, વિભીષણ મુજ નામ,
રાવણથી રીસાની આવ્યો, કરવા પ્રેમે પ્રણામ,
મુજને વહાલા રે વા'લા, રાજીવલોચન રામ,
કુટુમ પરિવાર સહુને મેલી, આવ્યો આણે ઠામ ૪૨
લકાનો ભેદ સર્વ આપીશ, સ્થાપીશ ચરણે મન,
પાસે રહી રાક્ષસકુળનુ, કરાવીશ કદન,
મને રાખો રે રાખો, સેવક આવ્યો શરણ,
રામચદ્રને સરસ્ત સોપી, સેવીશ પ્રભુના ચરણ ૪૩
વાનર ઉઠાઇને આ યા, સીતાપતિની પાસ,
વિભિષણ મળવા આવેછે, કહો તો કીજે નાશ,
પ્રભુને પૂછે રે પૂછે, વાનર વેગે વાત,
મળવાને આવેછે રાક્ષસ, રાવણનો લઘુભ્રાત ૪૪

કડવુ ૩૪ મુ.

રાગ કેદારો

વાનરના સુણી વચન, એણીપેરે બોલ્યા જગજીવન,
સાભળ રે સુગ્રીવ વાત, તને વચન કહુ સાક્ષાત ૧
એ રાવણનો લઘુભ્રાત, સેવક થઇને સાક્ષાત,
એ મુજને મળવા આવે, જો તારે મન ભાવે ૨
તો તો એને મળિયે, એકભાવ થઇ ભળિયે,

૩૯ અભ્ર-વાદળ ૪૧ વધશે-મારશે

તું મોરો છે રાજાન, તને રાજ્યનીતિનું જ્ઞાન. ૩
એ વેરીનો છે વીર, અહીં આવે ધરીને ધીર;
કહેછે લંકાનો કહું ભેદ, એ વાણી માનો વેદ. ૪
એને ગમે સાધુનો સંગ, એને નહિ રાક્ષસશુ રંગ;
તુ કહે તો એને તેડું, નહિતર એને ફેડું. ૫
શામ દામ ભેદ ને દંડ, તેં જોયું છે એ બ્રહ્માંડ;
તુ સંધિ વિગ્રહ સર્વે જાણુ, તારૂં કહ્યું કીજે વખાણુ. ૬
તું ભાઇ કહે રે ભેદ, તારી છે વાણી વેદ;
સુગ્રીવ કહે રે સાચું, હું તારે બોલે રાચુ. ૭
વળતો સુગ્રીવ બોલે, જે વાણી અમૃત તોલે;
એ રાવણનો લઘુભ્રાત, કૈકસી જેની માત. ૮
આપણને આવે મળવા, કોણ જાણે કાંઇ કળવા;
એનુ કપટ કળ્યું ન જાય, એ રાક્ષસ રૂપે થાય. ૯
ભયે આવ્યો છે તો મળિય, પણ એક ભાવ નવ ભળિયે;
જ્યારે કીજે મંત્રવિચાર, ત્યારે અલગો રાખિયે અપાર ૧૦
ભેદ એનો લીજે, પણ વાત આપણે ન કીજે;
જ્યા'ર એશુ વળગ્યા, પણ મનમાહે અતિ અલગા. ૧૧
કાયરપણુ ન કહિયે, નિઃશંકપણે નહિ રહિયે;
આવ્યો તો ભયે આવ્યો, મારે મન એ ભાવ્યો. ૧૨
અંગદને પૂછે શ્રીરામ, શુ કરવું હાવે કામ;
ભાઇ તારી જેવી બુદ્ધિ, કહે રે સુધી શુદ્ધિ. ૧૩
એ વેરીનો છે ભાઇ, એ માંડે નવી સગાઈ;
એ સ્વજન સહુને મેં'લી, તજે પ્રીત જે પે'લી. ૧૪
તું કહેતો એને મળિયે, નહિતર અલગા ટળિયે;
તું યુવરાજ છે બળિયો, કોણે ન જાયે કળિયો. ૧૫
કપટ રહિત તુ મળિયો, પિતાનો શોક ટળિયો;
અંગદ કહેછે એમ, અંતર આણી પ્રેમ. ૧૬
શર્ણાગતવત્સલ રામ, સ્વામી પાવન તારૂં નામ;

---

૭ સુગ્રીવ ઇ૦–હે સુગ્રીવ! તુ સાચું કહે ૧૦. એકભાવ ઇ૦–એક પણે થઇને એની સાથે ભળી જવું નહિ.

નિજ ભ્રાતાનો નવ હુઓ, જેથી પડિયો જુઓ ૧૭
તે આપણો શું થાશે, ભેદ જોઇને જાશે,
વેરીનો જે વાલ્હો, તેશું મળીને શું માલો ૧૮
એનો કરવાનો નહિ વિશ્વાસ, દુષ્ટનો એ દાસ,
પછે તમો છો ચતુરસુજાણ અમો કીજે કશું વખાણ ૧૯
આધો તેડ્યો જામવાન જે છે વૃદ્ધ પ્રધાન,
પ્રધાન દેઇ બહુ માન, બેસાડ્યો સનિધાન ૨૦
કહો કેમ કરવું હાવે, જે મન તમારે ભાવે,
રાવણનો લઘુભ્રાત, તે મળવાની કરે વાત. ૨૧
તેડીશું ક્યમ તેને[૧] અતિ પ્રેમ છે એને,
વળતો બોલ્યો મન્ત્રિ મર્મ, એહ તમારો ધર્મ ૨૨
શર્ણાંગત સહુને રાખો, ભલું કહીને ભાખો
એક ઉપર મેલું દૂત, ગતિ જોવા અદ્‌ભુત ૨૩
અહીંથી અનગો એને રાખી, જ્યાર લગે મન દે સાખી
કપટ એનું કળિયે આકસ્માત એને નવ મળિયે ૨૪
ત્યારે હનુમતને કર્યો સાદ, આણીને અતિ ઉન્માદ,
તું લંકા ગયો હતો વીર, ઉલ્લંઘી સાગરતીર ૨૫
તું સહુને લાગે છે મીઠો, તેં વિભીષણને દીઠો,
એ રૂડો છે કે ભુંડો, છે હળછળિયો કે રૂડો ૨૬
કે કપટી છે કે કૂડો કે રંગે છે રૂડો
તું કહે તો એને રાખું નીકર નિભછી નાખું ૨૭
એમ બોલ્યો હનુમંત હાથી એ છે સુધો સાથી,
એને અખિલ આપો રાજ, એ ઘણે આવશે કાજ ૨૮
હું (જેવાર) લંકા ગયો હુતો ત્યાં હું ખરો વગુત્યો,
હું બોલે લોકને બળિયો, જ્યમ મેં માન્ત્ર કળિયો ૨૯
જ્યાં નિંદા તમારી થાય, તે મેં સુણી ન જાય,
પછે હું આવ્યો એને ઘેર, જોતો રૂડી પેર ૩૦
જપતો હતો નામ, જયજય રાજીવલોચન રામ,
એ ગાતો હતો ગુણગ્રામ, અવર તજીને કામ ૩૧

---

૩૧ રાજીવ-કમળ

એ મને અતિ ગમિયો,તાપ તનનો સમિયો;
એ ભલે મને મળિયો, દીઠે શોક સઘળો ટળિયો. ૩૨
હું સુણતાં અફળ ફળિયો, ઉપર અમૃત કૂપો ઢળિયો;
એ એક તમારો દામ, મને દૃઢ વિશ્વાસ ૩૩
જો કપટ એમાં જાણીશ, તો તો અંત એનો આણીશ,
રાંક હુએ તે રૂએ, પેહેલી પરીક્ષા એની જુએ. ૩૪
જે બળિયા બાવનવીર, જેના મને અતિ ધીર;
તે માટે તેડાવો, કહીએ એને આવો. ૩૫
લક્ષ્મણને પૂછે પ્રીત, ભાઇ તું સર્વ જાણે રીત;
કહીશ મને પૂછ્યા પાખે, જેને તેને ભાઈ રાખે. ૩૬
તું દુહવાઇશ ભાઇ, તુ સાથે સાચી સગાઇ;
લક્ષ્મણ કહે સુણો રઘુનાથ, તમારો કોણે નથી સાહ્યો હાથ. ૩૭
જો રાવણ મળવા આવે, જો ચરણે શીશ નમાવે;
તમો તેને રાખો શરણ, તે કંઇએ ન પામે મરણ. ૩૮
ભક્તવત્સળ તમારૂં નામ, રાજીવલોચન રામ,
સુણી લક્ષ્મણતણા વચન, પ્રભુજી થયા પ્રસન્ન. ૩૯
ભલો ભલો તુ વીર, છે વીરા હૈયાનું હીર;
વાનર જ્યારે પ્રેર્યા, જાણે જવદાણા વેર્યા. ૪૦
તમો તેડી આવો તેને, અતિ આદરશુ એને,
વાનર અતિ ઉજાણા, સઘળા છે સપરાણા ૪૧
આવ આવ ઉજાઇ, ભાવ ધરીને ભાઈ,
તને તેડે અશરણશરણ, આવી લાગ રામને ચરણ. ૪૨
તને રાજ્ય લંકાનું આપે, સ્થિર કરીને સ્થાપે,
આવ કરતો પ્રેમે પ્રણામ, જપતો જય જય રામ. ૪૩
રાઘવજીએ દીધા માન, આવો લંકાના રાજાન,
ત્યારે સુવર્ણ ગાઠડી બાધી, સેવકજન શર સાધી. ૪૪
આવીને લાગ્યો પાય, જય જય રાઘવરાય,
પ્રભુએ સાહ્યો પાણ, હૈયાશુ ચાપ્યો ઉમગે આણ ૪૫
કરી મસ્તકનું આઘ્રાણ, ભાઈ તું છે મારા પ્રાણ;

---

૪૫ આણુ-આણીને.

મને સહુથી વા'લો લાગે, એવો નહિ કો આગે ૪૬
તું મારો પ્રાણજીવન, તુજ ઉપર માન્યું મન,
અખિલ લંકાનું રાજ, મેં તુજને આપ્યું આજ ૪૭
જ્યાં લગે મારૂં નામ, દ્વિ અક્ષર રહે રામ,
જ્યાં લગી તપે સૂર્ય ને ચંદ્ર, તું અનંત રહે આનંદ ૪૮
અવિચળપદ તને આપ્યું, વીરા સ્થિર કરી સ્થાપ્યું,
પ્રભુજીએ મસ્તક મેલ્યો પાણ અંતર આનંદ આણ ૪૯
આવી પગે લાગ્યા પ્રધાન, તેને રામે દીધાં માન,
અંતર પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં હોય, તારી તુલા ન કીજે કોય ૫૦

કડવું ૩૫ મું.

આડોતાલ.

સુનો મેરી સજનીની ચાલ

રામજી બોલ્યા એણીપેરે વાણી રે, સેવક ઉપર કરુણા આણી રે,
કલ્પી કીધું સિંહાસન રે, છત્ર ચામર બે દીધા ધન્ય રે ૧
સૂર્ય સ્થભ્યો ત્યારે કીધો રે અભિષેક કરવા પરમ પ્રસિધ્યો રે,
મંત્રી ચારે રહ્યા તે જાની રે, કીર્તિ તેની નવખંડ ચાની રે ૨
લીધું સાગર કેરૂં પાણી રે ધાતુ ગિરિની બહુ વિધિ આણી રે,
તિલક કર્યું તે પ્રભુજીએ પાણ રે, વાનર બોલે જયજય વાણ રે ૩
વાજે વિવિધ પેરે ત્યાં નિશાણ રે, સહુકો કરતા હવા વખાણ રે
અક્ષત ચોઢી દે આશિષ રે, અવિચળપદ આપ્યું જગદીશ રે ૪
વાનર પ્રત્યે કહેછે રામ રે, કહેરો રૂડું કીધું કામ રે,
સાગર શતજોજન હજી તરવો રે, રાવણ કેરો નાશજ કરવો રે ૫
આગળથી એને આપ્યું રાજ રે, કીધાં પાખે સુરનાં કાજ રે,
રાવણ કોણે જીત્યો ન જાય રે, ત્રૈલોક્ય જો ટોળે થાય રે ૬
માર્યો માનજો રાવણ પાપી રે, મેં એને પદવી અવિચળ આપી રે
મારૂં બોલ્યું મિથ્યા ન હોય રે, ડગમગ કરશો મા વાનર કોય રે ૭

---

૪૬ આધાણ—સુધર્યું ૫૦ અંતર—અંતરિક્ષમાં ૨ સ્થભ્યો—અટક્યો—અર્થાત્ મધ્યાન્હ કાળે પ્રસિધ્યો—પ્રસિદ્ધિવાળો

પા'ણુ પાણીમાં તારિયે, માનજો સત્ય વચન રે. ૧૦
નળ વાનર આ અવતર્યો, વિશ્વકર્માતણુ તેજ રે;
સૌભરે વર એને આપિયો, હૈડે આણી હેજ રે. ૧૧
જમુનાની તીરે નિસ કરે ને, પૂજે શાલગ્રામ રે,
સ્નાન કરવાને જાય સહી, નળ તે આવ્યો તેણે ઠામ રે. ૧૨
પાટલો ઊંધો એણે વાળિયો, નીર મધ્યે નિરધાર રે,
શાલગ્રામ સઘળા તે બુડિયા, સૌભર આવ્યો તેણીવાર રે ૧૩
સૌભર કહે તેં શુ કર્યું, ક્યા ગયા મારા દેવ રે;
હમણા હું કરતો હતો, સુધેમને સેવ રે. ૧૪
ડુબકી ખાઇને કાઢિયા, વળી નાખ્યા બીજી વાર રે,
વારે વારે પડેછે કાઢવા, સૌભર કહેછે સાર રે ૧૫
નળ વાનર તને શુ કરૂ, શી પેર દેઊં તને શાપ રે,
આશ્રમ આણે સદા રહે, વલ્લભ લાગેછે આપ રે. ૧૬
તારે હાથે તરશે સહી, પાણીમા પાષાણુ રે,
તે માટે એને આપો આજ્ઞા, એછે ચતુરસુજાણ રે, ૧૭
પાણુ ધરશે રે પોતાતણો, પાથરા થાશે પા'ણુ રે,
પ્રતાપ તમારે તરશે સહી, જેમ જળે મેવિયા વા'ણુ રે. ૧૮
રામજી કહેછે અતિ ભક્ત, નળને ત્યારે કર્યો સાદ રે;
પાજ પ્રૌઢી પણ બાંધવી, તેં કઇ કરવો નહિ પ્રમાદ રે ૧૯
સાગરને આપી આગન્યા, તુ તારે સ્થાનક જાય રે,
પગે લાગીને પરવર્યો, હૈડે હરખ ન માય રે ૨૦
રામ કહેછે સુગ્રીવને, બાધવા માંડો પાજ રે,
ઉતાવળ અધિકી કરો, આરભ કરવો આજ રે ૨૧
સુગ્રીવે વાનર તેડિયા, હવે વેહેલા થાઓ વીર રે,
શત જોજન જળે બાધવી, પાજ તે પરમ ગભીર રે ૨૨
ચાળીશ જોજન પ્રૌઢી સહી, શીઘ્ર થઇ તમો કરવુ કામ રે,
સહુને આપી છે આજ્ઞા, રાજીવલોચન રામ રે ૨૩
એવા વચન સુણી ઉછળ્યા, પર્વતે કર્યાં પ્રયાણુ રે,
આળસુ થઇને ઉભો રહે,તેના લેઇશ પ્રાણુ રે. ૨૪

---

૧૨. નિત્ય-નિત્ય કર્મ-સધ્યાવદનાદિ ૧૮ પાણુ (પાણિ)-હાથ પા'ણુ (પાષાણુ)-પથરા

શિલા ને શિખર સામટાં, નાખિયાં નીર મોઝાર રે;
વળી વાનર લેવા ગયા, જાણિયાં જેણે હાર રે. ૨૫
હનુમંત લાવે રે સામટા, ઉપરા ઉપર હાર રે;
અંતરિક્ષ રહી નાખે સહી, સઘળાએ સિંધુ મોઝાર રે. ૨૬
માંહોમાંહે એમ ઉચરી, વીરા લેવા ધાય રે;
નાંખીને પર્વત નીરમાં, વળી તેમ લવાય રે. ૨૭
પાછે પાગેરે પરવરે, શ્વાસ લગારે ન ખાય રે;
એકએક પે ઉતાવળા, રામ કહીને ધાય રે. ૨૮
કાઢિયા પર્વત મૂળથી, ટકડા કરીને બેહ રે;
વેંચી લેછે બે જણા, આણીને નાંખે તેહ રે. ૨૯
સુગ્રીવ કહેછે શીઘ્ર થઈ, પર્વત નાખો પ્રૌઢ રે;
દિવસ થોડામાં બાંધવો, સાગર જે અતિ ગૂઢ રે. ૩૦
મોઢે શ્વાસ સમાયે નહિ, શરીર વળે છે સ્વેદ રે;
અતિશે થાયછે આકળા, પરમ પામેછે ખેદ રે. ૩૧
શિલા નાખેછે સામટી, શૃંગતણો નહિ પાર રે;
ઉખેડીને કરેછે એકઠા, નાખવા નિરધાર રે. ૩૨
અમારો ગિરિ કો લેતું રખે, કાઢી મૂક્યોછે મેં કોડે રે;
મેં ખોટચો રે મેં ખેટિયો, આ પેલા ગિરિની જોડે રે. ૩૩
માંહેમાંહે વઢેછે વાનરા, મારો કાઢચો છે એહ રે;
પાછો મૂક રે ત્યાં જઇ, નહિતર કરીશ છેહ રે. ૩૪
હનુમંત લાવેછે અતિઘણા, ને ખભા ઉપર ધર્યા છે બેહ રે;
બે રે લીધા સહી હાથમા, ત્રણ મસ્તકે ધર્યા તેહ રે. ૩૫
સાત પર્વત લેઈ સામટા, નાંખેછે આણી નેહ રે;
સુગ્રીવ કહેછે શૂરને, ભલો ભલો પરાક્રમી એહ રે. ૩૬
રામજી રીઝે છે અતિઘણું, પરાક્રમ પેખીને પર્મ રે;
ભલો ભલો હનુમત હાથિયો, ક્રૂર કરેછે કર્મ રે. ૩૭
દશમને દહાડે કર્યો, પાજતણો પ્રારંભ રે;
એક દહાડે થઇ એટલી, ચૌદ જોજન અવલંબ રે. ૩૮

---

૨૭. વળી પ્ર૦.–'વળી તે મલાઓ વાર રે.' પ્ર. ૩ જી. ૩૮. અવ-
ત્ર લાંબી.

ચાળીશ જોજન પોંળી ખરી, વળી તે બીજે દિન રે;
વળી માંડી તે બાંધવા, ઉતાવળી અતિ ઘન રે. ૩૯
રાત્રે તે જઈ વાસો રહ્યા, કાઢિયા અદ્રિ અનેક રે;
ઇંધાણુ તે ઉપર કર્યા, કરી તે મન વિવેક રે. ४०
અધવચ દોરે આવી રહ્યા, વા'ણામાં વેહેલા જવાય રે;
શૃંગ ઉપર સૂતા સહી, રખે કો લઇને જાય રે. ४१
કોણે દો ઉપર કર ધર્યા, જાગતા રહ્યા કો રાત રે,
કેટલાએક કાઢે છે કર ધરી, અતિ શ્રમ કરીને જાત રે. ४२
અંતરિક્ષ રહી નાખે સહી, નળ તે ઉપર દેછે હાથ રે;
અહીં નાંખો રે અહીં નાંખો, સઘળા વાનર સાથ રે. ४३
પાજ થાય રે પાધરી, પેહેલો ચઢિયો છે પો'ર રે;
નાખેછે હનુમંત હડે ચઢયો, સહુથી માંડીને મોર રે. ४४
પર્વત ઉપર પાદપ ઘણાં, તેણે વળગી છે વેલ રે;
કુસુમ ઉપર ભમરા ભમે છે, ગુણ ગાય કરે ગેલ રે. ४५
વાદે નાંખે છે વાનરા, એને સમે થયા છે મધ્યાન રે;
તડકે દાઝે છે દેહડી, રડવડવુ વન વન રે. ४६
પર્વત મોટા માથે ચડયો, આકળા થાય છે કોય રે;
મેં રે એવડો નવ ઉપડે, રીર કરીને રોય રે. ४७
હનુમંત અતિ કરૂણા કરી, તેના શીશનો બાર રે;
આપોપે અંતરિક્ષ રહી, ગ્રહે છે તેણીવાર રે. ४८
જેવડો જેણે રે ઉપડે, તેવડો મેલે છે શીશ રે,
ખોટાઇ જો કો કરે, તે ઉપર ચઢે રીસ રે. ४९

કડવું ૩૭ મું.

રાગ દેશાખ.

કો કાઢીને કરે એકઠા, કો લેઇને જાય રે;
નાખીને પાછા વળે રે, મોઢે શ્વાસ ન માય રે. ૧
ત્રીજે પહોર તે તો થયો રે, આકુળવ્યાકુળ અપાર;

---

૩૯. ઘન–કઠણ. ४५. પાદપ–વૃક્ષ.

વાદે નાખે પા'ણિયા રે, વહે સ્વેદની ધાર. ૨
જય રામ જય રામ જય રામજી રે, જય જય જય જય રામ,
ગાઢે કરેછે ગર્જના રે, રઘુપતિનું લેતા નામ. ૩
સાયંકાળનો સમો થયો રે, થકિત થયાં સર્વ ગાત્ર;
શાખામૃગ તો શું કરે રે, શ્રમ કરવો દિન રાત્ર. ૪
રાઘવજી રીઝે ઘણું રે, રીઝે લક્ષ્મણ વીર;
અદ્રિ નાંખે ઊંચેથકી રે, અતિ ઉછળે નીર. ૫
હારે હારે વાનરા રે, ચાળીસ જોજન જાણ;
નાખે અતિ ઉતાવળા રે, ઉપગ ઉપર પાણ. ૬
બીજે દહાડે પૂરી કરી રે, લાબી છત્રીશ જોજન;
ચાળીશ પણ પહોળી થઇ રે, ચાળીશ લાંબી ધન. ૭
વાનર જઇ વાસો રહ્યા રે, પર્વત મોટા જ્યાંય,
રાતે માંડે કાઢવા રે, કરે એકઠા સાય. ૮
કાઢી આપે કો એકને રે, હાથીઓ જે હનુમાન;
તે આવડો ઉપડે રે, પૂછે પણ બળવાન. ૯
વા'ણે નાંખે અતિઘણા રે, પાણીમાં પાષાણ;
અગદ આદિ લેઇ વાનરા રે, મોટા પર્વત પ્રમાણ. ૧૦
હનુમંત દીસે નાંખતો રે, કાઢતો ન દીસે કોય;
આણતો દીસે નહિ રે, શુ કરેછે એ સોય. ૧૧
નાંખો રે નાખો અહીં રે, કાં લગાડો વાર;
નળ વાનર એમ ઉચરે રે, શીઘ્ર થાઓ સાર. ૧૨
નાખતાં ત્રાડે ઘણુ રે, આક્રંદ કરે અપાર;
માથાં આવે દુ:ખવા રે, ભારે વહેતા ભાર. ૧૩
એક કહે કાં સરજ્યા વાનરા રે, વિધાતાનો વાંક;
ઉપડે શ્રમ આ પા'ણીઆ રે, અમો અતિશય રાંક. ૧૪
એક કહે એમ કાં કહે રે, સાભળશે શ્રીરામ;
સુગ્રીવ સાંભળશે સહી રે, તો ફેડશે હામ. ૧૫
માહોમાહે વઢતા હવા રે, માગ કાઢ્યા એહ;
અહીંઆં કોણે આણિયા રે, મેં ઓળખ્યા તેહ. ૧૬

૪. થકિત—અર્થાત્ થાકેલા. ૭. ચાળીશ લાંબી—(બે દિવસની યત્ને).

અંગદ નાખે અતિઘણા રે, નાદે પડિયો વીર;
લાવેછે કો હાથે કરી રે, ધરે નહિ કો ધીર. ૧૭
પહોર દિવસ પૂરો થયો રે, આકળા થયા અપાર;
સીતાપતિ કરજો તમે રે, સેવકજનની સાર. ૧૮
શ્વાસ ખાઇ શકે નહિ રે, ઉભા નવ રહેવાય,
ભૂખ્યા તરસ્યા થાકયા ઘણુ રે, થર થર કાંપે કાય. ૧૯
ઉજાગરા છે રાતના રે, દહાડે કરવુ કામ;
રહે લગારે સાંસતા રે, તો દુહવાયે રામ ૨૦
મધ્યાને અતિ આકળા રે, માથે આવ્યો ભાણ;
પરશેવા પાયે ઉતરે રે, પીડા પામે પ્રાણ. ૨૧
હનુમત નાખે સામટા રે, કુમુદ મયંદ ને તાર;
આરે આણીને કરે રે, પા'ણતણા અમાર. ૨૨
નળ કહે અહીં નાખવો રે, મોટો એક પાષાણ;
અસખ્યાત આણિયા રે, નાખ્યા તે નિરવાણ. ૨૩
ત્રીજે દહાડે પૂરી કરી રે, જોજન તે પચાશ,
તેવું જોજનની ગણુતી થઇ રે, મેં મળી સમાસ. ૨૪
દશ જોજન પૂરી રહી રે, વા'ણામાહે વાત,
પર્વત કર્યા એકઠા રે, આણી અસખ્યાત ૨૫
વળી માડયા નાખવા રે, વાનર ભરાણા વાય;
વકાર્યા યોધે ઘણુ રે, વળી લેવા જાય ૨૬
પહોર માંહે પૂરી કરી રે, જે રહી દશ જોજન;
સઘળી એ સમી કરો રે, સુગ્રીવ વદે વચન. ૨૭
નળ વાનર એમ ઉચરે રે, અહીંઆ નાખો એક;
અહીંથી આ પાઠા કરો રે, મળીને વાનર અનેક. ૨૮
અહીં પાકુ પ્રહારે કરી રે, ઉંડું કરો અપાર,
આ ટીંબો ટાગો સહી રે, ભારે મૂકી ભાર. ૨૯
એમ પાજ કીધી પાધરી રે, સમી શત જોજન;
આવી સેના પહોળી સહી રે, જોતાં મોહે મન. ૩૦
અમર આવ્યા નિર્ખવા રે, બેશીને વિમાન;

---

૨૪. ગણુતી-'રતી' પ્ર. ૪ થી.

વાદે નાખે પા'ણિયા રે, વહે સ્વેદની ધાર ૨
જય રામ જય રામ જય રામ૭ રે, જય જય જય જય રામ,
ગાદે કરેછે ગર્જના રે, રઘુપતિનુ લેતા નામ ૩
સાયંકાળનો સમો થયો રે યતિ થયા સર્વ ગાત્ર,
શાખામૃગ તો શુ કરે રે, શ્રમ કરવો દિન ગન ૪
રાઘવજી રીઝે ઘણું રે, રીઝે લક્ષ્મણ વીર,
અદ્રિ નાખે ઊંચેથકી રે અતિ ઉછે નીર ૫
હારે હારે વાનરા રે, ચાળીસ જોજન જાણ,
નાખે અતિ ઉતાવળા રે ઉપરા ઉપર પાણુ ૬
બીજે દહાડે પૂરી કરી રે, લાબી છરીશ જોજન,
ચાળીશ પણ પહોળી થઇ રે, ચાળીશ લાબી ઘન ૭
વાનર જઇ વાસો રહ્યા રે, પર્વત ગ્રોઢા જ્યાય,
રાતે ઝાડે કાઢવા રે, કરે એકઠા લાય ૮
કાઢી આપે કો એકને રે, હાથીઓ જે હનુમાન,
તે આવડો ઉપડે રે, પૂછે પણ બળવાન ૯
વા'ણે નાખે અતિઘણા રે, પાણીમા પાષાણ,
અગદ આદિ લેઇ વાનરા રે, ગ્રોઢા પર્વત પ્રમાણ ૧૦
હનુમત દીસે નાખતો રે, લાદતો ન દીસે કોય,
આણતો દીસે નહિ રે, શુ કરેછે એ સોય ૧૧
નાખો રે નાખો અહીં રે, કા લગાડો વાર
નળ વાનર એમ ઉચરે રે, શીઘ્ર થાઓ સાર ૧૨
નાખતા ત્રાડે ઘણુ રે, આક્રદ કરે અપાર
માથા આવે દુ ખના રે, ભારે વહેતા ભાર ૧૩
એક કહે કા સરજ્યા વાનરા રે, વિધાતાનો વાક,

અંગદ નાખે અતિઘણા રે, નાદે પડિયો વીર;
લાવેછે કો હાથે કરી રે, ધરે નહિ કો ધીર. ૧૭
પહોર દિવસ પૂરો થયો રે, આકળા થયા અપાર;
સીતાપતિ કરજો તમે રે, સેવકજનની સાર. ૧૮
શ્વાસ ખાઇ શકે નહિ રે, ઉભા નવ રહેવાય;
ભૂખ્યા તરસ્યા થાકયા ઘણુ રે, થર થર કાંપે કાય. ૧૯
ઉજાગરા છે રાતના રે, દહાડે કરવુ કામ;
રહે લગારે સાસતા રે, તો દુહવાયે રામ ૨૦
મધ્યાને અતિ આકળા રે, માથે આવ્યો ભાણ;
પરશેવા પાયે ઉતરે રે, પીડા પામે પ્રાણ. ૨૧
હનુમત નાખે સામટા રે, કુમુદ મયંદને તાર,
આરે આણીને કરે રે, પા'ણુતણા અખાર. ૨૨
નળ કહે અહીં નાખવો રે, મોટો એક પાષાણ;
અસંખ્યાત આણિયા રે, નાખ્યા તે નિરવાણ. ૨૩
ત્રીજે દહાડે પૂરી કરી રે, જોજન તે પંચાશ,
નેવું જોજનની ગણતી થઇ રે, સર્વે મળી સમાસ. ૨૪
દશ જોજન પૂરી રહી રે, વા'ણુમાહે વાત,
પર્વત કર્યા એકઠા રે, આણી અસખ્યાત ૨૫
વળી માંડયા નાખવા રે, વાનર ભરાણા વાય;
વકાર્યા યોધે ઘણું રે, વળી લેવા જાય ૨૬
પહોર માહે પૂરી કરી રે, જે રહી દશ જોજન;
સઘળી એ સમી કરો રે, સુગ્રીવ વદે વચન. ૨૭
નળ વાનર એમ ઉચરે રે, અહીઆ નાખો એક;
અહીંથી આ પાછા કરો રે, મળીને વાનર અનેક. ૨૮
અહીં પાહુ પ્રહારે કરી રે, ઉડું કરો અપાર;
આ ટીંબો ટાળો સહી રે, ભારે મૂકી ભાર ૨૯
એમ પાજ કીધી પાધરી રે, સમી શત જોજન;
ચાલી સેના પહોળી સહી રે, જોતા મોહે મન. ૩૦
અમર આવ્યા નિરખવા રે, બેશીને વિમાન,

૨૪. ગણુતી-'રતી' પ્ર. ૪ થી.

એ અલૌકિક પરાક્રમ કર્યું રે, ભલા શ્રીભગવાન ૩૧
જ્યાં તરે નહિ તુમડાં રે, ત્યાં તાર્યાં પા'ણ,
બૂડે બુડાડે સહી રે, એવા પ્રૌઢા પા'ણ ૩૨
કો કહે ગુણ સુગ્રીવનો રે, સાગરનો કહે કોય,
કો કહે વાનરતણો રે, સર્વ મિથ્યા સોય ૩૩
પ્રતાપ દશરથનંદનતણો રે, નામે કીધા નાવ;
જે પર્વત પ્રૌઢા નાખિયા રે, ભલો જણાવ્યો ભાવ ૩૪
જાણે શું એ સુંદરી રે, માથે ઘાલી તેલ,
મનોહર વાળી મીંડલી રે, તે માંહે નહિ મેલ. ૩૫
કાળી અતિશે તન તપે રે, વચ્ચે સેંથો જેમ,
પાજ પાણીમાં સહી રે, અતિશે રાજે એમ ૩૬
પરિપૂર્ણ પૂરી કરી રે, સામી સમી દોર,
અનુપમ ઓપે સહી રે, નવી ને નકોર ૩૭
સુગ્રીવ કેરી સત્તા રે, લંકા કરો પ્રયાણ,
વાજિંત્ર માંડયું વાજવા રે, નફેરી નિશાણ ૩૮
શરણાઇ તો સામટી રે, ઢમ ઢમ વાજે ઢોલ,
નાદ કરતા નીસર્યા રે, બળિયો બોલે બોલ ૩૯
જય જય વાણી ઓચરે રે, કરતા અતિ કલ્લોલ,
નાચે ને ગાયે ઘણું રે, હોય છાકમછોળ ૪૦
હનુમંત ઉપર રઘુપતિ ચડયા રે, નીલ ઉપર રઘુવીર,
વાજે ગાજે વાનરા રે, રવે પાડે રીર ૪૧
પાજ પૂરી વાનરે ભરી રે, રહ્યો નહિ કાંઇ માગ,
આગો આરે તેટલા રે, રૂંધ્યો સર્વ ભૂભાગ ૪૨
કેટલા પાણીમાં તરે રે, ભરે કેટલા ફાળ
કેટલાએક સામા મળે રે જઇ આવે તતકાળ ૪૩
એમ કૌતક સહુએ કર્યો રે પ્રૌઢી બાંધી પાજ,
અમો લંકાએ જઇ આવિયા રે, એકે ફાળે આજ ૪૪
ઘર ઉપર તો ઘર વળ્યા રે, આભ્યા જઇ આકાશ,
અધાઈ તો અનિ થયુ રે, દીસે નહિ અનુઆશ ૪૫

નામે ૬૦—જે રોગ પતન નાખ્યા હતા તેને પાતાના નામ
લખી એવા કરી દીધા—તારૂં ૩૫ કે—ભાગ' પ્ર ૪ થી ૩૬
— ૬૯૮ ૩ ૭ ૪૫ દીને—અંગે' પ્ર ૨ ૧૩

જ્યાં જોઇએ ત્યાં વાનરા રે, જપતા જયજય રામ;
મેઘની પેરે ગાજતા રે, ગાઢે તે લે નામ. ૪૬
રાઘવજીને રીઝવે રે, કૌતુક કરતા કોડ;
રામચંદ્ર રળિયામણા રે, લક્ષ્મણજીની જોડ. ૪૭
પાજ ઉપર પરવરે રે, કૌતુક જુએ દેવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે ઘણી રે, આનદે અશ્વમેવ. ૪૮
કો લકાએ જઇ આવિયા રે, દેખાડે ઇંધાણ;
કોશીસાં તે કોટનાં રે, કર્યું રામને જાણ. ૪૯
સુવેલાચળ પર્વત જઈ રે, ઉતરિયા શ્રી રામ;
નયન ભરીને નિર્ખિયું રે, સુદર લકા ગામ. ૫૦

પુછ્યા માટે પ્રભુને, જાણુશો મા લેપ. ૯
શા'સા મારા માગુછું, તમ કને હું માન;
વચન માનો જો માહરૂ, જાણીએ દીધુ જીવિતદાન. ૧૦
આ સિંહાસન છે સોનાનું, મણિ જડયું છે જાણ;
ગાદી મુકા મૂક્યા છે, એ ઉપર બેસો સારંગપાણ. ૧૧
મનોહર તે માંડિયું, બેઠા શ્રી રઘુનાથ;
વરૂણ આગળ રહ્યો ઉભો, જુગમ જોડી હાથ. ૧૨
લક્ષ્મણજીને કાજે માંડયુ, સુંદર સિંહાસન;
જમણી પાસા જઇ બેઠો, જે સુમિત્રાનો તન. ૧૩
તે પેલી પાસા સુગ્રીવ બેઠો, તે પેલી પાસ યુવરાજ,
તે પેલી પાસ જામ્બુવાન બેઠો, ઓળા ઓળે આજ.
તે પૂંઠે નળનીલ બેઠા, કેસરી કુમુદ ને તાર;
ગજ ગવાક્ષ બે બેઠા, અનુક્રમે અપાર.
ડાબી પાસા વિભીષણ, કાનમાં કરે વાત;
ભેદ કહે લંકાતણો, ભ્રાતને કરવા ઘાત.
વાનર સઘળા બેઠાછે, આપ આપણે અધિકાર;
કરજોડી આગળ ઉભોછે, અંજનીનો કુમાર.
વળી વરૂણ કરેછે વિનતિ, સાંભળો શ્યામળવાન;
આજ્ઞા હોય તો કહું કાંઇએક, ભક્ત વત્સળ ભગવાન.
સ્વામી આભ્રણ આપું ઓપતાં, તમો કરો જો અંગીકાર,
મણિ જડ્યાં મહા મનોહર, સોનાનાં શ્રીકાર.
રાવણ સાથે રાઢ કરતાં, શોભો નહિ શ્રીરામ;
તેણે સર્વે શૃંગાર કીધા, તમો અમથા આમ.
જટા વનફૂળ ધર્યા તમો, કરતા ન શોભો યુદ્ધ;
આયુધ આભ્રણ ધરી ચઢો, સેના પ્રેરો શુદ્ધ.
રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવુ, એ નથી નાની વાત;
કોણે વઢાએ તમ રાણી, સ્વામી શ્રી જગતાત.
વરૂણે આભ્રણ આપિયાં, રામે કર્યાં પરિધાન;

---

૯. પુછ્યા માટે ઇ૦—હું તમને પૂછુંછું માટે મેં મર્યાદા એમ જાણુશો નહિ.

હવે મારૂ મન માન્યુ, વારૂ દીસે વાન. ૨૩
અગે તમે એવાછો જે, સ્વભાવે શૃગાર;
આભ્રણ તમને શુ ઓપાવે, સ્વામી જગદાધાર. ૨૪
વરૂણ કહેછે વા'લા મારા, આ સમુદ્ર છે અતિ દીન;
સ્વામી શરણુ તમે રાખવો, અત્યત છે આધીન ૨૫
માગન દીધા માટે સ્વામી, હ્દે મ રાખશો રોષ;
બ્રહ્માદિક જો તમને ન જાણે, તો એનો શો દોષ. ૨૬
એમ કહીને સમુદ્રને, લગાડયો સા ચરણ;
સેવક જાણી સાધુને, તમો રાખવોજી શરણુ ૨૭
વરૂણે માગી આગન્યા, રામને કરી રળિયાત;
રામ કહે મારે રીસ નહિ, સમુદ્રની સધાત ૨૮
એ કથા રહી એટલે, વાનર કરે છે વિનોદ;
રામજી આગળ રમેછે, તે મન પામી મોદ ૨૯
લકામા જઇ એ વાનરા, સબળ કરેછે સોર;
રાક્ષસને મારી આવેછે, કરી કર્મ કઠોર ૩૦
રાક્ષસીને વાનરડે, નગ્ન કરી નિર્ધાર;
કાપા કરડે ને કરે કડકા, વિવિધ કરે વિહાર ૩૧
રાવણુ કને રોતા આવ્યા, નગરના વાસી લોક;
વાનરે અમો વાજ અણાવ્યા સમળ પામ્યા શોક. ૩૨
કોશીસે કાટકા કરેછે, જાણીએ ઘન બાર,
નગરમા પ્રવેશ પામે, હોય હાહાકાર. ૩૩
સ્વામી તમો સીતા હરી, તે અદ્ભુત કર્યો અન્યાય,
સીતા આપી સતોષો, સ્વામી રાઘવરાય ૩૪
અપરાધ સઘળા ક્ષમા કરશે, જ્યારે નામશો જઈ શીશ;
વચન સુણીને પ્રજાના, રાવણને ચઢી રીશ ૩૫
મારી કાઢો રે મદને, કરે મનુષ્યનુ વખાણ,
સ્વભાવે જે ભક્ષમારે, લેઉ તેના પ્રાણ ૩૬
પછે રાયે તેડાવ્યા તે, શુક સારણ પ્રધાન,
એકાત જઇને કાઇએક કહેછે, નિશાચર રાજાન ૩૭

૩૩ કોશીસે ઇ૦—જાણે બારે ઘન (મેઘ) ચઢીને આવ્યા હોય તેમ કોસીસાં ઉપર કાટકા કરે છે. ૩૭ નિશાચર–રાક્ષસ.

બાઇ જોવા જાઓ કટકમા, વાનરનો ધરી વેષ;
જેમ તમને જાણે નહિ, તેમ જોવા રેપે રેપ ૩૮
વાર્તા સર્વ સાભળજો, જે વાનર કરતા હોય,
ઉતાવળા અહીં આવજો, રખે જાણે કોય ૩૯
મત્રી વળતા ઉચરે, એ સર્વ કાચુ કામ,
આપણે જીતાએ નહિ, રાજીવલોચન રામ. ૪૦
તા મારે સહુકોનો, કરાવોછો સહાર;
અપરાધ કરીને એવડો, કા કહાવો છો કુળઅંગાર ૪૧
એક આણી સુદરી, મરણ પામવા માડ,
રાક્ષસી માત્રને શા ભણી, તમો કરાવોછો રાંડ ૪૨
સ્ત્રી તમારે છે ઘણી, ભોગવવાનો ભોગ,
કુપથ્ય કરીને કા ઉપજાવ્યો, શરીરે સુધો રોગ ૪૩
વિભીષણ ત્યા જઈ મળ્યો, અવિચળ આપ્યુ રાજ;
રામ નામ રહે જ્યા લગે, ત્યા લગે સરિયું કાજ. ૪૪
તમને કુમતિ કા ઉપની જે કર્યું સીતાનું હરણ,
અપરાધ સઘળા ક્ષમા કરશે, જો જાશો શરણ ૪૫
વચન સુણી પ્રધાનના, રાવણને ચઢી રીસ,
અણબોલ્યા તમો જોવા જાઓ, નહિતર છેદુ શીશ. ૪૬
હરિ થઇને હેરવા તે, પરવર્યા પ્રધાન,
કટકમા જઇ સાભળે, રઘુનાથના ગુણગાન. ...
કાયર નહિ કો વાનરામા, દમશો નહિ દીન
આળસુ કો એકજ નહિ, કો નહિ અધમને આધીન
માહોમાહ કહેછે રામજી, ક્યારે વઢવાની દેશો શીખ.
રાક્ષસ માત્રને મારીએ, રાક્ષસી માગે ભીખ
માહો માહે માર મારેછે, ઉન્મતપણે અપાર,
વચન સહી શકે નહિ, અતિ આવર્યો અહકાર.

સેના સર્વ અવલોકતા રે, આવ્યા સુગ્રીવ પાસ;
થરથર લાગ્યા ધ્રુજવા રે, હવે એ કરશે નાશ. ૧

ઢાળ.

હવે નિશ્ચય નાશ કરશે, ભયભીત થયા ત્યાં બેહ;
વિભીષણ પાસે બેઠો છે, ટાળશે સદેહ. ૨
આગળ થઇને ગયા ઉજાઈ, જેમ જાણે નહિ કોય;
વિભીષણ કહે સુગ્રીવને સુણ સેનાપતિ સોય. ૩
તું શાખામૃગ સઘળાને જાણે, નાત જાત ને ભાત;
તું તો ઓળખે છે આવગાને જેહ છે સંગાત. ૪
સુગ્રીવ કહે હું સર્વ જાણું, કુળ ગોત્ર ને ગામ;
ગુફા પર્વત સર્વ જાણું, જે રહે જેણે ઠામ. ૫
આ પેલા બે વાનરા, મોં આગળ થઈ જાય;
તેને તું તો ઓળખે છે, ત્યારે બોલિયો કપિરાય. ૬
એ તો કો નૌતમ દીસે છે, નથી ઓળખતો નિરધાર;
સુગ્રીવે તો સાદ કર્યો, તેને તેણીવાર. ૭
તેને લાગ્યો પૂછવા, શાં તમારાં નામ;
કુળગોત્ર કહોજી તમતણાં, તમો રહો કીએ ઠામ. ૮
ઉતાવળુ નવ ઉપજે, કહેતાં તે ગમકાં ખાય;
વિભીષણ કહે શું પૂછે છે, નથી જાણતો કપિરાય. ૯
મારા વડા ભાઇના, એહ બે પ્રધાન;
શુક સારણ એવે નામે, મોકલ્યા રાજાન. ૧૦
ફરૂં કરવા હરિ થઇને, એ આવિયા અહીં આજ;
વચન સુણીને વિભીષણનાં, કોપીઓ કપિરાજ. ૧૧
શીખ દીધી શાખામૃગને, મારો મોકમ માર;
જે રાવણે મોકલ્યા, એહ આણે ઠાર. ૧૨
વળગ્યા જઇને વાનરા, મોકમ માંડચો માર;
ઢીક પાટુ કોણી ઢીચણિયાં, પ્રહારેના નહિ પાર. ૧૩
ખુચા ગુંથા ચાંપ્યા ચોળ્યા, મસળ્યા કસણ્યા કાય;
ચુથ્યા ચગદ્યા ભીંડચા શીડચા, મોઢે શ્વાસ ન માય. ૧૪
અદ્ભુત કીધા આફળા, શોણિતને વમતા હવા;

મારવાને મોકલેછે, વાનરા તે નવ નવા. ૧૫
પછે મત્રીએ મન વિમાસ્યું, હવે જીવવાની નહિ આશ,
મ મારીશ સુગ્રીવ અમને, અમો છું રામના દાસ. ૧૬
પેટને કાજે મોકલ્યા, અમો જાઉં ત્યાંય;
તુને કહાવ્યું છે કાંઇએક રાવણે, અમો કહેવા આવ્યા આંય. ૧૭
સુગ્રીવે કહ્યું રહો મારતા, સાંભળીએ એની વાત;
કહ્યામાં કાંઇ કૂડુ પડે તો, તમો કરજો ઘાત. ૧૮
પ્રધાન કહે છે સાભળો, રાવણે કહાવ્યુ જેહ;
વાળીને મારે હતી મૈત્રી, પ્રાણ પ્રાપે નેહ. ૧૯
અણવેંચી મીરાત અમારે, બાળપણાં ભલાં હતાં;
માહોમાહે પ્રીત પૂરી, મેં ઘણાં કીધાં વતાં. ૨૦
તે માટે તું આવ અહીંઆં, ભ્રાત મારોછે ભલો;
જેમ વાળી અહીં આવતો, મળવાને મને એકલો. ૨૧
તું આજ આવી મળ મને, સમશુ ધરી રીસ;
ધરે નહિ એ રાજાને, રાંકને નામે શીશ ૨૨
અરે અખિલ પદવી આપુ તને, પરમ પાળુ પ્રીત,
તને સરવસ્વ સોપી સીતાશું, રમું હું રૂડી રીત. ૨૩
એ મનુષ્યને શુ મળ્યો છે, રાજ્યભ્રષ્ટ ને રાંક;
બાપે મારી કાઢિયો, જાણીએ આડો આંક. ૨૪
એને એક સ્ત્રી રૂપિયું, રામા હતુ રત્ન;
તેને હું હરી લાવ્યો, એ કરી શક્યો નહિ જત્ન. ૨૫
ન બાપો ને ન બૈરો, નબળ નિર્ધન નાટ;
તું મહારાજા એહને, મળ્યો છે શા માટ
મળ્ય આવી મને, તુજને અખિલ આપુ રાજ;
સર્વે તને સમરપી, મારે શેર અજાનું કાજ.
વચન સુણીને શુક સારણનાં, સુગ્રીવને ચડ્યો ક્રોધ;
મારવાને મોકલ્યા, બળવંત બીજા યોધ
વળી મોકમ માથા મારવા, પછાડિયા પાષાણ,

---

૨૦ મીરાત–અધિકાર. અમારો અધિકાર અને સંપત્તિ એમાં વતા–અર્થાત્ એની વતીનાં કામ.

ત્યારે લાગ્યા ગાડવા, હવે જાશે પ્રાણ. ૨૯
મંત્રીએ મન વિમાસ્યું, હવે કો નથી રાખણહાર;
રામ ટાળી આપણને કો, નથી કરવી સાર. ૩૦
રાખો રાખો રામજી, અમે પ્રહાર સહ્યા ન જાય;
અમો તમારે શરણ આવ્યા, રક્ષા કરો રાઘવરાય. ૩૧
રામે શ્રવણે સાંભળ્યો, આર્ત્ત શબ્દે સાદ;
કોણ મારૂં નામ લે છે, કરી ગાઢે નાદ. ૩૨
મેલાવી મુજકને લાવો, આવો આણે દ્વાર;
કપિ લેવા મોકલ્યા, મ કરશો કો માર. ૩૩
રામકને ગ્રહી આણિયા, પૂછી પ્રેમે વાત;
કહોરે તમો ક્યાંથી આવ્યા, ભય પામશો મા ભ્રાત. ૩૪
સ્વામી સેવક રાવણના છું, પરવશ ભરવું પેટ;
આજ્ઞાકારી રાવણના, મોકલે ત્યાં જાવું નેટ. ૩૫
રામ કહેછે રૂડી પેરે, સેન જોયું સર્વ;
રાવણને તો જઇ કહેજો, જે કરેછે ગર્વ. ૩૬
જોયું ના હોય તો જઇ જુઓ, કાંઇ રહી હોયે જો ખાંત;
વિષમ દીઠા વાનરા, જે મળ્યા અહીં એકાંત. ૩૭
રાવણને કહેજો જઇ, શું થયું છે મરવા મન;
જે આપતો નથી જાનકી, જોવા જાઇશ જમસદન. ૩૮
મસ્તક તારાં સર્વ છેદીશ, મારીશ રાક્ષસ માત્ર;
કાગડા કૂતરા કરડશે, કુમતિ તારૂં ગાત્ર. ૩૯
જેવું દીઠું હોયે તેવું કહેજો, રાખશો મા લાજ;
જેવા હાથ તમને અડ્યા હોયે, વાનરાના આજ. ૪૦
પ્રધાન કહેછે પ્રભુ મારા, સર્વ કરશું વાત;
જીવશું ત્યાં લગે વીસરશે નહિ, જે કર્યા છે ઘાત. ૪૧
સ્તુતિ કરવા શ્રીરામની, પછે લાગ્યા પ્રધાન;
સ્વામી તમે રાખ્યા જીવતા, અમને આપ્યું જીવિતદાન. ૪૨
રામે દીધી આગન્યા, એને મારશો મા કોય;
જાવા દ્યો એહને જીવતા, જાણ કરે જઇ સોય. ૪૩
જતાં કહેછે સુગ્રીવને, કાંઇ ઉત્તર પાછો આપ;
રાવણને જઇ કહું અમો, તું વચન કહીને વ્યાપ. ૪૪

સુગ્રીન ઉત્તર પાઠો આપે, રાવણુ વાળી પ્રત્યે વિશેષ,
પ્રીત પૂરી પરસ્પરે, રોષ નહિ ત્યા રેશ ૪૫
તે માટે કાઇ એક અધિક કરશુ, ભ્રાત માટે ભેદ,
વાળી પ્રત્યે વિશેષ મારે, એહનાણી વેદ ૪૬
તે મેં મરાવ્યો એકલો, તું સહકુટુબ પરિવાર,
આગળ રહીને રામ પાસે, કરાવીશ સહાર ૪૭
આજ્ઞા માગી આવિયા, શુક સારણુ બે પ્રધાન,
સભામા આવી પડ્યા, જ્યાં બેઠાછે રાજાન ૪૮
બોલાવ્યો બોલે નહિ, શરીરે નહિ સાન,
આખથી આસુ ઝરે, વિપરીત દીસે વાન ૪૯
ઉત્તર કા નથી આપતા, કોની કરોછો લાજ,
હેરૂં કરવા મોકલ્યા'તા, શુ કરી આવ્યા કાજ ૫૦

કડવુ ૪૦ મું.

રાગ

સ્વામીજી હવે શુ પૂછોછો, આ મોટુ ઇધાણુ જી,
મરણુ લગે અમો માર્યા છુ નથી નીસરતા પ્રાણુ જી ૧
વાનરતણી વાત શી કહીએ, તમો જાણોછો તેહ જી,
અહીં એકને અનેક મારિયા, વણુ આયુધ ઉત્રાડે દેહ જી ૨
અમારૂં મન જાણેછે, જે કીધાછે પ્રહાર જી,
હૈયુ ટોકુ બારી ભાજ્યુ મોકમ મુષ્ટિ માર જી
રામ મૂકાવત નહિતો, નો'તી જીવવાની આશ જી,
નામ સાભળી વાનરનું અમો, અતિ પામિએ ત્રાસ જી
તમો તો એક કૂડું કીધુ કર્યું સીતાનું હરણુ જી,
માથે ચઢાવી મૂર્ત્તિતુ લેઇ આવ્યા મરણુ જી
મૂઢપણે માનવ માનોછો, તેતો અશરણુ શરણુ જી,
બ્રહ્માદિક સરખા વાન્છેછે, રામચન્દ્રના ચરણુ જી.
માયાકરી માનુષ્ય થયાછે, એ તો અકળ સ્વરૂપ જી,
અજ્ઞાને અવલોકતા નથી તરણે ઢાક્યો કૂપ જી

---

૧ રાગ-(કોઇ નતમા લખેલો નથી) ૨, હૈયુ ઇ૦-'હૈયાટોડુ'

તે માટે તમે ચરણે લાગો, જઇને માગો માન જી;
કૃપા કરીને તમને દેશે, જાણો જીવિતદાન જી. ૮
એમસાથે રામે કહાવ્યો છે, તમને તો સંદેશ જી;
જો તું જનકસુતા નહિ આપે, તો તુજ પ્રાણ હરેશ જી. ૯
કાગડા કૂતરા ને સિયાળા, કરડશે તારી કાય જી;
મિથ્યા હઠ કરેછે મૂરખ, પાપી પ્રેરો પાય જી. ૧૦
વિભીષણ પાસે બેઠો છે, સર્વ શીખવે ભેદ જી;
રામે રાજ્ય આપ્યું છે અવિચળ, એ તો વાણી વેદ જી ૧૧
આપણે એ પ્રત્યે નહિ ચાલે, જો સાહ્ય કરે ત્રિલોક જી;
શામાટે સહુકોને સ્વામી, સબળ પમાડો શોક જી. ૧૨
વાનરવેરી વસમા દીસે, કોણે કળ્યા ન જાય જી;
એ સાથે શ્યા વેર વસાવ્યું, અણપૂછે અભિપ્રાય જી. ૧૩
રાવણ કહેછે અરે મૂરખો, થયાછો અતિ અજાણ જી;
મુજ આગળ માણસતણું, વળી વળી કરો વખાણ જી. ૧૪
દેખાડો તે સેના સઘળી, કેવો છે તે રામ જી;
ઉંચા ચઢીને જોવા લાગ્યા, તતક્ષણ તેણે ઠામ જી ૧૫
મંત્રી કહેછે મહારાજાને, આ ઇંદિવર ઘનશ્યામ જી;
સિંહાસન સોનાને બેઠા, દેખી મોહે કોટિકામ જી. ૧૬
ચાપ બાણ ચઢાવી બે બાંધવ, તમઉપર અતિ રીસ જી;
કહેછે આણે એકે બાણે, દશે છેદીશ શીશ જી. ૧૭
લક્ષ્મણજીની જમણી પાસા, બેઠા સુગ્રીવ શૂર જી,
ત્રણલોકને ત્રાસ પમાડે, કર્મ કરીને ક્રૂર જી. ૧૮
ની ડાબી પાસા બેઠો, અંગદ જે યુવરાજ જી,
એ કરી અનુક્રમે દેખાડ્યો, સઘળો સભાસમાજ જી ૧૯
ળી પાસા ભભેરે છે, વિભીષણ તુજ ભ્રાત જી,
ર્મ કરીને અમો મરાવ્યા, વાનર પાસે વિખ્યાત જી. ૨૦
આગળ કરજોડી ઉભો છે, અંજનીતણો કુમાર જી;
ાડી ઉજ્જેળી લંકા બાળી, પ્રૌઢ હણ્યા પ્રધાન જી. ૨૧
એક એક પ્રાયે અધિકા છે, પરાક્રમનો નહિ પાર જી;
લઢવાને વિહ્વળ થયા છે, મોકમ કરવા માર જી. ૨૨

---

૧૦. પાપી ઇ૦—એ પાપી રાવણને અમારા ચરણને વિષે પ્રેરો—મોકલો.

તે માટે તમો સીતા આપી, જઇને લાગો પાય જી,
તને અખિલ રાજ્ય આપશે, રામ અયોધ્યાએ જાય જી ૨૩
કર તમારા ભાજી નાખશે, ભોગળ સરખા ભારે જી,
મસ્તક દશે ઉખેડીને, નાખશે એકે વાર જી ૨૪
વાનરા તો વાટ જુએછે, સીતાપતિ દે શીખ જી,
ન રાક્ષસી પૃથ્વી કીજિયે, તેની નારી માગે ભીખ જી ૨૫
એવુ કહેતા રાવણ કોપ્યો, પ્રધાનને કરે પ્રહાર જી,
મોકમ તે મારવા માડ્યો, આક્રદ કરે અપાર જી ૨૬
રાવણ તો હેઠો ઉતરિયો, રાજસભામા આવ્યો જી,
સિંહાસન ઉપર જઈ બેઠો, ભતો કાએ ન ભાવ્યો જી ૨૭
રામ કહેછે વિભીષણને, કહે લકાનો ભેદ જી
રાવણ કેવો ને લકા કેવી છે, વાણી તારી વેદ જી ૨૮
દશ મસ્તક ભુજ વીશ છે, કાયાએ છે કાળો જી,
અજનાચળ પર્વત જેવો છે, જાણે જમનો માળો જી ૨૯
રામ કહેછે લકા જોવાનુ મારૂ થયુ છે મન જી,
રાવણતણા ભુવન કેવા છે, તે કીજે અવલોકન જી. ૩૦
હનુમત ઉપર રાઘવ ચઢિયા, નીલ ઉપર નિજ વીર જી,
વાનર સઘળા સાથે તેડ્યા, સ્વામી શ્યામશરીર જી ૩૧
વનફળ વાનર ભક્ષ કરેછે, તરુવરડાળી ભાજે જી,
વડવાઇએ વળગી રહ્યા છે, મેઘતણી પેરે ગાજે જી ૩૨
કૌતુક કોટિ કરેછે વાનર, વનફળના કરે પ્રહાર જી,
રામચદ્રજી કૌતુક જુએ છે, પામે મોદ અપાર જી ૩૩
વિભીષણ કહેછે આ લકા સોનાની શ્રીકાર જી,
સભામા રાક્ષસ બેઠા છે, તેનો ન આવે પાર જી ૩૪
રામે રાવણ દૂરથી દીઠો, આવરિયો અહકાર જી,
રામ કહે હેઠા ઉતરિયે, વરસશે ઘનધાર જી ૩૫
ચોપાસા વિદ્યુત ઝળકે છે, વળી વળી કરે ચમત્કાર જી,
એ કાળમેઘ આવ્યો દીસેછે, ગાજે છેઅપાર જી ૩૬
ફોરા પણ પડેછે કાંઇએક, અદ્ભુત એ ઉત્પાત જી,
વિભીષણ કહે એ શુ કહોછો, વણ વિચારે વાત જી ૩૭

૩૭ એ ઉત્પાતજી–'ઉ કાપાતજી' પ્ર ૩ જી

નાચે મેઘ એ મેઘાડંબર, છત્ર ધર્યું મુજ ભ્રાત જી;
અંધકાર તેણે દીસે છે, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત જી. ૩૮
સ્વામીજી રાક્ષસ ગાજેછે, નોહે મેઘનો નાદ જી;
અન્યોઅન્યે ઉચે સ્વરે કરી, સમળ કરેછે સાદ જી. ૩૯
કાનતણાં કુંડળ ઝળકે છે, વિધુત્ નહિતો એહ જી;
ફેરાં તે બાણુ આવેછે, રખે જાણો મેહ જી. ૪૦
રામચંદ્રને લંકા સઘળી, વિભીષણ દેખાડે જી;
આ રાવણ સામો દીસે છે, બેઠો છે તન જાડે જી. ૪૧
જમણી પાસા જે બેઠા છે, તે પ્રહસ્ત પ્રધાન જી;
શુક સારણ ને જાંબુમાલિ, સુમાલિ માલ્યવાન જી. ૪૨
લંકા આખીએ દેખાડી, મણીમય મેહેલ અવાસ જી;
તે આગળ કાંઇએ ન પોસાએ, સ્વર્ગ ને કૈલાસ જી. ૪૩
દેખીને દિગ્મૂઢ થયા છે, ત્યારે રાઘવરાય જી;
વૈભવ રાવણનો સર્વ જોયો, શોભા કહી ન જાય જી. ૪૪
રાવણ જેવો દીઠો નહિ, બીજો તો ત્રૈલોક જી;
આ વૈભવ મૂકીને મૂરખ, મરવા હીંડે ફોક જી. ૪૫
ધન્ય ધન્ય રે દશશિર તું, વૈભવનો નહિ આંક જી;
ત્રણ લોકની શોભા સઘળી, અહીં છે આડો આંક જી. ૪૬
સર્વે મૂકીને એ મરશે, મને દુઃખ અતિ થાય જી;
શીખામણ દેવાને એને, અહીં થકો કો જાય જી. ૪૭
જનકનંદિની મને આપે, તો અહીંથી પાછા વળીએ જી;
વેર સઘળું વીસારીને, ભાઈની પેરે ભળીએ જી. ૪૮
એમ કહીને હેઠા ઉતરિયા, જોઇ પર્વત આખો જી;
સીતા આપે તો મેળ કીજીએ, વાત વઢવાની રાખો જી. ૪૯
વિષ્ટિ કરવાને મોકલીએ, જોઇને વાનર ડાહ્યો જી;
સુગ્રીવને કહેછે શોધી કાઢો, સેના સઘળી ગાહો જી. ૫૦

---

૩૮. રાવણના મેઘાડંબર છત્રને તથા બીજા સાહિત્યને જોઇને રામે
રેલા તર્કનો છેકાપન્હુતિથી વિભીષણ ખુલાસો કરેછે. નાચે ઈ૦. ૫૦. ગા-
હો-પ્રવેશ કરો, અર્થાત્ સઘળી શેનામાં ફરીને જુઓ.

કડવું ૪૧ મું.

એકતાળી

એટલા ગુણનો તેણ જોઇએ, કુલિન હોયે કોય,
સદાચારી ને સત્યવાદી, ઉભયપક્ષ સુધી હોય ૧
વળતો તેને ઉત્તર ઉપજે, ગાજ્યો બીનો ન જાય
આપણ ઉપર એકમન હોયે, પ્રાજે કયમે ન થાય. ૨
ધન દેખીને પલટાએ નહિ, લાલચ કરી ન લાગે,
અજિયા દેખી ભય નવ પામે, મે આગળ માન ન માગે ૩
દીન દામણો દીસે નહિ, ને સભામા બેઠો સોય,
ઇંદ્રિ સઘળીએ વશ હોયે, મન તેનું ન ખોય ૪
આપણો હિતકારી હોયે, જેણ માને મન,
ત્યા આગળ મોકલવો તેને, જે બોલે જુગતું વચન ૫
પ્રધાનવટી પૂરી આવડે, જે હોય રાજકુમાર,
મોટાને મોઢે બોલતા, ઓસરે નહિ લગાર ૬
એટલા તો ગુણ અગદમા છે, સુગ્રીવ વાણી બોલે,
વાલિનંદન પરમ પરાક્રમી, નહિ મે તેને તોલે. ૭
જેને બાપે રાવણ રાખ્યો, કક્ષાપટ ખટમાસ,
તે અગદ તો ઉત્તર આપતા પામે નહિ મન ત્રાસ ૮
રામે સાદ કર્યો અગદને, અરે વાલિકુમાર,
પિતાતણું તો વેર વીસાર્યું, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૯
વેગે જાતુ વિષ્ટિ કરવા કર રાવણ ને જાણ
જનમ્નદિનિ જો નહિ આપે, તો તો લેશે પ્રાણ ૧૦
રાક્ષસ માત્રને મારશે, સરશે સુરના કાજ,
વિભીષણને અભિન આપશે, લમ્કેરૂ કાજ ૧૧
આજ્ઞા માગી અગદ ચાલ્યો, ઉત્પતિયો આકાશ,
દેખી રાક્ષસ દોહશ નાશ નિશ્ચે કરશે નાશ
લકામાહે પ્રવેશ પામ્યો હવો હાહાકાર,
પળી પાનરો બીજો આવ્યો પરાક્રમનો નહિ પાર ૧૨

---

૧ ઉભયપક્ષ સુધી–માના તથા બાપના બન્ને પક્ષ સુધી કુળવાન વગેરે ગુણવાળો હોય ૨ વળતો ઇ૦–પ્રશ્નનો જવાબ ઘટે તેવો જેને સૂઝી આવે એવા

એક આગે આગ્ગો હતો એવો, તેણે લંકા બાળી;
વાડી ઉજ્જેળી મંત્રી માર્યા, શોભા સઘળી ટાળી. ૧૪
પોળે આવી રહ્યો ઉભો, જઇ કહ્યું રાવણને જાણ;
રાવણ કે' એને આવવા મ દેશો, લેજો એના પ્રાણ. ૧૫
રાક્ષસ કહેછે રહેરે ઉભો, એ મોટો રાજદ્વાર;
વનચરને પ્રવેશ પામવા, અહીં નહિ અધિકાર. ૧૬
પરાણે પોળમાં પેઠો, લોપી રાયની આણ;
દ્વારપાળ સઘળા સંહાર્યા, ઉતાર્યા પણ ઘાણ. ૧૭
રાજા આગળ ઠાલે હાથે, ન જઇએ નિરધાર;
નાળિકેર મસ્તક મહા મોટાં, આગળ કર્યાં અંબાર; ૧૮
રાવણે રચી છે માયા, જેમ જાણ્યું ન જાય;
દશ મસ્તક વીશવીશ ભુજ, સઘળે રાવણ રાય. ૧૯
સભામા સહુ સરખુ દીસે, કરે કો કોશું વાત;
અંગદ ત્યારે વિસ્મય પામ્યો, આ મોટો ઉત્પાત. ૨૦
અંગદ કહેછે આવડા રાવણ, ક્યાંથી અસખ્યાત;
ભૂંડી ભૂંડણી હતી કે કૂતરી, આ રાક રાવણની માત. ૨૧
માંજારી હતી કે શિયાળણી, જે આવડા રાવણ જણિયા;
કુળને કલંક લગાડવા, તેહ જાણજો રણિયા. ૨૨
ધન્ય ધન્ય સિંહણી કૌશલ્યા, જેણે એક જણ્યો સિંહરામ;
સઘળા કારજ કરવા સમર્થ, નિર્મળ જેનું નામ. ૨૩
મેં તો રાવણ ત્રણ સાંભળ્યા, એક મારે બાપે,
છ મસવાડા કક્ષાપટમા, રાખ્યો પ્રગટ પ્રતાપે. ૨૪
બીજો રાવણ બાંધી મૂક્યો, શૂર સહસ્રાર્જુન,
ત્રીજો ચોર સીતાનો સુણિયો, જેને હણશે જગજીવન. ૨૫
ત્યારે રાવણ લજ્જા પામ્યો, કીધુ એક સ્વરૂપ;
અંગદ આગળ આવી ઉભો, દીઠો દશશીશ ભૂપ; ૨૬
અરે વનચર અતિશે ઉન્મત્ત, બોલે આળપંપાળ;
મને તું તો નથી જાણતો, જે હું કોપ્યો કાળ. ૨૭
સભામાંહે રહેતું શું જાણે, જેને રહેતું રાન;

---

૮. નાળિકેર ઈ૦–દ્વારપાળનાં મસ્તક રૂપી મહામોટાં નાલિયેરનો રાવણના આગળ ઢગલો કર્યો. ૨૨. માંજારી. ઈ૦–"સુઅરી હતી કે શિયાળણી હતી" પ્ર. ૩૭.

રાજ્યભ્રષ્ટનો સેવક થઇને, તું આવ્યો છે આજ ૪૩
મારે દશ મસ્તક ને વીશ ભુજ, મનુષ્યને ભુજ બેહ,
મારે સેના રાક્ષસની, અતર મોટો એહ ૪૪
ઈંદ્રિ વરણુ વાયુ વિશ્વાનર, ધનદ રૂદ્ર દિગ્પાળ,
તે સેવા કરે સહુ મારી, મને માની કાળ ૪૫
એકે વારે વાનર સઘળાનો, સહેજે કરૂં સહાર,
ઘણા દિવસના રાક્ષસ ભૂખ્યા, હળવે કરશે આહાર ૪૬
મનુષ્યમાત્રને મરણુ પમાડુ, તો હું રાવણુરાય,
ત્રૈલોક કંટક જગત જાણે, કોણે કળ્યો ન જાય ૪૭
જનકનંદિનીને કેમ આપુ, જે મેં કીધુ હરણુ,
જેહતણે વિરહે કરીને, ક્ષણુમા પામું મરણુ ૪૮
મહાનુભાવ મૂકે નહિ કઇએ, જે કીધા અંગીકાર,
પ્રાણુ તજે પણુ પ્રીત તજે નહિ, વીરતણો વહેવાર. ૪૯
રાંકતણે ઘેર રતન છાજે? જે રાજે રાજદ્વાર,
અમ સરખાને એવી જોઇએ, સીતા સરખી નાર ૫૦

કડવું ૪૨ મું.

રાગ મારૂ

અગદ કહેછે રે રે મૂરખ, શુ વખાણેછે આપ,
દરે દરે દેડકા ન હોયે, કઇએક હોયે સાપ ૧
સીતાને શુ સ્ત્રી માને છે, જે જગતની માત,
રામને શુ મનુષ્ય માને છે, જે જગજીવન જગતાત ૨
ઐરાવત હસ્તી માને છે, ઉચ્ચૈઃશ્રવા તોખાર ?
ગંગાને નદી માનેછે, કલ્પતરૂ વૃક્ષ ડાળ ? ૩
કેશે આંખે થયો આંધળો, હૈયાની કા ફૂટી?
તારો વાંક નહિ મહામૂરખ, દોરડી તુજ તૂટી ૪
મહાનુભાવની મતિ પલટાએ, જ્યારે હોય ભુંડુ હોનાર,
કહ સાથે શા માટે મદમતિ, આળ કરે નિરધાર ૫
પેતા મારો મારી એણે, કીધો છે ઉપકાર,
નરકતણો અધિકારી હતો, મુક્તિ મોકલ્યો સાર ૬
તને પણુ તે તો મોકલશે, જ્યા છે મારો બાપ,

ઘણા દિવસનો ઘડો ભરાણો, એકઠું કીધું પાપ ૭
હમણા હું તને હણુ હેનામા, ક્ષણુ ન લાગે વાર,
રામચન્દ્ર હણવા દોડે છે, તને તો નિરધાર ૮
તોએ તેવા ઉપર મારે, મન વિમાસુ વાત,
તું છે ત્યાર લગે જીવતો, વાળી મારો તાત ૯
તુને જાતો દેખી દે છે, વાળીતણુ ત્યા નામ,
તુ મુએ તેને શુ સભારે, થાય કૂડુ કામ ૧૦
કલાપટ રાખ્યાની તને, કીર્ત્તિ છે સસાર,
તે માટે હું નથી મારતો મૂરખ તો આ હાર, ૧૧
રાક્ષસમાત્રને મરણુ પમાડુ, લમ જળનિધિમા બોળું,
તારા દશે મસ્તક છેદી, પાગે કરી મહી રોળુ ૧૨
સુણતા રીસ ચઢી રાવણને, અધર પીસીને દત,
ખડ્ગ કાઢીને રહ્યો ઉભો, હમણા આવ્યું અત ૧૩
પ્રહસ્ત પ્રધાને રાખ્યો વારી, દૂત ઉપર શી રીસ?
તમો કરે કરીને એનું, છેદવુ નહિ શીશ ૧૪
સ્વસ્થ થઈ બેસે સિહાસન ધીરજ ધરીને ગાત,
અગદ પ્રત્યે એણીપેર બોલ્યો, રાવણુ વળી વચન ૧૫
વાળી મારો મિત્ર હતો, પ્રાણુ પ્રાગે પ્રીત,
ભત્રીજો તું મારો થાએ, રહે તું રૂડી રીત ૧૬
અભિન્ન રાજ્ય આપુ લકાનું સોપી તુજને ભાર,
હું સીતા સાથે અહરનિશ, કરૂં વિવિધ વિહાર ૧૭
સુગ્રીવને મારી સોપુ તને, કિષ્કિધાનું રાજ,
મારી પાસે જો તું આવે, સરે સઘળુ કાજ. ૧૮
રાજાભક્તની સેવા કરતા, આમુ દૂષણ લાગે,
તારો પિતા મહારાજા હતો, કપિમાત્રો આગે
મનુષ્યો તું શુ મળ્યો છે, જે સુગ્રીવનો મહામિત્ર
જેણે તારો પિતા મરાવ્યો, કહીને વચન વિચિત્ર
આવ બેસ સિહાસન આવે, પગ તું ત્રિલોક,
મૃતપને મળી મનુષ્યો, શો પામે છે શોક

---

૯ તોએ ઇ—તું એનો છે તોય તને જોઇને હું મારા
મનમા વિમાસુ છુ કે તું છે ત્યાં લગી મારો બાપ જીવતો છે મારે—

વચન સુણીને રાવણનાં, અંગદને ચઢચો ક્રોધ;
ફટ રે મૂરખ એ શું બોલ્યો, વચન વિષે વિરોધ. ૨૨
રામચરણ તજીને તુને, મળ્યુ કયમ મદ;
તારો તો અંત આવ્યો છે, કોપ્યા શ્રી ગોવિંદ. ૨૩
મરતા મૂરખ જેમ તેમ બોલેછે, થયો છે સન્નિપાત;
તારે કહે કાઇએ નવ રોયે, જનકસુતા મુજ માત. ૨૪
કરી દીવો તું કૂપે પડેછે, જાણી પ્રીછી જેમ;
પતંગિયો પડે દીવામા, તું મરવા ઇચ્છે છે તેમ. ૨૫
રાક્ષસમેધ માંડયો છે રામે, તું વડો પશુ મા'મૂઢ;
પૂર્ણાહુતી તારી તો કરશે, સ્વામી ગરૂડારૂઢ. ૨૬
પથ્યનો પાનારો તારે, વાયો નહિ તો કોય;
જે તુંને દે સાચી શીખામણ, સહુકોને સુખ હોય. ૨૭
કામ તારી કેડે પડયો છે, વળગ્યો છે થઇ ભૂત,
તને મરાવવાને મતિ ફેરવે, પાપ કરે અદ્ભુત. ૨૮
પેલા ભવનું પુણ્ય પ્રગટયુ છે, જે ઘેર બેઠા આવ્યા રામ,
બ્રહ્માદિક સરખા સમરે છે, સીતાપતિનુ નામ. ૨૯
વૈદનુ બોલ્યુ વિષ લાગે, જેને આવ્યુ મરણ;
રૂડા માટે કહુંછુ તને, તું આવે રામને શરણ. ૩૦
તે તને વા'લું લાગેછે, જે બોલે છે ગમતુ;
તેણે કરીને તન તારૂ, હીંડે દોદશ ભમતું. ૩૧
રાક્ષસકુળ વન વૃદ્ધિ પામિયુ, ત્યા તું ક્રૂર કુઠાર,
અપરાધ એક તો તેં કીધો, ને સહુનો થાશે સંહાર ૩૨
આગે એક વાનર આવ્યો હતો, તેનું કો ન જાણે નામ,
હુતકારીને મેં મોકલ્યો હતો, તેણે કેવા કીધા કામ. ૩૩
એથી અસંખ્ય આવશે અધિકા, કટકો નહિ આવે ભાગ,
તુ મૂંઢપણે મોહે પડયો છે, લગાડીને આગ ૩૪
રીસ ચઢી રાવણને ત્યારે, સેવકને કરે સાન;
બળે કરીને બાંધો એને, આણે છે અભિમાન. ૩૫
દશ સહસ્ર રાક્ષસ ત્યારે ઉઠયા, ક્રૂર કરીને ક્રોધ,
વડીવારનો કરે વડાઇ, મારે સઘળા જોધ. ૩૬
સાથે સઘળા આવી વળગ્યા, વરૂતણી પેરે વીર;

કટકા કરીને વેહેંચી ખાઇએ, વાનરતણું શરીર. ૩૭
વળગવા દીધા સઘળાને, પ્રૌઢ કરીને પાણ;
એકે વારે સર્વ બચાવ્યા, બોલો જય જય વાણ ૩૮
મંડપ ફોડીને થયો મોટો, ઉત્પતિયો આકાશ,
રાક્ષસ જે કો વળગ્યા હતા, તેનો કીધો નાશ. ૩૯
રાઘવજી તો મુજને કહેશે, નગરથકી તું આવ્યો;
મારે કાજે વસ્તુ અનુપમ, ભેટ બલી કાઇ લાવ્યો. ૪૦
શરીર સઘળાં મળી ગયાં રે, રહ્યાં કર ઉપર શીશ;
નાળિયેર સરખાં સઘળાએ, જાણે કમળ ચઢાવ્યા ઇશ ૪૧
જય જય રામ જય રામ જપીને, ચચળ ચાલ્યો જાય;
રામચંદ્રને ચરણે લાગ્યો, હૈયે હરખ ન માય. ૪૨
આગળ લા આણીને કીધો, મસ્તકનો અબાર;
સ્વામીજી એ મેળ થયાનો, સુધો સમાચાર. ૪૩
કોનુ કહ્યુ ન માને મૂરખ, મરવા થયું છે મન,
જેમ રોગીને રૂચતુ ન આવે, વૈદ્ય જમાડે અન. ૪૪
વૃદ્ધતણું તો બોલ્યુ ન ગમે, નકટ નાની નાર;
પતિતનું બોલ્યું મૂરખને ન ગમે, ભગ્ન ઘડે જેમ વાર ૪૫
રામ કહે આપણ શુ કીજે, મેં રૂડા માટે કહાવ્યુ,
એનો વૈભવ એ ભોગવે, મારા મનમા આવ્યુ. ૪૬
સુંદરકાંડ થયું પરિપૂરણ, સુણતા પહોચે આશ;
સુખ સંપત્તિ ધન ધાન્યજ પામે, અંતે વૈકુંઠ વાસ. ૪૭
જન્મકોટિના પાતિક બાળે, ટાળે જમનો ત્રાસ;
એકમનો થઈ સાભળે. આણી દૃઢ વિશ્વાસ. ૪૮
રામકથા રસ પાવન પીતાં, ઉપજે અતિ ઉલ્લાસ,
કર જોડીને વિનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ. ૪૯

સુંદરકાંડ સમાપ્ત.

---

૪૩. સ્વામીજી ઇ૦-હે સ્વામીજી! રાવણ સાથે મેળ થયાનો સુધો (પ્રત્યક્ષ) સમાચાર એ (આ મસ્તક) છે અર્થાત્ આ રીતે તેમને માર્યા વિના ઠાર્યે થવાનું નથી. ૪૫. ભગ્ન ઇ૦-ભગ્ન (ભાગેલ) ઘડે જેમ વાર (પાણી) ને નગમે તેમ

युद्धकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

જનકસુતાપતિ ચરણકમળને, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ;
શ્રીગુરૂ ગણપતિ સરસ્વતી સમરી, ગાવા હરિગુણ ગ્રામ. ૧
સુંદરકાંડ થયું પરિપૂરણ, યુદ્ધ કહેવા સુજ મન;
વાલ્મિકિને વંદી પહેલાં, કહું કથા પાવન. ૨
અગદ વિષ્ટિ કરીને આવ્યો, લાવ્યો એ એંધાણ;
રાવણ કાંઈ કહ્યું ન માને, પાપી પામર પ્રાણ. ૩
મસ્તકનો આણીને કીધો, આગળ એક અબાર;
શ્રીફળ મેલીને શ્રીહરિને, જાણે કર્યો નમસ્કાર. ૪
માર્યા વિણ મૈથિલી ન આપે, એ તો વાણી વેદ;
તે માટે દશે શિર એનાં, પ્રભુજી કીજે છેદ. ૫
જેમ વૃદ્ધ પુરૂષનું બોલ્યુ ન ગમે, નાની હોયે નાર;
રોગીને જેમ વચન વૈદ્યનું, અબુજપત્રે વાર ૬
પંડિતનું બોલ્યુ મૂરખને, સતીનું વ્યભિચારિણીને જેમ;
કાણે ઘડે પાણી થોભે નહિ, દુષ્ટને શીખામણ તેમ. ૭
એ અધમ હિતવચને નવ રાચે, મરવા થયુ છે મન;
યુદ્ધતણી કરો સામગ્રી, સ્વામી જગજીવન. ૮
અંગદ ગયા પછી દશમસ્તકે, તેડાવ્યા સર્વ પ્રધાન;
હવે શુ કરવું ઘટે, કહો મત્રી મતિમાન ૯
પ્રહસ્તને તો પહેલું પૂછે, પરમ ધરીને પ્રીત;
મેં હરણ કીધુ સીતાનું, એ વાત થઈ વિપરીત. ૧૦

---

૧. ગ્રામ–સમૂહ. ૨. સુંદરકાંડ ઇ૦.–સુંદરકાંડ થયું સંપૂરણ પ્ર. ૪ થી. પહેલાં–પહેલી પ્ર ૪. પાવન–સબધ. પ્ર. ૧ ૩. રાવણ કાંઇ ઇ૦–રાવણ કાંઇ કહ્યું નવ માને પ્ર. ૪ થી ૫. માર્યા ઇ૦.–રાવણ મૈથિલી નવ આપે પ્ર. ૪ થી ૬. અંબુજ–કમળ. વાર–પાણી.

મનુષ્ય મેળી વાનરદળને, આવ્યો આણી તીર,
યુદ્ધ કરવુ એ સાથે પળે, ધારીને મન ધીર ૧૧
પ્રહસ્ત કહેછે સ્વામીજી, તમે શે ધરોછો શોક,
શાખામૃગનું શુ હણવુ છે, જો જીત્યુ છે ત્રૈલોક ૧૨
સીતાનું તમે મન મનાવો, શ્રમ સફળ જે થાય,
પછે માનવ માત્રને હણશુ, શે શોક ધરોછો રાય. ૧૩
સ્વભાવે જે આહાર આપણો, તેનું તો શુ હણવુ,
તાળિયે જે નાશ જાયે, તેને મન નવ ગણવુ ૧૪
એવુ કહીને રહ્યો અણબોલ્યો, પછે પૂછ્યુ જાંબુમાળી,
આતા! તેં શીખામણ દેવી, ઉત્તર મુજને વાળી ૧૫
વાનરે સહુ વાજ અણાવ્યા, દૈવ દુર્બળ જાણી,
જનકનંદિની મેં ન આપવી, સત્ય સત્ય એ વાણી ૧૬
જાંબુમાળી કહેછે જો તમો, જનકનંદિની ના'લો,
તો તો શો સંદેહ વઢવાનો, યુદ્ધ કરવાને ચાલો ૧૭
ધૈર્ય ધરીને રહો રાજાજી, સીતાને સંતોષો,
વાનરશુ વઢે સ્વજન સહુકો, નેમ ધરીને પોષો. ૧૮
વિદ્યુતમાળી પ્રત્યે વળતું, વદે વસુધાધીશ,
વાનરને ગાજતા સાંભળીને, શુ નથી ચઢતી રીસ? ૧૯
શાખામૃગ તો સાદ કરેછે, કરવાને સંગ્રામ,
રાક્ષસકુળ અવતાર ધરીને, શે નિગમશો નામ! ૨૦
તમસારૂ મેં અમર સધાતે, ખાત કરીને ખોલ્યુ,
રાક્ષસતણું રાજ્ય સોંપીને, ધન સઘળુ એ ફોલ્યુ ૨૧
એક દિવસને કાજે સેવક, સઘળા સાથે રાખ્યા,
તે અવસર આજ આવ્યો છે, બોલ એવા ભાખ્યા ૨૨
વળતો વિદ્યુતમાળી બોલ્યો, રાય કરો કાં રીસ?
પ્રાણ આગ્યા ઉલંઘે તમારી, સહુમેં નામે શીશ ૨૩

વાનરમાત્રને વેંચી આપો, અમો કરીશુ આહાર,
મનુષ્યતણું છે શુ એ મારવુ, સે'જે કરે સહાર. ૨૪
શુક સારણને પૂછે પ્રેમે, વીરા કહોને વાત,
મનુષ્ય સઘાતે વૈર આપણે, વાનરશુ વિખ્યાત. ૨૫
શુક સારણ કહેછે સ્વામીજી, કાં કરો છો કાણ્ય,
જનમ તેને મરણ સહુ, સત્ય સત્ય એ વાણ્ય. ૨૬
જાણીને જો જાનકીનું, હરખે કીધુ હરણ;
મોહ્રા આગળ મારીચ મામો, મૃગ પણુ પમાડયો મરણ ૨૭
સૂર્પણખાના સહેજે છેદ્યા, એકે બાણે નાક ને કાન;
તેણે આવી તમો ભંભેર્યા, તોયે ન વળી સાન. ૨૮
આગે અમો ધણીએ કહ્યુ છે, ત્યારે તમો કરી છે રીસ;
હવે કાંઇએ જો કહીએ તો, મોત ચઢે અમારે શીશ ૨૯
ધીરજ રાખીને યુદ્ધ કરવુ, સરજ્યું કોયે ન છૂટે;
નિમિત્તમાત્ર તે મનુષ્ય માનો, મરવુ છે વણખૂટે. ૩૦
એમ અનુક્રમે સઘળાને પૂછી, પેરે પેર પ્રધાન,
બુદ્ધિ આપ આપણી અનુસારે, પ્રીછવિયો રાજાન. ૩૧
પછે વૃદ્ધ પ્રધાનને પૂછ્યુ, માનો કાકો માલ્યવાન,
આયો તેડી આદર કરીને, બેસાડી સન્નિધાન ૩૨
કહોજી ક્યમ કરવુ હાવે, દૈવ દુબળો જાણી;
વાનર સાથે વૈર આપણે, જે પણુ પામર પ્રાણી ૩૩
આહાર આપણો આપણ સાથે, સબળ કરે સગ્રામ;
એ અમને આશ્ચર્ય લાગે છે, કાયર સાથે કામ ૩૪
સાગર ઉતરી આપણે કાંઠે, કપટ કરી અહીં આવ્યા,
કોશીસે બેઠા ગાજે છે, મારે મન નવ ભાવ્યા ૩૫
બુદ્ધિવત જાણીને તમને, પૂછુછુ પણુ પ્રીત;
વિચારીને ઉત્તર આપો, જાણો જેવી રીત. ૩૬
માલ્યવાન્ કહેછે સુણ્ય રાવણ, શુ પૂછે છે ભૂપ;
ચોપાસેથી ભુવન લાગ્યુ, ખણવા બેસે કૂપ ૩૭

---

૨૭ મામો–માર્યો મૃગપણુ–મૃગ પ્ર ૪ થી ૨૮ મોત ચ૦–ચઢે અમારે શીશ પ્ર ૪ થી ૩૨ માનો–માતાનો. સન્નિધાન–પાસે.

પહેલું કાં પૂછ્યું નહિ અમને, જ્યારે કીધું હરણ;
મૂર્ત્તિવંતું માથે ચઢાવી, મૂરખ લાવ્યો મરણ. ૩૮
દૂધ દીઠું પણ ડાંગ ન દીઠી, લોચનવીશ થયો અંધ;
કર દીવો ને કૂપે પડે છે, મિથ્યા માંડયો ધંધ. ૩૯
ભુવન તારે નાર નથી શું, પ્રથમ થયો જે યોગી;
અપશુકન તારે મરવાના, પથ્ય વિના જેમ રોગી ૪૦
નકટી બૂચી તને મળી સામી, જ્યારે ચાલ્યો હરવા;
બીજાને પૂછી શું કરશો, જો મન થયું છે મરવા. ૪૧
વિષ સ્ત્રી ને જળ તે અગ્નિ, મરણ સમાગમે હોય;
પરનારી તે કુળ આખાને, નાશ કરે પણ સોય. ૪૨
એક માનુષી માટે સઘળી, રાક્ષસી થાશે રાંડ;
વેર એવડું સહુ સંઘાતે, જે મરણ પમાડે માંડ. ૪૩
હજી કાંઇ વંઠ્યું નથી વીરા, સીતા સોંપી સતોખો રામ;
વરામો પડયો કહી વા'લા, પ્રભુને કરો પ્રણામ. ૪૪
અમર કાજ અવતાર ધર્યો છે, આપણુને દેવા દંડ;
જેને રોમકૂપ વસેછે, કોટિ કોટિ બ્રહ્માંડ. ૪૫
આગે અમશુ એણે યુદ્ધ કર્યું છે, ચક્રે કરી માર્યો માલી;
તને હણવા માયામાનુષ્ય, વેષ ધર્યો છે વાળી. ૪૬
કામ તારે વેરી વસમો, મારવા વસિયો મન;
તેને જો જીતે તો તારો, પ્રાણ અચળ રહે તન. ૪૭
કાળરાત્ર તે રાક્ષસકેરી, સીતા સાચી શક્તિ;
તેને માતા કરીને માનો, ભાવેશું કરી ભક્તિ. ૪૮
વૃદ્ધતણું કહ્યું નહિ માને, પછે પસ્તાઇશ તું આપ;
જાણજે જે ઘડો ભરાણો, થયું એકઠું પાપ. ૪૯
દશ કરીને દશે મસ્તક, દોડાવશે દીનબંધુ;
જો તું જઈ ચરણે નહિ લાગે, તો પ્રગટયો પ્રલયસિંધુ. ૫૦

---

૩૯. માંડ્યો–માને પ્ર ૧-૩. ૪૦. યોગી– (સીતાને હરતી વખતે). ૪૨. સમાગમે–સ્પર્શે. પ્ર. ૩ જી. ૪૩. જે ૪૦ –સહેજે. પ્ર. ૧. ૪૪. વરાંસો–ભૂલ. ૪૫. રોમકૂપ–રુવાંટાંનાં છિદ્ર. ૪૬. વાળી–(વળી–ફરીને). ૫૦. દોટાવશે–પ્ર. ૧-૨.

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી

વચન સુણીને મંત્રીતણા, જે અર્થયુક્ત શોભે અતિ ઘણા;
રાવણને ચઢી અતિ રીસ, કાઢ્યું ખડ્‌ગ છેદવા શીશ ૧
રે મૂઢ મનુષ્યનું કરે વખાણ, મારા બળનો થઇ અજાણ,
હમણા તારા લેઉં પ્રાણ, મારી અમર ન લોપે આણ ૨
ક્રોધ લોભ મોહમા મસ્ત, રહે નહિ સાત્વિક ને સત્ય;
એવા કુળમાં થયો ઉત્પન્ન, તામસગુણી હોયે જે અત્ય ૩
અમર થઇ લીધો અવતાર, કરવા રાક્ષસકુળ સંહાર,
તેને ક્યમ કરૂં નમસ્કાર, તજું ક્યમ અતિ અહંકાર. ૪
જનકનંદિની મુજ મન વસી, ઉત્તર હજી ન આપે હસી,
જાણે જુએ છે કસોટે કશી, હું થઈ ચકોર મુખ ઉગે શશિ ૫
રામ માનુષ્યનું છે કોણ ગજું, કોટિ ઉપાય કરે નવ તજું,
અમરને અમો નહિ ભજું, તેને પદમા નહિ પજું ૬
ઉંચા મસ્તક પાછા પડે, કોને ચરણે નવ અડે,
એવા કોણ છે જે ભીરૂભડે, માન્યા માનુષ્ય માથે ચડે ૭
જા તું મૂરખ તેને પાસ, નહિતર તારો કરીશ હું નાશ,
વસીશ મા તું મારે વાસ, અમને તુ દેઇશ મા આશ ૮
વિભીષણ જેમ આગે ગયો, આજ્ઞાકારી અનુચર થયો,
તેને ચરણે નિશ્ચળ થયો, મેં પણ બોલ ન જાયે સહ્યો ૯
રાક્ષસકુળમા નહિ કો રાંક, તેં પણ વાળ્યો આડો આંક,
તારી જનનીનો કાંઇ વાંક, હું પણ ક્રોધ તજું નહિ ટાંક. ૧૦
શિવે વિષ હળાહળ ધર્યું, અગથકી અનગુ નવ કર્યું,
તેમ એણીએ મુજમન હર્યું એના ગુણ સુણતા ચિત્ત ઠર્યું ૧૧
વડવાનળ વારિનિધિમા વસે, અરો પરો અતિ ઉન્મત ધસે,
શોષે જળ કાયાને કસે, સાગર સામુ મનમા હસે ૧૨

---

૧ શોભે–કહ્યા પ્ર ૨ જી ૩ સાત્વિક–સત્વ ગુણ પ્રત ચોથીમા ત્રીજી કડીની લીટીઓ ઉલટ સુલટ છે ૭ પડે–પાછા ચોટે ૯ બોલ–તોલ પ્ર ૨ ૧૧. એણીએ–એ સીતાએ

મહા પુરૂષ જે અગીકરે, પ્રાણુ લગે તે નર પરહરે.
તેને મૂકે નહિ જો મરે, મહાનુભાવ તે ધીરજ ધરે. ૧૩
મૂરખ મુખ આગળથી જાય, તુ તો તેનો સેવક થાય,
મિથ્યા ગુણુ માનુપના ગાય, મરતા કાકા ખીચડી ખાય ૧૪
મારી કાઢચો મા ને બાપ, અપરાધી એમ્બડો આપ,
અનુભવે પૂર્વભવના પાપ, જઇ તુ તેને ચરણે સિર થાપ ૧૫
રાજ્યભ્રષ્ટ અતિ દુર્બળ દેહ, શ્રીવો'ણો એકવચની એહ,
વાનર સાથે વાધ્યો નેહ, અતિ મલિન છે છારી છેહ ૧૬
સીતા સરખી ન ધટે નાર, તેણે આણી આણે હાર,
કોથી હું નવ ખાઉ હાર, મનુષ્ય તે મારે મન ચાર. ૧૭
તુજને જે આપ્યા ભડાર, મનીપણાતણો અધિકાર;
ગજ રથ સેન તીક્ષ્ણ તોખાર, ઉર્ણુ થયો નહિ શિરભાર ૧૮
વળતી બોલ્યો માલ્યવાન, તુને આવરિયુ અજ્ઞાન,
તું ધરેછે જેનું ધ્યાન, તે રામ આગળ માગે છે માન ૧૯
હુ તો કહુછુ રૂડા માટ, કા રાક્ષસકુળ વળાવે ડાટ,
વિભીષણુ બેસશે પટા, એ વાત ધાની છે ધાટ ૨૦
ગુણુ કે'તા અવગુણુ થાય, મૂરખ પોતાના ગુણુ ગાય,
બીજો નથી જીવ્યાનો ઉપાય, સીતા અણુઆપે રઘુરાય. ૨૧
જો તું લાગે રામને ચરણુ, તો તો તું ન પામે મરણુ,
દીનપણે મુખ લેઈ તરણુ, 'મેં માતા માની કીધુ હરણુ' ૨૨
વાનર નહિ એ સઘળા દેવ, પુરૂષોત્તમની કરેછે સેવ,
તુંને હણુશે અવસ્યમેવ, જો ચરણે નહિ લાગે ખેવ. ૨૩
જળમા કઇ તરે પાષાણુ ? જે વાટે વહી ન શકે વા'ણુ,
જેમ અંધ ન દેખે ઉગ્યો ભાણુ, બધિર આગળ વાજે નિસાણુ ૨૪
ખડ્ગ ધરીને રાવણુ ધસ્યો, મનમાહે અતિ ક્રોધજ વસ્યો,
બોનાવ્યો જાણી બુડો ભસ્યો, રાક્ષસકુળમા કાયર કશો ૨૫

---

૧૩ અંગીકરે—અગીકાર કરે ૧૫ અનુભવે-'પરભવે' પ્ર ૪ થી ૧૬. શ્રીવો'ણો ઇ૦—શ્રી વોણો એકજ છે એહ પ્ર ૪ ૨૦ બેસશે—બેસાર્યો પ્ર ૪ ૨૨. મેં ઇ૦—(એ પ્રમાણે કહે) ૨૪ જે વાટે ઇ૦—નહિ વહી શકે પ્ર ૧ ૨૫. બોનાવ્યો ઇ૦—આચરણુ પ્ર ૧ લીમા નથી, જસ્યો—વસ્યો પ્ર ૧–૨ બોલાવ્યા ભણી બુડો ભસ્યો—જેણે તને બોલાવ્યો તેના તરફ તુ બુડો ભસવા લાગ્યો

કા ઉપન્યો કુળ અગાર, મિથ્યા ભૂમિ કરેછે ભાર,
હવે હુ કરૂ તારો સંહાર, હણુતા ક્ષણુ ન લાગે વાર   ૨૬
પ્રહસ્ત કહે પ્રૌઢો પ્રધાન, હણુના જોગ નહિ રાજાન,
ઉચ્ચરિયો અતિશે અજ્ઞાન, કાઢો દેઇને અપમાન   ૨૭
મારે મહીપતિ મહિમા જાય, જદ્યપિ જાણુ રામને થાય;
માહોમાહે વઢે સમવાય, હવે હઠે હણુશે રાય   ૨૮
કુછ મૂછ ઉપાડી કરી, કઢાવો કર કંઠે ધરી,
વૃદ્ધપણે મૂઢ મત ફરી, બુદ્ધ તારી દૈવે હણી.   ૨૯
પ્રધાન પોતાને ઘેર ગયો, અતિ ક્રોધે આકુળ વ્યાકુળ થયો,
અતર શોક ન જાયે સહ્યો, રાવણુવચને મનમા દહ્યો   ૩૦
મત્રીને પૂછે છે મર્મ, હવે કહુ કો' કરવુ કર્મ,
સાચવવો શૂરનો ધર્મ, સજ થઇ વપુ પહેરો વર્મ   ૩૧
વાઓ વઢનાના વાજીત્ર, ધરો આયુધ વિધવિધ વિચિત્ર,
અવસર ખપ આવે તે મિત્ર, ભક્ષ કરો કપિ પરમ પવિત્ર ૩૨
ઇંદ્રજત્ તેડચો નિજ તન, બેસાર્યો આગળ આસન,
આતા પાળો સત્ય વચન, વાનરકુળનું કરો કદન   ૩૩
તેં મને જે આગે કહ્યુ, વચન જે નવ જાયે સહ્યુ,
જે મેં વાનરકુળ વન દહ્યુ, અણુબોને એ અમથુ કહ્યુ   ૩૪
કોશીસે ચઢી ગાજે કપિ, રામે યત્ન માડચો જ્યમ જપી,
મારૂ મન રહ્યુ છે તપી, ભક્ષ કરવાને હવે થાઓ ખપી   ૩૫
માનુષ્ય વિહોણી મેદિની કરો, કાયરપણુ પરૂ પરહરો,
અતરગત અતિ ક્રોધજ ધરો, સેનાપતિ થઈ રણુ સચરો   ૩૬
દક્ષિણુપોળે જઇને વસો, રખે ત્યાંથી પાછા ખસો,
રામના દળ ઉપર જઇ ધસો, હાથીને જેમ મારે સસો   ૩૭
સાવધાન થઇ રહેજો શૂર, કર્મ અતિશે કરજો ક્રૂર,
મારીને કરજો ચકચૂર, વગટ કરો પ્રલયનું પૂર   ૩૮
દક્ષિણુ પોળે ધસ્યો દીકરો, ક્ષય કરવા ક્ષયકર ખરો,
વાનર સાથે યુદ્ધ આદરો, રખે પગ કો પાછો ધરો   ૩૯
સેન સહિત ઇંદ્રજિત આવિયો, પ્રહસ્ત પછે બોલાવિયો,

---

૨૮ જદ્યપિ–જદિપ પ્ર ૧લી સમવાય–સમુદાય ૨૯ કુછ–કૂર્ચ (પછી), ૩૧ વર્મ–કવચ ૩૫ ખપી–ખપવાળા ૩૯ ક્ષયકર–કપિનો પ્ર ૪ થી,

ભાઇ તું મુજ મન ભાવિયો, માન દઇને મનાવિયો ૪૦
ઉત્તરપોળે જઇ ઉતરો, વાનર સવાને યુદ્ધ કરો,
કપિકેરા પ્રાણજ હરો, યમસદન તે પૂરૂ ભરો ૪૧
સેન સહિત પ્રહસ્ત પ્રધાન, મોકલિયો મહીપને દઈ માન;
આવ્યો ઉત્તરપોળ શુભસ્થાન, મહાબળિયો ભર્યો અભિમાન ૪૨
વિદ્યુન્માલી તેડાવ્યો વીર, પૂર્વપોળે પધારો ધીર,
તું છે બળિયો ગુણ ગભીર, વેધો વાનરતાણી તીર. ૪૩
પૂર્વપોળે કર્યું પ્રયાણ, જ્યાં વઢવાના નિશાણ,
લેવા વાનર કેરા પ્રાણ, અધકારે જેમ ઉગે ભાણ ૪૪
શુક સારણ તે મોકલિયા એહ, પશ્ચિમપોળ ભણી તો તેહ,
વપુ વાનરને પાડો વેહ, વેંચી ખાઓ મેં આપિયા એહ ૪૫
શુક સારણ સેના સહિત સાચર્યાં, વઢવા તેણે વાનર વર્યાં,
પશ્ચિમપોળે જઇ ઉતર્યાં, સેનાપતિ સઘળા સજ કર્યાં ૪૬
વિરૂપાક્ષ નામે એક યોધ, જાણે મૂર્તિવતો ક્રોધ,
તેને તો દીધો પ્રતિબોધ, વાનર વધો ચઢાવી ક્રોધ ૪૭
નગર મધ્યે રાખ્યો'તો તેહ, અતિશે દારૂણ દીસે દેહ;
સેનાતણો ન આવે છેહ, બાણવૃષ્ટિ કરે જેમ મેહ ૪૮
કોટીસે મોકલિયા ક્રોડ, જગતમાં નહિ જેની જોડ,
છતી છવતા આવિયે હોડ, વઢતાં વીર ન લાગે ખોડ ૪૯
એમ સઘળે મોકલિયા સહી, વઢજો રણઆંગણ દૃઢ રહી,
પાછા વળી આવવું નહિ, રાવણે એવી વાણી કહી ૫૦

કડવું ૩ જું.

રાગ દેશાદુરી

માઘમાસમાં દ્વિતીયાને દિને, આરંભ્યું ત્યાં યુદ્ધ જી,
એમ કરતાં અષ્ટમી આવી, આઠ દિવસમાં યુદ્ધ જી. ૧

---

૪૨. આવ્યો પ્ર૦—અરધું ચરણ પ્ર. ૧ લીમાં નથી. ભર્યો-ધર્યો પ્ર. ૪થી. ૪૭ વધો-મારો કડવું ૩ જુ-(પછી) મુદ્રાન્ત પૂર્ણ પ્ર ૨ (એનું મથાળું છે)

સંકુલિત સંગ્રામ હોયછે, એવે રાવણના જે દાસ જી;
આવી તે ઊભા રહ્યા આગળ, એક વિનતિકેરી આશ જી. ૨
વાનરે તો નગર વીંટયું, રહેવાને નહિ ઠામ જી;
રીસ ચઢી સુણતાં રાવણને, ન રાખુ કપિનું નામ જી. ૩
એક આજ આશ્ચર્ય ઉપન્યું મુજને, વળી દ્વિગુણ મોકલ્યા દાસ જી;
શાખામૃગનો શો આશરો, અલવે કરજો નાશ જી. ૪
રાક્ષસ પ્રાકાર ચઢી અવલોકે, ઠામ ઠામ કપિ દીઠા જી;
પર્વત વૃક્ષે અસંખ્યાત છે, ખાતાં લાગશે મીઠા જી. ૫
શાખામૃગ સઘળા અવલોક્યા, ચિંતા પામ્યો ભૂપ જી;
વળી ધીરજ ધરી ચઢયો ઉંચો, નિરખ્યા અકળ સ્વરૂપ જી. ૬
રામતણે અર્થે યુદ્ધ કરવા, એકમના છે સર્વ જી;
ત્રાંબા જેવાં મુખ છે હેગવર્ણું, સેના સીતા ગર્વ જી. ૭
આયુધ ગ્રહીને વાનર આવ્યા, શાલ તાલ તમાલ જી;
પાષાણ ભારે પાણ ગ્રહીને, કરવા લાગ્યા આળ જી. ૮
તોરણ તોડયાં કોશીસાં પાડયાં, અલવે આવે જાય જી;
હૂત હૂત કરીને બોલે, અને વળી ઉજાય જી. ૯
એણીપેરે નગરમાં આવ્યા, જાણીએ જે હાથી જી;
ગોખ અટારી અલવે પાડે, શોભતા સર્વ સાથી જી. ૧૦
મનોહર ખાઈ છે ઉંડી, વૃક્ષ નાંખે તે માંહે જી;
રેણુ પર્વત તૃણ ત્યાં તેણે, પૂરી આણી ત્યાંહે જી. ૧૧
પછે ચઢયા કોશીસે ઉંચા, બોલ્યા લલિતવચન જી;
જય લક્ષ્મણ જય સુગ્રીવ રાજા, જય જય જગજીવન જી. ૧૨
સુગ્રીવે સાંભળિયું જ્યારે, રાક્ષસ આવ્યા દ્વાર જી;
વીરબાહુ સુબાહુ નલ પનસ, પરાક્રમનો નહિ પાર જી. ૧૩
અનેક યોધ સહિત મોકલિયા, પૂર્વે પોળે એહ જી;
કુમુદ મોકલ્યો પશ્ચિમ પોળે, દશક્રોડ દારુણ દેહ જી. ૧૪

---

૩. સંકુલિત-બન્ને પક્ષના વીરો ભેગા થઇ જઇને યુદ્ધ કરે એવો. ૪. આજ ઇ૦-એક આટલું આજ મને આશ્ચર્ય ઉપન્યું કે જેથી તમે વાનરના પરાક્રમની ખબર કહેવા આવો છો અલવે-સેહેજ-ગમન કરતાં કરતાં. ૫. પ્રાકાર-કિલ્લો. ૮. શાલ ઇ૦-શાલ, તાડ અને તમાલનાં ઝાડ હાથમાં લેઇને. ૧૩. પનસ-વનગોચર પ્ર. ૪ થી.

મિત્રઘ્ન વિભીષણ વળગ્યા બેહુએ, પરાક્રમ કરે બળવાન જી. ૨૮
તપન નલ નિકુંભ ને નીલ, સુગ્રીવ વાનર ભૂપ જી;
પ્રહસ્ત જે પ્રધાન તે સાથે, મહા ભયંકર રૂપ જી. ૨૯
વિરૂપાક્ષ ને લક્ષ્મણ સાથે, મંડાણો સંગ્રામ જી;
અગ્નિકેતુ દુર્ધર્ષ સંઘાતે, રહ્યા એકલા રામ જી. ૩૦
તે ઉપર ધાઇને આવ્યો, રશ્મિકેતુ એક વીર જી;
યજ્ઞ કોપ ત્યાં બીજો આવ્યો, જો જો શ્યામશરીર જી. ૩૧
વજ્રમુષ્ટિ મૈંદ વળગ્યા, દ્વિવિદ અશનિ સોય જી;
ઇંદ્રે નમૂચિ જાણે વઢે છે, શિવ ત્રિપુર શું હોય જી. ૩૨
મકરાક્ષ ને જાંબુવાનર, ધૂમ્ર કુંભ વઢે મર્મ જી;
નરાંતક ને પનસ લાગ્યા, દેવાંતક ગવાક્ષ કરે શર્મ જી. ૩૩
ત્રિશીર્ષ શરભ બે આયડ્યા, ઋષભ સારણ પ્રધાન જી,
વિનત ને રંભ રણઆંગણ, યુદ્ધ કરે મતિમાન જી. ૩૪
ધૂમ્રાક્ષ સાગો કેસરી ધાયો, હનુમંતનો જે તાત જી;
વેગદર્શી શુક સંઘાતે, આરંભે ઉત્પાત જી ૩૫
મહાપાર્શ્વ ને ગંધમાદન, શતબલી ને વિદ્યુત્ આપ જી;
અનેક રાક્ષસ વાનર સાથે વઢે, કહું કેટલા આપ જી. ૩૬
દ્વંદ્વયુદ્ધ હોયે માંહોમાહે, એક રાક્ષસ કપિ એક જી;
અસખ્યાત અન્યોઅન્યે, કહેતાં ન આવે વિવેક જી. ૩૭
શોણિતની ત્યાં સરિતા ચાલી, અસ્થિતણી થઇ પાળ જી;
માંસ તણો કચરો દારુણ છે, ત્યા ભરી વાનરે ફાળ જી. ૩૮
મસ્તક મત્સ્ય સરીખાં દીસે, રથ ભાગ્યા જાણે વહાણ જી;
કર જાણે સર્પ મણિધર, પયફણિના પ્રમાણ જી. ૩૯
ગદા ગ્રહીને અગદે પડ્યો, ઇંદ્રજિત્ તે ઠામ જી;
ઈંદ્રે જાણે પર્વતનું, વજ્રે ન રાખ્યું નામ જી. ૪૦
સૈન્ય વિડારવા અગદ ત્યારે, અતિ થયો સાવધાન જી,
રથ ભાંજ્યો સારથી માર્યો, ઊતાર્યું અભિમાન જી. ૪૧
શિલા શિખર ને પર્વતના, કપિ વરસાવે વરસાત જી;
પ્રલયકાળનો પાવક જાણે, ઉપજાવ્યો ઉતપાત જી. ૪૨
મહોદરને તો રીસ ચઢી અતિ, પાચ મેલિયાં બાણ જી;

૨૮. મિત્રઘ્ન-'મિત્રઘ્ન' પ્ર. ૩ જી. ૩૩. શર્મ-શ્રમ. ૩૯. મત્સ્ય-કછ પ્ર. ૪થી.

સુષેણને તે ત્રણુ ત્વારે, બે માર્યા ઉર લેવા પ્રાણુ જી ૪૩
સુષેણ ત્યારે કોપે મેલે, શિલા શિખર નગ નાખે જી,
રડ્યા કરૂ સર્વ રાક્ષસી, એક તે નવ સાખે જી. ૪૪
રથ ભાંજ્યો શિલાએ તેણે, હય મારિયા ચાર જી,
સારથી તો મારી નાખ્યો, જેવા છે તેણે હાર જી ૪૫
જાળવાને મકરાક્ષને, મોં'કમ દીધો માર જી,
શિલા નગ વૃક્ષ આવતા છેદ્યા, બાણે તેણે અપાર જી. ૪૬
મકરાક્ષને રીસ ચઢીને, બો'તેર મેલ્યા બાણુ જી,
શિલાએ તે સર્વે ભાંજ્યા, સારથીના લીધા પ્રાણુ જી. ૪૭
રથતણા તો કર્યા કડકા, જાબુંવત નવ રાજે જી,
ભલો ભલો રીંછનો રાજા, એહ ઉપમા છાજે જી. ૪૮
વિદ્યુજ્જિહ્વે શતબની બાણ્યો, વળી હદે કર્યો (તેણે) પ્રહાર જી,
ગજને તપને માર્યો, ત્રિશૂળે તેણે હાર જી ૪૯
ગજને કોપ ચઢ્યો તે અતિશે, રાક્ષસ ગાજ્યો જ્યારે જી,
કેસરીને જેમ ગજ મારે, તેમ તેણે હણ્યો ત્યારે જી ૫૦
કુંભકર્ણકુંવર કુંભ રે, મહી આવ્યો કર દડ જી,
કુંભકર્ણ એ જાણે આવ્યો, અસરો શું બ્રહ્માંડ જી ! ૫૧

કડવું ૪ થું.

રાગ હુતમાન.

ધૂમ વાનર આવ્યો ત્યારે, કુંભ સામો બળવાન જી,
પર્વત તણા શિખર બહુ નાખી, હવે થાયે સાવધાન જી ૧
ધૂમ્ર સાથે વાનર વસમા, જાણે ઉમગી ખાણિ જી,
વૃક્ષ નિશાચર ઉપર નાખે, ક્રોધ અતિ મન આણી જી. ૨
કુંભતણા રાક્ષસ તવ કોપ્યા, વાનર કેઈ માત્ર જી,
કહે રાક્ષસ કરી કડકા, ખાશું તમારા ગાત્ર જી ૩
દેવાતક દારુણ તે કોપ્યો, ગવાક્ષના લેઉં પ્રાણુ જી,
પાંચ બાણ મેલ્યાં તેણે, આશીવિષ પ્રમાણ જી. ૪

---

૪૯. તપને-પ્રતાને પ્ર. ૧ થી ૪. આશીવિષ—આશીરલ. પ્ર. ૧-૨. આશીવિષ—સર્પ

ગવાક્ષે એક શિલા મે'લી, કડકા કીધી તીર જી;
સાત બાણુ સુસવતાં ગેલ્યાં, શિલા મે'લી ભાંજ્યા ગંભીર જી. ૫
નત્ર બાણુ મે'લીને વેધ્યું, ગવાક્ષતણું શરીર જી;
વેગે તેણે સહ્યાચળનું શિખર, મારી ઉતાર્યું નીર જી. ૬
દેવન્તકે સૈન્ય માર્યું, કીધું ચૂરાચૂર જી;
સારણને ને ઋષભ વાનરને, યુદ્ધ હોયે ઉરાઉર જી. ૭
વૃક્ષ સારણુને હદે માર્યું, થયો મેદિનીપાત જી;
વળી તે ઉભો રહ્યો રીમે, હાથ ધનુષ્ય ગ્રહી કહે વાત જી. ૮
આઠ બાણુ મે'લ્યાં તે તેણે, એમ વદે છે એહ જી;
ગજ ચઢી ત્રિશીરે આવ્યો, જાણે ગેરું મેહ જી. ૯
શરભના શીશમાં તોમર માર્યું, પામ્યો તે તો ખેદ જી;
સાદડકેરૂં વૃક્ષ ગ્રહીને, તેણે કીધો ભેદ જી. ૧૦
સાત પ્રહાર પરાક્રમે કીધા, માર્યો તેણે હાથી જી;
નરાંતક મારે પનસને, દેવાંતકનો સાથી જી. ૧૧
પનસે પ્રૌઢા પર્વત માર્યા, કીધો તેનો નાશ જી,
અકંપને કુંભને માર્યો જધામા, સમર્યા શ્રીઅવિનાશ જી. ૧૨
ઘડીએકે સાન વળી રે, મહોકમ મારે મૂઠી જી;
અકંપન થયો આકળો, શક્યો નહિ તે ઉઠી જી. ૧૩
ધૂમ્રાક્ષે કેસરી સામાં, તીના મૂક્યાં તીર જી,
જાણે પર્વતથી ગેરૂ ચાલે, એમ ઓપે શરીર જી. ૧૪
શિલા શિખર સામટાં માર્યાં, સૈન્ય સર્વ સહારે જી;
મહાપાર્શ્વ ને ગંધમાદન, હઠે ચઢ્યા નવ હારે જી. ૧૫
મહાપાર્શ્વ મેદિનીએ પડ્યો, મૂર્ખ મહા મતિમંદ જી;
અતિશે તે થયો આકળો, ઉપાયો પણ દંદ જી. ૧૬
શુકે વેગદર્શી વાનરને, બાણુ મારિયા મર્મ જી;
વેગદર્શીએ શિખર મારી, પ્રૌઢ કર્યું પરાક્રમ જી. ૧૭
તપન નલ કપિને મારે, બળે બાણુ ત્યાં બહુ જી;
નળે તેનું નેત્ર નીગમ્યું, જોવા લાગ્યુ સાહુ જી ૧૮

૬. સહ્યાચળનું હ૦–સહિયાચળનું શીપેરે પ્ર. ૧ લી. ૧૦ સાદડકેરૂં–સાદોડીને પ્ર. ૪ થી. ૧૪. ગેરૂ–એ નાગની રાતી ધાતુ અર્થાત્ શરીરમાથી લોહી વહેવા લાગ્યુ. ૧૮. નીગમ્યુ–ખોયુ.

નજે તપનને પ્રાજે કીધો, ગાજ્યો એવે હનુમંત જી,
જાંબુમાલી રથ બેસી આવ્યો, હમણા આણું અંત જી. ૧૯
કોપે સાંગ મારી તેણે, હનુમંત ઉપર પ્રૌઢ જી;
ઉછળીને તેને રથ બેઠો, તે થઈ રહ્યો દિગ્મૂઢ જી. ૨૦
પવનપુત્રે પ્રાજે કીધો, વેગે જાંબુમાલી જી;
મિત્રઘ્ન ને વિભીષણ વઢિયા, આયુધ કવચ સભળી જી. ૨૧
મિત્રઘ્ને વિભીષણને, બે સહસ્ર માર્યાં બાણ જી;
આચ્છાદન આખોએ કીધો, જેમ આભને ભાણ જી. ૨૨
તે ભાંજીને પ્રગટયો વિભીષણ, જાણે ઉગ્યો સૂર જી;
ગદા ગ્રહીને મિત્રઘ્નનું, ભેદે ભાંજ્યું ઉર જી. ૨૩
પ્રહસ્ત પોતે આવ્યો વઢવા, ત્યારે સુગ્રીવ રાય જી;
વૃક્ષ લેઇને તાલ કેરૂં, કોપેશું ઉજાય જી; ૨૪
સાદડિયો મેલ્યો સુગ્રીવે, મારી કીધો નાદ જી;
કીચકીચાટ શબ્દ કરે છે, જાણે માંડયો વાદ જી. ૨૫
લક્ષ્મણજી કરેછે ત્યારે, વિરૂપાક્ષશું યુદ્ધ જી;
અનેક તેણે અસ્ત્ર મૂક્યાં, નાનાવિધ આયુધ જી. ૨૬
એક બાણે પાડયો અવનિ, બસો બસો કહે શેષનાગ જી,
તમારિના કુળ મારે એને, એના બળનો નાવે તાગ જી. ૨૭
અગ્નિકેતુ દુર્ધર આવ્યો, રશ્મિકેતુ તેણીવાર જી;
શત્રુઘ્ન જન્મ કોપ બને, વીંટયા શ્યામશરીર જી. ૨૮
એકએકે બાણે માર્યા, રામે રાક્ષસ પંચ જી;
વાનર સઘળા ગાજ્યા ત્યારે, જોઇને તે સંચ જી. ૨૯
વજ્રમુષ્ટિ મૈંદ માર્યો, મારીને ત્યાં યુદ્ધ જી;
દ્વિવિદે અશનિપ્રભને માર્યો, ગિરિગુને તે દુષ્ટ જી. ૩૦
નિકુંભે નીલને માર્યો, જેમ સુર્ય કિરણ જી;
ગોપને બેદે છે ગાજી, અપો રામને શરણ જી. ૩૧
રામે નીલને શરીરે, સપ્રેમ ફેરવ્યો હાથ જી;
બાણ મેલ્યાં નિકુંભે, તો જોરે રઘુનાથ જી. ૩૨
રાવણનો ત્યાં પૈડ માર્યો, નવે કુળ તેણે ઠાર જી,
એમ અન્યોઅન્યે કરે વાનરા, રાક્ષસનો ત્યાં સંહાર જી. ૩૩

ગાજી વાનર શિલા શિખરનો, સંચે મારે માર જી;
રાક્ષસ કે'છે શું ગાજો છો, હમણાં કરશું પ્રહાર જી. ૩૪
ગદા તોમર ત્રિશૂળ ભોગળ, સાંગ સચે મૂકે જી;
વૃક્ષે વાનર કરે કડકા, શિલાએ નવ ચૂકે જી. ૩૫
રથ ભાજ્યા તુરિ માર્યા, હસ્તિનો આણ્યો અંત જી;
પછે તે ત્યાં ગાજીઓ રે, હાથી જે હનુમત જી. ૩૬
તુમુલ યુદ્ધ હોય છે દારુણ, વાનર વસુધા પડિયા જી;
રાક્ષસ અસંખ્યાત ત્યારે, અવનિએ અડવડિયા જી. ૩૭
સાયંકાળ થયો તેણી વેળા, હવે રહ્યું દિવસનું યુદ્ધ જી;
ક્ષણું એક રહ્યા તે ત્યારે, વળી સજ્યાં આયુધ જી. ૩૮
રાત્રીતણું યુદ્ધ આરંભ્યું, વાનર રાક્ષસ બેહુએ જી;
સાવધાન થઇને આવ્યા, સ્વસ્થ થઇને સહુએ જી. ૩૯
વાનરને રાક્ષસ કરે, કોપે કરીને ભક્ષ જી;
માંસ મેદને ઊઠી વલૂરે, જે હોયે શૂર સમક્ષ જી. ૪૦
રાત્રે રાક્ષસ શ્યામ દીસે છે, સુવર્ણના છે વર્મ જી;
જ્યારે ઉજ્જ્વળ છે અતિશે, મારીને તે મર્મ જી. ૪૧
ભયંકર ભાસે નિશાએ, સૂઝે નહિ પણ પા'ણ જી;
વાનર ત્યારે વસમા બોલે, દૂત દૂત તે વાણ જી. ૪૨
રાક્ષસ ભયંકર કરે વાણી, હલ હલાટ તે ઘોર જી;
રીસ ચઢી રામ લક્ષ્મણને, સુણીને શબ્દ કઠોર જી. ૪૩
રામ રાક્ષસ સામા મે'લે, કોપ કરીને બાણ જી;
સુસવતાં તે સાપણ સરખાં, આશીવિષ પ્રમાણ જી. ૪૪
રાક્ષસને કહે તમો સાચવજો, હું મે'લુ છુ અસ્ત્ર જી;
તમો તમારા બળ સારૂ, સામાં મે'લો શસ્ત્ર જી. ૪૫
લક્ષ્મણ બાણ બે'લે બોળાં, ઉરાઉર તે અત્ય જી,
રેણ ઉડી આકાશ પ્રમાણે, વિપરીત થઇ ત્યારે ગત્ય જી. ૪૬
હય હણ્યા ને હાથી માર્યા, રથ કર્યા શતખંડ જી;
ખડ્ગે ક્ષય કર્યા રાઘવે, રાક્ષસ કેરા પંડ જી. ૪૭
પિશિતાશનને પાડ્યા પ્રૌઢા, ધડ તેનાં ધાય જી,
વાનર સર્વને વઢતા જોઇ, રીઝ્યા રાઘવરાય જી ૪૮

૩૭. વસુધા–પૃથ્વી અવનિ–પૃથ્વી ૪૦. માંસમેદને–મસમાંડા પ્ર ૨ જી.
૪૮. પિશિતાશન–માસભક્ષક–રાક્ષસ.

રામે તીર માર્યા મોટા, રાવણના પ્રધાન જી;
દુર્ધર્ષ મહોદર પાડ્યો, શુક સારણ બળવાન જી ૪૯
વજ્ર મુષ્ટિ મહાપાર્શ્વ પડિયા, રામે માર્યા મર્મ જી;
તીર તેના શરીરે વાગ્યાં, વિચારીને વર્મ જી. ૫૦

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

રાક્ષસ પામ્યા ત્યારે ત્રાસ જી, સહી કરશે એ સહુનો નાશ જી. ૧

ઢાળ.

નાશ કરશે સહુનો હવે, જઇએ કોને શર્ણ;
એક ભાગના નાશી ગયા, ત્રણ ભાગ પડિયા ધર્ણ ૨
ન જાઓરે ન જાઓ રે, વઢવા વળી આવો અહીં;
વઢાયાં તે વળ્યા પાછા, હવે છૂટ્યા વણ વળયુ નહીં. ૩
રામે રોષે રાક્ષસ ઉપર, મહા મેલ્યા અસ્ત્ર; ·
નિશાચર નાખે ઘણાં, સુસજ્જ તે શસ્ત્ર. ૪
બાણ સામાં જઇ અથડાયે, તેણે અજવાળુ અતિ થાય;
તણખા સરખાં ભાસે ભોમે, જાણે આગિયા ઊજાય. ૫
તેણે વાનર ગાજે રણમાંહે, પડછંદા થાયે પ્રૌઢ;
ત્રિકૂટાચળની ગુફાએ તે, દેખિયે દિગ્મૂઢ ૬
રાક્ષસ તે કીનકીન કરી, શબ્દ કરે હલહલાર;
અંગદને અતિ કોપ ચઢ્યો, હવે વાળું દાર. ૭
રથ કડકા કરી નાખ્યા, ઇંદ્રજિત નાશી ગયો;
મંદિર જઇ મજ્જન કરે, હોમ દેવા તત્પર થયો. ૮
સમિધનો સર્વ સાજ કર્યો, બહુ અજા હણવા સહી;
રક્ત વસ્ત્ર પહેર્યાં પોતે, મનમાપૂર્વક દ્દઢ રહી. ૯
દક્ષિણાવર્ત વન્હિ વહે, રળિયાત થઇને સાર;
વેદ પાઠક બ્રાહ્મણ પાસે, વિવિધ કરે પ્રકાર ૧૦
રથ એક પ્રગટ થયો, સુવર્ણનો શીઘ્ર;

---

૧૦. દક્ષિણાવર્ત-દક્ષિણાગ્નિ

હય હેગે શણગાર્યા, મહા મનોહર ચાર ૧૧
રાક્ષસ સર્વે સતોષ્યા, વાડવને આપ્યા દાન;
રથ ઉપર ચઢી બેઠો, વેગે સુરરાજાન ૧૨
હરિત ધ્વજાએ છે સહી, જાણે એ તો ભાણ;
હવે જીતી આવશે, એમ વદે સહુએ વાણ ૧૩
સ્ત્રીઓ આવી પગે લાગે, મ કરશો સંગ્રામ;
રીસભેર તે ઉચર્યો, કોણ લક્ષ્મણ રામ. ૧૪
સગ્રામની વાર્તા શુ જાણે, સેજે કરૂ સહાર,
શાખામૃગ તે માત્ર કેચી, મારે મન એ ચાર ૧૫
સુગ્રીવ વિહોણી કરૂ વસુધા, પછે પિતા સીતાશુ રમે,
રાનમાહે રામડો, દિવસ દોહ્યલે નિર્ગમે. ૧૬
એમ કહીને આકાશમારગ, ઉત્પતી આવ્યો રણભોમ;
આકાશથી તે અસ્ત્ર મૂકે, વરસે જાણે વ્યોમ ૧૭
અસ્ત્ર મેલ્યા અવિનાશ ઉપર, આચ્છાદન દીધા હરિ;
રામે રોષે બાણ મેલ્યા, ક્રોધ મનમાહે ધરી ૧૮
ગગનથી ગડગડતા મેલે, તોમર-ત્રિશૂળ તીર,
આકાશથી રાક્ષસીમાયાએ, નવ દેખે શ્યામશરીર. ૧૯
પછે આકાશ છાયો આખો, નવ વાજે રાક્ષસને અગ;
રામ લક્ષ્મણ ભર્યા બાણે, જે કા'વે અભગ ૨૦
શિશોળિયા સુત સોહે જાણે, વળી વપુથી વહે રૂધિર,
પર્વતથી જાણે ઝરે, વર્ષાકાળે નીર ૨૧
સુવર્ણ પીછયુત બાણ મૂકે, કોપ્યા ક્રોધે વાનરા;
આકાશે અસખ્યાતા, પર્વત નગ નાખ્યા ખરા ૨૨
રામ વિરથી થયા ત્યારે, બફોરિયા જાણે એહ,
સૈન્ય આખુ અવગાહ્યુ, પડ્યા વાનરદેહ ૨૩
લક્ષ્મણ ત્યારે કોપ્યો અતિશે, હવે આણ સહુનો અત,
તમ દેખતા બ્રહ્માસ્ત્ર મેલું, સ્વામી શ્રીભગવંત ૨૪
રામ કહેછે લક્ષ્મણને, અન્યાય કરે એ એક,

---

૧૭ ઉત્પતી–ઉડીને–કૂદીને. વ્યોમ-અર્થાત્ મેઘ. ૨૩ બફોરિયા–? અવગાહ્યુ-પ્રવેશ્યુ

તો સહુને કેમ મારીએ, વીર જુઓ વિવેક ૨૫
નાસતા ને સૂતાને, છાનો રહે જે જન,
તેહનુ કરવુ નહિ કદી અહો ભ્રાતજી કદન ૨૬
વાનરને આપો આગન્યા, આણશે એનો કાળ,
હરિ હારે ત્યારે તમો કરજોજી સભાળ ૨૭
રામજીએ વચન કહી, વારીઓ ત્યા વીર,
અકર્મી એ અનાચારી, તુ છે ગુણગભીર ૨૮
એવે રામે મોકલ્યા, મહા બળિયા પ્લવગ,
જાઓ રે તમે નિશાચરનો કરોને જઇ ભગ ૨૯
સુષેણકેરા પુત્ર મોકલ્યા નલ ને વળી નીલ
વાલીસુતને આજ્ઞા આપી મૈંદ શૂર દારણ દીલ ૩૦
ઋષભ દ્વિવિદ ગજ સાથે હાથિયો હનુમાન,
એટલાને આજ્ઞા આપી, જઇ મારો યુવરાજાન ૩૧
તે તો ત્યારે રીઝિયા આનદ અતિ પામ્યા કપિ,
શિલા શિખર સામટા ગ્રહી આવ્યા ખોળે ખપી ૩૨
રાક્ષસે વાનર માર્યા પૃથ્વીએ પોઢ્યા પર્વ
રીસભર્યો તે આવિયો લક્ષ્મણને મારે મર્મ ૩૩
રાક્ષસે રોપે માર્યા મહા મોટા અસ્ત્ર
યૂથપતિને પાડે છે એની મહા તે શસ્ત્ર ૩૪
રામ કહે છે રાક્ષસને, દુ નહિ પામુ ખેદ
વનદેવતાને તમારા, તન કરૂ નૈવેદ ૩૫
અધકાર તે થયો અતિશે, જાણે મેઘે ઢાંક્યો સૂર,
નિશાચરે મહી પાડ્યા, કરી કપિ ચકચૂર ૩૬
રામ જી રોષે ભરાણા, લક્ષ્મણ મેલે તીર,
રાવણી ત્યા રામને કહે હવે રહેજો બે ધીર. ૩૭
બોળે બાણે રામને, ધારા પાડ્યા તન
જાણે કેશુ ફૂલ્યો છે વળી વદે વીર વચન. ૩૮
રામને ને લક્ષ્મણને મોકલુ જમસદન

---

૨૭ હરિ–વાનર. ૨૮ પ્લવગ–વાનર. ૩૨ ખપી–ખપવાળા.
૩૪ પાડે છે–મારે છે પ્ર ૧ ૩૭ રાવણી–રાવણનો પુત્ર–ઇન્દ્રજિત

માયાએ પેખે નહિ, શું કરે જગજીવન. ૩૯
રામને શરીરમાહે, સઘળે ભેદ્યાં શસ્ત્ર,
સ્વામીને સૂઝે નિદ્રાએ, નહિ એકે અસ્ત્ર. ૪૦
ધરા ધ્રૂજે ગિરિ ડોલે, સાગર મેલે મરજાદ;
દેવ સરવે પામિયા, મેહે કરી વિષાદ. ૪૧
એ માનવનો શો આશરો, એમ કહે મેઘનાદ;
રામકેરા સૈન્યમાહે, સબળ પડિયો સાદ ૪૨
નાગપાશ બાણ મેલ્યાં, બાંધિયા ભગવાન;
લક્ષ્મણને શરીરે, રહી નહિ કાંઇ સાન ૪૩
હાથ ન હાલે પગ ન ચાલે, શિથિલ થઇ અવનિ પડ્યા;
રાક્ષસ કહે છે એ ભલા, ઇંદ્રજિતે એ નડ્યા. ૪૪
વાનરા ત્યારે વિસ્મય પામ્યા, દામણા દીસે દેહ,
રામ લક્ષ્મણ શું સૂતા છો, તજીને તો નેહ. ૪૫
માઘ માસ ને શુક્લપક્ષ, નવમી કેરે દિન;
નાગપાશ રામ લક્ષ્મણને બાંધ્યા, રાવણ કેરે તન. ૪૬
બાણ સબળા આવે છે, વાનર કરે વિલાપ;
આકાશ સઘળુ અવલોકી, કહે કંઠ ઘાલશુ કાપ. ૪૭
એવે અવનિએ અવલોક્યા બાણ સેજાએ બાંધવ બેય;
સાન શરીરે નથી, આમ્ળગ્યો અતિ દેહ. ૪૮
પાસે આવ્યા સઘળા કપિ, સુગ્રીવ જાંબુવાન;
ગજ ગવય ગવાક્ષ ગંધમાદન, દધિયો હનુમાન. ૪૯
સુષેણ શરભ ને કેસરી, દુ:ખ ધરે અપાર,
સાન વો'ણા કા સૂતા, એમ શ્રીજગદાધાર. ૫૦

કડવું ૬ ઠું.

રાગ જીતમાન.

અંગદ આલાપે અતિ ઘણુ, દ્વિવિદ અતિ રૂએ;
નાગપાશ પ્રભુ પોઢિયા, સાનુ કુણ જુએ ૧

---

૪૨ સબળ—સઘળે પ્ર. ૧ લી. ૪૪ ઇંદ્રજિતતે ઇ૦—ઇંદ્રજિતત એમને નડ્યો. ૪૭. કાપ—અર્થાત્ ફાંસો ખાઇને મરીશુ.

ઉઠો રઘુ રામજી, એમ ઘટે નહિ તાત,
મારણહારો કયાં ગયો, કરીને જૂપાત. ૨
વાનર તે પેખે નહિ, એવે વિભીષણ આવ્યો;
પડયા દેખી પ્રભુને, દુ ખસાગર ઝંપાવ્યો. ૩
વાનર કહે કો પાડી ગયો, જોઇ જોઈ થાકયા,
રાક્ષસની માયા રચી, તમો છો પાકા ૪
માયા માંડીને જોયુ, વિભીષણ વીર;
બત્રીજો દીઠો સહી, ગાજતો ગભીર. ૫
બીજા રાક્ષસ બહુ પ્રત્યે, ઇદ્રજિત એમ બોલે,
બળિયો બીજો છે નહિ, કો મારે તોલે ૬
ખર દૂષણ જેને મારિયા, તે સુતા આમ;
લક્ષ્મણ પેલો પેખજો, પડયો પાસે રામ. ૭
હવે કો એવુ નથી, ગણ ગધર્વ દેવ,
જક્ષ કિંનર કો નથી, એને ઉઠાડે એવ ૮
સાલ સેજે ગયુ તાતનું, એ વેરી વ્યાધ;
પિતાપસાયે કરી, ટળ્યુ દુઃખ અગાધ ૯
હવે હુ જો જે વળી, કરૂ પરાક્રમ;
રાક્ષસને આપુ અતિઘણા, વાનર જે નરમ. ૧૦
એમ કહીને પાડિયા, ત્રાડિયા પ્લવગ,
હવે કહિયે કોને, જો પડયા શ્રીરગ. ૧૧
વળી તે તો બોલિયો, મેં માર્યા એહ;
રાક્ષસ આનદ પામે છે, ધરીને નેહ. ૧૨
પૂજ્યો ત્યારે અતિ ઘણું, રાવણનો તન,
માને માહોમાહી એ, પામ્યા જમસદન ૧૩
બે બાંધવ માર્યા સહી, રહિત થયા પ્રાણ;
લકામા પછે આવિયો, વાહી સુસ્વર નિ સાણ. ૧૪
રાક્ષસ રીઝયા અતિઘણુ, ઘનની પેરે ગાજે,

---

૮ ગણ-દેવોના સમૂહ ૯. વેરી વ્યાધ-વેરી રૂપી વ્યાધિ અથવા વેરી રૂપી પારધિ ૧૦. નરમ-સુકોમળ (ખાવાને) ૧૩. પૂજ્યો-(રાક્ષસોએ). એ-રામ લક્ષ્મણ.

પરાભવ સુગ્રીવ પામિયો, એ એમ ન છાજે. ૧૫
વિસાર્યા અમો રાણણી, તમો માર્યો વાળ;
તમે ઉઠી અવિનાશ જી, આણો એનો કાળ. ૧૬
વિભીષણ એમ ઓચર્યો, સુણ સુણ રાજાન;
દુઃખ એવડું કાં ધરો, શું ટળી છે સાન. ૧૬
વહાણે જય થાશે આપણો, જાશે રામનો મોહ;
પછે કરીશું કોપશુ, પાપીકેરો દ્રોહ. ૧૮
હીન દીન થઇ કાં રહ્યો, આપણું છે ભાગ્ય;
આપણુ જય અતિ પામશું, મેં જોયો છે લાગ. ૧૯
આપમેળે કાં અલ્પધિ, રામને છે સત્ય;
સર્વે સિદ્ધ તેને હોયે, જેની નિર્મળ મત્ય. ૨૦
દાતાને તૃણ લક્ષ્મી, બ્રહ્મચારીને નાર;
જ્ઞાનીને જગત્ તે તણખલું, ત્યમ શૂરને મર્ણું સાર. ૨૧
ધીર ધરો તમો કપિપતિ, શોક સર્વે મૂકો;
તમદેખતા એના સાથને, કરીશુ આપણ ભૂકો. ૨૨
નેત્ર લોહ્યા સુગ્રીવનાં, એકાકી વિકળતા ના'ણો;
રક્ષા કરો શ્રીરામની, તમો સર્વે જાણો. ૨૩
ઊઠશે અવિનાશજી, લક્ષ્મણજીની જોડ;
તમો જો પ્રીછવો નહિ, તો લાગે મોટી ખોડ ૨૪
આજ્ઞા આપો મુજને, વિભીષણ કહેછે,
વિનયવચન વાનરપતિ, શ્રવણે સર્વે ગ્રહે છે. ૨૫
વાનર પાસે આવિયા, જ્યાં સુગ્રીવ ભૂપ,
મૂર્ચ્છા ખાઈ લક્ષ્મણ પડયા, અને અકળસ્વરૂપ. ૨૬
ઈંદ્રજિત્ ગામમાં આવિયો, લકા અતિ ઓપી,
રાજા રાવણ ત્યા સહી, રહ્યો છે કોપી. ૨૭
કુવર પાસે આવિયો, દીધુ આલિંગન;
શીશ સુંઘે સુતતણું, બોલ્યો લલિતવચન. ૨૮

---

૧૫. એ એમ ઇ૦–તમે આમ મૂર્છા પામી પડયા છો તે છાજતું નથી. ૧૮. કોપશુ–કોપ સહિત. ૨૦. આપમેળે ઇ૦ આપમેળે–(વસ્તુત) મૂર્છા રામને ક્યારે સત્ય છે?–૨૩. એકાકી–એકાએ પ્ર. ૧–૨. વિકળતા–ગાડપણ.

કુંવર કેમ કીધો તમો રામજીનો નાશ,
કુંવર કહેછે તાતજી, હું વધામણી ખાશ ૨૯
લક્ષ્મણ બાણે મારિયો, પાડયો પણ રામ,
પ્રાણ રહ્યો નહિ કાયમા, તમારૂં સાભગી નામ ૩૦
વાનર વનખા કરે ઘણું, જાણે જેમ તેમ જાગે,
સુણી રાક્ષસ રીઝિયા, તેને પાગે લાગે ૩૧
ઇંદ્રજિત્ અધિમ સહી, બહુ નામે શીશ;
ઇદ્રિ સામે જીતિયો, અને પડાવી ચીસ ૩૨
વળી આ અદ્‌ભુત કર્યું રામ લક્ષ્મણ માર્યા,
રાક જાણે એણે સહી, વાનર ન વિડાર્યા ૩૩
આજ ભાગ્ય રાવણતણું, જે આવો કુમાર
દશરથસુત પ્રાજે કર્યા, વાર લાગી નહિ લગાર ૩૪
મહારથિ પુત્ર માહરો, અતિ રીઝયો રાય,
વાનર રક્ષા કરે ઉપરે, જ્યા પડયા બે ભાય ૩૫
સુષેણ શરભ ને કેસરી, અંગદ બળવાન,
નલ નીલ ને ગજ ગવય, હાથિયો હનુમાન ૩૬
સાનુપ્રસ્થ પનસ ને, વળી જાંબવાન,
પૃથુ ઋષભ ને શતબલી, વળી વળી ધરી અભિમાન ૩૭
રાક્ષસને નવ લેખવે, રાક્ષસ કેઈ માત્ર,
એકવાર ઊઠે એ બે આપુ પૂજા પાત્ર. ૩૮
એ રામની રક્ષા કરે, શિલા શિખર ગ્રહી પાણુ,
રાવણ રળિયાતજ થયો, પુત્રનું પરાક્રમ જાણું ૩૯
અતિશે તે આનંદિયો, મન પામ્યો મોદ,
પરાક્રમ જુઓ પુત્રનું, એણે કર્યો વિનોદ ૪૦
એવે સીતાએ સાંભળી, મથામની વાત,
ઇંદ્રજિતે મારિયા, રણમાંહે બે ભ્રાત ૪૧
જો સીતા સાચી હશે, તો તજશે શરીર
નહિ તો વશ થાશે માહરે, મૂકીને તે ધીર ૪૨
એક વાનું થાશે હવે, વારૂ થઇ પેર,
પાસે છે જે રાક્ષસી, તે તેડાવુ ઘેર ૪૩

---

૨૯ ખાશ—ખાઇશ

રાક્ષસી તેડી તે પછે, વૃદ્ધ ને વળી ડાહી,
ત્રિજટા ત્યારે ઊચરી, મુને શુ વાહી? ૪૪
રામ લક્ષ્મણ માર્ચે પડ્યા, સાભળો સહુ દાસી,
ગનણુ કહે રાક્ષસીને, ગયા વાનર નાશી ૪૫
હવે ત્રિજટા તું સાભળે, લેઇ પુષ્પકવિમાન,
સીતાને બેસારો તેમા, કરીને સાવધાન. ૪૬
રામ લક્ષ્મણ સાચે પડ્યા હવે કાઇ (નથી) આશ,
એકમની કરી લાવજો, એને અહિંયા દાસ ૪૭
કહેતા ખેવ તે ત્યા ગઇ, જ્યા પુષ્પકવિમાન,
સીતા બેસારી પછે, તેણે તે સ્થાન ૪૮
અતરિક્ષ તે આવિયા, ત્રિજટાને સગ,
સીતાએ અવલોકિયા, સ્વામી શ્રીરગ ૪૯
બાણુશય્યાએ પોઢિયા, દીઠા અવિનાશ,
શરીર તો સૂઝે નહિ, ત્યારે થઈ નિરાશ. ૫૦

કડવુ ૭ મુ.

રાગ એકતાલી.

હા! હા! હવે હુ શુ કરૂ રે, રામજી પ્રાણજીવન,
સાદ હવે કરશો નહિ રે, વૈદેહી કહી વચન ૧
ગુણ કહુ હુ કેટલા રે, જો રસના મુખ એક,
ત્ર્યબક ચાપ ચઢાવિયુ રે, છત્યા રાય અનેક ૨
બોન પાળિયો બાપનો રે, વન વસ્યા બે વીર,
ચિત્રકૂટ પર્વત આવિયા રે, મદાકિની તીર ૩
અનુદિન આનદિયા રે, ત્યા બેસારી ઉત્સગ,
કૌતુક કોડ કર્યાં તમો રે, વેણી ગુથી શ્રીરગ ૪
પચવટીમા પરવર્યા રે, રહ્યા કેટલા દિન,
સોનાનો મૃગ આવિયો રે, કપટી કીધુ તન ૫

---

૪૪ મુને ઇ૦–શુ રામ લક્ષ્મણ પડ્યા એમ કહીને મને છેતરી કે? ૪૭ હવે ઇ૦–હવે તેમની આશા છોડો કડવુ ૭ મુ રાગ એકતાલી–દરેક લીટીને છેડે પ્ર ૨–૩ મા 'રે' મૂકેલો છે

મૃગ મારવા મો. યા રે, માન્યો મારો બોલ
ત્યારપૂંઠે આજ પેખિયા રે, . બડી દિઠુ નિશાન ૬
મારે કાજે મહારાજજી રે, વાનર કીધા મિત્ર,
વાલી વાનરો મારિયો રે ક. કેટલા ચરિત્ર ૭
સાગર પાજ બાંધી કરી રે, આવ્યા આણી તીર
જનક-સુતા કહી મુને રે, સા" કર્યો રઘુવીર ૮
પ્રાણતો જતા નથી રે, હૃદે થયુ પાષાણ
પિયુજી સાથે તેડિયે રે, તમો છો ચતુરસુજાણ ૯
વાંક મારો એટલો રે, જે મારવા મોકલ્યા કુરંગ,
કનકતણો તે મરમો રે, કરવા ગયા ભંગ ૧૦
વા'લા વા રે આવજો રે રામ રામ કહી રેય,
પછે પીડાણી ઘણુ રે, લક્ષ્મણ સામુ જોય ૧૧
ઉઠો દિયર મારા રે રામ કરેછે સ૬,
મેં કહી કઠણને મોક યા રે તેય ન પામ્યા વિષાદ ૧૨
વનફળ વીણી આવતા ર સુખ કહીને માત,
ભાભી કહીને મો રે એકવાર કરો વાત ૧૩
નાર તજીને આવિયા રે, ઘરતણા સુખભોગ
તે આજ પામી હુ પાપણી રે, વીરા તારો વિજોગ ૧૪
પાક કરીને પીરસતા રે કહેતા મધુરી વાણ,
તે પડયો દેખી આજ તને રે આજ પાપી ન જાય પ્રાણ ૧૫
ટીટોડીની પેરે ટળવળુ રે, દૈવ દુ ખો આ ,
રોતી રાખો રામ રે, મોગ છો મહા ૧૬
શ્યામસુંદર રંગે શોભતા રે ભાગ ભ ન ા દરબાર,
મુખ દેખી મોહ પામતા રે, એક પત્નીવ્રત સાગર. ૧૭
મુને કહેતા નાથજી રે, તુજ ઉપર છે પ્રીત
તે વીમારી શાભણી રે, વાત થઇ વિપરીત ૧૮
સરખાસરખી મળી હતી રે, આપણ બેઉ જોડ,
સ દે સ્ત્રીમા હુ શોભતી ર નહિ લગારે ખોડ ૧૯
વેરીએ વાસુકી વ કર્યો રે, મુખાર્દ્ર થયે મ

૬ નિશ-નિ કુર-હિંદુ. નિગ -નતી ૧૧ ા ન વાજ્ય અને (ર ઞ

શરીર સઘળું શ્યામજી રે, ઊઠો કુળના ચંદ. ૨૦
આલિંગન દ્યો રામજી રે, હરખેશું હરિ આપ;
સાન રહિત સીતા થઇ રે, પરમ પામી તાપ. ૨૧
વળી સાન વૈદેહીને રે, બોલી એમ વચન;
સતી સાધવી ધર્મ રહ્યો નહિ રે, પ્રાણ રહ્યો જો તન. ૨૨
મુઆતું મુને દુઃખ નથી રે, સતી તે હું ફોક;
રાવણ મુને રાખશે રે, હસશે સઘળા લોક. ૨૩
રામ વિના ચળ્યું નથી રે, મારૂં કહીં મન;
કૌશલ્યા જાણતાં હશે રે, જે આવશે બે તન. ૨૪
તેનું દુઃખ છે મુને રે, શી વધામણી જાશે ઘેર;
ત્રિજટા ત્યારે ઉચરી રે, શી કરેછે પેર. ૨૫
જીવે છે ત્યાં રામજી રે, લક્ષ્મણને છે પ્રાણ;
રોતી રહે મૃગલોચની રે, કાં થઈ અજાણ. ૨૬
શામાટે થઈ શણમણી રે, યોધ નથી ભયભીત;
તે માટે રોઇએ નહિ રે, મ કરીશ ચિંતા ચિત્ત. ૨૭
એ વિમાન તુંને રાખે નહિ રે, વિધવા થઇ જો હોય;
પતિ પ્રાણે પામ્યા નથી રે, એના મુખ સામુ જોય. ૨૮
હરિ હસે છે જાણીએ રે, નથી શબ આકાર;
દશન હીરા તગતગે રે, વળી કહું તે વિચાર. ૨૯
યોધા સર્વે શોભે સહી રે, હર્ષિત છે વદન;
વિમાન તુંને નથી નાખતું રે, તો ઊઠશે દશરથ તન. ૩૦
સીતા કહેછે તગતણી રે, સાચી થાજો વાત;
જૂઠું તમો બોલો નહિ રે, ધન ધન મારી માત. ૩૧
સુવર્ણગાંઠ વાળી સહી રે, સીતાએ તે ઠામ;
વિમાન તે તો વળ્યું રે, વદે વિનતા સ્વામ. ૩૨
આગે જ્યાં હતું સહી રે, ત્યાં મેલ્યું પુષ્પકવિમાન;
સીતા કહેછે ઊઠજો રે, લક્ષ્મણ ને ભગવાન. ૩૩
તે સમે કાંઈક જાગિયા રે, સ્વામી શ્રીજગદીશ;
વાનર પાસે જોઇ છે રે, (હવે) છેદશે રાવણનાં શીશ. ૩૪

---

૨૭. યોધ—સુગ્રીવ વગેરે યોદ્ધા ભયભીત નથી, માટે અનુમાન થાય છે રામ લક્ષ્મણ મુઆ નથી.

ઘોર જે ગાધ્યા હતા રે, નાગફેસ પાશ,
દુખે પીડાણા ઘણુ રે, સ્વામી શ્રીઅવિનાશ ૩૫
વાનર વીંટીને વળ્યા રે, સુગ્રીવ આદે સર્વ,
વે'લા એ ઘણા જાગિયા રે, આણે તેણે ગર્વ ૩૬
સાનવળી જુએ સહી રે, પોતાનું શરીર,
બાણુ વાગ્યા અતિ ઘણા રે, અત્યત વહે રૂધિર ૩૭
દીનબધુ નામ જેહનું રે, તે બોલ્યા બોલ દીન,
મહાનુભાવ દુખ કરે ઘણું રે, તે થાશે આધીન ૩૮
લક્ષ્મણને પેખીને રે, રૂએ છે મદમદ,
પ્રવાહ ચાલે આસુતણો રે, સીતા માટે થયો દ્દ ૩૯
હવે વૈદેહીનો છે નહિ રે, મારે તો કાંઇ અર્થ
લક્ષ્મણુ વિના જીવિત કશુ રે, જો એ પડચો સમર્થ ૪૦
ધને નારી પામિએ રે, નારીએ તો પુત્ર,
કહીં ભાઇ નવ પામિયે રે, કોટિ કીજે જો સૂત્ર ૪૧
વર્ષાએ અન્ન નિપજે રે, એમ ઊચરે વેદ,
કહીં ભ્રાતા મળે નહિ રે, જો અનેક કીજે ભેદ ૪૨
સુમિત્રાશુ માહરે રે, કૌશલ્યા જે માત,
અતર મારે છે નહિ રે, તેને શી કહુ વાત ૪૩
ઉત્તર અપાશે નહિ રે, અનેક જે છે માથ,
લક્ષ્મણુ મરાવી આવિયા રે, તે કેમ વચન સહેવાય ૪૪
કામધેનુ ક્યમ જીવે વત્સ વિના રે, જાણે કરગરે કિંકરી એહ,
કેમ પ્રીછવુ માતને રે, ત્યારે લક્ષ્મણુની ગત એહ, ૪૫
સૌમિત્રિ મુઓ કહેતા રે, પડશે ત્યારે સૂર,
સાગર તે ત્યા સૂકશે રે, વન્હિ શીત થાશે ઊરાઊર ૪૬
કે વાયુ રતભરો સહી રે, કે મેપે કાઢશે પ્રાણ,
મુઓ મારો દીકરો રે, ત્યારે કહીશ શી વાણ ૪૭
સુમિત્રાસુત સોહામણો રે, પરાક્રમનો નહિ પાર;
શોધ સીતાની શોધતા રે, ભારે ભયકર હાર. ૪૮
હવે હું તો શુ કરૂં રે, પામુ નહિ પતન,
તો સ્નેહ શો માહરો રે, એમ કહે જગજીવન ૪૯

---

૩૬ વે'લા એ–વેળાએ પ્ર ૧ લી ૩૯ દ્દ–દ્દ યુદ્ધ–અર્થાત્ સગ્રામ.

શત્રુઘ્નને શુ કહુ રે, કેમ કહું ભરતને મર્મ;
સાથે બેઉએ સાચર્યા રે, સત્ય ને જાણે ધર્મ. ૫૦

કડવું ૮ મું.

રાગ વેરાડી.

રામચદ્ર રૂએ અતિઘણુ, કેમ સહુ દુ:ખ એ તણું;
ગુણ કેટલા એના ભણુ, એને અતિશે અધિકો ગણું ૧
સુમિત્રા પૂછશે વાત, કહાં ગયો રામ તારો ભ્રાત;
ત્યારે શું કહીશ વિખ્યાત, એમ કહી કરે આસુપાત. ૨
અપરાધ એ કર્યો સહી, રામે એવી વાણી કહી,
હવે પ્રાણ હુ ધરીશ નહિ, જ્યારે લક્ષ્મણ પડિયો અહીં. ૩
હું જ્યારે પામતો ખેદ, ભયો ભાઇ ભાજતો ભેદ,
તેહતણો થયોછે છેદ, જે કરતો મુને નવ નૈવેદ ૪
જેને હમણા રાક્ષસ હણ્યા, મોટા મોટા તો અવગણ્યા;
તે કા સૂતો મારા વીર, શરીરથી સ્ત્રવે રૂધિર. ૫
કયમ હું પ્રાણ ધરૂ શરીર, રાક્ષમના વાગ્યા છે તીર;
ચૂટી નાખ્યો જાણે ચદ, ભાસ્કર અસ્ત થયો થઇ મદ. ૬
જાણે ઇંદ્રજીત ગાજ્યો ધન, મુઓ કેસરીકેરો તન,
પરમ પીડાણા છે અગ, પાપીએ કીધો છે ભગ. ૭
સદા હીંડતો એતો સાથ, ધનુષ્ય બાણ ધરીને હાથ;
હુ પ્રાણ તજુ કહે રઘુનાથ, મોડી મારી ગઇ એ આથ ૮
મુજમાટે મુઓ મા'રથિ, કોને હું દેખાડુ કથી;
હવે તો જીવવુ નથી, રાવણુતન મળ્યો અનરથી. ૯
જેહ મારે તો હતો ઇષ્ટ, તે ગયો હું રહ્યો પાપિષ્ટ;
જે જીવતો જોઇએ ભાય, સ્નેહ તજીને તે તો જાય ૧૦
કોએક તો મૂકતો બાણ, બે હાથ પણ સહસ્ત્ર પ્રમાણ;

---

૨ સુમિત્રા–સૌમિત્ર પ્ર ૧–૨ ૫ તે કા સૂતો ઇ૦–તે કા સૂતો મારા વીર, કયમ હું પ્રાણ ધરૂ શરીર પ્ર ૧ લી ૬. કયમ હુ ઇ૦–રાક્ષસનાં વાગ્યા છે તીર, શરીરથી સ્ત્રવે રૂધિર. પ્ર ૧ લી ૮. આથ–અર્થાત્ ઓથ. ૧૦. ભાય–અર્થાત્ ભાઇ.

સહસ્ત્ર હાથે કરે જે સહસ્ત્રાર્જુન, તે બે હાથે કરતો કદન ૧૧
ઇંદ્રનાથી અધિક પરાક્રમ, તે ભાઈ આમ પડ્યો છે ભ્રમ,
હું મિથ્યા કરૂંછું વિલાપ, લાગ્યું પેલા ભવનું પાપ ૧૨
મિથ્યા કરૂં સીતાની આશ, રાવણનો કરીશ હું નાશ,
વિભીષણને આપીશ હું રાજ, એહ આશાથી ફોગટ કાજ ૧૩
જો લક્ષ્મણ પામ્યો પતન, સાંભળો સુગ્રીવરાજન,
જે થઇ એવી એની પેર, તો પાછા પરવરો ઘેર ૧૪
આજે વજો પાધરા સહી, હવે અહીં રહેનાએ નહિ,
લક્ષ્મણને લેઇને સ્કંધ, જાઓ નહિ તો થાશે ધંધ ૧૫
લક્ષ્મણસરખો પામ્યો નાશ, હવે જીતનણી શી આશ,
નળ નીલ ને જાંબવંત, રાક્ષસ બહુનો આણ્યો અંત ૧૬
ગજ ગવય સંપાતિ સંત, ઘણું વઢ્યા હાથી હનુમંત,
સુગ્રીવે મારે કાજે કર્યો અનર્થ, તોએ જીતાયો નહિ સમર્થ ૧૭
સુગ્રીવ તારો છે નહિ વાંક, નથી ઓસર્યો તું તો ટાંક,
તમો પરાક્રમ ઘણુંએક કર્યું, કેટલા ગુણ મનમાંહે ધરૂં ૧૮
જે કરે સહોદર સહાય, તે ગુણ તો ન વીસરી જવાય,
એટના માટે જાઓ તમો, રડા માટે કહુંછું અમો ૧૯
નહિતો રાવણ કરશે અંત, એણીપેરે બોલ્યા ભગવંત,
વાનર સરવે અતિશે રૂએ, સાન વિહોણા થઇને સૂએ ૨૦
અરાપરા થાય વાનરા, કરે સાંય પણ દુખે ભર્યાં,
એવે વિભીષણ આવ્યો ત્યાંય, ગદા અહીં રાઘવ છે જ્યાંય ૨૧
શ્યામશરીર જાણે યુવરાજાન, વાનર નાઠા તજી અભિમાન,
બાણમન્ત્રાએ પડ્યા દીઠા બેય, છારી અતિ વળી છે દેવ ૨૨
કાયાએ પામ્યો કલેશ, આમ પડ્યા ક્યાંય નરેશ,
વ્યથા પામ્યો વિભીષણ દેહ, (પણ) સુગ્રીવશું બોલ્યો આણી નેહ ૨૩
કાં કપિ પામોછો વ્યથા, માંડીને કહો મુને કથા,
જાણે પૂરે ભાગ્યું વહાણ, વસાણાં વેરાણા થઇ હાણ ૨૪
તમ સેના વેરાણી જાય, કાં મુજને નવ કહો ઉપાય,
અંગદ એણીપેરે કહે કથન, બેઉ પડ્યાછે જગજીવન ૨૫

---

૧૨ બગ–ભ્રમમાં–મૂર્છામાં ૧૫ ધંધ–ક્લેશ ૧ લી ૧૭ મદું વઢયા ઇ૦–મદું વઢંત નહિ સમર્થ પ્ર ૨ જી.

જે રાખતા આપણું માન, તે થઇ સૂતા અવસાન;
વળી ચપળ 'કપિની કાય, સ્વભાવે સહજે વેરાય. ૨૬
ત્યારે સુગ્રીવ ધૂમ્રાક્ષ પ્રત્યે વદે, વીરા દુઃખ મ ધરશો હ્રદે;
વાનર મોટા નાઠા આજ, જાણુંછે આવ્યો જે રાજ. ૨૭
રહો રે ન નાસો પ્લવંગ, એ નહિ ઇંદ્રજીત્ કાં થાઓ ભંગ;
એ હોય વિભીષણુ વીર, ત્યારે કપિએ રાખી ધીર. ૨૮
વિભીષણુ નિરખ્યા શ્રીરામ, સ્વામી તારૂં નિર્મળ નામ;
લૂએ રૂધિર ને ખેહ, સ્વામીજી તજો કાં નેહ? ૨૯
મને લંકાનો આપ્યો અધિકાર, તે વચન જાશે જગદાધાર;
એમ કહી વિભીષણુ રડે, રામ રામ કહી અવનિ પડે. ૩૦
સુગ્રીવ આવી શીખામણ કહે, વિભીષણુ તે શ્રવણ ગ્રહે;
રામ લક્ષ્મણુ ઉઠશે બેહ, વીરા કાં દુઃખ આણે દેહ. ૩૧
રાવણુ કુંભકર્ણુને હણી, કરશે તુંને લંકાધણી;
સીતાને સ્વામી પામશે, વેદના સર્વ ત્યાં વામશે. ૩૨
એમ વિભીષણુ સ્વસ્થજ કર્યો, વિનય વચન સુગ્રીવ ઊચર્યો;
પછે અંગદને કીધો સાદ, સુષેણુ સસરાને ઉત્સાદ. ૩૩
તમો કિષ્કિંધા જાઓ સહી, રામ લક્ષ્મણુને તે ગ્રહી;
હું રહીશ ને હનૂમંત વીર, રાવણુનુ ઉતારશુ નીર. ૩૪
કુટુંબ સહિત કરીને કદન, સીતાને પમાડીશ જગજીવન;
તો તો હુ આવીશ સદન, નહિતો હ્યાં પામીશ પતન ૩૫
મને રામે આપ્યું રાજ, મારાં કીધા કહણ બહુ કાજ;
તેને હુ જો ન આવુ કામ, તો રૈ રૈ નર્કમા ન હોયે ઠામ. ૩૬
એમ અનેક વચન ઊચરે, સુષેણુ સસરો મનમાં ધરે;
રાવણુ મારીશ કહે સુગ્રીવ, ઇંદ્રજીત્ કુંભકર્ણુ વિદ્યુજ્જિહ્વ. ૩૭
રામ ઊઠશે સુણીને વાત, થઇ રાવણુ કેરી ઘાત;
આવી અહીંયા સીતામાત, સાંભળી જાગશે લક્ષ્મણુ ભ્રાત. ૩૮
કોસીસાં કોટતણા અનેક, તેમાંનુ નહિ રાખુ એક;
સાંભળશો સર્વે વિવેક, જો રાક્ષસની ચૂકાવી ટેક ૩૯

---

૨૬. સ્વભાવે સેહજે–વસાણા સહજે. પ્ર ૧લી. ૨૭. વીરા દુઃખ ઇ૦– ધીનીકાય નખમણી શરદે. પ્ર. ૨જી. જાણે છે ઇ૦– જાણે છે આવ્યો કપિરાજ. પ્ર. ૨ જી.

લંકામાહે રાક્ષસ ઘણા, અતિ કાળા ને બિહામણા
અંજનાચળ જેવા અસંખ્યાત, તેને પૃથ્વી પમાડીશ પાત ૪૦
ઇંદ્ર વરુણ ને કુબેર વાય, તેણે જે કારજ નવ થાય,
એવુ કામ કરીશુ અમો, અતિ આનંદ પામશો તમો ૪૧
એ ઘણા શુ કરશે કામ, અનેક મળ્યાછે આણે હામ,
એ સહુને તેડી જાઓ ઘેર, પછે નકાની કરીશુ પેર ૪૨
નિષ્કંટક કરી આપશુ, વિભીષણ સ્થિર કરી સ્થાપશુ,
અનેક એવા કરીશ ઉપાય, તોએ શુણ રામના વિસર્યા ન જાય ૪૩
ત્યારે સુષેણ વદે વચન, સાંભળજો સુગ્રીવ રાજન,
એ કહી તેં સૂધી વાણ, તમો એવા છો સુજાણ ૪૪
ઊઠ્યા જોઇએ બે બળવંત, તે કથા કહું હું તંત,
એક સમે દૈત્ય ને દેવ, યુદ્ધ કરેછે તે ત્યા બેર ૪૫
દેવ ત્યારે થયા ત્યા દીન, પડ્યા ભય પામી થઇ હીન,
ત્યારે ગયા બૃહસ્પતિ સાગરક્ષીર, ઔષધિ લાવી ઉઠાડ્યા વીર ૪૬
તેમ તમે મોકલો ત્યા બેય, પનસ સપાતિ જાણેછે તેય,
વૃદ્ધને વન વિષે રહ્યા, સર્વે ઓળખે સાચ્યા સહ્યા ૪૭
વિશલ્યા નિરમી દેવતા, ચંદ્ર દ્રોણ ગિરિ પર્વતા,
એ બે પ્રત્યક્ષ ઔષધી જેહ શલ્ય વિશલ્યા સાચી તેહ ૪૮

કડવું ૯ મું.

રાગ સામેરી.

હેવે તે ત્યાં નિર્મિયો છે, દ્રોણગિરિ પર્વત ચંદ્ર રે,
આશ જેની કરેછે, અનુદિન તે ત્યા ઇંદ્ર રે ૧
ત્યા અંજનીનંદન મોકલ્યો, ઔષધી લાવે આર,
સુષેણ એવુ કહી રહ્યા, એમ સરે સહુના કાજ ૨
કેને કાંઇ નવ ઉપજે, દુ:ખી દીસે સર્વે કપિ,
બાણે બાંધવ બે બંધાણા, રામ રામ રહ્યા જપી ૩

---

૪૮ વિશલ્યા–શલ્ય (શાસ્ત્ર વગેરેનો કાંટો) શરીરમા કાઢી નાખનારી વનસ્પતિ બે–શલ્યા અને વિશલ્યા એમોઘર અને મીંદળ, એ ત્રણેનું નામ શલ્યા છે, અને ગળો, બધુદભ ત્રિપુટા, વગેરેનું નામ વિશલ્યા છે ૩ ઉપજે–સૂઝે

કોટિ કોટિ સહસ્ર રહ્યા છે, રામને વીંટી હરિ,
તેણે સમે શબ્દ થયો, વાણી બોહોળી વિસ્તરી. ૪
રામને ઉઠયાતણો, ઉપજે નહિ ઉપાય;
અંગદ હનુમત વિભીષણ, વિમાસે સુગ્રીવ રાય. ૫
દયા આણી આવિયા વેગે, નારદ તેણેઠાર,
પ્રદક્ષિણા દઈ રામને, પ્રેમે કર્યો નમસ્કાર ૬
દુઃખી દીઠા અતિઘણું, નારદ વદે વચન;
વિકળતા શી આવડી, સ્વામી જગજીવન. ૭
ધર્મધરતા જગતકર્તા, સીતાભર્તા રામ;
તું ધાતા વિધાતા ત્રાતા, તે પડયા કા આમ. ૮
સરજો પાળો સહરો, સ્વામી શ્રીજગદીશ;
પરમાત્મા પૂરણ પુરુષ, અખિલ તું અધીશ ૯
તારે પિતામાતા કો ? કરો, સેવકની સભાળ;
અજ્ઞાનની પેરે શુ સૂતા, સ્વામી દીનદયાળ. ૧૦
ગરુડગામી અંતરજામી, પામી રહ્યા કા બધ;
નાગઅરિ ધ્વજા તમારે, સભારો શે ન સબધ ? ૧૧
વૈકુંઠવાસી શ્રીઅવિનાશી, કાકુત્સ ને કોસલેંદ્ર,
બ્રહ્મા શકરથી અપરંપર, આશ કરે તારી ઇંદ્ર. ૧૨
પદ્મનાભ પરમાનંદસ્વામી, તમો શ્રીહૃષિકેશ,
કૌસ્તુભમણિ હૃદે ધર્યો, પાર ન પામે શેષ ૧૩
વરાહરૂપે વસુધા રાખી, હિરણ્યાક્ષને તમો હણ્યો;
પ્રહ્લાદપિતાને નૃસિંહ રૂપે, અતિ બળિયો તે નવ ગણ્યો. ૧૪
ઇંદ્રઅર્થે અદિતિસુત, વામન ધરિયુ રૂપ;
છળ પાડી પાતાળચાપ્યો, બલિ બળિયો ભૂપ. ૧૫
મધુકૈટભ મારિયા, બ્રહ્માને ઉગારિયા,

---

૯ પરમાત્મા ઇ૦–માતે પૂરાણપૂરણ પ્ર ૧. ૧૦. કરો–'કરે' પ્ર. ૪ થી. ૧૧ બંધ–બધન (નાગપાશનુ). નાગઅરિ–ગરુડ તમારી ધ્વજા ઉપર ગરુડ છે, તે સબધ કેમ સંભારતા નથી કે જેથી ગરુડને દેખીને નાગ એની મેળે નાશી જશે ૧૨. કાકુત્સ–કકુત્સ્થના વંશના. ૧૩. પદ્મનાભ–જેની નાભિમાથી કમળ ઉગ્યું છે એવા હૃષીકેશ–ઇંદ્રિયોના સ્વામી ૧૪ પ્રહ્લાદપિતાને–હિરણ્યકશિપુને

પરશુરામ પરશીધરી, ક્ષત્રી બહુ સહારિયા ૧૬
કાર્ત્તવીર્યંનુ કદન કીધુ, કશ્યપને આપી ધરા,
સાગર મથન કરાવિયુ, કુર્મરૂપ થયા ખરા ૧૭
બદ્રિકાશ્રમ તપ કીધુ, તમો દેવાધિદેવ,
કૃષ્ણ કૃપાળ કેશવ, કરે સુરીનર સેવ ૧૮
મહેંદ્ર તે તુ આઠમો, વસુ પાચમો તે તું વાય,
વૃષભાનદ તમો રુદ્રમા, કપાની કહેવાય ૧૯
અશ્વનિકુમાર કાન તમારા, ચક્ષ ચદ્ર ને સૂર,
હ્રવાટે તો પ્રજાપતિ, ધર્મ તમારૂ ઉર ૨૦
આકાશ મસ્તક તાહરૂ, પાતાળે તો ચરણ,
ઉદર સાગર અનુપમ, વાહન પ્રાણ તે શરણ ૨૧
દિશા કર્ણ રૂપ તારે, વાસવ મ્ટિએ વાસ,
જ્વા મિનાવરુણ છે, અરિબળ તારૂ ઉચ્છ્વાસ ૨૨
પિંડીએ અશ્વિનીકુમાર સ્વામી, વનસ્પતિ રોમરાય,
દેવતા મ્હે વસે, હ્રદે ગાયત્રી કહેવાય ૨૩
સ્વર્ગ ગ્રીવા તાહરી, જીહ્વા તે તો સરસ્વતી,
સનાતન સમર્થ શ્રીધર, અનુદિન આરાધે જતિ ૨૪
સ્વય ધરતા સર્વ તમો, ભૂત ભવિષ્ય વર્ત્તમાન,
યુગને અતે એક રહે, સમર્થ શ્રીભગવાન ૨૫
આદિત્ય વાસવ રુદ્રને વળી, મરુતગણ લોકપાળ,
વિશ્વદેવા ઇંદ્ર બ્રહ્મા, દિક્પાળ તું દયાળ ૨૬
દેવઋષિ બ્રહ્મઋષિ તુને, બ્રહ્મા આદિ દેવ,
અતરિક્ષ વિમાન બેશી, અવલોકે અવશ્યમેવ. ૨૭
જય તમારો વાન્છે છે, હવે તમો શ્રીરામ
સરને પાળો સહરો, દુવણ ન રાખો ઠામ ૨૮
માનુષ્ય તો તમો થયાછો, સારવા સુરના કાજ,
રાક્ષસમાન રાવણ આદે, મારવા મહારાજ ૨૯

---

૧૮ રામને વિશ્વરૂપ રૂપે કહીને સ્તુતિ કરે છે મહેંદ્ર ૯૦—આઠમો ઇંદ્ર જે મહેંદ્ર તે તું છે, પાચમો વસુ જે વાયુ ને તું છે 'मारिचिर्मरुतामस्मि देवानामस्मि वासव''-ભગવદ્‌ગીતા. ૨૨ મિનાવરુણ-મિત્ર અને વરુણ નામે બે દેવો ૨૩ રોમરાય-રોમરાજી-રૂવાટાની પક્તિ.

જાણતાં અજાણ થયા, સહિત લક્ષ્મણ ભ્રાત;
સ્મરણકરો ગરૂડનું, જે વાહન વિખ્યાત. ૩૦
વિનતાસુત સખા એ સાચો, સાંભળો સ્વામી શુદ્ધ;
ગરૂડ વિના નથી કોમાં, મૂકાવાની બુદ્ધ. ૩૧
મહાબળિયો પરાક્રમી, મૂકાવશે નાગપાશ;
એમ કહી નારદ ચાલ્યા, દેઇ રામને આશ. ૩૨
નારદ વાણી હૃદે આણી, સાવધાન થયા શ્રીરામ;
નાગપાશ તોએ નવ છૂટે, શરીર આવ્યું તે ઠામ. ૩૩
વાસુ કહેછે વિશ્વંભર, અવિગત ગત અપાર;
ગરૂડને સમારો સ્વામી, નારદે કહ્યું તે સાર. ૩૪
રામજીએ સમર્યો ખગપતિ, એવે વાયો ઘોર પવન;
વૃક્ષ સમૂળાં પડે, દામણા કપિજન. ૩૫
લવણ સાગર લે'ર જાયે, જળ અરૂપરૂ થાય;
વાનર વિસ્મય પામિયા, અરાપરા ઉજાય. ૩૬
સુદર્શમાત્રમાં અવલોક્યો, ગરૂડ ગતિ ગભીર;
આગે અમૃત લાવ્યો'તો, હવે શુ કરશે વીર. ૩૭
આકાશ રખે ઉતરડે, શોષે સાગર સાત;
અવનિ ઉંધી મારશે, કે મેરૂને મહીપાત. ૩૮
એટલે આવ્યો ઢુકડો, દશરથસુત છે જ્યાય;

---

૩૧. વિનતાસુત–ગરૂડ. ૩૭ આગે ઇ૦–એ આગળ (પૂર્વે) ઇંદ્રને જીતીને અમૃતલાવ્યો હતો, તે છે. અમૃત લાવવાની કથા આ પ્રમાણે છે. વિનતા અને કદ્રુ બન્ને કશ્યપની પત્નીઓ હતી. વિનતાનો પુત્ર ગરૂડ અને કદ્રુના પુત્ર બધાસર્પ. કદ્રુએ કપટથી સરત બકીને વિનતાને દાસી કરી હતી; તેમાથી છૂટવાનો ઉપાય ગરૂડે સર્પોને પૂછ્યો, ત્યારે તેમણે પોતાની માતાની અનુમતિથી કહ્યું કે અમને અમૃત આણી આપે, તો તારી માતા દાસીપણામાંથી છૂટે. ગરૂડે દેવોની સાથે મોહ્ યુદ્ધ કરી અમૃત આણ્યું. અને સર્પોને સોપ્યું.તથા માતાને દાસીપણામાથી છૂટી કરી, નાહી ધાઈ અમૃત પીવાના વિચારથી સર્પો નાહાવા ધોવા ગયા, એટલામાં તાકી રહેલો ઇંદ્ર તે લેઈ ગયો, અને સર્પો અમૃત વગરના રહ્યા. ગરૂડનું આ પરાક્રમ જોઇ વિષ્ણુએ તેને વગર અમૃત પીધે અમર કર્યો ત્યારે ગરૂડે તેના વાહન રૂપ થવાનો અંગીકાર કર્યો–મહાભારત.

નાગ સર્વે નાશી ગયા, ભય આણી મનમાંય. ૩૯
વાનર મધ્યે આવિયો, રામને નામ્યું શીશ;
નાગપાશથી મૂકાણા, અયોધ્યાના અધીશ. ૪૦
શરીર રામ લક્ષ્મણને, ગરૂડે ફેરવ્યો પાણ,
દિવ્યદેહ થઇ છિદ્ર પૂરાણાં, બોલ્યા મધુરી વાણ. ૪૧
ધન્ય ખગપતિ ભલે આવ્યો, કરવા સુધી સાર;
એવું કહીને આલિંગન, દીધું જગદાધાર. ૪૨
પિતાનું પિતામહનું, પામિયે દર્શન;
તેમ તુજને દીઠે વીરા, થયો પરમ પ્રસન્ન. ૪૩
તેજ બમણુ બળ બમણુ, અને બમણી બુદ્ધ;
તે પાણ ફેરવ્યો અંગ મારે, તેણે થઈ અતિ શુદ્ધ. ૪૪
ઇંદ્રજિતે પીડયો હતો, નાગપાશ મે'લી વીર;
સુંદર ને સોહામણો, કેમ આવ્યો તું ધીર. ૪૫
ગરૂડ કહેછે રામજી, મેં જાણ્યું થઈ સત્ય ઘાત;
કોએ સમર્થ ન બીજો, ઉગારે બે ભ્રાત. ૪૬
દેવ થઇ રહ્યા દામણા, નવ છૂતાએ સુઝે ઉપાય;
રાવણીએ નાગપાશે, બાંધિયા બે ભાય. ૪૭
ઇંદ્રજિત્ નવ છૂતાએ, હું આવ્યો જોઇ લાગ;
સુખ તમને થયું સ્વામી, નાશી ગયા સર્વે નાગ. ૪૮
આગળથી શું કહું ભ્રાતા, જાશે ઇંદ્રજિત્‌ના પ્રાણ;
સાચું સખાપણુ ત્યારે, જાણુશો પુરૂષપુરાણ. ૪૯
હવે યુદ્ધ કરો જગજીવન, તજીને પ્રમાદ;
રાક્ષસ વો'ણી કરો વસુધા, જે કરેછે ઉન્માદ ૫૦

કડવું ૧૦ મું.

રાગ આશાવરી.

ગરૂડ કહેછે વાત જી, સાંભળોને જગતાત જી;

---

૪૩. પ્રસન્ન—પવિત્ર પ્ર. ૨ જી.

અસંખ્યાત કપટી રાક્ષસ, અહીં આવશે રે. ૧

ઢાળ.

અસખ્યાત રાક્ષસ અહીં વસે, કપટ કરશે એહ;
તે માટે જેમ તેમ એનો, પાડજો પ્રભુ દેહ. ૨
માયાએ નાગપાશ મેલે, તેમ કપટ કરશે પ્રૌઢ;
રાવણ હણાણા વિના સીતા, ન આપે ગરૂડારૂઢ. ૩
આગ્નાઆપો હરિ સુને, તવ દીધું આલિંગન;
શીશ નામી સાંચર્યો, કહીને વિવિધ વચન. ૪
રામ લક્ષ્મણ દીઠા જ્યારે, તેવાને તેવા તન;
વાનરા આનંદિયા, ગાજ્યા જાણે ઘન. ૫
વાજીત્ર વજાડે બહુ, નફેરી નિ:સાણ;
શરણાઇ રણતૂર ઝાલરે, વાહી વદે જય જય વાણ. ૬
કપિ કહે સોણું કે સાચુ, આશ્ચર્ય પામ્યા અતિ;
અસખ્યાત આયુધ લીધાં, યુદ્ધ કરવા મહામતિ. ૭
કુલાહલ તે કરે અતિશે, સબળ પાડે સોર;
રાવણ સાંભળતો હવો, જે શબ્દ કર્યો કઠોર. ૮
પ્રધાન રાવણને કહે, આવડો શો નાદ;
શોક એનો ક્યાં ગયો, જે પામ્યા છે વિષાદ. ૯
રાવણ કહેછે જઇ જૂઓ, એવડો શો આનંદ;
નાગપાશ બાંધ્યા બે જણા, પાડિયા પણ ફ્દ. ૧૦
પ્રધાન ચઢ્યા કોશીસે, મંદિર ઉપર જોય;
રણાંગણે રામ લક્ષ્મણ, ઊઠ્યા દીઠા સોય. ૧૧
શોભે સિંહસરખા સુંદર, પેખિયા પૂરણકામ;
રાવણને તે જાણ કીધુ, શું બેઠા છો સ્વામ. ૧૨
ભાઇ એ બે નાગપાશથી, મૂકાણા ત્યાં આપ;
એવું કહેતાં ધ્રૂજીઓ, લંકેશ પામ્યો તાપ. ૧૩
વદે વલખે વદન વાણી, બેઠા'તા નિશ્ચંત;
નાગપાશથી ક્યમ મૂકાણા, બાંધ્યા'તા બળવંત. ૧૪

---

૧. ગરૂડ કહેછે–'ગરૂડ કહેછેવિનતિ જી, સાંભળોને વિશ્વાપતિ જી'. પ્ર. ૨ જી. આવશે રે–વસે રે.પ્ર. ૨ જી. ૭. સોણું–શમણું. ૮. રાવણ ૪૦– રાવણે સાંભળ્યો હુઓ પ્ર. ૨ જી. ૧૪. વલખે–વિલક્ષ થયેલે–ખીસીઆણે મોઢે.

શોક સામુ જોઇને, બોલાવ્યો ધૂમ્રાક્ષ;
વીરા ચઢ વેગે કરી, વચન મારૂ રાખ. ૧૫
વાનરમાત્રનો નાશ કરજે, મારે લક્ષ્મણુ રામ;
અપાર ભૂપતિ કાં નહિ, બોલિયો કરી પ્રણામ.' ૧૬
ધૂમ્રાક્ષે કહ્યુ બલાધ્યક્ષને, જે બળતણો લઘુ ભ્રાત,
કટક કરવું એકઠ્ઠું, રાવણે કહ્યું વિખ્યાત. ૧૭
અપાર કરીને એકઠા, આગળ કીધા જોધ;
આવીને ઊભા રહ્યા, ક્રૂર કરીને ક્રોધ. ૧૮
ધ્વજા રથ ત્યાં ફરહરે, હય ગજનો નહિ પાર;
ગર્ધવ ને મહિષે ચઢયા છે, બોલે મારામાર. ૧૯
દદામાં તે દરદડે, ભુંગળ વાજે જોર;
ધૂમ્રાક્ષ સાથે પરવર્યો, જઇ રામને ઘુ ઘેર. ૨૦
અનેક પાળા પળે રાક્ષસ, આયુધ ધરી અનેક;
પશ્ચિમપોળે પરવર્યો, ધૂમ્રાક્ષ ધરીને ટેક. ૨૧
સહનાટોપ હયરોદા પે'રે, ખડ્ગ તોમર હાથ;
હનુમાન સામો રહ્યો, અનેક કપિ છે સાથ. ૨૨
અપશુકન થાયે રાક્ષસને, બોલે ગર્ધન પખી કાગ;
સૂર્ય તેજહીણુ દીસે, ઊતરે આડે નાગ. ૨૩
કક પખી ઉચરે, વાયે ઘોર પવન;
ધરા ધ્રૂજે ચોધ દીસે, દામણ્ણા સહુ તન. ૨૪
સેના દીઠી રામની, ધૂમ્રાક્ષ થયો અતિમદ;
વાનર દેખી રાક્ષસોને, પામ્યા અતિ આનદ. ૨૫
હરિ મૂશળ ગ્રહીને, વરસાવે વરસાત,
રાક્ષસે તત્ર સામાં તેને, માર્યાં અસખ્યાત ૨૬
ચકચૂર કીધા નિશાચર, વાનર વાધ્યા અત્ય;
શિલા શિખરના માર મારે, ભાગ્ગી સઘળી ગત્ય. ૨૭
પિશિતાશન થઇ સાસતો, ગ્રહી આયુધ હાથ;

---

૧૫ રાખ-દાખ પ્ર. ૨૭. ૧૬ બોલિયો-ચાલિયો. પ્ર ૧લી. અપાર ઇ૦-મનેતે રામ જેવા અપાર ભૂપતિ કાં નથી ગણી આવતા! ૧૭ બલાધ્યક્ષ-સેનાપતિ ૨૪. કક પખી-એ નામનાં પક્ષી. ૨૬ હરિ—વાનર

ખડ્ગ તોમર પરશુ પટ્ટિશ ગ્રહી, આવ્યો અસુરનો નાથ. ૨૮
બાણુનો વરસાત વરસે, વાનર માર્યા વીર,
પ્રલયકાળનો મેહ વરસે, એમ મેલ્યા તીર ૨૯
પડયા વાનર વિડાર્યા, તવ કોપિયા બીજા બહુ,
અરે પ્લવગમ શુ સૂતાછો, વકાર્યા બળિયા સહુ ૩૦
શાળકેરા દ્રુમ લેઈ, પરમ પ્રૌઢા પાણુ;
વાનરા વાધ્યા અતિ, મુખ મારમાર કહે વાણુ. ૩૧
રાક્ષસ તે કીધા સહી, હરિએ ચૂરાચૂર,
પડયા પૃથ્વી પર્વત સરખા, ધૂમ્રાક્ષ પેખે શૂર ૩૨
સેનાપતિએ સાથ સઘળો, પડયો દીઠો સર્વ,
વઢવા લાગ્યો એકલો, ધરીને ત્યા ગર્વ ૩૩
ભાલાના ને ભુગળીના, વરસાવ્યા ત્યા મેહ,
સેના વાનરતણી પાડી, કહેતાં ન આવે છેહ. ૩૪
હનુમાને તે પડતા દીઠા, પ્રૌઢા પ્રૌઢા પ્લવગ,
ઉછળીને આવિયો, થયો રીસે રક્તરગ ૩૫
વૃક્ષ માર્યા હનુમાને, ધૂમ્રાક્ષ પામ્યો શોક;
આવા વાનર ન જાણુ, અહીં આવ્યો તે હુ ફોક ૩૬
એવુ કહીને ગદા લીધી, ક્રૂર કરીને કોપ,
હનુમતને હઠે મારી, અને કીધો લોપ ૩૭
હનુમાન આકુળવ્યાકળો, નહિ શરીરે સાન,
વાનરે વકારિયો, વળી ઊઠિયો બળવાન. ૩૮
શિખર નાખ્યા સામટા, મ્હો મડાણુ યુદ્ધ,
ગાજ્યો કો જાયે નહિ, ધરે નહિ બળબુદ્ધ ૩૯
અન્જનીનન્દન અતિ કોપ્યો, શલ્યા ઉખેડી એક,
મહા મોટી રાક્ષસ ઉપર, મારી કરી વિવેક ૪૦
પર્વતનીપેરે પડયો પૃથ્વી, પ્રાણ રહિત તે યોધ,
રુધિરની તે નદી ચાલી, માર્યા શોધે રોધ ૪૧
અધમુઆ ને અદસસ્તા, લકામા નાશી ગયા,

---

૨૮ પિશિતાશન-રાક્ષસ ધૂમ્રાક્ષ ૩૦. પ્લવગમ-વાનર ૩૧. શાળ-શાળદ્રક્ષ ૪૦ અન્જનીનન્દન-અન્જનીના નંદન (પુત્ર)

પ્રધાન ધૂમ્રાક્ષ મર્ણુ પામ્યો, શિચિન મર્વ ગાત્રે થયા ૪૨
રાવણે તે સાભળ્યું, ધૂમ્રાક્ષ પામ્યો પતન;
બળાધ્યક્ષને કહે રાજા, યુદ્ધે જા તું ધન્ય ૪૩
અકંપનને તેડીને, દુર્ધર લેઇ સગ,
વાનરને કરડજો કાચા, રામનો કરજો ભગ ૪૪
હાજી કહીને હીંડિયા, શણગર્યા બહુ રથ,
પાળા પણ બહુ પરવર્યા, અશ્વ ગજ રથ ચઢી સમર્થ ૪૫
નીસરતાં તેને નગરમાંથી, અપશુકન અતિ હોય;
આજ જાયે તે મર્ણુ પામે, એવું કહેછે કોય. ૪૬
મઝાર આડે ઊતરે, મળે વિધવા નાર,
અશ્વ તે આખડિયા, વિમાસે તે ઠાર ૪૭
ક્ષણએક રહીને ચાલિયા, શુકનને માન્યા નહિ;
એ ઉપર શા શુકન કરો, મારીને આવશું અહીં. ૪૮
ઢોલના ઢમકા વજાડે, નફેરી નગારા વાજે;
વાનર ચકિત થઇ રહ્યા, શું ભાઇ એ ઘન ગાજે ૪૯
સૈન્ય દેખી આવતુ, વાનર થયા દિગ્મૂઢ,
અર્ણવ આખો શોષશે, એવા વાનરે દીઠા પ્રૌઢ. ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ મારૂણી.

રાક્ષસ અવલોકિયા આવતા, વાનર સોઢ્યા સોય જી,
પાણે પર્વત પ્રૌઢ ગ્રહીને, અજમાવી તે જોય જી ૧
સામા સર્વે રહ્યા ઊભા, માર માર મુખ બોલે જી,
આવ્યા અ૫મતિ અહીં મરવા, નહિ કો રામને તોલે જી ૨
રાક્ષસ બળાધ્યક્ષને સૈન્યે, દીસે નહિ સૂર્ય દેવ જી,
રેણુ ઉડે આકાશ પ્રમાણે, ગાજે કપિઅવશ્યમેવ જી. ૩
રાવણ નિમિત્ત સઘળે શૂરે, સંકલ્પ્યા છે પ્રાણ જી,
કુવાહન થયો યુદ્ધ મંડાણ, ઉતરશે શું ધાણ જી ૪

---

૪૨. અદસસ્તા-(અર્ધશસ્ત્ર)-અરધા મારેલા. ૪૯ ચકિત-ચાકત પ્ર. ૧-૩ ૫૦ અર્ણવ-સમુદ્ર શોષશે-શોકશે. પ્ર ૧ લી.

હાથે હાથ સઝે નહિ ને, મૂકે અસ્ત્ર અનેક જી;
વૃક્ષ શિખર શિલા મૂકે છે, મહા કપિ માહોમાહે ટેક જી. ૫
માહોમાહે એકએકશુ, અતિ હોય સંગ્રામ જી;
મયદ નન વાનર ત્યા આવ્યો, કુમુદ તેણેઠામ જી. ૬
શિલાતણા વરસાદજ વરસે, વાનર વાધ્યો ગત્ય જી,
અકપન કહેછે ત્યારે, સાભળ સારથી સત્ય જી ૭
એ પશુ પમાડશે પ્રાજે, તો તો જી યુ ફોક જી,
સારથીએ ફરી રથ ચલાવ્યો, વાનરનો જ્યા થોક જી. ૮
અનેક આયુધ ઊર ભર્યા, મે'લ્યા તે બળવત જી,}
વાનર સર્વે ગયા નાશી, તવ આવ્યો હનુમત જી. ૯
પર્વત સરખા સર્વે શોભે, વાનર બળિયા વીર જી,
અકપને અવિલોકયો કપિપતિ, પર્વત પ્રાય શરીર જી. ૧૦
શિલા વૃક્ષ હનુમંત લેઇ, ફેરવે અપાર જી,
અકપનને માથે માર્યા, ક્રોધ કરી તે ઠાર જી. ૧૧
અકપને આયુધ મે'લી, હાકયો અજનીનદન જી,
શિખર એક મે'લી તેનુ, ક્રૂર કર્યું કદન જી ૧૨
અસ્ત્ર મે'લી શિખર ભાજ્યુ, કર્યા કટકા તેહ જી,
વૃક્ષ મેલી મહીએ પાડ્યો, થરથર ધ્રુજ્યો દેહ જી. ૧૩
પડતા પડછદો થયો પ્રૌઢો, દેવ થયા રળિયાત જી,
ફૂલોતણી વૃષ્ટિ ત્યા કીધી, ભલો કહીને ભ્રાત જી ૧૪
વાનરે અતિ અરચા કીધી, શોણિત ચાલે શરીર જી,
રામ કહે તુજ વિના એનુ, કોણ ઉતારે નીર જી ૧૫
વળી વાનરે રણમાહે, રાક્ષસ ખોળી માર્યા જી,
ઉગર્યા તે જઇ કહે રાજાને, સ્વામીજી [સહુ] હાર્યા જી. ૧૬
રાવણ તે મેહેલ માહેલી, અવલોકે છે વાડી જી,
અકપન વાનરે માર્યો, સર્વ કહેછે ત્રાડી જી ૧૭
સુણી શોક ધરે મનમાહે, મુખ આગળી ઘાલે જી,
પ્રહસ્ત પ્રધાનને તે પૂછે, એ પ્રત્યે નહિ ચાલે જી. ૧૮
જો રે સચિવ! વાનરે વીંટયો, કોશીસા પ્રાકાર જી,

---

૫ ટેક-ટેક ધરીને ૬ મયદ-મૈંદ વાનર ૯ ઊરભર્યા-છાતીના બળથી બળવાન કરેલા ૧૨. અજનીનદન-પ્રત ૧-૩ મા અજનીકુમાર એવો પાઠ છે ૧૬ રાજાને-રાજ્યમા પ્ર. ૨ જી.

નગરમાં કરે અસુરાઇ, નહિ હીંડવા હાર જી. ૧૯
હવે તો હું પોતે જાઉં, કે જગાડું કુંભકર્ણ જી;
ઇંદ્રજિત કે નિકુંભ મોકલું, પમાડવા એને મર્ણ જી. ૨૦
અથવા તું જાઇશ યુદ્ધ કરવા, અન્ય કોણે નવ ચાલે જી;
વાનર વસમા વેરી વાધ્યા, લંકામાંહે મા'લે જી. ૨૧
પ્રહસ્તને રાવણ કહે, હવે જા તું શૂર જી;
અમરને આછેટે એકયો, તો કેઇમાત્ર એ ભૂર જી. ૨૨
શુક્ર અસુરને દે શીખામણ, તેમ પ્રહસ્ત વાણી બોલે જી;
આગે મેં તમને કહ્યું છે, તરણખલાને તોલે જી. ૨૩
સીતા આપી રામ મનાવો, યુદ્ધતણું કુણ કાજ જી;
કહેતાં જીહ્વા ઘસી સ્વામી, શું કહું હું આજ જી. ૨૪
તમો કહો તો જાઉં સ્વામી, કરવાને સંગ્રામ જી;
તમઅરથે પ્રાણ સકલ્પ્યા, પડતું તેણે ઠામ જી. ૨૫
રૂડીપેરે મારૂં બળ જોજો, તમ સારૂં રે'નાર જી,
વાનરનાં આમિષ કરાવું, કાગ શ્વાન પાસે આહાર જી. ૨૬
એવું કહીને બહાર આવ્યો, હવે જો જો લકેશ જી;
પરાક્રમ કરૂં કટકમાહે, કપિ પામશે ક્લેશ જી. ૨૭
સેના કરો સૌ એકઠી, રખે લાગે વાર જી;
એવું સુણી ઉજાણા, રાક્ષસ હારોહાર જી. ૨૮
આપઆપણે મંદિર આવી, હોમ કરેછે જગ્ન જી;
વાડવને કહે વિશેષે, કપિ તો થાશે ભગ્ન જી. ૨૯
વાડવ કહે કલ્યાણ પામશો, વળી દેછે આશિર્વાદ જી;
સજ થઇ સેનાપતિમંદિર, આવે અતિ ઉત્સાહ જી. ૩૦
પ્રહસ્ત તે પરવર્યો પોતે, સુંદર આણ્યો રથ જી;
સહુ નારી વધાવે છે, જીતી આવજો સમર્થ જી. ૩૧
પૂર્વપોળે પળિયો પ્રેમે, સૈન્ય બહુ સઘાત જી;

---

૧૯. સચિવ-હે પ્રધાન ! અસુરાઇ-(?) ૨૩. શુક્ર-દૈત્યના ગુરૂ. તણખલાને ઇ૦-તે મારૂં કહેવું તમે તણખલાને તોલે-તુચ્છ ગણ્યું છે. ૨૪. ઘસી-ઘસાઇ ગઇ. ૨૫. રે'નાર જી છેનારજી પ્ર. ૧-૨. આમિષ-માંસ. ૨૯. કપિતો ઇ૦—કપિ પાશે ભંગ જી. પ્ર. ૨૭. ૩૦. વાડવ ઈ-તેમને આશિષ કરેછે કે તમે કલ્યાણ પામશો-પરલોકમાં જશો.

લોક સહુ કહેછે કપિ મરશે, પશુ પામર જાત જી. ૩૨
નિશાન વાજે જાણે ઘન ગાજે, હથિયાર અનેક જી;
બીજું કાઇ દષ્ટે ન આવે, નિશાચર વત્રેક જી ૩૩
જાણે ઇંદ્ર ચઢયો અવગણવા, તેમ ઓપે પ્રધાન જી;
ભયંકર રાક્ષસ ભાસે છે, મોટા મહા બળવાન જી. ૩૪
અપશુકન અતિ હોવા લાગ્યા, શોણિતની હોય વૃષ્ટ જી;
તારા પડે પશુ અતિ બોલે, આવરિયુ અરિષ્ટ જી. ૩૫
યોધદષ્ટિ ભયભીત દીસેછે, અશ્વ ન ચાલે પાગ જી;
શિયાળ સામાં બહુ બોલે, પતાકાએ કાગ જી. ૩૬
એવુ અવલોકીને ઉચર્યો, પ્રહસ્ત જે પ્રધાન જી;
આમે અમો મરણ આગમ્યુ, સુણો સહુ બળવાન જી. ૩૭
તે માટે રાવણ નિમિત્તે, સાવધાન થઇ વઢજો જી;
એકને મારતા દેખો તેવે, તેની વહારે ચઢજો જી ૩૮
એવુ કહી અપશુકન લોપ્યા, સાથે ચાલે સહુએ જી,
ગજ રથ અશ્વ બહુ દીસે, પળે પાળા બહુએ જી. ૩૯
કુલાહલ ત્યા અતિ હોયે, યોધ મહા વિકાળ જી,
વાનરે આવતા દેખી, અથ્યા તાલતમાન જી. ૪૦
શિલા ને શિખર બહુ લીધા, ગ્રહી પર્વત પાણ જી;
ઉચ્છૃંખલ ઉછળતા હીંડે, દૂક દૂક મુખ વાણ જી. ૪૧
પ્રહસ્ત પેખી પ્લવંગમ પ્રૌઢા, પર્વતપ્રાય શરીર જી,
રાક્ષસો જુએ યોધ નરખે, નવ ધરે ત્યા ધીર જી ૪૨
સજ કર્યા હથિયાર શૂરે, સઘળે કીધા હાથ જી,
તુમુલ યુદ્ધ મડાણુ ત્યારે, રાક્ષસને હરિ સાથ જી ૪૩
ખડ્ગે મારે હઠે ન ત્યારે, મેલે તીક્ષણ તીર જી,
ભાલા ને ભોગળ ભયંકર, મથાયા કપિ શરીર જી. ૪૪
હઠી હરિએ વૃક્ષ લીધા, ફળ ફૂલ સહિત જી,
વારે વારે વાનર મારે, ક્રૂર કર્યા ભયભીત જી ૪૫
કોએકનું ત્યાં મુસ્તક પાડે, કોના હાથ ને ચરણ જી;
કોઇના કાન કોઇના નેત્ર નીસર્યા, કોએક પામ્યા મરણ જી ૪૬

---

૪૧ ઉચ્છૃંખલ-બંધન વગરના-મરજીમા આવે તેમ વર્તનારા. ૪૪. મથાયા-અટવાયા.

કોએક થંભી રહ્યા સ્થિર થઈ, શિલા નગે દાટયા કોય જી;
વાનરનું પરાક્રમ પેખી, વિમાસીને જોય જી. ૪૭
વિમાસીને મોકમ માર્યા, બાણ ફરશી મારે જી;
રીસ ચઢી રાક્ષસ થયા રાતા, સામટા સહુ સંહારે જી. ૪૮
ગદાએ તે મારી પાડયા, બળહીન થઇ નાશ જી;
ફરશીએ ને ખડગે હણિયા, લાંગૂલ યુદ્ધ કરી ત્રાસ જી. ૪૯
થરથર ધ્રુજે કાંઇ ન સૂઝે, રાક્ષસ થયા પ્રસન્ન જી;
હરિ કહે રામને અરથે, નિવેધાં છે તન જી. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ દેશી ફેર.

વાનર તે તો કોપ્યા અતિ, વૃક્ષ લેઇ મારે મહામતિ;
શીશ અમારે સીતાપતિ, તમો આવ્યા રાવણની વતી. ૧
આવ્યો'તો તું અંજનીતન, અક્ષયકુમાર પામ્યો પતન;
હવે કુટુંબ સહિત થાશે કદન, એમ કહી મારે કપિજન. ૨
પ્રહાર પ્લવંગ કરેછે જદા, પ્રહસ્ત પ્રધાન મોકલ્યો તદા;
નરાંતક કુંભહનુ બળવાન, મહાનાદ બળે સમાન. ૩
સમુન્નત આદે એ પંચ, હરિને હણવા કીધો સંચ;
પ્રહાર કરી પ્રૌઢા પ્રચંડ, ભાંજરી જાણે બ્રહ્માંડ. ૪
દ્વિવિદને ચઢયો અતિ ક્રોધ, પર્વતે નરાંતક માર્યો યોધ;
દુર્મુખે સમુન્નત હણ્યો, તૃણમાત્ર તેને નવ ગણ્યો. ૫
શિલા ગ્રહીને જાંબવાન, મહાનાદ હરે માર્યો બળવાન;
તારે કુંભહનુને હણ્યો, વૃક્ષે મારીને અવગણ્યો. ૬
પ્રહસ્ત જ્યાં બેઠો રથ, એક પરાક્રમ દીઠું સમર્થ;
ત્યારે ચઢી તેને રીસ, વાનર ત્યાં માર્યા દશ વીશ. ૭
અનેક વાનર પાડયા ભોમ, ઊકાંટે ચડયો અતિ રોમ;
આચ્છાદન થઇ આખી મહી, રાક્ષસ વાનર જઇ પડિયા સહી. ૮
કેસુકેરી પેરે સોય, જાણે વસંત માસ શું નો'ય;

---

૪૯. લાંગૂલ-પૂંછડું. અર્થાત્ પૂંછડાવાળા-વાનર. ૨. કદન-નાશ. ૩. મહાનાદ-એ નામનો રાક્ષસ. ૬. તારે-તાર નામે વાનરે.

પ્રહસ્ને પરાક્રમ કીધુ જ્યાહાં, નીલ વાનર આવિગો ત્યાહાં. ૯
રૂધિરની નદી તે તર્યાં, લેઇ વૃક્ષને પરવર્યાં,
જાણે મદોન્મત્ત બેય, સાંઢ સરીખા દીસે તેય ૧૦
પ્રહસ્ત નાખી રહ્યો બહુ બાણ, નીલ કહે હું લેઉં પ્રાણ;
વૃક્ષે ભાજી રથ કર્યો બહુ ચૂર, હેઠો ઉતરી ધાયો શૂર. ૧૧
ખપ્યા બાણ ભોગળ લેઇ પડયો, જાણે વૃત્રાસુર હરિ ભળ્યો;
શુ જાણે સિંહને વાધ, દીસતા તે એવા ડાધ. ૧૨
માહોમાહે મારે પાડે રીર, એક વાનર વૃક્ષે મારે વીર;
ભોગળ મારે રાક્ષસ રોષ, એકેકને ન દેવાયે દોષ ૧૩
એક રાવણકેરો દાસ, બીજાને વાહાલા શ્રીઅવિનાશ;
સ્વામીને સકલ્પ્યા પ્રાણ, મારમાર મુખ બોલે વાણ. ૧૪
પ્રહસ્ત તોમર મારતો હવો, ભોગળે મારીને તે લવ્યો;
નીલતણું ભાજ્યું લલાટ, વાનર અતિ પામ્યો ઉચાટ. ૧૫
આવતું તે મૂશળ ગ્રહ્યું, શિલા લેઇને વાયક કહ્યું;
ઉગામી મારી અતિ રીસ, પ્રહસ્તતણુ ભાજ્યું શીશ. ૧૬
પ્રાણ ગયા તે પડિયો મહી, તોએ શિલા ઊંડી જઇ રહી;
પછે સેના રાક્ષસની વળી, એકએકને ન શકે મળી ૧૭
નીલ વળી કરી પ્રરાક્રમ, આવિયો જ્યાં સ્વામી પરબ્રહ્મ;
ચતુર્દશીએ પ્રહસ્ત આવિયો, પડવે એ મહી રવડાવિયો. ૧૮
સેના તે તો નાઠી જાય, એકએકને તો શ્વાસ ન માય,
રાવણને કહે પ્રહસ્ત પડયો, નીલ સઘાતે આથડયો. ૧૯
ત્રણ દિવસ તે ત્યા આથડયો, સિંહ સરીખો મહીએ પડયો;
રાવણ વાણી સુણીને ઢળ્યો, મા'રો વા'લો પાછો ન વળ્યો. ૨૦
રાવણે એમ વાણી કથી, મોકલવા સરખા કો નથી;
ગયા વિના મારે નવસરે, રાવણ એવી ચિંતા કરે ૨૧
હવે સજ કરાવો મારો રથ, ધનુષ્ય લાવો મોડુ પડીએ અર્થે;
કરૂં વિના વાનર મેદિની, ન જાણે વાત તે યુદ્ધ ભેદની. ૨૨
મારૂં લક્ષ્મણને વળી રામ, હું આગળ શુ કરે સંગ્રામ;

---

૧૧ રથ-'વૃક્ષ' પ્ર. ૪ થી. ૧૫. લવ્યો-લવારો કર્યો—હોકારો કર્યો. ૧૬. મારી-(શિલા). ૧૮. ચતુર્દશીએ ઇ૦—ચૌદશને દિવસે પ્રહસ્ત યુદ્ધ કરવા આવ્યો તેને પડવાને દિવસે ભૂમિપર પાડયો-માર્યો

વાનરને રૂધિરે કરી મહી, આજ હવે હુ રંગુ સહી. ૨૩
અવર કોણુ ઘાલીશકે હામ, હવે હું જોઉં તે ઠામ;
મંદોદરીએ શ્રવણે સુણ્યું, ત્યારે દુઃખ કર્યું અતિ ઘણું. ૨૪
ઊઠી નારી તે ઉધડકી, અનેક સાથે લીધી સખી,
માલ્યવાન યૂપાક્ષ પ્રધાન, મંદોદરીએ તેડાવ્યા દઇ માન. ૨૫
અતિ ઉમંગથી તે જાય, વારી રાખવા રાવણુ રાય;
જોષ્ટિકા લેઇ કામિની, લડથડતી ચાલે ભામિની. ૨૬
નુપૂરનો પાયે ધમકાર, કટિ મેખળા સોહે સાર;
નાકે નથ છબી અદ્ભુત સોય, શ્રવણે ઝાલ દેખી મનમોય. ૨૭
કંઠ નગોદર કાઠી હાર, કંકણુ કિંકિણી અતિ શીકાર;
ચરણાં ચોળી નૌતમ ચીર, સુગંધ બહુ બેહેંકે શરીર. ૨૮
ચંદ્રવદની મૃગલોચની, આવી રાયભણી એકમની;
જાણે ઇંદ્રભણી ઇંદ્રાણી જાય, સ્તને નમી રહીછે કાય. ૨૯
મયદાનવની તનયા ગઇ, રાવણુને ચરણગત થઇ,
ઊઠીને આલિંગન દિયુ, ભુજપટ ભીડીને હઇયું. ૩૦
પ્રેમે બેસારી પર્યંક, પોતે પણુ પાસે નિ:શંક;
નેત્રે નેત્ર નિમિષ નવકરે, મંદોદરી પ્રત્યે ઊચરે. ૩૧
કહે કારણુ કયમ આવી આય, કાંઇક કહેવું છે મનમાંય;
એવી વાણી બોલ્યા નાથ, મંદોદરીએ જોડયા હાથ. ૩૨
કહેતા કાંઇ મ કરશો રોષ, શાને તમો કરો દિલ શોષ;
પ્રહસ્ત સરખા માર્યા શૂર, ધૂમ્રાક્ષ અકંપન કીધા ચૂર. ૩૩
બળિયા છે આ વાનર ગૂઢ, ગઢ કોશિસાં રૂંધ્યા પ્રૌઢ;
લંકા આખી રૂંધી રહ્યા, શરાતને નવ જાયે સહ્યા. ૩૪
સીતા સોંપી સલોણો સ્વામ, સુખ કરો તમો આણે ઠામ,
આમે નહિ જીતો સંગ્રામ, તે માટે જઇ કરો પ્રણામ. ૩૫
ત્રણલોક જો ટોળે થાય, તોએ રામ જીત્યા નવ જાય;
જુઓને એનું પરાક્રમ, શૂર્પણખા મારી પોંહુ મર્મ ૩૬
કાન નાક વો'ણી તે કરી, સુબાહુના પ્રાણુ લીધા હરી;
તાડિકા મારી એકે બાણુ, વિરાધ કબંધના લીધા પ્રાણુ ૩૭

---

૨૮ નગોદર–એ નામનો કંઠનો અલંકાર. કિંકિણી–ઘુઘરી. ૩૦. દિયું –'દીધું'ના અર્થમાં.

ચૌદ સહસ્ર જે મોટા યોધ, ખર દૂષણ ત્રિશિરા માર્યા રણરોધ;
એક મૂકી તીક્ષણ તીર, ચૌદ સહસ્ર માર્યા મહાવીર. ૩૮
એક શરે માર્યો વાળ, જાણે એશુ કીધી આળ,
એવાં કઇ કીધાં પરાક્રમ, તોએ તમને આવે ભ્રમ. ૩૯
રાક્ષસે કો વાનર નવ હણ્યો, કોએ એક સોહામણો;
તેવાને તેના છે કપિ, તમો બળિયા છો યદ્યપિ. ૪૦
પણ તે પ્રત્યે ચાલે નહિ, તે માટે રહો પ્રભુ અહીં,
વાનર પડયા નથી ભોમ, સઘળાએ જાણીએ સોમ. ૪૧
શાખામૃગના માર્યા જશો, નિશ્ચે નાથ તમો હારશો,
તે માટે આપો જાનકી, સુખ પામશો એ શીખામણથકી. ૪૨
રામને નમો કૂડું નહિ થાય, નિગમ ચતુર્મુખ એને ગાય,
ભેળ્યું નગર રૂંધિયો કોટ, ગઢ કોશિસાં પાડયા દેઇ દોટ. ૪૩
નહિ માનો બોલ મુજતણો, તો હેલામાં મુજને હણો,
પુત્રક્ષય ધનક્ષય થાશે નાથ, સખા બાંધવ સર્વ પડશે સાથ. ૪૪
જઇને મનાવો જગદીશ, નહિતર દશે પાડશે શીશ,
કારણ પુરૂષ છે એ રૂપ, તે માટે દૂભી કહું તમને ભૂપ. ૪૫
ઘણુંએ કહ્યું મુજ ગાઢયા દંત, હવે કરો જે આવે ચંત;
વળતો બોલ્યો રાવણરાજ, નીમાસો મૂકી કહે કાજ ૪૬
તેં કહ્યું તે સૂધું આજ, એને પ્રણમ્યે જાએ મુજ લાજ;
દેવને સ્વપ્ને નવ નમુ, તો એને ચરણે કેમ ભમુ? ૪૭
તેં કહી તે ન કરૂં પેર, તે માટે જા નારી ઘેર;
સાગરકેરી બાંધી પાજ, આણી પાસા આવ્યો આજ. ૪૮
મોટા પણ માર્યા પ્રધાન, તેને જઇ દેઉં હું માન,
ઇંદ્રજિતને એ મારશે, કુંભકર્ણ એથી હારશે. ૪૯
જીવતા એવું નવ કરૂં, અથવા જીતુ અથવા મરૂં;
જેની હુ હરી આવ્યો નાર, તેને જઇ કરૂં નમસ્કાર. ૫૦

૩૮. રણરોધ-રણ જે રોધનારા અથવા રણમા રોધીને (અટકાવીને). ૪૦. કોએ-કોઇએ ૪૧. સોમ-ચદ્ર સરખા, અથવા સૌમ્ય આકારના, અથવા અમૃતપાન કરેલા. ૪૩. નિગમ ૪૦.-ચતુર્મુખ (બ્રહ્મા) અને નિગમ (વેદ), એને ગાય છે-એની સ્તુતિ કરે છે.-અર્થાત્ એ પરમેશ્વર છે ૪૪. તો ૪૦-'તો હેલામાં તુજને હણ્યો' પ્ર. ૪થી. ૪૫. દૂભી-દૂભવીને-ખોટુ લગાડીને.

વાનરને મારીશ તો હાર, રામ લક્ષ્મણ તે મારી ચાર ૫૧

કડવું ૧૩ મું.

રાગ મેવાડો આડોતાલ.

રાવણ એણી પેર ઉચર્યો રે, સુણ મદોદરી નાર,
એને હું નમુ નહિ રે, એ મારો વિચાર ૧

ઢાળ.

મારો એ વિચાર મોટો, સાભળ સાચુ કામની
લગમાહેનું સદ્દુ મરે તોએ, ન આપુ સીતા ભામની ૨
તેં કહ્યુ રામ મારશે, તેણે ચઢી મુજને રીસ,
સ્રી માટે સાખુ છુ નહિતો છેદુ શીશ ૩
વિભીષણ મળ્યો રામને, તમે જાઓ ખપ હોય તેહ,
મદોદરી ગઈ મદિંમાંહે, અતિ ઊચાટે જ્યા ગેહ ૪
પરમ પામી આપદા, હવે નજીવે નાથ,
શીખામણ માની નહિ મારી, એમ કહી ઘસે હાથ ૫
પછે રાવણે કહ્યુ સભામાહે, ઇચ્છિત આવ્યો સગ્રામ,
અબુજ અડકે જેમ ગજ બીહે, તેમ બાણે લક્ષ્મણ રામ ૬
મુને એ નથી જાણતો, અણપ્રીછ્યે આવ્યો આ હાર,
પરોણાગત કરૂ પૂરી, અનેક લઇ હથિયાર ૭
રથ ઉત્તમ અણાવ્યો, જોતર્યા બહુ તોખાર,
પવનવેગે પરવર્યો, સાથે સૈન્ય અપાર ૮
સાથે રાક્ષસ પર્વતસરખા, પળે છે અનેક,
વાજિત્ર વાજે ઘન ગાજે, શોભાએ છે છેક ૯
જાણે રૂદ્રરણમા પરવર્યા, પ્રેત યક્ષ પિશાચ,
એવા સાથે રાક્ષસ દીસે, મહા મોટા ભયકર વાચ ૧૦

---

૪ મદિરમાહે–મદિર મોટે પ્ર ૩ જી ઉચાટે–ઉર પ્ર ૪ થી ૬ અંબુજ ઇ૦–જેમ અબુજ (કમળ) અડકયે ગજ બીહે અર્થાત્ ન બીહે તેમ લક્ષ્મણ અને રામના બાણે હું પણ ન બીહું

જાણે સાગર રાક્ષસનો, આવે ઊરાઊર;
એટલે વાનર નિરખિયા, મહા મોટા શૂર. ૧૧
સૈન્ય આવ્યું સમીપે, દીઠું દળ વાદળ;
રામ પૂછે વિભીષણને, આ અદ્દભુત અનળ! ૧૨
ધ્વજાદંડ આકાશ છાયો, રાક્ષસ જાણે ઘન;
અસ્ત્ર જાણે વીજળી, એ ઓળખાવ તું ધન્ય! ૧૩
વિભીષણ શુક્ર સમાન બુધ્યે, સુણો રાઘવરાય,
હસ્તી ઉપર ચઢયો છે એ, અકંપન યોધાય. ૧૪
ધ્વજાદંડે સિંહ છે, ધનુષ્ય ફેરવે પાણ;
હસ્તી સરખા દંત લાંબા, એણે ઇંદ્રનું મૂકાવ્યું માન. ૧૫
ઇંદ્રજિત એ રાવણનંદન, ગર્ધવ થયો અસ્વાર,
મહોદર પ્રધાન એ તો, અત્યંત છે ઝુઝાર ૧૬
અશ્વ ઉપર ચઢયો છે, દેવાન્તક તો એહ;
હાથ ભાલો વીજ દીસે, ડીલ જાણે મેહ. ૧૭
ત્રિશૂળ મણિ હેમે જડયું, ગજે થયો આરૂઢ,
ત્રિશિર એ તો અવલોકો, પરાક્રમ એના ગૌઢ ૧૮
ધ્વજાએ પન્નગ રાજે છે, ધનુષ્ય કરી ટંકાર,
કુંભ મેઘ સરીખડો, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૧૯
ભોગળ ગ્રહી છે હાથમાં, નિકુંભ એનું નામ,
પર્વતસરખો વિદ્યુતપ્રભ, આવ્યો છે સંગ્રામ ૨૦
પર્વતસરખો પેખિયો, ગજ ચઢયો મકરાક્ષ,
કુમતિ કૂડું કાજ કરતા, પાપી એ દે સાક્ષ. ૨૧
છત્ર ઉજ્વળ દળ મધ્યે, જાણે પૂરણ ચંદ્ર;
એહ રાવણ અવલોકો, રાક્ષસનો જે ઇંદ્ર ૨૨
નાનાવિધની સજાઇ, દીઠી દશરથતન,
રાવણ આજે ઓળખો, જાણે કશ્યપનંદન ૨૩
દિનકર સરખો દીસે છે, દેહ દેદીપ્યમાન,
રાક્ષસ ભયંકર બીજા, આ તો સુર સમાન ૨૪

---

૧૨. આ ઇ૦—આ અદ્દભુત અનળ (અગ્નિ) જેવું શું આવે છે? ૧૪ યોધાય—અર્થાત્ યોધ ૧૯. પન્નગ—સર્પ કુંભ ઇ૦—એ કુંભ નામે અસુર મેઘ (મેટા) સરખો પરાક્રમી છે. ૨૦. વિદ્યુતપ્રભ—વિજળી જેવી કાંતિવાળો. ૨૩. કશ્યપનંદન—સૂર્ય.

એમ કહીને આનઘા, સ્વામી શ્રીરઘુનાથ;
ધનુષ્ય તે ત્યાં ચઢાવિયુ, લક્ષ્મણે પણ સાથ ૨૫
સાઢયા સિંહ સરીખા, રામ લક્ષ્મણ બેય;
રાવણે ત્યા ધનુષ્ય ચઢાવ્યુ, વચન બોલ્યો તેય. ૨૬
ગોખ અટારિયે બેઠા રાક્ષસ, તેને કહેછે રાય,
નિશ્ચિંત બેશી રહો અહિંયા, ન બીશો સખાય ૨૭
એવુ કહીને રાવણે, મેલ્યા બાણ અનેક;
જાણે સાગર ઉલટયો, જળચર વહ્યુ ધરી ટેક. ૨૮
સેનાપતિ સુગ્રીવ તે સાઢચો, દેખીને પરાક્રમ;
શૃગ ઉખેડતો હવો, કરી અતિશે શ્રમ ૨૯
વૃક્ષ અનેક વળગ્યા છે, એવુ નાખ્યું શૃગ,
આવતું રાવણરાયે, બાણે કીધુ ભંગ ૩૦
વજ્ર સરખું બાણ નાખ્યુ, સુગ્રીવ સામુ શૂર;
શિલા નાખી કર્યું કટકા, ગાજ્યો ભીરાભીર ૩૧
પછે રાક્ષસરાજ કોપ્યો, માર્યું મર્મે તીર,
સુગ્રીવ ભમર ખાઈ પડ્યો, શિથિલ થયુ શરીર ૩૨
રાક્ષસ ગાઢે ગાજિયા ત્યારે, ધાયા વાનર વીર,
ગવાક્ષ ગવય સુદષ્ટ્ર મયદ, નલ પરના ઉતારે નીર. ૩૩
જ્યોતિર્મુખ આદે ધાયા, શિલા ગ્રહીને મારતા,
એક બાણે પાચ પાડયા, એ અસભવ વારતા ૩૪
બીજા બહુ નાશી ગયા, જ્યારે પ્રહાર કર્યા પ્રચડ,
રામજીને શરણુ આવ્યા, શરીરે થયા અતિખડ ૩૫
રોષે રાવન રાવણ સામા, સાચરે જેણી વાર,
સૌમિત્રી કહે હું છતા જતા, શોભો નહિ લગાર ૩૬
વિનય કરીને વીરને, રામ કહેછે ભેદ,
માયા મોટી માહરો, તુ રખે પામે ખેદ ૩૭
જેમ તેમ તું જાળવજે, એ કરશે કપટ અનેક,
શીખ માગી ચરણે લાગી, ચાલ્યો કરી વિવેક ૩૮

---

૨૮ જાણે ઇ૦–જાણે સમુદ્ર ઉલટયો હોય અને તેના પ્રવાહની સાથે અનેક જળચર વહેતા હોય, તેમ રાવણના બાણ વેહેવા લાગ્યાં. વહ્યુ–'વુ પ્ર ૪ થી. ૨૯ શૃંગ–શિખર ૩૩ પરના–શત્રુના.

ઊજાતો ઉતાવળો, આવ્યો સુમિત્રાપુત્ર;
ધનુષ્ય ચઢ્યું છે રાવણે, હરિના ભાગ્યાં સૂત્ર. ૩૯
લક્ષ્મણ જોઇ વિસ્મય પામ્યા, એવે આવ્યો અંજનીતન;
બાણ ભાંજે રાવણનાં, ક્રૂર કરી કદન. ૪૦
રાશ તોડે જોતર છોડે, ફોડે કોની ચક્ષ;
રાવણ પ્રત્યે બોલિયો, હનુમાન શૂર સમક્ષ. ૪૧
અરે રાવણ તારો હવણાં, થાશે નિશ્ચે નાશ;
દેવ યક્ષ ઋષિ પણ ગાંધર્વ, પામશે મન હાસ. ૪૨
પ્લવંગ પાડશે પાપિયા, દશમસ્તક ભુજ વીશ;
મારે હાથે પાંચ આંગળાં, દૂત સહી નશકે રીસ. ૪૩
નેત્ર તરડાવ્યાં રાવણે, વેંલો થા તું વીર;
મુને મારે મહાબળિયા, ક્યાં રહ્યો છે સ્થિર. ૪૪
મુને માર્યો પૂઠે હનુમત, રહેશે તારી ખ્યાત;
પછે તારા પ્રાણ લેઇશ, મળ્યો છે એકાંત. ૪૫
હનુમંત કહેછે આગે માર્યો, મેં તારો અક્ષયકુમાર;
લંકા બાળી ભસ્મ કરી, તે હવે કેડુ હાર. ૪૬
રાવણ કોપ્યો વાત સુણી, કર્યો મુષ્ટિ પ્રહાર;
મુહૂર્તમાત્ર મૂર્ચ્છા સરખો થયો, હનુમત તેણે દાર. ૪૭
મૂર્ચ્છા વળી હનુમતને, રાવણને મારી મુષ્ટ,
દેવ દેવી મોદ પામ્યા, મૂર્ચ્છા પામ્યો દુષ્ટ. ૪૮
રાવણ થયો સાસતો, બોલ્યો હનુમંત પ્રત્યે વાણ;
મુજ સામો શત્રુ સોહે, તુજ ચતુરસુજાણ. ૪૯
હનુમત કહે વાત રાખ્ય, તવ રાવણ માર્યો હદે;
મુષ્ટિ મારી વજ્ર સરખી, ગાજીને ગાઢે વદે. ૫૦

---

૩૯. હરિના ઇ૦-વાનરનાં સૂત્ર (આયુધ જાળ) ભાગી નાખ્યાં. ૪૩ મી કડી. પ્ર. ૨૭ મા નથી. મારે ઇ૦-મારે હાથે આગળા તો પાંચ છે, પણ જ્યારે રીસ ચઢે ત્યારે હું રામનો દૂત સહન કરી શકતો નથી. અર્થાત્ પાંચ આંગળાં વિના બીજુ હથિયાર મારી પાસે નથી. પણ તે વડે તને મારીશ. ૪૪. મારે-અર્થાત્ માર-પ્રથમ ઘા કર. ૫૦. વાત રાખ્ય-એ વાત ખરી કર-આવ, પ્રહાર કર અથવા વાત રાખ્ય-છાનો રહે.

કડવું ૧૪ મું.

રાગ દેશાખ આડોતાલ.

મૂર્ચ્છા પામ્યો રે અંજનીકુમાર;
મેં હાર ખાઇને હરિ પડ્યો એ. ૧

ઢાળ.

હાર ખાઇને હરિ પડ્યો, તવ આવ્યો વાનર નીલ;
વૃક્ષ લેઇ રહ્યો સામો, પર્વતપ્રાય છે ડીલ. ૨
રાવણે બહુ બાણ માર્યાં, પર્વત કીધા છેદ;
રાવણે ગિરિ શરે ભાંજ્યા, ભવા પાડે ભેદ. ૩
નીલે શિખર માર્યો મોટો, રાવણે કીધો ચૂર;
હનુમત સુગ્રીવ મૂર્ચ્છાથી, ઊઠ્યા ત્યારે શૂર. ૪
હનુમતે નીલનું યુદ્ધ દીઠું, અવરનું નહિ કામ;
રાવણ એકલો અમો બે, કયમ કરૂં સંગ્રામ. ૫
એવું વિમાશી જુએ હનુમત, નીલે વૃક્ષ લીધો ગ્રૈદ;
શિખર મારૂં ભાજિયું, અરે રાવણ મૂઢ. ૬
ધવનાં શાલ તાલનાં ફળ, સહિત વૃક્ષ અનેક;
રાવણને માર્યાં આવતાં, ઉડાડ્યાં અસ્ત્ર એકેએક. ૭
અન્ય આયુધ અસંખ્ય માર્યાં, જાણીએ ઘનધાર;
નીલે પાવકનંદને, માયા રચી તે હાર. ૮
નાનું રૂપ કરીને બેઠો, ધ્વજા દંડે તેહ;
ત્યાં જુએ રાવણ રાય, વળી દીઠો આગળ દેહ. ૯
મનુષ્ય બાણને અગ્રે દીસે, ઘોડા ઉપર એકરૂપ;
રથ ઉપર પાસે દીસે, અનેક વેશ અનુપ. ૧૦
રામ દેખી મોહ પામ્યા, અને આનંદ્યા પ્લવંગ;
નીલે નાનું રૂપ કરી, રાવણ કર્યો મનભંગ. ૧૧
રાવણે સાંધ્યું સુમવતું, અગ્ન્યાસ્ત્ર ત્યાં બાણ;
હવે નીલના લેશે રોષે, નિશાચર તો પ્રાણ. ૧૨
નીલને માર્યું મરમે, હદે વાગ્યું તીર;
મૂર્ચ્છા ખાઇ પડ્યો દીર્ઘભૂજ, શિથિલ થયું શરીર. ૧૩

૫. અવરનું કામ—નીલ યુદ્ધ કરેછે, તે વખતે બીજાએ એને મદદ કરવા જવું એ ઠીક નહિ. 'અપત્યનું' મ. ૨૭. ૭. ધવના—ધાવડાનાં.

પછે રાવણ ગાજિયો, દીઠો લક્ષ્મણ વીર;
હવે તુંને હું જ મારૂં, ઉતારૂં પણ નીર. ૧૪
લક્ષ્મણ કહે તુજમળી ન આવે, લેઉં તારા પ્રાણ;
અગ્ને કરી કરૂં આકળો, રહે રે મૂઢ અજાણ. ૧૫
રાવણ કહે તારે એક મસ્તક, મારે દશ માથાં ભૂજ વીશ;
ઘણે દહાડે હાથ આવ્યો, આજ છેદું શીશ. ૧૬
લક્ષ્મણ કહેછે મોટે બોલે, મોટા તો ન થવાય;
હુએ સજ થઇ રહો, વઢવા વહેલો થાય. ૧૭
જાનકીનુ હરણ કીધુ, માથે ચઢાવ્યું મરણ;
તે માટે તું માથું પહેલું, પછે પાડુ ધરણ. ૧૮
એવુ કહેતાં રાવણે, સાઠ મેલ્યાં બાણ;
એક શરે ઉડાડ્યાં, લક્ષ્મણ કરે પ્રમાણ. ૧૯
અનેક બાણના બેય બળિયા, વરસાવે ત્યાં મેહ;
સિસોળિયાંવત સોહે જાણે, બેઉના એવા દેહ. ૨૦
પછે રાવણે કીધો આકળો, સુમિત્રાનો તન,
ક્ષણ એકે સંમોલો, હવે કરૂ કદન. ૨૧
એમ કહીને ધનુષ્ય છેદ્યુ, રાવણનુ તેણીવાર;
ત્રણ બાણ માર્યા રે, તવ ખાધી રાવણે હાર. ૨૨
પછે સાંગ કાઢી કુમતિએ, બ્રહ્માએ આપી છે ભેટ;
ધૂમ્રયુત જાણે પાવક પૂરો, પાણ તે લીધી નેટ. ૨૩
લક્ષ્મણને તે હદે મારી, પડ્યા દશરથપુત્ર,
રામ રામ જપતો હવો, હવે રાખું સૂત્ર ૨૪
લેઈ ભાઇને શરીરમા, રાઘવે સમર્પ્યું તેજ;
પછે લક્ષ્મણને મૂર્છા વળી, ઉઠ્યો આણી હેજ. ૨૫
રાવણના હૃદેમાહે, મોકમ મારી મુષ્ટ,
મૂર્છા ખાઇ ઢીંચણભેર પડ્યો, દીન થયો અતિ દુષ્ટ. ૨૬
અમર આનંદ પામિયા, ઉલ્લ્યો હનુમંત;
લક્ષ્મણને ઉપાડી લાવ્યો, જ્યાં છે શ્રીભગવંત. ૨૭
રામે લેઇ ભ્રાતને, દીધુ આલિંગન;

---

૧૫. લક્ષ્મણ ઇ૦–'લક્ષ્મણ કહેછે મૂઢ તુજને આલે બળ પ્રાણ.' પ્ર. ૧ લી, ૨૨. તવ ખાધી–સે ખાધી પ્ર. ૧ લી.

સુગ્રીવ આદે સ્તુતિ કીધી, સૌમિત્રીને ધન્ય. ૨૮
પરાક્રમ જોઇ તારૂં, હું રળિયાત થયો ભાય;
એમ કરેતે વારતા, પછે જાગ્યો રાવણરાય. ૨૯
રાક્ષસ સર્વે રોતા હતા, તેને વાર્યા લંકેશ;
આજ એને ઓળખ્યો, જે સિંહ હોશે શેર. ૩૦
રાક્ષસને કહી રથ અણાવ્યો, બેઠો ત્યાં રણધીર;
મોટું ધનુષ્ય ને મોટા ભાથા, લેઇ ગાજ્યો ઘન ગંભીર. ૩૧
રામ કહે હવે હું જાઉં, ત્યારે બોલ્યો હનુમત વીર;
મુજ ઉપર અસવાર થઈ, સંચરો શ્યામશરીર. ૩૨
એ રથ બેઠો રાવણો, પાળા તમો મહારાજ;
ઐરાવત સરખો એમ કહી, થયો કરવા કાજ. ૩૩
ઉપર ચઢીને આવિયા, સામો અવલોક્યો દશકંધ;
એણીપેરે ઉચર્યા, સ્વામી અનાથ કેરા બંધ. ૩૪
આજ મારે હાથ ચઢ્યો, કર્યો અતિશે ધંધ;
દશે દિશ વેંચાઇશ, મૂઢ મારે સ્કંધ. ૩૫
ભૂત પ્રેત પિશાચ તારૂં, આમિષ કરશે આહાર;
પછે રાક્ષસ તું મુઓ, કે નાશી જાશે નિરધાર. ૩૬
એવું સુણી રાક્ષસ કોપ્યો, બાણના કરી પ્રહાર;
મોકળ માર્યાં મર્મસ્થાનક, અંજનીનો કુમાર. ૩૭
રામ ત્યારે કોપિયા, મારૂં વાહન હણ્યું એહ;
એવું કહી શરધાર છોડી, જાણે બાર આવે મેહ. ૩૮
રથ ભાંજ્યો સારથી હણ્યો, ધનુષ્ય કર્યું શતખંડ;
હરે બાણ માર્યાં ઘણાં, પાડ્યો ધ્વજાનો દંડ. ૩૯
તોયે માન મૂકે નહિ, પછે ખાધી હાર;
તેણે સમે ઉચર્યા, સ્વામી જગદાધાર. ૪૦
હો હો રાવણ મારે અસ્ત્રે, આજ પામ્યો ખેદ;
નાશી જા હું નહિ મારૂં, એ તો વાણી વેદ. ૪૧

---

૨૮. ધન્ય–ધન પ્ર. ૧–૨ ૩૪. બધ–બંધુ. ૩૫. મૂઢ ૪૦–હે મૂઢ મારે ગરીને હું દશસ્કંધ (ખભા) વડે દશે દિશાએ વહેંચાઇશ–તારાં દશ માથાં દશ દિશામાં ઉડી જશે.

તું રાંક થયો મુજ આગળ, આજ ન લેઇએ પ્રાણુ;
તોયે બોલી શકે નહિ, રાક્ષસદળ પડ્યુ ભંગાણુ. ૪૨
પછે રાવણુ નાશી ગયો, લંકાનગરી મોઝાર,
માનુષે હું મારિયો, પરાક્રમનો નહિ પાર. - ૪૩
વાનર આનંદ પામિયા, હરિએ જીવાડયા હરિ;
ઊઠીને બેઠા થયા, આનદે જય જય કરી ૪૪
પુષ્પની તો અમરગણે, અત્યત કીધી વૃષ્ટિ;
રાવણુ તો નાશી ગયો, તેણે આનદ પામી સૃષ્ટિ ૪૫
માઘવદ દ્વિતીયા થકી, ચતુર્થી પર્યંત,
ત્રણુ દિવસ યુદ્ધ કરી નાઠો, જાણ્યુ આણુશે અત. ૪૬
આવી આસન બેઠો રાવણુ, સુવર્ણનુ છે જ્યાય,
નિશ્વાસા મૂકે ઘણા, દુ ખ ધરી મનમાય ૪૭
ગરૂડ મારે સર્પને, બગ મારે જ્યમ મીન;
ત્યમ રામે રાવણુ માર્યો, ચચળ બોલ્યો દીન ૪૮
અરે પ્રધાનો બ્રહ્માનો, સાચો થયો આજ બોલ,
કો થકી બીજુ નહિ મારે, કો નહિ મુજ સમતોલ ૪૯
બ્રહ્મા કહેછે વર માગ્ય રાવણુ, ત્યારે બોલ્યો હુ વાણુ,
કોયથી જાયે નહિ, સ્વામી મારા પ્રાણુ ૫૦

કડવું ૧૫ મું.

રાગ એકતાલી

બ્રહ્મા કહેછે સુણુ રાવણુ વાત, દેવ દાનવથી ભય નહિ ભ્રાત,
વિદ્યાધર કિન્નર ને યક્ષ, સાગર પૃથ્વી પર્વત વૃક્ષ ૧
ગુણી ગધર્વથી બીઉ નહિ, માનવનો ભય તુને સહી,
ત્યારે હું સુખ પામ્યો ગાત્ર, મારે મન માનુષ્ય કિંચિતમાત્ર ૨
લેખામાહે તો નર ગણુ, સેંજે મારીને તો હણુ,
તેણે રામે પમાડયો હાર, બ્રહ્માનો બોલ આવ્યો આહાર ૩
એવડી જો હું જાણુત પેર, તો માગત બ્રહ્માકને ઘેર,

---

૪૪. વાનર-રાક્ષસ પ્ર. ૧લી ૪૫ વૃષ્ટિ-વૃષ્ટ સૃષ્ટિ-સૃષ્ટ. પ્ર. ૧-૨.
૪૯. કો ૪૦-કો નહિ તમ સમતોલ પ્ર ૧લી

જે માનવથી બીહી નહિ, તે મૂરખ એ આવ્યો અહીં. ૪
નંદી જે મહાદેવનો દાસ, તેણે કહ્યું માનવથી થાશે નાશ;
તે સમય તો આવ્યો આજ, એણી પેરે ઉચર્યો રાવણરાજ. ૫
જેમ સિંહે હસ્તી હણ્યો હોય, રાવણ એવો દિસે સોય;
હવે કોને મોકલશું ત્યાંય, હુ હારીને આવ્યો આંય. ૬
નગર રાખી રહો રે શૂર, વાનર વસમા વાધે પુર;
કોઇ તો હવે ન મોકલાય, હવે હારી આવ્યો રાય. ૭
પોઢ્યો છે કુંભકર્ણ ભાય, તેને જગાડવાનો કરો ઉપાય;
આગળ જો થાયે તે વીર, આપમળે મારે રણધીર. ૮
અતિ નિદ્રા કરે સુખ શરીર, માસ તેત્રીશ સૂએ થઇ સ્થિર;
પછે કામ શે આવશે ભ્રાત, જગાડો જઇને વિખ્યાત. ૯
ચંદન પુષ્પ ને ભક્ષ અનેક, લઇ જાઓ ત્યાં કરી વિવેક;
શીખ માગી સેવક જાય, જ્યાં પોઢ્યો કુંભકર્ણ ભાય. ૧૦
જોજન એકતણું ભુવન, ઠામ ઠામ બહુ જડ્યાં રતન;
નસકોરામાં વાય પવન, તેણે તણાય રાક્ષસજન. ૧૧
આઘા આવી પાછા વળે, નિદ્રામાંહે કો નવ ગણે;
દોહલે બળ કરીને તેહ, ગાઢે દોહલે પામ્યા ગેહ. ૧૨
વિંધ્યાચળ પડ્યો જાણે એહ, મહા ભયંકર દીસે તેહ;
મુખ તે જાણે પાતાળ, (ત્યાં) રાક્ષસ જગાડે તે કાળ. ૧૩
આગળ જંતુ રાખ્યા અપાર, જાણે ઉઠી કરે આહાર;
શૂકર પાડા ને કુરંગ, અજા પંખી આમિષ બહુ રંગ. ૧૪
રુધિરતણા કુંભ આણ્યા અનેક, મદનો કે'તાં ન આવે વિવેક;
ચંદને કરે લેપન, અનેક ગંધે ચરચે તન. ૧૫
આરોપી પુષ્પની માળ, વસ્ત્ર ઓઢાડ્યાં અતિ વિશાળ;
પછે સ્તુતિ કરે તેતણી, જાગો રે લંકાના ધણી. ૧૬
નિદ્રા સદાએ છે અતિ ઘણી, આજ આવો ઊઠી રામને હણી;
એમ કહી ધધૂણ્યો અપાર, તેના મનમાં નહિ લગાર. ૧૭
પછે ગાથા ગાઇ જાણે ઘન, તોયે જાગે નહિ રાજન;
એ કાનમાં શંખના કીધા નાદ, તોયે ન જાગ્યો કર્યો પ્રમાદ. ૧૮
તાળી પાડે વાહલા કરી, તોયે નિદ્રા ન થાયે પરી;

---

૧૭ ધંધૂણ્યો—ઢંઢોળ્યો.

ઉંટ વૃષભ અજા બહુ ત્યાંય, વેગે હાંકયાં નાસિકામાંય. ૧૯
મોગરી મૂસલના માર, ચઢી ખુંદે હદે મોઝાર;
પર્વત પ્રૌઢાં માર્યાં વ્રક્ષ, વાંસ લઇ કો ઉઘાડે ચક્ષ. ૨૦
કો રાક્ષસ પોહોળા કરેછે શ્રવણ, તોયે જાગે નહિ કુંભકર્ણ;
પછે મળ્યા દશ સહસ્ર યોધ, મારે સ્નેહે ધર્યો તન ક્રોધ. ૨૧
પર્વત સરખાં પ્રૌઢાં અસ્ત્ર, રાવણ ભ્રાતને મારે શસ્ત્ર;
સમ સમ નિદ્રા ઘણેરી થાય, જાણે બાળક થાબડે હાલરૂં ગાય.૨૨
પછે વજાડયાં વાજિત્ર, અમરનાં જે લીધાં વિચિત્ર;
દુંદુભિ શરણાઇ કાંશી સાર, રવ ઘણા પણવના ન આવે પાર.૨૩
સાથે જાનકી સહસ્ર ભેર; રણતૂર વજાડે સાથે તેર;
વીણા વંશ અને મૃદગ, કંઠ તાલ ને ઉપગ ચંગ. ૨૪
લોક લંકામાં એનો સાંભળે સોર, તોય જાગે નહિ કઠોર;
પછે ઉપર યોધ ઉજાય, મોકમ મરડે ભાંજે કાય. ૨૫
સર્વને ધાક પડિયા કાન, તોય જાગે નહિ તે સ્થાન;
કાનમાં કહે કુભકર્ણ મુઆ, દેહથકી પ્રાણ થયા જુઆ. ૨૬
હસ્તિ ગાજે રાક્ષસ કરે સિંહનાદ, જાગ્યો નહિ પામ્યા વિષાદ;
કીજે રાવણને જઈ જાણ, નવ જાગ્યો ઘણું કીધું પ્રાણ. ૨૭
વળી વિચારી તેડી કિન્નરી, રાક્ષસી માનુષી ઘણી ખરી;
ગંધર્વી આદે પાસે ગાન, કરાવે તે તેણે સ્થાન. ૨૮
મૃદગ રબાબ તાલ ઘુઘરા, કરે આલાપ ને સ્વરધારા;
થેઈ થેઈ કરે અપાર, કટિ મેખળાએ ઘમકાર. ૨૯
નાદે તેને મોહ્યો નાગ, કોકિલાપ્રાયે શરવા સાદ;
રૂપ જોઇ મોહ્યા રાક્ષસા, મનમાંહે મોહ્યો અતિવશા. ૩૦
ચંદ્રવદની મૃગલોચની, ચપકવરણી ગાય એકમની;
નમીરહી છે કુચ અતિ સ્થૂળ, મોરે સ્વરે ગાયે અનુકૂળ. ૩૧
સ્ત્રીનાં ગાન સુણ્યાં મહામોહ, નિદ્રાનો તવ થયો વિછોહ;
આળસ મોડી ઊઠયો વીર, સ્ત્રીના નાદ સુણી ગંભીર. ૩૨

---

૨૧. મારે ઇ૦–મનમાં સ્નેહ રાખીને અને તનમાં ક્રોધ આણીને મારે. ૨૩.રવ ઇ૦–સવણા ગાવણવના પ્ર.૧લી ૨૪.જાનકી–(?) ૨૭.પ્રાણ–બળ(?) ૨૮. ગંધર્વી ઇ૦–ગંધર્વી આદે મેળાય ગાન પ્ર. ૧. ૩૦. અતિવશા–અર્થાત્ અત્યંત. ૩૧. ચપકવરણી–ચપકકરણી પ્ર. ૧. સ્થુળ–મોટા.

ફુફવાડા નાખે બહુ મુખ, જાણે જગતનો કરશે ભક્ષ;
જૃંભા ખાઇ ઉંચા કર્યા હાથ, જાણે તક્ષક વાસુકિ ઉગ્યા સાથ ૩૩
દંત જાણે પર્વતના શૃંગ, ગુફા જેવું મુખ શ્યામ અતિ રંગ,
મુખમાંથી મૂકે નિશ્વાસ, જાણે પ્રલયકાળનો હુતાશ ૩૪
ઉન્હા મુખમાંથી જાણે બાણ, અધર જાણે વિજળી પ્રમાણ,
બીહામણા દીસે લોચન, અને ઓપે ઉંચું અતિ તન. ૩૫
બેઠો જહાં રાવણ રાજન, ત્યાં વધામણી આવી ધન,
કુંભકર્ણ જાગિયો ભ્રાત, અહીં તેગ એમ કહ્યું વિખ્યાત ૩૬
પાછા વળ્યા જ્યાંહાં કુંભકર્ણ, પ્રેમે પાસે પડિયા પણ ઘણું,
સ્વામી તેડે રાવણરાય, વાક્ય સુણીને ઉઠી નહાય ૩૭
અનેક કુંભે કીધું સ્નાન, આભૂષણ પેહેર્યાં ગતિમાન,
જે મુક્યાં તાં અનેક ભક્ષ, આમિષ મદ્ય આરોગ્યા સમક્ષ. ૩૮
મનમાંહે અતિ થયો પ્રસન્ન, મનગમતાં પામ્યો ભોજન,
ત્યારે વળી ક્હેછે દાસ ભાઇ તેડેછે જી પાસ ૩૯
મારૂં તો શું પડિયું કાજ, જે નિદ્રામાંથી જગાડ્યો આજ,
કુશળ છે સ્વજન સહુ કોય, ઉત્તમ કારજ ક્હેવા હોય ૪૦
થોડું તમે જગાડવું નહિ, મેં પરઠ્યું છે સૂતો તહીં,
તો કારણ જગાડ્યા અમો તેનો અર્થ કહોને તમો ૪૧
અથવા ભય ઉપન્યો કોયથી, ઉઠાડ્યો જે હું હબકી,
કાજ કષ્ટ પડ્યું હોશે વીર તો મુજને ઉઠાડ્યો ધીર ૪૨
કહોતો સાગર શોષું સાત, પાવક પૂરો ગળું વિખ્યાત,
કહોતો ભક્ષ કરૂં ત્રિલોક, તે માટે તમને શાને શોક? ૪૩
યૂપાક્ષ કહે સુણો મહામતિ કરજોડીને કરૂં વિનતિ,
દેવ યક્ષ રાક્ષસથકી ભય નથી, કિન્નર વિદ્યાધર મહોરગથી ૪૪
વ્યાઘ્ર સિંહથી ભય નહિ આપ, માનવથી ઉપન્યો પરિતાપ,
વાનર પર્વતસરખા ક્રૂર, મેળી આવ્યો રામ ગતિગૂઢ ૪૫
લંકા આખી રૂંધી રહ્યા, સીતાને વિરહે અતિ દહ્યા
રાવણ લાવ્યો રામની નાર સીતા પદ્મનીથી સાર ૪૬

---

૩૩ જૃંભા—બગાસું ૩૪ હુતાશ—અગ્નિ ૩૭ પ્રેમે ઇ૦—તેની પાસે જઇને પ્રેમથી ભૂમિપર પડી પગે લાગ્યા ૪૪ વિદ્યાધર—એક જાતના દેવ ૪૫ ગતિગૂઢ—જેની ગતિ સમજવામાં ન આવે એવો

તેણે માર્યો અક્ષયકુમાર, આવ્યો'તો એક વાનર ઝુઝાર,
લંકા બાળી પાડયો પ્રાકાર, પછે પાજ બાંધી આવ્યો આહાર ૪૭
પ્રૌઢા પણ માર્યા પ્રધાન, લક્ષ્મણ બળિયા ને ભગવાન,
રાવણ પડતો'તો તે સ્થાન, અતિશે ઉતરિયું અભિમાન ૪૮
રામના પરાક્રમ કહ્યા સુપાક્ષ, કુંભકર્ણે કહે વિનતિ દાખ,
વાનર સર્વનો આણીશ અંત, હણુમાન લક્ષ્મણ બળવંત ૪૯

કડવું ૧૬ મું.

રાગ સોરઠી.

રામને હું હણીશ હમણા, રાક્ષસ કરશે આહાર,
માનવનું શું મારવું મૂર્ખો, વાનર તે વળી ચાર ૧
રાવણ હાર્યો રે હાર્યો રે, લગાડી અતિ લાજ,
ચાલો જઈ મારીએ હમણા, દશરથતન મહારાજ ૨

ધ્રુપદ.

રાવણ પાસે પછે આવશું, કુંભકર્ણ એમ બોલે,
મહોદરકેરી પાસે આવ્યો, નહિ કોઇ તમારે તોલે ૩
એવે ઉઠયો રે ઉઠયો રે, સુણી વાયક કુંભકર્ણ,
મસ્તક મુકુટ જાણે કોટિ સૂરજ, પદપ્રહારે ધ્રુજે ધર્ણ ૪
પીધા પ્રેમે રે પ્રેમે રે, સહસ્ર કુંભ મદ્યપાન,
આહર્યે પશુ એકવીશ પુરૂષ રે, આરોગી બળવાન ૫
એવે આવ્યો રે આવ્યો રે, મારુતવેગે ત્યાંય,
વાનરે દીઠો ગયા નાશી, રામચંદ્ર છે જ્યાંય ૬
સ્વામી રાખો રે રાખો રે, આજ આવિયા શર્ણ,
કોએક રાક્ષસ ઊઠયો ગિરિસરખો, ભારે ધ્રુજે ધર્ણ ૭
કેટલા વાનર મૂર્ચ્છા પામી, દેખી પડિયા ભોમ,
ચારે દહાડે દોલને જાગ્યો, નાદ સમળાણો વ્યોમ ૮
પાચમ થકી રે થકી રે, આઠમે ઊઠયો શૂર,
રામચંદ્રે અવલોક્યો ત્યારે, કુંભકર્ણ જે ક્રૂર ૯

-૩. મહોદર ૪૦-મહોદર કહે એ પાસેઆવો પ્ર ૨૭.૬. મારૂતવેગે-પવનવેગે.

ધ્વંગ ભેરખા બાંધ્યે સોહે, મસ્તક મુકુટ આકાશ;
જાણે બળી છળવા ભોમ ભરવા, રૂપ ધર્યું અવિનાશ. ૧૦
રામ વિમાસે રે વિમાસે રે, આ તો અદ્ભુત અંગ;
રાક્ષસ એને પ્રતાપે દીપે, ઝાંખા થયા પ્લવંગ. ૧૧
તો શું કરવું રે કરવું રે, એ આવ્યો કુણ આજ;
વિભીષણને પૂછે પોતે, સ્વામી શ્રીમહારાજ. ૧૨
મેઘસરીખું શરીર દીસે, વિદ્યુત્ સરખી ચક્ષ;
એ કોણ લંકામાંહે ઊઠ્યો, દેવ દાનવ કે યક્ષ. ૧૩
વાનર સરખા પેખી પડિયા, મેં દીઠો નથી એવો;
મુખ કર્ણ જાણે દ્વાર ગુફાનાં, અંજનાચળ ગિરિ જેવો. ૧૪
કારણ કે'વું રે કે'વું રે, બોલ્યા વિભીષણ વીર;
વિશ્વશ્રવાપુત્ર કુંભકર્ણ જાણો, પ્રાક્રમ એમાં ગંભીર. ૧૫
એક સમે આવ્યો રે આવ્યો રે, જમની વા'રે સુરરાજ;
એણે ઇંદ્રને હરાવ્યો અતિશે, કેટલાં કીધાં કાજ. ૧૬
દેવ દાનવ યક્ષ કિંનર, રાક્ષસ ને ભુજંગ;
ગંધર્વ વિદ્યાધર આદે, એણે અનેક કીધા ભંગ. ૧૭
હાથે ત્રિશૂળ ધરેછે કોપે, અમરે એશું નવ ચાલે;
મારી મો'કમ મહા મોટાને, અંતકને કર આલે. ૧૮
રામ કહેછે એવડી નિદ્રા, ક્યમ પામિયો ગાત્ર;
વિભીષણ કહે સંદે' પૂછો, સર્વં પૂજ્યપાત્ર. ૧૯
તો મેં કહેવું રે કહેવું રે, પૂછ્યો ગાટે મર્મ;
જ્યારે એ જન્મ્યો માતાએ, પ્રૌઢ કર્યું પરાક્રમ. ૨૦
ભૂખ્યો બારે રે બારે રે, સહસ્ર-ખાધા જંત;
પ્રજા સૌ ઇંદ્રને જઇ કહે, એહ આસુરી અંત. ૨૧
બાળક બળિયો રે બળિયો રે, પરાક્રમ એનાં પ્રૌઢ;
ઇંદ્ર તે ત્યાંકણે આવ્યો, થઇ ઐરાવત આરૂઢ. ૨૨
ઇંદ્ર વજ્રવડે તે કીધો, બાળકને તો પ્રહાર;
ત્યારે આક્રંદ કર્યું એણે, રીસ ચઢી અપાર. ૨૩
ત્રણુલોકને ત્રાસ ઉપન્યો, હવે શું કરશો એહ;

૧૬. સુરરાજ—ઇંદ્ર. ૨૨. ત્યાંકણે—તે તરફ.

હસ્તિના દંતુશળ કાઢી, ભાજ્યો ઇદ્રિનો દેહ. ૨૪
દુ:ખ તે પામ્યો રે પામ્યો રે, સુરનાયક તે ઠામ;
દેવ સહુ ઇદ્રિ આદિ આવી, આવ્યા બ્રહ્માધામ. ૨૫
કારણ માંડી કહ્યું સઘળું, એ બાળકનું વૃત્તાંત,
સહસ્ર બાળક એણે ખાધા, બ્રહ્મા પામ્યા ભ્રાન્ત ૨૬
તેડયો વેગે રે વેગે રે, કુંભકર્ણ જાણે કાળ;
પૌલસ્ત્યે ખાવા ઉપાયો? એ શી કરેછે આળ ૨૭
જો તેં જન્મતામાત્ર એમ કીધું, (તો) નિદ્રા પામો નિરધાર;
તપોવનમાં પડયો ત્યારે, જાણે શ્વાસ નથી લગાર. ૨૮
રાવણ ભાઇ પડયો જોઇ, બોલ્યો એવી વાણ;
વૃક્ષ વાવી સોનાનો સુંદર, ફળકાજે છેદે પાણ. ૨૯
એ નહિ રૂડું રે રૂડું રે, કૂડું થયું બ્રહ્માભૂપ;
અવધ એહની પરઠો, આટલે દહાડે જાગે અનુપ ૩૦
બ્રહ્મા રાવણ પ્રત્યે બોલ્યા, એતો તારો ભાય,
એ જો જાગતો રહે સદા તો, સમસ્ત જંતુને ખાય ૩૧
તે માટે તેં કહ્યું તો, ઊઠશે છઠ્ઠે માસ,
ભક્ષને સામગ્રી ઘણી કરજો, નહિતર કરશે નાશ. ૩૨
એટલા માટે રે માટે રે, એવડી નિદ્રા પ્રૌઢ,
તે એ રાવણકને જાયે, વાનર થયા દિગ્મૂઢ ૩૩
દીઠે વાનર મૂર્ચ્છા પામ્યા, કેટલાએક ગયા નાશી,
તે એ આગળ કેમ યુદ્ધ કરશે, પૂછો સહુને પ્રકાશી ૩૪
રામસુણી વાયેક તેનું એ, કહે નીલને મર્મ;
જઇ દ્વાર રૂંધો લંકાનું, કૂર કરી પરાક્રમ ૩૫
એ છે બળિયો રે બળિયો રે, જોયો એ નવ જાય;
શિલા શિખર વૃક્ષ લઇને, ભય પામશો નહિ કાય ૩૬
એવું સુણી નીલ એમ બોલ્યો, કરશું એનું કદન,
એમ કહી સોઢયા શાખામૃગ, જોતા જગજીવન ૩૭
એવા ઓપે રે ઓપે રે, જાણે સોઢયા દેવ;
ઋષભ શરભ ને નીલ અંગદ, નળ ચાલ્યા તે તત્ખેવ. ૩૮
હનુમત એ આદિ અનેક રે, આવી રૂંધે દ્વાર;

---

૨૭. પૌલસ્ત્યે–પૌલસ્ત્ય ઋષિએ

શિલા વૃક્ષ ફળયુત લેઇ, યોદ્ધા નાદ કરે અપાર. ૩૯
રાવણની સભામાં જાગે, કુંભકર્ણ જે વીર;
ડોલંતો ડોલંતો જાયે, નિદ્રાભર્યું શરીર. ૪૦
સહુ વધાવે રે વધાવે રે, પ્રેમે કરે જુહાર;
વધાવે મોતી લાજાએ, તરિયા તોરણ દ્વાર. ૪૧
સહુએ બાંધ્યાં રે બાંધ્યાં રે, જાગ્યા કુંભકર્ણ યોધ;
રામને મારશે વાનર ટાળશે, પાળશે ભાઇ પ્રતિબોધ. ૪૨
સહુએ શણગાર્યું રે શણગાર્યું રે, છાંટયાં શે'રે શે'ર;
ઊંચો અતિ જોયો નવ જાયે, જાણે બીજો મેર. ૪૩
એવે આવ્યો રે આવ્યો રે, રાવણની સભા મોઝાર;
દેવ પરવર્યો ઇંદ્ર જાણે, પુષ્પવિમાન બેઠો સાર. ૪૪
દિનકર જેવો રે જેવો રે, દીઠો તે નિજ ભ્રાત;
ઊઠવા ઉદ્યમ કરતો, ઘટે નહિ વિખ્યાત. ૪૫
નાજી ! એમ ઘટે નહિ રે, તમો જયેષ્ઠ છો વીર;
પ્રણામ કરવા પડે પડે, તવ દશકંધ ગ્રહ્યું શરીર. ૪૬
આસન આપ્યું રે આપ્યું રે, બેઠો ત્યાં કુંભકર્ણ;
બીજા યોધા તેણે સહુ આવી, લાગ્યા તેને ચર્ણ. ૪૭
રાવણો હર્ષ્યો રે હર્ષ્યો રે, નિર્ખ્યો જ્યારે ભ્રાય;
કુંભકર્ણ અદઊખા બોલ્યો, સાંભળ સાચું રાય. ૪૮
શાને કાજે હું ઉઠાડયો, શું છે મારૂં કામ?
કહોતો આકાશ ઉતરહું, સુર સહુ મારૂં દામ. ૪૯
તમને આપું રે આપું રે, ચૌદલોકનું રાજ;
પાતાળનું ને વરૂણનું, સહુનું તુને તે કાજ. ૫૦
દેખી દેવ તુને મૂઢ થાયે, જક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર રક્ષ;
ગણ ગાંધર્વ ભૂત પ્રેત પિશાચ રે, માનવ મારૂં ભક્ષ. ૫૧
તો ભય કોથી રે કોથી રે, તુને ઉપન્યો આપ;
રાવણ કહેછે કહુંજી તમને, સર્વ ટાળી શોક સંતાપ. ૫૨
દશકંધ કહેછે રે કહેછે રે, અનુજ પ્રત્યે વચન. ૫૩

---

૪૧. લાજા–ડાંગરની ધાણી. ૪૩. છાટયા–છાંટયા શેરશેર. પ્ર. ર. ૪૦–જાણે વાજી બેર. પ્ર. ર. ૪૮. અદઊખા–(?). ૫૩. આ લીટી પ્ર. ર જીમાં નથી.

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી

રાવણ કહેછે કુંભકર્ણને, દશરથ નામે રાય,
તેના પુત્રથી ભય ઉપન્યો, માનવ કળ્યો નવ જાય ૧
દેવ સહુનો નાશ કરૂ, અવર કેઇ માત્ર,
રામ લક્ષ્મણ ને સુગ્રીવ વાનર, વઢવા આવ્યા ગાત્ર ૨
શતયોજનનો સાગર બાધ્યો, આણી પાસે આવ્યો,
તુ કહીશ વેર શુ તેશુ, તેની તારૂણી લાવ્યો ૩
શૂર્પણખા ભગિની આપણી, છેદ્યા નાક ને કાન,
સીતા નામે તેની સુંદરી, હુ લાવ્યો તે માટે આ સ્થાન ૪
અક્ષકુમાર એક વાનરે માર્યો, વળી બીજા યોધ,
નિદ્રામા તેં મઇ નવ જાણ્યુ, તો શો પામે ક્રોધ? ૫
પ્રહસ્ત સરખો પ્રધાન પડિયો, મર્ણ પામ્યો ધૂમ્રાક્ષ,
એ આદે અનેક બળિયા પાડ્યા ઘણુ શુ કહુ ભાખ ૬
માનવથી ભય મુને ઉપન્યો, જુઓ કોશીસા ગઢ સોય,
વાનર તરવરી રહ્યા છે, હો હો વાણી હોય ૭
અનેક યોધ આપણા પડિયા, વાનર ન મૂઓ એક,
ધન સર્વે ખરચ્યુ ભાઈ કશો કહુ વિવેક ૮
મુને પીડ્યો અતિશે એણે, ઉપાયો અનય,
તે માટે તુને જગાડ્યો, સારવાને અર્થ ૯
તે માટે તુ ત્રિશૂળ લેઇ, જાને તેણેઠાર,
મારે રામ લક્ષ્મણ બે મૂરખ, વાનર કરજે આહાર ૧૦
આગે અનેક તેં તો જીત્યા, કહેતા ના'વે પાર,
આજથી હુ દીન ગણો જે, મુઓ જીવાડ્યો કરી સાર ૧૧

---

૨ ગાત્ર–અંગ અર્થાત્ પોતાના અંગ સાથે વઢવા આવ્યા છે,–પોતાની જાતે વઢવા આવ્યા છે ૧૧ આજથી ઇ૦–આજથી હુ દીન છુ એમ ગણો, કેમકે તમે સાર (સહાય) કરીને મને મુઓ–છતા જીવાડ્યો –મરતા બચાવ્યો અથવા આ રીતે હુ નવે અવતારે આવ્યો, માટે મારા આયુષ્યના આજથી નવે નામે દિવસ ગણવા

રામ લક્ષ્મણનાં દેખી હૃદે ફાટશે, વાનર પડશે ઘણું;
ભાવે તેટલા ભક્ષ કરી, પમાડજો૭ મર્ણું. ૧૨
તુંટાળી નથી કહ્યું કોને, કરો મારી સંભાળ;
માન મૂકી દીન ન ભાખ્યું, માનિતાંગ ભૂપાળ. ૧૩
તુજશું મારે પ્રીત પૂરી, તે માટે રાખો ધીર;
આજ પાખે એમ કો આગળ, ઉચર્યો નથી તજી ધીર. ૧૪
તારો વિશ્વાસ મને આવે, જે પરાક્રમે છે પૂરો;
મહા મોટાને મન ન આણે, મારીને કરે ચૂરો. ૧૫
વચન સુણીને અગ્રજ કેરાં, કુંભકર્ણ એમ બોલે;
તમે કહ્યું તે સર્વ પ્રીછ્યું, મારે નહિ કો તમતોલે. ૧૬
પણ વાંક તમારો વીરા, મંત્રણ કીધુ કુડું;
પરનારી હરવા ગયો તે, કારજ ન થયું રૂડું. ૧૭
પ્રધાને પ્રતિબોધ ન દીધો, સરજ્યુ તે થયું આપ;
દુષ્કર્મ આપણે કીધું, ઘણું કીધુ પાપ. ૧૮
પરનારીનું હરણ કર્યું તે, નરક પડ્યાની પેર;
પ્રધાને ન વાર્યો પોતે, ન સભાળ્યું બળે કરીને ઘેર. ૧૯
વણ વિચારે કાંઈ નવ કરવું, હોય બળવંત ધનવંત;
સહસા કાંઇ કાજ ન કરવું, જેનુ ઉપજે ચત. ૨૦
દેહ રાખવો સમય પેખવો, જોવો કાળ ને દેશ;
વણ વિચારે પેહેલું કીજે, કાપે પામશે કલેશ. ૨૧
સામ દાનવિધિ ભેદ ને નિગ્રહ, સમય ન્યાય અન્યાય;
ધર્મ અર્થ જુએ ન મંત્રી, તેનું દુઃખ રાયને થાય. ૨૨
સચિવ સાચો અર્થ વિચારે. ઉત્તમ કર્મ કરાવે;

---

૧૩. માનિતાગ–માન પામેલા અગવાળો. 'માનતંગ' પ્ર. ૧ સી. ૧૪. પાખે–'પાછું' પ્ર–૧ લી. ૧૬. અગ્રજ–મોટો ભાઇ. ૧૭. મંત્રણ–વિચાર. ૨૨. સામ–સલાહથી કાર્ય કરવું તે. દાનવિધિ–કાંઈ આપીને કાંઇ કરવું તે. ભેદ–શત્રુ પક્ષમાંના વીરને ફોડવા તે. નિગ્રહ–શત્રુને કબજે કરવો તે. સમય ન્યા૦–અમુક કાર્ય કરવાને આ સમય અનુકૂળ છે કે નહિ તે પણ વિચારવું, અને તેજ રીતે આ કાર્ય ન્યાય ભરેલું છે કે અન્યાય–વાળું છે તે પણ જોવુ. ધર્મ ઇ૦–આ કાર્ય કરવાનો મારો ધર્મ છે કે નહિ અને તેમાં થી કોઈ અર્થ સિદ્ધિ છે કે નહિ, તે પણ જોવુ

કાર્ય અકાર્ય અવળું સવળું, જોઈએ રાય બોલાવે. ૨૩
હેતવત જે દુહવી મનાવે, ઉત્તમ કહે પ્રધાન;
નહિતર તે તો પશુ જાણવો, જે નવ કહે રાયને જ્ઞાન ૨૪
ન્યાય ન જાણે તે શત્રુ સરખો, એવા મળ્યા પ્રધાન;
લૂગડામાં અગન ઘલાવી, દુ ખી કર્યો રાજાન. ૨૫
પડિતે અશાસ્ત્ર અકાર્ય, અને અહિત વચન;
એટલાં વાનાં અણુવિચારે, કરવા નહિ મહાજન. ૨૬
વણુ વિચારે ઉત્તમ ફીટી, થાય મધ્યમ કામ;
અગ્રેશુ વિચારે ભૂંડુ, ઉત્તમ હોયે નામ. ૨૭
શત્રુ જાણે વિચારે નહિ, આપે ન કરે જતન;
સાગર બાંધી અહિંયાં આવ્યા, તો તો પામ્યા પતન. ૨૮
આજ પાખે નહોતું સાંભળ્યુ, જે બધાયે અર્ણવપૂર,
એવુ થયું તો તમો અમો, નિશ્ચે થયા ચૂરાચૂર. ૨૯
ભમર ચઢાવી ઊંચી અતિશે, સુણી વીરની વાણી;
એણીપેરે ઉચર્યો અગ્રજ, રોષ હૃદેમા આણી ૩૦
મુજને તુ તો મતિ શીખવે, પણુ હું ભાઇ જયેષ્ઠ;
મિથ્યા માથુ શું ચઢાવે, જા જુદ્ધ કરજે શ્રેષ્ઠ. ૩૧
હવાં તુ મુજને મૂર્ખ કહેછે, સમય જોયા પાખે;
મેં જાણ્યું તુ સ્વજન છે સારો, તો કઠણુ કાં ભાખે ૩૨
વિચારે અણુવિચારે લાવ્યો, રામચંદ્રની નારી;
ભાવે કભાવે દુ ખે સુખે, કષ્ટ પડ્યુ એ ભારી. ૩૩
પણુ તુજ આગળ હું તો હેતે, વચન બોલ્યો દીન;
શામાટે શરણે આવ્યાને, કરી નાખેછે હીન ૩૪
વિભીષણુ જઇ મળ્યો રામને, હવે તારી આશ,

૨૩. સચિવ-પ્રધાન. જોઇએ ઇ૦-જેમ જોઇએ તેમ-ઘટે તેમ રાયની પાસે બોલાવે. ૨૪. દૂહવી-દૂભવીને 'કહવ'પ્ર. ૧ લી ૨૬. અશાસ્ત્ર-શાસ્ત્રમા ન કહ્યુ હોય તેવુ અકાર્ય-ન કરવા જેવુ ૨૭. અગ્રે ઇ૦-જે આગળથી ભૂંડુ કામ કરતાં વિચારે, તેનુ નામ ઉત્તમ થાય. 'યુગ્રેશુ વિચારે ભૂંડુ' પ્ર-૧ લી. ૨૮. શત્રુ ઇ૦-જે શત્રુ છે એમ જાણે, તે છતા પોતે જતન (રક્ષણનો યત્ન) ન કરે, તેની આ દશા થાય કેવી ? સાગર ઇ૦.

તું એ સમે સારૂં નવબોલે, બે વીરા ન વિમાશ. ૩૫
ઘણું મેં અતિ કર્યું કુકું, તોયે કરવી વા'ર;
વડો વીર તે પિતા સ્થાનક, કષ્ટે કરવી સાર. ૩૬
પ્રધાન ભૂંડા હું એ ભૂંડો, તું છે બળવંત ભ્રાતા;
હનાર હતું તે શું સંભારે, મારના નર મદમાતા. ૩૭
ક્રોધે કુંભકર્ણને રાવણે, વચન કહ્યાં ભૂપાળ;
અરે ભાઇ એ શું બોલ્યો, મન ઓળખ્યું તતકાળ. ૩૮
શામાટે તમો શોક ધરોછો, કુંભકર્ણ કહે વાણ;
મોઢે શું તે રાવણ પ્રત્યે, કાંઈ મ કરશો કાણ. ૩૯
તાપ ન પામ્યો વેદના વામ્યો, આનંદ આણી મન;
મુજ જીવતે હીણાં ન કહીએ, એવાં આતુર વચન. ૪૦
જેથી તમો દુઃખ પામોછો, આણીશ તેનો નાશ;
તે માટે એમ ઓછું ન કહીએ, નવ થાવું નિરાશ. ૪૧
અહર્નિશે ઉત્તમ ઉચરવું, જો જો કરૂં કલ્પાંત;
રામ લક્ષ્મણ વાનર સર્વે મારૂં, રાજકરો સુખ્ય શાંત. ૪૨
તમો આનંદ પામો રાજા, જે મૃત્યુ પામ્યાછે વીર;
વેર તેનું વાળું વેગે, છેદું એનાં શિર. ૪૩
સીતા અતિશે દુઃખણી થાશે, રણે એકલો જાઉં;
સુગ્રીવ ભાણુ પરવ મેઘ સરખો, તે પણ હેલામાં ખાઉં. ૪૪
મુજવિના કો જઈ નવ આવે, શત્રુ તારા ને જીતું;
રાક્ષસ દુઃખ પામ્યા નિદ્રામાં, હનાર હતું તે વીત્યું. ૪૫
વાયુ યમ અગ્નિ કુબેર, બીહે મુજથી ઈંદ્ર;
સહુ મહામોટા મુજને માને, એવું એહજ છિદ્ર. ૪૬
ગાઢ નાદ કરૂં જવ કોપે, પ્રાણ જાયે પડે એ અસ્ત્ર;

૩૫.સમે-સમય આવ્યે.બે ઇ૦-હવે આપણે બે વીરા (ભાઇ) રહ્યા છીએ, માટે વિમાશણ કરીશ નહિ-વિમાશણનો આ વખત નથી. ૩૬. કર્યું-'કહ્યું' પ્ર. ૨ જી. ૩૯. મોઢે ઇ૦-ઉપલી કડી સાથે અન્વય. કાણ-ખરખરો. ૪૨. કલ્પાંત-કલ્પને અંતે જેવો પ્રલય થાયછે તેવું કર્મ. ૪૪. સુગ્રીવ ઇ૦-સુગ્રીવરૂપી ભાણ (ભાનુ-સૂર્ય) પર્વના મેઘ સરખો છે. પર્વ ઉપર મેઘ વિશેષ વરસે છે એ સહુ જાણે છે.પરવ-'પાવક'પ્ર. ૪થી. ૪૬.છિદ્ર-'અછિદ્ર.' પ્ર. ૧લી.

સાંગ ગદા વજ્ર બાણે ન મરૂ, વાજે નમુને શસ્ત્ર ૪૭
દાત દીઠે દેવ દુ:ખ પામે, મારીશ રામ હનુમાન;
પછે સીતા વશ આવશે, સુખ ભોગવો આ સ્થાન. ૪૮
એકલો અવગણું વાનરને, બીજાનું નહિ કામ;
મહોદર કહે કયમ હણે તું એકલો, મહાબળિયો છે રામ ૪૯
મોટમ બોલે મોટા ન થઇએ, તું બળિયો છે કુંભકર્ણ;
તોયે હણે એકલો કયમ, તેના ભાગ્યા હાથ ને શુ ચર્ણ. ૫૦
એક બાણે ચૌદ સહસ્ત્ર, રામે રાક્ષસ માર્યા;
અનેક અહીંથી મોકલિયા પણ, હેલામાત્રે હાર્યા. ૫૧

કડવું ૧૮ મું.

દેશી ફેર.

રામને મનુષ્ય માનેછે, બેનના છેદ્યા કાન ને નાક જી;
ક્રૂર કુઠાર કાં છછેડે, અકર્મા તું આક જી. ૧
રામબાણ મૂકશે મોટા, પડશે તુંને ધાક જી;
શરીર તારૂં ફરશે પ્રહારે, જાણે પ્રજાપતિનું ચાક જી. ૨
કુંભકર્ણે મંત્રી ઉવેખ્યો, કર્યું આપ વખાણ જી,
પણ મુજને સાથે મોકલો, રાવણ ચતુરસુજાણ જી. ૩
કુંભકર્ણ સાથે ત્યા જાઇશ, બોલ્યો બાળકતણી પેરે વાણ જી;
હું જઇ આગળ કરી એને, અતિ ઉતારીશ ઘાણ જી. ૪
પછે રામ લક્ષ્મણ મારીશ, રાક્ષસ કરશે આહાર જી,
અહીં બેઠા તમો સાભળશો, શત્રુનો થયો સંહાર જી. ૫
પછે તમને આવી કરશુ, અમો તો નમસ્કાર જી;
પછે તમો હસ્તિએ ચઢી, વિચરજો નગરમોઝાર જી. ૬
રામ લક્ષ્મણ મૂઆ વાનર પડિયા, અનેક આપજો આહાર જી;
ભૂષણ વસ્ત્ર સુગંધ શોભિત, આપજો અપાર જી. ૭
પછે સીતાને જઇ કહેજો, મુઓ તુજ ભરતાર જી,
હવે મુજને ભજ માનિની, વિવિધ કર વિહાર જી. ૮

---

૧. કુઠાર—કોહોવાડો. ૩. કર્યું–'કહ્યું' પ્ર ૩ જી. ૪. બોલ્યો ઇ૦—અતિ ઉતારીશ ઘાણ જી પ્ર. ૧ લી.

ત્યારે તેતો દુઃખ પામશે, વધ સાભળી નાથ જી;
ત્યારે તમો રોતી રાખી કહેજો, અહે મારા હાથ જી. ૯
દીન હીન નારી દુઃખ પામી, રમશે તમારે સાથ જી;
પછે મુજને આલિંગન દેજો, ભુજ બીડી બાથ જી. ૧૦
તે માટે હું સાથે જાઉં, એકલાનું નહિ કામ જી;
એકએકને હું સાથેથી, સાજ કરૂં સંગ્રામ જી. ૧૧
મહોદરને નિભંછી બોલ્યો, કુંભકર્ણ તે ઠામ જી;
ત્રિશૂળ ગ્રહીને ભ્રૂકુટી ચઢાવી, જેની પ્રકૃતિ તામ જી. ૧૨
સર્વનો હું કાળ કહાવું, સૂર્ય જેવું શળતેજ જી;
સુવર્ણતણાં આભૂષણ તેણે, જાણે ઈંદ્રશું એજ જી. ૧૩
દેવ યક્ષ હણે રક્તવસ્ત્ર વીંટયું, રક્ત પુષ્પ વીંટી ગ્રહ્યું હેજ જી;
રૂધિરે રગ્યું પાવક જેવું, રણે દિસે શત્રુને સેજ જી. ૧૪
એવું ગૃહે રાવણને કહે, ભાઈ તે કુંભકર્ણ જી;
કટક તારૂં રહેવા દે અહીં, હું એકલો પમાડીશ મર્ણ જી. ૧૫
પછે તું ઉલ્લાસ પામીશ, પડશે પ્લવગ રામ ધર્ણ જી;
જળવેંણો જ્યમ મેઘગાજે,ત્યમ(ગાજ્યોપણ)આવશેઆપેશર્ણ જી.૧૬
એ મૂરખ આગળથી બોલ્યો, કર્યો અતિ અગાજ જી,
પણ ત્યાંથી હું જીતી ગાજીશ, તે સાંભળશો અવાજ જી. ૧૭
તુજસરખો મહોદર આગળથી, કહી દેખાડે કાજ જી;
લંકા પીડાણી રાજા દુઃખ પામ્યો, હવે હુંજઇ રાખું લાજ જી. ૧૮
એવા વચન સુણી રાવણ રીઝ્યો, હસી કહે કથન જી;
મહોદરને ગયું નથી ગમતું, હું કરીશ એકલો કંદન જી. ૧૯
ઊઠી માથે મણિ બાધ્યો કુંભકર્ણને, મનોહર દશવદન જી;
અંગદ બેરખા બાહે પહેરાવ્યા, દીવ્ય દીપે તન જી. ૨૦
વીંટી હાથે હદે હાર રે, કુંડળ સુંદર કાન જી;
મસ્તક મુકુટ ને પટા કટિએ, જાણે જગતનો રાજાન જી. ૨૧
હોમ્યો હુતાશન જાણે હોયે, સંધ્યાકાળના પર્વત સમાન જી;
ચદરવા ધન સર્વે સાથે, ચલાવે તે સ્થાન જી. ૨૨

---

૧૨. તામ-ક્રોધ-તમો ગુણવાળી. ૧૪. હણે-(ત્રિશૂળ). ૧૭. અગાજ-ખોટી ગર્જના. ૧૯. ગયું નથી ગમતું-જવું નથી ગમતું. ૨૦. દશવદન-દશાનને-રાવણે. અંગદ-બાજુબંધ.

સહસ્રના ટોપ હયરોટા પેહેર્યા, જાણે જગત કરશે પ્રાજે જી;
સર્વ શણગાર શોભતા પહેર્યા, હાથ ત્રિશૂળ વિરાજે જી. ૨૩
નારાયણ સરખો નહિ ત્રિશૂળે કરી, રૂદ્ર ઉપમા છાજે જી;
રાવણને આલિંગન દીધું, આજ દુ:ખ હવે ભાજે જી. ૨૪
પ્રદક્ષિણા દેઈ અગ્રજને, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ જી;
આઠ પૈડા સહસ્ર ખર જોતરી, રથ આણ્યો તે ઠામ જી. ૨૫
ધ્વજાદંડ ઓપે અતિ ઉચો, શત્રુભજન રથ નામ જી;
જય જયકાર કરે સહુ કોયે, વેધી આવજો રામ જી. ૨૬
રાવણ રીઝ્યો રણ જાતો જોઈ, એ હવે લેશે પ્રાણ જી;
શંખ મૃદંગ ઉપગ ઝાલરી, નાનાવિધ નિ:શાણ જી. ૨૭
સાથે વ્યાઘ્ર સિંહ ચિતરા, ગજ રથ કેકાણ જી;
અનેક વિધિની અનેક સજાઇ, બંદી કરે વખાણ જી. ૨૮
મુક્તાફળે વધાવે માનિની, મધુરાં મંગળ ગાય જી;
મેઘ સરખો નાદ તેનો, સુણી રહ્યુ નવ જાય જી. ૨૯
અનેક મોટા રાક્ષસ સાથે, આગળથી પળાય જી;
રામ લક્ષ્મણને શાખામૃગને, સહી સઘળાને એ ખાય જી. ૩૦
સો ધનુષ્ય રથ લાંબો તેનો, ઊંચો છસો વામ જી,
પૈડાં પાખણાં અતિ અનુપમ, સુંદરતાનું ધામ જી ૩૧
જાણે પર્વત રથ ઉપર બેઠો, શૃંગ એક એ ઠામ જી;
નગર બાહેર જઇ ઉતર્યો, કહે ક્યા ગયો રામ જી. ૩૨
વાનરરૂપિયાં વનફળ પૂરા, હુ શુક થઇ કરૂ આહાર જી:
પતગ જેમ પાવકમાં શોભે, (તેમ) મારે મન દશરથકુમાર જી. ૩૩
બીજા રાક્ષસ આવી કરે, પ્રેમે રાજાને નમસ્કાર જી;
ગર્ધવમુખા ઉષ્ટ્રમુખા, ત્યાં નાદ કરે નિરધાર જી. ૩૪
જાણે એ શું જગત લેશે, એવો કર્યો રાયે નાદ જી;
તેણે સમે અપશુકન હોયે, અદ્ભુત સુણિયો સાદ જી. ૩૫
પૂર્વ દિશે સાવજ બોલે, પામ્યા અતિ વિષાદ જી;

૨૭. ઉપગ–એ નામનું વાદ્ય. ઝાલરી–ઝાલર–વાદ્ય. ૨૯. તેનો–'મેઘનો' પ્ર ૧ લી. ૩૧. પાખણાં–(?) ૩૨. શૃગ ઇ૦–માથું એ એક પર્વતનું શૃગ (શિખર) જાણવું. એક–'એ' પ્ર. ૧ લી. ૩૩. મારે ઇ૦–હું પાવકરૂપી અને દશરથકુમાર એ પતગરૂપી

પખી સર્વે અવળાં ઉતરે, મનથી ગયો ઉહ્લાદ જી. ૩૬
ગૃધ્રપંખી રથે બેઠો, ફરક્યું વામલોચન જી;
અંગ ધ્રુજે ને વાન ન સુઝે, કાંપ્યું અતિશે તન જી. ૩૭
ઉલ્કાપાત હોયે વિપરીત આદિત્ય, અવળો વાય પવન જી,
વાનર એવા વસમા દીઠા, જપતા જગજીવન જી. ૩૮
કોએક કહેછે આજ જાયે, તે જીવતો નવ આવે જી;
અપશુકન માન્યા નહિ જાણે, દૈવ દૌટ ચલાવે જી. ૩૯
મનમાહે અભિમાન આવર્યો, કોય લેખે કપિ ના'વે જી;
વાનરે દીઠો જવ રાક્ષસ, એ તો સિંહ હરાવે જી. ૪૦
ઉંચાં પૂછ ઉજાતા નાઠા, સઘળા વાનરયોધ જી;
હાથ ભોગળ કુંભકર્ણને, જાણે મુર્ત્તિવતો ક્રોધ જી. ૪૧
પ્રલયકાળે શંકર જાણે, કરશે એ સર્વે શોધ જી;
નવ નાસો નવ નાસો વાનર, એમ દે પ્રતિબોધ જી. ૪૨
ઘનની પેરે હરખો ગાજ્યો, નાઠા દીઠા પ્લવંગ જી;
મૂળમાંથી વાઢિયો વૃક્ષ, એમ થયા કપિ ભગ જી. ૪૩
તેણે સમે અગદ બોલ્યો, શું બી'ના દેખી અગ જી;
પાષાણ પ્રૌઢા શા કારજનો એ, તમો છો નાનાં અંગ જી. ૪૪
નલ નીલ કુમુદ ગવાક્ષ ને, કહે વાળીસુત શૂર જી;
નાશીને કો જાઓ કુમતિ, ઊજાઈ ઊરાઊર જી. ૪૫
પાછા વળો પ્રાણ શું રાખો, ભૂમિ પડયો એ ભૂર જી;
ગાઢે દેહાલે થોભ્યા તે, અગદે રાખ્યુ નીર જી. ૪૬
પછે શિલા શિખર લેઇને, સામા સોંઢ્યા વીર જી;
કેટલાએક થૈસુએ છાંટે, નાદ કરે ગંભીર જી. ૪૭
શાલે તાલે શિખરે છેદે, કુંભકરણના શરીર જી;
તોયે કાંઇ મન નવ આણે, ધરી રહ્યા મન ધીર જી. ૪૮
દ્વિવિદે પર્વત પ્રૌઢો લેઇ, કુંભકરણને માર્યો જી;
શરીર ભાજે ભૂકો થાયે, (પણ) લગારે ન વિડાર્યો જી. ૪૯
વાનરને તે પ્રહાર કરેછે, નવ જાયે તે વાર્યો જી;
જાણે વન્હિ તૃણવન બાળે, એકે નવ ઉગાર્યો જી. ૫૦

---

૩૬. સાવજ–'શાહા' પ્ર. ૧ લી. 'સસા' પ્ર. ૨ જી. ૩૮. વિપરીત આદિત્ય–પશ્ચિમમાં સૂર્ય દેખાયો. ૪૬. ભૂમિ ઇ૦–એ ભૂર ભૂમિ પડયો એમ જાણો. ૪૭. થૈસુ–ધૂળ.

કડવું ૧૯ મું.

રાગ આંદોલ.

વાનર કોપ્યા એ, મારેછે પ્રહાર એ,
હાર ખાએ નહિ રે, રાક્ષસા એ ૧

ઢાળ.

હાર ખાએ નહિ રાક્ષસા, પ્રહાર કરે પ્રચંડ,
અસ્ત્રે કરી માર્યા અતિ, જાણીએ જમદંડ. ૨
અસખ્યાત રાક્ષસ માર્યા, કોપ્યા વાનર વીર;
વજ્રે જેમ પર્વત ભાજે, તેમ નિશાચરનાં શરીર. ૩
રાક્ષસે વાનરના, છેદિયા બહુ ત્યા શીશ;
દ્રુમની પેરે પડયા પૃથ્વી, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય જગદીશ. ૪
નાઠા સઘળા સામટા, અને ખાની હાર,
કેટલા વૃક્ષે કેટલા ગિરિએ, કેટલા અર્ણવવાર ૫
કેટલા મોહ પામી રહ્યા, રહ્યો ન ઊભો એક;
તેણે સમે અંગદ બોલ્યો, કરી મન વિવેક. ૬
ન નાસો રે ન નાસો રે, રામનું છે કામ,
નાઠે નહિ છૂટો તમો, સુખી નહિ થાઓ ધામ ૭
હાર્યે હાર ન દેખીએ, જીત્યે જીત ન હોય,
નાઠે નિશાચર સાથે આવે, રહીએ ક્યા જઇ જોય. ૮
મોટે કુળે ઉપન્યા, આપણુ એ ભાગા નાશિયે,
કહેણુ ચાલશે રાક્ષસ બોએ હાર્યા, વીરા વાત વિમાશિયે. ૯
ધીર ધરી રાવણનો ભ્રાતા, આવી રહ્યો છે આય,
તે માટે રહો શૂર સાચા, વિમાશી મનમાય. ૧૦
રામને કામે પડીશુ તો, પામીશુ સ્વર્ગલોક;
એ હરજી આગળ નહિ ઉગરે, હમણા પામશે શોક. ૧૧
જીત્યે રામ પ્રસન્ન થાશે, સુએ પામીશુ મુક્ત;
તે માટે નાસવુ નહિ, ભલી કહી એ યુક્ત. ૧૨
સ્વામી હવે રહ્યુ ન જાયે, કરે કદન એ ક્રૂર;
જીવ્યાની ઇચ્છા છે અમારે, એમ કહી ઉજાણ્યા શૂર ૧૩

---

૬. પામી-'ટાળી' પ્ર. ૪ થી

ગાઢે દોલસે ચોભાડયા, અંગદે તે કાળ;
એને હમણાં હું હણીશ, જાણે હળવે કીધી આળ. ૧૪
વિકાર્યા તે વળ્યા પાછા, વૃક્ષની કરે વૃષ્ટ;
કુંભકર્ણને મન નહિ, વદન છે અતિ અરિષ્ટ. ૧૫
પછે મો'કમ માર્યા વાનર, જાણ્યું કરૂં આહાર;
સેનાપતિ દશવાનરશું આવ્યો, અંગદ અતુલ અપાર. ૧૬
એક અંગદ કુમુદ બીજો, ત્રીજો તે ગવાક્ષ;
નલ ચોથો નીલ પાંચમો, ચંદ્ર મયંદ બળિયા ઋક્ષ. ૧૭
વિનત જાંબવાન વેગે, પર્વત મારે પ્રૌઢ;
કુંભકર્ણનું હૈયું ભાંજ્યું, ભાગી ન શકે ગૂઢ. ૧૮
સહસ્ર ખર મારિયા રથના, પૈડાં કીધાં ભંગ;
ધ્વજાદંડ ભાંજ્યો અંગદ ગાજ્યો, રીઝયા અતિ પ્લવંગ. ૧૯
રથ ભાગ્યો જાણી હેઠો, ઉતર્યો કુંભકર્ણ;
જાણીએ પર્વત પંખાળો, આવિયો એ ધર્ણ. ૨૦
હાથમાંહે ગદા મોટી, ઘોર ગ્રહ્યું ત્રિશૂળ;
વાનરને હું એમ ઉરાડું, અર્કનાં જેમ તૂર. ૨૧
ગદાએ માર્યા વાનર વસમા, આઠ સહસ્ર સેં સાત;
પરાક્રમ પ્રૌઢુ કર્યું કોપે, માન્યાની નહિ વાત. ૨૨
ચોરાસી વાનર બાથે ભીડયા, પીડિયા તે પર્મ;
વાનરને વલખા થયા, મોટો માંડયો મર્મ. ૨૩
રથ મારો ભાંજ્યો ભૂરો, તેણે રોષે મારિયા;
ઉછળતા અતિ ઘણું, હવે હરિ સર્વ હારિયા. ૨૪
તે સમે હનુમાને જાણ્યું, સહુએ ખાધી હાર;
પર્વતનાં તે શૃંગ નાખે, કૂર અંજનીકુમાર. ૨૫
ત્રિશૂળે આવતાં ભાંજ્યાં, શૃંગને બળવાન;
ત્રિશૂળે કરી હૃદે મધ્યે, મારિયો હનુમાન. ૨૬
જેમ પર્વતમાંહે વજ્ર માર્યું, જાણે જાયે ધાત;

---

૧૫. વિકાર્યા–શરત્વ નામના વિકારથી યુક્ત કર્યા–ઉશ્કેર્યા. અરિષ્ટ–અરિષ્ટરૂપ. ૧૭. ઋક્ષ–રીંછ. ૨૩. વલખા–વિલક્ષ–ખીસીઆણા.

તેમ શોણિત ચાલ્યુ હૃદેમાથી, મુખથી વમ્યુ વિખ્યાત ૨૭
રામ રામ રામ કહી, હનુમતે પાડી ચીસ,
રાક્ષસ ગાજ્યા અતિ ઘણું, મોટો આપણો અધીશ ૨૮
વાનર શોક પામ્યા ઘણુ, પડિયો પવનતન,
વાનર નાઠા દશો દિશે, તત્ર નીલ ધાયો ધન્ય ૨૯
નાખ્યુ નીચે શૃગ મોહુ, મુષ્ટિયે ભાજ્યુ રાવણવીર,
ઋષભ શરભ ગવાક્ષ ગધમાદન, ધાયા પાડી ગીર. ૩૦
દાંતે શૃગે નખે વૃક્ષે, વિગારી તેની કાય,
કુભકર્ણ મન ગણે નહિ, દેહે દુખિત થાય ૩૧
વળી વાનર વસમા વાધ્યા, જઇ વળગ્યા ડીલ,
ગજ ગવાક્ષ ને વિનત ઋષભ શરભ, જઇ વળગ્યો નીલ ૩૨
જાણે વૃક્ષ બાટુઆ, ઉગ્યા છે અપાર;
મોંકમ માથે સ્કધે હાથે, કરે વાનર પ્રહાર ૩૩
મનમાહે તે નવગણ્યા, રીમ ચઢી તેણીવાર,
કરડી મરડી ભચરડી, વાનર કીધા આહાર ૩૪
આનદ પામ્યો આરોગી, રૂધિર કીધુ પાન,
ઉતાર્યા આખા અદકચરા, વાનર ઘણા બળવાન ૩૫
મામના કચરા કર્યા, અરો પરો પળાય,
હાથ ત્રિશળ વજ્ર સરખુ, જાણે સુરનો રાય ૩૬
પારા ટસ્ત જગરા જાણે, એવો દીસે રાવણ ભાય,
સૂકા વનને પાવક પીડે, તેમ કર્યો કપિનો ઉપાય ૩૭
મુઆરે મુઆ કહેતા વાનર, આવ્યા રામને શર્ણ,
સુગ્રીવે દીઠો પૂરે, આવ્યો જે કુભકર્ણ ૩૮
વાલિઅનુજે ઉપાડયો, વૃક્ષ સા એક શાખ,
કુભકર્ણને મોડાવ્યો, ભરી ભારે ફાળ. ૩૯
વાનરને રૂધિરે રગ્યો, મોટો પર્વતપ્રાય;
કેટલા વાનર ખાધા છે, બિહામણી અતિ કાય ૪૦

---

૨૭ ધાત–ગેરૂ વગેરે ધાતુ ૩૩ કુભકર્ણને શરીરે વાનરો વળગ્યા હતા તેને કવિ ઉત્પ્રેક્ષે છે ૩૩ જાણે ઇ૦–બાટુઆ–નાના ઝાડ ૩૫ ઉતાર્યા–(પેટમા) ૩૯ વાલિઅનુજે–વાલિના નાના ભાઇ સુગ્રીવે

તે પ્રત્યે સુગ્રીવ બોલ્યો, તેં માર્યા મારા પ્લવગ;
હવે માર સહે મારો, કરૂં તારો ભગ. ૪૧
તુને બળિયો સાંભળ્યો છે, શું કરેછે સો'ર,
પ્રહાર કર રે ખાંત રહેશે, જવ હું હણીશ કઠોર. ૪૨
રીસ ચઢી સુગ્રીવને, સાલે ભાંજ્યું શિર;
અરધો હૃદેમાં રહ્યો પેશી, પરાક્રમ કીધુ ક્રૂર. ૪૩
ધરી ક્રોધને ત્રિશળ મૂક્યું, કર્યો ગાઢે નાદ;
ઉછળી કટકા કર્યું સુગ્રીવ, ને શાખે પામ્યો ઉલ્લાદ. ૪૪
સહસ્રભાર સુવર્ણનું, મણિએ મનોહર જડયું;
સુગ્રીવે મરડી ભાંગ્યું, જાણે અંકૂર અડવડયું. ૪૫
કુંભકર્ણને કોપ ચઢયો, ભાંગ્યું હથિયાર;
પર્વત શૃંગ ઉખાડી, માર્યો મો'કમ માર. ૪૬
હૃદેમાંહિ મારિયો, મો'કમ વાનરરાય;
વાનર પડયો રાક્ષસ ગાજ્યા, પ્લવગ પરા ઉજાય. ૪૭
કુંભકર્ણે પાસે આવી, ઉપાડયો સુગ્રીવ;
ઉજાણો જાયે અતિ આઘો, જાઇ કાઢું જીવ. ૪૮
રાક્ષસ કહેછે ભયો રાજા, એ ધરે તમ ચર;
નાદ સુણી હનુમાન જાગ્યો, સુગ્રીવ ગ્રહ્યો એ ક્રૂર. ૪૯
હવે હું જાઉં મુષ્ટિ મારી, મૂકાવું રાજાન;
વાનરને કહેતો હવો, હાથિયો હનુમાન. ૫૦

કડવું ૨૦ મું.

રાગ ગોડી. ચાલ કામણી.

સુગ્રીવ છે આપણો ભૂપ, ઉપાડી ગયો એહ કરૂપ;
મૂકાવિયે વેગે હણીય. ૧
તો લાગે સુગ્રીવને ખોડ, જગતમાં નહિ જેની જોડ;
કહેશે હનુમાને મૂકાવિયોય. ૨
મૂર્છા હમણાં એની જાય, બળે કરી મૂકાવે રાય;
તે મારે યોગ્ય સદીવ. ૩

---

૪૪. શાખે-શાલ વૃક્ષવડે

એમ હનુમંત રહ્યો તે હાર, વાંનર સર્વેને રાખ્યા વાર;
હમણાં હણી આવશે અહીંય. ૪
દુઃખધરતા વાર્યા હનુમાન, આવશે એ અહીંયાં બળવાન;
મૂર્ચ્છા વળશે જેટલેય. ૫
લંકામાં સુગ્રીવને લેઇ જાય, કુંભકર્ણ જે રાક્ષસરાય;
ગાયે ગીત તે માનનીય. ૬
એક માનિની મોતી વધાવે, તમટાળી કુણ એ અહીં લાવે;
પુષ્પવૃષ્ઠ કરે ધણીય. ૭
એવે વળી સુગ્રીવને સાન, કુંભકર્ણે ઉપાડચો રાજાન;
આ લંકામાં હું ક્યાં થકોય. ૮
શું ભાઇ મને સોણું લાધ્યું, મનમાંહે રાઘવ આરાધુ;
એ મૂર્ચ્છામાં મુને લાવિયોય. ૯
હવે હું કરૂં પરાક્રમ પ્રૌઢ, આશ્ચર્ય પામે ગરૂડારૂઢ;
મૂઢ પડે એ મેદિનીય. ૧૦
હાથથી વછુટચો કરી પ્રપચ, હવે કરૂ એક સાચો સંચ;
નાક કરડી નકટો કર્યોય. ૧૧
કોપે કટકા કીધા બે કાન, કુંભકર્ણ પામ્યો અપમાન;
જે સૂર્પણખાને રામે કર્યુંય ૧૨
ભાઇ ભગિની સરખાં બેય, નાક કાન વિણ થયા દેય;
વળી સુગ્રીવે વલૂરિયોય. ૧૩
(પાછું) આડા નખે ચીર્યું આખું અંગ, રૂધિર ચાલ્યુ રગાણો રંગ;
ભગ થયો વાટ વચ્ચેય. ૧૪
સુગ્રીવ ગયો રામને પાસ, કરી કુંભકર્ણનો નાશ;
ચીસ ગાઢે પાડતો હવેય. ૧૫
ભોમ પડ્યો રાવણનો ભાય, લોક હસારત કરતા જાય;
સાન વળી ઊઠયા સહીય. ૧૬
હવે વીર કને ન જવાય, માનભંગ છું ગયો મહિમાય;
રણ વિમાશી આવિયોય. ૧૭
વાનરનો કરવા લાગ્યો આહાર, ભક્ષ કરતાં ન લાગે વાર;
રામે તે દીઠો સહીય. ૧૮

નાક કાન છેદ્યા છે બેહ, રૂધિરે ગનો રાજેઠે દેહ,
વાનર ગ્રહી ખાયે ઘણાય ૧૯
ગમે કર્યો ધનુષ્યટકાર, ઉજાણા મારૂ નિરધાર;
મારા માર્યા વાનરરાય ૨૦
ત્યારે લક્ષ્મણને ચડયો ક્રોધ, ધનુષ્ય ચઢાવી ઊઠયો યોધ;
સાત બાણ માર્યા સહીય. ૨૧
વળી બીજા કાઢયા તીર, સામા માર્યા રાવણવીર,
રામ લક્ષ્મણ દ્રવાડિયાય ૨૨
નાદ કર્યો ત્યારે કુંભકર્ણ, જાણે વૈશ્વાનર વાયે આવર્ણ,
રામ બોલ્યા બળિયા પ્રત્યેય. ૨૩
સાભળ રાક્ષસરાજ વચન, હવે હું કરૂં તારૂં કદન,
પાણ ધનુષ્ય મેં સાધિયુય ૨૪
હમણા મૃત પામી થાઇશ પ્રેત, હું આવ્યો બાંધિને સેત,
ચેત ચેત રે પાપીયાય. ૨૫
ત્યારે સુણી રામની વાણ, અદ્દ્ભુત ઇહા શું કરૂં નિરવાણ,
જાણે મેઘ શું ગાજિયોય. ૨૬
રામ રાક નહિ હું તેહ, આગે માર્યા મૂરખ જેહ,
માનવ મારે મને નહિય. ૨૭
નહિ વિરાધ કબંધ પ્રવાળ, જે માર્યા તેં તો તતકાળ,
મારીચની પેરે અહીં ન થાય. ૨૮
હું તે કુંભકર્ણ હો રામ, જોયો તેં નહિ આ ઠામ,
ઠામ ધાયી હણવા તણીય ૨૯
મારે મુદ્દગર જેને હાથ, સુર અસુર ઉઠ્યું સુરનાથ,
બ્રહ્માના કુળમાં અમોય ૩૦
કાન નાસિકા છેદ્યા માટ, હું નથી જાણતો ઉચાર,
મન બી'ક નહિ મારેય. ૩૧
હવે પરાક્રમ કરો રઘુવીર, ભેદી અસ્ત્ર છેદો શરીર,
પછે ખાન રહેશે ખરીય ૩૨

૨૦ ઉજાણા-ઉત્સુક થયેલા (રાક્ષસો)ને ૨૨ દ્રવાડિયાય-(શરીરમાંથી લોહી) ઝરતા કર્યા (?)

હમણાં હવે કરૂ હરિ આહાર, માર્યો જાઇશ દશરથકુમાર;
સારે કોપે રાગજીય. ૩૩
બાણવૃષ્ટ આરંભી ઘોર, ક્રૂરકાય કુંભકર્ણ કઠોર,
ક્ષોભના તે પામ્યો નહિય. ૩૪
જેણે બાણ મારી વેધ્યો વાલ, સાત તાલસમા કીધા દયાળ;
તે તેણે મન ગણ્યા નથીય. ૩૫
તીર તીક્ષ્ણ માર્યાં રઘુવીર, તોયે ધરી રહ્યો મન ધીર;
નીરની પેરે પીધાં સહીય. ૩૬
પછે રામે આચ્છાદ્યુ અંગ, કીધા મુદ્ગર મો'કમ ભંગ;
રંગ રંગ્યો જાણે ચોળનોય. ૩૭
આખો રૂધિરમા ખરડ્યો દેહ, બીહે દેખી વિશ્વ સહુ તેહ;
એવે જીતવો નથીય. ૩૮
રૌદ્ર રામે કાઢિયુ અસ્ત્ર, કુંભકર્ણ હદે તે શસ્ત્ર,
સામો આવ્યો અતિ બળેય ૩૯
હદેમાહે સામટા વાગ્યા, જાણે બાહુઆં પર્વતે લાગ્યા,
પીડાણો તે પાપીપેય ૪૦
પછે પર્જંત પેઠા ઉરમાય, પીડાણો મુંઝ્યો તે ત્યાય;
હાથથકી આયુધ પડ્યાંય. ૪૧
પછે બાથે વળગ્યા બે યોધ, મનમા જાણે કરૂ નિરોધ;
ક્રૂર ક્રોધ કરી અતિય. ૪૨
વળગ્યા તે મારે મહામાર, કુ'ણી પાટુના પણ પ્રહાર;
ઢીચણીઆ મુષ્ટિ બહુય ૪૩
રામે ચૂરણ કીધો દેહ, ઉઠ્યો હળવે આળગો તેહ.
છેહ લઉં હવે એહ તણોય. ૪૪
વાનર વસમા ખાધા જ્યાય, સુમિત્રાસુત બોલ્યો ત્યાય,
રે રે હણુશે સહુનેય. ૪૫

---

૩૪. ક્ષોભના–ક્ષોભ. ૩૭. મુદ્ગર–'મોગર' પ્ર ૧લી. ૩૮. એવે–એવે પ્રકારે–સાધારણ બાણના પ્રહાર કર્યે ૪૧. પર્જંત–પર્યંત–સુધી. ઉર સુધી શરીરની માગ પેઠા ૪૨ નિરોધ–અટકાવ. જાણે યુદ્ધ કરતા મારીને અટકાવું 'નિરોધ' પ્ર ૪થી

મરતાં થયો એને સન્નિપાત, આપણો અન્યાયે કરેછે ઘાત,
વાત કંઈ જાણતો નથીય ૪૬
રક્ષા કરો વાનર કેરી, મારો એને દ્દહોદશ ઘેરી;
મુખ્ય મુખ્ય મળી તે પ્રત્યેય. ૪૮
લક્ષ્મણકેરાં સુણી વચન, આનંદ પામ્યા કપિ અતિ મન;
આનંદભેર તે ઉહિયાય ૪૯
ગજ ગવાક્ષ ગંધમાદન, શરભ નીલ વાલીનો તન;
જાંબવત કુમુદ વળીય. ૪૯
કુંભકર્ણ ઉપર તે ચઢ્યા, મદમાતા તે મો'કમ વઢ્યા;
ધ્રુધુણીને પડિયાય. ૫૦

કડવું ૨૧ મું.

રાગ પરજીયો

જેમ હસ્તિ મા'વતને મારીને પાડે, ધ્રુજાડીને અંગ;
તેમ વાનર પાડ્યા કુંભકર્ણે, કપિ કાયે થયા ભગ; રામે નિરખિયો રે ૧
રામે નિરખિયો કુંભકર્ણ, તે મારે મારા યોધ;
વાયવાસ્ત્ર સાધ્યું વિશ્વભર ક્રૂર કરીને ક્રોધ; કોપે મારિયું રે ૨
મુદ્દગર મોટો હાથમાં હુતો, તે સહિત કર કાપ્યો રે;
વાનર ઉપર આવી પડિયો, જાણે પર્વત થાપ્યો; ચપાયા ઘણું રે. ૩
કોનો હાથ ભાગ્યો હદે કોનુ, નેત્ર નાસિકા કર્ણ રે;
કોની કટિ કટકા થઇ અતિશે, કોના કચરાણા ચર્ણ, ભાઇઓ શુ પડ્યુરે. ૪
કો આકાશ કે મેર મદરાચળ, (એવો) પડ્યો મોગરા સહિત પાણ રે;
વાનર ચંપાણા રાક્ષસ પીડાણા, ગાઢે બોલ્યો વાણ, એવે ત્રાડિયો રે ૫
એવે ત્રાડ્યો રે ત્રાડ્યો રે, જાણે ગાજ્યો મેહ;
બીજે હાથે વૃક્ષ લેઇને, માર્યો રામને દેહ, ત્યારે કોપીને રે. ૬
ત્યારે કોપી રે કોપી રે, રામે માર્યાં તીર,
બીજે હાથે ઉરાડી નાખ્યાં, સ્વામી શ્યામશરીર; અતિશય ગાજીને રે. ૭
અતિશે ગાજી રે ગાજી રે, વાનર દેખી રૂપ,
હાથવિના વળી વઢવા લાગ્યો, રાક્ષસકાય કરૂપ; કાંઈ ન ઊપજે રે ૮

કાંઈ ન ઉપજે રે ઉપજે રે, કરે પગે પાદપ્રહાર;
અર્ધચંદ્રબાણ તે કાઢ્યું, વેગે તેણીવાર; પાગ તે છેદવા રે ૯
આકર્ષિ મેલ્યું અવિનાશી, છેદ્યા તેના પાગ રે;
મુખ વાંકુ કીધુ મહાપાપી, અદ્ભુત વિકાસ્યું લાગ; સર્વ એ ગળે રે. ૧૦
સૂર્ય ચંદ્રને ગ્રસવા આવે, મુખ મોકળુ કરે રાહુ રે;
તેમ રામ લક્ષ્મણની પાસે, કુંભકર્ણ આવેછે મહાબાહુ; વાનર ધ્રુજિયા રે. ૧૧
રામે મુખ ભર્યું બાણે કરી, તેણે નવ બોલાય રે;
કષ્ટે કરી કઇણવા લાગ્યો, કોપ્યા રાઘવરાય. હઠયે હણું સહી રે. ૧૨
રામે બ્રહ્માંડ કાળદંડ સમુ, કાઢ્યુ તીનુ તીર રે;
મણિજડિત હેમમય અદ્ભુત, વેગે જાણે સમીર; વેગે મેલિયું રે. ૧૩
અરિ હણે માત્ર જે આપે, આકર્ષિને માર્યું રે;
ઇંદ્રે આગે આપ્યું હતું, ઉરવેધી પાતાળ પધાર્યું; પીડાણો ઘણું રે. ૧૪
બીજું બાણ કાઢ્યુ રઘુનંદન, રત્નહીરા બહુ રાજે રે;
ઇંદ્ર વજ્રસમુ તેજે તરણિ, તેણે થયો અતિ પ્રાજે; જ્યારે મારિયું રે. ૧૫
રામપાણિથી જ્યારે છૂટ્યુ, શબ્દ થયો અતિ ક્રૂર રે;
તેજે સૂર્ય હુતાશન કોટિક, પ્રલયનું જાણે પૂર; કંઠે જઇ અડ્યુ રે. ૧૬
મસ્તક પાડ્યુ મહા બળિયાનું, જેમ ઇંદ્રે વૃત્રાસુર માર્યો રે;
તેમ રાઘવે કોપે તેને, હેલામાહે વિડાર્યો; સૂતો શબ થઇ રે. ૧૭
બે સહસ્ર વાનર પડતા પીલ્યા, ને અરધુ લંકા ગામ રે;
ગઢતણાં કોશિસા પાડ્યાં, અનેક જનનાં ધામ; જાણે ગિરિ પડ્યો રે. ૧૮
કોની ખીટણી અભરાઇ અટાલી, કોના બાળક નાર રે;
મૂઓ સાંભળી શોક ધરે, જાણે ઠારોઠાર; દુઃખ અતિ ઉપન્યું રે. ૧૯
સમુદ્ર અતિશે વલોવાણો, જળજંત ચાપ્યા ચર્ણ રે,
ધડે પૃષ્ઠે લંકાને, વાનર પામ્યા મર્ણ; દેવ આનંદિયા રે. ૨૦
રામચંદ્રની સ્તુતિ કરે, સહુ પ્રેમે તેત્રીસ ક્રોડ રે,
વાનરનાં થયાં મુખ વિકાસિત, સ્તવે રહ્યા કરજોડ; દુઃખ સર્વ ટાળિયાં રે. ૨૧
એણીપેરે વાણી સર્વે બોલ્યા, ધન્ય ધન્ય રઘુવીર રે;

---

૧૪. અરિ ઇ૦–"અરે હણે મિત્ર જે આપે" પ્ર. ૧ લી. ૧૫. તરણિ—સૂર્ય. ૧૯. ખીટણી–ખીંટી. અભરાઇ–છાજલી. ૨૦. વલોવાણો–રોહોળાયો. ધડવડે અને પીઠવડે લંકાને ચાપી નાંખી.

તમ વિના કોણ એને મારે, પર્વતપ્રાય શરીર; તે આમ મહી પડ્યો રે. ૨૨
રાક્ષસ ગાઢે ગાઢે રોતા, ગામમાંહે તે જાય રે;
લોક કહે મારતો ગયો, પર્વતમોટી કાય; મંદિર પાડિયાં રે. ૨૩
કેક કહે પડતાં પિતા ચાંપ્યો, પુત્ર કલત્ર પરિવાર રે;
એમ સાંભળ્યું મારગમાંહે, આવ્યા સભાને દ્વાર; ગાઢે આરડ્યા રે. ૨૪
બારે બારે સહુ પોક મૂકે, લઈ કુંભકર્ણનું નામ રે;
બાઇ રણમાં માર્યો રામે, શું બેઠાછો આમ; બાંધવ પાડિયો રે. ૨૫
નવમીથી કુંભકર્ણ વઢિયો, ચતુર્દશી પર્યંત રે;
છ દહાડા યુદ્ધ દારુણ કીધું, તોયે આવ્યો અંત; રાવણ ધ્રુજિયો રે. ૨૬
પૃથ્વીએ પાષાણતણી પેરે, સુણતાં ખેવ એ સૂતો રે;
હા હા બાંધવ હા હા બાંધવ, હવે હું ખરો વગૂતો; જાણું શું મુઓ રે. ૨૭
દેવાંતક નરાંતક ત્રિશિરા, અતિકાય અતિ રુએ રે;
મહોદર મહાપાર્શ્વ અતિ કષ્ટિ, રાવણરાયને જુએ; દુઃખ અતિ ઉપન્યું રે. ૨૮
રાવણ મૂર્છામાંથી જાગ્યો, ગાઢે કરે વિલાપ રે;
હવાં મુને મેલી જાશો, પરમ પામીશ તાપ; રહી ક્યમ શકું રે. ૨૯
તું મારે હું અતિ, ગાજતો, મારી જમણી બાંય રે;
તે આજ છેદાણી મારે, શોક ઘણું મનમાંય; ગુણ કહું કેટલા રે. ૩૦
દેવ સહુ ત્રાસ પામતા, ગણ ગંધર્વ ને નાગ રે;
તે આજ મારું કેમ માનું, કુંભકર્ણ મહાભાગ; કેમ જાગે કળ્યો રે. ૩૧
હવે જો રામે એ માર્યો, તો મારે નહિ આશ રે;
વાનર મોદ પામશે મનમાં, થાશે મારો નાશ; હવે નથી જીવવું રે. ૩૨
સુર સહુ મેં જીતિયા, તે તારા બળ સારૂં રે;
હવે સહુ મને હાસ્ય કરશે, પાસું નિવાર્યું તારૂં; એકલો હું પડ્યો રે. ૩૩
વિભીષણનું વાર્યું ન કર્યું, મરીશ સહિત પરિવાર રે;
તે બોલ આજ મારે ભાઈ, આવ્યો એ તો હાર; કોને પૂછિયે રે. ૩૪
જો પોતે અધર્મ કરે તો, કાહું કોનો વાંક રે;
સીતાનો ને લંકાનો, અર્થ નથી મારે ટાંક; વિરહે વલવલે રે. ૩૫
અગિઠીમાંહે અંગ ઓહટ્યું, પાવક વિરહ લાગ્યો રે;
વીરવિરહે હૃદેમાંહે, પીડા પામી ભાગ્યો; ત્યારે ઉચર્યો રે. ૩૬

---

* ૩૨. મારે ઇ૦–તો મારે પણ જીવવાની આશા નથી.

રાવણની પાસે આવીને, ત્રિશિરા તેહ વચન રે;
રાંકની પેરે રોવું ન ઘટે, તમો તો રાજન. એમ ઘટે નહિ રે. ૩૭
વિભીષણે કહ્યું જઈ મળિયે, લાગો રામને ચર્ણ રે;
તે માટે દીન ન ભાખો તમો, રાખો સહુને શર્ણ. બીહો શા ભણી રે. ૩૮
આજે યુદ્ધ કર્યું દેવશું, રથે બેશી રણધીર રે;
ત્યાં આયુધ એકે નવ હતુ, સહના નહિ શરીર. તોયે જીતિયા રે. ૩૯
ત્યાર પૂંઠે તમો પામિયા, સાંગ ગદા ને શૂળ રે;
રથે બેશી તમો સાંચરશો, જાશે વાનર જાણે તૂળ. વાનર શું વઢે રે. ૪૦
રામ લક્ષ્મણ તે માનવ કેઇ, તમ આગળ મહારાજ રે;
તે માટે ભાઈ મૂએ એમ, શું લવોછો આજ. એનું શું ગજું રે. ૪૧
સહસ્ર ગંધર્વ રથ તમારે, મેઘતણી પેરે ગાજે રે;
તમ આગળ દેવ સર્વ નાસે, તો માનવ શું રાજે. તમ અસ્ત્ર આગળે રે. ૪૨
આજ્ઞા આપો અથવા મુજને, રણમાં હું જાઉં રે;
ગરૂડ સર્પ હણે બગ મીન મારે, તેમ વાનર સર્વને ખાઉં. આજ્ઞા આપિયે રે. ૪૩
જેમ મહાદેવે ત્રિપુર માર્યો, તેમ દશરથસુત મારૂં રે;
રાવણ સુતનાં વચન સુણી કહે, કુવર કારજ સારૂં. તું ભલે જન્મીઓ રે. ૪૪
ત્યારે દેવાન્તક નરાન્તક, અતિકાય કહે સ્વામી રે,
ત્રિશિરા સાથે અમો જાઉં યુદ્ધે, આજ્ઞા દ્યો અંતરજામી. ગાંજ્યા જાઉં નહિ રે. ૪૫
કોએથી ત્રાસ ન પામે, રાવણના સુત ચાર રે,
સ્વામી રણમાં જઇ કપિ માનવને, કરશુ અમો આહાર. વાર લાગે નહિ રે. ૪૬
ઈંદ્રનાથી અતિશે પરાક્રમી, અંતરિક્ષ મારગ ચાલે રે;
માંડે માયા મોટી કાયા, ઘણાના ઘર ઘાલે કોણ કળી શકે રે. ૪૭
એવા સુત રાવણ રાજાના, રાજે અતિશે ભૂપ રે,
જાણે કિરણે દિનકર બીજો, પાવક સુર ઈંદ્ર અનુપ. એવા ઓપિયા રે. ૪૮
રાવણે તે કુંવરને, દીધુ આલિંગન રે,
આયુધ આભરણ આપ્યા અદ્ભુત, ચલાવ્યા તે તન. આશિષ દઈ ઘણી રે. ૪૯
જીતી યુદ્ધ વહેલા આવજો, મદોન્મત ચઢયા હસ્તી રે;
જાણે પર્વત ઉપર દિનકર, સહુ કહેછે સ્વસ્તિ. ચઢવા ચાલિયા રે. ૫૦

---

૩૭. "રાવણની પાસે આવીને" આ વાક્ય પ્ર. ૧લી તથા પ્ર. ૩જી-માં નથી. ૩૮. તે માટે-વિભીષણે કહ્યું માટે. ૫૦. સ્વસ્તિ-કલ્યાણ થાઓ.

કડવું ૨૨ મું.

રાગ મારૂ.

ત્રિશિરા તે ત્યાં અશ્વ ચઢીને, આવ્યો ચતુરસુજાણ;
મેઘસરિખો ઓપે અદ્‌ભુત, ધરી ધનુષ્યને બાણ. ૧
ત્રણશિરે ત્રણ મુકુટ રે, ત્રણ શૃંગ જાણે જેમ;
રાવણસુત અશ્વથી ઉતરી, રથ બેઠો હેમ. ૨
બે પાસે બે યોધ ચાલેછે, ચંચળ ચઢી તોખાર;
ઉચ્ચૈઃશ્રવાથી અતિ અનુપમ, ઓપે છે અપાર. ૩
મનવેગી મારૂતસમ અદ્‌ભુત, સોગળ ભાલા હાથ;
દિનકરથી અતિ દીપતો, ચાલે અસુરનો સાથ. ૪
માંહોમાંહે એમ કહેછે, રાક્ષસ રણમાં જાતા;
વાનરે માનુષ્ય માત્ર કેઇ, એવા અતુલ મદમાતા. ૫
ગદા સાંગ હથરોટા સહુના, પરિઘ પ્રાસ ને પાશ;
એમ આયુધ લેઇ વનમાં આવ્યા, કરવા કપિનો નાશ. ૬
બાંધે બાકરી બળ દેખાડે, વાયે બહુ વાજિંત્ર;
એવે સમે સર્વ સેના દીઠી, રાઘવની વિચિત્ર. ૭
વાનર રૂપિયે સાગર જાણે, ઉલટિયો અતિપૂર;
દેખી રાક્ષસ સૌએ લીધાં, આયુધ ભીરાભીર. ૮
રથ ઘોડે હસ્તીએ બેઠા, કોએક આવે પાળા;
અંજનાચળ પર્વતથી અતિશે, દીસે રાક્ષસ કાળા. ૯
વાનરની સમીપે આવ્યા, મંડાણો સંગ્રામ;
વૃક્ષ પર્વત વાનર વરસાવે, હણવા ધાલે હામ. ૧૦
મોકમ મારે હઠે નહિ રે, કોપ્યા વાનર વીર,
શિલા આવતી રાક્ષસ ભાંજે, મેલી તીનાં તીર. ૧૧
વાનર વઢતા વાધ્યા વાર, પાડયા રાક્ષસ અનેક;
સેના ભાગતી જોઇ નરાંતક, આવ્યો કરી વિવેક. ૧૨
રીસે ભાલો લઈ હાથમાં, સત્તર વેધ્યા પ્લવગ;
મૂર્ચ્છા ખાઇ પડ્યા મેદિની, કપિ કીધા બહુ ભગ. ૧૩
અરેપરે ઉછળતો દીઠે, ક્ષણું રહે નહિ ઠાર,
નરાંતકે નાશજ કીધો, વાનરનો અપાર. ૧૪

દિનકરથી દીપે નિશાચર, જાણે જગતનો નાથ;
જાણે વીજળી ભાલો તેનો, એવો ઓપે હાથ. ૧૫
વાનર માર્યા મહા મનોહર, ભણ્યા એ નવ જાય;
એક ઠામ રહે નહિ રે, પવનવેગે પળાય ૧૬
કુંભકર્ણે વાનર હણિયા, તે ઉઠયા બળવાન;
સુગ્રીવની પાસે જઇ ઉભા, સ્તુતિ કરે મતિમાન. ૧૭
એવે અસંખ્યાત વાનર આવ્યા, નરાંતકે જે માર્યા;
સુગ્રીવને આવી સભળાવે, એ આગળ અમો હાર્યા ૧૮
ત્યારે અવલોકે નરાતક, સુગ્રીવ વાનરનાથ;
જેમ ગોવાળ ગાયને હાકે, ગ્રહી જેષ્ટિકા હાથ ૧૯
અતિશે વાનર બી'તા આવે, પૂઠે બળિયો ધાય;
તેણે સમે અંગદને પ્રેમે, સુગ્રીવ જે કપિરાય. ૨૦
એણે આપણા વાનર વેધ્યા, હવે તમે જઇ હાકો,
અંગદ એવું કહેતાં ઊઠયો, જ્યારે બોલ્યો કાકો. ૨૧
મારે મન એ માત્ર કેઇ, વાળીપુત્ર કહેવાઉં,
તેમાં તમો આજ્ઞા આપી, તેણે હમણા જાઉં ૨૨
એવું કહી ઉજાતો આવ્યો, નરાતક છે જ્યાય;
રે'જે રે રાક્ષસ તું ઉભો, હવે જાઇશ ક્યાય. ૨૩
એવુ કહેતાં નરાંતકે, ભાલો હૃદેમાં માર્યો;
વાળીસુત વસુધાએ પડિયો, મનમા જાણ્યું હાર્યો. ૨૪
અર્ધ ભાલો ભાજ્યો કાઢતાં, એક મુષ્ટિ તેને મારી;
શીશ ફૂટયુ રેસના બા'ર કાઢી, પડયો અશ્વ મહીમોઝારી. ૨૫
અશ્વ પડયો પાળો થયો પાપી, અંગદને ગડદા મારે;
વળી વસુધા ઉપર પડિયો, સાન વળી તેને ત્યારે. ૨૬
રીસે મુક્કી મો'કમ મારી, નરાંતકને ઉર,
હૈયું ફાટયુ શોણિત ચાલ્યું, પ્રાણરહિત થયો ભૂર. ૨૭
પડયો પર્વતપાપે પૌઢો, દેવ થયા રળિયાત;
વાનર સૌ આનદ પામિયા, ભલુ કર્યું તેં ભ્રાત. ૨૮
રામચદ્ર રીઝયા અતિ મનમાં, પણ આશ્ચર્ય નહિ એહ;
વાળીપુત્ર એને તો મારે, એમા શો સદેહ. ૨૯
તેણે સમે દેવાંતક ત્રિશિરા, મટોદર ત્યાં શૂર;

આપણો વીરો એણે માર્યો, હવે કીજિયે ચૂર. ૩૦
હસ્તીએ તો દેવાંતક રે, થયો છે આરૂઢ;
ત્રિશિરા તો રથ ઉપર બેઠો, પરાક્રમી જે પ્રૌઢ. ૩૧
ત્રણે મળીને કર્યો આકળો, વાલીતણો તો તન;
અંગદે એક શિલા લીધી, વિચારીને મન. ૩૨
મર્મસ્થાનક મારી તેણે, નરાંતકને તેહ;
વીર તારો વાટ જુએ છે, મળવા જા તું નેહ. ૩૩
પર્વત માર્યો ત્રિશિરા ઉપરી, આવતો બાણે છેદ્યો;
પછે અતિ અંગદને માર્યો, અનેક અસ્ત્રે ભેદ્યો. ૩૪
પછે પાડ્યો પ્લવંગ પૃથ્વી, સૂને સુધિ મારી;
હસ્તીનું કુંભસ્થળ ભાંગ્યું, દેવાંતક રહ્યો હારી. ૩૫
ઉઠીને હસ્તીના કાઢ્યા, દંતશૂળ તો બેહ;
તેણે રાક્ષસ માર્યા મો'કમ, કર્યા કડકા દેહ. ૩૬
પછે ત્રિશિરા કોપ્યો કુમતિ, હવે હું છેદું શીશ;
અસ્ત્ર વડે વિડારી વસુધા, પાડ્યો અંગદઈશ. ૩૭
દીંચણ ભેર પડ્યો વીરને, નહિ શરીરે સાન;
તે નિરખીને વેગે આવ્યા, નીલ અને હનુમાન. ૩૮
આવીને વેગે વરસાવ્યા, વૃક્ષતણા વરસાત;
માંહોમાંહે યુદ્ધ કરે રે, એક એકને ઉપઘાત. ૩૯
શોણિત કેરી સરિતા ચાલે, ઘોર પ્રવર્ત્યું યુદ્ધ;
શિલા શિખરે હડે હણે હરિ, નિશાચર નાખે આયુધ. ૪૦
નીલને એક ભોગળ મારી, નાશ કરવા પ્રૌઢ;
નીલ તે નિઃશ્વાસ થયો, દેવાંતકે માર્યો ગતિ ગૂઢ. ૪૧
હનુમાનને કર્યા આકળા, ત્રણે રાક્ષસ બળિયા;
હનુમાનને હાર મનાવ્યા, અકળ ન જાયે કળિયા. ૪૨
નીલ મૂર્છા પામ્યો જાણી, કોપ્યો હનુમંત હાથી;
માથામાંહે ગદા માર્યો, દેવાન્તક જે સાથી. ૪૩
મુકુટ મસ્તકમાંહે પેઠો, છૂટ્યો નીસરી બા'ર;
દંત પાડ્યા પ્રાણ રહિત થઇ, પડિયો મહી મોઝાર. ૪૪
દેવ છળ્યા માટે દેવાંતક, રાવણ કેરો તન:

૪૧. નિઃશ્વાસ-શ્વાસ રહિત-મૂર્છિત.

હેલા માત્રે હનુમાને રે, તેહતું કર્યું કદન. ૪૫
નીલ સંજ્ઞા પામ્યો એવે, ત્રિશિરા કરેછે યુદ્ધ;
સુસવતાં બાણ તો મારે, કાળ સરિખાં શુદ્ધ. ૪૬
પછે નીલને તેણે માર્યો, મર્મસ્થાનકે માર;
મહોદરને માર્યો મોટો, પરમ પ્રૌઢો પ્રા'ર. ૪૭
માથે પર્વત મોટો માર્યો, મહોદર પામ્યો મર્ણ;
ઉપાડી પાદુ મારીને, ઢાળ્યો તેને ધર્ણ. ૪૮
પડયો પેખી દેવાન્તક મહોદર, ત્રિશિરાને ચઢયો ક્રોધ;
હામ હણ્યાની ઘાલી તેણે, મારૂં શોધે શોધ. ૪૯
અંજનીસુતને અસ્ત્ર મારિયાં, ઉછળિયો આકાશ;
નખે આવી વળૂર્યો, જાણે કરશે નાશ. ૫૦

કડવું ૨૩ મું.

રાગ રામગ્રી.

ત્રિશિરે લીધી સાંગ એક હાથ જી, આવતી ભાંજે વાનરનાથ જી. ૧

ઢાળ.

વાનરનાથે આવતી ભાંજી, તવ ખડ્ગ લીધું પાણ;
આવતું ઉડાડી નાખ્યું, બોલી ન શકે વાણ ૨
વળી મુષ્ટિ મારી મો'કમ, પ્રાણ રહિત પડિયો દેહ;
વૃત્રાસુરને ઇંદ્રે માર્યો, તેમ હનુમતે એહ. ૩
વાનર આનંદ પામિયા, રિપુદળ પડયુ ભગાણ;
મહાપાર્શ્વ વિસ્મય પામ્યો, અને થયો અજાણ ૪
દેવાન્તક નરાન્તક મહોદર, વળી માર્યો ત્રિશિરા;
હવે હું તો યુદ્ધ કરૂ પણ, વાનર બળિયા ખરા. ૫
ગદા લેઇ ચાલિયો, હેમમય અમૂલ્ય;
પરશુરામની પરશી જાણે, શંકરનું ત્રિશૂળ. ૬
શત્રુ સર્વને ત્રાસ પમાડે, હેમના શત ચાપડા;
દેવ ઋષિ ને ગંધર્વ ગુહ્યક, તે ગદાએ બહુ નડયા. ૭
તે મહાપાર્શ્વ મહાબળિયો, ગદાએ માર્યા પ્લવંગ;
ઋષભ વાનર સામો આવ્યો, પર્વત સરખું અંગ. ૮

તે દેખીને ગદા મારી, વાગી હૈયા બા'ર;
મૂર્ચ્છા ખાઇને પડ્યો, રે તે મેદિની મોઝાર. ૯
ઊઠીને ઉભો થયો, રીસ ચઢી અપાર;
ગદા લઇ તેની ને, તેને કીધો પ્રહાર. ૧૦
ઉગામી ઋષભ કપિએ, મહાપાર્શ્વે માર્યો ઠાર;
રાક્ષસ નાશીને ગયા, કરતા હાહાકાર. ૧૧
ફાગણ સુદ પડવાથકી, ચતુર્થીનો દિન;
ચાર દિવસ પાંચ રાક્ષસ–તણુ થયુ કદન. ૧૨
બીજા રહ્યા તે રાવણરાયને, જઈ સંભળાવે વાત;
દેવાન્તક નરાન્તક ત્રિશિરા, થયા ત્યા મહીપાત. ૧૩
મહોદર ને મહાપાર્શ્વ માર્યા, પરહર્યા પાચે પ્રાણ;
બીજા રાક્ષસ હણ્યા ઘણા, વાનરે ઉતાર્યો ઘાણ. ૧૪
એવું સુણતાં રાવણને, પડી પેટમા ફાળ;
અતિકાય સામુ જોઇ કહે, તેણે સમે ભૂપાળ ૧૫
હવે કુવર તમો જાઓ, રામ રૂપિયો વૃક્ષ જેહ;
સીતા મૂળ ને ફળ સુગ્રીવ, પત્ર પ્લવગમ દેહ. ૧૬
કર્મ કૂહુ કરી વાઢ્યો, વૃક્ષ એ તો ગૂઢ;
તું વિના તો કુણ છેદશે, રામ લક્ષ્મણ મૂઢ. ૧૭
એવું કહેતાં કુંવર રીઝ્યો, હમણા જાઉં તાત;
મહોદર મહાપાર્શ્વ માર્યા, તેહ મારા ભ્રાત. ૧૮
વળી બાંધવ મારા હણિયા, તેનો મુજને ક્રોધ;
સેના સજ કરી વાજાં વાઇ, આવ્યો રણમાં યોધ. ૧૯
અતિ અનુપમ રથ બેઠો, અંગ પર્વત પ્રાય;
વાનર દેખી બી'વા લાગ્યા, એ તો સૌને ખાય. ૨૦
ત્યારે રામ પૂછે વિભીષણને, એ કોણ આવ્યો આજ;
નિશાન વાજિત્ર બહુ વાજે, ઘણો દીસે સાજ. ૨૧
રથે ઘોડા સહસ્ર જોતર્યા, મુકુટ કુંડળ કાન;
દીપતો દિનકરથી અતિ એ, કોણ આવ્યો આ સ્થાન. ૨૨
ચાપ બાણ ગદા એ શી। રાક્ષસ કરે બહુ સેવ;
એવો એ કુણ આવેછે, જાણે ભૂર ભૂત સહિત મહાદેવ. ૨૩
બેઉ પાસા બે ખડ્ગ શોભે ધનુષ ધર્યાં બહુ ધરા;

સોનાને રચે વળગાડ્યા છે, ભાયા તો બત્રીશ. ૨૪
સર્વ દિશને દીપાવે છે, કોટે કરેણુાની માળ;
વાનર બિયે છે ઘણું, જાણ્યે કાળનો કાળ. ૨૫
ત્યારે વિભીષણ બોલિયો, જે રાવણરાજન;
માલિની નારી તેહની, તે થકી ઉત્પન્ન. ૨૬
મહાકાય સુત એ રાવણનો, બળે રાવણ સમતોલ;
સુર સર્વ એણે હરાવી, વશ કર્યા નિટોલ. ૨૭
બળ બુદ્ધિમંત્ર વિચારે, વિદ્યાવયે નહિ કોય;
રૂપે રંગે રાજકાજે, નથી હવો નહિ હોય. ૨૮
કર્મ અકર્મને ધર્મ જાણે, અને સઘળા મર્મ;
બ્રહ્માને એણે ઉપાશીને, કીધા છે બહુ શર્મ. ૨૯
ઇંદ્રવરુણ ને વાયુ વન્હિ, એણે જીત્યા સગ્રામ;
તે માટે સાવધાન થાઓ, અતિકાય એનુ નામ. ૩૦
એવી કહેછે વારતા, વિભીષણને રઘુનાથ;
વાનરા સામા સાચર્યા, ગણીને સર્વ સાથ. ૩૧
દ્વિવિદ કુમુદ શરભ નીલ ને, પાચમો મયદ;
નગ લઇને સામો ધાયો, ઉપજાવ્યો દ્વદ્વ. ૩૨
શિલા શિખરને પર્વત માર્યા, ત્તાવ કોપિયો મહાકાય,
વાનર બાણે અતિશે માર્યા, નાઠા દો'દિશ જાય. ૩૩
મારતો મારતો વાનરને, આવ્યો રામની પાસ;
આવ્ય આવ્ય રે દશરથકુવર, કરૂં તારો નાશ. ૩૪
વાનર મેલી માનવ આવ્યો, તે નહિ અમારે મન;
એવી વાણી સાંભળી, કોપ્યો સુમિત્રાતન. ૩૫
અમઆગળ અધિક બોલે, કોપે લક્ષ્મણ વીર;
પહેલો વઢ મુજ સંઘાતે, પછે શ્યામશરીર. ૩૬
ધનુષ્ય લેઇ તાણિયુ, કીધો નાદ અપાર;
પર્વત દીસે સાગરમાહે, પડછંદા વાગ્યા તે ઠાર. ૩૭
ત્યારે રાવણનો સુત બોલ્યો, લક્ષ્મણ તું છે બાળ;

---

૨૭. વશ કર્યા–'કર્યા છે રે નિટોળ' પ્ર. ૧ લી. ૨૯. શર્મ–શ્રમ–યત્ન. ૩૨. નગ–પર્વત. દ્વદ્વ–અર્થાત્ યુદ્ધ.

મુજ માથે આપડીને, જ્યારે આણે કાળ ૩૮
તેં કાંઇ દીઠું નથી, કર્યું નથી પરાક્રમ,
તું બાળકને મારતા, નહિ રહે મારો ધર્મ ૩૯
તારા બાપને એક મસ્તક, દશમસ્તક મારો તાત,
તને મારવા માટે મારો, જગ નહિ વિખ્યાત ૪૦
મારા બાણ મણિ જડ્યા, સાપણ સરખા જેહ,
રુધિર પીશે તાહરૂં, વિદારીને દેહ ૪૧
રૂડા માટે વારૂં છું, કાં ચઢાવે ચાપ,
મુજઆગળ રહીશ તો મર્ણ પામીશ, જો વિમાસી વાત ૪૨
યુદ્ધ કરીશ તો સહી મરીશ, ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યો વાણ,
તેં કહ્યું તે સર્વ સાચું, તારા એવા બાણ ૪૩
પણ બાણ તારા આવતા, કરીશ નિશ્ચે ભંગ,
મોઢે બોલ્યે મોટા ન થઇએ, ક્યારે મળે એ સંગ ૪૪
નાનો અથવા હું તો મોટો, લેઇશ તારા પ્રાણ,
તારૂં પરાક્રમ દેખાડ ભાઇ, મેલ્ય પહેલા બાણ ૪૫
એવું વચન સાભળી, કોપ્યો રાવણકુમાર
બાણ એક તો નાખિયું, લક્ષ્મણને કીધો પ્રહાર ૪૬
આવતું લક્ષ્મણે ભાગ્યું, કર્યું કટકા ત્રણ,
સાહાની પેરે નાખિયું, તે ધનુષ્યધારી ધણું ૪૭
ત્યારે બાણ કેરી વૃષ્ટિ કીની, રામ લક્ષ્મણ ઉપર અત્ય,
વાનર તે વ્યાકુળ કીધા, લક્ષ્મણે વિમાસી મત્ય ૪૮
બાણ માર્યા મહામાયને, ન આવે કે'તા પાર,
અત્યંત કીધો આકળો, રાવણનો કુમાર ૪૯
પછે પાંચ શર તેણે મારિયા, સૌમિત્રિ માર્યું અર્ધચંદ્ર,
આવતા ઉરાડી નાખ્યા, ત્યારે કોપિયો રાક્ષસેંદ્ર ૫૦

કડવું ૨૪ મું.

રાગ છૂતમાન

અતિકાયે મારિયા લક્ષ્મણને તે તીર

---

૫૦. રાક્ષસેંદ્ર–રાક્ષસનો રાજા–મોટો રાક્ષસ

સૈના એની ભેદાશે નહિ, કહેછે હનુમાન;
બ્રહ્માએ આપિયું એવું, વર એને વરદાન. ૧૬
બીજે આયુધે નહિ મરે, મેલો બ્રહ્માસ્ત્ર;
વચન સુણી તેહનું, તેહ સાંધ્યું શસ્ત્ર. ૧૭
જમદંડ બ્રહ્મદંડ સરખો, હેમમય અતિ સોય;
તેજે સૂરજ અગ્નિથકી, અતિશે મન મોય. ૧૮
મહાકાય ઉપર મેલિયું, સુગવતું સાપણ સરખું;
રાવણસુત તે સાંભિયો, આવતું તે નિરખ્યું. ૧૯
સામાં બાણ માર્યા ઘણાં; વળી ભોગળ ભાલા;
વાનર ઉછળે અતિઘણું, ન રહે તે ઝાલ્યા. ૨૦
સાંગ ને ઈંટ આવે ઘણી, બ્રહ્માસ્ત્ર તે જ્યાં માર્યું;
મસ્તક મહીએ પાડિયું, ધડથી વિડાર્યું. ૨૧
પડિયો પૃથ્વી વિષે, મહાકાય મરાણો;
દેવ જયજયકાર વાનરા, કહે ઘડો ભરાણો. ૨૨
લક્ષ્મણ વણ કોણ હણે, વાનર અતિ ગાજે;
પાંચમથી સાતમ લગે વઢ્યો, ત્રણ દહાડે થયો પ્રાજે. ૨૩
કેટલાએક જીવતા રહ્યા, તેહ નાઠા જાય;
સભા મધ્યે તે આવિયા, જ્યહાં રાવણરાય. ૨૪
સ્વામી સાચું સાંભળો, મહાકાયને માર્યો;
રામથકી લક્ષ્મણ લઘુ, તેણે રે વિડાર્યો. ૨૫
રાવણ ત્યારે ધ્રુજિયો, ભાગી તો ગત્ય;
મહાકાય કુંવર મારિયો, એહ વાણી સત્ય. ૨૬
હાય હાય હવે શું કરૂં, કયમ સહું એ શોક;
લોક હને હમણાં સહી, જો મૂકું પોક. ૨૭
મારા યોધા મારિયા, કુંભકર્ણ મહોદર ભ્રાત,
મહાપાર્શ્વ વીર મારો, તેની કીધી ઘાત. ૨૮
દેવાન્તક નરાન્તક ત્રિશિરા, આદે અતિકાય;
ચાર પુત્ર ત્રણ વીર હણ્યા, ઝુરિયો મહિમાય. ૨૯
ક્યાં જાઉં કોને કહું, કોણ વા'ર ધાશે;

૧૬. વર–ઉત્તમ. એને–'મને' પ્ર ૨ ૭.

માન મૂકાશે માણઈ, જો સીતા સેહ જાગે. ૩૦
પ્રાણ તજુ તોયે આપું નહિ, સીતા હુ એને,
એક આરત મુને ઉપની, હવે મોકલુ કેને. ૩૧
ત્યારે ઇદ્રજિત એમ ઓચર્યાં, અગ અરખા તન;
તો ચિંતા તમને શી વાતની, સુણો દશવદન. ૩૨
રામ રાકનું શુ ગજું, લક્ષ્મણ કેઇ માત્ર,
વાનર તે વળી શુ વડે, પશુ પામર ગાત્ર ૩૩
અમર યક્ષ રક્ષ અનયોકગે, ગણ ગાંધર્વ નાગ;
એ ભાગા તમો શુ બીઓ, છો તમો મહાભાગ. ૩૪
એવુ કહીને આવિયો, તે ત્યારે બહાર,
રથે ખર જોતરાવિયા, ઉજ્જળ આશ્વથી સાર ૩૫
ઉપર બેઠો તે સહી, છત્ર રૂપાનું શીશ,
આભરણ પેર્યા ઓપતા, આયુધ ત્યા છત્રીસ ૩૬
હસ્તી અશ્વ ઉપર થયા, રાક્ષસ અમનાર;
આગળ પાછળ ચાલિયા, આપ આપણા અધિકાર. ૩૭
પાલા ઉપર કો ચડ્યા, પન્શુ લઈ પાણ,
શળ ગદા ભાલા ગહી, ચાલે ચતુરસુજાણ. ૩૮
શંખ મૃદંગ ભેરી ઘટા, નિશાનના નાદ,
રાવણસુત રણ સાચરે, વેગે મેઘનાદ ૩૯
રાવણ કહે તેં છત્યો સહી, કુંવર સુરરાજ,
તે માટે માનવનું શુ ગજુ, કરી આવીશ કાજ ૪૦
વા'લા વે'લો આવજે, બહુ દીધી આશિષ;
શુકન શીશ ચઢાવિયા, ચા'લ્યો બુદ્ધિ અધીશ. ૪૧
નિકુંભ નામે સહી એક, હેમમયી હોમશાળ,
ત્યાં સેના રાખી અને, ચાલ્યો તત્કાળ ૪૨
હોમ કરે હરખે સહી, એક અજાકંઠે છેદ;
શ્રવે શોણિત હોમે ઘણુ, મત્રે બહુ વેદ ૪૩

---

૩૧ આરત-ગરજ. ૩૪ રક્ષ-રાક્ષસ ગણ-દેવોના ગણ ૩૭ આપણા અધિકાર-પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે ૪૧. બુદ્ધિ અધીશ-મોટો બુદ્ધિમાન-બુદ્ધિવિમાશી પ્ર ૪થી ૪૨. હેમમયી-સુવર્ણમય-સોનાની. ૪૩. મત્રે ઈ૦-બહુ વેદ મત્રથી

કહોજી કેમ કરી આવિયા રે, કહે બેસારી સન્નિધાન. ૧૯
સુત કહે સાંભળો તાતજી રે, ગયો એકનો ત્યાગ;
વાનર વાધ્યા બજે બહુ રે, ગણે નહિ મનમાય. ૨૦
ત્યારે મેં મારા ઘણા રે, નાખ્યા મરડી યોધ;
નાસીને ગયા ગુફાએ કેટલા રે, હણ્યા કેટલા શોધ. ૨૧
રામ રોતા સરખા થયા રે, લક્ષ્મણ તેનો ભ્રાત,
પૂછે કોનું નવ કીજિયે રે, મેં વિગાડ્યું તાત ૨૨
જીવતાએ મુઆ સહી રે, એહ વિગાડી મન.
ઇતીને અહીં આવિયો રે, તમ પાસે રાજન ૨૩
અતિ આનંદ લંકા વિષે રે, ભલો કર્યો એણે ભેદ;
પેરે વાનર વિકળ થયા રે, પરમ પામ્યા ખેદ ૨૪
ફાગણ વદ દ્વિતીયા દિને રે, ઇંદ્રજિત જે વીર;
વિકારી મારી વર્યો રે, વાનર જે રણધીર. ૨૫
ગતમત શુદ્ધબુદ્ધ ટળી ગઈ રે, વાનરની ટળી છે સાન;
વિભીષણ કરે સામતા રે, કહી કહીને જ્ઞાન ૨૬
એ અતિ તમને પીડી ગયો રે, બ્રહ્માના વરમાટ;
રામજી વિકળ થયા નથી રે, કરશો મા ઉચાટ. ૨૭
વર બ્રહ્માનો સાચો કર્યો રે, ઇતાડયો એને રાગ;
તે માટે તમને પાડિયા રે, ગયો ઇતીને ગામ. ૨૮
એમ કહી વાનર પ્રીછવ્યા રે, વિભીષણ બળવંત;
શોક સહુના ટાળિયા રે, તવ બોલ્યો હનુમંત ૨૯
સાચી કહી ભ્રાતા તમો રે, વિભીષણ એ વાણ,
એને આપણ ઊઠાડિયે રે, ઉબાડિયા લ્યો પ્રાણ ૩૦
એવું કહીને ઉઠિયા રે, વિભીષણ હનુમંત,
ઉમાડિયા કરી નિરખતા રે, નિશાએ બળવંત ૩૧
પડ્યા દીઠા અતિ ઓપતા રે, શરીર નહિ સાવધાન,
હાથ પગ પડ્યા નાસિકા રે, નેનને કોના કાન ૩૨
કોને બાપુ કોને ભાથા ભથા રે, કોને ખડ્ગ કોને શૃંગ;

૧૯ સન્નિધાન-પાસે ૩૦. ઉમાડિયા-બળતા લાકડાં. "અણુઆ-
કા" પ્ર ૨ જી.

એમ પડ્યા પેખ્યા બે જણા રે, હામ હામ પ્લવંગ. ૩૩
સુગ્રીવ સૂતો દીઠો સહી રે, નહિ શરીરે સાન;
ગજ ગવય ગવાક્ષ અવલોકિયા રે, બળિયો પડ્યો જાંબવાન ૩૪
વિનત વીર દધિમુખ રે, પડ્યો પેખ્યો ધૂમ્રાક્ષ;
અંગદ આદિ અતિ ઘણા રે, શકે નહિ કાંઇ ભાખ. ૩૫
એ આદિ બીજા બહુ રે, માર્યા અડસઠ ક્રોડ;
એટલા પડ્યા પેખિયા રે, વિભીષણ હનુમત જોડ ૩૬
રાતે ઉમાડિયા લઇને રે, જનણે મારગ માંસુ મોય.
એમ જોતા આવી રહ્યા રે, જાંબવાન વજ જોય ૩૭
બાણ ઓ'જે વાગ્યે પડ્યો રે, જાંબવાન જે શૂર,
ત્યાંકણે આવી ઉભા રહ્યા રે, વિભીષણ અંજનીકુમાર ૩૮
વિભીષણે બોલાવિયો રે, યોધો જાસુરત,
તમો રહ્યા છો જીવતા રે, પૂછે છે સુદ્વિવન ૩૯
ગાઢે કષ્ટે બોલિયો રે, કરગરીને અપાર,
બાણે કરી દીઠો નહિ રે, તું આવ્યો આ ઠાર ૪૦
તીના વાગ્યા અતિ ઘણા રે, નેન માંહે પણ તીર,
સાદે કરી મેં ઓળખ્યો રે, જે તું રાવણનો વીર ૪૧
ગમ માટે બાણ વાગે વળી રે, નથી હું સાવધાન,
તે માટે તુજને પૂછું સહી રે, કુશળ છે હનુમાન ૪૨
વિભીષણ વળતો વદે રે, અંગદ સુગ્રીવ ગજન,
તે આદિ બહુ વાનરા રે, લક્ષ્મણને ભગવાન ૪૩
કોનું નામ લેતો નથી રે, વહાલો અંજનીકુમાર,
શોધ પૂછે છે તેહની રે, સદે' એહ અપાર ૪૪
કૌતક કરવા કારણે રે, બોને નહિ પવનપુત્ર,
વિભીષણ પ્રત્યે બોલ્યો સહી રે [illegible] જાંબવાન સુત ૪૫
વીરા શે જાણતો નથી રે, એણે જીવતા રાખ્યા સર્વ,
શોધ લાગ્યો એ એહનો રે, તોયે નહિ મન ગર્વ ૪૬
એના ગુણ કેટલા કહું રે, જે રંગના મુખ એક,
વિભીષણ વળતો વદે રે, સત્ય કહો તે વિવેક ૪૭

---

૩૫ સાખ ભાખી ૩૭ નથ-(?)

પર્વત પ્રૌઢો પ્રેમે કીધો, સમર્યા શ્યામશરીર. ૧૦
તે ઉપર ચઢ્યો આનંદે, જાણે ગિરિ ઉપર ગિરિ એહ;
પર્વત ચંપાણો પડ્યા પાણિયા, નગથી મોટો દેહ. ૧૧
નગ ચંપાણા વૃક્ષ બહુ ભાગ્યાં, પ્રૌઢ થયો દુમદુમાટ;
લંકામાંહે ખડભડ પડી અતિ, સહુ પામ્યું ઉચ્ચાટ. ૧૨
પોળ પડી મોટાં કોશીશાં, પડછંદો થયો પ્રૌઢ;
ભૂ કંપી ગિરિ ચળ્યા અતિ, દેવ થયા દિગમૂઢ. ૧૩
ભુજ વિષે ભાર ધરીને, ચાલ્યો ચતુરસુજાણ;
અંગ આકર્ષી કર્યું એકઠું, મારમાર મુખવાણ. ૧૪
જાણે એ તો ગરૂડ ઉતપત્યો, જાણે એ તો રાહુ;
જાણે એ તો સિંહ સંચર્યો, અંજનીસુત આજાનબાહુ. ૧૫
અનેક દેશ અવલોક્યા અતિશે, વાટ ઘાટ બહુ શે'ર;
હિમાચળ આવ્યો અતળિબળ, શીશ પૂછડું ફેર. ૧૬
તપોવન દીઠાં ઘણાં, અમરના બહુ હાર;
ઈંદ્રિનું સ્થાનક અવલોક્યું, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૧૭
ઈંદ્રલોક યમલોક તે ઉપર, ઓપે અજલોક રમ્ય;
તરૂવર છે તે વિવિધ પેરનાં, ફળભારે રહ્યાં નમ્ય. ૧૮
નદી નદ સરોવર સુંદર, દીર્ઘકાય અનેક;
અનુપમ અમરનાં સ્થાનક, જોતાં ના'વે વિવેક. ૧૯
સ્ફાટિક મણિ ને ધાતુ અતિ ત્યાં, ગેરૂ મનશીલ આદે;
તે ઠામ સુત મારૂત આવ્યો, નિર્ભે સુખેસમાદે. ૨૦
વાડી વન ઉપવન અતિ મોટાં, નગતણી બહુ હાર;
જાઇ જુઇ ને વેલ મોગરા, ચંપકના નહિ પાર. ૨૧
ઉપમા કહું કેટલી તેની, શંકરનો જે સસરો;
શીતળ મંદ સુગંધ સમીર વહે, ગંધ તેનો પ્રસર્યો. ૨૨
હિમાચળનાં હનુમંતે રે, શોધ્યાં સઘળાં શૃંગ;

---

૧૨. નગ–પર્વત. ૧૫. આજાનબાહુ–ઘુંટણ સુધી લાંબા હાથવાળો. ૧૬. અતળીબળ–અતુલ બળવાળો. ફેર–ફેરવીને. ૧૮. અજલોક–બ્રહ્મલોક. રમ્ય–રમણિક. નમ્ય–અર્થાત્ નમીને. ૨૦. સુખેસમાદે–સુખથી અને સમાધિ (એકાગ્રતા)થી–વિઘ્ન વગર.

ચઢયા અતિ ઉંચા અવાસ, શ્રમે કરી ભરાયે શ્વાસ,
ઉબાડિયાયે પ્રેર્યો હુતાશ, અતિશે આવ્યો અગ્નિ આકાશ ૨
સૂતા હુતા સ્ત્રી ભરતાર અગ્નિ આવ્યો અદ્ભુત તેહાર,
પતિ બળ્યો ને નારી નાગ્ય, થઇ રહો ત્યા હાહાકાર ૩
વસ્ત્ર વિના તે નાહી જાય, નાગી મુઓ ને લાગી લાય,
બાળક બળિયા બળતા માય, બળ્યો રે એ રાવણરાય ૪
બળિયા રે નારી ને નાય, સતા'તા બીડીને બાય,
એણી ગતે મૂઆ બહુ લોક, વિરહે વગુત્યા મેલે પોક ૫
બાળો રે રાવણનુ રાજ, સીતા લાવ્યાનું કુણ કાજ,
સહુ એને બાળે છે આજ, (જે) મરણ પમાડયો સાજસમાજ ૬
વળતા લાગ્યા ધામેધામ, નાસવા નહિ એકે ઠામ,
શાને દુભવ્યા લક્ષ્મણ રામ, બીજી વાર થઇ અગ્નિ ગામ ૭
બો'ળા થાયે ખુમાપાત, વ્યાપ્યા હરિ અરિ અમખ્યાત,
કોઇ કે'તા રે' નહિ વાત, નાહુ સૌ જાયે વિખ્યાત ૮
ભડકો ગગને આવ્યો જઈ, સાગરતીરે રાક્ષસી ગઈ,
ઓછાહિયો દીસે તે માય, જાણુ પાવક આવ્યો આય ૯
નાહુ નગરનિવાસી સહુ, જ્યારે બળતુ લાગ્યુ બહુ,
કળહળાટ શબ્દ બહુ થાય, વસ્ત્ર વિના તે નગન પળાય ૧૦
એક પાણુ બળ્યો એક પાગ, કોને મુખે લાગી આગ;
જાણે કપિએ માડયો જાગ, રાક્ષસ બળ્યા બહુ મદભાગ ૧૧
ગોખ મેડી મે'ન બહુ પડયા, નારી નર બહુ બળી રડયા,
જવ ભડકા બહુ ભભડયા, તવ રાવણના યોધ બહુ ચડયા ૧૨
સહુના ટોપ હાથરોટા પાણ માગ્ય મારય મુખ કે'છે વાણ,
વાનર સામા કરે સગ્રામ, નાદ કરે બહુ તેણે ઠામ ૧૩
રાક્ષસ વઢવા આવ્યા જહા, રામે ધનુષ્ય ચઢાવ્યુ તદા,
રામ ધનુનાદ રાક્ષસ કપિસાદ, દશ જોજન મજાગાળો ઉલ્હાદ ૧૪
વાનર રાઘવને પૂછે ભેદ, તમો આ માટે ધરો ખેદ,
શે અર્થે ચઢાવ્યુ ચાપ, જીતશુ અમો તમારે પ્રતાપ ૧૫
એમ કહીને વાનર ગયા, રૂંધી દ્વાર નગરનું રહ્યા,
રાવણે બળતું દીઠુ ગામ તેડયો કુભ નિકુભ તે ઠામ ૧૬

---

૮. ઓછ હિયો-પ.છાયો. ૧૫ ભેદ-'છેદ'. ૧-૨

કુંભકર્ણના કુવર તેહ, પરાક્રમનો નવ આવે છેહ;
રથે હસ્તી જોતર્યા વીર, પોળ્યે પણ આવ્યા રણધીર. ૧૭
રાક્ષસ રાત્ર સમે આવિયા, કપિને નાદે બિહાવિયા;
કુંભ ને કુડળ મણિજડચો, ધ્વજાદંડ આકાશે અડચો, ૧૮
વાનરતેજ પાવક પ્રકાશ, સુગ્રીવ લક્ષ્મણ રામ તેજ ઉજાસ;
કે જાણે કોટિક ઉગ્યા ભાણ, નિશા દીસે દિન સમાન. ૧૯
એક રાક્ષસ એક વાનર યોધ, સંકુલિત વળગ્યા ધરી ક્રોધ;
અકંપન અગદ બે વીર, છેદે ભેદે રદે શરીર. ૨૦
અંગદે અકપન હણ્યો, મહીએ પાડીને અવગણ્યો;
વાનરે રાક્ષસ માર્યા અતિ, ઊભા ન રહ્યા તે મહામતિ. ૨૧
કુંભે તે તો રાખ્યા વાર, શું એ ભાગા ખાઓ છો હાર ?
હમણાં હું કરૂ સહાર, વાનર તે મારે મન ચાર. ૨૨
દ્વિવિદને એક માર્યું બાણ, મહી પમાડ્યો ચતુરસુજાણ;
મયંદ તે તો તેનો ભ્રાત, શિલા (એક) સામી મારી સાક્ષાત. ૨૩
જાણ્યું મારૂં હદે મોઝાર, પાંચ શરે પાડી તે ઠાર;
પછે એક તીર માર્યું મયદ, વાળીપુત્ર આવ્યો જાણે ચદ. ૨૪
મામા મારી પાડચા બેહ, આવ્યો અંગ અદ્ભુત દેહ;
શિલા એક નાખી સુચંગ, ત્રય બાણે તેં કીધી ભગ. ૨૫
અંગદને પાડે જેટલે, ધૂમ્ર વાનર આવ્યો તેટલે;
સુખ વેગદર્શી જાબવાન, રાક્ષસપર પડવા ઇચ્છે બળવાન. ૨૬
બાણે વારી રાખ્યો તે વાર, જ્યમ વા વાઇ ઉતારે ઘનધાર;
(જ્યમ) સાગરવેલ સામે ન જવાય, તેમ રાખ્યા રૂધી વાનર રણરાય ૨૭
ત્યારે આવ્યો સુગ્રીવ ભૂપ, મહાયોધ દીસે સ્વરૂપ;
તેણે પર્વત વરસાવ્યા અતિ, પૂઠે રાખ્યો અંગદ જતી. ૨૮
વૃક્ષતણા નવ આવે પાર, મહા માર્યા રાક્ષસ રણ દાર;
પછે કોપ્યો કુભ કરે સંહાર, બાણમેહ વરસાવે ધાર. ૨૯
યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે ઘોર, પ્રહારે પાડિયા પરમ કઠોર;
રાવણભ્રાતસુત વાધ્યો જોર, વાનર પાડે સબળ સો'ર. ૩૦

---

૨૦ સકુલિત–એકઠા થઇને. રદે–દાંતથી ૨૨. વાર–વારી ૨૫. મા-મા–(અગદના). સુચંગ–અર્થાત્ ઘણી મોટી. ૨૬. સુખ–સુષેણ (?) વેગદર્શી–એ નામનો વાનર. ૨૭. સાગરવેલ–સમુદ્રની ભરતી.

સહસ્ર જોજન અનસોક્યો આખો, એવો અતિ અભગ ૨૩
પછે પસ્તાણો પવનપુત્ર, ભૂર ક્રૂર તું હેમ,
ઔષધી અલોપ કરી, નથી ઇચ્છતો રામને ક્ષેમ ૨૪
લીધા વિના નથી જાવુ, હું કરી આવ્યોછુ નેમ,
તારે મન કપટ છે કૂડા, મારે રામશુ પ્રેમ ૨૫
પછે મનમા મતિ વિમાસી, નથી ઓળખતો ગિરિ વાણુ,
નથી ઓળખતો તે ઔષધી, દુખિયા શારગપાણુ ૨૬
તો હવે હુ ઉખેડીને, શૃગ લેઇને જાઉં,
પરભવુ પર્વતને પૂરો, જઇ ઓશિકળ થાઉ ૨૭
હાક પાડી હઠે હનુમતે, લેઇ રામનુ નામ,
પૂછ વિંગીને શૃગ ઉખેડે, બળતણુ એ કામ ૨૮
હળવે ઉપાડી ઉંચો, ચાલ્યો તે આકાશ,
આકુળિયે ઓળખશે વિભીષણુ, જાઉ તેની પાસ ૨૯
સહુ આશ્ચર્ય પામીને કહેછે, જાણુ બીજો સૂર,
પર્વત હેમ ને હનુમત હેમવર્ણ, આવ્યો ઉરાઉર ૩૦
વાટ જુએ છે વાનર તેની, પેખ્યો પરમ પવિત્ર,
ઓ આવ્યો શૃગ લેઇ હનુમત, એ અદ્ભુત ચરિત્ર ૩૧
નાદ કરે તે વાનર સામા, લેઇ નામ રઘુનાથ,
સીતાપતિ કહી આવ્યો હનુમત, પર્વત લેઇને હાથ ૩૨
વિભીષણુ કહે હર્ષે ભરી, ઔષધી મેં નન નીરખી,
શૃગ ઉખાડી તે માટે લાવ્યો, હવે લ્યો તમે પરખી ૩૩
ભ્રાત રાવણુનો આનદ પામ્યો, ભનો ભનો હનુમત હાથી;
વિશલ્યા એક લેઇ ઔષધી, જીવાડ્યા સહુ સાથી ૩૪
મૃતસજીવની વિશલ્યા, સુવર્ણસધાની જ્યેષ્ઠ,
નાસિકાએ સુગધ કરાવી, ઉઠાડ્યા કપિ શ્રેષ્ઠ ૩૫
સુગ્રીવ અગદ કુમુદ કેસરી, ગવય ગજ ગવાક્ષ ગધમાદન,
નાસિકાએ અડાડી ઉઠાડ્યા, લક્ષ્મણુ જગજીવન ૩૬
એ આદિ નાકે સુગધ દેઇ ઉઠ્યા, અડસઠ કોટિ બળવત,
વળી શૃગ હેમનો ઠામ મે'લીને, આવ્યો ત્યા હનુમત ૩૭

---

૨૪ હેમ–રે હિમાચળ ! ૩૫ સુવર્ણસધાની–'સુવર્ણ ચતુર્થી સ-ધાની' પ્ર ૨ જી

સુગ્રીવ રામ બેઠા બેહુ મળી, બીજા બહુ બળવાન;
આજ આપણ તો ઉગર્યા, જો હતો હનુમાન. ૩૮
તૃતીયા ફાલ્ગુન વદીથી, સપ્તમી લગે દિન પંચ;
વિકળ રહ્યા ઔષધી આણી, વળી વિમાસે સંચ. ૩૯
રાવણ કેરો ભ્રાતા માર્યો, વિડાર્યો કુંભકર્ણ;
પ્રધાન માર્યા સુત સંહાર્યો, મહોદર પમાડયો મર્ણ. ૪૦
સુગ્રીવ કે' ઇંદ્રજિત મા' યોધો, ઢળશે નહિ ત્યાં ધરણ;
મુજ સરખા લક્ષ્મણ સરખા, બ્રહ્માસ્ત્રે પાડયા અશરણશરણ. ૪૧
હવે વે'લા થાઓ જાઓ, લંકામાં તતકાળ;
રાત્રી છે મારે ઉબાડિયાં લેઇ, અનેક કરજો આળ. ૪૨
પ્રણામ કરી પ્લવંગમ પળિયા, કર્યો લકામાં પ્રવેશ;
રાક્ષસીને પીડે મો'કમ, સુગ્રીવનો ઉપદેશ. ૪૩
રાક્ષસ મારે હઠે ન હારે, ઉતારે પણ નાદ;
હુત હુત કરી વાણી બોલે, સંભળાવે તો સાદ. ૪૪
બાળક માર્યાં સુતાં હુતા, જે માતાની પાસે;
વાનર વસમા વેરી દેખી, જોતાં રોતાં નાસે. ૪૫
કો નારીના ચૂડા ભાજી, નાખે ઊરાઊર;
શોણિત ચાલે પ્રહાર સાલે, ઝાલે વાનર શૂર. ૪૬
મંદિર પાડે નારી ઉપાડે, ત્રાડે તે વાનર વીર;
ચઢી આડે સર્વ વણસાડે, રમાડે નારીશરીર. ૪૭
નાગા નકટા રાક્ષસ રાતે, ધાયા કરવા યુદ્ધ;
નિદ્રામાંહે મદિર બાળ્યા, પશુ પામરની બુદ્ધ. ૪૮
રાક્ષસે વાનર પછે માર્યા, સંહાર્યા અસખ્યાત;
કપટ કરી નિશાએ આવ્યા તો, હવે જો જો અમારી વાત. ૪૯

કડવું ૨૭ મું.

રાગ મલ્હાર.

સુણી રાક્ષસકેરાં વચન, વાનર કહે કરશું કદન;
વળી પ્રેર્યો હુતાશન, બાળ્યાં મહા મોટાં ભવન

ત્યારે બોલ્યો સુગ્રીવરાય, તારૂ પરાક્રમ કહ્યુ ન જાય;
ઇંદ્રજિત જેવો કહેવાય, કુંભકર્ણ સમતોલે કાય. ૩૧
ચરિત્ર ચાતુરી રાવણ સમાન, મહામોટાના તમો સંતાન;
અમો પશુ પામર અજ્ઞાન, અમારે માથે શ્રીભગવાન. ૩૨
એવુ કહેતા થયો રળિયાત, સુગ્રીવ વારૂ કહી તેં વાત;
સુગ્રીવે શિલા મારી પ્રૌઢ, ધનુષ્ય તેહનું ભાગ્યુ ગૂઢ ૩૩
ધનુષ્ય પડ્યુ કોપ્યો તે શૂર, અતિ ઉજ્વલો ઊરાગીર;
જઇ સુગ્રીવ ઉપર તે પડ્યો, જાણે પર્વત પર્વતપર ચઢ્યો ૩૪
સુગ્રીવને એક મુષ્ટિ હણી, પડિયો પૃથ્વી વાનરધણી,
પ્લવગ પીડા પામ્યા ઘણી, દીસે સેના સર્વ દામણી ૩૫
ફાટ્યુ હૃદે રાય સુગ્રીવતણું, રક્ત નીસર્યું અતિશે ઘણું;
ઊઠ્યો વીર કહે હમણા હણું, એને લેખામા નવ ગણું ૩૬
માર્યો એક મુષ્ટિએ કરી, બો'જુ બાગ ભૂજાએ ધરી,
અવનિ ઉપર પાડ્યો અરિ, સેના શોકે નાઠી ખરી ૩૭
કુંભ થયો અવનિએ પાત, રક્ત આકાશ જાણે ચઢ્યો વરસાત,
સૂતો રાજે રાજકુમાર, પ્રાણ રહિત થયો તે ઠાર. ૩૮
રાક્ષસ રોતા રોતા જાય, વાનર કહે છે સુગ્રીવરાય,
તમ વિના કોણે જીતાય, મનમા રીઝ્યા મોદ ન માય. ૩૯
નિકુંભે તેની જાણી વાત, ભાઇની કીધી ત્યા ઘાત,
કુંભકર્ણ પડ્યો મુજ તાત, હવે હું ચઢું વિખ્યાત ૪૦
અનેક આભરણ ઓપે દેહ, આયુધ કેરા નાવે છેહ
ભોગળ લેઇ ફેરવતો તેહ, હનુમત કહે મેં વારિયો એહ ૪૧
નિશ્ચે મારૂં એને આજ, એટલું એ આગમિયું કાજ,
એવે આ પો રાક્ષસ રાજ, મારૂં હમણા સાજ સમાજ ૪૨
પરિઘ હણી હનુમતને હૃદે, અંજનીસુત વળતો એમ વદે,
પરિઘ તેં મારી તો જેહ, મારે ઉર વાગી ચૂર થઇ તેહ ૪૩
જાણે તણખા અગ્નિતણા, એમ ભોગળના ઉડ્યા ઘણા,
પછે હણી હનુમતે મુષ્ટ, હૃદે માંહે છે તો પાપિષ્ટ. ૪૪
હૈયુ ફાટ્યુ શોણિત નીસર્યું, વળી યુદ્ધ વીમર્યું આદર્યું.
વળી કરે હનુમતને પ્રહાર, રાજપુત્ર હરખ્યો અપાર. ૪૫
હનુમતે ધરિયો મનમાં ક્રોધ, વળી વારેવા વદે એ યોધ.

ભાઇ જોતો હોશે વાટ, ચલાવું એને તે ઘાટ. ૪૬
એમ કહીને તે ઉછળ્યો, રાક્ષસ પાસે તે તો પળ્યો;
જઇને તે ઉપર ચઢ્યો, જાણે પર્વત પર્વતશું વઢ્યો. ૪૭
જઇ બે હાથે ચાપ્યો કંઠ, મોકલવા ઇચ્છે વૈકુંઠ;
કરડી મરડી ચાંપ્યો ભોમ, પડછંદો સંભળાણો વ્યોમ. ૪૮
શિથિલ શરીર થયું ગયા પ્રાણ, પૃથ્વી પડિયો હુઇ હાણ;
વાનર બોલ્યા જયજય વાણ, કુંભ નિકુંભ હણાણા જાણ. ૪૯
વદી અષ્ટમી ફાલ્ગુણતણી, બે ભાઇને નાખ્યા હણી;
દ્વાદશી લગી દિન પંચ પ્રમાણ, તે બે વઢી મુઆ નિર્વાણ. ૫૦

કડવું ૨૮ મું.

રાગ દોહેરા.

સેવક જઇને કહે રાવણને, કુંભ નિકુંભ હણ્યા બે વીર જી;
દશસ્કંધ ચિંતા અતિ પામ્યો, નયણે ચાલ્યાં નીર જી. ૧
કુંભકર્ણનું દુઃખ હતુ, હણ્યા વળી સુત એના જી;
હવે હુ મોકલુ કોને, ભાગી સઘળી સેના જી. ૨
ખરતણો કુંવર બોલાવ્યો, મકરાક્ષ તેનું નામ જી;
વીર તેં હવે વઢવા જાવું, પરાક્રમી પ્રધાન જી. ૩
તારો બાપ એણે માર્યો'તો, તે સંભારો આજ જી;
એવું કહીને રહ્યો અણબોલ્યો, રાવણ જે મહારાજ જી. ૪
મકરાક્ષ કહે મહારાજા, કહેવાની જોતો'તો વાટ જી;
રામ લક્ષ્મણ પ્લવગ મારવા, એનો શો ઉચ્ચાટ જી. ૫
પિતાતણું વેર હું વાળું, ટાળુ દુઃખ તમારૂ જી;
તમારે પ્રતાપે રાજાજી, હઠે ચઢ્યો નવ હારૂં જી. ૬
એવું કે'તાં રાવણ રીઝ્યો, તારો છે વિશ્વાસ જી;
અતિશે તેની પૂજા કીધી, આનંદે ઉલ્હાસ જી. ૭
પુષ્પ સમર્પ્યાં આસન આપ્યાં, મકરાક્ષ ચરણે લાગે જી;
કર જોડીને આગળ ઊભો, રહ્યો આજ્ઞા માગે જી. ૮
એવે રાવણે આશિષ દીધી, વે'લો આવજે ઘેર જી;

બહાર આવી રથ અણાવ્યો, સેના તેડી બહુ પેર જી. ૯
અશ્વ ગજ રથ પાળા આવ્યા, ના'વે તેનો પાર જી,
સહુના ટોપ હથરોટા પે'રી, આવ્યા બહુ તે હાર જી. ૧૦
રાવણ બોલાવે છે તેને, આવીને તો બહાર જી,
રખે મનમા બીક આણુતો, ઈંદ્રિજિત આવશે વહાર જી ૧૧
રથ બેશીને તેને સચરતા, અશ્વ કરે રૂદન જી,
અપશુકન અધિકા થાયે તેને, વાયે ઘોર પવન જી. ૧૨
અપશુકન અભિમાને મૂરખ, માને નહિ લગાર જી,
વાહી નિશાન વાનરની પાસે, આવે નિશાચર જુઝાર જી ૧૩
વાનરબાણે માર્યા નાઠા, રાક્ષસ સઘળા ઓપે જી,
વાજ આવી શાખામૃગ ભાગ્યા, ત્યારે રાઘવ કોપે જી ૧૪
રામે બાણ મેલી નિવાર્યા, તેહતણા તો અસ્ત્ર જી,
રાઘવ પ્રત્યે રાક્ષસ બોલ્યો, ભાજ્યા ત્યારે શસ્ત્ર જી. ૧૫
રાક્ષસ અસંખ્યાત ભયકર, કાળી કાયા ક્રૂર જી,
રામ લક્ષ્મણ જો પડે નેત્રે, મારીને કરૂં ચૂર જી. ૧૬
મારો પિતા જેણે માર્યો, પંચવટીએ પ્રૌઢ જી,
તે રામ ઠેર મારૂં હું જો, દેખુ તે મૂઢ જી. ૧૭
તેના રૂધિરમાહે સારૂં, પિતા કેરૂં શ્રાદ્ધ જી,
મૂરખે મારો બાપ મારિયો, એ તો દોષ અગાધ જી ૧૮
રામે તે તો સર્વ સાંભળ્યા, વચન ભલા તે મન જી,
અનેક વાનર મધ્યે છે, તવ બોલ્યા જગજીવન જી. ૧૯
તારો તાત એકલો નથી માર્યો, ખર દૂષણ ત્રિશિરા વીર જી,
ચૌદ સહસ્ત્ર મેં તો હણ્યા, હઠે મેલી એક તીર જી. ૨૦
કુંભકર્ણ ને હણિયા બીજા, એકેકપે બળવંત જી,
હવે અહીં આવ્યો મરવા, જઈ મળો તાતને ખત જી. ૨૧
મદમતિ તું આપ વખાણે, આજ આવિયો કાળ જી,
આમિષ આહાર કરશે તારૂં, સસા ને શિયાળ જી. ૨૨
રાવણ મારૂં હવે ન હારૂં, સારૂં સુરના કામ જી,
વિભીષણને આપુ લંકા, તો અવતર્યો હું રામ જી. ૨૩
સીતા હરી ગયોછે રાવણ, નથી વિસર્યું મુજને જી;

વચને વળી ક્રોધ ચઢાવી, કેમ મે'લું હવે તુજને જી. ૨૪
વાનર મનુષ્યતું શું હણવું, માયા માંડું મોટી જી;
જેને તેને પ્રકારે મારૂં, મીથ્યા થાયે ખોટી જી. ૨૫
એવુ કહીને માર્યાં મો'કમ, અન્યો અન્યે તીર જી;
ગાંજ્યા જાયે નહિ કો રણમાં, બાણે ભર્યાં શરીર જી. ૨૬
રામને અતિ અસ્ત્ર મારિયાં, મકરાક્ષ મહાઘોર જી;
વાનર દેખીને મોહ પામ્યા, રવ ભર પાડે સોર જી. ૨૭
રાઘવજીએ આઠે બાણે, ધનુષ્ય નાખ્યું ભાંજી જી;
બીજી સુંદર શ્રીગણુ આપી, અતિ અનુપમ તાજી જી. ૨૮
વળી એક બાણુ મૂકીને, ભાંગી તે રઘુનાથ જી;
રથ ભાગ્યો સારથી માર્યો, પેખે છે સહુ સાથ જી. ૨૯
કરિયા ભાલા આડા આવી, જુએ તેત્રીશ કોડ જી;
જય રામ જય રાજીવલોચન, રખે લગાડો ખોડ જી. ૪
ઘોર સુદ્ધ પ્રવર્ત્યું સારે, વિના રથ ખરતન જી;
શૂળ ફેરવ્યું માથા ઉપર, એહ વિમાસ્યુ મન જી. ૩૫
રીસે રઘુનંદનને માર્યું, હેમરૂપમય શૂળ જી;
રામજીએ બાણે ભાગિયું, પામ્યો દુઃખનું મૂળ ' ૩૬
ગદા તોમર ખડ્ગ મારિયું, પરિઘ પ્રાસ ને[૮] ઘાત;
આવતાં વચમાંથી ભાગ્યાં, સ્વામી શ્રીઅવિન[ધ]. ૩૭
અસ્ત્ર વિના થયો તે પાપી, ઉલળિયો ગગ
આવી ઉપર પડતો પેખી, જોયું જગજીવનરે શોધ. ૩૮
અગન્યાસ્ત્ર બાણુ મેલી હદેમાં, પાડચો પૃથ્નું શરીર;
ઉફરાટો અતિશે દુઃખ પામ્યો, માર્યો મો'ક૰. ૩૯
એક બાણે મકરાક્ષનુ, રામે છેદ્યું શીશ જી; બળવાન;
ઈંદ્રજિત તે પડચો પેખ્યો, પૂઠે મોકલ્યો'તો અધણિ. ૪૦
રામસેનમાં રીસે કરીને, બાણે હણ્યાં બહુ અગ ૯
સામાં બાણુ રામે અતિ માર્યાં, અન્યોઅન્ય કરે ભંગે ૪૧
રૂદ્રતણી જાણી એ ક્રીડા, પ્રલયકાળે પશુપાળ જી;

---

૨૮. બીજી ઈ૦–વળી રામને બીજી સુંદર શ્રીગણુ (શક્તિ ૪૨
મારી. ૩૦. કરિયા ઈ૦–ત્યારે તેણે આડા આવીને ભાલા કર્યાં–ભા૯
૩૨. હેમરૂપમય–સોનાનું તથા રૂપાનું. ૩૫. ઉફરાટો–આડો–ત્રાંસો (૫૪૩

વાનર કરે વિલાપ, એણે પ્રૌઢું કીધું પાપ,
રળિયાલ રાવણસુત શૂર, પરાક્રમ કીધું ક્રૂર ૪૪
કરે ગાઢે સ્વરે હાસ, કર્યો સીતાનો નાશ,
વાનર મનમા વિચારે, એ પાપી સહુને મારે ૪૫
એવું વિમાસતા પેખી અગ્નિ, આ યે હનુમત જ્યાં બળિષ્ટ,
અંજનીસુત પૂછે ભાઈ, ક્યાં અહીં આવ્યો ઉજાઈ ૪૬
એ પ્રતે નવ ચાલે, હામ વધવાની ધારે,
પવનપુત્ર એમ બોલે, નથી કો રામને તોલે ૪૭
એ ભાગા નાશી જઈએ, ગયર કાયાએ ન થઈએ,
આવો સહુ મારે સાથ, હું મારૂં એને હાથ ૪૮
એવું કહી કપિ ઉજાણા, શૂર થયા અતિ સપરાણા,
શિલા શિખર બહુ મારે, નિશાચરનો નાદ ઉતારે ૪૯
વૃક્ષ ગિરિ હણ્યા અપાર રીઝતો'તો રાવણકુમાર,
તે પામ્યો મન વિષાદ માડયા હરિએ નાદ ૫૦
હુત હુત કરે વાણ, શિલા નાખી હનુમાન સુજાણ,
તે દેખી સુત ભૂપાળ, નાશી ગયો તતકાળ ૫૧

કડવું ૩૦ મું.

રાગ કાલેરો

હનુમતે શિલા એક નાખી, તે પેઠી પાતાળ રે,
નાઠો નિશાચર તેણે ન વાગી, નહિતર આણત કાળ રે, ૧
સારથીને સુતરાવણ કહેછે, તેં કીધાં ઉત્તમ કાજ રે,
રથ વાળ્યો તેણે શિલા ન વાગી, નહિતર મારત આજ રે ૨
પછે રણમા યુદ્ધ કરે અતિ, વરસાવે વાર મેઘ રે,
શિલા શિખર પર્વત વૃક્ષ માર્યાં, નાવે તેનો છેદ રે ૩
રાક્ષસે માર્યાં હરિ ન હાર્યા, સહાર્યા સગ્રામ રે,
ઈન્દ્રજિત વદે પછી પોતે, હવે હું મારૂં રામ રે ૪
બાણ બળિયે બોળા નાખ્યા, તવ બોલે હનુમાન રે
શાને તાવ તમારે મારે, છે વાનર બળવાન રે ૫

---

૨. સુતરાવણ–રાવણસુત–ઈન્દ્રજિત્

પછે માર્યા નિશાચર અતિશે, શિલા હણી અત્યત રે;
પગ્નિ પટ્ટિશ પાશે બહુ પીડયા, બળનો નાવે અત રે. ૬
હનુમાન કહે હરિ પ્રત્યે, સીતા મારી હાર રે;
જેને અર્થે યુદ્ધ કરતા'તા, તે પડી પૃથ્વી મોઝાર રે. ૭
તો હવે જીવી શું કીજે ભાઇ, યુદ્ધ કરોને ઘોર રે;
માહોમાંહે મોકમ ગારે, પ્રહાર કરે કઠોર રે. ૮
ઇંદ્રજિત વળી તત્ર પાઠો હોમશાળાએ આવ્યો રે;
જપ જાગ યુક્તે તો કીધા, અપાર રૂડો ભાવ્યો રે. ૯
ગમે શબ્દ શસ્ત્રના સુણિયા, બોલાવ્યો જાંબવાન રે;
વડી વારના યુદ્ધ કરેછે, વાયુપુત્ર મતિમાન રે. ૧૦
જારે ભાઇ તેની પાસે, મેન લેઇ સગ્રામે રે;
રીંછરાજ આવ્યો ઉલટથી, જ્યારે મોકલ્યો રામે રે. ૧૧
પશ્ચિમપોળે પ્રેમે આવ્યો, જ્યાં છે હનુમત હાથી રે;
રામકને પાછા વળી આવ્યા, શોભતા બે સાથી રે. ૧૨
રાઘવ કહે ક્યમ યુદ્ધ કીધુ, મને કહેને મર્મ રે,
અંજનીનંદન કહે અમો કીધુ, અતિશે પરાક્રમ રે. ૧૩
તો એ કામ કર્યુ એણે કૂડુ, માર્યા સીતા માત રે;
પછે અમો પસ્તાણા પ્રભુજી, કે'વાની નહિ વાત રે. ૧૪
કહેતા ખેવ પડ્યા રઘુનંદન, છેદ્યો મૂળથી દ્રુમ રે;
દાગદાગથી વાનર આવ્યા, રાઘવ પડિયા જ્યમ રે. ૧૫
આસનાવાસના દે સૌમિત્રિ, દેઇ આલિંગન રે;
એમ ન શોભે અવનિ સૂતાં, સ્વામી જગજીવન રે. ૧૬
ધર્મ ધરો કરો કારજ સુરના, અવિનાશી તુ એક રે;
સ્થાવર જંગમમા તુ વ્યાપક, ન લહે વેદ વિવેક રે. ૧૭
અધર્મી એ અલ્પ જીવ છે, સત્યવત તેજીપે રે;
તો સંદેહ શો મનમાં સ્વામી, તમ આગળ ક્યમ દીપે રે. ૧૮
સ્થાવર જંગમમાં તું વ્યાપક, સત્યવંત રઘુરાય રે;
અલ્પમતિ એ અતિ પાપી છે, પિશિતાશન કે'વાય રે. ૧૯
તાતતણુ તમો વચન પાળિયું, ધન ધાન્ય ને રાજ રે;

---

૧૮. તેજીપે-(?) ૧૯. પિશિતાશન-પિશિત (માંસ)નું અશન (ભક્ષણ) કરનાર-રાક્ષસ.

તે તજી તમો વન પધાર્યા, કીધા મોટા ..જ રે ૨૦
ધન વિના તે કોઈ ન માને, ધન વિના શમ સમતોલ રે,
ધન વિના હીન આધીન ધનવિણુ ધન્વી નિદોન રે ૨૧
ધને રાજા માને મો ઃ, ધને માને નાર રે,
ધને સગુ થાયે સહુએ ગોત્ર કલત્ર પરિવાર રે ૨૨
ધને તપ તીર્થ તો થાયે, ધને વશ છે સસાર રે,
રાજ્ય મેલ્યુ ધનહીન થયા, તો મારી સીતા હાર રે ૨૩
રાજકાજનું તાત સુઆનું નથી દૂષણુ ભારી રે,
ઈંદ્રજિતે અતિ આપદા આપી, જે વૈદેહી મારી રે ૨૪
ભાઈ કહે ઊઠો ભૂધરજી, વેર સીતાનું વાળો રે,
લગ બાળો ને ઉચાળો, શોભા સઘળી ટાળો રે ૨૫
ઈંદ્રજિત હણુ સહી, મારૂં ગજ તોખાર રે,
એમ કહે સુત સુમિત્રાનો, આખે આસુધાર રે ૨૬
સીતાને વિરહે પડ્યા છે, રામચદ્ર રણધીર રે
વૃક્ષવેલી જ્યા લાખો લતા, ત્યા આવ્યા વિભીષણવીર રે ૨૭
લક્ષ્મણના અગ ઉપર છે, રામચદ્રનુ શીશ રે,
વાનર સહુ વીંટાણા પાસે, સુગ્રીવ આદિ અધીશ રે ૨૮
શબસરખા સૂતા દેખી, વિભીષણ કરે રુદન રે,
ગદ ગદ કઠે પૂછે પ્રેમે, કયમ પડ્યા જગજીવન રે ૨૯
કહે લક્ષ્મણ ઈંદ્રજિતે, મારી સીતા સુંદરી જાણુ રે,
રામને કહ્યુ હનુમતે, તેણે પડિયા શારંગપાણુ રે ૩૦
વિભીષણ કહેછે હણી ન જાયે, સીતાનું મન રામ રે,
દ્રવ્યે ન ચળે ભેદે ન ચળે, વા'લા તેને રામ રે ૩૧
સીતા માયાએ માડ કરી હશે, હું નવ માનું એહ રે,
સાનવળી સુણી વાયક સુંદર સ્વામી શ્યામળ દેહ રે ૩૨
વિભીષણ કહે વિઠ્ઠલને, વૈદેહી ન મરાય રે,
તેહ જગતતણી જનેતા, એ કપટતણો ઉપાય રે ૩૩
નિકુંભિલા નામે હોમશાળા, ઈંદ્રજિતની એક રે,
માયા માડવા હવિદ્રવ્ય હોમે, કરીને મન વિવેક રે ૩૪

---

૨૧ ધન્વી–ધનુષ્યધારી–ધનુષ્યધારી પણ ધન વિના હીન છે ૩૪ હવિદ્રવ્ય–હોમવાના પદાર્થ

તે માટે એણે માયા ગીતા, પમાડી તો મરણ રે;
તમો જે માયાએ ગોહ્યા, સ્વામી અશરણશરણ રે ૩૫
તે હમણા ગયો હોમ કરવા, રાવણસુત બળવાન રે;
અભગ થઇ અહીંઆં આવેછે, ત્યા જઇએ ભગવાન રે. ૩૬
હોમ કરતાં માંહે જઇને, કીજિયે તેને ઘાત રે;
તમો જો ના આવો તે ઠામે, મોકલો લક્ષ્મણ ભ્રાત રે. ૩૭
રામચદ્ર કહે નવ પ્રીછચો, જે કહ્યા વચન રે;
વળી મુજને સભળાવો, સાવધાન થયો તન રે. ૩૮
વળી વિભીષણ કહેવા લાગ્યો, એણે માયાસીતા મારી રે;
તેતણુ તમો દુઃખ પરહરો, સ્વામી દેવમુરારિ રે. ૩૯
વાનર ઠામઠામ મોકલિયા, વહેંચી વઢવા વીર રે;
રાવણી જેજે પામે છે, કારણ તેનું ગંભીર રે. ૪૦
નિકુભલા હોમશાલા છે, ત્યાં કરે જપતપ જાગ રે;
પછે દેવ દાનવ વિદ્યાધર પીડે, એહતણો એમ લાગ રે. ૪૧
તેણે સ્થાનક હોમ કરેછે, હમણા આપણે જઇએ રે;
તેનો જાગ ભાગીને આવીએ, વેગે તત્પર થઇએ રે. ૪૨
તમો ના આવો તો સાથે મોકલો, સુમિત્રાસુત શૂર રે,
મખ ભાજિયે તો એ જીતાએ, થાયે ચૂરાચૂર રે. ૪૩
સીતા પામિયે દુઃખ વામિયે, જઇએ હોમશાલા રે;
ઇંદ્રજિત ને રાવણ બળિયો, બીજા યોધ છે ભલા રે ૪૪
હોમ કરતાં પેહેલુ જવાએ, તો એ તો મરાય રે,
વિભીષણના વચન સાભળી, (રીઝ્યા) ઉલટ અગન માય રે. ૪૫
રામ કહે તેં કહ્યુ તે વારૂ, જીત્યાનો વિધિ એહ રે;
હોમ કરે વીર વિરચિનો, બ્રહ્માસ્ત્ર ધરતો તેહ રે. ૪૬
અતર વિચરે છાનો યુદ્ધ કરે, તે પ્રત્યે કયમ આવે રે;
પાપીના પરાક્રમ મોઠા, મુજમનમાહે સાલે રે. ૪૭
વિભીષણ હનુમત ને, જાંબવત રીંછરાજ રે;

---

૩૮. નવ પ્રીછચો–તમે જે વચન કહ્યા તે મેં ચિત્તની અસ્વસ્થતાને લીધે સાંભળ્યા નહિ, માટે મને ફરીને કહો. ૪૦. રાવણી–રાવણનો પુત્ર ઇંદ્રજિત્ ૪૬. હોમ કરે ઇ૦.–ઇંદ્રજિત્ વર વિરચિનો (બ્રહ્માનો–બ્રહ્માને પ્રસન્ન કરવાને) હોમ કરેછે.

તે તજી તમો વન પધાર્યા, કીધા મોટાં કાજ રે. ૨૦
ધન વિના તે કોઈ ન માને, ધન વિના શબ સમતોલ રે;
ધન વિના હીન આધીન, ધનવિણ ધન્વી નિરોલ રે. ૨૧
ધને રાજા માને મોના, ધને માને નાર રે;
ધને સગું થાયે સહુએ, ગોત્ર કલત્ર પરિવાર રે. ૨૨
ધને તપ તીર્થ તો થાયે, ધને વશ છે સંસાર રે;
રાજ્ય મેલ્યું ધનહીન થયા, તો મારી સીતા હાર રે. ૨૩
રાજકાજનું તાત સુઆનું, નથી દૂષણ ભારી રે;
ઈંદ્રજિતે અતિ આપદા આપી, જે વૈદેહી મારી રે. ૨૪
ભાઈ કહે ઊઠો ભૂધરજી, વેર સીતાનું વાળો રે;
લંકા બાળો ને ઉચાળો, શોભા સઘળી ટાળો રે. ૨૫
ઈંદ્રજિત હણું સહી, મારું ગજ તોખાર રે;
એમ કહે સુત સુમિત્રાનો, આંખે આંસુધાર રે. ૨૬
સીતાને વિરહે પડયા છે, રામચંદ્ર રણધીર રે;
વૃક્ષવેલી જ્યાં લાખો લતા, ત્યાં આવ્યા વિભીષણવીર રે. ૨૭
લક્ષ્મણના અંગ ઉપર છે, રામચંદ્રનું શીશ રે;
વાનર સહુ વીંટાણા પાસે, સુગ્રીવ આદિ અધીશ રે. ૨૮
શબસરખા સૂતા દેખી, વિભીષણ કરે રૂદન રે;
ગદ ગદ કંઠે પૂછે પ્રેમે, કયમ પડયા જગજીવન રે. ૨૯
કહે લક્ષ્મણ ઇંદ્રજિતે, મારી સીતા સુંદરી જાણ રે;
રામને કહ્યું હનુમંતે, તેણે પડિયા શારંગપાણ રે. ૩૦
વિભીષણ કહેછે હણી ન જાયે, સીતાનું મન રામ રે;
દ્રવ્યે ન ચળે ભેદે ન ચળે, વા'લા તેને રામ રે. ૩૧
સીતા માર્યાએ માંડ કરી હશે, હું નવ માનું એહ રે;
સાનવળી સુણી વાયક સુંદર, સ્વામી શ્યામળ દેહ રે. ૩૨
વિભીષણ કહે વિઠ્ઠલને, વૈદેહી ન મરાય રે;
તેહ જગતતણી જનેતા, એ કપટતણો ઉપાય રે. ૩૩
નિકુંભિલા નામે હોમશાલા, ઇંદ્રજિતની એક રે;
માયા માંડવા હવિદ્રવ્ય હોમે, કરીને મન વિવેક રે. ૩૪

---

૨૧. ધન્વી–ધનુષ્યધારી–ધનુષ્યધારી પણ ધન વિના હીન છે. ૩૪. હવિદ્રવ્ય–હોમવાના પદાર્થ.

વાનર રીંછ બહુ તેડી જાઓ, આજ્ઞા આપું આજ રે. ૪૮
લક્ષ્મણજી તમો ત્યાં જાઓ, તેડી વિભીષણ સાથ રે;
સુખ પામ્યો સુણી સૌમિત્રિ, ધનુષ્ય બાણ ધર્યાં હાથ રે. ૪૯
સેના પ્રેરી પરમ મનોહર, તોમર ત્રિશૂળ પાણ રે;
સજી સાજને રાઘવ પ્રત્યે, એણી પેરે બોલ્યો વાણ રે. ૫૦

વઢવા જાઓ વાર ન લાઓ, ધાઓ મોકલવા સુક્ર રે. ૧૧
પ્રેર્યા રઘુનાથે આવ્યા સાથે, સાથે મેં તો રહેવું રે;
એવું વઢજે અતિ આથડજે, લઢતે મુજને કહેવું રે. ૧૨
આજ્ઞા માગી ચરણે લાગી, બિભીષણ ગયો વેગે રે;
વડ વૃક્ષ વિષે રહી મારે, બોલ્યો ઈંદ્રજિત ઉદવેગે રે. ૧૩
કાકા કુમતિ કૂડું કીધું, મળ્યો માનવને મૂઢ રે;
રાક્ષસકૂળ ગયો તજી તું તો, મહામોટું જે પ્રૌઢ રે. ૧૪
રાવણ સરખો ભ્રાત સ્વજન તજી, મળ્યો શત્રુને મંદ રે;
સહોદર તજી મળ્યો અન્યને, પડ્યો પરને ફંદ રે. ૧૫
સગો મૂરખ તોયે વારૂ, રહેવું તેને સંગ રે;
પરજન ચતુરને નવ મળિયે, નિશ્ચે હોયે ભંગ રે. ૧૬
મારે તાતે કહ્યું કઠણ કાંઇ, તારે તે તો જ્યેષ્ઠ રે;
છાંડીને નવ જવું જોઇતું, કહાવત અતિશે શ્રેષ્ઠ રે. ૧૭
વીર વિભીષણ બળતો બોલ્યો, વૃદ્ધ તે તારો તાત રે;
તેનું વચન હું શિર ચઢાવું, જો ઘટતી કહે વાત રે. ૧૮
પરધન પરનિંદા પરદારા, આદિ કરે પરદ્રોહ રે;
કાળ કૃત્યા એને પીડેછે, પામ્યો તેણે મોહ રે. ૧૯
દેવ સંઘાતે સંત સંઘાતે, સદા એને દ્વેષ રે;
રાક્ષસગુણ મુજમાંહે નથી રે, કરમે કરીએ ખેવ રે. ૨૦
લંકા બળશે રાવણ મરશે,' હરશે તારા પ્રાણ રે;
લક્ષ્મણ સગે વઢે રંગે, અંગે અસ્ત્ર પ્રમાણ રે. ૨૧
વડમાં રહેતો તો મેં લીધો, હવે હોશે નાશ રે;
જમસદન જોવાને જાશો, અમ જોતાં ઉલ્લાસ રે. ૨૨
વચન સુણીને કાકાકેરાં, બોલ્યો તે બળવત રે;
તેં કહી કઠણ અતિ વાણી, તેનો આણું અંત રે. ૨૩
રથ મનોહર મારો જોજે, અને અનેક હયિય
મારીને મોકલું સહુને, સૂર્યસુતને દ્વાર રે. ૨૪

---

૧૫. પરને–'પામ્યા' પ્ર. ૨–૪. ૨૦. રાક્ષસગુણ નથી તેનું કારણ કહેછે. કરમે કરી ૮૦–મારાં સત્કર્મે કરીને મારામાં એ રાક્ષસગુણ નથી. ખેવ–નિશ્ચય. ૨૪. સૂર્યસુત'—યમ 'સુરથસુત' પ્ર. ૪ થી.

સૌમિત્રિ કહે શુ લવે છે, બળ્યો તારો અવતાર રે;
તેં પરાક્રમ કર્યાંછે કિયા, જે કૂવે છે આહાર રે ૨૫
નાઠો વઢે જે નહિ તે યોદ્ધો, કાયરના એ કામ રે;
વાનર મારે વીર કહેવાશો, એમ રાખશો નામ રે ૨૬
બળિયો હોય તે નવ બોલે, પોતાના ગુણ ગ્રામ રે,
રાવણસુત રણ વઢવા લાગ્યો, ક્રોધ ધરી તે ઠામ રે. ૨૭
બાણતણા સમૂહ મારિયા, અસ્ત્રતણા નહિ પાર રે,
રામ સહિત સુમિત્રાસુત, અહીં મારીશ ઠાર રે ૨૮
વાનર તે તો મૂઢમતિ હોયે, અમો રાયના તન રે,
વાનર સાથે લક્ષ્મણ હાથે, હણુ આજ હું ધન્ય રે ૨૯
લક્ષ્મણ કહેછે લવ કરતો રહે, રે રે મૂઢ અજાણ રે,
જો જીવતો તુ તો જાયે, શ્રીરામચદ્રની આણ રે ૩૦
પોતાના કો ગુણ ન ભાખે, જે હોયે અધિકારી રે,
મરતા સન્નિપાત થયો મૂરખ, મતિ પલટાણી તારી રે ૩૧
અગ્નિ બાળે તે નવ બોલે, નવ દિનકર કાઇ ભાખે રે;
સ્વભાવે જે શૂર હોય તે, આપ ક્ષમાની રાખે રે ૩૨
લક્ષ્મણજીએ બાણ મેલિયુ, ક્રૂર કરીને કોપ રે,
રાવણીયે સામા ત્રણ મારી, કીધો તેનો લોપ રે ૩૩
હાહાકાર થયો છે અતિશે, ઘોર પર્વતનો નાદ રે,
રાજપુત્ર બે સિંહ સરિખા, ન પામે વિષાદ રે ૩૪
ધરતી ધ્રૂજે કાઇ ન સૂઝે, સરખા છે પરાક્રમ રે,
એકે આપે નહિ ઓસારો, મારે મોટમ મરમ રે ૩૫
ધનુષ્ય આકર્ષિને કીધો, શેષે તે ટંકાર રે,
ખેદ મનમા પામ્યો ત્યારે, રાવણતણો કુમાર રે ૩૬
વિભીષણ કહે સુમિત્રાસુત, શિથિલ થઇ તેની કાય રે,
ધનુષ્યટંકાર સહી શક્યો નહિ, જીવતો એ નર જાય રે. ૩૭
સુખ પામ્યો સુણી સૌમિત્રિ, કરી બાણની વૃષ્ટિ રે,
મુહૂર્તમાત્ર તે વિકળ થયો, આવ્યો અતિ અરિષ્ટ રે ૩૮
તજી વિકળતા તે બોલ્યો, રાવણપુત્ર એમ વાણી રે,
શુ કરેછે શા ઉપર, જો વાત મારી જાણી રે ૩૯

૩૬ શેષે–લક્ષ્મણે (લક્ષ્મણ શેષનો અવતાર છે માટે તેને શેષ કહ્યો છે)

વાનર સહિત ને રામ સહિત, તુંને બાંધ્યો દો આગે રે;
શું સામો આવ્યો વઢવાને, વૈર દીઠે જાગે રે. ૪૦
એવું ભાખી લક્ષ્મણને, સાત મારિયાં તીર રે;
વિભીષણને દશ હનુમંતને દશ, મારે દશ દશ બળિયા વીર રે. ૪૧
સેના સઘળી ત્રાસ પમાડી, ભમાડી આકાશ રે;
રાવણનંદન રોષે ભરાણો, કરે સહુનો નાશ રે. ૪૨
લક્ષ્મણ પરાક્રમ પેખી પ્રૌઢું, મન પામ્યો આનંદ રે;
ભલો રાવણસુત વીંધ્યા વારૂ, હવે રહેજે રાક્ષસ ચંદ રે. ૪૩
તારે શસ્ત્રે ને વિદ્યાએ, હું થયો રળિઆત રે;
ધરી ધનુષ્ય ઉચરે એવું, કરવા લાગ્યો ઘાત રે. ૪૪
બાણ બહુ માર્યાં સૌમિત્રિ, સેના ત્રોડી આખી રે;
તીર તીક્ષણ તેણે તેજે, અંગથી અળગી રાખી રે. ૪૫
મારે મો'ક્રમ અતિશે તેને, દશરથતણો કુમાર રે;
માંહોમાંહે મર્મસ્થાનકે, કરે કોટિ પ્રહાર રે. ૪૬
લઘુલાઘવી વિદ્યા દેખાડે, ગાંજ્યો કોય ન જાય રે;
લક્ષ્મણ જાણે કેશુ ફૂલ્યો, એવા ભાસે કાય રે. ૪૭
શીબલ સરખો સુત રાવણનો, એવા રાક્ષસ રાજે રે;
સિંહ સરિખા શૂર શિરોમણી, રગે રાઢે છાજે રે. ૪૮
લેઈ તીરે શરીર ઢાંકે, પરમ પ્રવર્ત્યું યુદ્ધ રે;
વિદ્યાવયે ગુણે છે પૂરા, શૂર શિરોમણિ શુદ્ધ રે. ૪૯
એમ આપડતા ભડ ત્યાં વઢતા, વીત્યો છે બહુ કાળ રે;
બેહુએ તે તો શિથિલ થયા રે, વાગ્યાં અસ્ત્ર વિશાળ રે. ૫૦
લક્ષ્મણની તે વા'રે આવ્યો, વિભીષણ બળવાન રે;
હવે હું તો હમણાં એનું, ઉતારૂં અભિમાન રે. ૫૧

કડવું ૩૨ મું.

ઢાળ.

એવું કહી વિભીષણ વઢે, લક્ષ્મણજીની વા'રે ચઢે;
ગજયૂથ મધ્યે ગજપતિ હોય, અતિશે ઓપે એવો સોય. ૧

---

૪૩. વીંધ્યા–'વિધા' પ્ર. ૧–૨. રહેજે–સાવધ રહેજે. ૪૭. લઘુલાઘવી–ચપળતા. ૪૮. શીબલ–(?)

બાણુતણા વરસાવ્યા ઘન, કોપે કીધુ ક્રૂર વદન,
સેન મધ્યે બોલ્યો રે વચન, મરે આજ તો માને મન ૨
એ મુએ મુઓ પરિવાર, રાવણ તે પણ ખાશે હાર,
એને સહુકો મારો માર, પાડો પૃથ્વીતળ મોઝાર ૩.
એનામાહે એ જુઝાર, બીજા બહુતો માર્યા હાર,
પ્રહસ્ત કુંભકર્ણ ને કુંભ, અકંપન કંપન ને નિકુંભ ૪
દેવાન્તક નરાન્તક હણ્યા, મહોદર મહાપાર્શ્વ અવગણ્યા;
મકરાક્ષ અને લંબકર્ણ, ધૂમ્રાક્ષ વિરૂપાક્ષ પમાડયા મર્ણ. ૫
જાંબુમાલિ ને ત્રિશિરા, વજ્રકેતુ વજ્રકોપ માર્યા ખરા,
એ આદે બહુ બળિયા હણ્યા, સેન સહિત સઘળા અવગણ્યા. ૬
ગોપદની પેરે સાગર તર્યા, પાજ બાંધી પ્રભુ ઉતર્યા,
કરનારો તરનારો રામ, તાર્યા પા'ણ રાખવા નામ ૭
તે માટે તમો સહુ એને હણો, નામ મુખે રામનું ભણો,
હું કુંવર ભાઇનો કેમ હણું, પણ સ્નેહ રામનો મનમા ગણું ૮
સહોદર માર્યે લાગે પાપ, રામકામ તે કરવુ આપ,
તમો સહુ વઢો એ સંગ, હુંએ ત્યા વઢું ધરી રંગ ૯
લક્ષ્મણ એને મારશે હાર, હું કહું સાચો પ્રતિકાર,
એવું કહેતા વાનર રીંછ, શિલા વૃક્ષ લેઇ ધાયા ભીંછ ૧૦
મારે શાલ તાલ તમાલ, રાવણસુતનો આણે કાળ,
ફૂંક ફૂંક કરેછે હરિ, મારે માર ઊંચો પૂંછ કરી ૧૧
વિભીષણ લઇ આવ્યો ગદા, ઇંદ્રજિત ઓસરિયો તદા,
લક્ષ્મણ પાસે રાઢે ગયો, સુત સુમિત્રા તત્પર થયો ૧૨
ધનુષ્ય સાધિયુ જાગ્રત યોધ, મનમાહે પણ આવ્યો ક્રોધ,
જાણે ત્રિપુર ને ત્રિપુરાર, વૃત્રાસુર ને ઇંદ્ર અપાર. ૧૩
તેમ દશરથસુત રાવણ મન, માહોમાહે કરે કદન,
સામસામા બહુ મારે બાણ, બળિયા બે તે યોધ પ્રમાણ ૧૪
રાવણસુત વરસાવે મેઘ, સુત સુમિત્રા હાંક્યો દેહ,
દેવ સદૂ થયા દિગ્મૂઢ, હજુરી લક્ષ્મણને રૂઢ ૧૫
ઇંદ્ર વરુણ વૈશ્વાનર વાય, હાંક્યો દેખી દુખિયા થાય,
નાથ નાથ રે રાઘવરાય એને જય આપજો કાય. ૧૬

૧૦. પ્રતિકાર-ઉપાય. ભીંછ-ભીછવા દેખાવ (?) ૧૨. રાઢે-લડવાને.

દીગે દુખિયા વાનર વીર, કૃપા કરજો શ્યામશરીર;
શરજાળનાં ભાગ્યાં તીર, લક્ષ્મણ સ્વસ્થ થયો ધરી ધીર. ૧૭
ધનુષ્ય બાણ ગ્રહીને હાથ, ચાર બાણ મારિયાં સાથ;
ચો બાણે માર્યા હય ચાર, ધડકયો રાવણતણો કુમાર. ૧૮
લક્ષ્મણ બહુ દેખાડે ભેદ, તેણે તેતો પામે ખેદ;
વાનર સૌઢયા તે સમર્થ, પડયા ઉઠળી ભાંજ્યા રથ. ૧૯
કરી કાનમાં નાદ અપાર, આવ્યા લક્ષ્મણ છે જે દાર;
લક્ષ્મણે એક બાણે કરી, લીધા પ્રાણ સારથિના હરી. ૨૦
પાળો ચાલ્યો પાડી ચીસ, રથ ભાંજ્યો તે મનમાં રીસ;
હવે હું એનું છેદું શીશ, પાણે રક્ત એનું હું પીશ. ૨૧
માંહેમાહે અસ્ત્રે કરી, કરે પ્રહાર ક્રોધ મન ધરી;
બાણતણા વરસે વરસાદ, છાયો રવિ જાણે થઇ રાત. ૨૨
ઇંદ્રજિતે ત્રણ શર પ્રચંડ, હણિયો લલાટ જાણે યમદંડ;
લક્ષ્મણનું રક્ત રાજે અંગ, જાણે પ્રગટયા માથે શૃંગ. ૨૩
સાવધાન સૌમિત્રિ થયો, કાઢી બાણને સામો ગયો;"
બાણ મુખ માર્યા તેને પંચ, રીઝયો જોઇ તેનો સંચ.' ૨૪
માનવકેરૂં જોજો કાજ, માર્યા બાણ તે લાગી લાજ;
વાનર જય જય જય ઉચરે, કૌતુક કોડે કપિજન કરે. ૨૫
મેઘનાદે ત્રણ માર્યા તીર, આશ્ચર્ય પામ્યો લક્ષ્મણવીર;
વિભીષણને માર્યા શર ત્રણ ક્રોધ, બાણે કીધા આકળા યોધ. ૨૬
એક એક બાણ વાનરને મુખ, જાણે સઘળા શૃંગી રૂખ;
સુમિત્રાસુતને શોણિત વહે, નીરઝરણની પેરે નવ રહે. ૨૭
માર માર મુખ વાણી કે'ય, વઢે વિભીષણ ઇંદ્રજિત બેય;
માંડે માયા અસ્ત્રે ઘણી, બીજી બહુ વિદ્યા તેતણી ૨૮
વિહ્વળ કર્યા વિભીષણ વીર, લક્ષ્મણ સામાં મારે તીર;
લક્ષ્મણે માંડયો રણસંગ્રામ, હવે હું દેઉં તારો ઠામ. ૨૯
બાણતણો વરસાવે મેહ, પર્વત વૃક્ષતણી પેરે દેહ;
કુબેરે આપ્યું'તું જે બાણ, ઇંદ્રજિતે કાઢયુ નિરવાણ. ૩૦

---

૧૭. શરજાળ-તીરનો સમૂહ. ૨૧. પાણે—પાણિએ-હાથવતી. ૨૭. શૃંગીરખ- શૃંગી ઋષિ-(શૃંગીને માથે એક શીંગડું હતું,) તેમ અહીં વાનરને માથે એક એક તીર છે. ૩૦. પર્વત ઈ૦-વૃક્ષ અને પર્વતની પેઠે દેહ ઉપર બાણનો વરસાદ વરસે છે.

રાક્ષસ એવાં પાયક ભસે, ઇંદ્રજિત એ બાણ તાણશે;
ત્યારે લક્ષ્મણ પ્રાણ છાંડશે, કોણ યુધ પછી માંડશે. ૩૧
મેઘનાદે ચઢાવ્યું ચાપ, લક્ષ્મણે તાણ્યુ ધનુષ્ય આપ;
મારચ મારચ ભાખે નિરવાણ, સાથે મેલ્યાં બહુ બાણ. ૩૨
એકનું એકને વાગ્યું અંગ, ધરા ટળ્યા થઇ બે ભંગ;
વાનર લક્ષ્મણને જુએ પડયો, રણમાં રાક્ષસપતિ આડવડયો. ૩૩
સેન બે રહ્યાં ખળભળી, બળિયા બેને સાનજ વળી;
ભયંકર કર્યું વળી યુદ્ધ, સરખા શૂર મરખી બુદ્ધ. ૩૪
લક્ષ્મણ પૂઠે રહ્યા સર્વ દેવ, રક્ષા અર્થે અવશ્યમેવ;
ધન્ય ધન્ય બોલે ઋષિ સહુ, વીરા જય પામે તું બહુ. ૩૫
અમર સહુ કહે કરજોડ, રખે લક્ષ્મણ લાગે ખોડ;
સુરપત્યે સુમિત્રાતન, એણીપેરે બોલ્યો વચન. ૩૬
મસ્તક એનું પાડું મહી, તો પાળો વર્ણું અહીં;
અમર અતિ પામ્યા આનંદ, ભલો ભલો લક્ષ્મણ કુળચંદ. ૩૭
તમ વિના એ કોણે મરે, જેહ દુઃખ જગતને કરે;
લક્ષ્મણજી વારતા કરે જદા, ઇંદ્રજિતે મારી એક ગદા. ૩૮
બાણે તે તો ભાજી તદા, સુખ પામ્યા સુર ત્યારે મુદા;
ઇંદ્રજિતને અપશુકન થાય, થરથર ધ્રુજે અતિશે કાય. ૩૯
કાગ શિયાળ સિયાણા લવે, જાણે જે હું બીખ્યો ભવે;
શુહું શુહું વાણી સુણો કાંનહિ કાન, નાકઅણી ન દેખે તે સ્થાન. ૪૦
મન માંહે મનેઠે શોક, મુઓ હું મુઆ સર્વ લોક;
નિકુંભલાએ થયો નહિ હવન, તેણેકરી મારશે માનવતન. ૪૧
લક્ષ્મણજી શોભે જાણે ભાણ, સાંધી ધનુષ્ય કાઢ્યું બાણ;
ઇંદ્રે જે આપ્યું હતું તીર, વેગે તે જાણે સમીર. ૪૨
અગ્નિસમું સુવર્ણમય સાર, મારે તેનો કેડે હાર;
વજ્ર સરિખુ છે અપાર, સુંત દશરથ કોપ્યો નિરધાર. ૪૩
બાણને કહે લક્ષ્મણ ઈશ, જઈ છેદે શત્રુનું શીશ;
આટલા દહાડા રાખ્યું જેહ, આજ કાર્ય આવ્યું લેહ. ૪૪
તાણી તે મેલ્યું જેટલે, રાવણસુત હણ્યો તેટલે;
મસ્તક પડિયું મહી મોઝાર, કુંડળ કાન મુકુટ શીકાર. ૪૫

---

૩૯. મુદા-હર્ષથી.

કમળ ચૂંટી નાખે જેમ, માથું તેનું પડિયું તેમ;
ચંદ્રમા ચૂંટયો જાણિયે, વળી વળી શું વખાણિયે. ૪૬
શોણિત ચાલે સેનાપતિ પક્ષા, છાંટા જઇ લક્ષ્મણને અડયા;
ધડ શિર પડયું તે ભોમ, અમર આનંદ પામ્યા વ્યોમ. ૪૭
ધન્ય ધન્ય લક્ષ્મણજી ધન્ય, અતિ આનંદ પામ્યા સુરમન;
દેવનો શબ્દ જયજય હુઓ, એ મરતે હવે રાવણ મુઓ. ૪૮
વાનર ગાજ્યા હરખ્યા અપાર, લક્ષ્મણને કર્યો નમસ્કાર;
ભલા ભલા સૌમિત્રિ તમો, આજ આનંદ પામ્યા અમો. ૪૯
વિભીષણ હનુમંત રીંછરાય, સહુ ગુણ લક્ષ્મણના ગાય;
અનુપમ એ કાર્ય કર્યું, મેં'જે સહુનું દૃ'ખ હર્યું. ૫૦
રોષ વિના એવું કોણ કરે, જે અવનિ ફેણ ઉપર ધરે;
ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા પરહરે, તે વિના કયમ એવો મરે ? ૫૧

કડવું ૩૩ મું.

રાગ જીતમાન.

રાવણસુતનું સેન વેરાણું, જાણે ભાગ્યું વા'ણું;
વમાંણા સર્વે વેરાએ, તેમ પડ્યું ભગાણું ૧
સાગરમાહે નાઠા નિશાચર, અધમુઆ અધસસતા;
પર્વતમાહે પેઠા નાશી, દેખે નહિ તેમ ખમતા. ૨
કુંવર કેરા રક્તતણા, લક્ષ્મણને લાગ્યા છાંટા;
વાનર કહે કેસરી ગજ હણે, તેમ તમો અહિંયાં ખાટયા. ૩
વિભીષણ કહે હવે સહુ આપણ, સીતાપતિ કને જાઇએ;
સમાચાર સમર્પી સુધો, આજ ઓશિકળ થઇએ. ૪
હનુમત જાંબવાનને ગમિલુ, લક્ષ્મણને તે વચન;
વેગે ત્યારે વહીને આવ્યા, જ્યાંકણુ જગજીવન. ૫

---

૫૧. ક્ષુધા ઇ૦—લક્ષ્મણે ક્ષુધા, તૃષા અને નિદ્રા જીતી હતી. બીજી જગાએ એમ માલમ પડ્યું છે કે જેણે ચૌદ વરસ સુધી બ્રહ્મચર્ય રાખી નિદ્રા જીતી હોય તેનાથી ઇંદ્રિજિત મરે. લક્ષ્મણ એવો હતો માટે તેનાથી ઇંદ્રિજીત મુઓ. ૩. ખાટયા—લાભ પામ્યા. ૫. જ્યાંકણુ—જ્યાં આગળ.

[પદંર]

ગાઢે તે ગાજતા આવ્યા, જ્યાં બેઠા રઘુનાથ;
મરજાદાએ વાનર ઊભા, રહ્યા જોડી હાથ. ૬
લક્ષ્મણ પાસે સહુએ જઇને, સામો વિભીષણ વીર;
રામ પૂછે રાવણભ્રાત કહે, સાંભળો શ્યામશરીર. ૭
લક્ષ્મણજી સાથે ગયા અમો, નિકુંભલા હોમશાળ;
અધવચ હોમ રહ્યો એનોજી, તેણે આવ્યો કાળ. ૮
લક્ષ્મણજીએ પછે કીધું, પરાક્રમ તેણે ઠામ.
તે કહ્યું કોણે નવ જાયે, ભયંકર સંગ્રામ. ૯
બાણે કરીને મસ્તક પાડ્યું, હણ્યો રાવણસુત શૂર;
શેષ વિના કોણે જીતાએ, જેણે હર્યું ઇંદ્રનું નૂર. ૧૦
એવું કહેતાં આનંદ પામ્યા, રીઝયા રાઘવરાય;
લક્ષ્મણ અંક ઉપર બેસાર્યો, ભલો ભલો કહી ભાય. ૧૧
શીશ સુંઘી સૌમિત્રિનું, દીધું આલિંગન;
ઠામ ઠામ તે વહે બાણનાં, શોણિત ચાલે તન. ૧૨
રાઘવજી તે જોઇને રે, શોક કરેછે મન;
વળી કહે વારૂં થયું જે, પામ્યો એ પતન. ૧૩
એ માર્યો તે મોટું કીધું, પરાક્રમ પરમ પવિત્ર;
વીરા મારા શું વખાણું, તારી વાત વિચિત્ર. ૧૪
રાવણ કેરી જોડજ ભાગી, હણ્યો પેહેલો કુંભકર્ણ;
સેં વળી એ કુંવર બળિયો, પમાડ્યો ત્યાં મર્ણ. ૧૫
સીતા પામશું દુઃખ વામશું, થાપશું વિભીષણ ઠામ;
હવે રાવણ નોધારો છે, હણું હું સંગ્રામ. ૧૬
રાવણસુતના પ્રા'ર પડ્યા છે, લક્ષ્મણતણે શરીર;
શલ્ય તેને ત્યાં પીડે છે, તવ બોલ્યા શ્રીરઘુવીર. ૧૭
સુષેણને કે' વિશલ્યા ઔષધી, લક્ષ્મણ અર્થે લાવો;
વિભીષણે સુગ્રીવ સોહાડ્યો, વેગે કરી વળાવ્યો. ૧૮
ઓળખી ઔષધિ લેઈ આવ્યો, વિશલ્ય કરણી જેહ;
સુમિત્રાસુતને ગધાવી, દિવ્ય થઈ તવ દેહ. ૧૯
વાનર જે જે વિકળ થયા'તા, તે તેને ગધાવી;
સહુ તે તો આનંદ પામ્યા, સેના અતિ સોહાવી. ૨૦

---

૨૦ ગધાવી–સુંઘાડી.

હવે રાવણ પાસે રાક્ષસ રોતા, આવી કરે આક્રંદ;
ઇંદ્રજિત લક્ષ્મણે માર્યો, જે હુતો કુળચંદ. ૨૧
એવું કે'તાં થયો અણુમણો, સાંચે સુતને માર્યો;
સેવક કે'છે સ્વર્ગલોક તો, નિશ્ચે દેહ પધાર્યો. ૨૨
અચેત થઇ અવનિએ પડિયો, વલખુ વિપરિત અંગ;
પ્રધાને જ્ઞાન કહીને ઉઘાડયો, તમો થયા કાં ભગ. ૨૩
અધમુઓ એમ ઓચરે આતુર, કુંવર મારા આવો;
મુજને સદા ઉપજાવતો આનંદ, આજ કાં રોવરાવો. ૨૪
આંખે વીશે રીસે આસુ, ચાલે છે તે પાણી;
સભામા સહુ રોવા લાગ્યું, હા હા વરતી વાણી. ૨૫
મારી પે'લા તું મૃત્યુ પામ્યો, અનુક્રમ નહિ એહ;
લક્ષ્મણ રહ્યા રામ રહ્યા સુગ્રીવ, તારો પડિયો દેહ ॥ ૨૬

રાગ પરજીઓ.

કુંવર આવો રે કુંવર આવો રે, મુજને કહી તાત આજ બોલાવો રે. કું૦
તુજ મરતે દેવ સુખ પામ્યા, આગે જીત્યો જે સુરરાય;
વા'લા મારા માનવ મદે, તું માર્યો કેમ જાય. કુવર૦ ૨૮
યુવરાજ પદવી કોણ પાળે, કોણ ટાળે તું વિણ શોક;
તું મરતે હવે હરખ હણાણુ, હું જીવુ તે ફોક. કુવર૦ ૨૯
તારી માતા કેમ જીવશે, વારિ વિના જેમ મીન;
વધુતું સુખ જોયુ કેમ જાશે, તુજ વિના થાશે હીન કુંવર૦ ૩૦
હવે હું તો સીતા મારૂ, જે નિમિત્ત તુ હણિયો,
મુજ મારે તું મરણ ગયો, હવે હુરહો તારો રણિયો. કુવર૦ ૩૧
કાલાવાલા કરે ઘણેરા, રક્ત થયા લોચન;
ધારા ચાલે કુંવર સાલે, હાથે કૂટે તન. કુંવર૦ ૩૨
શિખામણ સદા સુત દેતો, લેતો સહુના દડ;
કાળતણો કાળ તો હુતો, વશ કર્યું બ્રહ્માડ. ૩૩
શોકસાગરમાહે પડયો, ઉર અગીઠી લાગી;

---

૨૬. રામ ઇ૦–રામ અને સુગ્રીવ પણ જીવતા રહ્યા અને તારો દેહ પડયો, એ શું આશ્ચર્ય છો ૨૯ હણાણુ–(હરખ). હરખ શબ્દ નરજાતિ છતાં કવિએ અહીં સુખ દુખની પેઠે નાન્યતર ગણ્યો છે.

• તુજ વિના હુ કેઇ પેરે જીવુ, ગત્ય મત્ય સવળી ભાગી ૩૪
અગ ધ્રૂજે કાઇ ન સૂઝે, અરપર નિહાળે,
નેને અવલોકે સભામા, દાસ જાણે રખે બાળે ૩૫
પાવક સરખી અક્ષજ દીસે, લોહી આસુડા ઓને,
કુવર માર્યો તો શુ કીજે, નહિ કો મારે તોને ૩૬
પ્રધાન પ્રત્યે રાવણુ કે'છે, મેં તપ કીધુ સહસ્ર વર્ષ,
બ્રહ્મા પ્રસન થઇને આવ્યા, હૈડામાહે હર્ષ ૩૭
દેવ દાનવ વિદ્યાધર કિન્નર, તેથી ભય નહિ તુજને,
વળી એક સહના આપુછુ, જો આરાધ્યો મુજને ૩૮
તે સહના પે'રીને જાઊં, મારૂ લક્ષ્મણ રામ,
અગ છતા આયુધ નહિ વાગે, જઇને કેડુ હામ ૩૯
ધનુષ્ય વિરચિએ આપ્યુ છે સૂરજ સમોવડ તેજે,
તે બેહુ કરો વઢવા જાઉં, કુવર કેરે હેજે ૪૦
પેલો જઇને સીતા મારૂ, જે માટે સુત મરાણો,
ખડ્ગ લેઇને અશોક્વનમા, રોષે રાય ઉજાણો ૪૧
રાક્ષસ કે'છે માહોમાહે, રામ સીતા ઉગરશે,
નિરાધાર એ રાજા આપણો, રામને હાથે મરશે ૪૨
સીતાએ શીશ ઉપાડે, દીઠો રાવણરાય,
સુતશોકે મારશે મુજને, થર થર ધ્રુજે કાય ૪૩
અભાગિણી હુ અતિ પાપિણી, અનાથની પેરે હણશે,
મુજ મારચે મરશે નહિ રે, રામ લક્ષ્મણને અવગણશે ૪૪
મરણ સુણી માતા રાઘવની, તજશે તે ત્યા દેહ,
મથરા દાસી અને કૈકેયી, સુખ પામશે બેહ ૪૫
અયોધ્યા આખુએ મરશે, રામને શોકે ગામ,
કોને કહુ જે મૃગ દેખીને, મન રહ્યુ નહિ હામ ૪૬
હનુમતે મુજને કહ્યુ માતા, તેડી રામને સમર્પુ,
રાવણ મારૂં હઠે ન હારૂં, રાજ એનુ અન્યને અર્પુ ૪૭
તેનુ કહ્યુ કર્યુ નહિ તો, હવે મારશે પાપી,

---

૩૫ દાસ ઇ૦—સેવક જાણે કે રખેને ક્રોધથી સહુને બાળી નાખશે એવુ રાવણ જોતો હતો ૩૮. સહના—કવચ ૪૦ બેહુ કરો—નાખી મૂકયુ છે તેને તૈયાર કરો

શું કરૂ જો સત્ય જાય નહિતર, ભસ્મ કરૂ એને શાપો. ૪૮
સુપાર્શ્વ રોતી દેખી, રાવણનો સાહ્યો હાથ;
નારી માર્યે લજ્જા જાશે, અઘટતું એ નાથ. ૪૯
ખોડ તમને ઉપજશે જી, એ માર્યે ઇંદ્રજિત ન આવે;
સર્વ ગુણે સંપૂરણ છો તો, એવી મતિ કા આવે ? ૫૦

કડવું ૩૪ મું.

રાગ ધન્યાશ્રી આડાતાળ.

સુપાર્શ્વ કહે રાયજી રે, અબળા અવધ્ય કહેવાય;
સહુથકી મોટા તમો રે, માર્યે મહિમા જાય. ૧

ઢાળ.

માર્યે મહિમા જાયે રાયનો, સહુકો કાઢે વાંક;
હલા લાગે ભરમ ભાગે, કહે રામ જે એ રાક. ૨
રૂપવત એ કામિની, પ્રેમે કીધુ હરણ;
અગિકાર કરીને લાવ્યા, તેને ઢાળિયે કેમ ધરણ. ૩
નીતિ ન્યાય જાણો તમો, અનેક વિધવા ધર્મ,
રણમા રામને રીસે મારો, ક્રૂર કરીને કર્મ. ૪
વચન ગમ્યાં પ્રધાનના, હવે દશરથસુત હણુ સહી;
વેરી મારો કેમ રહેશે, ક્રૂર કરીને મારીશ તહીં. ૫
એવુ કહી ખડ્ગ સવર્યુ, આવ્યો સભા મોઝાર;
સુતમુઓ સુણી રહ્યો પોતે, જાણ્યુ રખે જાણે નાર. ૬
સેવકને દીધી આગન્યા, રણમા જાઓ શૂર;
પૂઠેથી હુ આવુછું, તમો મારો માનવ ભૂર. ૭
હસ્તી રથ અશ્વ ઉપરે, રાક્ષસ થઇ આરૂઢ;
રણમાંહે તે આવિયા, જ્યાંકણુ ગરૂડારૂઢ. ૮
રૂધિરની નદી વહેછે, જ્યાં વઢ્યો મેઘનાદ;

---

૧. અવધ્ય–નહિ મારવા યોગ્ય. ૫. ક્રૂર કરીને–ક્રૂર કર્મ કરીને. ૬. સંવર્યુ–પાછું મ્યાન કર્યું.

આ માર્યો છે તેહનું, વેર વાળીએ આહ્‌નાદ ૯
રાક્ષસ આવ્યા ઉરભર, તવ ધસ્યા રઘુનાથ,
હવે હું મારૂં સહી, સવને એકે હાથ ૧૦
બાણે દાઝ્યા રામને, રાક્ષસનો નહિ પાર,
શરજાગ બાણ પ્રકટ્યા રે, સ્વામી જગદાધાર ૧૧
હસ્તી રામે મારિયા, સહસ્ર ને પચવીશ,
બે ક્રોડ પાળા અશ્વ પાખ્ખી, વેગે હણ્યા આણી રીસ. ૧૨
સાઠ સહસ્ર જે રથ ભાગ્યા, સુત જોધ માર્યા રામ;
વાનર આનંદ પામિયા, જુઓ પ્રભુ કેરા કામ ૧૩
રૂધિર ચાલે અતિ ઘણા, માસના કર્દમ થયા,
અધમુઆ ને અતિશે પીડ્યા, રાવણની પાસે ગયા. ૧૪
સ્વામી સુતની પાસે પધાર્યા, મોકલ્યા'તા જેટલા,
અમો કહેવા કારણ મૂક્યા, જીવ્યા આવ્યા એટલા. ૧૫
નીસુ જોઇ રાય કહે માનવના જુઓ કાજ,
કુવર સેન પ્રધાન માર્યા, ગઇ અમારી લાજ. ૧૬
ઘરમાહે નારીએ, સાભળી સર્વે વાત,
કુવર માર્યો નાદ ઉતાર્યો, જઈ મળ્યો વિભીષણ ભ્રાત. ૧૭
તેણે ભેદ કહીને ભજાવ્યુ ઘર, મળ્યો માહે મદ,
રામની નારી લઈ આવ્યો, મૂઢ પડવા ફ્દ ૧૮
રૂએ ને કરે વારતા, લંકામાહે નાર,
રામને જઇ મનાવત તો, મરત નહિ પરિવાર. ૧૯
જેણે રામે તાટકા મારી, તારી અહલ્યા કામિની,
સુબાહુ માર્યો જાગ કરાવ્યો, લાવ્યો સીતા ભામિની ૨૦
તાતવચને વન વશ્યા, વિરાધ રાક્ષસને હણ્યો,
પચવટીએ પછે રહ્યા, મહિમા વધાર્યો તેતણો ૨૧
રાવણની ભગિની ત્યારે કહે, રાખો મુજને રામ,
નાક કાન વાઢ્યા તેના, ચૌદ સહસ્ર માર્યા રામ ૨૨
નાસિકા વિના કાન વિના, ભગિનીએ ભભેર્યો ભ્રાત,

---

૯ આહ્લાદ—આહ્‌નાદથી—ઉમગથી ૧૦ ઉરભર—છાતીએ હામ રાખીને. ૨૦. જાગ—(વિશ્વામિત્રનો) લાવ્યો—(સ્વયંવરમાંથી)

સીતા હરી રાવણ આવ્યો, કીધી કૂડી વાત ૨૩
રામ લક્ષ્મણ રોવા ઘણું, પછે મળ્યા સુગ્રીવરાય,
વાલી મારી આપી નારી, ઉલટ અંગ ન માય. ૨૪
પાજ બાંધી પધાર્યા, માર્યા રાક્ષસ અતિ ઘણા;
વાનરની સેના ઘણી પણ, રામ લક્ષ્મણ બે જણા. ૨૫
કુંભકર્ણ માર્યો ઇંદ્રજિત માર્યો, હવે મરશે રાવણરાજ;
દૈવ દીસે દૂમળો, એનું વણસશે સર્વે કાજ ૨૬
બ્રહ્માએ ને મહાદેવે, વર આપ્યા હતા નેહ;
દસ સહસ્ર વર્ષે તપ કર્યું, રાવણે આણી નેહ ૨૭
માગ્ય માગ્ય રે રાવણ તું તો, કહ્યું નહિ કોથી મરણ;
દેવ દૈત્ય યક્ષ રક્ષ કિન્નર સહુ, રહે મારે શરણ. ૨૮
કો તુજને જીતશે નહિ, વિરચિ કહે સત્ય;
માનવથી મૃત્યુ તાહરુ, વિચારી જો ગત્ય. ૨૯
રાવણે કહ્યું ભલું, જીવ માનવ કેઇ માત્ર!
જેને હુ તો હઠે મારૂ, શિથિલ હોયે ગાત્ર ૩૦
તે માનવ એ રામ આવ્યા, ઇંદ્રજિતનો કર્યો નાશ;
રૂવે કૂટે એમ કહી, કો કરે રાક્ષસી હાસ. ૩૧
હવે એક રાવણ રહ્યો, તે તજશે પ્રાણ,
મંદોદરી સુત મુઆ સુણીને, નહિ જીવે નિરવાણ. ૩૨
એમ નગરમા ઇંદ્રજિતને, શોકે નર ને નાર;
રૂવે છે તે અતિઘણુ, અત્યત વરણ અઢાર ૩૩
રાવણે તે સભામાહે, જોયા સઘળા જન;
નેત્ર જાણે બાળશે, એવો દીસે દશવદન. ૩૪
મહોદર ને મહાપાર્શ્વ, ત્રીજો ત્યા વિરૂપાક્ષ;
રણમા જાઓ વાનર ખાઓ, એ વચન મારૂ રાખ ૩૫
અપાર કહીને ઉઠિયો, જુઓ અમારા કાજ;
ઇંદ્રજિતનું વેર વાળી, આવશુ અમો આજ. ૩૬
રાવણ મનમા મોદ પામ્યો, તમારી તે આશ;
કહોછો તેમ સહી એ કરશો, પામશે તે ત્યા ત્રાસ. ૩૭
હુંએ સાથે આવુછુ, સુપાર્શ્વ સુણ વાણ;

---

૩૬ અપાર–એનુ એનુ ઘણુ.

રાક્ષસ લંકામાંહે જીવતા હોયે, કરો તેને જાણ ૩૮
હવે રાજા પોતે રણમાં, જાય છે નિરધાર,
સહથિયાર સહુ આવજો, નહિતર મારીશ ઠાર ૩૯
રથ મારો સજ્જ કરો, ઉગર્યા તે આવો સહુ,
આટલા દિનનું ઉરણ થાઓ ધાન જે ખાધું બહુ ૪૦
સુપાર્શ્વે નર સહુને, તેડ્યા બાળ ગોપાળ,
રથ આયુધ સજ કરી, આવિયો તે તતકાળ ૪૧
અશ્વ આઠ તે જોતર્યા, સારથિ બેઠો શુભ લાગ,
રાય આવી પીંજણિયે, પરઠિયો જરા પાગ ૪૨
છીંક ખાધી રથે બેસતા, અપશુકન થયા અપાર,
કોઈ કહેછે આજ જાયે, તે નિ‍પે પામે હાર ૪૩
સુપાર્શ્વ સર્વ સાજ સજી, રહ્યો રાયને સંગ,
મહોદર મહાપાર્શ્વ અશ્વે ચઢી, રહ્યા આણી રંગ. ૪૪
વિરૂપાક્ષ પાડે ચઢ્યો, ગર્ધવ ચઢ્યો છે કોય,
ઉંટે વેસર હસ્તી વાઘે સિંહે ચઢિયા સોય ૪૫
ધનુષ્ય ઉંચા કર્યા છે, કો રાક્ષસ રાક્ષસ ઉપર ચઢ્યા,
કાળમેઘ સરિખા ઉપરા ઉપરી, જઈ આકાશે અડ્યા ૪૬
સહુના ટોપ હથરોટા પેર્યા, ખડ્ગ બેટક થાણ,
સાગ તોમર ભાલા ભોગળ, અનેક મૂકે બાણ ૪૭
લંકામાં જન જે હતા, તે નીસર્યા સઘાત,
નગરમાંથી નીસરતા આવ્યો રૂધિરનો વરસાત ૪૮
સૂર્ય ઝાંખો થાવા લાગ્યો, દિશ ન સૂઝે એક,
વીજળી ઝળકે નાગ સળકે, વાટમાંહે વિવેક ૪૯
અશ્વ તે તો આખડે, મદ દીસે રાક્ષસા,
ધ્વજાએ કાગ સિંચાણા બેસે, શિયાળ ને લવે સસા ૫૦

---

૪૦ ઉરણ-ઋણ ફેડવાપણું અર્થાત્ મારૂં અન્ન ખાધું છે તે ઋણમાંથી તમો આજ મારે અર્થે સગ્રામ કરીને મુક્ત થાઓ ૪૫ વેસ-

કડવું ૩૫ મું.

રાગ આશાવરી.

ચલક્યું થયું વદન જી, ફરક્યું વામ લોચન જી;
તન તે ધ્રુજ્યું અતિશે રાયતું રે. ૧

ઢાળ.

તન ધ્રુજ્યું રાયતું, નિસરતાં રણમાંય;
કાનમાં ધુધવાડા વાજે, ગત્ય ભાગી ત્યાંય. ૨
ઉલ્કાપાત તે થાય અતિશે, આકાશથી તારા પડે;
સામી વિધવા નાર આવે, તોય વઢવા તે ચઢે. ૩
અપશુકન માન્યા નહિ, માનવ વાનરનું શું ગજું;
મરૂ તોયે સીતા નવ આપું, કર્યો અંગીકાર તે કેમ તજું. ૪
હળાહળ વિષ મહાદેવે, કર્યું અંગીકાર;
વડવાનળ સાગરે રાખ્યો, બળે યદપિ વાર. ૫
ભાઇ પુત્ર પ્રધાન માર્યા, અપશુકન મને થાય;
મુજ જીવતાં એ સીતાને, માનવ કેઇ પેરે લેઇ જાય. ૬
કાળ જાણે ઠેલી કા'ઢુ, માંડ મરવા પરવરે;
હનાર હોય તે હોય પાછું, ઉપાય જો કોટિક કરે. ૭
નિઃશાણ નાનાવિધનાં વાજે, શરણાઈ સોહામણી;
રણતૂર ઝાલર દુંદુભિ, ભેર ભોગળ વાહે ઘણી. ૮
રબાબ નરઘા ને મૃદગ વાજે, શંખ પણવના નાદ;
અપશુકન લોપી સંચર્યો, ગવણ ધરી આહ્લાદ. ૯
મો'રે આવી આયડિયું, પૂછે છે રાજન;
વાનર તે ત્યાં વઢવા લાગ્યા, મહાબળિયા મતિમાન. ૧૦
શાખામૃગ મારે સહી, વૃક્ષ ને પાષાણ;
રાક્ષસ તે ઉરાડી નાખે, સામાં મેલી બાણ. ૧૧
રાવણ તે તીર મારે, હારે નહિ ત્યાં એહ;
વાનર બાણે પીડિયા, હામડામ કીધા વેહ. ૧૨
દશ માર્યાં નીલને, ગંધમાદનને અઢાર;
સાત બાણ મયંદને, પંચ ગજને પ્રહાર. ૧૩
દશ નલને હણ્યાં તીનાં, હનુમંતને ત્યાં વીશ;

---

૫. બળે ઇન્-જોકે વડવાનળથી વાર (પાણી) બળે છે તોપણ.

ગવાક્ષને પચવીશે પીડચો, આણી સુતની રીસ ૧૪
૭ દ્વિવિદને પાચ પનસને, જાબવાનને તે સાત,
તારને ત્રણ આઠ વિનતને, એંશી અગદને ઘાત ૧૫
ઋષભને ત્રણ ભાલા લગાડે, શરભને ત્યા એક,
એમ વાનર વાજ અણાવ્યા, રાવણે ધરી ટેક ૧૬
કો વાનરના મસ્તક પાડચાં, પાગ કોના પાણ,
કો પૃથ્વીએ ઢાળિયા, જાણિયે નાખ્યા પા'ણ ૧૭
કોના પસવાડા ફાડચા, કાઢી કોની ચક્ષ,
કો એકને રૂધિર ચાનેછે, આવ્યુ ઉપર વૃક્ષ ૧૮
રૂધિર ચાને વાનરને, કરે રાવણ હાક,
રાવણ કહેછે કરડી ખાઓ, કપિનો કરી આપિયો મેં પાક ૧૯
ધડક્યા રાક્ષસ કટકા કરીને, વાનરને ત્યા ખાય,
નાશીને વાનરા આવ્યા, જ્યાછે રાવવરાય ૨૦
પૂછે રાક્ષસ રાય આવ્યો, મારૂ લક્ષ્મણ રામ,
જેણે પુત્ર ભ્રાતા હણ્યા મારા, તેનું ન રાખુ નામ. ૨૧
સુગ્રીવે જાણ્યુ રામને, રાવણ મારશે થાય,
એવુ વિમાશી દશક્રોડ વાનર, લેઇ સામો જાય. ૨૨
વિરૂપાક્ષે વિમારયુ, સુગ્રીવ રાવણ બે મળ્યા,
તેણે આડે પાસે આવી યુદ્ધ કીધુ, જાણિયે અડદ ને જવ ભળ્યા ૨૩
માનરને ત્યા પીડિયા રે, વિરૂપાક્ષ જે વીર,
સુગ્રીવ તે ત્યા મોઢિયો, હવે રહેજે ઊભો ભીર ૨૪
એવુ કહીને વરસાવ્યો તે, વૃક્ષનો વરસાત,
સાગ શીશમ સમૂળિયા, નાખિયા અસખ્યાત ૨૫
વિરૂપાક્ષે આનતા તે, કર્યાં ત્યા શતખડ,
સુગ્રીવે તવ કોપ કર્યો, હવે પાડુ એનો પડ ૨૬
ઉરભર્યો ઉજાતો આવ્યો, રથ ફેરે પાસ,
પાડુ પ્રહારે રથ ભાજ્યો, કર્યો અશ્વ સારથીનો નાશ ૨૭
ધ્વજાદડ મરડી નાખ્યો, નિશાચર હણ્યા અનેક,
વિરૂપાક્ષ વળગ્યો સુગ્રીવને બાહુ યુદ્ધ કરી વિવેક ૨૮

---

૨૩ અડદ–કાળા રાક્ષસ જવ–જવવર્ણા વાનર ૨૪ ભીર–ભીરૂ–સામાવાળિયો

બાયોબાથે બહુ મારે મો'ક્રમ, ઢીંચણ પાટુ અપાર;
કુણી મુક્કી માથે માથા, હડે કરે તે પ્રહાર ૨૯
સુગ્રીવને કર્યો આકળો, રીઝયો રાવણરાજ,
વિરૂપાક્ષને હાથી ચઢાવ્યો, જોઈ તેનુ કાજ. ૩૦
સુગ્રીવે તેના હસ્તીના, કાઢયા ક્રોધે દંત,
મુક્કી મારી ગજનો, આણિયો તેણે અંત ૩૧
શિલા મારી સુગ્રીવે, કીધો કચ્ચરઘાણ,
વિરૂપાક્ષ વસુધા પડયો, પરહર્યા તેણે પ્રાણ ૩૨
સેના સર્વ સાથે સુવારી, રીઝયા વાનર માત્ર;
રાવણ દેખી દુ:ખ પામ્યો, થર થર ધ્રુજે ગાત્ર ૩૩
કોનુ કહ્યુ કર્યું નહિ તે, લાગી મુજને ખોડ,
રામ લક્ષ્મણ બળિયા છે, વળી કપિ કોડા કોડ ૩૪
મહોદરને બોલાવુ, આજ અવસર એહ;
વિરૂપાક્ષનુ વેર વાળું, મારૂ સુગ્રીવ તેહ ૩૫
કહેતા એવ તે ધસ્યો, સુગ્રીવ સામો સાચરે,
વદન દેખી તેહનુ, વાનર આફણિયે મરે ૩૬
વાલીભ્રાતાએ પર્વત નાખ્યો તેણે મે'યા તીર,
બે મારે કો ન હારે, ચાલે શોણિત શરીર ૩૭
મૂશળ માર્યા મોગરા, સુગ્રીવરાયે ભાજિયા;
એકએકને નવ લેખવે, જાય નહિ તે ગાજિયા ૩૮
સુગ્રીવને તે ક્રોધ ચઢિયો, કાઢયુ વૃક્ષ સમૂળુ એક,
મહોદરના મારિયા, રાક્ષસ બળિયા અનેક. ૩૯
પાસે આવી રથ ભાગ્યો, મહોદર પળ્યો આકાશ,
સુગ્રીવ પૂઠે ઉડિયો, ન જાણિયે હુતો પાસ ૪૦
બાથે વળગ્યા બે જણા, પડયો તે તો ભોમ,
ગ્રહણ એવુ જણાયે, રાહુ ને જાણે સોમ ૪૧
સુગ્રીવે તે શિથિલ કીધુ, પછાડયો પાષાણ,
તોયે તે મારે ઘણુ, રાક્ષસ ચતુરસુજાણ ૪૨
વાનરપતિએ વિમાસ્યું, એ મારે છે મર્મ,
ખડ્ગ તો ખાતે લેઈ, કરૂ હુ તો પરાક્રમ ૪૩

૪૩ ખાતે-'ખળે' પ્ર ૨-૪.

તેને ખડ્ગે તેહનું, મસ્તક કીધું છેદ;
સેન માર્યું સર્વે તેનું, કરીને ત્યાં ભેદ. ૪૪
સચિવ સહોદર મરણ પામ્યો, વરતિયો હાહાકાર;
રાવણસેન માર્યું ઘણું, ઓછું થયું રે અપાર. ૪૫
હસ્તી ઘોડા રથ પાળા, સુગ્રીવે માર્યા સામટા;
સુણીને તે તુંગા થયા રે, ઠામઠામ પડ્યા કટા. ૪૬
વાનર કહેછે ધન્ય સુગ્રીવ, કર્યું મોટું કામ;
તમ વિના એવડાનો, પ્રભુ કોણ ફેડે ઠામ. ૪૭
મહોદર પડ્યો જેટલે, મહાપાર્શ્વ આવ્યો શૂર;
સુગ્રીવિયા તું રહેજે ઊભો, રણે નાસે ભૂર. ૪૮
વાલીપુત્રે વિમાસ્યું, ઘણીવારનો કાંકો વડે;
અયુત દશ વાનર લેઇ, અંગદ આવી આપડે. ૪૯
મહાપાર્શ્વે સેન માર્યું, તારાસુતનું અતિ ઘણું;
ફળ પડે નગથી તેમ શીશ પડ્યાં, શું પરાક્રમ કહીએ તેતણું. ૫૦

કડવું ૩૬ મું.

રાગ મારૂણી.

અંગદે જાણ્યું એણીપેરે મનમા, એણે સેના મારી રે;
મહિમા મારો મેં રાખવો, હું વાલીપુત્ર અધિકારી રે. ૧
એમ કહી અતિ કોપ કરીને, માર્યા પર્વત સાત રે;
આવતા તે ભાલે ભાગ્યા, અતિ હોયે ઉત્પાત રે. ૨
અંગ ગદા મારી અંગદને, પડ્યો તે મહી મોઝાર રે;
મુહૂર્તમાત્રે સાન વળી પણ, વહે શોણિતધાર રે. ૩
શિલા મારી સુતવાલીને, રથ ભાંજ્યો હય માર્યા રે;
મહાપાર્શ્વે સાત સહસ્ર, તવ વાનર વિડાર્યા રે. ૪
દૂક દૂક કરે કપિ અતિશે, અંગદ ગયો તે પાસ રે;
મુષ્ટિ મારી હૈયામાંહે, કીધો તેનો નાશ રે. ૫
પ્રાણ રહિત પૃથ્વીએ પડ્યો, સેના નાઠી જાય રે;

---

૪૬. સુણીને–સૂજને. તુંગા–જાડા–ફૂલેલા. કટા(?) ૫૦. તારાસુતનું–અંગદનું. ૪. સુતવાલીને–વાલીના સુતે.

સ્વામી સઘળા રાક્ષસ માર્યા, સાભળ્યુ રાવણરાય રે ૬
રાવણ કહેછે એ સેનાનુ મૂળ છે રઘુનાથ રે,
લક્ષ્મણ સુગ્રીવ થડ તો એ છે, સીતા વાનર ડાળી સાક્ષાત રે ૭
તે માટે મૂળ રામને છેદુ, શત્રુવૃક્ષ સૂકાશે રે,
પછે સીતા મારી નારી, નિશ્ચે તો ત્યા થાશે રે ૮
એવુ કહીને નાદ કરીને, ચલાવ્યો તે રથ રે,
રામસેન સમીપે આવ્યો, રાવણ જે સમરથ રે ૯
નાનાવિધના વાજિત્ર વાજે, નફેરી નિશાણ રે,
વિભીષણને પૂછે પ્રેમે, સ્વામી શારંગપાણ રે ૧૦
દશ મસ્તક ભુજ વીશ મનોહર, પ્રૌઢો પર્વત સરખો રે,
એ તો અતિશે અદ્ભુત દીસે, નવ જાયે તે નરખ્યો રે ૧૧
વિભીષણ કહે વિશ્વભરજી, એ તો રાવણ રાણો રે,
ભ્રાત અમારો સુરનો વેરી, અધિપતિ એ વખાણો રે ૧૨
મણિમય મુકુટ મનોહર દશશિર, રથ બેઠો રાજાન રે,
એ મરે તો કોય નહિ જે, આવે આણે સ્થાન રે ૧૩
રામ પ્રસન્ન થયા મનમાહે હવે કરૂ હુ અત રે,
ચોર સીતાનો વેરી મારો, સતાપે છે સત્ય રે ૧૪
એવુ ભાખી રાવણ ઉપર, ચાપ ગ્રહી હણ્યુ બાણુ રે,
ત્રણુ બાને રાવણે ભાજ્યુ મારમાર કહે વાણુ રે ૧૫
રામને તે કરે આમળા આવ્યો લક્ષ્મણ યોધ રે,
હુ વઢુ ભાઇજી એવુ, પેહેલુ કરૂ નિષેધ રે ૧૬
લક્ષ્મણ તુ તો જારે જીવતો, એમ બોલ્યા લકેશ રે,
હઠે હણુશ તુને હમણા, કાય પામશો કલેશ રે ૧૭
લક્ષ્મણ કહેછે રે'રે મૂરખ, મરવા મન છે તારૂ રે,
અમો રાજા અયોધ્યાના, હઠે ચઢયા નવ હારૂ રે ૧૮
તુ મોઢે બોલે મોટાઇ, નાદ ઉતારૂ આજ રે,
કર રે પરાક્રમ રાવણ પે'લુ જેવુ તારૂ સાજ રે ૧૯
એવુ કહેતા લક્ષ્મણને તેણે, અસખ્ય માર્યા તીર રે,
ઢાખ્યા સુગ્રીવ હનુમત અગદ, જામવાન વિભીષણ વીર રે ૨૦

---

૧૬ પેહેલુ ક૦—હુ એવુ પ્રથમ નિષેધ કરૂ—નિષેધ કરવા રૂપ કર્મ કરૂ અર્થાત્ એને વારૂ કે મારૂ.

અસ્ત્રે ઢાંકયા અતિશે બળિયા, ભાન્યાં સઘળાં બાણુ રે;
લક્ષ્મણે તે અતિશે હણિયા, ઈંદ્રિવજ્ર પ્રમાણુ રે. ૨૧
વાનર માર્યા લંકાપતિએ, સહસ્ત્ર ને પંચાસ રે;
ઉંચાં પૂછ કરી કપિ નાઠા, પરમ પામિયા ત્રાસ રે. ૨૨
લક્ષ્મણે એક ત્યાં સાંગજ મારી, રાવણને લલાટ રે;
સીતાતસ્કર અધમ મેલું પાપી, કાપી શિર વાળું ડાટ રે. ૨૩
વૃક્ષનાં ફળ પડે કવાયે, તેમ મસ્તક તારાં કાપું રે;
આજ હવે રહેજે ઊભો, અંતકને કર આપું રે. ૨૪
એમ કહીને બાણુ મારિયાં, રાવણ સામાં સાર રે;
એકે ઓસારો નવ આપે, હડે ચઢયા નવ હાર રે. ૨૫
રામે જાણ્યું વડી વારનો, વઢે ત્યાં મુજ ભ્રાત રે;
આવી આયુધ માર્યા મોકમ, રાવણને વિખ્યાત રે. ૨૬
રાવણે બાણુ માર્યાં અતિશે, જાણે આવ્યો ઘન રે;
જાણે તારા પડેછે ત્રુટી, વિપરીત દીસે દન રે. ૨૭
રામજીએ મંત્ર ભણીને માર્યાં, અત્યંત અસ્ત્ર અનુપ રે;
આકળો કીધો અતિ પાપી, લંકાનો જે ભૂપ રે. ૨૮
વાનર કે'છે ધન્ય રામજી, તેમ તેમ તાણી મૂકે રે;
સેના ત્રોડી શોણિત ચાલ્યું, રાઢે અસ્ત્ર નવ ચૂકે રે. ૨૯
ધનુષ્ય જાણે ઉંમાડિયું તે તો, વિદ્યુત્ સરખાં તીર રે;
રાવણ રામ વઢે છે વસમા, ઢાંકે બેય શરીર રે. ૩૦
જાણે ઈંદ્ર વૃત્રાસુર વઢે છે, સરખે સરખા સાથી રે;
કે જાણે હાથણી અરથે, વળગ્યા છે બે હાથી રે. ૩૧
રાવણે ભોગળ બહુ નાખી, રામે ભાજી તેહ રે;
સામા ભાલા મારી વેધ્યો, મહાપાપીનો દેહ રે. ૩૨
રૂધિરની તે ધારા ચાલે, વૈતરણી સરખું દીસે રે;
કાગ કૂતરા કાયા કરડે, તેહતણાં મન હીસે રે. ૩૩
રામને એક મુદ્દગર માર્યું, એવે આવ્યો લક્ષ્મણ ભાઈ રે;
સાથે સુગ્રીવ ને બિભીષણ, આવ્યા તે ઉજાઈ રે. ૩૪

૨૪. કવાયે-ક વખતના પવનના સપાટાથી. અંતક કાળ. ૨૫. હાર હારબાધ નહિ. 'હારે' એવો પાઠ છે. ૨૭. દન-દિન.

લક્ષ્મણે તે એકે તીરે, ધ્વજાદંડ ઉડાડયો રે,
આઠ બાણે હણ્યા આઠ ઘોડા, સાતે સારથીને પાડયો રે. ૩૫
દશે રથને પૂરો ભાગ્યો, છેદ્યુ પાચે ચાપ રે,
પાળો તે ત્યા રાવણ કીધો, ઉકારો ચઢયો આપ રે. ૩૬
સાગ એક ત્યા મારી મોટી, વીર વિભીષણ હણવા રે,
શરણ રહ્યુ જઈ સૌમિત્રિને, લાગુ રામ લક્ષ્મણ ભણવા રે ૩૭
ત્રણ બાણે આવતી સાગ તે, ભાગી લક્ષ્મણ વીર રે,
વિભીષણની રક્ષા કીધી, સુમિત્રાસુત રણધીર રે ૩૮
રાવણ કહેછે અરે લક્ષ્મણ, મારૂ નહિ હું તુને રે,
વિભીષણનું મસ્તક છેદુ, આપ્ય અળગો કરી મુને રે. ૩૯
તુ તો તાત વિના વનવાસી, વેર નહિ તુજ સાથે રે,
રામચદ્ર તો શત્રુ મારો, તુને નહિ મારૂ હાથે રે. ૪૦
બળિયો હોયે તે સધાતે, હું કરૂ સંગ્રામ રે,
વિભીષણ કાઢી આપીશ તો, નહિ લેઉ તારૂ નામ રે. ૪૧
નહિતર મારીશ હમણા મો'કમ, પાડીશ પૃથ્વી મોઝાર રે,
એવુ વાયેક શ્રવણે સાભળી, બોલ્યો દશરથકુમાર રે. ૪૨
રહે રે મૂરખ રાવણ રાક, (અમો) ન આપું વિભીષણ કાઢી રે,
લકા એને અચળ આપશુ, દશે શિર તારા વાઢી રે ૪૩
શરણ આવે તેની સહાય કીજિયે, મેલ્યા અસ્ત્ર હું ભાજુ રે;
બીહાવ્યો બીહુ નહિ કોનો, કોથકી નવ ગાજુ રે ૪૪
રાવણ રથ ઉત્તમ અણાવી, ઉપર બેઠો રાજન રે,
લક્ષ્મણ (તેં) કહ્યુ નથી માન્યુ, હવે જોઇશ જમસદન રે. ૪૫
એવુ ભાખી સાગ નાખી, સૂરજતેજ સમાન રે,
સૌમિત્રિએ કડકા કીધા, મા'બળિયા બળવાન રે. ૪૬
લક્ષ્મણે પ્રહાર કર્યા તેને, અસ્ત્રતણા કઠોર રે;
માહોમાહે અસ્ત્ર આથડે, સર્પ અને જાણે મોર રે ૪૭
રાવણને તન રૂધિર ચાલે, લક્ષ્મણને પણ ચાલે રે;
શસ્ત્રે તેના શરીર છાયા, ચાપ બેના હાલે રે ૪૮
(અસ્ત્રે) અનેક વાનર અનેક રાક્ષસ, ભોમ પડયા થઇ ભંગ રે,
રૂધિરનદી વહે પૂરે ગાઢી, તેણે તાણ્યા પ્લવગ રે ૪૯

૩૯. અળગો કરી—જૂદો કાઢીને.

ધાક પડી ધીરજ મહુ છાંડે, મારે લક્ષ્મણ માર રે,
વિજીતંશુ વાનર તે રીઝયા સ્વામી દેવ મુરાર રે ૫૦

કડવું ૩૭ મું.

રાગ ગોડી

રાવણને રીસ ચડી અતિશે, માનવ મારે અત્ય,
તેણે સમે સાગ એક કાઢી, કોપ્યો લંકાપત્ય ૧
મણિજડી હેમમય અદ્‌ભૂત, ઘટ ઘુઘરા વાજે,
સૂરજ સરખી તેજમય, તે હાથ રાવણને છાજે ૨
અમર સહુ તે જોવા આવ્યા, બેશી દિવ્ય વિમાન,
વાનર સઘળા વિસ્મય પામ્યા, જાણે બીજો ભાણ ૩
મયદાનવે આપી'તી તે, બ્રહ્મદંડ જાણે એહ,
ઈંદ્રિવજ સરખી ઉગામી, લક્ષ્મણ ઉપર તેહ ૪
પાડય પૃથ્વી શત્રુ મારાને, જે મારે છે મુજ,
આજ અર્થે આવ્યુ છે મારે કહુંછુ તેણે તુજ ૫
ગડગડતી ગાજીને મારી, સૌમિત્રિને સાગ,
અતિશે તે તો વાગી વેગે શિથિલ થયુ સર્વે અંગ ૬
પડચો વૃક્ષતણી પેર વસુધા, છેદ્યુ જાણે મૂળ,
રૂધિર વહે સહે નહિ કાયા, સબળ સાગનુ શૂળ ૭
પ્રાણ રહિત પડચો તે જાણિયે, એવો થયો અચેત,
દંત બધાણા ગતમત ભાગી, મુખ થયુ અતિ શ્વેત ૮
દૈત્યે જાણ્યુ દેવ મારિયા પાસે રહ્યા પ્લવંગ,
રામચંદ્ર દુ ખ ધરતા આવ્યા સુણી ભ્રાતનુ નામ ભંગ ૯
સમીપે આવી શોક ધરેછે, વીરા બોલો વાણી,
રાવણ રોતા રાઘવ જોઇ, તીર મૂકેછે તાણી ૧૦
રામે જાણ્યુ આણે અવસર, શોક ધરૂં તે ફ્રાસુ
સામ સરીર આહેણી હું કાઢું ભજે ફરી ઉકાસુ ૧૧
વાનરને કહે વિશ્વંભર, સાગ કાઢોને ભ્રાતા,
અનેક વાનર આકર્ષે અતિ મા'બળિયા મદમાતા ૧૨

---

૫ રાવણ તે સાગને કહેછે પાડય ઈ૦

સાગ તે ત્યાં શરીર ફાડી, પેઠી મહીમાં ગાઢી;
વાનર સઘળા વાજ આવ્યા, પણ શક્યો નહિ કોઇ કાઢી. ૧૩
રામે આકર્ષવા માંડી, તવ રાવણ મારે તીર;
લક્ષ્મણને ત્યાં શોણિત ચાલે, શબ સરીખું શરીર. ૧૪
તાણીને ત્યાં બળે કરીને, કાઢી શ્રીરઘુનાથ;
લક્ષ્મણને ઉપાડી ચાલ્યા, સુગ્રીવ હનુમત સાથ. ૧૫
એકાંતે ઉપાડી મેલ્યા, સુમિત્રાના તન;
રામે તેને હાથ ફેરવી, અતિ કર્યું રૂદન. ૧૬
સૂતો મુજમાટે તું બળિયા, વન આવ્યો સંઘાત;
એક તુજ પ્રતાપે મુજને, વીસર્યાં માત ને તાત. ૧૭
પંચવટીમાંહે રહ્યાં ત્રણે, હરી ગયો રાવણ નારી;
તુજ પ્રતાપે વાનર મળિયા, વાલી નાખ્યો મારી. ૧૮
પાજ બાંધી વાનરદળ લેઇ, આવ્યા લંકા સમીપ,
અનેક માર્યા રાક્ષસ એણે, કુળતણો એ દીપ. ૧૯
હવે શોક હું એનો પાળું, દુ:ખતણો સમૂહ;
આજ હવે જોજો રે હરિઓ, રાવણનો કરૂં દ્રોહ. ૨૦
જે રામ મેં નામ ધરાવ્યું, તે આ કરવા કાજ;
રાવણ મરે કે રામ મરે રે, નવ રાખું હું લાજ. ૨૧
જેણે મૂર્છા ભાઇ પાડ્યો, સુમિત્રાસુત શૂર;
એને મારૂં મર્મસ્થાને, ચગદીને કરૂં ચૂર ૨૨
એવું કહીને રામ આવિયા, દશમસ્તકની પાસ;
માંહોમાંહે ચાપ ચઢાવી, મેલ્યા અસ્ત્ર પ્રકાશ. ૨૩
રામે માર્યાં તીર તીક્ષણ, રાવણ ઢાંક્યો રાય;
શોણીતની ત્યાં ધારા ચાલે, મોઢે શ્વાસ ન માય. ૨૪
રાવણ તે તો માન ન મેલે, સામાં મારે બાણ;
લક્ષ્મણની પેરે પાડું હમણાં, જો જે રામ સુજાણ. ૨૫
રાઘવજીએ ભગ્ન કર્યો રે, રાક્ષસનો રાજન;
જર જર શરીર કીધો નિશાચર, પરાક્રમ છે સમાન. ૨૬
ધનુષ્ય પડ્યું તવ રામચંદ્રનું, થર થર ધ્રૂજે દેહ;

---

૨૦. હરિઓ-વાનરો.

રાવણનું પણ ચાપ પડ્યું રે, વિકળ થયા અતિ ખેદ. ૨૭
રામ કહેછે સુષેણ સુગ્રીવ, પડિયું મારૂં ચાપ;
હવે હું તો પેર કરૂં શી, મેલી મુઆ બાપ. ૨૮
જો લક્ષ્મણની ગત થઈ, એ તો જીવ્યું ફોક;
હવે જીતી જય વાંચ્છું, તે હસાવવા લોક. ૨૯
સીતાનો અર્થ નથી મારે, સહોદર જો એ મરશે;
યુદ્ધ તજ્યું મેં બળ સર્વ હાર્યું, રાવણિયો ઉગરશે. ૩૦
ભ્રાત વિના તનમન ધન મિથ્યા, નાર મિત્ર ને રાજ;
સઘળાં કાજ કરૂં હું હમણાં, જો લક્ષ્મણ ઉઠે આજ. ૩૧
રાવણ માર્યાનો ઉલટ શો, જો ભાઇ મેલી જઇએ;
અંધને મન ચંદ્ર જેવો, વીરા વણ તેવા થઇએ. ૩૨
સુતસુમિત્રા જો નહિ જીવે, તો તો મારે મરવું;
ઉઠયા વિણ મેં શસ્ત્ર મવાતે, નિશ્ચે યુદ્ધ ન કરવું. ૩૩
સુષેણ કહે શોક ન કીજે, સ્વામી જગજીવન;
નિશ્ચે એ ઉઠશે સ્વામી, સુમિત્રાનો તન. ૩૪
શબ સરખું મુખ થયું નથી, એનાં લોચન પદ્મવિશાળ;
અંગ અનુપમ સઘળાં એનાં, નિરખો દીનદયાળ. ૩૫
તે માટે એ ઉઠે હમણાં, શલ્ય વિશલ્યા આણાવો;
બીજો કો છે નહિ એવો, અંજનીસુતને બોલાવો. ૩૬
રામચંદ્રે તે શૂર બોલાવ્યો, અંજનીતણો કુમાર;
વીરા કરો કારજ લક્ષ્મણનું, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૩૭
મંદરાચળને દક્ષિણ શિખરે, હાહા હુહુ ગાંધર્વ બેહ;
અપ્સરા સંગે રહેછે રંગે, મન આણી નેહ. ૩૮
વિશલ્ય કરણી રક્ષા અરપે, રહે આણી રંગ;
પીળાં પુષ્પ ફૂળ તે નીલાં, કમળસરખાં પત્ર સુચંગ. ૩૯
પ્રવાળી સરખી વેલડી, દીપે વિદ્યુત સરખું વાન;
બળ બુદ્ધિ કરી વિશલ્ય કરણી, લાવ્ય તું હનુમાન. ૪૦
હનુમંત કહેછે શલ્ય વિશલ્યા, લાવું તો ધરૂં પ્રાણ;
લક્ષ્મણ જીવે તો હું જીવું, સત્ય સત્ય એ વાણ. ૪૧
રામચંદ્રને ચરણે લાગ્યો, સુગ્રીવને પણ નમિયો;

---

૩૨. ઉલટ–ઉત્સાહ

દ્રોણગિરિ પર્વત પરવર્યો, સહુકોને મન ગમિયો ૪૨
અતિશે બળ કરીને ચાલ્યો, આકાશમારગ જાય;
લંકા ઉપર થઈને જાતા, નિરખ્યો રાવણરાય ૪૩
આજ અંજનીસુત ઔષધી, વિશલ્યા જાયછે સેવા;
કાળનેમિને રાવણ કે'છે, સદા કરી તેં સેવા. ૪૪
ચાર મુખ ને આઠ ભુજ રે, ચક્ષ અનુપમ ચક્ષ;
એવા કાળનેમિને કહે રાવણ, ત્યારે શૂર સમક્ષ ૪૫
જા ભાઈ તું હનુમંત પહેલો, ઉન્મારગ થઇ આજ,
ગંધમાદનની દક્ષિણ તળેટીએ, જા તું રાક્ષસરાજ. ૪૬
તાપસ થઇને ત્યાં તું બેસે, આશ્રમ કરીને અનુપ,
સરોવર એક છે ઉત્તમ ત્યાં, ફેરવજે તું રૂપ. ૪૭
તે સરોવરમાંહે મગરી રે'છે, ત્યાં પીએ જે નીર;
તેને તે તો ગ્રાહી ગ્રસીને, ભક્ષ કરે શરીર. ૪૮
જતી થઇ હનુમંતને કે'જે, પીઓ પ્લવગમ પાણી;
પીવા જાશે મગરી સા'શે, માને મારી વાણી. ૪૯
હનુમંત મરશે કારજ સરશે, ટળશે તેહ કામ,
ઔષધી વિણ લક્ષ્મણ નવ જીવે, તેને વિરહે મરશે રામ. ૫૦

કડવું ૩૯ મું.

રાગ ગોડી.

રામચંદ્રને વિરહે કરી, નિશ્ચે મરશે સુગ્રીવ હરિ;
પછે વાનર સઘળા નાશી જશે, સીતા શોકે દુઃખણી થશે. ૧
વરશે મુજને કે તજશે પ્રાણ, જે ગમે તે તું કર સુજાણ;
તે માટે ત્યાં સરશે કાજ, મારૂં કહ્યું કરોને આજ. ૨
કાળનેમિ બોલ્યો તે વચન, ગંધમાદને જઈ કરૂં વિઘન;
જળ પાઇ મારૂં હનુમંત, તમે રાજ્ય કરો નિશ્ચંત. ૩
એટલા કામતણું શું ગજું, વેષ જતીકેરો હું સજું.

---

૪૬. ઉન્મારગ—ઉનમારગે (વેહેલો પોહોચવા માટે). ૪૮. ગ્રાહી—મગરી ગ્રસીને—ગળીને. ૩. જઇ કરૂં વિઘન-'જાઉં ધન' પ્ર. ૧-૨.

કાળનેમિ નમી નિસર્યો, ગંધમાદન આવ્યો ખરો. ૪
સરોવર સુંદર અપાર, નમી રહ્યાં તરૂફળ ભાર;
વેલી વીંટાણી છે અનેક, સરોવરની શોભા છે વિશેક. ૫
હંસ ચકોર કીર ને મોર, કારડવ કોકિલા કરે છે સોર;
સદા વસંત વાસો વસે, મુનિજનને કંદર્પ જ્યાં ખસે ૬
એવુ સરોવર છે જ્યાં રમ્ય, કાળનેમિએ કીધો આશ્રમ;
બેઠો જાપ કરેછે જ્યાંય, જપમાળ ગ્રહી કરમાંય. ૭
એવે આવ્યો હરિ હનુમંત, સામો ચાલ્યો તે મહંત;
જટાજૂટ દીસે દિગંબર, દેહ, એણીપેરે બોલ્યો તેહ. ૮
આવોજી કીજે વારતા, ક્યાંથી આવ્યા ક્યાંકણ્ હતા;
હનુમંત કહે કારજ છે શીઘ્ર, નહિ કહેવાય હું છુ વિગ્ર. ૯
તાપસ કહે સંક્ષેપે કહો, તમો વાત સત્ય માની લહો;
હનુમાને તે ઋષિ જાણિયો, મનમાંહે તે વખાણિયો. ૧૦
પૂછે મહાનુભાવ કરગરી, એને કથા કહું હું ખરી;
પવનપુત્ર એમ કહે વચન, સુગ્રીવ વાનરનો રાજન. ૧૧
તેનો દાસ હનુમત મુજનામ, સુગ્રીવને મિત્ર એક રામ;
તેને એક સીતા સુંદરી, લંકા રાવણ ગયો તેને હરી. ૧૨
સાગર બાંધ્યો શત યોજન, લંકા સમીપે રહ્યા પ્રભુ ધન્ય;
રાવણે રામનો ભ્રાતા હણ્યો, પાડ્યો પ્રહાર કરીને ઘણો. ૧૩
વિશલ્ય કરણી ઔષધી જેહ, હું જાઉંછું લેવા તેહ;
એવે તમારૂં થયુ દરશન, આજનો મારે લેખે દન. ૧૪
હવે આજ્ઞા આપો રૂખ, બોલ્યો વાનર અસુર સન્મુખ;
અદ્દપડિયાળી આંખે કરી, મહાનુભાવે વાણી ઓચરી. ૧૫
વચન માને વાનર મારૂ, કાજ આજ સરે તારૂં;
સરોવર સુંદર આ અતિ, અમસરિખા વસે જ્યાં જતી. ૧૬
એનુ જળ પીને જો તું પરવરે, મળે ઔષધી કારજ સરે;
પછે આવજે અહીંઆ વીર, ભાવે એટલું પીજે નીર. ૧૭
સત્ય માનિયું સુતસમીર, આવ્યો સરોવર કેરે તીર;

---

૬. કારડવ–એક જાતનું જળચર પ્રાણી. કંદર્પ ખસે–કામ શરીરમાં ચલાયમાન થાય. ૯. ક્યાંકણ્–કયી તરફ. વિગ્ર–વ્યગ્ર. ૧૫. અસુર સન્મુખ–'સુર સમક્ષ' પ્ર. ૨–૪.

આવીને જવ બોળ્યો પાંગ, મગરીએ ગ્રહ્યો તે લાગ. ૧૮
અજનીસુત ઉછળ્યો અપાર, કરી પાટુકેરો પ્રહાર;
તોયે નવ છૂટ્યો તેહ, પછે નખે કરી વલૂરે દેહ. ૧૯
પ્રાણરહિત પડી તે ભોમ, થઈ અપ્સરા ચાલી વ્યોમ;
બેશી તે ત્યાં દિવ્ય વિમાન, બોલી સુંદરી રૂપનિધાન. ૨૦
ધન્ય ધન્ય તુ હનુમંત વીર, ધન્ય ધન્ય શ્રીશ્યામશરીર;
ધન્ય ધન્ય હો લક્ષ્મણ ભાઈ, ધન્ય ધન્ય હો સુગ્રીવ રાઈ. ૨૧
હનુમંત કહેછે કામિની, કારણરૂપ તું ભામિની;
મગરી કેરૂં તજીને અંગ, ક્યમ થઈ નારી સુરંગ. ૨૨
કેમ ઓળખે જાણે નામ, સુણવા પ્રીત છે અભિરામ;
પૂર્વે હું અપ્સરા હતી, વિમાન બેશીને ચાલતી. ૨૩
યક્ષસેન એક બેઠો મુન્ય, જાણે મૂર્તિવંતુ પુણ્ય;
તેણે દીઠી રૂપ વિશાળ, ક્રોધ ઉપજ્યો તેણેકાળ. ૨૪
માલિની કહી મુજ નામ, ઋષિ કહે આવી આ ઠામ;
આશ્રમ પાસે લાવી વિમાન, શાપ દેઊંછું આણે સ્થાન. ૨૫
આ સરોવરમાં થાજે ગ્રાહણી, જે આવે તેને નાંખે હણી;
મેં પૂછ્યુ કરી નમસ્કાર, ક્યારે મારો થાશે ઉદ્ધાર. ૨૬
રાવણ લાવશે સીતા યદા, યુદ્ધે પડશે લક્ષ્મણ તદા;
ત્યાં ઔષધી લેવા અજનીસુત જશે, જળમાહે પાંગ બોળશે. ૨૭
ત્યારે તુ વળગજે પાય, ત્યારે ઉદ્ધાર તારો થાય;
તેમાટે જોતી'તી વાટ, તમ આવ્યે ટળ્યો ઉચ્ચાટ. ૨૮
ઋષિવચને જાણતી'તી નામ, તમો હનુમત લક્ષ્મણ જ્યાં રામ;
તમપસાય થયો ઉદ્ધાર, એવું કહી ગઇ તે નાર. ૨૯
હનુમંત આવ્યો આશ્રમ જ્યહાં, તે તાપસ બેઠો છે ત્યહાં;
અતિશે તેણે દીધાં માન, કાં જી જળ પીધું હનુમાન? ૩૦
ર્યોજી હુ પખાળું પાય, તમો ભલે આવ્યા કપિરાય;
ફળમૂળ કરો આ ભક્ષ, એણીપેરે કહેછે રક્ષ. ૩૧
હનુમતને મન ધોખો વશ્યો, આદર દેખી અતિમુખ હશ્યો;
એણે મોકલ્યો પીવા વાર, ત્યાં કઠણ થયું અપાર. ૩૨

---

૩૦. કાં જી-કેમ જી।

ફળમૂળ આપેછે જેહ, કારણ સરીખું દીસે એહ;
તાપસ હોયે તે નવ નમે, એનાં લક્ષ્મણ તો નવ ગમે. ૩૩
હનુમંતે કાંઇ નવ એહ્યું, કોપે એવું વાયક કહ્યું;
મેં ઓળખ્યો રાક્ષસ સહી, માંડ આશ્રમ કર્યો છે અહીં. ૩૪
કાળનેમિ તવ રૂપે થયો, હનુમંત સામો કોપે ગયો;
કાળનેમિ તું સુજને જાણ, હમણા લેઇશ તારા પ્રાણ. ૩૫
માંહોમાંહી કરેછે પ્રા'ર, અતિકોપ્યો અંજનીકુમાર;
સમૂળાં વૃક્ષ મારે હનુમાન, કાળનેમિ હાંક્યો રાજાન. ૩૬
કાળનેમિ અસ્ત્ર નાંખી રહ્યો, વઢવા કારણ વૃક્ષજ ગ્રહ્યો;
વૃક્ષ માંહોમાંહી માર્યાં ઘણાં, બળિયા સરખા છે બે જણાં. ૩૭
જેટલાં હુતાં વૃક્ષ તે ઠામ, એકેનું નવ રાખ્યું નામ;
વૃક્ષ વિના કીધું તે વન, બેઉએનાં પણ લાગ્યાં તન. ૩૮
બાથોબાથ બળે બે વઢે, એકએકને માથે ચઢે;
ઢીકા પાટુ કૂટી ઘણી, હનુમંત કે' હવે નાખું હણી. ૩૯
કાળનેમિ જાજરો કર્યો, કાયર થઇને તે ઓચર્યો;
મેલમેલ મુને હનુમાન, હવે હું માગુંછું માન. ૪૦
અર્ધ આપવું પરઠયું રાજ, રાવણે કહ્યું'તું કાજ;
મેલને મુને જીવતો, રાવણ આગળ યાઉં છતો. ૪૧
તાપસ થઈ કપટ જે કર્યું, કહે હનુમંત નથી વીસર્યું;
તેં કપટ કીધું જે આપ, તારૂં તુંને લાગ્યું પાપ. ૪૨

પાપી પડતાં થયો જે નાદ, ગંધર્વે સાંભળિયો સાદ. ૪૭
હાહા હૂહૂના છે દાસ, ત્રણક્રોડ આવ્યા ઉલ્લાસ;
વાનરે માર્યો કાળનેમ, તે પ્રત્યે તો બોલ્યા એમ. ૪૮
ક્યાંથી આવ્યા ને શું કામ, શે અર્થે ઘાલી આ હામ?
હનુમંત નામ સુગ્રીવ મુજ નાથ, તેને મૈત્રી છે રામ સાથ. ૪૯
શીતા રામચંદ્રની નાર, રાવણ હરી ગયો છે સાર;
તે માટે રામનો લક્ષ્મણ ભાઇ, મહી પાડ્યો તેને રાવણરાઈ. ૫૦

કડવું ૩૯ મું.

આડો તાલ–તે ધન ધનની ધાત.

રાવણ મહીએ પાડી ગયો, પડ્યો પેખ્યો રઘુવીર;
વિશલ્ય કરણી લેવા મોકલ્યો, એ મુજને શ્યામશરીર. ૧
તે દેખાડો મુજને તમો, નથી ઓળખતો આજ;
ગંધર્વ કહે કો કપટી સહી, કરીએ નહિ એવું કાજ. ૨
નહિ દેખાડિયે ઔષધી, હાહા હૂહૂના અમો જન;
તારા દાસ અમો નથી, લે તો કીજે કદન. ૩
એવુ કહેતાં સામો ધસ્યો, સબળ કરે સંગ્રામ;
દંતે ચીર્યા નખે વલૂર્યા, પૂંછે પાડ્યા ઠામ. ૪
પ્રાણ રહિત પૃથ્વી પડિયા, ગંધર્વ છપન ક્રોડ;
મંદરાચળ ઉપર ચડ્યો, જેની નહિ કો જોડ. ૫
વૃક્ષે નગરાજે ઘણું, પંખી કલરવ થાય;
દક્ષિણ શિખરે આવિયો, ઔષધી નવ ઓળખાય. ૬
જળ વહે છે અતિ ઘણાં, ગેરૂ મનશીલ ધાત;
વ્યાઘ્ર સિંહ ને સાબરા, નાનાવિધની જાત. ૭
વળી વૃક્ષ સોહામણાં, ફળ પત્રે અતિ સોહ્ય;
ઔષધી ત્યાં લાધી નહિ, દેખીને મન મોહ્ય. ૮
મંદરાચળનું શિખર સાહી, દક્ષિણ પાસાનો દ્રોણ નામ;
ઉપાડી જાઉં એહને, ઓળખશે શ્રીરામ. ૯
પૂછવાને જો પરવરૂં તો, થાયે અતિ કાળ;
દ્રોણશિખર ઉખેડિયું, માંહે મોટા વ્યાળ. ૧૦

---

૬. કલરવ–મધુર શબ્દ.

દશ જોજન ઉંચો અતિ, પહોળો જોજન પચ;
આઠ જોજન લાબો એ છે, કાઢયો કરીને સચ. ૧૧
દ્રોણશિખર ગ્રહી સાંચર્યો, ઉડયો તે આકાશ;
આનદ પામ્યો અતિ ઘણું, મનમાહે ઉલ્લાસ. ૧૨
અમર આશ્ચર્ય પામિયા, ધન્ય ધન્ય હનુમત વીર;
પરાક્રમ પ્રૌઢ કર્યું ભલુ, ધરીને ધરથી ધીર. ૧૩
વાટમાહે કાળનેમિ મારિયો, મહેંદ્ર પર્વત પાસ,
માલિની તારી ગધર્વ મારિયા, ત્રણ કોડ કર્યા નાશ. ૧૪
દ્રોણગિરિ લઇ પરવર્યો, કીજે કશુ રે વખાણ;
સૌમિત્રાસુત ઊઠશે, હનુમતે સાંભળી વાણ. ૧૫
પ્રસન્ન થઇને પરવરે, દેવનાં સુણીને વચન;
લકા ઉપર આવિયો, વાનર થયા રે પ્રસન્ન ૧૬

---

૧૬. આ કડીથી પદર લીટી પ્ર. ૧ લીમાં નથી. બીજી પ્રતમા નીચે પ્રમાણે છેઃ—

"પ્રસન્ન થઇને પરવરે, દેવનાં સુણીને વચન;
લકા ઉપર હનુમતે તવ ગર્વ કર્યો મનમાં.
રામચંદ્રને સેવક નહુત તો, કરત કુણ આટલું કામ;
આકાશ મારગે ઉડતો દીઠો, ભરતરાયે જાણિયુ જે કોઇ અસુર.
પહાડ ઉપાડી જાયછે તે રામની, સેના કરશે ચૂર;
એવું જાણી એક બાણ મૂકયુ, તવ લાગ્યું જ ધારપળ.
તવ હનુમત રામ રામ કરતો, પડયો ભરતને પાસ;
ભરતે જાણ્યું જે સેવક રામચદનો, લીસેછે મુખ રામ રામ તેહ
ત્યારે ભરતે સમાચાર, પૂછિયા સઘળા;
ત્યારે હનુમંત કહે છે જે, લક્ષ્મણ મૂર્છાગત થયા છે ભગ.
(મને) રામે ઔષધિ લેવા કારણ, મોકલિયો છું હુંય;
મહારાજ મારી વાટ જોતા હશે, ત્યારે ભરત કહે વીરા ઊઠો તત્પર તેહ.
હનુમત કહેછે મહારાજ મેં, ઉડયું નવ જવાય;
હું જ મહારાજ તમારે પાયે પડિયો, મેં ગર્વ કીધો મનમાંય
ભરત કહેછે હનુમત તું બેશ બાણ ઉપર;
હનુમત પાહાડ સહિત તવ બેઠો, ભરતે તવ બાણ સાધી ઉડાડયો આકાશ." બીજી કોઇ પ્રતમાં એ ભાગ ન હોવાથી અને કવિતા અતિ અસંબદ્ધ હોવાથી અમે તે લીધો નથી

રાવણ આદે પામિયા, રાક્ષસ સઘળા શોક;
એ લઇ આવ્યો ઔષધી, હવે ચઢતું તે ફોક. ૧૭
લક્ષ્મણ તો હવે ઉઠશે, હણશે રાક્ષસ સોય,
હનુમંતે પર્વત મૂક્યો, જ્યાં વાનર વાટજ જોય. ૧૮
સુગ્રીવ સુષેણને જઇ નમ્યો, રાઘવને નામ્યું શીશ;
શિખર ઉખેડી આણિયો, કારણ કહ્યું જગદીશ. ૧૯
અહીંથકી હું પરવર્યો, મહેંદ્ર તળેટીવાટ;
રાવણદૂત કાળનેમિ જાણજો, તેણે રોક્યો ઘાટ. ૨૦
તાપમરૂપે મુજને કહ્યુ, સરોવરનું કરે જળપાન;
પીવાને હુ પરવર્યો, મગરી વળગી તે સ્થાન ૨૧
મગરી મારી કાળનેમિ હણ્યો, તેણે થયો અતિકાળ;
ગાજતો ત્યાથી હું ગયો, મંદરાચળ રસાળ. ૨૨
ગંધર્વ જાવા નવ દે રે, ત્રણ ક્રોડ માર્યા હામ;
ઔષધી ઓળખી જાયે નહિ, વિશલ્યકરણી અભિરામ ૨૩
પાછો આવુ જો પૂછવા, તો તો લાગે વાર;
દ્રોણશિખર ઉખેડિયો, આણ્યો છે આણે ઠાર. ૨૪
પસાય તે સુગ્રીવનો, રામ નામ આધાર;
હુ પામરનું શુ ગજું, એમ કહી કર્યો નમસ્કાર. ૨૫
રામચદ્ર રીઝયા ઘણુ, ભલો ભલો તું પવનકુમાર;
અગરે એ નવ નીપજે, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૨૬
સહુએ સ્તુતે સંતોખિયો, ધન્ય ધન્ય રે હનુમાન;
સુષેણને સુગ્રીવ કહે, ઔષધી આણો આ સ્થાન. ૨૭
સુણી શૃંગ ઉપર ચઢયો, વૈદ્યવિદ્યાનો જાણ;
ઔષધી લેઇને ઉતર્યો, વાટી તે પાષાણ. ૨૮
લક્ષ્મણ પાસે લાવિયો, પાઇ પ્રેમે પર્મ;
ગંધાવી નાસિકા વિષે, અતિ નીવ ને નર્મ. ૨૯
શલ્ય સઘળે ચોપડી, વિશલ્ય થયું સર્વ અંગ;
શલ્ય વિશલ્યા સાચી સહી, ઊઠયો આણી રંગ. ૩૦
રામચંદ્ર રીઝયા ઘણુ, ઔષધી ઉત્તમ એહ;

---

૨૭ સ્તુતે-સ્તુતિએ.

સુષેણુની પૂજા કરી, અંતર આણી નેહ. ૩૧
પૈંચ વડો વીર ઉઠાડિયો, કારજ કર્યું અનુપ;
વાનર આનદ પામિયા, ઉઠયો લક્ષ્મણ ભૂપ. ૩૨
નાનાવિધ નાચે ઘણું, વાહે સુમે વાજિત્ર,
રામ હદે ચાપિયા, લક્ષ્મણ પરમ પવિત્ર. ૩૩
ભ્રાતા ભલે તું ઉઠિયો, પૂજે કરે પૂષ્પ,
તુજવિણુ હું થયો હતો, રામ સરિખો શૂન્ય. ૩૪
આસુએ અષોગારિયો, શીશ સુંઘ્યુ રે સ્વામી;
પ્રેમે પાસ બેસારિયો, સહુએ મસ્તક નામી. ૩૫
વાનર દ્રોણુશિખરે ચઢયા, પત્ર ફળ ફૂલ ખાય;
રામે રૂડુ જાણ્યુ નહિ, એ વિષ સુધ ન થાય. ૩૬
ખાતા એ વડરી નહિ, સુગ્રીવને કરી સાન;
દ્રોણુશિખર હવે મેલકો, હુતો જેણે સ્થાન ૩૭
કહેતા તતખેવ તેડિયો, સુમાવે હનુમાન;
લક્ષ્મણુજી વિજયી થયા, સાભળને ભગવાન. ૩૮
મંદરાચળનુ શિખર વડુ, ઉખેડયો દ્રોણુ નામ,
તુજ વિના સમર્થ કો નથી, થ કે જાદને ઠામ ૩૯
હનુમે વચન માનો કરી, શિખર રહ્યો હનુમત,

તાલજંઘ કહે વાનરા હું, હવે મારીશ મૂઢ. ૪૬
ત્યારે હનુમતે મારિયા, મોકમ પદપ્રહાર;
મમળો કસળ્યો અતિ ઘણો, સેન માર્યું સર્વ ઠાર. ૪૭
હાથમાહે દ્રોણગિખર ગ્રહે, લાગૂને મુખે કરડે કાય;
પૂછડે બાની દાઢે ચગદિયા, નિશાચર નાઠા જાય. ૪૮
સેન સહુ તે નિખ્ખિયુ, તત્ર આવ્યો તાલજંઘ;
પૂછડે મારી પાડિયો, હનુમત વાનરમંત્ર ૪૯
પૃથ્વી પાડ્યો ગાઢુ હણી, અધનુઓ કર્યો તે દુષ્ટ;
પર્વતશૃંગ જઇ ચોઢિયો, ઉપર મારી મુષ્ટ. ૫૦

કડવું ૪૦ મું.

રાગ ધનાશ્રી. જીતમાન.

દ્રોણગિખર તે ઠામ થાપિયુ, ઉડ્યો તે તો વ્યોમ રે;
રામચંદ્રની પાસે આવ્યો, મુહૂર્તમાત્રમા ભોમ રે. ૧
આવીને તે ચર્ણે લાગ્યો, રામચંદ્રને તેહ રે;
કથા કહી વાટની સઘળી, તાલજંઘની જેહ રે. ૨
રામ પ્રસન્ન થયા પરાક્રમે, સુગ્રીવ પામ્યો મોદ રે;
હનુમત હાથી સમજો સાથી, વારૂ કર્યો વિનોદ રે. ૩
કહોજી કુશળ ક્ષેમે આવ્યા, સહુએ પ્રીછ્યુ ચીન રે;
હાજી હુ અહીં સુખે આવ્યો, સર્વ કહી તે નીત રે. ૪
પામે તે પ્રેમે ભેમાર્યો, હરખે હનુમત વીર રે,
લક્ષ્મણ પ્રત્યે એણીપેર બોલ્યા, સુંદર સ્વામશરીર રે. ૫
લક્ષ્મણ આટલી આશા નહોતી, પડ્યે તો મહીમોઝાર રે;
ત્યારે નાખી દીધા હતા સર્વે તો હથિયાર રે. ૬
તુજ વિના સીતા તે મિથ્યા, નહિ મારૂ રાવણરાજ રે;
તુજ વિના તન ધન તે મિથ્યા, કશી નહિ મારે કાજ રે. ૭
સુતસુમિત્રા વિના તે મિથ્યા, ઉઠે તો કરૂ યુદ્ધ રે;
દ્રોણગિરિ તે હનુમત લાવ્યો, ઔષધી કાઢી શુદ્ધ રે ૮

---

૪૯. સધ–સિંહ.

તે માટે તું ઉદયો ભ્રાતા, પ્રતિજ્ઞા થઇ સત્ય રે;
વળતો લક્ષ્મણ એણીપેર બોલ્યો, સાંભળો સીતા પત્ય રે. ૯
હવે પ્રભુ રાવણને મારો, આજ દિવસ છે એહ રે,
સુજને એ ગમે છે ભાઇ, કરો મસ્તક વોંણો દેહ રે. ૧૦
તમારે હાથે મરણજ એનું, તે મેં માર્યો કેમ જાય રે;
આજ દિવસ એનો છેલ્લો, સ્વામી રાઘવરાય રે. ૧૧
ઘણા દિવસ થયા સીતા તે, શોક ધરે અપાર રે,
કાયર થયાનું કારજ છે નહિ, કાં લગાડો વાર રે. ૧૨
તમો કહ્યું'તું જો ઉઠે એ, તો કરૂં સંગ્રામ રે;
તે ઊઠો પ્રતિજ્ઞા થઇ સાચી, થાઓ વેહેલા રામ રે. ૧૩
રામજીએ તે વાયક માન્યું, લીધાં આયુધ નાથે રે;
દોટ દીધી દશમસ્તક સામી, હવે હણું હું હાથે રે. ૧૪
રાવણે રામ સજ થયા દીઠા, રથ આણાવ્યો અનુપ રે;
કનકતણો ને મણિ જડ્યા છે, સારથી સુંદર રૂપ રે. ૧૫
પાડ્યો હુતો લક્ષ્મણને જ્યમ, ત્યમ પાડું રામ સમર્થ રે;
એવું ભાખી ક્રોધજ રાખી, બેઠો રાજા રથ રે. ૧૬
નાનાવિધ નિશાનજ વાજે, ગુણીયલ ગાયે ગીત રે;
રાવણ કહેછે જીવતા ન આવું, નારી એની સીત રે. ૧૭
તાલજંઘ હણ્યો'તો હનુમતે, તે આવ્યો તેણેકાર રે;
વાનર એના વિકટ સ્વામી, મેં ચાલ્યું નહિ લગાર રે. ૧૮
રાવણ કહે વાત રાખ્ય તારી, કશું ન સીધ્યું કામ રે;
હું નહિ કે રામ નહિ રે, પેખતું સંગ્રામ રે. ૧૯
એવું કહીને ધનુષ્ય ગ્રહીને, બાણુતણી કરે વૃષ્ટ રે;
મુખમાં માર્યાં વાનર મસ્તક, કોના ભાજે પૃષ્ઠ રે. ૨૦
રામને પણ બાણ મારિયાં, રથ બેઠો રાવણરાય રે;
દેવ સર્વે વિમાસ્યું મનમાં, સમોવડ યુદ્ધ ન થાય રે. ૨૧
રથે નિશાચરનાથ બેઠો છે, પાળા છે રામચંદ્ર રે;
તે વિમાસી રથ મોકલ્યો, રામ સમીપે ઇંદ્ર રે. ૨૨
સૂરજથી તે તેજે બમણો, (રથ) અશ્વ અનુપમ ચાર રે;
મનવેગી આકાશે ઉડે, જાણે ઉચ્ચૈઃશ્રવા અવતાર રે. ૨૩
મનોહર સારથી બેઠો, માતલિ તેનું નામ રે;

પાસે રથ લાવી બેલાવ્યા, ઇંદિવર ઘનસ્યામ રે ૨૪
ઇંદ્રિ સ્વામી રથ મોકલ્યો, બેસો શ્યામશરીર રે,
સહુના ટોપ હયશેટા છે, પે'રો ધરીને ધાર રે ૨૫
ધનુષ્ય બાણુ જે કુચનમય છે, તે ગ્રહોને હાથ રે,
આયુધ આભરણુ રથ ભર્યાં, તે સજી વઢો એ સાથ રે ૨૬
રાજા સામા રાજાની પેરે, કર્યાં મનોહર સાજ રે,
હું સારથી સંગ મોકલ્યો, પ્રેમે તો સુરરાજ રે ૨૭
ઘણા દિવસ થયા સ્વામીજી, રાવણુના લ્યો પ્રાણુ રે,
સીતા લેઇ અયોધ્યા ગયાના, પ્રભુ કરો પ્રમાણુ રે ૨૮
રામે તે તો બોલ માનિયો મનમા થયા પ્રસન્ન રે,
ધનુષ્ય ગ્રહુ ને રથ બેઠા, નેહે, સહુના પે'રી તન રે ૨૯
શૃંગાર ધર્યા શ્રીધરે, શોભે સુંદર રૂપ રે,
રાવણુથી કોટિ ઘણા રાજે દશરથસુત જે ભૂપ રે ૩૦
ઇંદ્રે આ શોભા અતિ કીધી, વાનર કહે છે એમ રે,
રાવણુ મુઓ હવે રામ જીતશે, લેઇ જાશે સીતા ક્ષેમ રે. ૩૧
ગંધર્વ ગંધર્વ સાથે વઢે રે, તેમ રાવણુ ને રામ રે,
દેવ દેવ સઘાતે બાને, તેમ સમોવડ સંગ્રામ રે ૩૨
જે જે તીક્ષણુ આયુધ મૂકે, રામ તે ભાગી નાખે રે,
રાવણે તીર વરસાવ્યા વસમા, કો કોને નવ સાખે રે. ૩૩
સર્પ સરીખા માર્યા શરીરે, ઉબાડિયા જાણે એહ રે;
રામતણો તે તીરે કીધો, સહુના સરખો દેહ રે ૩૪
ભાંજ્યો રથ અશ્વ ચાર હણિયા, માતલિ પાડયો ભોમ રે,
અમરગણુ સહુ દુઃખ પામિયા, ચઢયો ઉકાટો રોમ રે ૩૫
રામચંદ્ર રથ ભાગ્યો જાણી, શોક કરે અપાર રે,
જાણે રાવણ રાહુ રામ સોમ ગ્રહે, દુઃખ ધરે હરિ તેહાર રે ૩૬
રામ વિકળ દેખી સુગ્રીવ આદિ, શોક ધરે વિભીષણ ભ્રાત રે,

---

૨૪ ઇંદીવર—કાળુ કમળ ૨૮ સીતા ઇ૦—સીતાને લેઇને અયોધ્યા ગયાના (જવાના) (કથન) પ્રમાણુ કરો—અયોધ્યા જવુ તો સીતા લેઇને જવુ, એ વાત પ્રમાણુ કરો ૩૪ રામતણો ઇ૦—અર્થાત્ એટલા બધા તીર રામના શરીરમા લાગ્યા કે તેથી જાણે કવચ પેહેર્યું હોય તેવો દેહ દેખાવા લાગ્યો

લક્ષ્મણ હનુમત રૂદન કરેછે, રખે કરે એ ઘાત રે. ૩૭
ભૂ કંપે ને શોણિત વરસે, જાણિયે હોય ઉલ્કાપાત રે;
મૈનાક સરખો શોભે રાવણ, હઠે હણે વિખ્યાત રે ૩૮
રામે વેર સભાર્યું પૂરૂ, વળી થયા સાવધાન રે;
ભ્રમર ચઢાવી રક્ત નેત્ર થયા, કાળાગ્નિ કોટિ સમાન રે. ૩૯
અપશુકન થાયે રાવણને, બોલે સસા શિયાળ રે,
ખરના નાદ સુણાયે સમળા, જાણે કોપ્યો કાળ રે. ૪૦
રામ એણે એણીપેરે ત્યારે, જાણે પ્રલય કાળે મરણપાળ રે;
રાજા રાવણ મનમા કોપ્યો, દીઠા દીનદયાળ રે. ૪૧
દેવે દીનબંધ તે દીઠા, ક્રોધ ચઢ્યો છે ગાઢો રે,
ઘણા દા'ડાનું વેર વાળવાનો, દીસે છે આજનો દાડો રે. ૪૨
પન્નગ ઉરગ યક્ષ તે જુએ, મડાણો સંગ્રામ રે,
દેવ જય બોલે તેણીવેળા, ધન્ય ધન્ય શ્રીરામ રે ૪૩
ધન્ય ધન્ય રે રાવણ રાજા, એમ અસુર તે બોલે રે,
મહા ભયકર યુદ્ધ મડાણુ, સિંહ શાર્દૂલ તોલે રે ૪૪
રાક્ષસ જય રાવણનો વાન્છે, વાનર જાણે જીતે રામ રે,
અન્યો અન્યે અસ્ત્રે વઢિયા, સેનાપતિ ને સ્વામ રે. ૪૫
નિશાચરનાથે હાથે લીધુ, ત્રિશૂળ તીક્ષણ તીનું રે,
અનેક અમર તેણે સહાર્યા, તેને રાખે બીનું રે. ૪૬
અજવાળુ થયુ અતિ તેણે, વીજ સરીખુ રાજે રે,
રામ સામું સુસવતું નાખ્યુ, તવ તીર માર્યાં મહારાજે રે ૪૭
તીર વાગ્યા ને ત્રિશૂળ ભાગ્યુ, કોપ્યો નિશાચર નાથ રે,
તેથી ત્રિશૂળ બમણુ કાઢ્યુ, હણવાને રઘુનાથ રે. ૪૮
હવે રામને મારૂં યતે, સુગ્રીવ લક્ષ્મણ સંગ રે;
એમ કહીને ગાઢે ગાજ્યો, મનમાં આણી રંગ રે ૪૯
આજ મરૂં કે મારૂં એને, જો તે પાકું નીવેડો રે,
માણસ પાજ બાંધીને આવ્યો, લીધો એણે કેડો રે. ૫૦

---

૪૧ પ્રણતપાલ—શરણ રૂદ. ૪૦. પન્નગ—સર્પ દેવ. ઉરગ—સર્પની એક જાતિના દેવ. ૫૦ નીવેડો પાકુ—ફેંસલ કરી નાખુ

કડવું ૪૧ મું

રાગ સામેરી આડો તાળ

રામજીએ સાગ મેલી, ઇંદ્રે મોકલી'તી પ્રેમે,
માતલિ સારથિ સંઘાતે, જડી જુક્તે હેમે ૧
ઘંટ ઘુઘરા ઘમઘમે, સૂરજ કોટિ સમાન;
રાવણે તે શૂળ નાખ્યું, સાગ નાખી ભગવાન ૨
અજવાળું અતિશે થયું, સરખા બેના તેજ,
ત્રિશૂળ ભાગ્યું સાગ ભાગી, રામ પામ્યા હેજ. ૩
રામે બાણ તે મારિયા, ત્રણ તે લલાટ,
ત્રણ માર્યાં હૃદે માહે, પામ્યો તે ઉચ્ચાટ ૪
શોણિત ચાલે અતિ ઘણું, થરથર ધ્રુજે દેહ;
પૂછડે જાણે સાપ ચાંપ્યો, એમ ક્રોધ્યો તેહ ૫
ચાપ ગ્રહીને બાણ માર્યાં, રામને ઢાંક્યા ઘણુ,
રામ બાણ મૂકે ઘણા, અન્યો અન્ય જાણે હું હણું ૬
પછે રાવણને ચઢીરે, મનમાહે રીસ,
એકે બાણે હૃદયે મારી, ભેદિયા શ્રીજગદીશ. ૭
હૈયામાહે સાલે છે, રામને તે તીર;
કાઢી કટ રાવણ સામા, ચાલ્યા પાડી રીર. ૮
રાવણકેરા અશ્વ માર્યાં, ચાર મેલી બાણ,
ધ્વજા દંડ તે ભાજિયા ને, ઉચર્યા મુખ વાણ ૯
આજ રાવણ તારો, નિરધાર આણું અંત,
સીતા નારી હરી મારી, વિમાસ્યુ નહિ ચિત ૧૦
પરાક્રમ તેં એ કર્યું કપટી, મૃગ મામો તું જોગી થયો,
અમો એકે આશ્રમ નો'તા, ચૌર કર્મ કરી ગયો. ૧૧
એમ છતા આશ્રમે આવત, તો વારૂ તુ યોધ;
છેતરી ગયો એકલી, થાશો તેણે નિષેધ. ૧૨
નાથ વોણી નાર એકલી, હરચે જશ ન હોય,
આજ અસ્ત્રે હાર મારૂ, વેર વાળુ સોય ૧૩

---

૮ ચાર–'ચારૂ' પ્ર ૧–૨ ૧૨ નિષેધ–અર્થાત્ જગતમાથી તારો નિષેધ થશે–તું જીવીશ નહિ 'નિષોધ' પ્ર ૧ લી.

એમ કહીને કૌશલ્યાસુતે, કરી ગાઢે હાક;
રાવણ સરવે ફરતું દેખે, જાણે પ્રજાપતિનું ચાક. ૧૪
રે રે રાવણ આજ આવ્યો, મૂઢ મરવા માંડ;
એક સીતા આણ્યે થઇ, અનેક રાક્ષસી રાંડ ! ૧૫
કુંભકર્ણ માર્યો ભાઇ તારો, ઇંદ્રિજિત આદે સુત ઘણા;
પ્રધાન પ્રાણથકી જે વા'લા, મનોહર માર્યા ઘણા. ૧૬
હવે બાણે દશે મસ્તક, પાડું પૃથ્વીમાંય;
સીતા લાવ્યાતણું ફળ રે, આજ પામીશ આંય. ૧૭
એમ ભાખી ક્રોધ રાખી, નાખિયાં બહુ બાણ;
અનેકપેરે બળે બુદ્ધિએ, શર કરે સંધાણ. ૧૮
હૈયું ભારિયું માન ઉતરિયું, સરિયું સુરનું કાજ;
થરથર ધ્રુજે અતિ અમૂઝે સૂઝે નહિ કાંઈ સાજ. ૧૯
સારથિયે રાવણનું દીઠું, બાણે શિથિલ શરીર;
રથ તેણે પાછો વાળ્યો, નયણે ચાલે નીર. ૨૦
બળે બમણે મારિયું, સુંદરશ્યામ બળવાન;
નાસતે વાનર ગાજ્યા, કહ્યું બલા શ્રીભગવાન. ૨૧
હવે રાવણ વધારશે, નાઠો થઇ નિરોલ;
નિશાચરનાથે સાંભળ્યો, તે વાનર કેરો બોલ. ૨૨
સારથી પ્રત્યે એ કહેછે, રથ વાળ્યો શા માટ ?
મૂઢ મુજને વિના પુછ્યે, વાળિયો કાં ડાટ ? ૨૩
દેવ દાનવ વિદ્યાધરથી, દીધી નહોતી પૂઠ;
વાનર રીંછે માનુષ્ય મારે, એની બેઠી મૂઠ. ૨૪
સહુ મુજથી ધ્રુજતું, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ;
મારો રથ તેં પાછો વાળ્યો, કાળનો હું કાળ. ૨૫
લજ્જા જાએ માહરી, વાળ્ય પાછો રથ;
સારથી કહે સાંભળોજી, રાય તમે સમરથ. ૨૬
મૂઢ નહિ હું સ્નેહ રહિત નહિ, નહિ હું અજાણ;
વિકળ દેખી રથ પાછો, વાળ્યો મેં નિવારણ. ૨૭

---

૧૪. પ્રજાપતિનું–કુંભારનું. ૨૪. એની મૂઠ બેઠી–એણે મને મૂઠ મા-
રી તે લાગી. અથવા મૂઠરૂપી કલંક લાગ્યું.

સમય જોઈને મેં વિમાસ્યુ, વિસામો રાય ખાય,
સારથી સમય ન ઓળખે તો, હસારત અતિ થાય. ૨૮
હવે કહો તો ઘેર જઈએ, કહો તો રામને પાસ;
આજ્ઞા આપો તે કરૂં છું, હું તમારો દાસ. ૨૯
રાવણ તેના સુણી વાયક, અતિ થયો રળિયાત;
રામ પાસે રથ ખેડો, હું કહું વિખ્યાત. ૩૦
કહેતા ખેન એ રથ ખેડ્યો, જ્યાંકણ જગદાધાર;
આવતો દીઠો નાથ નિશાચર, સ્વામી દેવ સુરાર. ૩૧
ઈંદ્રે રથ મોકલ્યો છે જે, સૂત માતલિ સાથ;
તે પ્રત્યે સારે ઉચર્યા, સમર્થ શ્રીરઘુનાથ. ૩૨
માતલિ તુ અવલોકે, આવિયો રાવણ રાય,
અગ્રે કરીને તાહરે, આજ એ જીતાય ૩૩
ઇદ્રનો તુ સારથી, જાણે સર્વ પ્રયોગ;
સીતાહરણ કર્યાતણો, પો'ચાડીએ તો ભોગ ૩૪
આડે પાસે રથ ખેડો, એને ભાજું આજ,
તુજપકી સરે સહી રે, વીર મારૂ કાજ. ૩૫
માતલિએ રથ હાકયો, ગ્રહી સુક્તે રાશ;
રાવણનો રથ બાણે વેધ્યો, સમરથ શ્રીઅવિનાશ. ૩૬
રાવણને તે રીસ ચઢી, જાણે પૂઠે ચાપ્યો સર્પ,
ધનુષ્ય લેઇને હુ રામનો, આજ ઉતારૂં દર્પ. ૩૭
કાયા ધ્રુજે કાઇ ન સુઝે, તામ્ર થયા લોચન,
ધનુષ્ય ફાળી બાણ મૂકે, જ્યાકણ જગજીવન ૩૮
રામે ધનુષ્ય પાણ લીધુ, ઈંદ્રે મોકલ્યુ'તુ જેહ,
બાણ તેણે સાધીને, રાવણનો વેધ્યો દેહ ૩૯
માહોમાહે યુદ્ધ ચાલ્યું જાણે માતા માતગ,
અસ્ત્રે કરી એકએકના, અત્યત ભાજે અગ ૪૦
દેવ ઋષિ યક્ષ મુનિ આવ્યા, વિદ્યાધર કિંનર ઘણા;
ગધર્વ અપ્સરા આવિયા, આથડે છે બે જણા ૪૧

---

૩૭ પૂઠે-પૂછડે ૩૮ તામ્ર-રાતા. ફાળી—અફાળીને—પણછનો ટંકાર કરીને ૪૦ માતા—મત્ત માતગ—હાથી. ૪૧ વિદ્યાધર-દેવની એક જાતિ. કિન્નર-દેવની એક જાતિ

સપુબાધની વિદ્યા દેખાડે, અસ્ત્રે અસ્ત્ર અથડાય;
તારાખા સરખા તેજ ઝગકે, નાદ અતિશે થાય. ૪૨
આકાશ તે તો આચ્છાદ્યું, એમ મેલ્યા શસ્ત્ર;
પાર કહી શકે નહિ, અનેક વિધિના અસ્ત્ર. ૪૩
રામના તો જય અર્થે, રાવણને ઉત્પાત;
રથ ઉપર રૂધિરના વરસે, આભીને વરસાત. ૪૪
વટોળ રથ સમીપે આવ્યો, રાહુ રથ ઉપર ભમે;
લંકા દીસે રૂધિર વરણી, રાવણ રણમાં રહી શમે! ૪૫
સંધ્યા થઇને દીસે એવાં, શબ સરખાં થયાં મુખ;
રથ સમીપે અપશુકન દેખી, રાક્ષસ પામ્યા દુઃખ. ૪૬
ધરા ધ્રુજે દિનકરકેરાં, કિરણ દેખી પ્રીત;
કંક શિયાળ અતિ બિહાવે, થઇ રહ્યું ભયભીત. ૪૭
ધ્વજાદંડે કાગ બેસે વિપરીત વાયે પવન;
અંગ દક્ષિણ ધ્રુજિયાં, ફરકયાં તે લોચન. ૪૮
રાવણ જાણે બળી લંકા, મુઓ સર્વ પરિવાર;
હવે હું તો હણાઇશ, મારે કો નથી સંસાર. ૪૯
મનુષ મુજને મારશે, બ્રહ્માએ કહ્યું'તું જેહ;
વચન તેનું ન હોયે મિથ્યા, એનો શો સંદેહ. ૫૦

કડવું ૪૨ મું.

રાગ જીતમાન.

અકાળે ગાજે ઘન, દીસે નિશા સરખો દિન,
વીજ વસમી ઝબૂકે, અધર રાયના સૂકે. ૧
આડા ઉતરે બિડાલ, કંકે પ્રહાર કર્યાં ભાલ,
ઠાકરા ધેનુ ઉડે, તે વાયે લાગ્યાં મુંડે. ૨
એવા અપશુકન અનેક, તે કે'તાં નાવે વિવેક;
પરમ શુકન રામને થાય, જેવા શાસ્ત્રોક્ત કહેવાય. ૩

---

૪૫. રાહુ-'ગ્રહ' પ્ર ૨-૪ શમે-મૃત્યુ પામે! ૪૭. પ્રીત-પ્રીત ધરીને.
૨ કંકે-કંક પક્ષીએ. મુંડે-મોંડે.

શુકન દીઠા રઘુનાથે, તવ બાણ સાધિયું હાથે;
બળ થયું દીસે વિશેષ, દીસે છે વાર્ વેશ. ૪
ધનુષ્યે કરી સંધાણ, માર્યાં સહસ્ર ત્રણ તે બાણ;
ધ્વજાદંડ કર્યો ચૂર્ણ, રથ ભાંજિયો પૂર્ણ. ૫
રાવણને ચઢયો રોષ, કરવા લાગ્યો દિલ શોષ;
હવે ભાંજુ એનો રથ, તો હું રાવણ સમરથ. ૬
માર્યાં મોટાં તીર, રામજીને અશ્વતણે શરીર;
તે બી'ન્યા નહિ લગાર, વાગ્યા ગાઢા પ્રહાર. ૭
જાતવંત તે એવા, જેણે કરી ઇંદ્રની સેવા;
રાજા રાવણ તે જુએ, અશ્વ દીસે એ સુએ. ૮
રથ બીજે પછે બેઠો, રોષ મનમાં પેઠો;
ઘોડા એના હણાય, હવે વેધુ રામની કાય. ૯
પછે માર્યાં તીર અપાર, એક હાથે મૂસળના માર;
એક હાથે અસ્ત્ર વરસાવે, એક મુખે ત્યાં ગાવે. ૧૦
એક મુખે ત્યાં રૂએ, એક મુખે તો સામું જુએ;
એમ એક મુખે મુઝાવે, બળિયાને તે બિહાવે. ૧૧
ભોગળ ભાલા મારે, અતિશે ખડ્ગે વિદારે;
થાય બાણતણા વરસાત, તેણે અંબર છાયું વિખ્યાત. ૧૨
રામે કહ્યું એને હણીશ, તમો મારો બીજા રીસ;
બીજા લાજે જોધ, તેને વળગ્યા વાનર ક્રોધ. ૧૩
એક રાક્ષસ એક પ્લવંગ, તે વળગ્યા અંગે અંગ;
અડગ ગજ જેવા દીસે, કહે અન્યોઅન્ય વધીશે. ૧૪
મારે ત્રાડે ને પછાડે, વાનરડા રે વિદારે;
વાનરે રાક્ષસ માર્યા, કાંઈ રહ્યા હતા તે સુવાર્યા. ૧૫
પછે રથે રથ અથડાવે, અતિ ધ્વજાદંડ અડકાવે;
અશ્વ સામા અશ્વ વઢિયા, તવં રાઘવ વા'રે ચઢિયા. ૧૬
ચાર બાણે વેધ્યા ચાર, પાછે પગે ઠેલાણા તેહાર;
કળા કરી બેહુએ બો'ળી, ધનુષ્ય મોટાં મહા ફોળી. ૧૭

૭. રામજીને અશ્વતણે-'રામજીતણે' પ્ર. ૧ લી. ૧૦. એક હાથે અ-
સ્ત્ર 'એક બાણે ચત્ર' પ્ર. ૧ લી. ૧૩. રીસ-રીસે. ૧૪. વધીશે-વધ કરીશું.

દેવ સિદ્ધ ઋષિ વિમાસે, પડિયા તે ત્યા સામે,
સરખુ પરાક્રમ જાણી, ચિંતા મનમા આણી ૧૮
રખે એ ન હણાય, તમો છો મોટા રાય,
પ્રેરે લક્ષ્મણ ભાય, સુગ્રીવ કહે ઉપાય ૧૯
વિભીષણ હનુમંત કે'છે, લક્ષ્મણ શ્રવણે સહુ ગ્રહે છે,
રામને કહિયે જે પાડો, હવે વાર કા સ્વામી લગાડો ૨૦
લક્ષ્મણ આગળ કરિયો, પૂઠે સાથ સહુ પરવરિયો,
શોભે જોડયા હાથ, સાંભળો શ્રીરઘુનાથ ૨૧
આ સાથ સહુ કહે વાણી, સાંભળો સારંગપાણિ,
હવે મારો રાવણ રાજા, તારા સાથ માહે સહુ સાજા ૨૨
એના ત્રણ ભાગના પડિયા એક ભાગ રહ્યા તે મડિયા,
હવે હણો એને અવિનાશ, પછે પામે પરબ્રહ્મ શ્વાસ ૨૩
લીલા ધણીએ કીધી તમો શોભા મોટી લીધી,
હવે મારો પાડો સ્વામી તમો છો અંતરજામી ૨૪
રામ થયા રળિયાત, વારૂ કહ્યું તેં ભ્રાત,
મારા મનની કહી વાત, સોળ બાણ ગ્રહ્યા વિખ્યાત ૨૫

આડોતાલ

એક બાણે રાવણનુ રે, પણછ કીધુ છેદ,
તે બાણે ધનુષ્ય ભાગ્યુ કરી બારે ભેદ ૨૬
ધનુષ્ય બીજુ ધર્યું દશશિર, તવ હરખ્યા રઘુનાથ,
ચારે તીરે અશ્વચારે, મારિયા તે સાથ ૨૭
છઠુંબાણ તે કાઢિયુ, અર્ધચંદ્ર વિશાળ,
હૃદે તેણે ભેદિયુ, જાણિયે પેઠો વ્યાળ ૨૮
સાતમે ત્યા સાગ ભાગી, મુકુટ કીધો ચૂર,
આઠમે અવનિ પડયો તે, અડવડીને દૂર ૨૯
એક મસ્તક ઉખેડયુ, મુકુટ કુંડળ યુક્ત,
તીર ત્રેણે ત્રણ શિર તે, ભૂમિ પડિયા ઉક્ત ૩૦
ષટ્ મસ્તક નિરખિયા, ને રામને ચઢી રીસ,
પાંચ બાણ તે પરમ તીખા, મારિયા જગદીશ ૩૧

૨૩ મડિયા—મડા જેવા,

કોપે કરીને મેલિયાં રે, સમો જોઇને સંચ;
મનોહર મસ્તક તેહનાં રે, પાડિયાં તે પંચ. ૩૨
શીશ પાડયું સારથીનું, મસ્તક પાડયાં બોમ;
રથ ભાંજ્યું લોપું એને, ચડચો ઉકાંટો રોમ. ૩૩
સાંગ લીધી હાથમાહે, વેગે રાક્ષસ રાય;
વજ્ર સરીખી વીજ સરીખી, શોભાથી કહેવાય. ૩૪
નાખવાને આંગમી રે, રામ ઉપર સોય;
આડે પાસે લક્ષ્મણ આવ્યો, અમરગણ તે જોય. ૩૫
સરલે કરી સાંસતી, લક્ષ્મણે તેણે ઠાર;
દશ શર હદેમાં માર્યાં, સૌમિત્રે તે વાર. ૩૬
રાવણે તે સાંગ નાખી, લક્ષ્મણ ઉપર કોપ;
આવતી તે કડકા કરીને, કીધો તેનો લોપ. ૩૭
અસ્ત્ર માર્યાં અનેક વિધનાં, ક્રોધ કરીને શેષ;
શાલ તાલ તમાલ મારે, વાનરા વિશેષ. ૩૮
હંસ મધ્યે કાગ પડિયો, તેમ દીસે તેહ;
કાઇ પાષાણ ઈટ મારી, કર્યાં જર્જર દેહ. ૩૯
મૂર્છા ખાઇને મહી પડચો, વાનરે માર્યો માર;
એક મુહૂર્તે સાન વળી, ઉઠિયો નિરધાર. ૪૦
રામ સનમુખ રહ્યો ઊભો, રૂધિર ચાલે અંગ;
વળતી કહે રાઘવજી, હવે કરો એનો ભંગ. ૪૧
અગસ્ત્યે આવતાં આપ્યું, ધનુષ્ય જેહ પ્રચંડ;
દેહ એનો બ્રહ્માસ્ત્ર મેલી, કરોને શતખંડ. ૪૨
અવસર એનો સાચવો, અસુર થાય છે રામ;
જે અરથે તમો અવતર્યા, તે કરો વહાલા કામ. ૪૩
માતલિનાં સુણી વાયક, રામ થયા પ્રસન્ન;
રથ પાસે હકાવ્યો, કરવા કારણ કદન. ૪૪
કહે માતલિ એહ અરથે, વિધાતાએ નિર્મ્યું બાણ;
અસ્ત્ર બ્રહ્માએ આપિયું, નિર્ઝરકેરે પાણ. ૪૫
પીંછા વિષે પવન એને, ફળ વિષે અર્ક ને અગન;

૩૩. લોપું એને–'લાપું નાગ્યું' એવો પાઠ છે. ૪૫. નિર્ઝર-દેવ.

આકાશમા શરીર શરનુ, જાણે મેરૂ સરખુ પ્રજ્ઞ. ૪૬
સિંધુ વિષે જેમ વરૂણ વાસે, ત્રીજુ તો કુબેર,
તેજમા જાણે કોટિ તરણિ હેમે રચ્યુ ચોફેર ૪૭
કાળાગ્નિ જાણે ધૂમ્રમય, રથ ગજ પાડે જોધ,
દ્વાર ભોગળ પર્વત ભાજે, દુષ્ટ મારે શોધ ૪૮
સોહામણું શોણિત સિંચ્યુ, બીહે રાક્ષસ કાગ,
યમરૂપ સરખુ જાણિયે, મારે મરમે લાગ ૪૯
રઘુવશનો ભય નાશ કરે, વાનરને કલ્યાણ,
મેલ્યા પૂઠે નાદ થાયે, નિશાચરની હાણ ૫૦

કડવુ ૪૩ મુ.

રાગ મારૂ જીતમાન

શત્રુતણી કરે કીર્તિ નાશ, વેદ મત્રે (મંત્રને) કરે પ્રકાશ,
પછે રાવણનું મસ્તક પાડો, પાપી પ્રાણી નાખો આડો ૧
તમને શીખામણ શી દીજે, વેગે એ તો કારજ કીજે,
સુણી માતલિકેરી વાણ, વેદમત્ર ભણી સાધ્યુ બાણ ૨
અતિ તાણ્યુ તે આકર્ણાંત, મેલ્યુ તે તો દેવ અનત,
નખ દત થયા તેના કાળા મૃત્યુ કાળકેરા જાણે બાળા. ૩
હ્રદે આવીને વાગ્યુ બાણ ઉર ફાડી ગયુ લીધા પ્રાણ,
પગ ધસડીને પડિયો ત્યાય ગયુ તીર મેદિની માય ૪
હાથમાથી ધનુષ્ય પડ્યુ ત્યારે, પ્રાણ નીસરી ગયા જ્યારે;
પડ્યો પેખે રાક્ષસસ્વામી, નાઠા નિશાચર ખેદ તે પામી ૫
દશોદિશે તે નાઠા જાય, થર થર અતિશે કાંપે કાય
ઇદ્રે વૃત્રાસુરને માર્યો, તેમ રામે રાવણને વિડાર્યો ૬
વાનર અતિશે થયા પ્રસન્ન, ધન્ય ધન્ય કહ્યુ જગજીવન
અમર સ્તુતિ કરે અપાર, દેવે દુદભિ વાવા સાર ૭

---

૪૬ ફળ વિષે—બાણના ફળમા—ભાલોડામા અર્ક—સૂર્ય. અગ્ન—અગ્નિ દેવ પ્રજ્ઞ—જ્ઞાનવાન અથવા હે જ્ઞાની! ૪૭ ત્રીજુ ૪૦—ત્રીજું રૂપક કહું તો તે શર જાણે કુબેર સરખુ બળની સમૃદ્ધિવાળુ હતુ તરણિ—સૂર્ય ૪૮ કાગ —રાક્ષસ રૂપી કાગડા ૩ મૃત્યુ ઇ૦—"મૃત્યુકાળકેરાજેબાળા' પ્ર ૧ લી

અને કરી પુષ્પની વૃષ્ટ, સ્વામી ટાળ્યું સહુનું કષ્ટ;
તમો વિના રાવણને કોણ મારે, જે આગળ જગત તો હારે. ૮
બ્રહ્માનો બોલ તમો થાપ્યો, માનુષ થઇ આતંક કરે આપ્યો;
અતિશે ઉત્તમ મારૂત વાય, પડી જય રાવણની કાય. ૯
દિશા સઘળીએ ઉત્તમ દીસે, નાસે નિશાચર દંત પીસે;
લંકામાં ઉતરતા ત્રાહા, રામતણો ભય આણી નાહા. ૧૦
તેગ તેમ વાનર કેડો લેછે, નદી શોણિતની પૂર વે'છે;
પડયા ગજરથ અશ્વને પાળા, માહે જાણે પર્વત કાળા. ૧૧
ઉંટ વેસરના ન આવે પાર, જમસદન એ જાણે દ્વાર;
મસ્તક મીન અસ્થિની પાળ, ત્યાં વાનર ચાલે વિકરાળ ૧૨
રણભૂમિ તે શોધન કીધી, રામે સહુને આશિષ દીધી;
વિભીષણ ત્યારે પસ્તાય, માર્યો મેં તો રાવણરાય. ૧૩
એમ કહી આલિંગન દીધું, હવે સહુનું કારજ સિધ્યું;
માહોમાહે સહુએ મળિયા, એક એકમાં વાનર ભળિયા. ૧૪
સુગ્રીવ અંગદ હનુમંત હાથી, લક્ષ્મણ ને વિભીષણ સાથી;
નળ નીલ ને જાંબવાન, માહોમાહે મળ્યા મતિમાન. ૧૫
મહાબળિયાને પૂછે મર્મ, કહો કેવું થયુ પ્રાક્રમ;
એક એકને ઉપમા આપે, એ થયું સર્વ રામપ્રતાપે. ૧૬
આદિપુરૂષ અવતર્યા એહ, બ્રહ્મા અજે માનુષદેહ;
સહુ રામને દેછે આશ, વિભીષણ આવ્યો રાવણ પાસ. ૧૭
પડયો પેખ્યો પોતાનો વીર, આવ્યાં નયણે ત્યારે નીર;
પડયો આમ કાં મારા ભ્રાત, ઉઠો તો કીજીએ વાત. ૧૮
મસ્તક દશ અળગાં દીસે, તારે વિરહે તો મરીશે;
સમાચાર ભાભીને જાશે, ત્યારે ત્યા મેં કેમ ખમાશે. ૧૯
સભા માહેલી શોભા જોતા, આજ આમ મેલ્યાં કા રોતાં?
તું ભાગા બી'તા સર્વે જન, આ યુક્ત રહે કેમ મારૂં મન. ૨૦
તું પોઢતો પર્યંક પ્રેમે, આજ ભૂમિ પડયો કાં એમે;
મારો બોલ ન માન્યો ભાઇ, તો તો સર્વે તજી સગાઈ. ૨૧
હું ગયો રામને ચરણ, તેણે તું પમાડયો મરણ;
કેટલુ વખાણુ કીજે તારૂં, કહ્યુ કર્યું નહિ તેં મારૂં. ૨૨
તુ વૈશ્વાનર પાણી રામ, તેણે તુ ઓલવિયો સ્વામ;

વૃક્ષ રાનાગુરૂપી પટ્યો વિશાળ, ધીરજ તે તેનાપ્રવાળ, ૨૩
ફળી તપ હઠ તે ફૂલ, સુરમૂળ તે અતિ અમૂલ,
એવો વૃક્ષ અનુપમ રાય, પાડ્યો રામઋષિએ વાય. ૨૪
રામમિટ તું માર્યો નાગ, રામ કોડી ને તુ સાગ,
શો એ યોધતણો તેં રાખ્યો ધર્મ, ભાઇ માર્યો ભુંડા કર્મ ૨૫

કડવું ૪૪ મું.

રાગ વેરાડી

વીર વિભીષણ પડિયો મહી, રાવણ રાવણ વાણી કહી,
શક્યો નહિ વિરહ તે સહી, રામચંદ્ર ત્યા આવ્યા વહી ૧
વિભીષણને ચાપ્યો હદે, રાઘવજી તે વાણી વદે,
તું રદન કરે શે મદે, એ મુઓ તે સહુનેસદે ૨
જક્તકેરો કટક એહ, સનમુખ વઢ્યો ન નાઠો જેહ,
ક્ષત્રીથી તો અધિકો તેહ, નવ એણે નસાડ્યો દેહ ૩
કાયર થયો નહિ રે લગાર, અંત લગે આથડ્યો નિરધાર,
એણે ભોગવ્યા ભોગ અપાર, એવો હુઓ ન હોશે જુઝાર ૪
રામવચને મન આવ્યુ હાર, વિભીષણનુ તેણીવાર,
ધન્ય ધન્ય પ્રભુ પ્રાણ આધાર, તમો કહ્યું તે સઘુ સાર ૫
એવો સનમુખ કો નવ રહે, તીર તમારા એહજ સહે,
(એ) ભાઇ મારે મુજને દહે, વિભીષણ રામને કહે ૬
ઘણું ઘણું શું કહીએ કથી, કોથી કદીએ ભાગ્યો નથી,
તમો આજ માર્યો મદ મથી, રથિ માહે હુતો મા'રથિ
અમર માત્ર નાસતા ઘણું, ચઢતું જદા કટક એતણું,
જાણતો જે (હુ) જગતને હણું, શા શા ગુણ એના હુ ભણું ૮
જો આજ્ઞા આપો રામ, કરૂ દહનકેરૂં હું કામ,
મસ્તક ધડ કીજે એમ ઠામ, તજી પ્રેતગત ત્યા રહે નામ ૯
રાઘવ કહે તુ વહેલો થાય, વીરા બાળને તારો ભાય,
એ વાતની કથમ ના કહેવાય, પડ્યા પૂઠે તો વણસે કાય ૧૦

---

૨૩ વૈશ્વાનર—અગ્નિ ૨ સદે—માફક આવે—અનુકૂળ છે ૪. જુઝાર—રણમા ઝૂઝનારો

ઐાર કુળ તમારે રીત, ને સર્વે કરો દહનની નીત
રાગ જાણી રામે કરી ચિંત, પૂરવ ની અમારી પ્રીત ૧૧
લખમા રાક્ષસ પરવર્યા, નાહા બી'તા રૂધિરે ભર્યા,
ગવણને ઘેર જઇ ઉચર્યા, સકુટુંબ રામે માર્યા ખરા ૧૨

દોહગ.

મેનકકેરા વચન સાભળી, મળી એકઠી નાર રે,
એમ કહેછે રાજા રાવણ ખાય નહિ ત્યા હાર રે ૧૩
કૈકસી માતા રાવણની, શૂર્પણખા તે ભગિની રે,
સઉએ તે તો રૂએ ફૂટે, ચતુરા તે ચદ્રવદની રે ૧૪
મદોદરીએ રનમમાહે, પડતા દીઠા શણગાર રે,
તે રૂરણ કરતામા જઈ કહ્યુ મુઓ તુજ ભરતાર રે ૧૫
કહેતા ખેવ તે પડી મેદિની, જાણે વાઢી વેની રે,
પ્રીત તજી પિયુજી પધાર્યા, આજ એકલી મેલી રે ૧૬
એક કહે એ મરે નહિ રે, માન્યાની નથી વાત રે,
પાર ત્યા જોવાને જઇએ, કેમ થયા ભૂપાત રે ૧૭
કો કહે ન મરે કો કહે મુઓ, જોવા આવી નારી સાથ રે,
મેરે વળગીને કરગરતી'તી, હૈયા કૂટે હાથ રે ૧૮
મદોદરી આદે સુદરી, અવર નાર બહુ ટોળે રે,
નગર તજીને રણમા આવ્યા પોતાનો પતિ ખોળે રે ૧૯
હામ હામ તે યોધ પડ્યા છે, કુવર ને પરધાન રે,
જોતા જોતા આવ્યા સહુએ, પડિયો જ્યા રાજાન રે ૨૦
અજનાચળપર્વત શો પડિયો અવલોક્યો તે ગય રે,
મસ્તક અળગા અગ ન વળગ્યા, હામ હામ બહુ ઘાવ રે ૨૧
સ્વામીજી શામાટે સૂતા, ઉત્તર આપો આજ રે,
નખ કોયે નવ દેખતુ તે, અહીં આવ્યા લોપી લાજ રે ૨૨
શણગાર સોનાના આપો અમો પેરીએ અગે રે
સોડી આલિંગન દ્યો અગે રમાડોને રગે રે ૨૩
જઇને કોએક કઠે વળગી, અળગી તે નવ થાય રે,
કોએક સ્તનને તળામે છે, પેટેની પ્રીતે પાય રે ૨૪
કોએક મસ્તક ગ્રહી હાથમા, ગાલ કરે ચુમન રે,
કોએક નારી ચરણે લાગી, ઉકોળી ગર્જન રે ૨૫

એક કેહે આવો ઘેર મારે, આજ વારો હુતો રે;
ઘણે દિવસે આશા પો'ચત, તે આમ ક્યાં સૂતો રે. ૨૬
સર્વ રિદ્ધિસ્વામી અંતરજામી, પામ્યા ગત કાં આવી રે;
શોકસિંધુ માંહે બૂડતાં, તમોજ બાંહે સા'વી રે. ૨૭
કામિની કાલાવાલા કરતી, ઉપર પડતી અનેક રે;
માતા ભગિની સખી સાહેલી, આશપાશ પડી અનેક રે. ૨૮
મંદોદરી આદે બહુ નારી, કે'તાં ન આવે પાર રે;
શોકે સર્વ ઉપર સર્વ સૂતાં, વસ્ત્ર ભૂષણ નહિ હાર રે. ૨૯
વિભીષણ દે આશ્વાસના, ભાભીને ઊઠાડે રે;
હનાર હોય તે ન હોય પાછું, એમ કાં ચઢ્યાં આડે રે. ૩૦
વૃક્ષવિના જેમ લતા ન શોભે, ચંદ્રવિના તો રાત રે;
તેમ રાવણવિણ વરવી દીસે, નારી અસંખ્યાત રે. ૩૧
એક કહે સીતાને બાળો, રાવણની સઘાત રે;
એ નિમિત એનો દેહ પડિયો, રાક્ષસની કાળરાત રે. ૩૨

શોક સોહામણી ધાત.

મંદોદરી કહે "નાથજી રે, ઉઠોને એક વાર રે;
વિરહિણી હું તો વલવલું રે, સાદ કરો કહી નાર રે. ૩૩
ઊઠો મારા નાથજી રે, હું અકરમણ અનાથ રે;
ઊભા રહો આવુ સહી રે, પિયુડા તારી સાથ રે. ઊઠો૦ ધ્રુવપદ. ૩૪
કહેતા જે વા'લી ઘણુ રે, તે તો મેલી આમ રે;
આવો આપણ પોઢિયે રે, આગે તે તો ઠામ રે. ઊઠો. ૩૫
ધનદ કનેથી લાવિયા રે, પુષ્પક એહ વિમાન રે;
તપ તીવ્ર તમો કર્યું રે, જીત્યા સુરરાજન રે. ઊઠો. ૩૬
શત્રુ સહુને મારતા રે, કોણે સનમુખ નવ રહેવાય રે;
મિત્રજનને પાળતા રે, કરીને બહુ પસાય રે ઊઠો. ૩૭
પણ કહ્યું કરતા સર્વ મારૂ રે, કર્યું નહિ તો એક રે;
સીતા લાવ્યા રામની રે, એહ કર્યું અવિવેક રે ઊઠો. ૩૮
મસ્તક મુકુટ હીરે જડ્યો રે, નિલાજનશી કાય રે;
એવો કો જોડો નહિ રે, રાણા ને વળી રાય રે. ઊઠો. ૩૯
ભીંજી બેરી ઉચરી રે, મળ્યો માંદલો મંદ રે;

૩૦. એમ ઇ૦-આડાપણું શું કરોછો ? ૩૯. નીલાંજન-કાળું કાજળ

વિભીષણે મરાવિયો રે, મગી ઉપજાવ્યો દ્રહ રે ઉઠો ૪૦
ભેદ કહી બતાવિયું રે, સુંદર લંકા ગામ રે,
કપટી કો તેવો મળ્યો રે, રડવડતો રામ રે. ઉઠો ૪૧
સરજ્યું તે તો એ થયું રે, આપણા કર્મનો વાંક રે,
કોણે છેકાએ નહિ રે, એ વિધાતાનો ટાંકરે ઉઠો ૪૨
વિભીષણ કહે મેં કહ્યું રે, જો આપો રામને સીત રે,
સગા સંબંધી પુત્ર ત્રિયા રે, જીવે એણી રીત રે ઉઠો ૪૩
દેવકન્યા ને નાગણી રે, અનેક અપ્સરા નાર રે;
મંદોદરી તારે સુંદરી રે, તેથી નહિ માનુષી સાર રે ઉઠો ૪૪
મંદોદરી એમ ઉચરી રે, નહિ દિયરનો અપરાધ રે,
એણે એનો ધર્મ સાચવ્યો રે, સૌ થકી એ સાધ રે ઉઠો ૪૫
એને ઉપર મારિયો રે, દીધા માટે બુદ્ધ રે,
પછે રામ પાસે ગયો રે, જાણું છું હું શુદ્ધ રે ઉઠો ૪૬
તુજથી સીતા સુંદર નહિ રે, જર્જર માનુષી દેહ રે,
હું ખેદ કહીંએ પામું નહિ રે, રંગે રમતી નેહ રે ઉઠો ૪૭
દૂષણ તો દેવું નથી રે, લાગ્યા પેલા ભવના પાપ રે,
સદા જાણે આવી હતી રે, શમે નહિ સતાપ રે ઉઠો ૪૮
સુંદર મુખ દશ દીપતા રે, સોનાની સહુના સાર રે,
વીશે ભુજ ગ્રહેતા સદા રે, અનેક તો હથિયાર રે ઉઠો ૪૯
કહીંએ તો નવ દેખિયે રે, બળ્યો મારો અવતાર રે,
ટીટોડીની પેરે ટળવળે રે, આંખે આંસુ ધાર રે ઉઠો ૫૦
થર થર ધ્રૂજે દેહડી રે, ઢળી ધરણી મોઝાર રે,
વા'લા આણા મોકલો રે, હું રહી ન શકું લગાર રે ઉઠો. ૫૧
પ્રાણ જો નવ નીસરે રે, સ્નેહ તો સઘળો ફોક રે,
પડ્યા પેખી હૃદે ફાટે નહિ રે, એ સ્વામીજી શાનો શોક રે ઉઠો ૫૨

---

૪૮. આવી–આવા દુખવાળી

કડવું ૪૫ મું.

તાલ જીતમાન

ગયદાનવથી ઉતપત મારી, પગપ્યો રાવણરાય
દેવ દાનવ યક્ષ વિદ્યાધર, કિન્નર જેના ગુણ ગાય ૧
તેની નારી આજ હુ હારી, અનાથણી થઇ અતિને,
ઊભી થઇને અતિશે ગમા, જટિયા તોડે રીસે ૨
રાવણ આવો રે રાવણ આવો, ઇન્દ્રજિતની કહી માત,
મુજને બોલાવો રે. ધ્રુવપદ. ૩
ગૌહત્યા બ્રહ્મહત્યાથી, મોટુ પાપ એ લાગ્યુ,
સ્વામીવિના મસારજ સૂનો, એવાતનજ ભાગ્યુ. રાવણ આવોરે રાવ૦ ૪
અપુત્રીને પિયુડા પાખે, રે કો પાસે બેસુ ?
વિષ ખાઉં હિમાચળ હીંડુ, કે પાવકમા પેસુ રાવણ ૫
ઉડી તે મુખ જોઇએ કોહોનુ, સર્વે રાક્ષસી થઇ રાડ,
એને પ્રાયે એમજ જોઇએ, સીતા હરી કા માડ ? રાવણ ૬
પરનારી તે વિષ વેલડી, કહેતા કીધુ હર્ણું,
સરજ્યુ ત્યારે તેહ ઉપજ્યુ, લખ્યુ હોયે જેમ મર્ણું રાવણ ૭
મદોદરીને રુદને રોયા, સ્થાવર જંગમ પખી,
ત્રાહે ત્રાહે રામ માર કરો એની, આ વેશે કા નાખી રાવણ ૮
રામ વિભીષણને કહે ભાઇ, ઘેર મોકલો નારી,
એને દુખે વચને દાઝુ, રૂએ ભાભી તારી રાવણ ૯
વળાવી વનિતાને આવો, કહીને પેરે પેર,
આશ્વાસના દેઇને વાળો, કહીએ જાઓ ઘેર. રાવણ ૧૦
દહન દે પછે જ્યેષ્ઠભ્રાતને, વહેનો થા રે વીર,
વદે વિભીષણ વગતો વાણી, સુણિયે શ્યામશરીર રાવણ ૧૧
એને તો દેવ નહિ દઉં, એણે મુજને માર્યો,
મેં કહ્યુ જે સીતા આપિયે, ભાઇ જાણી વાર્યો રાવણ ૧૨
એક છે સતનો દ્વેષી, સતીનો હરનાર,
તેને તો શી પેરે કીજે, સ્વામી અગ્નિસંસ્કાર રાવણ ૧૩
રામ કહેછે રે રે મૂરખ, એ શા વાયક ભાખે

---

૧ ઊડી પ્ર૦–'ઊઠી તે જોયે કોહોની' એવો પાઠ છે

મહાપાપી મૃત પામ્યાકેરૂં, વેર મનમા ગણે. રાવણ ૧૪
જ્યેષ્ઠ ભ્રાત તાતને સ્થાનક, તેને દેન નવ દીજે,
જ્ઞાન માહે જે શાન હોયે, સરકાર તેનો કીજે. રાવણ. ૧૫
અનાથ પ્રેતનું કારજ કીધે, હોયે અતિશે ધર્મ,.
તો ભાઇને નહિ બાળો કયમ, જોને વિચારી મર્મ. રાવણ. ૧૬
વિભીષણે મનમાં વિચાર્યુ, ચઢી રામને રીસ;
સ્વામીકેરા વચન ચઢાવ્યાં, વેગે ત્યારે શીશ. રાવણ. ૧૭
આશ્વાસન દેઇને વાળી, વિભીષણે તે નારી;
ભરણપોષણ ભાઇ પેરે આપીશ, દુઃખ કરતી તેને વારી. રાવણ. ૧૮
રામચંદ્રને રીસ ચઢી છે, એરકુ રૂદન ન કરવું;
કેડાવેડે સહુનો વારો, નેટ નિશ્ચે મરવું રાવણ ૧૯
એમ ભાખી રોતી રાખી, ઇધણ પછે અણાવી;
કાષ્ટ ધરી પાવક ધરી વેગે, રાવણને પોઢાવી. રાવણ. ૨૦
દહન દેઈ રાવણને વેગે, વિભીષણે ગન જાણ્યુ;
સઘળા રાક્ષસ સગા સહોદર, સાચવું અંતનું ટાણું રાવણ ૨૧
કુંભકર્ણ બાળ્યો ઇંદ્રજિત બાળ્યો, બીજા પુત્ર પ્રધાન;
અનુક્રમે રાક્ષસ રાક્ષસો પાસે, બળાવ્યા તેણે સ્થાન રાવણ ૨૨
સહુને ભલા સંસ્કાર કરાવ્યો, વિભીષણે કીધા સારી,
દ્વાદશાનું કારજ કર્યું પૂરણ, દાન પુણ્ય કર્યાં છે ભારી. રાવણ. ૨૩
ઉદ્ધાર્યો બાંધવને અતિશે, રામપાણે પામ્યો મરણ;
રામનામ લેતાં જે દેહ છાડે, તેને નહિ અવતરણ. રાવણ ૨૪
રામને હાથે મૂઓ તેને, ઉદ્ધારનું શું કહેવું,
ધરી બાણ તાર્યો ધરણીધર, પામ્યો કીધુ જેવું. રાવણ. ૨૫
પછે રાઘવે અસ્ત્ર ઉતાર્યા, સહુના સર્વે હથિયાર;
મનના મનોરથ પૂરણ પામ્યા, જે રાવણ નાખ્યો માર. રાવણ. ૨૬
ચૂડા ભાગ્યા સહુએ સાથે, જે જેના મૂઆ નાથ;
સ્નાન કરી લંકામા રંડા, પેઠી સઘળી સાથ. રાવણ. ૨૭
વિભીષણ ચાલીને આવ્યો, જ્યાં છે લક્ષ્મણ રામ,
બાળ્યા સહુ ક્રિયા સારી મેં, કહ્યું તે કીધું કામ રાવણ. ૨૮

---

૨૪. અવતરણ—જન્મ. ૨૬. નાખ્યો માર—મારી નાખ્યો.

કહે રાગજી રૂડું કીધું, મનમાં થયા પ્રસન્ન;
આયુધ ઉતાર્યાં રીસ ઉતરી, નિરમળ દીસે તન. રાવણ. ૨૯
દેવ ગંધર્વ જે જે દીસ, વિદ્યાધર વૈતાળ;
અપ્સરા ત્રાણી યક્ષ કિન્નરી, સહુ ચાલ્યાં તે કાળ. રાવણ. ૩૦
જે જે આવ્યા તે તેમ જાયે, કો વાહન કો વિમાન;
વાર્તા સહુએ કરતા પળિયા, ભલું કર્યું ભગવાન રાવણ. ૩૧
એક કહે લક્ષ્મણ ભલો યોધો, એક કહે અંજનીતન;
એક કહે રાવણ વઢ્યો વાર, ચાલ્યું નહિ તો મન. રાવણ. ૩૨
એક કહે સુગ્રીવ તો અધિકો, જેના વાનર વઢિયા;
એક કહે સીતા ભલી સાધવી, તેને સત્યે વા'રે ચઢિયા રાવણ. ૩૩
એક કહે સર્વે ભલાપણુ, રાવણકેરૂં ભાગ્ય;
જેનું મરણ રામને હાથે, એ તો મોટો લાગ. રાવણ. ૩૪
સુખે એણી પેરે વારતા કરતા, યુદ્ધ જોઇ સર્વ વળિયા;
માતલિકેરી પૂજા કીધી, શોક સર્વ હવે ટળિયા. રાવણ. ૩૫
માતલિને તો આજ્ઞા આપી, રથ અસ્ત્ર ગ્રહી પરવરિયો,
ઇંદ્રને જઇ સર્વે તે સોંપ્યું, ભારે રથ જે ભરિયો. રાવણ ૩૬
સુગ્રીવને આલિંગન દીધું, પછે ત્યાં રઘુનાથે;
તેં તો તારૂં વચનજ પાળ્યું, આજ લગી રહ્યો સાથે. રાવણ. ૩૭
હવે તમારે સ્થાનક જાઓ, ઘણુ રહ્યા મુજપાસ;
એમ કહી આલિંગન દેઇ, વળાવે અવિનાશ. રાવણ. ૩૮
વાનર સર્વે સઘાતે લીધા, સુગ્રીવે તેણીવાર,
વેગે તે તો સ્થાનક ચાલ્યા, કરી રામને જુહાર. રાવણ. ૩૯
હનુમંત રહ્યો રામની પાસે, તવ ન ગયો સુગ્રીવનાથ;
વિભીષણ રહ્યો એક પાગે, સામો જોડી હાથ. રાવણ. ૪૦
તેનું વદન જોઈ બોલાવ્યા, લક્ષ્મણ તેતો ભાઇ;
લંકામાં એને જઇ સ્થાપો, કરીને સર્વ સજાઇ. રાવણ ૪૧
આગે મેં તો એને આપ્યું, લંકાકેરૂં રાજ;
તે તમો આસન બેસારો, ઉત્તમ છે દિન આજ. રાવણ. ૪૨
કહેતાં વેંત લંકામાં આવ્યા, વિભીષણ લક્ષ્મણ સંગ;
પ્રધાન માન દેઇને તેડ્યા, તે આવ્યા આણી રંગ. રાવણ. ૪૩
હેમતણા કળશ અણાવ્યા, સિંધુ ચારનું પાણી,

મળસ્નાન કરીને બેઠા, બોલ્યા લક્ષ્મણ વાણી રાવણ. ૪૪
મંદોદરીનો શોક મેલાવ્યો, સિંહાસનની પટરાણી;
આગે વાળી વધી તારા સુગ્રીવે લીધી, તેમ એ તો રાણી. રાવણ ૪૫
મંદોદરી તેડી તે સ્થાનક, વિભીષણ ભૂપતિ પાસ;
રાવણ સમ વિભીષણ જાણો, લક્ષ્મણે દીધી આશ રાવણ. ૪૬
સ્ત્રીજનને તે સ્વામી પાખે, જન્મ અવસ્થા જાણ;
વળી જે સિંહાસન બેસે, તેનો સહાવો પાણ. રાવણ. ૪૭
એહ વાતમાં કૂડુ છે નહિ, સહુએ કહ્યું તે ન્યાય;
પછે પ્રીત ધરી તે ઉપર, અવિચળ થાપ્યો રાય. ૪૮
લક્ષ્મણજીએ તિલક તે કીધુ, વિભીષણને ભાળ;
હવે મંદોદરી સૌભાગ્યવતી કહી, પિયળ કીધી ગાલ. રાવણ ૪૯
નિશાન વાજે નાનાવિધના, વિપ્રે કર્યો અભિષેક;
અતિશે દાન આપિયાં ત્યારે, કરીને મન વિવેક. રાવણ. ૫૦
મંદોદરીની આશા પો'તી, પુનરપિ પાવન સ્વામી,
સર્વ સાથ પ્રધાન પ્રસન થયા, પ્રજા આનંદ પામી. રાવણ. ૫૧

કડવું ૪૬ મું.

રાગ ધનાશ્રી

વિભીષણ છત્ર ધરાવી બેઠો, સહુકો જોવા આવે;
મંદોદરીનુ ભાગ્ય મોટુ, એ પાસે ભલી ભાવે. ૧
એક કહે એણીએ કર્યું કૂડુ, રાવણવિરહ ખમિયો;
રોતી'તી તે તો લોક રીતની, એ માટી કેમ ગમિયો? ૨
જે કો બીજા જોવા આવે, વદે એમ વચન,
સિંહાસનકેરો એ અધિપતિ, તેણે માન્યુ મન. ૩
સિંહાસનની એ છે રાણી, તે માટે નહિ દોષ;
રામે રાજ્ય આપ્યું છે અવિચળ, કોય ધરે નહિ રોષ. ૪
વાનર ગાજે રાક્ષસ રાજે, વરત્યો જયજયકાર;
લક્ષ્મણજીની સેવા કીધી, વિભીષણે અપાર. ૫
લક્ષ્મણ સાથે વિભીષણ આવ્યો, સહુ લંકાના લોક;
ફળ પત્ર પુષ્પ ગ્રહી હાથે, ઊભા ચોકે ચોક ૬
વિવિધ ભેટ આણી ભૂધરને, વિભીષણે તેણીવાર,

લક્ષ્મણે ભાઈને નમાવ્યો, મધળો સમાચાર ૭
આમન થાપ્યો એને સ્વામી, મેં જઈ લંકા મોઝાર;
રામ કહે તેં વારુ કીધુ, સુમિત્રાના કુમાર. ૮
વિભીષણ રાજે છે રૂપે, પહેર્યા બહુ શણગાર;
તે તણી ભેટ ગ્રહી રામે, પૂજનના ઉપચાર ૯
લંકાના લોકે વીસાર્યો, રાવણુ જે ગર્જન,
ઊભા રહ્યા સહુ એમ ઓચરે, ધન્ય ધન્ય દશરથતન. ૧૦
કૌશલ્યાકુંવર કહે સાભળ, હનુમત મારી વાણી;
વેગે જોઇ આવ્ય લંકામા, સીતા સુંદર રાણી. ૧૧
સકળ વાત સુણે સુણાવે, કુશળ લક્ષ્મણ રામ,
સમાચાર સૂધો લેઇને, આવે આણે ઠામ. ૧૨
વારૂ કહી વાયુસુત આવ્યો, વૈદેહીની પાસ;
માતાજી કુશળ ક્ષેમ છે, લક્ષ્મણ ને અવિનાશ ૧૩
રાવણુ રામે મરણ પમાડ્યો, કુંવર ભ્રાત સગાત;
સુગ્રીવ મિત્ર તમઅરથે કીધો, કરી વાલીની ઘાત ૧૪
સાગર (પાજ) બાંધી રાવણુ હણ્યો, વિભીષણુ આપ્યુ રાજ,
થોડા દિવસમા તમો પામશો, સમર્થ શ્રીમહારાજ. ૧૫
સીતાએ તે વચન સાભળ્યા, જાણે લાધે સ્વપ્ન,
લજ્જા પામી પ્રેમ ઉપન્યો, હર્ષાશ્રુ વહે લોચન. ૧૬
હનુમત કહે છે ઉત્તર આપો, માતા મુજને કાંય;
ઉત્તમ પ્રેમ ધર્યો તમસાથે, સમરથ રાઘવરાય ૧૭
એવું જોઈ હરિણુનયણી કહે, સાભળ હનુમત વીર,
તુજને ઉત્તર હું શુ આપુ, તારા ગુણ ગંભીર. ૧૮
આગે તેં મુદ્રિકા આપી, કાપી આખી વાડી;
અક્ષકુંવર હણ્યો તેં હનુમત ! પુરી બાળી ને વણુસાડી. ૧૯
પછે રામને તેડી આવ્યો, પાજ બંધાવી સિંધુ,
રાવણુની વાત મૃત્યુ કેરી, સુણાવી તેં તો બધુ ૨૦
તો તુજને ઉત્તર શો આપુ, વધામણી તેં આપી,
તેં તો મોટા કારજ કીધા, પૂર્વજન્મની બાંધી ૨૧

૧૬ હર્ષાશ્રુ–હરખના આંસુ.

તુજને આપી ઓશિકળ થાઉં, એવું નથી કોઈ આજ;
હનુમત કહે હું તન તમારો, પિતા રામ મહારાજ ૨૨
માતા એક વરદાનજ આપો, માગું તે કહોને સત્ય;
રાક્ષસીઓ તમ પાસે છે, પીડાદાયક અત્ય. ૨૩
સાડીત્રણ ક્રોડ રાક્ષસીને, કહો તો મારૂં ઠાર;
જો તમને સતાપ્યાં હોય તો, બોલ્યો પવનકુમાર. ૨૪
સીતા કહેછે એ તો સઘળી, રાક્ષસી રામની દાસ;
વાંક એનો શો તુ કાઢે, વીરા વાત વિમાસ. ૨૫

આડોતાળ.

જનકસુતા એમ ઓચરે રે, સાભળ હનુમત વીર;
દાસ દાસીનું શું ગજું રે, પરવશ તેના શરીર. ૨૬

ઢાળ.

શરીર પરવશ તેહનાં, રાવણુ કહે જે વાણ;
રૂડું ભૂડું કરે કારજ, બીંક મનમા આણ ૨૭
આપ્યું તેનુ આહાર કરવુ, તો ન પીડે કેમ ?
તે વારતા મન નાણીએ રે, ભાવિ લખ્યિુ એમ. ૨૮
વાલ્મીકિએ લખ્યું સીતા પીડાશે, રાવણ કેરે ઘેર;
તે વચન મિથ્યા ન હોયે, જોને પેરે પેર. ૨૯
દાસીને અડીશ મા તુ, વાંક નથી કોઇતણો;
રાવણે કીધુ તેનુ પામ્યો, હરિએ હેલા હણ્યો. ૩૦
હનુમત કહે તમો કહ્યુ વારૂ, માન્યું મારૂ મન;
તમવિના તે વેર વીસારે, કોણ બીજુ ધન્ય ૩૧
હવે કહાવો છો કશ રામને, તે જઇને કહું આપ;
સીતા કહે શુ ઓચરૂ, જો તન પામુ તાપ. ૩૨
દેહ મારી દેખે છે, છારી વળી શરીર;
રામદરશન કરવા ઇચ્છુ, સુદર લક્ષ્મણ વીર. ૩૩
નૈરાની બુદ્ધિ પાનીએ, જે માગ્યો કનકકુરગ;
તે માટે ઘણુ સીદાણી, હવે સાર કરો શ્રીરગ. ૩૪
જીવતી જે રહી છે, તમ નામને આધાર;

---

૩૪. સીદાણી–દુઃખ પામી.

હવે કૃપા કરી એને, દરશન દ્યો મોરાર. ૩૫
અંતરગત તે રામદરશન, વિના મારે પીડ;
તુજને બીજું શું કહું, હવે ભાંજે મારી ભીડ. ૩૬
હનુમંત કહેછે માતાજી, હમણા આવું તેડવા;
રામને કહી વળીશ વેગે, દુ:ખ તમારાં ફેડવા. ૩૭
એમ કહીને શીખ માગી, ચરણે લાગી સંચર્યો;
આજ્ઞા આપી વિભીષણને, પુરીમા તે પરવર્યો. ૩૮
રામે વિભીષણ વાળિયો, એવે વીર હનુમત આવિયો;
એકાંતે તે રામને કહેછે, સમાચાર જે લાવિયો. ૩૯
તેં નિરખી મારી મૈથિલી, સમાચાર કહે મુજને;
જે કાંઇ કહ્યુ હોયે વીરા, આવતાં અહીં તુજને. ૪૦
હરિ પ્રત્યે હરિ ઉચરે, સીતાએ કહ્યુ જેહ;
દીન દીન મલીન થઇછું, તમ નામે આ દેહ. ૪૧
તમો રાવણ મારિયો, તે કહ્યું હનુમાન;
હવે મેં નથી રહેવાતું, બેસારો સન્નિધાન. ૪૨
બીજું તમને મળ્યા પૂંઠે, કહીશ મારા સ્વામ;
ક્ષણ વરસો સો થાયેછે, હવે સાર કરો શ્રીરામ. ૪૩
મુજમાટે તમો કષ્ટ પામ્યા, લક્ષ્મણ ને રઘુવીર,
અનાથણીના નાથ છો, સુંદર સ્યામશરીર ૪૪
દીન જાણી લેઇ પધારો, ક્ષમા કરજો વાંક;
અપરાધ મારા અતિઘણા, તોયે તમારી રાંક. ૪૫
એમ કહેતાં રામને, આંસુ આવ્યાં અપાર;
દીન વચન શાં કહ્યા છે, ધન્ય ધન્ય સાધવી નાર. ૪૬
એ નારીને નિરખવા, હનુમત મુજને ખાંત;
જાણું કહીં મેં નિરખી નથી, રમ્યો નહિ એકાંત. ૪૭
સીતાનાથી શોક મુજને, શત ઘણો હનુમત;
ભાંજવા તુજ વિણ સમરથ, નથી કો બળવંત. ૪૮
વિભીષણને જઇ કહો, સીતા હરી તુજ ભ્રાત;
સાજ કરીને હવે વોળાવો, માનીને ભગિની માત. ૪૯

---

૪૨. સન્નિધાન-પાસે.

સુણી વાચક રામના, હનુમત લંકામાં ગયો,
સભામધ્યે આવિયો, તવ વિભીષણ બેઠો થયો ૫૦

કડવું ૪૭ મું.

રાગ રામગ્રી.

પૂજા કીધી પરમ વિશાળ જી, મનમાં હરખ્યો તે ભૂપાળ જી,
ભલે પધાર્યા પવનકુમાર જી, કારજ કહો કાંઇ એકવાર જી. ૧

ઢાળ.

કારજ કહો જી દાસને નાથ, રામે કહાવ્યું હોય,
હાથ જોડી હું કરૂં, સત્ય વાણી સોય ૨
કેસરીકુંવર કહે વિભીષણ, વૈદેહી આપો આજ,
સીતાનું સર્વે દુઃખ ભાજે, રામનું સરે કાજ ૩
મુજ સંઘાતે કહાવ્યું છે, સીતા મળના કોડ,
શ્યામસુંદર સીતા પામે, સુંદર સરખી જોડ ૪
વિભીષણ વાચક સુણી, દાસી લેઇ બહુ સંગ,
અશોકવનમાં આવિયા, હનુમાન સાથે રંગ ૫
જઇ પાસે કહેછે, હનુમત સીતાને વાણ
રાવણે હરણ કર્યું તેનું ભાઈ વોળાવે નિરવાણ ૬
રામની આજ્ઞા છે, નાહો આણી નેહ
સામરવાસો કરે વિભીષણ બોલાવે છે એહ ૭
સીતા મનમાં મોદ પામ્યાં દાસી બહુ સંઘાત,
એકાંત સ્થાનક દિયે મેડે, જઈ નવરાવે વિખ્યાત ૮
પછે વેણી ગુંથી વનિતાની, માંગ ભર્યો સિંદૂર,
વિભીષણે મોકલ્યા, શૃંગાર ઉગહર ૯
ફૂલે ગૂંથી પદુકડી ઝૂમણું ને ઝાલ,
વિભીષણ કહે જાનકી જી, જે માગે તે આલ ૧૦
અંગ ઓરખી કિંકિણી, મુક્તાફળના હાર,
કટિમેખળા ચરણે અણવટ, ઝાંઝરનો ઝમકાર ૧૧
ગેર મનસીલ કેસર કંકુ તિલક કર્યું લલાટ,

૧૦ પદુમ્ડી—'પદુકડી' નામનો કાનનો અલંકાર

અંજન નેત્રે દર્પણ જોઇ, કર્યું બેશી પાટ ૧૨
કુસુમકેરા હાર લેઇ, ધરે આગળ દાસ,
ચીર ચરણા ચોળી પે'રી, પછે પુષ્પ રાખ્યા પાસ ૧૩
શૃંગાર સર્વ પે'ર્યા શરીરે, કહેતા ન આવે છેહ,
જાણે એ હિમાચળતનયા, પોસાયે નહિ તેહ ૧૪
શિબિકા સુંદર શૃંગારી, માંહે બેઠી સુંદરી,
ઉપર અંબરનું આચ્છાદન, સેવકે તે સ્કંધે ધરી ૧૫
નાનાવિધિ વાજિંત્ર વાજે, આગળ અનેક દાસ,
જેષ્ટિકા ગ્રહી હાથમા, ચાલે ધરી ઉલ્લાસ. ૧૬
બિભીષણ તે પાલખી, પૂઠે ચઢ્યો માતંગ,
આગળ હનુમંત વાનર લેઇ, ચાલ્યો આણી રંગ. ૧૭
લંકામાંહે સાંભળ્યું, હવે સીતા રામ પાસે પળે,
ટોળેટોળા તારુણી, ઠામઠામ જોવા મળે. ૧૮
એકઠી મળી માનિની એવે, આવી સીતાની પાલખી,
ઉપર વસ્ત્ર અવલોકી નહિ તવ, સાથે ચાલી સહુ સખી ૧૯
જેને મોહે રાવણ રોળાણો, સાયર બંધાણી પાજ,
તે સીતાને રામ પાસે, જોવા જઇએ આજ ૨૦
નગર લંકાથી આવ્યા, વેગે સહુએ બા'ર,
હનુમાને કહ્યું રામને જે, આવ્યા સીતા સાર. ૨૧
રામ સામા જાણિયા, પાળો વિભીષણ તવ થયો;
પ્રણામ કરતો સેન સહિત તે, વેગે તે પાસે ગયો. ૨૨
સ્વામી સીતા આવિયા, તમો કરો મજ્જન,
વસ્ત્ર આભૂષણ ધરી અંગે, મનાવો મુજ મન. ૨૩
વિભીષણના સુણી વાચક, રામે કીધું સ્નાન,
વસ્ત્રાભૂષણ પે'રાવ્યા બહુ, વિભીષણ રાજાન. ૨૪
ભોમ છટાવી સુગંધ બેહકાવ્યો, વસ્ત્રના મંદિર કર્યા,
ગલીચા જાજમ શેતરંજી, પાથરણા ત્યા પાથર્યા ૨૫
લોકકેરા થોક મળિયા, જોવા અતિ નરનાર,
વિભીષણ સુગ્રીવ જેષ્ટિકાએ, કરેછે ઓસાર. ૨૬
રામ કહેછે જનને, અનલોકના દ્યો વીર,
સીતાને નિરખવા આવ્યા, નગરમાથી ધીર ૨૭

૨૩ મજ્જન—સ્નાન ૨૬ ઓસાર કરેછે—માણસની ભીડમાં મારગ કરેછે.

એ સહુ સીતાના પુત્ર છે, મારા તો તે તન;
તેની શી મરજાદા વીરા, જો વીમાસી મન. ૨૮
શિબિકામાથી સાચરી, સીતા તે તો ભામિની;
રામ પાસે જઈ ઊભા, જાણે મેઘે સહિત દામિની. ૨૯
રૂપ નિરખી સહુ થયા, જાણે લખ્યા ચિત્રામ,
મૂર્ચ્છા ખાઇને બોલ્યા, મહીએ પડયા તે રામ. ૩૦
એક કહેછે રાવણ મોહે, રૂપે સુદર નાર;
એક કહે આજ મેં અવલોકી, ક્ષણ રહી આ દાર. ૩૧
વિભીષણ આદે અવલોકે, રાક્ષસ તેનું રૂપ,
સુગ્રીવ વાનર પેખે છે, સીતા અકળ સ્વરૂપ. ૩૨
માતા માને મનશુ, સહુએ જુએ છે સાથ,
સીતા તે નિરખી રહી, સમિપે રઘુનાથ ૩૩
રામે સનમુખ ન જોયુ, મનમા હરખ ને શોક;
સીતા મનમા કષ્ટ પોમ્યા, તેડી તે હું ફોક ૩૪
સ્વામી શા માટે તજી, એમ કહી કરે રૂદન;
હવે તો સનમુખ જુઓ. વાળોને વા'લા મન. ૩૫
રામજી સામુ ન જુએ, ત્યમ કરે તે આસુપાત;
થરથર ધ્રુજે સુંદરી, સૂઝે નહિ કાઇ વાત ૩૬
લાજ લોપી લોકની, ધાડે પાડે રીર,
સૌ કહેછે હવે જુઓ સામુ, સુદર વર રઘુવીર. ૩૭
મૃત્યુથી એ મૂકાવી જાણે, આજ જન્મ્યા એહ;
તે માટે તમો ક્ષેમ આણો, ધરો અતિ સનેહ. ૩૮
રામ સનમુખ જોઇ કહેછે, દુર્બળ થયુ છે અગ;
શ્રમ મારો સફળ થયો જે, મિત્ર કર્યા પ્લવગ. ૩૯
સુગ્રીવ હનુમત લક્ષ્મણના, પરાક્રમ આવ્યા દાર;
વિભીષણ જે રાજ બેસાર્યો, રાવણ નાખ્યો માર. ૪૦
વળી આવ્યા જાનકી, એ મોટુ થયું કામ;
મારે સરવે થયુ સાચું, ઉચર્યા એમ રામ ૪૧
લોકના અપવાદ જાણી, વળી બોલ્યા એમ;
સીતા મારે કાજ ન આવે, કયમ ધરીએ પ્રેમ. ૪૨
રાવણે ઓછગે બેસારી, રહી તેણે ધામ,

કામાંધ રાક્ષસકેરડા રે, રહે નહિ મન ઠામ ૪૩
તો કહેશે જે કાં મૂકાવી, અર્ધ વોંણી નાર,
એમ કહેત જે રાવણભાગ્યા, બી'ના દશરથકુમાર ૪૪
મેં તો મારૂ પરાક્રમ રાખ્યુ, મેળવી તો સુંદરી,
ગમે તેને જાઓ મદીર, મુખ આગળથી પરી ૪૫
લક્ષ્મણકેરે પાસ જા કે, ભરત શત્રુઘ્ન જ્યાંય,
સુગ્રીવ કેરૂં વતુ કરકે, બિભીષણ છે જ્યાંય ૪૬
એટલે હામે કામ કરીને, ઉદર ભરયને આપ,
ગમે ત્યાં તમે જાઓ પરહરી, જ્યાં ટળે તુજ સતાપ. ૪૭
મારા કુળને લાજ લાગે, સુરજવશમાં આજ,
કોય તો મુજને ના માને, જો કરે સીતા કાજ ૪૮
સીતા રાવણને ઘેર રહી, તો બીજે હામે શી બાધ,
મન મારૂ નથી માનતુ, એણીયે કર્યો હશે અપરાધ ૪૯

ઉથલો

અપરાધ એણિયે કર્યો હોશે, રાક્ષસ ઘેર રહી કામિની
વણસતા વાર ન લાગે સ્ત્રીને, રૂપ સુદર ભામિની ૫૦

કડવું ૪૮ મું.

રાગ જીતમાન

સ્વામીના વાયક સુણી, દુ:ખ પામી સીતા,
મેં જાણ્યુ મૂકાવ્યે થશે ભલુ, દુ:ખના દહાડા વીત્યા ૧
એવુ ન કહિયે રામ જી, સીતા એમ ભાખે,
તમો તજો જો નારને તો બીજા કોણ રાખે? એવુ ન કીજે રામ જી ૨
ધ્રૂજે થરથર દેહડી કેળની પેરે,
જીવ્યુ ફોક મારૂ થયુ, પ્રભુ બોલ્યા વેરે એવુ૦ ૩
નયણે તે ચાલે ઘણી, આંસુની ધારા,
લગાર હું ચૂકી નથી, ગાયા અવગુણ મારા એવુ૦ ૪
ન્યાય નીતિ તે ક્યાં ગયા, જે બોલ્યા કૂડ.

---

૪૬ વતુ—સેવા

વિષ ખાઉં પાવકમાં પડું, સાગરમાં બૂડું. એવું૦ ૫
સ્વામી આળ જ્યારે દેઇએ, ત્યારે કોણ માને;
લાંછન લલિતા કયમ ખમે, નહિ પોચે પાને. એવું૦ ૬
ભૂમિ પડી લાધી નથી, તાત નહિ મુજ નાતો;
પાવક સાથે પરણતાં, તો સંદેહ શાનો? એવું૦ ૭
ત્ર્યંબક ચાપ ચઢાવિયું, અયોધ્યા આવ્યા;
તો તજી જાતુ ક્યમ કરી, જોકષ્ટે લાવ્યા. એવું૦ ૮
તાત વચને વન પરવર્યા, પચવટીએ રહેતાં;
રાવણ મુજને હરી ગયો, મૃગ માગ્યો અલહેતાં. એવુ૦ ૯
ખજે મુજને ગ્રહી ગયો, તેના અડિયા હાથ;
દૂષણ છે નહિ તેહનું, સાંભળો સહુ સાથ. એવું૦ ૧૦
બીજી તો કરી નથી, કંઇએ અલુરાઇ;
મુદ્રિકા મોકલી હતી, લાવ્યો હનુમંત ભાઇ એવું૦ ૧૧
પૂછો તેને પેરે કરી, જેણે મુજને એવી દીઠી;
રામે જે વાયક કહ્યાં, તે લાગી અગીઠી. એવુ૦ ૧૨
કૌસલ્યા જ્યારે પૂછશે, જનક મુજ તાત;
ઉત્તર શો તેને આપશો, કયમ કહેશો વાત. એવુ૦ ૧૩
એમ કહી અતિશે કરે, તે તો આક્રંદ;
સહુ સાથ રોયે ઘણું, એને દેખી મંદ. એવું૦ ૧૪
વિભીષણ સુગ્રીવ બહુ રૂએ, લક્ષ્મણ જે ભ્રાતા;
રીસ ન ઉતરે રામની, થયા અતિ રાતા. એવુ૦ ૧૫
ચક્ષુ ત્રાંબા સરખી થઇ, ક્રોધે પણ ધ્રૂજે;
શ્વાસોશ્વાસ કરે ઘણું, અતિ અગે અમૂઝે. એવું૦ ૧૬
તાપ સહ્યો જાયે નહિ, તો તો કોણ વારે,
કઠણ રામ અતિશે થયા, ક્રોધ કોણ ઉતારે? એવુ૦ ૧૭
સીતાજી વળી ઉચર્યાં, જો રામે મૂકી;
મનસા વાચા કર્મણા, હું તો નથી ચૂકી. એવુ૦ ૧૮
ખળે રાવણ હરી ગયો, મારા મન પાખે;
ખોડ દીધી હુ ક્યમ ખમુ, બોલ બાળી નાખે. એવું૦ ૧૯
તેવી હોયે તે ખમે, વ્યભિચારિણી નારી;

૯. અલહેતાં—નાદાનીથી—અજ્ઞાનપણે.

પ્રાણ આપું હવે સ્વામીજી, બાળું દેહ મારી. એવું૦ ૨૦
લક્ષ્મણ તમને વિનવું, દિયર અવિધારો;
વચન એક વેગે કરો, છે વહાલો મારો. એવું૦ ૨૧
બળી મરૂં હવે હું આહીં, ચિતા કરૂં મોટી;
પ્રીછું પડે સહુ દેખતાં, ખરી કે ખોટી. એવું૦ ૨૨
પિયુ કહે ગમે ત્યાં જા, પરપુરૂષને મળવા;
છેડા એણે છોડિયા, તો દેશે બળવા. એવું૦ ૨૩
લક્ષ્મણ દુઃખ પામ્યા સુણી, હવે બળશે ભાભી;
રામ કહે ચિતા કરૂં, પણ કષ્ટ લાભી. એવું૦ ૨૪
નેત્રે તે ત્યાં પ્રીછવ્યા, રાઘવજીએ ભ્રાત;
કશ્યા વિના પીતળ સોનું, કયમ જાણીએ વાત. એવું૦ ૨૫
લઘુ ભ્રાતે ઈંધણ આણિયાં, પાવક પ્રકટાવ્યો;
સીતા તે પાસે રહ્યાં, દિનકરને બોલાવ્યો. એવું૦ ૨૬
કશ્યપસુત કરૂણાનિધિ, સૂરજ દેજો સાખી;
સ્વપ્ને મન ડગ્યું નથી, એમ રામે રાખી. એવું૦ ૨૭
પાવક પ્રત્યે ઊચરી, અગન ઉગારે;
મન ડગ્યું હોયે માહરૂં, તો મુજને મારે. એવું૦ ૨૮
સ્વાહાપતિ તમને શું કહું, જો જાણો સાચી;
તો સોનાની પેરે કરે, સહુ રીઝે રાચી. એવું૦ ૨૯
વાનર રાક્ષસે સાંભળ્યું, લક્ષ્મણને રામ;
અગન હવે મુજ બાળશે, જુઓ આ ઠામ. એવું૦ ૩૦
દેવ સહુ અવલોકવા, આવ્યા આકાશ;
તાપ થયો છે અતિઘણો, સીતા ગયાં તે પાસ. એવું૦ ૩૧
પ્રદક્ષિણા પ્રીતે કરી, વળી અર્ઘ્ય અનેક;
પાવકમાંહે તે પડ્યાં, ધરી મન ટેક. એવું૦ ૩૨
હાહાકાર તે અતિ થયો, રૂએ નરનારી;
વાંક કાઢે સહુ રામનો, એ નિઠુર મુરારિ. એવું૦ ૩૩
સીતાજી તે તો સતી, કુવચન કેમ સાંખે;
શોક સહુ કરે ઘણો, કેશ તોડી નાખે. એવું૦ ૩૪

---

૨૬. દિનકરને—સૂર્યને.

હેયું કો હાથે હણે, સીતાનો શોક;
કો મુખ મૂકી મોકળાં, ને મૂકે પોક. એવું૦ ૩૫
એમ પાવક તે ટાઢો થયો, ગગાજળ સરખો;
સીતાને તાપ અડે નહિ, સાથ સહુએ હરખ્યો. એવું૦ ૩૬
રૂઓ મા સીતા જુઓ, કપિ કપિને કહેછે;
સતી શિરોમણિ એહને, પાવક કયા દહે છે? એવું૦ ૩૭
વસ્ત્રાભૂષણ પેર્યાં છે, તે ન બળ્યું કાઇ;
સુવર્ણ તાપે દીસે યથા, તેમ દીપે બાઇ. એવું૦ ૩૮
અરૂધતી ઉમયાથકી, અતિશે સીતા તે શુદ્ધ;
હવે ભેદ કાંઇ રહ્યો નહિ, પાણી કે દૂધ. એવું૦ ૩૯
દેવ અંતરિક્ષ જુએ મળી, જેમ ઘી હોમાય;
પાવકજ્વાળા ઊછળે, અતિ ઉંચી થાય. એવું૦ ૪૦
સીતા તેવી દીસે સહી, જ્વાળાના સરખી;
દશ દિગ્પતિ જોવા આવિયા, ગનગાહે હરખી. એવું૦ ૪૧
ઇંદ્રિ અગ્નિ યમ નિર્ઋતિ, વરૂણ ને વાય,
કુબેર શકર જગતપિતા, રામ નિરખે કાય. એવું૦ ૪૨
વિમાન બેશી આવિયા, ત્યાં દશરથરાય,
આગળ કીધો ઇંદ્રને, કહેવા મહિમાય એવું૦ ૪૩
સુરપતિએ પાણ ગ્રહ્યા સહી, રામે જોડયા જેહ;
એણીપેરે તે ઉચર્યો, સ્વામી સ્યામળદેહ! એવું૦ ૪૪
શીતા તજે તું શા ભણી? તમે જાણો ધર્મ;
માણસની પેરે તમે, શા માટે કરો કર્મ. એવું૦ ૪૫
આત્મબુદ્ધિ ચિંતવી જુઓ, તારે વશ બ્રહ્માડ;
અમારે અરથે તમો, આ ધરિયો પડ એવું૦ ૪૬
રામચદ્ર કહે સુરપતિ, સાચુ તમે કહો છો;
તમને તો હું ઓળખું, તમે મુજને સહો છો એવુ૦ ૪૭
માનવ વેશ ધર્યો માટે, મેં કીધુ એમ,
જાણવા કારણ જનને, પીતળ કે હેમ એવુ૦ ૪૮
સીતા હુતી સાધવી, તે લોક કેમ જાણે?

---

૪૨. નિર્ઋતિ—એ નામે દેવ ૪૭. સહોછો—મારાં ક્લેસ સહન કરોછો.

તે માટે દિવ્ય કરાવિયુ, મેં આણી ટાણે એવું૦ ૪૯
કહેત જન જે જાનકી, રાક્ષસ ઘેર રહી'તી,
તે માટે ધીજ ધરાવિયુ, સતી મ લહી'તી એવું૦ ૫૦

કડવું ૪૯ મુ.

રાગ ચોડી-દોહરી.

શચીપતિએ સ્તુતિ કરી તેણીવેળા, ધન્ય ધન્ય રઘુનાથ જી,
તમો લોકથી ખીન્યા સ્વામી, ન અટી સીતા હાથ જી ૧
વિશ્વપાળક અક્ષર અવિગત, તુ પૂરણ પરબ્રહ્મ જી,
સરજો પાળો ને સહારો, લહે નહિ કોઇ મર્મ જી ૨
મહાવ મધુસૂદન મનમોહન, પૃશ્નિગર્ભ તુજનામ જી,
પદ્મનાભ પરમાનદ પાનક, નહિ હાનો કહી ઠામ જી. ૩
ઋગ્ યજુર્ સામ અથર્વ તુ છે, સ્વામી અશરણશરણ જી,
યજ્ઞ પરમ તપ વસુ પ્રજાપતિ, ગગન મસ્તક પાતાળે ચરણ જી ૪
ઇંદ્ર આદમો સાધ પાયમો, અશ્વિનીકુમાર તુજ કાન જી,
સૂરજ ચંદ્ર નેત્રતે તારા, આદ્ય અંત ભગવાન જી ૫
આકાશ પૃથ્વી સ્થાવર જગમ, સર્વ વિષે તુજ રૂપ જી,
અસંખ્ય અગ અનોપમ તારા, સ્વામી અકળ સ્વરૂપ જી ૬
વાગ્વાદિની જીહ્વા તારી, હૃદે તે સુજને કહિયે જી,
દેવ રોમ તારા સ્વામી! દિન-રાત્ર નિમેષ ન મેલિયે જી ૭
વાસ વસુધાએ બ્રહ્માડ કહિયે, સ્વામી તુજ શરીર જી,
અગ્નિ કોપ તું શશી શિતળતા, ગુણ તારા ગભીર જી ૮
બલિ બાધી રાજ્ય સુજ રાખ્યુ, પરમ જ્યોતિ પરમ ધામ જી,
સ્થિતિ ઉત્પતિ સ્વર્ગ મોક્ષ તું, ન લહું તારા નામ જી ૯
યજ્ઞ હોમ હોમનાર તું, તું ગુરૂ ને યજમાન જી,
યજ્ઞફળ આપુ ભોગવો, સર્વ તમો ભગવાન જી ૧૦

---

૪૯ દિવ્ય-ધીજ ૫ સાધ-સાધ્યા દેવ(માનો) ૭ વાગ્વાદિની-સરસ્વતી નિમેષ-આખ મીંચકારા-નિમેષ અને ઉન્મેષ ૮. અગ્નિ ૪૦-અગ્નિ એ તારો કોપ છે, શશિ એ તારી શીતળતા છે

સીતા લક્ષ્મી વિષ્ણુ તે તમો, ધરિયો માનવદેહ જી;
રાવણ નાશ કરવા કારણ, બ્રહ્માએ કહ્યું હતું જેહ જી. ૧૧
તે માટે તો સીતા ઉપર, કરવો ન ઘટે ક્રોધ જી;
સર્વને શીખામણ દ્યો તમો, કોણ તમને કહે પ્રતિબોધ જી. ૧૨
શ્રમ સફળ થયો શત્રુ મરાણો, સદા સફળ તુજ નામ જી;
દર્શન સફળ સદા સ્વામી તુજ, કરે દાસનાં કામ જી. ૧૩
તારા દાસને દુર્ગમ છે નહિ, સર્વે સાથે કાજ જી;
સીતાને ઉચ્છંગે બેસારી, જઇ કરો અયોધ્યા રાજ જી. ૧૪
એ સ્તુતિ જે શ્રવણે સુણશે, આનંદે ઇતિહાસ જી;
તે સર્વ પદારથ પામશે, અંતે વૈકુંઠ વાસ જી. ૧૫
ઇંદ્ર કહી રહ્યા કેડે બોલ્યા, બ્રહ્મા લલિત વચન જી;
સીતાને તમો અગ્નિકુંડથી, કાઢો જગજીવન જી. ૧૬
વૈશ્વાનર કહે નારાયણ! એણે–નથી કીધું પાપ જી;
રાવણ ઘેર રહ્યાં પણ એહિયે, રાખ્યું છે આપ જી. ૧૭
અમો છાનું પ્રકટ પાતક, જાણું અશરણશરણ જી;
તે માટે તમો વાણી માનો, સર્વ સાંભળો કરણ જી.' ૧૮
રામ કહે તમો સત્ય કહ્યું, પણ દોહલા પર અપવાદ જી;
તમો કહ્યું તે મારે કરવું, આનંદે આલ્હાદ જી. ૧૯
લોક કહેત જે બાળબુદ્ધિ કરી, નારી દીઠે મોહ્યો જી;
રાવણઘેર રહી કાંઈ ન પૂછ્યું, મહિમા સઘળો ખોયો જી. ૨૦
હું તો જાણતો હુતો પહેલું, નથી ચળ્યું એનું મન જી;
તે માટે તમો સાક્ષી થયા, ઇંદ્ર બ્રહ્મા હુતાશન જી. ૨૧
એમ કહીને અગ્નિમાંથી, સીતા સાહ્યાં હાથ જી;
જય જય શબ્દ હુવો તેણીવેળા, શોભ્યા શ્રીરઘુનાથ જી. ૨૨
સુવર્ણની પેરે સીતાનું, થયું અનુપમ અંગ જી;
વસ્ત્રાભૂષણ પુષ્પની માળા, રાજે તેવો રંગ જી. ૨૩
દિનકરથી નિર્મળ રાજે છે, સીતાનું શરીર જી;
પ્રેમ ધરી ખોળે બેસારી, નેહે રાઘવ વીર જી. ૨૪
તાપ અડયો નથી અંગે એને, શોભે સીતા રામ જી;

---

૧૪. દુર્ગમ ૪૦—અર્થાત્ તારા દાસને કોઈ સ્થળ અગમ્ય નથી કે કોઇ વસ્તુ અપ્રાપ્ય નથી.

લક્ષ્મીનારાયણુથી સુંદર, અનુપમ અભિરામ જી. ૨૫
તુજ વિના વૈદેહી મારે, દિન થયો જુગ પ્રમાણુ જી,
મોટા વિઘ્નથકી મૂકાણી, આશ નો'તી નિરવાણુ જી. ૨૬
સીતા કહે શુ કહું સ્વામી, સ્નેહતણી તો વાત જી,
વાટ તમારી જોતીતી જેમ, ચંદ્ર ચકોર વિખ્યાત જી ૨૭
આજ નવી હુ પામ્યો નારી, મૃત્યુથકી મેલાણી જી,
પાવકમાહે પેસી નીસરી, કાયા નવ કરમાણી જી ૨૮
એમ કહીને આપ્યા રામે, વાડવને બહુ દાન જી,
સીતા રામ મળ્યે સુખ પામ્યા, અતિશે તેણે સ્થાન જી. ૨૯
તેણેસમે રામને કહેછે અંતરિક્ષથી મહાદેવ જી,
ધર્મ ધર્યો તમે સત્ય સાચ્ યુ, અતિશે અવશ્યમેવ જી ૩૦
અંતરિક્ષ સ્વર્ગથી આવ્યા, વિમાને બેશી તાત જી,
તે દશરથને ચરણે લાગી, કરોને કાંઇક વાત જી ૩૧
પિતા તે પ્રાણુદાતા છે, અધિક સહુથી આસ જી,
શંકરકેરા વચન સાંભળી, વેગે સીતાપત્ય જી ૩૨
ઉંચું અવલોકયુ વિમાન બેશ, દીઠ દશરથરાય જી,
સીતા રામ ને લક્ષ્મણ લાગ્યા, પૂજ્ય પિતાને પાય જી ૩૩
દશરથરાયે સામુ જોયુ, બોલ્યા મધુરી વાણી જી,
રામચંદ્ર સીતા મેં દીઠા, શુ કહુ સુખ વખાણી જી ૩૪
સ્વર્ગમાહી હુ રહુછુ રાઘવ (પણ) અહીં સુખ અધિકુ લાગે જી,
એવુ સુખ સહુ રે પામજો, જે વાચ્છે ને માગે જી ૩૫
મારે વચને વનમા વશિયા, રાખી લજ્જા મારી જી,
સીતા નાર હરી રાવણે તે તમે નાખ્યો મારી જી ૩૬
તેં તો મોટા કામજ કીધા, ચૌદ વરસ થયા જાણુ જી,
અવધ થઇ અયોધ્યામા જાઓ, સીતા ગ્રહીને પાણુ જી ૩૭
ભરત પૂજે પાદુકા તારી તેને તું પ્રીતે પાળે જી,
શત્રુઘ્નને સુખજ દેજો, સૌમ્યદૃષ્ટિ નિહાળે જી ૩૮
વડા ભાઇ તે પિતા સ્થાનક, જ્યેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ છે રામ જી,
કૌશલ્યાની આશા પૂરો, જઇ અયોધ્યા ગામ જી ૩૯
કૈકેયીનું કહ્યુ કરજો, પહેલો બોલ વીસારી જી,
વન ગયા તે રાવણુ અરથે, જોજો તેહ [illegible] જી

લોક સહુને સુખે પાળજે, સીતાને સુખ દેજે જી;
સતીશિરોમણિ એહ સુંદરી, આભ્યતર સહુ તજે જી. ૪૧
એ માંહે દૂષણ નથી કુંવર, એક મની છે નાર જી;
મારો બોલ માનજે કુંવર, સફળ કરે અવતાર જી. ૪૨
રામ હાથ જોડી કહે વાણી, તમો કહ્યું તો જેહ જી;
તે સરવે કારજ મેં કરવું, એમાં નહિ સંદેહ જી. ૪૩
લક્ષ્મણ પ્રત્યે પછે ઉચર્યા, દશરથ તે ભૂપાળ જી;
રામનાં કામ કર્યા તેમ કરજે, ધન્ય ધન્ય મારા બાળ જી. ૪૪
વનમાહે તું સંગ ચાલિયો, સેના કીધી સાચી જી,
રામ સતોષે હું સંતોષ્યો, રહેજે રંગે રાચી જી. ૪૫
ભરત શત્રુઘ્ન ને ત્રીજો તું, કરજો રામની સેવા જી;
ઇચ્છા હોય તે માગી લેજો, જોઇએ વિજોગ જેવા જી. ૪૬
લક્ષ્મણ કહે તે સરવે કરવું, જે તમો બોલ્યા બાપ જી;
એ માહી ઓછું જો કીજે, તો તો દેજો શાપ જી. ૪૭
વૈદેહીને દશરથ કહેછે, સાંભળ પુત્રી વાત જી;
તેં તો ધીરજ રાખી અતિશે, આદ્ય અત વિખ્યાત જી. ૪૮
રામજીને રંગે રાચી, સદા રહે સંધાત જી;
રૂડા કુળનીને શું કહિયે, જનકરાય તુજ તાત જી. ૪૯
રામે જે ધીજ કરાવ્યું, તે ધરશો મા મન જી;
વિનય વચન સુણી શ્વસુરના, સીતા થઇ પ્રસન્ન જી. ૫૦

કડવું ૫૦ મું.

રાગ મારૂની દેશી.

વૈદેહી કહે દશરથ રાય, અગ્નિએ ન બળી મારી કાય;
રામે મુજને કર્યો પસાય, એ વાતનું દુઃખ ન થાય. ૧
તમે જે મુજને વાણી કહી, તે વારતા કરશું સહી;
સદા રહીશ રામને અગ, મનમાહે ધરીને રગ. ૨
હવે ધીજ કર્યા ઉપર ભગવાન, કૂડું કાઇ કહેશે રાજાન;
ત્યારે તો હું આપીશ પ્રાણ, સત્ય સત્ય એ મારી વાણ. ૩

---

૪૧. આભ્યતર.—ભિન્ન ભાવના અર્થમાં.

દશરથરાય થયા રળિઆત, વારૂ એ તો વહુજી વાત,
તારે હજો શુભ સંતાન, એમ કહી ચાલ્યા રાજાન. ૪
પછે રામને દઇ આશિષ, સ્વર્ગ ચાલિયા દશરથ ઇશ;
વિમાન બેશીને પરવરે, કુગ્ગને જોતા સાચરે ૫
જાણે ચંદ્ર અમૃત સિંચતો જાય, સ્વર્ગ ગયા એમ ત્યારે રાય;
એણીપેરે ચા'યા દશરથ ભૂપ, ઈદ્ર આવ્યો જ્યા અકળસ્વરૂપ. ૬
ઈંદ્રાણીપતિ કહેછે રામ, રાવણનો તમો ફેડયો ઠામ;
સીતાને તો શુદ્ધજ કરી, પાવકમા પેશી નીસરી. ૭
દશરથરાયે શીખામણ દીધી, તે વાણી તમે મસ્તક કીધી;
તે માટે હું થયો રળિયાત, કાંઇ એક વર માગો વિખ્યાત. ૮
તમો પૂરણ છો પરબ્રહ્મ, તોયે વા'લા માગો મર્મ;
રામ કહે શુ માગુ આજ, મારે સરવે છે સુરરાજ. ૯
તોયે વર માગુછુ એક, તમને તેનો કહુ વિવેક,
સીતા અરથે વાનર મૂઆ, રણમા વઢી મૂઆ જુજવા. ૧૦
તે સઘળા જીવાડો તમો, એટલુ તો માગુછુ અમો;
વનફળ મૂળ અકાળે થાય, તે તો વાનર ઊઠી ખાય ૧૧
નદી નિર્મળ કરો રાજાન, એટલુ હુ માગુ વરદાન;
વચન સુણીને હરખ્યો ઇંદ્ર, વારૂ એ માગ્યુ નરેંદ્ર. ૧૨
સુરપતિએ મન અનુકંપા કરી, નિર્મળ નદી કરી તે ખરી,
અમૃત સિંચી વનફળ કર્યા, ઋતુ વિણ મૂળ પત્ર પુષ્પ ધર્યા. ૧૩
જાણે વસંત અકાળે વરસ્યો, દશરથનંદન દેખી હરખ્યો,
વાનર રાક્ષસ રીંછ એકઠા, પાસે સહુ પડયા સામટા ૧૪
અમૃતનો અભિષેકજ કરી, હરિએ ઊઠાડયા સહુ હરિ,
માકડા રીંછ ઊઠયા તેણીવાર, અમૃતની તો નાખી ધાર. ૧૫
રાક્ષસને ચડયુ નહિ સુધા, સર્વે રહ્યા પડયા વસુધા,
ધાયા મૂઆ કપિ જેટલા, ઈંદ્રે ઊઠાડયા તેટલા ૧૬
ઊઠી રામને ચરણે નમ્યા, સુગ્રીવ આગળ સહુએ ભમ્યા;
માંહોમાંહે મળિયા સહુ, મનમા આનંદ પામ્યા બહુ ૧૭
ફળફૂલ પત્ર કર્યા ભક્ષ, આનંદ પામ્યા સર્વ સમક્ષ,
સીતાજીને કહે અવિનાશ, આજ મહારી પો'તી આશ ૧૮

૧૩, અનુકંપા—દયા ૧૬. ધાયા—ઘવાયલા.

ઇંદ્રિ આદે આવ્યા હતા દેવ, વિમાન બેશી વળ્યા તે ખેવ,
વાનરનાથ બેઠો સુગ્રીવ, રામસીતા બેઠા દેહે દિવ્ય. ૧૯
લક્ષ્મણુવિભીપણુ બેઠા પાસ, બીજા બાહુ ઊભા છે દાસ,
એવે નિશા થઇ તેણીવાર, શયન કર્યું સહુએ તે ઠાર ૨૦
બ્રહ્મચર્યપણે રહ્યા શ્રીરામ, પ્રાત થયુ તેણેઠામ,
દંતધાવન કરી કીધુ સ્નાન, સંધ્યા નિત્ય કર્યું ભગવાન. ૨૧
તવ બોલ્યો વિભીપણુ ભૂપ, સાંભળો સ્વામી અકળસ્વરૂપ;
હવે તમે રાજવેશ ધરો, આ વેશ પરહરો પરો ૨૨
નહાઓ વસ્ત્ર પે'રો શૃંગાર, સીતાને કરો હરખ અપાર,
વિભીપણુના વાયક સાંભળી, રામચંદ્ર તે બોલ્યા વળી ૨૩
તેં કહ્યુ તે કરવુ સહી, એ વાતમા સંદેહ નહિ,
એક કારણુ તુજને કહું, વસ્ત્રાભૂપણુ કયમ એકતો ગ્રહુ ૨૪
ભાઈ ભરત ને શત્રુઘન, નંદિગામ રહે છે ધન્ય,
તેણે મારી પાદુકા લીધ, તે પૂજે છે પરમપવિત્ર ૨૫
તે ધરી રહ્યો છે તાપસવેશ, તો પૂજા કેમ ગ્રહુ રાક્ષસેશ;
ત્યારે વિભીપણુ બોલ્યો વાણુ, પુષ્પકવિમાન આપશુ આણુ ૨૬
વળતા પંથ ન લાગે વાર, ભરતકને જાશુ નિરધાર,
તે માટે તો પૂજા ગ્રહો, પરોણાગત કરૂ અહી રહો ૨૭
સીતા લક્ષ્મણ વાનરતણી, સેવા સ્તુતિ કરૂં હું ઘણી,
વળતા રાઘવ વાણી વદે, અતિશે પ્રેમ ધરીને હદે. ૨૮
મેં પૂજા માની અતિ આજ, હુ કહું તે કરજે કાજ,
કૈકેયી કૌશલ્યા માત, સુમિત્રા ગુરૂને બે ભ્રાત. ૨૯
અને અયોધ્યાકેરા જન જોવાને છે મારૂ મન,
પુષ્પક આણો અહીં વિમાન, એટલુ મુજને દ્યોને માન ૩૦
જે ત્રિજટા સીતા પાસે હતી, તે સંગે મોકલવી સતી,
સુગ્રીવ આદે વાનર જેહ તેને પૂજો અચા નેહ ૩૧
તે પૂજ્યે મારી પૂજા થઇ, મનસા ભરત સમીપે ગઇ,
જે ચિત્રકૂટ આવ્યો તેડવા ભ્રાત ક્યમ વિસારૂ તે વિખ્યાત ૩૨
અયોધ્યાએ ન ગયો તેહ, તેને તો કેમ દેઉં છેહ,
પૂજા તેં પ્રથમ તો કરી, ગુજકને આવ્યો ધીરજ ધરી ૩૩
તે સેવા મેં માની ઘણી, લંકા તો લઇ દીધો ઘણી,

ભરત વિના કાંઇ નવ ચહું, દર્શન દીઠેથી દુઃખ દહું. ૩૪
લંકા કોને ભળાવી વીર, વોળાવે મુજને ધરી ધીર;
વિભીપણ કરી નમસ્કાર, વિમાન લઇ આવ્યો તે ઠાર. ૩૫
ધન ધનદતણું રાવણે હર્યું, રામચંદ્ર આગળ તે ધર્યું;
પીત ધ્વજા બહુ ફરહરે, દર્શન માત્રે મનને હરે. ૩૬
રૂપ કનક મણિ મોતી જડયું, વિશ્વકર્માએ હાથે ઘડયું;
માંહે પૂરણ રચના રમ્ય, ગોખ જાળિયાં અતિ અગમ્ય. ૩૭
પાથરણાં પાથર્યાં અનુપ, દેખીને મોહે તે ભૂપ;
તુલા ન આવે તેની કોય, સૂર્યમંડળ સરખો જાણે હોય. ૩૮
ઘંટ ઘુઘરા વાજે અત્ય, સઘળે સંચરવાની ગત્ય;
વળતા નાદ થાયે વિમાન, જાણે કિન્નરી કરેછે ગાન. ૩૯
રામે દીઠું થયા પ્રસન્ન, કહે વિભીપણ પ્રત્યે વચન;
તેં તો મુજને માનજ દીધ, વચન તમારાં સત્યારથ કીધ. ૪૦
(હવે) જેજે માગે વાનર વીર, તેની આશા પહોચાડે ધીર;
જેમ તેમ એને કરો રળિયાત, પાજ બાંધીવઢયા સંઘાત. ૪૧
વિભીપણ વેગે તેણીવાર, આપી વસ્ત વાનરને સાર;
રતનતણા વરસાવ્યા મેહ, મન ગમતાં તેને આપ્યાં નેહ. ૪૨
સોના રૂપા મણિમય જડયાં, સંતોપ્યાં વાનર માંકડાં;
રામ કહે મારી પૂજા વળી, એ સંતોપે પો'તી રળી. ૪૩
રામે વાનરને બોલજ કહયો, તોયે તમારો ઋણિયો રહયો;
ઘણું ઘણું શું કહિયે કથી, આપું તે પદારથ નથી. ૪૪
દશરથ સુતે એમ વાણી બકી, હું સીતા પામ્યો તમ થકી;
હવે સ્થાનક સંચરો સહુ, સ્ત્રીબાળવાટ જેતાં હશે બહુ. ૪૫
વાનર સર્વે પ્રદક્ષિણા કરી, બોલ રામનો મનમાં ધરી;
પછે રામને ચરણે નમ્યા, લક્ષ્મણ સીતા પૂંઠે તે ભમ્યા. ૪૬
સુગ્રીવ વિભીપણને કરી જુહાર, વાનર ચાલ્યા હરખ અપાર;
રહ્યા એકઠા જે બહુ દિન, માયા તે ચઢી અતિ મન. ૪૭

---

૩૪. દર્શન દીઠેથી-દર્શન કર્યે.૩૫-૩૬. લંકા ઇ૦-લંકાનું રાજ્ય કોઇને સાચવવા કહીને હવે મને વળાવવા આવ. ધનદ-કુબેર. પીત-પીળી. ૪૪. ઋણિયો-દેવાદાર. આપું ઇ૦-તમને આપવા યોગ્ય પદાર્થ પૃથ્વીમાં છે નહિ.

રામ દર્શન તજતે તેહ, આણે આસુ મુજે દેહ;
જોતા જોતા તે સાચર્યા, હામ આપણે પો'ચા ખરા. ૪૮
બાજી સાગરપાજ તેણીવાર, રામચદ્ર મન કરે વિચાર;
માનવ આવશે આણેઠાર, તે તો વારૂ નહિ પ્રકરા. ૪૯
ત્રણુ ખડ કરી તે પાજ, વિમાન બેઠા શ્રીમહારાજ;
સીતા પાસે બેસાર્યા સહી, નારાયણે જાણે લક્ષ્મી ગ્રહી. ૫૦

કડવું ૫૧ મું.

રાગ આશાવરી.

વિમાને બેઠા શ્રીહરિ, પાસે સીતા સુંદરી;
પ્રેમ ધરી લક્ષ્મણુ સમીપ તિષ્ઠિયો રે. ૧

ઢાળ.

સમીપ લક્ષ્મણુ તિષ્ઠિયો તવ, તેડચો સુગ્રીવરાય;
પાસે રામે બેસાર્યો, ઉલટ અગ ન માય. ૨
સુગ્રીવ પાસે અગદ બેઠો, તે પાસે હનુમાન;
સુષેણુ શરભ ને કેસરી, તે પાસે જાંબવાન. ૩
ગજ ગવાક્ષ ગવય ને ગંધમાદન, નલ નીલ ને તાર;
પ્રધાન આદિ સુગ્રીવના, બેઠા વિમાનમોઝાર. ૪
રામ રળિયાત અતિ થયા, વિભીષણુ પ્રત્યે ઉચરે;
વિમાન વારૂ મુજને આપ્યુ, બીજુ કોણુ એવુ કરે. ૫
લકામા તું રાજ કરજે, જ્યા લગે મુજ નામ;
ઈંદુ અર્ક મહી રહે, તેથી અધિક રહે આ ગામ. ૬
પ્રજા સહુને પાળજે, મારૂ તે આપ્યુ રાજ,
અયોધ્યા હવે હું જાઉંછુ, આનદશુ આજ. ૭
વિભીષણુ કહે રામજી, હુંએ આવીશ ત્યાય,
અભિષેક જોવા તમારો, ઉલટ મુજ મન થાય ૮

---

૧. તિષ્ઠિયો—ઉભો રહ્યો ૪ વિમાન ૪૦-વિમાને મોઝાર પ્ર ૧લી
૬ ઈંદુ ૪૦-જ્યા સુધી ચદ્ર, સૂર્ય અને પૃથ્વી રહે ત્યાં સુધી. ૭. મારૂ
૪૦-એને મારૂ આપેલું રાજ પાળજે.

કૌશલ્યા કૈકેયી સુમિત્રા, જોવા મારૂ મન,
તમારી માતા તે તો મારી, વળી ભ્રાત શત્રુધન ૯
પછે હું તો અહીંઆ આવીશ એટલી પૂરો આશ,
રામ કહેછે અતિ ભલું, તું જા તારે આવાસ ૧૦
રાજ્યકાજ ભળાવી આવે, લંકાનુ પ્રધાનને,
નગર સૂનું મેલે તો બહુ, દોષ છે રાજાનને ૧૧
રામવચને લંકામાહે, વિભિષણ વેગે ગયો,
રાજ્યકાજ સોંપી મન્ત્રીને, આવવા તત્પર થયો. ૧૨
રામકને વહી આવિયો, બેસાર્યો પુષ્પકવિમાન,
સંગ તેડ્યા રાક્ષસ રામે, ચાર તે પ્રધાન ૧૩
રામ કહે વિમાનને હવે, અયોધ્યાએ પરવરો,
સાથ સહુએ આવિયો આકાશમારગ સચરો ૧૪
વિમાન તે વેગે પળ્યું, સુણી રામ કેરી વાણી,
જય જય જયે સહુ ઉચ્ચર્યા, અંતર આનંદ આણી ૧૫
ત્રિકૂટાચળ વિમાન આવ્યુ, રામ સીતાને કહે
વિશ્વાકર્માએ લંકા નિરમી, વિભીષણ જેમા રહે ૧૬
આ જો સીતા તારે અર્થે, માર્યા છે મેં યોધ,
ઠામ ઠામ તે દેખાડે, વાનરે માર્યા શૌધ ૧૭
અહિયા રાવણ મારિયો, જેણે કીધુ તમારૂ હર્ણું,
અહીં જોને પડ્યોછે એનો, ભ્રાત તો કુંભકર્ણ ૧૮
આ ઠામ રાવણ બાળિયો તે જોને તું સ્મશાન,
ઇંદ્રજિત આ લક્ષ્મણે, માર્યો જે સુવરાજાન ૧૯
વિરૂપાક્ષ ધૂમ્રાક્ષ નિકુંભ ને વિધુજ્જિહ્વ ને સંપાત,
દેવાન્તક નરાન્તક પાડ્યા, કરી કોપે ઘાત ૨૦
મહોદર મહાપાર્શ્વ દુર્ધર્ષ, કંપન અકંપન ત્રિશિરા,
એ આદિક કોટાનકોટિ માર્યા હેત તારે તો ખરા. ૨૧
અહીં સહસ્ર શોક્ય સગાતે રોઇ, ચૂડા ભાંગ્યા મંદોદરી,
વિલાપ ત્યારે ઘણા કીધા, પછે વિભીષણને તે વરી ૨૨

---

૯ તે ઇ૦–તે મારી પણ માતા છે ૨૧ કોટાનકોટિ–કોટકોટ–પ્ર ૧ કોટકોટ પ્ર ૨.

સુવેલ પર્વત જોને સુંદરી, અહીં રહ્યા બહુ દન;
આ આડો લંકાનો કાળો પર્વત, સાગર જો આ ધન્ય. ૨૩
અમારે પૂર્વજે ખણાવ્યું, પાજ તે મધ્યે કરી;
નલસેતુ નલ વાનરે બાંધ્યો, માટે નામ પાડ્યું હિતધરી. ૨૪
વિમાન ચાલે રામ દેખાડે, વૈદેહીને બહુ ઠામ;
શોધ લેવા હનુમાન ઉત્પત્યો, સાગર ટપ્પો અભિરામ. ૨૫
સુવેલાચળ આવી રહ્યો તે, પર્વત જોને કામિની;
વૃક્ષ સમુદ્રતીર જોને, નાના વિધિના ભામિની. ૨૬
આ જો સાગર ગાજેછે, અહીં વરૂણ કેરો વાસ;
આ ઠામ સાગર ઉપર કર્યા'તા, ત્રણ મેં ઉપવાસ. ૨૭
દુર્ધર પર્વત આ પડ્યો, તે લાવ્યો'તો હનુમંત;
નદી ગુહા સહિત વૃદ્ધ પર્વત, અવલોકે એ ચંત- ૨૮
સાગરમાં જળજંત જો, મચ્છ મગર ને સીપ;
એમ સીતાને દેખાડે છે, રામજી કુળદીપ. ૨૯
કિષ્કિંધા ઉપર આવ્યું, એવે પુષ્પક જે વિમાન;
સીતા પ્રત્યે ઉચર્યા, રઘુનાથ તેણે સ્થાન ૩૦
આ જો સીતા અહીં મળ્યો'તો, સુગ્રીવ વાનરનાથ;
એણે કહ્યું સીતા હું અપાવું, જુગમ જોડી હાથ. ૩૧
ઋષ્યમૂકગિરિ હેઠળ મેં, બોલ કહ્યો તેણીવાર;
વાલી મારી સ્ત્રી અપાવું, તને હું નિરધાર. ૩૨
પછી મેં તો વાલી વાનર, એકે બાણે માર્યો હાર;
અહીં ચાતુર્માસ અમો રહ્યા, તુજ વિના કષ્ટે નાર. ૩૩
પ્રસ્રવણ પર્વત માસ બે, બે માસ માલ્યવાન;
અહીં બેશી મોકલ્યો'તો, શુધ જોવાને હનુમાન. ૩૪
આ ઠામે શબરી મળી'તી, પપાસરની તીર;
કબંધ અહીં માર્યો અમો, ધરીને મન ધીર. ૩૫

---

૨૩. જો ધન–જોયા ધન પ્ર. ૧. ૨૫. ટપ્યો–ટપી ગયો–તલપી ગયો–ઉલથી ગયો. ૨૮. દુર્ધર–ધારણ ન કરી શકાય એવો અથવા પર્વતનું નામ. ગુહા–ગુફા 'ગૃહે'–પ્ર. ૧ લી, વૃદ્ધ–પર્વતનું નામ. ૩૨. ઋષ્યમૂક–એ નામે પર્વત. ૩૩. વાલી વાનર–વાલી પ્ર. ૧ લી. ૩૪. પ્રસ્રવણ–પૃષ્ટવન. પ્ર. ૧.

અહીં જટાયુ પખી વઢચો'તો, રાવણ કેરે સગ,
આશ્રમ જો આ આપણા, અહીં રહેતા આણી રંગ ૩૬
પચવટી પાવન કરી, શુર્પણખાના છેદ્યા નાક ને કાન,
ખર દૂષણ ત્રિશિરા આદે માર્યા, અહીં ચૌદસહસ્ર બળવાન ૩૭
અહીં મૃગ આવ્યો હતો, લક્ષ્મણને કીધો સાદ,
આ ઠામે રાવણે હરણ કીધુ, પામી તું વિષાદ ૩૮
અહીં આપણે ક્રીડા કરતા, પ્રસ્રવણ પર્વત ઉપરી,
ગોદાવરીમા ઘણું રહેતા, જટા વનકુળ અગે ધરી ૩૯
હેતુ જોરે હરિણનયણી, આ અગસ્ત્યનો આશ્રમ,
આ આશ્રમ શરભંગનો અહીં, ઇદ્ર આ પો'તો મર્મ ૪૦
વિમાન ચાલે વાયુવેગે, સીતા લક્ષ્મણ કહે રામજી,
વિમાન ચાલે છે ઘણું, તોય અયોધ્યા ના'વે કેમજી ૪૧
હમણા દેખાડુ હરિ કહે, આ આશ્રમ અત્રિતણો,
અહીં અનુસૂયા તે નાર એહની, મહિમા શું કહીએ ઘણો ૪૨
જેણે આપ્યા આભરણ અબર, કુસુમકેરા હાર;
સુરડિયામા પોઢાડ્યા'તાં, ભક્ષ ભોજનનો નહિ પાર ૪૩
વિરાધ અહીં માર્યો હતો, ચિત્રકૂટ પર્વત જોય,
અહીં ભરત ભાઇ મનાવા, મુને આવ્યા હતા સોય ૪૪
અહીં મદાકિનીમા સાર્યું હતુ શ્રાદ્ધ દશરથરાયનું,
સૂતક ઉતાર્યું હતું પચગવ્ય લેઇ ગાયનું ૪૫
આશ્રમ પેલો ભરદ્વાજનો, વાલ્મિકનો પેલો જાણ,
ઓ પરે પ્રયાગ વડ છે, ગગા ત્રિપથા વખાણ ૪૬
શૃગવેરપુર પેલુ દીસે, ગુહ ભીલનો ત્યા વાસ,
જટાવનકુળ ધર્યાં, તમસા નદી છે પાસ ૪૭
પ્રધાન સુમત્રે વોળાવ્યા, અયોધ્યાથી વન નિસર્યાં,
બીજો વાસો અહીં વશ્યા'તા, ભીલે ત્રાપે તાર્યા ખરા ૪૮
દૂરથી વિમાનમાહે બેઠા, દેખાડે છે રામ,

---

૩૭ દૂષણ-દૂખર પ્ર ૪થી. ૪૩ સુરડિયામા-ચોરડમામા' (૧) પ્ર ૧ સુરડો-કૂબો (૨) ૪૬ ઓ પરે-ઓ પેલો કાંઠા ઉપર (૧) ત્રિપથા-ત્રણ માર્ગે જનારી.

ઓ પેલી સરયૂ નદી,-તીર અયોધ્યા ગામ. ૪૯

ઉંચા થઇ અતિ દૂરથી, રાક્ષસ વાનર જોય;

દીઠી તો શે નથી આવતી, અયોધ્યા તો સોય. ૫૦

કડવું પર મું.

રાગ દેશાખ.

રામ કહે સાંભળ્ય સુંદરી, દૂરથકી દીસે છે પુરી;

પિતાતણું પાળ્યું[1] એ ગામ, અયોધ્યાને કરોજી પ્રણામ. ૧

કુશળે જો એ દીઠુ ઠાર, દશરથને પુણ્યે નિર્ધાર;

આશાનો'તી આવ્યાતણી, તે જાઉં આજ અયોધ્યા ભણી. ૨

સીતાએ કર્યો નમસ્કાર, વિમાનમાંથી હરખ અપાર;

અયોધ્યા નગરી સોહામણી, કૂપ સરોવર વાડી ઘણી. ૩

ઉંચો ગઢ ને અનુપમ પોળ, કનક કોસીસાં ઓળાઓળ;

મંદિર ઉપર ધ્વજા ફરહરે, કનકકળશ દેખી મન ઠરે. ૪

ગોખ અટારી ને જાળિયાં, મનોહર મેડીને માળિયાં;

ચોક ચોવટાં બહુ શોભતાં, દુઃખ જાયે નગર દેખતાં. ૫

રાજ્ય કરતો યાં રામનો તાત, વર્ણન કહુ કેટલાં વિખ્યાત;

વિમાન વેગળુ પણ પેખાય, અંતરિક્ષ મારગ ચાલ્યું જાય. ૬

અંતરિક્ષથી દેખે દિનેશ, તેમ વિમાનથી દેખે બહુ દેશ;

શંકર કેરૂં જેમ કૈલાસ, તેવી અયોધ્યા પ્રકાશ. ૭

અમરાવતી ઇદ્રની જશી, અયોધ્યા ઓપે છે તશી;

વિમાનમાં ઉંચા થઈ જોય, રાક્ષસ વાનર અચરજ હોય. ૮

પુષ્પકવિમાનની સ્તુતિ કરે, અયોધ્યા દીઠે મન ઠરે;

તે માહે ચાલવા પ્રીત, સમિપ જઇ જોવા રૂડી રીત. ૯

ભરદ્વાજને આશ્રમ રામ, ચાલ્યા કરવાને પ્રણામ;

વિમાનમાંથી ઉતરી જાય, જઇને ઋષિને લાગ્યા પાય. ૧૦

વરસ ચૌદમે પચમી દિન, ચૌદ વરસ પૂરાં થયાં વન;

ભરદ્વાજે દીધી આશિષ, ભલે પધાર્યા શ્રીજગદીશ. ૧૧

---

૧. પાળ્યું-પાળેલું.

ભરદ્વાજને કહેછે રામ, કુશળ અન્યને છે કહો સ્વામ;
કુશળ ક્ષેમ છે મારી માત, ભરત અને શત્રુઘ્ન ભ્રાત. ૧૨
નગરનિવાસી સુખિયા જન, તે મુજને કહો સત્ય વચન;
ભરત કેવું ચલાવે રાજ, તે કારણ કહો ભરદ્વાજ. ૧૩
રાઘવનાં વાયક સાંભળી, ભરદ્વાજ તે બોલ્યા વળી;
કુશળ અન્ય તે છે રઘુવીર, જેથી મન સદા રહે ધીર. ૧૪
કુશળ માત ને છે સર્વ સાથ, ભરતની વાત કહું રઘુનાથ;
નંદિગ્રામ વસે છે વાસ, અયોધ્યા કેરી જે પાસ. ૧૫
રાજ્યવેષ ધર્યો નથી અંગ, નહિ કામિની કેરે રંગ;
જટાવનકુળ પે'ર્યાં દેહ, તારી પાદુકા પૂજે તેહ. ૧૬
અશ્વ ગજ નવ બેસે રથ, મારે એ સાથે નથી અરથ;
રામ રહે જો વનમોઝાર, સુખ ભોગવું કયમ આહાર. ૧૭
તેડવા ચિત્રકૂટ ગયો'તો પેર, તોય રાઘવ ન આવ્યા ઘેર;
તો અયોધ્યા કેમ જવાય, રાજ્ય રામ વિના નવ થાય. ૧૮
તે વનવાસી ઘેર થઇ રહ્યું, વિરહવા'લ નવ જાયે કહ્યું;
પાવડીનો થઈ રહ્યો છે દાસ, ચૌદ વરસ વીત્યાં અવિનાશ. ૧૯

દોહરી.

હવે વાટ જુએ છે અતિશે, કૈકેયીનો તન;
તમહેતે તેણે કષ્ટ ભોગવ્યું, હામ રાખિયું મન. ૨૦
રામ વનમાં ભોમ શયન કરે, નવ સુતો તે સેજે;
તમારે જટા તે તેણે વાળી, વનકુળ પે'ર્યાં હેજે. ૨૧
તમથી તેણે દુઃખ ભોગવ્યાં, મેં જાણી તમારી પેર;
રાવણ સીતા ગયો ચોરી, તમો ગયા તેને ઘેર. ૨૨
રાવણ માર્યો સાથ સહિત સહુ, તમને ઈંદ્રે આપ્યું વરદાન;
સુખે તમો સીતા લેઇને, આવ્યા આણે સ્થાન. ૨૩
પંચવટી તમો પાવન કીધી, સુખે રહેશે વિપ્ર;
તે માટે હું થયો રળિયાત, વર માગો કાંઇ ક્ષિપ્ર. ૨૪
અપાર સ્વામી એ વર માગું, બોલ્યા રાઘવરાય;
આ ઠામથી વૃક્ષ બે ગમા, અયોધ્યાપુર લગી જાય. ૨૫

---

૧૯. વિરહવા'લ—વીર વાહાલા. પ્ર. ૧-૨. ૨૪. ક્ષિપ્ર-ઉતાવળે-જલદી. ૨૫. બે ગમા-બન્ને તરફ. 'બે ગમ્યાં' પ્ર. ૧-૨.

ફૂલ્યા ફૂલ્યા સદાય હોયે, રહે કોકિલા ને કીર;
લોક સહુ તે દીઠે જાણે, આવ્યા શ્યામશરીર ૨૬
ઋષિ કહે અહીંથી તો થાશે બહુ, અયોધ્યા લગી દ્રુમ;
બે પાસે એ મહા મનોહર, તેં કહ્યું તે તેમ ૨૭
રૂડાં ફળ આણીને આપ્યાં છે, ઋષિ કહે કરે એ આહાર,
રામે સહુ સાથને આપ્યાં, ભક્ષ કર્યા તેણીવાર ૨૮
એમ કરતા તે રાત થઇને, વાસો વસિયા ત્યાંય;
પ્રાત કાળે રામજી ઉઠયા, અતિ ઉલટ મનમાંય ૨૯
સ્નાન નિત્ય કરીને જાણે, કહાવું ભરતને આજ;
પાસે તેડી હનુમતને, કહે વેગે શ્રીમહારાજ ૩૦
ભરત કને તું જાને ભાઇ, કહીએ આવ્યા રામ;
સમાચાર સંભળાવે સઘળા, જે જે કીધા કામ. ૩૧
સુગ્રીવ મિત્ર કર્યાની કહેજે, સીતાહરણની વાત,
રાવણ મારી રાજ બેસાર્યો, વિભીષણ તેનો ભ્રાત ૩૨
દશરથરાય અંતરિક્ષ આવ્યા હતા, બેસી દિવ્ય વિમાન,
વાનર સહુકો કર્યા જીવતા, ઇંદ્રે આપ્યું વરદાન ૩૩
ભરદ્વાજને આશ્રમ રહ્યા હતા, આગળથી હું આવ્યો,
હવે તમો સુખ પામો ભ્રાતા, સમાચાર સંભળાવ્યો ૩૪
પછે જોજે રૂપ તેનું, દેહનો કેવો વાન,
મુજને માઇ સંભારે છે, બેઠો તેણે સ્થાન ૩૫
રાજ્ય કેવું સાચવે છે, અશ્વ ગજ સહુ માતા,
પ્રજા સહુ સુખી કે દુખી, લોક જોજે આવતા જતા ૩૬
આવજે જોઇ તે સામો, તેડી ભરતને સંગ,
વાટમાંહે એક શૃંગવેરપુર, ગુહ રાજા છે રંગ ૩૭
તેને કહેજે રામ લક્ષ્મણ, જાનકી સુંદર નારી,
કુશળક્ષેમ ચૌદ વરસે, આવે દેવમુરારિ ૩૮
એટલું જાણ કરીને જાયે, ગુહ ભીલ સુજદાસ,
ત્યારપછી નંદિગ્રામ પળજે, ભરત ભ્રાતને પાસ ૩૯
આલિંગન કહાવ્યું છે તમને, લક્ષ્મણ ને રઘુનાથે,

---

૩૫ રૂપ-'હેત' મરજી. બેઠો-બેઠેનો

ભરદ્વાજ આશ્રમ લગી આવ્યા, અમો રામ સહુ સાથે. ૪૦
હનુમત કહે હવણાં જઇ આવીશ, તેડી તેમને સામો;
પેહેલી ફાળે ગુહ ભીલ ઘેર, પછી ભરત કને વિસામો. ૪૧
પ્રણામ કરીને પવનપુત્ર તે, ઉડયો તત્કાળ આકાશ;
જાણે ગરૂડ કે ભાણ ઉગ્યો, બીજે તેજ પ્રકાશ. ૪૨
પરિયાણે ઉપર થઇને આવ્યો, ત્રિવેણી કેરી તીર;
ગુહ ભીલને ગામજ પો'ચ્યો, વેગે હનુમત વીર. ૪૩
ગુહને કહેછે રામ આવિયા, સીતા લક્ષ્મણ સાથ;
ચરિત્ર સર્વે કહ્યાં વિસ્તારી, જે કીધા રઘુનાથ. ૪૪
ભીલરાજા આનંદ તે પામ્યો, સુણી હનુમંતની વાણી;
હનુમંતને હેતે હૈયે ચાંપ્યો, અતર આનંદ આણી. ૪૫
આલિંગન દેઇને લાગ્યો, હનુમંત કેરે પાય;
આગતા સ્વાગતા કરી ઘણેરી, કુશળક્ષેમ રઘુરાય ૪૬
હનુમત કહે હમણા આવશે, બેશી દિવ્ય વિમાન;
વધામણી ખાવા જાહુછું, જયા ભરત રાજાન. ૪૭
સામો જાવા ગુહ સાહિયો, ઢમકાવીને ઢોલ;
હનુમત ભરત ભણી ઉત્પતિયો, નહિ કોઈ બળે સમતોલ ૪૮
વાયુસુત વાયુ વેગે, તે આવ્યો નદિગ્રામ;
ભરતતણી સભાને નરખી, વલ્લભ જેને રામ. ૪૯

કડવું ૫૩ મું.

આરો તાલ.

ભરતે તે નિરખિયો, અજનીકુમાર;
પાર નહિ પ્રધાનનો રે. ૧

ઢાળ.

પારનહિ પ્રધાનનો, બીજા બહુ છે દાસ;
પાવડી જે રામની તેને, નમે અતિ ઉલ્લાસ. ૨

---

૪૦. રામે હનુમાનને જે વાક્ય કહ્યાં તે ઉપરથી રામનું રાજનીતિજ્ઞપણું બતાવ્યું છે ૪૩. પરિયાણે પ્રપ્રયાણ કરીને આકાશમાર્ગમા થઇને આવ્યો. 'પ્રીયાણોપર થઇને' પ્ર. ૧ લી 'પ્રયાગ ઉપર' એમ હાય (!).

જાગ્ય ભરતે વાળી છે, પેંચો વનકુળ ને કાપાય;
નમણુ હુ રામનો, પાનડીને લાગે પાય. ३
કાર્ય સર્વ ચલાવે, જાણે સઘળા ભેદ;
પ્રધાન પ્રત્યે ઉચર્યા, આજ હુ પામ્યો છું ખેદ. ૪
ચૌદ વર્ષ પૂરણ થયાં, હજી નથી આવ્યા રામ;
શુદ્ધ પણ નથી સાંભળી, જે વસે આણેઠામ. ૫
ચિત્રકૂટપર અવલોકયા હતા મેં, લક્ષ્મણ ને રઘુનાથ;
પછે કના ગયા હશે, પ્રભુ નાર નાની સાથ. ૬
રખે કોણે દુખ દીધુ હોયે, રખે કહીં યુદ્ધ થાય,
રખે કોણે હર્યાં હોયે, સુદર સીતામાય ૭
અવધ થઈ પણ નથી પામ્યો, સમાચાર એકવાર;
રામ વિના હવે ન રહેવાયે, આખે આસુધાર, ૮
વનફળ તે નવ વાવરે, સુખ નહિ શરીર;
હવે કયારે આવશો, સુન્દર મારા વીર ૯
કયાં જાઉં ને કહુ કોને, રામ વિના સહુ ફોક;
શુદ્ધ પામુ જો ભ્રાતની, તો ટળે મારો સોક. ૧૦
પ્રેમ દેખી ભરતનો, હનુમતે કર્યો નમસ્કાર;
સભા સહુ તેને દેખીને, આશ્ચર્ય પામી અપાર ૧૧
આગળ ઊભો રહી બોલ્યો, વાયુસુત બળવાન;
ભરતજી આજ આવશે, રઘુનાથ આણેસ્થાન ૧૨
પચવટીમાહે રહ્યા હતા, છે સીતા લક્ષ્મણ સગ;
વૈદેહી રાવણે હરી હતી, તેનો રામે કીધો ભગ ૧૩
વાનર મિત્ર કર્યા હતા, સુગ્રીવ આદે જાણ;
વાલી ભાઇ તેનો વેધિયો, રામે એકે બાણ. ૧૪
હમણા અહીં પધારશે, મને મોકલ્યો જોવા કાજ;
સીતા લક્ષ્મણ વિજયી છે, સહી કહાવ્યું છે મહારાજ. ૧૫
સુણી વાયક ભરત ઉઠયો, અતિશે થયો પ્રસન્ન;
પ્રદક્ષિણા દેઇ પગે લાગ્યો, દીધું આલિંગન ૧૬

---

૩. કાપાય-ભગવા. ૫ શુદ્ધ-ગોધ ૯. વનફળ ઇ૦-ફળાહાર પણ તે કરતો નથી ૧૫. સહી—મોઇ પ્ર. ૧ લી.

આંસુ હરખે આવિયાં, અધિળાવ્યો તેણે તેહ;
આસન બેસારી ઉચર્યો, આણી મન સંદેહ. ૧૭
દીસતો તો વાનર સરખો, વદે લલિતવચન;
દેવ ગાંધર્વ યક્ષ કિન્નર, માયાવી કો તન. ૧૮
સમાએ તું બોલિયો, પણ હોય અજ્ઞાન;
તુજ આવ્યે હું એમ જાણુંછું, ભ્રાત મળ્યા સન્નિધાન. ૧૯
આજ તેં આવી કહ્યો, સુધો સમાચાર ભ્રાતનો;
તેં તો મુજને પ્રાણ આપ્યા, ઘણું શું કહીએ વનો. ૨૦
કહે તો તુજને કનકશૃંગી, સહસ્ર આપું ગાય;
કહે તો તુજને ગામ સુંદર, સત્ય કરૂં પસાય. ૨૧
સોળ વરસની સોળ કન્યા, કરૂં કહે તો ભેટ;
વિરહસાગર હું પડ્યો હતો, ત્યાં તું થયો બેટ. ૨૨
પ્રાણ તુજને આપિયે, તોએ ઓશિંકળ ન થવાય;
એમ સાંભળી સ્તુતિ ભરતકેરી, રળિયાત હનુમત થાય. ૨૩
રામ તેમ તમો મારા સ્વામી, હુ તમારો દાસ;
વીરની પેરે વનવાસી, થઇ રહ્યા છો વાસ. ૨૪
તમો મુજને સર્વે આપ્યું, જાણજો પોતાતણું;
વચને ભરત પ્રસન્ન થયો, પ્રેમ મન આવ્યો ઘણું. ૨૫
રામજી તો રાજકુવર, કયમ કર્યા વાનર મિત્ર;
પંચવટીએ કેમ રહ્યા, તે કહે વિસ્તારી ચરિત્ર. ૨૬
રાવણ કેમ હરી ગયો, સીતાને તો દુષ્ટ;
કેમ સાગર તરી આવ્યો, કુંભકર્ણ રાવણ પુષ્ટ. ૨૭
રામલક્ષ્મણ પાસેથી, હરી ગયો કેમ નાર ?
નામ તારૂં કહી મુજને, સંદેહ ટાળો સાર. ૨૮
પ્રેમ તુજને દીઠે આવ્યો, વાત કરી વિશેષ;
રામ વન ચાલ્યા પછી, કહે કથા રેખેરેષ. ૨૯
રાઘવજીએ કહી હોયે વળી, અવલોકી હોયે ચક્ષ;
કૃપા કરી તે મુજને કહોજી, સરવે સુર સમક્ષ. ૩૦
વાનર કહેછે સાંભળો, હનુમાન મારૂં નામ;

---

૧૯. સમાએ–યોગ્ય સમયે. ૨૦. વનો–વિનય. ઘણો વિનય કરીને શું કહિયે ?

જે જે પૂછ્યું છે તે કહુ, આજ આણે ઠામ. ૩૧
દશરથરાય આપતા હતા, રામજીને રાજ,
કૈકેયીએ ફેરવ્યુ તે, સર્વ તમારે કાજ. ૩૨
તાપ આણી માતા તમારી, દશરથને કહે વાણ;
ચૌદ વરસ રાજ્ય ભરતને, વન ફરે શારંગપાણ. ૩૩
રામજી તે તાતનયને, વસ્યા વનમોઝાર,
લક્ષ્મણજી સાથે ગયા, સુંદર સીતાનાર ૩૪
ચિત્રકૂટ જઇને રહ્યા રાઘવ, દશરથે છોડયા પ્રાણ;
કુંવર એકે નહિ પાસે, એહ મોટી હાણ ૩૫
પે'લા બે વનમા ગયા, તમો મામાને ઘેર બેય;
કાસદ મોક'લ્યો તમો પધાર્યા, બાળ્યો આવી રાજાનો દે'ય ૩૬
તમો પછે પધાર્યા હતા, ચિત્રકૂટ રાઘવ પાસ,
પાછા વાળવા ઘણુ કર્યું, પણ વળ્યા નહિ અવિનાશ. ૩૭
પાદુકા લેઇ તમો વળ્યા, રામનુ માની વચન,
અયોધ્યા તમો નવ ગયા, નદિગ્રામ વસિયા ધન્ય ૩૮
તમો અહિયા વસ્યા સુખે, પેરથી પળ્યા રઘુનાથ,
ચિત્રકૂટ ગિરિથી ચાલિયા, સીતા લક્ષ્મણ સાથ ૩૯
વિરાધ નામે રાક્ષસ બળિયો, સીતાને તે ગ્રહી ગયો,
રામ લક્ષ્મણ રહ્યા પૂઠે, ઝગડો ત્યા સબળો થયો ૪૦
વૈદેહીને મે'લાવ્યા, વિરાધ મારી રામ,
પચવટીએ પછે આવ્યા, ઘણુ રહ્યા તે ઠામ ૪૧
શૂર્પણખા ને બેન રાવણની રહેતી તેણેઠાર,
સીતા કેરૂ રૂપ દેખી, મોહી તે અપાર ૪૨
એ રાવણને ભેટ કરૂ હુ રામની સ્ત્રી અનુપ,
લટકા પટકા કરતી આવી, જ્યાકણ અકળસ્વરૂપ. ૪૩
કપટ જાણી રામજીએ, છેદ્યા નાક ને કાન,
ખર દૂષણ ત્રિશિરા આદે હણ્યા, ચૌદસહસ્ર બળવાન. ૪૪
નકટી બૂચી બેન ગઇ, તે રાવણકેરે પાસ,
તારે અરથે ભેદ કરતા, નાક કાન થયા તે નાશ ૪૫

---

૩૬. દે'ય-દેહ

પંચવટીમાં વસ્યો છે, સુંદર તેહને ભામિની;
મેં જાણ્યું તેને છળ પાડી, સમરપું તુને કામિની. ૪૬
ભેદ કરતાં ભરતા તેને, ખર દૂષણ માર્યા (સહુ) સહિત;
તે નારી તું ભોગવે તો, ગમે મારૂં ચિત્ત. ૪૭
એનવચને રાવણ ચાલ્યો, મારીચ મામા સંગ;
સીતા આગળ પંચવટીમાં, આવ્યા આણી રંગ. ૪૮
મારીચ તે મૃગલો થયો, સોનાનો શીકાર;
શીંગડાં તે મણિસરખાં, મહા મનોહર તે ચાર. ૪૯
દેખીને સીતા મોહ પામ્યા, રામને કહે બોલ;
ચોળી ચર્મસારંગની સીવડાવો, મારે નહિ કો તમ સમતોલ ૫૦
રામ કહેછે જાનકી તમે, કીધું તે કરવુ કાજ;
લક્ષ્મણ પ્રત્યે ઉચર્યા, તવ વિમાસી મહારાજ. ૫૧

કડવું ૫૪ મું.

રાગ મારૂણી.

લક્ષ્મણ તું રીતા સાચવ ને, હરણ હણી હું આવું રે;
રખે સીતાને વીલી મૂકે, અધક્ષણ અળગાં ન જાવું રે. ૧
અહીં આપણે રાક્ષસ વેરી, આપ અટારી રહેજે રે;
હું હવે મૃગ મારવા જાઉછું, કષ્ટ પડે મને કેહેજે રે. ૨
સુતકૌશલ્યા સારંગ વધવા, ચાલ્યા ગ્રહીને બાણ રે;
લક્ષ્મણ રહ્યા વૈદેહી પાસે, ધનુષ્ય ધરીને પાણ રે. ૩
રામ ગયા તે પૂઠે પૂઠે, દૂર પંથ તે હણવા રે;
ધાયે લક્ષ્મણ ધાયે લક્ષ્મણ, મૃગ તે લાગ્યો ભણવા રે. ૪
સીતા કહેછે સુમિત્રાસુત, રામ કરેછે સાદ રે;
તમો વીરની વા'રે જાઓ, આણી અતિ ઉલ્હાદ રે. ૫
લક્ષ્મણ કહેછે માતા સીતા, રામ ન પામે હાર રે;
કયમ તમને એકલાં મેલું, આઇજી આણે દાર રે. ૬
લક્ષ્મણ વા'રે નથી જાતા, મેં જાણી તમારી પેર રે;

---

૪૭. ભરતા તેને–તે (સીતા)ને ભર્તારે માર્યા—સીતાના સ્વામીએ માર્યા, ૫૦. ચર્મસારગની–સારંગ (હરણ)ના ચર્મની.

રામ મરે ને સીતા ગખું, તમે જાણોછો ઘેર રે. ૭
વચન સુણીને વનદેવતા, લક્ષ્મણે કીધા સાખી રે;
સીતાને તો ભૂડુ હોશે, કઠણ કથન જે ભાખી રે. ૮
લક્ષ્મણ એમ કહીને ચાલ્યા, સહી શકયો નહિ વાણી રે;
તેણે સમે રાવણ ત્યાં આવ્યો, મઢિયે સીતા રાણી રે. ૯
છળે વેશ તાપસનો કીધો, હરી ગયો તે સીતા રે;
રોતી રોતી કહે રસનાએ, સુખના દહાડા વીત્યા રે. ૧૦
કરગરતાં કલ્પાત કરતાં, બેસાર્યાં ઉચ્છગે રે;
જટાયુ પખી વઢ્યો વાટે, રાવણકેરે સગે રે. ૧૧
રથ બેશી તે પંખી મારી, આકાશ મારગ જાય રે;
લકામાહે સીતા આણી, ઉલટ અંગ ન માય રે. ૧૨
સીતા વશ ન આવે તેને, અશોક વનમાં મેલી રે;
સાડાત્રણ ક્રોડ રાક્ષસી પાસે, રાવણતણી સાહેલી રે. ૧૩
ભરત પૂછે છે અજનીસુતને, દુઃખે રહ્યા સા સીતા માત રે;
રામ લક્ષ્મણે પછે શુ કીધુ, તે કહો વાહાલા વાત રે. ૧૪
હનુમત કહેછે મૃગ મારીને, આવ્યા શ્યામશરીર રે,
સામા આવતા લક્ષ્મણ દીઠા, નયણે ચાલ્યાં નીર રે. ૧૫
સુતસુમિત્રાના શૂરા તું, રૂદન કરે શા માટ રે;
સીતા એકલા કયા મેલ્યા, તે વાત ઘાલે ઘાટ રે. ૧૬
સીતાએ કઠણ કહ્યુ મુજને, તે માટે હુ આવ્યો રે;
બોયે બાળ્યો છે મુને પૂરો, સમાચાર સંભળાવ્યો રે. ૧૭
રામ કહે તેં કૂડુ કીધુ, રખે હતું હોય હરણ રે,
ત્રાહે ત્રાહે વાણી કહેતા મઢિયે, આવ્યા અશરણશરણ રે. ૧૮
કાગ શ્વાન કળકળે મઢીમાં, નવ દીસે તે નારી રે;
હવે લક્ષ્મણ શીપેર કરવી, વીર જુઓ વિચારી રે. ૧૯
જોતા જોતા રોતા ચાલ્યા, કબધ રાક્ષસ મળિયો રે;
જોજન એક તે પાણુ તેહના, અકળ ન જાએ કળિયો રે. ૨૦
તેને મરણ પમાડી આવ્યા, પપાસરને પાસ રે;
શબરીકેરા વચને આવ્યા, ઋષ્યમૂકગિરિ અવિનાશ રે. ૨૧
(તે) પર્વત ઉપર પાચ પ્લવંગ સહિત, સુગ્રીવ નાશી રહેતો રે;
વાલીભાતથી બીહીતો તે તો, સુખ દુઃખ સર્વે સહેતો રે. ૨૨

'આવીને પગે લાગ્યો તે તો, રામચંદ્રને નમિયો રે;
સુગ્રીવ રામ સખા મેં કરિયા, બહુમન એ તે ગમિયો રે. ૨૩
સુગ્રીવ કહે નારી અપાવો, વાલી વીરને મારો રે;
પછે સીતાની શુધ મેં જોવી, અર્થ એટલો સારો રે. ૨૪
બોલ રામે સુગ્રીવે દીધા, મિત્ર થયા તે બેય રે;
અહીંથી પ્રીત થઇ વાનરશુ, ભરત સાંભળો તેય રે. ૨૫
એક બાણે વાલી વેધિયો, અમ દેખતા રામે રે;
સુગ્રીવનાં કાર્ય કર્યાં પૂરણ, તત્ક્ષણ તેણેઠામે રે. ૨૬
સુગ્રીવને કહે સીતાપતિ તું, પામ્યો રાજ્ય ને નાર રે;
સીતાની ભાળ્ય જોવરાવો, મુજને દુઃખ અપાર રે. ૨૭
ચારે દિશે વાનર મોકલિયા, કહીં ન લાધી ભાળ રે;
એંશીલક્ષ વાનર લેઇ સાથે, ગયો વાલીનો બાળ રે. ૨૮
અંગદ નામ તે તેનું જાણો, દક્ષિણ દિશ તે જોઇ રે;
મહેંદ્રપર્વત પખી એહો, સંપાતિ નામે સોઇ રે. ૨૯
તેણે શોધ કહી સીતાની, રાવણ હરી ગયો તેહ રે;
અંગદે મુજને મોકલિયો, સીતા જોવા નેહ રે. ૩૦
શતજોજન સાગર ઓળંઘી, એકે ફાળે હું પોત્યો રે;
અશોકવનમાં સીતા પાસે, લંકા જોતો જોતો રે. ૩૧
સીતાને મુદ્રિકા આપી, સમાચાર સર્વે કહ્યો રે;
પછે રાખડી સીતાએ આપી, લેઇ રામકને વહ્યો રે. ૩૨
રામને રાખડી આપી, કહી સીતાની ભાળ રે;
લંકામાંહે રાવણઘેર છે, સીતા દીનદયાળ રે. ૩૩
રામચંદ્ર વાનર સહુ સાથે, આવ્યા સાગરતીર રે;
સો જોજન તે પાજ બંધાવી, નળ પાસે રઘુવીર રે. ૩૪
નળસેતુ તે તો કહેવાયે, સૈન્ય સર્વ ઉતરિયું રે;
લંકામાહે ત્રાસ પમાડ્યો, વાનરદળ સંચરિયું રે. ૩૫
ઘોર યુદ્ધ કરીને માર્યો, રાવણને રઘુનાથે રે;
કુંભકર્ણ પાડ્યો પૃથ્વીપર, પુત્ર પ્રધાન સહુ સાથે રે. ૩૬
ઇંદ્રજિતને લક્ષ્મણે હણિયો, રાક્ષસમાત્ર મરાણા રે;

૨૫. બોલ દીધા—રામ અને સુગ્રીવે પરસ્પર વચન આપ્યાં.

રાજ્યે વિભીષણને બેસારી, રામ થયા સપરાણા રે. ૩૭
સીતાને પછે દીવ્ય કરાવ્યું, પાવકમાંહે પેઠાં રે;
સતીને પાવકે નવ બાળ્યાં, જાણે ખાડો ખણી માંહે બેઠાં રે. ૩૮
ઈંદ્રે વર રામને આપ્યો, દશરથ સ્વર્ગથી આવ્યા રે;
સીતા શુદ્ધ કહી સહુકોએ, રામચંદ્રને મનાવ્યા રે. ૩૯
રામે વૈદેહીને વળતી, બેસાર્યાં ઉચ્છગે રે;
પુષ્પકવિમાન બેશી પધારે, વિભીષણ સુગ્રીવ સંગે રે. ૪૦
સુજને વિમાનમાહે બેસાર્યાં, બેગ લક્ષ્મણ ભ્રાત રે;
ભરદ્વાજને આશ્રમ આવ્યા, આજ રહ્યા ત્યા રાત રે. ૪૧
તમે કહ્યું જે વાનરમિત્રની, સીતાહરણની વાત રે;
તે સર્વે સક્ષેપે સભળાવી, જે કરી રાવણની ધાત રે. ૪૨
વિભીષણ તો મળ્યો રામને, તેને કીધો ભૂપ રે;
પરાક્રમ મેં કહ્યાં પૂરાં, જે કીધાં અકળસ્વરૂપ રે. ૪૩
હવે તમો સામા જાવાની, સામગ્રી સર્વે માડો રે;
આજ રામ મળે નીરધારે, જટા વનકુળ છાડો રે. ૪૪
હનુમતને વચને રીઝચો, કૈકેયીનો તન રે;
પાસે ભાઇ બોલાવ્યો તે, બળિયો શત્રઘન રે. ૪૫
ભાઇ તમો ગામ શણગારો, માર્ગ સહી છટાવો રે;
રામચંદ્ર ને સીતા લક્ષ્મણ, આવે કાજ કરાવો રે. ૪૬
શત્રુઘને ઉઠી તેડયા, સહસ્ર તે સૂત્રધાર રે;
ભુમિ કરો પાધરી અહિંથી, અયોધ્યા લગી અપાર રે. ૪૭
રાજમારગ છાટણ કરાવો, શણગારો ઘર ને હાટ રે;
નાનાવિધના ગધ બે'કાવો, પુષ્પ પાથરો વાટ રે. ૪૮
ધૃષ્ટિ, જયત, વિજય્ ને અર્થસાધક, સિદ્ધાર્થ, અષ્ટવર પ્રધાન રે;
અશોક, સુમંત્ર, ધર્મપાળને, તેડયા કૈકેયી તન રે. ૪૯

---

૩૯. સીતા ૦-ઈંદ્રે, દશરથે અને અગ્નિએ પણ સીતાને શુદ્ધ (પવિત્ર) કહી. ૪૯. ધૃષ્ટિ ૦-વાલ્મિકી રામાયણ બાળકાંડ સર્ગ ૭ માપ્ર. ધૃષ્ટિ, જયત, વિજય, સુરાષ્ટ્ર, રાષ્ટ્રવર્ધન, અકોપ, ધર્મપાળ, અને સુમન્ત્ર,- એમ આઠ નામ છે. પ્ર. ૧ લીમાં ધર્મપાળને ઠામે 'વિપંત' પાઠ છે.

કડવું ૫૫ મું.

રાગ સામેરી

પ્રધાનને કહે ભરત વાણી, સામા જાઓ આજ,
સહસ હસ્તી સહસ્ર ઘોડા, શણગારી બહુ સાજ ૧
નાનાવિધના રથ લેઇ, વાજાં વિવિધ રસાળ,
વાડવ તેડી વેદિયા જાઓ, જ્યાકણુ દીનદયાળ ૨
ભૂષણ લેઈ જાઓ ઝાઝા, ધન ધાન્યનો નહિ આંક,
બંદીજનને આપવા, જે જન મોટા રાંક ૩
ભક્ષ ભોજન બહુ સુખડાં, વસ્ત્ર સુંદર સાર,
પાદુમ મસ્તક ધરીને, જાઓ તેણે દ્વાર ૪
પ્રધાન તે પાદુમ લેઇ, સામા ચાલ્યા શૂર,
કૌશલ્યા સમારે ઘણું રામ ઊરાગીર. ૫
ગણુંને પૂછે ઘણું આજ આવશે ઘેર તન,
સીતા લક્ષ્મણ રામ સાથે, કરૂં અવલોકન ૬
કરે વિરહ કુંવર કેરો, ભરતે એવે મોકલ્યો દાસ
આઇજી ચાલો સામા જઇએ, આવ્યા શ્રી અવિનાશ ૭
કૌશલ્યા કૈકેયી સુમિત્રા, સૌ બેઠાં પાલખી,
ચૌદસહસ્ર તે માત માંહે, બીજી બહુ ચાલી સખી ૮
અશ્વ ગજ રથ સાચર્યા, ચઢી યોધ તે અનેક,
લોક તે પુરના પરવર્યા દર્શન કરવા વિવેક ૯
નિશાણના નિર્ઘોષ વાજે, બીજા બહુ વાજિંત્ર,
ભરત હનુમતને કહે, શું સાચું કહો મિત્ર ૧૦
રામ નિશ્ચે આવશે કે, વાહલો મુજ વીર,
હનુમત કહે સંદેહ નથી જી, આવ્યા સારંગધીર ૧૧
સુણી વાયક ભરત ચાલ્યા, ગામથી તે બહાર,
ભાઇભાંડુ માત સઘળાં, પ્રધાન સહુ અસવાર ૧૨
નંદિગ્રામથી લોક ચાલ્યા, ભરત સાથે ભૂર,
ભરત કહે અંજનીસુત, રામ આવ્યા નહિ કે શૂર ૧૩

---

૩ બંદીજન હં૦-બંદીજન-જે જન (લોકો) મોટા (ઘણા) રાંક છે તેમને આપવા ૬ ગણુંને-જોશીને.

હનુમત કહે આ વૃક્ષ જુઓ, ફૂલ્યા ફૂલાં અત્ય;
રામ એ એંધાણે જાણો, આવશે આજ સત્ય. ૧૪
રામને ભરદ્વાજને વરે, એવા વૃક્ષ થયા સહી,
નગરજન સહુ ભરત આદિ કહે, વિમાન કાં ના'વે વહી ? ૧૫
ભરદ્વાજને ચરણે લાગી, ચાલ્યા પેરથી રામ;
વિમાન પળ્યું વેગે કરી, ગુહ ભીલ મળ્યો તે ગામ. ૧૬
ભીલ કહે રહો આજ અહિયાં, સેવા કરવા મન,
ભરતવાટ જોતા હશે, એમ કહ્યું જગજીવન. ૧૭
વિમાન તે તો ચલાવેછે, વેગે નંદિગ્રામ;
દૂરથી દીઠું હનુમંતે, ભરતને કહે તે ઠામ. ૧૮
કૈકેયીકુંવર જુઓ એ, આવ્યું પુષ્પકવિમાન;
આગે તો એ ધનદનું, બળે ગ્રહ્યું રાવણરાજાન. ૧૯
રાવણ ભ્રાતા વિભીષણે, કર્યું ભેટ રામને એહ;
રામ સીતા જુઓ એ મધ્યે, બેઠા છે તો નેહ. ૨૦
પાસે લક્ષ્મણ ભ્રાત છે, સુગ્રીવ તેને સંગ,
તે પાસે અંગદ બેઠો, જુઓ જાંબવાનનું અંગ. ૨૧
કાળ મેઘ સરિખડો, એ ભક્ત વિભીષણ જાણ;
ઠામ ઠામ દીસે દાસ એ, સુગ્રીવના રે વખાણ. ૨૨
જુઓ બીજા વૃક્ષ વૃક્ષે, પળે છે તે વાનરા;
પત્ર ફળ ને ફૂલ ખાએ, ઊજાયે છે ઉરભર્યા. ૨૩
એટલે આવ્યું ઢુકડું, વિમાન તો તે પાસ,
રામે ભ્રાત અવલોકયો, ભરતે દીઠા અવિનાશ. ૨૪
વિમાનમાહે ભરત તેડયો, અને શત્રુઘ્ન,
રામજીએ શીશ ગંધી, દીધું આલિંગન ૨૫
હૈયા સાથે ચાપિયો, કૈકેયીતણો કુમાર;
હરખે ભ્રાતા બેહુને, આંખે તે આંસુધાર. ૨૬
ભરત પૂઠે શત્રુઘ્નને, ચાપ્યો હઇયાબા'ર;
પછે લક્ષ્મણને મળીને, કર્યો ત્યાં નમસ્કાર. ૨૭

---

૧૫ રામને ૪૦–રામને ભરદ્વાજનો વર મળ્યો તેથી. ૨૫. ગંધી–સુંઘી ૨૭. હઇયાબા'ર–છાતી સાથે

ભરત સામો રહી ઊભો, એમ બોલ્યો વાણ;
રાજકાજ તમારું સરવે, કરો ધારગપાણ. ૨૮
ચૌદ વરસ જે મેં ચલાવ્યું, તમારે વચને કરી;
હવે ભાર ન ઉપડે મુજથી, વાત એ માનો ખરી. ૨૯
રામ રળિયાત થયા, ભરત બેસાર્યો ઉચ્છગ;
તેં પ્રજા પાળી છે ભલી, મુજ વિષે તારો રંગ. ૩૦
તેં જટા રાખી વનફૂળ પહેર્યાં, હેત રાખ્યું ભ્રાત;
વન વસ્યાની વિસ્તારી કહી, વીરને ત્યાં વાત. ૩૧
ભરત શત્રુઘને કીધા, જાનકીને જુહાર;
અજરામર મારા દિયર રહેજો, આશિષ દીધી અપાર. ૩૨
ભરત કહેછે લોક સામા, આવ્યા છે પ્રધાન;
માતા માફે બેઠી આવ્યાં, જુઓ આણે સ્થાન. ૩૩
પ્રજા સહુને પાણે કરીને, રામે તે દીધી આશ;
પ્રધાનને કહે પાદુકા લેઇ, આવજો આવાસ. ૩૪
દૂરથી માફા માંહે, માતાને કર્યાં પ્રણામ;
નગર મધ્યે પળો પ્રેમે, હું આવ્યો તેણે ઠામ. ૩૫
લોક જયજયકાર કરતા, ગામ નંદિ જાય;
માતા ને પ્રધાન ચાલે, ઉલટ અંગ ન માય. ૩૬
વિમાનમાંહે બેઠા છે, પુષ્પવૃષ્ટિ કરે ત્યાં દેવ;
ચાર બાંધવ પાસે ઓપે, વિમાન ચલાવે એવ. ૩૭
નંદિગ્રામમાં રામ આવ્યા, ભરતકેરે આવાસ;
વિમાનમાથી સહુસહિત, ઉતર્યા અવિનાશ. ૩૮
વિમાનપુષ્પકને કહે, રામજી તેણીવાર;
અમને અહિયાં મેલિયા, હવે જા તું તેણે ઠાર. ૩૯
વિમાન ઉત્તર દિશે ચાલ્યું, ધનદકેરે ઘેર;
હતું તે સ્થાનકે ગયું, કરી રામે રૂડી પેર. ૪૦
સીતા રામ ને ભરતને, લક્ષ્મણને જુએ લોક;
માર્ગ નહિ તે ત્યાં વેહેવાને, ઊભા થોકે થોક. ૪૧

---

૩૫. હું આવ્યો-હું આવ્યો એમ જાણો-હું આવુંછું. ૩૯. તેણે ઠાર જગાએ-તારી અસલની જગાએ (કુબેરને ઘેર).

મે'લમાંહે મૈથિલી ગઇ, કૌશલ્યાની પાસ;
પગે લાગી સાસુને તે, ચાંપી હદે ઉલ્હાસ. ૪૨
વારતા કરવા સીતાશુ, કૈકેયી સુમિત્રા આવિયાં;
તે મળી સહુને પ્રેમશુ, અપાર રૂડાં ભાવિયાં. ૪૩
રાવણ જે હરી ગયો, તે કહી સાસુને વાત;
સુણી સહુએ શોક પામ્યું, કરે આસુપાત. ૪૪
સીતાજી કહે હનાર તે હતુ, હવે પામી મોદ;
મળી તમને માતાજી, એ આજ અતિ વિનોદ. ૪૫
સભામાં શ્રીરામ બેઠા, ત્રણ ભ્રાતા સગ;
વિભીષણ સુગ્રીવ સાથે, બીજા બહુ પ્લવંગ. ૪૬
સભામા શ્રીરામ બેઠા, મળ્યા સહુ પ્રધાન;
સભા શોભે છે ઘણું, જ્યા બેઠા શ્રીભગવાન. ૪૭
ભરતે ઊઠી સુગ્રીવને રે, ચરણે નામ્યું શીશ;
તમો અમારી લજ્જા રાખી, ભલા વાનર ઇશ. ૪૮
સુગ્રીવ કહે ભરતજી, હું તમારો દાસ;
તમો ચાર બાધવ હુ પાચમો, એમ લેખવો ઉલ્લાસ. ૪૯
પછે અગદને આલિંગન દીધુ, જાબવાનને ચરણે નમ્યા;
વૃદ્ધ વાનર સહુ પૂછે, ભરતજી પ્રેમે ભમ્યા. ૫૦

કડવું ૫૬ મું.

તાલ જીતમાન.

ભરત સહુને મળિયા, અકળ ન જાયે કળિયા;
બાઇ થઇને બળિયા, પછે બેઠા આસન બળિયા. ૧
ત્યારે ઉઠયો વિભીષણરાય, લાગ્યો ભરતને પાય;
ભરત કહે વિભીષણ ભાય, તમો રાખ્યો છે મહિમાય. ૨
વેશ વાનરે માનવ કીધા, જે માયા મારે લીધા;
આવ્યા વસિષ્ઠ ગુરૂ પ્રસિદ્ધ, રામ લક્ષ્મણે દડવત કીધ. ૩

---

૪૨. મૈથિલી–મિથિલાના રાજાની પુત્રી–સીતા. ૪૯. ઉલ્યાસ–ઉલ્લાસથી. ૩. માયા મારે લીધા–અર્થાત્ માયાવી રૂપ ધારણ કર્યા.

વસિષ્ઠને આસન આપ્યું, ગુરુજીએ વાયક થાપ્યુ,
કુશળે આવ્યા રામ, રાવણને માર્યો રામ ૪
એ કીધુ મોટુ કાજ, ભલે આવ્યા અહીં મહારાજ,
હવે જટા ઉતારો વીર, માતાને મળો ધરીને ધીર ૫
પછે અયોધ્યા જઇએ, વા'લા વે'લા થઇએ,
રામજી કહે વારુ વાત, તમે વચને કહ્યુ સાક્ષાત ૬
એમ કહી મદિરમા પળિયા, કૌશલ્યાને જઇ મળિયા,
ભરતની માતાને નમિયા, સુમિત્રા પૂઠે ભમિયા ૭
કૌસલ્યા પાસે રામ, બેશી વાત કહે તેણુ ઠામ,
આઇ દુ ખ પડચા અનેક, માડી કહો માતાને વિવેક ૮
લક્ષ્મણ સુમિત્રાને સુણાવે, વાત કરતા રડવા આવે,
ચૌદ વરસની વાત, માતાને કહી રઘુનાથ ૯
માતા સુણતા રુએ, પછે કુવર સામુ જુએ,
કુવર વનમા દુ ખ પામ્યા, કૈકેયીએ ઘાલ્યા ભામા ૧૦
હવે થઇએ વારુ પેર, તમો ત્રેણે આવ્યા ઘેર,
ત્યારે ભરત કહે વચન, તમો સાભળો જગજીવન ૧૧
પાળો એ તમો લોક, માતાના મેનાવો શો-,
મેં ધન વધાર્યું ભ્રાત, તાતનાથી અસખ્યાત ૧૨
તે સોપ્યા સર્વ ભંડાર, રામ હરખ્યા તેણીવાર,
રામે જટા વનકુળ મેલ્યા, પે'ર્યા હતા જે પહેલા ૧૩
પછે ભરતે જટા ઉતરાવી, લક્ષ્મણે શત્રુઘ્નની મેલાવી,
ત્યા નાહ્યા ચારે ભ્રાત ગધોદકે વિખ્યાત ૧૪
પછે આભ્રણ અબર પે'ર્યા, દુ ખ રૂપી તે કષ્ટ વે'ર્યા,
પાદુકા ચાપી પાગે, ભરત ચરણે રામને લાગે ૧૫
આવી આસન બેસાર્યા, અમો ત્રણે અનુચર તારયા,
રામે માના શોક મેનાવ્યા, ચૌદે વરસે વેશ પલટાવ્યા ૧૬
ભરત કહે રઘુવીર, શોભો છો શુભ શરીર,

---

૮ રડવા–રગા પ્ર ૧–૨ ૧૦ ભામા–ભ્રમ અર્થાત્ કૈકયીએ દશરથના મનમા જે ભ્રમ ઉત્પન્ન કર્યો તેથી કુવર વનમા દુ ખ પામ્યા ।
૧૫ પાદુકા ઇ૦–રામે પગવડે પાદુકા ચાપી–પગે પાવડીઓ પેહેરી

અયોધ્યા જાઇએ આપ, જે પાળતા આપણો બાપ
રામજી કહેછે વારે પેર, મારા મનમા હતુ ઘેર,
ત્યારે સુમત પાસે રથ, અણાવ્યો ઉત્તમ ભરત ૧૮
તે ઉપર બેઠા રામ, ઇંદીવર ઘનસ્યામ,
બેઉ ભરત તે ભ્રાતા, ગાતા સરવેને માફ્રા રાતા ૧૯
ચાને નદિગ્રામથી લોક, અયોધ્યા તજ્યાના હુતા શોક,
લક્ષ્મણ નાખે રામને વાય, છત્ર સાહુ શત્રુઘન ભાય ૨૦
સુગ્રીવ ચામર તે ઢાળે, રૂપ રામનું નિહાળે,
વિભીષણ ઢોળે બીજી પાસે, રામજી કહે મન વિમાસે ૨૧
શત્રુંજય નામે હાથી, બેસાર્યો સુગ્રીવ ત્યા સાથી,
નવ સહસ્ર હસ્તી એ ઠાર, રામે કીધા વાનર અસવાર ૨૨
વાજે બહુ નિ સાણ, બદી તે બોલે વાણ,
ગુણી ગધર્વ આગળ ગાય, જય જય કરતા જાય ૨૩
સુગ્રીવ આદિ પ્લવગ, ધર્યાછે માનવના અગ,
રાઘવ ચાલ્યા વાટ, આવી પ્રધાન નમિયા ઘાટ ૨૪
અશોક ધર્મપાળ નામ વિજય બુદ્ધિમાને નિરખ્યા રામ,
લાગ્યા ચરણ રામને તેહ, પૂઠેથી વળ્યા વધાવી નેહ ૨૫

આડોતાલ

ધાતફેર

નદિગ્રામથી સહુ સહિત, અયોધ્યા આવ્યા રામ રે,
આગળથી જઇ સર્વે લોકે શણગાર્યાં તે ધામ રે ૨૬
હાટ ચૌટે ચોવટે ત્યા રચના કરી અનુપ રે,
ચૌદે વરસે સાકેત વસિયુ, આવ્યા અકળ સ્વરૂપ રે ૨૭
કૌસલ્યા આદિ માતા સઘળી, ઊતરી જઇ ઘેર,
રામ કને પળ્યા પ્રેમે, લોક પેરે પેર ૨૮
શ્રીફળ મેલીને મળેરે, મેલે કૈ પકવાન,
આગતા સ્વાગતા કરતા આવ્યા, ગ્રામમા ભગવાન ૨૯
કામિની દધિ દૂર્વા લેઈ, મુક્તાફળ ભરી થાળ,
વધાવે છે સીતાને, રામને તે વિશાળ ૩૦

૨૩ ગુણી–કળાવત લોક–ગાયક આદિ ૨૭ સાકેત–અયોધ્યા.

મોંક મોટા આગળ મેલે, મહો માહે કહે જન,
રાવણ મારી સીતા લેઇ, ચૌદ વરસે આવ્યા ભગવન ૩૧
આ ભાત રાવણ તણો, હસ્તી ચઢયો વિભીષણરાય,
શત્રંજય ઉપર ચઢચો, સુગ્રીવ વાલીનો ભાય. ૩૨
બીજા બહુ વાનર થયા છે, અશ્વ ગજ આસવાર,
વેશ લીધા તે માનવના, પેર્યાં છે સકળ શૃગાર ૩૩
રામ સીતા રથ બેઠા છે, ખેડે છે ત્યાં ભરત,
લક્ષ્મણ વાયુ કરે શત્રુઘન, છત્ર ગ્રહે સમર્થ ૩૪
એણીપેરે નરનાર સહુ, ઓળખાવે માહોમાહે,
પૂડે કટક દશરથનું, ચાલ્યુ જાયે ત્યાહે, ૩૫
સૂણુતા સૌની વારતા, આવિયા રામ અવાસ,
દશરથ રહેતા ભવન જેણે, ઉતર્યાં ત્યાં અવિનાશ ૩૬
કૌસલ્યાને મદિર જઇને, કરિયા માતાને નમસ્કાર,
સીતાને તેણે મદિર મેલ્યા, આવ્યા સભા મોઝાર ૩૭
સુગ્રીવને ઉતારા આપ્યા, વિભીષણને વેગે કરી,
માહે તે તો વસ્તુ સઘળી, કાજ કરવા ફિકરી ૩૮
સુગ્રીવ નારી સહિત રહ્યો, ભરતે આપ્યા ધામ,
કૈકેયી કુવર કહે જઇ, વાનરનો જ્યા સ્વામ ૩૯
ચાર કુંભ કનકતણા, ભરત લાવ્યા સુગ્રીવ પાસ,
ચાર સાગરે ચાર વાનર, મોકલ્યા ઉલ્હાસ ૪૦
પ્રાત કાળે કાલે આવે, જળે ભરીને વિવેક,
મુહૂર્ત સાચવે રામનું, કરાવવો છે અભિષેક ૪૧
ભરતકેરી સુણી વાણી, સુગ્રીવ થયો પ્રસન્ન,
પાસે તે તો બોલાવ્યો, તેણે સમે અંજનીતન ૪૨
ઉત્તરસાગર મોકલ્યો, અજનીતણો કુમાર,
પૂર્વસાગર જામવાનને, મોકલ્યો તેણે ઠાર ૪૩
દક્ષિણ સાગર પ્રેરિયો, વેગદર્શી વીર,
પશ્ચિમ સાગર ગજ ગયો, ગુણે તે ગંભીર ૪૪
કળશ ચાર કનકના, રત્ન જડિત્ર વિશાળ,

---

૩૪ વાયુ કરે–પવન નાખે

પરહી ચારે પરવર્યા, આવશું પ્રાતઃકાળ. ૪૫
હનુમાન ઉત્તર સાગર પો'ત્યો, પંચશત નદી સંગમ;
જળ ભરીને આવ્યો અયોધ્યા, દિવસ બીજે મનોગમ. ૪૬
પૂર્વ દિશેથી જાંબવંત લાવ્યો, વેગદર્શી દક્ષિણથકી;
ગજ પશ્ચિમથી જળ લાવ્યો, ચારે ત્યાં વાણી બકી. ૪૭
આ જળ અમો આણ્યું સહી, ઋત્વિજને કહ્યું તેહ;
જયંજયકાર ત્યાં વરતી રહ્યો, સહુને ઉપન્યો નેહ. ૪૮
મણિમય પીઠ ઉપર બેઠા, રામ સીતા યુક્ત;
વસિષ્ઠ ગુરૂ અભિષેક કરવા, લાગ્યા વેગે ઉક્ત. ૪૯
વામદેવ ભરદ્વાજ કશ્યપ, ગૌતમ વિશ્વામિત્ર;
એ આદિ અભિષેક કરે, રામને પરમ પવિત્ર. ૫૦

કડવું ૫૭ મું.

રાગ ધન્યાશ્રી એક તાલી.

ઈંદ્રે તે અભિષેક સમે રે, મોકલ્યો મનોહર હાર;
વાયુ સંઘાતે રામ સમીપે, પોચતો કીધો સાર. ૧
મોતીનો તે મહામનોહર, રામે આરોપ્યો કંઠ;
દેવ વિમાન બેશીને આવ્યા, છોડીને વૈકુંઠ. ૨
ધનદે ધન રામને મોકલ્યું, રત્ન રત્નાકરે આપ્યાં;
અમરે અંબર આયુધ ભૂષણ, રામચંદ્રને કર થાપ્યાં. ૩
આકાશ રહી પુષ્પવૃષ્ટિ કરે, શક્રાદિક તો દેવ;
સુગ્રીવ વિભીષણ ચામર ઢોળે, કરે રઘુનંદનની સેવ. ૪
વસિષ્ઠ આદે વાડવ ભણે, જાણે અમર ઈંદ્રને થાપે;
પછે રામ તે બ્રાહ્મણને રે, દાન વિશેષે આપે. ૫
સહસ્ર અગિયાર શત આઠ બાગવી, દ્વિજને આપે ગાય;
સુવર્ણ શૃંગમય સર્વે સંજોગે, અનેક વિધિ મહિમાય, ૬
વીશ ક્રોડ સુવર્ણ આપિયાં, રામે દ્વિજને હાથ;
અશ્વગજ રથ દાન ઘણાં રે, આપ્યાં દક્ષિણા સાથ. ૭

---

૪૬. મનોગમ—મનના સરખો વેગવાળો.

મોઃક મોટા આગળ મેલે, માહો માહે કહે જન;
રાવણ મારી સીતા લેઇ, ચૌદ વરસે આવ્યા ભગવન. ૩૧
આ બ્રાત ગવણ તણો, દસ્તી ચઢયો વિભીષણરાય,
શત્રંજય ઉપર ચઢયો, સુગ્રીવ વાલીનો ભાય. ૩૨
બીજા બહુ વાનર થયા છે, અશ્વ ગજ આસવાર,
વેશ લીધા તે માનવના, પેર્યાં છે સકળ શૃંગાર. ૩૩
રામ સીતા રથ બેઠા છે, ખેડે છે સા ભરત;
લક્ષ્મણ વાયુ કરે શત્રુઘ્ન, છત્ર ગ્રહે સમર્થ. ૩૪
એણીપેરે નરનાર સહુ, ઓળખાવે માહોમાહે;
પૂછે કટક દશરથનું, ચાલ્યુ જાયે ત્યાહે, ૩૫
સુણતા સૌની વારતા, આવિયા રામ અવાસ;
દશરથ રહેતા ભવન જેણે, ઉતર્યા ત્યાં અવિનાશ. ૩૬
કૌસલ્યાને મંદિર જઇને, કરિયા માતાને નમસ્કાર;
સીતાને તેણે મંદિર મેલ્યા, આવ્યા સભા મોઝાર. ૩૭
સુગ્રીવને ઉતારા આપ્યા, વિભીષણને વેગે કરી,
માહે તે તો વસ્તુ સઘળી, કાજ કરવા ફિકરી ૩૮
સુગ્રીવ નારી સહિત રહ્યો, ભરતે આપ્યા ધામ,
કૈકેયી કુંવર કહે જઇ, વાનરનો જ્યાં સ્વામ. ૩૯
ચાર કુંભ કનકતણા, ભરત લાવ્યા સુગ્રીવ પાસ;
ચાર સાગરે ચાર વાનર, મોકલ્યા ઉલ્હાસ ૪૦
પ્રાત કાળે કાલે આવે, જળે ભરીને વિવેક;
મુહૂર્ત સાચવે રામનું, કરાવવો છે અભિષેક ૪૧
ભરતકેરી સુણી વાણી, સુગ્રીવ થયો પ્રસન્ન;
પાસે તે તો બોલાવ્યો, તેણે સમે અંજનીતન ૪૨
ઉત્તરસાગર મોકલ્યો, અંજનીતણો કુમાર;
પૂર્વસાગર જાંબવાનને, મોકલ્યો તેણે ઠાર ૪૩
દક્ષિણ સાગર પ્રેરિયો, વેગદર્શી વીર;
પશ્ચિમ સાગર ગજ ગયો, ગુણે તે ગંભીર. ૪૪
કળશ ચાર કનકના, રત્ન જડિત વિશાળ,

---

૩૪. વાયુ કરે-પવન નાખે.

પરઠી ચારે પરવર્યા, આવશુ પ્રાત કાળ. ૪૫
હનુમાન ઉત્તર સાગર પોંહ્યો, પંચશત નદી સંગમ;
જળ ભરીને આવ્યો અયોધ્યા, દિવસ બીજે મનોગમ. ૪૬
પૂર્વ દિશેથી જાબનત લાવ્યો, વેગદર્શી દક્ષિણથકી;
ગજ પશ્ચિમથી જળ લાવ્યો, ચારે ત્યાં વાણી બકી. ૪૭
આ જળ અમો આણ્યુ સહી, ઋત્વિજને કહ્યુ તેહ;
જયજયકાર ત્યાં વરતી રહ્યો, સહુને ઉપન્યો નેહ. ૪૮
મણિમય પીઠ ઉપર બેઠા, રામ સીતા યુક્ત;
વસિષ્ઠ ગુરૂ અભિષેક કરવા, લાગ્યા વેગે ઉક્ત. ૪૯
વામદેવ ભરદ્વાજ કશ્યપ, ગૌતમ વિશ્વામિત્ર;
એ આદિ અભિષેક કરે, રામને પરમ પવિત્ર. ૫૦

કડવું ૫૭ મું.

રાગ ધન્યાશ્રી એક તાલી.

ઈંદ્રે તે અભિષેક સમે રે, મોકલ્યો મનોહર હાર;
વાયુ સઘાતે રામ સમીપે, પોચતો કીધો સાર. ૧
મોતીનો તે મહામનોહર, રામે આરોપ્યો કંઠ;
દેવ વિમાન બેશીને આવ્યા, છોડીને વૈકુંઠ ૨
ધનદે ધન રામને મોકલ્યું, રત્ન રત્નાકરે આપ્યાં;
અમરે અબર આયુધ ભૂષણ, રામચંદ્રને કર થાપ્યાં. ૩
આકાશ રહી પુષ્પવૃષ્ટિ કરે, શક્રાદિક તો દેવ;
સુગ્રીવ વિભીષણ ચામર ઢોળે, કરે રઘુનંદનની સેવ. ૪
વસિષ્ઠ આદે વાડવ ભણે, જાણે અમર ઈંદ્રને થાપે;
પછે રામ તે બ્રાહ્મણને રે, દાન વિશેષે આપે. ૫
સહસ્ર અગિયાર શત આઠ આગવી, દ્વિજને આપે ગાય;
સુવર્ણ શૃંગમય સર્વ સજોગે, અનેક વિધિ મહિમાય,
વીશ કોડ સુવર્ણ આપિયા, રામે દ્વિજને હાથ; ૬
અશ્વગજ રથ દાન ઘણાં રે, આપ્યા દક્ષિણા સાથ. ૭

૪૬. મનોગમ–મનના સરખો વેગવાળો.

સીતા રામ તે બેઠા પાગે, સામુ નવ જોવાય,
અપ્સરા તે નાચે આગળ, પૂઠે ગંધર્વ ગાય ૮
છત્ર શત્રુઘ્ન ધરી રહ્યો છે, ચાડર ભરતજી આશી,
વધાવે સહુ નાર તે વેગે, લોક અયોધ્યા વાસી ૯
મુક્તાફળની થાળ ભરી, સૌ રાજાને વધાવે,
પાન ફોફળ શ્રીફળ રાઘવજી, ભરત પાસે અપાવે ૧૦
નગર નિવાસી સહુ સતોષ્યા, રામજીને તે ગમિયા,
પ્રધાન સહુ તિલક કરીને, રાયને ચર્ણે નમિયા ૧૧
કૈકેયીની મતિ ફરીરે, રામ સઘાતે રંગ,
કૌસલ્યા કુંવર જોયે, બેઠી સીતા સંગ ૧૨
રાજ્ય થયુ શ્રી રામચંદ્રનું, વર્તી સઘળે આણ,
દેશ દેશના નરપતિ નમિયા, જોડીને બે પાણ ૧૩
નિસાન વાજે પંચ શબ્દ રે, શ્રવણે સુણ્યુ ન જાય,
નવપલ્લવ ધરા થઇ, ત્યાં સુંદર વાયે વાય ૧૪
વનસ્પતિ અઢાર ભાર, થઇ, નમી રહ્યા નગ ફળને ભારે,
રામ રાજ્ય બેઠા તેણી વેળા, નદી વહે નિર્મળ વારે ૧૫
સુગ્રીવને બેરખા આપ્યા, રામે તેણી વાર,
અંગદને આભરણ તે આપ્યા, મહામોટા શૃંગાર ૧૬
હનુમતને રાઘવજી આપે, સીતાને કહી આભરણ,
પવનપુત્રને શું શું આપે, એમ કહે અશરણશરણ ૧૭
સીતાએ તે હાર ઉતાર્યો, ભદ્ર જાતના મોતી,
હનુમતને આપવા ઇચ્છે, સ્વામી સનમુખ જોતી ૧૮
રામ થયા રળિયાત ત્યારે, આપ નાર એ હાર,
મારાથી તુને ઘણો વા'લો, અંજનીતણો કુમાર ૧૯
હાર તે સીતાએ સમરપ્યો, હનુમતને હદે સોહે,
વાનર સહુને ભૂષણ આપ્યા, દેખીને મન મોહે. ૨૦
નળ નીલ ગજ ગવાક્ષને, આપ્યા આભરણ રામે;

---

૮ સામુ નવ જોવાય-(અતિશયતેજસ્વી હતા તેથી) ૯ આશી—આશિષ ૧૨. મતિ ફરી—રામપ્રતિ પ્રીતિયુક્ત થઈ ૧૪. નવપલ્લવ—નવીન પાંદડાવાળી ૧૫ નગ-વૃક્ષ

તમોએ કાજ કર્યાં છે મોટાં, આવ્યા છો અતિ કામે. ૨૧
જે જે વાનર માગે મોંઢે, તે આપે રઘુનાથ;
તમને શું ઓશિંકળ થાઉં, આજ લગણુ રહ્યા સાથ. ૨૨
અનેક વિધની સજાઇ આપી, સુગ્રીવને બોલાવે;
ઘણા દિવસ રહ્યો જે પાસે, જાતાં આંસુ આવે. ૨૩
સુગ્રીવ ચરણે લાગી ચાલ્યો, કરી રામનાં કાજ;
વાનર સહુસહિત કિષ્કિંધા, પહોચ્યા મહારાજ. ૨૪
આભરણુ અનેક આપીને, સંતોષ્યો વિભીષણુ વીર;
લંકાએ તે તો વોળાવ્યો, વેગે શ્યામશરીર. ૨૫
બીજા બહુ રાજા વળાવ્યા, ગયા આપણે દેશ;
રામ રાજ્ય ચલાવે ઉત્તમ, નામ નિસર્યું નરેશ. ૨૬
બદીજન સહુએ સંતોષ્યા, મન કામના પૂરી;
એકપત્નીવ્રત પાળે ત્યાંકણુ, સહુ કોની મત સુરી. ૨૭
લક્ષ્મણુ પ્રત્યે રામ એમ બોલ્યા, હું તેમ રાજા ભરત;

---

૨૩. આ કડી પૂરી થયા પછીની પાંચ કડીઓ પ્ર ૧. લીમાં નથી. બીજી પ્રતમાં છે, પણ તેના અંક મૂકેલા નથી; વળી પ્રત્યેક કડવામાં લગભગ ૫૦ કડીનો નિયમ આ ગ્રંથમાં સર્વત્ર જોવામાં આવે છે, ત્યારે આ કડીઓ ઉમેરતાં ૫૪ કડી થવા જાય છે. એ ઉપરથી એ ભાગ ક્ષેપક જાણી નીચે દાખલ કર્યો છેઃ—

તેણે સમે હનુમાન પોતે, મહાભક્ત તે જાણ;
ભદ્રજાતિક મોતી ફોડવા બેઠા, બેઉ હાથશું નિરવાણ.
જુએ તો માંહી નામ રામનું મળે નહિ, એમ અન્યોન્યે સરવત્ર;
નાગી ભૂકો કીધો ત્યાંહી. * * * * .
કોઈ પ્લવગ એમ કહેછે, શું જુએ છે નેહ;
જો એવો ભક્તછે તો, તારા શરીરમાં(રામનામ)લખ્યું હશે એહ.૨૮
પવનપુત્ર એવાં વચન સાંભળીને, ઉતરડયું શરીર તત્કાળ;
માંહે શરીરને વિષે રામનામ, લખિયાંતે કૃપાળ.
સુગ્રીવ આદે પ્લવંગ સઘળા, આશ્ચર્ય પામ્યા અપાર,
સઘળા કહે ભક્ત એ, સાચો સત્ય અપાર.

૨૭. સુરી-દેવના સરખી.

તેં યુવરાજ પદવી પાળવી, શૂર થઇ સમરથ ૨૮
એમ કહી યુવરાજ કીધો, સુમિત્રાનો તન,
ચઢે ઉતરે આજ્ઞા પાળે, સહુની શત્રુઘન ૨૯
પ્રજા પાળે પુત્ર પેરે, સુખિયાં વર્ણ અઢાર,
રામ સહુની આશા પૂરે, પ્રધાનની તેણે હાર ૩૦
માતાનું તો મન મનાવે, સીતાને સતોખે,
રાંક ઢીકને અન્ન અપાવે, પ્રાણીમાત્રને પોખે ૩૧
પ્રધાન સાત સુમત આદે, દશરથની પેરે જાણે,
પિતાનાથી રાજ્ય રામનુ, સહુએ સત્ય વખાણે ૩૨
અશ્વમેધ દશ રામે કીધા, વાડવને દેઈ માન,
ભોજન દ્વિજને કરાવીને, ઉપર આપ્યા દાન ૩૩
એણીપેરે દાન પુણ્ય કર્યાંજી, વર્ષ સહસ્ર અગિયાર,
રાજ ચલાવ્યુ ઉત્તમ પેરે, કીધા પરઉપકાર ૩૪
યુદ્ધકાડ સંક્ષેપે સોત્યું, બુદ્ધિમાને કહ્યુ સાર
વાલ્મીકિકૃત કાડ પાચમો, શ્લોક સહસ્ર સાડાચાર ૩૫

આકુતાલ.

એકમના જે સાભળે રે, રાજા પામે રાજ,
રામચદ્ર જેમ આવિયા રે, અયોધ્યા કીધા રાજ ૩૬

ઢાળ

અયોધ્યાએ રાજ્ય કીધા, આસન પાળ્યુ આપણું,
એ સાભળે જે જન પ્રેમે, સુખ પામે તે ઘણું ૩૭
વાડવ પામે વેદવિદ્યા, એકમના જે સાભળે,
રામ કૌશલ્યાને મળિયા એમ સાભળતા વહાલા મળે ૩૮
લખાવીને રામકથા, આપે જે જન વ્યાસને,
જ્યા લગે પૃથ્વી રામનામ રહે, વશવૃદ્ધિ હોય તેહને ૩૯
અક્ષરે અક્ષરે અડસઠય તીરથનું, ફળ સુણતા હોય,

---

૩૧ રાંક ઢીક–રાક અને દુર્બળ(?) હજ સોહું-સમાસ થયું પા ચમો–છઠ્ઠો પ્ર ૩–૪ મા છે, પણ પાચમો એજ વાજબી હશે, કારણ કે પેહેલા બે કાડ કર્તાએ ભેગા ગણ્યા છે વળી ઉત્તરકાડને છેડે પણ '૭ કાડમા પૂરૂં' એમ લખે છે

દુર્ભિક્ષે અન્ન આપ્યાનું ફળ, ઉષ્ણકાળે તોય. ૪૦
નરનાર સાંભળે પ્રેમશું, તે પામે શુભ સંતાન;
કૌશલ્યાના કુંવરની કથા, જે કરે શ્રવણે પાન. ૪૧
કનકશૃંગી ગાય આપે, વાડવને વિધે કરી;
તે અનેક આપ્યાનું ફળ હોયે, જો સાંભળે ધીરજ ધરી. ૪૨
ગુર્જર ભાષાએ કહ્યું, બુધસાર મધુસૂદન;
કર્ણપુર ગ્રામ તાતનું, મોસાળ પાટણપુર પાવન. ૪૩
જ્ઞાત સરવ ભટ વર્તિયો, વાગ્વાણીનો દાસ;
તેની પુત્રીને પુત્રે કહાવ્યું, કહી કથા ભીમજી વ્યાસ. ૪૪
જ્ઞાત રાયસથવ વાડવ વાર, મુજાલદે નામે વ્યાસ;
તેના કુળમાં રામજી, મુખે શારદાનો વાસ. ૪૫
હરખા સ્ત્રી તેને સાધવી, કુંવર જન્મ્યા ચાર;
તે માંહે એક ભીમજી, યુદ્ધકાંડ સંભળાવ્યું વિસ્તાર. ૪૬
પ્રાકૃત ભાષાએ સુણીને, કહ્યું મધુસૂદન;
સંવત સોળ સત્યાશીએ, ફાલ્ગુન વદી તૃતીયા દીન. ૪૭
ગુરૂવાર તે દિવસ હતો, પૂરણ ગ્રંથ કર્યો સહી;
સત્તાવન કડવાં કર્યાં, સાડી અઠ્ઠાવીશસેં ચોપાઈ કહી. ૪૮
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, પાતિક સઘળાં જાય;
વાગ્વાણી પ્રસાદે રામજીના ગુણ, મધુસૂદન જન ગાય. ૪૯

૪૦. દુર્ભિક્ષે–દુકાળમાં. ઉષ્ણકાળે–ઉનાળે તોય–પાણી. ૪૨. કનકશૃંગી–સોનાનાં શીંગડાંવાળી. તે ૪૦–જો આ કથા સાંભળે તો તેવી અનેક ગાય આપ્યાનું ફળ થાય. ૪૩ બુધ સાર–પઠનારદ પ્ર. ૧ લી. મોસાળ–મુજાલ પ્ર. ૨. ૪૪. વાગ્વાણી–સરસ્વતી.

उत्तरकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ આશાવરી.

પ્રથમે ગજાનન વિનવું રે, હું પ્રણમી લાગું પાય રે;
ગણરાય રે, સ્તવન કરૂં સુખ તારૂં રે. ૧
આઇ હંસવાહિની સરસ્વતી, ત્રૈલોક્ય વિષે વિખ્યાત રે;
માત રે, સાહ્યપણું કર મારૂં રે. ૨

ઢાળ.

તું સાહ્ય મારી કરે માતા, દીન જાણી મન;
તારી કૃપા માટે અનુભવું, રઘુનાથના ગુણ પાવન. ૩
અમળ ગુણ રઘુનાથના, કો સુણે અથવા ગાય;
સંસારથી નિર્ભય થઈ, વૈકુંઠમાર્ગ પળાય. ૪
તે માટે મન સ્વીકાર કરી, જન સાંભળો સર્વ કોય;
કહું કથા ઉત્તરકાંડની, એ અખિલ પાવન હોય. ૫
મારા શ્રીગુરૂને ચરણે નમું, કવિતણે લાગુ પાય;
ભટ્ટ બાળકૃષ્ણની કૃપાથી, એ ગ્રંથ પૂરણ થાય. ૬
હવે અયોધ્યાકાંડમાં, રામે વરી સીતા નાર;
તેણે સમે ત્રૈલોકયમાં, થઇ રહ્યો જેજેકાર; ૭
અરણ્યકાંડ વિષે જઇ, વનવસ્યા શ્રીરઘુવીર;
પતિલંક સીતા હરી ગયો, મન દુઃખી થયા શ્યામશરીર. ૮
(હવે) કિષ્કિંધાકાંડમાં રામે, હણ્યો વાનર વાલ;
હનુમંત સાયર ઉલ્લંઘી, લંકા ગયો તત્કાળ. ૯
સુંદરકાંડે સમુદ્ર મધ્યે, પાજ બાંધી સોય;
ત્યારે વિભીષણ મળ્યો રામને, ઉતાર્યું દળ સોય. ૧૦

૪. અમળ-નિર્મળ. ૬. ભટ્ટ બાળકૃષ્ણ-કવિના ગુરૂ (?) ૮. પતિલંક-લંકાપતિ.

યુદ્ધકાંડ મધ્યે યુદ્ધ કર્યું, તે મુખે કહ્યું ન જાય;
કુંભકર્ણ બળિયો ઇંદ્રજિતશુ, હણ્યો રાવણરાય. ૧૧
બીજા દૈત્ય અનંત રામે, રણ હણ્યા નિર્ધાર;
પછે રાજ્ય આપ્યું વિભીષણને, હવો જેજેકાર. ૧૨
તવ સીતાને શ્રીરામ ભેટ્યા, હૃદે હર્ષ ન માય;
આનંદ કપિને ઉપન્યો, જય જય શબ્દ બહુ બોલાય. ૧૩
અપકીર્ત્તિ નિશ્ચે ટાળવા, રઘુવીર દીનદયાળ;
પછે પતીજ વેગે કરાવ્યુ, જાનકીને તતકાળ. ૧૪
અંતરિક્ષથી રાય દશરથે, સત્ય સાક્ષ પૂરી એવ;
વિમાન બેશી સંચર્યા, ઘરભણી દેવાધિદેવ. ૧૫
રઘુવીર કહે રે જાનકી, આ પડયા જોધા જોય;
મેં તારા હિતને કારણે, રણ રોળાવ્યા સહુ કોય. ૧૬
લંકાથકી પ્રભુ સંચર્યા, આનંદ અંગ ન માય;
ત્યારે સુમિત્રાસુત ઊચર્યા, સાંભળો શ્રીરઘુરાય. ૧૭
પાજથી ઉતરી આવશે, લંકાથકી બહુ દુષ્ટ;
તે ભક્ષ કરશે માનવીને, થશે સહુને કષ્ટ. ૧૮
રામે એવું સાંભળીને, એક પરાસ્ત્ર મેલ્યું બાણ;
તેણે પાજ છેદી શીઘ્રથી, સમર્થ શારંગપાણ. ૧૯
પછે નીર વેગે ફેરવ્યુ, શરવડે સારોધાર,
બ્રહ્માંડ સુધી ઉછળે, થઇ રહ્યો જેજેકાર. ૨૦
સહુ અમરનર સંતોષ પામ્યા, ઉલટ અંગ ન માય;
પછે અયોધ્યામાં આવિયા, સર્વ સાથે રાઘવરાય. ૨૧
જ્યારે કૈકેયી કૌશલ્યા સહિત, ભરત શત્રુઘન;
શ્રીરામને આવી મળ્યા, આનંદ પામી મન. ૨૨
પછે પરસ્પર ભેટ્યા સહી, ધરી હરખ હૈડામાંજ;
શ્રીરામને આપ્યું સહી, પુર અયોધ્યાનું રાજ. ૨૩
નૃત્યકી નૃત્યકળા કરે, મન ધરે પ્રેમ અપાર;
વાજિંત્ર વાજે અતિ ઘણાં, થઇ રહ્યો જયજયકાર. ૨૪

---

૧૧. ઇંદ્રજીતશુ–ઇંદ્રજિત સહિત. ૧૨. પતિજ–ધીજ–દિવ્ય. ૧૯. પ-રાસ્ત્ર–(પાજને) દૂર કરનારૂં બાણ.

ઉથલો.

થઇ રહ્યો જયજયકાર ભાઇઓ, તેહમાં કાંઇ સંદેહ નહિ રે;
શ્રીરામજનકુંવર કહે હવે, ઋષિ બહુ આવ્યા સહી રે. ૨૫

કડવું ૨ જું.

રાગ ધનાશ્રી.

અયોધ્યામાં આવિયા રે, સ્વામી શ્રીરઘુરાય;
રાજ્ય આપી શ્રીરામને રે, બાંધવ લાગ્યા પાય. ૧
સભા મધ્યે બેઠા સહી રે, સ્વામી શ્રીભગવાન;
તેણે સમે ઋષિ આવિયા રે, તેહનાં કહું અભિધાન. ૨

ઢાળ

અભિધાન હું તેનાં કહું, જન સાંભળજો સર્વ કોય;
ઉત્તર દક્ષિણ પૂર્વ પશ્ચિમ, તણા ઋષિ જે હોય. ૩
માર્કંડેય વેદવ્યાસ યવક્રીત, તક્ક ને મહોદર ગલ હોય;
લોમશ પરાશર ચ્યવન કર્ણક, ત્યાં આવ્યા સર્વ કોય. ૪
એમ પૂર્વ દેશથી પધાર્યા, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
દક્ષિણ દેશથી આવિયા, તે સાંભળો નિરધાર. ૫
પ્રમુચિ નમુચિ અગસ્ત્ય અત્રિ, સુમુખ મુનિ મહંત;
દક્ષિણ દેશથી આવિયા, એનાં સદા પાવન ચંત. ૬
ત્રિશંકુ ઉદ્ભિવ કપિલમુનિ, ધૌમ્ય પરમ ઉદાર;
ઉત્તર દેશથી આવિયા, પુર અયોધ્યા સાર. ૭
કશ્યપ અત્રિ વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર ગૌતમ મુન્ય;
ભરદ્વાજ સાથે પશ્ચિમ દેશથી, આવિયા મહાપુણ્ય. ૮
ઋષિ ચતુર્દિશથી આવિયા, પ્રતિહારને કહી વાણ;
અમો આવ્યા છું રઘુનાથને, તું શીઘ્ર જઇ કર જાણ. ૯
પ્રતિહાર એવું સાંભળી, ગયો રામ પાસે એવ;
સ્વામી અગસ્ત્ય સાથે અનેક મુનિજન, આવિયા અવશ્યમેવ. ૧૦

---

૨. અભિધાન–નામ. ૬. ચંત–ચિત્ત ૧૦. અવશ્યમેવ–જરૂર.

પ્રતિહારકે'તું એવું સાંભળી, સામા ગયા નિરવાણુ;
બહુ વિનય કરતા રામજી, ત્યાં યુગ્મ જોડી પાણુ. ૧૧
ભુવન વિષે ભૂદેવને, આપિયાં શુભ આસન;
ચદન પુષ્પ સુગધે મુનિ, અરચિયા તતક્ષણુ. ૧૨
તેણે સમે ઋષિદેવશું, ઊચર્યા રાઘવ એમ:
મારગ વિષે તમો આવતાં, સર્વે છો કુશળીક્ષેમ. ૧૩
અગસ્ત્ય એવુ સાંભળી, એમ ઊચર્યા તેણીવાર;
તમારી કૃપા માટે કુશળ છે, સર્વેને જગદાધાર. ૧૪
પણ કુશળ તમને છે પ્રભુ, રણુ વિષે દેવાધિદેવ;
તમો રાવણુદિક નિવાર્યા, મહાશૂર અવશ્યમેવ. ૧૫
ધૂમ્રાક્ષ પ્રહસ્ત ને અકંપન, અતિકાય મહાબળવત;
વિરૂપાક્ષ ને યૂપાક્ષનો, રણુમાહે આણ્યો અત. ૧૬
દેવાંતકને નરાતક, મહાસુભટ મનોહર વીર;
કુભકર્ણુ રાવણુ જંબુમાલિ, પડયા રણુમા ધીર. ૧૭
વળી બીજા જોધ ઘણા પડયા, જે મહાસુભટ કહેવાય;
પણ ઇંદ્રજિત્ રણુમાં હણ્યો, તે મહાઆશ્ચર્ય થાય. ૧૮
ત્રિલોકના જોધા મળે, સગ્રામ કરવા સોય;
તોયે ઈંદ્રિજિત્‌ને રણુ વિષે, જીતી શકે નહિ કોય. ૧૯
રઘુવીર એવુ સાંભળી, તવ ઊચરે મુખ એમ;
સર્વથી પરાક્રમ અતિ ઘણું, ઇંદ્રિજિત્‌નું કહો કેમ?
એ કથા સાંભળવા તણી, સ્વામી મને ઇચ્છાય;
(હવે) કૃપા કરીને મુજ પ્રત્યે, (તે) કહો સર્વ ઉપાય. ૨૧

ઉથલો.

મને કહો સર્વ ઉપાય સ્વામી; સાંભળવા ઇચ્છું હ્રદે રે;
શ્રીરામજનકુવર કહે, પછે અગસ્ત્યઋષિ વળતા વદે રે. ૨૨

---

૧૧. યુગ્મ–બે. ૧૫. નિવાર્યા–અર્થાત્ હણ્યા.

કડવું ૩ જું.

રાગ ગોડી.

અગસ્ત્યઋષિ વાણી ઉચરે, રઘુનંદન તે શ્રવણે ધરે;
ભલુ પ્રશ્ન પૂછ્યુ મહારાજ, સાંભળ સ્થિર થઇને તું આજ. ૧
ઇંદ્રજિત રાવણની સહી, સર્વ કથા સભળાવું રહી,
બ્રહ્માપુત્ર પુલસ્ત્ય જે હોય, તે સરખો તપનિધિ નહિ કોય ૨
પુલસ્ત્યે મનમા ઇચ્છા કરી, તપે ચાલ્યા વન વેગે કરી;
મેરૂ સમીપે જઇ નિરધાર, પર્ણકુટી એક બાધી સાર. ૩
ઇંદ્રિય સકળ જીતી ઋષિધીશ, ધ્યાન ધરે સમરે જગદીશ;
યક્ષ પન્નગ ઋષિતનયા બહુ, ક્રીડા કરી વન આવી સહુ. ૪
પુલસ્ત્ય ઋષિને આશ્રમ જઇ, નૃત્યગાન આરંભે સહી;
કો કન્યા સહી નગ્નજ થાય, ઋષિ આગળે આવીને જાય. ૫
બ્રહ્મપુત્ર દુખ પામ્યો આપ, ક્રધ કરી તવ દીધો શાપ;
મુજ આશ્રમ આવી જે નાર, ગર્ભવતી થાઓ નિરધાર. ૬
એવો શાપ સુણી ભય પામી બહુ, આપઆપણે ઘેર ચાલી સહુ,
ત્યારપછી તે વન મોઝાર, અબળા નવ આવે નિરધાર. ૭
રાયતૃણબિંદુની તનયા જેહ, કારણ વાત નથી લે'તી તેહ;
સૈયરશુ રમવા સુખભરી, આવી વન તે વેગે કરી. ૮
સખી કોય તો દીઠી નહિ, ઋષિને આશ્રમે આવી સહી;
ભણે વેદ ઋષિ આનદ ધરી, તે સાંભળવા લાગી સુંદરી. ૯
ઋષિની નજરે પડી જ્યારે નાર, રહ્યો ગર્ભ તેના જઠર મોઝાર;
તે કારણ કન્યા નવ લહે, આવી પછે પોતાને ગૃહે. ૧૦
પિતાએ પુત્રી દીઠી યદા, અંતરમાં પામ્યો આપદા;
તનયાશુ અતિ ક્રોધે કરી, તૃણબિંદુએ વાણી ઊચરી. ૧૧
અહો પુત્રી તું સાંભળ આજ, મમકુળ વિષે લગાડી લાજ;
તાતવાચક સાભળતા ખેવ, કન્યા મુખ બોલી અવસ્યમેવ. ૧૨
મેં અપરાધ કરો નથી કર્યો, તમો ક્રોધ કા મનમા ધર્યો ?
મા સખી કો દીઠી નહિ, શીઘ્ર થઇ યાંહાં આવી સહી. ૧૩

---

૨. તપનિધિ-તપનો ભડાર. ૩. પર્ણકુટી-ઝુપડી ૪. ઋષિધીશ-ઋષિના અધીશ-મહાઋષિ પન્નગ—સર્પ. તનયા-પુત્રી.

પછે તૃણબિંદુ મન ચિંતા કરે, અહો દૈવ ! શું કરવું સરે;
જ્ઞાનદૃષ્ટે જોયું અવશ્યમેવ, જોતાં જાણ થયું તતખેવ. ૧૪
હવી ગત એવી વિપરીત સહી, ભવિષ્યપદારથ છૂટે નહિ;
પછે પુત્રીને તેડી સંઘાત, ઋષિભણી ચાલ્યા સાક્ષાત. ૧૫
પુલસ્ત્યઋષિને સંગે જઇ, તૃણબિંદુ એમ બોલ્યો સહી;
સ્વામી મુજ પુત્રી સેવાને કાજ, અંગિકાર કરો મહારાજ. ૧૬
કન્યાદાન કરશું અમો, ગ્રહેવા યોગ્ય સ્વામી છો તમો;
એમ વિનયવાયક ભૂપતિના સુણી, પામ્યા પ્રીત ઋષિ મનમાં ઘણી.૧૭
પુલસ્ત્યે અતિ આદર મન ધરી, તૃણબિંદુની તનયા વરી;
આજ્ઞા ગ્રહી ચાલ્યો તૃણબિંદ, મનમાં અતિ પામ્યો આનંદ. ૧૮
પતિવાયક પાળે દિન રાત, સેવા કરે પાસે સાક્ષાત;
મહાસેવા અબળાની લહી, પુલસ્ત્યઋષિ એમ હર્ષ્યા સહી. ૧૯
મુજ વાયક માને જે નિદાન, હશે પુત્ર તારે શુભસંતાન;
તેં સહી વેદ સુણ્યો આ ઠામ, તો તે સુતનું વિશ્રવા નામ. ૨૦
મુજથી અધિકો એ સુત હશે, યશકીર્તિ સબળી પામશે;
દિન પૂરે વહી ચાલ્યા દિન, પુલસ્ત્યપત્નીએ પ્રસવ્યો તન. ૨૧
અતિ સુંદર સુખ શોભિત ધામ, પરઠ્યું વિશ્રવા તેનું નામ;
પુલસ્ત્ય હર્ષ મન પામ્યા પર્મ, કર્યું બાળકને જાતકર્મ. ૨૨
અગસ્ત્ય કહે રાઘવ અવિધાર, કહુ વિશ્રવાનો વિસ્તાર. ૨૩

કડવું ૪ થું.

રાગ ધવળધન્યાશ્રી

અગસ્ત્ય વાણી એમ બોલે, સાભળો રાઘવરાયજી;
પુલસ્ત્ય ઋષિનો પુત્ર વિશ્રવા, દિનદિન મોટો થાય જી. ૧
પ્રજ્ઞાવંતમાં અધિક શિરોમણિ, ધર્મશીળ મહંત જી;
વિશારદ વિદ્યાએ કુશળી, લઘુ વયમાં ગુણવંત જી. ૨
કલ્યાણી કાંતિ સુંદર તનકેરી, અતિ પાવન આચરણ જી;
ભરદ્વાજની તનયા સુશિલા, કીધું પાણિગ્રહણ જી. ૩

૧૪. સરે-જેથી કારજ સરે. ૨૦. શુભસંતાન-સારી સંતતિવાળો. વિશ્રવા-સારૂં સાંભળનારો ૨૨. જાતકર્મ-જન્મ થયા પછીનો સંસ્કાર. ૨. પ્રજ્ઞાવંતમા-બુદ્ધિમાનમા. વિશારદ-નિપુણ ૩. કલ્યાણી-સૌમ્ય

ભક્તિ કરે ભરતારતણી, આનંદ આણી મન જી;
દિવસ કેટલે સુશીલાને, એક ઉદર ઉપન્યો તન જી ૪
ત્યારે સપ્તઋષિ સઘાતે ધાતા, આવ્યા તેણે ઠામ જી;
પૈત્રાત્મજનું બ્રહ્માએ, વૈશ્રવણ ધરિયું નામ જી. ૫
બાળકને અવલોકી બ્રહ્મા, સ્વસ્થાનક હવે જાય જી;
દિવસ કેટલે પ્રૌઢો થયો ને, પૂર્ણ હવો વિદ્યાય જી. ૬
વૈશ્રવણે વનમાં આવી તપ, માડયુ થઇ સાવધાન જી,
એક સહસ્ર વર્ષ વહી ગયાં ને, કરી રહ્યો જળપાન જી. ૭
બીજાં સહસ્ર મારુત ભક્ષી, એમ ધાતાને ધ્યાય જી;
ત્રીજે સહસ્ર પવન વશ કીધો, બ્રહ્મા વિસ્મય થાય જી. ૮
એમ ત્રણ સહસ્ર વર્ષ વહી ગયાં, ત્યારે બ્રહ્મા આવ્યા સોય જી,
માગ માગ વર શીઘ્ર થઇને, જે મન ઇચ્છા હોય જી. ૯
વૈશ્રવણ એવુ વાયક સાભળી, એમ બોલ્યો તતકાળ જી;
પૂર્ણ રિદ્ધિ આપો મુને સ્વામી, અને કરો દિગૂપાળ જી. ૧૦
એવુ સુણી બ્રહ્મા મુખ બોલ્યા, સાભળ સાચુ બાળ જી;
ઇંદ્ર ધર્મ ને વરુણ સહી ચોથો, ત્યમ તું દિગૂપાળ જી. ૧૧
રિદ્ધિ સકળ વશ તારે કીધી, યક્ષનો તું રાજાન જી;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે જાઓ, ને આપ્યું પુષ્પવિમાન જી. ૧૨
એવો વર આપીને બ્રહ્મા, સ્વસ્થાનક તો જાય જી;
વૈશ્રવણ પછે ત્યાંથી આવ્યો, લાગ્યો પિતાને પાય જી. ૧૩
વર પામ્યાની વિધિ સભળાવી, તાત પ્રત્યે શિર નામી જી;
રહેવાતણું સ્થાનક મને આપો, આનંદ આણી સ્વામી જી ૧૪
એવુ સુણી વિશ્રવા બોલ્યો, સાભળ સુત કહું વાત જી;
પૂર્વે પુર રચ્યુ વિશ્વકર્માએ, દાનવના હિત કાજ જી. ૧૫
ત્રિકૂટાચળ ઉપર અતિ શોભે, લકા નામ નિધાન જી,
ત્યાં રાજ્ય કરતા મા'પાપી રાક્ષસ, દુષ્ટ ધરે અભિધાન જી. ૧૬
યજ્ઞ યાગ તપ ધર્મ ન ચાવે, કોપ્યા શ્રીગોપાળ જી;
વિષ્ણુતણા ભય માટે પાપી, નાશી ગયા તતકાળ જી. ૧૭

---

૫. ધાતા–બ્રહ્મા પૈત્રાત્મજનું–બ્રહ્માના પુલસ્ત્ય, પુલસ્ત્યના વિશ્રવા માટે વિશ્રવા બ્રહ્માનો પુત્ર થાય અને તેનો પુત્ર તે બ્રહ્માનો પૈત્રાત્મજ (પૌત્રનો પુત્ર) કહેવાય. ૮. ધ્યાય–ધ્યાન કરી આરાધે. સહસ્ર–હજાર (વર્ષ).

તે દિવસથી ઉદવસ્ત થઈ લંકા, ન મળે ત્યાં કો જન જી;
લંકા નગરનિવાસી રહે તું, આનંદ આણી મન જી. ૧૮
એવું સુણી વૈશ્રવણ ચાલ્યો, આવ્યો લંકામોઝાર જી,
સુંદર સ્થળ દેખી મન મધ્યે, પામ્યો હર્ષ અપાર જી. ૧૯
યોજન ત્રીશતણી તે લંકા, પ્રેમ સહિત વસાવી જી;
ગઢ નૈયરની શોભા સુંદર, વૈશ્રવણને મન ભાવી જી. ૨૦
કો એક સમે વિમાન ગ્રહીને, પિતાકને તે આવે જી;
વિશ્રવાની આજ્ઞા ગ્રહીને, લંકા વિષે સધાવે જી. ૨૧
એવું સુણીને રાઘવ બોલ્યા, અગસ્ત્યને શિર નામી જી;
રાક્ષસનો વંશ પુલસ્ત્યથકી એ, તમો કહોછો સ્વામી જી. ૨૨
તો પૂર્વે હતા કોણ રાક્ષસ, કરતા લંકા રાજ જી;
મહાઆશ્ચર્ય હવું મન મારે, તે મુજને કહો આજ જી. ૨૩
અગસ્ત્યઋષિ વળતા એમ બોલ્યા, સાભળો રાઘવરાય જી;
પૂર્વે સૃષ્ટિ કરી બ્રહ્માએ, આનંદ અંગ ન માય જી. ૨૪
હેતિ પ્રહેતિ બે બળિયા, આવ્યા અજની પાસ જી;
એક કહેછે બ્રહ્માને, શીઘ્ર પમાડો નાશ જી ૨૫
એક કહે રાખો બ્રહ્માને, રખે કરો ઉપઘાત જી;
આસવાસના દેઇ ધાતાએ, સંતોખ્યા સાક્ષાત જી, ૨૬
યજ્ઞે કહ્યુ તે યક્ષ થયા, રાખો કહ્યુ રાક્ષસ હોય જી;
આજ્ઞા માગી ત્યાંથકી પછે, જાતા હવા સર્વે કોય જી. ૨૭
હેતિ જઇ પરણ્યો માયાતનયા, કાળભગિની એ હોય જી;
પછે દિવસ કેટલે તેને વિષે, એક પુત્ર પ્રગટ્યો સોય જી. ૨૮
વિદ્યુત્કેશી નામ ધર્યું તે, દિન દિન મોટો થાય જી;
સંધ્યાપુત્રી સાલકટંકટાશુ, કીધો ત્યા વિવા'ય જી. ૨૯
સંધ્યાસુતાને ગર્ભ હવો, દિન પૂર્ણ હવો નિરધાર જી;
મંદરાચળ જઇ બાળ તજ્યો, મન ન આણી દયા લગાર જી. ૩૦
પિયુસઘાતે પ્રેમ ઘણો સહી, મળવાને સાક્ષાત જી;
વળી આવી ભરતાર સઘાતે, વિલસે દિન ને રાત જી. ૩૧

---

૧૮. નગર–'નૈયર' પ્ર. ૧ લી ૨૦. નૈયર–(?)–૨૫ - અજ–બ્રહ્મા. શીઘ્ર ૪૦–એમાંના એકે કહ્યુ કે यज (બળિદાન આપો) અને બીજે કહ્યું કે रक्ष (રક્ષણ કરો).

ભક્તિ કરે ભરતારતણી, આનંદ આણી મન જી,
દિવસ કેટલે સુશીનાને, એક ઉદર ઉપન્યો તન જી ૪
ત્યારે સપ્તઋષિ સઘાતે ધાતા, આવ્યા તેણે ઠામ જી,
પૌત્રાત્મજનું બ્રહ્માએ, વૈશ્રવણ ધરિયુ નામ જી ૫
બાળકને અવલોકી બ્રહ્મા, સ્વસ્થાનક હવે જાય જી,
દિવસ કેટલે મોઢો થયો ને, પૂર્ણ હવો વિઘાય જી ૬
વૈશ્રવણે વનમા આવી તપ, માડયુ થઇ સાવધાન જી,
એક સહસ્ર વર્ષ વહી ગયા ને, કરી રહ્યો જળપાન જી. ૭
બીજા સહસ્ર મારૂત ભક્ષી, એમ ધાતાને ધ્યાય જી;
ત્રીજે સહસ્ર પવન વશ કીધો, બ્રહ્મા વિસ્મય થાય જી ૮
એમ ત્રણ સહસ્ર વર્ષ વહી ગયા, ત્યારે બ્રહ્મા આવ્યા સોય જી,
માગ્ય માગ્ય વર નીધ્ર થઇને, જે મન ઇચ્છા હોય જી ૯
વૈશ્રવણ એવુ વાયક સાભળી, એમ બોલ્યો તતકાળ જી,
પૂર્ણ રિદ્ધિ આપો મુને સ્વામી, અને કરો દિગ્પાળ જી ૧૦
એવુ સુણી બ્રહ્મા મુખ બોલ્યા, સાભળ સાચુ બાળ જી,
ઇંદ્ર ધર્મ ને વરુણ સહી ચોથો, ત્યમ તુ દિગ્પાળ જી. ૧૧
રિદ્ધિ સકળ વશ તારે કીધી, યક્ષનો તુ રાજાન જી,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે જાઓ, ને આપ્યુ પુષ્પવિમાન જી. ૧૨
એવો વર આપીને બ્રહ્મા, સ્વસ્થાનક તો જાય જી,
વૈશ્રવણ પછે ત્યાથી આવ્યો, લાગ્યો પિતાને પાય જી ૧૩
વર પામ્યાની વિધિ સભળાવી, તાત પ્રત્યે શિર નામી જી,
રહેવાતણું સ્થાનક મને આપો, આનદ આણી સ્વામી જી ૧૪
એવુ સુણી વિશ્રવા બોલ્યો, સાભળ સુત કહુ વાત જી,
પૂર્વે પુર રચ્યુ વિશ્વકર્માએ, દાનવના હિત કાજ જી ૧૫
ત્રિકૂટાચળ ઉપર અતિ શોભે, લકા નામ નિધાન જી,
ત્યા રાજ્ય કરતા માંપાપી ગરાસ, દુષ્ટ ધરે અભિમાન જી ૧૬
યજ્ઞ યાગ તપ ધર્મ ન ચાલે, કોપ્યા શ્રીગોપાળ જી,
વિપ્રતણા ભય માટે પાપી, નાશી ગયા તતકાળ જી ૧૭

---

૫ ધાતા-બ્રહ્મા પૌત્રાત્મજનું-બ્રહ્માના પુલસ્ત્ય, પુલસ્ત્યના વિશ્રવા માટે વિશ્રવા બ્રહ્માનો પુત્ર થાય અને તેનો પુત્ર તે બ્રહ્માનો પૌત્રાત્મજ (પૌત્રનો પુત્ર) કહેવાય ૮ ધ્યાય-ધ્યાન કરી આરાધે નહેત્ર-હજાર (વર્ષ)

તે દિવસથી ઉદવસ્ત થઈ લંકા, ન મળે ત્યાં કો જન જી;
લંકા નગરનિવાસી રહે તું, આનંદ આણી મન જી. ૧૮
એવું સુણી વૈશ્રવણ ચાલ્યો, આવ્યો લંકામોઝાર જી,
સુંદર સ્થળ દેખી મન મધ્યે, પામ્યો હર્ષ અપાર જી. ૧૯
યોજન ત્રીશતણી તે લંકા, પ્રેમ સહિત વસાવી જી;
ગઢ નૈયરની શોભા સુંદર, વૈશ્રવણને મન ભાવી જી. ૨૦
કો એક સમે વિમાન ચઢીને, પિતાકને તે આવે જી;
વિશ્રવાની આજ્ઞા ગ્રહીને, લંકા વિષે સધાવે જી. ૨૧
એવું સુણીને રાઘવ બોલ્યા, અગસ્ત્યને શિર નામી જી,
રાક્ષસનો વંશ પુલસ્ત્યથકી એ, તમો કહોછો સ્વામી જી. ૨૨
તો પૂર્વે હતા કોણ રાક્ષસ, કરતા લંકા રાજ જી,
મહાઆશ્ચર્ય હવું મન મારે, તે મુજને કહો આજ જી. ૨૩
અગસ્ત્યઋષિ વળતા એમ બોલ્યા, સાંભળો રાઘવરાય જી;
પૂર્વે સૃષ્ટિ કરી બ્રહ્માએ, આનંદ અંગ ન માય જી. ૨૪
હેતિ પ્રહેતિ બે બળિયા, આવ્યા અજની પાસ જી,
એક કહેછે બ્રહ્માને, શીઘ્ર પમાડો નાશ જી ૨૫
એક કહે રાખો બ્રહ્માને, રખે કરો ઉપઘાત જી,
આસવાસના દેઈ ધાતાએ, સંતોષ્યા સાક્ષાત જી, ૨૬
યજો કહ્યું તે યક્ષ થયા, રાખો કહ્યું રાક્ષસ હોય જી;
આજ્ઞા માગી ત્યાંથકી પછે, જાતા હવા સર્વે કોય જી. ૨૭
હેતિ જઈ પરણ્યો માયાતનયા, કાળભગિની એ હોય જી;
પછે દિવસ કેટલે તેને વિષે, એક પુત્ર પ્રગટ્યો સોય જી. ૨૮
વિદ્યુતકેશી નામ ધર્યું તે, દિન દિન મોટો થાય જી;
સંધ્યાપુત્રી સાલકટંકટાશું, કીધો ત્યાં વિવા'ય જી. ૨૯
સંધ્યાસુતાને ગર્ભ હવો, દિન પૂર્ણ હવો નિરધાર જી;
મંદરાચળ જઈ બાળ તજ્યો, મન ન આણી દયા લગાર જી. ૩૦
પિયુસનાતે પ્રેમ ઘણો સહી, મળવાને સાક્ષાત જી,
વળી આવી ભરતાર સધાતે, વિલસે દિન ને રાત જી. ૩૧

૧૮. નગર–'નૈયર' પ્ર ૧ લી ૨૦. નૈયર–(?)–૨૫ અજ–બ્રહ્મા. શીઘ્ર ૪૦–એમાંના એકે કહ્યું કે यज (બળિદાન આપો) અને બીજે કહ્યું કે रक्ष (રક્ષણ કરો)

મદરાચળ ઉપર બાળ હતો, ત્યાં આવ્યાં ઉમયા ઇશ જી,
અર્ભક અવિલોકી પારવતી, બોલ્યા નામી શીશ જી. ૩૨
સ્વામી આ બાળક અનાથ જુઓ, કો એને નથી અવસ્યમેવ જી;
તે માટે એને અમર કરો, તમો સ્વામી શ્રીમહાદેવ જી. ૩૩
ઉમયાકેરાં વચન સુણીને, હરખ્યા ત્ર્યબકપાણિ જી;
અમર કર્યો બાળકને વેગે, પ્રેમપ્રીત મન આણી જી. ૩૪
પછે ઉમયાએ તે બાળકનું, સુકેશ ધરિયુ નામ જી;
ત્યાં થકા શિવશક્તિ સાચર્યા, આણી મન આનંદ અભિરામ જી.૩૫
અગસ્ત્યઋષિ વાણી એમ બોલ્યા, સાભળો રાઘવરાય જી,
સુકેશને સુત ત્રણ હવા, હું તે કહુ સર્વે ઉપાય જી. ૩૬

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

એણી પેર બોલ્યા અગસ્ત્ય વાણે જી, સાભળો રઘુપતિ ચતુરસુજાણ જી;
અમર કરીને વળ્યા મહાદેવ જી, સુકેશ પામ્યો મહાવર ખેવ જી. ૧

ઢાળ

સુકેશ મહાવર પામિયો, આનંદ અગ ન માય;
ભાવે ભજે ભગવતને, અન્ય તજ્યો સર્વે ઉપાય. ૨
ગ્રામણી ગધર્વતણી તનયા, દેવવતી અતિ સાર;
તેનો સુકેશશુ વિવાહ કર્યો, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૩
એને ત્રણ પુત્ર ઉદે હવા, જેના નિશ્ચળ ચત;
માલિ ને વળી સુમાલિ, માલ્યવાન મહાબળવત. ૪
ત્રણે મળી તપ માંડિયું, મહાઉગ્ર તેણીવાર;
તપે કરી ત્રૈલોક્ય સહુ, વ્યાકુળ થયુ નિરધાર ૫
ત્યારે બ્રહ્મસદન ધાતા તજી, ગયા દૈત્યકેરે અગ;
વર માગીએ ઇચ્છા કરી, આનંદ આણી અગ. ૬
ત્રણે વિમાસી બોલિયા, વર આપિયે એ સોય;
અમે ઇંદ્રને રણ જીતીએ, અમને ન જીતે કોય. ૭
પછે બ્રહ્મા કહે સહી એમ હશે, પછે હવા અંતર્ધાન;

૩૨. અર્ભક-બાળક ૩૫. અભિરામ-સુંદર-સારો.

તવ રહેવા અર્થે મન વિષે, જોયું વિમાશી જ્ઞાન. ૮
પછે વિશ્વકર્મા તેડાવી, એમ ઉચર્યા નિરધાર;
એક ગામ રચ્ય તું મનોહર, અમરાવતીપે સાર. ૯
મેરૂ અથવા ગંધમાદન, વિંધ્યાચળ જ્યાં હોય;
પર્વત વિષે પુર રચ સહી, જ્યાં આવી ન શકે કોય. ૧૦
વિશ્વકર્મા એવું સાંભળી, ગયો દક્ષિણ સાગર જ્યાંય;
એક ત્રિકૂટાચળ ઉપર ચઢી, એ વિમાસે મનમાંય. ૧૧
દ્રુમલતા ફળ ને ધાતુ બહુ, મહાવિકટ સ્થાનક હોય;
કો શત્રુ આવી નવ શકે, ચોગમે સાગર સોય. ૧૨
વિશ્વકર્માએ કર્યો, પ્રારંભ તો તતકાળ;
એ દુર્ગ જોજન ત્રીશનો પછે, રચ્યો પરમવિશાળ. ૧૩
વળી ચોક ચૌવટાં ધવળ ગૃહ, રચતો હવો નિધાન;
ત્યાં રચ્યાં ગોખ ગવાક્ષ ને, જાળિયાં જૂપ ઉદ્યાન. ૧૪
રાજ્યભુવન રચ્યાં બહુ, અંતેઉરી નિરધાર;
સહુ દ્વાર મુક્તા મણિતણાં, તોરણ લેહેકે સાર. ૧૫
છત્ર ચામર સિંહાસન, શિબિકા તે સુંદર હોય;
વળી વાપી કૂપ તડાગ બહુ, કરતો હવો તે સોય; ૧૬
એમ વિવિધ રચના બહુ રચી, મુખ કહેતાં ન આવે પાર;
કવિ કહે મારી બુદ્ધિ માને, કહ્યો છે વિસ્તાર. ૧૭
વિશ્વકર્મા આવિયો, જ્યાં ભ્રાતશુ માલ્યવાન;
સ્વામી ત્રિકૂટાચળ ઉપર રચ્યું, પુર અધિક શોભાવાન. ૧૮
પછે ત્રણે બાંધવ ત્યાં થકા, સાંચર્યા સારોધાર;
લંકા વિષે આવી રહ્યા, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૧૯
એક નરમર્દન નામે ગંધર્વ, તેને ત્રણ કન્યા સાર;
તે ત્રણે દીધી તેહને, ત્યારે હવો હર્ષ અપાર. ૨૦
માલ્યવાનકેરી સ્ત્રીતણું, સુંદરી નામજ હોય;
તેને વિષે સુત પ્રગટ્યા, સાંભળજો સર્વ કોય. ૨૧
વજ્રમુષ્ટિ ને વિરૂપાક્ષ, દુર્મુખ સપ્તઘ્ન નિરધાર;
વળી યજ્ઞકોપ ને ગત્ત ઉન્મત્ત, સુભટ પરમ ઉદાર. ૨૨

---

૯. અમરાવતીપે-અમરાવતી કરતાં. ૧૪. ગવાક્ષ-ગોખલા-જાળિયાં. ઉદ્યાન-બાગ. ૧૫. અંતેઉરી-અંતઃપુર. ૧૮ ભ્રાતશુ-ભ્રાત સહિત.

તે ઉપર એક તનયા હતી, તેનું અનના અભિધાન,
સુમાલી ને શ્રી કેતુમતી તે સમળ શોભામાન. ૨૩
ઋષિ અગસ્ત્ય વાણી ઉચરે, રઘુનાથશું અવિધાર,
સુમાલીના સંતાનનો, તુજને કહું વિસ્તાર ૨૪
ધૂમ્રાક્ષ પ્રહસ્ત ને અકંપન, કાલિકામુખ મહાવીર,
સુપાર્શ્વ દંડ વિકટ મહાભડ, કંપન જે રણધીર. ૨૫
સહ્યાદિ ભાસકર્ણ પનસ, અકળ કહ્યા નવ જાય,
તેને ચાર ભગિની અનુપમ, તેનો કહુ સર્વ ઉપાય ૨૬
પુષ્પોત્કટા ને કૈકસી, કુંભીનસી બલાકા નાર,
માલીતણી શ્રી વસુદા, તેને હતા સુત ચાર ૨૭
અનલ અનિલ ને હરસુભટ, સંપાતિ મહાબળવાન,
અગસ્ત્ય કહે એ વિભીષણના, ચારે સહી પ્રધાન ૨૮
એમ રાજ્ય સહી ત્રણ બાંધવ કરે, મનધરી અતિ ઉલ્લાસ,
તેણે અમરગણ જીત્યા સહી, મન પમાડયા સહુ ત્રાસ ૨૯
ત્યારે દેવતા વેગે કરી, કૈલાસ નગર જાય,
મહારુદ્રની બહુ સ્તુતિ કરી, એમ ઉચર્યો સુરરાય ૩૦
સ્વામી સુકેશને પુત્રે તો, દેવતા પમાડયા ભગ,
તમ વિના તે કોણ મારે, સાચ કરો પતિગગ ૩૧
ત્યારે હર કે' સુકેશને વર આપિયો મેં માર,
તેના પુત્રશું રણમાં રહી, યુદ્ધ કયમ કરું નિરધાર? ૩૨
તમો ઘા થકી હવે સાંચરો, ભગવત હોયે જ્યાંય,
એ વિષ્ણુથી પ્રાજે થશે, સત્ય માનજો મનમાંય ૩૩
પછે અમર એવું સાંભળીને, વળ્યા નામી શીશ
ક્ષણમાત્રમાં સહુ આવિયા, જ્યાં હતા શ્રીજગદીશ ૩૪
દુઃખવંત દેખી અમરને, એમ વદે શ્રીમહારાજ,
તમો કવણ અર્થે પધાર્યા, તે કહોને સુરરાજ ૩૫
સુરનાયક વળતું બોલિયો, સાંભળો વૈકુંઠરાય,
સ્વામી સુકેશના સુત આગળ, અમો રહ્યું કેયી પેર જાય ૩૬
અભિમાનવંત વદે સદા અમો વિષ્ણુ શંકર હોય,
ધાતા અમો અમ આગળે, બીજો નથી સરજ્યો કોય ૩૭

૩૧ પતિગગ—ગગાના પતિ ૩૬ સુરનાયક—'પતિનાયક' પ્ર ૧–૨
૩૭ સદા—'તદા' ન. ૧–૨

ત્યારે અભય કીધા અમરને, એમ વદે વૈકુંઠપત્ય;
નિરભેયકા સહુ સાંચરો, હું હણીશ એને સત્ય. ૩૮

ઉથલો.

હું હણીશ એને સત્ય એવી, ભગવંતે વાણી કહી રે;
જનકુંવર કહે સુર ગૃહે ગયા, તે રાક્ષસે જાણ્યું સહી રે. ૩૯

કડવું ૬ ઠું.

રાગ અંદોલગોડી.

સ્વામી એ, અગસ્ત્ય બોલિયા વાણી એ, શારંગપાણિ કયા ચિત ધરો એ;
સ્વામી એ, માલ્યવાને સાંભળી વાત એ, ભ્રાત સમીપે તેડી ઊચર્યા એ. ૧

ઢાળ.

બાંધવ પ્રત્યે એમ ઉચરે, માલ્યવાન તેણીવાર;
મહારૂદ્રકને આવી ગયા, સહુ અમરગણ નિરધાર. ૨
શિવતણી સ્તુતિ કીધી ઘણી, એમ કહ્યું લાગી પાય;
સુકેશના સુત રણમાં હણો તો, સર્વને સુખ થાય. ૩
હર કહે એના પિતાને, વર આપિયો મેં સાર;
તો યુદ્ધ રણમાં એ સંઘાતે, કયમ કરૂં નિરધાર. ૪
પછે અમર એવું સાંભળી, પાછા વળ્યા અવસ્યમેવ;
બહુ વિનય કરીને વિષ્ણુને, કારણ કહ્યું તતખેવ. ૫
પદ અભય આપી અમરને, ઊચર્યા જગદાધાર;
હું હણીશ પુત્ર સુકેશના, એક હેલા માત્ર મોઝાર. ૬
આસવાસના દેઈ વળાવ્યા, સહુ અમર માર્ગ પળાય;
હવે આપણે કરવું ઘટે તે, કરો શીઘ્ર ઉપાય. ૭
પછે સુમાલી એવું સાંભળી, એમ ઊચર્યો નિરધાર;
આપણ જોતાં વિષ્ણુહરનો, નથી વાંક લગાર. ૮
આપણ સંઘાતે દેવતાએ, વૈર કીધું સોય;
તો સ્વર્ગ જઈ સુર સર્વને, રણમાં હણો સર્વ કોય. ૯
વાજિત્રના નિર્ઘોષ કરી, રણ ચઢયા ત્રણ યોધ;
સિંહનાદ કો કરતા હવા, મન સબળ આણી ક્રોધ. ૧૦
કો અશ્વ ગજ રથને વિષે, કો સિંહ શકર વિશાળ:

કો વ્યાઘ્ર મહિષ ને ઉંટ ઉપર, ચઢી સચર્યા તતકાળ ૧૧
અસંખ્ય દળ સચર્યું મહીતળે, હવો ધુમધુમકાર,
પછે અસ્થિ ને રૂધિરતણી, તો હવી વૃષ્ટિ અપાર ૧૨
વળી ગૃધ્ર સિંચાણા અનેક, બહુ શિયાળ બોલે ત્યાય,
એવા અપશુકન થાતા હવા, પણ નવ ગણે મનમાય. ૧૩
પછે સ્વર્ગમા સહુ આવિયા, તવ હવો ધુમધુમકાર;
ત્યારે દૂત ઈંદ્રે મોકલ્યો, જ્યા હતા જગદાધાર. ૧૪
દૂતનું વાયક સાભળી, પ્રભુ તવ હવા સાવધાન;
ગરૂડે ચઢી શક્ર કને, આવિયા શ્રીભગવાન ૧૫
ત્યારે દેવતાએ સ્તુતિ કરી, ઈંદ્ર લાગ્યો પાય,
ત્યારે જયજયકાર થઈ રહ્યો, આનંદ અંગ ન માય ૧૬
વિષ્ણુ દેખી અસુર મનમા, કોપિયો તેણીવાર;
પછે બાણ મૂકિયા અપરિમિત, જાણે મેઘની જળધાર. ૧૭
ભગવાન અતિ વ્યાકુળ થયા, કર ધનુષ્ય લીધું જાણ;
પછે ક્રોધ આણી દૈત્ય ઉપર, સબળ મેલ્યા બાણ ૧૮
ગજ અશ્વ રથ રણમા પડ્યા, શિર વિના પડ્યા અસુર;
કોના હસ્ત કોના ચરણ છેદ્યા, એમ કર્યું રણમા ચૂર ૧૯
વિષ્ણુકેરા પ્રહારથી, કો નવ પોહ્ચ્યા નિરવાણ;
હવે રાખ્યા કોના નવ રહે, રણ પડ્યું તવ ભગાણ. ૨૦
દળ દશોદિશ નાઠું તદા, ભગવત પૂઠે ધાય,
ત્યારે સુમાલી ધાયો તદા, અતિક્રોધ આણી કાય. ૨૧
બહુ બાણ મૂકે સુમાલી, તવ ઢાક્યા શારંગપાણ;
પછે ધનુષ્ય ટંકારવ કરી, તવ ગયો ચતુરસુજાણ ૨૨
એક બાણ હરિએ મૂકીયું, મન સબળ આણી રીસ,
તેણે સુમાલીના સારથીનું, પાડ્યું પૃથ્વી શીશ ૨૩
સારથી પાખે સુભટ તે, નાશી ગયો નિરધાર,
પછે માલી આવ્યો રણવિષે, મનધરી ક્રોધ અપાર. ૨૪
શરઓઘ મૂકી રાક્ષસે, ભેદિયા શ્રીજગદીશ,
શંખનાદ પ્રભુ કરતા હવા, મન સબળ આણી રીસ. ૨૫
ભગવતજી કોપે ચડ્યા, શર પાડ્યુ વિકરાળ,
તેણે માલીકેરા સારથીનું, છેદ્યું શીશ તતકાળ. ૨૬

વળી ગદા એક મારી પ્રભુને, ઉદર વિષે તતખેવ;
ભગવત ને માલી વઢે, તે રહ્યા નિરખે દેવ. ૨૭
ત્યારે હાહાકાર થયો સહી, નાસે સુભટ બળવંત;
બહુ બાણુ મૂક્યા વિઠ્ઠલે, હણ્યા રણયોધ અનંત. ૨૮
માલ્યવાન્ આવી એમ વદે, સાંભળો કહું પરબ્રહ્મ;
એ અધમ કૃત્ય તુ કાં કરે, શે ન લહે ક્ષત્રીધર્મ. ૨૯
જે સુભટ નાસે ભયથકો, મનવિષે પામી કષ્ટ;
એવા યોધને રણમાં હણે, તે જાણવો મહાદુષ્ટ. ૩૦
તે કર્મને તુ આચરે, રણવિષે રહી આણે ઠામ;
જો સુભટ છે તો સુજસઘાતે, કરી જો સંગ્રામ. ૩૧
ગરૂડધ્વજ કહે અમરને, મેં આપિયું વરદાન;
સહુ રાક્ષસને રણ મારવા, જ્યમ સુખ પામે અભિરામ. ૩૨
માલ્યવાન્ એવુ સાભળીને, મનવિષે પામ્યો ખેદ;
એક સાંગ મૂકી વિષ્ણુનુ, પછે હૃદય કીધુ ભેદ. ૩૩
તે શક્તિ તવ પાણે ગ્રહી, કોપિયા આદ્ય અનત;
માલ્યવાન્ના ઉરમા હણી, તવ હવો મૂર્છાવત. ૩૪
ક્ષણમાત્રમાં સાવધાન થઇ, કર ત્રિશૂળ ગ્રહી નિરધાર;
વિષ્ણુને મારી ગરૂડને, કર્યો મુષ્ટિકેરો પ્રહાર. ૩૫
ખગરાજ અતિ કોપે ચઢ્યો, પાખનો કીધો ઘાત;
માલ્યવાન્ ઉડીને પડ્યો, લઙ્કા વિષે સાક્ષાત. ૩૬
ત્યારે સુમાલી નાશી ગયો, લકા વિષે તતકાળ;
ભય અતિશે લાગ્યો વિષ્ણુનો, સર્વકો ગયા પાતાળ. ૩૭
એમ રાક્ષસ પૂર્વે મારિયા, રણ વિષે જગદાધાર;
વળી દુષ્ટને સહારવા, તમે ધર્યો છે અવતાર. ૩૮

ઉથલો

ધર્યો છે અવતાર નિશ્ચે, અગસ્ત્ય કહે ત્રિભુવનધણી રે;
જનકુંવર કહે હવે સાંભળો, ઉત્પત્તિ લંકાપતિતણી રે, ૩૯

કડવું ૭ મું

રાગ ભીમપલાશી

અગસ્ત બોલ્યા સુણો રઘુરાય રે લખમેરો કહું ઉપાય રે,
રાવણ પ્રગટયો મહાગળધારી જી, તે કથા કહુ સહુ વિસ્તારી જી ૧

ઢાળ.

એ કથા વિસ્તારી ، રઘુનાથ સાભળો ચિત્ત ધરી,
એક સમે આવ્યો સુમાલી, મૃત્યુલોકમા વેગે કરી ૨
વૈશ્રવણ વિમાને ચઢી નિજપિતા પ્રત્યે સચર્યા,
સુમાલીએ તે દેખતાં, વિચાર અતિ મનમા કર્યો ૩
એ રાજ્ય કરે લંકાતણુ એ દુ ખથી મુજ તન દહે,
અમો વૃદ્ધિ કેવી પેર પામિયે જ્યમ રાજ્ય એ મારૂ રહે ૪
એણીપેર મન વિચારતો, પાતાળ ગયો આશ્રમ વિષે
કૈકસીપુત્રી પ્રત્યે જઇ એમ વાયક ત્યા બોલ્યો મુખે ૫
અહો પુત્રી તુ મોટી થઇ તારો વિવાહ ક્યા કરશુ સહી,
હવે જા તું આશ્રમ વિશ્રવાને વચન કહું તે ચિત્ત ગ્રહી ૬
વશ્રવાતણી ઋષિ આગળે જઇને પ્રાર્થના નિત્ય કરે,
તે યદ્યપિ જો તુજને વરે, અર્થ સહી સહુનો સરે ૭
તેથી સુત એક આવશે વૈશ્રવણપે અધિકો હશે,
તે રાજ્ય લંક પામશે દુ ખ શોક સહુ મારા જશે ૮
એવુ પિતાનુ વાયક સુણી કૈકસી ત્યા ચાલી ખરી,
મધ્યા સમે મઠ વિશ્રવાનો આવી તે તો સુંદરી ૯
પદઅગૂઠે પૃથ્વી ખણે અધોમુખ રહી તે કામિની
તેણે સમે મઠમાહીથી આવ્યા,વિશ્રવા તે મહામુનિ ૧૦
તે ચદ્રવદની દેખતા, ઋષિએ વાણી ઉચરી,
તું ગાંધર્વી કે દેવકન્યા કહે મને આનંદ ધરી ૧૧
સ્વામી સુમાલી રાક્ષસતણી, સુતા સુ ણો જાણજો,
કૈકસી અભિધાન મુજ, વિશ્વાસ મનમા આણજો ૧૨
હુ જેણે અર્થે આવી છુ તે તમો સર્વ જાણો સહી,
સ્વામી જ્ઞાનદ્રષ્ટે વિચારો, એવી તો વાણી કહી ૧૩
પછે જ્ઞાનદ્રષ્ટે વિચારયુ ત્યારે જાણ્યુ થયુ વેગે કરી

મને વરવાતણી ઇચ્છા કરેછે, મન વિષે તે સુંદરી ૧૪
વિશ્રવા કહે સંધ્યા સમે, પ્રેમદા આવી મુજકને;
તો ત્રણ પુત્ર ને એક તનયા, કામિની હશે તુને. ૧૫
તેમાં કનિષ્ટ સુત જે આવશે, તે વશ મારો રાખશે,
એક પુત્રી ને બે પુત્ર તે, ત્રૈલોકમા પાપી થશે. ૧૬
વનિતા કહે તમથકી સુત તે, પાપી કંઇ ઘટે નહિ;
એ ભવિષ્ય નિરમ્યુ ભામિની, પછે પાણિગ્રહણ કર્યુ સહી ૧૭
પછે દિવસ બહુ વહી ગયા, ત્યારે ગર્ભ કૈકસીને રહ્યો,
પ્રસવ સમે શ્રીરામજી, ઉત્પાત નવ જાયે કહ્યો ૧૮
બહુ નક્ષત્ર ગણ તૂટી પડે, રૂધિરવૃષ્ટિ સબળ થઈ,
મહી વિષે કંપારવ થયો, શેષનાગ ભય પામે સહી ૧૯
સરિતા સઘાતે સમુદ્રજળ, ઉદ્વેળ થયો અતિઘણો;
રવિ ચંદ્ર અતિ ઝાખા થયા, બહુ શબ્દ હોય બિહામણો. ૨૦
દેવ યક્ષ દિગ્પાળ કિન્નર, મુનિસુર કંપ્યા સહી;
તેણે સમે ત્યાં કૈકસીએ, બાળકને પ્રસવ્યો સહી. ૨૧
ભુજ વીશ મુસ્તક દશ, તેની મનોહર કાયા કરી,
તે તેજસ્વી પ્રચડ દીસે, ગર્જના ગાઢે કરી. ૨૨
ત્યાં કમળભૂ આવ્યા સહી, બાળક અવલોકન કર્યું;
પછે બ્રહ્માએ મન વિમાશી, એનુ નામ દશગ્રીવ ધર્યું ૨૩
વળી બાળક બીજો ઉદે થયો, કુભકર્ણ નામ ધર્યુ સહી;
પર્વતપે પ્રચડ તન, મર્યાદા ન જાયે કહી. ૨૪
તેને પુત્રી એક આવી સહી, શૂર્પણખા નામ જે તેહતણુ;
કૈકસી તે તેણે સમે, આનદ પામી મન ઘણુ ૨૫
કનિષ્ઠ સુત પછે આવિયો, વિશ્રવાગૃહે વેગે કરી;
તેનુ નામ પાડ્યુ વિભીષણ, આનદ અતિ મનમા ધરી. ૨૬
રઘુનાથ એવું સાભળી, અગસ્ત્યશુ વાણી ઊચરી;
ભુજ વીશ મસ્તક દશ હવા, તે કારણ કહો મુજ વિસ્તરી. ૨૭
ઋષિઅગસ્ત્ય એણે પેરે ઉચર્યા, સાભળો કહું તે વારતા,

---

૨૦. ઉદ્વેળ થયો–મર્યાદા મૂકીને સમુદ્ર ઉનટયો. ૨૩. કમળભૂ–બ્રહ્મા. દશગ્રીવ–દશ ડોકાવાળો રાવણ ૨૪. કુભકર્ણ–કુભ જેવા કાનવાળો. ૨૫. શૂર્પણખા–સૂપડા જેવા નખવાળી. ૨૬. કનિષ્ઠ–સૌથી નાનો.

એમ શીશ નવ હોમ્યા સહી, મન આણી જ્ઞાન વિવેક;
દશસહસ્ર વર્ષ વહી ગયાં, ત્યારે રહ્યું મસ્તક એક ૬
તે છેદવા તત્પર થયો, દશગ્રીવ તેણીવાર;
ત્યારે બ્રહ્માજી ત્યાં પધાર્યા, મન ધરી પ્રેમ અપાર ૭
તિષ્ટ તિષ્ટ મુખ ધાતા વદે, હવે માગ તુ વરદાન,
સુત તારૂ તપ દેખી કરી, હુ તો થયો તુષ્ટમાન ૮
દશગ્રીવ એવું સાભળી, જઇ ચરણે લાગ્યો સોય;
સ્વામી પ્રાણીને તો મૃત્યુ પાખે, નથી શત્રુ કોય ૯
તેહતણો ભય તમો નિવારો, મને હેલામાત્ર મોઝાર,
હુ દેવ યક્ષ રાક્ષસથકો, રણમા ન પામુ હાર. ૧૦
નગ નાગ કિન્નર નિશાચર, મને ન જીતે નિર્વાણ;
વળી પશુ માણુસ રણવિષે, મુજ આગળ કવણ પ્રમાણ? ૧૧
ત્યારે ધાતા કહે જા એમ હશે, માન એ વાચક વેદ,
તારાં નવે શીશ ઉદય હજો, જે તેં કર્યા છે છેદ. ૧૨
એવો તે વર આપી વિરચી, વળિયા [ત્યાથી] ક્ષણમાય;
વેગે કરી આવ્યા વિભીષણ, તપ કરેછે જ્યાય. ૧૩
પછે કમળભૂ બોલ્યા જઇ, સેંજે વિભીષણની સગ;
વર માગ્ય તુ સુત શીઘ્ર થઈ, આનદ આણી અગ. ૧૪
ત્યારે વિભીષણ વળતો વદે, વર આપીએ મુજ સાર,
મારી મતિ સ્વામી ધર્મથી, નવ ચળે એક લગાર ૧૫
તમો દયા આણી મન વિષે, હવે કરો પરમ કૃપાય,
વળી શીખવી મને આવડે, બ્રહ્માસ્ત્રની વિદ્યાય ૧૬
ત્યારે બ્રહ્મા કહે સટી એમ હશે, જા મેં વર આપિયો સાર,
તુને જરા મૃત્યુ ભય નિવાર્યો, જાણજે સુતકુમાર ૧૭
કુભકર્ણને વર આપવા, આવ્યા સહી અવશ્યમેવ,
તેણે સમે ધાતા પ્રત્યે, સરસ્વતી ઉચર્યા તતખેવ ૧૮
કુભકર્ણ મહાપાપીષ્ટ છે, તેણે ભક્ષ કર્યા ઋષિ સોય;
હવે એને વર આપ્યાથકી, દુ ખ પામશે સર્વ કોય ૧૯
એવુ સાભળીને સરસ્વતીશ્રુ, વદે બ્રહ્મા તાત;

---

૮. તિષ્ટ તિષ્ટ—ઊભો રહે, ઊભો રહે ૧૧. નગ—પર્વત નિશાચર—દૈત્ય, ૧૭. સુતકુમાર—સુત (વિશ્રવા)નો કુમાર.

મુજ માતામહની એ લંકા, મુને આપો રહેવા કાજ. ૧૨
એવું સુણી વૈશ્રવણ આવી, લાગ્યો પિતાને પાય;
દશગ્રીવે જે દૂત મોકલ્યો, તે કહ્યો સર્વ ઉપાય. ૧૩
તે માટે જે કહેવું ઘટે તે, મુજને કહો તાત;
એવું સુણીને વિશ્રવા બોલ્યા, સાંભળ કુંવર વાત. ૧૪
મેં એને પહેલાં બહુ વાર્યો, ન કર્યું વાયક લેશ;
મહાપાપી દશગ્રીવ છે તે, કોકટ કરશે ક્લેશ. ૧૫
દુષ્ટ સધાતે યુદ્ધ કરતાં, ઉચપણું સર્વે જાય;
તે માટે એને આપો લંકા, મૂકી સર્વ ઉપાય. ૧૬
વિશ્રવા કહે કૈલાસ વિષે, સુત શીઘ્રે થઇને સધાવો;
અલકા નામે નગર મનોહર, વેગે તેહ વસાવો. ૧૭
તે સ્થાનક તું રહે નિરંતર, આણી મન ઉલ્લાસ;
વૈશ્રવણ પછે ત્યાંથી ચાલ્યો, માગી પિતાકને આશ. ૧૮
વાસી રહ્યો પછે અલકાનગરી, આણી આનંદ અંગ;
ત્યમ દશાનન લંકામાં આવ્યો, બહુ રાક્ષસ લેઈ સંગ. ૧૯
દશગ્રીવને ત્યાં રાજ્યતણો, અભિષેક હવો નિરવાણ;
રાવણની લંકા નગરીમાં, વેગે વરતી આણ. ૨૦
પંચ શબ્દ વાજિંત્ર વાજે, થઈ રહ્યો જયજયકાર;
વિદ્યુજ્જિહ્વેશું શૂર્પણખાનો, વિવાહ કર્યો નિરધાર. ૨૧
એક દિવસ રાવણ વન ચાલ્યો, મૃગયા રમવા સોય;
તેણે સમે માર્ગમાં મળિયો, મયદાનવ જે હોય. ૨૨
પૂઠે કન્યા મહામનોહર, પુછે રાવણરાય;
કોણ તમો અહીં ક્યાંથી આવ્યા, કહો મને સત્ય ઉપાય. ૨૩
વળતો મયદાનવ એમ બોલ્યો, આણી પ્રેમ અપાર;
આ પુત્રીનો વિવાહ કરવા, હું આવ્યો નિરધાર. ૨૪
એક વાર ઇંદ્રની અપ્સરા, હેમા આવી પાસ;
કનકતણું ભુવન નિરખ્યું, આણી મન ઉલ્લાસ. ૨૫
પછે સહસ્ર વર્ષ મુજ સંગ રહી, આનંદ આણી મન;
એક પુત્રીને બે બાળક પ્રસવ્યા, ગઈ તે સ્વર્ગભુવન. ૨૬
મયદાનવ અભિધાન મારૂં, તે કહ્યો મેં વિસ્તાર;

કોણ તમો કોણ સ્થાનક રહોછો, કહો મને સારોદ્ધાર. ૨૭
રાવણ કહે બ્રહ્માત્મજનન્દન, તેહતણો હું તન;
હું લંકાનું રાજ્ય કરૂછું, માને સત્ય વચન ૨૮
વળતો મયદાનવ એમ બોલ્યો, આણી પ્રેમ અપાર;
સ્વામીતમો હવે મારી પુત્રીને, કરની અંગીકાર. ૨૯
તત્ક્ષણ ત્યા હુતાશન પ્રગટ્યો, હેડે હરખ ન માય,
રાવણુશુ પછે મંદોદરીનો, કીધો ત્યાં વિવાય ૩૦
સાગ એક આપી રાવણને, આણી મન ઉલ્લાસ,
મયદાનવ કહે એ સાગે, મહાશત્રુ થાશે નાશ ૩૧
પછે વિવિધ પ્રકારની માયા હતી તે, દશગ્રીવને સમજાવી;
અનેક ગુણ તેના દેખીને, રાવણને મન ભાવી. ૩૨
રાવણુ લંકા મધ્યે આવ્યો, ઉલટ અંગ ન માય;
કન્યાકેરૂ રૂપ દેખતા, સહુ કો અચરજ થાય ૩૩
વજ્રજ્વાળાને પછી પરણ્યો, મહાબળિયો કુંભકર્ણ;
ગંધર્વતનયા સરમાનું, વિભીષણે કર્યું પાણિગ્રહણ ૩૪
પછે મંદોદરીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, પામી મન ઉલ્લાસ,
મેઘતણી પેરે ગાજ્યામાટે, નામ ધર્યું મેઘનાદ ૩૫

ઉઠલો.

તેનું નામ ધર્યું મેઘનાદ એની, અગસ્ત્યે વાણી કહી રે;
જનકુંવર કહે રાવણપ્રત્યે, કુંભકર્ણ તવ બોલ્યો સહી રે. ૩૬

કડવું ૧૦ મું.

રાગવેરાડી

અગસ્ત્ય વાયક એમ બોલ્યા, સાભળો રાજવરાય,
કુંભકર્ણને નિદ્રા ઘેરે, આકુળ વ્યાકુળ થાય ૧
રાવણરાય પ્રત્યે એમ બોલ્યો, કુંભકર્ણ શિર નામી;
ભુવન એક રચાવો અહુના, મારે રે'ના સ્વામી ૨
પછે આઠસેં આયામકેરૂં, એક રચ્યુ ભુવન અતિસાર;

---

૨૮. બ્રહ્માત્મજનન્દન–બ્રહ્માના આત્મજ (પુત્ર–પુલસ્ત્ય)ના નંદન (પુત્ર–વિશ્રવા)નો હું પુત્ર

કુભકર્ણની રસના વિષે તુ, જઈ રહે સાક્ષાત ૨૦
એવો વર તમો માગજો, જે બાધ કઈ નવ થાય,
એવુ સાભળી કુભકર્ણની, જીહ્વા વિષે ગયા માય. ૨૧
પછે કમળભૂ મુખ એમ વદે, વર માગ્ય તું કુભકર્ણ,
એવુ રાક્ષસ વાયક સાભળી, શીશ લાગ્યો ચર્ણ ૨૨
કુભકર્ણ કહે કરુણા કરી, વર આપીયો મને તાત,
હુ વર્ષના ખટમાસ લગે, નિદ્રા કરૂ સાક્ષાત ૨૩
ખટમાસે એક દિન જાગુ, જે આહાર કરવા કામ,
એમ સદાકાળ તને હજો, બ્રહ્મા વદ્યા તે ઠામ ૨૪
રાવણ કહે બ્રહ્મા પ્રત્યે, એ થયુ મહાઉત્પાત,
ખટ માસમા જોઇએ જગાડયો, ત્યારે કેમ ઉઠે ભ્રાત. ૨૫
અજ કહે સ્રી શોડપ વર્ષનીનો, સુગધ લાગે તન,
નિદ્રા તજી ઉઠે સહી, માનજે સત્ય વચન ૨૬
વર આપી બ્રહ્માજી વળ્યા, સ્વસ્થાનક પોતે જાય,
પછે ત્રણે બાંધવ આવીને, માતાને લાગ્યા પાય ૨૭
સુમાલીએ તે સાભળ્યુ, સુત પામિયા વરદાન,
પાતાળમાથી આવિયા, સર્વે થઇ સાવધાન ૨૮
ધુમ્રાક્ષ પ્રહસ્ત ને અકપન, ત્રિશિરા મહાવીર,
માલ્યવાન સાથે સુમાલી એમ મળ્યા સઘળા ધીર ૨૯
સુમાલીએ દશગ્રીવને, જઈ દીધુ આલિંગન,
પછે પરસ્પરે સહુકો મળ્યા, આનદ આણી મન ૩૦
સુમાલી કહે દશગ્રીવને, લકા મારી સાર,
એક વાર હરિના યુદ્ધથી, રણ અમો પામ્યા હાર ૩૧
તે દિવસથી પાતાળમા, અમો જઇ રહ્યા સાક્ષાત,
તે લકાનિવાસી રહ્યો, વૈશ્રવણ તારો ભ્રાત ૩૨
તુ તેણે સ્થાનક જઈ રહે મને ઉપજે આનદ,
સુમાલીનુ વાયક સુણી એમ ઉચર્યો દશસ્કધ ૩૩
દશસ્કધ કહે લકાવિષે, મુજ જ્યેષ્ઠ રહેછે ભ્રાત,
તેનો પાય ગ્રામ કાઢિને, ઘટતુ નથી સાક્ષાત ૩૪

---

૩૧ હરિના યુદ્ધથી–વિષ્ણુની સાથે યુદ્ધ કરતા

ઉથલો.

ઘટતું નથી સાક્ષાત એવી, દશગ્રીવે વાણી કહી રે;
ઋષિઅગસ્ત્ય કહે એવું સાંભળી, પ્રહસ્ત મુખ્ય બોલ્યો સહી રે. ૩૫

કડવું ૯ મું.

રાગ મારૂ.

અગસ્ત્યઋષિ વાણી એમ બોલ્યા, રઘુનંદન અવિધાર;
લંકાનગર તે રાવણ પામ્યો, તે કહું સર્વ વિસ્તાર. ૧
પ્રહસ્ત વદે દશગ્રીવ પ્રત્યે, તું સાંભળ સત્ય ઉપાય;
લંકાતણું તું રાજ્ય કરે, તુ ક્યાં મૂરખ મન થાય. ૨
માતાએ પ્રસવ્યો પહેલો, તે જ્યેષ્ઠ ભ્રાત તું જાણ;
અપરમાતાના પુત્ર સધાતે, શી મૈત્રી નિર્વાણ ? ૩
(હવે) ઉભય સ્ત્રી કશ્યપઋષિની, જે દિતિ અદિતિ સોય;
દિતિને તો સુત દૈત્ય હવા, અને અદિતિના સુર હોય. ૪
(પછે) દેવદૈત્ય રણમાં યુદ્ધ કીધુ, રાજ્ય પામવા કાજ;
તુજ મોસળતણી એ લકા, શે ન કરે તુ રાજ? ૫
પ્રહસ્તતણું એવું વાયક સુણીને, દશગ્રીવ બોલ્યો એમ;
મુજ મોસાળતણી એ લકા, એ ભોગવે તે કેમ? ૬
દશાનન કહે પ્રહસ્ત સંચરો, લકામા તતક્ષણ,
વૈશ્રવણને પહેલે જઈ કહેજો, બહુ વિધિ વચન. ૭
એ લંકા પૂર્વે રાક્ષસની, વાસી છે અમો આજ,
દશગ્રીવે કા'વ્યુ છે તુજને, આપો રહેવા કાજ. ૮
એમ કરતાં નહિ આપે લકા, તો યુદ્ધેથી મેળવી;
વૈશ્રવણને કહે જઈને, વિનય વાત સહુ કેળવી. ૯
એવું સુણીને પ્રહસ્ત સચર્યો, વેગે માર્ગ પળાય;
વૈશ્રવણ કને આવી રહ્યો, તેને આનદ અંગ ન માય. ૧૦
પ્રહસ્ત વદે વૈશ્રવણશું, મન આણી હર્ષ અપાર;
રાક્ષસની લંકા તમો વાસી, ન ઘટે એહ લગાર. ૧૧
દશગ્રીવે કા'વ્યું છે તમને, તે કહું માંડી આજ;

૧૧. એહ-'એક' પ્ર. ૧-૩.

મુજ માતામહની એ લંકા, મુને આપો રહેવા કાજ. ૧૨
એવું સુણી વૈશ્રવણ આવી, લાગ્યો પિતાને પાય;
દશગ્રીવે જે દૂત મોકલ્યો, તે કહ્યો સર્વ ઉપાય. ૧૩
તે માટે જે કહેવું ઘટે તે, મુજને કહો તાત;
એવું સુણીને વિશ્રવા બોલ્યા, સાંભળ કુંવર વાત. ૧૪
મેં એને પહેલાં બહુ વાર્યો, ન કર્યું વાયક લેશ;
મહાપાપી દશગ્રીવ છે તે, ફોકટ કરશે કલેશ. ૧૫
દુષ્ટ સંઘાતે યુદ્ધ કરતાં, ઉંચપણું સર્વ જાય;
તે માટે એને આપો લંકા, મૂકી સર્વ ઉપાય. ૧૬
વિશ્રવા કહે કૈલાસ વિષે, સુત શીઘ્ર થઇને સધાવો;
અલકા નામે નગર મનોહર, વેગે તેહ વસાવો. ૧૭
તે સ્થાનક તું રહે નિરંતર, આણી મન ઉલ્લાસ;
વૈશ્રવણ પછે ત્યાંથી ચાલ્યો, માગી પિતાકને આશ. ૧૮
વાસી રહ્યો પછે અલકાનગરી, આણી આનંદ અંગ;
ત્યમ દશાનન લંકામાં આવ્યો, બહુ રાક્ષસ લેઈ સંગ. ૧૯
દશગ્રીવને ત્યાં રાજ્યતણો, અભિષેક હવો નિરવાણ;
રાવણની લંકા નગરીમાં, વેગે વરતી આણ. ૨૦
પંચ શબ્દ વાજિત્ર વાજે, થઈ રહ્યો જયજયકાર;
વિદ્યુજ્જિહ્વશું શૂર્પણખાનો, વિવાહ કર્યો નિરધાર. ૨૧
એક દિવસ રાવણ વન ચાલ્યો, મૃગયા રમવા સોય;
તેણે સમે માર્ગમાં મળિયો, મયદાનવ જે હોય. ૨૨
પૂઠે કન્યા મહામનોહર, પૂછે રાવણરાય;
કોણ તમો અહીં ક્યાંથી આવ્યા, કહો મને સત્ય ઉપાય. ૨૩
વળતો મયદાનવ એમ બોલ્યો, આણી પ્રેમ અપાર;
આ પુત્રીનો વિવાહ કરવા, હું આવ્યો નિરધાર. ૨૪
એક વાર ઇંદ્રની અપ્સરા, હેમા આવી પાસ;
કનકતણું ભુવન નિરખ્યું, આણી મન ઉલ્લાસ. ૨૫
પછે સહસ્ર વર્ષ મુજ સંગ રહી, આનંદ આણી મન;
એક પુત્રીને બે બાળક પ્રસવ્યા, ગઈ તે સ્વર્ગભુવન. ૨૬
મયદાનવ અભિધાન મારૂં, તે કહ્યો મેં વિસ્તાર;

---

૧૨. માતામહ–માતાના બાપની. ૧૮. આશ–આશિષ.

કોણ તમો કોણ સ્થાનક રહોછો, કહો મને સારોદાર. ૨૭
રાવણ કહે બ્રહ્માત્મજનંદન, તેહતણો હું તન,
હું લંકાનું રાજ્ય કરૂછુ, માનો સત્ય વચન ૨૮
વળતો મયદાનવ એમ બોલ્યો, આણી પ્રેમ અપાર;
સ્વામીતમો હવે મારી પુત્રીને, કરો અંગીકાર ૨૯
તત્ક્ષણ ત્યાં હુતાશન પ્રગટચો, હૈડે હરખ ન માય,
રાવણશું પછે મંદોદરીનો, કીધો ત્યાં વિવાય ૩૦
સાંગ એક આપી રાવણને, આણી મન ઉલ્લાસ,
મયદાનવ કહે એ સાંગે, મહાશત્રુ થાશે નાશ ૩૧
પછે વિવિધ પ્રકારની માયા હતી તે, દશગ્રીવને સમજાવી,
અનેક ગુણ તેના દેખીને, રાવણને મન ભાવી ૩૨
રાવણ લંકા મધ્યે આવ્યો, ઉનટ અંગ ન માય;
કન્યાકેરૂ રૂપ દેખતાં, સહુ કો અચરજ થાય ૩૩
વજ્રજ્વાળાને પછી પરણ્યો, મહાબળિયો કુંભકર્ણ,
ગંધર્વતનયા સરમાનુ, વિભીષણે કર્યું પાણિગ્રહણ ૩૪
પછે મંદોદરીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, પામી મન ઉલ્લાસ,
મેઘતણી પેરે ગાજ્યામાટે, નામ ધર્યું મેઘનાદ ૩૫

ઉથલો.

તેનું નામ ધર્યું મેઘનાદ એવી, અગસ્ત્યે વાણી કહી રે,
જનકુંવર કહે રાવણપ્રત્યે, કુંભકર્ણ તણ બોધ સહી રે ૩૬

કડવું ૧૦ મું.

રાગવેરાડી

અગસ્ત્ય વાયક એમ બોલ્યા, સાંભળો રાઘવરાય,
કુંભકર્ણને નિદ્રા ઘેરે, આકુળ વ્યાકુળ થાય ૧
રાવણરાય પ્રત્યે એમ બોલ્યો, કુંભકર્ણ શિર નામી,
ભુવન એક રચાવો અનુપમ, મારે રહેવા સ્વામી ૨
પછે આઠસે આયામકેરૂં, એક રચ્યું ભુવન અતિસાર,

---

૨૮ બ્રહ્માત્મજનંદન-બ્રહ્માના આત્મજ (પુત્ર-પુલસ્ત્ય)ના નંદન (પુ-ત્ર-વિશ્રવા)નો હું પુત્ર

શત આયામતણો એક કીધો, પોહોળપણે વિસ્તાર. ૩
મણિ માણેક મુક્તાફળકેરી, રચના બહુ પેર કીધી;
કુંભકર્ણને રહેવાતણી ત્યાં, રાયે આજ્ઞા દીધી. ૪
લઘુ બાંધવ તેણે સ્થાનક રહ્યો, હૈડે હરખ ન માય;
પછે બહુ રાક્ષસ સંઘાતે રાવણ, મૃગયા રમવા જાય. ૫
નંદન વન હતું ત્યાં સુંદર, તેહ કર્યું સહુ નાશ;
દેવ મુનિ યક્ષ ને ગંધર્વ, સર્વ પમાડ્યા ત્રાસ. ૬
એણે પ્રકારે રાજ્ય કરે, સર્વને દમી અવશ્ય મેવ;
એ વાત સાંભળી વૈશ્રવણે, પછે દૂત મોકલ્યો તતખેવ. ૭
દૂતે પછે વિભીષણકને, આવી વચન કહ્યું મુખ એમ;
વૈશ્રવણે તમને પૂછ્યું છે, સૌને કુશળી ક્ષેમ. ૮
દૂતને કહે વિભીષણ ત્યાં જઇએ, જ્યાં બેઠાછે રાય;
વૈશ્રવણે ત્યાં કહાવ્યુ છે, તે કહુ સર્વ ઉપાય. ૯
દૂત વિભીષણ બેઉ જણ આવ્યા, જ્યાં છે લંકાધીશ;
કરજોડી ચર રાય પ્રત્યે એમ, બોલ્યો નામી શીશ. ૧૦
સ્વામી તમ સહુને પૂછેછે, પ્રથમ કુશળ ઉપાય;
આપણ બ્રહ્માને કુળથી પ્રગટ્યા, નવ કરવો અન્યાય. ૧૧
તમો નંદન વન ભાંજ્યું મુનિ પીડ્યા, કર્યો પશુનો પ્રહાર;
એ ખાંપણ આપણા કુળને, ન ઘટે એક લગાર. ૧૨
એક વાર શ્વેતાચળ ઉપરે, તપ માંડ્યુ મેં જાણ;
ત્યાં ક્રીડા કરતાં ઉમિયાશંકર, મેં દીઠાં નિર્વાણ ૧૩
વામ ચક્ષે પાર્વતી સામુ, મેં જોયુ તેણીવાર;
તે દોષે ચક્ષ રહિત થયોહું, હેલા માત્ર મોઝાર. ૧૪
તવ લજ્જા હું પામ્યો મનમાં, વળી વિમાસ્યું એવ;
આઠસેં વર્ષ તપ વ્રત કરીને, આરાધ્યા મહાદેવ. ૧૫
તવ સંતુષ્ટ હવા મુજને શંકર, વચન કહ્યું મુજ સોય;
એ વ્રત કર્યું મેં કે તેં કીધું, બીજો ન મળે કોય. ૧૬
તે માટે હું આનંદ પામ્યો, વૈશ્રવણ અવિધારો;
સદાશિવ કે' આજ થકી, સખા મિત્ર સહી મારો. ૧૭
નેત્ર તાહૂં નિશ્ચે આવશે, માને મન અભિરામ;

---

૩. આયામ–વિસ્તાર (વામ)

આજથકી મેં પ્રાગટયું, પક્ષર્પિંગ એવું નામ. ૧૮
તે માટે આપણને ધરે છે, તપ વ્રત પુણ્ય અતિ સાર;
આજથકી તમો દુષ્ટભાવ, નવ ધરવો એક લગાર. ૧૯
તુજને હણવા માટે અમરે, મન વિમાસી વાત;
એવું સુણી લંકાપતિ મનમાં, કોપે ચઢયો ઉતપાત. ૨૦
હાથે હાથ ઘસે એમ બોલે, સાંભળો સર્વે કોય;
આજ લગે તાતને સ્થાનક, વૈશ્રવણ ગણ્યો મેં સોય. ૨૧
રૂદ્ર સાથે મૈત્રી થયાની, મોટમતા સંભળાવી;
પણ મુજ પરાક્રમ દેખાડીશ તુજને, કૈલાસ પર્વત આવી. ૨૨
તુજ માટે સુર સર્વે સંઘાતે, છતું દશ દિગપાળ;
સઘળે આણ હવે કરૂં મારી, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ. ૨૩
રાક્ષસ કોટાનકોટિ ચઢયા, એમ ચાલ્યું દળ સર્વે કોય;
ખટ પ્રધાન સંઘાતે છે તેના, નામ કહ્યું જે હોય. ૨૪
શુક્ર સારણ ધુમ્રાક્ષ મારીચ, પ્રહસ્ત મહોદર જે વીર;
એ ખટ પ્રધાન કહીએ રાવણના, મહાબળિયા રણધીર. ૨૫
ધનાધિપત્ય જ્યાં રાજ્ય કરે ત્યાં, સેના આવી જાણ;

શાર્ંગપાણિ કથા સાંભળો રે ૧
વૈશ્રવણના વાયક સુણી, યક્ષ થયા સાવધાન રે,
અભિમાન આણીને મનુષ્ય સાથસો રે, ૨

ઢાળ

અભિમાન આણી નચર્યા, યક્ષ ધરી ક્રોધ અપાર,
સંગ્રામ માંડયો પરસ્પરે, તવ હવો ધમધોકાર ૩
હવે ગદા સાગ પરિઘ મુગ્દળી, ખડ્ગ ને બહુ બાણ,
ભિંડીમાળ ભોગળ શક્તિ તોમર, પટ્ટિશ કુંતજ પાણ ૪
એવા ઉગ્ર આયુધ કર ધરી, કરે પરસ્પર માર,
ત્યારે સુભટ બહુ રણમાં પડયા, પછે હવો હાહાકાર ૫
મહાતુમુલ યુદ્ધ યક્ષે કર્યું રાક્ષસે નવ રહેવાય;
લંકેશ આવ્યો રણ વિષે, તેને ક્રોધ અંગ ન માય ૬
ત્યારે યક્ષ સહુ વીંટી વળ્યા, બહુ અસ્ત્ર મૂકે તેહ,
પણ રાવણને ગણના નહિ, પર્વતપર જ્યમ મેહ ૭
પછે રાવણે કરે સાગ ગ્રહી જે, મહા દારૂણ હોય,
તેણે પ્રહાર કીધો યક્ષને, નાશી ગયા સર્વ કોય ૮
સુભટના રણ શીશ છેદ્યા, ચરણ મેના હાથ,
કોઇ વીર આવી એમ વદે, સુણ યક્ષકેરા નાથ ૯
સ્વામી યક્ષરાક્ષસતણું રણમાં, યુદ્ધ દારૂણ થાય,
દશગ્રીવના યુદ્ધ આગળે, કોણે રહ્યું નવ જાય ૧૦
યક્ષરાજ એવું સાંભળી, મન ચડયો ક્રોધ અપાર,
એક સેનાપતિને તેડાવી, રણ મોકલ્યો નિરધાર ૧૧
ગડતીદૂષણ આનિયો, તે મહાસુભટ કહેવાય,
પછે યક્ષરાક્ષસતણું, રણમાં, યુદ્ધ દારૂણ થાય ૧૨
રાક્ષસ બહુ રણમાં પડે, વરતી ગયો ઉત્પાત,

ધૂમ્રાક્ષના શિરમાં હણી, અવનિ પડ્યો તતકાળ. ૧૫
દશકંધ આવ્યો રણ વિષે, મન સબળ આણી રીસ;
યક્ષપતિએ ગદા મારી, દશાનનને શીશ. ૧૬
પછે રાવણે એક સાંગ મારી, અગ્નિ સરખી જેહ;
જઈ હૃદે બેઠી સેનાપતિને, પડ્યો પૃથ્વી તેહ. ૧૭
ત્યારે યક્ષ સહુ નાશી ગયા, મનથકી મૂકી ગર્વ;
વૈશ્રવણના ભુવન વિષે, રાક્ષસ આવ્યા સર્વ. ૧૮
પ્રતિહાર આવ્યો સૂર્યભાનુ, તોરણ ગ્રહી અવસ્યમેવ;
લંકેશને જઇ હૃદે માર્યું, ક્રોધ ધરી તતખેવ. ૧૯
ત્યારે દશાનન કોપે ચઢ્યો, તેનું તોરણ લીધું પાસ;
જઇ સૂર્યભાનુને મારિયું, તતકાળ કીધો નાશ. ૨૦
પછે ધનદે તેડાવિયો, મણિભદ્ર તેણીવાર;
જા રણ વિષે ઉતાવળો, આજ્ઞા આપી સાર. ૨૧
મણિભદ્ર રણમાં આવિયો, આનંદ અંગ ન માય;
રાક્ષસ સંઘાતે યુદ્ધ માંડ્યું, ક્રોધ આણી કાય. ૨૨
મણિભદ્ર ને દશકંધનું, યુદ્ધ દારૂણ હોય;
બેહુ સુભટ સરખા પરાક્રમી, પ્રાજે ન પામે કોય. ૨૩
મણિભદ્ર અતિ કોપે ચઢ્યો, પછે ગદા મૂકી એક;
પતિલંક તત્ર વ્યાકુળ થયો, દેખતાં સુભટ અનેક. ૨૪
પછે રાવણે કર સાંગ ગ્રહી, ક્રોધશુ કીધો પ્રહાર;
મણિભદ્ર રણમાંહે પડ્યો, તવ હવો હાહાકાર. ૨૫
યક્ષ સકળ નાઠા દેખતાં, કુબેર આવ્યા જાણી;
મન ક્રોધ આણી દશાનંનશુ, ઊચર્યો તવ વાણી. ૨૬
સુણ પાપી કૃત્ય તારાથકી, તું નર્ક પામીશ જાણ;
પછે વાયક મારાં મનવિષે, તું સંભારીશ નિરવાણ. ૨૭
એવું કહી રણમાં ધસ્યા, બેહુ સુભટ પરમ ઉદાર;
પછે ગદાયુદ્ધ કરતા હવા, મન ધરી ક્રોધ અપાર. ૨૮
કુબેર અતિ કોપે ચઢ્યો, અગ્ન્યસ્ત્ર મૂક્યું તતખેવ;
વારણ મૂકી રાવણે, શર સમાવ્યું અવસ્યમેવ. ૨૯
પછે દશાનન કોપે ચઢ્યો, અદ્ભુત કીધો પ્રહાર;

---

૧૯. તોરણ–એક જાતનું હથિયાર (?)

યક્ષરાજ મૂર્છાગત થઇ, અવનિ પડ્યો નિરધાર ૩૦
ભગાણું અતિ ઘણુંમા પડ્યું, દુઃખ પામ્યા મન,
કુબેરને યક્ષ લેઇ ગયા, જ્યા હતું નંદન વન ૩૧
તેણે રાક્ષસની સેના વિષે, થઇ રહ્યો જયજયકાર,
વિમાન લીધું રાવણે, યક્ષરાજનું નિરધાર ૩૨
વાજિંત્ર વાજે અતિ ઘણા, રાક્ષસ ધરે મન ગર્વ,
કુબેરની રિદ્ધ જે હતી તે, હરી દુષ્ટે સર્વ ૩૩

ઉથલો

હરી દુષ્ટે સર્વ એવી, અગસ્ત્યે વાણી કહી રે,
જનકુંવર કહે રાવણ પછે, કૈલાસ પ્રત્યે ચાલ્યો સહી રે. ૩૪

કડવું ૧૨ મું.

રાગ કેદારો.

અગસ્ત્યઋષિ એમ ઉચરે, રઘુનંદન શ્રવણે ધરે,
સચર્યો રાવણ ત્યાથી કરી રે ૧
વિમાન વિષે બેઠા સર્વ, ચાલ્યું દળ આણી ગર્વ,
એક વન આવ્યા ત્યા આનંદ ધરી રે. ૨

ઢાળ

આનંદ ધરી તે વનમા આવ્યા, રાક્ષસનો નહિ પાર;
સુવર્ણતણો સૂરજ ઉગ્યો ત્યમ, અરણ્ય વિષે ઝળકાર ૩
ત્યા થકી વિમાન સંચર્યું કૈલાસ ઉપર સોય,
તેણે સ્થાનક તે થોભી રહ્યું સર્વને આશ્ચર્ય હોય ૪
દશાનન પ્રધાન પ્રત્યે મુખ, એમ બોલ્યો તેણીવાર,
શા માટે વિમાન રહ્યું એ, કરવો કવણ પ્રકાર ૫
એવું સાભળી મારીચ બોલ્યો, સાભળજો તતખેવ,
કુબેરના વાસા માટે એ, નહિ ચાલે અવશ્યમેવ ૬
તેણે સમે નદી ગણ આવ્યો, ત્રિશૂળ ગ્રહી નિજ માણ,

૧ ત્યાથી કરી–ત્યાથી ૩ સુવર્ણતણો પ્ર૦–પુષ્પક વિમાનના પ્રકાશથી ૬ કુબેરના પ્ર૦–કુબેરનો અહીં વાસ છે માટે અહીંથી જે ~
—આપ્યા વિના નહિ ચાલે 'એકાતે–એક પલ' પ્ર. ૧—૩.

ક્રોધ કરી લંકાપતિ સાથે, એવી બોલ્યો વાણ. ७
અહો પાપીઓ પર્વતથકી, તમો હેઠા ઊતરો તતખેવ;
એકાંતે ઉમયા સંઘાતે, વિલાસ કરેછે મહાદેવ. ८
નંદીનું મુખ કપિના સરખુ, દેખી કીધું હાસ;
તે દેખી રાવણ આદિ, પામ્યા મન ઉલ્લાસ. ९
નંદી કહે સુજમુખ નિરખી તમો, હાસ્ય કર્યું નિરધાર;
તો રીંછ વાનરને હાથે તમો, સર્વ થજો સંહાર. १०
એવું સુણીને રાવણ હેઠો, આવ્યો તેણીવાર;
કૈલાસ પર્વતને ઉપાડી, પાણે ધર્યો નિરધાર. ११
તેણે સમે સદાશિવ મનમાં, કોપે ચઢ્યા અવસ્યમેવ;
પગઅંગુષ્ટે ચાંપ્યો પર્વત, ભોમ પડ્યો તતખેવ. १२
પર્વત હેઠળે પાણ રહ્યા, દશાનનકેરા જેહ;
પરાણે કર ન શક્યો કાઢી, મહાદુઃખ પામ્યો દેહ. १३
તેણે સમે રાક્ષસના દળમાં, દુઃખ પામ્યા સહુ આપ;
દશાનન થયો અતિ વ્યાકુળ, કરતો હવો વિલાપ. १४
મહાદેવને તેને રોતો દેખી, દયા ઉપની જાણ;
ભાર રહિત પર્વતને કીધો, ત્યારે નિકળ્યા પાણ. १५
શ્રીશંકર વળતા એમ બોલ્યા, આણી મન અભિરામ;
તું રોયો માટે મેં તારૂં પ્રગટ્યુ, રાવણ એવું નામ. १६
જા તારૂં વિમાન ચાલશે, માને સત્ય ઉપાય,
લંકાપતિ નમસ્કાર કરીને, ત્યાંથી શીઘ્ર પળાય. १७
પછે અનેક દેશકેરા જે, નરપતિ જીત્યા તતકાળ;
તે તો રાજા સર્વે આવીને, ચરણે નમ્યા ભૂપાળ. १८
એમ કરતાં હિમાચળ આવ્યો, મહામળિયો અહંકારી;
તે વનમાં એક તપ કરેછે, મહામનોહર નારી. १९
દશાનને અવલોકી તેહને, કામ પ્રગટ્યો મન;
કન્યાની પાસે જઈ પાપી, બોલ્યો સુખ વચન. २०
સુણો શ્યામા સુંદર તન તારૂં, હવડાં તું લઘુ વેશ;
વૃદ્ધાકાળ વિષે તપ કરવુ, વાયક કર્યું લકેશ. २१
માત તાત તારાં કહે મુજને, કોણ તુજ ભરતાર;
કોણકાજ તું તપ કરે, ક્યમ આવી વનમોઝાર. २२

ઉથલો.

કયમ આવી વનમોઝાર અબળા, એવી દશકંધે વાણી કહી રે;
અગસ્ત્ય કહે એવું સાંભળી, મુખ તાપસી બોલી સહી રે. ૨૩

કડવું ૧૩ મું.

રાગ કેદારો ગોડી.

અગસ્ત્યઋષિ એમ ઉચરે, રઘુવીર તું અવિધાર;
પછે તાપસીએ રાવણતણી, પૂજા રચી અતિ સાર. ૧
વનિતા કહે તપ કરૂંછું તે, કારણ કહું સાક્ષાત;
મહાનુભાવ ઋષિ બૃહસ્પતિતણા, સુત કુશધ્વજ મુજ તાત. ૨
મારો પિતા ભણતો હતો, મહાવેદ અતિ પાવન;
તેના વદનથી સત્ય માનજે, હું પ્રગટ થઇ તતક્ષણ. ૩
રૂપ મારૂં દેખતાં સુખ, પામિયા અભિરામ;
એ વેદ ભણતાં ઉપની તો, વેદવતી એવું નામ. ૪
પછે દેવ દાનવ યક્ષ કિન્નર, ઋષિજન જે હોય;
મને વરવા અર્થે આવિયા, ટોળે મળી સર્વ કોય. ૫
મારે પિતાએ એમ વિચાર્યું, એ કન્યા સુંદર સાર;
હું પરણાવીશ પરબ્રહ્મને, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૬
એવું જાણી પરણાવી નહિ, માનજો સત્ય ઉપાય;
પછે સર્વે ત્યાંથી સંચર્યા, નિજ ભુવન પોત્યાપાય. ૭
એક દૈત્ય શંભુ આવિયો, મન સબળ આણી રીસ;
તે પાપીએ મુજ તાતનું, તતકાળ છેદ્યું શીશ. ૮
પછે માતા મારી મન વિષે, મહાદુઃખ પામી દેહ;
ભરતારશું સહગમન કર્યું, સુરસદન પામ્યાં તેહ. ૯
મેં વિચાર્યું મુજપિતાનું પણ, થયું નહિ નિરધાર;
તે પણ ધર્યું મેં મન વિષે, એક લેશમાત્ર મોઝાર. ૧૦
જો વરૂં તો ભગવંતને, અન્ય પુરૂષ ભાઈ બાપ;
તે દિવસથી વન તપ કરૂં, માનજો સાચી વાત. ૧૧
રાવણ કહે સુણ સુંદરી, એ મતિ તારી હીણ;

---

૭. પોત્યાપાય–પોતપોતાના થયા. ૯. સુરસદન–સ્વર્ગલોક.

તપે કરી તું જાણજે, તારી થશે કાયા ક્ષીણ. ૧૨
શું ભજે છે ભગવંતને, મન કરી જો વિચાર;
ગુણ સકળ છે મારે વિષે, તે નથી વિષ્ણુ મોઝાર. ૧૩
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, મુજશું ન ચાલે પ્રાણ;
શું ધાય વિષ્ણુને ભામિની, મુજ આગળ કવણ પ્રમાણ? ૧૪
વેદવતી વળતું વદે, દશકંધ તું અવિધાર;
વિષ્ણુના ગુણ તારે વિષે, નવ ઘટે એક લગાર. ૧૫
તે સરજે પાળે સંહારે, સમરથ શ્રીજગદીશ;
અહોરાત્ર ધ્યાન ધરે સહી, એનું બ્રહ્માદિ સુર ઇશ. ૧૬
તેહ સ્વપ્નામાં પામે નહિ, દરશન એક લગાર;
તેજ ગળે કહે તું કપાયકો, શે ન કરે મન વિચાર! ૧૭
દુર્મતિ એવું સાંભળી, મન સબળ આણી રીસ;
વેદવતીને કેશ ગ્રહી ચાલ્યો, પાપીષ્ટ લંકાધીશ. ૧૮
આક્રંદ કરતી કામિની, મુખ વદે વળતી વાણ;
તેં સ્પર્શ મુજને કાં કર્યો, હું તજીશ મારા પ્રાણ. ૧૯
આ કાયા મૂકી જાણજે, હું ધરીશ અન્ય અવતાર;
તારા કુટુંબ સાથે તાહરો, હું કરાવીશ સહાર. ૨૦
તને હણ્યાની મને શક્તિ છે, આણ મન વિશ્વાસ;
પણ ઘણા દિન સાધન કર્યું તે, હોય સુકૃત નાશ. ૨૧
એવું કહીને અગ્નિથી, બળીભસ્મ થઈ તતખેવ;
ત્યારે પુષ્પવૃષ્ટિ અમરે કરી, અંતરિક્ષથી અવશ્યમેવ. ૨૨
પછે વેદવતીએ કમળ મધ્યે, પ્રગટ કીધો દેહ;
ત્યાંથકી પાપી સંચર્યો પછે, આવિયો નિજ ગેહ. ૨૩
એમ દિવસ બહુ વહીને ગયા, એક સમે રાવણરાય;
વિમાન બેશી સચર્યો તે, મહાવનની માંય. ૨૪
એક સરોવર દીઠું તદા, જળ કમળનો નહિ પાર;
વેદવતી પંકજ વિષે રહી, ત્યાં ભજે જગદાધાર. ૨૫
તે દૃષ્ટે દીઠી રાવણે, પાપીએ ઝાલી પાણ;
લંકાવિષે તેહને લઇ ગયો, આનંદ મનમાં આણ. ૨૬

---

૧૪. પ્રાણ–અર્થાત્ કોઇ પ્રાણ (પ્રાણી)નું મારી સાથે ચાલે નહિ.
૨૪. મહાવનની માંય–"મહાવન મોઝાર" પ્રુ. ૧–૩.

પછે વિપ્ર તેડી પૂછિયુ, એ કન્યા કેવી હોય,
એનાથી કુળક્ષય થશે, એમ વિપ્ર બોલ્યા સોય. ૨૭
એક પેટી મધ્યે પોઢાડી, તે મેલી સાયરમાય,
તે પેટી તરતી ગઈ, રહી નગર મિથિલામાય. ૨૮
જનકે યજ્ઞ આરંભિયો, ક્ષિતિ શુદ્ધ કરવા ત્યાય;
ત્યારે પેટી એક પ્રગટી સહી, ઉર્વીયકી ક્ષણુમાય. ૨૯
સેવકે આવી સમર્પી, રાયને કરી પરણામ,
પુત્રી કરી રાખી પછે, તેનુ સીતા પ્રગટયુ નામ. ૩૦
પછે જનકના ભુવન વિષે તે, ઊછરી સાક્ષાત,
જાનકી સહી જાણજો, એ વિશ્વકેરી માત ૩૧
તમો વિષ્ણુ નિશ્ચે અવતર્યા, ઉતારવા ભૂભાર;
તે માટે રાક્ષસનો કર્યો, લંકા વિષે સંહાર. ૩૨
પછે રાવણ સંચર્યો, દિગ્વિજય કરવા જાય,
એક ઉશિરબીજ પર્વત વિષે, તે જઇ ચડયો ક્ષણુમાય. ૩૩
ત્યા યજ્ઞ મરુતરાજા કરે છે, સામા સહુ ઋષિદેવ,
દશકંધ પેખી આવતો, અન્ય રૂપ કીધા તતખેવ ૩૪
ત્યારે ઇંદ્ર મયૂર રૂપે થયો, વરુણ હંસજ હોય,
કુબેર કાચીડો થયો, ધર્મરાજ વાયસ સોય ૩૫
એણે પ્રકારે અમર રહ્યા, એવે આવ્યો રાવણરાય;
મરુતશુ જઈ યુદ્ધ કર્યું તે, કહું સર્વ ઉપાય. ૩૬

ઉથલો.

એ સર્વે કહુ ઉપાય એવી, અગસ્ત્યે વાણી કહી રે,
જનકુંવર કહે મરુત પ્રત્યે પછે, લંકાપતિ બોલ્યો સહી રે. ૩૭

કડવું ૧૪ મું.

રાગ દેશાખ

અગસ્ત્ય બોલિયા રે, હવે તું સાભળ રઘુપતિ રામ,
દશકંધ આવિયો રે, રાજા મરુત જેણે ઠામ ૧
રાવણ ઉચર્યો રે, સુણ્ય તું મરુત પરમ ઉદાર,

---

૨૯ ક્ષિતિ-પૃથ્વી ઉર્વી-પૃથ્વી.

કહે મુખ હારિયો રે, નહિતર કીજિયે યુદ્ધ અપાર. ૨

ઢાળ.

નહિતર યુદ્ધ કરે મુજ સાથે, એવી ઉચર્યો વાણી;
એવું સુણીને મરુત્ત બોલ્યો, મહાક્રોધ મનમાં આણી. ૩
રાય કહે તું ઉગ્ર વદે છે, મુજ આગળ રહી આમ;
કહે રે કોણ તું કયાંથી આવ્યો, નિજ મુખ કહે શું નામ? ૪
હું રાવણ મુજને સહુ જાણે, જન ત્રિભુવનમાંય;
મમ પરાક્રમ તું શે નવ જાણે, રહે છે તું કયાંય. ૫
કુબેર મેં જીત્યો યુદ્ધ કરતાં, વિમાન લીધું સાર;
પછે અનેક દેશના નૃપતિ જીતી, યાં આવ્યો નિરધાર. ૬
રામ કહે રે જ્યેષ્ઠ ભ્રાત રે, કુબેર પિતા સમાન;
તેશુ યુદ્ધ કરી આમ લીધું, વિમાન તેં અજ્ઞાન ? ૭
તું સરખો પાપી નહિ બીજો, એ નિશ્ચે મન જાણે;
દુષ્ટમતિ દુર્મત્ત કરીને, શું મુખ આપ વખાણે. ૮
ધાતાએ નિરમ્યાં છે એવાં, નરક પામવા કાજ;
એવુ કહી ધનુષ્ય ગ્રહીને, બેઠો થયો ક્ષણમાજ. ૯
તેણે સમે સંવૃત એમ બોલ્યા, મહીપતિ પ્રત્યે વાણ;
અહો રાય તેં નવ જાતું, કર ગ્રહી ધનુષ્ય ને બાણ. ૧૦
દિક્ષા ગ્રહીને બેઠા પૂર્વે, સહી એમ ન કરવુ રાજન;
પ્રાણીમાત્રને દુખ ન દેવુ, નિર્મળ કરવુ મન. ૧૧
યદ્યપિ યુદ્ધ કરતાં રણમધ્યે, દુષ્ટ થાય જો નાશ;
તો સુકૃત્ય તારૂં સહુ બોળશે, મહીપતિ મન વિમાસ. ૧૨
સંવૃતના એવાં વાયક સાંભળી, અસ્ત્ર તજ્યાં તવ રાય;
શુક સારણ કહે જય રાવણનો, એવું કહી સહુ જાય. ૧૩
યજ્ઞ વિષે ભક્ષ કર્યા રાક્ષસે, મહાનુભાવ જે હોય;
રાવણ દુષ્ટ ગયા પૂઠે, સુર પ્રગટ હવા સર્વે કોય. ૧૪
મયૂર પ્રત્યે એમ ઈંદ્ર ઊચર્યો, વર આપ્યો તુંને એહ;
પીંછ વિચિત્ર થજો અતિ તારાં, જેમ શોભિત નિજ દેહ. ૧૫

---

૪. ઉગ્ર—ક્રોધભરેલું ૧૦. સંવૃત—વરણીમાં વરેલા. ૧૪. યજ્ઞ વિષે ૦—યજ્ઞમાં જે મહાનુભાવ (મોટા પ્રતાપવાળા) હતા તેમને રાક્ષસોએ ભક્ષ કર્યા. તથા સર્વે સુર દુષ્ટ રાવણના ગયા પછી પ્રગટ થયા.

વરૂણ વદે વર આપ્યા તુજને, આબળ હસ ઉપાય,
સરોવર દેખી પ્રીતિ પામજે, શ્વેત હજો તુજકાય ૧૬
કુબેર કહે કાચીડાશુ તારૂ, પીત હજો સહુ તન,
તારા શીશ વિષે સુવર્ણ હજો, મેં આપ્યો વર પાવન ૧૭
ધર્મરાજ કહે વાયસ તુજને, વર મારો નિરધાર,
રોગમાત્ર કઇએ નવ પીડે, અગે એક લગાર ૧૮
આયુષ્યબળ સબળ હજો તુજને, કરી ન શકે કો બાધ,
વાયસભાગ સર્વકો આપશે, પૂર્ણ હશે ત્યારે શ્રાદ્ધ ૧૯
એવો વર આપીને અમર, સ્વસ્થાનક સહુ જાય,
ત્યાર પછી દશગ્રીવે જીત્યા, મહામોટા જે રાય. ૨૦

ઉથલો

રાવણે જીત્યા રાય તેહની, સખ્યા નવ જાયે કહી રે,
અગસ્ત્ય કહે અયોધ્યા વિષે, પછે દશાનન આવ્યો સહી રે ૨૧

કડવું ૨૫ મું.

રાગ સામેરી

અગસ્ત્યઋષિ એમ બોલિયા, રઘુવીર સાભળ વાત,
દશગ્રીવ તો પછે આવિયો, અયોધ્યાપુર તો સાક્ષાત ૧
ત્યા રાજ્ય ગમ! અનરણ્ય કરે, મન ધરી પ્રેમ અપાર,
તે ભૂપ પ્રત્યે લકાપતિ, એમ ઉચર્યો નિરધાર ૨
દશગ્રીવ કહે રે અનરણ્ય તું, સુભટ કજો નવ જાય,
મુખ કહે હાર્યો શીઘ્ર થઇ, કે યુદ્ધ કર રણરાય ૩
અનરણ્ય એવુ સાભળી, મન પ્રજળ્યો તેણીવાર,
ગજ અશ્વ રથ સાપેદ ર્યા તેનો કે'તા ન આવે પાર ૪
અનરણ્ય કહે દુર્મતિ, મુખથકી વદે છે વાણ,
સગ્રામ હું કરૂં સહી, તું ધૈર્ય મનમા આણ ૫
એવુ કહીને રણ વિષે, ચઢ્યો વેગે રાય,
અનરણ્ય ને રાવણતણુ, મહાયુદ્ધ દારૂણ થાય. ૬
પ્રધાન બહુ રાવણતણા, આવિયા મદત,

---

૨ અનરણ્ય-એ નામનો રાજા. ૪. સાપદ-નંપાર.

અનરણ્યની સેનાતણો, આણવા લાગ્યા અંત. ७
દળ સકળ નાઠું દેખતાં, કોપે ચઢ્યો નરધીશ;
અનરણ્ય આવ્યો રણ વિષે, મન સબળ આણી રીસ. ८
પ્રધાન પટ્ વીંટી વળ્યા, રાવણતણા બળવંત;
અનરણ્યના સંગ્રામથી, રણે પડ્યા જોધ અનંત. ९
વળી રાજાએ બહુ બાણ મૂક્યાં, ક્રોધ કરીને ત્યાંય;
પ્રધાન પટ્ રાવણતણા, તે પડ્યા અવનિમાંય. १०
રાક્ષસની સેના મધ્યે, થઇ રહ્યો મહાઉતપાત;
પતિલક આવ્યો યુદ્ધ કરવા, અનરણ્યની સંઘાત. ११
રાય અનરણ્ય કોપે ચઢ્યો, આદર્સે મેલ્યાં બાણ;
તે બેધાં દશકંધને, પરવશ થયા તવ પ્રાણ. १२
પછે રાવણે વદનમાં જઇ, કર્યો હસ્તકેરો પ્રહાર;
અનરણ્ય મૂર્ચ્છાગત થયો, પછે પડ્યો ભૂમિ મોઝાર. १३
ત્યારે દશાનન મુખહાસ્ય કરી, એ ઉચર્યો રણમાંજ;
મુજ સાથે તું સંગ્રામ કરી, ફળ સદ્ય પામ્યો આજ. १४
મૂર્ચ્છા વળ્યે અનરણ્ય કહે, શું કરે આપ વખાણ;
મને જીતે કો સંગ્રામથી, એવો નથી સુભટ સુજાણ. १५
હું અસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળ, સુણ્ય વિશ્રવાના પુત્ર;
તુજ હાથે હું રણમાં પડ્યો, કો દૈવકેરૂં સૂત્ર. १६
રાજા કહે મુજ કુળ વિષે, સુણ્ય પ્રગટ થાશે રામ;
તે શીશ તારાં છેદશે, રણ કરી મહાસંગ્રામ. १७
તે વેર મારૂં વાળશે, માનજે વાયક એહ;
એવું કહી રાયે દેહ તજ્યો, સ્વર્ગલોક પામ્યો તેહ. १८
એવો શાપ રાજાનો સાંભળ્યો, રઘુવીર તું અવિધાર;
ત્યારે અમર હરખ્યા અતિઘણું, કરે પુષ્પવૃષ્ટિ અપાર. १९
એવું અગસ્ત્યનું વાયક સુણી, ઉચર્યા રાઘવરાય;
એક પ્રશ્ન પ્રગટ્યું મન વિષે, મુજ હદે આશ્ચર્ય થાય. २०
રાવણ સંઘાતે રણ વિષે, બહુ રાય પામ્યા હાર;
બળહીણ શું રાજા હતા, કોણે ન ચાલ્યું નિરધાર. २१
અગસ્ત્ય કહે રાઘવ પ્રત્યે, તમે પ્રશ્ન પૂછ્યું જેહ;

---

१९. પુષ્પવૃષ્ટિ-'અમરવૃષ્ટિ' પ્ર. १-३.

' જેણે દશાનન પ્રાજે કર્યો, હું કહું કારણ તેહ. ૨૨
એક નર્મદાના તટ વિષે, માહિષ્મતી પુરી હોય;
ત્યા રાજા સહસ્રાર્જુન કરે, તેને કળી ન શકે કોય. ૨૩
તે ભૂપને સહી જીતવા, દશસ્કંધ આવ્યો ત્યાંય;
કો સેવકને પૂછ્યું સહી, મહીપતિ તારો ક્યાંય ૨૪
ત્યારે મૌન કરી સર્વ કો રહ્યા, જે મહાસુભટ કહેવાય;
તવ પૂછે રાવણ અન્યને, મને ક્યાં મળશે રાય. ૨૫
તે વીર વળતા એમ વદે, સુણ્ય લંકાપતિ રણધીર,
શ્રીવૃદશુ રાય ગયો છે, નર્મદાકેરી તીર. ૨૬
દશસ્કંધ એવું સાંભળી, ત્યાંથકો શીઘ્ર પળાય;
તે રેવાતણે તટ આવિયો, આનંદ અંગ ન માય. ૨૭
નર્મદાને તટ આવતા, ઉપન્યો હરખ અપાર,
જળકમળની સંખ્યા નહિ, વનસ્પતિ ભાર અઢાર. ૨૮
વિમાનથી સહુ ઉતર્યા, આનંદ આણી મન;
રાવણ કહે ગંગાથકી, આ ભૌમજળ પાવન ૨૯
જ્યમ ગુફામાં સિંહ સંચરે, મન ભય ન આણે લેશ;
ત્યમ રેવાજળમાં રાવણે, જઈ કર્યો શીઘ્ર પ્રવેશ ૩૦
ક્રીડા કરે જળમાં રહ્યો, પ્રધાનશું કહી વાણ;
તમો પુષ્પ લાવો સર્વ કો, હું પૂજીશ ત્ર્યંબકપાણ. ૩૧
ત્યારે રાક્ષસ એવું સાંભળી, તવ ગયા તે વનમાંય,
પછે પુષ્પનો પર્વત કર્યો, પતિલક જોતા ત્યાંય ૩૨
રાવણ કહે માર્જન કરો, રેવા વિષે સહુ વીર;
અઘઓઘ પાતિક નિવારે, એ કરે પાવન શરીર ૩૩
ત્યારે સુભટ સહુ નહાતા હવા, રેવા વિષે નિર્ધાર;
શિવપૂજા અર્થે દશાનન, (પછે) સચર્યો તેણીવાર ૩૪
જ્યાં જ્યાં રાવણ કરે પૂજા, આનંદ આણી અંગ;
અગસ્ત્ય કહે ત્યાં ત્યાં પ્રગટે, સુવર્ણનું શિવલિંગ. ૩૫
ચંદન પુષ્પ સુગંધશું ત્યાં, અર્ચિયા શિવરાય,

---

૨૯ ભૌમ—ભૂમિમાનું ગંગા સ્વર્ગની નદી છે માટે તેનું જળ તો પાવન છેજ, પણ આ નર્મદા તો ભૌમ (ભૂમિ)ની નદી છે તેમ છતા પણ એનું જળ વિશેષ પાવન છે. ૩૧. ત્ર્યંબકપાણ—મહાદેવ.

વિવિધ પેરે પૂજા કરી, એમ કહ્યું સંહિતા ન્યાય. ૩૬
એમ રાવણે પૂજા કરી, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
એવે સહસ્રાર્જુન જળ વિષે, ક્રીડા કરે નિરધાર. ૩૭
રાયે પ્રવાહ બાંધ્યો નર્મદાનો, સહસ્ર હસ્તે સોય;
જળે કરી તટ વ્યાપ્યું સહુ, રાક્ષસ ભયાતુર હોય. ૩૮
પૂજાતણા મહાપુષ્પ પરિમળ, વહ્યા જળમાં સાર;
પછે પશ્ચિમ દિશા સહુ આવિયા, રાક્ષસ તે નિરધાર. ૩૯
શુકસારણશુ લંકાપતિ, એમ ઊચર્યા તતખેવ;
જળ વૃદ્ધિ પામ્યું શાથકી, જઇ જુઓ તો અવશ્યમેવ. ૪૦
શુકસારણ એવું સાંભળી, ત્યાં થકી બેઉ જણ જાય;
એક અર્ધ જોજન આવિયા, ત્યારે પડ્યો દૃષ્ટે રાય. ૪૧
પ્રચંડ તન શોભા ઘણી, સ્ત્રી સાથે તે નરેંદ્ર;
જ્યમ નભવિષે નક્ષત્રશું, શોભિયો પૂરણ ચંદ્ર. ૪૨
શુક કહે તવ સારણ પ્રત્યે, તું મહાપાર્શ્વ જોય;
રાય ભુજાબળથી બાંધ્યું છે, નર્મદાનું તોય ૪૩
પછે બેહુ જણે આવી કહ્યું, રાવણ પ્રત્યે સાક્ષાત;
સ્વામી સહસ્રાર્જુન ક્રીડા કરે, જળ વિષે સ્ત્રી સંઘાત. ૪૪
તેણે બાંધ્યું જળ રેવાતણું, પાણે કરી નિરધાર,
અમો જોઇ આવ્યા રાયજી, તે કહ્યો સહુ વિસ્તાર. ૪૫

ઉથલો.

કહ્યો સહુ વિસ્તાર એવી, શુક સારણે વાણી કહી રે;
શ્રીરામજનકુવર કહે, પછે દશાનન બોલ્યો સહી રે. ૪૬

કડવું ૧૬ મું.

રાગ વસંત.

અગસ્ત્યઋષિ એમ બોલિયા રે, તું સાંભળ રાઘવરાય;
શુક સારણે લંકેશને રે, પછે સર્વ કહ્યો ઉપાય. ૧
રાવણ કહે દળ આપણું રે, સાવધાન કરો સર્વકોય;
આપણ યાથી ત્યાં જઇએ રે, જ્યાં સહસ્રાર્જુન હોય. ૨

---

૩૬. સહિતા–'સમ્હિત' પ્ર. ૧ લી. ૩૯. પરિમળ–સુગંધ.

વિમાન ચઢીને સંચર્યો રે, મહામંડિયો લંકનરેશ,
સહસ્રાર્જુન કને આવિયો રે, મન ભય નવ આણ્યો લેશ ૩
નૃપમંત્રીશું બોલિયો રે, દશાનન એવી વાણ,
હું આવ્યો છુ સંગ્રામને રે, તુ કર રાજાને જાણ ૪
પ્રધાન એણીપેરે ઉચર્યો રે, કોઇ ભય નવ આણે મન,
ક્રીડા કરેછે જળ વિષે રે, સ્ત્રી સાથે રાજન ૫
જો યુદ્ધની ઇચ્છા હોય રે, તો ક્ષણ એક કરો વિશ્રામ;
(જ્યારે) રાય હમણા અહીં આવશે રે, પૂર્ણ હશે ચિત્તકામ ૬
પહેલા યુદ્ધ અમશું કરી રે, પછે જજો રાયને પાસ,
પછે રાવણે સદ્ય પ્રધાનને રે, આપી તતક્ષણ આશ ૭
દશાનન કહે પ્રધાનને રે, તમો કરો યુદ્ધ અપાર,
પરમંત્રી એવું સાભળી રે, રણ ચઢ્યા તેણીવાર ૮
ગદા સાગ ફરશી ગ્રહી રે, રણ યુદ્ધ કરે બળવંત,
સહસ્રાર્જુનના સેનનો રે, ક્ષણમા આણ્યો અંત ૯
ગજ રથ અશ્વ બહુ પડ્યા રે, ત્યારે હતુ દળ ભગાણુ,
ભાગી વીર ગયા સહી રે, ત્યારે કર્યું રાયને જાણુ ૧૦
સ્વામી રાક્ષસ રાવણ આવિયો રે, તેણે યુદ્ધ કર્યું અમસાથ,
સેન સહુ રણમા પડ્યુ રે, ત્યારે કોપે ચઢ્યો નરનાથ ૧૧
ભય પામી સહુ સુન્દરી રે, ત્યારે કહે સહસ્રાર્જુન;
હું રાવણને પ્રાજે કરૂં રે, તમો ધીર ધરો શે ન મન? ૧૨
પછે ગદા ગ્રહીને સચર્યો રે, મન આણી ક્રોધ અપાર,
પ્રહસ્ત ઉપર રાજા ધસ્યો રે, ત્યારે હવો હાહાકાર ૧૩
પ્રહસ્તે મૂસલ મૂકિયુ રે, મન ક્રોધ ધરી તતખેવ,
સહસ્રાર્જુને ચૂકવી રે, તે નિષ્ફળ કર્યું અવસ્યમેવ ૧૪
પછે મહીપાળે ગદાતણો રે, જઇ કર્યો હદે પ્રહાર,
જ્યારે પ્રહસ્ત સુભટ રણમા પડ્યો રે, ત્યારે નાશી ગયા નિરધાર ૧૫
દળ દોદશે હતુ સહી રે, ત્યારે કોપ્યો લંકાધીશ,
સહસ્રાર્જુનથુ માંડિયુ રે, યુદ્ધ આણી મનમા રીસ ૧૬
એક એકને તો કરે સહી રે, ગદાતણો બહુ પ્રહાર,
પણ બેહુમા સ્થાનકથી સહી રે, કો નવ ચળે એક લગાર ૧૭

---

૧૧ નરનાથ-રાજા-સહસ્રાર્જુન.

ઉભય ગદા સહી આથડે રે, તેણે અગ્નિ ઉડે નિરવાણ;
બન્ને જણ એવા શોભિયા રે, જાણે કેશુ વૃક્ષ પ્રમાણ. ૧૮
જ્યમ પૂર્વે ઇંદ્રને વાળી તણુ રે, રણમાં હતું યુદ્ધ અપાર,
ત્યમ સંગ્રામ કરે સહી રે, તે ઉભય સુભટ ઉદાર. ૧૯
પરાક્રમે જુએ અંતરિક્ષથી રે, સુર સાથે દશ દિગ્પાળ;
પૃથ્વી લાગી કંપવા ત્યારે, શેષ ડગ્યો પાતાળ. ૨૦
મહસ્રાર્જુન કોપિયો રે, કર્યો હૃદે ગદાનો પ્રહાર;
લંકાપતિ વ્યાકુળ થયો રે, ભૂમિ પડ્યો નિરધાર. ૨૧
ગરુડ ગ્રહે જ્યમ સર્પને રે, મન દયા ન આણે લેશ;
સહસ્રાર્જુને રણ વિષે સહી રે, ત્યમ ગ્રહ્યો લંકેશ. ૨૨
અમર જુએ અંતરિક્ષથી રે, સાધુ સાધુ કહે વાણી,
રાવણ લેઇને સંચર્યો રે, રાય પરમ ગર્વ મન આણી ૨૩
પૂઠેથી રાક્ષસ ધસ્યા રે, તિષ્ટ તિષ્ટ કહે સોય,
બાણતણી તો વૃષ્ટિ કરે રે, રાજા ઉપર સર્વે કોય. ૨૪
મહીપતિ તવ પાછો ફર્યો રે, પછે મૂક્યા બાણ નહિ પાર,
તે પ્રહારે વ્યાકુળ થયા રે, સહુ નાસી ગયા નિરધાર. ૨૫
પછે માહિષ્મતી પુર આવિયો રે, બળિયો સહસ્રાર્જુન,
લોક સર્વે જોવા મળ્યા રે, સંગે ગ્રહ્યા છે દશાનન. ૨૬
જયજયકાર ગયા ભુવને હવો રે, સુખ પામ્યા સુર સર્વ,
અગસ્ત્ય કહે દશકંધનો રે, એમ ઉતાર્યો ગર્વ ૨૭

ઉથલો.

એમ ઉતાર્યો ગર્વ રાયે, રાવણનો યુદ્ધે સહી રે,
જનકુંવર કહે સુરલોકથી, પુલસ્ત્યે વારતા લહી રે. ૨૮

કડવું ૧૭ મું.

રાગ કેદારો

પુલસ્ત્યે વારતા લહી એ, દશાનન ગ્રહ્યો મહી,
શીઘ્ર થઈ, મૂકાવવા ઋષિ સાંચર્યા રે. ૧

---

૨૪. તિષ્ટ તિષ્ટ–ઊભો રહે ઊભો રહે. ૨૬ દશાનન–દશ મુખવાળો–રાવણ

માહિષ્મતી પુર છે જ્યાંય, બ્રહ્માત્મજ આવ્યા ત્યાંય;
ક્ષણમાંય, દ્વારપાળશું ઊચર્યા રે. ૨

ઢાળ.

દ્વારપાળ પ્રત્યે એમ બોલ્યા, પુલસ્ત્ય ઋષિ વચન;
તમો સહસ્રાર્જુન રાય પ્રત્યે, જઇ જાણ કરો તત્ક્ષણ. ૩
એવું સાંભળી પ્રતિહાર ગયો, કહેવા રાય પ્રત્યે શિર નામી;
મહાનુભાવ મુનિ પુલસ્ત્ય પધાર્યા, દ્વાર વિષે છે સ્વામી ૪
એવું સાંભળી રાય સચર્યા, થઇને અવશ્યમેવ,
બેઉ કર જોડી પ્રણામ કર્યું, કહ્યું પધારીએ ભૂદેવ ૫
પ્રેમ સહિત રાજાએ આપ્યું, ઋષિજીને શુભ આસન,
અર્ઘ પાદ્ય વિષ્ટર[૧] કરી પૂજા, બોલ્યો ભૂપ વચન ૬
પત્ની સવાતે મમ દેહ ગજ રથ, આપું અશ્વ ભંડાર,
જે માગો તે આપું અધુના, આજ્ઞા આપો સાર ૭
એવું સુણી ઋષિરાય બોલ્યા, ધન્ય ધન્ય રાય સુજાણ;
હું પ્રાર્થના આવ્યો તુજકને, કરવું વચન પ્રમાણ. ૮
જો આપો માગું તે મુજને, આણી મન આનંદ;
તો રાજા તું શીઘ્ર થઇને, મૂક હવે દશકંધ. ૯
ઋષિનાં એવું વાયક સાંભળી, તન હરખ્યો મન રાય;
રાવણ તો પછે શીઘ્ર લગાડ્યો, પુલસ્ત્યઋષિને પાય. ૧૦
અધોમુખ રહી એણીપેર બોલ્યો, લંકાકેરો ધીશ,
આજથી મુજ ઉપર મહીપતિ, નવ કરવી તમારે રીસ. ૧૧
સહસ્રાર્જુન એવું વાયક સાંભળી, હરખ્યો હૃદે મોઝાર;
અગ્નિદેવ સાન્નિધ્ય બેઉ જણે, કીધો મિત્રાચાર ૧૨
દશગ્રીવને મૂકાવી ઋષિજી, આજ્ઞા માગીને જાય,
ત્યાર પછે દશગ્રીવે જીત્યા, મહામોટા જે રાય ૧૩
એમ કરતા પછે રાવણ આવ્યો, કિષ્કિંધાપુરી જ્યાંય;
નગરતણી રચના અવલોકી, વિસ્મય થઇ રહ્યો ત્યાંય ૧૪
તારસચિવને તાર સુભટ, તે વાલીતણા પ્રધાન,
તે સાથે રાવણ એમ બોલ્યો, આણી મન અભિમાન ૧૫
લંકાપતિ કહે વાલી પ્રત્યે જઈ, જાણ કરો નિરવાણ;

૧ વિષ્ટર—આસન અર્ઘ, પાદ્ય અને વિષ્ટર વડે પૂજા કરી

મુજશુ યુદ્ધ કરે રણ આવી, જો હોય દેહમાં પ્રાણ ૧૬
તારાધિપતિ વળતો એમ બોલ્યો, સાંભળ લંકાધીશ;
સત્ય વાયક તુજને સંભળાવું, જો ન આણે મન રીસ. ૧૭
વાળી સંગાતે જે કો વઢિયા, આણી મનમાં ક્રોધ;
તે સઘળા નર પ્રાણે પામ્યા, ભૂમિ પડયા સહુ જોધ. ૧૮
જો કાયાને ઇચ્છે કુશળી, તો વળ્ય પાછો વીર,
ગયો વાળી તરપણ કરવા, દક્ષિણ સાયર તીર. ૧૯
ચારે સમુદ્ર વિષે જઇ હમણાં, વાળી આવશે એવ;
ત્યાર લગી મન સ્થિર રાખી તું, યાંહાં રહે અવશ્યમેવ. ૨૦
શીઘ્ર કામ જો તારે હોય તો, સુણો કહું ભૂપાળ,
દક્ષિણ સમુદ્ર વિષે તને મળશે, મહાબળિયો કપિ વાળ. ૨૧
મંત્રીતણાં એવાં વાયક સાંભળી, ક્રોધ રહ્યો નવ જાય,
તારાધિપની કરી નિર્ભ્રછના, રાવણ માર્ગ પળાય. ૨૨
દક્ષિણ સમુદ્ર વિષે પછે આવ્યો, લંકાપતિ તત્કાળ;
તેણે સમે ત્યાં દૃષ્ટે પડ્યો, એ મહાબળિયો કપિ વાળ. ૨૩

ઉથલો.

મહાબળિયો કપિ વાળી દેખી, દશાનન વિસ્મય થયો રે;
અગસ્ત્ય કહે વિમાન તજી, પછે કપિવરની સંગે ગયો રે. ૨૪

કડવું ૧૮ મું.

રાગ મલ્હાર.

અગસ્ત્ય કહે લંકાપતિ, પછે આવ્યો સાગરતીર રે;
ત્યાં વાળી કપિ બેઠો હતો, જેનું ગિરિવત્ શોભે શરીર રે. ૧
પૂઠેથી પાપી સંચર્યો, ગ્રહવાને કરે ઉપાય રે;
વાળીએ દીઠો આવતો, તવ લંકાકેરો રાય રે ૨
પછે એમ કરતા પાસે ગયો, રઘુનંદન તું અવિધાર રે;
ત્યારે વાળીએ ગ્રહ્યો દશકંધને, મન આણી ક્રોધ અપાર રે ૩
પછે બાંહ્ય વચ્ચે ઘાલ્યો સહી, જાણે જત પડ્યો યમપાશ રે;
તવ કિષ્કિંધાપતિ ત્યાંથકો, સહી ઉડ્યો તે આકાશ રે ૪

---

૨૨. નિર્ભ્રછના-તિરસ્કાર.

પછે પશ્ચિમ સાગર પરવર્યો, જે વાળી કપિવર સોય રે,
ત્યાં સંધ્યા કર્મ કરી ગયો, જ્યાં પૂર્વ સાગર હોય રે. ૫
નિત્ય તર્પણને આચરી, આવ્યો ઉત્તર સાયર જ્યાંય રે,
પછે નિત્ય તર્પણ કીધું ત્યાંહાં, આવ્યો કિષ્કિંધા માંય રે ૬
પોતાને પુર આવિયો, મન આણી પ્રેમ અપાર રે,
કાઢ્યો બાય વચ્ચેથી લંકેશને, પછે પડિયો ભૂમિ મોઝાર રે. ૭
સ્વસ્થ થયો લંકાપતિ, તવ એમ બોલ્યો કપિરાજ રે;
તમો શે કાર્યે આવ્યા આંહીં, તે કારણ કહો સહુ આજ રે ૮
રાક્ષસનો પતિ એમ ઉચરે, તેણે સમે જોડીને પાણ રે,
તુજ સમોવડ ત્રૈલોક્યમાં, કો બળિયો નહિ નિર્વાણ રે. ૯
કો ધૈર્યવાન દીઠો નહિ, તુજસરખો બળિયો સત્ય રે,
મન પવન ને ગરુડથી તારી સહી અધિક ગત્ય રે ૧૦
કો સુભટ નથી વસુધા વિષે, તુજસરખો પરમ ઉદાર રે,
તે માટે હું ઇચ્છું સહી, તમ સાથે મિત્રાચાર રે ૧૧
કપિ રાજેંદ્ર એવું સાંભળી, અતિ આનંદ્યો અવશ્યમેવ રે,
પછે હુતાશન સાંનિધ્ય રહી, બેઉ મિત્ર હવા તતખેવ રે. ૧૨
એક માસ લગે રાખ્યો સહી, લંકાનો પતિ નિરધાર રે,
કપિ આજ્ઞા ગ્રહીને સંચર્યો રાય, પછે આવ્યો વનમોઝાર રે. ૧૩
ત્યાં નારદજી સામા મળ્યા, ઋષિ બોલ્યા એમ વચન રે,
દશકંધ તુજ પરાક્રમ સુણી, અતિ આનંદ્યો હું મન રે. ૧૪
તેં જીત્યા મહીપતિ પરાક્રમી, મહાયુદ્ધ કરી રણમાંય રે,
તારે વશ સહુ ત્યારે થશે, જીતીશ તું યમરાય રે ૧૫
ત્રૈલોક્યને દુઃખદાયક સહી, ધર્મરાજ સમો નહિ કોય રે,
જો તું તેને પરાજે કરે, તારું રાજ્ય નિષ્કંટક હોય રે ૧૬
રવિનંદનને તો મારતાં, સર્વ લોકનો ટળશે શોક રે,
સત્ય વાયક તું મુજ માનજે, તારો યશ થશે ત્રૈલોક રે ૧૭
એવું સુણી રાવણ વદે, મન આણી અતિ ઉલ્લાસ રે,
જો સહુ લોકને સુખ ઉપજે, કરું ધર્મરાજનો નાશ રે ૧૮
એવું કહી દક્ષિણ દેશે, રાવણ ચાલ્યો તતખેવ રે,
એક મુહૂર્તમાત્ર વિસ્મય થઇ, વિમાસે નારદ દેવ રે. ૧૯

---

૧૭ રવિનંદન—યમરાય

આયુ ઘટચો સહી એનો નથી, લહેતો કારણ મોય રે;
જેકો જન યમપુર ગયો તે, ન વળ્યો પાછો કોય રે. ૨૦
મૃત્યુ રૂપિયાં આયુધ જેને, તે શું કીધી એણે હામ રે;
જમ સઘાતે લંકેશ્વર જોઉં, કયમ કરશે સંગ્રામ રે. ૨૧
એવું વિચારી નારદ ગયા, જમરાજાતણે ભુવન રે;
શુભ આસન આપી ઋષિને, એમ બોલ્યા વચન રે. ૨૨
સ્વામી શીઘ્રપણે આવ્યા તમો, કયમ કીધી પરમ કૃપાય રે;
ધર્મ ચાલેછે મૃત્યુ લોકમાં, કે વરતે છે અન્યાય રે. ૨૩
શ્રીનારદ એણીપેર બોલિયા, મન આણી પ્રેમ અપાર રે;
હું કહેવા તુજને આવિયો, તું સાંભળ સૂર્યકુમાર રે. ૨૪
રાવણ દુષ્ટ હૃદય થયો તેણે, જીત્યા ભૂપ વિખ્યાત રે;
તે અહીં આવ્યો સહી જાણજો, યુદ્ધ કરવા તુજ સઘાત રે. ૨૫
એવું કે'તાં દૃષ્ટે પડયો, મહાબળિયો લંકાધીશ રે;
દેખી નર્કતણી મહાયાતના, તે પામ્યો અતિરીસ રે. ૨૬
કો પ્રાણી જળમધ્યે પડયા, કો નાખ્યા નર્કમોઝાર રે;
શોણિતની સરિતા વચ્ચે એમ, પ્રભવે વિવિધ પ્રકાર રે. ૨૭
કોને અગ્નિએ દાહ કરતા હવા, કોને કરતા પ્રહાર અનંત રે;
કો બાધ્યા નિબિડ બંધણે, કો રીર કરે ત્યાં અત્ય રે. ૨૮
કો વિષયી પ્રાણી અતિઘણા, કરતા મહારુદન રે;
સુખ નાનાવિધ ભોગવે, જેણે કીધા પૂર્વે પુણ્ય રે. ૨૯
કો બુબારવ જન ત્યાં કરે, કો ત્રાહ ત્રાહ કરે નિરધાર રે;
તે લંકાપતિ એવું દેખતા, મન પામ્યો ક્રોધ અપાર રે. ૩૦
અગસ્ત્યઋષિ એમ ઉચરે, સાંભળો શ્રીરાઘવરાય રે;
યમસાથે રાવણે યુદ્ધ કર્યું, તેનો તુજને કહું ઉપાય રે. ૩૧

કડવું ૧૯ મું.

રાગ અઢાલ.

સ્વામીએ અગસ્ત્ય ઉચરે વાણી રે, આણી આનંદ અતિ ઘણો રે;
સ્વામીએ દશાનન કોપ્યો તેણી વાર રે, પછે માર કર્યો જમદૂતને રે. ૩૨

---

૨૬. મહાયાતના–મોટું દુઃખ. ૨૮. નિબિડ–સજડ.

ઢાળ

યમદૂતને બહુ માર કીધો, ગયા નાશી ખેવ;
પછે નર્કકેરા પ્રાણીને, સહી છોડાવ્યા અવશ્યમેવ ૨
ધર્મરાજના ગણ આવિયા, રણ વીંટયો લંકાધીશ;
તે ગદા સાગ પરિઘ મૂકે, મન સબળ આણી રીસ. ૩
કો ખડ્ગ પાણ ત્રિશૂળકેરો, કરે રણમાં પ્રહાર;
ભીંડીમાળા મોગળ ભુશંડી, સહી કરે યુદ્ધ અપાર. ૪
પટ્ટિશ ફરશી ગજ તોમર, કુંત કેરા ઘાય,
યમદૂત ને રાવણતણું, મહાયુદ્ધ દારુણ થાય ૫
એવા ઉગ્ર આયુધ પાડવે, મન વિષે આણી ખેદ;
બ્રહ્માકૃત વિમાન તે, રણમાં ન પામે ભેદ ૬
શર આમસામા આથડે, તેથી અગ્નિ પ્રગટે સોય,
રાક્ષસતણી સેના વિષે, સર્વ કો ભયાતુર હોય ૭
તવ રાવણ કર ધનુષ્ય લેઈ, મૂકિયા બાણ અનંત,
ધર્મરાજની સેનાતણો, આણવા લાગ્યો અંત ૮
દૂતે બાણજ મૂકિયા, ભેદ્યો દશાનન સોય,
તન રુધિર ઓઘ વહે સહી, જાણે કેસુ ફૂલ્યો હોય ૯
પતિનક અતિ વ્યાકુળ થઇ, વિમાન તજિયું ખેવ,
એક મુહૂર્તમાત્ર ગયા પછી, તન શુદ્ધિ હવી અવશ્યમેવ ૧૦
સાવધાન થઇ લંકેશ્વર, એમ ઉચર્યો તેણીવાર,
જે કો સુભટ હોય તે રણવિષે, ઊભા રહો નિરધાર ૧૧
એવું કહીને મૂકિયું, અગ્ન્યાસ્ત્ર બાણ વિશાળ,
યમદૂત લાગ્યા દાઝવા, નાશી ગયા તતકાળ ૧૨
પછે ધનુષ્ય ટંકારવ કરી, રાવણ કરે સિંહ નાદ,
તે ધર્મરાજે સાંભળ્યો, નિજ કર્ણમાંહે સાદ ૧૩
શત્રુકેરો જય સુણી એમ ઉચ્ચર્યા ધર્મરાય,
રથ લાવ્ય મારો સારથી, જઇ યુદ્ધ કરું રણમાંય ૧૪
યતારને આજ્ઞા આપી, રથ લવિયો તેણીવાર,
મન ક્રોધ આણી રથ ચડ્યો, બળવંત સૂર્યકુમાર ૧૫
કાળદંડ પાણિ વિષે ધર્યો, જે મહાદારુણ હોય,
મૃત્યુ દેવ આગળ થયો, જેથી થરથરે સર્વ કોય ૧૬

૧૫. યતાર–સારથિ.

કાળદંડ ને ધર્મરાય મૃત્યુની, હવી એક શોભાય;
ત્યારે ધરા લાગી કંપવા, ઉત્પાત દારૂણ થાય ૧૭
રવિપુત્ર આવ્યો રણ વિષે, આગળ થયો રવિદેવ
ત્યારે રાક્ષસ સહુ નાશી ગયા, અવલોકતા અવશ્યમેવ. ૧૮
પણ દશાનન સ્થાનકથકો, નવ ચળ્યો એક લગાર,
દેહ કાંતિ ગઇ રાવણી, અવલોકતા નિરધાર ૧૯
બહુ આયુધ મૂકિયા, રણે ધર્મરાયે જેહ,
બહુ બાણ મૂકી રાવણે, તત્કાળ છેદ્યા તેહ ૨૦
પિશાચપતિ કોપે ચઢ્યો, પાઠવ્યા બાણ અનંત,
પછે દશકંધ મૂર્છાગત થઇ, અવનિ પડ્યો બળવંત ૨૧
એમ વાર સાત પડ્યો સહી, ગણ મધ્યે લંકાધીશ,
પછે આઠમો સંગ્રામ માંડ્યો, સબળ આણી રીસ ૨૨
ધર્મરાયને લક્ષ બાણ મારી, કરે રણમાં પ્રહાર,
શર ચાર ભેદ્યા મૃત્યુને, ત્રણ બાણશું યતાર ૨૩
ધર્મરાય તવ વ્યાકુળ થયા, તવ મૃત્યુ બોલ્યો વાણ,
સ્વામી આપ મુજને આજ્ઞા, હું હરૂં એના પ્રાણ ૨૪
હિરણ્યાક્ષ હિરણ્યકશ્યપુ, સબર વિરોચન જે હોય,
બલિ નમુચિ વૃત્રાસુર મેં ગ્રસ્યા તો સબ કોય ૨૫
દેવ મુનિ નગ નાગ કિંનર, યક્ષ ગણ ગંધર્વ,
વળી સમુદ્ર સરિતા અરણ્ય અવનિ, એ ગ્રસ્યા મેં સર્વ ૨૬
ચર અચર ને ત્રૈલોક્યવાસી, મહાસુભટ બળવંત,
તે ગ્રસ્યા તેમ રાવણતણો, ક્ષણમાંય આણું અંત ૨૭
રવિપુત્ર એવું સાંભળી, મુખ મૂકિયો નિઃશ્વાસ
કાળદંડ પાપિ વિષે ધર્યો, દુષ્ટનો કરવા નાશ ૨૮
(ત્યારે) ભુવન ત્રૈણે ખળભળ્યાં, ઉત્પાત દારૂણ થાય,
બ્રહ્મા આવી એમ વદે, તિષ્ઠ તિષ્ઠ હો યમરાય ૨૯
વરદાન આપ્યું એહને, મન ધરી અતિ ઉલ્લાસ,
જા અમર કોટિ તેનિશથી, તું નહિ પામીશ નાશ ૩૦
કાળદંડ નિષ્ફળ નહિ, વળી તું હણીશ એને આજ,
ત્યારે વાયક મુજ મિથ્યા થશે, સાચ જાણજે યમરાજ ૩૧
એ વચન ગાઢ સત્યાર્થ મની, કર ધર્યો સુજાણ,

એવું વાયક સુણી વિધાતાતણું, યમગય બોલ્યા વાણ ૩૨
કાળદંડ સ્વામી ન મૂકું, તમ વાયકથી નિર્ધાર,
એ દુષ્ટ સુજનેને ન મૂકે, હું કરું કવણુ પ્રકાર ૩૩
વિધાતા કહે જો દશાનન, તુજને પમાડે કષ્ટ,
તો રથ સહિત રણમાથકી, યમરાજ થાઓ અદષ્ટ ૩૪
બ્રહ્માતણા હિત કારણે, પાળવા વચન નિદાન,
યમ અશ્વ રથ ને સારથીશું, હવા અંતર્ધાન ૩૫
ત્યાર બ્રહ્મસદને બ્રહ્મા ગયા, મન ધરી અતિ ઉલ્હાદ,
પછે રાક્ષસો સેના વિષે, કરતા હવા સિંહનાદ ૩૬

ઉથલો

કરતો હવો સિંહનાદ રાવણુ, અગરત્યે વાણી કહી રે,
જનકુંવર કહે લંકાપતિ પછે, રસાતળ આવ્યો સહી રે ૩૭

કડવું ૨૦ મું.

રાગ હુગની

અગરત્ય કહે એમ યમ જીતીને, ચાલ્યો રાવણરાય,
રસાતળ સહુ રાક્ષસ આવ્યા, આનંદ અંગ ન માય ૧
મણિવતીપુર સુંદર શોભે, નહિ કો તેની જોડ;
નિવાતકવચતા રાજ કરેછે, ગઢામળિયા નણુ કોટ ૨
રાક્ષસ ને નિવાતકવચનું, મહાયુદ્ધ દારૂણ હોય,
અન્યોઅન્ય બહુ પ્રહાર કરે પણ, હારય ન પામે કોય ૩
બાણ ખડ્ગ ફરશી ભાલા તોમર, મૂકે સુભટ સુજાણ,
શોણિત ને વળી માંસનો રે, કર્દમ થયો તિરાણ ૪
એણીપેરે તેને યુદ્ધ કરતા, થયા તે ત્રયોદશ માસ,
પરસ્પરે બહુ માર કરે પણ, કો નવ પામે નાશ ૫
પછે અદ્ભુત યુધ્ધ કર્યું રાવણે, કહેતા ન આવે પાર,
તેણે સમે કમળજ આવી, એમ બોલ્યા નિરધાર ૬
અરે સુભટ મહાગ કરોછે, બહુ મધ્યે રહી જેહ,

---

૩૪ અદષ્ટ—અંતર્ધાન ૨ નિવાતકવચ—એ નામના દૈત્યો ૬ ક.

જય પરાજય તમો નહિ કો પામ્યા, સત્ય માનજો એહ ૭
ઉભય સુભટ સરખા શિરોમણિ, મહાપરાક્રમી બળધારી,
તે માટે તમો યુદ્ધ તજી, કરવી મિત્રાચારી. ૮
બ્રહ્માતણા એવા વાયક સુણીને, તવ હરખ્યા સહુ મન,
ઉદય કરી હુતાશન સાન્નિધ્ય, મિત્ર થયા તતક્ષણ ૯
ચંદન પુષ્પ સુગંધ સઘાતે, અરચ્યો રાવણરાય,
નિવાતકવચની ભાણુમાયા, આવી લાગ્યો પાય ૧૦
એક માસ લંકાપતિ રાખ્યો, સુખ પામ્યો અતિ મન,
નિવાતકવચની આજ્ઞા માગીને, ચાલ્યો ત્યાં દશાનન ૧૧
અસ્મપુરે પછે રાવણ આવ્યો, ત્યાં દૈત્યતણો નહિ પાર,
દશગ્રીવે પછે યુદ્ધ કરીને, તે જીત્યા નિરધાર ૧૨
રિદ્ધિ સકળ લીધી દાનવની, દાસ કર્યા અવસ્યમેવ,
પછે વરુણના પુર મધ્યે સચર્યું, રાવણનું દળ એવ ૧૩
વરુણતણા ભુવનની રચના દીસે વિવિધ પ્રકાર,
ધવળ ગૃહ પુર મધ્યે મોટા શોભે સુંદર સાર ૧૪
ત્યાં એક સુંદર દીઠી સુરભિ, નામ નાભે જેહનું હોય
તેના પેટથી ઉદય થયો છે, ક્ષીરસમુદ્ર તો સોય ૧૫
દશાનન વિમાન તજીને, લાગ્યો તેને પાય,
વરુણતણે ભુવને આવ્યો, પછે આનંદ અંગ ન માય ૧૬
દ્વાર વિષે દળ હતું અપરિમિત, વરુણતણું તો જેહ,
દશાનને બહુ યુદ્ધ કરીને, નાશ પમાડ્યું તેહ ૧૭
અગસ્ત્ય વાણી એણીપેર બોલ્યા, સાંભળ રાઘવરાય,
વરુણ સાથે સંગ્રામ કર્યો તે, તુજને કહું ઉપાય ૧૮

કડવું ૨૧ મું

રાગ સામેરી.

શ્રીઅગસ્ત્યઋષિ એમ ઓચરે, રઘુવીર સાંભળ વાત,
સાનંદ થઈ સુત વરુણના આવિયા કરવા ઘાત ૧

---

૧૫ સુરભિ–ગાય

જગનાથનંદને રણ વિરે, મૂકિયા બાણ અનત;
રાક્ષસતણો સેનાતણો, આણવા લાગ્યો અત ૨
બહુ બાણ રાક્ષસ પાઠવે, મન સબળ આણી રીસ;
એ સર્વ છેદ્યા આવતા, વ્યગ્ર થયો લંકાધીશ. ૩
ત્યારે વરૂણપુત્રે મેલિયા, અતિ બાણ દારૂણ ટોય;
રાક્ષસતણી સેના વિરે, વ્યાકુલ થયા સર્વ કોય ૪
પછે મહોદર કોપે ચઢ્યો, કર ગ્રહી ગદા પ્રચડ,
વરૂણસુતના અશ્વ રથ, મારી કર્યાં તિલખડ ૫
પોતાતણા પરાક્રમથકી, અતરિક્ષ રહીને યોધ,
બહુ બાણ આયુધ પાઠવે, મન સબળ આણી ક્રોધ. ૬
પછે રાવણે કર ચાપ ગ્રહી, શર સબળ મુક્યા ત્યાય,
ત્યારે વરૂણસુત વ્યાકુળ થયા, તૂટી પડ્યા વનમાય ૭
ત્યારે દશાનન તે સુભટશુ, ઉચર્યો સુખ વચન,
ભયભીત થઇ નાશી ગયા, પોતાતણે ભુવન ૮
તમો જાણ કરજો વરૂણને, યુદ્ધકાજ આવ્યો આય,
પ્રભાસ મત્રી વરૂણનો, તતકાળ આવ્યો ત્યાય ૯
પ્રભાસ મત્રી વરૂણનો કહે, ધૈર્ય આણી મન;
ગાધર્વ જોવા કાજ વરૂણ, ગયા છે બ્રહ્મસદન ૧૦
તેના પુત્ર જીત્યા રણવિરે, મહાબળિયા હોય,
તો વરૂણ જીત્યો થયો, સત્ય માનજો સર્વ કોય. ૧૧
દશકધ એવુ સાભળી, પાછો વળ્યો અવશ્યમેવ;
પછે અશ્મપુર રાક્ષસતણુ, દળ આવિયું તતખેવ ૧૨
તે નગર સહુ જોતા હવા, આનદ આણી મન;
અવલોકતા દષ્ટે પડ્યુ, મહામનોહર ભુવન. ૧૩
દશકધ કહે એમ પ્રહસ્તને, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
આ ભુવનની સિદ્ધિ જોઇને, મુજને કહો નિરધાર. ૧૪
લંકેશનુ વાયક સુણી, સચર્યો સુભટ સુજાણ,
તે કનકાચિત ભુવનમા, પ્રહસ્તે કર્યું પયાણ ૧૫
ત્યારે રૂપ એક દષ્ટે પડ્યુ, બળવત આવ્યો પાસ,

---

૨ જગનાથનદને–વરૂણના પુત્રે. ૫ તિલખડ–તલતલ જેવડા કકડા
૧૦ ગાંધર્વ–ગાધર્વની કળા–નૃત્ય ગીત વગેરે ૧૫ કનકાચિત–સોનાથી રચેલું

બળી દ્વાર ત્રીજે જઇ રહ્યો, મન ધરી અતિ ઉલ્લાસ. ૧૬
એમ સપ્ત દ્વાર વિષે ગયો, પ્રહસ્ત પરમ ઉદાર;
ત્યારે પુરૂષ એક દૃષ્ટે પડયો, તેના તેજનો નહિં પાર. ૧૭
પ્રચંડ તન શોભા ઘણી ઘણી, મુખે અગ્નિ મૂકે જ્વાળ;
પ્રહસ્ત અતિ વ્યાકુળ થયો, તજ્યું ભુવન તે તતકાળ. ૧૮
(પછે) પ્રહસ્ત જઇ કે'તો હવો, સુણ્ય લંકગઢના રાય;
હું જોઇ આવ્યો ત્યાં જઇ, તે કહું સર્વ ઉપાય. ૧૯
એક સપ્તદ્વારે પુરૂષ મૂકે, અગ્નિજ્વાળ અપાર;
જે ગમે તે કરીએ પ્રભુ; ત્યાં તો છે એહ પ્રકાર. ૨૦
એવાં પ્રહસ્તનાં વાયક સુણી; મન ભય ન પામે લેશ;
પછે રાવણે તે ભુવન વિષે, કર્યો શીઘ્ર પ્રવેશ. ૨૧
જ્યારે સપ્તદ્વારે આવિયો, બળવંત લંકાધીશ;
ત્યારે પુરૂષ એક બેઠો થયો, મન સબળ આણી રીસ. ૨૨
કર શંખ ચક્ર ને ગદા પદ્મ, એક આયુધ ઉર હાર;
તેને કરણે કુંડળ ઝળહળે, શિર મુકુટ સુંદર સાર. ૨૩
કટિ પિતાંબર શોભા ધરે, તેનું કરે વેદ વખાણ;
તે દશાનનશું ક્રોધ આણી, ઊચર્યો મુખ વાણ. ૨૪
તું કોણછે રે નિશાચર, શે કાજ આવ્યો આંય;
હવે કહે મુજને શીઘ્ર થઇ, યાં થકો જાઇશ ક્યાંય? ૨૫
રાક્ષસાધિપ વળતું વદે, અતિ ધૈર્ય આણી મન;
તું કોણ છે આ ભુવન કોનું, કહે સત્ય વચન. ૨૬
આ ભુવન બળિનાં જાણજે, એમ વદે શ્રીઅવિનાશ;
પે'લાં યુદ્ધ મુજશું કરી, પછે જજે મહીપતિ પાસ. ૨૭
રાવણ કહે પ્રતિહારને, તારૂં નથી મારે કામ;
બળિ સઘાતે જાણજે, જે કરીશ મહાસગ્રામ. ૨૮
પ્રતિહાર વળતો એમ વદે, સત્ય વાક્ય સાંભળ સોય;
બળિ સંઘાતે રણયુદ્ધ કરે, એવો નથી સમરથ કોય. ૨૯
ગુણ સકળ છે બળિના વિષે, તું માનજે નિરધાર;
હું યુદ્ધમાંહે શિરોમણ, એ સુભટ પરમ ઉદાર. ૩૦
બુદ્ધિવંતમાં બૃહસ્પતિ સમો, ગંભીર સમુદ્ર સમાન;

૧૬. બળી-બળવાન-પ્રહસ્ત. અથવા બલિરાજના મેહેલને ત્રીજે દરવાજે.

દાતામાંહે મુખ્ય એ, એમ વદે શ્રીભગવાન. ૩૧
સત્ત્વવત ને ગુણગ્રાહક, ક્ષમાવંત અપાર,
મહાક્રોધ અંતકના સમો, કોણે ન ચાલે નિરધાર. ૩૨
તેજસ્વી રવિકાંતિ સરખો, વિપ્રગૌનો દાસ;
પરાક્રમ જો હોય નિશાચર, તો જજે તેની પાસ. ૩૩

ઉથલો.

તો જજે એની પાસ એવી, પ્રતિહારે વાણી કહી રે;
જનકુવર કહે એવુ સાભળી, લકાપતિ ચાલ્યો સહી રે. ૩૪

કડવું ૨૨ મું.

રાગ પરજીઓ.

અગસ્ત્ય બોલિયા રે, તુ સાભળ શ્રીરઘુનાથ રે;
દશકંધ ચાલ્યો ત્યા થકી, ધૈર્ય ધરી હૃદયા સાથ રે. ૧
બળિતણે ભુવન આવિયો, બળવત રાક્ષસ રાય રે;
દેહકાતિ તેની ઝળહળે, રાવણે નવ જોવાય રે ૨
પતિવ્રતા અતિ વિસ્મય થયો, પરિતાપ પ્રગટ્યો અગ રે;
પછે બળે રાવણને લેઇને, બેસાર્યો ઉત્છગ રે. ૩
બળિરાય વળતો બોલિયો, મુખ્ય દૈત્યકેરા ઇશ રે;
ક્યમ પધાર્યા છો અમભણી, તે કહીએ લંકાધીશ રે. ૪
રાવણ કે' મેં સાભળ્યો, હરિએ ચહ્યો બળિરાય રે;
હું મૂકાવવા આવ્યો સહી, માનજો સત્ય ઉપાય રે. ૫
બળિભૂપ કે' હરિએ ગ્રહ્યા, તે ન મૂકે નિરધાર રે;
પ્રભુ સકળ ઘટ વ્યાપી રહ્યા, સાભળ કહું વિસ્તાર રે. ૬
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ પર્યંત, જેનુ રૂપ મહાપ્રચડ રે,
તેના દેહ વિષે રવિ ચદ્ર તારા, સપ્તદ્વીપ નવખડ રે. ૭
સમુદ્ર સરિતા સકળ પર્વત, પ્રભુમાં તુ જાણ રે;
તે સરજે પાળે સહારે, એ સ્વામી શારગપાણ રે. ૮
ચર અચર ત્રૈલોક્યવાસી, દેવ ગણ ગંધર્વ રે,

---

૩૨. અંતક-યમ. કોણે-તેના આગળ કોઇનું ઉપજે નહિ. ૩. બળે
-બળિ રાજાએ

ચૌદલોકમાહે જે હશે, તે વિષ્ણુને વશ સર્વ રે ૯
કો સમે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે, કો સમે કરે નાશ રે;
તે કરતા પ્રતિહાર સહુ, આણજે મન વિશ્વાસ રે ૧૦
દશસ્કધ વળતો બોલિયો, સાભળો સત્ય વચન રે;
પ્રતિહાર એ દીઠેથકી, હુ ભય ન પામુ મન રે. ૧૧
પ્રતિહાર મુજને શુ કરે, મુજ આગળ કવણ પ્રમાણ રે,
એવુ રાવણનું વાયક સુણી, બળિ બોલિયો મુખ વાણ રે ૧૨
બળિ કહે પ્રતિહારે કર્યો, બહુ દુષ્ટનો સહાર રે,
લકાપતિ સાભળો સહી, હું કહુ તે વિસ્તાર રે. ૧૩
આગે મધુકૈટભ રણ હણ્યા, જે અસુર મહાબળવત રે;
હિરણ્યકસ્યપુ ને હિરણ્યાક્ષનો, ક્ષણમા આણ્યો અંત રે. ૧૪
શભુ પુલોમા નમુચિ, એ ઉગ્ર દાનવ હોય રે,
વૃત્રાસુર આદે લેઇ, રણમા હણ્યા સર્વ કોય રે. ૧૫
કાળનેમિ જભ જે, મહાસુભટ પરમ ઉદાર રે,
તે સરખા બળિયા હણ્યા, એક હેલામાત્ર મોઝાર રે ૧૬
દશસ્કધ એવુ સાભળી, પછે વિમાસ્યુ મન મોઝાર રે;
એ ભય મને ઉપજાવવા, એવુ વાયક કહે છે આ વાર રે. ૧૭
બળિતણી આજ્ઞા ગ્રહી, ચાલ્યો ધરી મન ઉન્નાદ રે;
પ્રતિહારને દીઠો નહિ, ત્યારે કર્યો મુખ સિંહનાદ રે. ૧૮
સૌ સૈન્ય મધ્યે આવિયો, રાક્ષસાધિપ એણી વાર રે,
આનદ સહુ કો પામિયા, થઇ રહ્યો જય જયકાર રે. ૧૯
પછે ચદ્રલોકને જીતવા, સંચર્યો રાવણરાય રે,
અગસ્ત્ય કહે રઘુનાથજી, તેતણો કહુ ઉપાય રે ૨૦
અગસ્ત્ય ઋષિ એમ ઓચર્યા, સાભળો રાઘવરાય રે,
દશસ્કધ ત્યાથી સચર્યો, અતરિક્ષમારગ પળાય રે ૨૧
ચદ્રલોકને જીતવા રે, તતક્ષણ ચાલ્યો ત્યાય રે,
તતકાળ તે આવ્યો સહી, મેરૂ શિખર છે જ્યાય રે; ૨૨

ઢાળ

મેરૂ શિખર ઉપર ચઢ્યો, બળવત રાક્ષસરાય,

---

૧૧. તેઇ૦–તે સર્વના કર્તા મારા પ્રતિહાર છે

તેણે સમે રથમા બેઠો, કો પુરૂષ માર્ગ પળાય ૨૩
સ્ત્રી સંગ બહૂ તેને સહી, કો ગાન કરતી નાર,
કો પગ તળાસે સહી એમ, જાય મારગ મોઝાર ૨૪
એવુ દેખી ત્યા વિસ્મય થયો, લંકાપતિ મનમાય,
તેણે સમે પર્વતઋષિ, તતકાળ આવ્યા ત્યાય. ૨૫
પર્વતઋષિશુ એમ વદે રાવણ વદી નમસ્કાર,
સ્વામીજી કુશળ છો તપને વિષે, તે કહોને નિર્ધાર ૨૬
આ જુઓ કૌતુક અભિનવુ, સ્ત્રી પુરૂષ રથમા હોય,
કો ચરણ ચાપે કામિની, કો ગાન કરતી સોય ૨૭
નિર્લજયકો એ જાયછે, નથી લાજતો નિર્ધાર,
શિર મૃત્યુ ભય ગણુતો નથી, મનમા એક લગાર. ૨૮
ઋષિ કહે એણે યજ્ઞ વ્રત, પુણ્ય કર્યા છે મહારાજ,
તે માટે એ જાયછે, પદ મોક્ષ લેવા કાજ ૨૯
વિમાન એક અશ્વજ સહી, તેની અધિક શોભા હોય,
દશાનન કે ઋષિ ત્યે આ વળી બીજો કોય ૩૦
ભૂદેવ કહે એ નૃપ હતો માનજો સત્ય વચન,
સુકૃત્ય એ કીધાથકી જાશે ઇંદ્રાસન ૩૧
લંકાપતિ વળતો વદે, મા'નુભાવ સાંભળ સોય,
મને યુદ્ધ આપે રણુ વિષે, એવો છે બાળિયો કોય ૩૨
ત્યારે વિપ્ર કહે વસુધા વિષે, પુર અયોધ્યા કહેવાય,
યૌવનાશ્વસુત ત્યા રાજ્ય કરેછે માધાતા નામે રાય ૩૩
તે શૂર સુભટમા શિરોમણુ છે સપ્તદ્વીપનો ઇશ,
મહાયુદ્ધ તુજને આપશે રણુવિષે લંકાધીશ ૩૪
દશગ્રીવ વળતો એમ વદે, રાક્ષસ પ્રત્યે તવ સોય,
આપણુ ત્યાથી ત્યા જઇએ, જ્યા અયોધ્યાપતિ હોય ૩૫
ઋષિ કહે હમણા આવશે, જે માધાતા કહેવાય,
એમ વાત કરતા પડચો દૃષ્ટે, અયોધ્યાનો રાય ૩૬
પતિનક વળતો એમ કહે ઉભો રહે એણે ઠામ,
સુણુ માધાતા પરાક્રમી, મને આપ રણુસંગ્રામ ૩૭
દશકંધનુ વાયક સુણી મન પ્રજળ્યો ભૂપાળ,
જા દુષ્ટ મુજ આગળથકી, હુ આવ્યો તારો કાળ ૩૮

રાવણ કહે કુબેર વરૂણને, ધર્મરાય સુજાણ;
મેં તે જીત્યા તુ માનવી, મુજ આગળ કોણ પ્રમાણ. ૩૯
પછે રાવણે પ્રધાનને, આજ્ઞા આપી ત્યાંય;
તમે માધાતા સઘાતે જઈ, યુદ્ધ કરો રણમાય. ૪૦
રાક્ષસ અતિ કોપે ચઢયો, કરે બાણવૃષ્ટિ અપાર;
તે સર્વ છેદ્યા આવતાં, પતિઅયોધ્યા નિર્ધાર. ૪૧
પછે રાજાએ બહુ બાણ મેલ્યા, તીક્ષ્ણ અતિશે હોય,
રાક્ષસતણી સેના વિષે, પ્રાજે થયા સર્વ કોય. ૪૨
ત્યારે પ્રહસ્ત અતિ કોપે ચઢયો, શર પાઠવ્યા મા'શૂર;
માધાતાનો રથ અશ્વ સાથે, કર્યો રણમા ચૂર. ૪૩
પતિઅયોધ્યા કોપ્યો ઘણું, પાઠવ્યા બાણ અનંત,
તેણે પ્રહસ્ત ભેદ્યો હૃદેમા, પછે હવો મૂર્છાવત. ૪૪
માધાતાએ મુદ્ગર ગ્રહી, કર્યો દશાનનને પ્રહાર;
પતિલંક મૂર્છાગત થઈને, પડયો ભૂમિ મોઝાર. ૪૫
રાક્ષસતણી સેના વિષે, ઉત્પાત દારૂણ હોય;
દશગ્રીવને રણમાહે વીંટી, રહ્યા સર્વે કોય. ૪૬
મુહૂર્ત એક ગયા પછી, રાવણ થયો સાવધાન;
કર ધનુષ્ય ગ્રહીને આવિયો, જ્યા હતો રણ રાજાન. ૪૭
માધાતાએ એક સાગ મૂકી, અગ્નિ સરખી જેહ;
ત્રિશૂળ મૂકી રાવણે, તતકાળ છેદી તેહ. ૪૮
પછે રાવણે શર પાઠવ્યુ, યમદડ સરખું એવ;
માધાતાને ભેદ્યુ સહી, અવનિ પડયો અવશ્યમેવ. ૪૯
ક્ષણમાત્રમાં સાવધાન થયો, તે રાય પરમ ઉદાર;
શર સબળ મૂક્યા રણ વિષે, મન ક્રોધ ધરી અપાર. ૫૦
પછે રાવણે રૂદ્રાસ્ત્ર મૂકયુ, ક્રોધ આણી મન,
અગ્ન્યાસ્ત્ર રાયે પાઠવી, શર સમાવ્યું તતક્ષણ ૫૧
ગાંધર્વાસ્ત્ર મૂકિયુ, દશકંધે તેણી વાર;
વરૂણાસ્ત્ર મૂકી ભૂપતિ, શર નિવાર્યું નિરધાર ૫૨
માધાતાએ કરમા ગ્રહ્યું, પાશુપતાસ્ત્ર જે બાણ;
વળી બીજુ બ્રહ્માસ્ત્ર ગ્રહ્યુ, ત્યારે હતુ દળ ભગાણ. ૫૩

---

૪૫. મુદ્ગર—એક જાતનું આયુધ.

ત્યારે પુલસ્તે જાણ્યુ સહી, દશરથ માર્યો આજ;
ગાવત્ર મધાતે રણ વિષે, આવિયા ઋષિરાજ. ૫૪
ધન્ય રાજન સૂર્યવંશી, સુભટ પરમ સુજાણ;
લંકેશ ઉપર ક્રોધ આણી, રખે મૂકે બાણ. ૫૫
બહુ પેરે મહીપતિ પ્રીછવ્યો, કહી વચન શ્રીગુરૂદેવ;
માંધાતા ને લંકેશ બેઉ, મિત્ર કર્યા તતખેવ. ૫૬
પછે અયોધ્યા રામ! સંચર્યો, ઋષિરાજ માર્ગ પળાય;
રાક્ષસની સેના વિષે, જય શબ્દ બહુ બોલાય. ૫૭

ઉથલો.

જય શબ્દ બહુ બોલાય રાઘવ, અગસ્તે વાણી કહી રે;
જનકુંવર કહે દશાનન તે, ચંદ્રલોક ચાલ્યો સહી રે. ૫૮

કડવું ૨૩ મું.

રાગ આશાવરી.

અગસ્ત્યઋષિ એમ ઊચરે, હું સાંભળ રાઘવરાય;
જાય ચંદ્રલોકને જીતવા રે.

ઢાળ.

ચંદ્રલોકને જીતવા, ચાલ્યો રાવણરાય;
બહુ લોકને જોતો થકો, અંતરિક્ષમાર્ગે પળાય ૨
પછે ચંદ્રલોક આવ્યા સહી, રાક્ષસતણો નહિ પાર;
તેને દેખતા નિશાપતિ, કોપે ચઢ્યો તેણીવાર ૩
ચંદ્રમા હિમે કરી, બાળવા લાગ્યો સર્વ;
રાક્ષસતણી સેના વિષે, મનથી મૂક્યો ગર્વ. ૪
આયુધ પડે નિજ પાણથી, કંપવા લાગ્યા શરીર;
ત્યારે લંકાપતિને એમ વદે જે, પ્રહસ્ત મહારણધીર. ૫
સ્વામી હિમે કરીને સર્વેકો, તજશે હમણાં પ્રાણ;
યાહાથકી વળીએ ચંદ્રમા સાથે, ન ચાલે નિરવાણ ૬
લંકાપતિ એવું સાંભળી, કરધનુષ્ય ગ્રહ્યું નિરધાર;
ચંદ્રમા ઉપર બાણની, પછે કરે વૃષ્ટિ અપાર; ૭

પ૭. રામ–હે રામ!

મહાદિગ ચંદ્ર મૂકિયું, દુષ્ટનો કરવા નાશ;
ત્યારે કમળભૂ આવ્યા સહી, મનધરી અતિ ઉલ્લાસ. ૮
બ્રહ્મા વદે સુણ્ય દશાનન, મુજ વાયક તું અવિધાર;
તારે દિતાર્યે મંત્ર એક, આપું તને અતિસાર. ૯
દશગ્રીવ વળતો બોલિયો, સુણ્ય કૃપાનિધિ મહારાજ;
સ્વામી ગયા મુજને કીજિયે, જ્યમ થાઉં નિર્ભય આજ. ૧૦
પછે મંત્ર આપ્યો બ્રહ્માએ, ગ્રહો રાવણે તેણી વાર;
મંત્ર ભણતાં ચૂકશો તો, ક્ષય થશો નિરધાર. ૧૧
એ મંત્ર ગ્રહે તો દશાનન, નિર્ભય થઈશ તું જાણ;
કો દેવ દાનવ રણવિષે, તુજશું ન ચાલે પ્રમાણ. ૧૨
ત્રિભુવનનાં એ નેત્ર છે, મહાપુરૂષ નિશ્ચે હોય;
એ સાથે વેર ન કીજિયે, પાછા વળો સર્વે કોય. ૧૩
એવું કહીને વિધાતા, પછે ગયા બ્રહ્મસદન;
ત્યાંથકી રાવણ વળ્યો વેગે, ક્રોધ છાંડી મન. ૧૪
પછે દેવ યક્ષ ગાંધર્વને, દુષ્ટે કર્યો બહુ પ્રહાર;
તેની કન્યાને હરતો હવો, જે અધિક સુંદર સાર. ૧૫
પછે બેસારી વિમાનમાં, ગીતરણ પાર ન હોય,
વિમાન ત્યાંથી સંચર્યું, સ્ત્રી રૂદન કરે સર્વે કોય. ૧૬

ઉથલો.

રૂદન કરે સર્વે કોય અબળા, અગસ્ત્ય વાણી ઉચરે રે;
શ્રીરામજનકુંવર કહે, રઘુનાથ તે શ્રવણે ધરે રે. ૧૭

કડવું ૨૪ મું.

રાગ સામેરી.

ઋષિ બોલિયા રે, સાંભળ્ય રાઘવ વિનતિ;
અબળાશું રે, ચાલ્યો રાવણ દુર્મતિ. ૧
તવ રોવા રે, લાગી સર્વેકો સુંદરી;
મને દૈવે રે, સ્વજનથકી અલગી કરી. ૨
કો વિનતા રે, વિમાસે મનમાં બહુ;

---

૧ દુર્મતિ–દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો.

એ રાક્ષસ રે, ભક્ષ કરશે આગળા સહુ ૩
ભાઈ કહે—રે, શા પાતિક પૂર્વે કર્યા,
તે આ વાર રે, આ ભવ સઘળા અનુસર્યા ૪
કો કામિની રે, રોતા મુખ વાણી કહી
એ પાપી રે, આપણને વામશે સહી ૫
કો કામિની રે, સભારે સુત ભ્રાતને
મારા સ્વામી રે, શે વાંકે તજી મુજને ૬
કો કામિની રે આસુપાત ચક્ષે કરે,
કો કામિની રે પ્રહાર હૃદયામાહે કરે ૭
શશિવદની રે, નીસાસા મૂકે સહુ,
વિમાનમા રે કોળાહળ વરતે બહુ ૮
પછે રાવણ રે, આવ્યો સહી લંકા વિષે
ત્યારે રાક્ષસ રે જયજયકાર કરતા મુખે ૯
વાજિંત્ર વાજે રે, અતિ આનંદ ઘણો
શૂર્પણખા રે લાગી ચરણ રાવણતણે ૧૦
ઉછંગે રે, શીશ ધરી રોવે ઘણુ
મને ભાઈ રે આપ્યુ તેં વિધવાપણુ ૧૧
જામાતજ રે, જાણીને નવ ઉગારિયો
મારો સ્વામી રે, રણવિષે તમો મારિયો ૧૨
એવુ સાભળી રે દશગ્રીવે વાણી કહી
તુજ સ્વામી રે, રણમધ્યે દીઠો નહિ ૧૩
જો જાણત રે રણ કેમ મારત તેહને,
એ વાતનું રે મહાલાંછન લાગ્યુ મને ૧૪
ખર બાંધવ રે, મારો છે જે શુભમતિ,
ચૌદ સહસ્રનો રે, રાક્ષસનો કીધો પતિ ૧૫
તેને આપ્યુ રે, રાજ્ય દંડકારણ્યતણુ
તને હેતજ રે, ખર બાંધવ કરશે ઘણું ૧૬
ચૌદ સહસ્રનો રે ખર સેનાપતિ ત્યા કર્યો.
દંડકારણ્ય રે શૂર્પણખાશુ પરવર્યો. ૧૭
એવુ સાભળી રે રઘુનંદન વળતા વદે

૪ પાતિક—પાતક—પાપ

એ કથાયકી રે, આનંદ દ્દ પામ્યો હદે ૧૮
મેઘનાદે રે, જીત્યો સુરપતિ યુદ્ધ કરી,
તે કારણ રે, કહ્યો સ્વામી સુજ વિસ્તરી. ૧૯
ઋષિ બોલિયા રે, એવુ સુણી આદર ઘણે,
રઘુનાયજી રે, સાંભળો મન સ્થિરતાપણે ૨૦
એક સમે રે, રાવણ વન મધ્યે ગયો;
વન શોભા રે, દેખી મન વિસ્મય થયો ૨૧
બહુ પુષ્પજ રે, સુરદુમ સા સોહામણા,
સા દીઠા રે, શત યૂપ સુવર્ણતણા ૨૨
દશકંધે રે, દીઠો નર વેગે કરી,
તે બેઠો રે, મૃગાંબર અંગે ધરી ૨૩
લંકાપતિ રે, આવ્યો તે જોવા સહી,
તવ શુક્રે રે, એવી મુખ વાણી કહી ૨૪
ઋષિ અગસ્ત્યજ રે, એવી વાણી ઉચરે,
રઘુનંદન રે, આનંદે શ્રવણે ધરે. ૨૫

કડવું ૨૫ મું.

રાગ રામગ્રી

શુક્રજ બોલ્યા સુણ્ય રાજાન જી, તુજ સુત પામ્યો મહાવરદાન જી;
યજ્ઞ સાત હવા પરિપૂર્ણ જી, મૂળ શત્રુના કરશે ચૂર્ણ જી ૧

ઢાળ

મૂળ ચૂર્ણ કરશે શત્રુના, એ મહાસુભટ કહેવાય,
એણે યજ્ઞ સાત કર્યા સહી, તે કહુ સર્વ ઉપાય ૨
અશ્વમેધને વળિ અગ્નિષ્ટોમ, યજ્ઞ તો બે સાર,
બહુસુવર્ણક ને રાજસૂય, યજ્ઞ કીધા ચાર ૩
ગોમેધ વૈષ્ણવ સપ્તમો, માહેશ્વર વિખ્યાત,
રુદ્રથી માયા તામસી, સહી પામિયો તુજજાત ૪

---

૨૨ બહુપુષ્પ-ઘણાં ફૂલવાળા સુરદુમ-દેવવૃક્ષ શત યૂપ-સો યજ્ઞસ્તંભ.
૨ મૂળ- મુખ્ય' પ્ર ૩ ૪ તુજજાત-તારો પુત્ર

વળી ધનુષ્ય માયા અક્ષય પામ્યો, કામિક રથ એ હોય;
એણે સમે તારા પુત્ર સરખો, નથી બળિયો કોય. ૫
દશસ્કંધ એવું સાંભળી, મુખ વદે આણી ગર્વ;
તેં પુત્ર મારા શત્રુ પૂજ્યા, યજ્ઞ કરીને સર્વ. ૬
સુત સંઘાતે લંકાપતિ, સૌમ્ય વિભીષણ જે હોય;
ભૂપતિતણા ભુવન વિષે, આવતા હવા સર્વ કોય. ૭
વિભીષણે દીઠી સહી, ષોડશવરષી નાર;
સ્વજન સંભારી સુંદરી, મુખ કરે રુદન અપાર. ૮
ત્યારે વિભીષણ કહે ભ્રાતને, શ્રી મહાદુ ખણી હોય;
પરદારાકેરા ગમનથી, નર સુખ ન પામે કોય ૯
આપણી પુત્રીને હરે, દુઃખ પામીએ મન જેમ;
એનાં માતતાત ને ભ્રાતભગિની, થશે દુખિયા તેમ. ૧૦
કુંભીનસી આપણી માના-તણી ભગિની હોય;
મધુ કો દૈત્ય તેને હરી ગયો, દુઃખી થયાં સર્વ કોય. ૧૧
તે હરિ જેમ પાપી ગયો, તું હરી લાવ્યો આજ;
ભગવતને વાંસું નથી, માનજે લંકારાજ. ૧૨
દશસ્કંધ એવું સાંભળી, મહાક્રોધ પ્રગટ્યો સોય;
મધુ દૈત્ય દુષ્ટ હરિ ગયો, તમો ક્યાં હતા સર્વ કોય. ૧૩
સ્વામી હું તો તપને વિષે, તમપુત્ર ગયો વનમાંય;
ત્યારે મધુ પાપી આવિયો, એવો લાગ જોઈને આય. ૧૪
બહુ સેન માર્યું આપણું, મહાયુદ્ધ કર્યું અવશ્યમેવ;
કુંભીનસીને દુર્મતિ, હરી સંચર્યો તતખેવ. ૧૫
રાવણ કહે દળ આપણું, સાંપ્રદ કરો નિરધાર;
તે દુષ્ટને રણમાં હણું, મનક્રોધ ચડ્યો અપાર. ૧૬
એવું કહીને સંચર્યો, રણ વિષે રાવણ રાય;
પછે વિભીષણને મૂકિયા, નગરતણી રક્ષાય. ૧૭
તવ ઈંદ્રજિત આગળ થયો, મધ્ય કુંભકર્ણજ હોય;

૫. કામિક-ઈચ્છા પ્રમાણે ગમન કરનારો, ભૂપતિ-રાવણ અર્થાત્ સૌ ઘેર આવ્યા. ૮. ષોડશવરષી-સોળ વરસની. ૧૧. કુંભીનસી ૪૦-વાલ્મીકિ રામાયણમાં કુંભીનસી રાવણની માના કાકા માલ્યવાનની દીકરી અનલાની દીકરી કહેલી છે, તેથી રાવણને તે માસીની દીકરી થાય.

તે પૂછે દશાનન રહ્યો, એમ સચર્યો સર્વ કોય ૧૮
મધુપુર દળ આવ્યુ સહુ, મન ધરી ક્રોધ અપાર,
કુંભીનસી એવુ સાભળી, સામી ગઇ નિરધાર ૧૯
દશકંધ કહે કયા ભય ધરે, નિર્ભય થા નિર્ધાર;
જે માગે તે આપું સહી, એક હેલામાત્ર મોઝાર. ૨૦
કુંભીનસી વળતું વદે, વર આપ્ય લંકાધીશ,
મારા સ્વામી ઉપર રણવિષે, તું રખે આણે રીશ. ૨૧
રાવણ કહે માસી પ્રત્યે, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
નિર્ભય કર્યો તું જાણજે, મુજ મેળવ તુજ ભરતાર. ૨૨
કુંભીનસી ગઇ ભુવનમા, પિયુને કહ્યું તતખેવ,
તમસાથે મળવા આવિયો, લંકાપતિ અવસ્યમેવ ૨૩
એતણુ વાયક સાભળી, મધુદૈત્ય મારગે પળાય,
રાવણ સંઘાતે જઇ મળ્યો, આનંદ અગ ન માય ૨૪
ચંદન પુષ્પ સમર્પણુ, પૂજી અર્ચા અતિ સાર,
એક દિવસ રાખ્યો દશાનન, મન ધરી પ્રેમ અપાર ૨૫
રાવણુ કહે મધુ દૈત્યને, તમો આવજુ અમ સાથ,
અમો સ્વર્ગ જાશુ સર્વેમે, જીતવા રણ સુરનાથ ૨૬
પ્રભાતે રાવણ સચર્યો, મધુ દૈત્ય પૂઠે હોય,
કૈલાસ પ્રત્યે આવિયા, રાક્ષસતણું દળ સોય ૨૭
રવિ અસ્તાગત થયો, ત્યારે રહ્યા સર્વકો ત્યાય,
સર્વ સેન નિદ્રાવશ થયું, આનંદ બહુ મનમાય ૨૮
પર્વત તે જોતો હવો, એકલો રાવણરાય,
બહુ પુષ્પના પરિમળથકી, સુગંધ વાયુ વાય ૨૯
દશકંધને પરભવે બહુ, દેહ વિષે કામ અપાર,
તેણે સમે દૃષ્ટે પડી એક, મહામનોહર નાર ૩૦
પતિલંક તવ પાસે ગયો, ઊચર્યો મુખ વચન,
તું કોણ છે રે કમળનયની, કયમ આવી આ વન ૩૧
શરીર વદન તારૂં વિરાજીત, દેહ કાંતિ સુંદર હોય,
ત્રૈલોકયમાં સુણ્ય સુંદરી, તુજ તુલના ન આવે કોય ૩૨

---

૨૬ રણ-સગ્રામમા ૩૦ પરભવે-પરાજય કરે-અર્થાત્ દુ:ખ દે.

કો નથી નર ભૂતળ વિષે, ભગવત પરમ ઉદાર.
તે માટે તું ભજ મુજને, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૩૩
તે રંભા વળતી એમ વદે, મન વિષે આણી લાજ,
તમો શ્વસુર હોઇને એમ કહો, નવ ઘટે મહારાજ. ૩૪
રાવણ કહે સુત કવણ કેરી, ભારિયા તું હોય,
હું સાભળવા ઇચ્છું વદે, મને કહે કારણ સોય. ૩૫
કુબેર બાંધવ તમતણો, નળકુબર તેનો તન,
મને સ્રી તો તેની જાણજો, મનમા સદી રાજન. ૩૬
રાવણ પછે નિભ્રના, કરતો હવો નિરધાર,
મહામગ્ર કરીને ભોગવી, નળકુબરકેરી નાર ૩૭
ત્યાયકી નાહી તે સદી, મુખ મૂકતી નિશ્વાસ;
મહારૂદન કરતી ભામિની, આવી પછે પતિ પાસ ૩૮
કુબેરનદન એમ વદે, મને કહે સાચુ નાર,
કોણે દુખ પમાડી કામિની, કરે રૂદન અપાર. ૩૯
વળતી તે વનિતા ઉચરે, સ્વામી સાભળો સત્ય વચન,
અન્ય પુરૂષનો મને સ્પર્શ થયો, તે ક્ષમા કરજો મન ૪૦
હુ મારગમધ્યે આવતા, મને મળ્યો રાવણરાય,
મુજસાથે પાપીએ બળ કરીને, આચર્યો અન્યાય ૪૧
નળકુબર એવુ સાભળીને, મહાદુખ પામ્યો આપ,
જળઅજલિ ભરી દુષ્ટને, દેતો હવો તવ શાપ ૪૨
પરસ્રી વિષે ગમન કરે, બળથકો લકાધીશ,
ત્યારે શતધા થાજો સદી, દુર્મતિકેરા શીશ ૪૩
પુષ્પવૃષ્ટિ તવ અમરે કરી, સતોષ પામ્યા આપ,
તે દશાનને સાભળ્યુ, એ મને દીધો શાપ ૪૪
પ્રભાતે પાપી સચર્યો, દુખ આણતો અતિ મન,
સહુ સેન સાથે આવિયો, દશસ્કધ સ્વર્ગભુવન . ૪૫
ત્યારે ઇદ્ર ભય પામ્યો ઘણુ, આસન તજ્યુ અવશ્યમેવ,
કર્યુ યુદ્ધ કરવા રણ વિષે, સાપ્રદ થયુ સર્વ દેવ ૪૬
એવુ કહી સુરપતિ સચર્યો, જ્યા હતા શારગપાણ

---

૩૪ તમો ૪૦—મતલબ કે તમો શ્વસુર સસરા હોઇને

પરબ્રહ્માની પાસે જઇ, પછે ઇંદ્ર બોલ્યો વાણ ૪૭
દશગ્રીન રાક્ષસ આવિયો, અમરાવતી યુદ્ધકાજ,
સુરસહાય કરવા શીઘ્ર થઇ, ત્યાં પધારો મહારાજ ૪૮
તમો અમર હેતે રણ વિષે, પૂર્વે હણ્યા મહાદુષ્ટ,
તેમ દશાનનને નિવારો, તો ટળે સહુના કષ્ટ. ૪૯

ઉથલો.

ટળે સહુના કષ્ટ સ્વામી, ઇંદ્રે મુખ વાણી કહી રે,
શ્રીરામજનકુવર કહે પછે, વિષ્ણુ એમ બોલ્યા સહી રે. ૫૦

કડવું ૨૬ મું.

રાગ ભૂપાળ

શ્રીઅગસ્ત્યઋષિ (એમ) ઉચ્ચરે, રઘુનંદન (તે) શ્રવણે ધરે,
ઇંદ્રતણુ વાયક સુણી, વળતા બોલ્યા ત્રિભુવન ધણી. ૧
એ રાવણ બળિયો બહુ, એણે દેશ નગર જીત્યા સહુ,
પૂર્વ તપ છે એનો ઘણો, વર પામ્યો છે બ્રહ્માજીતણો ૨
એને પીડા જો રણમા કરે, ત્યારે સહાય બ્રહ્માજી સરે,
તે માટે એ નિર્ભય સહી, રાવણનુ બળ ચાલે નહિ ૩
જ્યા લગે તપ એનો હશે, ત્યા લગે સહી જય પામશે,
તે માટે પાપીનુ સહી, મેં રણમા યુદ્ધ કરવુ નહિ ૪
કો કાળ વિચારી નિરધાર, મેં કરવો એનો સહાર,
મન ઇચ્છા હોય જો સુરરાય, તો કરી જુઓ યુદ્ધ ઉપાય. ૫
એવુ વિષ્ણુતણુ વાયક સુણી, સુરપતિ આવ્યો ભુવનભણી,
અમર માન સહુ સજ્જ થયા, યુદ્ધ કરવાને રણમા ગયા ૬
અન્યોઅન્યે થાયે યુદ્ધ, મનમા આણે સબળો ક્રોધ,
મહાપરાક્રમ સહુકો કરે, શૂરાતન અતિ મનમા ધરે ૭
પરસ્પરે તે મૂકે બાણ, તવ પડે યોધ છાડી પ્રાણ,
હવે સુમાલી રાક્ષસ જેહ, તતક્ષણ રણમા આવ્યો તેહ. ૮
દેવતણા હરવાને પ્રાણ, પાપી સબળા મૂકે બાણ,
દશે દિશે નાસે સર્વ, મનથકી છાંડીને ગર્વ ૯

---

૪૮ અમરહેતે—અમર (દેવ) ના હેતને લીધે

જસુ સર્વતણો નાયક સહી, રણુ આવ્યો ધીર હદે ગ્રહી,
સુમાલી સૈન્ય કોપ્યું ઘણું જાણે વસુપતિને રણમાં હણું ૧૦
શ્રી મહાવિરમ હતું જેહ, માલી સુમાલીએ પ્રેર્યું તેહ,
તવ વસુનાયક કોપ્યો જાણ, ગદા પ્રચંડ ગ્રહી પાણ ૧૧
સુમાલીને કીધી ઘાત, દુષ્ટ પડ્યો પામી પાત,
તવ રાક્ષસસેના જેહ, રણમાયકી નાઠી તેહ ૧૨
ત્યારે મેઘનાદ રણમધ્યે ધસ્યો, તેને ક્રોધ અભ્યંતર વસ્યો,
અગસ્ત્ય કહે સુણય રઘુરાય, તેના યુદ્ધતણો કહુ ઉપાય. ૧૩

કડવું ૨૭ મું.

રાગ સામેરી

અગસ્ત્યઋષિ એમ ઊચરે, સાભળો રાઘવરાય,
મેઘનાદ આવ્યો રણુ વિષે, તેને ક્રોધ અંગ ન માય ૧
રાક્ષસ બહુ પૂઠેય છે, જેના અતુલ પરાક્રમ હોય,
અમર નર અવલોકતા, નાશી ગયા સર્વ કોય ૨
નાસતા દેખી અમરને, સહસ્રાક્ષ બોલ્યો વાણ,
મારા પુત્ર તો રણમાં જશે, જે જયંત ચતુરસુજાણ ૩
તેની રક્ષા કરવા રણ વિષે, સાચરો રણમાં જોધ,
રાક્ષસ સઘાતે યુદ્ધ કરો, મન સબળ આણી ક્રોધ ૪
એવે ગોમુખ રથ લાવ્યો સહી, માતલિકેરો તન,
તેણે ઇંદ્રસુત બેઠો સહી, અતિ ધીર આણી મન. ૫
ત્યારે અમર સહુ પૂઠે ગયા, એ મહાસુભટ કે'વાય,
પછે જયંતને મેઘનાદનું, મહાયુદ્ધ દારૂણ થાય ૬
એક એક ઉપર બાણની તે, કરે વૃષ્ટિ અપાર,
અશ્વગજ રથ રણ પડ્યા, તેણે હવો હાહાકાર ૭
રજ સબળ ઊડે દોદશે, રવિબિંબ ઢાંક્યો ત્યાંય,
અંધકાર દારૂણ પ્રગટ્યો, દળ ભેળ થયું રણમાંય ૮

---

૧૩ મેઘનાદ–ઇંદ્રજિત. ૨ અતુલ–જેની બરોબરી કોઇ કરી શકે નહિ, એવા ૩ સહસ્રાક્ષ—ઇંદ્ર ૮ દળ ભેળ થયું–બે સેના એકઠી થઇ ગઇ

પોતાતણા ને પારકા, રણમા નવ ઓળખાય,
એણીપેરે સુર રાક્ષસતણી, સેનાતણો ક્ષય થાય ૯
મહાયુદ્ધ રણ અમરે કર્યું મન સબળ આણી ક્રોધ,
રાક્ષસ નાઠા ત્યાથકી, રણ અનનિ પડયા મહાજોધ ૧૦
મેઘનાદ એવુ દેખતા, તતકાળ આવ્યો ત્યાય,
સુતઇંદ્ર ઉપર બાણ મૂક્યા, ક્રોધ ધરી મનમાય. ૧૧
શચીનદને તે આવતા, સમ્યા કીધા બાણ,
શરઓધ મૂકી ભેદિયો મેઘનાદ ચતુરસુજાણ. ૧૨
રાવણ તવ સપ્રદ થયો, મૂકિયા બાણ અનત,
તેણે જયત ભેચો હૃદેમા, જાણ્યુ હવે આણ્યો અત ૧૩
ત્યારે દૈત્ય આવ્યો પૂલોમા, એ શચિકેરો ભ્રાત,
તે ઇદ્રસુતને કર ગ્રહી, ગયો સમુદ્રમા સાક્ષાત ૧૪
પછે અમર ભાગ્યા રણ વિષેથી, મુખ મૂકતા નિશ્વાસ,
ઇદ્રે જાણ્યુ જયત સુત, સર્વથા પામ્યો નાશ ૧૫
રથ હાકય મારો માતલી, જ્યાં હોય રાક્ષસ રાય,
મારો પુત્ર રણમા પડયો, મેં ક્રોધ સહ્યો ન જાય ૧૬
એવુ ઇંદ્રનું વાયક સુણી, પછે પ્રેર્યા તોખાર,
ત્યારે મેઘ મારુત અમરનર પૂઠે ચઢયા નિરધાર ૧૭
ત્યારે ધરા લાગી ક્પના, થયો નિર્જયકેરો પાત,
બહુ તારા ગ્રહગણ તૂટિ પડે, રવિકળા ગઇ સાક્ષાત ૧૮
એવા અપશુકન થાતા હતા જ્યારે સચર્યો સુરઇશ,
ત્યારે રથે ચઢિને આવિયો, રણમધ્યે લકાધીશ ૧૯
રાવણ કહે મેઘનાદને, સુત રહે આ ઠામ,
ઇદ્ર સાથે રણ વિષે હું કરીશ મહાસગ્રામ ૨૦
એવુ કહીને સહસ્રાક્ષ ઉપર, ધસ્યો લકાધીશ,
ત્યારે ધનુષ્ય ઇદ્રે કર ગ્રહ્યું, મન સમગ્ર આણી રીસ. ૨૧
દક્ષિણ દેશ લંકેશને તજી, સચર્યો સુરરાય,
રાક્ષસ સઘાતે યુદ્ધ કરે, તેને ક્રોધ અગ ન માય. ૨૨
શતજોજન ગયો તે મારતો, મન ભય ન આણ્યો લેશ,
દેવતાતણી સેના વિષે, કર્યો રાવણે પ્રવેશ ૨૩
દેવરાજ અતિ કોપે ચઢયો, પાડ્યા બાણ પ્રચડ,

રાક્ષસતણું દળ રણુ મધ્યે, કરતો હવો ગત ખડ ૨૪
દશરકધને વીંટયો સટી, અમરે મળી અવશ્યમેવ,
બાણુ આયુધ વૃષ્ટિથી ઢાકયો પછે તતખેવ ૨૫
નભ વિષે બહુ અગ્નથી, સુત કશ્યપ પ્રગટે જેમ,
દેવતાતણી સેના વિષે, દશગ્રીવ પ્રગટ્યો તેમ ૨૬
પણુ રાવણે બહુ બાણુ મુકયા, મહાદારણુ હોય,
તેણે અમર આકળા થયા ઘણુ, રણુ રહી શક્યા નવ કોય ૨૭
ગજ અશ્વ રથ બહુ પડયા, દળ સર્વ નાઠું જાય,
પછે યુદ્ધ કરવા આવિયો, રાવણુ પ્રત્યે સુરરાય ૨૮
ત્યારે અમર સહુ રોળે મળ્યા, કરતા હવા સિંહનાદ,
તે મેઘનાદે સાભળ્યો રાવણુશત્રુકેરો સાદ ૨૯
મનમાય દુટે એમ લહ્યુ, મુજ તાત પામ્યો હાર,
પછે ઇંદ્ર સામો આવિયો, બળવત રાજકુમાર ૩૦
ઇંદ્ર ને મેઘનાદનું, મહાયુદ્ધ દારણુ હોય,
ઉભા દળમા સુભટ નર, વિસ્મય થયા સર્વકોય ૩૧

ઉથલો.

વિસ્મય થયા સર્વ મોહ જોધા, વળી યુદ્ધ માડયુ બહુ રે,
અગસ્ત્ય કહે રઘુનાથને, તે કથા વિસ્તારી કહું રે. ૩૨

કડવુ ૨૮ મું.

રાગ વેરાડી

અગસ્ત્ય ઋષિ વાણી એમ બોલ્યા, સાભળો રાઘવરાય,
મેઘનાદ ને ઇંદ્રતણુ રણુમા, યુદ્ધ દારણુ થાય. ૧
અન્યો અન્યે પછે બાણુ મૂકે, આણી ક્રોધ અપાર,
ગજ રથ અશ્વ પડયા રણુમધ્યે, વર્ત્યો હાહાકાર
ગદા સાગ ફરશી ભલ્લ તુબર, બીજા અસ્ત્ર અનત
એક એકને અતિ પ્રહાર કરે, તે ઊભા સુભટ બળવત
સુતરાવણે બાણુ મૂકયા, તેનો ન લહુ પાર,
વજ્રધર નાઠો રણુ તજીને, ગજે ચઢયો નિરધાર .

---

૨૬ સુતકશ્યપ-કશ્યપના પુત્ર—સૂર્ય

એક બાણ મૂકયુ સહસ્ત્રાક્ષે, કાળરૂપ જે હોય,
રાજપુત્રે તે તતક્ષણ છેદ્યુ, વિસ્મય થયા સર્વ કોય. ૫
મેઘનાદે મહાયુદ્ધજ માડ્યુ, શ ૧ થયો સુરરાય,
અધકાર પ્રગટચો મહાદારૂણ, મારૂત સબળો વાય ૬
રેણ સબળ ઉડે રણમધ્યે, દૃષ્ટે ન દેખે કોય,
જઇ મેઘનાદે ઇંદ્ર ગ્રહ્યો, જે શચીતણો પતિ સોય. ૭
તેણે સમે અમરે બહુ મૂકયા, રાવણ ઉપર બ ણ,
તવ વ્યાકુળ થયો લકાપતિ ને, પરવશ હુઆ પ્રાણ ૮
મેઘનાદ પિતા કને આવી, એમ બોલ્યો મુખ ત્યાય,
ઇંદ્ર ગ્રહ્યો સ્વામી મેં રણમા, હરખ ધરો મનમાય ૯
અમરમાત્ર એવુ સાભળી, રણથી શીઘ્ર પળાય,
પુત્ર સઘાતે અતિ આનદે, બોલ્યો રાવણરાય ૧૦
સુત તારા પ્રતાપથકી મારા મનની પો'ચી આશ,
સુર સર્વને જીત્યા રણમા, આણી મન ઉલ્લાસ ૧૧
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ વિષે, તુજસમો નર નહિ કોય,
ઇંદ્ર સઘાતે સર્વ કો આવ્યા, જ્યા લકાપુર હોય ૧૨
વિધાતાને મુખ્ય કરી સુર, ત્યા આવ્યા તતખેવ,
મેઘનાદ પ્રત્યે મુખ બ્રહ્મા, એમ બોલ્યા અવશ્યમેવ ૧૩
તારૂ પરાક્રમ સુણીને, મુજમન હરખ ન માય,
માગ્ય માગ્ય વર આપુ તુજને, હવે મૂકો મૂગે સુરરાય ૧૪
મેઘનાદ વળતો એમ બોલ્યો, અજને નામી શીશ,
અમર કરો જો મુજને સ્વામી, તો મુકુ સુરઇશ ૧૫
બ્રહ્મા કહે મૃત્યુ સૃષ્ટિ વિષે, કો અમર નહિ નર પ્રાણી,
તે માટે બીજો વર માગો, એ કારણ મન જાણી ૧૬
મેઘનાદ વળતો એમ બોલ્યો, સાભળો અશરણશરણ,
પૂરણ હોમ કર્યા પૂઠે સ્વામી, હું નવ પામુ મરણ ૧૭
અધવચ હોમ કરતા ઊઠુ તો પડજો મુજ દેહ,
કરૂણાસિંધુ કૃપા કરીને, મુજને વર આપો એહ ૧૮
બ્રહ્મા કહે તેં સુરપતિ જીત્યો, કરી મહાસગ્રામ,
આજથકી ત્રૈલોક વિષે, તારૂં ઇંદ્રજીત ધરૂં નામ ૧૯
મહાલજ્જા પામ્યો સુરનાયક, ઊભો હ્રદે દુ ખ આણી,

સુન્યપણુ ગ્રહી ઇંદ્ર રશો સારે, બ્રહ્મા બોલ્યા વાણી ૨૦
જયપરાજય સહુએ પામે, સાંભળ્ય તું સુરરાય,
આજ દુ:ખ પામ્યો તું જ્યુમાં, તે કહું સર્વ ઉપાય ૨૧
મેં દેવ દૈત્ય રાક્ષસ નિરખ્યા, સર્વ વિષે દૃષ્ટિ સરખી,
ઓણુ અધિક નહિ દેહ કોને, જોને સુરપતિ નિરખી ૨૨
નાર એક નિરમી મેં અહલ્યા, અતિસુંદર તન સાર,
એ અબળા થાપણુ મેં મૂકી, ગૌતમને ગૃહદ્વાર ૨૩
અહલ્યાતણુ પાલણુ કરે ગૌતમ, મોહ નવ પામ્યુ મન;
એક સહસ્ત્ર વર્ષ એમ વહી ગયા, તેને રહેતા ઋષિભુવન. ૨૪
સુરનર મોહ પામ્યા મનમધ્યે, અહલ્યા રૂપ અપાર,
એ કન્યાને જે કો વરશે, ધન્ય તેનો અવતાર ૨૫
મહાધૈર્ય ગૌતમનું દેખી, હુ સુખ પામ્યો એવ,
અહલ્યા ગૌતમને આપી, પ્રેમ ધરી અવશ્યમેવ ૨૬
અહલ્યા વિષે આસક્ત થયો તું, પામ્યો મોહ અપાર,
ગૌતમકેરૂં રૂપ ધરી તુ, તેશુ ચાલ્યો વ્યભિચાર ૨૭
તે કારણુ જાણીને મુનિવર, મહાકષ્ટ પામ્યા આપ,
વૃષણુ રહિત ઇંદ્ર તું થાય, એમ દીધો મુખ શાપ ૨૮
કો એક સમે શત્રુવશ પાપી, કષ્ટ પામજે મન;
તે શાપથકી તું મહાદુ:ખ પામ્યો, રણુમાં સુરરાજન ૨૯
(પછે) ક્રોધ ધરી ગૌતમ મુખ બોલ્યા, મુજને તેં ન લહો નાર,
તો વિરૂપ થઇ અગાતટ રહેજે, રજની દિવસ મોઝાર. ૩૦
તારૂં રૂપ સકળ સ્ત્રી વિષે, જાઓ સહી તતખેવ,
એવો શાપ દીધો ઋષિનાયક ક્રોધ ધરી અવશ્યમેવ. ૩૧
વળતી અહલ્યા એણીપેર બોલી, પતિને લાગી પાય,
તમરૂપ ધરી એ પાપી આવ્યો, તો શુ લહું ઋષિરાય! ૩૨
મુજઇચ્છાએ નથી આચરી, અન્યાય એક લગાર,
તો મુજને મુનિવર! કાં શાપી, કયમ હશે ઉદ્ધાર. ૩૩
નિજપત્નીના વચન સુણી, ઋષિ એવી બોલ્યા વાણુ,
ઇક્ષ્વાકુ કુળે પ્રગટ થશે, શ્રીરાઘવ ચતુરસુજાણ ૩૪
વિશ્વામિત્રના યજ્ઞને વિષે, પધારશે રઘુવીર,
કૌશિકશુ શ્રીરામ આવશે, ગંગાકેરી તીર. ૩૫

શ્રીરામચરણનું દરશન કરતાં, તારો હશે ઉદ્ધાર;
દિવ્ય દેહ તું ત્યારે પામીશ, હેવામાત્ર મોઝાર. ૩૬
ગૌતમકેરા શાપથકી તું, દુઃખ પામ્યો રાજન;
વિષ્ણુયજ્ઞ કરો સુરનાયક, આનદ આણી મન. ૩૭
પછે બ્રહ્મા ઇંદ્ર સકળ સુરનાયક, સ્વસ્થાનક તે જાય;
વિષ્ણુયજ્ઞ કીધો સહસ્રાક્ષે, આનદ અગ ન માય ૩૮
અગસ્ત્ય કહે અહલ્યા ઉદ્ધારવા, તમે ધર્યો અવતાર;
ઇંદ્રજિતના પરાક્રમકેરો, સર્વ કહ્યો વિસ્તાર. ૩૯
જેણે સકળ અસુર રણ જીત્યા, કરી મહાસંગ્રામ:
તે પાપી લક્ષ્મણે માર્યો, આણી ધીર મન અભિરામ. ૪૦
એવાં વચન કહ્યાં ઋષિજીએ, આણી મન ઉલ્લાસ;
રઘુનદન રળિયાત થયા, કહે કુવર હરિનો દાસ. ૪૧

કડવું ૨૯ મું.

રાગ ગોડી.

અગસ્ત્ય વાણી ઉચ્ચરે, રઘુનદન તે શ્રવણે ધરે;
મેઘનાદનું પરાક્રમ બહુ, એ કથા સભળાવી સહુ. ૧
રાજ્ય કરે રાવણ નિરધાર, સુરિનર સર્વ મનાવ્યા હાર;
એક સમે શ્રીનારદ દેવ, લકા વિષે આવ્યા અવશ્યમેવ. ૨
દશાનન અતિ હરખ્યો મન, પૂજા કરી આપ્યુ આસન;
અતિ આનદ હૃદયમા ધરી, તવ નારદે વાણી ઉચ્ચરી ૩
ધન્ય પરાક્રમ રાવણ તુજતણું, સુણતા સુખ પામ્યો હું ઘણું;
ત્રણ ભુવનમા જે રાજા હોય, યુદ્ધ કરી રણ જીત્યા સોય ૪
તુજસમો નહિ કો બળવત, અનેક જોધનો આણ્યો અંત;
નારદતણાં વાયક સાભળી, લકાપતિ મુખ બોલ્યો વળી. ૫
કરે હેત બ્રહ્મા મને ઘણું, તેથી હેત સ્વામી તમતણુ;
ભુવન ત્રણમા જાવાતણી, સ્વામી તમને તે ગતિ ઘણી. ૬
જેતુ સાભળી આવ્યા સહી, તે મુજને દેખાડો કહી;

---

૩. અતિ આનદ હૃદયમાં ધરી-(પૂજા કરી).

નારદ કહે સુણ્ય રાવણરાય હુ તુજને કહું એક ઉપાય ૭
ટોળે મળ્યા સુર કોટિ તેત્રીશ તે ગયા જ્યા છે જગદીશ,
રાખ્ય શરણ શ્રીવૈકુંઠરાય, રાવણ આગળ નહિ રહેવાય ૮
અમો સઘળા દુખ પામ્યા આજ, સાહ્ય કરો હવે શ્રીમહારાજ,
એવા વાયક હૃદયામા ધરી, શ્રીહરિએ વાણી ઉચ્ચરી ૯
કા દેવો દુખ પામો ઘણુ મેં હણવુ તન રાવણતણુ,
શોક સર્વ મનથી પરહરી, જાઓ આશ્રમ સહુ વેગે કરી ૧૦
તે માટે સુણ્ય રાવણરાય, હુ તુજને કહુ એક ઉપાય,
જો જીતે તું શ્રી જગદીશ, તો નિર્ભય થાયે લંકાધીશ ૧૧
પશ્ચિમ સમુદ્ર વિષે અવશ્યમેવ, મળશે તને દેવાધિદેવ,
એવુ કહી નારદઋષિ જાય કોપે ચઢ્યો અતિ રાવણરાય ૧૨
ગજ રથ હયદળ સંપ્રદ કરી, ગજ બેઠો સહીલંકેશ્વરી,
ખટમત્રી રાવણના જેહ સેન સહિત પૂઠે આવે તેહ ૧૩
વાજે પચ શબ્દ નિરધાર, ચાલ્યુ સૈન તેનો નહિ પાર,
પશ્ચિમ સમુદ્ર વિષે અતિઘણુ આવ્યુ દળ પછી રાવણતણુ ૧૪
બેટ વિષે પ્રભુ દીઠા સહી, જેની શોભા નવ જાયે કહી
અનલ કાંતિ દેહકેરી હોય જોતા જમણ ન આવે કોય ૧૫
તારા વચ્ચે જેમ શોભે ચદ્ર, અથવા અમરમધ્યે જેમ ઇંદ્ર,
પશુ સર્વમાહે જેમ સિંહ કહેવાય પક્ષી વિષે જેમ તાર્ક્ષરાય.૧૬
સરિતામા સહી ગંગામાત, વૃક્ષ વિષે જેવો પારિજાત,
ઉચ્ચૈશ્રવા જેમ હયમા હોય, કુંજરમા ઐરાવત સોય ૧૭
ભુજંગમા જ્યમ શેષ ઉદાર, પુરૂષમધ્યે તેમ જગદાધાર,
વિષ્ણુ સમિપે જઇ અવસ્યમેવ, લંકપતિ બોલ્યો તતખેવ ૧૮
અગસ્ત્યઋષિ કહે સુણો રાઘવરાય, તેનો તુજને કહું ઉપાય ૧૯

---

૧૫ અનલ કાંતિ—અગ્નિ સરખી કાંતિ જમણ—જોડું અર્થાત્ જેને જોતા તેની બરોબરીનો કોઈ બીજો ઠેકાણે મળે નહિ જમણ ઠેકાણે 'જનમ' પાઠ છે પ્ર ૪

કડવું ૩૦ મું.

રાગ મારૂ

અગસ્ત્ય ક્હે રાવણ એમ બોલ્યો, સાંભળો કહું શ્રીરામ,
કોણ છે તું સુભટ પરાક્રમા, આપ મને સગ્રામ ૧
દુષ્ટતણા એવા વાયક સાભળી, બોલ્યા દેવ મોરારી;
મુજથી યુદ્ધ કરવા ઇચ્છે છે, તુ પાપી જાઇશ હારી. ૨
સાગ એક મકી મહાદુષ્ટે, પટ્ટીશ ને ત્રિશળ;
શ્રીહરિને તેણે પ્રહાર કર્યો, તે અનરથકેરૂ મૂળ. ૩
રાવણનુ પરાક્રમ દેખીને, કોપ્યા શ્રીગોપાળ;
લકાભૂપને પાણે ગ્રહીને, પ્રભુ ચાલ્યા પાતાળ. ૪
પછે કાલાવાલા કરવા લાગ્યો, તવ હરખ્યા જગદીશ;
દયા કરીને મૂકયો પાપી, તવ નાઠો રાક્ષસધીશ. ૫
ભૂમિ વિષે રાવણે આવીને, મત્રી તેડયા તત્કાળ,
મુજશુ યુદ્ધ કરીને દારૂણ, પુરૂષ ગયો પાતાળ ૬
આપણે અહીંથી એમ કરો, પાતાળ વિષે હવે જાવુ;
તે માટે સુભટ હવે, વેગ્રે સાવધાન થાવુ ૭
ભૂપતણા એવા વાયક સાભળી, તવ હરખ્યા બહુ જોધ;
પાતાળમા રાવણ સઘાતે, ચાલ્યા આણી ક્રોધ. ૮
પૂઠેથી સૌ સેના સાચરી, અગ્રે લકાભૂપ;
ત્રણ કોટિ રાવણે દીઠા, સર્વે ચતુર્ભુજ રૂપ. ૯
શીશ મુકુટ કર્ણે શુભ કુડળ, એકાવળ ઉર જાણુ,
શખ ચક્ર ગદા પદ્મ, સહુને કરે નિરવાણુ ૧૦
એક પુરૂષ તે મધ્યે બેઠો, મહાતેજોમય સાર,
તે જોઇને લંકાપતિ ચાલ્યો, ગેન રહ્યુ સર્વ બહાર. ૧૧
પુરૂષ દીઠો દશસ્કધે, નિદ્રાવશ તે હોય,
પાસે અબળા વાયુ કરે, તેને રૂપે મળે નહિ કોય. ૧૨
જગમોહિની દષ્ટે પડી ત્યારે, કામ પ્રગટયો અગે,
તેને ગ્રહવા દુષ્ટ દશાનન, તત્ક્ષણ આવ્યો સગે ૧૩
ચક્ષુ ઉઘાડી રાવણ સામુ, જોયું જગદાધાર;

---

૫ ધીસ–અધીશ. ૯ ત્રણ–'પણ' પ્ર. ૩ જી. ૧૦ કરે–હાથમા.

વિષ્ણુનશે તેજે કરી પાપી, ભૂમિ પડ્યો તેણીવાર. ૧૪
એક મુહૂર્ત લગે રહી મૂર્છા, રાવણકેરે તન,
સાવધાન થઈ હરિ પ્રતે, બોલ્યો મુખ વચન. ૧૫
તુજ સામુ જોતા હું પડિયો, મહાદુઃખ પામ્યો મન,
તે માટે મને શીઘ્ર થઈ કહે, કવણ રૂપ તુજ તન ૧૬
લંકભૂપનું વાયક સુણી, મુખ બોલ્યા શ્રીઅવિનાશ,
પૂછ્યાનો તારે અર્થ કશો છે', આણી મન ઉલ્લાસ ૧૭
હું તુજથી કંઈ ભય નવ પામું, માને સાચી વાત,
મેઘપ સમે રણમધ્યે પાપી, મેં કરવો તુજને પાત. ૧૮
પણ બ્રહ્માના વર માટે તુજને, મૂકુછુ અવસ્યમેવ,
એવું સુણી પ્રભુ પ્રતે રાવણ, એમ બોલ્યો તતખેવ ૧૯
ધાતાએ મુજને વર આપી, નિરભે કીધો સોય,
તે અજનું વાયક મિથ્યા, નર કરી શકે નવ કોય ૨૦
મને ચૌદચોકડી નિરભે કીધો, ધાતાએ હિત વાણી,
એવું સુણી રાવણ સધાતે, શ્રીહરિ બોલ્યા વાણી. ૨૧
વૃથા થશે વાયક બ્રહ્માનું, મેં મન એમ વિચાર્યું,
નહિતર પાપી યુદ્ધ કરી, તુજને હેનામાં સંહારૂં ૨૨
તે માટે મૂક્યો જીવતો, જા યાથી તું આજ,
ચૌદચોકડી લંકાકેરૂં, કરની નિશ્ચે જાઇ રાજ ૨૩
રાવણ કહે તારૂં તેજ સહી, ન શક્યો એક લગાર,
તો મુજ મૃત્યુ લખ્યુ તુજહાથે, એ જાણું નિરધાર. ૨૪
કો હીન પરાક્રમી મુજને જીતતા, પામત હું મન શોક;
હું તુજહાથે પડીશ રણમા, યશ હશે ત્રિલોક ૨૫
એવું સુણી શ્રીરાઘવ પૂછે, અગસ્ત્ય પ્રત્યે શિર નામી,
સમુદ્રમધ્યે નર દીઠો રાવણ, કવણ રૂપ તે સ્વામી ૨૬
ત્રણ કોટિ ચતુર્ભુજ દીઠા, તે સહી કેના રૂપ,
તે મધ્યે નર કોણ હતો, એમ પૂછે અયોધ્યા ભૂપ ૨૭
સુતો નર દીઠો દશકંધે, તેજતણો ભંડાર,
તે કોણ રૂપ કહો મુજને ઋષિજી, ધરયકી વિસ્તાર. ૨૮
અગસ્ત્યઋષિ વળતા એમ બોલ્યા, સુણો રાઘવ બળવંત,
દશગ્રીવ ગ્રહી પાતાળ ગયો, તે સ્વય કપિલ મહંત ૨૯

ત્રણ કોટિ ચતુર્ભુજ દીઠા, કપિલતણા કુમાર;
પોતે કપિલ તે મધ્યે બેઠા, રઘુનંદન અવિધાર. ૩૦
નિદ્રાવશ દીઠા દશઃકંધે તે, આદ્ય વિષ્ણુ કહેવાય;
ઊભી કમળા વાયુ કરે, તેની શોભા કહી નવ જાય ૩૧
તે સ્વામી તમો પ્રગટ થયા છો, ઉતારવા ભૂભાર,
દેવ સર્વના દુઃખ નિવાર્યા, દુષ્ટનો કર્યો સંહાર. ૩૨
અગસ્ત્ય કહે ઇંદ્રજિત ને રાવણ, અતુલ પરાક્રમી હોય;
પણ મારૂતસુત સરખો રઘુનંદન, મહીતળમા નવ કોય. ૩૩
એકી ફાળે સમુદ્ર ઉલ્લંઘી, લંકા ગયો તતકાળ;
પછે રાવણ કુંભકરણના ભુવન, જોયા વિવિધ પ્રકાર. ૩૪
પછે અશોક વન આવી સીતાનો, શોક સર્વ શમાવ્યો;
ઉદ્યાન વન ભાગી રાવણને, મહાક્રોધ ઉપજાવ્યો ૩૫
જંબુમાલિ હણ્યો રણમધ્યે, પ્રધાનના સુત સાત;
વળતી લંકાને પ્રજાળી, કીધો મહાઉતપાત ૩૬
સીતાની આજ્ઞા ગ્રહી આવ્યો, કહ્યો તમને વિસ્તાર;
પવનપુત્રના પરાક્રમકેરો, કે'તા ન આવે પાર ૩૭
અગસ્ત્યતણા એવા વાયંક સાંભળી, બોલ્યા વિશ્વના બાપ;
સીતાને હુ પામ્યો એ તો, હનુમતનો પ્રતાપ. ૩૮
શીલ ક્ષમા પરાક્રમ સુબુદ્ધિ, બ્રહ્મચર્ય કહેવાય,
પવનપુત્રને અંગે સદા, એ માનો ઋષિરાય ૩૯
વાળી સંઘાતે સુગ્રીવને જો, વેર ન હોત મુનિજન;
તો સ્વામી સીતારૂપી હુ કેમ પામત રતન ૪૦
કપિશાર્દૂલ સા'ય થયો તો, રાક્ષસકુળ સંહાર્યું,
સુગ્રીવ ને હનુમતતણા ગુણ, કેથી પેરે વીસારૂં. ૪૧
વાળી સંઘાતે સુગ્રીવને જ્યારે, વેર પડ્યુ નિરધાર;
વાયુસુતે સુગ્રીવતણુ પક્ષ, શે ન કર્યું લગાર ? ૪૨
તે માટે હું આશ્ચર્ય પામ્યો, ઋષિજી કહો મને સોય;
પવનપુત્રનું પરાક્રમ સુણતા, હરખ ઘણો મન હોય ૪૩

ઉથલો.

હરખ ઘણો મન હોય સ્વામી, સાંભળવા ઇચ્છુ હૃદે રે;
શ્રીરામજનકુંવર કહે, પછે અગસ્ત્યઋષિ વળતા વદે રે. ૪૪

---

૪૧. કપિશાર્દૂલ-વાનરોમાં વાઘ જેવો

કડવું ૩૧ મું.

રાગ કેદારો ગોડી.

અગસ્ત્યઋષિ એમ ઊચરે, સાંભળો રાઘવરાય;
હનુમતના પરાક્રમતણો, હું કહું સર્વ ઉપાય. ૧
સુમેરૂ પર્વત વિષે, કેસરી કપિવર હોય;
તેને અંજની ઘેર ભાર્યા, સત્ય માનજો સર્વ કોય. ૨
અજનીએ સુત પ્રસવ્યો, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
ઈંદ્રથી અધિકો પરાક્રમી, બળવંત અંગ ઉદાર. ૩
પછે પ્રાતઃકાળ હવો સહી, અંજની ગઈ વન ખેવ;
સુત વાયુની દૃષ્ટે પડયો, પ્રગટયો દિનકર દેવ. ૪
જાણ્યું રક્ત ફળ એ ભક્ષ કરૂં, એવું વિમાસ્યું બળવંત;
સુતકસ્યપ સામો ઉત્પત્યો, જે પરાક્રમી હનુમંત. ૫
નિજ તાત સાહ્ય હતો તદા, અતિ પવન શીતળ વાય;
સ્તભન કરી હનુમંતને, એમ ગગનમારગ પળાય. ૬
શીતળ પવનથી સૂર્યનો, પરિતાપ અંગ ન હોય;
જઈ રથ ગ્રહ્યો ભાસ્કરતણો, સુર થયાં વિસ્મય સોય. ૭
શ્રીસૂર્યે મનમાં વિમાસ્યું, રામ કાર્ય કરશે એહ;
તે માટે નવ બાળવો, હનુમતકેરો દેહ. ૮
તેણે સમે ત્યાં આવિયો, રાહુ ગ્રસવા દિનકર દેવ;
અંજનીસુતને દેખતાં, નાસી ગયો તતખેવ. ૯
જઈ રાહુ વદે એમ ઈદ્રશું, મન કરી ક્રોધ અપાર;
સૂર્યને ગ્રસવા આવિયો, કો અન્ય રાહુ નિરધાર. ૧૦
તમો રાહુ બીજો કર્યો, મુજ ભાગ લેવા કાજ;
એવું સાંભળી રાહુ પ્રત્યે, એમ ઊચર્યો સુરરાજ. ૧૧
હવે આવ આપણ ત્યાં જઈએ, જ્યાં કસ્યપનો સુત હોય;
હું કરીશ પ્રાજે તેહને, રાહુ છે બીજો કોય. ૧૨
એવું કહી ઐરાવતે ચડયો, વજ્ર ગ્રહ્યું નિજ પાણ;
આગળ કરી રાહુ દૈત્ય દેખી, આવિયો સુર નિરવાણ. ૧૩
રાહુ દૈત્ય દેખી આવતો, રઘુવીર તું અવધાર;

---

૪. સુતવાયુની–વાયુના સુતની–હનુમાનની.

રવિરથ તજીને રાહુ પ્રત્યે, ધસ્યો પવનકુમાર. ૧૪
ત્યારે નાશી ગયો વેગે કરી, સુરરાજ હતો જ્યાંય;
સુતવાયુ દેખી આવતો, ભય ઉપજ્યો મનમાંય. ૧૫
પછી વજ્ર ઇંદ્રે પાડવ્યું, મન ધરી ક્રોધ અપાર;
વામ ઉર વિષે હનુમંતને, સર્વથા કીધો પ્રહાર. ૧૬
તેને વ્યથા વાધી અતિઘણી, વ્યાકુળ થયો બળવંત;
સુમેરુ પર્વતને વિષે, પડતો હવો હનુમંત. ૧૭
તેણે સમે મારૂતને મન, સબળ પ્રગટયો ક્રોધ;
ત્રૈલોક્યમાંથી પવનનો, તતકાળ કીધો રોધ. ૧૮
પછી વાયુરોધ હવાયકી, સૌ આકુળવ્યાકુળ થાય;
સુરમુનિએ બ્રહ્માપ્રત્યે, કહ્યો સર્વ ઉપાય. ૧૯
સ્વામી પવનકેરા રોધથી, સૌ દુઃખ પામ્યા પર્મ;
ત્રૈલોક્યમાં સહી જાણજો, રહ્યો સઘળો ધર્મ. ૨૦
બ્રહ્મા વદે મારૂતવશ, બ્રહ્માંડ તો વળી હોય;
તમો પવનરોધ થયાયકી, દુઃખ પામશો સર્વ કોય. ૨૧
એવું કહી સુરમુનિશું પછે, બ્રહ્મા શીઘ્ર પળાય;
સુમેરુ પર્વત આવિયા, આનંદ અંગ ન માય. ૨૨
સુત સધાતે મારૂત જઇ, ચરણે લાગ્યો એવ;
ત્યારે બ્રહ્માએ હનુમતને, શિરપાણિ ધર્યો અવશ્યમેવ. ૨૩
તવ વ્યથા ટળી હનુમતની, શાતના પામ્યા સત્ય;
દેહકળા બળ વાધ્યું ઘણું, આનંદ પામ્યો અત્ય. ૨૪
ત્યારે દેખી પુત્ર પવનતણે, મન હવો હરખ અપાર;
વાયરો મળ્યો ત્રૈલોક્યને, થઇ રહ્યો જય જયકાર. ૨૫

ઉથલો.

થઇ રહ્યો જય જયકાર ભાઇઓ, તેમાં કઇ સંદે' નહિ રે;
જનકુવર કહે સુરપતિ પ્રત્યે, પછે બ્રહ્માએ વાણી કહી રે. ૨૬

કડવું ૩૨ મું.

રાગ વેરાડી.

અગસ્ત્ય કહે સાંભળ રઘુનાથ, સુરનર અતિ આનંદ્યો પ્રાય;

વાનરપતિ સુગ્રીવ અવસરમેવ, સભા મધ્યે બેઠા આવી તતખેવ,
અનેક દેશતણા ભૂપાળ, સભા વિષે આવ્યા તત્કાળ ૩૦
સભા વિષે પ્રભુ શોભે એમ, તારા મધ્યે નિશાપતિ જેમ,
દેવસભા મધ્યે શોભે ઈંદ્ર, તેમ શોભે રાઘવ નરેંદ્ર. ૩૧
રામચંદ્ર સુખ પામ્યા હદે, જનક પ્રત્યે વાણી એમ વદે,
દાસકુંવર કહે આનંદ ધરી, તે કથા કહીશું વિસ્તરી. ૩૨

કડવું ૩૩ મું.

રાગ આશાવરી

રઘુનંદન એમ ઉચરે, કાંઇ આનંદ મનમા આણી રે,
વાણી રે જનક પ્રત્યે એમ ઉચરે રે ૧

ઢાળ.

રાય જનક પ્રત્યે એમ ઉચરે, જે સ્વામી શ્રીમહારાજ;
રિદ્ધિ રત્ન લેઇ બહુ યાચકી, તમો જાઓ મિથિલા આજ. ૨
તમો પિતાકેરે સ્થાનકે છો, મુખ વદે શ્રીરામ,
મોકલુ ભરતને વળાવવા સ્વામી, સંચરો નિજ ધામ. ૩
રાય જનક એવું સાભળી, મન હવો હરખ અપાર,
જમાત્ર જાણી સમર્પ્યા, બહુ અશ્વ ગજ ભંડાર. ૪
પુત્રી સંઘાતે પ્રેમ આણી, મળ્યા તવ મહીપાળ;
રઘુવીરની આજ્ઞા ગ્રહી, રાય સંચર્યા તત્કાળ ૫
યુધાજિત્ કૈકેયીતણો, જે ભ્રાત બળિયો હોય,
તે સાથે રઘુપતિ ઉચર્યા, આનંદ આણી સોય. ૬
હેતવંત માતુલ હમારા, તમો સુભટ પરમ ઉદાર;
તમો કૃપા માટે દશાનન મેં, હણ્યો નર નિરધાર. ૭
ઘણા ઘણા દિવસ થયા તમો, આવિયા મળવા સોય,
હવે આજ વેગે સંચરો, નગર વિષે સર્વ કોય ૮
બહુ ધન આપ્યું રાયને, તેનો કહેતા પાર ન થાય,
પછે યુધાજિત્ વળતુ વદે, આનંદ અંગ નમાય ૯
હિતરૂપી તુજ વાયક સુણી, હું પામ્યો હરખ અપાર,

---

૩૧ નિશાપતિ-ચંદ્ર ૨ મિથિલા-મિથિલાપુરીમા.

તારી કૃપા માટે છે સહી, પૂરણ પદારથ ચાર ૧૦
ગજ અશ્વ ધન બહુ સમર્પ્યાં, શ્રીરામને અવસ્યમેવ;
પછે કૈકેયે રઘુનાથની, આજ્ઞા ગ્રહી તતખેવ. ૧૧
સ્વજન સહુકોને મળી, નૃપ શીઘ્ર માર્ગ પળાય,
પછે વેગાના લક્ષ્મણ ગયા, આનદ અગ ન માય. ૧૨
પછે પ્રતર્દન રાજા પ્રત્યે, એમ ઊચર્યા શ્રીરામ,
સહુ સેન સાથે શીઘ્ર થઇ, સ્વામી સચરો નિજ ગામ. ૧૩
જે વસ્તુ સહી તમને ગમે તે, ગ્રહો વેગે હાથ,
રક્ષા કરવા શત્રુઘ્ન સહી, આવશે તમ સાથ ૧૪
બહુ રત્ન આપાં રામની, આજ્ઞા ગ્રહી નિર્વાણ;
રાય સચર્યા વાણારશી, જે છે સ્વર્ગ સમાન. ૧૫
સહાય કરવા રામની, ભરતે વિચાર્યું સોય;
ત્રણસેં પૂર્વે તેડાવ્યા, નૃપ મહાબળિયા હોય ૧૬
એવું સાભળીને ભરતનાયક, સાવધાન સર્વકો થાય;
અકેક અક્ષૌહિણી સેનશુ તે, શીઘ્ર આવ્યા રાય ૧૭
તે દિવસથી પુર અયોધ્યામા, રહ્યા સહુ રાજન;
આજ્ઞાકારી શ્રીરામના, આનદ આણી મન. ૧૮
તે સાથે રાઘવ ઉચ્ચર્યા, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
નિજ નગર સહુ કો સચરો, મન ધરી હરખ અપાર. ૧૯
મેં હણ્યો રાવણ રણ વિષે, કરુણા તમારી સોય;
તમવાટ સહુ જોતા હશે, નિજ સ્વજન સુત સર્વ કોય ૨૦
આજ્ઞા માગી રામની, નૃપ ભુવન પોતા થાય;
ગજરથ અશ્વ મણિ મોકલ્યા, તેની સખ્યા કહી નવ જાય ૨૧
સુગ્રીવ પ્રત્યે એમ વદે, રઘુવીર ચતુરસુજાણ;
કપિ સર્વ સાથે કિષ્કિધા તે, જાયે સહી નિરવાણ ૨૨
અગદ કપિ હનુમતને, પછે બેસાર્યા ઉચ્છગ,
વસ્ત્રભૂષણ રામજીએ, ધરાવ્યા તેને અગ. ૨૩
વૈદૂર્યમણિનો હાર આપ્યો, પવનસુતને એવ;
સુગ્રીવ સંઘાતે ઊચર્યા, જે સ્વામિ દેવાધિદેવ. ૨૪
અગદને તુ આપજે, યુવરાજનો અધિકાર;
મુખ્ય મત્રી કરજે પવનસુતને, ધરી પ્રેમ અપાર. ૨૫

નલ નીલ જામવંત તેને, કેસરી જે હોય,
સમાતિ સુષેણુ પનસ, રાઘવ તેડાવ્યા સહુ કોય ૨૬
પ્રજંઘ કુમુદ બલીમુખ, દુર્ધર્ષ દધિમુખ જેહ,
દરીમુખ ગવાક્ષ ગજ ગંધમાદન, તેડાવ્યા સહુ તેહ ૨૭
વળી ધૂમ્રાક્ષ દ્વિવિદ પ્લવગ, તારાધિપ ને તાર,
ઋષભ શરભ કપિ ઇંદ્રજાનુને, તેડાવ્યા નિરધાર. ૨૮
સહુ કપિદળને વસ્ત્રભૂષણ, આપ્યા વિશ્વાવ્યાપ,
મેં હણ્યો રાવણુ રણુ વિષે, તે તમારો પ્રતાપ. ૨૯
પ્લવગ એવું સાભળી, રામને લાગ્યા પાય,
ત્યારે પવનસુત એમ ઉચર્યો, આનંદ અંગ ન માય. ૩૦
હનુમંત કહે વર આપિયે, રઘુવીર ચતુરસુજાણુ,
જ્યા લગે તમગુણુ ભૂ વિષે, ત્યા લગે રહે મમ પ્રાણુ. ૩૧
શ્રીરામ કહે સુતપવન સુણ્ય મેં, આપિયુ વરદાન;
પૃથ્વી વિષે મુજ કીર્તિ હોય, ત્યા લગે તું હનુમાન ૩૨
પછે વિભીષણુશુ એમ વદે, રઘુવીર દીનદયાળ,
સહુ સુભટ સાથે સંચરો, લંકા વિષે તતકાળ. ૩૩
પ્રજા પ્રેમે પાળજો, ચાલજો મારગ સુધર્મ;
સત્ધર્મથી પામિયે, નવ પરભવે કો કર્મ ૩૪
પછે વિભીષણુ ચાપ્યો હદે, આનંદ આણી મન,
સંભારજો કો દિવસ મુજને, વદે રામ વચન ૩૫
પછે વસ્ત્રભૂષણુ વિભીષણુને, આપિયા શ્રીરામ,
મળી રાક્ષસ યોધ અનંતની, પૂરણુ કરી ચિત્તે હામ. ૩૬
શ્રીરામ કહે સુગ્રીવ વિભીષણુ, પ્રાણુવલ્લભ હોય,
એકએકની માયા સહી, તે તજી ન શકે કોય ૩૭
આજ્ઞા ગ્રહી સહુ સંચર્યા, નિજ નયણે આવ્યા નીર,
પછે વળાવિયા સહુ સાથને, ભુવન ગયા રઘુવીર. ૩૮

ઉથલો

ભુવન ગયા રઘુવીર ભાઇ, તેમા કંઇ સદેહ નહિ રે,
જનકુંવર કહે શ્રીરામશુ, વિમાન તવ બોલ્યુ સહિ રે ૩૯

---

૨૯. વિશ્વાવ્યાપ–જગતમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેલા –'વિશ્વાવ્યાપ' પ્ર. ૧–૩

કડવું ૩૪ મું.

રાગ કેદારો

વિમાન ગગનાંતર રહી, શ્રીરામ પ્રત્યે વાણી કહી,
સ્થિર થઇ રઘુનંદન, શ્રવણે ધરો રે ૧

ઢાળ

રઘુનંદન શ્રવણે ધરો, વિમાન વદે તેણી વાર,
કુબેરતણું પ્રેર્યું હું આવ્યું, સાંભળ્ય જગદાધાર ૨
ધનદ કહે લંકામાં તુજને, છત્યું શ્રીરઘુનાથે,
રાવણ દુષ્ટ હણ્યો રણમધ્યે, બળિયા રાક્ષસ સાથે ૩
તે માટે હું પ્રસન્ન થયો છું આણે મન વિશ્વાસ,
ઇહાંથકી તું શીઘ્રે જઇ રહે, રામચંદ્રની પાસ ૪
જે કાર્ય તુજને દે રઘુપતિ તે કરજે અવશ્યમેવ,
તે માટે હું શીઘ્ર થઇને ઇહાં આવ્યું તતખેવ ૫
કહો તો સ્વામી રહું ગગનમાં, થઈને અંતરધાન,
સંભારતાં પહેલું હું આવીશ, સાંભળો શ્રીભગવાન ૬
રામ કહે તું રહે આકાશે, વધાવ્યું રે વિમાન,
પશ્ચિમ દિશ ઉપર તે ચાલ્યું થઇને અંતરધાન ૭
તેણે સમે એમ ભરત વદે, રઘુનાથ પ્રત્યે શિર નામી,
ધર્મરાજ્ય તમારૂં દેખી, આશ્ચર્ય પામ્યો સ્વામી ૮
પ્રસન વિરે કો નથી પામતી વનિતા કષ્ટ લગાર,
જન્મ જરા અઘ ભય દુ ખવર્જિત, પુરમાં સહુ નિરધાર ૯
સકળ રસ આપે વસુધા, દ્વિજ પાળે ષટ્કર્મ,
ક્ષત્રી વૈશ્ય ને શૂદ્ર સહિત રે, તજે નહિ કુળધર્મ ૧૦
સદાકાળ વનસ્પતિ ફળી, બહુ માગ્યા વરસે મેહ,
દારિદ્ર શોક ચિંતા નહિ કોઇને, વ્યાધિ વર્જિત દેહ ૧૧
ભરતતણું એવું વાયક સાંભળી, હરખ્યા રાઘવરાય,
પ્રજા સહુને જુગતે પાળે, આનંદ અંગ ન માય ૧૨

---

૮ અઘ–પાપ ૧૦ ષટ્કર્મ–સ્નાન, સંધ્યા, જપ, હોમ, વૈશ્વદેવ, ?
વપૂજન, એવા છ કર્મ

નલ નીલ જામ્બવંત તેને, કેસરી જે હોય,
સંપાતિ સુષેણ પનસ, શતમગ તેડાવ્યા સહુ કોય ૨૬
પ્રજંઘ કુમુદ બલીમુખ, દુર્ધર્ષ દધિમુખ જેહ,
દરીમુખ ગવાક્ષ ગજ ગંધમાદન, તેડાવ્યા સહુ તેહ ૨૭
વળી ધૂમ્રાક્ષ દ્વિવિદ પ્લવંગ, તારાધિપ ને તાર,
ઋષભ શરભ કપિ ઇદ્રજાનુને, તેડાવ્યા નિરધાર. ૨૮
સહુ કપિવીરને વસ્ત્રભૂષણ, આપ્યા વિશ્વાવ્યાપ,
મેં હણ્યો રાવણ રણ વિષે, તે તમારો પ્રતાપ ૨૯
પ્લવંગ એવું સાંભળી, રામને લાગ્યા પાય,
ત્યારે પવનસુત એમ ઉચર્યો, આનંદ અંગ ન માય ૩૦
હનુમંત કહે વર આપિયે, રઘુવીર ચતુરસુજાણ,
જ્યાં લગે તમગુણ ભૂ વિષે, ત્યાં લગે રહે મમ પ્રાણ ૩૧
શ્રીરામ કહે સુતપવન સુણ્ય મેં, આપિયું વરદાન,
પૃથ્વી વિષે મુજ કીર્તિ હોય, ત્યાં લગે તું હનુમાન ૩૨
પછે વિભીષણશું એમ વદે, રઘુવીર દીનદયાળ,
સહુ સુભટ સાથે સંચરો, લંકા વિષે તતકાળ. ૩૩
પ્રજા પ્રેમે પાળજે, ચાલજે મારગ સુધર્મ,
સતધર્મથી પામિયે, નવ પરભવે કો કર્મ ૩૪
પછે વિભીષણ ચાપ્યો હદે, આનંદ આણી મન,
સંભારજે કો દિવસ મુજને, વદે રામ વચન ૩૫
પછે વસ્ત્રભૂષણ વિભીષણને, આપિયા શ્રીરામ,
મળી રાક્ષસ યોધ અનંતની, પૂરણ કરી ચિત્તે હામ ૩૬
શ્રીરામ કહે સુગ્રીવ વિભીષણ, પ્રાણવલ્લભ હોય,
એકએકની માયા સદી, તે તજી ન શકે કોય ૩૭
આજ્ઞા ગ્રહી સહુ સંચર્યો, નિજ નયણે આવ્યાં નીર,
પછે વળાવિયા સહુ સાથને, ભુવન ગયા રઘુવીર. ૩૮

ઉથલો

ભુવન ગયા રઘુવીર ભાઇ, તેમાં કંઇ સંદેહ નહિ રે.
જનકુંવર કહે શ્રીરામશું, વિમાન તન બોલ્યું સહિ રે ૩૯

---

૨૯. વિશ્વાવ્યાપ-જગતમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેલા –'વિશ્વાવ્યાપ' પ્ર. ૧–૩

કડવું ૩૪ મું.

રાગ કેદારો

વિમાન ગગનાંતર રહી, શ્રીરામ પ્રત્યે વાણી કહી,
સ્થિર થઇ રઘુનંદન, શ્રવણે ધરો રે. ૧

ઢાળ

રઘુનંદન શ્રવણે ધરો, વિમાન વદે તેણી વાર;
કુબેરતણું પ્રેર્યું હું આવ્યું, સાંભળ્ય જગદાધાર ૨
ધનદ કહે લંકામાં તુજને, છત્યું શ્રીરઘુનાથે,
રાવણ દુષ્ટ હણ્યો રણમધ્યે, બળિયા રાક્ષસ સાથે ૩
તે માટે હું પ્રસન્ન થયો છું આણી મન વિશ્વાસ;
ત્યાંથકી તું શીઘ્રે જઇ રહે, રામચંદ્રની પાસ ૪
જે કાર્ય તુજને દે રઘુપતિ, તે કરજે અવશ્યમેવ,
તે માટે હું શીઘ્ર થઇને, ત્યાં આવ્યું તતખેવ ૫
કહો તો સ્વામી રહું ગગનમાં, થઇને અંતરધાન,
સંભારતાં પહેલું હું આવીશ, સાંભળો શ્રીભગવાન ૬
રામ કહે તું રહે આકાશે, વધાવ્યું રે વિમાન,
પશ્ચિમ દિશ ઉપર તે ચાલ્યું, થઇને અંતરધાન ૭
તેણે સમે એમ ભરત વદે, રઘુનાથ પ્રત્યે શિર નામી,
ધર્મરાજ્ય તમારૂં દેખી, આશ્ચર્ય પામ્યો સ્વામી ૮
પ્રસવ વિષે પીડા નથી પામતી, વનિતા કષ્ટ લગાર,
જન્મ જરા અઘ ભય દુઃખવર્જિત, પુરમાં સહુ નિરધાર ૯
સકળ રસ આપે વસુધા, દ્વિજ પાળે ષટકર્મ,
ક્ષત્રી વૈશ્ય ને શૂદ્ર સહિત રે, તજે નહિ કુળધર્મ. ૧૦
સદાકાળ વનસ્પતિ ફળી, બહુ માગ્યા વરસે મેહ,
દારિદ્ર્ય શોક ચિંતા નહિ કોઇને, વ્યાધિ વર્જિત દેહ. ૧૧
ભરતતણું એવું વાચક સાંભળી, હરખ્યા રાઘવરાય,
પ્રજા સહુને જુગતે પાળે, આનંદ અંગ ન માય ૧૨

---

૯ અઘ-પાપ ૧૦ ષટ્કર્મ-સ્નાન, સંધ્યા, જપ, હોમ, વૈશ્વદેવ, દેવપૂજન, એવા ૭ કર્મ

અશોક વન વાડી એક ઉત્તમ, ત્યા આ'વા રઘુનાથ;
ક્રીડા કરવા શીઘ્ર સચર્યાં, જનકસુતાની સાથ. ૧૩
તે ઉદ્યાનતણી જે શોભા, કહેતા ન આવે પાર;
સદાફળ ત્યાં ફળી રહી રે, વનસ્પતિ ભાર અઢાર. ૧૪
ત્યા સરોવરજળ પૂરણ નિર્મળ, કમળ સખ્યા નવ થાય,
હસ સારમ કરબરી કારડવ, કરે તે જળક્રીડાય. ૧૫
મદ્યપાન કરે શ્રીરાઘવ, જનકસુતાને પાય;
ક્રીડા કરે બહુ જનમનગમતી, આન' અગ ન માય ૧૬
એણી પેરે રાજ્ય કરે શ્રીરાઘવ, સુખ પામ્યા મનભાય;
વર્ષ નવ સહસ્ર ને દશ ઉપર, પૂરણ હવા ત્યાય. ૧૭
પ્રથમ પહોર કુળધર્મ સાચવે, બીજે ગજ્યનાં કાજ;
ક્રીડા હાસ્ય વિનોદ કરે, મધ્યાન્હ પછી મહારાજ. ૧૮
રામાતેજ સીતાએ ધર્યું, અતિ હર્ષ હૃદેમા આણી,
ગર્ભપ્રતિષ્ઠા કરી વસિષ્ઠે, રામ પ્રત્યે કહી વાણી ૧૯
ગર્ભપરીક્ષા જોવા કારણ, પ્રેમદાને પૂછિયે,
પ્રેમ ધરીને જે કઇ માગે, તે સીતાને દીજિયે ૨૦
રામ કહે સુણ્ય જનકનંદિની, દુખના દિન સહુ વામ્યા;
સીતા સત્ય કરી મન જાણો, સુખ પૂરણ તે પામ્યા. ૨૧
માગ્ય જાનકી આપુ તુજને, બોલ્યા મુખ શ્રીરામ;
ઇચ્છા કશી મન છે તાહરે, પૂરણ કરૂ ચિત્ત હામ. ૨૨
સીતાજી વળતાં એમ બોલ્યા, લાગી પ્રભુને પાય,
ઋષિતણો આશ્રમ જોવા સ્વામી, ઇચ્છા મુજને થાય. ૨૩
કરવા ભક્તિ ઋષિપત્નીકેરી, કોડ ઘણો મને સ્વામી,
એ વર મુજને માગ્યો આપો, વચન કહું શિર નામી. ૨૪
રામચદ્ર કહે એ તને આપુ, સીતા નિશ્ચે જાણ,
બીજી પળ વિષે પછે વેગે, આવ્યા સારગપાણ ૨૫
ત્યા મત્રી બેઠા મહાબળિયા, પ્રભુજીને કરે પ્રણામ;
તેણેસમે વારતા કરતા આવિયો, ભદ્ર જેનું નામ ૨૬
કરી પ્રણામ રહ્યો તે ઊભો, પૂછે રાઘવરાય,

---

૧૪. ઉદ્યાન—વાડી ૧૫. કરબરી—એક જાતનું પક્ષી કારડવ—એક જાતનું પક્ષી

જેવુ સાભળીી તુ આવ્યો, તે કહેજે સત્ય ઉપાય ૨૭
એવુ સુણીને ભદ્ર વદે, રઘુનાથ પ્રત્યે શિરનામી,
નગર વિષે મેં જેવુ સાભળ્યુ, તે સભળાવુ સ્વામી ૨૮
લોક સર્વે પુરના જે વાશી, પરસ્પરે રહી બોલે,
ધર્મરાજ્ય શ્રીરાઘવ કેરૂ, અન્ય ભૂપ નહિ તોલે. ૨૯
કોઇ કહે પ્રજાને પ્રેમે, રામચદ્ર સહી પાળે;
એકએક કહે રઘુવીર વિના, હરી સીતા કોણુ વાળે ૩૦
એકએક કહે એણે સાગર બાધ્યો, સ્વામી શ્રીજગદીશ,
રામ વિના રાવણુના રણુમા, કોણુ છેદે શીશ ૩૧
વળતા રામ કહે સુણ્ય ભદ્ર, સત્ય વાચક કહુ તુજને,
રખે અસત્ય વાચક તું બોલે, કહે સત્યારથ મુજને ૩૨
એવુ સાભળી ભદ્રજ મનમા, બીન્યો તે તતખેવ,
જે વાચક સાભળ્યું હતું તે, નિવેદ્યુ અવશ્યમેવ ૩૩
પ્રેમદા પરભુવન ગઇ તેને, ઘેર રાખે કો પ્રાણી ?
શ્રીરામચદ્ર સીતાને રાખે, પરમ હરખ મન આણી ૩૪
જેવો રાય છે તેવી પ્રજા, નગર વિષે સૌ થાશે,
યદ્યપિ સ્ત્રીઓ અન્ય ભુવને જશે તો રામે કયમ પૂછાશે. ૩૫
એવુ સાભળીને સૌ ભ્રએ, કીધુ નીચુ શીશ,
વાચકરૂપી બાણુ તન ભેદિયા, રૂદન કરે જગદીશ ૩૬
તેણે સમે મત્રી એમ બોલ્યા, પ્રભુ પ્રત્યે શિર નામી,
એ વાચક તમો હદે કમળમા, ધરવુ ન ઘટે સ્વામી ૩૭
પછે સુભટ સવને આપી આજ્ઞા, વળ્યા કરી પ્રણામ,
ભુવનતણા પ્રતિહાર પ્રત્યે, જઈ એમ બોલ્યા શ્રીરામ ૩૮
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણુને, તમો તેડી આવો આય,
એવુ કહીને રામચદ્ર પછે શીઘ્ર ગયા ઘરમાય ૩૯

ઉથલો

શીઘ્ર ગયા ઘરમાય રાઘવ, તેમા કઈ સદેહ નહિ રે,
જનકુવર કહે પ્રતિહાર ચાલ્યો, લક્ષ્મણુની પાસે સહી રે ૪૦

---

૨૮ ભદ્ર—એ નામનો જૂપો દૂત

કડવું ૩૫ મું.

રાગ મલ્હાર

રઘુવીરતણા વાયક સુણી, પ્રતિહાર ત્યાંથી જાણ રે,
લક્ષ્મણતણા ભુવન વિષે તે, શીઘ્ર ગયો નિરવાણ રે ૧
પછે દ્વારપાળ લક્ષ્મણ પ્રત્યે, એમ બોલ્યો લાગી પાય રે,
સ્વામી શીઘ્રે થઇને સચરો, તેડે છે રાઘવરાય રે ૨
લક્ષ્મણ એવું સાભળી, રથે બેશી ચાલ્યો ખેવ રે,
પછે ભરતતણે ભુવને સહી, પ્રતિહાર ગયો અવશ્યમેવ રે ૩
સ્વામી શીઘ્રે થઇને સચરો, તેડે રાઘવ દીનદયાળ રે,
ભરત સુભટ તે સાભળી પછે, ચાલ્યો તે તતકાળ રે ૪
પછે શત્રુઘ્ન પાસે જઇ, પ્રતિહારે કર્યું પ્રણામ રે,
તમો શીઘ્રે થઇને પધારિયે, જ્યાં બેઠા છે શ્રીરામ રે ૫
શત્રુઘ્ન ચાલ્યો સહી, મન આણી અતિ ઉલ્લાસ રે,
ત્રણે જણ આવ્યા સહી, રઘુનંદનકેરે પાસ રે ૬
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણે, પ્રણામ કર્યા મહાવીર રે,
દીઠે રામવદન સહી દામણું નયણે ભરિયા નીર રે ૭
ત્યારે ત્રણે સુભટ વિસ્મય થયા, મનમાંય વિમાસે વાત રે,
આજ સનમુખ રાઘવ કે નથી, એ શો ધરે ઉતપાત રે. ૮
રામ કહે એમ ભરતને, સુણવાયક તું અવિધાર રે,
સૌ લોક વિષે નિંદિત હવી, એ સીતા ઘરની નાર રે ૯
પછે ભદ્રતણું વાયક હતું તે, સભળાવ્યું તવ સોય રે,
દેશ નગરમાહે સહી, અપવાદ વદે સર્વ કોય રે ૧૦
મેં માર્યો રાવણ રણ વિષે, મૂકાવી સીતા નાર રે,
પછે ધીજ કરાવ્યું એહને, સૌ કો જોતા તેણીવાર રે ૧૧
અગ્નિદેવ શીતળ થયો, ત્યાં આવ્યા સુર ગંધર્વ રે,
એ પાપરહિત છે જાનકી એમ કહેતા હવા સુખ સર્વ રે. ૧૨
તેણે સમે અંતરીક્ષથી, દશરથે પૂરી સાખ રે,
એ સીતા નિશ્ચે સાધવી, એને રામચંદ્ર તું રાખ રે ૧૩
પછે સોંપી મુજને જાનકી, મેં તો રાખી ઘેર આજ રે,

---

૮ સન્મુખ-પ્રસન્ન ૧૦ અપવાદ નિંદા

તે લક્ષ્મણ તુ જાણે સહી, એમ કહે શ્રીમહારાજ રે ૧૪
હુ જાણુંછુ એ સાધવી સહી, સીતા છે નિરધાર રે
લોકતણા અપવાદથી મેં, તજવી વન મોઝાર રે ૧૫
ઇક્ષ્વાકુતણા કુળ વિષે સહી, પ્રગટ થયો હું આજ રે
સહુ કીર્તિ ગઇ મારી સહી એમ કહે છે શ્રીમહારાજ રે ૧૬
અથવા સીતાને તજુ હું, તમસાકેરી તીર રે,
રથે બેસારી તુ જાનકી, વન લઇ જા લક્ષ્મણવીર રે ૧૭
એને ઋષિ આશ્રમ જોવાને, અતિ કોડ થયુછે મન રે,
તુ લક્ષ્મણ મૂકી આવજે, જ્યા વાલ્મિકિનું છે વન રે ૧૮
જનકસુતા ઘેર રાખવા મે, કહેશો મા નિરવાણ રે,
આપકીર્તિ સુણતા દેહ તજુ તો, સીતા કવણ પ્રમાણ રે ૧૯
ત્યારે મૌન ધરી સર્વ કો રહ્યા, દુ ખ પામ્યા દીનદયાળ રે,
એમ કરતા રજની વહી ગઇ, પછે પ્રગટચો પ્રાત કાળ રે ૨૦
લક્ષ્મણને રાઘવ કહે જાઓ સુમત્ર છે જ્યાય રે,
તેને રથે સીતા બેસારો પછે તજજો મહાવનમાય રે ૨૧
એવુ રામતણુ વાયક સુણી નિજ નયને ભરિયા નીર રે,
સુમત્રતણા ભુવન વિષે, આવ્યા લક્ષ્મણ વીર રે ૨૨
તવ લક્ષ્મણ કહે સુમત્રને, રથ તત્પર કરો એક સાર રે,
રઘુનાથતણી આજ્ઞાથકી રથ બેસશે સીતા નાર રે ૨૩
એને ઋષિઆશ્રમ જોવાને, (અતિ) કોડ ઘણુ છે મન રે,
ત્યારે રથ સજ્જ કર્યો (તદા), સુમત્રે ત્યા તતક્ષણ રે ૨૪
તે રથ લઇ લક્ષ્મણ આવિયો, જ્યા બેઠા સીતામાય રે,
કહ્યુ ભાભીજી રથ મોકલ્યો, તમ કાજે રાઘવરામ રે ૨૫
એણે રથે બેશીને સચરો, જ્યા ઋષિના આશ્રમ હોય રે,
સીતા સતી એવુ સાભળી, મન આનદ પામ્યા સોય રે ૨૬
વસ્ત્રાભૂષણ ગ્રહી જાનકી, બોલ્યા લક્ષ્મણશુ તેણીવાર રે,
એ ઋષિપત્નીને આપીશુ, મનધરી પ્રેમ અપાર રે ૨૭
રથે બેશી સાથી સચર્યા, મનમાહે હર્ષ ન માય રે,
કૌસલ્યા સુમિત્રા સતીને, જઇને લાગ્યા પાય રે ૨૮
મને આશ દો વન સચરૂ પૂજવા ઋષિની નાર રે,

૧૭ તમસા–એ નામની વાલ્મીકિના આશ્રમ પાસેની નદી.

કૌશલ્યા એવું સાંભળી, મુખે બોલ્યાં તેણીવાર રે. ૨૯
આગે ચૌદ વર્ષ રહી અરણ્યમાં, નવ પોં'તી મન આશ રે,
સુખ વિવિધ પેરના પરહરી, વળી જાવા કરે વનવાસ રે. ૩૦
બાઈ હર્દેકમળમાં રામને, ચિંતવતાં દુ:ખ હોય નાશ રે;
કૌશલ્યા એવું સાભળી, પછે વેગે આપી આશ રે. ૩૧
રથે બેશી સાથી સંચર્યાં, ઉલટ અંગ ન માય રે;
તેને મારગમધ્યે જાતા, અપશુકન બહુ થાય રે. ૩૨
સીતા લક્ષ્મણને કહે સહી, માનશુકન શે હોય રે?
મારૂં નેત્ર અંગ ફરકે સહી, તેણે ચિંતા પ્રગટી સોય રે. ૩૩
મુજ હૃદય કંપે અતિઘણું, મન રાખ્યું ન રહે ઠામ રે;
મમ પ્રાણવલ્લભ કુશળી, કૌશલ્યાનંદન રામ રે. ૩૪
ત્યાથી વેગે સંચર્યાં, સીતા ને લક્ષ્મણ વીર રે;
નિશા સમે પોં'ત્યાં સહી, ગોમતી સરિતા તીર રે. ૩૫
રજનીવાસો ત્યા રહ્યા, જ્યારે પ્રગટ્યા દીનકરદેવ રે,
રથ જોડીને ત્યાંથકી, પછે ચાલ્યાં તતખેવ રે. ૩૬
મધ્યાન્હ દિવસ સમે થયો, એવે આવ્યા જાન્હવી પાસ રે;
સુંદર તટ દેખી કરી, જાનકી પામ્યાં ઉલ્લાસ રે ૩૭
રથ રાખી નાવ અણાવિયું, ત્યા બેઠાં સીતા નાર રે,
પછે બેશી લક્ષ્મણ ઊતર્યાં, સુમંત્ર તું અવિધાર રે. ૩૮
જ્યા લગે અમો અહીં આવિયે, ત્યાં લગે રહેજો આણે ઠામ રે;
પેલી તીરે જઇ ઉતર્યાં, જપતા રાઘવનું નામ રે. ૩૯
તેણે સમે શોભિત સહી, સીતાનું મુખચંદ્ર રે;
તે લક્ષ્મણ અવલોકી કરી, કરતો હવો આક્રંદ રે ૪૦
કમળનયની એ જાનકી, એને ક્યમ મેલીશ હું અરણ્ય રે,
મને કષ્ટકાર્ય આપ્યું સહી, પડિયો લક્ષ્મણ ધરણ રે. ૪૧
તે ગદગદ કંઠ હવો સહી, મુખ બોલી ન શકે વાણ રે;
એમ દુ:ખ લક્ષ્મણ ધરતો હવો, એના પરવશ હવા પ્રાણ રે. ૪૨
ત્યારે સીતા કહે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, તમો કાં દુ:ખ પામો મન રે;

---

૨૯. આશ ધો—આશિષ આપો. ૩૧. બાઇ—(સીતાવાક્ય) ૩૮. બેશી-(નાવમા) ઉતર્યાં—(નદીની પાર)

કહો કારણ શુ મનમા વસ્યુ મુખ કહે સત્ય વચન રે ૪૩
શુ રામચદ્રે દૂભવ્યા તમો, જે માડયુ રુદન અપાર રે,
તમો સુભટ સરખા એમ કા કરો, મન ધીરજ ધરો નિરધાર રે ૪૪
એક દિન આપણ રહીશુ, મહામુનિનો આશ્રમ જ્યાય રે,
લક્ષ્મણજી નિશ્ચે જાણજો, જે જઈશુ અયોધ્યામાય રે ૪૫
તમો મહાદુ ખ પામ્યા મન વિષે, એ મુજને કહો ઉપાય રે,
વળતા લક્ષ્મણ ઉચરે, સીતાને લાગ્યા પાય રે ૪૬
અપવાદ તમારો સાભળી, પ્રભુ પામ્યા મન વૈરાગ રે,
તે માટે વનમા મોકલ્યા સહી, તમને કીધા ત્યાગ રે ૪૭
મને એ કારણ મોકલ્યો, મુજ કા નથી પડતો દેહ રે
મૃત્યુ પામુ તો અતિશે ભલું, પણ એ દુ ખનો નહિ છેહ રે ૪૮
એવુ કહી લક્ષ્મણ રોતો હવો, મુખ મૂકી બહુ નિ શ્વાસ રે,
પછી જનકસુતા એમ ઉચરે, કહે કુવર હરિનો દાસ રે. ૪૯

કડવું ૩૬ મું.

રાગ સોરઠી

સીતા બોલ્યા રે બોલ્યા રે, સાભળ લક્ષ્મણ વાત,
વણ અપરાધે રામચદ્રે, મુજને કા કીધી ઘાત સીતા૦ ૧
રાઘવને ચરણે છે મારૂ, સત્ય નિરતર મન,
એક દિવસ મેં નથી લોપ્યું, રામતણુ વચન સીતા૦ ૨
પૂર્વે રામ ગયા વનમધ્યે, ત્યારે હું હતી પાસ,
મુજ અરથે રણમા રાવણનો, તતક્ષણ કીધો નાશ સીતા૦ ૩
સાસુકેરા કુ'ણ મધ્યે, હું રેહેતી નિરધાર,
વાક વિના રઘુનાથજીએ, મને કાઢી વનમોઝાર સીતા૦ ૪
પૂર્વે શા મેં પાપ કર્યાં છે, આ ભવ પ્રભવે આપ,
એવુ કહીને જનકસુતા પછે, કરતી મહાવિલાપ સીતા૦ ૫
રામ વિના ક્યમ રહુ એકલી, ઋષિઆશ્રમ મોઝાર,
કો મુજને અપરાધ પૂછશે તો, શુ કહીશ નિરધાર સીતા૦ ૬
તેણે સમે લક્ષ્મણ એમ બોલે, સીતા સાથે સોય,

---

૨ સત્ય-'સદા' ન. ૧-૩.

રાયદશરથનો સખા મિત્ર છે, વાલ્મીકિઋષિ એ હોય સીતા૦ ૭
તે મહાનુભાવનો આશ્રમ પાવન, રહેજો તેણે ઠામ,
પતિવ્રતા વ્રત સદા પાળજો, રાખી હૃદે શ્રીરામ સીતા૦ ૮
સીતાને એવું કહીને, નાવ વિષે બેઠા લક્ષ્મણ વીર,
ફરીફરીને સીતાને જુએ, પછે પો'ત્યા પેલી તીર. સીતા૦ ૯
લક્ષ્મણ રથ બેશીને ચાલ્યો, નયણે વહે જળધાર;
જોતા જોતા અદર્શ થયો પછે, માડ્યુ રૂદન અપાર. સીતા૦ ૧૦
તેણે સમે તે વનતણા બહુ, પશુ પક્ષી જે હોય,
સીતાતણા વિલાપથકી, તે દુખિયા થયા સર્વ કોય. સીતા૦ ૧૧
તે સ્થાનક ઋષિ વાલ્મીકિ આવ્યા, દીઠો મહાઉત્પાત;
વાલ્મીકિઋષિ આગળ જઇને, કહેતા હવા સહુ વાત સીતા૦ ૧૨
સ્વામિ આપણા વન વિષે, કો અબળા આવી એક,
દેવકન્યા કે લક્ષ્મી જોતા, દીસે રૂપ વિશેષ સીતા૦ ૧૩
ઋષિ કહે રાય દશરથની વધુ, એ રામચંદ્રની નાર,
જનકરાયતણી સહી પુત્રી, આવી વન મોઝાર સીતા૦ ૧૪
સીતા દોષ રહિત સાધ્વી, ધર્મવતી મહાધર્મ,
ઊઠો મૈથિલી શીઘ્ર થઇને, આવો અમ આશ્રમ સીતા૦ ૧૫
એવું સુણીને જનકાત્મજા, લાગ્યા ઋષિને પાય,
સીતા સઘાતે વાલ્મીકિઋષિ, આશ્રમ પો'ત્યા થાય સીતા૦ ૧૬
પછે વિદ્યાર્થી પ્રત્યે ઋષિ બોલ્યા, સાંભળો નિરધાર,
કરજો ભક્તિ તમો જનકસુતાની, આણી પ્રેમ અપાર સીતા૦ ૧૭
ઋષિ વાલ્મીકિના વચન સુણી, સીતામન હર્ષ ન માય,
મારા વિષે લક્ષ્મણ સચરિયો, તે કહું સર્વ ઉપાય સીતા૦ ૧૮

કડવું ૩૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

લક્ષ્મણ ત્યાંથી સંચર્યો રે, નગર અયોધ્યા જાય,
સીતાતણા સતાપથી રે, એને હૃદયે તે શોક ન માય. ૧

---

૪. રહેતી–'કહેતી' પ્ર ૧–૩. ૧૭ ભક્તિ–સેવા ૧૮ સીતા–'સીતા મન હર્ષ મન ના માય' પ્ર ૩ ૭.

સૌમિત્રિ ત્યાં વિમાસતો રે, કહું તે સત્ય ઉપાય;
અપવાદ માટે જાનકી રે, તજી છે રાઘવરાય. ૨
અપવાદ માટે જાનકી, રામે તજી નિરધાર;
મને કારજ એણે મોકલ્યો, ધિક્ક પડજો મુજ અવતાર. ૩
સીતા સતી શિરોમણિ, એને નથી મન વિખવાદ;
શ્રીરામજીએ પરહરી, ટાળવા શિર અપવાદ. ૪
સ્ત્રી તજ્યા માટે રામનો, અપવાદ ન ટળિયો સોય;
જો મૂકાવી તો કાં તજી, એમ કહેશે જન સર્વે કોય. ૫
લક્ષ્મણ દુઃખ પામ્યો ઘણું, પરવશ થયા નિજ પ્રાણ;
સુમંત્ર એવું સાંભળીને, એમ ઉચર્યો નિરવાણ ૬
તમો શોક જે મનમાં ધરો તે, સર્વે મિથ્યા સોય;
પણ ભવિષ્યગતિ તે જાણવા, નર નથી સમર્થ કોય. ૭
તે માટે મન ધીર રાખો, કહું એક ઉપાય;
મહાનુભાવ દુર્વાસાતણું, વચન વૃથા નવ થાય ૮
લક્ષ્મણ એણી પેરે ઉચર્યો, મન ધરી ધીર અપાર;
ઋષિ દુર્વાસાના વચનનો, મુજને કહો વિસ્તાર. ૯
સુમંત્ર કહે મુજ દશરથે, વાર્યો છે સાક્ષાત;
તુ રખે નિવેદન કરે, કો આગળ જઇ વાત ૧૦
તે ક્યમ કહું તેણે કહ્યું? ક્યમ મળ્યું પૂર્વ વચન,
તમો વાત મનમાં રાખજો, એ ન જાણે કો જન. ૧૧
એક સમે રાય દશરથ ગયા, વશિષ્ઠનો આશ્રમ જ્યાંય;
અત્રિતણા સુત દુર્વાસા, બેઠા હતા સહી ત્યાંય. ૧૨
ઊભા ઋષિને ચરણ લાગ્યા, શીઘ્ર થઇને રાય;
સનમાન દીધું ભૂપને, ઋષિ હૃદે હર્ષ ન માય. ૧૩
ઋષિ દુર્વાસા પ્રતિ એમ વદે, દશરથ જે રાજાન;
સ્વામી ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાનનું, છે તમને સૌ જ્ઞાન. ૧૪
તમો યોગ્ય છો કહેવા પ્રભુ, હું પૂછું કરી પ્રણામ;
કેટલા વરસ સહી રાજ્ય કરશે, અયોધ્યાનું રામ. ૧૫

૧૧. તે ઇ૦–તેણે મને કહ્યું (કહેલું) તે હું (તમને) કેમ કહું? ક્યમ ઇ૦—એ પૂર્વ વચન (ઋષિનું) ક્યમ મળ્યું (કેવી રીતે મળતું આવ્યું) !!

જાનકીને સુત હશે કે નહિ, હોય શ્રીઋષિધીશ;
રઘુનાથ પૂછે કવણ સુત હશે, અયોધ્યાનો ધશ. ૧૬
એવું સુણી ઋષિ બોલિયા, દશરથ તું અવિધાર;
સુરકારજ કરવા રામલક્ષ્મણ, જશે વનમોઝાર. ૧૭
રાક્ષસ બહુ રણ રોળશે, દેવના કરશે કાજ;
અપવાદ લોકનો ટાળવાને, નિજ નાર કરશે ત્યાજ. ૧૮
યુગ્મ સુત વન પ્રસવશે, સાધવી સીતા નાર;
બહુ યજ્ઞ કરશે રામજી, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૧૯
અગિયાર સહસ્ર વરસ કરશે, રાજ જગજીવન;
પછે પ્રજા સમેત રાઘવ, જશે બ્રહ્મસદન. ૨૦
પછે સીતાસુત રાજ્ય કરશે, અયોધ્યાનું જાણ;
તેં પ્રશ્ન મને પૂછિયું તે, કહ્યું સૌ નિરવાણ. ૨૧
ઋષિતણાં વાયક સાંભળી, રાય થયો તે રળિયાત;
સુજને કહ્યું જે સુમંત્ર મનમાં, રાખજો એ વાત. ૨૨
એવું લક્ષ્મણ સાંભળી, પામ્યો મન ઉલ્લાસ;
સંધ્યા સમે બે આવિયા, કૌશિકી સરિતા પાસ. ૨૩
પ્રભાતે ઉઠી સચર્યા, તે શીઘ્ર માર્ગ પળાય;
મધ્યાન્હ સમે બે આવિને, રામને લાગ્યા પાય. ૨૪
લક્ષ્મણ કહે તમઆજ્ઞાથી, સાંભળો પરબ્રહ્મ;
જાનકીને તજી છે, વાલ્મીકિને આશ્રમ. ૨૫
મન ધીર રાખી આપણે, રાજ્ય કરો શ્રીમહારાજ;
તમો લોકના અપવાદથી, જાનકી કીધી ત્યાજ. ૨૬
અપવાદ તો એ નવ ટળ્યો, રઘુનાથ સાંભળો સોય;
શ્રી મૂકાવી તો શું તજી, એમ કે'શે જન સર્વ કોય. ૨૭
જો ન હોય અંતર સ્વજન ને, લોકમાં એક લગાર;
તો પોતાનાને પારકા, એમ કહે જગદાધાર. ૨૮
દુઃખ શોક ચિંતા પરહરી, કરો રાજ્ય સ્વામી આજ;

૧૬. ઋષિધીશ-ઋષિના અધીશ. ૧૯. યુગ્મ-બે. ૨૮. જો ૪૦-સ્વજન અને લોકમાં એક લગાર પણ અંતર ન હોય તો પછી જગદાધાર (રામ) પોતાનાને પણ પારકા કહેજ. અર્થાત્ સૌ ઉપર સમાનભાવ રાખેજ.

સહુ સતજનને પાળવા, અવતર્યા શ્રીમહારાજ. ૨૯

ઉથલો.

અવતર્યા છો મહારાજ, એવી લક્ષ્મણે વાણી કહી રે;
જનકુવર કહે એવુ સાભળી, આનદ પ્રભુ પામ્યા સહી રે. ૩૦

કડવું ૩૮ મું.

રાગ કેદારો.

એનાં લક્ષ્મણનાં વાયક સુણી, પામ્યા પ્રીત પ્રભુ અતિ ઘણી;
દેહ તણી ચિંતા સઘળી પરહરી રે ૧
ધન્ય સૌમિત્રિની જાત, તુ સરખો કો નહિ બાત,
રળિયાત થયો તુજવાયક ચિત્ત ધરી રે. ૨

ઢાળ.

તુજવાયક ચિત્તમાંહિ ધરી, હુ પામ્યો હર્ષ અપાર;
મુજ મનનું કારણ તું જાણે, ધન્ય સુમિત્રાકુમાર. ૩
દિવસ ચાર થયા પ્રજાની, નથી કરી સભાળ;
તે માટે હવે મત્રી સર્વ કો, તેડાવો તતકાળ. ૪
જે રાજા પ્રજા નવ પાળે, નવ ટાળે દુ:ખ સોય;
તે મહીપતિને અતકાળે, મહાનરકયાતના હોય. ૫
પૂર્વે હવો એક નગરાજા, એની કીર્તિ ન જાય વખાણી;
ગૌ બ્રાહ્મણની ભક્તિ કરે સદા, તેણે સુખી કર્યા સૌ પ્રાણી ૬
એકદા કનખળ તીર્થ જઇ, આપી કોટિક ગાય;
પ્રજામાત્રને યુક્તે પાળે, ધર્મવત જે રાય. ૭
એણીપેરે રાજ્ય કરે તે મહીપતિ, હૈડે હર્ખ ન માય,
તેના નગરમા અગ્નિહોત્રી, ઋષિતણી ગઇ સહી ગાય ૮
અગ્નિહોત્રીએ પોતાની સુરભિ, દીઠી કો ઋષિબા'ર,
તે સઘાતે કનેશ થયો, બેઉ આવ્યા રાજદ્વાર ૯

---

૫ નરકયાતના–નરકનું દુ:ખ. ૭ એકદા–એકવાર. કનખળ–એ નામનું તીર્થ યુક્તે–યુક્તિથી.

દિવસ ઘણા થયા નરપતિનું, નવ પામ્યા દર્શન;
ક્ષુધા તૃષાએ થયા આકળા, ક્રોધ તે પ્રગટયો મન. ૧૦
પછે ઉભય ઋષિને ક્રોધ ઉપજ્યો, તવ શાપ્યો ભૂપાળ,
આઠ યુગ લગી કાચીડો, થજે તું તતકાળ ૧૧
કળિયુગમાહે પ્રગટ થશે, નરનારાયણ અવતાર;
ત્યારે દુષ્ટ તુ સત્ય માનજે, તારો હશે ઉદ્ધાર ૧૨
એવુ કહી પછે બે જણ ચાલ્યા, આપી કો એકને ગાય,
તે માટે પ્રજાની લક્ષ્મણ, કરવી સહી રક્ષાય ૧૩
એવુ સાભળી લક્ષ્મણ બોલ્યા, લાગી પ્રભુને પાય,
ત્યાર પછી તે નૃગરાયનો, હવો ગણુ ઉપાય ૧૪
રામચદ્ર કહે શાપ સુણીને, દુ ખ પામ્યો મનમાજ,
પોતાના સુતને તેડાવી, શીઘ્ર સમર્પ્યુ રાજ ૧૫
પુત્ર પ્રજાની રક્ષા કરજે, એમ કહે સ્મૃતિ ને ન્યાય,
બ્રાહ્મણશાપ માટે સુત સાભળ, હુ પામ્યો દુ ખ કાય ૧૬
એવુ કહીને ગ્રામથકી, અર્ધ જોજન ઉપર એવ;
કુડ એક ત્યા સુદર કીધો, રાજાએ અવશ્યમેવ ૧૭
શીતઉષ્ણવર્ષાનો પરિભવ, નવ લાગે નિરધાર,
દ્રુમ અનેક પુષ્પની રચના, કીધી વિવિધ પ્રકાર ૧૮
તે સ્થાનકમા જઇ રહ્યો, સહી પામ્યો તે અવતાર,
ભૂપે પ્રજાની કરવી રક્ષા, રેણી દિવસ મોઝાર ૧૯
તે માટે મત્રી આદે દેઇ, તેડાવો તતક્ષણ,
લોક સહુના કાર્ય કરવા, આનદ આણી મન ૨૦
લક્ષ્મણ એવુ વાચક સુણીને, બોલ્યા ત્યા શિરનામી,
ઉક્તિ તમારી શ્રવણે સુણી, આનદ પામ્યો સ્વામી ૨૧
ભાવ પૂર્ણ દેખી લક્ષ્મણનો, બોલ્યા રાઘવરાય,
કથા એક તુજને કહુ પાવન, સાભળ સર્વ ઉપાય ૨૨

---

૧૬ સ્મૃતિ ને ન્યાય–સ્મૃતિ અને ન્યાયશાસ્ત્ર 'સમય ન્યાય' પ્ર લી 'સમર્થ ન્યાય' પ્ર ૪૭ શાપ માટે–શાપ થયો માટે ૧૮ પરિભ પરાજય અર્થાત્ શીત વગેરેથી તે સ્પર્શે દુ ખ થાય નહિ ૨૦ મત્રી – દેઇ–મત્રી આદિકને ૨૧ ઉક્તિ–વચન ભક્તિ' પ્ર ૧–૩

ઇક્ષ્વાકુતણા કુળમાં હવો, એક નિમિ રાજા મહત;
દ્વાદશ પુત્ર હવા તેને બળિયા, સકળ વિદ્યા ગુણવત. ૨૩
તે રાજાએ નગર વસાવ્યુ, વૈજયત એવુ નામ,
વરણુ અઢાર અધિક જે પાવન, વસે તેણે ગ્રામ ૨૪
એક સમે વસિષ્ઠ પ્રત્યે, કહે નિમિ રાય શિર નામી;
ઋષિજી મુજને ઇચ્છા થઇ છે, યજ્ઞ કરાવો સ્વામી. ૨૫
વસિષ્ઠ કહે મુજને ઇંદ્રે વર્યોછે, સત્ય માનજો રાય;
યજ્ઞ ઇંદ્રનો પૂર્ણ કર્યા પછી, એ કાર્ય તો થાય ૨૬
તેનો યજ્ઞ કરી હુ આવુ, રે'ત્યા લગે સ્થિર કરી મન;
એવુ કહીને વસિષ્ઠ ઋષિ, પછી ચાલ્યા સ્વર્ગભોવન. ૨૭
ત્યાર પછી રાજાએ મનમા, કીધો એક વિચાર;
ધર્મકાર્ય કરતા સહી પુરૂષે, નવ કરવી કઇ વાર. ૨૮
પછે ભૃગુ ને ગૌતમઋષિને, તેગવ્યા તતખેવ,
શતાનદને ગુરૂ કરી રાયે, દિક્ષા ગ્રહી અવશ્યમેવ. ૨૯
હિમાચળ સાન્નિધ્ય જઇને, માડચો યજ્ઞ આરભ,
મનમા અતિ આનદ ધરીને, રાયે પ્રથમ પૂજ્યા બભ. ૩૦
યજ્ઞ પૂરણ કરાવ્યો ત્યારે, હૈડે હરખ ન માય;
વસિષ્ઠઋષિ પછે શીઘ્ર પધાર્યા, યજ્ઞ કરે જ્યા રાય ૩૧
ગૌતમઋષિએ આસન આપ્યુ, પૂજ્યા અરમ્યા અવશ્યમેવ;
નિમિ રાજાનો યજ્ઞ સાભળી, ક્રોધ ચઢચો તતખેવ ૩૨
વસિષ્ઠ કહે મુજને તજીને, દિક્ષા ગ્રહી અન્ય પાસ,
તો પુત્ર સઘાતે પાપી રાજા, શીઘ્ર પામજે નાશ ૩૩
તવ નિદ્રાથી જાગ્યો મહીપતિ, મહાદુખ પામ્યો આપ;
વણુ અપરાધે મુજને વસિષ્ઠ, કહો કયમ દીધો શાપ? ૩૪
મુજને ધર્મકારજ ત્યા વચ્ચે, આવી વિઘ્ન કર્યુ સાક્ષાત;
તે માટે વસિષ્ઠઋષિ તમો, શીઘ્ર પામજો પાત ૩૫
પરસ્પરે એમ શાપજ દેતા, પડિયા ઋષિ ને રાય;
બેઉ જણુ વાયુ રૂપ હવા, ત્યારે હૈડે શોક ન માય ૩૬
વસિષ્ઠે બ્રહ્માકને આવી, વચન કહ્યુ શિર નામી;

---

૩૦. સાન્નિધ્ય–પાસે બભ–મહાદેવ (?) ૩૪. નિદ્રાથી–અર્થાત્ અસાવધપણાથી.૩૫ પાત–'પાપ' પ્ર. ૧–૩.

નિમિરાયના શાપથકી, હું વાયુરૂપ છુ સ્વામી ૩૭
જગતપિતા મને કરૂણા કીજે, જેમ છુટુ અવતાર,
વળતા બ્રહ્મા વાયક ઉચ્ચર્યા, તેનો કહું વિસ્તાર ૩૮

ઉથલો.

તેનો કહું વિસ્તાર લક્ષ્મણ, રઘુનાથે વાણી કહી રે,
હવે વસિષ્ઠઋષિ પ્રગટ થયા, તે કથા સભળાવુ સહી રે. ૩૯

કડવું ૩૯ મું.

રાગ આશાવરી.

શ્રીરામચદ્ર એમ ઉચ્ચરે, કહી લક્ષ્મણ પ્રત્યે વાણી રે,
આણી આનદ મનમા અતિ ઘણો રે ૧
મુનિવરના વાયક સુણી કઇ, બોલ્યા બ્રહ્મા મુખ રે,
કઇ દુ:ખ રે જાણી મન વસિષ્ઠનું રે ૨

ઢાળ

મન દુ ખ જાણી વસિષ્ઠનું, એમ વદે બ્રહ્મા સોય,
તું હાથકી હવે શીઘ્ર જા, જ્યા ક્ષીરસાગર હોય ૩
ત્યા મિત્રાવરૂણના વીર્યનો છે, એક કુભ નિરધાર,
તે વિષે પ્રગટ થજે, એક હેલામાત્ર મોઝાર ૪
એક વાર મિત્ર ને વરૂણ બેઉ જણ, હતા સાગર સગ,
ઉર્વશી ત્યા આવી મહી, તેનું વિહ્વળ થયુ છે અગ ૫
વરૂણ કહે ભજ ભામિની, મન ધરી પ્રેમ અપાર,
ઋષિ દેખતા મને કામ પ્રગટયો, અધિક સારોધાર ૬
ઉર્વશી વળતું એમ કહે, ઋષિ સાભળો કહુ તે આજ,
મને મિત્ર પહેલા વરીછુ, સત્ય માનજો મહારાજ ૭
એમ વાત કરતા વરૂણને, વીર્યદ્રાવ હવો તતખેવ,
મન વિમાસી એક કુભમા જઇ, તે ધર્યું અવશ્યમેવ ૮
વળતી તે પ્રેમદા ઉચરે, વરૂણશુ પ્રેમ સહિત,

---

૬ સારો ધાર–સરાધરા–એકસરખો. ૭ મને–મનવડે મિત્ર—મિત્રને –એ નામના દેવને.

મેં તન સોપ્યું મિત્રને, તવ તમશું રાખીશ પ્રીત. ૯
એવું કહી સ્યામા સંચરી, પછે મિત્રકેરે સંગ;
ઉર્વશી દેખી આવતી ત્યારે, ક્રોધ પ્રગટચો અંગ. ૧૦
મિત્ર કહે સુણ્ય સુંદરી, તું વરી મેં નિરધાર;
તેં પ્રીત રાખી વરૂણશું, કાં આચરી વ્યભિચાર. ૧૧
એ કપટ સહી સુજશુ કર્યું, તું ગઇ વરૂણની પાસ;
તું ઘણા દિવસ રહેજે સહી, રાય પુરરવા ઘરવાસ. ૧૨
એવું કહીને મિત્રે વીર્ય મૂકયું, કુંભમાં નિરવાણ;
ઉર્વશીએ તે રેત ઉપર, ભાર મૂકયો સુજાણ. ૧૩
બ્રહ્મા કહે તે રેત વિષે જઇ, પ્રગટ થજો અવસ્યમેવ;
વસિષ્ઠઋષિ એવુ સાભળી, ત્યાં સંચર્યો તતખેવ. ૧૪
કુંભમાં જઇ પ્રવેશ કર્યો, અજઆજ્ઞાથી જાણ;
પછી વસિષ્ઠ મિત્રના વીર્યથી, ઉદે હવા નિરવાણ. ૧૫
તવ વરૂણકેરા રેતમાથકી, અગસ્ત્ય પ્રગટયા સોય;
નિમિરાયની જે ગતિ હવી તે, સાભળો સર્વ કોય. ૧૬
જ્યારે શાપથી મહીપતિ પડચો, મહી વિષે સારાધાર;
ત્યારે મુનિજન એહ તે મળી, ને કરે મન વિચાર. ૧૭
ભૂપાળ વિના કહો યજ્ઞ પૂરણ, ક્યમ થશે સહી એહ;
પણ રખે ભાઈ વણસતો, રાજાતણો એ દેહ. ૧૮
અગર ચંદન કસ્તુરી, કપૂર કેસર સાર;
તેણે ભર્યો દેહ રાજાતણો, એક હેલા માત્ર મોઝાર. ૧૯
તે શબને સહુ વીંટી રહ્યા, જે લહે ઋષિ અતિ જ્ઞાન;
એવે અમર આવી એમ વદે, નૃપ માગ તું વરદાન. ૨૦
વાયુ રૂપે નિમિ વદે, અમર પ્રત્યે તે ઠામ;
જો પ્રસન્ન મુજને થાઓ તો, નેત્ર આપો સ્વામ. ૨૧
મન કાયા એ ઘરવાતણો, સ્વામી નથી અર્થ લગાર;
હું વાયુરૂપે ફરીશ નિશ્ચે, ભુવન ત્રણ મોઝાર. ૨૨
પછી નેત્ર આપ્યાં રાયને, આનંદ ધરી અતિ મન;
(ત્યારે) ઋષિ સહુ ટોળે મળ્યા, રાયદેહ પ્રગટચો તતક્ષણ. ૨૩

---

૧૫. અજ—બ્રહ્મા. ૨૩. નેત્ર આપ્યાં–નેત્ર સ્થાન આપ્યું.

તવ પુરૂષ એક પ્રગટ થયો તે, તેજસ્વી પ્રજ્ઞાવંત;
વિદેહ મૈથિલ નામ ત્રીજુ, જનકરાય મહંત. ૨૪
એવા તણુ નામ તે પુરૂષના, ઋષિએ ધર્યાં તેણીવાર;
તવ જનકે વાસી મિથિલા, પુરી અધિક સુંદર સાર. ૨૫
લક્ષ્મણુ એવુ સાભળી, એમ વદે નામી શીષ;
દિક્ષા ગ્રહી તો પુરૂષને, નવ ધરે કરવી રીસ. ૨૬
રઘુવીર વળતા ઉચ્ચરે, લક્ષ્મણુ પ્રત્યે સુખ સોય;
એ કાળને નર જીતવા સહી, નથી સમરથ હોય. ૨૭
પૂર્વે હવો એક યયાતિ રાજા, સુભટ પરમ ઉદાર;
તે ક્ષમા કરી નવ શકયો, તેહતણો કહુ વિસ્તાર. ૨૮
તે રાયને સ્ત્રી યુગ્મ છે, તે અધિક શોભામાન;
એક દેવયાની શર્મિષ્ટા એ, બેઉતણા અભિધાન. ૨૯
શર્મિષ્ટાને સુત પુરૂ હવો, જે મહાસુભટ બળવંત;
દેવયાનીને સુત યદુ એક, જેનુ સદા નિર્મળ ચત. ૩૦
દેવયાનીને મહીપતિતણું, નહિ માન એક લગાર;
શર્મિષ્ટાશુ ક્રીડા કરે, અતિ વિવિધ પ્રકાર. ૩૧
એક સમે યદુ મા પ્રત્યે, સુખ વચન બોલ્યો સોય;
આપણુ વિષે દ્રષ્ટિ રાયની, મહાક્રૂર નિશ્ચે હોય. ૩૨
માતા તુજને રાયનું, કઇ સુખ નહિ લવલેશ;
તે માટે આપણુ કીજિયે, અગ્નિમાં શીઘ્ર પ્રવેશ ૩૩
માતા મારૂ મુકુલુ, વન્હિ વિષે સહી તન;
ત્યારે દેવયાનીએ બાપનું, ચિંતવન કર્યું તત્ક્ષણુ. ૩૪
ત્યાં શુક્રાચારજ આવિયા, પુત્રી પ્રત્યે કહ્યું તતખેવ;
મને જે કાર્યે તેં સભાર્યો, તે કાર્ય કહે અવસ્યમેવ. ૩૫
દેવયાની કહે તાતને, મને વિષપાન કરાવ;
કે નાખ્ય જળનિધિ વિષે, કે કંઠ પાશ ધરાવ. ૩૬
સપત્નીવશ રાય છે, નહિ માન મુજને જાણ;
એ દુઃખ માટે યદુ સુત તે, તજે છે નિજ પ્રાણુ ૩૭
શુક્ર એવું સાંભળી, દુઃખ સબળ પામ્યા આપ,
પછે ક્રોધ આણી યયાતિને, દેતા હવા સુખ શાપ. ૩૮

---

૩૭ સપત્ની–શોક્ય.

મમ સુતાનું દુ:ખ નવ લહે, ને રહે શર્મિણ સંગ;
તો આજથી તને વ્યાપજો, મહાજરા નિજ અંગ. ૩૯
એવો શાપ દઇને શુક્ર ત્યાંથી, શીઘ્ર માર્ગ પળાય;
દુ:ખે વ્યાપ્યો યયાતિ રાજા, જરા આવી કાય. ૪૦
પછી યદુ તેડાવ્યો કહ્યું સુત, જરા ગ્રહે નિરધાર;
મને જોબન તારૂં આપને, તું જો ઇચ્છે અતિ સાર. ૪૧
અભિલાષ મારા મનતણા, નથી થયા પૂરણ તન;
ત્યારે યદુ બોલ્યો રાયશું, અતિ ક્રોધ આણી મન. ૪૨
સુણ ભૂપ પુત્રજ પૂરૂ તારો, પ્રાણવલ્લભ હોય;
તે યૌવન તુજને આપશે, તું મન વિમાસી જોય. ૪૩
તવ રાય કહે યદુ દુષ્ટ તારે, હજો દુષ્ટ કુમાર;
તારા વંશ વિષે તો નવ હવો, સહી રાજ્યનો અધિકાર. ૪૪
પછે પૂરૂ પ્રત્યે ઉચર્યો, આનંદ ધરી તતખેવ;
મમ જરા ગ્રહીને આપ્ય યૌવન, પુત્ર તું અવશ્યમેવ. ૪૫
ત્યાં પૂરૂ એવું સાંભળી, આનંદ પામ્યો મન;
પછે જરા ગ્રહી નિજ તાતની, આપિયું શુભ યૌવન. ૪૬
યૌવન લઇને યયાતિ રાજા, ભોગવે સુખ સાર;
પછે વિવિધ પેરે કરતો હવો, રાય ક્રીડા સારોધાર. ૪૭
એમ વર્ષ બહુ પેરે ગયાં, સુખ પામ્યો મન રાજન;
ત્યારે પુત્ર તેડી એમ કહ્યું, આ ગ્રહે તુજ યૌવન ૪૮
રાયે યૌવન આપ્યું પુત્રને, પછે જરા ગ્રહી ક્ષણમાંજ;
તવ પુત્રને સોંપ્યું સહી, પોતાતણું તો રાજ. ૪૯
ગજ અશ્વ રથ વાહન બહુ, ભળાવ્યા સહુ ભંડાર;
વૈરાગ ધરી યયાતિ રાજા, ગયો વનમોઝાર. ૫૦
બહુ કથા કહી લક્ષ્મણ પ્રત્યે, પછે હવો પ્રાત:કાળ;
તવ બેઠા સિંહાસન વિષે, રઘુનાથ દીનદયાળ. ૫૧
પુરોહિત મંત્રી આદે લેઈ, તેડાવ્યા ત્યાં સોય;
અનેક મુનિજન સભામાં, બેસતા હવા સર્વે કોય. ૫૨
શ્રીરામ કહે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, સત્ય જાણજો મનમાંય;
જે લોક આવે કાર્યને, તેને તેડાવો સહી યાંય. ૫૩

૩૯. જરા–વૃદ્ધાવસ્થા. ૪૮. ગ્રહે–ગ્રહણ કર–લે.

એવું લક્ષ્મણ સાંભળી, પછે સચર્યો નિરધાર;
એક શ્વાન દ્વાર વિષે રહ્યો, એ કરે રૂદન અપાર. ૫૪
લક્ષ્મણ કહે એમ શ્વાનને, તુ રૂદન કરે કાં નાટ;
મને કારણ કહે સૌ વિસ્તારી, તુ દુ:ખ ધરે શામાટ. ૫૫
લક્ષ્મણતણું વાયક સુણી, વદે શ્વાન સુણ મહારાજ,
દુઃખ સકળ મારૂં કહીશ, રઘુનાથ આગળ આજ. ૫૬
એવુ સુણી લક્ષ્મણ આવિયો, રઘુનાથકેરે સંગ;
એક શ્વાન આવ્યો છે પ્રભુ, દુ:ખ સબળ ધરતો અંગ. ૫૭
મેં કહ્યું મુજને કારણ કહે, તવ ઉચર્યો તતખેવ,
રઘુનાથ આગળ ધરપકી, દુ:ખ કહીશ હું અવશ્યમેવ ૫૮
શ્રીરામ કહે તે શ્વાનને, હવે શીઘ્ર લાવો ચાય;
એમ સુણી લક્ષ્મણ સચર્યો, તેડવા અરથે ત્યાય. ૫૯
લક્ષ્મણ વદે એમ શ્વાનશુ, તેં આવવુ મુજ સાથ;
સભામાં તેડે તને, પૂછવા શ્રીરઘુનાથ ૬૦
ત્યારે શ્વાન કહે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, સ્વામી સાંભળો કહું સોય;
મને શ્વાન જાણી ભુવનમાહે, પેસવા નવ દે કોય. ૬૧
સુમિત્રાસુત તે સાંભળી, ગયો રામકેરે પાસ,
અહીં શ્વાન તે આવે નહિ, સત્ય માનજો અવિનાશ. ૬૨

ઉથલો.

સત્ય માનજો અવિનાશ એવી, લક્ષ્મણે વાણી કહી રે,
જનકુંવર કહે રઘુનાથ ચાલ્યા, શ્વાનને પૂછવા સહી રે. ૬૩

કડવું ૪૦ મું.

રાગ પૂરવી.

લક્ષ્મણનું વાયક જાણી, પછે ઉઠયા શારંગપાણિ;
સહી શ્વાન રહ્યો જેણે દ્વાર, સામા આવ્યા જગદાધાર. ૧
બોલ્યા રામચંદ્ર મુખ એમ, કહે શ્વાનતુ દુ:ખિયો કેમ;
તવ શ્વાન વદે તતખેવ, તમે સાંભળો દેવાધિદેવ ૨
સર્વાર્થસિદ્ધ નામે દ્વિજ જેહ, હું ગયો'તો તેને ગેહ;

નથી કીધો વાક લગાર, મુજને કર્યો તેણે પ્રહાર ૩
તે માટે મહાદુખ પામી, તમ ભણી આ યો છુ સ્વામી,
તેને તેડી પૂછો આજ, તારૂ ધર્મરાજ મહારાજ ૪
એવુ શ્વાનનુ સુણી વચન, પછે બોલ્યા રઘુનદન,
પ્રતિહાર તેડી તેણીવાર, જા કહ્યુ તે સુણી નિરધાર ૫
સર્વાર્થસિદ્ધ દ્વિજ છે જ્યાય, જઇને તેડી આવો હાય,
પ્રતિહાર ગયો તતખેવ, દ્વિજ આણ્યો ત્યા અવશ્યનેવ ૬
પૂછે રાઘવ તેણી વાર, કયમ કીધો શ્વાનને પ્રહાર,
પ્રભુનુ વાયક મન આણી, સર્વાર્થસિદ્ધ કહે વાણી ૭
સ્વામી હુ હતો ક્ષુધાવત, મને પ્રગટ્યો ક્રોધ અનત,
ત્યારે આવ્યો એ મુજ ઘેર, મેં હાકયો સહા બહુ પેર ૮
પછે પ્રગટી અધિકી રીસ, મેં પ્રહાર કર્યા એને વીશ,
અપરાધ કર્યો મેં આજ, ગમે તે કરીએ મહારાજ ૯
અન્ય ઋષિ હતા સહી સાથ, તે પ્રત્યે વદે રઘુનાથ
એને દડ ઘટે શો આજ, તે જોઇ કહો ઋષિ મહારાજ ૧૦
દ્વિજ બોલ્યા વળતા વાણ, છેદવા સહી એના પાણ,
બ્રાહ્મણનો વધ નવ હોય દડ દેવો ન ઘટે સોય ૧૧
પ્રભુ વિમાશી એ સાક્ષાત, પછે બોલ્યા શ્વાન સઘાત,
દડ તુ કહે તે દેઊં આજ, એમ કહેતા હવા મહારાજ ૧૨
બોલ્યો શ્વાન હૃદે વિચારી, કરો જ્ઞાતિતણો અધિકારી,
તેની જ્ઞાતિતણો આધિપત્ય, રઘુનાથે કર્યો તેને સત્ય ૧૩
આજ્ઞા માગીને જાય, મનમાહે હર્ષ ન માય,
રાઘવના મત્રી જેહ, બોલ્યા હાસ્ય કરી મુખ તેહ ૧૪
એ શુ પામ્યો કહો દુખ, કીધો વિપ્ર મધ્યે પ્રમુખ,
વળતા બોલ્યા શ્રીપરબ્રહ્મ, એનો મેં જાણ્યો સૌ મર્મ ૧૫
તે સાભળજો ઉપાય, વદે શ્વાન પ્રત્યે રઘુરાય,
તેં એને કર્યો અધિકારી, કહે મને કારણ વિસ્તારી ૧૬
એવુ વાયક હૃદેમા આણી પછે શ્વાન ઊચર્યો વાણી,
તમો સાભળો રાઘવરાય, હું કહુ એ સર્વ ઉપાય ૧૭
પૂર્વે હુ દ્વિજ અવતાર, મને હતો તવ અધિકાર,
સર્વ જ્ઞાતિતણુ ધન જેહ, મૂકાવતો મારે ગેહ ૧૮

તે માટેથી એક લગાર, નવ કરતો હું અંગીકાર;
પક્ષ અન્યાયનો તો જેહ, હું નવ આચરતો તેહ. ૧૯
અધિકારથકી ભગવાન, હું પામ્યો યોનિ તે શ્વાન;
એ કરશે અનર્થ અલ્પ, મહી પામને એવી ગલ્પ. ૨૦
તે માટે જગદાધાર, એને આપ્યો એ અધિકાર,
એવું કહીને શ્વાન તે જાય, વાણારસી પોતયો થાય. ૨૧
પ્રભુ ભુવન ગયા તતખેવ, એવે આવ્યા શ્રીગુરૂદેવ,
ઋષિએ પ્રેર્યો પ્રતિહાર, તેહતણો કહું વિસ્તાર. ૨૨

કડવું ૪૧ મું.

રાગ દેશાખ.

મુનિવર આવિયા રે, નગર અયોધ્યામાં અવશ્યમેવ,
એણીપેરે ઊચર્યા રે, સાભળો શીઘ્ર થઇ તતખેવ. ૧
જઈ રઘુનાથને રે, સહી તે કરવું નિશ્ચે જાણ,
યમુનાતટના રે, ઋષિ આવ્યા છે નિરવાણ ૨

ઢાળ

આવ્યા છે યમુનાતટના દ્વિજ, મળવાને તતખેવ,
એવું સુણી પ્રતિહાર ગયો, જ્યા બેઠા રઘુપતિદેવ ૩
કર સપુટ કરી રામચદ્રજી, એમ બોલ્યો મુખ સોય;
સ્વામી ચ્યવન સઘાતે અનેક મુનિજન, આવ્યા છે સર્વ કોય. ૪
રામચદ્ર કહે મહાનુભાવને, તેડી આવો ત્યાય,
એવું સુણી પ્રતિહાર સચર્યો, મુનિવર ઊભા જ્યાય. ૫
ઋષિ પ્રત્યે પ્રતિહાર વદે, સ્વામી મુજનાયક અવધારો,
શ્રીરામચદ્રની આજ્ઞાથી પ્રભુ, ભુવનમા શીઘ્ર પધારો. ૬
એવું સુણી ઋષિ સૌ કો બોલ્યા, આણી પ્રેમ અપાર,
કર સપુટ કરી શ્રીરઘુવીરે, તત્ર કીધો નમસ્કાર. ૭
પછે આસન આપી કરી, અરચીને પૂછે રાઘવરાય;

---

૧૯. પક્ષ ઇ૦—અન્યાયનો પક્ષપાત હુ કરતો નહિ ૨૦. અધિકારથકી—માન ચાતિના અધિકારથકી ૭. બોલ્યા—આશિર્વચન

જેણે વિશેષે તમો પધાર્યા, તે કહો સર્વ ઉપાય. ૮
ચ્યવનઋષિ વળતા એમ બોલ્યા, ધન્ય રાઘવ તું હોય;
ઇક્ષ્વાકુ વંશના મહીપતિ, સાહસિક હવા સૌ કોય. ૯
ગૌબ્રાહ્મણુની ભક્તિ સદા તે, કરતા સત્ય વચન;
પ્રજા સર્વનું કષ્ટ ટાળતા, ધર્મ વિષે સ્થિર મન. ૧૦
તેના કુળ વિષે તમો પ્રગટચા, કરવા અમરનાં કામ;
તુજને જય હજો રણુમધ્યે, દશરથના સુત રામ. ૧૧
રઘુનંદન વળતા એમ બોલ્યા, ઋષિ પ્રત્યે શિર નામી;
મુજસરખુ કાંઈ કારજ દીજે, શીઘ્ર થઇને સ્વામી. ૧૨
ચ્યવન કહે યમુનાતટ મધ્યે, મધુ દૈત્ય એ હોય;
તેને સુત એક લવણુ હવો, તેણે દુઃખી કર્યા સર્વ કોય. ૧૩
તે કર એક ત્રિશૂળ છે, કોણે દુષ્ટ ન જીત્યો જાય;
મહાપાપી પામ્યો ક્યમ આયુધ, તે કહું સર્વ ઉપાય. ૧૪
એક વાર મધુ દૈત્યે તપ કીધું, પ્રસન્ન થયા મહાદેવ;
માગ માગ ઇચ્છાવર આપું, કૃપા કરૂં અવસ્યમેવ. ૧૫
વળતો મધુ વાચક એમ બોલ્યો, શંકરને શિર નામી;
હું રણુમાંથી પરાજય ન પામુ, એ વર આપો સ્વામી. ૧૬
એવું સુણી મહારુદ્રે આપ્યું, ત્રિશૂળ એક વિકરાળ;
જે ઉપર મૂકીશ તે પાપી, ભસ્મ થશે નિરધાર. ૧૭
તું દેવ મુનિશું પ્રીત રાખજે, ભાવ આભ્યંતર આણી;
નહિતો આયુધ નિષ્ફળ થાશે, એમ બોલ્યા ત્ર્યંબકપાણિ. ૧૮
એવું સુણી મધુ વાચક ઊચર્યો, શંકરને શિર નામી;
એ વર મારા વંશ વિષે હોય, સદા નિરંતર સ્વામી. ૧૯
રુદ્ર કહે વર વંશ લગે ન હોયે, તુજ વાચક ક્યમ થાય;
તારા પુત્ર લગે વર મારો, માને સત્ય ઉપાય. ૨૦
એવો વર આપીને ત્યાંથી, ચાલ્યા અશરણુશરણુ;
પછે મધુ દૈત્યે લંકા આવી, કર્યું કુંભીનસીનું હરણ. ૨૧
તેહ વિષે સુત લવણુ હવો, એ મહાપાપી કહેવાય;
સૌ કોને દુઃખદાયક દેખી, મધુ મન શોક ન માય. ૨૨

---

૮. જેણે વિશેષે–જે વિશેષ કાર્ય માટે.

પછે ત્રિશૂળ લવણને આપ્યું, મધુએ સહી તતકાળ;
કુંભીનસી સંઘાતે દાનવ, શીઘ્ર ગયો પાતાળ. ૨૩
ત્રિશૂળ બલા પૂઠે પાપીને, મહાબળ વાધ્યું સોય,
લવણથકી યમુનાતટ મુનિજન, દુઃખી થયા સર્વ કોય. ૨૪
તમો રાવણ દુષ્ટ સંહાર્યો માટે, આવ્યો મન વિશ્વાસ;
તમપાખે એ દુષ્ટ લવણનો, કોણ કરે પ્રભુ નાશ. ૨૫
ઋષિતણાં એવાં વાયક સાંભળી, પૂછે રાઘવરાય,
એ પાપી પરાજય જેમ પામે, તે કહો સત્ય ઉપાય. ૨૬
વળતા ઋષિજી એણી પેરે બોલ્યા, રઘુનંદન સંઘાત;
ત્રિશૂળ વિના હોય દુષ્ટ લવણ તો, પામે રણમાં પાત. ૨૭
રામચંદ્ર કહે તમ સંઘાતે, આવશે શત્રુઘ્ન;
લવણ અસુરને હેલામા હણશે, માનો સત્ય વચન. ૨૮
ભરત કહે શત્રુઘ્ન સરખો, નહિ મહીસ્થળમાં ધીર;
લવણ અસુરનો અંત આણશે, સત્ય કહું રઘુવીર ૨૯
શત્રુઘ્નશું રામ ઉચર્યા, હૈડે હરખ ન માય,
(તમો) લવણ અસુરને હણવા જાવ, કરવી ઋષિરક્ષાય. ૩૦
રામ કહે એમ ઋષિ પ્રત્યે, શુભ મુહૂર્ત જુઓ તમો આજ;
એ મુહૂર્ત ગયે શત્રુઘ્ન, રણ જય પામે મહારાજ. ૩૧
રઘુપતિકેરા વાયક સુણીને, ઋષિ એમ બોલ્યા તતખેવ;
એ પાપીને વર એક છે તે, સાંભળો દેવાધિદેવ. ૩૨
ઈક્ષ્વાકુતણા કુળમા પ્રગટશે, દશરથના સુત રામ;
કનિષ્ઠ ભ્રાત તેનો તને, હણશે કરી સગ્રામ ૩૩
તે માટે એને આપો આજ્ઞા, રાઘવ ચતુરસુજાણ;
શત્રુઘ્નને સદા જય સહી, હશે મહાકલ્યાણ. ૩૪
પછે રામચંદ્રને ચરણે લાગ્યો, હર્ષે ધર્યો શ્રીરંગ;
શત્રુઘ્ન શિર પાણિ મૂકતા, મહાબળ વાધ્યું અંગ. ૩૫
સનાહ અંગે ધરી મહાબળીએ, લીધાં અસ્ત્ર અનેક,
રામતણી પછે આજ્ઞા માગી, આણી મન વિવેક ૩૬
પૂઠે સેના અપરિમિત લીધી, કીર્તિ બંદીજન બોલે;

૩૨. વર-દેવનું વરદાન ૩૬. સનાહ-કવચ.

પચશબ્દ વાજિત્ર ગડગડે, તેણે ધરાતળ ડોલે. ૩૭
ઋષિ સર્વ સંઘાતે ચાલ્યા, આણી પ્રેમ અપાર;
શત્રુઘ્નને મારગ વધાવે, પુરનિવાસી નાર. ૩૮
પછે નગરથકો મારગ સચર્યા, સુભટમાત્ર જે હોય;
સરિતા સરયૂ ઊતરી, વાસો રહેતા હવા સર્વ કોય. ૩૯
પ્રાતસમે શત્રુઘ્ન ચાલ્યો, આગળયો તતખેવ;
દિન ત્રીજે વાલ્મીકને આશ્રમ, પોતો (તે) થયો અવસ્યમેવ. ૪૦
પૂઠેથી સર્વ સેન સંચર્યું, આનંદ મનમાં પામી;
વાલ્મીક પ્રત્યે શત્રુઘ્ન તે, એમ બોલ્યો શિર નામી. ૪૧
મહાનુભાવ તમ આશ્રમ રહેવા, ઈચ્છા ઘણી મન થાય;
પ્રાત સમે મેં નિશ્ચે જાવું, ત્યાંથી પશ્ચિમ દિશાય. ૪૨
વાલ્મીક એવું સાંભળી, આસન આપ્યું સાર;
પૂજા કરી ફળ કંદ આપિયાં, આરોગીએ નિરધાર. ૪૩
તે સૌ ભક્ષ કરી શત્રુઘ્ન, ઊભો જોડી પાણ;
ઋષિ વાલ્મીક પ્રત્યે આનંદે, એવી બોલ્યો વાણ. ૪૪
સ્વામી તમારા દર્શનથી, હું થયો કૃતાર્થ આજ;
મને શુભ કથા કંઇ એક સંભળાવો, કૃપા કરી મહારાજ. ૪૫

ઉથલો.

કૃપા કરી મહારાજ એવી, શત્રુઘ્ને વાણી કહી રે;
શ્રીરામજનકુવર કહે પછે, વાલ્મીકઋષિ બોલ્યા સહી રે. ૪૬

કડવું ૪૨ મું.

રાગ સિંધુરો.

વળતા બોલ્યા મુનિજન, સાંભળ તું શત્રુઘન;
પાવન કથા કહું તને પ્રીત ધરી રે. ૧
સૌદાસ એક પૂર્વે રાય, તે પૂર્વજ તારો થાય;
નવ જાય કીર્ત્તિ તેની વિસ્તરી રે. ૨

ઢાળ.

જેની કીર્ત્તિ ન જાયે વિસ્તરી, સાંભળ શત્રુઘન;

તે રાજાને મિત્રસહ નામે ઉદે હુવો એક તન ૩
એક દિવસ રાય મૃગયા ચાલ્યો મહાઅરણ્ય છે જ્યાય
મૃગ રહિત વન દેખી મહીપતિ, વિસ્મય થયો મનમાય. ૪
તે વનમા બે રાક્ષસ રહેછે, વ્યાઘ્ર રૂપ થઇ સોય,
ઉભય દુષ્ટે તે અરણ્યતણા મૃગ, ભક્ષ કર્યા સર્વે ગોય ૫
તેમાનો એક વ્યાઘ્ર પડ્યો, નૃપ દૃષ્ટે સારોધાર;
એક બાણ માર્યું પાપીને, પડ્યો ભૂમિ તેણીવાર ૬
ભ્રાત પડ્યો દેખી તે રાક્ષસ, આવ્યો ક્રોધ મન આણી,
સૌદાસરાય પ્રત્યે તે પાપી, એવી બોલ્યો મુખ વાણી ૭
હુ બાંધવનુ વેર લેઇશ, તું માનજે વાયક નિદાન,
એવુ કહી તે રાક્ષસ ત્યાથી, હવો અંતરધ્યાન ૮
સાથકો નૃપ ભુવને આવ્યો, નવ આણ્યો મન શોક,
ઘણા વરસ તેણે રાજ્ય કર્યું, પછે તે પામ્યો સુરલોક ૯
મિત્રસહ રાજ્ય ઉપર બેઠો, પ્રજા પ્રેમશુ પાળે
ગૌબ્રાહ્મણને કષ્ટ પડે ત્યારે, તે દુઃખ તત્ક્ષણ ટાળે ૧૦
એ રાયે એક યજ્ઞ આરંભ્યો, અશ્વમેધજ હોય,
ત્યા લક્ષ્મીશુ નારાયણ આવ્યા, ઋષિજનશુ સર્વે કોય ૧૧
પૂર્વે વેર લેવાને રાક્ષસ, આવ્યો જ્યા છે ભૂપ,
નૃપ પ્રત્યે એમ વાયક ઊચર્યો, ધરી વસિષ્ઠનું રૂપ ૧૨
અહો રાય મને આહાર આપ, હું માસતણો નિરધાર,
મોકલજે ભુવને તું મારે, નવ કરવી બહુ વાર ૧૩
ભૂપ કહે રસોઇયા સૌકો, શીઘ્ર થઇને સધાવો,
ઋષિભોજન કરવા અર્થે, માંસરસો નિપજાવો ૧૪
રસોઇયા સરખુ પાપીએ, રૂપ ધર્યું તત્ક્ષણ,
તે સર્વ ભેળો ભળ્યો જઇ રાક્ષસ, કો નવ જાણે અન્ય ૧૫
દુષ્ટે માંસ મનુષ્યનું પાચન, કીધુ સારોધાર,
આગળથકો જઇ રાય પ્રત્યે, મુખ એમ બોલ્યો તેણી વાર ૧૬
સ્વામી પાચન માંસ થયુ છે, સ્વાદ સહિત બહુ પેર,
રાયે સ્ત્રી સઘાતે મોકલ્યુ, વસિષ્ઠઋષિને ઘેર ૧૭

૧૪ રસોઇયા–'રસોઇઆ'ના અર્થમા ઋષિભોજન–ઋષિઓને માટે ભોજન ૧૫ પાપીએ–રાક્ષસે

જઈ રાણી બોલી ઋષિ સાથે, આણી પ્રેમ અપાર;
આ માસ મોકલ્યું રાજાએ તે, આરોગો નિરધાર ૧૮
નૃપપત્નીનાં વચન સુણી, ઋષિ હૃદે ઉપની જ્વાળ;
વસિષ્ઠ ક્રોધ ધરી પછે આવ્યા, જ્યાહા બેઠો ભૂપાળ. ૧૯
વસિષ્ઠ કહે તેં માસ મોકલ્યું, મુજને કરવા આહાર;
તો માસ આહારી તું રાક્ષસ થાજે, આજ સહી નિરધાર. ૨૦
એવુ સુણી નૃપ ચરણે લાગ્યો, વિનય કરી બહુ એવ;
વસિષ્ઠ ક્રોધ ધરી મુખ બોલ્યા, રાય પ્રત્યે અવશ્યમેવ. ૨૧
મેં જે તુજને શાપજ દીધો, તે કયમ મિથ્યા થાય,
બાર વરસ લગે તું રાક્ષસ, નિશ્ચે થાઈશ રાય. ૨૨

ઉથલો.

તુ રાક્ષસ નિશ્ચે થઇશ, એવી વસિષ્ઠે વાણી કહી રે;
શ્રીરામજનકુવર કહે પછે, ભૂપ મન કોપ્યો સહી રે ૨૩

કડવું ૪૩ મું.

રાગ અંદોલ.

સ્વામી એ, મિત્રસહ રાય પામ્યો દુઃખ એ;
શાપ દેવા ઋષિને, સાગ્રહ થયો એ ૧

ઢાળ.

આગ્રહ થયો રાય શાપ દેવા, અંજલિ ભરી હાથ;
ત્યારે રાણી આવી એમ વદે, તમો સાભળો નરનાથ ૨
તમો શાપ દેશો ઋષિદેવને, મન ધરી ક્રોધ અપાર;
તો પાપ દારુણ લાગશે, આપણો નહિ અધિકાર. ૩
તવ રાય કહે રાણી પ્રત્યે, અંજલિ જળઠે પાણ;
હુ જે ઉપર મૂકુ જાઇને, ભસ્મ હોય નિરવાણ. ૪
જળ મૂકતા ઊર્વી વિષે, સપ્તધા થાયે ધર્ણુ;
એવુ વિમાસી રાયે ઉદક, મૂક્યુ પોતાને ચર્ણ ૫
તે જળથકી રાજાતણા, બેહુ ચર્ણ થયા અતિ શ્યામ;
કલ્માષપાદ૬ રાયનું, ધરતા હવા સહી નામ. ૬

---

૬ કલ્માષપાદ—કાબરચિત્રો ડાઘો જેના પગ ઉપર છે એવો.

પછી રાય તે રાક્ષસ થયો તુ શત્રુઘ્ન અવિચાર,
વસિષ્ઠનો આશ્રમ હતો, ત્યા રહ્યા વનમોઝાર. ૭
એક જ્યેષ્ઠ સુત વસિષ્ઠનો, શક્તિઋષિ હતો જેહ
ફળકંદ લેવા કારણે, વન વિષે આવ્યો તેહ ૮
તે રાક્ષસની દૃષ્ટે પડયો, ત્યારે ભક્ષ કર્યો ઋષિબાળ,
વસિષ્ઠ દુખ પામ્યા ઘણું મન સબળ પ્રગટયો કાળ ૯
સુત વિયોગે વસિષ્ઠને, ઉપજ્યો અતિ પરિતાપ,
ગંગા વિષે જઇ ક્રોધશું પછી મૂકિયુ નિજ આપ ૧૦
જાન્હવીએ વસિષ્ઠને મૂકિયા તતક્ષણ તીર,
ગિરિશિખર ચઢીને નાખિયુ, પાડવા અરથે શરીર ૧૧
ત્યાથકી ઋષિજી ઉગર્યા, પછે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો એવ,
ભૂદેવ તે મધ્યે સચર્યા શીતલ થયો અનલમેવ ૧૨
તન બંધ કરી સરિતા વિષે ઝંપાવિયુ સાક્ષાત,
વસિષ્ઠ જાણી નદીએ તે પાશ કીધો પાત ૧૩
ત્યા થકી ઋષિજી સચર્યા, પોતાતણે સ્વસ્થાન,
તે દિવસથી સરિતાતણું હતુ વિપાશા અભિધાન ૧૪
શક્તિકેરી સ્ત્રીતણે ઉદર હતો એક બાળ
તે ભણે જઠર વિષે રહ્યો, મહાવેદ પરમ વિશાળ ૧૫
તે શબ્દ વસિષ્ઠ સાભળી, આનંદ પામ્યા મન
તું ક્યા ભણે છે શક્તિઋષિ મે ન લીધા આવે તન ? ૧૬
અરૂંધતી એવુ સાભળી, ઉચરી તેણી વાર,
શક્તિનો સુત જઠરમાથી, ભણે છે નિરધાર ૧૭
પછે ગર્ભ તે પ્રસવ થયો, મુનિ પામિયા અભિરામ,
તે બાળકનું ધરતા હવા, પરાશર અભિધાન ૧૮
વાલ્મીકને આશ્રમ ગયો, જેણે દિવસ શત્રુઘ્ન,
તેણે દિવસે જન્મ્યા જાનકીએ, પરાક્રમી બે તન ૧૯

---

૧૦ આપ–પોતાનું શરીર. પોતે ગંગામા પડતું નાખ્યું ૧૨ પ્રગટા–વ્યો–'પ્રગટયો' પ્ર ૧–૩ ૧૩ બંધ કરી—બાધીને પાશ ઇ૦–તે પાશ (બંધન) નો પાત કીધો (પાડી નાખ્યો)—તોડી નાખ્યો ૧૪ વિપાશા–પાશ ઇ૦ નારી અભિધા—નામ ૧૬ શે ન–'સત્ય' પ્ર ૩ ૧૮ અભિરામ–આનંદ

ઋષિપત્નીએ જઈ વાલ્મીકિને, જાણ કર્યું નિરધાર,
સ્વામી યુગ્મ પુત્રક જાનકીએ, પ્રસવિયા આ વાર. ૨૦
વાલ્મીક એવું સાભળી, આનદ પામ્યા મન;
પછે પુત્ર બેઉને અણાવી, જોતા હવા મુનિજન ૨૧
પછે દર્ભશુ બાળકતણી, લો'તા હવા નિજકાય;
તેનુ કુશ નામજ પાડિયુ, આનદ ધરી ઋષિરાય: ૨૨
બીજો અર્ભક ધાબળશુ, લોહ્યો શ્રીમુનિજન,
તે તણુ લવ નામ ધર્યું તદા, માનજો સત્ય વચન ૨૩
જાતકર્મ એ બાળકતણા, ઋષિએ કર્યા અવશ્યમેવ;
પછે નિશા તે ત્યા વહી ગઇ, પ્રગટયો દિનકર દેવ ૨૪
તવ શત્રુઘ્ને કીધુ સહી, અવગાહન સારોધાર;
પછે સધ્યા વદી ઋષિ પ્રત્યે, જઇને કર્યો નમસ્કાર. ૨૫
સ્વામી આપીએ મને આજ્ઞા, આનંદ આણી મન;
તારી કૃપા માટે રણ વિષે, હુ જય લહુ મુનિજન ૨૬
વાલ્મીક વળતા બોલિયા, મન ધરી પ્રેમ અપાર,
જા શત્રુઘ્ન તુજને રણ વિષે, જય હશે સહી નિરધાર. ૨૭
શત્રુઘ્ન એવુ સાભળી, ત્યાથકી માર્ગે પળાય,
મધુપુર વિષે આવ્યો સહી, આનદ અગ ન માય. ૨૮
મધ્યાન્હનો સમે થયો, ઋષિ ઉચર્યા નિરધાર;
એ લવણ પાપી ગયો છે, વન વિષે કરવા આહાર. ૨૯
દૃષ્ટે હણ્યા ત્યા રોઝ રીંછ ને મૃગ પશુ શાર્દૂલ;
તે ગ્રહી સ્થાનક સચર્યો, અનર્થતણુ જે મૂળ ૩૦
મહાભયાનક પ્રચડ દુર્મતિ, ધર્યું આમિષ પાણ;
શત્રુઘ્ન તે દેખતા, એમ ઉચરે મુખવાણ ૩૧
અહો પાપી અધમ કૃત્ય, પશુભક્ષ કરે મ આમ!
હવે ઉભો રહેજે રણ વિષે, મને આપ તુ સગ્રામ ૩૨
ત્યારે લવણ કહે તું કવણ છે, તુજ તાતનું શુ નામ,
અહીં કવણ અરથે આવિયો, વેર વિના શો સગ્રામ? ૩૩

---

૨૩ ધાબળ-ઉનની કામળી (ઁલ્વ-ઊન) ૨૫ અવગાહન—સ્નાન.
૩૧ આમિષ-માંસ ૩૨ અધમકૃત્ય-અધમકૃત્યવાળો પશુભક્ષકરે-પશુઓને ખાધે

દશરથસુત હું શત્રુઘ્ન, રઘુવીરકેરો ભ્રાત;
ઋષિ પીડ્યા મારે વેર તુજશુ, બોલ્યા એવી વાત. ૩૪
લવણ એવુ સાંભળીને, ઊચર્યો મુખ સોય;
ઇક્ષ્વાકુ વંશના રાય તે, પાપીષ્ટ નિશ્ચે હોય. ૩૫
ત્યારે શત્રુઘ્ન કહે અધમકૃત્યા મુખ થી વદે છે વાણ;
યુદ્ધ કર્યા વિના છૂટીશ નહિ, હું હણીશ તુજને જાણ. ૩૬
પછે લવણ કહે રામે હણ્યો, મુજ ભ્રાત લંકાધીશ;
તેનો ભ્રાત આવ્યો રણ વિષે, હું છેદીશ તારૂં શીશ. ૩૭
હું યુદ્ધ તુજ સાથે કરૂં, હવે ઊભો રહેજે ત્યાંય;
મુજ આયુધ લાવુ ઘરથકી, પછી યુદ્ધ કરૂં રણમાંય. ૩૮
તવ શત્રુઘ્ન કહે શત્રુને રે, મૂકે કોઈ આસન;
હું હણી તુજને મોકલું, ત્યાંથકી જમસદન. ૩૯
લવણ એવુ સાભળી, દ્રુમ પાડ્યો અવશ્યમેવ;
બહુ બાણ મૂકી શત્રુઘ્ને, છેદિયો તતખેવ. ૪૦
પછે લવણે બીજો દ્રુમ ગ્રહી, કર્યો શીશમાં પ્રહાર;
તેણે શત્રુઘ્નને મૂર્છા થઈને, પડ્યો ભૂમી મોઝાર. ૪૧
ત્યારે હાહાકાર હવો તદા, દુઃખ પામિયા મુનિ જન;
પછે લવણ પાપી આવિયો, પોતાતણે ભુવન. ૪૨
એક મુહૂર્તમા મૂર્છા વળી, વદે શત્રુઘ્ન તેણીવાર;
એ લવણ પાપી ક્યાં ગયો, મને કહો ઋષિ નિરધાર. ૪૩
વળતા તે ઋષિ એમ ઉચરે, હવે સાંભળો કહું પેર,
તમો પડ્યા ત્યારે દુર્મતિ, રણ છાંડી ગયો ઘેર. ૪૪
શત્રુઘ્ન એવું સાભળી, શર ગ્રહ્યુ વેગે પાણ;
તે આપ્યુ છે સહી રામચંદ્રે, શત્રુઘનને બાણ ૪૫
મહાતીક્ષ્ણ ધારા કાળ સરખું, તેજનો ભંડાર;
શરતેજવતે તેણે સમે, ત્યાં થઇ રહ્યો હાહાકાર. ૪૬
શર ચાપ પાણિ વિષે ચઢાવ્યું, ત્યારે અમર પામ્યા ત્રાસ;
તવ સુરમુનિજન જાતા હવા, પૂછવા બ્રહ્મા પાસ. ૪૭

---

૩૯ મૂકે ઈ૦–જો અહીંથી કોઈ આસન (સ્થાન) મૂકે (છોડે)-અહીંથી જો ખસે તો. અથવા, આસન (આસન્ન)-પાસે આવેલા શત્રુને કોણ છોડે-જવા દે?

તમો સૃષ્ટિ કરતા પ્રભુજી અમને કહો એક વાત;
આ શરથકી ત્રૈલોકમાં સ્વામી, શો હશે ઉતપાત. ૪૮
ત્યારે બ્રહ્મા કહે કાં ભય ધરો, એ વિષ્ણુકેરૂં બાણ;
શ્રીરામે આપ્યું ભ્રાતને, હરશે લવણના પ્રાણ ૪૯
તમો જાઓ જોવા ત્યાંથકી, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
સુરમુનિ એવું સાંભળી, આવિયા રણમોઝાર. ૫૦
પછે શત્રુઘન ત્યાંથી ગયો, સહી લવણકેરે ઘેર;
શું આવ્યો પાપી ભુવનમાં, મુખ ઊચર્યો એણી પેર. ૫૧
એવું વાયક સાંભળી, મહાક્રોધ પ્રગટ્યો અંગ;
પછે લવણ આવ્યો ગરજતો, રણે શત્રુઘ્ન સંગ. ૫૨
તવ શત્રુઘ્ને બાણ મૂક્યું, ક્રોધ ધરી તતકાળ;
તેણે હૃદે ભેદ્યુ લવણનું, શર ગયું સહી પાતાળ. ૫૩
ત્યાં સ્નાન બાણે જઇ કર્યું, વધપાપ કીધું નાશ;
શર શીઘ્ર થઇ ગયું અયોધ્યા, રઘુવરકેરે પાસ. ૫૪
લવણ રણમધ્યે પડ્યો, દ્વિજ આનવા અવસ્યમેવ;
ત્રિશૂળ ત્યાંથી સંચર્યું, જ્યા હતા શ્રીમહાદેવ. ૫૫

ઉથલો

જ્યાં હતા શ્રીમહાદેવજી, ત્યાં ત્રિશૂળ તે આવ્યું સહી રે;
જનકુવર કહે શત્રુઘ્ન પ્રત્યે, અમરે તવ વાણી કહી રે. ૫૬

કડવું ૪૪ મું.

રાગ ભૈરવ.

દૈત્ય લવણ ત્યાં માર્યો સોય, અમરમાત્ર આવ્યા સર્વ કોય;
હણ્યો દૈત્ય તે મહાયુદ્ધ કરી, શત્રુઘ્ને અતિ આનંદ ધરી. ૧
તવ અમરે વાણી ઊચરી, પુષ્પતણી વૃષ્ટિ ત્યાં કરી;
તુજને હવા અમો તુષ્ટમાન, શત્રુઘ્ન માગો વરદાન. ૨
અમરતણાં એવાં સુણી વચન, વળતો બોલ્યો શત્રુઘન;
જો મુજને વર આપો સ્વામ, મથુરા ધરો મધુપુરનું નામ. ૩

બ્રહ્મા હરિહરશુ અવશ્યમેવ, આ સ્થાનક તમો રહેતુ દેવ,
એવો વર મને આપો સહી, એમ હર્ને સુર ચાલ્યા કહી ૪
મથુરા નગર વિરે નિરવાણ, શત્રુઘનની વરતી આણ,
વાસ્યુ નગર અતિ જત્ને કરી, ચોક ચૌવટા ગૃહ અનેઉરી ૫
વાપિ કૂપ તડાગજ હોય, પ્રાસાદ મઠ અતિ કીધા સોય,
નહિ મર્યાદા પુષ્પજતણી સુન્દર વનની શોભા ઘણી ૬
સુખે વાશી નગરના લોક, દુ ખ દારિદ્ર જરા નહિ શોક,
તજે નહિ કો કુળનો ધર્મ, બ્રાહ્મણજન પાળે ખટકર્મ ૭
નરનારી ત્યા દિવ્ય સ્વરૂપ, રાજ્ય કરે શત્રુઘન ભૂપ
એ વિધ રાજ્ય કરે નિરધાર, વર્ષ હવા પૂરણ અગિયાર ૮
વિમાસે એમ શત્રુઘન, રામતણુ કરવા દરશન,
પ્રધાનને તેડ્યો ક્ષણમાજ, મથુરાકેરૂ સોપ્યું રાજ ૯
શત હયવર રથ શુભ સઘાત, શત્રુઘ્ન ચાલ્યો સાક્ષાત,
વાલ્મીકને આશ્રમે એન, શત્રઘન આવ્યો અવશ્યમેર ૧૦
ઋષિએ આસન આપ્યુ સહી, પૂજા કરીમુખવાણી કહી,
લવણ દૈત્ય નાખ્યો તેં દળી, મેં તે વાત સર્વે સાભળી ૧૧
ધન્ય પરાક્રમ તુજ શત્રુઘન, આલિંગન દીધુ મુનિજન,
આઘ્રાણ કરી શિર મૂક્યો પાણ સદા હજો તુજને કલ્યાણ ૧૨
વાલ્મીકે શત્રુઘનને સહી, અનેક કથા વિસ્તારી કહી,
તેણે સમે લવકુશે નિદાન, રામચરિત્ર સહી માડયુ ગાન ૧૩
રાગ તાન તરગજ હોય, સુણતા વિસ્મે થયા સૌ કોય,
શત્રુઘનની સગે જઈ, પ્રધાન એણીપેરે બોલ્યા સહી ૧૪
ઋષિને સ્વામી પૂછો વચન, આ સ્વામી બે કોના તન,
શત્રુઘન કહે સહુ કો સુણો, મુનિ આશ્રમનો મહીમા ઘણો ૧૫
એ થાય તે જોવુ સહી, ઋષિને પૂછવુ આવે નહિ,
રામચરિત્ર સુણતા અવશ્યમેવ પ્રાત કાળ થયો તતખેવ ૧૬
તેણે સમે શત્રુઘન સહી, વાલ્મીકશુ વાણી એમ કહી,
જો આજ્ઞા આપો ઋષિજન રામતણુ કીજે દરશન ૧૭

---

૫ અતે ઉરી—અત પુર ૧૨ આઘ્રાણ કરી શિર—માથુ સુઘીને
૬ પૂછવુ આવે નહિ—પૂછવાનું મન થતુ ન જોઈએ—પૂછવુ ઘટે નહિ

તવ આજ્ઞા આપી રઘુરાય, પ્રણામ કરી શત્રુઘન જાય;
દિવસ મધ્યાન્હ પરિપૂરણ થયો, શત્રુઘન પુરમાં આવિયો. ૧૮
રામ સભામાં બેઠા જ્યાંય, શત્રુઘન પછે આવ્યો ત્યાંય;
દાસકુંવર કહે રામ સધાત, શત્રુઘન બોલ્યો સાક્ષાત. ૧૯

કડવું ૪૫ મું.

રાગ સામેરી.

શત્રુઘન એમ ઉચરે, રામને લાગી પાય;
મેં લવણ પાપી રણે હણ્યો, તમ કૃપાથી મહારાય. ૧
વાસ્યું નગર યત્ને કરી, મન ધરી અતિ ઉલ્લાસ;
હવે આજથી રાખો તમે, સ્વામી તમારે પાસ. ૨
વરસ બાર લગે મથુરાતણું, મેં રાજ કીધું રામ;
હું રહીશ ચરણે આજથી, રાજનું નહિ મુજ કામ. ૩
રઘુવીર વળતા બોલિયા, સુણો ભ્રાત સાચુ એહ;
સહી રાજપુત્રે સ્વજનશું, નવ આણવો મન સ્નેહ. ૪
ને રક્ષા કરવી પ્રજાની, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
દીન પાચ રહી મથુરા જવુ, ત્યાં થકી સારોધાર. ૫
તું અધિક વલ્લભ છે મને, સાભળો સાચી વાત;
શત્રુઘ્ન એવુ સાભળી, મન હવો અતિ રળિયાત. ૬
દિવસ છઠ્ઠે શત્રુઘન, આજ્ઞા માગીને જાય;
ત્યારે ભરત વળાવી વળ્યો, આનદ અંગ ન માય. ૭
એમ રાજ્ય શ્રીરાઘવ કરે, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
સૌ ધર્મ મારગ અનુસરે, અયોધ્યા વિષે નિરધાર. ૮
કોઇક સમે પુર અયોધ્યામાં, સાંભળો રાજન;
પાચસે વર્ષનો મૃત્યુ પામ્યો, વિપ્રકેરો તન. ૯
તેના માત પિતા દુઃખ પામિયા, માંડયું રુદન અપાર;
પછે સ્કધ શબને ચઢાવી, લેઈ ગયા રાજદ્વાર. ૧૦
આક્રદ અતિ કરતા હવા, શબ મૂકિયુ જઈ ઘણું,

---

૯ પાચસેં વર્ષનો તન-(તે સમયમાં લાબો આયુષ્ય હોવાથી).

શા પાપ મેં પૂર્વ કર્યા જે, પુત્ર પામ્યો મર્ણું ૧૧
મારા જન્મમા કીધા નથી, અસમાન જે આક્ષાત,
એ અધર્મી રઘુનીરથી, મુજ પુત્ર પામ્યો પાત ૧૨
માતા પિતા આગળ પુત્ર ન મરે, મો ન પામે દુ ખ આપ,
અમો પુત્ર સાથે દેહ તજું તે રામને શિર પાપ ૧૩
એ પુત્રની આશા હતી, તે વિપ્રત પામ્યા આજ,
બ્રહ્મહત્યા શ્રહી રામ તું, સુખે કરજે રાજ ૧૪
એના ઋષિતણા વાયક સુણી, મન દુ ખ ધરે રઘુવીર,
મુખ દામણુ દીસે તદા, નિજ નયણે આવ્યા નીર ૧૫
પ્રધાન સરશા રામજી, ત્યા આવિયા સાક્ષાત,
નારદ આદિ ઋષીશ્વર, કરી સહુને વાત ૧૬
લઘુવયતણો બ્રાહ્મણતણો, સહી મૃત્યુ પામ્યો બાળ,
શુ પાપ થયુ મુજ રાજ્યમા, એમ વદે દીનદયાળ ૧૭
શ્રીનારદ એણીપેરે ઉચરે રઘુવીર સાભળ એહ,
ઋષિપુત્ર મૃત્યુ પામ્યો છે, હું કહું કારણ તેહ ૧૮
તપ આચરતા કૃતયુગ મધ્યે, મહાનુભાવ દ્વિજ કહેવાય,
તેણે પ્રજા સહુ સુખ પામતી, સત્ય માનજો રઘુરાય. ૧૯
ત્રેતા વિષે તપ ક્ષત્રીએ, માડયો પછે સાક્ષાત,
ઋષિક્ષત્રીને તપે સહુ, સુખ પામતા દીન રાત. ૨૦
દ્વાપર મધ્યે સહી શુદ્રે માડયુ, તપતણું આચર્ણું,
તે માટે એ વિપ્રનો, પ્રભુ પુત્ર પામ્યો મર્ણું ૨૧
તમો જુઓ રાઘવ દશોદિશે, અધર્મ કરે જન જેહ,
તેને છેદો ત્યા જઈ રામજી, તો બાળક જીવે એહ ૨૨
પ્રજામા નર દુષ્ટ હોય, કો આચરે અન્યાય,
તેનો ચોથો ભાગ પામે, ભુવન બેઠો રાય ૨૩
નારદવચને આનવા, રઘુવીર રૂપ નિધાન,
પછે મનમધ્યે સભારતા, આવિયુ પુષ્પવિમાન ૨૪

---

૧૬ સરશા–સાથે ૧૯ મહાનુભાવ દ્વિજ–'મહાનુભાવ એ' પ્ર ૧–૨. ૨૦ માડયો–(તપ) 'તપ' શબ્દ નપુસક છતા આ કવિએ કોઈ કોઈ ઠામે પુલિંગ લખ્યો છે ૨૩ તેનો ઇ૦–'તે ભાગ ચોથો પામે' પ્ર ૧ લી.

સપ્રેદ થઇ લક્ષ્મણ પ્રત્યે, એમ ઊચર્યા પ્રભુ વાણ;
એ વિપ્રનો સુત ન જીવે તો, તજુ મારા પ્રાણ ૨૫
તમો હ્યાથકી જઇ ઋષિ પ્રત્યે, કહેજો સત્ય વચન,
શબ તૈલકઢામા રાખજો, જ્યમ ન વણસે તેનું તન. ૨૬
એવુ કહીને વિમાન બેઠા, રામજી રણધીર;
ત્યાથકી જોતા સચર્યા, પશ્ચિમ સાગરતીર, ૨૭
સહુ ધર્મમારગ અનુસરે, કો નવ કરે અન્યાય,
વિમાન ત્યાથુ સચર્યુ, ચાલ્યુ દક્ષિણ દિશાય ૨૮
શૈવલ પર્વતને વિષે આવ્યા, રામજી રણધીર,
તેને ઉત્તર પાસે સાગર છે, ત્યા પધાર્યા રઘુવીર ૨૯
ત્યા શૂદ્ર કો રહી અધોમુખે, કરે ધૂમ્રજ પાન,
અન્ન ઉદક નિદ્રા પરહરી, એક ધર્યુ નિશ્ચળ ધ્યાન; ૩૦
તપ ઉગ્ર દીઠો તેહનો, એમ વદે શ્રીમહારાજ,
તુ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી કે વૈશ્ય શૂદ્ર, તપ કરે કોણકાજ? ૩૧
શ્રીરામનુ વાયક સુણી, સુખ ઊચર્યો તેણીવાર,
હુ શૂદ્ર છુ વન તપ કરૂ, પદ મોક્ષ લેવા સાર. ૩૨
શ્રીરામ એવુ સાભળી, મન સબળ પામ્યા રીસ,
પછે પાણ ખડ્ગ ધર્યુ તદા, તે શૂદ્રનુ છેદ્યુ શીશ. ૩૩
તે શૂદ્રને સહી મુક્તિ આપી, ગયો સ્વર્ગ મોઝાર;
ત્યારે દેવતાએ કુસુમની ત્યા, કરી વૃષ્ટિ અપાર ૩૪
સાધુ સાધુ રઘુપતિ શુભ કર્યુ, સુર હવા મતુષ્ટમાન,
માગીએ સ્વામિ શીઘ્ર થઇ, આપીએ અમો વરદાન ૩૫
શ્રીરામ વળતા બોલિયા, અમર પ્રત્યે તતકાળ,
વર આપો એ જીવાડીએ, જે વિપ્રકેરો નિજ બાળ. ૩૬
સુર વદે જેણે ક્ષણે તમો શૂદ્ર માર્યો એહ,
તેણે ક્ષણે રઘુનાથજી, સુત વિપ્ર જીવ્યો તેહ ૩૭
તેના સ્વજન સાથે જઇ મળ્યો, આનદ પામ્યા મન,
આ દીસે આશ્રમ અગસ્ત્યનો, ત્યા જઇ કરો દરશન ૩૮
એવા અમરના વાયક સુણી, આનદ અગ ન માય,
પછે અગસ્ત્યના આશ્રમ પ્રત્યે, સચર્યા રાઘવરાય ૩૯

---

૨૮ ત્યાથું-ત્યાથી ૩૧. દીઠો-(તપ) ૩૭ સુત વિપ્ર-વિપ્રનો સુત

પછે ગારગ મધ્યે આવી ઊભા, મહાઆરણ્ય એક નિરધાર;
ત્યાં આશ્રમ કાજે ઉલૂક ગૃધ્ર, કલેશ કરે અપાર. ૪૦
તન રામ આગળ આવિયા, બેઉ પક્ષી તે નિરવાણ;
ત્યારે ગૃધ્ર એણી પેરે ઉચર્યો, સુણો રામ ચતુરસુજાણ. ૪૧
તમો તેજસ્વી ભાસ્કર સમા, ગંભીર સમુદ્ર સમાન;
ક્ષિતિ સમા તમો ક્ષમાવત, રઘુપતિ રૂપ નિધાન. ૪૨
મહાક્રોધ અતકના સમો, બળે વિષ્ણુસરખા હોય;
સહુ ધનુષ્યધરમા શિરોમણિ, તમ સમો નર નહિ કોય. ૪૩
ધર્મરાજ તમારૂ સૌ કહે, ત્રૈલોક્યમધ્યે આજ,
આ ભુવન મારૂ ઉલૂક કહેછે, પૂછિયે મહારાજ. ૪૪
પછે ઉલૂક એણી પેરે બોલિયો, રામને નામી શીશ;
તુ સરજે પાળે સંહરે, સમરથ શ્રીજગદીશ. ૪૫
હું નેત્રરહિતને નિશા સમે, પરભવે વિવિધ પ્રકાર;
મહાબળ કરીને ભુવન મારે, રહેછે નિરધાર. ૪૬
વિમાન તજી પૃથ્વી વિષે, બેઠા પ્રભુ તતખેવ;
પ્રધાન પ્રત્યે રામજી, એમ ઉચ્ચર્યા અવશ્યમેવ. ૪૭
બેઉ મધ્યે સાચો કોણ છે, કહો વિચારી તમો આપ;
અસત્ય સભામાં બોલતા, બ્રહ્મહત્યા લાગે પાપ. ૪૮
પ્રધાન વળતા એમ વદે, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
ઉલૂક સાચો જાણજો, નિશ્ચે કરી શ્રીરામ ૪૯
રઘુવીર વળતા બોલિયા, આનંદ ધરીને મન;
તમો ઉભયમાં એ ભુવન કોનું, પ્રથમ કહો તતક્ષણ. ૫૦
કહે ગૃધ્ર માનુષ નગન હતા, ઊર્ધ્વરેતા જાણ;
તે દિવસથી હું ભુવન આણું, રહ્યો છું નિરવાણ. ૫૧
ઉલૂક કહે દ્રુમમય મહી, હતી એ અવશ્યમેવ;
એ દિવસથી તે ભુવન મારૂં, માનજો તતખેવ. ૫૨
શ્રીરામ કહે ત્યારે વિષ્ણુથી, બ્રહ્મા થયા ઉત્પન્ન;

---

૪૦. આશ્રમ કાજે–રહેઠાણ માટે માળા માટે–ઉલૂક–ઘુડ. ગૃધ્ર–ગીધ. ૪૨. ક્ષિતિ—પૃથ્વી. ૪૬. પરભવે—પજવે. ૫૧. માનુષ–મનુષ્ય. ઊર્ધ્વરેતા–ઇંદ્રિય સંયમવાળા. જાણ–'પાણ' પ્ર. ૧–૨.

અજ કરણમાંથી પ્રગટિયા, મધુકૈટભ બે તતક્ષણ. ૫૩
પછે ભક્ષ કરવા બ્રહ્માને, પાપી ધસ્યા તેણી વાર;
બુંબારવ અજે કર્યો, પ્રગટ્યા જગદાધાર. ૫૪
દુર્મતિ દેખી વિષ્ણુ મનમાં, સબળ પામ્યા ખેદ;
મહાયુદ્ધ કરતાં મધુકૈટભ, બેઉ કર્યા ઉચ્છેદ. ૫૫
તેને મેદે બાંધી પૃથિવી, મન ધરી અતિ અભિરામ;
તે દિવસથી રઘુનાથ કહે, મેદિની મહીનું નામ. ૫૬
પછે બ્રહ્માએ પર્વત પ્રગટ્યા, અષ્ટ કુળ તો જેહ;
ત્યારે દ્રુમમય પૃથ્વી હવી, તેમાં નહિ સંદેહ. ૫૭
ત્યાર પૂઠે નગ્ન માનુષ, પ્રગટ્યા તો સાક્ષાત;
તો પ્રથમ આશ્રમ ઉલૂકનો, એને કાં દમે દિનરાત ? ૫૮
સુણ્ય ગૃધ્ર કૃત્ય તારાથકી, હું કરીશ તુને નાશ;
તેણે સમે રઘુનાથશું, વાણી હવી આકાશ. ૫૯
અહો રામ એને મારવા, તમને નહિ અધિકાર;
એને પૂર્વે માર્યો શાપથી, તે માનજો નિરધાર. ૬૦
એ તો પૂર્વે રાજઋષિ, બ્રહ્મદત્ત એવું નામ;
એને ભુવને આવ્યા અતિથિ એક તે, સાંભળો શ્રીરામ. ૬૧
એણે પગ પખાળ્યા તેહના, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
પછે માંસ પીરસ્યું વિપ્રને, સ્વામી શીઘ્ર કીજે આહાર. ૬૨
ઋષિ કહે મુજને માંસ આપ્યું, ભક્ષ કરવા જેહ;
તો થા પાપી આજથી તું, ગૃધ્રપક્ષી દેહ. ૬૩
બ્રહ્મદત્ત એવું નામ સાંભળી, દુ:ખ સબળ પામ્યો કાય;
અજ્ઞાનથી મેં લહ્યું નહિ, તું કૃપા કર ઋષિરાય. ૬૪
જઇ ચરણ લાગ્યો મુનિને, બહુ સ્તુતિ કરી તેણી વાર;
તું કૃપાનિધિ છે પતિતનો, હવે કીજીએ ઉદ્ધાર. ૬૫

---

૫૩. અજકરણમાંથી–અજ (અજન્મા વિષ્ણુ)ના કાનમાંથી.'विष्णुकर्णमलोद्भूतौ'–'વિષ્ણુના કાનના મેલમાંથી ઉપજેલા' એમ માર્કંડેય પૂરાણમાં પણ છે. વાલ્મીકિ રામાયણમાં પણ એમજ છે, માટે અહીં 'અજ' નો અર્થ 'વિષ્ણુ' એમ કરવો. ૫૪. અજે–બ્રહ્માએ. ૫૬. મેદિની–(મધુકૈટભના) મેદવાળી.

ઋષિ એવા વાક્ય સાંભળી, ઊચરે તે રામ,
ઈક્ષ્વાકુને કુળે પ્રગટશે, દશરથથી સુગુ ગામ ૬૬
પ્રભુ તારે આશ્રમ આવશે, કૃપા કરી એક વાર,
તું દર્શન પામીશ રામનું, ત્યારે થશે તુજ ઉદ્ધાર ૬૭
પછે ગૃધ્ર દેહ તજતો હવો સાન્નિધ્ય રઘુનંદન,
શ્રીરામની બહુ સ્તુતિ કરી, તે ગયો સ્વર્ગભુવન ૬૮
વિમાન બેશી રામજી, ત્યાંથકી માર્ગ પળાય,
અગસ્ત્યને આશ્રમ આવિયા, આનંદ અંગ ન માય ૬૯
કુંભપુત્રે અમરની, પૂજા કરી તતક્ષણ,
સંતોષ પામ્યા અતિઘણું સુર ગયા સ્વર્ગભુવન ૭૦

ઉથલો.

સુર ગયા સ્વર્ગભુવન બાઇઓ, તેમાં કંઈ સંદેહ નહિ રે,
જનકુંવર કહે વિમાન તજી, રઘુનાથ ત્યાં આવ્યા સહી રે ૭૧

કડવું ૪૬ મું

રાગ વેરાડી.

અમર ગયા પૂંઠે અવશ્યમેવ રઘુનંદન ત્યાં આવ્યા ખેવ,
અગસ્ત્યને જઈ નિરધાર, રામચંદ્રે કર્યો નમસ્કાર ૧
ઊભા રામ કરસંપુટ કરી, અગસ્ત્યઋષિએ વાણી ઊચરી,
આસન આપ્યું આણી પ્રેમ, પૂછે ઋષિજી કુશળક્ષેમ ૨
આવ્યા સહી તમો વનમોઝાર, ઋદ્ધિ(?) કરવા નિરધાર,
ધર્મ પ્રગટ કરવા નિરધાર, નિંતણો ઇવા-યો બાગ ૩
અમરતણા કરવા સહી કાજ, પ્રગટ થયા તમો શ્રીમહારાજ,
રહો રામ રજની આ સુખે, પ્રભાતે જાઓ અયોધ્યા વિષે ૪
આ કંકણ આપુછું અમો, ગ્રહવા યોગ્ય છો સ્વામી તમો,
એવું સુણી વદે રાઘવરાય સાંભળો સ્વામી સત્ય ઉપાય ૫
ક્ષત્રીનંદન પુણ્ય આચરે, આપે પણ અંગી નવ કરે
તે માટે સાંભળો ઋષિ તમો, પ્રતિગ્રહી નહિ થાઉં અમો ૬

---

૭૦ કુંભપુત્રે—અગસ્ત્યે ૧ ખેવ-ક્ષણ અર્થાત્ તે ક્ષણે ૨ કરસંપુટ કરી—હાથ જોડી ૩ રિંટ—નાશ ૬ અંગી નવ કરે—અંગીકાર ન કરે—લે ન હિ પ્રતિગ્રહી—દાન લેનારો

અગસ્ત્ય કહે સુણ્ય રાઘવરાય, હું તુજને કહું એક ઉપાય;
કૃતયુગમાં બ્રહ્માએ ખેવ, સૃષ્ટિ સૌ નિરમી અવસ્યમેવ. ૭
ભૂપ વિના સૃષ્ટિ દુખિણી થઇ, ધાતા આગળ રાવે ગઈ;
સ્વામી પ્રજા સૌ દુઃખ પામી કાય, આપો કરી કો બળિયો રાય. ૮
ત્યારે બ્રહ્મા મુખ બોલ્યા તતકાળ, સાભળો શીઘ્ર થઇ દિગ્પાળ;
ચોથો ભાગ તે આપો તમો, તો રાજા એક પ્રગટુ અમો. ૯
તવ દિગ્પાળે વાણી કહી, સ્વામી અમો એ આપુ સહી,
બ્રહ્માએ પ્રગટ્યો ત્યાં ભૂપ, મહાતેજસ્વી દીવ્ય સ્વરૂપ. ૧૦
ચોથો અશ તેહનો જેહ, ચો દિગ્પાળે આપ્યો તેહ;
પ્રજા સર્વને સોપ્યો રાય, આજ્ઞા ગ્રહી સ્વસ્થાનક જાય. ૧૧
ઇંદ્ર તેજનો એ મહીમાય, પ્રજા સર્વ માને આજ્ઞાય;
વરૂણ તેજનુ કારણ એહ, પ્રજા સર્વને પાળે તેહ. ૧૨
કુબેર તેજથી સારોધાર, આપે મહીપતિ દાન અપાર;
ધર્મરાજને તેજે સોય, ભય પ્રાણી પામે સર્વ કોય. ૧૩
ઇંદ્રતણો ગુણ તમમા સહી, તે માટે ના કહેવી નહિ;
ઋષિનાં વચન સુણી અવશ્યમેવ, રામે ભૂષણ ગ્રહ્યુ તતખેવ ૧૪
દેખી ભૂષણ અતિ સુદર સાર, પામ્યા પ્રભુ મન હર્ષ અપાર;
તેણે સમે કરસપુટ કરી, શ્રીરામે વાણી ઊચરી. ૧૫
પ્રશ્ન એક સ્વામી પૂછુ અમો, આ ભૂષણ કયમ પામ્યા તમો;
અગસ્ત્ય કહે રાઘવ અવિધાર, હુ આવ્યો મહાઅરણ્ય મોઝાર. ૧૬
શત જોજનનુ છે તે વન, મળે નહિ પશુ પક્ષી જન;
પુરૂપ એક તપ કરતો ખેવ, મેં વનમા દીઠો અવસ્યમેવ. ૧૭
ત્યા સરોવર છે સુદર સાર, જોજન એક તણું નિરધાર;
સર પાસે શબ દીઠું પ્રૌઢ, દેખી ચિત્ત થયો દિગ્મૂઢ. ૧૮
શબ પાસે સુણ રાઘવ દેવ, વિમાન એક આવ્યુ અવસ્યમેવ;
તેમા થકી નર સુદર સાર, આવ્યો ભૂમિ વિષે નિરધાર. ૧૯
શબ ઉપર તે બેઠો જઇ, આમિષ ભક્ષ કર્યું તેણે સહી;
પછે ઉદકપાન કરી અવસ્યમેવ, વિમાન વિષે જઇ બેઠો ખેવ. ૨૦
અગસ્ત્ય કહે રાઘવ અવિધાર, હું આશ્ચર્ય પામ્યો તેણી વાર;
અગસ્ત્ય કહે મેં પૂછ્યુ રહી, સ્વર્ગપુરૂષ સઘાતે સહી. ૨૧

૮. રાવે-રાવ કરવા-પોતાની અરજ કહેવા. ૧૮. સર-સરોવર.

તું દેવરૂપ સરખો દીસે સોય, માંસ ભક્ષ્યું તે કારણ કહોય;
એવા વાયક શ્રવણે સાંભળી, વિમાનથકી નર બોલ્યો વળી. ૨૨
મેં ભક્ષ માસ કર્યું નિરધાર, સ્વામી તેનો કહું વિસ્તાર;
વિદર્ભ દેશ વિષે અવશ્યમેવ, પૂર્વે રાય હવો સુદેવ. ૨૩
ધર્મ વિષે તેનું નિશ્ચય મન, સુરથ શ્વેત હવા બે તન;
સુદેવે રાજ્ય કર્યું બહુ કાળ, અમરસદન પામ્યો મહીપાળ. ૨૪
શ્વેતને મંત્રી મળી અનેક, રાજ્યતણો કીધો અભિષેક;
શ્વેત રાજ્ય કરતો નિરધાર, આણી મનમાં પ્રેમ અપાર. ૨૫
સુરથને પછે આપ્યું રાજ, શ્વેત ગયો સહી મહાવનમાંજ;
આ સરોવરતટ આવ્યો એવ, ઉગ્ર તપ માડ્યુ અવશ્યમેવ. ૨૬
ત્રણ સહસ્ત્ર વર્ષ તપ આચર્યું, ધ્યાન એક ધાતાનું ધર્યું;
તપે કરી અજ હવા પ્રસન્ન, ગયો શ્વેત સહિત બ્રહ્મસદન. ૨૭
ક્ષુધા તૃષા મને લાગી કાય, બ્રહ્માતણે ગ્રહે લાગ્યો પાય,
સ્વામી બ્રહ્મસદન વિષે કહેવાય, ક્ષુધા તૃષા નવ પીડે કાય. ૨૮
ક્ષુધા તૃષા મને પરભવે આજ, સત્યારથ કહો એ મહારાજ;
ત્યારે બ્રહ્માએ વાણી કહી, શ્વેત તું સાભળે સહી. ૨૯
તારા ભુવન વિષે નિરધાર, કો પ્રાણીમાત્ર નવ પામ્યો આહાર;
તેં તારૂં પોષ્યું નિજ તન, જન્મ વિષે કર્યું સાધન. ૩૦
ક્ષુધા તૃષા ક્યમ તારી જાય, નિત્યે ભક્ષ કરો નિજ કાય;
બ્રહ્માતણા વાયક સાંભળી, શ્વેત કહે હું બોલ્યો વળી. ૩૧
કહો સ્વામી ક્યમ હશે ઉદ્ધાર, મુજને કૃપા કરો એક વાર;
તવ ધાતા કહે સુણ્ય રાજન, ભક્ષ કરસા તું જાઇશ વન ૩૨
અગસ્ત્ય તને મળશે તેણી વાર, ત્યારે હશે તારો ઉદ્ધાર;
બ્રહ્માતણાં વાયક તો જેહ, આજ સત્યારથ હતુ એહ. ૩૩
આ કંકણ મુજ સુંદર સાર, ધર્મકાર્ય મહીએ નિરધાર;
એ ભૂષણ મુજને આપિયું, ત્યારે એ શબ તે લય પામિયું ૩૪
શ્વેત હર્ષ અતિ પામ્યો મન, લઇ આજ્ઞા ગયો બ્રહ્મસદન;
એ ભૂષણ હું પામ્યો સહી, તે કથા વિસ્તારી કહી. ૩૫
દાસકુંવર કહે આનંદ ધરી, તવ રામે વાણી ઊચરી.

---

૨૪. અમરસદન–દેવલોક. ૨૭ ધાતા—બ્રહ્મા. સહિત–(બ્રહ્માની) સાથે. ૩૪. ધર્મકાર્ય–ધર્મકાર્ય માટે.

કડવું ૪૭ મું.

રાગ રામગ્રી.

અગસ્તમુનિ સુણી વચન જી, વળતા બોલ્યા રઘુનંદન જી;
દંડકારણ્યનું કારણ જેહ જી, મુજ વિસ્તારી કહો તેહ જી. ૧

ઢાળ.

તે વિસ્તારી મુજને કહો, હું કહું નામી શીશ;
એવું વચન સુણીને ઉચર્યા, રાઘવ પ્રત્યે ઋષિધીશ. ૨
સુણ રાય સ્વાયમ્ભૂ મનુતણો, ઇક્ષ્વાકુ પુત્રજ હોય;
તેને રાજ્ય આપ્યું મેદિની, તે ઉચર્યો મુખ સોય. ૩
સુત પ્રજા પ્રેમે પાળજે, દુષ્ટને કરજે પ્રહાર;
એવું કહીને સ્વાયમ્ભૂ મનુ, પછે ગયા સ્વર્ગ મોઝાર. ૪
ધર્મરાજ્ય તે કરતો હવો, આનંદ અંગ ન માય;
ઇક્ષ્વાકુને સુત સો હવા, એ મહાસુભટ કહેવાય. ૫
કનિષ્ટ સુત તેમાં હવો, દુર્મતિ અતિ અજ્ઞાન;
ઇક્ષ્વાકુરાયે પછે તેહનું, દંડ ધરિયું નામ ૬
તેને હિમાચળ સમીપ આપ્યું, રાજ્ય સારોધાર;
દંડ જઇ રહે નિરભેપણે, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૭
ત્યાં રાજ્ય તે કરતો હવો, આનંદ આણી પર્મ;
કો એક સમે દંડ આવિયો, ભાર્ગવતણે આશ્રમ. ૮
ઋષિતણી કન્યા ભાર્ગવી, અતિ સુંદર સુખ સુખધામ;
દંડરાય તેને દેખતા, મન સબળ પ્રગટ્યો કામ. ૯
ત્યારે ભૂપ કહે તું કમળનયની, શોભા કહી નવ જાય;
તારૂં વદન જોતા સુંદરી, મને અનંગ પીડે કાય. ૧૦
ચિત્ત ચપળ દેખી નૃપતનું, વદે ભાર્ગવી તત્કાળ;
ઋતુયોગ હું પામી નથી, અળગો રહે ભૂપાળ. ૧૧
જો અર્થ મારો હોય તો તું, પ્રાર્થે મારો તાત;
તે આપે તો તુજને વરૂં, માનજે સાચી વાત. ૧૨
કો કુમારીશું સંગ કરે, મહાનર્ક પામે જન;

---

૨. ઋષિધીશ–ઋષિઓના અધીશ. ૬. કનિષ્ટ–નાનો. દુર્મતિ–દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો. ૧૦. અનંગ–'અનળ' પ્ર. ૧–૩.

મુજ તાતને ક્રોધેપકી, તું દુ:ખ પામીશ મન. ૧૩
એવાં વચન કન્યાએ કહ્યાં, પણ ન માન્યાં ચિત્ત રાય;
પરાણે કરીને ભાર્ગવીશું, આચર્યો અન્યાય. ૧૪
ભાર્ગવી મનમાં દુઃખ ધરે, માંડિયું રૂદન અપાર;
દંડરાય આવ્યો શીઘ્ર થઈ, પોતાતણે ગૃહદ્વાર. ૧૫
એવે શુક્ર આશ્રમ આવિયા, પુત્રી કરે રૂદન;
પછી ધ્યાન દષ્ટે નિભાળી, જોતા હવા મુનિજન. ૧૬
જાણ્યુ ભાર્ગવને થયું, દુઃખ સબળ પામ્યા આપ;
તવ ક્રોધ આણી દંડને, દેતા હવા મુખ શાપ. ૧૭
મહાબળ કરી મમ પુત્રીશું, વ્યભિચાર ચાલ્યો સોય;
તારા નગરમાં રજવૃષ્ટિથી, જન દંડાજો સર્વ કોય. ૧૮
પછે શુક્રાચાર્ય શિષ્ય પ્રત્યે, એમ ઉચર્યા તેણી વાર;
હવે શીઘ્ર થાજો હ્યાંથકી, સહુ સચરો નિરધાર. ૧૯
ત્યાંના નિવાસી જે હતા, સર્વ કો માર્ગ પળાય;
એક જોજન ઉપર સર હતું, ત્યાં આવિયા ઋષિરાય. ૨૦
પુત્રી પ્રત્યે ઋષિ ઉચર્યા, તું રહેજે આણે ઠાર;
ત્યાં કન્યા મૂકી શુક્ર ચાલ્યા, હેવા માત્ર મોઝાર. ૨૧
તે નગરમાં રજવૃષ્ટિ ઊડી, સર્વ કો પામ્યા નાશ;
એ દંડકારણ્ય વન થયું, આણજે મન વિશ્વાસ. ૨૨
એ દંડકેરી કથાનો મેં, કહ્યો સર્વ ઉપાય;
રવિ અસ્તાંગતનો સમે થયો, હવે ઊઠિયે રઘુરાય. ૨૩
આ સર વિષે જઈ સંધ્યા વંદો, ગંભીર રણધીર;
એવું ઋષિતણું વાયક સુણી, પછે સચર્યા રઘુવીર. ૨૪
નિત્યકર્મ સંધ્યા વિવિધ પેરે, આચર્યું તેણે ઠામ;
પછે અગસ્ત્યના આશ્રમ વિષે, આવિયા વેગે રામ. ૨૫
પછે કર્યાં ભોજન ભાવતાં, રજની રહ્યા જગદીશ;
ત્યારે પ્રાતઃકાળ સમે થયો, ઋષિ પ્રત્યે નામ્યું શીશ. ૨૬
પ્રભુ આપિયે મને આજ્ઞા, તમો કહ્યાં શુભ ચરિત્ર;
તમ કૃપા માટે હું થયો સહી, આજ પરમ પવિત્ર. ૨૭
અગસ્ત્યઋષિ વળતા વદે, તમો સાંભળો રઘુરાય;

---

૧૮. વ્યભિચાર ચાલ્યો–વ્યભિચારીની રીતે ચાલ્યો

ક્ષણ માત્ર જઇ તમો જ્યાં રહો, તે દેશ પાવન થાય. ૨૮
આજ કૃતારથ કીધા અમો, એમ ઊચર્યા ઋષિદેવ;
હવે શીઘ્ર થઇને પધારો, પુર અયોધ્યા અવશ્યમેવ. ૨૯
એવું સાંભળી વિમાન બેઠા, રામજી તત્ર સોય;
આશીષ સુખ દેતા હવા, રઘુવીરને સર્વ કોય. ૩૦
વિમાન ત્યાંથી સંચર્યું, આકાશમાર્ગે પળાય;
પુર અયોધ્યામાં આવિયા, આનંદ અંગ ન માય ૩૧
જઈ જાણ પ્રતિહારે કર્યું, ત્યાં પધારે રઘુરાય;
ત્યારે ભરત લક્ષ્મણ બેઉ જઇ, પ્રભુતણે લાગ્યા પાય. ૩૨
આલિંગન બેઉ ભ્રાતશું, દેતા હવા તતખેવ;
ભુવન વિષે જઇ ભરતશું, ઊચર્યા દેવાધિદેવ. ૩૩
શ્રીરામ કહે એમ ભરતને, તમો થવું બે જણે સહાય;
રાજસૂય કરવા મન વિષે, ઇચ્છા ઘણી મન થાય. ૩૪
ઇક્ષ્વાકુએ આગે યજ્ઞ કીધો, રાજસૂય તો જેહ;
વળી તેજ યજ્ઞ ચદ્રમાએ, કર્યો પૂર્વે તેહ. ૩૫
રાજસૂય જો વરુણે કર્યો, જળપદવી પામ્યો સાર;
રાજસૂય સમુ સાધન નથી, કો કીર્તિનું નિરધાર. ૩૬
ભરત કહે તમો ભગવત, જન લહેછે સર્વ કોય;
રાજસૂય કરતાં રામજી, બહુ નરતણો ક્ષય હોય. ૩૭
જ્યારે ચંદ્રમાએ યજ્ઞ કીધો, રામજી અવિધાર;
ત્યારે સોમ સાથે નક્ષત્રે, મહા કર્યું યુદ્ધ અપાર. ૩૮
વળી વરુણે યજ્ઞ આરંભિયો, આનદ આણી મન;
મચ્છ કચ્છ સાથે યુદ્ધ દારુણ, ત્યાં હવું તતક્ષણ. ૩૯
તે ધર્મને શું કીજિયે, જ્યા હિંસાકૃત્ય સહી થાય;
જે ગમે પ્રભુ મન વિષે, તે કીજિયે રઘુરાય. ૪૦
શ્રીરામ એવુ સાભળી, આનદ પામ્યા સોય;
લઘુથકો શુભવાયક કહે, તે વૃદ્ધ નિશ્ચે હોય. ૪૧
પછે ભરતને ચાંપ્યો હદે, પ્રભુ ઊચર્યા તતક્ષણ;

---

૪૦. હિંસાકૃત્ય–ઘણા મનુષ્યોનો નાશ. 'શાકૃત્ય' પ્ર. ૧ લી. 'સુકૃત્ય' પ્ર. ૩ જી.

રાજસૂય વિષે મુજ વાયકથી, વિરામ પામ્યુ મન. ૪૨
પછે સુમિત્રાસુત બોલિયો, સાંભળો રઘુપતિ આજ;
જો ઇચ્છા હોયે યજ્ઞની, અશ્વમેધ કરો મહારાજ. ૪૩
અશ્વમેધનો મહિમા કોણે, મુખે કહ્યો નવ જાય;
બ્રહ્મહત્યાદિક બહુ, અશ્વમેધથી મૂકાય. ૪૪
આગે ઇંદ્રે વૃત્રાસુર હણ્યો, બ્રહ્મહત્યા બેઠી શીશ;
એ અશ્વમેધ કર્યાથકી, પાવન થયો સુરઇશ ૪૫

ઉથલો.

પાવન થયો સુરઇશ એવી, લક્ષ્મણે વાણી કહી રે;
શ્રીરામજનકુંવર કહે, રઘુવીર તવ બોલ્યા સહી રે. ૪૬

કડવું ૪૮ મું.

રાગ આશાવરી.

એવાં લક્ષ્મણનાં વાયક સુણી, એમ બોલ્યા રાઘવરાય રે;
થાય રે ઇચ્છા મુજને, અતિ ઘણી રે. ૧
ઇંદ્રે વૃત્રાસુર હણ્યો, બ્રહ્મહત્યા લાગી શીશ રે;
એ વિધ રે કહે લક્ષ્મણ, મને તેહતણી રે. ૨

ઢાળ.

તેહતણી વિધ કહે વિસ્તારી, મુજ પ્રત્યે વીર સુજાણ;
એવું વાયક સુણી શ્રીરામજીનું, વદે સુમિત્રાસુત મુખ વાણ. ૩
લક્ષ્મણ કહે હવે સાંભળો, સ્વામી પ્રશ્ન પૂછ્યુ જેહ;
જોજન બસેં ઉંચો હતો, સહી વૃત્રાસુરનો દેહ. ૪
વપુ પૃષ્ટ જોજન શતતણું, તેણે દમ્યા અમર અપાર;
સુર સર્વ ત્યાં નાશી ગયા, જ્યાં હતા જગદાધાર. ૫
ભગવતની બહુ સ્તુતિ કરી, સહુ અમર લાગ્યા પાય;
સ્વામી વૃત્રાસુરને રણ હણો તો, સર્વને સુખ થાય. ૬
ભગવંત કહે એ વૃત્રાસુરશુ, પ્રીત મારે આજ;
તમો શર્ણે આવ્યા સર્વ કો, પણ એહ કરવુ કાજ. ૭

---

૪૨. વિરામ પામ્યુ-અટક્યું. ૨. એ વિધ રે ઇ૦-મને તેની વિધિ કહે -તે શી રીતે થયું તે કહે.

એ ઇંદ્ર મારૂં શિર છે, સત્ય માનજો તતખેવ;
ત્રણ પ્રકારે ત્રિગુણ મારૂં, તેજ મૂકીશ અવશ્યમેવ. ૮
એક મૂકીશ ગુણ શચીપતિ, બીજો વજ્ર ઉપર જાણ;
ત્રીજો વૃત્રાસુર ભડ હણી જ્યા, મેં મૂકવો નિરવાણ. ૯
હવે જાઓ રણમા સીધ થઇ, ત્યાંથકી વેગે દેવ;
હરિતણ વાયક સાંભળી, સૌ સચર્યા અવશ્યમેવ; ૧૦
ગુણ એક મૂકિયો ઇંદ્રમા, બીજો વજ્ર ઉપર સોય;
ગુણ ત્રિજો વિષ્ણુએ મૂકિયો, જ્યા વૃત્રાસુર સહી હોય. ૧૧
દળ સકળ સાથે આવિયો, રણ મધ્યે સુરરાજાન,
ત્યાં વૃત્રાસુર સહી તપ કરે, ધર્યું હ્રદે નિશ્ચળ ધ્યાન. ૧૨
મહાભયકર પ્રચંડ ગિરિવત, દીસતો સાક્ષાત;
બ્રહ્માંડને ગ્રસશે સહી, કરશે મહાઉત્પાત ૧૩
તેને દેખતા પામે ગયો, એ અમરકેરો ઇશ;
મહાક્રોધ આણી વજ્ર માર્યું, વૃત્રાસુરને શીશ. ૧૪
તત્કાળ તે અવનિ પડ્યો, તવ હવો જેજેકાર;
બ્રહ્મહત્યા લાગી ઇંદ્રને, એક હેલામાત્ર મોઝાર ૧૫
સુરરાજ અતિ વ્યાકુળ થયો, નાશી ગયો તતખેવ;
પછે અમર સૌ આવ્યા સહી, જ્યાં હતા દેવાધિદેવ. ૧૬
સ્વામી તેજ તારે વૃત્રાસુરની, હણી રણમા કાય;
ક્યા હત્યા લાગી ઇંદ્રને, મૂકાન વૈકુંઠરાય ૧૭
ભગવતજી ભાખે તદા, મન ધરી અતિ ઉલ્લાસ;
અશ્વમેધ કરી મુજને યજે, બ્રહ્મહત્યા થાયે નાશ. ૧૮
અશ્વમેધ ઇંદ્રને કરાવ્યો, અમરે વળી અવશ્યમેવ;
યજ્ઞને અતે બ્રહ્મહત્યા, કહે સુણો સૌ કો દેવ. ૧૯
ઇંદ્રના વપુને વિષે, સુખ પામતી હું મન;
મને યજ્ઞ કરીને તજો છો, હું ક્યા રહું અનુદિન ૨૦
તવ અમર કહે સ્ત્રી વસુધા, જળ દ્રુમ જે કહેવાય;
એ સ્થાનક ચારે જઇ રહે, જેમ સુખ તુજને થાય. ૨૧
ઋતુયોગ વિષે પ્રેમદા હોયે, સગ કરે નર જે કોય,

---

૨૦. વપુ-શરીર. અનુદિન-નિરતર.

લક્ષ્મણ કહે રઘુનાથને, બ્રહ્મહત્યા તેને હોય. ૨૨
દ્રુમ વિષે રસ ઉદે હોયે, ભક્ષ કરે નર કોય,
લક્ષ્મણ કહે રઘુનાથને, બ્રહ્મહત્યા તેને હોય ૨૩
નત્તુ વાવ્યુ વસુધા વિષે, પાય ધરે ત્યા કોય;
લક્ષ્મણ કહે રઘુનાથજીને, બ્રહ્મહત્યા તેને હોય. ૨૪
એણે પ્રકારે અશ્વમાત્ર છૂટયો, અમરકેરો રાય;
એ વૃત્રાસુરની કથાનો, સ્વામી કહ્યો મેં ઉપાય. ૨૫
લક્ષ્મણતણા વાયક સુણી, પ્રભુ હર્ષ પામ્યા મન,
મને કથા તેં પાવન કહી, ધન્ય સુમિત્રાના તન. ૨૬
રઘુનાથ કહે અશ્વમેધનો, મહિમા છે અતિસાર,
મેં સાભળ્યો પૂર્વે સહી, તેહતણો કહુ વિસ્તાર. ૨૭
દડરાય એક આગે હતો તે, સુભટ મહાબળવત,
તે પ્રજા પાળે પ્રેમશુ, તેણે જીત્યા દેશ અનત ૨૮
એક દિવસ રાય મૃગયા ગયો, પૂઠે સેનનો નહિ પાર;
કાર્તિકેય જ્યા ઉદે થયો, ત્યા આવિયો નિરધાર ૨૯
તેણે સમે તે વન વિષે, ગિરિજા સઘાતે એવ,
સ્ત્રી રૂપ ધરી ક્રીડા કરેછે, એ સ્વામી શ્રીમહાદેવ. ૩૦
નર નામે દ્રુમ જે હતા, તે સ્ત્રી થયા તત્કાળ,
નૃપ તે વનમા આવ્યો સહી, અબળા થયો ભૂપાળ. ૩૧
દેખી અવસ્થા દેહકેરી, દુઃખ સબળ પામ્યો મન,
ગિરજા સઘાતે રૂદ્રનું, સહી હતું ત્યાં દરશન ૩૨
મહીપાળ જઇ ચરણે નમ્યો, સ્તુતિ કરી નામ્યુ શીશ,
અજ્ઞાનથી હું આવિયો, મને કૃપા કરિયે ઇશ. ૩૩
મહારુદ્ર વળતા બોલિયા, સાંભળો કહું એ રાય,

---

૨૨ ઋતુયોગ વિષે હોય—રજસ્વલા હોય ૨૩ દ્રુમ વિષે રસ ઉદે હોય-(તાડી વગેરે) વાલ્મીકિ રામાયણમા દ્રુમમા નહિ પણ બ્રાહ્મણની હત્યા કરનારામા બ્રહ્મહત્યા વર્ણવી છે ૨૮ દડરાય-'ઈલરાય' એમ જોઇએ. કેમકે વાલ્મીકિ રામાયણમા ઇલ રાજાનીજ એવી કથા છે. અહીંઆગળની કથાનો સબધ ઇલ રાજા સાથે છે. આ રાજા સ્ત્રી થશે ત્યારે ઇલા કહેવાશે, તે ઉપરથી પણ અહીં ઈલ શબ્દ જોઇએ કદાચ લેખકદોષ હશે ૨૯ કાર્તિકેય-સ્વામી કાર્તિક

તું માગે તે આપું તને, પણ પુરૂષ ન કરૂં કાય. ૩૪
એવું હરતણું વાયક સુણી, રાય ગયો ઉમયા શર્ણ;
તું જગતમાતા વિશ્વજનની, કહી લાગ્યો ચર્ણ. ૩૫
આઇ ! સરજે પાળે સહરે, તારો નિગમ ન લહે પાર;
એ આદ્ય અંત ને મધ્ય અવિગત, અકળ જ્યોતજ સાર. ૩૬
તારૂં દરશન નિષ્ફળ ન હોયે, એમ કહે જન સર્વ કોય;
એવું વચન સુણી ગિરિજા વદે, દંડરાય સાંભળ સોય. ૩૭
એક માસ લગે તું સ્ત્રી રહીશ, એક માસ થાય નરદેહ;
એમ સદાકાળ હજો સહી, વર આપિયો તને એહ. ૩૮
દંડરાય એવું સાંભળી, ઉમયાને લાગ્યો પાય;
આજ્ઞા માગી ત્યાંયકો, નિજભુવન આવ્યો રાય. ૩૯
પછે સુમિત્રાસુત બોલિયો, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
દંડરાયની શી ગતિ હવી, તે તણો કહો વિસ્તાર. ૪૦
રઘુવીર વળતા એમ વદે, સૌમિત્રી સુણ્ય તતખેવ;
દંડરાય સ્ત્રીરૂપે થયો, રમે સ્ત્રીરૂપશુ અવશ્યમેવ. ૪૧
તે પરસ્પર ક્રીડા કરે, ઉદ્યાન વનને સંગ;
બહુ પુષ્પના પરિમળથકી, તેને કામ પ્રગટ્યો અંગ. ૪૨
એક વાર સ્ત્રી સૌ સંચરી, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
જ્યાં ચંદ્રમાસુત તપ કરે, આવી સહુ તેણે ઠાર. ૪૨
ચદ્રસુત તેને દેખતાં, વિસ્મે થયો મનમાંય;
તું કોણ છે કહે ક્યાંયકી. શે કાર્યે આવી આંય. ૪૩
તુ દેવકન્યા ગાંધર્વી, કે નાગકન્યા સાર;
નિજ માત તાત કહે મુજને, કોણ છે તુજ ભરતાર. ૪૪
અન્ય સ્ત્રી વળતું વદે, કહુ સાંભળો તમો કરણ;
એ બાળકુંવારી છે સહી, નથી કર્યું પાણિગ્રહણ. ૪૬
પછી સોમસુત ઉચરે, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
જો ભજે મુજને ભામિની, તો કરૂં અંગિકાર. ૪૭
ત્યારે ઇલા બોલી તતસમે, બુધ પ્રત્યે જોડી પાણ;
આજ્ઞા આપો મુજ પ્રત્યે, તે કરૂ વાયક પ્રમાણ. ૪૮

---

૪૮. ઇલા—સ્ત્રી થયેલો ઇલ રાજા. (જુઓ આ ગ્રંથમાં દંડ લખ્યો છે તે)

એવાં પ્રેમવાયક સાંભળી, મન. હવો પ્રેમ અપાર;
પછે ઇલાને બુધે વરી, તે વન વિષે નિરધાર ૪૯
પછે વિવિધ પ્રકારે ક્રીડા કરે, બુધ ઈલાશુ અવશ્યમેવ;
એક માસ જ્યારે વહી ગયો, ત્યારે નર હવો તતખેવ. ૫૦
રાય રોવા લાગ્યો અતિઘણું, નિજ નયણે આવ્યાં નીર;
મારા સેવક જન સહુ ક્યાં ગયા, હું તજીશ મારૂં શરીર. ૫૧
શશબિંદુ પુત્ર મારો, રાજ્ય કરેછે સહી ત્યાય;
હું સેવક સેના વિના જઈ, કયમ શકું પુરની માંય. ૫૨
ત્યારે બુધ વદે ઇલા પ્રત્યે, એક વચન સાંભળ સોય;
પાષાણવૃષ્ટિએ સેવક તારા, અટવાયા સર્વ કોય. ૫૩
એક સંવત્સર મુજ પાસ રહે, પછે શુભ હશે નિરધાર;
એવું બુધતણું વાયક સુણી, રાય રહ્યો તેણે ઠાર. ૫૪
ઇલિરાય પુરૂષ થઇ સુણે, બહુ ધર્મ નાના ભાત;
સ્ત્રી થાય તવ ક્રીડા કરે, અહોરાત્ર બુધ સંઘાત. ૫૫
નવ માસ એમ વહી ગયા, સુખ ભોગવતાં અનુદિન;
ત્યારે ઇલાએ સુત પ્રસવ્યો, એ પુરૂરવા રાજન. ૫૬
તન સમરચ્યો બુધતે, જઇ પડે ઇલે તેણીવાર;
બુધપુત્રને અવલોકતાં, મન હવો હર્ષ અપાર. ૫૭
ત્યારે બુધે મન વિમાસી, દ્વિજ તેડયા તપનિધિ સોય;
પછે ચ્યવન આદિ અનેક ઋષિજન, આવિયા સર્વકોય. ૫૮
સુત ઇંદુ વાણી ઉચરે, તમે સાંભળો ઋષિરાય;
ઇનરાયનું જ્યમ દુઃખ ટળે, તે કરો શીઘ્ર ઉપાય. ૫૯
ઋષિ સરવકો બેઠા મળી, મન વિમાસે તે રાય;
એવે કર્દમઋષિજી પધાર્યા, મનમાંહે આશ્ચર્ય થાય. ૬૦
સન્માન દેઇ અર્ચા કરી, આનંદ પામ્યો સોય;
પછે કર્દમઋષિ એમ બોલિયા, મુનિ સાંભળો સર્વે કોય. ૬૧
મારા પુત્રને દુઃખ અતિઘણું, સહી દેહે અવશ્યમેવ;
તે દારૂણ દુ ખને ટાળવા, સમરથ શ્રીમહાદેવ. ૬૨
હયમેવ કરી શિવને યજુ, પ્રસન્ન હોય હરરાય,
દુઃખ તો સર્વે દેહનું ટળે, બીજો તો નથી ઉપાય. ૬૩

---

૬૦. કર્દમ-કર્દમ પ્રજાપતિ-ઇલના પિતા.

કર્દમતણાં વાયક સુણી, આનંદ પામ્યા બ્રહ્મ;
બુધ આશ્રમની પાસે કર્યો, અશ્વમેધનો આરંભ ૬૪
યજ્ઞને અંતે સદાશિવ હુવા, અતિ સંતુષ્ટમાન,
કહ્યું માગ કર્દમ શીઘ્ર થઇ, તને આપવું વરદાન. ૬૫
કર્દમઋષિ વળતા વદે, શિવતણે લાગી પાય,
મારા પુત્રનું દુઃખ ટાળિયે, કીજિયે પરમ કૃપાય ૬૬
દુઃખ નિવારી ઇલરાયનું, શિવ હુવા અંતરધ્યાન;
એક નગર ઉત્તમ વાસીને, ત્યાં જઈ રહ્યો રાજાન. ૬૭
અઘઓઘ દેહથી નિવારે, હયમેધ કરતા સાર,
તે માટે અશ્વમેધ કરવો, માનજો નિરધાર. ૬૮

ઉથલો.

માનજો નિરધાર એવી, રઘુવીરે વાણી કહી રે,
જનકુંવર કહે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, શ્રીરામજી બોલ્યા સહી રે. ૬૯

કડવું ૪૯ મું.

રાગ સારંગ.

વળતા વાયક વદે રામ જી, લક્ષ્મણ પ્રત્યે એહ જી;
હું તુજને કારજ કહું વેગે, તેં આદરવું તેહ જી. ૧
વસિષ્ઠ આદિ લેઇ ઋષિરાજ, તેડાવો તે પર્મ જી;
નિગમતણા જે નિર્ણય આપે, નિત્ય પાળે ખટકર્મ જી. ૨

ઢાળ.

ખટકર્મ જે દ્વિજ આચરે, તેને તેડાવો નિરધાર;
સહુ અશ્વમાં પરીક્ષા કરી, કહે યજ્ઞનો તોખાર. ૩
પછે કિષ્કધાથી તેડાવો, સુગ્રીવરાય મહંત;
વળી તેડાવો નળ નીલને, કેસરી જાંબવંત. ૪
દુર્મુખ દુર્ધર્ષ દધિમુખ, ઉલ્કામુખ જે હોય,
સંપાતિ સુષેણ પનસ શતબળી, તેડાવો સર્વ કોય ૫
ગવાક્ષ ગજ ને ગંધમાદન, ગવય પવનકુમાર;
ઇંદ્રજીત અંગદ વિનત વેગે, તેડા તારાધિપ ને તાર,

પદ્મ રાહુ ને નીલોજ્જ, કુમુદ વિરાધ વીર;
ગવાક્ષ શરભ ને દ્વિવિદ મયંદ, તેડાવો રણધીર ૭
કપિવીર જે તુજને કહ્યા, તેના બળ કહ્યા નવ જાય,
એ સાથે કપિ સૌ તેડાવો, એમ કહે રાઘવરાય ૮
રાક્ષસાધિપ જે બિભીષણ, લંકા વિષેથી આજ,
દળ સકળ સાથે તેડાવો, એમ વદે શ્રીમહારાજ ૯
ભણનાર શાસ્ત્ર પુરાણના, તેને તેડાવો નિરધાર;
બહુ સૂત્રધારને તેડાવો, જે રચે મંડપ સાર ૧૦
નૈમિષારણ્યમાં યજ્ઞની, રચના રચો તત્કાળ;
પૃથ્વી વિષેથી મહાપરાક્રમી, સહુ તેડાવો ભૂપાળ ૧૧
કુમારિકા સુજ માત સાથે, મોકલો ત્યાં આજ,
સીતા કરો એક કનકની, દિક્ષા તે લેવા કાજ. ૧૨
તંદુલ જવ શર્કરા ઘૃત સહિત, તાદુન અનંત બહુ ભાત,
સુવર્ણના સમૂહ લેઇ, મોકલ્યા ભરત સધાત ૧૩
એવા રામના વાયક સુણી, આનંદ પામ્યા મન,
લખી પત્ર ચરને મોકલ્યો, પુરી કિષ્કંધા તતક્ષણ ૧૪
પછે બિભીષણ તેડાવિયો, લંકાથકી નિરધાર,
પુર અયોધ્યા તે આવિયા, સંગ સેનનો નહિ પાર ૧૫
દળ સકળ સાથે આવિયો, સુગ્રીવ મહારણધીર,
નિજ પાણ જોડી ચરણે લાગ્યો, વિનવ્યા શ્રીરઘુવીર. ૧૬
યજ્ઞનો અશ્વ મોકલ્યો, નૈમિષારણ્ય વિષે અવશ્યમેવ;
ધન અસંખ્ય લેઇને, ભરત સંચર્યા તતખેવ ૧૭
જે જે સામગ્રી યજ્ઞની તે, મોકલી તેણે ઠામ,
સુમંત્ર મંત્રી સાથે લેઇને, સંચર્યા શ્રીરામ ૧૮
પટતણા ભુવન બહુ રચ્યાં, તેની શોભા કહી નવ જાય,
પોતાતણી સેના સહિત, રહેતા હવા સહી રાય ૧૯
દશ દિશના નરપતિ મળ્યા, જે મહાબળિયા હોય,
તેને રહેવા સ્થાનક આપિયા, ત્યાં જઇ રહ્યા સર્વે સોય ૨૦
ગોમતીકેરા તટ વિષે, પટ ભુવન રચિયા સાર;
ઋષિ સર્વે કો જઇ ત્યાં રહ્યા, મનધરી પ્રેમ અપાર ૨૧
પછે બિભીષણ ઉચ્ચર્યાં, સ્વામી શ્રીરાઘવરાય,

ઋષિ સર્વની તો આદરો, આજથી બહુ સેવાય. ૨૨
સુગ્રીવને શ્રીરામ કહેછે, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
કો ક્ષુધાતુર આવે તેહને, આપજો અન્નઆહાર. ૨૩
પછે અશ્વ ત્યાંથો મૂકિયો, પૂજા કરી મહારાજ;
બહુ સેનશુ લક્ષ્મણ ચઢ્યો, તે હયતણી રક્ષાકાજ. ૨૪
ત્યાંથકો હયવર સંચર્યો, રાઘવતણો તત્કાળ;
કો સુભટ બાંધી નવ શક્યા, આવી મળ્યો ભૂપાળ. ૨૫
હવે હોમ તવ કરતા હવા, જ્યમ કહ્યું સ્મૃતિ ને ન્યાય;
પછે પધાર્યા લવકુશશુ, વાલ્મીક તે ઋષિરાય. ૨૬
સનમાન સૌ દેતા હવા, ઋષિ પુંગવને તતખેવ;
વાલ્મીક શિષ્યશુ જઇ રહ્યા, ગોમતીતટ અવશ્યમેવ. ૨૭
રજની સમે લવકુશ પ્રત્યે, ઋષિ વદે વાયક નિદાન;
તમો પુત્ર કર વીણા ધરી, કરો રામચરિત્રનું ગાન. ૨૮
ઋષિ આગળ જઇ 'ગાજો તમો કે, સભા રાયની જ્યાંય;
કો આપે તે લેવુ નહિ, એ રાખજો ચિત્તમાંય. ૨૯
એવી ઋષિતણી આજ્ઞા હવી, પછે હવો પ્રાતઃકાળ;
લવકુશ કર વીણા ધરી, માડિયું ગાન રસાળ. ૩૦
રાગ તાન ને રંગ તાલ ને, ઝડ ઝમક સ્વરબંધ;
એમ ગાન બેઉ અદ્‌ભુત કરે, મુનિ પામિયા આનંદ. ૩૧
કો ઋષિ ફળ લવકુશને, આપતા હવા ત્યાં સોય;
એ ભક્ષ કરે સ્વર વાધશે, ત્યમ કાળે ક્ષય નવ હોય. ૩૨
તે રામચંદ્રે સાભળ્યુ, પછે તેડિયા બેઉ ભ્રાત;
રઘુવીરની આજ્ઞાથકી, ગાતા હવા સાક્ષાત. ૩૩
પે'લાં ચરિત્ર સીતાનું કહ્યુ, લક્ષ્મણતણું જે હોય;
વળી રામનું પરાક્રમ કહ્યુ, જે રાવણ હણિયો સોય. ૩૪
એણી પેરે રામકથા કહી, સભામાં તેણી વાર;
શ્રીરામે તે તો સાભળી, ઉપન્યો હર્ષ અપાર. ૩૫
સભાજન સૌ કો મળી વદે, બેઉ બાળ દિવ્ય સ્વરૂપ;
એનાં અંકિત સઘળાં રામનાં, રામના સરખા ભૂપ. ૩૬

---

૩૬. અંકિત-(સામુદ્રિક) ચિન્હ.

શ્રીરામ કહે લવકુશ પ્રત્યે, તમો કવણના સુત હોય;
એ ચરિત્ર કોણે શીખવ્યાં, કહો કારણ મુજને સોય. ૩૭
લવકુશ કહે અમો શિષ્ય છું, વાલ્મીકના નિરધાર;
એ ચરિત્ર તેણે શીખવ્યો, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૩૮
રામચરિત્ર ઋષિએ ભણાવિયાં, આદ્ય અંત અવશ્યમેવ;
એવુ ને વળી હશે સહી, તે શીખવ્યાં તતખેવ. ૩૯
વીશ વીશ સ્વર એક એક લેઇને, ગાતા હવા બે બાળ;
એણી પેરે રામકથા કહી, એ અધિક પરમ રસાળ. ૪૦
શ્રીરામ કહે મંત્રી પ્રત્યે, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
સહસ્ર આપો સોનૈયા, બેઉ બાળને નિરધાર. ૪૧
વાલ્મીકની આજ્ઞાયકી, નવ ગ્રહ્યુ કંઇ એક ધન;
નકાર મુખ કહેતા હવા, જાનકીકેરા તન. ૪૨
તવ જ્ઞાનદષ્ટે રામજીએ, વિમાસ્યુ મન એહ;
એ પુત્ર બેઉ મારા ખરે, તેમા નહિ સંદેહ. ૪૩
પછે શત્રુઘન સુષેણ સુગ્રીવ, વિભીષણ જે હોય;
તે પ્રત્યે શ્રીરાઘવ વદે, તમો સાંભળો સર્વ કોય. ૪૪
હવે સુભટ ચારે સચરો, વાલ્મીક મુનિવર જ્યાંય;
સીતા સંઘાતે ઋષિને, તમો તેડી આવો ત્યાંય. ૪૫
એક વચન મારૂ સાંભળો, જઇ કહેજો ઋષિને ઘેર;
જો ધીજ કરશે જાનકી તો, રાખવી મેં ઘેર. ૪૬
શ્રીરામની આજ્ઞાયકી, તે શીઘ્ર માર્ગ પળાય;
મહાનુભાવ ઋષિ વાલ્મીકને, જઈ ચરણે લાગ્યા પાય. ૪૭
સ્વામી રામની આજ્ઞાયકી, તમો પધારો સાક્ષાત;
વળી સંગ તેડો જાનકી, જે જગતકેરી માત. ૪૮
તમ પ્રત્યે રામે કહાવિયુ તે, સાંભળો સ્વામી આજ;
જો દીવ્ય કરશે જનકાત્મજા, તો રાખશે મહારાજ. ૪૯
વાલ્મીક એવુ સાંભળી, એમ ઉચર્યા નિરધાર;
જે કહેશો તે કરશો સહી, સાધવી સીતા નાર ૫૦

---

૩૯. એવુ ને વળી હશે–એ પ્રમાણે થશે ૪૯. દીવ્ય–ધીજ, જનકાત્મજા–જનકપુત્રી–સીતા.

ઋષિતણાં વાયક સાંભળી, ગયા રામકેરે પાસ;
પ્રણામ કરી એમ ઉચર્યા, સાંભળો શ્રીઅવિનાશ. ૫૧
તમવાયક સભળાવ્યા સહી, વાલ્મીક ઋષિને એહ;
મુનિ વદે કરશે મૈથિલી, રામને ગમશે તેહ ૫૨
પછે સભા કીધી વિસર્જન, શ્રીરાઘવે તતખેવ;
આપઆપણુ સ્થાનક વિષે; સૌ જઈ રહ્યા અવશ્યમેવ. ૫૩

ઉથલો.

જઈ રહ્યા અવશ્યમેવ ભાઇઓ, નિશા તે તો વહી ગઇ રે;
જનકુવર કહે વળી પ્રભાતે, પ્રભુ સભાગાં બેઠા સહી રે. ૫૪

કડવું ૫૦ મું.

રાગ આશાવરી.

રજની તે તો વહી ગઇ, પછે પ્રગટ થયો પ્રભાત રે;
સાક્ષાત રે, સભાતણી રચના કહી રે. ૧
સભામધ્ય ઋષિ આવિયા, જે જાણે તત્વજ્ઞાન રે;
અભિધાન રે, કહુ તેના મુખ વિસ્તરી રે. ૨

ઢાળ.

અભિધાન તે કહું વિસ્તરી, જન સાંભળો સર્વ કોય;
વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર ગૌતમ, ચ્યવન ઋષિ જે હોય. ૩
વળી અગસ્ત્ય અત્રિ અંગિરા, શકવરી ને શતાનંદ;
માર્કંડેય દુર્વાસા કપિલ ઋષિ, શૃંગી ને તૃણબિંદ. ૪
જમદગ્નિ ને યાજ્ઞવલ્ક્ય, મૌદ્‌ગલ્ય પરશુરામ;
ભરદ્વાજ ઋષિ વામદેવજી, શ્રીનારદ હરિના ધામ. ૫
એ આદિ લેઇ ઋષિ સર્વ કો તે, મહાતપનિધિ હોય;
પ્રધાન ને નૃપ સભા મધ્યે, બેઠા જઇ સર્વ કોય. ૬
એવે વાલ્મીક ત્યાં પધાર્યા, સંગ જાનકી જગમાત,
જાણે બ્રહ્મા સાથે સરસ્વતી, એમ શોભતી સાક્ષાત ૭
વાલ્મીક ઋષિ એમ ઉચરે, શ્રીરામજી તેણી વાર;

---

૭. સરસ્વતી—બ્રહ્માની પુત્રી.

મુજ મઠે રહેતી જાનકી એ, સતી મધ્યે સાર ૮
નથી દોષ કાઇ સીતા વિષે, સત્ય માનજો પ્રભુ સોય,
હુ સત્યારથ સમ કરી કહુ, તે સાભળો સર્વ કોય ૯
કઇ દોષ સીતા વિષે સ્વામી, હોય જો લગાર,
તો પુણ્ય મારા જન્મનુ, સૌ જજો સારોધાર ૧૦
હુ પુત્ર દશમો વરુણનો, મુજ આયુષ પાર ન હોય,
કઇ અસત્ય મુખ બોલ્યો નથી, સત્ય માનજો સર્વ કોય ૧૧
વરસના વરસો અમે, તપ કર્યું વનમોઝાર,
જો અસત્ય હોયે જનકાત્મજા તો, તપ જજો નિરધાર ૧૨
સીતાસમી કો સતી નહિ, ત્રૈલોક્ય મધ્યે આજ,
બે પુત્ર પ્રસવ્યા સીતાએ, લવકુશ એ મહારાજ ૧૩
ઋષિતણા વાયક સાભળી, શ્રીરામ બોલ્યા એહ,
તમો વચન જે કહ્યા સ્વામી, તેમા નહિ સદેહ ૧૪
એ સીતા છે સાધવી સહી, તે લહુછુ મહારાજ,
મેં લોકના અપવાદથી, જાનકી કીધી ત્યાજ ૧૫
આ અમર સાનિધ્ય લકામા, એને ધીજ કરાવ્યુ પેર,
મુજ તાતની આજ્ઞાથકી મૈથિલી રાખી ઘેર ૧૬
બે પુત્ર બે મારા સહી, હુ પામ્યો હર્ષ અપાર,
અપવાદ લૌકિક તો ટળે, જો ધીજ કરશે એ નાર ૧૭
પછે બ્રહ્માને તો મુખ્ય કરી, સુર સર્વ આવ્યા ત્યાય,
વળી ધીજ શુ એ સીતાને, વિસ્મે થયા મનમાય । ૧૮
ઉત્તરદિશા સામી રહી એ, જનકતનયા સોય,
અધોમુખે તવ સીતા વદે, જન સાભળો સર્વ કોય ૧૯
શ્રીરામ વિણુ જો અન્ય પુરુષને, ધર્યા ન હોય ચિત્ત સાથ,
તો આપ મારગ મેદિની, જોતાયમ રઘુનાથ ૨૦
રઘુવીરકેરા ચર્ણથી, ચિત્ત ન ચળ્યુ હોય લગાર,
તો આપ મારગ ધરા તું, જોતા હૈયામાત્ર મોઝાર ૨૧

---

૧૮ વળી છ૦—એક વાર અમારા સમક્ષ સીતાને ધીજ કરાવ્યુ છતા વળી ફરીને આ ધીજ શાનુ? એમ દેવ વિસ્મય પામ્યા ૨૦ ધર્યા ન હો હોય પ્ર ૧–૩ મા છે, તેમ ૨૧ મી કડીમાં 'ચિત્ત ન ચળ્યુ' ઠામે "ચિત્ત ચળ્યુ હોય' એવો પાઠ પ્ર ૧–૩ મા છે, તે પ્રમાદજન્ય

તવ સિંહાસન ઉદે થયું, મહી વિષેથી તતકાળ;
તે વિષે બેશી જાનકી, પછે સચર્યાં પાતાળ ૨૨

ઉથલો.

પછે સચર્યાં પાતાળે સીતા, સર્વ કો જોતા મહી રે;
શ્રીરામજનકુવર કહે, સૌ રહ્યા સુન્યપણુ ગ્રહી રે. ૨૩

કડવું ૫૧ મું.

રાગ મલ્હાર

સીતાજી મહીમા સાંચર્યાં, જોતા તે રાઘવરાય રે;
એક મુહૂર્ત લગે મુન્ય કરી રહ્યા, મણે મુખ નવ બોલ્યુ જાય રે. ૧
કોના ગદગદ કંઠ થતા હવા, કોને નયણે આવ્યા નીર રે;
કો મૂર્છાગત થઇને પડ્યા, મહારુદન કરે રઘુવીર રે ૨
કો એક કહે એ જાનકી, અતિ પામી શોક સતાપ રે,
ગુણ સભારી સીતાતણા, પ્રભુ ગાઢે કરે વિલાપ રે ૩
શ્રીરામ કહે ધરણી પ્રત્યે, શોકે તન વ્યાકુળ થાય રે;
મને આપ સીતા તુ મેદિની, હું લાગુ તારે પાય રે. ૪
જો નહિ આપે તું જાનકી તો, જાય મારા પ્રાણ રે;
પછે રામ કહે સેવક પ્રત્યે, મુજ લાવ્ય ધનુષ્ય ને બાણ રે. ૫
આગે જનકતણા ભુવન વિષે, તુજથી સીતા ઉતપન્ન રે,
તે તુજમા લય પામી સતી, સૌ કો જોતા મુનિજન રે. ૬
ત્યારે બ્રહ્મા કહે શ્રીરામને, સત્ય વાયક માનજો એહ રે,
એ સીતા તમ ભુવને રહી લક્ષ્મી, ધરી માનુષ દેહ રે ૭

લાગે છે. કેમકે વાલ્મીકિ રામાયણમા તે ઠેકાણે આ પ્રમાણે છે –"જો હુ રાઘવ રામચન્દ્ર વિના બીજા પુરષનું મનથી પણ ચિંતન નથી કરતી એ સત્ય હોય તો માધવની પત્ની પૃથ્વીદેવીએ મને માર્ગ આપવો યોગ્ય છે હુ મન, કર્મ, અને વાણીવડે, રામનું પૂજન કરતી હોઉં, તો પૃથ્વીદેવી મને માગ આપો હું રામ વિના બીજા પુરૂષને જાણતી નથી, એ મારૂ કહેલુ જો સત્ય હોય તો પૃથ્વીદેવી મને માર્ગ આપો"–વા. રા.

૭. એ ઇ૦–એ સીતા તે તમારે ઘેર માનુષદેહ ધારણ કરીને રહેલી લક્ષ્મી હતી.

તે સ્થાનક પોતાને ગઇ, સહી પોતી સ્વર્ગગોઝાર રે,
તમો વિષ્ણુ સ્વય સહી રામજી, ધર્યો સપ્તમો અવતાર રે ૮
વાલ્મીકે તમ ચરિત્ર કર્યું, આદ્ય અંત લગી અવશ્યમેવ રે,
તે ભણાવ્યું લવકુશને, પ્રભુ સાંભળો તતખેવ રે ૯
તે સુણતા મહાસુખ પામશો, તનકેરો ટળશે શોક રે,
એવું કહી ધાતા સંચર્યા, પછે આપના ગ્યા બ્રહ્મલોક રે. ૧૦
એક મુહૂર્તમાં વિસ્મે થઇ રહ્યા, રાઘવ ચતુરસુજાણ રે,
તેણે સમે પૃથ્વીથકી, એક શબ્દ હવો નિરવાણ રે ૧૧
શો કોપ કર્યો મુજ ઉપરે, તમે સાંભળો સત્ય વચન રે,
હવે સ્વપ્ન વિષે નથી પામતું, સીતાજીકે દરશન રે. ૧૨
બ્રહ્માએ તમને કહ્યું, વાલ્મીકકૃત રામાયણ રે,
ઋષિએ લવકુશને તે શીખવ્યું, અતિ આનંદે નિરવાણ રે. ૧૩
તમો ઉત્તરકાવ્ય જો સાંભળો તો, સર્વ ટળે સંદેહ રે,
જે હેત હતું સીતા વિષે, લવકુશને કરજો તેહ રે ૧૪
રઘુપતિ એવું સાંભળી, પ્રભુ દુઃખ પામ્યા મનમાંય રે,
પછે સાથી વેગે સંચર્યા, આપના યજ્ઞશાળા છે જ્યાંય રે ૧૫
એમ કરતા રજની વહી ગઇ, પછે પ્રગટ્યો પ્રાત કાળ રે,
વળી રામચંદ્રે તેડાવિયા, લવકુશ પોતાના બાળ રે ૧૬
પછી લવકુશ પ્રત્યે બોલિયા, સ્વામી રાઘવરાય રે,
તમો ઉત્તરકાવ્ય મુજને કહો, ધરચકી સર્વે ઉપાય રે ૧૭
એવું રામતણું વાયક સુણી, લવકુને તેણીવાર રે,
પછે ઉત્તરકાવ્ય સર્વે કહ્યું, મન આણી પ્રેમ અપાર રે. ૧૮
તવ રામચંદ્રે તેણે સમે, તો યજ્ઞ સમાપ્તજ કીધ રે,
દાન અપરિમિત આપીને, સૌ ઋષિને આજ્ઞા દીધ રે. ૧૯
વળી માન દેઇ સર્વ રાયને, સહી વળાવ્યા નિજ દેશ રે,
ત્યાર પછી રામે કર્યો, પુર અયોધ્યા પ્રવેશ રે ૨૦
ભુવન વિષે પ્રભુ આવિયા પણ, સુખ નહિ અંગ લગાર રે,
શ્રીરામ કહે સીતા વિના એ મિથ્ય સૌ સંસાર રે ૨૧
એ જાણી આ સંસારને, મન અસ્થિર જાણો જેમ રે,

---

૮. સ્વય-પોતે સપ્તમો-દશ અવતારમાંનો સાતમો.

શ્રીરામચંદ્ર સીતા વિના, સૌ મિથ્યા માને તેમ રે. ૨૨
કે શ્રીવત ધનવર્જિત થયો, મનમાં દુઃખ પામે જેમ રે;
શ્રીરામચદ્ર સીતા વિના, મનમાં દુઃખ પામે તેમ રે. ૨૩
કે સુભટ સંગ્રામ વિષે, આયુધ વિણ દુઃખ પામે જેમ રે;
શ્રીરામચંદ્ર સીતા વિના, મનમા દુઃખ પામે તેમ રે ૨૪
પછે મંત્રી કહે રાઘવ પ્રત્યે, મુજ વાયક સાભળો રામ રે;
હોનાર પદારથ એ હતું, તમો ચિત્ત રાખવુ હામ રે. ૨૫
રઘુનંદન એવું સાભળી, મન ધીર ધર્યુ તેણી વાર રે;
પછે ધર્મરાજ્ય કરતા હવા, પુર અયોધ્યા નિરધાર રે. ૨૬
નગર નિવાસી સર્વને, નહિ વ્યાધિ જરા ભય શોક રે;
દારિદ્ર ચિંતા દુઃખ વિના, સુખવત સઘળા લોક રે ૨૭
કે સ્વપ્ન વિષે ભોગે નહિ, મુખ અસત્ય એક લગાર રે;
કે દુષ્ટ દુરાત્મા દુર્મતિ, તસ્કર નહિ નગર મોઝાર રે. ૨૮
સકળ રસ આપે મેદિની, ત્યા માગ્યા વરસે મેહ રે;
વનસ્પતિ ફળી રહે સદા, સૌ લોક વિષે અતિ સ્નેહ રે. ૨૯
ત્યા બ્રાહ્મણજન પાળે સહી, વેદતણા જે કર્મ રે;
વળી વર્ણ અઢાર તજે નહિ, પોતાનો કુળધર્મ રે ૩૦
ત્યાં નકુળ અહિ પાસે રમે, વનવ્યાઘ્ર સમિપે ગાય રે;
માઝાર મૂષકને નવ હણે, તે રઘુપતિ ચરણ મહિમાય રે. ૩૧
એમ ધર્મરાજ્ય કરતા હવા, પ્રભુ આણી મન ઉલ્લાસ રે;
ત્યાર પૂઠે યજ્ઞ કર્યા ઘણા, કહે કુવર હરિનો દાસ રે. ૩૨

---

૨૨. કોઇ૦–જેમ કોઇ જ્ઞાની આ સસારને મનથી અસ્થિર જાણે છે, તેમ રામચદ્ર પણ આ સંસારને સીતા વિના મિથ્યા માને છે. ૨૩. ધનવર્જિત–દ્રવ્ય વિનાનો ૨૭ વ્યાધિ–'વૃદ્ધ' પ્ર ૧ લી જરા–વૃદ્ધાવસ્થા. ૨૮. દુરાત્મા–પાપી. ૩૧. નકુળ–નોળ. અહિ–સાપ ૩૨. ઉલ્લાસ–'ઉલ્લાદ' પ્ર. ૩૭.

કડવુ પર મું.

રાગ અંદોલ ગોડી.

સ્વામી એ, રઘુનંદન ત્યા કરે રાજ્ય રે,
ત્યાગ કર્યા રે દુ ખ સર્વના રે ૧

ઢાળ

દુ ખ ત્યાગ કીધા સર્વના, પુર અયોધ્યા મોઝાર,
બહુ યજ્ઞ જે રામે કર્યા, તેતણો કહુ વિસ્તાર ૨
ગોસવ વિષ્ણુયજ્ઞ ત્રીજો, માહેશ્વરી જે હોય,
વળી અશ્વમેધને અજામેધ, કરતા હવા પ્રભુ સોય. ૩
જે દિવસથી સીતા ગયા, અવનિ વિષે નિરધાર,
તે દિવસથી રામે કર્યા, બહુ યજ્ઞ અતિશે સાર ૪
દશસહસ્ર એમ વર્ષ વહી ગયા, કરે રાજ્ય અશરણશર્ણું;
બહુ ધર્મ આચરતાથકા, કૌશલ્યા પામ્યા મર્ણું ૫
કૌશલ્યા મૃત્યુ પામ્યાથકી, દુ ખ ધરે રાઘવરાય,
તવ ક્રીયાકર્મ કરતા હવા, જ્યમ કહ્યુ સ્મૃતિ ને ન્યાય ૬
રઘુવીર મનમા દુ ખ ધરે, મુખે કહી કહીને માત,
એમ દિવસ પંદર ગયા પછી, સુમિત્રા પામ્યા પાત ૭
તેની ક્રીયા તવ રામે કરી, પ્રભુ અબળ પામ્યા શોક,
દશ પાચ દિવસ ગયા પછી, કૈકેયી ગયા સુરલોક ૮
તેનું કાર્ય સુકને જાળ યુ એ સ્વામી શ્રીરઘુવીર,
ત્રય માતના વિયોગથી, નિજ નયણે ભરિયા નીર ૯
પછે પ્રજા પાળે રામજી, મન ધરી ધીરજ સોય,
અયોધ્યા નગરી વિષે, દુ ખવંત નહિ તો કોય ૧૦
ત્યારે યુધાજિતે રામને ત્યા, મોકલ્યો વિપ્ર ઉદાર,
તે સાથે ભેટજ મોકલી, દશ સહસ્ર જે તોખાર ૧૧
રઘુનાથ તવ સામા ગયા, જઇને કર્યો નમસ્કાર,
સનમાન દેઇને વિપ્રશુ આવ્યા ભુવન મોઝાર ૧૨
શ્રીરામ કહે ભૂદેવને, નિજ હદે હ૫ ઃ માય

૩ ગોસવ–એ નામનો યજ્ઞ ૬ ક્રિયાકર્મ–ઉત્તરક્રિયા

મમ માતુલે તમો મોકલ્યા, તે કહો સર્વ ઉપાય. ૧૩
ઋષિરાય એવું સાંભળી, ઊચર્યા તેણીવાર;
ત્યાં કુશળ છે સ્વામી સર્વ કો, નિજ સ્વજન સૌ નિરધાર. ૧૪
પણ સુધાજિતે કહાવિયું, તમ પ્રત્યે એહ વચન;
હું વિસ્તારી તમને કહું, સાભળો રઘુનંદન. ૧૫
એક સિંધુ દેશ વિષેય છે, શુભ ગ્રામકેરી જોડ;
ત્યા રાજ્ય નિર્ભય કરે છે, ગાંધર્વ ત્રૈણ ક્રોડ. ૧૬
તેને જીતવા સમર્થ તમો, રઘુવીર ચતુરસુજાણ;
તમ વિના ત્યાં કોણે નવ ચાલે, રણ વિષે તેશુ પ્રાણ, ૧૭
એવું વિપ્રનું વાયક સુણી, સુખ ઊચર્યા શ્રીરામ;
આ ભરતસુત તેને જીતશે, રણ કરી મહાસંગ્રામ. ૧૮
ભરત એવું સાંભળી, આગળ કરી બેઉ બાળ;
બહુ સેન રાક્ષસ સગ લેઈ, સંચર્યા તતકાળ. ૧૯
પચ શબ્દ નિ:શાણુ ગડગડે, દળ સર્વ માર્ગે પળાય;
દિન પંદરમે ત્યાં ભરત ગયો, જ્યા છે યુધાજિતરાય. ૨૦
તવ સુધાજિત સામો ગયો, આનદ પામી મન;
પછે ભરતશુ રાય આવિયો, પોતાતણે ભુવન ૨૧
પછે સ્વસ્થ થઇને ભરત ત્યાથી, સંચર્યો નિરધાર;
ગધર્વતણે પુર આવિયો, મન ધરી પ્રેમ અપાર. ૨૨
ત્રણ કોટિ ગધર્વ આવિયા, રણ મહાસુભટ કહેવાય;
દળ અન્યોઅન્ય આવી મળ્યુ, ત્યારે કુલાહલ બહુ થાય. ૨૩
પછે ઉભય દળબાણુની ત્યા, હોય વૃષ્ટિ અપાર;
બહુ અશ્વ ગજ રથ પદાતિ તે, પડે ભૂમિ મોઝાર. ૨૪
મહાયુદ્ધ ગધર્વે કર્યું, સુભટે રહ્યુ નવ જાય;
ત્યારે ભરત આવ્યો રણ વિષે, તેને ક્રોધ અગ ન માય.' ૨૫
કાળાસ્ત્ર ભરતે મૂકિયુ, સર્વતાસ્ત્ર બીજુ સોય;
ત્રણ કોટિ ગાધર્વ રણ વિષે, જોતા હણ્યા સર્વે કોય. ૨૬

---

૧૩. ભૂદેવને-(સુધાજિતની ભેટ લેઇને આવેલા) બ્રાહ્મણને. ૧૭. પ્રા-ણ-બળ. ૨૪. ઉભય—બન્ને. દળબાણુની—દળ (સેના)નાં બાણુની. પદા-તિ-પાયદળ

ભરતે રણમાં યુદ્ધ કરી, ગંધર્વ હણ્યા નિરધાર;
તે ભૂમિ પડતાં રાક્ષસે, તે સર્વે કીધા આહાર. ૨૭
ત્યારે ભરતની સેના વિષે, જય શબ્દ બોલે વાણ;
તે દેશમાં વરતી સહી, રાય ભરતકેરી આણ. ૨૮
તક્ષ ને પુષ્કળ પરાક્રમી, તે ભરતના બેઉ તન;
બે ગ્રામ વાસ્યાં મનોહર, આનંદ આણી મન. ૨૯
પુષ્કલતણું પુષ્કલાવત-પુર અધિક સુંદર હોય;
તક્ષશિલા સુત તક્ષનું, પુર જાણજો સર્વ કોય. ૩૦
વર્ષ પાચમે તે દેશમાહે, વાશી વર્ણ અઢાર;
પછે ભરત ત્યાંથી આવિયો, પુર અયોધ્યા નિરધાર. ૩૧
ભરતે જઈ રઘુનાથને, કર્યું દંડવત્ પ્રણામ;
સૌ કારણ વિસ્તારી કહ્યું, આનંદ પામ્યા રામ. ૩૨

ઉથલો.

આનંદ પામ્યા રામ સુણતાં, તેમાં કંઈ સંદેહ નહિ રે;
જનકુંવર કહે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, રઘુવીર મુખ બોલ્યા સહી રે. ૩૩

કડવું ૫૩ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

શ્રીરામ એણી પેરે ઉચરે રે, સાંભળ લક્ષ્મણ આજ;
તારા પુત્રને આપું સહી રે, તું કહે ત્યાંનું રાજ. ૧
ચંદ્રકેતુ અંગદ જેષ્ઠને રે, વેગે તેડો રે ત્યાંય;
એવું રામનું વાયક સુણી રે, ભરત બોલ્યો ત્યાંય. ૨

ઢાળ.

ત્યાં ભરત એણી પેરે ઉચરે, સાંભળો શ્રીમહારાજ;
ચંદ્રકેતુને આપો તમો, ચંદ્રદેશકેરું રાજ. ૩
શ્રીરામ કહે લક્ષ્મણતણો સુત, ચંદ્રકેતુ સુજાણ;
તેને ચંદ્રદેશનું રાજ્ય આપું, જાણજો નિરવાણ. ૪
લક્ષ્મણસુત તો માંગશે, ચંદ્રદેશ છે જ્યાં સાર;
ત્યાંનું રાજ્ય આપી આણજો, વેગે આ પાચે વાર. ૫
લક્ષ્મણ એવું સાંભળી, હૃદય થયો આનંદનેવ;

બહુ સેન સુતશુ ચંદ્રદેશ, વિષે ગયો તતખેવ. ૬
પછે રામે વિમાસ્યું મન વિષે, પુર અધિક સુંદર સાર;
ત્યાં રાજ્ય આપ્યું અંગદને, થઇ રહ્યો જયજયકાર. ૭
અંગદ સાથે ભરતને, મોકલ્યો રાઘવરાય;
તે અંગદીપુર આવિયો, ભરત ભડ જે કહેવાય. ૮
ત્યાં રહીને આવિયા, ભરત ને લક્ષ્મણ જેહ;
શ્રીરામને કારણ સહુ, કહેતા હવા ભડ એહ. ૯
હવે રાજ્ય શ્રીરાઘવ કરે, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
તવ અજે પ્રેર્યો કાળને, પુર આવિયો ધરદ્વાર. ૧૦
વેશ તાપસનો ધર્યો, લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહે વાણ;
અતિબળતણો હું દૂત છું, રામને કરવું જાણ. ૧૧
લક્ષ્મણ જઇ રાઘવ પ્રત્યે કહે, સાંભળો મહારાજ;
સ્વામી દૂતકો અતિબળતણો, આવ્યો છે અહીં આજ. ૧૨
લક્ષ્મણતણું વાયક સુણી, પ્રભુ ઊચર્યા ક્ષણમાય;
અતિબળતણા તો દૂતને, હવે તેડી આવો લાય. ૧૩
એવું સુણી લક્ષ્મણ સંચર્યો, આવ્યો ઋષિની પાસ;
સ્વામી પધારો ભુવન વિષે, પણ માહીછે અવિનાશ. ૧૪
તાપસ ત્યાયે આવિયો, રઘુવીરકેરે સંગ,
પછે વિવિધ પેરની વારતા, કરે મન ધરી ઉમંગ. ૧૫
તેણે સમે તે ઋષિ પ્રત્યે, ઊચર્યા રાઘવરાય;
તમો ભલે કામે આવિયા, એમ કહી પૂજ્યા પાય. ૧૬
ઋષિ કહે એક ગોષ્ટી છે, એકાંત તમશુ આજ;
કો આ ઠામે જો આવશે, તો મારજ્યો મહારાજ. ૧૭
તમો દ્વાર જઇ લક્ષ્મણ રહો, એમ વદે શ્રીજગદીશ;
કો ગોષ્ટી કરતાં આવશે, તેનું છેદીશ શીશ. ૧૮
રઘુવીર પછે વદે વળતા, મન ધરી પ્રેમ અપાર;
અહીં કવણ અર્થે પધાર્યા, મુજને કહો નિરધાર. ૧૯

---

૯. કારણ–અર્થાત્ ત્યાં જે જે હકીકત બની તે. ૧૦. અજે–બ્રહ્માએ. ૧૧. અતિબળ–મૃત્યુ–યમરાજ. ૧૪. પણ–(કેમકેના અર્થમાં). માંહી–ભુવનમાં. ૧૫. સંગ–પાસે.

મળ તાપસ બોલિયો, તમો સાભળો શ્રીરામ,
હું જ્યેષ્ઠ સુત છુ તમારો, સદી કાળ મારૂ નામ ૨૦
અજે તમને જે કહાવિયુ, તે સઘળુ કહેવા આજ,
સૌ દેવને કરૂણા કરી, હવે પધારો મહારાજ ૨૧
જેને અરથે અવતરિયા, મહાસુભટ બળિયા જેહ,
તેને હણ્યા તેહના મદશુ, પૃથ્વીપતિ કહે બળિયા બેહ ૨૨
ભ્રાત બળિયા બે હણ્યા, મેદિની વિષે નિરધાર,
તવ ચર અચર ત્રૈલોક્ય વાસી આનવો અપાર ૨૩
ભૂભાર તમે ઉતારિયો, મન ગર્વ આણી ખેવ
તેને મારવા તમો પ્રગટિયા ભૂ વિષે દેવાધિદેવ ૨૪
સર્વે કાર્ય કીધા પ્રભુ તમો, હણ્યો લંકાધીશ,
હવે રક્ષા કરવી અમરની, ત્યા પધારો જગદીશ ૨૫
દ્વાદશ વરસતણી અવધ કરી તમો તેણીવાર,
એવુ કહીને મહીમડળથી, નિજ ધામ કરો અગિકાર ૨૬
તે અવધ તો પૂરણ થઇ, સાભળો શારંગપાણ,
એવુ વાયક સુણીને, પ્રભુજી ઊચર્યા મુખ વાણ ૨૭
બ્રહ્માએ જે કહાવિયા તે, ગમ્યા સત્ય વચન
હવે દિવસ થોડે જાણજો, આવીશ નિજ આસન ૨૮
વાણી મેં જે ઉચરી, માનજો સત્ય ઉપાય,
તેણે સમે દ્વારે આવિયા, દુર્વાસા ઋષિરાય ૨૯
લક્ષ્મણ જઇ કહે રામને, ઊચર્યા આનંદ આણી મન,
એણે ક્ષણે મને રામનું, પમાડે દરશન ૩૦
લક્ષ્મણ કહે કાઇ મર્મ માહી છે, આજ ત્યા શ્રીરામ,
એક મુહૂર્ત પછી દરશન કરી, ત્યા કીજિયે વિશ્રામ ૩૧
તવ દુર્વાસા ક્રોધે વદે, મુખ મૂકતા નિ શ્વાસ,
રઘુનાથને મેળવ કે કરૂ, તુ ? સહિત દેશનો નાશ ૩૨
લક્ષ્મણ વિમાસે મન વિષે હવે કરૂ કવણ ઉપાય,

---

૨૩ ચર-જગમ-ચાલતા પ્રાણી માત્ર અચર-સ્થાવર આનવો-(ત્રૈલો ક્યવાસી ચર અને અચરનો સમુદાય) ૨૬ દ્વાદશ વરસ-દેવના દ્વાદશ વરસ ૨૮ નિજ આસન-પોતાના ધામમા ૨૯ સત્ય ઉપાય-સત્ય ઉપાય ૩૧ ૩૧ મુહૂર્ત—બે ઘડી

સહી પ્રતિજ્ઞા રામે કરી, મેં જાણુ કેયી પેરે થાય. ૩૩
અભળાવતા મન દેહ વિષે, સર્વથા હોયે ઘાત,
નહિ તો દુર્વાસા કરે સહી, પુર મધ્યે ઉત્પાત. ૩૪
સા જતા સુજને ખીજશે, રાઘવ ધરી અતિ શોક;
તો ઉગરશે સૌ શાપથી, નગર નિવાસી લોક. ૩૫
એવુ વિચારી લક્ષ્મણ ગયો, રઘુવીર કને તેણીવાર,
સ્વામી આવ્યા દુર્વાસા ઋષિ, મળવા ઉભા છે દ્વાર ૩૬
સા રામચદ્રે કાળને, આજ્ઞા તત્ક્ષણ દીધ,
દ્વાર જઇ ઋષિરાજને, પ્રણામ પ્રેમે કીધ ૩૭
બેઉ પાણ તવ સપુટ કરી, ઊચર્યા રાઘવરાય,
શે કાર્યે સ્વામી પધાર્યા તે, કહો સર્વ ઉપાય ૩૮
અત્રિસુત એમ ઊચરે, સાભળો દેવાધિદેવ,
એક સહસ્ર વર્ષ મહાવર્ષ વિષે, મેં તપ કર્યો અવસ્યમેવ ૩૯
મને ક્ષુધા પીડે અતિ ઘણી, હુ આવ્યો છુ તમ દ્વાર,
હવે શીઘ્ર થઇને રામ સુજને, આપિયે કાઇ આહાર ૪૦
રઘુનાથ એવુ સાભળી, આનંદ પામ્યા મન,
સનમાન દેઇને મુનીશ્વરને, કરાવ્યા ભોજન ૪૧
પછે વિવિધ પેરે પૂજા રચી, સતોષ પામ્યા પર્મ,
આજ્ઞા માગી અત્રિસુત, સચર્યા નિજ આશ્રમ ૪૨

ઉથલો.

સચર્યા નિજ આશ્રમ ઋષિ હરખ હૈડામા ધરી રે;
જનકુવર કહે રઘુવીર મનમા, ચિંતા અતિ પામ્યા ખરી રે. ૪૩

કડવું ૫૪ મું.

રાગ અંદાલ

સ્વામી દુર્વાસા ચાલ્યા, આનદ આણી રે,
શારગપાણિ મનમા દુ ખ ધરે રે ૧

---

૩૮ સપુટ કરી—જોડીને ૩૯ અત્રિસુત—દુર્વાસા. મહાવર્ષ વિષે—મોટી વૃષ્ટિમા (રહી) વાલ્મીકિ રામાયણમા એમ છે કે "હજાર વર્ષના ઉપવાસનો નિયમ આજ સમાપ્ત કર્યો છે"

ઢાળ.

શારંગપાણિ મન દુ ખ ધરે, નયણે વહે જળધાર,
મારી પ્રતિજ્ઞા નિષ્ફળ થઇ, હુ કરૂં કવણ પ્રકાર ૨
એ ભ્રાત લક્ષ્મણ પ્રાણવલ્લભ, દંડ ક્યમ દેવાય?
વિમાસતા પોચે નહિ, દુ ખ ધરે રાઘવરાય ૩
શોકે કરી શ્રીરામનો સતપ્ત થયો નિજ દેહ,
ત્યારે ધીર નામી ઊચર્યો મહાસુભટ લક્ષ્મણ જેહ ૪
સ્વામી પ્રતિજ્ઞા મેં તમારી, મિથ્યા કરી છે આજ,
મને દંડ વેગે દીજિયે, તે માટે શ્રીમહારાજ ૫
લક્ષ્મણતણુ વાચક સુણી, વસિષ્ઠ તેડિયા ત્યાય,
તે કારણ રામે વિસ્તરીને, કહ્યુ ત્યા ક્ષણમાય ૬
વસિષ્ઠ વળતા ઉચરે, રઘુવીર તુ અવિધાર,
જેની પ્રતિજ્ઞા મિથ્યા થઇ, ધિક પુરૂષ તે અવતાર. ૭
આગે પ્રતિજ્ઞા પાળવા તમો જઇ વસ્યા મહાઅર્ણ,
તમ વચન મિથ્યા થાય તો, રહે ધર્મ કોને શર્ણ? ૮
જો ભ્રાતનુ હિત લેખવી, કરશો પ્રતિજ્ઞા ફોક,
અપકીર્તિ નિશ્ચે પામશો, સૌ ધર્મ તજશે લોક ૯
વસિષ્ઠના વાચક સુણી, એમ ઊચર્યા ભગવાન,
મારવો અથવા ત્યાગ કરવો, એ છે એક સમાન ૧૦
એવુ કહી નિજ ભ્રાતનો, મન સ્નેહ ન આણ્યો લેશ,
લક્ષ્મણ ત્યાથી શીઘ્ર થઇને, તજી જા મુજ દેશ ૧૧
સુમિત્રાસુત તે સાભળી, નિજ ભુવન આવ્યો ધીર,
સ્વજન સૌને મળી લક્ષ્મણ, ગયો સરયૂતીર, ૧૨
લક્ષ્મણ ત્યા બેઠો તદા, વાયુ રોધ કરી નિરવાણ,
પછે સ્મર્યું માડ્યુ રામનુ તજવાને અરથે પ્રાણ ૧૩
સકેત લહીને શચીપતિ ત્યા પધાર્યા તતક્ષણ,
લક્ષ્મણને સુર સર્વે મ, લેઈ ગયા સ્વર્ગ સદન ૧૪
લક્ષ્મણતણી પૂજા કરી, અમરે મળી અવશ્યમેવ,
પછે ભરત પ્રત્યે રામજી, એમ ઉચર્યા તતખેવ ૧૫

---

૩ પોચે નહિ–બુદ્ધિ પોંહોચે નહિ

લક્ષ્મણુતણો પરીત્યાગ કરી, મેં ન રહેતુ પુરમાંજ,
સુણ્ય ભરત તુંને સમરપ્યુ, પુર અયોધ્યાનું રાજ. ૧૬
ત્યારે ભરત કહે તમ વિના ન રહુ, યદ્યપિ સ્વર્ગ મોઝાર,
તમો જશો ત્યા અમે આવવુ છેહ ન દેશો નિરધાર ૧૭
લવકુશને અયોધ્યાતણું, તમો રાજ્ય આપો આજ,
હવે શત્રુઘ્નને શીઘ્ર થઇ, તેડાવિયે મહારાજ ૧૮
ચર મોકલો મથુરા વિષે, પ્રભુ વચન બોલ્યા ત્યાય,
અયોધ્યા તજી રાઘવ જશે, આવજો મળવા યાય. ૧૯
પછે રામચદ્રે અવતી, લવને સમરપી એવ,
કુશને કુશાવતી આપી, ત્યા મોકલ્યા અવશ્યમેવ ૨૦
ચર શત્રુઘ્નશુ એમ વદે, તમો સાભળો મહારાજ,
લક્ષ્મણુને રામે કર્યો, નગરીયકી સહી ત્યાજ ૨૧
રઘુનાથજી સહી જાયછે, તે માનજો નિરધાર,
તમો તેડ્યા મળવા કારણે, વેગે મ લાવો વાર ૨૨
તે શત્રુઘ્ન ત્યા સાભળી, મુખ મુકિયો નિશ્વાસ,
સુબાહુ ને શત્રુઘાતી બેહુ, પુત્ર તેડ્યા પાસ ૨૩
તેને દેશ વેંચી આપિયા, એમ વચન બોલ્યા પ્રેમ,
સુતો પ્રજા પ્રેમે પાળજો, ચાલજો માર્ગ સુધર્મ ૨૪
શત્રુઘ્ન તવ ત્યાયકી તે, શીઘ્ર માર્ગ પળાય,
પછે દિવસ થોડે આવિયા, જ્યા હતા રાઘવરાય ૨૫
જઇ શત્રુઘ્ને રઘુનાયજીને વેગે કર્યું પ્રણામ,
ત્યારે આલિંગન નિજ ભ્રાતશુ દેતા હના શ્રીરામ ૨૬
એવે પુરનિવાસી આવિયા, રઘુવીર બેઠા જ્યાય,
મહારૂદન કરતા સર્વ કો, તે પડ્યા અવનીમાય ૨૭
તે સ્વસ્થ થઇ કહેતા હા, પણ હદે શોક ન માય,
વમો તજી અમને જાઓછો, અમો રહુ કેથી પેરે જાય ૨૮
કોચર્ણુ આગળ જઇ પડ્યા, લોટવા લાગ્યા ઘર્ણુ,
શ્રીરામ તમને નવ ઘટે એ, જવા ઈન્દ્રો અર્ણુ ૨૯
એવા પ્રેમનાયક સાભગા, એમ વદે રાઘવરાય

---

૧૭. છેહ ક્ર૦–"છેહ ન દેશો નિરધાર" પ્ર ૧–૩ ૧૯ ચર—અનુ. ચર ૨૨ વેગે–(મળના કારણે તેડ્યા) મલાવો વાર–વાર કરો નહિ

મુજ પ્રત્યે તમો જે કરો, તે કરૂં શીઘ્ર ઉપાય ૩૦
નગરનિવાસી તે વદે, સાભળો શ્રીરઘુનાથ,
અમો સુતા વધૂ સ્ત્રી સંગે લેઇ આવશુ તમ સાથ ૩૧
એવા પ્રજાના વાયક સુણી, પ્રભુ હવા અતિ રળિયાત,
તેણે સમે સુગ્રીવ આવિયો કપિદળ બહુ સંઘાત ૩૨
કપિરાજ તવ રાઘવ પ્રત્યે, એમ વદે નામી શીશ,
તમ સાથે સ્વામી આવશું,સત્ય માનજો જગદીશ ૩૩
પવનસુત શ્રીરામ પ્રતિ, ઉચર્યો જોડી પાણ,
તમસંગ આવીશ સર્વથા મુજ વાયક એહ પ્રમાણ ૩૪
શ્રીરામ કહે અજનીસુત, સુણ્ય કહું સત્ય ઉપાય,
મુજ સાથે તુજને આવતા, મારૂં વાયક મિથ્યા થાય ૩૫
મેં પૂર્વે વર આપ્યો તને, કૃપા કરીને જેહ
મમ કીર્તિ રહે પૃથ્વી વિષે, ત્યા લગે ધર તુ દેહ ૩૬
મારો વર સત્ય કરવા સહી, ભૂ વિષે રહે હનુમાન,
કપિ રહેશે દ્વય મૈંદ દ્વિવિદ જેણે, કર્યું છે અમૃત પાન ૩૭
એવુ કહી હનુમતને, પ્રીછવ્યો શ્રીજગદીશ,
એને વિભીષણ આ યો સહી, રાક્ષસતણો જે ઇશ ૩૮
પછે વિભીષણે રઘુવીરને જઇ, કર્યું દડપ્રણામ,
તમ સાથે સ્વામી આવવુ સત્ય માનજો શ્રીરામ ૩૯
રઘુવીર વળતા ઉચરે, સાભળો વિભીષણ બાત,
તું રાજ્ય કર લગતણુ નિરભેથકી સાક્ષાત ૪૦
સૌ પ્રજા પ્રેમે પાળજે, ધર્મયુક્તશુ નિરધાર,
તું દિવસમા મુજને હદે, સભારજે એક વાર ૪૧
એવુ કહી સેવક પ્રત્યે, બોલિયા દેવાધિદેવ,
તમો પાત્ર અગ્નિહોત્રના, લઇ સચરો અવશ્યમેવ ૪૨

ઉથલો

લેઇ સચરો સૌ પાત્ર એવી, રઘુવીરે વાણી કહી રે,
જનકુવર કહે શ્રીરામ તવ, આવવા સનદ્ધ થયા સહી રે ૪૩
